ISTORIA

LUI

MIHAI-VODĂ VITEAZUL

DOMNUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI

I.

RĂZMIRIȚELE ȘI POLITICA LUI DIN AFARĂ

(DINPREUNĂ CU INTÂMPLĂRILE ATINGĂTOARE DIN ȚĂRILE VECINE)

1593—1598

DE

Dr. ION SÎRBU

EDITURA AUTORULUI

BUCUREȘTI
INSTIT. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL“ S-sor IOAN ST. RASIDESCU
16, STRADA DOAMNEI, 16
1904.

12230.

www.dacoromanica.ro

CUVÂNT ÎNAINTE

Cartea aceasta mi-a fost cerută de Domnul Dimitrie A. Sturdza, Primul Ministru de acum al României, de dragul primei mele lucrări asupra politicei externe a lui Matei-Vodă Băsărabă, publicată în nemțește (Mateiŭ-Vodă Băsărabăs auswärtige Beziehungen, Leipzig 1899), pentru a cărei tipărire tot Domniei Sale am să mulțumesc. Deosebita onoare, ce mi se făceà prin această încredere în puterile mele, mi-a fost cu atât mai plăcută, cu cât cererea unei Istorii a lui Mihai Viteazul, în felul cum am scris pe Matei Vodă, întâlnià în sufletul meu o hotărîre nestrămutată, luată cu mulți ani înainte. Dacă d-l Sturdza mă întrebà întâi, de ce lucru aveam să mă apuc atunci, ori cari aveau să fie condițiunile vieții mele, nu i-aș fi putut răspunde alta decât: de Istoria lui Mihai Viteazul. Dacă dar lucrarea va fi bună, e și meritul Domniei Sale... Dacă e rea însă, D.-Sa e scutit de neplăcerea de a-și fi ales rău omul: curând după aceea, chiar mai nainte de a se împlinì anul, ori ce legătură a încetat între D.-Sa și între mine. O spun aceasta nu pentru cârteală, căci nu sunt eu vrednic nici să cârtesc, nici chiar să laud pe D-l Sturdza. Cel mult voi puteà studià personalitatea D.-Sale istorică, dacă-mi va fi dat, la urma urmelor, să pot trăì pentru știință, iar pentru un ast-fel de studiu, se 'nțelege, trebue luată o altă măsură, decât aceea a bunei D.-Sale voințe față de mine sau a lipsei acesteia. O spun numai, pentru ca, împlinindu-mi datoria de mulțumire și recunoștință pentru cele ce a făcut cu mine, să nu se pară, ca și cum aș voì să mă vâr cu de-a sila, pe mine și cartea mea, supt scutul aripilor D.-Sale apărătoare.

E de lipsă apoi, să aduc mulțămiri on. Minister al Cultelor și al Instrucțiunii Publice, care, prin micile ajutoare ce mi-a dat, mi-a făcut cu putință starea la Viena, în doi ani câte trei luni, timp ce l'am întrebuințat pentru întregirea materialelor cărții mele.

www.dacoromanica.ro

Dar această lucrare de adunare a materialelor, încât privește pe cele arhivalice din Viena, mi-a fost zădărnicită, în mare parte, prin publicarea lor de Academia Română, în colecția Hurmuzaki, volum XII (București 1903), după copiile făcute de d-l Iorga, cel puțin în parte, în urma mea [1]). Căci isprăvirea acestui volum al cărții mele a suferit o întârziere de doi ani și patru luni, printr'o nouă împrejurare, afară de voința mea.

In toamna anului 1901 m'am dus la București, cu gândul, că mă duc în interesul cărții, putând să fiu în apropierea depositelor de isvoare istorice interne, tipărite și netipărite, și că voi puteà să-mi agonisesc și existența, fără pagubă pentru lucrare. Dar întâia jumătate de an am dus-o cu greu, așà că nu puteà fi vorba de știință. In Mai 1902, prin grația Prea Inaltă, am fost pus într'un servici, care, ori cât de modest erà, supt un șef de omenie, și în condițiunile în care ocupase năintașul meu postul, puteà fi un prilej de muncă cinstită pe terenul științei mele, după ce îmi ușurà grija traiului, cu celălalt post împreună, ce-l aveam de mai nainte. Dar șeful, supt care eram menit să slujesc, erà un câne, de pe care cultura apusană nu isbutise a șterge nimic din barbaria atât de deasă în Orient, și pe de-asupra eu aveam nenorocirea să fiu pus împotriva voinții și așteptărilor lui. Astfel slujba mea erà prefăcută, dintr'un servici pentru un om cu carte, cum fusese, într'un serviciu de hamal, împreunat cu tot felul de sâcâieli și de intrigi, în aflarea cărora barbarii au fost totdeauna prea vestiți meșteri. Cu atât mai vârtos un barbar rafinat, cum e fostul meu șef, pentru a cărui caracterizare n'aș puteà aveà alt cuvânt mai nimerit, decât o derivațiune franceză din latinescul *canis*, cuvânt, a cărui asprime însă hârtia mea, în «Prefața» lui Mihai Viteazul, nu o poate primì. Supt un astfel de șef, cu care nu trebuià să stau împreună mai mult de 24 de ore (în care timp ș'a arătat aramea), nici atunci, dacă eu aș fi fost șeful lui, în această stare de umilință, am tânjit un an și 8 luni. Am răbdat toate, până ce nu s'a mai putut (până ce chiar pe șef l'am adus la desperare cu răbdarea mea), pentru adâncul respect ce datoriam Celui Prea Inalt, Care binele mi-a voit, și la a cărui picioare aduc și cu acest prilej mulțămirile mele prea a-

[1]) Aceasta o știu de acolo, că D.-sa, aflând la Arhivele din Viena, că eu am studiat materialele timpului lui Mihai-Viteazul, mi-a făcut reproșuri, la o întâlnire ce-am avut în urmă, de ce nu i-am spus eu mai înainte despre aceasta.

www.dacoromanica.ro

plecate. Am crezut că sunt dator această răbdare și în semn de respect față de acela, sprijinului căruia aîn să mulțumesc Prea Inalta luare în seamă, față de d-l I. Kalinderu, care poate singur între cei dintâi bărbați mari ai României, s'a putut ține de-asupra partidelor, după cum se și potrivește pentru Președintele Academiei române și neobositul Administrator al Domeniilor Coroanei, Căreia ș'a închinat viața, neavând alte interese mai înalte pe lume, cari sunt tot una cu ale Țării;... acela, asupra căruia nici o înrîurire făcătoare de rău nu poate prinde, pe cât îmi este cunoscut, și care sprijinește tot, de ce se convinge, că sprijinit se cuvine să fie.

*

Din robia acelei slujbe, care erà pe cale a-mi zdruncinà sănătatea, și în care condeiul meu a trebuit să rugineascâ de tot, căci nu-mi lăsà nici timpul nici liniștea sufletească pentru lucrări așezate ale duhului, m'au liberat aceia, a căror iubire, încordare voioasă pentru jertfe peste puterile lor și drag neînchipuit de ideale nu m'au părăsit nici odată.

Numai la vatra părintească, unde am scris pe Matei Băsărabă, am găsit liniștea, timpul și îngrijirea de lipsă, pentru a puteà scrie și pe Mihai Viteazul, — cel puțin întregul acest prim volum, a cărui continuare am început-o, în Februarie acest an, acolo, unde mă oprisem cu doi ani și aproape jumătate înainte. Și aceasta, după ce asupra primei mele cărți și asupra mea se scrisese vorbe ca acestea: «lucrarea d-lui Sîrbu este un studiu istoric făcut de pe bogate isvoare și întocmit cu multă competință» (D. Sturdza); «ea este o lucrare de valoare din toate punctele de vedere» (B. P Hăsdeu); «autorul se vede a fi un tânăr sârguitor, cu cunoștințe solide, și foarte doritor de a servì România» (I. Kalinderu. Vezi pentru toate 3 părerile Analele Academiei Rom., secția Desbaterilor, XXII, 35—6); după ce d-l Iorga făcuse o recensiune favorabilă în Revue critique din Paris, nr. 1, din 1900 («Le travail de M. S. est la plus importante des monographies publiées jusqu'à ce jour relativement a l'histoire, si peu explorée, des Romains au XVII-e siècle»;... «il emploie ces riches matériaux avec une critique irréprochable et il tient la promesse de solidité».... «Ce livre durera longtemps et rendra de grands services»), judecată pe care acelaș domn profesor a suit-o și mai sus în urmă, numind cartea

www.dacoromanica.ro

chiar «clasică», într-o polemică din «Convorbiri» 1900, p. 141, sau vorbind odată de lucruri cuprinse în ea «sub forma unei povestiri logice și luminoase» (Studii asupra Istoriei Rom. în sec. XVII, I, 1900, p. 29); după ce critica specialistă nemțească nu avuse decât laude de împărțit, bunăoară:. ... «pretutindeni....., unde e vorba curat de studiul științific al isvoarelor și de combinațiunea resultatelor câștigate din el, opul este, cum s'a și amintit, de extraordinară scrupulositate și acurateță (von ausserordentlicher Gewissenhaftigkeit und Genauigkeit), și n'aș încheià aceste șire» (zice recensentul, pe care n'am fericirea a-l cunoaște), «fără a exprimà dorința, ca să treziască în faptă, în teritoriul limbei nemțești, luarea în seamă ce o merită în deplină măsură» (M. Landwehr von Pragenau, în Revista istorică austriacă: «Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, XXI. Band, 1900, p. 701—706.); după ce, în sfârșit, chiar Ungurii n'au putut vorbì altfel de această carte, în Revista lor istorică Századok (Iunie 1900, p. 518—526), decât cu cel mai adânc respect pentru iubirea de adevăr a autorului, care e «destoinic», zice recensentul lor (Iancsó Benedek), «a face în viitor încă bune și prețioase servicii în literatura», ce privește «atingerile istorice româno-magyare—cari, cum se vede și din prezentul său studiu, au fost cu mult mai intime și mai întinse de cum în genere ne place a crede».

Totuș autorul cărții acesteia, care vede acum lumina zilei, erà să se întoarcă din București, acum două luni, cu manuscrisul în geamantan, precum mersese acolo, căci, după alergare de 2 săptămâni, nu putuse ajunge la altă decât la o scrisoare din partea d-lui Ministru Haret, cu înștiințarea, că «Ministerul nu mai dispune absolut de nici o sumă, așà că» nu poate «satisface cererea» pentru tipărirea ei. La alții, din puținii cunoscuți, nici chip n'a avut de a străbate.

De nou aveà să-mi vină mântuirea—duioasă mântuire—de acasă. «Nu plecà», îmi scrià sora mea Cătărina (Ruța), îndată ce a primit vestea întoarcerei mele fără ispravă. «Eu m'am vorbit cu Petra și-ți vom trimite numai decât banii, câți ști că avem. I-am spus și Tatii și Mumii, și ei au zis, să facem cum voim. Vor ajunge de-o capară bună, ca să te poți apucà de lucru. Pentru rest vei găsì și tu un prieten, care să steà garant câtvà timp până după ce vei isprăvì cu tiparul. Atunci doar va da Dumnezeu să afli și tu pe cinevà, care să iubească pe Mihai ca tine, și să aibe și bani

www.dacoromanica.ro

Dacă nu, vom luà un împrumut pe averea noastră câtă e, — va ajunge ea pentru cât ți-e de lipsă. Dacă vei trăi, vei împăcà tu, cu vremea. La ce suntem vii, dacă e să-ți rămână truda în neștire! Te rugăm să primești și să nu ne faci supărare. Tocmește-te cu un tipograf și apucă-te de lucru numai decât»..... Șirele din urmă abià am mai putut să le citesc de lacrămi. Mi-am adus iar aminte de Giustino și Rosalba d-lui Vlăhuță, nume ce ni-l dam adeseori, într'o vreme, noi între noi, în familie, după ce petrecusem cu lacrămi întâia citire a frumoaselor «Nuvele». Când m'am liniștit, hotărârea erà luată. Și mulțumită acestei hotărîri, cartea intră astăzi în lume. Adică, mulțămită sudorilor unui bătrân preot de sat, care este Tatăl meu Iacob, și ale Mumii mele Floarea, care și astăzi muncește în economia casei, cum a muncit o viață întreagă;... mulțumită iubirei de jertfă a acelora, cari nu odată mi-au zis: «Grija noastră să nu te oprească dela nimic. Noi, ce putem face pe lume?... Tu poți lucrà și pentru neamul românesc... Dacă ești tu cevà, suntem și noi, suntem surorile tale»...

Se va găsì oare cinevà între bogații Țării Românești, care să aibe toată înțelegerea pentru Istoria celui mai mare Domn din tot trecutul Românilor, și în acelaș timp un dram de simțire pentru noul ei autor, care, totuș, s'ar puteà să-și fi scris cartea (și să scrie cât mai e napoi), cu aceeași «multă competință», ce i-au recunoscut-o, la Istoria lui Matei Băsărabă, dela d-l Sturdza și Hășdeu și dela critica specialistă nemțească, care nu cunoaște sentimente de părtinire, până la cea ungurească,... presupunând, că nu-ș va fi perdut cunoștințele avute și că dragostea mai mare pentru Eroul său, ținută în frâu, la tot cuvântul scris, de cerințele aspre și reci ale științei, și truda mai încordată, ca și rutina câștigată după un lucru făcut, presupunând, că toate acestea nu vor fi fost stricăcioase lucrului celui de al doilea!....

Nimerì-voi oare filantropul, care să aibe inima a mântuì de primejdia zilei de mâne micuța avere, angajată la tipărirea acestei cărți, avere, ce până astăzi e singura siguranță de existență (ori cât de modestă) în viitor a unor fete, ce-și întrec fratele în idealismul cel mai curat și — în lipsa de noroc?!... Intâlnì-voi oare în calea mea, în oara a 11-a, sufletul ales, care înzestrat din belșug cu cele ce trebuiesc trupului, să simtă, că nu poate fi un lucru lipsit de demnitate, a însoți cu numele său, în titlul unei cărți,

www.dacoromanica.ro

numele Domnului fără pereche, care și-a dat viața pentru fapte, pe cari noi ce-i de astăzi nici a le visà fără sfială nu suntem în stare?... Dumnezeu știe,... el, care singur mă vede, cu ce strânsoare de inimă scriu aceste șire.

*

Iubiții mei cititori să mă erte pentru aceste mărturisiri și tânguiri. Ele fac parte din soartea cărții mele, a acesteia și a celei ce va urmà, de voi aveà zile. Căci dela ei nu mă pot așteptà la vre-o răscumpărare. Numărul lor este foarte mic la noi Românii, chiar pentru cărți, ce nu au să străbată pe cărări presărate cu spini. Doar eu știu, ce dușmănie mă așteaptă (cel mult s'ar puteà, să nu fiu luat nici în seamă, lucru ce nu m'ar supărà de loc!).—Cu toate acestea nu mă voi sfii a spune și într'altă privință adevărul, care cred că trebue spus, chiar în această prefață, precum l'am desvelit fără cruțare în notele mele, ori cât de necuviincios s'ar părea, poate, cuivà.

Am pomenit mai sus de pățania ce am avut cu copiile mele din Arhivele din Viena (Haus-Hof-und Staatsarchiv și Kriegsarchiv). Pentru neplăcerea de a-mi fi văzut zădărnicită partea mare a muncii, prin publicarea de Academia română a culegerii d-lui Iorga, am putut folosì în schimb, la această lucrare, cele câteva documente din alte Arhive, ce mi lipseau mie (și vre-o 2—3 din Viena), afară de cele ce le aveam eu pe de-asupra, mai ales la chestii de istoric generală, sau în întregime, unde în Hurmuzaki XII sunt adese ori numai estrase. Dar, afară de aceasta, munca mea în Arhivă mai are, cu toată răsipirea ei, și altă însemnătate, pentru mine, ca istoric, și pentru toți câți vor fi în stare să simtă și să înțeleagă, că șirele ce urmează nu pornesc din ciuda pentru cele întâmplate, când ele n'ar aveà dreptul să fie scrise. E, că vom aveà putința unei slabe orientări asupra felului d-lui Iorga de a publicà isvoare istorice. Nu e vorba de totalitatea publicațiunilor d-lui Iorga, cu a căror mulțime a îngrozit lumea, pentru cari i s'a svîrlit, din parte dușmană, cuvîntul de.... «chilograme de documente», cari i-au atras adorațiunea prietinilor, uimirea noastră a tuturora față de puterea d-sale de muncă și, se pare, încrederea absolută a celor mai înalte instituțiuni publice de cultură ale noastre. Nu ar fi nici locul potrivit, nici eu nu m'aș ține vrednic a dà o părere peste tot. Ceea-ce sunt dator să fac aici e: de a pune în față câtevà constatări ce

www.dacoromanica.ro

am putut face din asemănrea, unde și unde, a copiilor mele sau a celor tipărite aiurea, cu cele vre-o 380 de pagini ale volumului XII din colecția Hurmuzaki (Documente privitoare la Istoria Românilor), cari au fost studiate la acest volum al lucrării mele. Și chiar din acestea au putut fi luate în seamă cu tot dinadinsul, numai documentele privitoare la întâmplările dela 20 Octomvrie 1595 încoace, până unde lucrarea mea erà făcută încă înainte de mergerea mea la București, în 1901, pe când vol. XII din Hurmuzaki a apărut în vara a. 1903. Totuși mi-am îndreptat notele cu ocazia tipărirei, ștergând din ele citatele: «*Arhiva* Curții, Hung. Turc», etc. și «Arh. de Răsboi» (prescurtat: A. C. H.; A. C. T. etc.) și înlocuindu-le cu *Docum.* XII (afară de vre-unul, poate, care-mi va fi scăpat din vedere).—Dar să trecem la fapte. D-l Iorga spune în prefața volumului (unde îmi face onoare a anunță cu vorbe frumoase și cartea mea, pentru ce i mulțumesc), că «vre-o zece numere, în tot volumul, se mai află și în alte volume ale culegerii», și «îndreptățirea» o socotește «cu prisos, pe lângă cunoscători, prin felul cum sunt compuse multe din acestea». Dar eu am înt semnat 11 numai în paginile suspomente, care fac ceva mai mul decât a patra parte a volumului,—ce e drept numai vre-o 5 cu arătarea locului, unde se mai găsesc. Anume: XII. p. 112 sq. (=III. 2, 158); 147—8 (=III. 1, 217, indicat); p. 169—70 (=III. 1, 491—2, indicat); 192 (=III. 1, 256); 288, fragment (=III. 2, 241 întreg); 274, latinește (=III. 2, 208—9 indicat); p. 229 sq. (=III. 2, 189, fragment); 276 ital. (=III. 1, 269 nemț., indicat); 292 (=III. 2, 243, indicat greșit: «VIII, pp. 243—4»); 293 (=III. 2, 244); p. 358, (=III. 1, 287); și încă unul, pe care îl aveam până acuma nu mai puțin decât de patru ori în colecția Hurmuzaki, de 3 ori italienește, III. 2, 151—2; III. 1, 499—501 și VIII, 194—5, și odată nemțește, III. 1, 250 sqq. Și d-l Iorga îl mai tipărește de 2 ori, odată italienește p. 123—5 și odată nemțește, p. 149—51. Am spus și într'o notă la textul meu (p. 349, cf. 340 sq.) cu privire la acest document, că ajungeà, după mine, tipărirea rapoartelor parțiale dela 18, 22, 25 Octb. și 3 Noemv., dinaintea și din urma lui, și trimiterea, pentru el, la locurile arătate mai sus Dar d-l Iorga pare că nici nu știà că-l aveam tipărit, și încă de atâtea ori. Indreptățirea pentru reproducerea nouă a pomenitelor acte, adecă greșelile la cari se face alusie, nu prea există aci; unde într'adevăr erau greșeli (ele se pot vedeà în notele mele) erà îndestulător a le arătà, îndreptându-le.—Nu știu, întru cât

www.dacoromanica.ro

intră în intenția Academiei Române și pentru timpul mai nou reproducerea de documente ce se găsesc într'alte colecții, dar nu văd vre-un sistem la d-l Iorga în această privință. Bunăoară, dacă s'a tipărit, la p. 249—252, două documente, ce se aflau în Reusner, Epistolae Turcicae p. 182—7 (nu ni se spune, dacă d-l I. aveà cunoștință de aceasta), de ce nu s'ar fi reprodus și scrisoarea lui Király dela 18 Iunie 1595, care cuprinde și ea o mărturie însemnată și se găseà în aceeaș colecție, p. 432 (aceasta marcată totuș la p. 58 n.). Ori, dacă s'a luat în volum, p. 350, scrisoarea din 11 Mai 1598 a lui Hirschell, care se află în însemnata revistă istorică ungurească Történelmi Tár, 1879, p. 42—3, de ce nu s'ar fi luat și acelea mai de preț ale lui Mihai însuș din 8, și cele de la 1 Iunie ale lui și ale lui Bernárdfy, tipărite tot acolo, p. 42 și 43, 47—8 și T. T. 1878, 574—6 (a căror însemnătate se poate vedeà din această carte la p. 550 și urm. și 556 și urm.)?—ca să nu mai zic și de celelalte scrisori ce se mai află în acei doi ani ai Revistei citate, câte mai lipsesc din Documente XII. Iată lămurirea: Nu pentrucă se găseau în Történelmi Tár n'au fost tipărite de nou, căci aceasta n'o știà d l Iorga, ci pentru că erau ungurești. D-sa tipărește nota mărginală nemțească, ce o găsește la ele în Arhivă, cu titlu și cu număr deosebit de document, pentru fiecare, cu toate că aceasta nu spune de regulă nimic în fond (v. XII, p. 348—9, 351, 353 sq. 356 sq.). Dar, d l Iorga a copiat una din aceste scrisori și ungurește cum erà, anume scrisoarea lui Mihai-Vodă, din 19 Mai 1598 (întrebuințată în această carte la p. 550), și a tipărit-o iac' așa: «Bernardffi Ianos mind penigh az Tatarcham feo komteke(l) immkeo orzagombanbe erkztemek, azertt mj ben allion az dolog eö felsegenek azomnikeák beosegben megh irtam, es ez komtek leueletis kiten mekolm koldettenek oda köldettem» etc. Pentru cei ce înțeleg, documentul, nu acesta tipărit de d-l Iorga, ci cel din Arhivă, grăește astfel — după ortografia de az—: «Bernárdffy Iános mind pedig az tatár chám fökövetekkel [în loc de fökövetеivel] immáron országomban beérkezének, azért miben álljon az dolog, ö felségének asszonyunknak böségesen megirtam és az követek levelét is, kit énnekem köldettenek, oda köldettem» etc. (T. T. 1878, 566). Iar traducerea nu puteà fi cu mult mai bună (deși te miri, că a putut eși așà cum e); din «feo komtekel» nu puteà eși decât «Comisul(?)»... Mă tem, văzând acestea, Academia ungurească ar puteà fi îndemnată să ne îmbie un copiator

www.dacoromanica.ro

și un editor pentru ungurește. Dar acesta nu e singurul document unguresc, ce s'ar fi rătăcit în volumul din vorbă. D-l Iorga editează aci toate copiile ungurești, ce Academia română ș'a agonisit din Arhivul din Bistrița, câte privesc această epocă. Puține din ele au avut însemnătate mai mare pentru volumul meu: totuș m'am putut adeveri, că nici acestea nu sunt lipsite de greșeli, deși nu vor fi mai multe așà boacăne, adunate la olaltă — fiind copiile bune. Nu mi le-am notat; în pripă întâlnesc greșeli ca acestea: «kel consideralm esezebe veni» (pentru kel[l] considerálni és e[s]zébe venni» (p. 155); «emi bereknek» în loc de embereknek (p. 223); «ewtuének» în loc de «ewtnének», adică ütnének (p. 232); «egi oitot» (? p. 273); «mi soga uellek meni tarttjak», în loc de «mi soha vellek nem tarttjuk» (p. 291 șir 1); «nöt» în loc de «vöt[t]» (p. 297 șir 5 din jos în sus, și «nertek» în loc de «vertek» (p. 243); «kesewlettel» în loc de «kezewletel», adică, «készülettel» (p. 306); «valamint az elwt *guyenek* utanna is ide be iwhetnek», în loc de.... «úgy ennek utánna» (p. 308); «ha valami olilczen» (? p. 312,—eu aveam estrase numai părțile de însemnătate); «feleteoliis» (? p. 313); «a Dunan altal kolterny» pentru:... «költözni» (p. 363). — Totuș, d-l Iorga avea un «colaborator» pentru documentele ungurești, care i-a făcut traducerile ce le însoțesc (cum spune în Prefață). Eu nu aveam nevoie să citesc aceste traduceri. Mi s'a întâmplat însă, că întorcând odată foaia (p. 233—4), m'a isbit în ochi, în traducerea unui document, fraza: «până va fi oastea sus în Hust (?)», lucru ce nu-l cunoșteam din originalul tocmai studiat. M'am întors înapoi, am controlat, și am constatat, că traducerea aceea a eșit din aceste cuvinte: «az myg az had feon lezen Hwzon eoth ezer forintoth igérth»,—ceeace înseamnă, «până ce oastea va fi sus, [Impăratul, că de el e vorba] a făgăduit [Principelui transilvan] 25 de mii de florinți» [pe lună]. Dacă colaboratorul d-lui I. «pe atât de statornic, pe atât de modest» erà un istoric, nu puteà cădea în greșala de a citì Huszt (care e o cetate) în loc de «huszonöt»=25. Am mai citit atunci vre-o două traduceri și am văzut că ele în genere trebue să fie bune, cu toate că am întâlnit chiar în acestea greșeli. Așa: «cu privire la aceasta ni se cere ca să purtăm bine de grijă de rămasul Domnului nostru» (p. 255), pe când un istoric ar fi tradus: «se cere ca să fim cu bună grijă și băgare de seamă pentru mântuirea patriei noastre», căci el ar fi știut să îndrepteze greșelile de editură «haranknak meg marahasara», dând textului

www.dacoromanica.ro

cu pricina această față (în transcriere modernă, pentru ușurința cititorilor mei): ‹kihez képest az kivántatik tölünk, hogy hazánknak megmaradására mindenképpen szorgalmatos gondot viseljünk és vigyázzunk» (p. 254). Ori: «Mostan... kegyelmetek bator feusteonkenth az keossegeth fel ne vegye›..., care s'a tradus: «Acum însă Dumneavoastră.. (?), să nu luați tot orașul», în loc de :.... «să nu luați *după fum*, toată comuna› (de și ar puteà fi chiar: «készséget», găteala de oaste, contingentul, dar pentru această înterpretare îmi lipsesc aici, unde scriu, mijloacele de control. dacă se poate susține), adică, să nu ia dela toată casa ostașul datorit, ci numai jumătatea oastei lor s'o gătească,... cum se adauge îndată.—Nu mi se pare, apoi, lucru cu rost tipărirea în extras a unor însemnate documente ce se aflau întregi în Monumenta comitalia Transylvaniae, cum e scrisoarea din Chiioara a lui Istvánffy (nu Szuhay — cum ne spune titlul dat de d-l Iorga, p. 341 —, care erà, la 18 Aprilie, la Alba Iulia), sau ceea ce-i urmează, a lui Pezzen, tot acolo, p. 341, când d-l editor notează tipăritura precedentă (pentru cea publicată din nou în întregime, ibidem, p. 342—4, rămâne ce s'a zis mai sus în această privință); ori cea din 20 Martie a lui Di Cervia, p. 339, pe care o aveam la Szilágyi, Carrillo, p 126. Și nu țin de măsură dreaptă a publicà în mare întindere corespondența Nunțiilor papali din Varșovia și Praga între sine și cu Roma, și a altora, privitoare la planurile ce se făuriau și propunerile ce se făceau, pentru a îmblânzì supărările pricinuite și a netezì situațiunea creată prin ocuparea Moldovei cu argatul Polonilor Ieremia Movilă, și pentru îndreptățirea acestei ocupațiuni, când aceleași lucruri se repetau până la săturare. Și pe lângă această dărnicie de spaț a nu găsì loc pentru nespus de însemnatul contract dela 9 Iunie 1598, încheiat între Mihai Vodă și Țara lui de o parte și Comisarii împărătești de alta, contract care lipsește în întregime, în toată colecția Hurmuzaki. Cel puțin eu nu am dat de el. D-l Iorga, care ne dă a cincea și a șeasea oară raportul Episcopului di Cervia asupra expediției oștilor aliate la Giurgiu, nu jertfește pentru pomenitul act mai mult decât o notă (p. 359), menită a încurcà cât se poate de bine pe istoricul, care se pune să controleze compărațiunile d.-sale, cum am arătat la locul potrivit. Dar, această măsură înseamnă tot atâta, cum s'ar apucà cineva să publice toate depeșile Ambasadorilor venețiani din Viena, către capătul veacului XVII, cu toată polilogia lor, și n'ar voì să deà în colecția sa tratatul de la Carlovăț!

www.dacoromanica.ro

Mi-a mai rămas a zice un cuvânt asupra copiilor d-lui Iorga. Sunt ele lipsite de greșeli? Nu. Nu voi repetà aici ceea ce am arătat la felurite locuri în notele ce însoțesc textul cărții mele. Voi luà un singur document italienesc, asupra greșelilor căruia nu m'am oprit, crezând, că-l voi publicà împreună cu altele, într'un «adnex» la urmă, pentru însemnătatea lui, ceea ce n'am mai putut face. E scrisoarea lui Marini dela 24 Octob. 1597, păstrată în Arhiva de Răsboi din Viena. Iată deosibirile ce le-am băgat de seamă între documentul tipărit de editorul volumului XII, p. 1265—8, și copia mea, pe cari eu le țin de greșeli la d-sa. In tipar: «gli exortano che si mantenge in pace», la mine: «che si mantenise»; la Iorga: «e *con* iudicii di persone pratiche», la mine: «e *son* iudicii» etc.; la I.: «audisseno», la mine: «ardisseno»; la I.: «*de* Sua Santità», la mine «*da*» S. S.; la I: «dove che passerò alla impresa». la mine: ...«pas-ser*a*», ccea ce nu poate fi altfel, de oare ce scriitorul, Marini, vorbește de Mihai; și în șirul ultim pe această pagină, 1265: «comin-ciando *del* patriarcha», la mine: ..«*dal*».. ; (p. 1266) la I.: «sinno *a* Mare», la mine: «sinno *al* Marc»; la I.: «intention *delle* sulevation», la mine: «*della*»...; la I.: «de tali *queli* tratano», la mine: ...«*quali*»...; la I: «potuto», la mine: «possuto» (șir 8); la I.: «Thielic», la mine: «Chielie»; la I.: «Il simile *perchè* conferma Hieremia W.», la mine: «Il simile *par chè* conferma» etc., ceea-ce singur are înțeles; la I. «informatissimo exercito», la mine: «un formatissimo» etc.; la I: ha subornato li *Turchi* pegio di quel che si faceva in tempo di Turchi, la mine: «hà subornato li *Polachi*»....; la I: «Alsì dando nova», la mine:... «dandomi nova», la I: «inteligentia con queli po-puli *privati*», la mine:.... «populi *primati*», termin ce l întâlnim și mai jos; (p. 1267) la I: «e far... la servitù *di* S M. C.—*al la* qual spero in Dio sentirà eroichi successi», la mine:.... la servitù *à* S. M. C. *la* qual spero» etc.; la I; «si si metteria», la mine: «Alsi si meteria»; la I: «per rimeter in possesso dell Stato di Transilvania et di Valachia *di* Bathory di Polonia», la mine:... «*li* Bathory»; la I: «La qual tratatione *è* discoperta a Michailo W. dali primati di Moldavia», la mine: «La qual tratatione [è] discoperta»...; la I: «et che [sia] intramezzano di far pace», la mine: «et che *intra mez-zano*» etc.; la I: «scrive... il patriarcha..... per mano di un homo mandato... a questo Waivoda; dal qual atenderò informarmi delle particularità di quel Waivoda. Io me hò offerto di ritornar a V. M. C»., la mine:... «atenderò înformarmi della particularità, *al qual*

www.dacoromanica.ro

Waivoda Io me ho offerto»...; la I: «hà voluto», la mine: «ha volesto» (termin obicinuit la M. pe cât îmi aduc aminte); la I: ‹si certificaremo... di tuto, dar notitia a V. M. C.›, la mine: «*per* dar notitia»...; la I: «havendo havut*a* notitia», la mine: «havendo havut*o* notitia»; la I; «non temerà del suo Stato», la mine: «non teme»; la I: «Segnei Pangraz, che è... in *Semlie*», la mine: «che è... in *Seculia*; la I: «che Michailo W. si impatronischi di Moldavia», la mine: «impatronisch*a*»; la I: Hibrahim», la mine: «Hibrahimo; la I: «saria», la mine «seria»; la I: «schacciarebb*o*no», la mine: schaciarebb*e*no; (p. 1268) la I: «passarano a quela banda, che haverano tute dua provintie», la mine: ‹passarano à quela banda *unita* che haverano tute dua provintie», la I:... «a quel che è meglio», la mine: à qualche è meglio»; la I; «aspetarà», la mine «espetarà»; la I: «resolluto a guerigiare *con* li Turchi; asaj temeno di lui...», la mine: resoluto a guerigiare *et* li Turchi asai temeno di lui». Iată și două greșeli dintr'o pagină nemțească înainte de a încheià. P. 287: «wil... mit zu Felt begeben», în loc de: «wil... mich zu Felt begeben›; «wier du nun das.... thuen», în loc de: «wirst du›. Sfârșesc cu două resumate greșite, dintre cari unul l'am notat și în lăuntrul cărții (unde se pot vedeà destule și de copie, în felul celor arătate, și mai ciudate decât ele). Citim la p. 1261, supt titlul «Ioan de'Marini Poli către Impărat» (unde avem rezumatul unei scrisori a lui M. dela 15 August 1597): «Arhiducele Maximilian are o frumoasă ocasie de victorie: să asedieze Buda, Spionul său, Marini, vine la Praga pe la Maximilian›. Ne întrebăm: al cui spion? Al Impăratului? Al lui Maximilian? Dar nu e nici una nici alta. Estrasul de 5 rânduri ce mai urmează nemijlocit nu ne mai poate da nici o lămurire. Adevărul îl găsesc în copia mea, după documentul din Arhiva de Răsboi: Marini spune Impăratului, că s'a întors dela Constantinopol Nicolo Lovcialin, pe care el îl trămisese după vești, și că îl va espedià în curând la Praga, având să treacă și pe la Maximilian. — Apoi, înaintea unui extras de 3 rânduri dintr'un document de însemnătate, p. 340, găsim aceste șire: «[Denunță intrig'le pentru Coroană ale lui Ștefan Bathory]›. Ar fi să înțelegem pe Ștefan B., fratele Cardinalului Andrei, cari amândoi erau pribegiți în Polonia, și se vorbià mult de ei, că umblă după coroana Ardealului. In faptă Pezzen scrie altceva în această scrisoare, care e publicată întreagă în Mon. com. Transilv. VIII (1878), p. 150—1, ceea ce d-l Iorga nu știe. El vorbește de

www.dacoromanica.ro

cele ce a pus la cale ‹Cancelarul» [Jósika], ca să apuce Domnia pe care ar fi închinat-o Turcilor, ca Ștefan Báthory («was der canzler.. gestiit und mit was mitln er begert zu disem gubernament anfangs, und hernach wie der Barhori Stefan allerdings zu impatronirn und den Turckhen zu ergeben›),—înțelegem: cum a făcut la 1571 Regele polon de mai apoi, Ștefan B., înșelând pe Impăratul.

Nu eu sunt omul, care să deà cine știe ce însemnătate acestor îndreprări și observațiuni ale mele, nici acelora din lăuntrul cărții. De adevărat preț poate fi numai munca positivă a oricărui om. Dar ar fi de dorit, ca ele să nu se poată face la nici o ediție românească de documente, cu atât mai puțin la edițiile unui muncitor de talia gigantică a d-lui Iorga. Și aceasta în interesul științei românești, mai ales, când ea e ocrotită de Academia română și de Ministerul școlilor și când e menită, cum sunt edițiile de isvoare istorice, și pentru străinătate. Nici nu le-am scris, fiindcă aș râvnì eu după un loc la tipărirea documentelor. Altul erà și, până acuma, n'a încetat încă de a fi idealul meu.

Știu eu, că-și vor râde unii în pumni (poate chiar mulți) și vor zice, că pe calea aceasta nu m'am apropiat de acel ideal. Cunosc și eu, că altele sunt cărările obicinuite, cari duc la culmea ce o privim de departe. Dar ce să fac, dacă credința mea este, că înaintea științei slujitorul ei trebuie să-și aducă totdeauna aminte de vorbele Mântuitorului către învățăceii săi, când aceștia se jeluiră, că i urește lumea: Dacă voi ați fi din lume, eu nu v'aș fi ales pe voi...

*

Intru cât am fost în stare să împlinesc cerințele științei mele, se vor găsì cititori pricepuți, bà am nădejde și judecători făr' părtinire, cari să cântăriască aceasta. Asupra unora din aceste cerințe pot să se deosibească părerile, dar asta nu trebue să fie dezbătut aici. Ajunge să spun, că eu am învățat a privì în căutarea legăturei faptelor, ce-l preocupă, sarcina de căpetenie a istoricului, pe lângă stabilirea adevărului acestor fapte, bine înțeles așà, ca el să fie străvăzător în toate gradele sale de mai mare sau mai mică siguranță. Împotriva unor învinuiri, ce mi s'ar puteà face, țin să mă apăr, dela început. Așa, recunosc eu singur, că lucrarea a fost făcută pe baze ceva cam prea largi — și cu preà multă luare în seamă a întâmplărilor din Țările vecine, se va zice. Dar, de această scă-

www.dacoromanica.ro

dere nu se vor puteà feri, multă vreme încă, toate lucrările temeinice privitoare la chestii din Istoria Orientului nostru, dat fiind gradul de desvoltare în care să află această știință, de o parte, și puțina cunoștință din ea, răspândită în public, de alta. Cruțarea, în aceestă privință, puteà fi cu atât mai puțin la loc, când e vorba de Istoria politicei din afară a lui Mihai Viteazul și a bătăliilor purtate de el. Se va vedeà apoi. cred, că eu n'am luat de-a gata nici părțile din Istoria vecinilor, întru cât am ținut de lipsă a le face loc în cartea mea, nici alte chestii despre cari am scris, ci le-am studiat, de obicei, după isvoare. Această împrejurare ar fi să mă scutească și de o altă explicare, anume, de ce nu am căutat să arăt locurile, unde m'aș potrivì cu năintașii mei mai vechi în studiul Istoriei lui Mihai Vodă, ca Bălcescu și d-l Xenopol, sau acelea unde mă deosebiam de ei. Așì fi crescut numai, fără folos pentru stabilirea adevărului ce mă preocupă, volumul. Țîn totuși să însemn cu acest prilej un punct de seamă comun, care ar fi o nedreptate a nu-l scoate la iveală, după ce mi-a scăpat din vedere la locul său, în cursul lucrării: Si d-l Xenopol ajunge, de și nu cu aceeași migăloasă dovedire ca mine, dar cu egală tărie de convingere, la rezultatul, că «Răscoala lui Mihai Viteazul contra Turcilor nu este... datorită unei îmboldiri străine, ci este productul liberei sale hotărîri» (Istoria Romînilor, III, p. 173—5). Tot așà e ușor de înțeles, că scriind la țară, cum s'a văzut, n'am avut la îndămână unele studii mai vechi, cari, din întâmplare, ar putea cuprinde ceva, ce mi-ar fi fost de folos la cartea mea, cum sunt studiile d-lui Tocilescu asupra Familiei lui Mihai Viteazul și asupra Buzeștilor, acest din urmă publicat în rara revistă a d-lui Hăsdeu, Columna lui Traian.

O lămurire trebue să mai dau cu privire la limba cărții mele. M'am trudit să întrebuințez in text (afară de note), cum se va vedeà, limba vorbită, sau cel puțin înțeleasă de popor. Firește, că aceasta nu e tocmai ușor, într'o lucrare, scrisă după trebuințele științei, și nici nu isbutește omul totdeuna. Altul e însă punctul, asupra căruia, cred, s'ar puteà oprì cititorii mei: Am socotit că au drept la viața literară și câte-va cuvinte din Banat, cari pot fi înțelese fără multă greutate. Citim în toate zilele atâtea moldovenisme, pe cari noi ceștialalți de obicei nu le înțelegem, și multe am ajuns a le și înțelege. De ce nu am străcurà și noi, cari am fost, cum se știe, cei mai scutiți de amestecul străinilor, câteva bănățănisme din

www.dacoromanica.ro

munți, așà cu măsură, astăzi ceva, mâne ceva, până va venì literatul cel mare (după cei cari au mai fost și iute s'au stins) să le deà botezul cărții. Tot așà am lăsat să treacă felurite chipuri de grăire ale aceluiaș cuvânt. Afară de asta ar fi să mai pomenesc unele mici abateri ce mi-am îngăduit dela ortografia Academiei (pe care cu părere de rău am primit-o), ca: diftongul ai, âi, ei, oi, fără u la sfârșitul cuvântului, ca și unele particularități în scrierea cu literă mare, care totuș nu s'a putut ține regulat, din pricina nedeprinderii culegătorilor cu ele. In sfârșit trebue să cer iertare onoraților cititori pentru greșelile de tipar ce-i vor supărà, poate, cu deosebire în primele 19 coale ale acestei lucrări. Ce să fac? Trebuințe cu mult mai mari decât voința mea m'au silit să tipăresc zisele coale (vor fi greșeli, nu-i vorbă și în celelalte) cu o iuțeală, care a întrecut, se vede, puterea mea de bună băgare de seamă.

Scăderile de natură de a puteà fi îndreptate (căci nu sunt eu închipuitul de a mă crede fără greșală), ce le voi descoperì în urmă, le voi direge cu cel dintâi prilej, care mă va aduce din nou în atingere cu onoratul public. Așa, sper să pot vedeà cu ochii, până la alt rând, locurile mai însemnate, unde se desfășoară întâmplările povestite în acest volum, ca și ale acelora ce vor urmà, și să dau o icoană mai limpede asupra lor, bunăoară pentru Călugăreni, Târgoviște și altele. A dà chiar o hartă, cum aș dorì, nu îndrăznese să îmbun. Poate voi aveà noroc... Un chip al Domnului voi căutà să dau negreșit. O îndreptare ce s'ar puteà face la geneologia Voivodului socot de lipsă a o însemnà chiar aici. Domnul St. Nicolaescu, un tânăr zelos, care tocmai scoate o carte însemnată cu «Documente slavo-române» din sec. XV—XVI, a avut bunăvoința să-mi spună, că, după constatările Dumisale, Radu Vodă Călugărul (Petru Paisie) moșul lui Mihai Viteazul, era fiul lui Radu cel Mare, prin urmare Domnul și-ar trage neamul din Vlad Călugărul, și nu din fratele acestuia Radu cel Frumos, cum urmà după isvoarele ce mi-au stat mie la îndămână. Notez cu mulțămită împărtășirea d-lui Nicolaescu, fără să pot spune hotărît cetitorilor mei, că așà este, bine înțeles, până ce nu voi puteà controlà singur datele, ori câtă încredere am în soliditatea constatărilor de cari este vorba.

Mi-a mai rămas de zis un cuvânt de mulțumire pentru d-l G. Winter, Director al Arhivei Curții și a Statului din Viena, și pentru d-l Sub-Director Károlyi A., ca și pentru d-l Director al Arhivei de Război, deposite, unde am lucrat mai îndelungat.

www.dacoromanica.ro

Cu acestea aș fi ajuns să închei prea lungul meu «Cuvânt înainte», atât de neobicinuit în cuprinsul lui.

Iubiții mei cetitori mă vor ertà, am nădejde, pentru această abatere din calea bătută. La toată întâmplarea, ei mă vor înțelege, cred. Ori care ar fi numărul lor, mic sau mare, ori cum s'ar îndreptà pașii sorții mele, în bine sau în mai rău, o făgăduință țin să fac de acum (împlinirea ei poate fi numai întârziată, nu zădărnicită, printr'o soartă dușmană), făgăduința, de a le da și al doilea volum, ori câte Istorii a lui Mihai Viteazul s'ar mai publicà până atunci. Căci nu mă pot lipsi pe mine de plăcerea de a lucrà și eu cel mai frumos și cel mai trist material din trecutul Românilor, căruia i se poate da și o formă mai slobodă la scris, isvoarele fiind mai mult nemijlocite, punerea în față a mărturiilor felurite fiind mai puțin de lipsă, fără scădere pentru dovedire, analisa putând fi cevà mai îngrădită, și, mai pre sus decât toate, întâmplările fiind mai strâns legate unele de altele, — pe lângă folosul ce se dobândește pentru unitatea scrierii următoare prin cunoștințele câștigate din acest volum. Sunt dator a face întreagă această carte și pentru simțimântul de evlavie, pe care cu toții trebuie să o avem, mici și mari, pentru cel mai mare Domn din Istoria tuturor Românilor, din cuviosie pentru acela, care mai nenorocos și după moarte decât Marele său Coleg naintaș din Moldova, n'a avut, ca acesta, cinstea unei serbări oficiale, la împlinirea celor 300 de ani dela jalnica sa moarte. Dar n'avem ce zice: Vina e a lui: A săvârșit fapte, pe cari noi—par'că amețim, privindu-le, fapte, a căror amintire Statul român de astăzi, se vede, nu s'a simțit destul de tare (cel puțin acum trei ani, Sfetnicii Tronului n'au avut voinicia, sau au fost prea cuminți) pentru a o serbà în ticnă, fără a fi încăștigat, că s'ar puteà supărà vecinii, prietenii de astăzi, cari nu vor puteà fi și prietenii de mâne, de sigur nu cei de poimâne, dacă nu vor ajunge odată la convingerea, că voind să nimicească ceea-ce veacurile n'au fost în stare, nu însemnează a se întărî, și dacă nu vor vreà să înțeleagă, că prietenia, care cere prea mari jertfe și nu dă decât de tot puțin în schimb trebue să se curme, cu vremea.... Am sfârșit. Dumnezeu să ajute!

Rudăria, în Novembre 1904.

Dr. ION SÎRBU.

www.dacoromanica.ro

INCEPUT.

1. Scurtă privire asupra Domniilor Țării-Românești în legăturile lor cu străinii, dela intrarea Românilor în istorie până la Pătrașcu-cel-Bun [1]).

Mergând din isbândă în isbândă, Turcii fac de-a facerea Împărăției Romane dela Răsărit, la anul 1453. De mult trăgeà ea de moarte, Împărăția, și în această jumătate a ei ce mai purtà numele de Romană; dar inima nu-i încetase de a bate, câtă vreme aveà un Împărat, și el un colț de țară, pe care să-l cârmuiască după ale sale așezăminte și legi. Și iarăși, căzând Byzanțul și cel din urmă Împărat creștin al lui, murind Împărăția, nu s'a stins cu ea și poporul ei cârmuitor, tot atât de puțin ca și popoarele stăpânite. Grecii, moștenitori ai stăpânirei Romane dela Răsărit, din părțile unde se află și mica lor țară de odată, trăiau încă, pentru a ajunge după veacuri iar domni, cel puțin peste colțul de țară ce l'au stăpânit din început. Numai cât numele Domniei lor fù șters atunci din istorie: în catastrul popoarelor moșia lor fu trecută asupra altui stăpân — Turcul.

Dar, e mare lucru a nu aveà pământ la catastru, și e amărâtă viață a sluji altuia. Pentru popoare lipsa din istorie, câte odată, în-

[1]) Această parte din «Inceput» e scrisă mai ales cu gândul la cetitorii din popor pe cari ar puteà — sau cel puțin ar trebuì — să-i aibe o istorie a lui Mihai-Vodă Viteazul, chiar când ea e scrisă științificește. (Intr'alt chip, cred, nici nu poate aștepta o istorie a acestui Domn să străbată la Românii de pretutindenea). Apoi m'am gândit și la acei cărturari români în afară de granițele României, cari, chiar trecând prin liceu, nu vor fi avut fericirea să audă cevà din trecutul neamului lor, și mulți din ei nu vor fi văzut nici odată măcar un manual de Istoria Românilor. Altă închipuire nu am.

www.dacoromanica.ro

seamnă aproape tot atâta cât lipsa de ființă. Și asta e chiar pățenia noastră, a Românilor, pentru lung veac de vreme.

*

Aduși înainte cu 1800 de ani încoace la Răsărit de strămoșii noștri Romani, de Împăratul lor mare Traian, «în nesfârșită mulțime», din toată lumea Romană, și puși să umplem pământul Daciei, cucerit de ei aproape în toate întinderea lui, cât îl cuprindem astăzi, furăm lăsați, după 165 de ani de prea înfloritoare viață, în voia altor stăpâni. Cârmuitorii din Roma a unei întregi lumi de popoare, dela Apusul cel mai îndepărtat al Europei, dela Britania și Lusitania până adânc în Armenia, Babilonia și Arabia, dela Rinul de jos, Viena și mijlocul Nistrului până peste Imperiul Cartaginenilor și Egipet, acești mari cârmuitori și stăpânitori își traseră oștile din mărginașa Dacia la Mează-zi de Dunăre, când popoare năvalnice începură a bate cu tărie la porțile stăpânirii lor. Numai Domnia ș'o traseră Romanii de-acolo. Poporul, în partea lui mare, nu puteà să iasă și el. Că nici loc n'ar fi tost să-l cuprindă, nici pământ să-l hrănească în Dacia Aureliană, cum numì Împăratul, după numele său, provincia Română a Mesiei, unde își așeză legiunile aduse dela Mează-noapte. Doar și noua țară erà plină de lume. Se vor fi dus din Dacia Traiană, dinaintea dușmanilor, bogații cei mari, cari își puteau trăì viața ori unde cu banii lor, se vor fi dus lucrătorii, cari n'aveau ce perde, cum bine zice un învățat [1]), de asemea și cărturarii. Brăzdătorii luncilor și a dumbrăvilor, păstorii poienilor din munții ocrotitori ai neamului nostru, au trebuit să rămână neprorupt pe moșiile lor. Dar, fiindcă Domni peste țara lor ajunseră năvălitorii, cari la început primesc Domnia chiar din mânile Împăraților Romani, scriitorii de istorie din acele vremi, scriind din țări îndepărtate, numai de ei, de stăpâni pomenesc: de Goți, Huni, Gepizi, Avari, Bulgari, Ungurî, Pecenegi, Cumani. Când apoi, după vre-o mie de ani, începù și în aceste țări a se scrie istorie, scriitorii din neamul rămas stăpân pe miezul Daciei,

[1]) Jung, în cartea sa *Römer und Romanen in den Donauländern.* Pe lângă aceasta, *Teoria lui Rössler* și tomul I din *Istoria Românilor* a d-lui Xenopol, precum și lucrările d-lui Onciul, publicate în *Convorbiri literare* (1885) și în *Mitteilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung*, Ergänzungsbd. II (1887), sunt cele mai bune studii asupra rămânerii noastre necurmate în Dacia.

www.dacoromanica.ro

nu putură să nu pomenească de noi, căci ne văzură acì, unde am tot fost. Atunci veacuri de-a rândul, nimenui nu i-a venit în minte să zică de noi, că n'am fi urmașii Romanilor, a căror nume l'am păstrat, ori că am fi venit cu toții de aiurea. Fără îndoială au trecut mulți Români Dunărea dincoace, începând dela așezarea Slavilor, în veacul al 7-lea, a Bulgarilor și a Sârbilor, în Dacia Aureliană, împinși fiind de ei [1]). Și strămutări de acestea s'au făcut adeseori și mai târziu, pe vremea Turcilor [2]), dar ele numai au adaugit și împrospătat neamul nostru de aici. Aceste mișcări și lipsa de mărturii hotărâte la scriitorii străini, cum pomenirăm, că tot aici am fost, au făcut pe unii învățați în vremea mai nouă să zică și să se trudească să arăte, că poporul nostru întreg ar fi părăsit aceste țări, când Aurelian și-a tras oștile din ele, la anul 271, și ar fi trecut cu ele împreună peste Dunăre [3]).

Dovezile lor însă se zdrobesc de chibzuiala minții sănătoase și de tăria celor ce ne arată necurmat între hotarele ce dela început le-am cuprins și le ținem și astăzi. Se 'nțelege, că nu pe starea noastră neclintită aci se razimă dreptul nostru de viață, ci pe vigoarea cu care ne-am putut străcură de veacuri printre atâtea necazuri ce au trecut peste noi. Tocmai această vigoare turbură liniștea celor ce se mai silesc și astăzi a ne arătà ca venetici furișați pe pământurile noastre. E, ca să nu râvnim vreodată a ajunge să avem parte la stăpânirea țării, noi pe câți soarta și nenorocirea vremurilor ne-au ținut mereu în ascultare. Căci o bună parte a neamului nostru și-a scris lămurit numele în istorie, de mult, deodată și chiar înainte de venirea celor din urmă năvălitori în inima Daciei...

*

[1]) Vezi mai ales prea frumoasa carte a d-lui Onciul, «*Originele Principatelor Române*», carte, ce n'ar trebui să lipsească de pe masa nici unui Român, p. 10—16 și notele p. 115—122.

[2]) Czörnig, *Ethnographie der österr Monarchie* în mai multe locuri.

Tot un semn de astfel de strămutări e poate și potriveala înțelesului unor cuvinte din unele locuri din Banat cu cele din Macedonia, ca bunăoară: ginere, noră, pentru cumnat, cumnată.

[3]) Cea mai de frunte lucrare de acest fel e a Sasului Roessler «*Românische Studien*», unde cu greu chip de știință suntem plimbați prin celę două Dacii înainte și înapoi. Părerea lui au luat-o apoi Ungurii și o țin cu înverșunare până astăzi.

www.dacoromanica.ro

Veniți pe aceste locuri pe la anul 895, Ungurii ajung până la anul 1003 a se înstăpâni peste hotarele și popoarele țării lor de astăzi. Vecinii lor erau atunci Bulgarii, dinspre Răsărit-Meazăzi. Și de ei se țineau toți Românii, dela începutul statului bulgar, de vreo 200 de ani înainte de venirea Ungurilor. (Din acele vremuri le-au rămas Românilor așezămintele lor bisericești și lumești.) La anul 1018 Impărații din Byzanț (cum i se mai zicea Constantinopolului), cari mai păstrară numele Impărăției Romane răsăritene, deși ființa ei erà grecească, cuprind Impărăția Bulgarilor. Din aceste strămutări de domnii și hotare, răsare acum, la începutul ceștei a doua mii de ani dela Christos, un mic stat românesc închegat: Oltenia Băsărabilor. [1]). Ea se mărgineà la Răsărit cu țara stăpânită întâi de Pecenegi, apoi, scurt după aceea, de Cumani, cari își împinseră năintașii peste Dunăre. Cumanii fură bătuți de Byzantini, și atunci popor românesc, ascultători de aceștia, începe a se ivì și acì. La anul 1186 Românii de dincoace de Dunăre și Cumanii din părțile Moldovei ajută pe frații din Dacia Aureliană, purtați de doi frați români din Balcani, să se mântue de Domnia byzantină: o Impărăție romăno-bulgară se naște din revoluție. Impărați de neam român înființează statul (voevodatul) Țării-Românești la Răsărit de Olt: lor li se închină și Băsărabii din Apus. [2]). De această Impărăție având cârma în Bulgaria, se isbesc Ungurii la anul 1230, lângă Vidin, isbutind să ia o părticică din Oltenia, ca să facă din ea, împreună cu o bucată din marginea țării lor, Banatul Severinului, ca o cetate de apărare la aceste hotare. De asemenea, de către Moldova, dobândise Ungurii cevà mai nainte o parte a Cumaniei. La 1241 Tătarii potopesc Ungaria și Impărăția romăno-bulgară, unde un Impărat nevârstnic nu e în stare să dea nici un ajutor domnitorilor români, supușilor săi. Povoiul tătăresc trece și peste Banul Băsărabă și peste Negri-Valachi din Răsărit de Olt. Vlachia, cum îi zic Slavii Țării-Românești, se desface de Impărăție. La 1247 Regii ungurești se numesc pe sine, într'un document, mai mari peste Vozii români, ce-i întâlnim în documente întâia oară cu numele: Lythuon în dreapta, Seneslau la stânga Oltului. Totuși, nu cucerise Ungurii țara cu armele. La 1272 Lythuon scoate dela Tătari Voivodatul dela Răsărit, supus de ei pe la 1254. La 1279 viteazul

[1]) Onciul, *Originile Principatelor*, p. 19 și urm. și notele 24 și urm.

[2]) Cam la acest capăt ajunge d. Onciul asupra înființării Statului românesc.

www.dacoromanica.ro

Domn cade în luptă cu Ungurii, cărora nu vrea să le plătească tribut, pentru «partea de țară de dincolo de munți (adică din Țara-Românească) ce o «ocupase» dela ei, cum zice documentul unguresc. [1]). Frate-său Bărbat și Tugomir «străbunul dinastiei Basarabilor» (poate din al lui Lythuon și Bărbat neam), domnesc atârnători de Unguri până pe la 1310. Fiul lui Tugomir, marele Ioan Băsărabă, bate strașnic, la 1330, pe Regele unguresc Carol Robert, care străbătuse până la Curtea-de-Argeș, capitala de atunci a Țării, și lasă fiului său Alexandru (1338—1364) o țară liberă și numai de Domnul ei ascultând. Acesta mai adauge la moștenirea primită și părți tătărești dela gurile Dunării. Iar Vladislav, fiul lui, (1364—1374) pătrunde și în Ardeal. Ludovic cel mare, prea vestit Rege unguresc, trebuè să-și cumpere măreția de a puteà numì pe Domnul român între ascultătorii săi prin darea ținuturilor Făgăraș și partea oltenească din Bănatul Severinului, de care se țineà și ducatul de mai târziu Amlaș, ca «feude» ungurești, pe la a. 1366.

Aceasta nu împiedică totuș, ca oștile ungurești să mai fie odată bătute la 1369 de Vladislav, în Țara Românească. Dar Radul «Înțeleptul» (1373—1384) lasă iar dobânda în schimb pentru deplina neatârnare [2]). Apoi feciorul lui Radu, Dan I (1384—1386) năvălește în Severinul unguresc pe la Midia (Mehadia) [3]), și mai câștigă și dincolo de Dunăre Silistria și alte locuri de la Bulgari, unde cade în bătae cu Țarul lor, lăsând moștenire fratelui său Mircea cel Mare (1386—1418) o mare și liberă țară.

*

Cevà mai târziu se alese din învălmășala popoarelor un stat românesc în Moldova. Stăpânită mai în urmă de Cumani, Craii unguresti câștigă dela acestia, la începutul veacului 13, câtivà ani înainte

---

[1]) Onciul, p. 51: «primul erou martir al independenței române».

[2]) Vezi pe lângă cartea citată a d-lui Onciul, căruia i-am urmat de scurt în toată povestirea, și studiul d-sale «*Titlul lui Mircea cel Bătrân și posesiunile lui*» în Convorbiri literare pe 1902, pag. 29 și urm., mai departe numărul de pe August acelaș an și Ianuarie 1903, pag. 16 și urm., apoi studiile d-lui Hășdĕu, cât ne privește aici, in *Magnum Etymologicum Romaniae*, IV. Introducerea (titlu separat: *Negru Vodă*, București 1898); despre Vladislav pagina CCXII—CCXXXVII.

[3]) *Documente privitoare la Istoria Românilor*, culese de E. Hurmuzaki, I. 2, p. 331 și Pesty Fr. *Szörény vármegye története* I, 32 și III, 10—12 (document din 16 Martie 1390).

www.dacoromanica.ro

de cuprinderea Severinului, partea dintre Carpați și Siret. Ba Cumanii, de rĕul Tătarilor ce-i îmbulziau dela Răsărit, se pun chiar singuri sub scutul Regelui unguresc, ce se chiamă, dela 1233, și Rege al Cumaniei. Iar peste câțivà ani, la 1239, părăsese de tot țara, lăsând-o în stăpânirea Tătarilor, și intră o parte din ei în Ungaria, unde capătă loc de așezare între Tisa și Dunăre. O sută de ani stăpâni peste Moldova, Tătarii turburau mult hotarele unguresti. In sfârșit Craiul Ungariei Ludovic cel mare trimete, la 1343, pe Voivodul Ardealului să deà bătaie Tătarilor în Moldova. La bătaie merg întâi Românii maramureșeni cu Voda lor Dragoș, care cuprinde țara Mo'dovei pentru sine, stăpânind-o împreună cu ținutul său din Maramureș, sub ascultarea Craiului unguresc. Dar înmulțindu-se acolo poporul, ce venià mereu din Maramureș, Bogdan, Voevod și el din Maramureș, luă țara cù puterea dela urmașii lui Dragoș, la anul 1349, și făcù din ea stat deosebit. Toată truda marelui Crai unguresc, de a-l aduce în ascultare cu sila, rămâne zădarnică și Moldova liberă. Cu fiul și urmașul întemeietorului Moldovei ca stat neatârnat de nimeni, cu Latcu, se stinge, la 1373, familia domnitoare, și Mușătestii ajung moștenitori, prin căsătorie cu fata lui Latcu [1]). Semnul domniei lor (proruptă numai la 1374—1375 și la 1400—1401), cât privește starea cu vecinii, în vremea dintâi, este: primirea ocrotirei, a suveranității, cum se zice, Poloniei peste țara Moldovei, la anul 1387 [2]). Jurământul de credință către Regii acesteia (împrospătat la 1393, 1395, 1400) îl înnoește la 1404 și 1407 și vestitul dătător de legi și așezăminte, Alexandru, [3]) domnul «cel Bun» al Moldovei (1402—1432), rădicat în scaun de Mircea, Domnul «cel Mare al Țărei Românești.

Astfel ajunseră Românii, copii Romanilor vechi din Italia și din întinsa lume stăpânită de ei, să aibă și ei țară și nume, în marginea unde au fost puși și năpustiți fără de apărare. Cârmuindu-se după legi și așezăminte ce le-au luat, când erau uniți într'un stat cu Bulgarii, tot dela împărăția Romană, dar dela cea din Răsări-

[1]) Pentru toate v. Onciul, *Originele* pag. 92 și urm. și notele, mai ales cele din urmă pag. 242—52. Cf. și Xenopol II, 132 și urm.

[2]) Vezi actele din «*Documente privitoare la Istoria Românilor*», culese și publicate de Niculae Densușianu, în colecția numită pe numele intemeietorului ei *E. Hurmuzaki*, tom. I, partea 2, pag. 296—297.

[3]) Tot acolo, Apendicele II. publ. de Kaluzniacki, pag. 812 și urm. și 826 și urm.

www.dacoromanica.ro

(căci se împărțise în două stăpânirea Romei vechi încă la 395), care își avea scaunul ei în Constantinopol, Românii fură aflați în această stare de puternicii Turci.

*

Inainte de a fi svârlit Crucea de pe biserica Sfintei Sofii, unde Împărați creștini ascultase slujba în veci pomeniților Patriarchi ai Constantinopolului, Turcii, năvălind din Asia, de o sută de ani începuse a-și cuprinde încet țară în Europa răsăriteană. Românii deteră întaia oară pept cu cete de-a lor pe câmpiile Bulgariei, pe la 1366—1370 [1]). Groaznica bătălie dela Cossova sau de pe câmpul Mierlei, cum i se zice, la anul 1389, deschise groapa Țarului sârbesc Lazar și întregei puteri a Slavilor dela Miază-zi. Stăpân peste amândouă laturele Dunărei și peste Dobrogea, Mircea-cel-Mare se pune bine cu Turcii la început [2]). Țara se învoià, la 1391, poate, a le plăti un mic tribut de 300 de lei, în schimbul ocrotirei ce i se da și libertățile ei rămân neatinse [3]). Nu de frica lor ci împotriva Ungurilor încheiase Mircea la 1390 un contract de apărare cu regele Poloniei [4]). Și e de crezut, că mai mult de răul Ungurilor s'a făcut și supunerea trecătoare către Turci.

Dar nu supunerea aceasta ușoară aveà să mântuie Țara lui Mircea de sabia păgână, care culcase tot la pământ până la hotarele lui. La 1394 se petrecù preamărita luptă dela Rovine, când Baiazid Sultanul, zdrobit, lasă dorul de a mai cuprinde Țara [5]). Tot de greul Turcilor se văzù silit și Craiul unguresc Sigismund, să-și înghită durerea pentru neatârnarea Țării românești și pentru Severinul, a cărui Ban era Mircea, și să încheie cu el, cu Domnul românesc,

---

[1]) *Docum.* I. 2, 199; v. și p. 152. Cf. Hâșdeu, *Negru-Vodă*, p. 219 și urm.

[2]) Melchisedec (episcopul), *Mitropolitul Gr. Țamblac*, (contimporan cu Mircea) în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie* a d-lui Tocilescu III (1884), 25: Mircea cerù de la Sultanul moaștele Sfintei Paraschiva, ce se păstrau în Târnova, capitala Bulgariei, și le căpătă, zice Țamblac, semn că erau în bună înțelegere (cf. p. 27).

[3]) Tratatul de închinare în *Acte și documente* publ. de Dim. A. Sturdza și Colescu Vartic I. 1, p. 1 și urm. (București 1900). Este îndoială, dacă actul e adevărat, neștiindu-se locul păstrării lui.

[4]) *Docum.* I. 2. 322.

[5]) Jireček, *Geschichte der Bulgaren,* p. 353; cf. Iorga *Studii și documente*, p. 1. Fragmente din cronica sârbească.

www.dacoromanica.ro

chiar atunci primăvara, un contract de alianță, ca domni *de o seamă.* [1] Cu toate acestea, în acelaș an, oastea Craiului fu rău snopită de Români în munții «Pazata» — de bună seamă la trecătoarea în Ardeal cu numele de Posada din Vâlcea, în părțile Turnului roșu — la întorsul dela Nicopole cel mic. Erà de necaz, că regele se întorceà acasă, pe neașteptate, chemat de alte treburi, nainte de nimicirea Păgânului. [2] Dar, în anul următor, 1396, Mircea se află cu toată oastea iarăși lângă regele Sigismund și lângă Cruciații din Apus — cu deosebire Francezi și Nemți —, luând parte la bătaia ce o căpătară aceștia dela Turci la Nicopolea cea mare. Se știe, că chiar Regele Sigismund scăpă cu viață din această bătaie numai prin vitejia și ocrotirea Comitelui de Zollern, un strămoș
Carol I. al României de astăzi, — a cărui oaste vitează avù să păzească, la 1877, această cetate ce erà pe atunci «basa de operație a oștirilor aliate și punctul lor de legătură cu România», după ce fuse biruită de tunurile și de oștile rusești și române. [3] Cu arma în mână și cu meșteșuguri politice înțelepte, Mircea-Vodă știe să se țină sus și tare: când mestecându-se în certele de tron ale Turcilor, când strângând prietenia cu Polonii îndușmăniți cu Ungurii, când îndulcind inimele acestora, ca să aibă sabia liberă pentru Turci. Astfel el se putù numi până la moarte Domn al Țării românești, stăpânitor peste ținuturi ungurești (Banatul Severinului, Făgărașul, Amlașul) și tătărești (Băsărabia) și peste Dîrstor, dincolo de Dunăre până la Mare [4].

Următorii lui cei dintâi fură mici. Pe Mihai fiul lui Mircea (1418—1420), care se sprijinea pe Unguri, îl trânti din Scaun vărul său Dan II (1420—1425) cu ajutor dela Turci, [5] cărora le răsplă-

---

[1] *Docum.* I. 2, 359 sq.

[2] Această motivare subțire o găsim în frumoasa cuvântare a Maiestății Sale *Carol I, Regele României*, ținută la Academia Română, la 21 Martie 1904, sub titlul *Nicopole*, 1396—1877—1902. Analele Acad. rom. XXVI, Mem. secț. istorice, p. 185—206, și separat. v. p. 8.

[3] Carol I, *o. c.*; *Docum.* I. 2, 376 sqq. și 641. și Disertația lui Brauner A. *Die Schlacht bei Nicopolis* (1876).

[4] V. bunăoară documentele dela el din 1399 și 1406. B. P. Hăjdeu, *Archiva istorică a României* I. 1, 97—8; sau cel din 1415 publ. de Bogdan I., în *Analele Academiei rom.* XXVI, p. 112-115. Cf. Onciul, *Originele*, 198.

[5] Xenopol, *Istoria Rom.* II, 118 și urm.; *Docum.* I. 2, 583 : eotunc Turcis sponte aderente.

www.dacoromanica.ro

teşte, când vin să-i prădeze ţara (1423), dându-le o strașnică bătaie [1]).

De răzbunarea şi de candidatul lor la domnie, Radu Praznaglava, se mântuì şi el cu ajutor unguresc, şi se putù ţine aproape întreagă această a 3-a zecime de anì [2]). Intre 1431 şi 1447 domnì, cu puţină ruptură, al doilea fiu (natural cum se pare) [3]) al lui Mircea, Vlad I Dracul, care fusese ţinut la Curtea lui Sigismud, încă de pe vremea luptei dela Nicopole când se încercase să ia sub scut polon tronul tatălui său [4]). El e numit de Regii ungureşti, vazalul nostru, Voivodul părţilor noastre transalpine›, întocmai ca şi Dan II [5]). Totuşì el se putù aşezà în Domnie numaì punându-se bine cu Turcii, pe cari-i însoţì într'o încercare răsboinică înpotriva Transilvaniei, încă la 1432 [6]), şi a doua oară la 1438 [7]). Această cântărire a harnicului Voevod, între Turci şi Unguri, îi aduse întâi o scurtă perdere a Domnieì în 1439 prin Turci [8]), şi apoi perderea vieţii sale şi a fiului său Mircea prin Unguri, ori mai bine zis, prin purtătorul răsboaielor lor cu Turcii în acest timp, care erá Românul Ion Corvin Hunyady [9]). Candidatul acestuia fù din neamul dănesc, Vladislav II (1447—1456), nepotul luì Dan I, dela fiul acestuia Dan Orbul [10]). Erà aproape firesc, că acestuia să-i urmeze un Domn care să-şì caute razimul în Turcì, cel puţin la început, şi să fie din cealaltă ramură a dinastiei. Acesta fu Vlad II Dracul care mai adause la acest nume, moştenit dela tatăl-său, şi pe acela de Ţepeş. Dar un Domn, care ştiù să facă în ţară rânduială cu ţeapa, nu erà să asculte multă vreme porunci de a plătì Turcilor tribut. Inainte de a se apucà de aceştia, el socotì că nu e bine

[1]) *Docum.* VIII, p. 3.

[2]) *Docum.* I. 2, 595; Xenopol II, 121—3.

[3]) Onciul, *Originele,* 228.

[4]) Xenopol II, 102—103. Pesty, *A. Szörényi Bánság* I (Bpest 1878), 35—36 *Docum.* I. 2, 566. Trebuie să primim rândul numerilor Voivozilor cu acelaş nume, după cum el a fost, statorit în vremea din urmă de domnul Bogdan, *Documente şi Regeste.* (Buc. 1902). Cf. Lăpědatu, *Vlad-Vodă Călugărul* (Buc. 1903), 36.

[5]) *Docum.* I. 2, 645 (1438), 583, 595.

[6]) Gelcich-Thallóczy, *Diplomatarium relationum Reipubl. Ragusanae cum R. Hungariae* (Bp. 1887), p. 374; Iorga *Studii şi docum.* III, p. X.

[7]) Thúry, *Török történetirok,* I, 54, fragment din Neşri.

[8]) *Ibid.* p. 55. Locurile sunt tipărite în traducere şi la Iorga o. c. p. XI—XII.

[9]) Iorga, *o. c.* p. XXVIII sq.; Xenopol II, 123 sq., şi 126 sq.

[10]) Iorga, *o. c.* p. XXIX.

www.dacoromanica.ro

a-și lăsà la spate pânditori după Domnia Țării, și făcù două năvăliri în Ardeal, una în Țara Bîrsei, la Brașov, alta către Sibii, pedepsind aspru pe Sașii cari ocrotiau pe prinții români ce-și așteptau ceasul cu priință; unul din ei, Dan, e prins în răsboi și ucis. Fu poate și pentru a aduce aminte Regelui Ungariei de dreptul tronului românesc asupra Amlașului, pe care îl pustii, [1]) și asupra Făgărașului.

Dar aceste fapte aveau mai curând să-l îndușmănească cu Regele Ungariei decât să-i poată câștigà prietenia. Deci Voivodul nu lipsì a-și dovedì vrednicia de sprijinul ce-i trebuia.

Când prin a doua jumătate a anului 1461 Sultanul îl chemă la Țarigrad, ca să aducă tributul pe trei ani și 50 de copii și 50 de cai, Domnul răspunse, că, îndată ce ar eșì din țară, supușii săi ar aduce pe «principele Ungariei» și, și l'ar face Domn, și astfel țara s'ar perde pentru Turc. Deci, Înălțimea Sa să trimeată un Pașă la Dunăre, care să păzească Țara în lipsa lui. Sultanul îi ascultă cererea, și-i trimise pe Hamza-Beg, Sangiac-Begul Nicopolei, în iarna a. 1561—2. Acesta nu erà să ajungă la el. Fie că a fost oprit de Curtenii săi la Brăila, fie că nici nu va fi trecut Dunărea, cum spune istoricul turc, destul că năprasnicul Vlad-Vodă, folosindu-se de podul de ghiață ce-i întinsese Dumnezeu peste hotarul mare de apă, se răpezì cu oastea sa în Țara-turcească, pustii Bulgaria până la Mare și schilodì oameni și mueri pe unde treceà, tăindu-le nasurile. Aceștea apoi, ca și capul Begului Hamza, aveàu să dea mărturiă Regeluĭ unguresc de faptele sale împotriva Turcilor [2]).

Acum putea cere ajutor împotriva răzbunării Sultanului, la care trebuià să se aștepte. Dar mai repede erà sborul oștilor Puternicului vătămat decât ajutoarele Craiului. Mahomed II, care cu 9 ani mai înainte cuprinse Constantinopolul, chemă numai decât la sine pe fratele lui Vlad-Țepeș—căci acesta trăià de mult în capitala tur-

[1]) *Archiv. f. siebenbürgische Landeskunde*, IV (1851), 115 și urm. *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltard.* publicat de Trausch, Brașov 1848, p. 40. Ḍiarele lui Francken, *Von dem Dracole Wayda*, tipărit de nou de Acad. română. Bogdan *Documente și Regeste.* Intre studii: Iorga, *Lucruri nouă despre Vlad Țepeș*, în Convorbiri literare XXXV, 149 sqq.; Bogdan, *Vlad Țepeș*, București, 1896. Cf. Xenopol II, 276 sqq. și Lăpĕdatu, *Vlad V. Călugărul*, p. 13.

[2]) *Neșri*, in Thúry, *Török történetirók* p. 67. Povestirea ienicerului turc în Hăjdeu, *Archiva ist.* I. 2, 10. Scrisoarea lui Vlad în Bogdan, *Vlad Țepeș*, p. 78 sq.

www.dacoromanica.ro

ceasca—, și-l numì Domn al Țării-Românești, trămițându-l înainte cu 4.000 de călăreți. Oastei puternice (de peste 60.000), cu care însuși Sultanul îl urmà, Vlad-Țepeș se împotrivì cât putù la trecerea Dunării, la Nicopol. In sfârșit se văzù silit a se retrage către munți. Incheierea războiului, după o groaznică luptă de noapte [1]), în sus spre Târgoviște, luptă pe care o începuse Românii, a fost, așezarea lui Radu-Frumosul în tronul Țării-Românești. Aceasta, cu toate că lupta pare a fi fost câștigată de Români, încât Sultanul se întorsese cu o oaste desmățată la Adrianopol, încă la 11 Iulie; și cu toate că nici la Chilia nu isprăvise dușmanii nimica. Acì, în acelaș timp, Ștefan-cel-Mare al Moldoveĭ se apucase a bate cetatea în unire cu altă oștire turcească. Dar după atâtea lupte, poate și în urma uneĭ alte ciocniri mai puțin norocoase cu Ștefan, care va fi făcut o nouă năvală în Țară, oastea Voivodului «se împrăștià». De altă parte boierii primiră pe noul Voivod [2]). Când în sfârșit îi venià ajutorul unguresc, tocmai în Noemvrie, acesta aveà să-i aducă cea mai mare nenorocire: Craiului i se aduse o scrisoare ce Voivodul o trămeteà cu câtevà zile mai nainte (8 Nov.) Sultanului, cerând iertare, și făgăduindu-i a-i dà Ardealul în mână, ca răsplată [3]). Răsplata o primì el dela Craiul unguresc, a cărui rudă o țineà de nevastă: fu svârlit în temniță. Matias se întoarse din Brașov acasă, [4]) și Țara-Românească rămase de aci înainte, pentru veacuri, țară ascultătoare de Turci și tributară lor.

Dela această dată îșĭ socotiau și Românii supunerea lor către Turci. In Septemvrie 1601, îndată după moartea lui Mihai-Viteazul, o deputație de boeri din Țară se rugà la Inalta Poartă, adecă la guvernul Sultanului, să le deà un Principe, căci doresc să rămână

---

[1]) Relația citată a ienicerului în *Arch. ist.* Nești t. c. p. 68; pentru celelalte isvoare Xenopol II, 281 și urm.

[2]) Iorga, *Studii și doc.* III, p. XXXI sq. și *Chilia și Cetatea Albă*, 122 sqq. Cf. Xenopol, l. c.—Nu mi se poate face mare vină, cred, de a nu fi revăzut acest «Inceput» (ținând în seamă scopul ce-l urmărește), după publicarea istoriei lui Ștefan-cel-Mare a d-lui Iorga, pe care îmi fac plăcerea de o pomeni aici. Trebue să mărturisesc însă, că până acum n'am avut fericirea să o văd.

[3]) Scrisoarea lui Vlad-Țepeș din 8 Noemvrie, tipărită încă în secolul XVI, se găsește atât la Xenopol (în traducere) II, 291 cât și la Iorga, *Studii și doc. III*, XXXI.

[4]) Iorga, *Studii și doc.* III, p. XXXII sq. și LXXIV; Xenopol II, 279—291.

www.dacoromanica.ro

supuși ocrotirei otomane, «în acelaș chip, cum au făcut de vre-o 140 de ani». [1])

Totuși mulți Domni, mai ales cei dintâi, simțiră încă lipsa de a ține bune legături și cu Ungurii. Așà făcù chiar Radu cel Frumos (1462—1474), ca și fratele său Vlad Călugărul (1482—1496), care amândoi puteau zice că au avut cu Ungurii «pace și bine cum n'a avut nici un Domn în Țara-Românească» [2]). Această bună înțelegere, care nu turburà de fel pe cea cu Turcii, se răzimà, cât privește pe Radu, pe interesele comune ce aveau de apărat amândouă părțile împotriva Moldovii.

Ștefan-cel-Mare, închinat Polonilor [3]) erá atunci dușman și al Ungurilor, pe a căror Rege îl bătuse, și al Turcilor și al ocrotitului lor din Țara-Românească. El îl și răsturnă pe acesta cu armele, ajutând astfel suirea în Scaun a lui Băsărabă Laiotă, fiul lui Dan II. (1474—1476 și 1477—78). Acesta va grăbì în schimb a se lipì cu atât mai bine de Turci, și a luà parte la răsboaiele lor împotriva Domnului Moldovean [4]), asupra căruia rămăsese acum sarcina de a se apărà pe sine și Creștinătatea de Păgâni. Biruitorului, se înțelege, îi trebuià și acum un bun prieten în Domnia Țării-Românești care se va găsì în persoana lui Vlad Țepeș, prisonierul Regelui unguresc. Primejdia Turcilor făcuse pe Domnul cel Mare al Moldovei să se împace cu Matia, închinându-i-se încă în 1475. [5]) Și ajutoarele ce se apropiau în sfârșit dela acesta zădărniciră isbânda începătoare a Turcilor. Oștile ungurești-românești intrară apoi în Țară, bătură pe Băsărabă Laiotă și apărătorii săi Turci și așezară Domn iarăș pe nenorocosul Vlad Țepeș, în Noemvrie 1476. [6]) Ar fi fost o puternică împreunare de Domni harnici împotriva Păgânilor. Dar ei pricepură. Abià eșiră oștile aliate din Țară, și Turcii se întoarseră asupra lui Vlad Țepeș și isbutiră a-l ucide,

[1]) *Doc.* IV. 2, 42. Am atras luarea aminte asupra acestui loc încă în cartea mea nemțească asupra legăturilor din afară ale luĭ Mateiŭ Băsărabă (Leipzig 1899).

[2]) Bogdan. *Docum. și regeste*, Nr. CCXIV. V. Lăpědatu, *Vlad-Vodă Călugărul* (București 1903), p. 14 și 41 și urm.

[3]) *Docum.* II *2*, 692 sqq. și 702 sqq (1562, 1568).

[4]) Iorga, *Studii și doc.* III, XXXVI sq.; Idem, *Chilia și Cetatea Albă*, 138, 139. Cf. Xenopol, II, 333.

[5]) *Docum.* II 1, 8—10. Actul de primire supt ocrotirea Regelui unguresc, dat din Buda, 15 Aug. 1575.

[6]) Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, 151; Idem *Studii și doc.* XXXVII. Cf. pentru toate și Xenopol II. 333—356 și 421 sq.

www.dacoromanica.ro

poate prin mijlocirea boierilor săi. Domnia fu dată din nou fugarului care-i chemase, lui Băsărabă Laiotă.

Cine a pricinuit căderea acestuia nu se știe până acuma, [1]) destul că următor îi fu fiul său Basarab cel Tânăr, numit și Țepeluș. Și acesta se purtă cu toată credința către Turci, pe cari îi însoți împotriva Ardealului (1479) [2]). Ștefan și Matiaș erau destul de tari pentru a nu suferi nici acum un Domn ca acesta între hotarele lor. Din nou oști ardelene și moldovene intră în Țară, și candidatul unguresc Vlad Călugărul, al treilea frate al lui Vlad Țepeș, ajunge Domn (1482 — 1496) [3]). Ținta nu s'a ajuns nici acuma: Domnul, zice Cronicarul Moldovean, «a călcat pe urma celorlalți domni muntenești, și nu s'a lepădat de Turci». Ungurii nu sufereau nimica, doar și' ei se împăcară cu Turcii, de aceea Vlad și putù trăi bine cu ei, durerea erà numai a lui Ștefan-cel-Mare, care urmà a se mai bate cu Turcii și fu silit să le dea Chilia și Cetatea Albă 1484 [4]), Atâta, că-și luase și el dela Țara-Românească cetatea Crăciuna și tot ținutul Putnei. Buna pace, în care Vlad Călugărul știù să trăiască atât cu Turcii cât și cu Ungurii (într'o stare de încordare cu aceștia, adecă cu vecinii Ardeleni, a fost totuș între 1490 — 94), și încetarea lui Ștefan-cel-Mare de a mai cercà lucruri dovedite de atâtea ori de zadarnice, adecă încercarea de a trage Țara-Românească în cercul politicei sale, apoi îndușmănirea lui Ștefan cu Polonii, care-l silì și pe el în cei din urmă 15 ani a căutà pretenia Turcilor, toate acestea împrejurări făcură de se putù ține Vlad Călugărul în Scaunul domnesc până la moarte, ba ele pricinuiră de-i putù urmà în Domnie chiar fiul său Radu-cel Mare (astfel numit de preoți), fără nici o împotrivire din nici într'o parte [5]). Aceeaș politică o urmează și

---

[1]) Se poate că Turcii, cum crede și d-l Iorga, *Studii și docm.* III, p. XXXVIII, fiindcă va fi cercat a se apropia de Unguri, la cari și fugì, și a căror candidat fu împotriva fiului. Lăpědatu, o. c. p. 17.

[2]) Iorga *Chilia și Cetatea Albă*, 153, și isvoarele citate acolo, nota 3.

[3]) Lăpědatu, o. c. p. 16 — 35 cercetează amănunțit luptele pentru răsturnarea lui Țepeluș.

[4]) Iorga, o. c. p. 154 și urm. *Letopisețele Moldovei și Valachiei.* ed. a 2-a a lui M. Kogălniceanu (București 1872), I, *Cronica l. Ureche*, p. 167 sq

[5]) Intreaga parte privitoare la Vlad Călugărul se razimă mai ales pe temeinica lucrare a d-lui Lăpědatu. Pentru Ștefan: Onciul, *Ștefan-cel-Mare*, conferință p. 24 și peste tot. Xenopol II, partea luptelor cu Polonii p. 372 — 393, anii 1490 — 1504. Și în primul loc negreșit cartea pomenită a d-lui Iorga asupra ui *Ștefan-cel-Mare*, București 1904.

www.dacoromanica.ro

Radu (1496 — 1508), fără a fi tot așà de norocos: Pe vremea lui Turcii, pe cari nu-i vătămă cu nimica, ocupară dincoace de Dunăre «unele vaduri cu vămi». Atâta, că și el putù să moară în Scaun. Patru ani mai nainte se stinse plin de mărire și Domnul Moldovei, cu adevărat Marele Ștefan. Timp de o jumătate de veac aproape, de când să urcă în Tron, cam de-odată cu Vlad Țepeș, el e stăpânul măreț nu numai al Țării sale, ci al întregei istorii a Răsăritului. Treizeci și șease de războaie a purtat, în 34 a învins, numai două a perdut. Toată Creștinătatea îl preamărià, căci sabia lui o apără de robia păgână. Mântuindu-și țara și de oblăduirea polonă, Ștefan-cel-Mare erà recunoscut la încheierea veacului de toți vecinii ca domn neatârnat. «Erà un moment de înălțare cum neamul românesc n'o avuse până atunci» [1]...

In Țara-Românească aduceau, după moartea lui Radu — numit și el Mare fără a fi fost —, iarăși Turcii un Domn, pe vărul lui Michnea cel Rău, fiul lui Vlad Țepeș, (1508 — 1510) [2]. Acesta fu răsturnat de boeri pentru răutatea sa, iar locul îl da Sangeac-Begul Nicopolei, Mehemed-Beg, celui mai mic fiu al lui Vlad· Călugărul, cu numele Vlăduță (1510 — 1512). El avù să cadă prin cei ce l-au ridicat: Pârvuleștii, adecă partida boerilor «banoveți» din Craiova, aduseră asupră-i iarăși pe Mehemed-Beg; învinsuluui i se tăie capul, 25 Ianuarie 1512. Domnul cel nou erà Neagoe-Vodă Băsărabă (1512 — 1521), fiul lui Băsărabă Țepeluș [3]. Și Neagoe moare în Domnie. Dar pe fiul lui nevârstnic Teodosie, întărit și de Regele Ungariei, cu nădejdea de a se puteà slujì de el mai bine decât de tată-său [4]) de geaba se sili să-l apere Mehemed-Beg, în cursul anului 1522, în potriva candidaților ce ridicară după olaltă boierii Țărei-Românești celei mari (cum se numia partea la Răsărit de Olt). Intre acești candidați cel dintâi a fost Radu Călugărul «despre partea Buzăului» [5]). Nevârstnicul ocrotit a lui Mehemed-Beg nu se putù

---

[1]) Onciul, *Ștefan-cel-Mare*, conferință.

[2]) Iorga, *Studii doc.* III, XLII; Lăpědatu, o. c. p. 55 sq. V. și *Docum. ist.* VIII, 41 sq.

[3]) Iorga, *o. c.* p. XLIV sq. Lăpědatu, 61 sqq. Cf. *Cronica anon.* în *Mag.* IV, 243 și urm.

[4]) *Docum.* VIII, 50.

[5]) Primesc după *Cronica anon.* p. 267 sq. acest nume, cu toate socotințele d-lui Iorga de-al numì Vlad, după documente ardelene, *Analele Acad.* XIX, 209 sq. și 262 sq. precum și isvoarele pomenite acolo și *Doc.* XI, 845. Cred,

www.dacoromanica.ro

ține, ca și Radu Călugărul, care fu ucis în 1522. El fu luat de Turc cu sine și muri în Țarigrad. Cu el se stinse, în linie bărbătească, ramura Dănească a dinastiei, care păstrează și numele de Băsărabi [1]) Un moment Begul care instalase atâția Domni vru să ia Domnia Țării pentru sine (erà și el viță de Domn român). Dar din luptele ce se urmară câțivà ani, cu el și cu alți pețitori de Domnie, eși învingător alesul boerilor, Radu dele Afumați, cu ajutor unguresc din Ardeal, dela Zapolya sau Szapolyai. Câștigându-și apoi sprijinul lui Balibeg, Sangeacul Belgradului de curând cucerit, a fost întărit de Poartă la începutul anului 1525 [2]). El aveà un îndoit drept la domnie: odată ca fiu al lui Radu-cel-Mare, [3]) și al doilea ca ginere al lui Băsărabă-Vodă, după cum îl arată Cronica.

*

Un an după aceea, în August 1526, Ungaria fu îmbrâncită de Turci, la Mohaci, unde căzù și Regele Ludovic II. [4]) Nemeșii Unguri se adună de capul lor în dietă la Alba-Regală (Stuhlweissenburg), nesocotind drepturile legitime ale lui Ferdinand de Austria, și aleg pe Szapolyai, Voivodul Ardealului, de Rege [5]). Se deschiseră și aici lupte pentru Domnie și ele sunt foarte priincioase cutropirei din partea Turcilor: Szapolyai îi chemà singur într'ajutor. La 14 Septemvrie 1529, Vice-Aga Ienicerilor instalează în Tronul din Buda pe alesul Ungurilor. Peste 13 zile Sultanul Soliman tăbărește întâia oară înaintea Vienei. E drept, că la 15 Octomvrie pleacă înapoi fără ispravă. Dar coroana Țării și capitala rămân în mâinele lui Szapolyai supt ocrotirea lui, a Marelui Stăpânitor din Constantinopole.

Luptele și tocmelile merg strună între Ferdinand de o parte, având în stăpânirea sa o îngustă fâșie din Ungaria apusană, și în-

---

că s'a numit înainte Călugărul Dragomir. *Doc.* II. 3, 375. Pricina: pentru că Radu Paisie, nu ar aveà a cărui Radu-Vodă fiu să fie. *Archiva ist.* I, 149. Cf. *Anale* XIX, 267.

[1]) Onciul, *Originile*, 228. După Iorga se stinge ceva mai târziu, cu Barbu Banul. *Despre Cantacuzini*, p. LVII nota 7. Totuș stingerea nu e deplin dovedită.

[2]) Iorga *o. c.* p. XLVI sqq. și *Cronica* p. 267 sqq.

[3]) St. Nicolaescu, un chrisov al Radului Vodă, în *Convorbiri* 1902, p. 1.036 sq.

[4]) Huber, *Geschichte Oesterreichs* III, partea din urmă.

[5]) Idem și Fraknói, *Monumenta comitialia Regni Hungariae*, I (Bpest 1874), p. 1 — 29.

www.dacoromanica.ro

tre partea mare a Ungurilor cu Turcii de alta. Câtevà zile după 17 Noemvrie 1540, legiuitorul Verböczi și Archiepiscopul din Cinci-Biserici (Pécs) capătă în Constantinopol o diplomă, prin care Sultanul dă toată Ungaria fiului reposatului Szapolyai, pentru un tribut de 50.000 de galbeni. In vara anului următor, venind din nou în ajutor ocrotiților săi, Soliman făcù pe Izabela, Regina-mamă din Buda, să-și trimeată în tabăra lui copilul, să-l vadă (29. August 1541). A fost ca să-l oprească la sine: un fel de sequestru. Oștile turcești întră în cetate. In capitală se așează un Pași, și prin Pașă urmă să se cârmuiască, de acolo, timp de 145 de ani, tot mijlocul Țării făloșilor Maghiari: «mulțămită politicei partidei naționale».... Ardealul și cu toată partea din Răsărit dela Tisa fu lăsată în mâinile Voivodului Ion Sigismund, fiului nevârstnic al lui Szapolyai și văduvei acestuia, ca Sangeacat turcesc, pentru un tribut de 10.000 de galbeni. Prin făgăduința unui dar anual de 30.000 de galbeni pentru fășia din Apus și Mează-Noapte a Țării Ungurești Ferdinand câștigă, la 19 Iunie 1547, un armistiț de 5 ani. [1]) Bătăi se mai dau totuș vre-o 20 de ani, dar schimbările ce se fac până prin anii 1590 tot la acest capăt ajung. Doar numai, că partea supusă nemijlocit Turcului mai crescù. Odihna de arme se prefăcù în legământ de pace pe câte 8 ani, întâi la 1562, și apoi, călcat atunci, la 1568. Acest legământ se noiește mereu: la 1576, 1584, 1592. [2]) Țara ungurească, ce vreà odată cu de-a sila să aibă drept de ocrotire, tutorat, peste Țările-Românești, drept ce și-l cumpărà prin darea de ținuturi ardelene în stăpânirea Voevozilor români, ajunsese a fi cârmuită în inima ei de-a dreptul de Turci, după legi turcești! La Târgoviște și Suceava, la Iași și la București nici odată n'au guvernat Pași!... Atât Principele Ardealului, cât și Impăratul, —Regele Vienei cum îl numiau Turcii, — pentru partea lui din Țara-ungurească, plăteau tribut Inaltului Stăpânitor dela Bosfor. Erau ca Țările-Române,... dacă ele n'ar fi căzut și mai jos.

*

Erà foarte tiresc lucru, ca îndată ce Țara-Românească ajunse a fi ocolită de țări, parte nemijlocit supuse, parte plătind tribut Turcului,

[1]) Huber, IV (1892), p 1—93.

[2]) *Ibid.* p. 154—195; 249—264. Mai multe amănunte în *Mon. Com. Hung.* tom. I—VIII (1526—1597). In faptă cea din urmă se înoi încă în Decemvrie 1590—Febr. 1591, după cum sunt datate diplomele. *Arch. Curții Imp. reg.* din Viena.

www.dacoromanica.ro

îndată ce nu mai aveà nici un razim în Ungaria, ea rămâneà cu totul la bunul lui plac. Mai ales, că nu aveà o rânduială strânsă pentru urmarea în Domnie, ci boerii nu numai că alegeau pe care voiau dintre odraslele domnești, ci chiar și copii nelegiuiți ai Domnilor isbutiau a-și află sprijinitorii și a se rădicà în Scaun. Și când rămâne pe ales, rare-ori se întâlnesc toate voințele într'una. Ca să iasă biruitoare, o parte ori alta își căutà sprijinul peste granițe: O vor mai căutà și în Ardeal, dar mai mult la Turc, și Turcul trebuià să deà în cele din urmă hotărârea, la ori-ce întâmplare, și acesta așà cum lui îi plăceà. Și așà erà soarta amânduror Țărilor Românești. E drept, că Moldova resuflă mai mult, având un Domn ca Ștefan cel Mare, 1457—1504, care stăpânì aproape jumătate de veac. Dar chiar el se văzuse silit a se apropià de Turci în vremea din urmă. Iar după moartea lui, curând, încă la 1511 sau 1513, Moldova trebuià să intre și ea între ocrotitele Sultanului, învoindu-se a-i plătì tribut, ca să aibă pace de el. Tributul acesta ar fi fost, după cum înseamnă un cronicar de mai târziu, de 4000 de galbeni turcești, 40 de șoimi și 40 de iepe fătătoare. [1]) E drept, că și după aceasta neastâmpăratul fiu natural al lui Ștefan, Petru Rareș, care își avù rolul său și în luptele dintre Ferdinand și Szapolyai (intră în Transilvania și bătù oștile lui Ferdinand, la 1529, și se împăcă cu el, mai târziu) se mai izbì odată. Dar urmarea fu, că și această țară ajunse la 1538 a-și primì Voivodul din mânile Turcilor. [2]).

*

In Țara-Românească vor resturnà iarăși boierii pe Radu de la Afumați și-l vor ucide, la 2 Ianuarie 1529, împreună cu pe fiul său Vlad. Și iarăși Turcii vor trimete Domn însoțit de oaste, pe Moise-Vodă (1529—1530), fiul lui Vladislav, care (tatăl) ședuse și el pe Tron, mai mult bălăbănindu-se câtăvà vreme cu Radu dela Afumați împrejurul Tronului (1523 și 1524), [3]) ajutat de Țară. Moise, care vine de voie și de nevoie în Ardeal, va aveà aceeași soartă. Partida nemulțumită a boerilor din cari tăiase o seamă, se duce la Poartă, cere și câștigă Domn pe Vlad Vodă (1530—1532), fiul lui

[1]) D. Sturdza, *Acte și doc. rel. la Istoria Renașterei Rom.* I, p. 5 după textul lui Nicolae Costin. Vezi și Xenopol II, 513 sq.

[2]) Xenopol II, 533—561.

[3]) Iorga, *Studii doc.* III, p. XLVII sq. și L. Cf. Idem, *Pretendenți*, Anale XIX, 209—10. *Cronica* 271. Xenopol, 451.

www.dacoromanica.ro

Vlăduță. [1]) El moare înnecat. Urmează un alt Vlad ce se numià mai înainte Vintilă, pus de Turci, cerut de boieri și ucis de boieri la vânătoare (1537), după ce ucise și el destui. [2])

Atunci boierii se duseră și luară pe Egumenul Paisie dela Mănăstirea Argeșului. și-l ridicară Domn, cu numele de Radu (înainte de călugărie se numise Petru). Căci erà fiu de Domn, cum trebue să ne închipuim pe toți Vozii cari ajunseseră în Domnie până acuma, sau să luptară ca să ajungă. El se numește în chrisoavele sale fiul lui Radu-Voevod [3]) — de bună seamă al lui Radu-Călugărul dela 1521. [4]) Intărirea din partea Porții i se dete, și el își arătă în curând credința, însoțind, către sfârșitul lui Iunie 1541, împreună cu Petru Rareș din Moldova, care-și câștigà tocmai atunci a doua oară tronul, pe Kuciuk Balibeg în Ardeal pentru a-l sili cu foc și sabie să se închine Reginei Izabella și nevrâsnicului ei fiu Ion Sigismund. Astfel amândoi Voevozii români luară parte la răpunerea Românului Ștefan Majlath, care răzemat pe o partidă puternică și pe Regele Ungariei Ferdinand de Austria, cu chip ca pentru acesta se luptă, vrea să câstige pentru sine Voevodatul. [5]) Domnì 9 ani, până în Martie 1545, când fu măzilit de Turci, după ce năbuși cu ajutorul lor (la 1544) o rescoală a unui pretendent cu numele Laiot Băsărabă, ce veni cu oaste năimită, de pe la Caransebeș [6]). La 17 Martie acest an, vine Domn cu steag dela Poarta Mircea-Vodă Ciobanul, fiul lui Radu-cel-Mare [7]). Acesta a stăpânit mai mult prin vărsare de sânge, căsăpind boierii cu toptanul chiar din întâiele săptămâni, ca să le ia averile pentru sine și pentru a sătură pe

---

[1]) Al cui fiu erà a arătat d-l Lăpědatu, o. c. p. 63, nota 2. Iorga, *Studii* și doc, p. L; Docum. II, 3, 654 sq și 661 sq. XI, 852 sq.

[2]) Iorga, *Studii, docum.* 29 sq. și LXXVIII sq. *Docum.* XI, 854, n. 3.

[3]) V. documentele din *Archiva istorică* a d-lui Hăjdeu, I. 1,49. Iorga *Studii* și *docum.* V, 289 și *Anale* XIX, 267.

[4]) Pe acesta d-l Iorga nu-l recunoaște V. mai sus.

[5]) Szilágyi, *Monumenta comit. Transylvanie* I. (Buda-pest 1875), p. 1—31. Cf. *Docum.* XI, 857. Că Mailat erà Român, o spune nu numai o cronică ungurească (l. c. p. 1) ci se vede și de acolo, că Vintilă-Vlad-Vodă aveâ între boerii săi pe Spătarul Mailatth. Iorga, *Studii doc.* IV, LXXX.

[6]) *Docum.* XI, 859 nota. *Cronica an.* 272. *Archiva istorică* I. 1,49.

[7]) Coborârea lui o arată și documentul din 1550, citat de d-l Lăpědat, în cartea pomenită p. 70 P.S., unde numește «moș» al său pe Vlad V. Călugăru l

www.dacoromanica.ro

Turci. [1]) Și el avù să intre în Ardeal cu o oaste pe la Turnu-roșu, pentru a ajutà Reginei Izabela împotriva lui Martinuzzi (Octomvrie-Noemvrie 1550),—fără ispravă. [2]) Din Ardeal i venì un pretendent, Ilie Radovici sau Radu cu haiduci și cu pribegi peste cap și-l bătură (Nov. 1552). Erà trimes anume de Generalul Regelui Ferdinand, stăpân atunci în această țară. Primăvara următoare fu adus iar de Turci. In sfârșit tot ei îl scoaseră peste un an «pentru relele lui purtări», făcând Domn pe prințul pentru care pusese cuvântul și ambasadorul francez [3]) pe Pătrașcu-Vodă cel Bun, care venì «în Sâmbăta Paștilor 1554. [4]) A fost numit la 26 și a plecat din Constantinopol la 28 Februarie, în acelaș timp, când pe Mircea și familia lui împreună cu toți curtenii «Turci și Greci» îi lua din București un Sangeac, care jefui întâi orașul cu însoțitorii săi și îl arse în parte, ucizând pe curtenii Români și Greci [5]). In timpul când Regele Ferdinand erà de trei ani iarăș stăpân peste Ardeal, pe care i-l dedese în mână atotputernicul locțiitor al Reginei Izabela și al fiului ei, Călugărul George Martinuzzi (la 4 Iulie 1551), [6]) nu se puteà lăsà în Țara Românească un Voivod, care îngrozise boerimea moșneană și care se pusese în bună înțelegere și cu cei doi Voivozi puși de Regele Ferdinand să guverneze Transilvania, [7]) poate cu gândul de a împedica o nouă încercare de năvală a lui Ilie Radovici. Intr'adevăr Poarta erà de acuma hotărâtă a întrebuința pe nou numitul Voevod al Țării-Românești, care erà fiiul credinciosului Voevod mazilit Radu Călugărul (Paisie) [8]), ca și pe Alexandru din Moldova, ca însoțiți de oști turcești, să smulgă Transilvania din mânile

---

[1]) Iorga, *Prefața la Docum.* XI, p. I. și urm. și p. 863 sq.; cf. *Cronica an.* 272 sq.

[2]) *Mon. com. Trans.* I, 265—8 și *Docum.* VIII, 65.

[3]) *Docum.* XI, 110, n. 3.

[4]) *Cronica an.* 272—3; *Docum.* VIII, 69 și II, 297 și 301.

[5]) *Docum.* II. 5, (București 1897), 173 sqq.

[6]) Huber, IV, 159 sq.

[7]) *Docum.* II. 5, 173. Această bună înțelegere o da cel puțin ca pricină a mazilirei boerul lui Mircea, Pitarul Ioan, care fugise la Brașov.

[8]) *Docum.* II. 1,321 și II. 5, 173 (același document). Trimiși împărățești la Poarta, Verantius și Zay. c. Impăratul Constpl. 1 Martie 1554: Petrasko, ... Calugeri olim Vaivodae filius. Hajdeu, *Archiva istorică* I. 1, p. 49, (datul la îndreptat d-l Iorga în Prefața la *Docum.* XI. 1, nota 2: 1544 în loc de 1546) și p. 69 în legătură cu *Cronica anonimă* 272.

www.dacoromanica.ro

Regelui Ferdinand și să instaleze acolo iarăși pe Ion Sigismund și pe Mama sa, Regina Izabela, care se află în Polonia [1]).

Aceasta se și întâmplă, dar mai târziu. Acum se așteptă la Constantinopol capătul, dacă Pătrașcu și-a putut ține tronul împotriva pretendentelui Ilie, fiul lui Radu (Radovici). Domnul și-l făcuse sfetnic, pentru a-l înpăcà, îndată ce se suì pe Tron, dar la Constandinopol se auzise în Iulie, că a fugit în Transilvania, de unde ar fi venit cu 15 mii de oameni înpotriva lui [2]). Năvala nu s'a întâmplat (cel puțin nu avem altă cunoștință de ea), dar frica de un astfel de sprijin din partea Voivozilor din Ardeal ai Regelui Ferdinand făceà pe Pătrașcu să răspundă acestora, că dorește a ținea cu ei strânsă prietenie și să le făgăduie, că dacă vor încheià împreună un «legământ de credință» ca să aibă «pace și prietenie», va face, ca Impăratul Turcesc să primească tributul lor, adecă al Regelui pentru Transilvania. Și Ferdinand își împuternicește Voevozii să încheie această legătură, chiar dacă ar trebuì să făgăduiască prin ea de a nu mai suferi în Transilvania nici pe Radu nici alți boieri din Țara-Românească [3]). Nu știu dacă s'a mai încheiat această legătură. In curând nu mai erà trebuință de ea. Trimișii lui Ferdinand la Poartă nu izbuteau (după tocmeli de duoi ani) a face pe Sultanul să primească dela acesta tribut pentru Transilvania, cu toate că avuse împuternicire a făgăduì 25 de mii de galbeni pe an, îndoit ca până aci, și chiar peste această sumă, la nevoie, afară de daruri în bani, ce aveau voie să făgăduie la Pașii cu mai mare trecere [4]). Și către sfârșitul anului 1555 într'adevăr Voievozii români primeau poruncă să treacă în Ardeal pentru a pune capăt Domnei Regelui Ferdinand acolo. Sarcina nu erà nici greá nici de tot neplăcută: pârtida lui Ion Sigismund, minoreanul lipsit de țară, se puse ea singură în înțelegere cu Voevozii Români prin căpetenia lor Petrovici. [5]).

La 12 Martie 1556, Ardelenii, în dieta chemată la Sebeșul săsesc (Mühlbach) de Petrovici (căruia Sultanul i dedese Sangea-

[1]) *Docum.* II. 1.178—231

[2]) *Docum.* VIII, 69.

[3]) *Mon. com. Transilvaniae* I, 530 (tipărit și în *Doc.* II. 5, 241).

[4]) *Docum.* II. 5, 259, 262, 304. Cf. Huber 179 sq.

[5]) *Mon. com. Tr.* I, 551 și 558, cf. p. 476 textul lui Szilágyi; *Docum.* XI, 580. Vestirea ce o face Pătrașcu Voevozilor ardeleni prin Ion Pitarul asupra poruncei primite de la Poartă, 10 Ian. 1556.

www.dacoromanica.ro

catul Lugoj și Caransebeș) se lăpădase de supunerea către Ferdinand și recunoșteau de Principe și Rege al lor pe fiul lui Szapolyai. Petrovici e ales locotenent al său, până ce va veni în țară [1]). In acelaș timp oștile Voivozilor români în număr de vre-o 20 de mii intrase în Ardeal: cele ale lui Petrașcu se aflau în «Țara Bârsei» pe la Brașov supt comanda boierului Socol, cele moldovene pe la Bistrița și Gherla cu boierul Mocioc. După ce însă partida Szapolyaiană își ajunsese atât de ușor ținta, o nouă dietă chemată la Cluj pe a doua zi de Sf. Gheorghe (24 Aprilie) hotărâ, ca din oștile românești să se aleagă câte 500 de călăreți, și ceilalți să se întoarcă acasă, că preà multă pradă fac. Din această pricină fusese silit și Ferdinand a-și scoate oștile ce aveà supt Castaldo, și a-și lăsà țara numai pe garnizoanele ce aveà în cetăți, cari și acum încă erau ale lui, — fură însă cuprinse în cursul acestui an de Petrovici, cu ajutorul celor 1.000 de oameni rămași cu Socol și cu oștile ardelene ce se recrutară în urmă și ele [2]). O deputație de Unguri plecase la 6 Iulie să aducă pe Regina Elisabeta și pe fiul ei din Polonia, [3]) lor li se alăturase și Socol (cu oastea românească cu tot, poate), și Domnii români primiau din nou poruncă de a trece în Ungaria și Transilvania pentru a le apără intrarea lor în Ardeal. Deci dieta dela 10 August hotărà, Petrovici se îngrijească de buni însoțitori pentru oștile românești, ca să nu facă stricăciune pe unde vor trece [4]). La 23 și 24 August Pătrașcu se află la Brașov, de unde plecă îndată spre Cluj, pe când un alt corp al oastei sale intrà pe la Turnul roșu [5]) Oștile moldovene veniau iarăș și ele pe la Bistrița. La 22 Octomvrie Izabella și fiul intrau în Cluj— venind peste Satmar — însoțiți de magnații unguri și de boierimea și oștile Țărilor românești, împreună cu Domnii lor, cel puțin cu unul din ei [6]).

«Ardealul erà perdut, pentru Austria» [7]) și Pătrașcu se află la

---

[1]) *Mon. com. Trans.* I, 569 (și text, 481). Cf. Huber, IV, 184—5.

[2]) *Ibid.* 574 sqq. cf. 479 sqq., și Huber 185., pentru oștile lui Castaldo 174—5, 180 sqq. Pentru oștile românești și *Docum.* XI, 793, 866.

[3]) *Mon. Com. Tr.* 486 și Huber 186.

[4]) *Mon. Com.* p. 487. Asupra mergerii lui Socol până la Liov spune și *Cronia Țării* p. 273, și Pătrașcu în scrisoarea-i către Sultan. v. mai jos.

[5]) *Docum.* XI, 794—5 și 866.

[6]) De Alexandru al Moldovei, care urmase în persoană oastei dintâi și se află în Mai în Secuime (Doc. c. XI. 793—4) nu știu dacă se întoarse a 2-a oară.

[7]) Huber, 186, cf. *Mon. Com. Trans.* 488.

www.dacoromanica.ro

4 Noemvrie, poate stil vechiu, iarăși în țara sa [1]). Acest Domn erà tatăl lui Mihai Viteazul.

***

Privind starea Domnilor Țării-Românești față de Impărăția dela Miază-zi în timpul acestor trei rânduri de oameni ce trecură dela intrarea lor desăvărșită supt scutul Sultanului, nu putem zice că ea s'ar fi înrăutățit într'un chip deosebit. Desele schimbări de Domnie nu veniau din răutatea Marelui Stăpânitor și a Miniștrilor săi, ci ele erau pricinuite totdeauna de nemulțumirea din lăuntru, de turburarea unei părți a boerimei. Când aceasta începeà mișcarea de răsturnare, își aveà ochii țintiți asupra candidatului ce trebuià să-i fie Domn. Și de aceia erau totdeauna destui, nefiind o lege, cum am mai pomenit, nici un obicei sfințit de lungimea vremii, care să hotărască, cine dintre fii Domnului trebuie să se suie în Scaun, și pe lângă aceasta, fiind și două ramuri ale familiei domnitoare până târziu. Pretendentul va mai fi dus câte-odată și de peste granițele de la Mează-noapte și Apus, unde se vor găsì și boeri pe lângă el, va mai venì și cu oaste de-acolo într'ajutor: dar totdeauna el va grijì dinnainte, să-și câștige și bunăvoința Sultanului. Ba el își va părăsì îndată ce se va vedeà în Tron, pe toți prietinii, fie aceștia Domnitorii din Ardeal sau din Moldova. E ușor de înțeles, că bunăvoința Sultanului, întărirea faptei și împlinirea dorinței boierilor prin el, trebuià câștigată cu daruri, și prin făgăduința sporirei tributului. De aceea erà trebuință la început, când încă Regii unguresti vreau să se mai arate ca ocrotitori ai Țărilor române, de a se face pomenire în contractul de pace ce ei încheiau cu Sultanul, la 1503 și 1519, că nimic să nu li ceară Voivozilor pe deasupra tributului, a darurilor, și a slujbelor ce-au plătit și au făcut până acì [2]). Dar petitorii de Domnie (și boerii lor) vor fi îmbiat de voie mai mult, mai ales când nime nu erà să apere această îngrădire: De și, în timpul acesta, nu erà alt chip mai ușor de ocupat locul golit prin încordarea din lăuntru a Țării, decât prin darea Domniei aceluia, ee erà cerut de răsvrătitori, până ce alții sau tot ei veniau să deà

[1]) *Docum.* II. 1, 351—2 și aceeaș scrisoare, latinește, 354, fără loc. Când Pătrașcu zice că a întâmpinat pe Regina și pe fiul ei la munții ce despart Ungaria de Valachia, spune un neadevăr, dacă nu e .o greșeală, în loc de munții dintre Ungaria și Transilvania.

[2]) *Docum.* II 1, 20—1, 29.

www.dacoromanica.ro

lucrurilor o nouă față. Chiar pe urmașii celor din urmă doi Voivozi, ce-i schimbase Sultanul, a trebuit să-i ceară vre-o deputație de boieri; la toată întâmplarea, nemulțumirea cu ei eșise la iveală tot prin răscoale, acum pornite de la pretendenți de-adreptul. La cel din urmă, la Mircea, Ciobanul, se adauge și trebuința politicei turcești față de Ardeal, unde Austria erà un moment stăpână, și tiranul vărsător de sânge se abătuse în această parte. De acum acest prilej se mântuise. De acum Turcii și Grecii, de cari l'am văzut încunjurat încă pe Mircea, vor începe o adevărată târguială cu tronurile românești, pe care o vor ajută și înăsprì numai încercările îndărjite ale pribegilor ce vor umpleà încă o bucată de vreme Ardealul. Toate sbuciumările lor vor face numai pe pretendenți să se strângă și mai mult în jurul Tronului Sultanului, de unde se împărția puterea, și să lupte cu atât mai vârtos cu banul. Domnii viitori vor dà cu desăvârșire Țara, ba amândouă Țările românești, pe mâinile cămătarilor greci, turci și evrei, cât se va părea că nu va mai fi nici o mântuire. Dar se vedem aceste schimbări.

2. Schimbările de Domnie pre timpul rândului de oameni dinnaintea lui Mihai-Viteazul.

Pătrașcu-Vodă, care numià pe «Radul Voevod cel Frumos» — fratele lui Vlad Țepeș — «strămoșul» său [1]), și al cărui tată a fost Radu (Paisie) Călugărul [2]), murì în Scaunul domnesc, în a doua jumătate a lui Decemvrie 1557 [3]), lăsând pentru istorie

---

[1]) Document dela Pătrașcu-Vodă, din 3 Nov. 1557, în Archivul D-lui Barbu Știrbei, la Iorga, *Studii și documente* V (București 1903), p. 289—90.

[2]) V. mai sus în «Inceput». p. 19 și 18.

[3]) *Documente* privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki II. 1 (Acest volum e din chiar colecția lui Hurmuzaki, pe care se știe, Academia Română a întregit'o cu mai multe serii de volume), București 1891, p. 358 Veste secretă din Adrianopol, 30 Dec. 1557, după care Rustan Pașa a trimis după Mircea în Anatolia, căci l'a făcut iar Domn Sultanul. Deci, se pare, că se știa acolo de moartea lui Pătrașcu atunci. La Brașov sosea vestea oficială la 3 Ianuarie 1858. V. aceeaș colecție vol. XI (Buc. 1900), p. 798. (Acest volum e adaus de Academie, cules și publicat de d-l Iorga). *Cronica anonimă* pune ziua morții pe 24 Septemvre — de sigur greșit, în loc de Decemvrie.

www.dacoromanica.ro

moștenire numele său «cel Bun» [1]) și două suflete alese de copii: pre Petru Cercel și pre Mihai-Viteazul.

Pentru Turci se îmbunătățise acum iarăș și Domnul cel rău Mircea Ciobanul ce stăpânise înaintea lui Pătrașcu-Vodă. Ei l'au scos, ei l'au trămis «în surgun peste Mare», ei îl aduceau. Prea au trebuit să le prindă bine nemăsuratele lui bogății, adunate dela boierii fără număr ce-i căsăpise în întâiul și al doilea rând de Domnie, bogății, ce ei și le oprise la Constantinopol [2]).

La 17 Ianuarie 1558 «Turcul tăcù Domn al Valachiei» iarăș pe Mircea, pe care îl trămese în Țară însoțit de mulțime de Turci. Căci se știa că Țara — împăcată o clipă de vrăjbi, sub Domnul cel bun [3]) — nu-l voiește, și el pleca cu hotărirea de a ucide pe boierul Socol și pe Radu, (Ilie Radovici), care l'a scos rândul dintâi. Intr'adevăr vestea nu întârzia de a sosì la Adrianopel, că poporul s'a resculat, și vreà Domn pre Socol [4]), care încă tot erà capul oștilor, împreună cu Radu Clucerul [5]). Totuși Mircea izbutì să se așeze. Aveà el cu sine Turci destui, și poate că erà cel dintâi care plătia un tribut de 50 de mii de galbini (ducați) [6]), pe lângă darurile ce se obicinuise a se da pe de-asupra, încă de mult [7]). La atâta se urcase în timp de 3 generații tributul Țării

---

[1]) Acest nume i-a fost dat încă de Cronicarii vremii. V. compilațiile de cronici făcute în a 2-a jumătate a secolului XVII, după isvoade scrise în mare parte în timpul întâmplărilor povestite, și publicate încă de Laurian și Bălcescu, în al lor *Magazin istoric pentru Dacia*, (Buc. 1845—47) anume *Cronica anonimă* (pe care d-l Iorga a numit-o a lui *Ludescu*, în *Analele Academiei Române XX*, p. 305 și urm. și *Istoria literaturei române* II, p. 612 și urm.), în vol. IV, p. 273, și cea a lui *Const. Căpitanul Filipescu*, (d-l Iorga a scos o ediție nouă a acesteia cu note), în vol. I, p. 179. Inrudirea acestor Cronice așa, că aceasta din urmă s'a folosit de cea d'întâi, a arătat'o întâi d-l Tocilescu în a sa *Revista pentru istorie, archeologie și filologie* III (1884) p. 271 sq.

[2]) *Docum. XI*, p. 865, supt 8 Aprilie și 792 supt 6 Aprilie. *Cronica anon.* 272—73. Cf. mais sus în «Inceput».

[3]) *Docum.* XI p. 792 supt 13 și 21 Apr. 1555. Const. *Căpitanul* (ediția din Magasin ist. I.) p. 179.

[4]) *Docum.* II, 1, 358. Rapoarte către Ferdinand, Adrianopol 18 (sau 19) Ianuarie și 13 Fevr. 1558. V. și *ibid.* VIII (adaose de Academie, Buc. 1894), p. 84.

[5]) *Docum.* XI, 868—69.

[6]) *Docum.* VIII, 84. Ambasadorul venețian A. Barbarigo către Doge, Vigne di Pera, 12 Iulie 1558.

[7]) Ele ajunsese a fi o datorie, ca și tributul, după cum constatăm încă la nceputul veacului 15. *Docum.* II. 1, 20—1 și 29 (1503 și 1519).

www.dacoromanica.ro

dela 10.000 de galbini, cât a fost la început, pe timpul lui Radu-cel-Frumos [1]). Dar boierii știau cu cine au de lucru și fugiră dinnaintea călăului, aproape cu toții, în Transilvania, împreună cu familia răposatului Domn [2]). Mai în urmă fugea Socol, care făcuse încercarea de a ajunge Domn, ducând cu sine și vistieria fostului Voievod: la Adrianopol se vorbià de 400.000 de galbini. De geaba o reclamâ pe aceasta dela Brașoveni întâi Mircea, de geaba o reclamară în urmă Turcii dela Regina Izabella, voivodeasa Ardealului. Ea le trimise dintre boieri pe căpeteniile, pentru cari erà închețită cu deosebire, pe fostul Mare-Vornic și în urmă Ban, Socol, și pe Radu-Vodă (Ilie fiul lui Radu), scoțindu-se pentru bani cu mărturisirea, că i-ar fi luat dela Socol un om de-ai lui și ar fi fugit cu ei la Viena [3]).

Totuși pribegii avură un scut, afară de Socol și Radu, cari fură înecați în Constantinopol. Dar cei ce se încrezură jurămintelor tiranului și-i ascultară chemarea la Curte, fură tăiați cu toții îndată la început, de beșlii (garda de Turci călări) și alți Turci de care era înconjurat, — în Ardeal se știa de 200 și mai multe jertte de sânge nevinovat [4]).

---

[1]) De și nu se poate stabili, dacă contractul de supunere, publicat în *Acte și documente relative la Istoria renașterei Românieі* de D. A. Sturdza, etc. I. (Buc. 1900) p. 2—3 (după Tounousli și Fotino), este adevărat, autentic, cum se zice; și dacă ar fi, ar trebui să fie din 1462 încheiat cu Radu, nu cu Vlad Țepeș, totuși e aproape sigur că atâta a trebuit să fie tributul Țării la început, cum se arată în punctul I al acestui contract, căci atâta a plătit și Ardealul, de când s'a supus și până în secolul al XVII.

[2]) *Docum.* XI, 779 sqq. și 869 sq.

[3]) *Docum.* II. 1, 459—60. D-l Iorga, în Prefață la *Docum.* XI, p. 8 spune că banii i-a adus la Ardeal Vistierul Dragomir, ginerile lui Pătrașcu, ceea ce nu se întemeiază pe nici o mărturie. Numai atâta știm din socotelile Brașovului (ibid. p. 797) că ginerile Voivodului Pătrașcu «Vistierul» fugise și el la Brașov; iar din chrisoavele Domnului din vremea din urmă. ca și din cele dintâi (ibid. Apendice, Regeste, p. 888 și *Studii și doc.* de acelaș autor, V. 290) că Vistier era Dragomir.

[4]) *Cronica anon.* 273; *Docum.* XI, 798, *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum* ed. I. Trauch (Coronae 1847), p. 61. și Cronica Ostermayer in I. Kemény, *Fundgruben* der Geschichte Siebenbürgens II (Klausenburg 1839), pag. 64. Cât privește pe Turcii lui Mircea știm, că el avea lângă sine în Nov. 1552, când îl bătù Radu-Vodă (Ilie) pribeagul, 500. *Docum.* II. 1. 299 și 302. Se poate că aceștia erau încă atunci în garda sa de uric.

www.dacoromanica.ro

La 21 Septemvre 1559 moartea mântuia țara de tiran [1]). E ușor de închipuit, că nu fără mari daruri putu să-i urmeze Tatălui un fiu de 12 ani, cu toată iscusința politică a Mamei sale, a Mircioaei, vestita fică a lui Petru Rareș, și nepoată a lui Ștefan-Cel-Mare. Această femee cu greutate, și într'altă privință «foarte ușoară» (levisima mulier), răzimată pe Curtea ei îndesată de Turci și de Greci, știu să-și poarte feciorul nouă ani de zile peste toate marile greutăți ce întâlni: peste năvala pribegilor din Ardeal biruitori la început, biruiți în urmă — fără a se putea mântui vre-odată de tot de grija lor; peste războaiele cu Despot-Vodă din Moldova 1562—63), visătorul liberării Orientului; peste războiul cu Tomșa, răsturnătorul lui Despot; peste dușmănia Principelui ardelenesc [2]). E prea însemnată scrisoarea acestuia dela 4 Aprilie 1564 către Sultan, împotriva lui Petru-Vodă, căruia i s'a zis în urmă Șchiopul, pentru a putea fi trecută cu vederea. Prea puternicul Impărat să nu creadă, scrie Principele Ion Sigismund Szapolyai, că dânsul ar ocroti pe cine-va, «care se numește pe sine adevărat moștenitor și Domn al Țării-Românești», și că ar vrea să-i dea ajutor să cuprindă Țara, cum s'a plâns Petru Vodă. Dar Innălțimea Sa «să binevoiască a înțelege, că Voivodul Valachiei e un copil, și Mamă-sa o muiere foarte ușoară, care în toate trebile ei se folosește de *consilieri străini greci;* aceștia guvernează provincia după placul lor și o prăpădesc grozav, și pentru asta pământenii (adecă moșnenii, «Regnicolae») sunt foarte supărați, așa, că e de temut, nu cumva ăst lucru să aţâțe odată între ei mare turburare (tumultum), căci Copilul și Mama nu sunt vrednici să aibe o astfel de provincie.» Din această pricină Ion Sigismund să roagă, Inălțimea Sa «să-i scoată din Scaun și să pună alt Voevod, bărbat militar, care să poată domni (regere) peste Țară cu înțelepciune și cu noi să se poată înțelege» [3]).

---

[1]) Primesc datul Cronicei, p. 274, impotriva Sasului Ostermayer l. c. p. 56, care scrie 25 Sept., fiind-că Brașovenii puteau trimite vestea, la 28 c., Maiestății Sale regale, și la 29 eraŭ oamenii urmașului aci. Nu putea fi cea dintâi grijă a noului Domn a espeda această misiune. *Docum.* XI, 801, cf. și 822. E de însemnat că Mircea muri în București.

[2]) Iorga, Prefață la *Docum.* XI, care e o întreagă monografie a familiei lu Mircea, p. 9—16.

[3]) *Docum.* II. 1, 509—10. Parcă îl vedem pe Gheorghe Rákóczy I., cu 68 de ani mai târziu, scriind Turcilor împotriva pârdalnicilor de Greci ai lui Leon

www.dacoromanica.ro

Fără îndoială că atâtea greutăți la Poartă vor fi fost ușurate numai cu darea. Și asta a trebuit să crească nemăsurat din toamna anului 1566 înainte: numai așa va fi putut ține cumpăna celui mai bogat Grec al Impărăției, lui Mihai Cantacuzino, zis Șaitan-Oglu (fiul dracului), care ajunse chiar atunci, supt noaua Domnie a lui Selim (căci Soliman murise la Szigetvár 1566), prin prietenia cu atotputernicul Mare-Vizir Mohamed-Sokolli, atotputernic și el [1]). Văduva-tutoreasă, femeia care ținea atâta la plăcerile lumești [2]), avuse politica, să-și mărite fata tocmai după urâtul Șaitan-Oglu, și nenorocirea, să și-o ia înapoi, încă de pe drumul dela nuntă către casa bogatului bătrân, chiar în Țara-turcească [3]). Și totuși doi ani încă putură domnì copilul și ea...

Știm, că spre sfârșitul anului 1566 se vorbià de Domnii Țărilor românești, că se vor liberà prin pungi grele (con borse ben fornite) de venirea la Țarigrad, pentru sărutarea poalei Sultanului [4]). Și într'adevăr, la 28 Decemvrie, bailul venețian scrià acasă, că «au venit dela Moldovean și dela Român (dal Bogdan e dal Vallacco) oameni cu daruri foarte mari (con presenti grandissimi) la Domnul și la Pași, și cele ale Moldoveanului au fost aduse la divan de 240 de oameni» [5]). Iar la 3 Iunie 1567 ambasadorul și bailul venețian scriau, că «trămițând Moldoveanul să plătească tributul său obicinuit de 30.000 de galbini și Românul pe al său de 50.000 de galbini (ducați), magnificul Pașă [=Marele-Vizir] a crescut pe al celui dintâi cu 5.000, pe al celui al doilea cu 8.000 de galbini. Și fiind obicinuiți a plăti galbini de aur ungurești, a voit ca în viitor să plătească tot atâția Sultanini, cari fac cu trei aspri la galbin mai

---

Vodă, apărând pe Mateiu Băsărabă și ceilalți soți pribegi în Ardeal. Vezi lucrarea mea: *Mateiŭ Băsărabăs auswärtige Beziehungen* (Leipzig, W. Friedrich 1899), p. 20; cf. și p. 9 și 13—14.

[1]) Iorga, Prefață la *Docum.* XI, p. 16 și studiul d-sale «*Contribuțiuni* la istoria Munteniei în a doua jumătate a secolului XVI-lea în *Analele* Academiei rom. XVIII, secția istorică, p. 16 — 17, și isvoarele citate acolo. Cf. *Zinkeisen Geschichte des osman. Reichs.* II (Gotha 1854).

[2]) *Docum.* II. 1, p. 586; VIII, 132. Trebue observat însă, aci rapoartele diplomatice se întemeiază pe spuse dușmănești, a celor ce venise să se plângă împotriva Chiajnei la Sultanul.

[3]) Iorga, *Prefața* cit. p. 6 și 16 sq.; și «*Contribuțiuni*», p. 4.

[4]) *Docum.* II. 1, 567. Raport (al lui Adamus de Franchij) din Constpl, 12 Decb

[5]) *Docum.* VIII, 112.

www.dacoromanica.ro

mult, zicând că e datină la un nou Principe [1]) să crească tributul feudatarilor săi [2]). La 31 Mai anul următor, Petru-Vodă întră — chemat fiind — în Constantinopol, însoțit de cei mai de frunte boieri ai Țării și de alți paznici, cu totul 1.000 de călăreți. Aduceà tributul și multe și mari daruri, ca să îmblânziască pe Sultan si pe

---

[1]) Noul Principe erà noul Sultan Selim.

[2]) *Ibid.* p. 120. *Cronica anonimă*, p. 274 scrie: Adaus-au Petru-Vodă cu mumasa la bir 5 aspri. Iorga, în descitata Prefață, pag. 19, nota 4, îndreptează Cronica, zicând, că trebue citit: «5000; nu ‹' ci ‚ε'» ; și că «încurcat de greșeala în cifră, Constatin Căpitanul scrie numai: au mai mărit haraciul la Impărăție»... Hotărât, că încurcala e pe partea d-lui Iorga, care mestecă aci, cum se vede, «*haraciul*», adecă «*tributul*» Țării la Poarta Sultanului, cu «*birul*», adecă darea fiecărui stăpân de casă, «*porția*», cum se ziceà și se mai zice în Ungaria (darea după poartă), —«*birul curții*», cum scrie și Cronica noastră la Petru Cercel (p. 276), pe care acesta l-a pus «foarte mare»; tot așà, cum îl mărise. și înaintea lui, Alexandru-Vodă, adaugând el «un bir ce i-au zis oaie seacă» și Mihnea-Vodă altul ce i-au zis «galeată» (p. 275—6). Afară de acestea îndreptarea nu are nici un înțeles. Luată suma de 5000 de aspri ca adaus la tributul de până acì ce plătia Voivodul, ar fi un lucru atât de neînsemnat, că zău nu l'ar fi mai însemnat nici un Cronicar: 50 de galbini mai mult din partea Domniei,—cine ar fi simțit asta? Luat ca partea fiecărui plătitor de dare («contribuabil» cum se zice în România de astăzi) 50 de galbeni ar fi fost de sigur cevà peste putința fiecărui țăran, și va rămânea peste puterea lui în toate timpurile și în tot locul.— «Cinci aspri» de contribuabil, cum spune Cronicarul, își are însă înțelesul. În Țara ungurească, câtă-i rămăsese Impăratului, adecă Regelui, se constată cu prilejul conscripției făcută pentru dare, la 1570 și 1571, numărul de 42,262 de porți, cu toate că multe porți nu erau arătate de nemeși, primari și alte căpetenii a satelor, ca să plătească mai puțin (Acsády I., *Két pénzügyi történelmi tanulmány*, B.-pest 1894, p. 192 sqq. și 197 sq. Socoteala am făcut'o eu după datele lui pe comitate). Și o privire pe hartă ne dovedește, că această parte Ungariei nu erà mai mare, ci chiar mai mică decât Țara românească de atunci. Apoi în Moldova se constată, la a. 1591, numărul de 46 de mii și jumătate de birnici (*Docum.* XI, 219 sq. Catastih de cisle etc. dela Petru Schiopul). Iar Ardealul votà la 1558 câte 50 denari de poartă «în censum Imperatoris Thurcarum» (Mon. com. Transylv. II, 90). Și se știe, că acest «cens», adecă tributul Porții, erà de 10,000 de galbeni. Socotind galbenul cu 150 de denari (la 1596 ditea îl stabilià cu 160 denari. *Mon. com. Trans.* III 499; dar se știe că mai înainte erà mai jos, potrivit cu ducatul german 1=1,40 Goldgulden *Ranke, Deutsche Gesclite im Za. d. Reform.* I, 237 Anm. 2), căpătăm 30,000 de contribuabili pentru Ardeal. In sfârșit și mai aproape de trebuința noastră sunt datele Administrațiunei austriace în Oltenia: Din conscripția din primii ani și din suma plăților ce întrară după ce poporul eși din ascunzători, iese la iveală, că erau 20 de mii de familii, iar la anul 1735 chiar 29,341 de familii (Iakubenz, *Die cis-Alutanische Walachei*, p. 217—233, extras din *Mitlgen*

www.dacoromanica.ro

Viziri pentru pîra de rea cârmuire, ce erà asupră-i dela ţara jăfuită de răpitorii săi miniştri [1]). In aceeaş sară Marele-Vizir primì cu voie bună darul de 40.000 de galbini [2]), ce-i aduse Voivodul, dar îl dete în urmă Sultanului, şi rânduì, după plata tributului [3]), Ciauşi şi Ieniceri, să-i ia tot ce a adus cu sine: bani, haine şi lucruri preţioase, şi pe el să-l închidă. Vestitorul Impăratului spune, că peste 100.000 de galbini fură luaţi în aceste zile dela bietul Voievod. Apoi se trămeseră numai decât Ciauşi după familia lui şi după toată averea-i de-acasă.

Ajunsă şi aceasta în Constantinopol, fură trimişi îndată cu toţii în Asia, în exil. Iar visteria Sultanului se alese din mazilirea Domnului cu o avere de peste jumătate milion de galbeni. [4]). Aceste fapte ne fac să credem, împreună cu agentul Imperatului Ada-

d. Kriegsarchivs XII). Aceasta ar da pentru Ţara-Românească întreagăcel puţin de 3 ori atâta, aproape 100 de mii de familii birnice, şi am avea din sporul de 5 aspri: 500.000 de aspri, ceea ce ar fi, după cursul aproximativ de atunci (v. nota a treia urm.) tocmai 6250, sau cel puţin 5.000 de galbeni. Restul îi va fi întregit Voivodul dintr'alte venite, din vămile zeciuelelor anume. Ori cum, de ar fi fost şi jumătatea număruluï de familii, potrivit cu conscripţia Ungariei şi a Moldovei, totuşi adausul de 5 aspri la bir e o mărturie ce trebue primită dela Cronică.

[1]) *Docum.* II. 1, 581—2, Albert de Wyss c. Impăratul Maximilian, Constpl. 5 Iunie. *Ibid.* VIII, 129, Ambasadorul venet. c. Doge, tot 5 Iunie.

[2]) Bailul venetian Soranzo ne dă sumă de 40 de mii de galbeni ca darul Marelui Vizir, şi 4 mii Chihaiei acestuia (*Docum.* VIII, 129); iar Adamus de Franchi scrie Impăratului a doua zi, 6 Iunie, că Petru a dat Marelui Vizir în dar 32 de poveri de aspri (*Docum.* II. 1, 582). Fiind-că amândoi martorii se potrivesc în celelalte arătări ale lor, cred că amândoi ne vorbesc de aceeaş sumă, în două chipuri: 32 poveri de aspri = 40 mii de galbeni. Ştim că o povară erà de 100 de mii de aspri (v. bunăoară *Török-magyarkori Allamokmánytár* II, 59), aşà că 3,200.000 de aspri ne-ar da 40.000 de galbeni, pe lângă un curs de 80 de aspri galbenul. Vom avea mai jos date, că galbenul se scumpì în urmă până la 120 aspri cum erà şi în sec. 17.

[3]) Acesta e arătat acum cu 21 de poveri de aspri, într'un rezumat constantinopolitan al întâmplărilor din Mai până în 27 Nov. 1568, *Docum.* II. 1, 586 (din Archiva din Viena), iar restul până la 40 de poveri sunt arătate acì ca daruri. Pe lângă ele e vorba şi de «alte sume» ce au fost duse în vistieria Sultanului. Dacă cursul de 80 aspri galbinul e îndreptăţit, atunci am avea pentru tribut suma 26 250 galbeni, cari aproape s'ar putea împăcà cu suma de 50 mii (plus 8 adause), de care ne vorbiau diplomaţii veneţieni la 1567, de vom socotì suma de acum ca tribut pe jumătate de an, cum erà obicei de plată, cel puţin mai târziu.

[4]) *Docum.* II. 1, 582—6 şi VIII, 129 şi 136.

www.dacoromanica.ro

mus de Franchi, că banii familiei i-a adus căderea, mai mult de cât dușmănia Ardeleanului și a lui Cantacuzino, mai mult decât neîngrijirea Voivodului pentru provisii la războiul dela Szigetvár, cum ziceau unii. Fără îndoială, greu vătămatul Șaitan-Oglu va fi trezit în prietenul său Mohamed-Socolli gustul de câștig pentru sine și pentru stăpânul său. Și se poate, ca el să-și aibe partea și în punerea la cale a venirii din țară a celor 4—5 mii de oameni cu jalbă la Poarta împotriva Regentei-mume (pe care bailul venețian o numește publica meretrice) [1]). Și de bună seamă, că nu mila de cei despoiați, nici scârba de muerea «cu neînfrânate pofte» făceau pe destul de desfrânații Turci să voiască a o aruncà în mare—pedeapsă de care scapă numai prin sprijinul cald al primei Sultane și al surorei Impăratului turcesc [2])—, ci gândul de a stoarce tot și a descoperì tot ce mai puteà fi ascuns din avere.

Alexandru, fiu natural al lui Mircea, deci, frate—după tată—cu Petru [3]), se apropiase din Alepo, unde fusese exilat, către Constantinopol, încă prin Ianuarie. [4]) Și acum erà dat ca Domn al Țării în mânele boerilor ce însoțiseră pe Petru la Constantinopol după ce furà liniștiți de Marele-Vizir cu mărturisirea, că i s'a dat ordin, să nu schimbe pe nimeni dintre foștii miniștri, — fie-care să rămână la locul său. [5]). Om sărac, el va trebuì să asupreasscă pe supuși — spunea înainte Agentul împărătesc —, ca să aibă cu ce mituì pe Marele-Vizir, cu al cărui ajutor a dobândit provincia, unde plecă la 17 Iunie, însoțit de «un buluc de spahii», căci se băgase de seamă că poporul nu-l vrea. [6]). Poate pribegii din Ardeal nu-l voiau, cari veniră totuș să i se închine și ei, zice Cronica. Destul că

---

[1]) *Docum.* VIII, 132.

[2]) *Docum.* II. 1, 586—7. Raportorul Impăratului zice, că erà să fie aruncată în mare: «propter exercitatam in subditos tyrannidem et promiscuos infrenatae libidinis concubitus». Mai jos o numește: «monstrosae libidinis mulier quae se et liberos ita perdidit ut Moldaviae principatum et paternos thesauros amiserint». Și mai jos îi zice: «scortum salax».

[3]) *Cronica anonimă* p. 274, zice numai «frate-său». Asemenea *Docum.* II. 1, 671. V. și Gorecki, în Papiu, *Tesaur* III (1865), p. 217. Dar d. Iorga a arătat în «*Contribuțiuni*», Anale XVIII, 6 sq. și «Prefața» dela *Docum.* XI, p. 17 sq. că erà fiu natural.

[4]) *Docum.* II, 1,578.

[5]) *Ibid.* VIII, 129.

[6]) *Ibid.* II. 1, 584—5, rapoarte din 27 Iunie și 26 Iulie.

www.dacoromanica.ro

noul Vodă, trecând două luni, se apucă și el, ca si alții înaintea lui, a cosi în rândurile lor. [1]). La 1570 partizanii Mircioaiei încercară o răscoală: 17 capete tăiate de boeri aduceau în curând Porții mărturie de biruința lui Alexandru. [2]). Tot el și cu mumăsa, Mircioaia, pricinuiră la 1574 căderea Eroului ce stătù doi ani în Tronul Moldovean, căderea lui Ion-Vodă cel Cumplit. [3]). Ea, prin trecerea ce știù să-și câștige în cercurile înalte turcești, dându-și chiar o fată în căsătorie prințului Murad, ce fù în urmă Sultan. [4]) El, prin îmbierea unui tribut îndoit pentru Moldova în numele fratelui său, a ex-Voivodului Petru. [5]) Acest tribut îndoit, care, ni se spune, că ar fi făcut 120 de mii de galbeni ungurești, deșì nu puteà fi decât cel mult 120 de mii de florini ung., [6]) fu cerut înainte de mazilire dela însuși Ion-Vodă cel Cumplit. In locul tributului crescut ce i-l cereà, bravul Domn însă se hotărî cu boerii săi să le împartă Turcilor, cu minunată sabie, moarte din greu, și să le deà învățătura, că mica lui țară, purtată de un suflet voinic, n'ar aveà lipsă să mai plătească cevà. Erà un înainte-mergător, pentru a vestì venirea lui Mihai în Țara-soră . . . .

Până să vină acesta, un frate, Vintilă, cuprindea acum, la sfâr-

[1]) *Cron. anon.* 274—5. *Docum.* II. 1, 285. Wyss. c. Impăratul, Constantinopol, 28 Septembre 1568.

[2]) *Docum.* II. 1,608. Carol Rym c. Impăratul, Constantinopol, 7 Nov. 1570.

[3]) O monografie, bună și astăzi, a scris asupra lui, înainte cu 39 ani, d-l Hăjdeu, *Ion-Vodă cel Cumplit*, (București, 1865). Vezi apoi Xenopol, *Istoria Rom.* III, 94—122. Iorga «Prefața» cit. p. 23—27.

[4]) Iorga, *Contribuții*, l. c. p. 5 și *Docum.* XI, 84, nota 7.

[5]) Contimporanul *Gorecki*, care «prelucrează scrierea lui *Paprocki*» asupra lui Ion Vodă în Papiu, *Tesaur* de monumente III, 217. Paprocki însuș spune, că Petru a făgăduit îndoirea tributului. Ibid. p. 275.

[6]) Țin cu putință suma de 120 mii de florini ungurești (nu galbeni), fiindcă ea se împacă cu arătarea cunoscută a diplomaților venețieni dela anul 1567, după care tributul Moldovii fù atunci crescut la suma de 35 mii de galbeni turcești. Aceștia în galbeni uugurești, adică cu 3 aspri mai mult de galben, fac 36.312. Indoit, cum se cerea lui Ion Vodă (și cum făgăduise Petru) la 1574, am căpătà suma de 72,624 de galbeni ung. Și socotind galbinul ung. cu 160 de dinarî, cum îl stabilià dieta transilvană dela 1596 față de florin și taler, care numărà 100 de bani sau denari, am căpătà suma de 116.198 de fiorini ungurești sau taleri. Mica deosebire s'ar explicà prin cursul galbinilor atunci. Astfel *Paprocki*, l. c. p. 275 și *Gorecki* l. c. p. 217, ar puteà aveà dreptate, dacă am zice numai florini ung. în loc de galbini—în ceeace ei au putut greși. Asupra conclusiilor d-lui Iorga în Anale XX, 438—441, cari se deosebesc de ale mele, voiu vorbì mai jos.

www.dacoromanica.ro

șitul lui Aprilie sau începutul lui Mai 1574, coborând cu o ceată de pribegi din Moldova, Bucureștii și tronul lui Alexandru, care plecase cu oastea să-și ducă pe fratele său Petru, Domn în Moldova [1]). Dar acum nici unul n'avù noroc. Peste 4 zile, când Alexandru se întoarse asupră-i, Vintilă își perdù și tronul și viața. [2]) Cevà peste o lună se mai ținù sprijinitorul său Ion-Vodă cu ajutorul Cazacilor. Strâns în sfârșit de oștile turcești și tătărăști în număr de 20.000, de cari se lipise și oștile lui Alexandru din Țara-Românească—după ce singur nu isbutise a-și duce pe fratele său în Scaun—ajutate și de o mie de Unguri [3]), Eroul căzù viu, la 11 Iunie, a 3-a zi de bătaie, în mâinile Turcilor [4]) : fusese vândut de câțivà boieri din cei mai de frunte, care trecură cu o parte a oastei la dușman. El fu tăiat de Turci cărora se predete și rupt prin două cămile [5]).

Petru-Vodă, pentru care se făcuse toate acestea, el, care sărutase poala Sultanului încă la 28 Martie, când erà un simplu mutafaraca, adecă paj, [6]) ajunse acum Domn în Moldova. Chiajna triumfà.

Totuș se vede. că greutățile ce întimpinară la această instalare, și pustiirea Moldovei prin Tatarii ce ajutase la răsturnarea lui Ion-Vodă, pustiire ce îngrijase pe Petru, că nu va puteà adunà tributul [7]), făcură pe Turci să se lase de rândul ăsta, de a mai cere tributul îndoit. La 1575 avem mărturie despre aceeaș sumă de 35 de mii de galbini, ca la 1567, ca la 1576 [8]). Nu erà lucru greu a i se iertà tăgăduința: Cigala Pașa fiul, Iusuf, care-l însoți cu oaste în Moldova și aveà sarcina instalării lui, trebuià să capete 20 de mii și Vizirul cel Mare 100 000 de galbini în dar [9]). Dar în al

---

[1]) *Docum.* II. 1, 682: «Ventila Petrasco Vayvodae filius. Bathory St. c. Impăratul A. Iulia 3 Mai 1574.

[2]) *Ibidem* II. 1, 690. Scrisoarea aceluiaș, 6 Mai ; p. 692 Rym c. Impăratul, 10 Mai; *ibid.* VIII, 178, Pera, 18 Mai; Hajdeu, *Archiva ist.* II, 1, 6.

[3]) *Docum.* II. 1, 704. Scrisoarea Voivodului ard. Báthory Ștefan c. Impăratul, A. I. 6 Iunie; cf. p. 696.

[4]) *Ibid.* p. 708—9. Acelaș c. Imp. A. Iulia 17 Iunie.

[5]) *Ibid.* 711, cf. și p. 694. Paprocki l. c. p. 281—5.

[6]) *Docum. II.* 1, 671—2.

[7]) *Docum.* II. 1, 712.

[8]) Albèri, *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato,* Seria III. vol. II (Firenze 1844), p. 316 și 133.

[9]) *Docum.* XI, 84. Asupra misiunii lui Iusuf Cigala v. și *ibid.* p. 671.

www.dacoromanica.ro

doilea rând de Domnie în Moldova (1582—1589, și ca tutor al flului său Stefăniță până la 1591) [1]) după o lipsă din Scaun timp de 2 ani de zile, se pare, că Petru plătì, cel puțin câțivà ani, un tribut mai mare. Ambasadorul împărătesc ne spune anume, că a trebuit să se «îndatoreze» la primirea Domniei, în 1582, a-l sporì cu 10 mii de galbini și a plătì datoriile naintașului său Iancu (Sasul), pe lângă darurile extraordinare ce a dat Sultanului, Mamei lui, și cele ce a făgăduit lui Sinan Pașa și «preceptorului» (dascălului) Sultanului, numai aceste din urmă urcându-se la suma de 100.000 de galbini, cum se vorbià [2]). Intr'adevăr aflăm, că Petru plătì în anul 1587 (în mai multe rânduri), ca tribut, suma de 5.340.000 de aspri —deși nu știm, dacă se împăcase cu ea de tot pe anul ăsta —, care, după cursul silit, pus de Sultanul la 1584, ar face 44.500 de galbini [3]). Nici această dovadă însă nu e de tot hotărîtoare. Umblau pe acest timp aspri noi, a căror măsură față de cei vechi erà cam aceea de 4 la 5. Așà că, socotind plata lui Petru în aspri vechi, am dobândì iarăș suma de vre-o 35 de mii de galbini [4]).

[1]) Iorga, «*Prefața*» cit. p. 52—3, 69 sq și 73, datele întrării și eșirii.

[2]) *Docum.* III. 1 (București 1880, iarăș volum cules de însuși Hurmuzaki), 78. Constantinopol, 24 și 29 Aug. 1582.

[3]) *Analele Acad.* XX, 454—455 în legătură cu p. 440. E o însemnare a lui Petru-Vodă însuși asupra sumelor ce a trămis în mai multe rânduri.

[4]) Raportul dintre aspri vechi și noui l-am fixat după diferințele din prețurile oilor luate de «gostină» în Moldova, la 1591, unde de câtevà ori sunt date prețurile amândouaă. *Docum.* XI, 221 și urm. Totuș d-l Iorga, care citează acest document în socoteala ce face în *Anale* XX, 440, spune tot acolo, câtevà rânduri mai jos, că «valoarea asprului scăzuse mai mult decât pe jumătate», fiind-că dumisale i trebuiau 18.166 de galbini din cei 5.340 000 de aspri. Aceasta: pentru-că o teșchereà turcească, dt. 17 Febr. 1587, adeverià primirea dela Petru-Vodă «din tributul ce datorea Inaltei Haznale, în sumă de 2,180.000 de aspri, pomenita sumă mai puțin 300.000», care rămășiță i se cereà numai decât *(ibid.* p. 439—40). E drept, că suma de «21 iuk și 80.000 accè» dă, pe lângă un curs de 120 aspri galbinul, suma de 18.166 de galbini. Dar n'avem nici o dovadă, că suma despre care ni se vorbește în «teșchercà»; pe câtă vreme se «datoria», pe un an sau numai pe jumătate, sau mai bine zis, peste tot nu știm, dacă ea nu erà numai un rest oare-care a tributului unui an (acì a anului 1586). Apoi trebuie ținut seamă, că nici cursul de 120 de aspri galbinul nu putù prinde, căci citim în Alberi, *Relazioni*, III, 3, p. 413: «Fu inventato lo accrescimento della valuta degli ori con intenzione di pagare gli stipendiati a moneta correnta di aspri 120 per zecchino, e riscuotere a moneta vechia di aspri 60 l'uno, che sarebbe stato radoppiare l'entrata; *ma non gli e riuscito per dubbio di manifesta ribellione*».

www.dacoromanica.ro

Altfel nu se deosebește mult de această sumă nici mărturia din 1620 a ambasadorului venet Polo Minio: și el spune, că Moldova plătià mai nainte tribut 52 de poveri de aspri [1]). Dar mai mult decât tributul măriau sarcinile Țărilor amîndurora, cari vedem că se coboriau pe aceeaș coastă, darurile ce făceau Voivozii Marelui Stăpânitor, familiei sale și înalților săi slujitori, — obiceiu, la a cărui înrăutățire, cel puțin, Chiajna și familia ei avù partea leului. Ca să isprăvim cu Petru-Schiopul: Tot ambasadorul împărătesc spune într'alt raport, cu prilejul schimbării din 1582, că Petru a trebuit să dea în bani gata și să iea împrumut suma uriașă de 800.000 de coroane, cari ar face peste o jumătate de milion de galbini [2]). Dacă va fi fost și numai 200.000 de galbini Sultanului și 50 de mii Marelui Vizir, despre cât știe bailul venețian [3]), și tot erà o sumă neobicinuit de mare. Apoi, la sfârșitul anului 1589, când isbutì a bate pe ceilalți pretendenți la tronul său, tot cu punga-i bătù, la Țarigrad. Tronul fù dat fiului său nelegiuit, Ștefan, de 7—8 ani, prin daruri extraordinare de 200.000 de galbini Sultanului și 60 de mii Vizirului, și el el fù lăsat ca guvernator [4]).

In Țara-Românească Alexandru se ținù cu darea de-asupra plângerilor ce veniau la Poartă împotriva lui [5]), până la moarte, 25 Iulie 1577. Cu aceleași mijloace isbutì a învinge și pe peținorii tronului său, între cari pe medicul Rosso, care îmbià creșterea tributului, și pe Petru Cercel, și a-și lăsà tronul moștenire fiului său de 13 ani, Mihnea [6]). Steagul se câștigă încă de tată-său pân n'a murì, fără mult sgomot, ceeace dovedește că lucrase bine cu banul: nu de

---

[1]) *Docum.* IV. 1, 598.

[2]) Socoteală făcută după prețurile arătate de Zinckeisen, *Gesch. d. osm. R.* III, 357, 799. Mărturia dării aceleia în *Docum.* III. 1, 80, 15 Sept. 1582.

[3]) *Docum.* IV. 2, 113. Pera 10 Sept. E de observat, că bailul Paulo Contarini ne vorbește acì de făgăduința unui tribut de 100.000 de galbini pe an: ... «promessa di mandar ogni anno la solita pensione al casnà di centomille ducati».

[4]) *Docum.* XI, 731 și *Docum.* III, 1, 131. Raportul ambas. impăr. din 23 Nov. 1589 și 14 Ianuarie 1590. Ambasadorul venețian știa la 15 Novembrie, că-l va costà pe popor această schimbare numai: «piu di centomille cechini de interesso». *Docum.* IV. 2, 147.

[5]) *Docum.* II. 1, 740. Rapoarte ale ambas. împărătesc Ungnad, din 1575. *Ibid.* III. 2, 9—11 și IV. 2, 95—97, rapoarte de-ale baililor, din 1576.

[6]) *Docum.* III. 1, 4—5; XI, 815. *Cronica anon.* p. 275, ne dă ziua morții. Iorga, *Contribuțiuni* în *Anale* XVIII, 19—23.

www.dacoromanica.ro

geaba adausese birul «oaie seacă». Atâta auzim de acest rând, că aducătorul steagului, care venià însoțit de Vistierul Domnului, va primì 40 mii de coroane în dar («zum Pottenbrott») [1]. Stând sub tutoratul Mamei sale Caterina, și trăind în prietenie cu Principele Ardealului și cu Polonii, el se ținù până la 1583 numai cu cele mai grozave cheltuieli împotriva a trei pretendenți cu buni sprijinitori în Constantinopol; — ba făgăduì și creșterea tributului [2]. Ne putem închipuì ce sume a trebuit să verse Caterina în pungile Turcilor, ca să poată ține departe de tronul fiului său, patru ani de zile, pe cel mai stăruitor dintre ei, pe Petru Cercel, fiul nelegiuit [3] al lui Pătrașcu-cel-Bun. Acesta se întorceà la 1581 dela Regele Franței, având chiar pașaport dela Sultanul, să vie la Constantinopol, și erà acum să fie mai călduros sprijinit de Rege și am basadorul său, de cum fusese, încă de trei ani încoace, de acesta din urmă [4].

Dela venirea lui Petru Cercel în capitala turcească, Mihnea cheltuise mai mult de un milion de galbeni [5] cu darurile și încă mai rămăsese dator 70 de mii de aspri (cam 140 de mii de taleri) [6], când, la 28 Iulie 1583 în sfârșit, totuși trebuià să intre ca mazil în Constantinopol.

Domnia erà a lui «Petru-Vodă Cercel , cum îl policrirà în Țară, pentru cercelul ce purtà în ureche, «fiul lui Pătrașcu-Vodă [7]. La

[1]) *Docum.* III. 1, 4; cf. IV. 2. 98. *Cronica*, 276.

[2]) Aceasta ni se spune hotărât de representantul Impăratului, la 8 Iunie 1580: Unii au umblat să mărească tributul, dar oamenii lui Mihnea, auzind de asta, au îmbiat să deà ei, ceeace au vrut să deà alții. *Docum.* III. 1, 26.

[3]) Cel puțin Mehemet Pașa ziceà sprijinitorului lui Pătrașcu (cum îl numiau și pe Petru Cercel), că n'are drept la domnie, căci ar fi «illegitimus». *Docum.* III. 1, 23.

[4]) *Docum. Supl.* I. 1, 46—72 ; III. 1, 23—26, 62, 87 ; IV. 2, 111—114 ; XI. 96—165. D-l Tocilescu a publicat încă la 1876 o monografie asupra lui Cercel, Cf. Iorga, *Contribuțiuni* l. c. p. 24—39, și *Acte Fragmente* I, 29—30; Xenopol III, 19 și urm.

[5]) *Docum.* XI, 169. Germiny c. fratele Reginei Franței, Constpl. 15 Aug. 1583.

[6]) *Docum. Supl.* I, 1, 74. Acelaș c. Henric III, Constpl. 7 și 21 Febr. 1584.

[7]) *Cronica anon.*, 276. La Românii din Banat, și de sigur de pretutindeneal obiceiul de a pune cercel în urechea băiatului are o anumită însemnătate. E, se pune «după perit», adecă după un copil pe care-l perduseră părinții (prin moarte, bine înțeles). Aceasta socotesc că e întâmplarea și cu cercelul lui Petru, și nici decum că podoaba . . . «o împrumutase dela Curtenii eleganți, afemeiați ai desgustătorului Henric III-lea», cum scrie Iorga în *Istoria lui Mihai-Viteazul*, al cărei început s'a publicat în *Convorbiri literare* 1902, p. 145.

www.dacoromanica.ro

31 Iulie Cercel sărută mâna Sultanului și la 15 August plecă «chemat și dorit... de supușii săi» și sărbătorit cu aceeași strălucire ca la sărutarea mânei. Poruncise de s'au aruncat bani în dreapta și în stânga la mulțimea ce-l preamărià între sunete de trâmbiți, tobe și alte instrumente, până ce el treceà, însoțit de un lung șir de trăsuri și de capigii din garda Sultanului împreună cu patru companii de călăreți: Valachi, Greci și Spahii Turci, ce-și recrutase Principele, și cari aveau să-i fie servitorii și oficialii, cu totul peste 5 000 de cai, afară de două companii de pedestri [1]). Dar acestea toate au trebuit să coste bani mulți, ca și căpătarea Domniei, pentru care sprijinul Regelui francez n'ar fi ajuns. In suita lui Petru se vor fi găslt mulți creditori. Și croniștii știu să spună, că ‹au pus birul Curții foarte mare și goștina de oierit 800» [2]).

Il ocrotià Sultana favorită Hazachi, care făcù de i se iertară cele 70 de poveri de aspri, în preț de vre-o 140 de mii taleri (escuz), datorie rămasă dela Mihnea, pe care Petru o luase asupra sa [3]). Dar Mama lui Mihnea știà obiceiul Țării, ca Domnii să-și capete iarăș Domnia [4]) și nu încetase de a trămite Sultanei-Mume marea ei pensie, lucrând pentru întoarcerea fiului. Va fi avut el gânduri hotărâte, Petru-Vodă Cercel, când turnà tunuri [5]) și adunà averi, când își strămutà reședința iar la Târgoviște, împotriva dorinței Turcilor de a stà la București [6]). Dar despoierile și uciderea câ-

[1]) *Docum.* XI, 166—173. Rapoarte ale ambas. francez, din 9, 15 și mai ales cel din 23 August.

[2]) *Cronica anon.* 276. Ce e a se înțelege prin «goștina de oierit 800» nu putem ști. Dacă nu e o greșală în manuscris (în tipar nu e de crezut), am puteà socoti că a rămas afară cuvântul aspri. Dar nici atunci nu suntem lămuriți, după câte oi aveà să se deà 800 de aspri. In Moldova, la sfârșitul Domniei lui Petru Schiopul, 1591, goștina oilor erà aruncată pe «ținuturi» și se schimbă cam între 1.000 și 5.000 de oi pe «ținut». Că Petru Cercel să fi cerut numai 800 de oi dela fiecare ținut, e cam greu de crezut. Const. Căpitanul spune numai atât: «și au scos în țară goștină de oi», ceeace are un înțeles: Petru Cercel a pus acest bir întâia oară. In Turcia se plătià la 1575 o jumătate de aspru de capul de vită. Albèri, *Relazioni*, III, 2, 316.

[3]) *Docum. Supl.* I. 1 (acest volum cuprinde docum. din bibliot. și arh. din Paris, culese de Tocilescu și Odobescu, București 1886), 74. De Germigny c. Henric III. Constpl, 7 și 21 Febr. 1584.

[4]) V. scrisoarea ei din 14 Ian. 1584, între celelalte multe ce a publicat Iorga în *Anale* XVIII, p. 58—60.

[5]) Tocilescu, *Petru Cercel*, p. 55—6.

[6]) *Docum. Supl.* I. 1, 93.

www.dacoromanica.ro

torvà boieri fură urmate de plângeri la Poartă, și deteră cuvânt de pricină, ca pârile de necredință și trădare să fie crezute, și ele ajutară, ca banii grei ai lui Mihnea să aducă, după doi ani, căderea iscusitului și învățatului Petru-Vodă. Domnul plecă, a doua zi dela sosirea Ceaușului ce venià cu fermanul de mazilire, 16 Aprilie 1585, între sunete de trâmbițe, dobe și bubuit de tunuri și cu tributul tocmai adunat, la Ardeal, cu 43 de care de avere—după bail : 30 de care de denari.— Când Ceaușul secret sosià acì cu porunca de a i se închide granițele erà prea târziu. Totuși furà aduși la Poarta din averea lui 125.550 de taleri (socotind numai «40 de aspri talerul») și 720 de galbeni în bani, 14 care de lucruri prețioase, țoale, șăi și hamuri scumpe pentru cai ș. a., câte au fost lăsate la graniță,

Mihnea erà a doua oară Voivod, plătind Sultanului, pe lângă tribut, 200.000 de galbini, după spusa bailului venețian, 600.000 de taleri, după mărturia ambasadorului francez; apoi 100.000 de taleri Beglerbegului Greciei, [1]) afară de cât va fi dat Sultanei-Mume și celorlalți puternici dela Poartă. Mamă-sa spune într'o scrisoare către sora ei, că au trebuit să ia asupra lor, din porunca Sultanului, și datoriile ce aveà Petru ‹dela Turci, dela Evrei, dela Frânci, dela gelepi» în sumă de 888 de poveri de aspri, cari chiar pe lângă cursul de 120 de aspri galbinul, cum ni se spune și în această scrisoare că de fapt erà atunci [2]) (pe când la Veneția umblà numai cu 60) ne dau suma uriașă de 740.833 de galbini. Și Doamna-Mamă mai adaugă, că și ei s'au îndatorat până să vină în Țară încă pe atâta [3]). Atâta mâncătorie și scumpire› a Domniei din an în an prin pețitorii de tron băgau în pungile Turcilor peste a treia parte a venitelor Țării. Vozii erau ‹mai mult închiriatori și arendași decât Domni›, observă cu dreptate ambasadorul Francez cu acest prilej. [4]) Averea lui Cercel fù luată de Guvernorul Ardealului: 200.000 de galbini se ziceà la Poartă, care-i cereà ; iar el, fugarul fù aruncat în temnița din Húszt. [5]) Tot anul ăsta, toamna, Caterina trebuì să

[1]) *Docum.* IV. 2, 125, raport din 9 Apr. 1585 ; *ibid. Supl. I.* 1, 94, acelaș dat.

[2]) Erà foarte aproape de anul când se încercà siluirea aceasta.

[3]) *Anale* XVIII, 69—70, dat 22 Aprilie 1587 (fără loc).

[4]) *Docum.* Supl. I. 1, 94. Pentru toată povestirea acestei schimbări de Domnie *ibid.* p. 92 sqq; IV. 2, 125—8; XI, 684 sqq.

[5]) *Docum.* IV. 2, 129, 143—5; XI, 196, 730; III. 2, 23. *Mon. Hung. Script.* XXX, 18 și XXXI 18. (Szamosközy IV, și Gyulafy Lestár).

www.dacoromanica.ro

mai arunce în pungile Turcilor vre-o 200.000 de galbini, ca să-și scape fiul de un rival ce venise din Siria cu mamă-sa, și ziceà că e fiul lui Mircea [1]). A putut fi Chiajna, cu vre-un fiu nelegitim al ei.

Scăpat din închisoarea Húsztului la 1587, de unde se lăsase pe o funie [2]), Petru-Vodă Cercel mai cutrieră odată Apusul, Roma [3]) Mantova, Veneția, Ferrara, pentru ași căutà sprijinitori. [4]) La 25 Iulie 1589 el sosì la Constantinopol, pentru a licità Scaunul domnesc pe întrecere cu mazilitul Mihnea, care venì și el acì la 15 August. Dar numai mazilul aveà bani, și așa se puteà întoarce iarăș cu steag de Domnie, la 4 Septembre. Căci nepotul său Vlad, care dobândise tronul pentru 100.000 de taleri, își află groapa înainte de plecare, iar Petru Cercel altă închisoare: cele 7 Turnuri. [5])

Marele Capigi-Bași Mustafa, care mergea în Septembre cu Mihnea să-l instaleze din nou, avea să capete un dar de 40 de mii de galbini. De acolo trebuià să treacă în Ardeal, să scoată averile lui Cercel. Acesta făgăduise sărmanul, din închisoare, un milion de galbini (Cechini) Sultanului pentru Domnie: 400 de mii îndată, ca dar, și 600 de mii până în trei ani. Afară de acestea «a dat poliță de făgăduință la feluriți [oameni] pentru a le aveà ajutorul în această trebuință, pentru mai mult de altă sută de mii de galbini.» [6])

Dar Pașii ce trăgeau venite dela Mihnea și Agentul acestuià lucrară din puteri, ca îmbierea să nu fie primită. Ba Mihnea dobândì în sfârșit, în Martie 1590, cu un dar de 50 de mii de galbeni ce-i dete Marelui-Vizir, capul lui Cercel, care fù aruncat în Mare [7]).

In Februarie 1591 e mazilit însă și Mihnea, «fiindcă nu a ascultat porunca». Poate nu va fi trămis cei 10.000 de taleri ce i se ceruse lui, ca și Voivodului Moldovei, ca și Principelui ardelean [8]). Nu va fi mai avut de unde: Pusese doar de mai nainte un bir nou ce i-au zis «năpasta», și pe Roșii un bir foarte mare și pe Megiași

---

[1]) *Docum.* IV-2, 129—30; *Supl.* I. 1. 98. Cf. *Anale* XVIII, 62.

[2]) Szamosközy IV, 18; *Chronicon Fuchsio-Lup-Olt.* p. 77.

[3]) Papa pusese cuvântul și mai nainte pentru liberarea lui. *Docum.* III. 1, 92—3; III. 2, 23; *Supl.* I. 1, 102 sq.

[4]) *Docum.* XI, 201—6 și 725.

[5]) *Docum.* IV. 2, 141—4; XI, 727—30.

[6]) *Docum.* IV. 2, 144, raport din 28 Sept. 1589; cf. *ibid.* XI, 730, 732.

[7]) *Docum.* IV. 2, 144—6; III. 1, 134 și XI, 738; Gyulafy, l. c. p. 24. Cf. Iorga, *Contribnțiuni* 86—89.

[8]) *Docum.* IV. 2, 154; cf. *ibid.* XI, 748.

www.dacoromanica.ro

«găleata» de pâne și dijma din 5 stupi unul [1]). La 20 Martie vine la Constantinopol cu o sută de care de avere, după ce trămise înainte Sultanului 20 de mii și Marelui Vizir 10.000 de galbeni. Și când văzù că acum căderea îi erà cu de aievea, se făcù Turc, luând numele de Mehemet, cu nădejdea de a căpătà Voivodatul perdut ca Beglerbegat, — cum se și vorbì un moment de această schimbare ce ar trebuì să se facă cu guvernul celor trei țări carpatine.

Totuși tronul îl căpătă și acum un surgunit la Rodos, unul care avuse o magazină de piei la Constantinopol, prin făgăduința de 400.000 de coroane, sau atâția galbeni [2]), ba după arătarea bailului, chiar de 500.000 de galbini Sultanului și încă 100 de mii Marelui Vizir. Dar acest Voivod ce-și primise numirea, și a cărui nume e Radu, dă prilej dușmanilor săi prin urâtă purtare, mai ales prin beție, a-i aduce căderea înainte de plecarea sa din Constantinopol, dar, după ce plătise o mare parte din darurile făgăduite. Sultanul făcù altă numire, în persoana fiului lui Ion-Vodă «pe care l-au rupt acì cu patru cămile». Trebuì însă și el să ia asupra sa toate datoriile ce făcuse acel Radu, care fù svârlit în închisoare [3]).

Cronicarii îi zic acestui Domn Ștefan Surdu [4]). A fost instalat în Scaun prin Kurth Aga, în Iunie 1591 [5]).

La 29 August același an, Petru Vodă Șchiopul împreună cu fiul său Ștefan, ne mai putând purtà mâncătoriile turcești și dușmănia Polonilor,

---

[1]) *Anonim*, 276.

[2]) Rapoartele ambas. împăr. în *Docum.* III. 1, 143 și 146, unde aceeaș sumă e arătată odată în «Cronen», altă dată în «Dukaten».

[3]) *Docum.* III. 1, 143, 145—8; IV. 2, 154—5; III. 2, 28. Trebuie observat, că ambas. impărătesc B. Pezzen îl numește în primul loc (p. 143) Ilie, ceeace se pare că e o mică încurcală pe partea lui Pezzen: îl mestecă, se vede, cu un Ilie, pentru care se lucrà să i se deà tronul Moldovei (III. 1, 148) și care și în Mai se aflà tot la Rodos (p. 150); pe când «Kürschner»-ul dela p. 143, «pelizzaro» al bailului (IV. 2, 154 și 155), Radu, cum îl numește Pezzen în celelalte locuri, se așteptà, la 2 Martie, zilnic să sosească din Rodos, și la 16 erà sosit (IV. 2, 155. cf. III. 1, 146). Și Iorga îi amestecă pe amândoi, totuși ceeace spune despre Ilie, în *Convorbiri* 1902, 419—424, nu dovedește cu nimic.

[4]) *Anon.* 276. «Numai d-l P. Hașdeu a știut al cui fiu erà Ștefan» *(Ion-Vodă* p. 177 n. 67), observă Iorga, *Pretendenți*, în Anale XIX, 250, n. 2.

[5]) *Mon. com. Transilv.* III, p. 276. Principele ard. primește la 5 Iulie scrisoare dela Imbrihor despre instalarea lui Ștefan. In *Docum.* XI, Apend. III, 904, se află un regest al unui chrisov dat de el în București 1 Iunie 1591 (?).

www.dacoromanica.ro

pentru cari cheltuise atât de mult, ca să-i împace cu Turcii, și temându-se de turcire pentru fiul său, [1]) părăsì Moldova de bună voie și fugì în Impărăția Habsburgilor [2]). Nainte de 12 Septemvre Emanuil Aron, fiul lui Alexandru Lăpușneanu [3]), căpătase Domnia Moldovei, «după multă concurență», pentru 400 de mii de taleri Sultanului și 50 de mii Vizirului, și mai mult decât atâta alte daruri. Așà spune bailul [4]). Iar ambasadorul Impăratului vorbește de 400 de mii de galbeni Sultanului și «200 de mii la mai multe locuri», între cari și ambasadorului englez [5]). Bailul mai spune, că va plăti tributul ordinar de 15 mii de taleri și de 2—3 ori atâta extraordinar, pus de Sultanul [6]). Pezzen însă află pe ascuns, că îndată ce Vozii amânduror țărilor vor fi plătit tributul și darurile — Aron plătise numai 200 de mii de galbeni înainte — Sultanul are de gând să pună Begberbegi peste ele [7]). Numai atâta mai rămăsese de făcut. Căci, peste datorii în sumă de un milion de galbeni, cum ni se spune că duceà cu sine Aron, când la 14 Novembre 1591 pleoă din Constantinopol [8]), însoțit de creditorii săi Turci, cine știe dacă se mai puteà trece.

Aron însă nu încheie anul până ce e răsturnat, nu pentru nespusele sale împilări, pe cari le înăspriau încă cămătarii Turci ce însoțiau pe strângătorii de dări, ci pentru că Ienicerii din Constantinopol ceriau să fie pus Vodă în Moldova Alexandru, care li-a făgăduit lor mai mult decât Sultanului. [9]) Darul acestuia aveà să fie de 200 de mii de coroane. [10]) Dar creditorii lui Aron nu erau încă

---

[1]) *Docum.* IV. 2, 156—7.

[2]) Foarte amănunțit asupra bunului și nenorocosului Petru «Prefața» d-lui Iorga la *Docum.* XI, pentru această a 2-a Domnie p. 53—89.

[3]) Aceasta o stabilește d-l Iorga, *Pretendenți* 245 n 3; v. și *Docum.* XI, 752, și trebuie să primim în lipsa altor dovezi.

[4]) *Docum.* IV. 2, 157.

[5]) *Ibid.* III. 1, 153.

[6]) *Ibid.* IV. 2, 157. Aceasta se vede că i s'a spus cum erà odată, iar acum crescuse de 3 ori atâta.

[7]) *Ibid.* III. 1, 154, 159—60.

[8]) *Docum.* IV. 2, 158, raportul bailului din 16 Nov.; *ibid.* III. 1, 159, raportul lui Pezzen. Acesta spune, că duce datorii de «un milion și jumătate», cari ar puteà fi însă taleri.

[9]) *Docum.* IV. 2, 159, 161; XI, 769 sq.; *Mon. com. Transilv.* III, 287—8. Despre împilările lui Aron v. și *Ureche*, *Cronica*, p. 239, și raportul venețian din *Columna lui Traian* 1877, p. 104.

[10]) *Docum.* XI, 756 - 7.

www.dacoromanica.ro

împăcați. Vre-o sută cinci-zeci de Ieniceri (căci și între datornicii lui erau de aceștia) și alți Turci, cari însoțiră pe Aron în Moldova și napoi, fac atunci groaznice turburări la porțile Vizirului, ale Agei și ale altor căpetenii, cerând să le plătească Sultanul datoria Voivodului, și ajung astfel, ca Aron să-și capete iarăși Tronul. Trebui să se învoească însă a plăti darurile celuilalt, și să mărească tributul.

Alexandru câștigă în schimb Domnia Țării-Românești, din care Ștefan Surdu e scos [1]). Acest Alexandru e fiul lui Bogdan, care erà fiul lui Alexandru Lăpușneanu, foști Domni în Moldova. [2])

Pe Alexandru îl duse în Scaun Achmet Aga, ginerile lui Siauș-Pașa, Marele Vizir, pentru care slujbă primì dela Voivodul un dar de 70.000 de coroane [3]). Plecă și el din Constantinopol cu 400 de mii de galbini datorii. Și sporì, venind în Țară, în chip îngrozitor numărul Turcilor aduși de naintași, cu creditorii și însoțitorii săi [4]).

Aci ajunsese la 1593 Țările-Românești supt înaltul scut al Impăratului turcesc. Rămnitorii după Domniile lor, odrasle legitime și nelegitime de Voivozi, câți purtau numai pe trup semnele sângelui lor Domnesc, [5]) aduseseră pe ocrotitori, către capătul veacului XVI, să scoată, am puteà zice, Tronurile Românești la mezat. Turcii pricepură foloasele și cultivau ei singuri pe petitorii de tronuri. La Rodos, la Cypru, la Alepo și în alte locuri din Răsărit, erau găzduiți

---

[1]) *Docum.* IV. 2, 162—3. Rapoarte din 10 și 18 Iulie 1592. Cf. *Cronica* lui Gr. *Ureche,* p. 241, cum «au strigat» la Vizirul «datornicii Turci».

[2]) Incă Bălcescu a știut aceasta. *Istoria lui Mihai-Viteazul* p. 26. Iar Papiu Ilarian a însemnat legătura asta de neam în notele lui la *Istoria lui Walther*, publ. în *Tesaur* de monumente istorice I (1862), p. 55—6, după chrisoave ce i le căutase Odobescu în Arh. Statului, primul dela 1 Decb. 1592, ultimul dela 18 Aug. 1593.

[3]) Kreckwitz, ambasadorul împărătesc, către Archiducele Ernest, Constantinopol, 10 Febr. 1593. *Arh. Curții Imper.* din Viena, Turcica, f. 93—103. Estrasul lui Iorga, în *Docum.* XI, 769 nota 1, nu e tocmai exact: . . . Cuciur Imbrohorul, «ginere al lui Ferhat, Achmet Aga» . . . In faptă citim: «sein [adică: a Marelui Vizir] Ayden, Ahmet Aga», — iar Mare Vizir era Sinauș, din Aprilie încă.

[4]) B. *Walther*, în Tesaur I, 7; *Docum.* III. 1, 457. Pentru Turcii veniți cu Domnii în Moldova v. Copii de docum. turcești la Acad. rom., 17 Zilkadè 973 și *Docum.* III. 1, 125, anul 1589.

[5]) Pentru acest obicei v. G. a Reicherstorf, *Moldaviae . . . Chorografia*, în Tesaurul lui Papiu III, 139. Alte isvoare sunt citate la Iorga, *Pretedenți*, în Anale XIX, 196, n. 3.

www.dacoromanica.ro

totdeauna un număr de prinți surguniți, în treacăt, sau pe mai mult timp: «pentru ca prin ei, cei ce se aflau în Domnie (im Regiment) să fie ținuți în ascultare, și siliți să dea, peste rânduială, sume mari de bani, de frica schimbării, și la vreme de lipsă să fie schimbați în faptă, cât mai des.»[1]) Ba ajunsese Tronurile românești mai rău decât o moșie vândută la mezat: Domnii erau mai mult «arendatori și chiriași decât Domni», cum înseamnă cu dreptate Ambasadorul francez Berthier, încă la 1585. [2]) Și această arendă erà pe timp nehotărât, și din scurt ce erà acest timp se tot mai scurtà.

Se înțelege apoi, că astfel de târgoveți nu veniau să stăpânească Țările cu bunătate și iubire. Ei se năpustiau pe ele, ca să le stoarcă de tot și de orice se mai puteau stoarce. Veniau să caute averi și încă repede, pentru a-și împăcà creditorii, și pentru a le rămâne și lor de trai bun după mazilire. Și se ajunse în urmă și la obiceiul, cunoscut de când e lumea și în toate țările, unde și când simțul de om începe să piară, și numai setea neastâmpărată de câștig stăpânește: obiceiul de a omorî boierii cu droaia, fie și numai pe bănuiala de neprietenie. Mai repede decât cu averi confiscate nime nu s'a putut îmbogăți. Cu fiecare Domn venià un cârd de străini, Turci, Greci, creditori și apărători ai lui, și ei rămâneau să colinde prin Țară, negustorind și închiriind dările, ba și însoțind pe adunătorii de dări, ca să pună mai repede mâna pe ele. Țările erau supte până în măduva oaselor. Dacă mai erau să trăiască—un Mântuitor trebuià să vină. Și venì.

---

[1]) *Docum.* III. 1, 131. Pezzen c. Archid. Ernst, Constantinopel, 14. Ianuar 1590; *ibid. Supl.* I. 1, 94, Berthier c. Henric III, Constantinopel, 9 Apr. 1585. Cf. *Docum.* XI, 248—9.

[2]) *Docum. Supl.* I. 1, 94.

www.dacoromanica.ro

CARTEA I.

TEMELIILE RĂSCOALEI IMPOTRIVA TURCILOR

ŞI

IZBUCNIREA EI

CAP. I.

Rădicarea Banului Mihai în Scaunul domnesc la anul 1593, şi neamul lui.

Anul nu se împlinise, de când căpătase Alexandru-Vodă Domnia, şi o ceată de boieri veniră, în frunte cu Stroia Buzescu şi Radu Florescu Comisul, [1]) la Constantinopol, să se vaite de răutăţile lui: că nu mai pot de atâtea mişelii, câte face oastea de pază a Domnului şi negustorii Turci. Şi averea toată li-o iau, şi cinstea casei li-o turbură, ziua la ameaz, şi copii li-i fură,... ziceau ei. Şi în genunchi se rugară de Sultanul, să le deà Domn legiuit pe Banul Mihai, om bun de inimă şi adevărat moştenitor al Ţării. Şi aveà acolo Mihai un unchiu după mamă, cu numele Iane, Grec de viţă, om foarte bogat şi cu trecere mare la Poartă, care şi el fusese nainte Ban la Craiova. Şi-i stătù unchiul cu bani într'ajutor de căpătă Domnia. Cam aşa-i mărturia ce ni-a rămas din vremea aceea dela oamenii Ţării [2]).

---

[1]) *Szamosközy István történeti maradványai* 1542—1608, tom. IV, 93 (ungureşte), publicat de Szilágyi Sándor în *Monumenta Hungariae historica*, Scriptores (Irók), tom. XXX, Budapest 1880. Numele boerilor e scris aşà: «Ztroia Budzesk, Floreiszk Radul, ki komisz, azaz fülovászmestere volt Alexandernek». Anul însă e greşit, 1592, când e pusă şi suirea lui Mihai în Scaun.

[2]) Cunoscuta scurtă istorie scrisă de logofătul lui Mihai-Vodă (cu numele Teodosie), tradusă în latineşte după o traducere poloneză a originalului româneac, şi mai adăugită de *B. Walther*, sub titlul: *Brevis et vera descriptio* rerum ab ilustr. ampl. et fortiss. militiae contra patriae suae reiq. publ. christianae hostes duce ac dn. dn. Ion Michaele, Moldaviae Transalpinae sive Walachiae palatino gestarum, in eiusdem

www.dacoromanica.ro

Iar cronistul ardelean, ce trăià şi el tot atunci, adevereşte şi mergerea boerilor la Poartă, al căror nume numai el îl păstrează, şi sprijinul ce i-a dat lui Mihai «rudenia sa» Banul Iane [1]). Apoi, cei ce priveau lucrurile din Ţarigrad dau dreptate acestor mărturii şi le întregesc încă.

«Toate zilele ăstea au venit mulţi oameni, săracii, din Valachia», scrià bailul veneţian la 9 Iunie 1593, «să se vaite de multele pagube şi să strige în numele tuturor provinciilor, că nu mai pot suferì tiràniile Voivodului şi grozavele dări». Iar la 6 Septemvrie acelaş martor raportà, cuprinzând scurt în cuvânt căderea ţărilor, că: «Voivozii Moldovei şi ai Ţării-Româneşti sunt atât de strânşi cu datoriile, cu cari au luat aceste cârmuiri, şi popoarele atât de stoarse, că nu pot să poarte mai mult. Şi mulţi Ieniceri sunt interesaţi pentru negustorii, şi purtându-se obraznic către Principele Alexandru, în Ţara-Românească, pare că soldaţii pământeni au omorât pe unul. Pentru asta se ţine vătămat tot cinul Ienicerilor, cari au făcut bine acestui Principe, ales la dorinţa lor, şi de aceea au făcut silă aici, ca să fie scos. Şi au isbândit. Căci a fost pus în locu-i un fiu al Banului, agent al acestui Voivod, îmbogăţit aici pe cheltuiala lor» (adecă a ţărilor),... care a fost primit cu condiţia, ca şi Sinan Generalul să fie învoit cu alegerea [2]) .

În sfârşit încă o mărturie vine să întărească spusele bai-

---

aula Tervisana [în loc de: Tergovisteana] fideliter collecta»... tip. la 1599, Gorlicii. Tradusă în român. şi publ. de A. Papiu Ilarian, în al său *Tesaur de monumente istorice* pentru România. Tom. I Bucureşti 1862, p. 9, cf. p. 7. Şi acì datul e greşit: 1591. Vom vedeà mai la vale, că Walther a fost la curtea lui Mihai, în a. 1597. Sprijinul Capichihaiei «Iane, care i-au fost rudă lui», îl cunoaşte şi Cronica lui Constantin Căpitanul Filipescu, publ. în «*Magazin istoric*», al lui A. T. Laurian şi Bălcescu, I, 225—6. O nouă ediţie a scos în anii din urmă d-l Iorga, cu chéltuiala d-lui N. Filipescu.

[1]) Szamosközy, IV, 93.

[2]) *Documente* privitoare la Istoria Românilor culese de E. Hurmuzaki, vol. III, partea 1, Bucureşti 1880, p. 457. Paginile 1—434 ale acestui volum cuprind documente culese chiar de Hurmuzaki din Arhivele Statului, din Viena, iar în Apendice, p. 435 — 551 sunt docum. descoperite de C. Esarcu, în Arh. din Italia. De acì înainte voiu cità *Docum.* ca şi în partea întitulată «Inceput , şi numărul tomurilor, pentru scurtime.

www.dacoromanica.ro

lului în partea lor noauă. La 14 Septemvrie Principele Transilvaniei primià ferman împărătesc ce ziceà: «Voivodul Ţării-Româneşti Alexandru s'a învrăjbit şi gâlcevit cu slugile Porţii mele. Pentru ca slugile mele să aibă pace de acì înainte, am luat Voivodatul dela el. Dar cine ştie, ce are el de gând. Am socotit că îmi eşti credincios şi cu adevăr: porunceşte dar popoarelor tale, să bage de seamă în toate părţile, şi dacă ar venì în acolo, către voi, să nu-l lăsaţi nici în Ţara-Ungurească, nici în cea Nemţească, ci să-l prindeţi, şi să-l iei la mâna ta, şi să-l trimiţi apoi cu un om de frunte la Poarta mea»... [1]).

Dobândim din toate aceste mărturii ştiinţa lămurită, că Alexandru-Vodă erà înconjurat de o ceată de militari Turci, Ieniceri anume, cari i ajutase să capete Domnia,[2]) — apoi, că unii din ei şi alţi Turci, negustoreau prin ţară. Ei se învrăjbiră greu cu pământenii, pentru nelegiuirile câte le făceau, şi vina Turcii o puneau pe Domnul. Turburările semenilor lor din Constantinopol i săvârşiră căderea.

Dar cum puteau negustorii Turci să asupreascâ Ţara? Aşa, că mulţi dintre ei erau cumpărătorii dărilor în natură ale ţării. In parte ei le plătiau Domnului sau capuchihaiei lui încă la Constantinopol [3]), ori veniau şi le plătiau în urmă, şi apoi cutrierau ţara să şi le strângă. Şi numai o parte din ei cumpărau de-adreptul dela vânzători. Bine înţeles, că ei umblau însoţiţi de slujbaşii domneşti, purtători ai cărţilor de dare, dar, ne putem închipuì, că şi cu scut de ostaşi,

---

[1]) Fermanul se află în Arhivele Statului Ungar E reprodus ungureşte în *Monumenta comitialia Regni Transylvaniae*, redijate de Szilágyi S., tomul III (Bpest 1877), 298—9, nota 3. La porunca aceasta, de a fi cu pază asupra lui Alexandru, se rapoartă şi o scrisoare a lui Sennyei, sol la Paşa Timişorii, către Sigismund Báthory, Principele. Timişoara, 19 Sept. 1593, în *Történelmi Tár* 1879, p. 26—7. Cu această slujbă ce i se cereà Báthory vreà să se scape de datoria de a-şi mobilizà oastea, pentru răsboiul împotriva Impăratului.

[2]) Vezi pentru aceasta şi *Docum.* IV. 2, Bucureşti 1884 (documentele din acest volum sunt din archivele Veneţiei, adause de Academie), p. 159. M. Zane către Doge, Constantinopol, 30 Mai 1582.

[3]) *Docum. XI* (volum adaus de Academie; adunat, adnotat şi publicat de N. Iorga), p. 207—9, mai multe «sineturi» de astfel de învoeli, din Nov.-Decemvrie 1589.

www.dacoromanica.ro

cari în vremea din urmă încă erau Turci. Un document preţios avem în această privinţă dela Petru Schiopul, Domnul Moldovei, din 12 Mai 1591, scurt înainte de Domnia lui Alexandru în Ţara-Românească,—şi Ţările, cum am văzut, aveau amândouă, încă de mult, aceeaş soartă. E un catastif de goştina oilor şi de altfel de cumpărături de oi şi de vite mari cornute, însemnate la catastif pentru vamă. Din el vedem lămurit, că darea după oi, goştina oilor, cum îi ziceà, —şi avem mărturia acum că se da a zecea oaie [1])—o luau negustorii greci şi turci de-adreptul dela oameni. Funcţionarii domneşti, cari făceau statistica oilor, se duceau cu negustorii împreună să le strângă, câte cădeau de goştină, şi aduceau socoteala la vistierie. Vor fi primit strângătorii domneşti şi banii, unde cumpărătorul nu va fi arătat o hârtie, cu pecetea domnească, adică o chitanţă de mărturie, că Domnul e dator, sau că ‹i le-a vândut Domnul». Iar preţul se mişcà între 29 şi 45 de aspri oaia, şi erà statorit dinnainte, prin învoiala avută cu Domnul, din care ţinut, cu ce preţ să ia oaia [2]). Şi e de însemnat că numai cisla goştinei, adică această dijmă de oi dela ţăranii moldoveni, aduse lui Petru Şchiopul, în 1591, suma destul de însemnată de 65 de mii şi 670 (după sosoteala mea 680) de oi [3]), în preţ de vre-o 26 de mii de galbeni.

---

[1]) *Ibid.*, p. 318, mărturii făcute de boeri de divan, a. 1593. In Ardeal plătiau la a. 1593 ţăranii români şi unguri pentru trei oi un ban sau denar, şi florinul (atunci, de aceeaşi valoare cu talerul), aveà 100 de denarri. *Mon. Com. Transv.* III, 422. Am pomenit mai sus, că în Turcia se plătià jumătate de aspru de capul de vită fătătoare («degli animali che nascono»). Albèri, *Relazioni*, III, 2, 316.

[2]) Vezi pe lângă documentul din nota urm. şi sineturile citate în nota 2.

[3]) *Docum.* XI, p. 221—230. «Catastif» (grecesc — la Acad. rom. — publ. în traducere românească) «de toată goştina oilor, câte oi s'au găsit la fie-care ţinut şi cari Gelepi şi Casapi le-au luat, fie cu aspri noi, fie cu aspri vechi. Incă şi dela fie-care casă câte oi s'au găsit»... Apoi începe: «Ţinutul Suceava. A găsit cisla 4.500 de oi; în aspri noi le-au luat cu câte 33 de aspri şi în aspri vechi le-au luat cu 41 de aspri. Au luat Manuil Apagiul şi Scarlat 4.050 de oi, cu câte 33, şi fac aspri 133,650. Incă au luat şi Ianachi negustorul, pentru datoria, pe care i-o datoreşte Dom-

www.dacoromanica.ro

Cu strângătorii goştinei mergeau apoi şi gelepii şi casapii» cari cumpărau «cu banii lor», şi cari erau de obicei mai tot aceleaşi persoane, adecă tot cei îndreptăţiţi la goştină. La catastiful lor separat nu e spus cu cât s'au cumpărat oile,—fiindcă nu erà de lipsă să fie ştiută suma asprilor, căci nu se împăcà cu ei o datorie,—ci numai numărul oilor, pentru vămuire. Şi astfel de târguială însă, făcânduse tot odată cu strângerea dijmei supt scut domnesc, chiar când erau şi alţi negustori, e uşor de înţeles, că vânzătorii puteau fi sîluiţi să deà pe preţuri nepotrivite, asemenea acelora ce se dau pe oile de dijmă. La sfârşitul veacului al 18-lea darea oilor se ştergeà, pentru «chinurile contra Creştinilor» cu prilejul strângerii lor. [1]).

---

nul, 450 de oi, cu câte 41 de aspri, şi fac aspri 18.450 .—«Incă au luat şi dela o casă 4.000 de oi, pentru o datorie veche, cu câte 45 de aspri, fac 183.000». Şi aşà mai departe se dă seama la fie-care «ţinut». Observ, că la «ţinutul Cernăuţi» (p. 227) trebue să fie o greşeală: 2.100, şi nu 20.100, căci altfel nu iese suma care e socotită de scriitorul documentului. Şi altfel nici nu există nici o potriveală cu celelalte ţinuturi.—Cât pentru «oile de la o casă» (το σπήτη),—pentru care am puteà primì explicarea editorului (d-l Iorga) de «curte boerească»... «cu stâna» ei, rostul acestora nu se poate înţelege bine. Fiind arătate deosebit de cele de goştină, la fie-care ţinut, («toate la un loc 29.850 de oi) s'ar părea, că ele se vindeau din mână liberă, şi că erau luate în socoată numai pentru vamă (arendatorii vămilor luau 3 bani de oaie, *ibid.* p. 318) Dar la socoata ţinutului Hărlău se zice: ...«Incă au luat şi dela o casă, din ţinutul de mai sus 800 de oi cu câte 50 de aspri» (e de însemnat, că preţul acestui fel de oi «dela case» e mai mare, între 45 şi 55 de aspri şi peste atâta), «fac aspri 40.000. Şi a luat Ianachi negustorul, pentru datoria cu care împrumutase pe Domn, 25.000 de aspri. A luat Ceacâr-Oglu aspri 15.000». Cum se puteà împăcà datoria Domnului din càştigul după oi ce sunt a boerilor? Se pare deci că şi boerii, ori, cine se înţelege sub σπήτη, stână mare, erau supuşi la acest fel de dijmă. Atunci s'ar puteà explicà şi oile «găsite în bani». Boierii nu se mulţămeau cu preţurile sîluite, ci se răscumpărau de dijmă cu bani, şi negustorii îşi cumpărau în loc dela ţărani. Totuş, acest punct rămâne întunecos. Hotărât însă, că Domnul nici aci nici în toată afacerea strângerii goştinei, nu puteà «slujì de mijlocitor, adunând oile şi primind banii, pe cari-i restituià apoi, nu ştim în ce chip, locuitorilor», cum crede editorul documentnlui, p. 230—1, nota 2.

[1]) D. Sturdza, *Acte şi Docum.* relative la Ist. Renaşt. Românieì I, 194, (a 1783), punct 8. al Senedului Impăratului turcesc; cf. *ibid.* p. 143, Hatişerif dela Poartă... D-lui Gh. Ghica (1774).

www.dacoromanica.ro

Dacă aşà se petrec lucrurile acestea în Moldova pe timpul bunului Petru Schiopul, ce măsură trebuiau ele să aibă supt răul Alexandru, încunjurat de Ieniceri, cari făceau şi pe negustorii! Şi vremea se mai înrăise: datoriile crescuse. Nici birul, nici goştina oilor, nici găleata de hrană, nici stupul şi celalte dări ce mai erau nu puteau ajunge nici pentru plata datoriilor şi a preţului cu care vânduse Domnul acele dări.

Dar ne-au păstrat mărturie cronicarul Ureche, despre urmaşul lui Petru Şchiopul în Moldova, despre Aron-Vodă, cum pentru «dabilele cu cari îngreuià ţara, nu umblà numai dăbilarii singuri, ci şi Turci trimeteà de umblau cu dăbilarii împreună, de nu-şi erau ţăranii volnici cu nimica». Apoi mai la vale scrie, cum Aron-Vodă, «văzând că de datornici nu se va puteà plătì, au isvodit să ia de tot omul, câţi şi sunt în toată ţara, câte un bou; şi au trimis în toată ţara Turci de strângeau şi luau a cui aflau în sat; dela altul îi luau tot, pentru alţii, pentru acei ce nu aveau boi [1]).

Ne putem uşor închipuì, ori — abià ne putem închipuì, câtă sîlnire trebuiau să facă ţării cumpărătorii acestor dări în natură, cari vor fi căutat nu numai a-şi scoate banii daţi Domnului prin luarea cu preţuri hotărâte dinnainte a vitelor şi a bucatelor, cum aveau dreptul dela tocmeală, ci vor fi întrebuinţat feluri şi chipuri de mijloace pentru a-şĭ mărì câştigul. Cum Domnul erà în mânile lor, strângătorii dăjdiilor, pe cari ei îi însoţiau, ce control mai puteau ei să facă? Şi nu le erà lor mai uşor să se deà pe partea negustorilor, acu mai mult Ieniceri [2]) decât Greci, Evrei şi Armeni — cari încă nu erau mai buni — ca să câştige cevà de pe lângă ei? Şi vrajba şi bătaia nu puteà să lipsească între ei şi ţărani, poate nu, chiar între soldaţii pământeni şi Ienicerii turci, cari vor fi ocrotit pe slujitorii domneşti de o parte şi pe negustorii turceşti de alta.

Şi aceste frecări au răsturnat pe Domn, ne spune bailul. Şi ca să-mi liniştesc slugile mele i-am luat Domnia, scrie Sul-

[1]) Ureche, *Domnii Ţărei Moldovei*, ed. Kogălnicenu, supt numele de *Letopiseţele Moldaviei şi Valachiei* I, ed. 2, 1872, p. 239.

[2]) Şi în catastiful lui Petru Şchiopul să văd destui Ieniceri printre negustori; cu cât mulţi trebuiau să fie la Alexandru-Vodă, care-şi mulţămià chiar lor Domnia.

www.dacoromanica.ro

tanul. Nu de părerea de rău, că ţara se prădează, ci fiind-că slugile împărăteşti nu se puteau sătura de pradă, Alexandru fù scos, în Septemvrie 1593. [1]).

Iar cel ce aveà să-l urmeze trebuià să sature pe cei nesăturaţi. Şi a dat din greu, spun mărturiile de mai sus, Banul Mihai, ca să capete Domnia — căci el erà cel ce schimbà pe Alexandru. Adecă, a dat pentru el Banul Iane. Cine erà acest Ban?

«Un Grec de viţă, fratele mumei sale», adecă al mumei Banului Mihai, zice istoria scrisă sub ochii Domnului [2]). Şi ori cât de nădită ar fi ea în forma în care ni s'a păstrat, în traducerea latinească a Silesianului Walther, nemuirea el nu o puteà scoate din capul lui, ci după izvod şi poate, cum i s'a spus la Curtea Domnului, nemuire ce o adevereşte şi povestitorul ungur al vremii, fără să spună însă, în ce grad. A putut să sminteascà în aceasta cu mult mai uşor Bailul veneţian din Constantinopol, căruia îi va fi spus cinevà care nu ştia bine, dacă cumvà nu se va fi dat Banul Iane însuş de tată, ceeace se poate tâlcuì. Ori cum, împotriva mărturisirei lui (care nici nu trebuie să fie desbătută, decât pentru sprijinul ce s'ar părea că dă pentru răsturnarea şi a celeialalte, a lui Walther), vorbeşte ştiinţa hotărâtă ce o avem din hrisoavele Domnului însuş, despre părintele lui. E însă o altă mărturie de document, care spune, că «s'a făcut rudă Mihai-Vodă cu Iane Banu» [3]). Dar aceasta nu poate aveà alt în-

[1]) La 8 Septemvrie, spune un isvor ardelean, *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, p. 105. Se potriveşte acest dat cu arătările de mai sus şi cu o scrisoare a lui Matthias Fridericus către doctorul I. Erek, Bistriţa 25 Sept 1593: Vaivoda Transalpinus hisce diebus captus est et vinctus ductus Constantinopolim. *Docum.* XI, 774.

[2]) Walther, l. c. p. 9: «avunculus vel matris frater, gente Graecus».

[3]) Document din Arhiva Statului, Episcopia Râmnic leg. nr. 30, citat de Gr. G. Tocilescu, în d-sale *Doamna Stanca, soţia lui Mihaiu-Viteazul* (Bucureşti 1877), p. 21. nota 33. Nu ştiu cum vor fi fost cuvintele cu pricina în slavoneşte, cum cred că a fost documentul (pe care d-l Iorga zice că l-a căutat în Arhivă, dar nu se mai află azi la locul lui. *Convorbiri*, 1902, p. 236). La tot cazul, documentul ar fi de mare preţ, dacă l-am cunoaşte în întregime. Nici nu ni se spune dela cine e dat. Pe cât se vede din acele cuvinte, e dela un Domn de mai târziu, dela unul tot duşman poate, care se îndoia şi el în adevărul înrudirei. Iorga l. c. zice

www.dacoromanica.ro

ţeles decât acela ce-l mai are cuvântul ‹se face» în graiul poporului, anume: că Mihai, după ce ajunse Domn *se da* de rudă (zicea că e rudă) cu Iane Banul. Vom vedeà mai jos, că Mihai-Vodă nu-şi vădeşte neamul până puţin înainte de a ajunge Domn. Creşterea lui s'a făcut departe de ochii celor ce-l puteau cunoaşte, pentru a i se scăpà viaţa, supt domniile din familii vrăjmaşe familiei lui ce se urmară. Dar acum «se făceà rudă» cu Banul pe faţă, fără ca lumea să ştie, dacă aşà erà într'adevăr, şi astfel luă după moartea lui (a lui Iani), moşia de care e vorba în acel document. Ca să putem totuş primi singura mărturie a cronicei domneşti, trebuie să cercetăm dacă legătura de neam arătată erà cu putinţă.

Dacă Iane sau Iani e fratele Mumei noului Domn, ar trebuì să-l întâlnim la Curtea Tatălui lui. Şi într'adevăr găsim la Curtea lui Pătraşcu-Vodă (Domn din Martie 1554 până în Decemvrie 1557) [1]), al cărui fiu zice Mihai-Viteazul, în toate actele de întărire eşite dela el, că este, un boier cu numele Iani, în însămnata funcţie de Mare Postelnic [2]). Numele e grecesc, şi slujba potrivită unui Grec venit de peste Dunăre, care trebuià să ştie turceşte, cum se cere dela acest boier de divan care «judecă toată Curtea domnească, pe aprozi, pe curteni şi pe Turci› [3]). Acelaş nume, cu rangul de Vistier (Ministru de finanţe), îl aflăm în documentele dela Petru-

---

că: «Mai prudent e să se primească o înrudire prin femei, şi încă nici atunci nu se poate hotărî, dacă Mihai erà legat cu Iani prin rudele femeieşti ale Tudorei sau ale tatălui său Pătraşcu chiar». La tot cazul frăţia lui Iani cu mama lui Mihai nu o primeşte, căci locul din documentul citat «presupune o relaţie depărtată şi nelămurită».

. mai sus în «Inceput» p. 19 şi 23.

[2]) *Docum.* XI, Apendice III, *regeste de documente interne,* p. 888.

[3]) Miron Costin, vestitul Cancelar moldovean din secolul XVII, în tratatul său asupra ierarchiei moldovene (care erà la fel cu cea din Ţara Românească), publicat întâi de d-l Hăjdeu în *Arhiva istorică* a României I. 1, 169 şi urm. şi apoi în ediţiunea Urechiă, *Opere,* II, 128—139. Marele Postelnic erà mareşalul sau prefectul cel mai mare al Curţii. V. şi Cantemir, *Descriptio Moldaviae,* 1-a ed. a Operelor Principelui, II, 1875, p. 81, şi raportul unui misionar cat. din 1688 în *Magazin istoric* V. 47—8. Din aceste izvoare se pot cunoaşte toate rangurile care le vom mai întâlnì de acì nainte.

www.dacoromanica.ro

Şchiopul, Domn al Ţării-Româneşti (1559—1568), supt întreaga lui Domnie. De atunci se perde urma acestui nume până la 1579, când în treacăt îl aflăm Postelnic în Moldova, tot supt Petru-Vodă, şi ar puteà să fie tot cel vechi. A doua oară când domneşte Petru-Şchiopul în Moldova, îl face îndată Vistier 1583, 1585, cum mai fusese şi în Ţară; unde îl întâlnim de nou la 1587 supt Mihnea-Vodă, cu rangul de Mare-Ban [1]), întâia treaptă după Domnul, înlocuitorul lui în Oltenia. In August al aceluiaş an e capuchehaiă, agentul diplomatic al Domnului la Poartă, pe care l-a ajutat, în timpul maziliei (pe vremea lui Petru Cercel), cu înţelepciunea sa şi cu banii săi,... să să întoarcă la Domnie› [2]). Totuş ş'a păstrat numele de Ban, ba se pare că şi funcţia.

Dela 1588 Iulie până la Aprilie 1590, ‹Iani Banul› dă mai multe chitanţe, ori obligaţii, la feluriţi negustori, Turci mai toţi, pentru împrumutări de sute de mii de aspri, ce-a luat dela ei pentru slujba Domnilor Moldovei, a lui Petru-Şchiopul şi a fiului acestuia Ştefan, pe care-i îndatorà să le dea oi, câte o-dată să le întoarcă banii [3]). In sigilul pus pe aceste hârtii se citeşte: Ioan Vistierul Moldovlahiei. Tocmai în acest timp, 14 Ianuarie 1590, ambasadorul împărătesc Pezzen răspundeà la o scrisoare a Archiducelui Ernest, spunându-i, că Banul Iani e cel mai mare trădător ce s'a născut vreo-dată pre pământ: la mulţi pretendenţi la domnie li-a răpus vieaţa cu viclenie; că ţine şi acum posturile de Ban-întâi în Ţara Românească şi Mare Vistier în Moldova, din porunca Marelui Vizir, totuşi stă aci, ca un fel de chizaş pentru împlinirea făgăduinţelor lui Mihnea şi ale lui Petru Şchiopul. El trebue să plătească toate datoriile lor, care pe amândouă părţile se ridică la 500 de mii de taleri, apoi tributul amânduror ţărilor pe anul ăsta, care cu ordinarul şi extraordinarul

[1]) *Docum.* XI, *reg. int.* p. 889—90, 896, 899, 901.

[2]) V. scrisoarea unui intim dela Curtea lui Mihnea, Pascal, către mătuşa Voivodului, Maria, Bucureşti 31 Aug. 1587, publ. în Iorga, *Contribuţiuni la ist. Munteniei* în *Analele Ac. rom.* XVIII, 79—82. Ce e drept el e arătat acì numai cu rangul, Mare Ban, dar cred, cu d-l Iorga, că de Iani e vorba.

[3]) Iorga, *Documente nouă* relat. la Petru Şchiopul şi Mihai Viteazul, în *Anale* XX, p. 2 şi 3 şi *Docum.* XI, 207, 209, 212.

www.dacoromanica.ro

face iarăşi 200 de mii [1]). La stăruinţele lui, Petru Cercel e închis, apoi aruncat în mare [2]). Aproape tot anul 1590 el «e procatorul Domnilor Munteniei şi Moldovei» [3]), care puteà foarte mult la Marele Vizir Sinan şi-l vizità în fiecare noapte [4]), lucră din răsputeri pentru împăcarea Turcilor cu Polonii, necruţând banii Domnilor români, ca să-şi ajungă ţinta [5]). Şi se poate, ca Mihnea să nu fi voit sau să nu fi putut înplinì cu acecaş dărnicie făgăduinţele Banului şi trebuinţele lui de câştig ca mult îngrijàtul Petru (mai interesat în pacea cu Polonii), căci se zice, că tot Iani a adus şi căderea lui Mihnea [6]).

Pentru a-ş întocmì lucrurile cu Mihnea se va fi şi întors el la Bucureşti, unde iscălià un hrisov la sfârşitul lui 1590 [7]). Iar după scoaterea acestui Voevod (Febr. 1591) [8]), îl întâlnim îndată în postul său de Vistier în Moldova (Aprilie 1591) [9]). Curând după aceea e în Constantinopol, unde pare că mai perdù din trecere, când cu căderea lui Sinan din Vizirie, la 1 August 1591 [10]). Dar asta nu ţinù mult şi Ştefan Surdu şi Alexandru Vodă, alesul Ienicerilor, nu se pot lipsì de ajutorul lui. Supt acesta vedem pe Marele Paharnic purtând acelaş nume, la începutul anului 1593, şi ar putea să fie tot

---

[1]) *Docum.* III. 1, 130–2.

[3]) *Docum.* XI, 732; III. 1, 134; cf. IV. 2, 145, 146, 150.

[2]) *Ibid.* XI, 737.

[4]) *Ibid* p. 740 sq.; v. şi rap. lui Pezzen din 10 Februarie, partea nepubl. în *Arhiva Curţii* din Viena, Turcica, Februarie 1590, f. 102.

[5]) *Docum.* XI, 735, nota 2; 737, 740, 743, mai ales estrasele din notă.

[6]) *Istoria celor petrecute în Ţara-Românească*, scrisă de Mitropolitul Myrelor, Matei din Pogoniana, contemporan, care trăì în Ţară supt Radu Şerban (după moartea lui Mihai) şi Domnii urm. Traducere rom. din greceşte, în Papiu, *Tesaur de monum.* I 336: «Dară un Banul Ioan, om prost, necioplit, crud, răzbunător şi plin de rëutate, ajunse prin intrigile lui la Poartă să-l scoată din domnie». Cei dela curtea Mihnei ziceau mai înainte: om înţelept şi cuminte. *Anale* XVIII, 81.

[7]) *Docum.* XI, 903.

[8]) *Ibid.* IV. 2, 154; III. 1, 143.

[9]) *Ibid.* XI, 903.

[10]) Data mazilirei lui Sinan în raportul lui Pezzen din 8 şi 9 August. *Arh. C. Hungarica*, cf. şi cel din 20 Aug., un estras din el în *Docum.* XI, 749, nota.

www.dacoromanica.ro

el [1]), când se întoarce apoi iarăşi la Constantinopol, Capuchehaiă, unde se afla la 7 Mai [2]). Prietenul său Sinan era de mult (dela 28 Ianuarie) din nou Mare-Vizir [3]).

Acest om atât de puternic, în vremea din urmă, în Ţările-Româneşti şi la Ţarigrad, a trebuit să aibă rădăcini aproape de tron din tinereţe, şi purtătorul acestui nume se potriveşte, din câte văzurăm, pe Marele Postelnic al lui Pătraşcu-Vodă.

Un lucru însă nu se poate arătà cu toată puterea de credinţă: din ce familie era? Un scriitor grecesc de mai târziu decât un veac, spune, că ar fi fost un Cantacuzino, şi anume fiul lui Mihail, zis Şaitan-Oglu, pe care îl spânzurară Turcii, [4]) şi care avù aceeaş putere mare asupra Ţărilor noastre şi în Constantinopol, prin bogăţiile lui.

Dar în cronica familiei Cantacuzino, numită Geneologia, lipseşte această arătare şi acest nume de Iani. Trebue luat în seamă însă, că ea fu scrisă tot mai târziu [5]) ca şi cealaltă şi nu-i vrednică de mai mult crezământ, în partea mai veche, cum se adevereşte îndată cititorul ei. Miniştrii străini, câţi l-au cunoscut de aproape la Constantinopol, toţi i-au zis numai Banul Iani. Deci pentru aceste pricini, el tot ar putea fi feciorul lui Şaitan-Oglu. Ba şi dintr'o altă privinţă: acesta erà la 1564 de vre-o 50 de ani [6]), puteà deci aveà pe vremea lui Pătraşcu-Vodă şi un fecior mare şi o fată mare. Dar, că puteà fi şi mai bătrân, vârsta e arătată pe potrivială.

---

[1]) *Ibid.* XI, 905. Un Iani subscrie ca Mare Paharnic un hrisov în 9 Ianuarie. Rangul e chiar naintea Visterniciei, şi are mari venituri. V. izvoarele citate mai sus. Szamosközy IV, p. 94 zice, că Iani a fost «hopmester -ul lui Ştefan-Vodă (pare-că în loc de Alexandru Vodă).

[2]) *Docum.* III. 1, 457 şi XI, 331.

[3]) Raportul lui Kreckwitz din 29 Ianuarie, *Arh. C. Hung.* La 3 Februarie soseşte la Constatinopole şi la 4 capătă sigilul. Cf. *Docum.* XI, 769, n. 1.

[4]) Chesarie Daponte, în *Cronicul* său, publ. de C. Erbiceanu, supt titlul: *Cronicarii greci cari au scris despre Români.* Bucureşti 1888, I, p. 20.

[5]) *Genealogia Cantacuzinilor* a fost publicată de d-l Iorga, cu cheltuiala d-lui G. Gr. Cantacuzino, împreună cu un studiu despre Cantacuzini şi documentele lor. Bucureşti, 1902.

[6]) *Crusius*, Turco-Graecia (1584) p. 274, la Iorga, *Contribuţiuni* în Anale XVIII, 4.

www.dacoromanica.ro

Un document însă, necunoscut până acuma, vine a isbì şi în această putinţă. La 28 Martie 1624 (dela facerea lumei 7132), Alexandru Coconul, feciorul lui Radu (Mihnea), care domnì în Ţara-Românească după Radu Şerban, dă o întărire ‹Mitropoliei din oraşul Târgovişte› pentru o vie din dealul Târgovişte. Documentul spune, că această «viie a fost cumpărat-o răposatatul jupan Enache fostul Mare Ban Catargiul, în zilele părintelui Domniei Mele Io Radul Voevod, la cursul anilor 7100 (ѕр) , adecă la 1591—1592 [1]). Deşì documentul e original, cu iscălitura de mâna Domnului şi cu frumoasa lui pecete pe el, aşà că nu putem aveà nici o îndoială asupra faptelor ce cuprinde, totuşi trebuie să zicem, că anul cumpărării acelei vii prin Enache Banul e greşit, dacă ea s'a întâmplat sub Radu, părintele Domnului, care dă documentul de întărire. Atunci erà Voevod Ştefan Surdu, urmând lui Mihnea, moşul lui Alexandru [2]). Rămâne însă adevăr vecinic, că pe vremea lui Radu-Mihnea, şi nu ne putem îndoì, şi pe vremea lui Mihai-Vodă, a trăit Banul Enache Catargiul. El moare în timpul Domniei lui Alexandru Coconul, pe la 1623 sau începutul lui 1624, cum mărturiseşte Domnul în acelaş hrisov. [3]). Şi el trebuià să fie bătrân, căci lăsă un fiu Mare Paharnic, care făcù daruirea împreună cu mumă-sa, Băneasa Măria. Ba chiar şi pe fiu îl putem socotì destul de bătrân, ca să poată face pomană Metropoliei. Aşà, că nu ar fi peste putinţă, ca moşneagul ce se îngropà acum la Metropolie, să fi fost la anul 1555, ca flăcău de vre-o 20 de ani, Mare Postelnic. A fost sau nu, un lucru câştigă multă putere de adevăr: Ianache Catargiul ar aveà să fie Banul Iani, unchiul lui Mihai-Vodă. Străinii îl cunoşteau sub numele de Iani, pământenii îi ziceau numele desmerdat, cum e obiceiul în Ţară.

---

[1]) *Arh. Statului*, Mitropolia din Bucureşti, Pachet Nr. 55, docum. 3. Am să mulţămesc prietinului meu, domnului Tudocescu (archivar acì şi la Academie), care mi-a atras luarea aminte asupra acestui document şi colegului d-sale d-lui Mănărăzeanu, care ştià locul unde se găseşte.

[2]) Lucrul nu se poate explicà altfel, decât ca o greşală de cancelarie sau ca greşală de înţelegerea istoriei acestei cumpărări, pentru care Mitropolia aveà «înscris» de dăruire dela văduva lui Enache Banul şi dela fiul lor Gheorghe Paharnicul.

[3]) «In zilele Domniei mele, la moartea lui jupan Enache Banul.»

www.dacoromanica.ro

Ori, că au trăit doi Bani Ianache, cam pe aceeaşi vreme? E mai greu de crezut.

Un Cantacuzino (pentru care totuş puterea de dovadă a perit aproape) sau un Catargiu. Mama lui Mihai-Vodă puteà fi sora Banului Iani.

Ştim despre ea, că se chiemà Tudora, nume grecesc, Theodora, [1]) şi se odihneşte dela 1603 în Mănăstirea Cozia, cea restaurată, la 1705, de un Cantacuzino. Aci îşi căutase ea liniştea sufletului încă dela 1599, făcându-se călugăriţă, cu numele de Teofana, când viteazul ei fecior trecù Munţii, pentru a-i petrece cu rugăciuni înălţarea şi cu inima ruptă, încă doi ani de zile, jalnica perire [2]).

Împrejurarea, că în hrisovul ei de danie către mânăstirea Cozia, ca şi pe piatra ce-i acopere mormântul (care fu pusă la 1605—6), [3]) ea e numită numai ‹muma răposatului Mihail Voevod› nu şi Doamna văduvă a lui Pătraşcu-Vodă, ar puteà da pricină de bănuială, cá nu a fost Doamnă legiuită. Vorba a fost svârlită încă de unii din oamenii vremii şi e crezută de cei mai mulţi şi astăzi. [4]) Dar numirea ei în acte publice de «Doamna Tudoara , cum e unul dela Matei Băsărabă din 1635, afară de cel al fiului ei din 1597 [5]), ne îndeamnă a crede, că ea n'a putut fi concubină, cari n'au fost nici odată socotite şi numite «Doamne». Se înţelege, că faţă de marele ei fiu, amintirea bărbatului ei domnesc în documente, alături de ea, nici nu ar aveà vre-un rost: pomenirea

[1]) V. documentul din 27 Septembre 1597 (7106, în Papiu, *Tesaur*, I, 388—9, prin care Mihai-Vodă dăruieşte Mamei sale câteva sate din Oltenia, cumpărate de el, când erà Ban craiovesc.

[2]) Jalnicul ei act de danie cătră Mănăstire, în Papiu, *Tesaur* I, 389—90. A fost tipărit din nou de d-l Onciul în *Convorbiri* (1901). A fost reprodusă în parte, şi de d-l Tocilescu, în studiul *Doamna Stanca*, p. 51 şi urm. Alte întăriturì în Arhiva Statului: Actele mănăst. *Cozia*, pach. 24, Cf. Iorga, în *Convorbiri*, 1902, 149. Şi nemuritorul Bălcescu ştia de călugăria şi locul ei de odihnă. V. strălucita sa: «*Istoria Românilor sub Mihai-Vodă Viteazul*» (ediţia I de Odobescu, 1878) p. 344. Despre restaurarea Mânăstirei v. inscripţia publ. în *Marele Dicţionar geografic* II, 729 sq.

[3]) Şi aceasta în *Tesaur* I, 395—6.

[4]) Pentru contemporani v. Szamosközy, p. 94, (de şi întunecos). Pentru acum: Iorga, *Istoria lui Mihai V.* în Convorbiri, 1902, p. 148 sqq.

[5]) Cele citate din *Tesaur*, 388—9 şi *Arh. St.* Cozia 24, 10.

www.dacoromanica.ro

fiului erà mai înţeleasă şi mai mărită pentru ea şi pentru toţi urmaşii. Apoi, se ştie, că toate mamele bune ţin mai mult la copii decât la bărbaţi. În sfârşit, sora unui boier de însemnătatea Banului Iani, care am văzut, că puteà fi acelaşi cu Postelnicul lui Pătraşcu-Vodă, şi chiar dacă nu e acelaş, cu anevoie poate fi socotită de ţiitoare, — acestea sunt mai totdeauna femei de rând. [1]) S'a căutat totuş a se prinde şi locul unei Doamne legiuite cu altă femeie, în timpul când Teodora erà să capete pe Mihai. Acest punct mai rămâne de cercetat.

O nuntă se face în familia domnească, pe la sfârşitul lui Ianuarie sau în întâia jumătate a lui Fevruarie 1555. Ne vorbesc de ea Braşovenii şi Sibienii în socotelile lor, ei cari trimit daruri Voivodului, Vodesei şi la boieri, cu acest prilej. Dar nu se poate hotărî nici a cui e, nici cu cine e. În socotelile Braşovului citim supt 5 Februarie 1555: «Au intrat în oraş solii Voivozilor [Ardeleni], trimişi în Ţara-Românească la nuntă». Apoi la 6 Februarie, că a fost trimis Ioan Thartler în Ţara-Românească la nunta voivodului şi a dus daruri Voivodului şi nevestei lui, de asemenea şi boierilor». Şi, la 16 Februarie, se spune, că solii «s'au întors din Ţara-Românească dela nuntă» [2]). Această nuntă a Voivodului, (missus... ad nuptias Wayvodae) ar puteà aveà şi înţelegerea unei nunţi în familia Voivodului, cum adese-ori se întrebuinţează vorba, înţelegere, pe cari socotelile Sibiului ne îndeamnă de-a dreptul să i-o dăm. «A fost trimis domnul villic la nunta fiicei Voivodului Ţării-Româneşti,» scriu aceste socoteli la 27 Ianuarie. Dar, supt aceeaşi dată, se zice mai jos: lui Socol Vornicul i s'a dat o cupă, apoi... «lui Radu Logofătul, la nunta fetei sale, i s'a trămis o cupă» [3]). N'avem nici un drept să mestecăm fata Logofătului din aceste socoteli, de care nu ni se spune cu cine se mărità — puteà şi cu Socol, că şi el căpătă daruri—, cu «nunta Voivodului» din socotelile braşovene. Ori şi cum, cine nu primeşte spusa hotărâtă de nunta fetei voivodului — ori cu cine va fi fost —

[1]) Doar numai aceea a lui Radu cel Mare erà sora boierului Bogdan. V. *Cronica anon.*, la Domnia lui Radu c. M.

[2]) *Docum.* XI, Apend. II, p. 792.

[3]) *Ibid.* XI, p. 865.

www.dacoromanica.ro

nu poate primì nici spusa aceluiaş scriitor, în acelaş punct, despre nunta fetei lui Radu Logofătul, cu ori cine ar fi fost (căci nu ni se spune cu cine), cu atât mai puţin îi poate da acesteia de mire pe Voivod [1]).

Din potrivă, pentru căsătoria unei fice a Voivodului în această vremc, sânt mai multe semne. In acelaş an, Septemvrie 4, Pătraşcu dărueşte printr'un hrisov fetei sale Măria o moşie [2]). Iar la 16 Ianuarie 1558 socotelele Brrşovului scriu, că a plecat servitorul ginerelui lui Pătraşcu-Vodă, Vistierul lui. Şi peste puţine zile, Braşovenii trimit la 4 pribegi, între ei şi Vistierului Dragomir, câte un berbecc. [3]) Ştim apoi, din mai multe documente, că Vistierul lui Pătraşcu erà Dragomir, dela început. [4]) Acest Vistier, împreună cu Radu Clucerul, vestiţi şi cu merite încă pentru părintele lui Pătraşcu-Vodă, pentru Radu Călugărul, [5]) sânt cei mai de încredere oameni ai Domnului. Pe ei îi întrebuinţază întâi în misiune în Ardeal (1554), să împace şi aducă înapoi pe pribegi; [6]) şi Clucerul cu Vodeasa sunt lăsaţi guvernatori Ţării, pe când Pătraşcu erà în Ardeal, la 1556, ca să instaleze pe Regina Izabella. [7]) Dacă, după cele spuse, trebuie să primim pe Dragomir de ginere, încrederea deosebită în Radu Clucerul, ne face să bănuim şi o înrudire cu acesta, fără să putem zice mai mult, după datele ce cunoaştem.

Dar zicând chiar, că nunta din Fevruarie 1555 a fost într'adevăr a Voivodului, şi nu a fetei lui, ea puteà fi, după veştile ce arătarăm, cu ori cine, bună-oară şi cu Tudora. Şi dacă

---

[1]) Aceasta o face d-l Iorga, întâi în nota cu care însoţeşte a. 1555, la soc. Sibiului, p. 865 nota 2: «E vorba nu de nunta unei fice a lui Pătraşcu-Vodă, ci de a Domnului însuşi cu fata lui Radul Logofătul. V. mai sus socotelile Braşovului, p. 792». Iar al doilea, în *prefaţa* vol. acestuia XI, p. 8, 21, şi 10. Şi părerea o păstrează şi în «Istoria lui Mihai Viteazul», câtă a apărut în *Convorbiri lit.* 1902. V. aici p. 142.

[2]) *Docum.* XI. Ap. III, 888. In *Convorbiri*, 1902, p. 141 e citat greşit, 14 Sept. 1554, care e alt document cevà mai sus. Nu-i vorbă, Domnul puteà dărui Princesei o moşie şi fată fiind.

[3]) *Ibid.* p. 797.

[4]) *Ibid.* p. 867 şi 888.

[5]) *Archiva istorică* a d-lui Hăjdău, I. 1, 49—50 şi 67—69, nri 52, 53, 80.

[6]) *Docum.* XI, 791.

[7]) *Ibid.* 795, 866; cf. mai sus în «Inceput».

www.dacoromanica.ro

nu atunci, Tudora tot puteà fi Doamnă, cu doi ani în urmă, prin o nouă văduvie a Voivodului (care avuse întâia oară de soţie pe Voica, şi fata acesteia erà domniţa Maria) [1]), ca să nască, pe la sfârşitul anului 1557 sau chiar prin întâele luni, din 1558, pe Mihai, care erà, la 1601, de 43 de ani. [2]) Atunci ea ar fi «văduva lui Pătraşcu-Vodă», care pribegeşte, după moartea soţului ei, cu Radu Clucerul şi alţi boieri în Ardeal unde o găsim la 1558, când se spune, că a fost trămisă la Săbeş.[3]) Apoi, pare-că erà la Sibii, şi la 1562, [4]) cu toate că dieta din Alba-Iulia (ţinută la 29 Septemvre—4 Octomvre), poruncise eşirea pribegilor din Ardeal, cu pedeapsă pentru cine i-ar mai găzduì la moşiile sale, [5]) şi acolo sosia, hotărât, la 30 Iunie 1569 [6]), când Alexandru începuse o vânătoare împotriva fruntaşilor domniei dinaintea lui [7]).

Că ar fi fost mamă şi lui Vintilă, Voivodul de patru zile, încă nu sunt semne, şi nu s'ar puteà zice nici aceea, că ar fi făcut ea pe Petru Cercel: Iani Banul, îl află vrednic de moarte: poate ca un unchiu n'ar fi făcut aceasta. Cu toate că ştim, că la acest frate ţineà mult Mihai, aducându-i lângă sine copilul [8]).

Din toate câte arătarăm se vede, că Muma lui Mihai puteà fi sora lui Iane, şi puteà fi Doamna legiuită a lui Pătraşcu-Vodă. Putem dar crede spusa Marelui Logofăt sau Cancelar [9]) al Domnului, care scrie supt ochii lui, că aşà a fost.

---

[1]) *Bibl. Acad. rom.* document 97, LXXIX. *Docum.* XI, 888. Cf. Iorga, în *Convorbiri*, 1902, 140—1.

[2]) Ni-o spune scrisoarea din jurul portretului lui, făcut de Sadeler, reprodus în fruntea operei lui Bălcescu şi a volumului III. 1, din *Docum.* Sper, că va împodobì, cel puţin mai târziu, la al 2-lea volum, şi această carte.

[3]) *Docum.* XI, 870, 20 Aug. 1558.

[4]) *Ibid*, 875, supt 30 Oct. 1562.

[5]) *Mon. com. Tran.* II, 107—108.

[6]) *Docum.* XI, 806,

[7]) *Ibid.* Prefaţa, p. 21.

[8]) Ciro Spontoni, *Historia dela Transilvania,...* (Veneţia 1638), p. 172 Cf. Iorga, în *Convorbiri*, 1902, 136.

[9]) Un fel de Prim-Ministru în înţelesul de astăzi, dar şi cu unele drepturi ale Ministrului de interne, ale celui de justiţie şi chiar şi alte puteri. Intâiul rang, în Moldova, după Vodă, în Ţara-Românească, după Banul Craiovei. Miron Costin, în *Archiva ist.* I. 1, 169, 171. Cantemir, *Descr. Mold.* (ed. I.), p. 64. In cunoscutul raport al misionarului, din 1688, *Magazin ist.* V, p. 43., Logofătul e pus după Vornicul cel mare.

www.dacoromanica.ro

Dar e o legendă, care tăgăduește lui Mihai firea lui de fecior al lui Pătrașcu-Vodă, spunându-ne, că-i fiul unui gelep [1]) bogat din Impărăție și al unei văduve «dela oraș dela Floci», unde se zăbovise gelepul «câtăvà vreme». Și făcându-se copilul văduvei «om de vârstă și de treabă, lipindu-se pe lângă boieri, și pe lângă Domni, au ajuns până la acea boierie, de l-au făcut Ispravnic în locul Banului dela Craiova, nefiind Ban, că nu vreà să pue Domnii Ban, pentrucă de multe ori se scornià gâlcevuri asupra Domniei de acolo. Deci fiind el la Craiova (în ce chip nu se știe) i s'au scornit nume, cum că este fecior de Domn. Din acea vreme, au trimis cu urgie și l'au adus la București și trecând pe lângă biserica Albă pre vremea leturghiei, și lăsându-l au intrat în biserică, și rugându-se, s'au făgăduit lui Sfeti Nicolae fiind hramul, că de-l va mântuì, să-i facă mânăstire în numele lui, precum au și făcut. Că ducându-l la Domn, și tăgăduind de năpaste, au jurat cu 12 boieri că nu este fecior de Domn, și au scăpat. Din care voie scăpând și speriindu-se, au fugit la Poartă și găsind pe tată-său acolo, fiind om mare al Porții, i-au scos Domnia în țară». Iar pe tată-său îl aflase prin semnul unui inel ce primise mumă-sa dela el [2]). Acestea le scrie Constantin Căpitanul pe la anii 80 ai veacului 17, cum au prins «din auz unul de la altul», mărturisind și el că nu putem ști, dacă e adevăr căci «zic alții: că fiind Capi-chehaia un Iane care i-au fost ruda lui, avênd voie dela Poartă, i-au

[1]) Gelep, strângător de oi pentru trebuințele Curții Sultanului, care dedeà între altele și tainurile Ianicerilor. V. Fotino *Istoria Daciei* II, (traducerea lui Sion), p. 61—62, tocmai la locul de care ne ocupăm, purtând însă acì numirea de beilikciu, în loc de gelep. Cf. Iorga, în *Prefața* la volum. X de *Docum.* p. XX—XXI.

[2]) Legenda cu inelul se aseamănă cu aceea a nașterei lui Ioan Huniade Corvinul, ca fiul unei romănce din Mârcina și al lui Sigismund. Regele Ungariei, care l'a cinstit apoi, când a venit mamă-sa și el cu inelul la Buda, cu cetatea Huneadoară. Vezi cea mai nouă cercetare asupra familiei Huniadeștilor în al XI-lea anuar al societății de istorie și archeologie a Comit. Huneadoarei, de dr. Wertner Mór. Anul 1900, fasc, 3, p. 89—136. *(A hunyadmegyei történeti és régészeti társulat* tizenegyedik *Évkönyve* szerkeszti dr. Veress Endre, társulati titkár.

www.dacoromanica.ro

scos Domnia [1]). Şi între notele istoricului contemporan ungur, încă se află—destul de întunecoase—două veşti, că «Mihaiu îşi coborâ genealogia din neamul lui Pătraşcu», dar, că e cunoscut, că a crescut foarte sărac, şi a purtat negustorie dincolo de Dunăre prin Ţara-Românească şi Moldova. Mumă-sa a târguit cu răchie. [2])

Ne putem uşor explică, că legenda s'a ivit atunci, când Domnul cel rău Alexandru, îngrijat de numele bun ce şi l-a câştigat Mihai în Bănia Olteniei şi de vestea neamului lui, îl osândì la moarte, cum vom mai pomenì, şi Mihai cu 12 boieri jurară, că nu-i fiul lui Pătraşcu, ca să i se cruţe viaţa [3]). Un sâmbur de adevăr ar fi gelepul care i-a câştigat Domnia: unchiul Iane. Dacă pretendenţii crescuţi în câte părţi ale Orientului trebuiau să fie fii legitimi ori şi nelegitimi de Domni, ca să poată fi ceruţi de vre-o partidă din ţară, şi să poată dobândì Voivodatele (aproape fără excepţie, decât doar cu Despot), cu atât mai puţin puteà fi Mihai fiul văduvei şi al geleapului, el, crescut în ţară, după spusa legendei, şi hotărât, ridicându-se în slujbe în mijlocul boierimei pământene, până la cel mai înalt rang supt Domnul, la Bănià. Se va fi păstrat tăcere asupra Prinţului, ca să nu-i fie primejduită viaţa supt Domnii ce se schimbară. A putut fi chiar dat de mumă-sa în vre-o familie boierească înrudită, ca să nu fie văzut de Domni, familie, în care fiul văduvei şi al geleapului sigur n'ar fi pătruns, şi, ca să poată creşte pentru boierii. Şi cu atâta legenda e mai mult decât împăcată. A putut chiar Iani Banul să-l ţină lângă sine şi să-l deà de fiu al său, ceeace ar fi cel mai firesc lucru.

Fiu al bunului Pătraşcu şi al Tudorei, Mihai e coborâtor de-a dreptul din falnica dinastie veche a Ţării, din Basarabii cari se despărţiră în două ramuri cu următorii lui Dan şi ai lui

---

[1]) Const. Căpitanul, în *Magazin istoric* I, 224—6. Legenda cu oarecare schimbări o înseamnă şi Fotino, în Istoria Daciei II, p. 61—62, notă, după «un istoric străin».

[2]) Szamosközy IV, p. 94.

[3]) Cu toată dreptatea au observat aceasta încă editorii Magazinului, Laurian şi Bălcescu: «Este dovedit că această fabulă s'a scornit de boieri atunci ca să scape pe Mihaiu de urgia lui Alexandru Vodă», adaug ei în notă la textul lui Căpitanul, reprodus mai sus.

www.dacoromanica.ro

Mircea cel Mare, fratele său. Şi anume e strănepot al lui Radu-cel-Frumos, care închină ţara cu desăvărşire Turcilor [1]).

Inainte de a fi Domn îl cunoaştem pe Mihai ca Ban mic de Mehedinţi, cu care slujbă pare a-şi fi început cariera politică, [2]) ca Mare Stolnic în vremea din urmă a Domniei lui Mihnea-Vodă, în anii 1588—1590, [3]) ca Mare Postelnic sub Ştefan Surdul, dela început. [4]) După aceea sau înainte a

([1]) Coborârea ar fi aceasta, după cum am văzut mărturiile de până acì, lăsând afară liniile cari nu ne privesc de-a dreptul:

Mircea cel Mare
|
Vlad Dracul
|
Vlad-Ţepeş — Radu cel Frumos — Vlad Călugărul
|
Radu Călugărul (dela 1521)
|
Radu Călugărul Paisie
|
Pătraşcu
|
Mihai-Viteazul

[2]) O inscripţie dela Mânăstirea Tutana din Argeş, rădicată de Mihnea în întâia sa domnie (*Cronica anon.* p. 276), mărturiseşte, că Mihai Banul a fost ispravnic acolo de la 9 Iulie până la 10 Septemvrie 1582. Gr. Tocilescu, *Raporturi asupra câtorvà mânăstiri, schituri şi biserici din ţară*, în Analele Academiei Române seria II, vol. VIII, 229. Cf. *Doamna Stanca* a aceluiaş p. 23, nota 42. Fără arătarea timpului, mărturia o avem şi la Szamosközy, IV, 92: Mihai-Vodă a fost întâi ban mic de Mehedinţi («mehedinczi kisbán»). Ardeleanul e contemporan. Chiar pe acest timp se află la Padua şi Roma, la studii, iar opera şi-o scrise pe la 1598—1607 (v. Prefaţa vol. I. a operilor lui, prefaţă scrisă de învâţatul Szilágyi S., special, p. II—X şi passim.; cf textul autorului I, p. 214, şi prefaţa la vol, IV). Locul întrebuinţat aici e scris după mărturia cu graiu viu, cred, a diplomatului de mai târziu al lui Mihai, Petru Armeanul. Aşa ne spune autorul însuşi în nota mărginală.

[3]) *Docum.* XI, Apend. III, 902—903. Marele Stolnic, primul rang între «boerii mari afară de senat», cari sunt chemaţi la divan numai când e «lipsă grabnică», e prefectul cuinii domneşti. M. Costin, *o. c.* p. 170. Cantemir *o. c.* p. 82—3. Raportul misionarului, l c. p. 46.

[4]) *Docum.* XI, Apend. III, 904,—documente din 1 Iunie şi Sept. 1591. Spusa lui Fotino, în nota dela p. 61—62 (v. II), de care am mai vorbit, că a fost trimes locotenent al Băniei de Petru Cercel, după ce a tăiat Domnul capul Banului Dobromir, de unde apoi a fost adus înaintea Domnului pentru vestea ce se lăţise că-i fiu de Vodă, — când jură cu boierii, că-i năpastă etc. (v. mai sus), această spusă, se vede, mestecă pe Cercel cu Alexandru.

www.dacoromanica.ro

fost şi Mare Agă, tot sub Ştefan, poate, şi la începutul Domniei lui Alexandru. Sigur e, că pe timpul acestui din urmă avea Bănia Craiovei, [1]) câştigată lui dela Alexandru prin omenia şi banii unchiului său Iani [2]).

In Bănia Craiovei, cuprinzând cele 5 judeţe dintre Olt, Dunăre şi Carpaţii de Miază-zi ai Transilvaniei şi ai Banatului, unde fu leagănul statului românesc şi a dinastiei Basarabilor, se păstră şi după închinarea lor către «Negri» din partea răsăriteană, către Impăraţii romăno-bulgari, Asaneştii, pe care îi moşteniră în nou închegatul stat al întregei Ţări Româneşti, se păstră, precum ştim, cârmuirea de sine a provinciei olteneşti de odată până în veacul nostru. [3]) Banul numit de Domnul era mai mult chiar decât guvernorul sau «prefectul acestei mari părţi a Ţării Româneşti»; [4]) căci aveà «divanul» său deosebit, [5]) judecà, astrângeà pentru sine dările, în schimbul unei pensiuni ce plătià pe an Voe-

[1]) Walther, p. 8. Szamosközy, IV, 92. V. şi documentul dela Acad. Rom. din 6 Sept. 1598, 143, XLV, şi hrisoavele citate la Tocilescu, *Doamna Stanca*, p. 24, nota 43.

[2]) Szamosközy, IV, 92.

[3]) Onciul, *Originile* principatelor române, p. 20 şi urm, 30—39 şi passim. Lăsând închinarea către Asaneşti, originală a d-lui Onciul şi neprimită până acum de învăţaţii mai vechi români, v. pentru rest şi Haşdău, *Magnum Etymologicum* III, 2204 şi urm. Ban; 2540 şi urm., Basarabă; apoi în *Marele Dicţionar geografic*, III, 178 sq. Doljul; II, 743 sqq., Craiova, părţile istorice, scrise, cred, de d-l Tocilescu. Pentru Banii de Severin, primii cunoscuţi în documente cu numele de Ban (întâi la 1233), rang care trecù la Domnii români, ce dobândiră iar Severinul şi iar îl perdură, şi apoi la Craiova, v. şi Pesty, *A szörényi Bánság* I, 14 şi urm. şi II, documentele (cele mai vechi numai arătate unde sunt tipărite, noi le avem în Hurmuzaki), şi mai ales Onciul, *Titlul lui Mircea cel Bătrân şi posesiunile lui*, l. c.

[4]) Walther p. 8.

[5]) Avem cărţi domneşti către acest divan chiar din timpul mai nou, când rangul scăzuse mult. Vezi bunăoară în lungul «*Memoriu despre Istoria Românilor* dela 1774—1786», de V. A. Urechiă (Anal. Acad. Rom. seria II. secţia 2, vol. XII, 117—1253), p. 421 sq. Respunsul lui Mihai Suţu către «Boerii Domniei mele, Judecători ai Divanului Craiovei». Ori, tot într'o publicaţie a lui Urechiă: «*Iustiţia sub Caragea*» (Anale XX, 275—434), p. 411, şi 410; orî de acelaş: «*Domnia lui Moruzi*» (Anal. Acad. XV, întreg), p. 312. Inştiinţare de numirea lui E. Văcărescu ca Ban.

www.dacoromanica.ro

vodului, [1]) aveà şi o oaste a sa, pentru apărarea graniţelor şi pentru mărirea rangului său. De Mihai ştim, că aveà un corp de pază de 200 de Cazaci şi o mică oaste de ţară. [2])

Incă pe la 1583, când erà numai Ban mic de Mehedinţi, Mihai a trebuit să se căsătoarească cu Doamna Stanca, văduva unui Dumitru Banul [3]). Şi tot ca boier îşi înmulţì moşiile, câştigate cu soţia sa, prin cumpărături [4]).

Mihai cârmueşte cu atâta blândeţe şi dreptate ţărişoara încredinţată lui, că în curând îşi robeşte inimile tuturor. Darnic şi temător de Dumnezeu, îngrijind de cei slabi, cruţând pe boeri, inimă deschisă şi lipsită de răutate, frumos la trup, de statură înaltă şi negricios la faţă, plăcut la vorbă, care-i curgeà ca isvorul, el ajunge a trezì repede dorurile şi nădejdile Ţării [5]). Dar şi îngrijorarea Domnului său o trezì, când nu-şi mai ascunse nici neamul. Porunci se deteră pe furiş, ca Mihai să fie prins şi adus la Bucureşti [6]). Dar Ba-

---

[1]) Aşa înţeleg eu: «quae civitas (adică Craiova)... Bahni, sive praecipui officialis, magnae Walahiae parti praefecti, *reditibus omnibus pro annua pensione fruentis*... sedes est». Walther 8. V. asupra puterii Banului şi Raportul cunoscut al misionarului dela 1588 (*Magazin* V, 42—3). El mai adauge: «în causele de împărţirea proprietăţilor, atârnă sentinţa dela singurul Principe».

[2]) Walther, 8: Craiova..... Bahni etc. (ca în nota 1).... «et stabilitae iam olim dignitatis ratione) *nunc temporis* ad finium illorum defensionem ducentos Cosacos Walachosque praesidiarios plures alentis sedes est. E o greşeală, când scriitorul părţii istorice la «Doljul» în *Marele Dicţionar geog.* p. 180, urmând traducerii româneşti, unde «nunc temporis» e lăsat, generalisează în libera sa traducere mărturia lui Walther despre rangul Băniei zicând: «Afară de acestea, atât *la primirea* (şi asta nu-i drept) demnităţei sale din vechi aşezate, cât şi pentru apărarea marginelor ţărei, întreţine 200 cazaci şi mai mulţi presiziari români».

[3]) Iorga *Istoria lui Mihai*, l. c. p. 250—1, care pune însă anul 1588, şi Tocilescu, *Doamna Stanca*, p. 23, cu care sânt de aceeaşi părere asupra anului, fiind copilul lui Mihai de 13 ani la 1597.

[4]) Acad. rom. 143, XLV. Intăritura cit. din 6 Sept. 1598.

[5]) Walther, p. 8—9. Comisarii împărăteşti dau la 1598 această icoană a persoanei lui: Vaivoda est staturae procerae, nigra coma barbaque, facie quo-que subnigra»... *Docum.* XII, 362.

[6]) Walther, 9. Cf. Căpitanul, p. 225, şi nota din Fotino, p. 62.

www.dacoromanica.ro

nul prinse veste şi trecù Dunărea [1]) înainte de sosirea armăşeilor, lăsându-şi Doamna şi copilul, pe Pătraşcu, între ţărance. Că îl chemase unchiul său Iani la Ţarigrad să-i câştige Domnia. Armăşeii [2]) însă îl ajunseră pe cale, îl prinseră şi-l aduseră la Domnul [3]). Trecând ei în Bucureşti pe lângă Biserica Albă, Mihai se rugă de străjarii săi, să-l lase înlăuntru să se înhine. Şi fiind hramul bisericii Sfântul Nicolae (după altă formă în care ni s'a păstrat tradiţiunea, fiind chiar şi ziua Sfântului), Mihai se rugă ferbinte şi făcù făgăduinţă că de-l va mântui Sfântul Nicolae va zidì în locul acela o mânăstire, pe numele lui [4]). Peste câtevà zile Banul Mihai erà osândit la moarte şi dus să-i taie capul [5]). Dar ţiganul ce aveà să-i ieà viaţa, fiind şi beat, «să spăimântă» la vederea făpturei lui Mihai, svârlì iataganul din mână şi fugì clătinându-se încoace şi încolo. Şi cum nu se află nimeni care să vreà să-i ieà viaţa, boierii se rugară cu lacrămile în ochi de Alexandru-Vodă, să ierte pe Mihai [6]). Şi făcură 12 boieri şi mărturie cu jurământ că nu este fecior de Domn Mihai,

---

[1]) «Pe la Severin», ne spune Szamosközy care ne-a păstrat pomenirea întâmplării. E cam greu de înţeles, de ce Mihai ar fi făcut acest înconjur. S'ar puteà, dacă într'adevăr acesta a fost locul trecătoarei, ca păţania ce tocmai o povestim să se fi petrecut pe timpul, când Mihai erà încă Ban mic de Mehedinţ.

[2]) Intre boerii ce servesc Domnului şi la curte, pentru ca să poată apoi ajunge la boierii mai înalte e şi un corp de 60 armăşei: «serviciul lor este a prinde pe furi, şi pe boierii, cari vreau să fugă, sau sânt culpabili de vre-o crimă mai gravă». Cantemir, *Descr. Mold.* (ed. I) p. 92.

[3]) Szamosközy, IV, 92. Şi aceasta îmi pare cam ciudat, cum armăşeii să-l prindă pe teritor turcesc. Că l-au *putut* ajunge, s'ar explică prin ocolul lui Mihai pe la Severin. Slugile Domnului i-au putut eşì înainte luând o cale mai scurtă.

[4]) Căpitanul, 225; Fotino, nota de la p. 62.

[5]) Toţi istoricii noştri de la Bălcescu până la Xenopol şi mai în urmă Iorga (în *Scurta istorie a lui Mihai Viteazul,* ediţia poporală. 1900, p 4), pun în acest drum intrarea în biserică. Ori cât de potrivită s'ar arătà, eu am ţinut să urmez tradiţiunea, aşà cum ni-au păstrat-o Căpitanul şi Fotino, cari nu ştiu nimic de osândirea lui Mihai la moarte. Iar cel ce ne povesteşte aceasta, Szamosközy, nu ştie de intrarea în biserică.

[6]) Szamosközy IV, 92. Cred că s'a petrecut cu adevăr această întâmplare povestită şi ea după mărturisirea lui Petru Armeanul. (Örmény Péter *traditiojából),* mărturie cu graiu viu, cum se vede Nu e nici o do-

www.dacoromanica.ro

întărind jurământul lui [1]). Şi Domnul îl iertă atunci [2]). Ba încă îl puse iarăşi în rangul lui de mai înainte, la stăruinţele Banului Iani [3]).

Iară mânăstirea Mihai a zidit-o, la vremea sa, după făgăduinţă, închinând-o sfântului Nicolae [4]) şi e biserica numită şi până astăzi a lui Mihai-Vodă, ce se află pe Dealul-Spirii, adăpostind în zilele noastre Archiva Statului [5]).

Nu şezù multă vreme Mihai la Craiova a doua oară, ori că nu îndrăzneà, ori că se învrăjbi iară cu Alexandru ori că se simţià, că i a sosit vremea. Numai ce curând trecù munţii în Ardeal [6]). Alexandru făcù repede ştire la Poartă. El se tânguià, că «Banul Mihai, care a stăpânit ţinutul Craiovei, a fugit cu câtevà poveri de aspri» în Ardeal. Atunci Ahmet, Aga Agazonilor, scrià acestea Generalului oştilor ardelene, lui Baltazar Báthory, vărul Principelui (căruia încă îi scri-

---

vadă că el ar fi scris cevà, vre-o cronică, anume, cum cred istoricii noştri: Xenopol şi Iorga (şi acum în urmă, în Ist. l. M. V. în *Convorbiri*) luându-se după Bethlen, care are de isvor tocmai pe Szamosközy. Iar acesta vorbeşte numai de ce a povestit Armeanul. Chiar asemănarea întâmplării ţiganului cu aceea a lui Marius şi Cimbrul nu e a lui P. Örmény, (cum zice d-l Xenopol, asemănare ce o găsim în Bălcescu, p. 30, ca şi proprie a sa) ci a lui Szamosközy, învăţatul pătruns de cultura renaissance-ului.

[1]) Căpitanul, *Cronica* în *Magazin ist.* I. 225. Fotino, *Istoria Daciei*, II, 62.

[2]) *Ibidem* şi Szamosközy, 93.

[3]) Szamosközy, *Tört. maradványai*, 93.

[4]) Căpitanul, p. 225. In nota la I-a ed. a lui Bălcescu p. 29 (poate e pusă de reposatul învăţat Odobescu) se zice: această biserică e zidită la anul 1598. Nu ştiu mai mult.

[5]) V. *Marele Dicţionar geografic*, I, supt titlul, Bucureşti, p. 712 «Biserica Albă» şi p. 720 «Biserica Mihai-Vodă».

[6]) Szamosközy, p. 93. El zice că iar se înduşmăni cu Vodă, şi ăsta vreà să-l scoată. Walther p. 9, leagă fuga în Ardeal cu întâia duşmănie cu Vodă, şi cu porâncile lui de a-l aduce înaintea sa. Dacă căutăm o explicare, de ce Logofătul, a cărui scris îl traduce Neamţul, nu a pomenit de osândirea lui Mihai, s'ar puteà zice următoarele: Ori că Mihai a fost osîndit, când erà încă ispravnic de Severin (v. mai sus), şi a căpătat numai după aceea «Bănia», când apoi fuga lui s'ar părea ca o trădare; ori că el va fi privit ca o ruşine aceà osândă (cu rugăciunile de Domnul şi jurămintele ce-i urmară), el, Domnul, care sigur n'auzise nici odată de Mariu Cimbru, tot aşà de puţin ca şi Logăfătul său; a cărui silinţă a fost ca şi a traducătorului, de a fi cât se poate de scurt.

www.dacoromanica.ro

sese, după cum spune acì), cerându-i să-l caute şi să-l prindă, de unde va fi. Şi tot ce ar aveà: cai, bani sau altă avere, să i le ia şi să le treacă în registru, raportând la Poartă, îndată ce-l va fi prins. Nu cumvà să ocrotească pe cel ce fuge de Sultanul [1]). Aceasta a trebuit să se întâmple pe la începutl anului 1593.

Dar Mihai Banul găsì în Ardeal prietini buni.

Două săptămâni petrecù fugarul pe pământul ce erà să-l cuprindă odată cu sabia, şi pe care altă dată îl văzuse, poate cu ochi fără de înţelegere copil mic în braţele Mumei sale pribege. Erà oaspele Principelui Sigismund Báthory, al cărui văr Baltazar «îi învârtea toate lucrurile». De acì pleacă la Constantinopol cu scrisori de recomandaţie dela Principele către Sinan Paşa, Marele Vizir şi către Eduard Barton, Ministrul plenipotenţiar anglez, să-l ajute, ca să ajungă Voevod în Ţara-Românească [2]). Va fi mers poate Mihai deodată cu Trimisul ardelean Ravazdy George, care pleacă cu daruri la 24 Martie, să spună fericiri în numele Domnului său noului Mare Vizir Sinan [3]). Destul că el erà de curând ajuns acolo [4]), când, pe la începutul lui Iunie, mulţime de boieri din Ţară se îmbulzirà la Divanul Sultanului, zile de-a rândul [5]).

Ştim cum plânsoarea lor şi turburările Ienicerilor aduseră căderea lui Alexandru. Ştim că rugăciunile lor, ale boierilor Ţării, şi banii Banului Iani ridicară pe Mihai, ai lui Iani şi ai lui Andronic Cantacuzino, poate, care se lăudà singur, că el a făcut Domn pe Mihai, şi fără îndoială străduinţele şi alergările lor, ale amândurora. «Pentru acum ţineam Ţara-Românească pe numele Domniei Tale» scria Andronic, la 14 Noemvrie 1593, lui Petru Şchiopul, la Tirol, «însă văzând cerinţele timpului şi zăbava Domniei Taleşi faima rea şi ticăloasă a lui Alexandru-Voevod şi intriga lui, pe care nu puteam s'o trec cu vederea, m'am ispitit şi eu şi am făcut pe Banul Mihai Domn al Ţării-Româneşti am judecat că e mai bun el

[1]) *Török-magyarkori Emlékek. Okmánytár III*, p. 24—5, fără dat.

[2]) Szamosközy, IV, p. 93.

[3]) *Mon. comit. Transylvaniae* III, 293.

[4]) Walther, 9: «Mai tot atunci ajung la Poartă şi bătrânii». Szamosközy, p. 93 zice, că au venit cu Mihai boierii.

[5]) Raportul bailului din 9 Iunie 1593. *Docum.* III. 1, 457. V mai sus p. 44 a acestei cărţi.

www.dacoromanica.ro

decât ceilalţi păcătoşi›... Apoi adaoge singur, că ‹prin Banul Mihai s'a mulţămit nenorocita ţară, şi au mulţumit lui Dumnezeu, care i-a învrednicit şi li-a dat un astfel de păstor bun şi creştin, şi iubitor de săraci, şi cu frica de Dumnezeu»... «care ţară îmi mulţămeşte mult pentru dânsul. E vrednic să păstorească un popor, mai bine el decât alţii› [1]). Către ele să mai adauge acum şi sprijinul diplomatic al lui Sigismund Báthory şi al ambasadorului anglez, care şi până acì se mestecase la schimbările de tron în Ţările române [2]), sprijin cumpărat, fără îndoială [3]).

Şi pe cumpărătură trebue să rămână în cele din urmă şi câştigarea Domniei din partea lui Mihai [4]). Toate celelalte sprijiniri nu puteau strică obiceiul, ci puteau numai îndreptà voinţa celor ce împărţiau Domniile asupra unei anumite persoane. Şi banii unchiului Iani încă nu puteau fi daţi în perit. Dar afară de banii lui aievea, de cari nu ştim câţi vor fi fost, erà creditul ce-i făcù el şi Andronic Cantacuzino la cămătarii Greci, Jidovi şi Turci. Patru sute de mii de florinţi, cari pe acest timp sunt cam tot atâtea mii de taleri, luà Mihai dela aceştia, ca să-şi împace darurile [5]). 100 de mii de galbeni a căpătat numai Sinan şi ceilalţi Viziri [6]). Căci Sinan Marele Vizir, prietinul, ce deţese chiar anul acesta toată voia asupra tronurilor române Banului Iani şi lui Andronic Cantacuzino, [7]) a trebuit să fie câştigat mai întâi. Şi dacă Bailul veneţian scria la 6 Septemvrie, că numai învoirea lui

---

[1]) *Docum.* XI. p. 373—4,

[2]) Zane către Dogele 14 Febr. 1593, în *Doc.* IV. 2, p. 171. Kreckwitz către Impăratul, 30 Aprilie 92, în *Doc.* XI, 757.

[3]) Putem afirmà. Pentru ajutorul dat lui Aron primise Englezul nişte bijuterii. Kreckwitz către Impăratul, Const-pol, 20 Martie 1592, nepubl. în *Haus-Hof-u. Staatsarch.* Turcica 1592. Alte daraveri v. *Doc.* IV. 2, 179 sqq. cf. 177.

[4]) «Viene ammesso a forza di denari» zice bailul în depeşa dela 6 Sept. Vezi mai sus, p. 44, resp. *Docum.* III. 1, 457.

[5]) Szamoşközy, IV, 94, tot după «tradiţia» lui P. Armeanul.

[6]) Szamoşközy, 93; cf. W. Bethlen, *Historia de rebus Ţranssylvanicis* (1782—sqq.) IV, p. 274—77. Scrisă pentru timpul ce ne priveşte după *Szamosközy* şi alte isvoare, une-ori după fragmente, ce nu ni s'au păstrat.

[7]) Vezi cu deosebire scrisoarea patriarhului către Petru Şchiopul, şi aceà a lui Andronic; cf. şi pe ale lui Kamerinos şi a unor anonimi în *Docum.* XI, p. 370 sq. 373 sq. resp. 331 şi 309 sq.

www.dacoromanica.ro

se mai aşteaptă — plecase încă dela 20 Iulie [1]) la răsboi împotriva Împăratului, şi se află pe drum spre Belgrad atunci [2]:— asta va fi fost învoirea după formă, cea dintâi trebuind să rămână ascunsă, de răul partidei duşmane lui la Poartă, cum o vom cunoaşte. Dar la 400.000 de taleri numai Sultanului se pare că ajunsese preţul de cumpărare a Tronurilor româneşti în vremea din urmă. Şi tot pe atâta se plătia miniştrilor împreună, cum ne spune relaţia lui Bernardo Lorenzo dela sfîrşitul anului 1592 [3]), potrivit cu preţurile de 400.000 galbeni, cu cari ne arătară Ambasadorii că au trebuit să se îndatoreze Aron pentru luarea Moldovei şi Alexandru pentru Ţara-Românească. Ori că restul, mai bine de jumătate, ce lipseşte din suma împrumutată de Mihai, îl va fi plătit Iani, ori că Turcii văzură, că atâta nu se poate plătì aşà des, cum se urmară schimbările. Destul erà, că Mihai trebuì să ia asupra sa toate datoriile rămase dela năintaşii săi. Şi atâta erau de mari aceste datorii, ne spune martorul nostru, că, de-ar fi vândut toţi copiii şi toţi oameni din ţară, nu le-ar fi putut plătì toate [4]).

Ne mai spune mărturia ardeleană, că Mihai a făgăduit Sultanului, când a primit domnia, câte 70 de mii de taleri în fiecare an [5]). S'ar puteà să se înţeleagă tributul în suma aceasta care se pare că n'a crescut în rând cu extraordinarele, cu

---

[1]) *Ibid.* p. 349. V. şi Avisi aus Constpl. v. 20 Iuli an einen fürnehmen Venedischen Kauffman, în *A. C. T.* f. 69.

[2]) *Mon. Com. Transv.* III, 295. (Introducere), unde se zice că ar fi ajuns acolo. Dar Bailul veneţien scria la 6 Septebrie numai de vestea ce-a sosit, că a plecat din Sofia. H. F. Brown, *Calendar of State Papers* (London 1897), vol. IX, 103—5.

[3]) E. Albèri, *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato.* Seria III, vol. II, p. 388—9.

[4]) Szamosközy, IV, 93. Că aceasta erà obicei, ca fiecare Domn nou să plătească datoriile celui vechi, vezi interesantul act de «Mărturii ale lui Luca Stroici [logofăt], Ureche, Simion Movilă» etc. într'un proces al lui Petru Şchiopul cu un vameş, din Aprilie 1593, în *Docum.* XI, 319 sq. cf. şi actul XXII din «*Documente nouă relat. la P. Schiopul şi Mihai Vit.* publ. de Iorga în Anale XX, 455. Veţi de asemenea la Mihnea, scrisoarea Mamei sale. *Anale* XVIII, 69.

[5]) Szamosközy, *Tört. maradványai,* 94.

www.dacoromanica.ro

care se cumpără domnia [1]). Cel puţin diplomaţii veneţiani ne dau cu toată arătarea de 58 de mii de galbeni, la 1567 [2]), pentru Ţara românească, sumă care nu e adeverită prin alte mărturii, — la a. 1575 un tribut de câte 35 de mii de galbeni, pentru fiecare din cele 2 Ţări româneşti [3]), tocmai atâta ca şi la 1573, 1586, cum am văzut; [4]) şi în relaţiunea dela 1592, se repetă cam aceeaşi sumă, 63 de mii de scuzi (taleri) [5]). Dar mai sigur pare, că va fi fost o creştere de tribut, cei 70 de mii de taleri, care tocmai în aceeaş mărime se ceruse Voivozilor încă în Februarie 1593 [6]). Şi potrivit cu aceasta bailul ne spune, că Turcii ştiau, că plânsoarea Ţării, în Iunie 1593, erà pentru tributul îndoit [7]).

Incărcat cu aceste datorii şi făgăduinţe de împlinit, Mihai e învestit de moleşitul şi melancolicul [8]) Sultan Murad (sau Amurad) III. cu rangul de Voevod al Ţării-Româneşti în plin divan cu multă paradă [9]). Şi apoi un convoiu de paşi şi begi călare, îl duc până la cuartirul său [10]). Mai strălucită e încă eşirea sa din Constantinopol şi plecarea acasă, să-şi ocupe tronul, — în aceeaş lună a lui Septemvrie, credem, în care bailul îşi scrià, la 6, raportul său, şi în a cărei a

---

[1]) *Docum.* VIII, p. 120; cf. raportul lui Pezzen din 21 Sept. 1591, *ibid.* III. 1, 154.

[2]) Vezi mai sus în «Inceput», la prima Domnie a lui Petru Şchiopul şi aiurea.

[3]) Albèri, *Relazioni*, III, 2, 316. Date foarte nesigure altfel, fiind pus Ardeleanul cu 130.000, totuşi ştim hotărât, că nu plătià decât 10.000 de galbeni.

[4]) *Ibid.* III. 2, 133, 316; v. şi mai sus.

[5]) *Albèri*, III. 2, p. 388. «La Valachia et Bogdania... solevano *anticamente* aver li loro principi naturali... con obligo di pagar di tributo la *Valachia* scudi sessanta tre mila e *Bogdania trenta due mila.* Se vorbeşte apoi, ce e drept, de creşterea grozavă a preţului de cumpărare, de atunci în coace, dar de tribut nu se mai zice nimica.

[6]) Marcho Zane către Dogele, Constantinopol 26 Febr. 1593. *Docum.* IV. 2, p. 171: «S'è poi espedito Chiaus ai Voivoda di Bosnia, di Bogdania et di Valachia, con il comandamento, che il Tributo di ciascuno di loro sia accresciuto di 30 mille Cecchini».

[7]) *Docum.* III. 1, 457, 9 Iunie.

[8]) Docum. XI, 314.

[9]) Walther, 9: «magnificis inauguratur cerem oniis.»

[10]) Szamosközy, *Tört. maradványai* IV, 93.

www.dacoromanica.ro

8-a zi (st. v. probabil) Alexandru erà scos printr'un Ceauş din Scaun [1]). Mihai trimese înainte, să-i ocupe Scaunul, pe Stroia Buzescu, iar el plecà cu un alai de 2.000 de Turci de frunte, Spahii, Ieniceri şi alte trepte. Ba atâtea onoruri i a făcut Sultanul, cât şi pe piticii muţi i-au trimes cu el şi pe Emirul hogilor, căpetenia preoţimei turceşti [2]).

Par'c'ar fi vrut Sultanul, să arate lumii, la schimbul vremii ce erà, că un supus vrednic va aveà în Nord la Dunărea de jos. Par'c'ar fi vrut pe Domnul nou la mai strânsă credinţă să-l câştige... Şi dimpotrivă. Priveliştea mulţimei strălucite... răpitoare... ce gânduri trebuià să nască în suflet rar! Ce planuri să aşeze în cuget mândru, când vremea priincioasă le erà! Era ea oare?

CAP. II.

Deschiderea războiului între Turci şi Impăratul.

Pe când Mihai îşi diregeà şi aşezà lucrurile în Constantinopol pentru căpătarea Domniei, pe stradele capitalei turceşti se strigà, la 3 Iulie 1593, ostăşimea Sultanului a 3-a oară la arme, fără să i se spună, în ce răsboi va merge. In noaptea ce urmează locuinţa Ambasadorului împărătesc Kreckwitz era încuiată de străjile Marelui Vizir Sinan. La 4 dimineaţa Kreckwitz erà chemat la divan, unde, bolnav fiind, nu se putù înfăţişà. După divan, strigătorii «publicau Crida» de războiu (vesteau în public răsboiul) chiar înaintea casei Ambasadorului, ca de batjocură, întorcându-se peste un ceas pentru a o mai repetà odată,—strigau, că Sultanul a rânduit pe Marele Vizir Serdar-întâi, adică mai mare General pentru răsboiul contra necredincioşilor (fără a numì pe Impăratul, ştià el însă, Kreckwitz, de cine-i vorba), şi că

[1]) *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum* p. 105. Credem adevărat datul pentru potriveala cu scrisoarea din Bistriţa, dată 25 Sept. 93, *Docum.* XI, 774: «Voivoda Transalpinus hisce diebus captus est et vinctus ductus Constantinopolim». Orice dat despre timpul învestirei şi al plecărei lui Mihai din Constantinopol ne lipseşte.

[2]) Szamosközy, 94—95. Intâiul act ce cunoaştem până acum dela el e din 7 Decemvrie 1593, dat din Bucureşti. *Acad. rom.* docum. 72, 9.

www.dacoromanica.ro

toţi, câţi mănâncă pânea Sultanului, cei mai mari ca şi cei mai mici, Spahii, Ieniceri şi celelalte trepte, să fie gata de plecare, la 15 Iulie. [1])

Inainte de a intrà în acest răsboi, care nu rămase publicat de-a fetea şi de care, fără a-l scrie, trebue să ne aducem mereu aminte în cursul acestei lucrări, să facem un pas înapoi. Ştiind cum se născù, din frecările în timp de pace, din tocmelile ce se urmară atunci între cele două Curţi împărăteşti, cea turcească şi cea nemţească, din necazurile, câte trebuià să sufere aceasta din urmă în pragul răsboiului, vom vedeà şi mai lămurit ce putere brutală stăpânià peste Ţările româneşti, vom înţelege mai uşor vina acestora care nu erà singură a lor, că ajunsese atât de rău, vom cunoaşte mai bine oamenii, cu cari vom aveà mai apoi de lucru, pentru a le puteà pricepe faptele, mişcările lor toate,—că la ele va trebuì să ia parte, de ele se va isbì în curând şi Voevodul român.

Pacea dintre Impăratul nemţesc şi Sultanul, încheiată definitiv la 1568, şi «prorogată» din 8 în 8 ani, aveà termin de sfârşire la capătul anului 1591.

Mult înainte de termen, încă la 8 şi la 10 Noemvrie 1590, Pezzen, Ambasadorul împărătersc de atunci, oratorul, cum se numià, putcà vestì acasă, că a câştigat prelungirea ei. [2]) Şi la 4 Decemvrie primì chiar actul de «prorogarea păcei», ratificat de Sultanul cu datul de 1 Decemvrie 1590, pentru alţi 8 ani, socotiţi dela 1 Ianuarie 1592 înainte [3]), la care

---

[1]) Kreckwitz către Arhiducele Ernst, Constantinopol, 4 Iulie 1593. Scrisoare nepublicată, în *Haus-Hof und Staats-Archiv*-ul din Viena, secţia Turcica, original ţifrat, fila 5—6, descifrarea f. 7—10. Pe viitor voiu cità această arhivă, simplu: *A. C. T.* (Archiva Curţii Turcica) resp. *A. C. H.* (Archiva Curţii Hungarica).

[2]) Pezzen către Archd. Ernst, Constantinopol, 10 Noemvrie. Spune, că încă alaltăeri trimisese un curier cu vestea. *A. C. T.* Convolut: Octomvrie-Decemvrie 1590, f. 79.

[3]) Pezzen către Ernst, Constantinopol, 4 Decemvrie, *ibid.* f. 136 Apoi f. 240—253, un caiet scris curat, caligrafic, cuprinzând: porunca pentru Paşa de Buda şi Begii mărginaşi, să ţină pacea de nou prorogată; f. 245. Translation der Sultanischen Hauptfridens—Confirmation so Anno 77. dem Röm. Khaiser zugeschickt worden; f. 250, Translation der Fridens-Prorogation so nach verlaufung der alten Prorogation mit Endt des

www.dacoromanica.ro

Impăratul răspundeà prin ratificaţia sa dela Praga, 2 Februarie 1591 [1]).

Această pace, abià încheiată,—nu fără făgăduinţi de daruri extraordinare Marelui Vizir şi persoanelor cu trecere la el [2]) —nu împedecà însă nici ameninţările făţişe cu răsboiul din partea Turcilor, chiar atunci îndată [3]), nici semnele de pregătire şi mărturisirea gândului de războiu prin cercurile politice turceşti. [4]) Mai ales lucrà pentru a aduce răsboiul fostul Mare Vizir Sinan, pe care Sultanul cu părere de rău îl mazilì, la 1 August 1591, la cererea primei femei din Serai, şi a partidei ei, [5]) luându-i cu toate acestea sfatul şi după aceea. [6]) Se vorbià, că chiar la sfatul lui, şi el cerând conducerea, Sultanul a desbătut şi hotărât încă în Octomvrie, de trei părţi să înceapă războiul împotriva Ungariei, războiu, «nu pe un an ci pe mai multă vreme», a cărui publicare numai s'ar fi amânat până la primăvară. [7]). Tot atât de puţin împedecà pacea cea nouă bătăile la hotare, răsboiul nedeclarat, care se ţinuse lanţ şi mai înainte, şi fu început din nou prin paşa din Bosnia, încă la începutul lui

---

1591 von Neuem mit eingang des Monats Ianuary des 92 Iars erraicht. Cf. scurtul estras din această din urmă, în *Docum.* XI, 746, nota (:Pacea se va observà şi de tributarii noştri Munteni, Moldoveni, Ardeleni, şi de Polonia, «care stă in mânele şi puterea stăpânirii noastre»). Cf. încă un Gutachten Erzherzogs Ernst de 9, I. 91, *ibid.* conv. Iänner-März 1591 f. 13 (concept), şi în fine scrisoarea Sultanului către Impăratul (translaţie), convol. Octomvrie—Decemvrie 1590 f. 146—149.

[1]) Ibid. convol. Iänner-März, f. 52—55. Cf. Scrisoarea Impăratului c. Sultanul apoi c. Pezzen, tot din 1 Februarie f. 40—41 (copie), v. şi f. 44 sq. Scrioarea Impăratului c. Marele Visir privitor la nişte puncte de sfadă (copie). Aceste scrisori, afară de cea c. Pezzen, sunt tipărite în «*Divi-Rudolphi II epistolae*». publ. de B. Com. de Pace, Viena 1781. p. 315—321.

[2]) V. raportul lui Pezzen din 16 Sept. 1591 *A. C. T.*

[3]) Raportul aceluiaşi din 18 Aprilie *A. C. T.* f. 67—74.

[4]) Tot anul 1591 vesteşte Pezzen despre svonul public ce se face de răsboiul cu Impăratul la primăvara viitoare (1592). V. Rapoartele din 27 Aprilie (f. 85), 8 şi 9 August (f. 135 şi 139). Cele de mai târziu în notele ce urmează.

[5]) Pezzen către Impăratul, Constantinopol 8 August 91 *A. C. T.* f. 130.

[6]) Acelaş raport şi cel din 5 Octomvrie *A. C. T.* f. 199.

[7]) Rapoartele din 11 Octomvrie 2 şi 16 Noemvrie 1591 *A. C. T.*

www.dacoromanica.ro

August 1591, când el cu mare putere atăcă Sissekul, [1]) repetându-şi năvălirea în Slavonia, la 5 Octomvrie, cu 15.000 de omeni şi 6 tunuri şi prin feluriţi Begi — cel de Sziget Fünfkirchen (Pécs), Filek, Kopány—cari năvăliau în acelaş timp peste hotare, în tot atâtea locuri, arzând case de graniţă şi sate, făcând prăzi şi luând mulţime de robi cu sine [2]).

Sultanul răspundeà la plânsoarea făcută în audienţa dela 4 Decembre (1591) a Ambasadorilor — Pezzen încă nu plecase şi Kreckwitz venise să-l schimbe — şi la scrisoarea Impăratului prin aceleaşi învinuiri: că neastâmpăraţii căpitani împărăteşti de pe la hotare mereu turbură pacea, călcând şi stricând provinciile şi oraşele sale, . . . apoi, se înţelege, că slugile sale nu pot să steà cu mânile în sân. Impăratul numai să porunciască la ai săi, să păzească pacea, şi darurile să vină fără întârziere. Altfel el nu-i de vină de cele ce s'ar întâmplà. [4]) In scrisoarea de la 1 Mai 1592, Impăratul se jeluià din nou Sultanului de călcarea păcii, [5]) trimiţând noului «Resident» Kreckwitz o listă cu arătarea a 29 năvăliri mai mici sau mai mari, întâmplate de la 1 Octomvrie 1591 până la 9 Mai 1592. [6]) Iar la 25 Iulie 1592, Kreckwitz trebuià să se plângă la Marele Vizir pentru ocuparea fortului «Wihitsch» (Bihac') de lângă râul Una, prin Paşa de Bosnia, [7]) după

---

[1]) V. scrisorile Impăratului către Sultanul, Marele Vizir, Paşa de Buda. Pezzen, Archiducele Ernst. Praga, 26 August 1591. Cf. scris. Paşei de Buda c. Ernst, 25 August, *A. C.* T. f. 197—208.

[2]) Rapoartele din ultima Ianuarie şi 1 Februarie 1592, *ibid.* conv. Ianuarie-Februarie 92 (f. 10—25).

[3]) Raportul lui Kreckwitz şi Pezzen despre audienţa dela 4 Decemvrie, Constantinopol, 18 Decemvrie. *ibid.* f. 106—123.

[4]) Translatio della lettera che Sultano Murat ha mandato a Sua Mta Cesarea, *A. C T.* conv. Decemv. 1591, sine dato, f. 156—160. Sânt arătate şi casuri concrete. Pentru dat cf. şi scris. Sultanului de pe f. 162—3: Un fel de atestat de bună purtare lui Pezzen, care aveà să plece.

[5]) *Ibid.* conv. Mai—Iunie 1592. Copie.

[6]) *Ibid.* Verzeichnus der Türgischen Einfäll. etc. (Concept).

[7]) Kreckwitz către Ernst, Constpl. 25 Iulie. El îşi făcuse jalba, pe când încă abia i se trimetea porunca Impăratului, dată Prag, 20 Iulie privitoare la astă afacere. *A. C. T.* conv. Iulie—August.

www.dacoromanica.ro

care şi Sissekul mai fu odată atacat. [1]) I se făgăduise ambasadorului puţin înainte nu întoarcerea Hrastoviţei şi Petrovinei, ce o ceruse, dar mutarea răsboinicului Hassan din Bosnia pentru un însemnat dar în bani. [2]) In loc de mutare Bosniacul erà dăruit, după nouile sale isprăvi, prin Noemvrie, cu o sabie şi o ţoală aurită. [3]) Se adeverià astfel pentru Kreckwitz, ce el spusese încă din August, că Marele Vizir Siauş (care schimbase pe Ferhat cu ajutorul femeilor din Serai, încă la 4 Aprile, când Ambasadorul nu uitase a cere dela Impăratul un frumos dar pentru intrarea—«întroitu» — lui în slujbă) [4]) e un om sgârcit, înşelător, falş, care nu face decât mituit şi nu poate nimic, ori de tot puţin. [5]) Iar puţinul ce puteà, îl folosià şi el acum, în Noembrie, pentru a îndemnà pe Sultanul la război deschis împotriva Impăratului, — să nu manânce soldaţii leafă şi pânea de geaba. [6]) Par'că ar fi vrut să întreacă pe Sinan, atât de temutul duşman cunoscut al Creştinilor. [7])

Altfel, decât aşà pace, pentru supuşii mărginaşi nici războiul nu puteà fi mai rău. Şi e de temut, scrià Kreckwitz, la 14 Sept. 1592, că l'or şi începe pe neaşteptate, mai ales că au încheiat pace cu toţi duşmanii (şi cu Persia şi cu Polonia). [8]) In Octomvrie ca şi în Decemvrie 1592, Impărătul

---

[1]) Raportul lui Kreckwitz din 28 Noemvrie, unde pomenià de scrisorile ce a primit la 23 c. din Praga cu data de 16 Aug., 5, 19 Sept. şi 2 Octomvrie. *A. C. T.*

[2]) Raportul din 11 Iulie; cf. şi cel din 25 Iulie, *ibid.* conv. Iulie—Aug.

[3]) Kreckwitz c. Impărat, 21 Nov. *A. C. T.* In zadar face Kr. remonstraţie în audienţa ce şi-o cere îndată, Marele Vizir tăgăduieşte, dar Ambasadorul află dela încrezuţi, că într'adevăr cu voia Sultanului a lucrat Hassan, şi că va ajunge chiar Vizir «della Porta», 28 Nov. *Ibid.* Ştirea cinstirei lui Hassan se adevereşte în Decemvrie 12: Kreckwitz c. Impărat *ibid.* f. 64.

[4]) Kreckwitz c. Impărat, Constp. 4 Apr. cu un P. S. din 5 Apr. 92. *A. C. T.* f. 6—10; apoi 18 Apr., f. 144 sq.

[5]) Kreckwitz către Archid. Ernst., 22 Aug. şi 21 Nov. 1592, *A. C. T.* f. 148, resp. 26—28.

[6]) Kreckwitz către Impărat, 28 Nov. P. S. *A. C. T.* f. 44.

[7]) Idem către Ernst., 14 Sept. 92. f. 62 dintr'un lung raport: f. 44—79, *A. C. T.*

[8]) *Ibid.* f. 59—61.

www.dacoromanica.ro

nu făceà alta decât să ceară locurile înapoi, ce le-a cuprins Paşa de Bosnia, şi să declare, că altfel le va scoate cu puterea. Până atunci darul de onoare («munus honorarium»), cum îi ziceau mai blând — eufemistic — tributului, nu-l va trimete, spre marea desperare a Paşii de Buda, care nu mai ştià cum să răspundă la nesfârşitele întrebări, de ce nu mai vine, [1]) fără să voiască cu toate acestea ruperea păcii.[2])

Dar luarea cu puterea a locurilor cuprinse însemnà chiar războiul, o spusese Kreckwitz, încă în August. [3]) Şi lipsa darurilor, a tributului, acum, când se încheià anul, făceà pe toată lumea oficioasă şi neoficioasă să vorbească numai de război. [4]) Singură hotărârea formală mai lipsià. [5]) Şi că aceasta se va luà îndată, nu se mai puteà nimeni îndoì, când duşmanul Creştinilor, Sinan, intrà, venind din Malagra, la 3 Februarie 1593 seara, între strigătele de bucurie ale poporului, [6]) în Capitală, pentru a primì ziua următoare a 3-a oară sigilul Marelui Vizir. [7]) O răscoală a Spahiilor, cărora li se imbiase la termenul plăţii, 26 Ianuarie 1593, numai o parte a soldului lor, pe când Ienicerii îl căpătase întreg, răscoală ce amenințase până târziu noaptea divanul Vizirilor în Serai, şi care trebuì năbuşită cu puterea în stradele Capitalei, şi cu scoaterea unei însemnate sume de bani chiar din casa sgârcitului Sultan pentru a-i mulţumì, această răscoală aduse căderea lui Siauş în noaptea de 27 spre 28 Ia-

---

[1]) Mehmet Paşa c. Arhiduc. Matthias, şi acesta c. Impărat, Viena 13 Nov. 1592. *A. C. T.* conv. Nov. Dec. f. 10—11.

[2]) Rudolf către Kreckwitz, Praga 10 Octomvr. şi 4 Dec.; Rudolf către Sultanul şi Marele Vizir, 10 Oct., 3 Dec. 1592. *A. C. T.* ff. 30—40.

[3]) Raport din 22 Aug. *Ibid.* f. 149.

[4]) V. raportul lui Kr. din 12, 27 Dec. 92; 15 Ianuarie 1593: «Die disegni wider Ir Mt stehen noch allerdings în iungst von 10 disz angeregt[en] terminis»... Din scrisoarea dela 10 Ianuarie e păstrat numai ţifratul, şi cheia lipseşte. *Ibid* f. 64 sqq. resp. f. 22.

[5]) Kr. c. Ernst, 24 Ian. 93.

[6]) 70 de mii de oameni, se zice, că i-ar fi eşit înainte, după veştile sosite la Paşa de Buda. *Docum.* XI, 315.

[7]) Kreckwitz către Archiducele, Constpl, 10 Febr. 1593. *A. C. T.* 93—103). Un scurt extras şi în *Docum.* XI, 769, nota 1. Că extrasul aci trebuie îndreptat, am spus mui sus.

www.dacoromanica.ro

nuarie, şi numirea lui Sinan, la care alergară atunci îndată vestitorii în Asia, să-l cheme. [1])

De când luase frânele guvernului, din primăvara a. 1592, Siauş, ocrotitul primei Sultane [2]), Cassechia, traià tot cu frica lui Sinan, de a cărui venire la cârmă se vorbì mereu anul întreg [3]). El, Sinan, trimesese la 11 Aprile 92, din exilul său în Asia, un dar în preţ de cel puţin 50 de mii de galbeni Sultanului, [4]) plătise acum prin oamenii săi, înainte de sosirea sa chiar, 150.000 de cechini (galbeni), şi îşi ocupà Scaunul cu condiţia, să nu fie stânjinit la cârmuire, nici de piticii Seraiului nici de «cunoscuta metresă» (de prima Sultană ?) care şi fù trimeasă îndată în vechiul Serai [5]). Numărul Vizirilor de divan fu mărit la şeapte, un loc îl căpătă Ferhat, pentru 100 de mii de cechini, alte doauă un ginere şi un cumnat al Sultanului, Ibrahim şi Mehemed Paşa [6]).

Kreckwitz, care, la 12 Decemvrie a. tr., se bucurà chiar de apropiata venire a lui Sinan la putere, ca a unui om «aspru» ce e drept, dar «deşchis, iubitor de adevăr, om de înţelegere şi îndestulitor», care-şi împlineşte cuvântul, cum i se spunea, [7]) avù acum prilejul să vadă şi sinceritatea şi as-

---

[1]) Rapoarte din 27 şi 29 Ianuarie. *A. C. T.* (f. 60 sq.; 68—72).

[2]) In depeşele lui Kreckwitz mai des e vorba de «Hofmeisterin», dar s'ar puteà să fie, deşì mă îndoesc, înţeleasă tot «Sultana cea mai aleasă», a cărei putere o descrie în depeşa dela 21 Nov. 92 amănunţit, recomandând Impăratului, că ar fi bine şi el s'o mituiască, *A. C. T.* (26 — 27).

[3]) V. rapoartele lui Krackewitz din 16 Aprilie, 14 Sept. 12 Deceb. *A C. T.* Aceasţă din urmă e în estras greşit Puţin şi în *Docum.* XI, 767 nota 1: «La 12 Decemvrie, tot Krakewitz arată că se vorbeşte de înlocuirea lui Ferhat, Marele-Vizir, prin Sinan» Ştim că nu *Ferhat* ci *Siauş* erà Mare Vizir.

[4]) Depeşa delI 16 Apr. indreptată prin cea dela 30 Aprilie 1592 *A. C. T.* Darul erà: un pumnal, o sabie şi o şea aurită şi împodobită cu pe tre scumpe.

[5]) Scrisoarea lui Kreckwitz dela 10 Febr. 1593. *A. C. T.* (f. 93 — 103).

[6]) Persoanele arătate de Kreckwitz la 10 Februarie se potrivesc (cu deosebiri numai) cu cele arătate în scrisoarea din Buda (în archivul din Gtraz), *Docum.* XI. p. 315, 19 Febr. Dintre deosebiri, cel puţin una, care priveşte pe Siauş, e o greşdală în acest din urmă raport, cum se vede din scr. lui Kreckwitz dela 26 Aprilie 1593. *A. C. T.* (167 — 68).

[7]) *Docum.* IX, 767, nota 1: «obzwar austerus und vehemensi st, erdoch daneben (als ich vernimb) apertus, verax, capax rationum, contentabilis, shuet seien Wortten ein Genuegen, und kann darauf sicherlich getrawet werden.

www.dacoromanica.ro

primea şi împlinirea cuvântului, într'un chip neaşteptat însă. Când dragomanul Ambasadorului îi aduceà la 6 Fevruarie gratulaţiile lui, spunând că şi Impăratul se va bucurà, Sinan răspundeà repede: ştiu eu, nu vă bucuraţi de mine, nici voi nici Impăratul. Iar în audienţa dela 8 Fevruarie ziceà lui Kreckwitz: nu mai poate fi vorba acum de darea înapoi a locurilor cuprinse de Paşa Bosniei, ci să căutaţi să vină cele două «tributuri» în grabă, pentru anul trecut şi pentru ăsta, că iată s'a împlinit cu începutul anului şi termenul lui. Altfel voiu plecà eu cu ostea să le aduc. Şi când Ambasadorul mai cuteză a vorbì şi după aceea de satisfacţie, Vizirul îi arătă sabia, jurându-i, că şi pe el îl va duce cu sine, legat în lanţuri, când va pornì războiul. In ziua următoare Sinan arătà în divan vre-o 20 de Unguri şi Croaţi, prinşi în cioc-nirile din urmă, pe la râul Kulpa, şi trei steaguri vechi, storcând dela ei mărturisirea, că Impăratul nu va trimete daruri, că se găteşte de război. Apoi cu vorbele, că e o ruşine pentru Turci să se roage de ghiauri pentru cele 45 mii de taleri, pe când oştile lor, şed şi fac turburări, că n'au cu ce fi plătite, Sinan cu divanul întreg se prezintă la Sultanul, de unde întorcându-se, strigătorii publici («praecones») fură chemaţi în divan. In aceeaş zi după amiazăzi, ei strigau prin oraş, trei călări înaintea casei ambasadorului, între strigătele de veselie ale poporului: Sultanul porunceşte, toţi Ienicerii, Spahii, Begii şi ceialalţi soldaţi să fie gata, căci vreà să pornească la primăvară cu puternic război asupra Vienei. Şi din dimineaţa lui 10 Fevruarie Ceauşul casei oprià intrarea străinilor la Ambasatorul împărătesc, iar noaptea îi încuia casa, aşteptându-se să fie încuiat şi de tot [1]). La 19 Februarie se şi trimeteau porunci Tătarilor, Moldovenilor, celor din Ţara-Românească şi Ardelenilor să se îngrijească şi ei de război [2]). Asprimea dintâi Ambasadorul isbutì s'o

[1]) Kreckwitz către Archd. [Ernst], Constpl. 10 Fevr. 1593. *A. C. T.* f. 93—103. V. şi raportul din 12 Fevr. *ibid.* f. 106—109. Aceste rapoarte sosiau la St. Veit în Carintia abià la 1 Aprilie, Archd. Ernst către Matthias, *ibid.* conv. März-Apr. orig.

[2]) Raportul din 19 Fevr. *ibid.* (f. 116—136) f. 132—3. Cf. raportul cit. din 12 Febr. La 7 Martie Impăratul puteà trimite şi el lui Kreckwitz veste din Ungaria superioară despre pregătirile acestora. *A. C. T.* conv. März-April. f. 26.

www.dacoromanica.ro

mai domolească. In scrisoarea Marelui-Vizir se puneà un termen de două luni pentru sosirea celor două rânduri de daruri, adogându-se şi condiţia veche de a se liberà doi Begi (cel de Funfkirchen şi Kopany), [1]) prinşi mai de mult, şi să-şi înfrâneze ostaşii la graniţă, dar, de-or mai veni cu vorbe, atunci laudă Domnului, va fi războiu. Se jeluià apoi, cum fiul său a fost mazitit din Scaunul de paşă al Budei (post ce-l ţineà de un an şi-l căpătase, cum află Kreckwitz, pentru o 100.000 de galbeni), [2]) pentru că Impăratul l'a făcut să tot scrie că vine darul, şi n'a mai venit [3]). Impăratul dorià să ţină pace, dar trimeteà la 8 Martie tot vorbe: în terminul pentru care s'ar puteà înţelege, va sosì darul pe un an, de nu se va puteà altfel, Ambasadorul să făgăduiască şi pe celelalt. Terminul să fie însă tocmai în Septemvrie, sau cel puţin până în Iunie [4]). Domoliţi puţin înainte [5]) după sosirea Trimesului Impărătesc, Sinan se mânie iar.

La 24 Aprilie Kreckwitz erà pus supt pază şi mai aspră. Numai odată i se deschideà uşa pe zi, pentru cumpărături, iar dragomanul lui erà dus la închisoare adevărată. Va cercà, cum a cercat îndată prin prietinii «afurisitului de Sinan», şi

---

[1]) Condiţia fusese adese-ori repetată şi înainte. Erau ţinuţi în Pressburg. Imbiase pentru liberarea lor prin San-Clemente, ambasador spaniol, cunoscut cu ei, în toamna a. 1592, 100 000 de taleri, preţ de răscumpărare V. scris Archd. Ernst c. Impăratul, Graz, 20 Nov., *A. C. T.* conv. Nov-Decb.

[2]) Kreckritz c. Archd. Ernst, 31 Ianuarie, cu P S. din 1 şi 22 Fevr. 1592 *A. C. T.* f. 10—25, 90—107, apoi 134 sq.

[3]) Sinan către Impăratul, dat ult. a lunei Giumaziu level, anul Moh. 1001. Translation, *A. C. T.* convolut März-April f. 8—10, scris curat f. 12—14. Mehemed de Buda fusese mazilit prin decret dela 27 Ian. noaptea, Kreckwitz c. Impăratul 29 Ian. *A. C. T.* Mehemet singur vestia Archiducelui Matthias chemarea sa la Constpl. şi ridicarea tătâne-său la Vizirie în scris. din Buda, 16 Fevr. *A. C. T.* orig. unguresc şi trad. nemţească.

[4]) Rudolf către Kreckwitz, Praga 8 Martie 93, *A. C. T.* f. 28. Cf. şi scrisoarea către Marele-Vizir şi către Sultanul, acelaş dat, tot acolo f. 30 sq.; pe a lui Matthias către Kreckwitz, Pressburg 16 Martie *ibid.* f. 45 sq.. Trămisul pleacă abia la 28 Martie din Viena v. *ibid.* f. 86, nota pe dosul filei, şi ff. 76—77, 78—83.

[5]) Kreckwitz c. Archiduce, Constpl. 8 Aprilie, *ibid.* f. 111. Ba spune aici, că nici Turcii nu mai doresc războiul ci abia aşteaptăs osirea presentelor, să nu mai fie pricină.

www.dacoromanica.ro

prin făgăduinţi de daruri extraordinare, scrià Ambasadorul, să câştige deschiderea casei sale şi liberarea dragomanului, dar n'are nădejde de isbândă. «Că ceialalţi Viziri sunt fricoşi şi descurajaţi înaintea acestei bestii» (Sinan), cu toate că multe de-ale lui le ţin de rele. Şi să ştie Impăratul, că de nu soseşte veste sigură de venirea darurilor şi de împlinirea celorlalte condiţii, «acest neom (Unmensch), de sigur, nu numai va merge înainte în bestialitatea apucată, ci va fi tot mai turbat» [1]).

Şi starea lui şi a Impăratului cu Turcii cu adevăr se ingreuià mult, până când această scrisoare ajungeà, la 10 Iunie, la Viena [2]). La 1 Mai încă, un ‹preco» pedestru strigà iar înaintea locuinţei lui Kreckwitz, «mai ca de batjocoră», ostăşimea, câtă se ţine de Beglerbegatul Greciei, să meargă sub steaguri, că Beglerbegul are să-şi ţină marşul cătră Sirmium. După amează zi o altă cridă se făceà pentru Buda. Iar la 2 Mai Sinan ştia toate graţiozităţile cu care îl cinstise Ambasadorul în depeşa-i dela 26 Aprilie. Către seară, la prima Mai, câţi-và Ceauşi, însoţiţi de ‹renegatul», ce fusese mai înainte intendentul Curţii Ambasadorului, veniră să-i ceară acestuia toate scrisorile. Şi găsiră într'un orman toate rapoartele din urmă, începând cu cea dela 26 Februarie, şi cu toată silinţa lui Kreckwitz şi cu toţi galbinii lui, vârâţi pe ascuns în mâna Ceaşului celui mai de frunte, şi cu ce-i trămese în urmă, nu putù să-şi aibe scrisorile iară. Că ele au fost date cu traducere Marelui Vizir [3]). Cu toată frica ce-o aveà, bietul Kreckwitz tot nădăjduià să liniştească lucrurile cu cevà «cheltuială, după obiceiul ăstei ţări», şi cu făgăduinţa în scris, că până în Iulie vor sosì darurile [4]). Aveà nădejde mai ales, când feciorul lui Sinan, Mehemet, fostul Paşă dela Buda, îi spuneà, la 22 Mai, prin persoanele se-

---

[1]) Kreckwitz cătră Archiducele. Constpl. 26 Aprilie. *A. C. T.* f. 164—169 deşcifrare.

[2]) Pe originalul şifrat al scrisorei din 26 Apr. f. 163 verso, stă: prtiert durch Venedig 10 Iunie 93; mai jos 21 Iunie.

[3]) Kreckwitz c. Archiduce, Constpl. 2 şi 4 Mai. *A. C. T.* conv. Mai Iuni, f. 1—8, 26—29.

[4]) Scrisoarea cit. dela 4 Mai. V. şi raportul din 22 Mai citat mai jos.

www.dacoromanica.ro

crete (Bruti [1]) şi «cunoscutul Hassan Calabresul») ce Kreckwitz trămisese la el, că tată-său a avut chiar plăcere pentru cuvintele aspre, ce a găsit asupră-şi în scrisorile luate, căci lui îi e fală a fi pe faţă duşman al Creştinilor, şi se ţine onorat, ca şi ei să-i fie duşmani, şi rău să vorbiască de el.

Mai puţin i-ar fi iertat, ba nici capul nu i l-ar fi cruţat, dacă află scris, că poate fi cumpărat cu câte-vă mii de taleri. Mehemet apoi, se îmbiă să-i mijlocească la tată-său liberarea dragomanului şi deşchiderea casei [2]). Şi după multe tocmeli asupra preţului, o şi mijlocì în sfârşit pentru 4.000 de taleri, 2.000 plătiţi îndată, şi încă înainte de 19 Iulie, şi restul, bani ce trebuià să-i ia împrumut zalogindu-şi lucrurile de argint, lanţuri ş. a. De asemenea lui Sinan i s'a făgăduit 6.000 şi la alţii 3 000 de taleri. — Numit pe la începutul lui Iunie Beglerbeg al Greciei—cel mai de frunte Beglerbegat turcesc [3])—cu preţul de 40.000 taleri plătiţi de tată-său, fiul lui Sinan, căpătase ordinul să plece cu toate oştile provinciei sale sătre Ungaria, în părţile Sirmiului, pentru a începe îndată răsboiul, de n'or sosì darurile. El asigurà însă pe Kreckwitz, că nu se duce bucuros la răsboi, şi că va zăbovi mult la Adrianopol, Sofia, ca să poată ajunge prezentele, când apoi, îşi pune capul, că război nu va fi. Şi nici nu plecă în drumul său, până ce nu fu deschisă casa lui Kreckwitz, la 13 Iunie, şi dragomanul adus acasă. In aceeaşi zi Kreckwitz fù chemat în audienţă la Marele Vizir. I se spuse, că Mehemet va plecà mânezi, cu toţi răsboinicii supuşi lui, cătră Ungaria, la Sirmiu. Tatarilor li s'a dat poruncă să iasă cu 50 mii, Paşii de Buda, Timişoara cu multă oaste, cel de Bosnia singur va eşì cu vre-o 50 de mii de oameni. Toţi vor pornì contra Impăratului. Dacă însă Ambasadorul va grăbì să vină darurile (va aşteptà 30—40 zile după ele), pacea totuş se va păstrà. Răsboiul ar fi şi început, ziceà el, de nu se ţineà feciorul său. Ii arătă apoi scrisoarea ce trămiteà Impăratului

---

[1]) Benedetto, fratele ministrului lui Petru Şchiopul, Bartolomeiu. V. Iorga, Prefaţa la *Docum.* LXI, p. XXXII şi documentul p. 772, n. XI 1.

[2]) Kreckwitz c. Archiducele. Constpl. 22 Mai, 93 *A. C. T.* (f. 57): adusă la 3 Iulie prin Malikh.

[3]) Kreckwitz c. Ernst 29 Ianuarie 1593.. *A. C. T.* (f. 68—72).

www.dacoromanica.ro

prin scriitorul (Zucuri) care mergeà cu ordonanţul său (scrisoare, a cărei limbă de geaba se trudì Kreckwitz să o ceară mai cuviincioasă), şi poruncile Sultanului către miliţia din afară [1]).

Vorba cea mai tocită erà adevărată acum: liniştea înaintea furtunei. La 24 Mai şi Rudolf scrià Impăratului turcesc şi oratorului său, că a dat ordin, să plece cu darurile pe doi ani Trămesul său Ladislau Poppel de Lobkowitz, şi că până la finele lui Iunie va ajunge pe teritor turcesc. Begii vor fi liberaţi în schimbul lui Ehrenreich de Rottal şi a altor 50 de creştini, ce vor fi numiţi de Matthias, fratele Impăratului, care guvernà de la Viena, în locul lui, Austria şi Ungaria. Dar acum cereà locurile ocupate de Paşa Bosniei, şi mutarea lui [2]). Aceste condiţii sunt însă părăsite, când, pe la sfârşitul lui Mai sosì la Viena depeşa lui Kreckwitz dela 26 Aprilie, cu vestea despre închiderea locuinţei sale. Srisorile de mai sus înainte de a fi expediate căpătară la 10 Iunie altă formă. Ar trebuì acum să oprim iar darurile, scria Rudolf lui Murad şi Sinan, dar fiindcă la noi jurământul pe tratate e sfânt, şi ca să vedeţi cât ţinem la pace, poruncim totuşi să plece Trămesul cu ele [3]).

De plecat plecà el, nu-i vorbă, două luni mai târziu, dar fără să ajungă mai departe decât până la Comarom, pe pământul Ungariei împărăteşti [4]).

---

[1]) Kreckwitz către Archiducele, Costpl, 1, 7, şi cu deosebire 14 Iunie, în fine 19 Iunie. Apoi scrisoarea Marelui Vizir către Impăratul, 1 Iunie (în translaţie, poate greşit, căci nu credem, ca Vizirul să fi putut spune, că ambasadorul e liber, înainte de ce era) şi a Sultanului către Beglerbegii Budei, Timişoarei, Bosniei, 10 Iunie. *A. C. T.* ff. 111—118; 127—138; 191—208; 220—227. V. şi scris. din Constpl 13 Iunie, tot acolo f. 180—184; 108—110; 142—145. Sultanul însuşi nu scria Impăratului, pentru că scrisoarea-i din urmă nu a fost ascultată.

[2]) Rudolf c. Orator, c. Sultanul, c. Marele Vizir. Praga 24 Mai. V. şi scrisoarea către Matthia (care înlocuise pe Ernst la Viena), acelaş dat. *A. C. T.* f. 72—81, cele către Turci, încă odată f. 153, 159.

[3]) Rudolf c. Orator, c. Sultanul, c. Marele-Vizir şi Paşa de Buda; c. Mathias. Praga 10 Iunie, *ibid.* f. 151, 155, 157, copii.

[4]) Rudolf c. Kreckwitz şi c. Paşa de Buda, 10 Iulie. Un concept din 30 Iulie Rudolf c. Matthias, 9 August (orig.) Salvconductul dat de Paşa de Buda pentru L. Poppel de Lobkowitz şi soţi, 11 Aug. (orig.) *A. C. T.* conv. 1593. II. Semester, ff. 28—31; 93; 180—2; 133—4.

www.dacoromanica.ro

La 12 Iunie, Hassan, neastâmpăratul Paşă al Bosniei, venì iar asupra Sissekului cu o puternică oaste. «Jumătate» o lăsà — după veşti sosite la Viena — de jos de cetate, [1]) iar el trecù râul Kulpa (sau Kupa), pe un pod ce-l făcuse în grabă, cu 12 mii de ostaşi bine armaţi, şi cu patru sau cinci Begi, chiar după mărturiile turceşti [2]). Trei zile puşcă «casa» (castelul cu oaste de pază grănicerească) Drencina, din sus de Sissek, o cuprinde, ucide pe bătrâni, ia prinşi pe cei tineri, şi se apucă apoi să bată cu tunurile chiar cetatea, [3]) mai mult cetăţuie şi ea. Acì vin asupra lui Generalii împărăteşti: Rupprecht de Eggenberg, mult păţit în răsboaiele din Ţările de jos, însărcinat de Archiducele Ernst cu apărarea graniţelor în aceste părţi, Banul Croaţiei Erdödi, Colonelul graniţei croate Auersperg s. a. cu o trupă de 4—6000 de oameni şi [4]) îl isbesc cu atâta vitejie, că dă fuga peste

[1]) Veşti culese din scrisori din «Agramb» şi din «Ibanitsch», 15 Iunie 1593. *A. C. T.* f. 209.

[2]) Aşà spune chiar Marele Vizir printr'un Ceauş lui Kreckwitz, care, bolnav fiind, nu se putù înfăţişà la audienţă. Raportul Ambasadorului de la 4 Iulie *A. C. T.* f. 7—10. Şi potrivit cu mărturisirea lui Sinan sunt împărtăşirile unui prisonier turc:... «Zehentausendt wolgerüster Mann zu Ross u. zway tausendt zu fuess wie auch vier [Sinan zicea: cinci] Sansakh Beeg». Aussag eines Gefangenen Türggen, so den 20 Iuly des 93 Iars, durch den Haubtman Caspar Khrischaintschen Leuth bey Wihitsch gefangen u. hieher in die Carlstatt gebracht worden». Alăturat la o scrisoare oficioasă din Carlstatt, 22 Iulie, trămeasă Arhiducelui Ernst la Graz şi de acì Sfatului de răsboi la Viena. *A. C. T.* f. 94. După spusa agentului bosnez la Constpl, Hassan ar fi vestit (la 2 Iulie sosise veştile lui), că sta la Petrinia cu 30.000 oameni. V. raportul cit. al lui Kreckwitz. In studiul profesorului H. v. Zwiedineck-Südenhorst, *Ruprecht v. Eggenberg*, in «*Mittheilungen des hist. Vereins* f. *Steiermark*», XXVI, cel mai bun asupra bătăliei acesteia dela Sissek, sunt arătate, (p. 111) — 18mii trupe regulate, 2.000 neregulate. Cf. altfel observarea lui A. Huber. în *Geschichte Österreichs*, IV, 375, nota 2, după care s'ar puteà în loc de 2.000 să fie chiar 20.000, ca în raportul din *Monum. Slavor. merid.* XV, 185 (dacă nu e acì cumvà greşala, cum bine zice Huber). Atunci numărul oştilor s'ar apropia de cele arătate de Matthias în conceptul scrisorii c. Paşa de Buda: 50.000 (şi 9 begi). *A. C. T.* f. 267, 28 Iunie. Din toate se vede, că cel puţin numărul din textul meu a trebuit să fie.

[3]) Pomenitele veşti «aus Agramb» 14, «aus Ibanitsch» 15 Iuni *A. C. T.*

[4]) Invăţatul contemporan ungur Decius Barovius sau Baronius în Comentariile sale de rebus Ungaricis» (publ. în *Mon. Hung. Script.* 17), p. 16, pune 6.000. Huber, *o. c.* p. 376 socoate 4—5.000.

www.dacoromanica.ro

pod, unde prispit îşi află moartea (la 22 Iunie) în undele râului, împreună cu patru Begi, între ei fiul surorei Sultanului şi al fostului mare Vizir, Achmet Paşa, Begul de Klissa, şi oastea întreagă aproape [1]).

E, când sosì această veste la Constantinopol, în seara de 3 Iulie, că locuinţa Ambasadorului împărătesc fu încuiată de nou, în noaptea aceea, [2]) iar dragomanul lui dus în închisoare publică. In dimineaţa de 12 Iulie apoi, în aceeaş zi când ajunse Malowitz, plecat din Viena la 24 Iunie, [3]) cu scrisorile împărăteşti (date din 10 Iunie), servitorii lui Kreckwitz fură luaţi în scris, tainul lui, adecă porţia de bucate, ce i se da (ca la toţi ambasadorii), îi fu micşorat la abià a 3-a parte, curierului îi fură luate scrisorile şi tot ce aveà şi el, împreună cu Ceauşul ce-l însoţise dela Buda, închis în casa Marelui Vizir. La vestea adusă, că darurile au fost expediate la Komarom, se ţine un mare sfat. Vizirii de divan, chiar şi Sinan, după vestile ce-au străbătut până la Kreckwitz, sfătuiră pe Sultanul, să oprească războiul acesta năprasnic. Dar lăsătorul Murad, cum erà altă dată, le spuse cu hotărîre, că zece presente de-ar trimite Impăratul şi el războiul tot nu-l va oprì. Indărătnicia şi aprinderea lui pentru ruşinea grea păţită la Sissek le deşteptase în urmă durerea surorei sale, care, îmbrăcată de jale, cu tânguiri şi rugăciuni căzù de câtevà ori la picioarele lui, cerând să nu-i lase nerăzbunată moartea fiului ei [4]). De acestea, între altele, şi de

[1]) Matthias c. Hassan Paşa de Buda, 28 Iunie. Concept. Paşa de Buda c. Matthias 30 Iunie. Orig. ung. (şi traducere nemţ.) *A. C. T.* f. 267, şi 270 sq. Apoi tot Paşa d. B. c. Matthias, 2 Iuli şi cu deosebire: Matthias c. Paşa, 4 Iulie (Exemplar orig. subscr. de Hockmokl, ad mandatum Dni Archiducis). Raportul lui Pezzen dela 4 Iulie (Marele Vizir zice, că 5 begi au căzut) şi cel dela 17 Iulie. *A. C. T.* conv. II. Semester, f. 1—4, 7—10, 59—66. Cf. Barovius, p. 15—17; Zwiedineck-Südenhorst şi Huber ll. cc.

[2]) V. mai sus, la începutul capit. Cf. Rossi (secretarul legaţiunii împărăteşti la Venezia, dar singur purtând afacerile) c. Ungnad, 31 Iulie, Venezia. *A. C. T.*

[3]) Concept. în numele lui Matthias, 24 Iunie (aşà trebue să fie în loc de 21, pus greşit pe acest act). *A. C. T.* f. 243.

[4]) Kreckwitz către Archiducele Matthias. *A. C. T.* orig. cifrat şi descifrarea. f. 50—54 sq. 59—66. Ajunse la Viena la 24 sau 26 August, şi fu expediată la 27 Impăratului; ibid. verso şi f. 165—8. E interesant,

www.dacoromanica.ro

pregătirile grozave de război, făcute dela 4 Iulie încoace, de porâncile trămese Vozilor din Transilvania şi Moldova, mai puteà vestì încă mult amărâtul şi lipsitul Kreckwitz în cea din urmă a sa scrisoare, din 17 Iulie.

Peste trei zile el fu luat din locuinţa sa, pus în fiare, şi dus la Sinan, pentru a eşì cu el, în această stare, cum fusese amenințat, [1]) în aceeaş zi de 20 Iulie, la războiul împotriva Impăratului [2]). Doi din curierii lui au fost ucişi [3]).

La 30 Iulie, Hassan, Paşa de Buda, făceà un fel de declaraţie de război Archiducelui Matthias: N'aţi slobozit pe Begii prinşi şi n'aţi trimes darurile, ziceà el. Puternicul Sultan s'a mâniat pentru asta, a pus pe Marele Vizir Sinan Serdar împotriva ăstei ţări şi în fruntea a o mulţime de oşti: 15 mii de Ieniceri, 100 mii de Achindji [4]), rânduind lângă el şi

că detaiul cu sora Sultanului şi în genere o parte din faptele, din cari se născù războiul, se pot culege şi din povestirea retoricească a lui Barovius p. 19 sq. şi din scurtele şi recile însemnări ale bărbatului de stat, Contele (mai apoi Palatinul) Illésházy Istv., contemporan şi el. Gr. *Illésházy* István Nádor *Följegyzései*. 1592—1603 *(Monum. Hung. Script.* 7. Pest. 1863. publ. de Kazinczy G.), p. 4—5.

[1]) Şi acum în urmă, v. depeşa dela 17 Iulie.

[2]) ...«Avisi ausz Constpl. v. 20 Iuli an einen fürnemen Venedischen Kauffmann» şi «Ausz Brieffen v. 23 Iuli». *A. C. T.* f. 69—70. Cf. tot acolo, prima scrisoare: «Den Kauffleuthen würdet gen Venedig ausz Constpl, v. 19 Iuli Anno 93 geschrieben.» V. mai departe: Scrisorile lui Rudolf c. Sinan şi c. Kreckwitz, 5 Sept., a Paşei de Buda c. Matthias, 8 Oct. în *A. C. T.* f. 191—4, 195 şi 206. orig. Apoi: «Huszain Aga, wohnhafft zu Griech.-Waissenburg aussag auf die Peinliche Fragstuck. 23 Sept. 93, în *A. C. H.* (Hung). Cf. în fine şi izvorul celor mai mulţi scriitori de până acuma, asupra acestor lucruri: «Ausführlicher Bericht was bei Absendung Herrn Fr. Kreckwitzens... vorgelaufen... v. Fr. Seidelu, damals des Herrn Oratori Apotheker», Görlitz, 1711.

[3]) Raportul Bailului din 24 Iulie, în regestele după copiile Academiei ung. publ. de *Óváry*, II, 224, nr. 1094. V. şi scrisoarea lui Matthias c. Paşa de Buda, 11 Oct. 93. *A. C. T.* Poate Malowitz a fost unul dintre cei omorâţi.

[4]) Călărime neregulată, care se adună numai pe timpul de război şi e plătită atunci de Stat. Altfel menirea ei este să prădeze, să pustiască. Vezi bunăoară povestirea isprăvilor lor, după învingerea dela Mohács, făcută de contemporanul mare scriitor turc Kemal Paşa Zadeh, public. întâia oară cu traducere franceză de Pavet de Courteille, Paris 1859; apoi pe baza ei, cu traducere ungurească, de Thúry, *Török történetirók* I, Buda-Pest 1893, p. 252—254, 262—63; şi explicarea cuvintelor, înapoi, pag. 398.

www.dacoromanica.ro

100 mii de Tătari, 5 Beglerbegi de dincolo de mare, cu cari a şi plecat. Iar fiul lui Sinan, Beglerbegul Rumeliei (în traducere: al Greciei) [1]), a ajuns la Belgrad [2]).

Războiul erà declarat [3]) şi în August şi început din partea Turcilor prin retragerea oştilor împărăteşti dinaintea lor dela Petrinia şi căderea Sissekului în mânile fiului lui Sinan, la 8 Septemvrie [4]). De altă parte, vestea aceasta, pare că îmbărbătă şi pe Marele Vizir, să-şi ia iarăşi marşul înainte, dela Belgradul sârbesc sau Alba grecească, cum i se mai ziceà atunci, unde sosise [5]) şi aşteptà să-şi întregească oştile şi să ajungă proviziile şi muniţiile [6]). Căci e o probă de inima îndoită cu care mergeà, când dânsul porunci Trămisului ardelean, la 10 Septemvre, să scrie Principelui său, provisiile ce s'au cerut dela el, [7]) să le trimeată acì la Belgrad

---

[1]) Intr'o scrisoare a Paşii de Timişoara c. Ştefan Báthory se zice: Zinan ...cum... Imperatoris ex hac parte maris quam habet fortitudine quae Rumuel vocatur. *A. C. H.*, 4 Sept. 93.

[2]) Hassan Paşa c. Matthias, Buda 30 Iulie. Orig. unguresc, cu trad. contimp. — Vezi şi scris. aceluiaşi din 3/13 şi din 11/21 Aug. *A. C. T.* (f. 102, 133).

[3]) Cele mai noi scrieri ce ating aceste lucruri pun data declarării războiului pe 13 August. Aşa Stieve, *Politik Baierns*, I. p. 166, după N. Reusner, Epistolarum turcicarum variorum et diversorum authorum, libri V, XIII, 65. Cred că scrisorii din textul meu nu-i lipsesce nimic pentru a puteà ţine locul unei formale declaraţii.

[4]) An die kais. Mt. guettachteu vber der vnsrigen vnzeittigen abzug vor Petrinia, 24 August. Răspunsul Paşei de Buda dat lui Matthias, 4/14 Sept. *A. C. T.* 165—68, 189, orig. Matthias c. Paşa de Buda. concept. s. d. Spune că dela 28 August s'a început baterea Sissekului.

[5]) La 1 Septemvrie trămesul lui vestea la Alba Iulia ajungerea lui acolo. *Mon. com. Trans.* III, 295.

[6]) Bailul Zane scria 3 August, că tunurile vor fi duse pe Dunăre, şi le-or trage cu bivoli în sus. Vezi regestele după copii de documente ale Academiei ungureşti publ. de Óváry L., «*A magy tud. Akademia történeti bizottságának oklevél másolatai*». «Második Füzet , Budapest 1894, p. 225 No. 1096. Teuffenbach, colonel în Comarom, are la 26 August 1593, din Belgrad vestea, că acolo sosesc în fiecare zi 100 şi mai mulţi Turci; scrisoarea se află în conv. Iulie—August 1592. *A. C. T.* 205—6.

[7]) 300.000 de chile (kila) de orz, 100.000 de chile de făină (nu chile ca azi, ci de câte 18—22 ocale una, v. Thúry, *Török történetirók* I. 413), unt şi miere şi 50 de chile de sare. *Mon.. com. Trans.* III. 294.

www.dacoromanica.ro

iar a 2-a zi, că la Buda să le aducă, căci acolo va merge [1]).

N'a mers însă nici acolo ci la cetatea Veszprimului, pe care o bate 4 zile şi o cuprinde, în dimineaţa de 5 Octomvrie [2]), iar câtevà zile după aceea ia Palota [3]), cetăţue apropiată, în drumul către Alba-Regală. Cu aceasta îşi mântuie însă espediţia din anul ăsta, retrăgându-se întâi la Buda, apoi la Belgrad, în cvartire de iarnă [4]).

Ne putem închipuì în câtă groază băgară întâiele izbânzi pe Impăratul şi guvernul său dela Viena. Aşteptau să-l vadă acuşi pe Sinan înaintea Vienei, a Grazului. Iar aici lipsiau oşti, lipsiau bani, lipsià tot [5]). Incurcala erà cu atât mai mare, că Impăratul şi ai săi chiar şi după declararea şi izbucnirea răsboiului, se mai încercau să-l, oprească.

E de lipsă să ştim, cum se purtau în aceste grele momente cele două Curţi împărăteşti, cea din Praga şi cea din Viena,

---

[1]) Bodogh I. către Báthory Sig, Landor Albae (Belgrad), 11 Sept. 1593. Scrisori istorice din Arhiva Hédervari publ. de Báró Radvánszky Béla în *Történalmi Tár*, anul 1879, p. 25 sq. Probă de neliniştea Turcilor sunt şi veştile cele mai contrazicătoare ce sosiau în Constantinopol, Óváry *Oklev. másol.* II. 225, No. 1099, 2 Oct.

[2]) *Illésházy I. Följegyzései*, p. 5, pune baterea cetăţii dela 2—5 Oct. Ambasadorul spaniol San-Clemente scrie din Viena, 9 Octomvrie, că de Sâmbătă până Marţi (când se vede a plecat curierul cu vestea) Sinan tot bate Cetatea. Óváry *Okl.-Másl.* II, 226, nr. 1101. Potrivit cu aceste date scrie şi Sinan lui Báthory S: A patra zi la 7 a lunei Muharrem, a căzut cetatea, — şi s'ar puteà ca transcrierea lui 7 Muh. cu 4 Oct. să fie greşită în extrasul lui Szilágyi din *Mon com. Trans.* III, 301, nota 2. E o greşală dar la Huber, *Gesch. Öst.* IV, 378 : Sinan... eroberte am 13 Oktober nach neuntägiger Beschiessung Veszprim.

[3]) Asediată, după Illésházy, care tocmai adunà oştile a 10 comitate, din acele părţi dincolo de Dunăre (p. 5), dela 7—11 Oct. Veste sigură de căderea amândoror cetăţilor erà la Viena la 14 Oct. V. relaţia lui San-Clemente, Ováry o. c. p. 266, n. 1103.

[4]) Illésházy p. 6. Barovius, p. 72, 74—75 Cf. Huber, 378. Vestea, că Sinan s'a retras la Belgrad sosià la Constantinopol la începutul lui Decemvrie. *Docum. Supl.* I, 1 pag. 104.

[5]) Stieve, *Ursprung des dreissigjatrigen Krieges*, I, 156. Idem, *Politik Baierns* I, 167. Hurter, *Geschichte Kaiser Ferdinands II u. Seiner Eltern*, 138, 147, 150, 199. Numai la *vestea* aproprierii lui Sinan de Vesprin scria San-Clemente, la 12 Octomvrie: «Nu sunt nici bani nici conducători, nici unire, în schimb multă frică şi încurcală». Óváry, *Oklv.-másl* II, 225, nr. 1100.

www.dacoromanica.ro

şi să ţinem minte pentru mai târziu umbletul lor, căci situaţiile se mai repetară, şi sânt atât de caracteristice pentru trăgăneala şi nehotărârea, ba chiar, uşurinţa cârmuitorilor şi stăpânitorilor de atunci peste atâtea ţări şi popoare.

Impăratul scrià la 10 Iulie din Praga fratelui său Matthias: «Am socotit de lipsă, după lovitura suferită de Turci. [la Sissek] acu de curând, să trămetem un Curier la Contatinopol, prin care să asigurăm pe Sultanul, că vrem în tot chipul să ţinem strâns pacea, dacă şi el se declară învoit, şi să-l îmbiem, că trămetem prezentele amândouă, ca nu cumvà prin supărătoarea veste să fie îndemnat la răsboi deschis şi la continuarea expediţiei a lor săi» .Şi cereà, dacă află de bine şi el, să expedieze repede un Curier [1]). Şi tot atunci scrià lui Kreckwitz, că precum i-a spus altădată (la 10 Iunie), a trimes prezentele prin Poppel de Lobkowitz. Paşei de Buda însă îi spuneà, că opreşte la graniţe solul cu darurile, până ce va aveà cunoştinţă de gândul şi voinţa (mente et voluntate) Sultanului, după cele întâmplate, pentru care lucru trimete curierul acesta [2]). Dar scrisorile ăstea aveau să fie desfăcute în Arhivul împărătesc abia la 22 Ianuarie 1735 [3]).

Căci Matthias răspundeà dela Viena, la 18 Iulie, că el se teme a mai trimite un astfel de Curier. Dacă şi acuma ei mai vreau să afle cugetul şi dispoziţia Sultanului, Turcii s'ar adeverì, că vreau să-i ţină cu vorba. Oratorul le-a făgăduit în 60 de zile darurile, şi mai sânt numai 27 de zile înapoi. De aceea el află de bine, Impăratul să poruncească plecarea cu darurile, ca să ajungă până în 20 de zile la Comarom. In vremea asta s'ar vedeà şi ce au de gând la Petrinia. Sigur, că «văzând cu ochii presentele» mult mai dispuşi vor fi să ţină pacea. [4]). Şi darurile fură grijite: 1) 90.000 de taleri pentru Sultanul, pe doi ani, cât era făgăduit în contracte; 2) 18.000 Marelui-Vizir; 3) 6.000 la alţi

[1]) Rudolf către Matthias, Praga 10 Iulie 1593. *A. C. T.* orig.

[2]) Rudolf c. Fr. Kreckwitz şi către Hassan Bassa. Praga 10 Iulie 1593. *A. C. T.* originale, cu subscrierea proprie şi sigil mare împărătesc.

[3]) Insemnare în dosul lor, pe partea adresei.

[4]) Mathias c. Rudolf. Wien, 18 Iulie. Exemplar orig. fără iscălitura lui Mathias însă, ci subscris de D. Ungnadt şi... (nelegibil). *A C. T.* f. 75. Acelaş concept purtând în dos dt. 19 Iulie, *ibid.* f. 83 sq.

www.dacoromanica.ro

6 Viziri (Vizirii de divan); 4) 4.300 la ofiţeri turci; 5) 300 Agalei Ienicerilor; 6) 4.000 ordinar şi 1.000 extraordinar Paşei dela Buda; 7) 600 servitorilor Curţii sale; 8) 50 la persoane secrete; 9) 300 Begului dela Strigoniu. La urmă se mai adaoseră alţi 6.000 de taleri pentru Marele Vizir — se vede că lista ce le cuprinde eră făcută de mai nainte, şi acum, îngreunându-se vremea, o mai direseră încă — şi 1.000 pentru Ferhat-Paşa, socotind că ar puteà ajunge curând iar Mare-Vizir. Apoi tot pentru el scule de argint în preţ de o mie de taleri. [1]) Şi ştim din corespondenţa lui Kreckwitz, că şi Sultanul şi alţi Viziri, căpătau de asemenea şi lucruri de argintărie, mai ales ceasuri, ce le cereau chiar anumit. [2]) Nu e fără interes a mai adauge şi restul sumelor ce se află pe aceeaş listă: 10) 7.5000 de taleri Oratorului, leafa lui («Deputat»); 11) 410 la doi cancelişti, ce ţine; 12) 3.000 pentru trăsură («Gutschi»), celor pentru ced uc darurile, se vede; 13) 500 pentru călătorii cu corabia; 14) 2.000, bani de echipament (Auszrüstgelt); 15) 80 pentru învăluit (Einzumachen) — lucrurile de argint, se vede. Suma sumelor: 144.040 de taleri. [3]). Plăteà dar, Marelui Turc, cea mai mare putere şi singurul Impărat al Creştinătăţii de atunci, pentru partea ce-i rămăsese din Ungaria, aproape 30 de mii de taleri, peste cele 45 de mii ce erau legate în tratatele de pace. Ne mai putem dar mirà, că plătiau atâta, cât am văzut că plăteau, slabele Ţări româneşti, ce se aflau cu totul în ghiarele Turcului, când ştim, că peţitorii de tronuri n'aveau altă durere decât să ajungă la mărirea de Domni, îmbiind pentru aceasta, după obiceiul Înaltului Stăpân, de a vinde slujbele mari, Viziriile şi Beglerbegatele, cum văzurăm câtevà pilde, care din care mai mult, fără nici o picătură de simţire pentru cei ce aveau să le plătească!

---

[1]) «Verzaichnuss, was man zu der 93 Jarigen doppelten verehrung allenthalben bedürfftig». Concept, verso 18 Iulie *A. C. T.* f. 79.

[2]) V. Raportul lui Kreckwitz din 18 Aprilie 1592. *A. C. T.* f. 144 sq. Apoi: Kriegs-Raths Guettachten über verzaichnuss der Silber u. Vhrwerch zu der doppelten Türggischen verehrung und befuerderung derselben. (Concept sau copie). 16 Apr. 93 şi relaţia lui Kr. dela 14 Iunie, *ibid.* 132—3 şi 191—208.

[3]) V. Lista din nota 2.

www.dacoromanica.ro

Dar Împăratul aveà să nu mai plătească acum. Rânduì el, la 30 Iulie, cum cereà Matthias, ca Poppel să se grijească de plecare la Komorn, până în 9 August. [1]). Şi Matthias aduceà aceasta la cunoştinţa Paşei de Buda, la 6 August, ca răspuns la declaraţia lui de răsboi dela 30 Iulie. [2]). Când această declaraţie ajunse şi la Impăratul la Praga, el îi scrià lui Matthias, la 9 August, răspunzând tot odată şi la părerea lui din 18 Iulie: Acum vedem şi noi că e prea târziu a mai trămite un Curier, şi poruncim, scrisorile (dela 10 Iulie) «să fie schimbate potrivit cu opinia frăţiei Voastre... Dar frăţia Voastră să cumpăniţi cu înţelepciune, de ce folos ne-ar fi să dăm acum duşmanului, ceea-ce nouă ne-ar pricinuì pagubă, când prezentele ar ajunge în mânele lor şi pacea tot s'ar rupe, în amândouă cazurile. [3]). Căci cu preţul prezentelor am puteà îndestulà şi am face voioşi pe răsboinicii noştri, chiar la început (dacă e s'ajungem la război).» De aceea judecaţi bine cu Sfatul de război şi cu Archiducele Ernst, că, dacă trimitem prezentele, să fim asiguraţi de pace barem pe un an. La toată întâmplarea însă, celor ce duc prezen-, tele, să le daţi drumul până la Comarom. Şi ar fi bine, poate să oprim asediarea Petriniei, de nu va fi încă începută. «Căci odată trebue să mărturisim, că tocmai noi nu suntem încă gata de răsboi. şi de aceea trebue nu numai să nu dăm pricină, ci cu tot necazul, să punem toată truda pentru a-l împedicà.» [4]). La scrisoaaea lui Matthias din 6, Paşa răspunde la 13 August, repetându-şi declaraţia de război dela 30 Iulie, adăugând însă, că speră, că se va oprì războiul, de-or venì acù repede prezentele. [5]). Aceleaşi explicări şi cererea grabnică a prezentelor se află şi în scrisorile lui Hassan de

---

[1]) Concept. *A. C. T.* f. 96.

[2]) Concept, din partea lui Mathias 6 Aug. *A. C. T* f. 121 sq.

[3]) La 24 August se ştia la Praga dela prizonierii turci, că Sinan, care e în marş cu oastea, chiar de s'ar întâlnì cu darurile dela Impăratul, are poruncă să nu se întoarcă, dar să le ia şi să le împartă soldaţilor. *Doc.* XI, 361.

[4]) Rudolf c. Matthias, Prag. 9 August. orig. *A. C. T.* f. 130—132.

[5]) Hassan c. Matthias. Buda 3 Aug. st. v, orig. *A. C. T.* f. 115 sq e stil vechi, se vede din răspunsul lui Matthias ce-l vom cunoaşte îndată.

www.dacoromanica.ro

la 10 şi 20 August. [1]). Intr'aceea sosì în sfârşit pe la 8 August şi raportul lui Kreckwitz dela 4 Iulie. [2]). În urma acestui raport şi a scrisorii Impăratului dela 9 August, Matthias răspundeà în sfârşit, la 22 August, declaraţiei a doua de război a lui Hassan, din $^{3}/_{18}$ 'August,—pe care o înţelegeà şi el acum ce e,— «că presentele înainte de cassarea Beglerbegilor [3]) şi a preparaţiilor de războiu, nu pot fi trămise. [4]). Două zile după asta ajunse la Viena şi cea din urmă «relaţie» a lui Kreckwitz, cea dela 17 Iulie, deodată cu vestea despre retragerea Generalilor împărăteşti dela Petrinia. [5]). Nu mai e de lipsă să ne oprim la răspunsul ce dete Mtathias cu datul de 30 August la scrisorile din 18 şi 20 l. a. ale Paşei de Buda. [6]) E în veci acelaş. Pe Curierul ce fù trămis acum, pe Jurkowich [7]), Paşa îl luâ prins şi-l trămise Marelui Vizir la Belgrad [8]). Dar e interesant să ştim, că Impăratul, după ce ştia de toate cele petrecute până la sfârşitul lui August, şi de venirea lui Sinan la graniţe şi de luarea lui Kreckwitz cu sine [9]), când numai isbânzile războiului mai lipsiau pe partea Turcilor (afară de luarea Petriniei, ce Generalii o părăsise de voie), mai socotià de folos să încerce încă odată cu tocmeli de păstrarea păcii. Trei zile înainte de căderea

---

[1]) Paşa de Buda c. Matthias, 18 şi 20 August: Trămiteţi darurile în grabă, de mai voiţi pace, scriă el în ceasta din urmă. «Ori dacă n'aveţi de gând să le trămiteţi, scrieţi-mi hotărât, ca să nu mai fie de lipsă pentru asta să vă trămitem atâtea scrisori încoace şi încolo». *A. C. T.* Orig. ung. şi traduceri nemţeşti. ff. 144—151.

[2]) An die Kaiserl. «Majt. Guetachten» etc. Concept din 8 Aug. *A. C. T.*

[3]) Sânt înţeleşi sigur Comandanţii de răsboi: Beglerbegul Greciei, al Bosniei (era numit nou), al Anatoliei, etc.

[4]) Matthias c. Paşa de Buda, 22 Aug. Exemplar scris curat, cu câteva corecturi. *A. C. T.* f. 153 sq.

[5]) An die Kais Mt. guetachten etc. *A. C. T.* f. 165—170.

[6]) Mathias c. Paşa de Buda 30 Aug. Concept. *A. C. T.* 182,185.

[7]) Credentionales für Franzen Jurkowitz, şi Instruction seiner Verrichtung beim Bassa zu Ofen der Presenten und fridenserhaltung halber, din 31 Aug. *A. C. T.* f. 86,.88.

[8]) Mathias c. Paşa de Buda, Viena, 11 Oct. 93. Concept. şi Hussain Aga.. aussag auf die Peinliche Fragstuck. 23 Sept. *A. C. Hung.* In mărturisirea din urmă se zice că a fost trimis la Constantinopol. Mehemet-Paşa c. Matthias, Buda 8 (18) Oct. Orig. *A. C. T.* f. 215-218.

[9]) Rudolf c. Kreckwitz, 5 Sept. 93. *A. C. T.* f. 195 şi 206. Orig

www.dacoromanica.ro

Sissekului, Rudolf scria lui Sinan la 5 Septembre: Expediasem cu darurile pe L. Poppel Lobkowitz către Comarom, când ne-a venit vestea de grozavele voastre pregătiri de război şi de închisoarea grea a Oratorului nostru. Atunci am oprit darurile. Dar am ţinut să vă scriem despre asta prin curierul nostru acesta, «şi vă mărturisim cugetul nostru gata de a păstrà pacea şi a plătì darurile, ca în schimb să aflăm la ce să ne aşteptăm din partea voastră». Dacă întârzierea darurilor e «cauza acelor gătiri de răsboi, făgăduim sfânt», că îndată ce vom fi asiguraţi de gândul şi voinţa Impăratului vostru, că-i dispus de pace, şi îndată ce vă va chemà pe voi şi fiul vostru înapoi, darurile vor fi repede pe teritoriul vostru. Ce-am făcut în Bosnia n'a fost decât apărare şi răsplată pentru încălcări. Arătaţi prin fapte ce-aţi jurat de-atâtea ori Oratorului. Iar într'un postcriptum, după iscălitura lui Rudolf, a lui Iacobus Curtius à Teuffenbach şi Barvitius, ceşti din urmă se rugau încă de Sinan, *să împrumute* 3–4000 de taleri oratorului Kreckwitz pentru trai, de care au aflat că l-a luat cu sine. Îi vor întoarce cât de curând cu mulţumire. [1]).

Iar lui Kreckwitz i ziceà tot atunci, că a aflat de lipsă să cerce şi să cerceteze prin curieri inima Sultanului şi a Marelui Vizir cu privire la pace. ‹Noi declarăm pe faţă sincera şi cea mai bună voinţă a noastră către ei» [2]). Aceste scrisori n'au mai fost trimese. Jurkowich, trămes de Matthias, a fost prins, cum ştim, şi paşaport n'a mai venit dela Paşa de Buda pentru Curierul ce să le ducă [3]).

---

[1]) Rudolphus ad Sinan Bassa (în adresă: .... Turcarum Imperatoris Supremo Consiliaris sincere nobis dilecto.) Orig. *A. C. T.* f. 191-194 In acelaş înţeles e şi scrisoarea către Sultanul, ibid. f. 194-200.

[2]) Rudolf c. Kreckwitz, Prag 5. Septb. *A. C. T.* f. 195 şi 206. Orig. Pe Partea adresei: dises Schreiben ist erst den 21. Januar 1735 alhier im Archiv erbrochen und eröffnet worden.

[3]) Matthias c. Paşa de Buda, Viena, 11 Octb. 93. *A. C. H.* concept. Se rugà să libereze pe Jurkowich şi să trămeată salvconduct pentru un Curier împărătesc, ce se meargă la Constantinopol. Răspunsul Paşei din 8 (18) Octb. în. *A. C. T.* 215—218)

www.dacoromanica.ro

Ştim, că războiul se începuse, cu câteva isbânzi turceşti [1]). Dar nu erà să se încheie anul cu ele. După părăsirea armelor, pe anul acesta, din partea lui Sinan, mai mulţi comandanţi de graniţe împărăteşti, Hardegg, Pálffy, Zrinyi, Ńádasdy ş. a. cuprinseră un suburbiu al Albei-Regale (19 Octob.), şi bătură straşnic pe Paşa de Buda, care-i venià într'ajutor oraşului (3 Noemv.). Apoi cuprinseră cu Tieffenbach, căpitanul general al Ungariei de sus (cu aşezămîntul în Caşovia) cetatea Fülek (27 Noemv.), şi câteva castele, altele fură date de voie de Turci [2]).

Astfel s'a început acest război, ce aveà să ţină 13 ani, şi pe care nu-l vom povestì de acì nainte decât pomenindu-l în rezultatele sale. Am aflat de bine, să-i scriem mai cu temei începutul, care nu era cunoscut chiar după tot adevărul până acuma, ca să putem aveà o privire lămurită asupra raporturilor în care se aflau ce-i doi puternici vecini, ce se încăierară, pentru ca apoi să înţelegem cu atât mai bine rolul ce aveà să-l joace Voevodul român între ei.

Mihai văzuse cu ochii ruşinea şi ocara ce-a suferit Kreckwitz, fusese martor la batjocura adusă Impăratului creştin, auzise cu urechile lui ‹cridele› de război şi sgomotul de bucurie la plecarea lui Sinan. Un suflet treaz ca al lui înţelegea, că lucru mare o să iasă de acì. Şi fără a aveà să stăpânească o ţară împilată şi cutropită de greutăţi şi de Turci, cum era ţara lui, o inimă aprinsă de mărire, cum i-o vom cunoaşte, nu puteà să nu-i zică de-atunci, ca sabia să-şi scoată. De atunci el trebuià să acere clipita, când jugul greu să-l svîrle. Şi clipita sosì, când Impăratul singur şi Papa pentru el şi pentru sine căutau ajutor în Răsărit.

[1]) Chiar după prima izbândă, luarea Sissekului, la 8 Sept., Matthias aruncà Paşei de Buda călcarea păcii şi-i făceà propuneri de tratări pentru încheierea ei de nou. Concept, s. d. *A. C. T.* f. 207.

[2]) *Illésházy*, p. 6—8. *Barovius*, p. 76—88. Sárospataki magyar krónika, edată de Toldy. în *Magy. Történelmi Tár*, IV (1857), p. 52—53. Asupra ocupării Fülek-ului special v. scrisorile lui Pálfy şi Tieffenbach in *Mon. H. hist. Dipl.* III. (1859) p. 51—3. Datul celei din urmă e greşit, se vede din cuprins. Din prima se vede că datele lui Illésházy sunt adevărate. Asupra bătăii dela Stuhlweissenburg (Alba-Regală), 3 Noemvrie sunt în *A. C. Hung* sub Nr. 13 şi 14 (2 caiete), 2 lungi relaţii ale lui Hardegg (prima din 7 Noemv.) şi una a lui Barcha şi Thurn.

www.dacoromanica.ro

CAP. III.

Planul unei lige creştine şi încercarea de a cuprinde în ea pe Ţarul muscălesc, Polonia şi Ardealul. 1593—94.

Cu mare bucurie află Papa dela Roma, că Rudolf s'a apucat în sfârşit să facă mari pregătiri de răsboi Harnicul Clemens VIII, — Ippolito Aldobrandini până la 20 Ianuarie 1592, — apostolul pătruns de chemare, lucrătorul neobosit, în care nu persoana sa ci postul său trăia [1]), grijise, ca Impăratul să fie cercetat de Trămisul său, îndată ce războiul se deschise. Incă la 8 Octomvrie 1593 Rudolf scrià Papei de plăcerea ce simte pentru sosirea Cardinalului Madrutius, şi de truda ce-şi dă să-şi adune oşti şi toate cele de lipsă pentru război. [2]) Şi Papa 'i răspundeà, la 12 Noemvrie, îmbărbătându-l, să apuce lucrul cu temei şi vitejie şi să caute «dela început să facă cevà strălucit, peste aşteptările duşmanilor; căci mare e puterea părerei şi a vestei bune». El din parte-i nu va lipsì să îndemne pe Principii catolici şi să-i «aprindă pentru acest răsboi sfânt, unde nu e vorba numai de numele Maiestăţii Tale, ci de ar Ceştinilor şi de cinstea, folosul şi binele întregei republici creştine». Ii spunea apoi, că va trămite [3]) pe auditorul general al Camerei sale Apostolice la «Regele catolic», Filip II al Spaniei, ca să-l îndemne să-

---

[1]) Leopold von Ranke, *Die römischen Päpste in den letzten vier Iahrhunderten* II. Band, 6 Auflage (Sämmtliche Werke, Bd. 38, Leipzig 1874), p. 153—156.

[2]) Atâta pomenià din scrisoarea lui, pe care nu o cunoaştem, Papa, în răspunsul său dela 12 Noemvrie. V. p. urm. nota 2. Intr'o instrucţie papală din 3 Octomvrie 1594, pentru alt sol la Impăratul, se zice, că Maiestatea Sa «a promis» lui Madrucci, «che quandoil bisogno lo ricercasse şi ritiraria con la propria persona a Vienna, et nel campo ancora per difesa delle cose sue». *Docum.* III. 2, 398.

[3]) Misiunea aceasta erà hotărâtă încă la 25 Septemvrie 1593: Secretarul papal Minucci către Ducele de Bavaria, Wilhelm, la Stieve, *Politik Baierns* I, p. 167 nota 4. Date asupra lui Minucci, ibid. p. 126 nota 1.

www.dacoromanica.ro

deà ajutor. [1]) Iar el îl va ajutora după putinţă, cu toate strâmtorările şi lipsurile Scaunului Apostolic. [2]).

In vremea aceasta de puternică restauraţie a Catolicismului, trezit la nouă viaţă prin loviturile dureroase ce căpătase din partea Reformei protestante şi prin Consiliul tridentin [3]), un Clemente VIII nu puteà să privească războiul ce se încingea între «Impăratul creştin» şi între Marele Stăpânitor peste ascultătorii legii lui Mohamed, decât ca un război sfânt între Creştini şi «Păgâni», cum le ziceau Românii Turcilor pe atunci. Perderile mari ce le suferise biserica sa catolică în Germania, în Englitera, în Ţările Scandinave, şi cele de Jos; cevà în Franţa şi într'o bună parte a Ungariei se puteau, pentru o minte cuprinzătoare, dobândì, în părţile schizmaticilor supuşi Impărăţiei Turcului, în ţările Creştinilor din Răsărit cari trăiau de veacuri supt patriarchi păzitori vechilor legi, ce nu vreau să ştie de atotputernicia dorită de colegul dela Roma, se puteau dobândì, dacă aceşti Creştini ar putea fi liberaţi prin îndemnul şi cu ajutorul papal. De aceea gândul Capului bisericei ce se crede universală, trebuià să fie una cu gândul Capului lumesc — atunci în pri-

---

[1]) Un fragment dintr'o instrucţie către reprezentantul Papei pentru îndemnarea Regelui spaniol să deà ajutor Impăratului, din anul următor 1594 (anul se poate hotărî lămurit din text) se află în *Docum.* XI, 390

[2]) Clemens VIII. c. Rudolf, Roma, 12 Nov. 1593, in *Archiv für Kunnde österr. Geschichtsquellen.* Bd. XV. 1853. Auszüge aus päpstl. Regesten für Osterreichs Geschicte, gesammelt... u. veröffentlicht v. Dr. B. Dudik Beilage XIV, d. 213—14.

[3]) M. Ritter, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation u. des dreissigjährigen Krieges* (Stuttgart. 1887, 1895). In cele două volume apărute nu ajunge decât până la epoca ce ne priveşte. Philippson *Westeuropa im Zeitalter von Philipp II. Elisabeth und Henrich IV.* (Berlin 1882). Idem, *La Contre-Revolution religiéuse au 16 siècle.* Bruxel les 1884. Pentru reformaţiune (cea germană special) rămâne clasic, cu toate lucrările mai noi, opul lui Ranke, *Deutsche Geschichte im Zeit alter der Reformation,* 6 Bände (6 Auflg. Leipzig 1881, 1882, S. Werke I—VI). Intre resumatele scurte curat bisericeşti însemn, atât pentru reformaţiune cât şi pentru contrareformaţiune, prea vestitul manual al reposatului Dr. K. A. Hase, *Kirchengeschichte* (11 Auflg. Leipzig 1886, sunt şi ediţii mai noi), p, 363—486.

www.dacoromanica.ro

mejdie — al Creştinătăţii, cum se ţinea Rudolf că este, [1]) pentru a cercà, din amândouă părţile, o împreunare a Principilor creştini, câţi s'ar puteà, într'o ligă sfântă împotriva duşmanului comun [2]).

Nu se ţine de noi să spunem cum şi ce ajutoare votară staturile şi Principii Germaniei, supuşi Impăratului, în dieta la care fură chemaţi la Regensburg, în primăvara anului 1594. [3]) Nu avem să tratăm de ajutoarele ce se hotărâră în dietele Ungariei habsburgice [4]) de cele date de Papa Clement VIII [5]) de mai mulţi Principi italieni, de Regele Spaniei, [6]) cu care, neam de aprope, cumnat după soru-sa, Regina Anna, şi nepot de vărul şi nepot de sora Regelui, Mama sa, u se află în chiar bune relaţii Impăratul [7]).

Ce trebue să arătăm este, că şi Impăratul şi Papa dela început socotiră bine, ce foloase le-ar aduce unirea nu numai cu Ţările libere din Răsărit-Meazănoapte, cu Muscalii şi Polonii, ci mai ales încă ridicarea la luptă a Tributarilor Tur-

---

[1]) Ranke, *Zur deutschen Geschichte.* Vom Religionsfrieden bis zum dreissigjährigen Kriege (Dritte Auflg. 1888. Sämtl. Werke, VII), p. 182 sq. (în ediţia della 1874). *Divi Rudolphi II Epistolae...* ab. B. comite de Pace, Viennae 1771, p. 406—7.

[2]) *Cf. Stieve, Politik Baierns.* I, 167 şi nota 4 de acolo, împreună cu isvoarele arătate în ea. Sfetnicii Impăratului pregătise de timpuriu un memoriu asupra înjghebării acestei ligi, în care se prevedeà mijlocirea Papei pentru înfiinţarea ei. *A. C. H.* s. d. conv. 1592. Va fi din 1593 credem cu Szilágyi, «*Carrillo Alfonz diplomacziai működése.* 1594—1598. (Bpest. 1877), p. 6. n. 3.

[3]) Ibid. 168—252. Tratările la dieta chemată întâi pe 17 Aprilie, amânată pe 1 Mai 1594. Convocatorul adresat Regelui Spaniei, ca Principe al «Cercului Burgund» (Ţările de jos) ce se ţineà de Germania, e publicat în partea lui esenţială — cu povestirea isbucnirii războiului — după originalul din Archivele din Brüssel în *Mon. Hung. Dipl.* III (1859) p. 54—58. Şi acì se zice: «So haben wir als der Christliche Kaiser und Oberhaupt im Reich solche nott und obligen gemainer Christenhait».

[4]) V. *Mon. com. Hung.* VIII (1883), passim.

[5]) Cf. Ranke, *Päpste,* 203.

[6]) Cf. Stieve, *Politik Baierns* II, 246 sq. Un scurt resumat de toate ajutoarele, în cifre, la Huber, IV, 376—7.

[7]) Dr. G. Turba, *Beiträge zur Geschichte der Habsburger aus den letzten Jahren des spanischen Königs Philip II.* (Wien 1889.) Extras din *Arhiv für österr. Geschichte* Bd. 86. II-te Hälfte). V. cu deosebire Cap. III, p. 334 sq.

www.dacoromanica.ro

culuĭ; a Transilvaniei şi a Ţărilor româneşti, Moldova şi Valachia, cum îi ziceau străinii Ţării-Româneşti.

Cât priveşte pe Muscali, puterea lor erà socotită de pe atunci ca cea mai primejdioasă Turculuĭ şi erà pusă foarte sus la Viena, întocmai cum se ziceà şi de Turci, că, după sine însuşi, şi ei pe Muscali îi ţin de cei mai tari [1]). Acest lucru îl scrisese, cu mulţi ani înainte, la 1576, şi representantul Veneţiei, pomenind de îngrijirea Sultanului din pricina aceleaşi legi bisericeşti a Muscalilor cu partea mare a supuşilor săi din Balcani, cari cu drag li s'ar supune [2]).

De aceia Impăraţii şi alte dăţi s'au gândit la atragerea Moscoviţilor într'o ligă pentru resturnarea Impărăţiei turceşti [3]). Iar acum, în timpul isbucnirii răsboiului, într'un proiect, scris fără îndoială pentru Impăratul, de sfetnicii săi, se ziceà, că trebuie cerut dela început nu numai ajutorul Principilor supuşi, ci că e de lipsă a chemà şi pe Ţarul Moscovei în alianţă [4]). Şi într'adevăr şi fu trămeasă, îndată ce

---

[1]) Această părere o găsim la un scriitor de ziare de răsboi, la Curtea împărătească, Nic. Gabelman (sau Gablman), în ale sale Zwölff Discurs von Politischen Sachen, furnemblich das hungrische Kriegswesen belangendt. Febr. 1593. Capit. 41 cu titlul: «Das der Muscoviter ein mechtigerer Feindt sey als der Turckh», publ. în *Docum.* XI, 314. Un memoriu din lucrările lui Gablman e publ. în *Történelmi Tár*, 1896, de Thallóczy (în traducere ungurească).

[2]) E. Albèri, *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato.* Seri. III, *Relazioni degli Stati Ottomani*, tomul II, Firenze 1844, p. 206. Locua a fost cunoscut şi d-lui A. D. Xenopol, *Răsboaiele între Ruşi şi Turci.* Iaşi 1880.

[3]) G. Turba, *Venetianische Depeschen*, III (Wien 1895), p. 140: In Martie 1560 Voevodul Moldovean să îmbie să facă pace între Moscovit şi Polonia şi să-l împreune cu Maiestatea Sa împotriva Turculuĭ; p. 490. nota 2, depeşă din 10 Febr. 1570: Impăratul vorbià lui Micheli, Ambasador veneţian, de uşurinţa de a atrage pe Moscoviţi într'o ligă contra Turculuĭ; V. şi p. 493—4, depeşă din 27 Mai 1570. In răspunsul cel dà Ţarul Teodor Iwanowicz legatului împărătesc Warkotsch la încep. a, 1594. pomeneşte de buna înţelegere între Tatăl său şi Maximilian, Tata lui Rudolf, şi de tocmelile ce aveau pentru o alianţă împotriva Turculuĭ *A. C. Russica*, conv. 1593.

[4]) «Project oder Aufmunterung die Macht deren Türckhen zu ver, mindern.» Concept in *Arh. C. Turc.* Nachtrag ad a. 1593 — 1600, fl. 3—8. Anul 1594 notat deasupra acestui act trebuie schimbat în 1593, căci el nu poate fi scris decât înaintea espedierei soliei la Muscali.

www.dacoromanica.ro

ruptura cu Turcii erà săvârşită, o legaţiune la Moscova pentru ţinta aceasta.

Warkotsch, încredinţatul Impăratului, sosì la Moscova în 27 Septemvrie 1593 [1]). Tocmai prin el Stăpânitorul Ruşilor Theodor (sau Feodor) Iwanovici îmbiase lui Rudolf, înainte cu cinci ani, ca ei, «Domni mari», să steà «ca un om împotriva necredincioşilor [2]). La 30 Septemvrie a avut audienţă de etichetă la Ţarul: a înpărtăşit salutările Impăratului, a predat scrisorile şi darurile. Pentru ascultarea misiunii sale legatul a fost primit în 24 Octomvrie. Ţarul l-a ascultat şi el, dar a rânduit cu deosebire să-l asculte sfetnicii săi [3]). Warkotsch nu erà instruit pentru toate întrebările neaşteptate ce-i puse Ţarul, şi a răspuns cum a putut. Când legatul chemà pe puternicul Stăpânitor la alianţă cu Domnul său împotriva Păgânilor, Muscalul îşi arătă toată dorinţa de unire cu fratele său Rudolf pentru liberarea Creştinătăţii, dar întrebà dacă şi alţi Principi, mai ales Papa şi cu Spaniolul se unesc, şi dacă au tratat cu Impăratul de confederaţie. Warkotsch a răspuns boierilor Ţarului, că Impăratul a trimes şi la ei să-i roage pentru alianţă, şi că şi lor le-au plăcut să fie rugaţi şi Muscalii să intre în ea. După asta a plecat el. Să încheie dar Impăratul întâi cu aceştia legământ, zice răspunsul Ţarului ce i se dete lui Warkotsch, şi apoi să trămeată şi el, Rudolf, împreună cu delegaţii lor, a Papei şi a Spaniei, deputaţi şi sfetnici intimi cu toată plenipotenţa, ca să aşeze prietenia şi unirea cu el pentru lucrul cel mare al Creştinătăţii. Atunci va trimete şi Ţarul când toate vor fi săvârşite, delegaţi fruntaşi la Impăratul să întărească« tratatul. Legatul se învoì pentru terminul de

---

[1]) Relation ausz Moscaw, dat 19 Martie 1594. *A. C. Russ.*, conv. 1594, Un libel, ff. 7—40. Vezi f. 10. Cf. Karamsin, *Geschichte des russischen Reichs* IX (Leipzig 1827, traducere din rusească), p. 233—4.

[2]) Astfel aduce aminte de legaţia lui de «mai înainte» [fără dat hotărât] însuşi Ţarul în răspunsul ce-l dă acum lui Wakotsch. *A. C. R.* conv. 1593. Datul acelei legaţii, cred, e acelaş ce ni-l dă Karamsin în *Geschichte des Russischen Reichs* IX, 170—1, resp. nota 230 p. 366, adică a. 1588, când el scrie, că Ruşii au îmbiat pe Impăratul cu alianţă împotriva Turcilor.

[3]) Citata «Relaţie din Moscova.» *A. C. R.*

www.dacoromanica.ro

«un an dela primăvara ce se începe acuşi», adecă pentru primăvara a. 1595, când vor aveà să sosească numiţii legaţi ai Stăpânului său, ai Papei şi ai Regelui Spaniei, şi primì şi paşapoarte pentru aceştia. Omul Impăratului mai aduceà în sfârşit acasă răspunsul, că Ţarul, îndată ce se va încheià alianţa, va trimete piei scumpe de ţebelină (sobol) şi, de alte fiare ca să le vândă şi să facă bani de războiu Impăratul; că a trimes la Hanul Crîmului solie, după cum a fost rugat, să-l îndemne a nu luà parte cu Tătarii săi la războiul Turcilor înpotriva Ungariei şi Persilor le-a spus prin solul lor ce tocmai erà în Rusia cerând ajutor, să nu încheie pace cu Turcii ci cu el şi cu Impăratul Rudolf să ţină [1]).

Rudolf se aşteptà, ca Trimesul său să nu facă multă ispravă şi că Ţarul să-i ceară întâi alianţa cu Papa, cel puţin. In tr'adevăr el se adresase deodată cu solia sa trimeasă în Rusia şi către Papa cu cererea să-l sprijinească în silinţele sale pe lângă Marele Duce moscovit. Fiind vorba de o ligă creştină împotriva Mahomedanilor ea trebuià să fie tocmită şi în această parte de Capul bisericei apusene, cu toate că Ţara Muscalului nu se ţineà de legea catolicească. Şi Papa ascultă cu plăcere.

Capul bisericesc din Apus care nu se sfieşte a numì pe ortodoxii din Răsărit schismatici şi eretici, adecă deslipiţi de credinţa cea bună, şi rătăciţi, acum ţîneà să spună Ţarului, că ajutând pe Creştini, va apărà «religiunea comună» prin ce mult va creşte mărirea lui, şi că se cuvine a ascultà de sfatul locţiitorului lui Christos. Impăratul scrisese Papei cum crede el, că i-ar puteà da ajutor Moscoviţii: aţâţând şi ajutând pe Persi şi Georgeani împotriva duşmanului comun; ocupând pe Tătari ca să nu poată ajutora pe Turci [2]) şi, în sfârşit, trimiţând

---

[1]) Des Zaren und Grossfursten in der Moskaw beantwortung auf die von dem kaiserl. gesandten furgebrachte werbung. A. 1593. Copie sau traducere, şi Relation aus Moskaw, 19 März 1594, a lui Warkotsch. *A. C. R.*

[2]) Am văzut că Ţarul numai îi îndemnà, să nu ţină cu Turcii. Şi Warkotsch scrià la capetul relaţiei sale, că cine ştie, dacă vor ascultà. De aceea ziceà el, Impăratul să caute alte mijloace pentru a împedicà pe Tătari, anume: să câştige stăvilare impotriva lor în Polonia, Moldova,

www.dacoromanica.ro

Majestăţii Sale bani. Pomenind acestea în instrucţia sa pentru Comuleo, [1]) preotul trimis la Principii răsăriteni şi la cei de Meazănoapte, Papa mai adăuga, în această instrucţie deosebită numai pentru tocmeală cu Moscovitul, scrisă la 27 Ianuarie 1594 şi trimeasă în urmă după Comuleo care plecase mai înainte, [2]) că trebue arătat Marelui Duce Teodor, cât de uşor şi-ar puteà el duce oştile prin Podolia şi Moldova în Tracia, cât de folositoare le-ar puteà fi Muscalilor învăţătura maistriei de răsboi a Turcilor, Nemţilor, Ungurilor şi a Italienilor, cari vor merge la această luptă, cât bine i-ar aduce, şi cât de uşor ar puteà el să cuprindă vre-o cetate la Marea-Neagră şi să-şi întindă Impărăţia în acea climă blândă, deschizându-şi astfel drumul spre a câştigà şi Constantinopolul, asupra căruia «Moscoviţii cred că au drept de moştenire». Să i se spună mai departe, cât de mult doresc acele popoare asuprite, de-o limbă şi o lege cu ei, să ajungă supuşi Moscoviţi. Astfel ei ar puteà aveà mari izbânzi şi în urmă s'ar puteà «uni cu toţii în credinţa cea adevărată», adecă cea catolică apuseană [3]). Aceleaşi idei le întâlnim şi în «relaţia» episocpului de Lesina, Pietro-Cedolini, dată Papei a 2-a zi după concipierea instrucţii de mai sus, cerută poate tocmai în vederea acestei instrucţii. Şi el arată însemnătatea alianţei cu

---

Valachia şi Ardeal. Dacă vor vedeà, că ar fi greu de străbătut către Ungaria, mai uşor vor ascultà de îndemnarea şi amenințarea Moscovitului, şi către Sultan vor aveà cu ce să se scoată. Relaţia cit. *A. C. R.*

[1]) Comuleo mai fusese în Orient, pe care-l cunoşteà bine. In autobiografia lui A. Santori, Cardinale di Severina, citim, la 1585, că autorul intre alte sfaturi ale sale cu Papa, a vorbit şi de călătoria Dalmatinului, Alessandro Cumoli şi a părintelui T. Raggi, pentru a vizità Serbia, Albania, Bulgaria, Valachia, Tartaria, «ca să ajute acele suflete». *Arhivio istorico Romano* t. 13 (1890), p. 162. Autobiografia e publ. de G. Cugnoni.

[2]) Vom vedeà mai jos când a plecat. De sigur de instrucţia aceasta e vorba în scrisoarea lui Comuleo către Cardinalul San-Giorgio, Cracovia 27 Octb. 1594: «Ho havuto lettere di V. S. Illma di 29 di Gennaio, con la instruttione, et il Breve con la copia et presenti per Moscovia». Nu se dusese încă în această misiune din urmă. Scrisoarea e publicată de Pierling şi Rački în *Starine* XIV, p. 108. «*Izvještaj L. Komulovića* ..

[3]) Fragmentul acestei instrucţiuni, cât ne priveşte, e publicat în Papiu *Tesaur* I, 62—3.

www.dacoromanica.ro

Ţarul Moscovei pentru unitatea lui de credinţă şi de limbă cu partea mare din popoarele supuse Turcului, în Europa şi ceva în Asia, şi pentru-că, «el pretinde Impărăţia Constantinopolei», întemeiat pe căsătoria Anei, a surorei lui Văsile şi Constantin, Impăraţi din Constantinopole, cu Vasile Marele Duce al Moscoviţilor [1]) şl pe faptul, că Moscoviţii «au ţinut mai de multe ori Serbia şi Bulgaria şi au primit tribut dela Impărăţia Constantinopolei», în sfârşit pentru că el singur are, din toţi Principii lumei, ca Turcul, putere neţermurită peste supuşii săi [2]).

Cu toate că la Curtea Papei erà atât de preţuită puterea muscălească pentru războiul cu Turcii, cât nu se sfiau a-şi aduce aminte — în scrisorile agentului lor — de moştenirea Constantinopolului la care se crede îndreptăţită acea Impărăţie, totuşi aveà să treacă un an până ce să meargă Comuleo în Rusia. Impăratul vestià, la 13 Aprilie, representantului său la Roma, că Ţarul e gata să intre în alianţa creş-

---

[1]) La a. 988. Cf. Karamsin (origin rusesc) t. I, 130—1, la A. Papadopol Calimach: *Sofia Paleolog şi domniţa Olena*... în *Analele Acad. rom.* tom, XVII. Sect. ist. (1895), p 80.

[2]) Papiu, *Tesaur* I, 63—4. Cf. şi fragmentul (alt loc decât cel din Tesaur), din: Iorga, *Acte şi fragmente* I, 126. Relaţia e dată din 28 Ianuarie 1594. Cu vecinicul gând de a puteà unì, supt puterea sa şi biserica Răsăritului, Papa Paul II, imbiind pe Sofia, nepoata celui din urmă Impărat byzatin, crescută la Curtea sa, de nevastă Marelui Duce Ioan III Vasilievìci,—căsătorie ce se şi făcù,—cercà să trezească în el prin solii săi, la a. 1469, acelaş dor şi aceeaşi râvnă după moştenirea Byzanţului, şi sfetnicii Domnului muscălesc îl îndemnase să ia pe Domniţa pentru aceeaş pricină. A. Papadopol-Calimach l. c. p. 75-77 după Karamsin şi Raynaldi, Annales Ecclesiastici, a. 1470—1472.

Fără îndoială, că aducându-şi aminte de astfel de cumpăniri, d-l Iorga a scris în *Scurta istorie* a lui Mihai-Viteazul» p. 18, următoarele:... «Komulovic ... «trebuia să viziteze şi pe Domnii dela Dunăre, pe Cazaci, *pe Ţar, moştenitorul Coroanei Constantinopolitane şi protectorul indicat al creştinilor orientali* de aceeaşi limbă şi lege cu dânsul». Dacă un om de carte, care cunoaşte izvoarele de sus poate fi cercat a citì în cuvintele d-lui Iorga şi a dumisale părere (pe care negreşit că nu o are), ce va face poporul, cui îi menită cartea? Cred, moştenirea aceasta, la noi, nu se poate spune tot aşà de uşor, cum a scris'o fostul meu profesor Geltzer ca a sa convingere, pentru viitor, de încheierea celebrului său resumat al Istoriei byzantine, la Krummbacher, *Geschichte der byzant. Lit.*

www.dacoromanica.ro

tină. Şi ambasada Impărătească zorià, în Mai şi Iunie, pe lângă Papa, cu relaţia lui Warkotsch în mână, înfiinţarea ‹ligei cu Moscovitul› [1]). Iar Papa puteà răspunde în audienţa ce o dete lui Harrach la 24 Iunie, că a trămes la «Marele Duce» un om al său, dela care n'a primit încă scrisoare (e vorba de Comuleo, şi vom vedeà că el petrecù aproape tot anul acesta în Polonia, mai ales în părţile Căzăceşti); că el a dorit totdeauna o confederaţiă generală a tuturor Creştinilor impotriva Turcului, şi «de aceea nu poate decât să aproabe şi pe aceasta cu Moscovitul»; că el n'a aşteptat decât să-i arete Maiestatea Sa ‹modul cum ar fi să se facă›; din parte-şi a trămes să se trateze lucrul cu Regele Spaniei şi al Poloniei. Din toate Ambasadorul se alegea cu capătul, că Sfinţia Sa e învoit cu tocmeala aceasta, şi că va îmbrăţişa o, îndată ce Maiestatea Sa va deschide calea pentru săvârşirea ei [2]). Aşteptau unul după altul, şi de astă-dată să alegeau cu atâta din partea Muscalului.

Tot atât de puţin aveau să izbutiască şi în Polonia. Ţara aceasta îşi ziceà Republică, aveà însă un Rege. In faptă nu era nici Republică nici Regat, ori, erà de amândouaù. O puternică boierime împărţià puterea cu Regele, dar aveà partea cea mare. La vremea aceasta ea sta cu totul în voia Marelui ei Cancelar, a făcătorului de Regi, Zamoyski. Cu Impărăţia nu se aveà chiar bine Regatul polon, iar Zamoyski erà duşman hotărît al Habsburgilor. La cea din urmă vacanţă de tron, o partidă puternică chemă şi numì de Rege pe Maximilian, fratele Impăratului Rudolf, dar Zamoyski, în capul altei partide, alesese 3 zile mai nainte, la 19 August 1587, pe Sigismund III, un Wasa din Şvedia, după mamă un Jagellon, din dinastia stânsă câţivà ani mai nainte. Când Maximilian venì să-şi ia Coroana cu puterea, el căzù, la 24 Ianuarie 1588, bătut, în mânile Cancelarului, care-l băgă în închisoare, de unde scăpă abià după un an şi jumătate (28

---

[1]) Rapoartele secretarului Bernerio, Roma, 7 Mai, 1, 4, 11 Iunie. *A. C.* Cod. 595, 8. f. 496, 467 sq, 469 sq, 471 sq.

[2]) Leonardo di Harrach c. Impăratul, Roma, 25 Iunie 1594, *Ibid.* f. 595.

www.dacoromanica.ro

Iulie 1589), în urma tratatului dela Beuthen-Bendzin [1]. La acest tratat se ajunseră prin mijlocirea Cardinalului Aldobrandini, al Papei de acum [2]. După aceea se căută să se facă o apropiere a celor doauă familii domnitoare: la 1 Iunie 1592 o Princesă austriacă, Ana, fata Archiducelui Austriei interioare Carol, îşi serbă cununia în Cracovia cu Regele polon Sigismund [3]. La 21 Decemvrie 1593, Impăratul trămese în solie la Poloni pe Wackher, pentru treaba chemării lor în liga ce să plănuia, şi ca să-i roage să nu îngădue trecerea Tatarilor cătră Ungaria pe la ei [4]. Dar Wackher primià ca răspuns dela Zamoyski, că nu i se poate da nici un răspuns, în lipsa Regelui [5]. Căci acesta erà dus în Şvedia să-şi primiască şi cealaltă coroană ce o moştenise de curând, în urma morţii tatălui său [6]. Când Regele se suià în corabie să plece napoi în Polonia, în a doua jumătate a

---

[1]) E. v. Mayer, *Des Olmützer Bischofes Stanislaus Pawlowski Gesandtschaftsreisen nach Polen.* (Im Selbstverlage) 1861, p. 61—189; special: alegerea p. 64—69, lupta decisivă şi prinsoarea p. 124—131, liberarea şi tratările principale ce i-au premers, p. 160—188. Tratatul dela Beuthen-Bendzin în Anexul 31 p. 450—459: Conventio facta inter Rudolphum II., Imperatorem et Sigismundum III., Poloniae Regem. Dat 9 Martie 1589. Cf. I. Caro, *Das Interregnum Polens* im J. 1587. Huber IV, 372—3.

[2]) Rancke, *Päpste*, 154,

[3]) F. Hurter, *Gesch. Kaiser Ferdinands II. u. seiner Eltern*, III (Schaffhausen, 1851), 51 resp. 43—53, V. apoi Mayer, *Bischof Pawlowski*, p. 205—214. Cf. un studiu al lui Stepischneg asupra lui Georg III Stobaeus von Palmburg, Fürstbischof von *Lavant*, care a însoţit pe Principesa în Polonia, în *Archiv. f. österr. Geschqu.* XV, 113.

[4]) Pace, *Rudolphi epp.*, p. 392. Scrisorile Impăratului către Principele Radziwill şi către Zamoyski. Praga 21 Decemv. 93. Instrucţia pentru Walcherus în *A. C. H.* conv. Decemvre 1593. Copie. Cf apoi: *Docum. Supl.* II. 1, 337. Zamoyski c. Radziwill, 30 Martie 1594, şi scrisoarea lui Matthias către Rudolf, unde îl îndeamnă să trimeată solia în Polonia şi Rusia, dată din 8 Nov. 1593, la Hurter III, 364.

[5]) Aceasta se vede din spusele lui Zamoyski c. Comuleo. O scrisoare a acestuia c Cardinalul San-Giorgio, Leopol, 27 Aprilie a. 94. Pierling-Rački, în *Starine* XIV, p. 98. Cf. Relaţia lui Wackher extras din ea, în *Docum.* XI, 427—9, unde se vorbesc multe şi de toate, nici un răspuns însă nu se dă la cererea făcută de a intrà în Ligă. Numai cât se arată sentimente prieteneşti din partea cancelarului.

[6]) Gejer, *Geschichte Shcwedens*, la Huter III, 352 sqq. Plecase din Varşovia la 3 August 1593.

www.dacoromanica.ro

lui Iulie 1594, [1]) Tatarii trecuse de câtevà săptămâni, chiar prin Polonia, şi sunt grele bănueli, că nu fără ştirea lui Zamoyski [2]).

*

Cu mai multă izbândă decât în aceste ţări aveà să fie căutarea Impăratului după ortaci de luptă în Transilvania, fostul Voivodat al Regatului unguresc, în a cărui moştenire familia sa aveà să între la an. 1526, dar pe care nobilimea ungurească îl închinase Turcilor, socotindu-i mai buni stăpâni pentru interesele ei.

Dinastia izbutise să-şi păstreze, după grele şi lungi lupte, partea apuseană a Regatului, dar Ardealul şi tot aretul lui apusean şi de Meazănoapte rămase adăpostul nobilimei naţionale maghiare supt ocrotirea Turcului, care-şi ţinù pentru sine singur miezul Ţării Ungureşti.

Cu moartea lui Ioan Sigismund, «Regele ales», la 24 Martie 1571 [3]), se stinge dinastia Zápolya sau Szapolyai. Ardealul lăsat ei de Turci—chip mulţămire că i-a adus stăpânitori pe inima Ungariei — pentru preţul de 10.000 de galbeni pe an, aveà să-şi aleagă acum liber alt Principe. Aşà se hotărâse, la stăruinţele lui Ion Sigismund, cu voia Suzeranului turc, în dieta dela Alba-Iulia, ţinută la 8—17 Septemvrie 1567 [4]). Şi aşà se întâmplă—de formă. Stefan Báthory fù ales la 25 Mai, când apoi desfăcură fermanul de întărire al Sultanului cu care, făcut anume pentru el, un Ceauş sosise

---

[1]) Gejer ne dă datul 14 Iulie, de care Hurter, p. 363, zice că nu-i cu putinţă, fiindcă există o scrisoare a Reginei, dată din Stockhlm 15 Iulie. Ţin, că datul lui Gejer e stil vechi, cum resultă din arătarea lui asupra morţii Regelui Ioan «17 Nov. 1592», care în scrisoarea Regelui Sigismund către soacră-sa, dată din 10 Ian. 93, e arătat cu «27 Nov.», nepotriveală, ce Hurter nu şi-o poate esplicà, şi o ţine de greşeală în scrisoarea Regelui. V. Hurter III, 352, n. 12.

[2]) V. mai jos. Hurter pare a nu crede in vina lui Zamoyski de şi mărturiseşte, că lucrul nu se poate hotărî, p. 365--6. Datele ce vom aduce mai jos, în cap. urm., sunt cam împotriva lui.

[3]) *Mon. com. Transv.* II, 283 (Budapest 1877).

[4]) *Ibid.* p. 335—7 (Törvények és irományok, nr. XVI).

www.dacoromanica.ro

de mult. Dacă nu-l alegeà, erà ruptură cu Poarta [1]). Ioan Sigismund mai încheiase, în anul înainte de moarte, un tratat şi cu Impăratul Maximilian (16 August), la Speier (Şpaier) în care işi da mulţămirea de titlul de Rege, recunoscând astfel legitimitatea Habsburgilor în Ungaria şi făgăduindu-şi, între altele, unul altuia ajutor împotriva Turcului. [2]) Ca o urmare a acestui tratat, Stefan Báthory, învingător peste Békés, candidatul Imperatului (diplomatul care tocmise tratatul şi executorul testamentar al Principelui răposat), face un jurământ secret Impăratului ca «Rege legitim al Ungariei» şi urmaşilor săi, înaintea Senatului şi a executorilor testamentari: el jură «a-i fi credincios ascultător şi cu supunere în slujba aceasta de Voevod, duşman duşmanilor şi prieten prietenilor Majestăţii Sale» [3]).

La 14 Decemvrie 1575, Ştefan Báthory e ales Rege polon Aceasta se publică în dieta dela Mediaş, la 8 Februarie 1576, când Regele şi pune jurământul în biserică înaintea legaţiei polone. Frate-său Cristof e ales în locu-i, chip locţiitor sau guvernor în Ardeal, căci Ştefan nu se mulţumise de tot [4]). Ales însfârşit Vodă, la 23 Martie 1576, în dieta dela Cluj, şi întărit de Poartă curând—plăteşte un tribut de 15.000 de galbeni şi daruri extraordinare în măsură neobicnuită până atunci —, Christofor nu mai are nici o legătură de supunere către Impăratul dela care ocupă chiar cetatea Húsztului [5]). Iar el isbuti să-şi vadă ales de următor — în dieta ce se încheià la 17 Mai 1581 — fiul de nouă ani, pe Sigismund Báthory, pe care-l lăsă la 27 Mai, ziua morţii sale, în mâna a doi Iezuiţi să-i îngrijească de creştere, şi a 12 sfetnici, ca să guverneze în locu-i până va creşte: deasupra

---

[1]) *Ibid.* p. 451-7: Gyulafi c. Rueber, Alba-Iulia 26 Mai. Executorii testamentari c. Impăratul Maximilian, 28 Mai. P. 458-463: jurământul lui Báthory şi fermanele turceşti către el şi c. Ţară. Cf. textul lui Szilágyi p. 389—399.

[2]) *Ibid.* p. 279-80 şi 282. Cf. Huber IV, 267 sq.

[3]) Jurământul acesta tot acolo p. 458; cf. Szilágyi, text p. 400.

[4]) Szádeczky L., *Báthory István* Lengyel Királylyá választása. Budapest 1887. passim, *Mon. com. Transv.* II, text p. 448—9 şi Törvények és irományok 574—578. Cf. Huber IV, 276 sq.

[5]) *Mon. com. Transv.* III, 1—12.

www.dacoromanica.ro

lor Regele Ştefan. La 1583 Regele împuţinează la trei numărul regenţilor, la 1 Mai 1585, după cererea ţării, numeşte numai unul, pe Ioan Giczy. La 23 Decemvire 1588, Sigismund ia singur frânele domniei, în urma hotărârei dietei, având să ţină lângă sine un consiliu de magnaţi. Condiţia declarărei lui de maiorean a fost scoaterea Iezuiţilor din ţară [1]). Dar sufletul format de şireata lor creştere nu se puteà lipsì mult de ei. De mare silă i-a scos, scria el Papei, la 5 Aprile 1589, toată viaţa însă şi-o va întocmì după pildele şi învăţăturile lor. Şi cu lacrimi în ochi îl rugà tot atunci şi de iertare, printr'altă scrisoare secretă şi cereà să i se îngăduiască alegerea unui duhovnic dintre ei [2]). Pe acesta îl aveà, la 1591, în persoana înţeleptului (spectatae prudentiae vir) Spaniol Carrillo, care, împreună cu alţi doi soţi, căpătă îndată şi colegiul din Alba Iulia, pentru a-şi începe lucrarea de propagandă [3]).

Trebue să ne aducem aminte de constituţia sa, de felul deosebit al instrucţiei, de chipul mult chibzuit al creşterii tinerimii, de toate mijloacele cinstite şi necinstite cu care acest ordin călugăresc-preoţesc, cea mai straşnică miliţie duhovnicească ce-au existat vreodată, se apucase să cucerească lumea pentru stăpânirea Papei, ca să înţelegem ce-au putut ei să facă dintr'un Ungur trufaş din fire şi pomenit în noroc. Indatoraţi prin legile ordinului a se vârî pe lângă cei puternici, pentru a ajunge să poată,... «spoveditorii Principilor» fură dăruiţi tocmai pe timpul acesta de cel mai mare «General» al lor, Aquaviva, cu o instrucţie, cap-d'operă de şiretenie şi pătrundere practică [4]).

Cu aceste arme şi cu priceperea sa, fiul ţării clasice a papismului şi a iesuitismului n'a putut întâmpina multă greutate pentru a trezì doruri de mărire într'o «inimă sălbatică ,

---

[1]) *Ibid.* p. 38—95 şi actele p. 155—259.

[2]) *Ibid.* p. 264 şi urm.

[3]) Szilágyi, *Carillo A. diplom. müködése*, 7—8; Cf. *Mon. com. Transv.* III, 278.

[4]) V. pe lângă opurile citate mai sus p. 94: Maurenbrecher, *Geschichte der kathol. Reformation*, 1880; Huber, *Der Jesuiten Orden* nach seiner Verfassung und Doktrin, Wirksamkeit u. Geschichte (Berlin 1873); Ranke, *Die römischen Päpste.*

www.dacoromanica.ro

cum i-o caracterisează Papa, un prieten la a. 1594, (după ştiinţa ce are dela cel mai bun prieten, Carrillo, de sigur), întro inimă aţâţată de aducerea aminte a bărbăţiei Regelui Ştefan, a unchiului său, şi pusă într'un «trup puternic», în care curgeâ un sânge tineresc, stăpânit de o minte «necoaptă la sfat şi fără de înţelepciune» [1]).

Fălos, cheltuitor şi iubitor de paradă, Domn catolic peste o ţară protestantă (în elementele ei politice, «cele trei naţiuni» de cari nu se ţineau Românii»), având o Curte împestriţată cu Italieni, sfetnici [2]) şi muzicanţi, aduşi o parte, de Trămişii săi la Marele Duce al Toscanei, a cărui fată ar fi vrut s'o ia de nevastă [3]), împodobit cu forma de cultură clasică, pe care o dădeau Iezuiţii, şi nutrit cu pildele lumii vechi, Sigismund râvnià de mult după coroana Poloniei. Şi mult intrigase la Poartă împotriva fraţilor Impăratului, mai ales împotriva lui Maximilian, de care se temeà că-i va luà pe dinainte [4]). Pe tronul polon fusese ridicat, după moartea unchiului său, Ştefan Báthory, un Jagelon după mamă, Si-

---

[1]) *Docum.* III. 2. 392. Instruttione per ordine di Nr. Sig-re Papa Clemente Ottavo a Mons. Vesc. di Cervia, Nontio di S. S-ta, a Sigismondo Principe di Transilvania. «1594». Vom vedeà mai apoi, că e din luna Decemvrie.

[2]) La raportul său din 20 Martie 1592, Kreckwitz alătură o scrisoare primită dela vestitorul său secret din divan. In ea se zice: Agens Transylvaniae quasi pulsus imo coactus ad dominum suum ibit, per quem mandatur firmissime Voivodae Transylvanico, ut omnes alienos homines, sive *Italos* sive alios quoslibet a latere suo pellat, et cum Regnicolis conversationem habeat. *A. C. T.* f. 165. Natural, pământenii se jeluise. Numele Italienilor dela Curtea Principelui, o listă de 38 de persoane, la Számosközy, 76 şi urm. Asupra firii risipitoare a Domnului, cf. ibid. p. 35.

[3]) Számosközy IV, 25. E interesant că se potriveşte cu raportul precedent din Constantinopol: Ez mija indittatott az török, hogy ne hihessen Zsigmond fejedelemnek. (De aceea s'a mâniat Turcul şi nu puteà aveà încredere în Principele Sigismund). Cf. *Mon. Com. Transv.* III, 277–8.

[4]) V. scrisorile alăturate la raportul lui Kreckwitz din 16 Aprilie 1592, mai ales pe cea a Sultanului c. Báthory S., în care-i spune, la cererea lui, că-l numeşte Rege polon, dacă Regele se va duce acasă în Şvedia, *A. C. T.* f. 131 şi 132 (cf. *Docum.* XI, 760 nota), aclusul dt. 5 Octomvrie, la scr. din 14 Nov. Apoi Doc. XI, 763, n. 1. Cf. Szilágyi, text la *Mon. Com. Trans.* III, 278.

www.dacoromanica.ro

gismund, fiul Regelui Şvediei, Ioan (Wasa). Tatăl murì la 17 Noemvrie, şi fiul, «Regele Iezuit», moştenise acum şi coroana Svediei, pe care mergeà să şi-o primească în a doua jumătate a anului 1593. De cu primăvară, Báthory îşi începuse iar lucrarea împotriva lui Maximilian la Poartă şi cererile sale de a fi recomandat Polonilor [1]). In Mai el face chiar o vizită pe furiş — vânturatică primblare pentru un Principe — cu vărul său Boldiszár (Baltazar) şi încă doi soţi la Cracovia, să vadă singur cum i-ar sta norocul [2]). Atâta ardeà după mărire. Dar Polonii n'aveau lipsă de Rege, că-l aveau.

De când a plecat Sinan la ràzboi, Ceauşii veniau mereu cu porunci de ajutoare la Principele (7, 26 Aug., 1 Septemvrie). El se codì mult, scoţându-se cu una cu alta pentru întârziere: că-i tânăr şi nepriceput la războiu, că nu-i gătit încă, [3]) mai cu paza ce trebuie să aibe de mazilitul Alexandru din Ţara-Românească [4]). La urmă trebuì totuşi să mobilizeze cu ajutoarele ce-i votase dieta ţinută la 1—10 Septemvrie [5]). La 3 Octomvrie erà la Cluj cu oastea, unde-i sosesc noui porunci dela Paşa de Buda şi dela Sinan, să atace Kálló şi Várda, altfel va fi ţinut de necredincios Sultanului [6]), căruia îi scrisese Sinan tot rău despre Principele [7]) şi să se unească cu

---

[1]) V. aclusul la scris. lui Kreckwitz din 14 Iunie 1593: o scrisoare de la spionul său din divan (vre-un interpret) dt. 10 Iunie. *A. C. T.* f. 191. E rezumat, se vede, după scrisoarea lui Báthory S. din 25 Martie, în Arch. St. ung. pomenită la Szilágyi în textul său la *Mon. Com. Tr.* III, 293. Ştim, că fu trămeasă prin Ravazdy, cu care cred că a venit şi Mihai la Poartă.

[2]) Szamosközy IV, 27-28, adăogând: «Cu aceasta şi-a început pribegia, de i-ar fi perdut Dumnezeu capul acolo». Cf. *Docum* XI, 343, avis c. Nunţiul papal din Polonia, 1 Iunie 1593. Se svonise că va merge Sigismund acolo.

[3]) *Mon. com. Transilv.* III, 293—5.

[4]) *Tört. Tár*, 1879, 26--7. Sennyei c. Principele, Timişoara, 19 Setemv. Scuza ce a întrebuinţat către Paşa.

[5]) *Mon. com. Transilv.* III, Törvényekés irom., 419—427.

[6]) Aceasta îi scrise trămisul său Bodogh încă la 11 Septemvrie din Belgrad, *Tört. Tár*, 1879, p. 25, făcându-l băgător de seamă asupra bănuielelor ce are Sinan împotriva lui.

[7]) Zane către Dogele, Costpl, 30 Octb. 1593. Ováry, *Copii* 226. nr. 1104.

www.dacoromanica.ro

Paşii de Buda şi Timişoara. Sigismund nici nu cercă însă a face cevà, ci-şi împărţi oştile în două, chip de pază, să nu-i intre Nemţii în ţară. Aşà scrià el lui Sinan, cercând să-l îmblânziască cu daruri şi cu tributul ce i-l trimese în tabără. Când îi sosì apoi vestea, că Sinan s'a lăsat de luptă pe anul acesta, se întoarse şi el acasă, cu toate ameninţările ce-i trimeteà Paşa de Buda [1]).

*

In timpul acesta Báthory căutase, să ajungă vestea la Comandanţii împărăteşti de gândul său de a stà pe partea Creştinilor, cum spun scriitorii [2]). După documente ştim atâta, că Teuffenbach, Colonelul Ungariei superioare întrebà la Viena, cu data Erlau (Agria) 12 Septemvrie, să corespondeze sau nu cu Principele Transilvaniei şi cereà credenţionale pentru Forgách, Rákóczy, Báthory (Stefan), Dobo, Homonay [3]), poate pentru misia la el. Tot acest Colonel scrisese însă cevà mai nainte—raportul se înregistră la Consiliul de războiu în 15 Septemvrie—cerând bună băgare de seamă asupra planurilor Ardeleanului [4]), şi la 24 Septemvrie mai atrage odată luarea aminte asupra apucăturilor lui şirete [5]). Alt ofiţer împărătesc din acea parte, Prepostváry, sfătuià la 14 şi 17 Septemvrie, să fie aduşi Principele Ardelean şi cel Modovean [6]) la ascultare de Maiestatea Sa. Iar la 2 (12) Octomvrie Sigismund Rákóczy, un magnat din Ungaria superioară, trimeteà contelui Pálffy, colonelul din Uywár (Neuhäusel), împreună cu alte veşti şi scrisori din Moldova

[1]) V. scrisorile şi fermanele din Arh. St. ung. citate în notele lui Szilágyi, *Mon. com. Tr.* III, 295—301; cf. şi textul autorului şi Szamosközy 28.

[2]) W. Bethlen, *Historia de rebus Transilvanicis* (Sibii 1782—93), III, 80, spune chiar că a trimes anumit pe Imrefi la Teuffenbach la Caşovia. Cf. Szilágyi, *Mon. com. Tr.* III, 299.

[3]) Documentul lipseşte. Cuprinsul se află însă în Registrul Archivei Ministerului de războiu din Viena *(Kriegs-Archiv)*, ce poartă numărul 190 din 1593, Kanzley Expedit, f. 73. In cele următoare voiu cità Kriegs-Archiv-ul cu A. R. (= Arch. de războiu).

[4]) *Ibid.* Kanzley-Registratur Nr. 191 din 1593. f. 73, actul 43 (arătare de cuprins).

[5]) *Ibid.* Expedit, 190 f. 75, act. 37, regest.

[6]) *Ibid.* Expedit, 190 f. 93, act. 8, regest. sub 1. Octb.

www.dacoromanica.ro

(ce le vom vedeà la locul lor), ştirea, că se «vorbeşte de Voivodul Transilvaniei şi supuşii săi, «că sunt mai gata a luptà pe lângă numele şi steagurile Creştinilor› decât a Păgânilor şi că el, Rákóczy, ştie sigur, că Vodă ar venì într'ajutor cu 40.000 oameni, numai să trimeată Impăratul o solie «de frunte ca să trateze cu el [1]). Teuffenbach scrià şi el tot atunci de începutul tractaţiunii cu Voda Transilvaniei [2]). Şi Pálffy prinde cu inimă vestea, scriind din parte-şi Archiducelui Matthias, că «ar fi bine să începem lucrul şi să trimetem oameni la Voda Transilvaniei, căci eu am aflat dela diferiţi oameni . . . că ei [Ardeleni] nu ar fi împotriva noastră ci lângă noi», şi recomandă pentru acest lucru pe Stefan Báthory de Somlyó, care şi aşà are daraveri în Transilnania [3]).

Corespondenţa asupra «tractaţiunii cu Vodă din Transilvania› se tot îndeseşte în acest timp [4]). La 1 Ianuarie 1594 să trimeteà apoi, din partea lui Teuffenbach, Hanns Hödl în Ardeal [5]). E de sigur solul, care aduceà scrisoarea Impăratului Rudolf, din 6 Decemvrie, arătând Ardeleanului împuternicirea dată Colonelului pentru acest pas, a cărui vizită o întorceà la Caşovia secretarul lui Sigìsmund, Marcus Bognar, la jumătatea lunei [6]). Cu toate acestea, când Trămisul lui Teuffenbach, sosì la 6 Februarie cu o scrisoare dela Impăratul Rudolf, Sigismund îi dete la 11 Februarie, prin Carrillo, scrisoarea nedesfăcută înapoi, în loc de răspuns. Principele vreà să fie socotit ca Suveran, şi Impăratul îl numià în adresă «Voevodul nostru» [7]), cum i se puteà zice după drepturile Coroanei ungare asupra Transilvaniei, şi după ju-

---

[1]) Rákóczy c. Pálffy. Viseli 2 Octb. in *A. C. H.* conv. Octb. 93. In *Doc.* XI, p. 366, această ştire nu e de tot limpede, din cauza rezumatului intercalat în parenteză.

[2]) *A. R.* Exped., 190 f. 75. act. 118. regest: «Per anfang der tractation mit dem Weyda aus Sibenbürgen , 12, 13 Octb.

[3]) Pálffy c. Mathias. Comorn 21 Octb. 1593. *A. C. H.*

[4]) *A. R.* Registr. 191, f. 74, 75, 103, mai multe regeste din Oct. şi Nov.

[5]) *Ibid.* Reg. 193, 86.

[6]) Hurter, III, 318.

[7]) Kiss c. Teuffenbach, Kassa 24 Febr. 94, publ. în *Új Magyar Muzeum* 1854 II, 212 sq. de Kemény J: «Diplomatiai kutatások, Rudolf csaszár és Báthori Zsigmond erdélyi vajda közti titkos követségek». Cf. Szilágyi, *Carrillo*, 10—11, 13.

www.dacoromanica.ro

rământul lui Stefan Báthory [1]). Ca să trateze pe această bază—de mângâere, plenipotenţa fù arătată lui Kiss—Principele rânduì pe încredinţatul inimei sale Carrillo [2]), care tocmai se întoarse din altă parte.

Pe la jumătatea lui Noemvrie 1593 Carrillo sosià la Roma, [3]) «pentru a tratà să unească pe acel Principe cu Impăratul, şi să împreune armele lor contra Turculuì», ceeace ar fi nu numai dorinţa Alteţei Sale ci şi a nobilimei şi a tuturor ordinelor ţărei lui. Aşa «că primele motive ale acelui Principe în contra Turcului fură de bună voia lui (spontanei) eşite din sfaturile lui proprii sau ale servitorilor luì», scrie instrucţia Papei pentru un sol la Principele, treisprezece luni după acea [4]). Nu e nici o îndoială, că Jesuitul nostru chitise inima Principelui pentru a vrea să iea parte cu Creştinii la răsboi, lăpădându-se de Turc, [5]) şi că tot el îl îndemnase

---

[1]) V. mai sus p. istorisirea acestui drept. Vederile Curţii din Viena la această dată le resumă Speziano, Nunţiul papal, spunând, că e puţină nădejde de a-l recâştigà, «ţara fiind tare (forte) şi nelipsind cine să ajute pe Transilvanul», dar dânsul *crede*, că «va fi părăsită acuma această pretenţie de stăpânire (del dominio), fiind atâta nădejde de a face vre-o ispravă cu ajutorul aceluiaşi Transilvan». Speziano c. Cardinalul San-Giorgio, Praga (?) 13 Deeemvrie 1593. *Docum.* XI, 378.

[2]) Szilágyi, *Carrillo*, 12.

[3]) Datul se poate fixà după instrucţia papală «din 1594» pentru episc. de Cervia ce ne slujeşte de isvor, *Docum.* III. 2, 391 sq. Această instrucţie e din Decem. 1594, se poate spune hotărât: Carrillo ajunse «acum 13 luni», când Papa hotărâse să trimeată pe Alexandru Comuleus în Orient, «tocmai în aceeaş zi, când plecà numitul domn Alexandru». Instrucţiile şi creditiva acestuia sunt date din 8 şi 10 Noemvrie. *Docum.* III. 1, 173 sq. şi III 2, 36 sq. Şi a trebuit să plece pe atunci îndată, căci, la 11 Ianuarie, Carrillo erà la Praga, întors (*Docum.* III, 2, 29—30), de unde a venit la începutul lui Febr. în Ardeal (Szilágyi, *Carrillo* 11).

[4]) Tot mersul acestei afaceri e povestit în instrucţia ce o pomenirăm sub nota 3. Şi aci se arătau lucrurile cu adevăr, căci împuternicitului i se spuneà, să aducă aceasta aminte Principelui, dacă ar eşì cu învinuiri.

[5]) «Alfonso Cariglia..... affetionato al negotio (alianţei cu Ardelenii) per haverlo egli maneggiato dal principio sino al fine», ... se zice în instrucţia Papei pentru Cervia. *Docum.* III. 2, 392. «Alfonso Cariglio .... il quale d'ordine del Pontifice a praticato questo negotio ed ha indotto il Transilvano a questa deliberatione», scrie ambasadorul veneţ. Contarini din Regensburg, 25 Aug. (st. v.) 1594. *Ibid.* III. 2, 46. Aceasta o susţine şi contemporanul General Impărătesc, contele Isolano, Guerre descritte etc. *Ibid.* XI, 380.

www.dacoromanica.ro

să-l trimeată la Roma, îndată ce războiul se deschise, şi îndată ce poruncile după ajutoare începură a curge din tabăra turcească [1]). Cunoşteà el pretenţiile înfumuratului Voevod şi a făloşilor săi curteni, şi în sufletul său de Iesuit, cu gânduri ascunse, socotià, că Viena poate şi trebuie să se supună acestor fumuri, de a tratà ca şi cu egali, pentru a le aveà ajutorul trebuincios acum. La vremea potrivită îşi va fi zis el, dreptul Coroanei ungare, dreptul Habsburgilor asupra Ardealului, va căpătà el fiinţă — fie şi cu sila [2]).

Nu pentru că am nesocotì momentul politic, le-am zis înfumuraţi: Impăratul aveà lipsă de ajutorul lor, şi ei cereau un preţ pentru aceasta, neatârnarea,—ci fiind-că făceau o nedreptate Impăratului, vrând să-l lipsească de o ţară a lui, perdută tot prin a lor răutate; fiindcă puteau zădărnicì alianţa cu chipul acesta; şi mai ales fiind-că râvniau după o neatârnare, pe care n'ar fi fost harnici să şi-o ţină, cum se văzù în urmă, şi cum văzuse Carrillo înainte, credem. Dar, ca un mare Impărat şi încă unul care ţineà foarte mult la rangul său să-şi lasă bunul său drept, pentru a puteà aveà prietinia unor mititei, ce-l duşmănise totdeauna, trebuià ca sfatul înţelept, ori cât de înţelept ar fi fost, să i se deà din partea altuia decât a unui neînsemnat călugăr, membru al unei societăţi, pe care el o urà în vremea aceea din toată

---

[1]) Pe când se hotărâse în princip (sigur după sosirea soliei turceşti dela 7 August) şi înainte de a se şti data sigură a ţinerei dietei dela 1—10 Sept., Carrillo scrisese la Roma, că se va ţine, pe la sfârşitul numitei luni (*Docum.* III. 2, 36, Instrucţia pentru Comuleu, 10 Noem. 93), fără a spune cevà de venirea sa.

[2]) Aşa socotesc eu, că acesta numai puteà fi gândul lui Carrillo, când caută să facă unirea de arme şi cu preţul suveranităţii Ardealului. Nu pot ţineà nici de cum, cu Szilágyi, sinceră ideia (Carrillo, 13). Nu pentru a mântuì Ardealul «pentru Creştinătate» şi «a-l pune în fruntea unei mari confederaţii, ce ar fi cuprins în sine, afară de această ţară, Moldova şi Ţara-Românească» (Szilágyi, o. c., 8), ci ca să cucerească Ardealul *protestant* pentru *catolicism*, pentru Papa, puteà fi, erà *datoria* să fie «misiunea» unui Iesuit. Şi un Ardeal independent, ba mai întărit încă cu alte două ţări schismatice, nu că erà mai greu de câştigat pentru Creştinismul iesuit decât chiar Ardealul atârnător de Turc (din care iesuiţii erau daţi afară de puternica dietă, peste voia Principelui), ci erà pierdut poate pentru totdeauna.

www.dacoromanica.ro

inima [1]). De aceea se gândì Carrillo la Papa. De aceea îşi scoase el dela Principele misiunea la Roma, şi venì să se roage de Pontificele, ca «să-şi pună autoritatea lui la *condiţiunile* învoelii, ce trebuià tocmită cu Maiestatea Sa Impăratul». Şi Papa şi însărcinà cu mijlocirea învoelii pe Nunţiul său dela Praga, pe Episcopul de Cremona, [2]) fără să putem zice însă, că el ar fi poruncit aceasta, primind temeiul suveranităţii dorite de Ardeleanul [3]).

Din potrivă, pare că acest punct, de rândul ăsta, fu pus la rezervă, şi Impăratul mulţămià Papei după scrisorile aduse de Carrillo repede, la 15 Ianuarie, şi cu multe complimente de osteneala ce-şi dă cu Voevodul Transilvaniei [4]).

Instrucţiile Nunţiului [5]) i le aduse chiar Carrillo, care tratà chestia cu el şi fù primit de Împăratul la Praga, în săptămâna dinainte de 11 Ianuarie 1594, de unde plecà în săptămâna după această dată, lăsând în umă şi ducând cu sine nădejdea, că se va puteà ajunge la o înţelegere [6]). Dar, se pare,

---

[1]) Barvitius, secretar împărătesc, scria la 18 Febr. 1593 lui Wilhelm, Ducele Bavariei, al cărui fiu venià să facă o vizită Impăratului, spunându-i cum să se poarte: «Patres [înţelege pe Iesuiţi] aut eorum mentio cum alias ingrata tum hoc maxime tempore, hac occasione». V. Stieve, *Politik Baierns* I, 129 nota 2.

[2]) Instrucţiunea cit. pentru Cervia. *Doc.* III. 2, 391. Lui Szilágyi, când a scris studiul său asupra lui Carillo, nu-i erà cunoscută această prea interesantă instrucţie, cu istoricul celor întâmplate timp de un an.

[3]) Imi pare neintemeiată afirmaţia lui Szilágyi — nu găsesc nisi un isvor, nici el nu ne arată —, că independenţa Transilvaniei ar fi fost primită şi de Curia Romană ca singura posibilitate de a tratà, şi cu aceasta ar fi însărcinat pe «Comuleus». *Carrillo* 13—14. Intr. la *Mon. Com. Trans.* III. 304, 306. Vom vedeà, că Comuleus nici pomană să fi avut astfel de împuternicire. Plecase chiar înainte de a se ştì la Roma de dorinţele lui Sigismund. Numai Speziano credea, că se va renunţa la acest drept V. p. 110, n. 1.

[4]) Harrach, representantul diplomatic al Impăratului la Curtea Papei, către Rudolf. Roma, 5 Fevruarie 1594. Citind Papa răspunsul, scrie Harrach, «mi disse con viso alegro, che non era necessario far complementi seco, et che con il Transilvano haveva fatto tutti li offitij possibili perche fusse venito con la Mta Vra à dani de Turchi. Scris. nepubl. *A. C.* Cod. 595, vol 8: *Literae et Acta* Caesaria Italica, A. 1591—1596 f. 620 sq.

[5]) Nu-mi sunt cunoscute.

[6]) *T. Contarini*, ambasador veneţian la Praga, c. Dogele. Praga 11 şi 18 Ianuarie 1593 mare veneto (=94.), *Docum.* III. 2, 30.

www.dacoromanica.ro

că şiretul Iesuit şi Speziano, Nunţiul, anume instruit, văzând dispoziţiile la Curte [1]), nu spuseră decât de dorinţa, de «inima» dispusă a Principelui, de a se unì cu Împăratul, lăsând să i se îmbie condiţiile, ori că ele fură nesocotite acum. Cel puţin într'un memoriu, ce se adresà Împăratului la 12 Ianuarie din parteà unui iurisconsult şi cunoscător de istorie, cum se vede, se zice, că trăbuie să se ştie întâi, dacă Voevodul vreà să fie ascultător, adică să ţină cu Împăratul fără de condiţii, cum ar fi cu drept, ori pune condiţii, şi dacă lucră numai de capul său, căutând foloase private — ceeace n'ar aveà nici un preţ, şi ar duce la revolte —, ori cu voia representanţior Ţării sale. «Căci Voevodul n'are nici o putere să supună Transilvania Maiestaţii Sale [2]) . Şi cumpănirea aceasta era foarte dreaptă.

Dieta din Alba-Iulia, ţinută la 2—15 Fevruarie, votà Principelui oşti şi bani pentru ţinerea lor, ca să ia parte la primăvară, de va fi silit, la expediţia lui Sinan împotriva Împăratului, cum i se poruncise. Căci alta nici nu-i propuse Principele [3]).

Pentru tocmeala asupra unirei armelor cu ale Împăratului se ţinù, după spargerea dietei, sfat strâns, familiar mai mult: Principele cu verii săi Ştefan şi Baltazar Báthory, Carrillo, şi câţivà sfetnici poate. Celalalt văr, tînărul Cardinal Andrei, care venià anume din Polonia, la dorinţa Papei, erà încă pe drum. Comuleo, Trămisul Papei, plecat din Roma în ziua când sosià Carrillo acolo, ajunsese (în drumul său spre Cazaci, ţinta lui de frunte) de mai bine de o lună în Transil-

[1]) Altfel Speziano credeà încă în Decemvrie (13), întâia dată, când s'a informat de relaţia de drept dintre Ungaria şi Transilvania, «că aci vor părăsì uşor această pretenţiune de stăpânire». *Docum.* XI, 378.

[2]) Brevis de Transilvania pro praesentis temporis ratione Discursus. Sacratmo Rom. Imp. Rudolpho. Pragae 12 Ianuarii 1594, subscris de humillimus ac fidelis servus Franciscus Copachi (Kopácsy). *A. C. H.* (conv. Iänner-März 1594). S'ar puteà totuşi, ca Iesuitul să fie eşit încă acuma cu condiţia suveranităţi Ardealului sub Sigismund, şi că ea să nu fi fost împărtăşită scriitorului memoriului, care aveà să-şi deà părerea nepreocupat asupra alianţei.

[3]) Törvények és irományok în *Mon. Com. Transilv.* III, nr XX, 429—438, Pentru poruncile nesfârşite dela Poartă v. acolo textul lui Szyilágyi p. 302, resp. actele din Arh. stat. ung. citate acolo.

www.dacoromanica.ro

vania [1]), dar se ţinù de tot necunoscut, spre marea plăcere a Principelui, la dorinţa lui, se vede. Împuternicirea lui Comuleo, cât priveşte pe tributarii Porţei (căci trebuia dela Cazaci să treacă şi la Voevozii români, de va aflà cu cale), erà: să-i facă «să nu deà ajutoarele cerute de Turc, sau să le întârzie, sau, neputându-se face nici una nici alta, să se împreune cu îngrijire cu ei, chip ca să fie la vedere şi nu aievea [2])». Şi nu aveà instrucţii separate pentru Báthory, decàt bisericeşti [3]). Comuleo raportează la 17 Februarie, că tocmai i-a spus Carrillo, în numele Alteţei Sale (Sigismund), că «eri noapte s'au făcut în camera Principelui capitolele», cu cari el, raportorul său, va plecà la Praga: «Principele a luat hotărârea cu toţi sfetnicii săi, şi toţi au subscris-o, să se unească cu Maiestatea Sa în contra Turcului» [4]).

Dar lucrul nu s'a putu petrece chiar aşà neted. Doar ne spune singur Comuleo, că s'a hotărât cu mult mai puţin: Să meargă Balthazar Báthory, Prim-generalul Principelui, cu oşti în Ungaria, chip să ajute pe Turci, cum erà porânca, iar Sigismund să steà acasă. După ce vor bate apoi oştile împărăteşti pe Turci, şi vor pornì cu noroc spre Constantinopol, atunci Ardelenii să le deà dosul, şi Principele să plece de cealaltă parte prin Ţările-Româneşti (de aceea dovedise Cumoleo Principelui că şi ele trebuiesc atrase în alianţa sa), unit cu Principii lor şi cu alţii dela Meazănoapte ce vor fi gata atunci, către aceeaşi ţintă [5])... Frumoasă ispravă! La

---

[1]) Ne-o spune el singur la 16 Fevruarie 1594. «*L. Komulovića izveštaj i listovi o poslanstvu njegovu u Tursku, Erdelj, Moldavsku i Poljsku*», comunicate de O. Pierling şi Dr. Fr. Rački, în «*Starine* na sviet izdaje jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, XIV (1882, Zagreb), p. 89. Nu e adevărat deci, ce zice Szilágyi, *Carrillo*, 11, că a venit de odată cu acesta. Carrillo plecà numai între 11 şi 18 Ianuarie din Praga. V. mai sus p. 112, text.

[2]) Estratto dalla Instruttione al Rever. Don Alessandro Comuleo, Arciprete di S. Hieronimo di Roma mandato da Sua Santità a diversi Prencipi et Potentati delle Parti Settentrionali», în *Docum.* III. 2, 36.

[3]) V. mai sus afirmaţia neîntemeiată a lui Szilágyi. El nici nu ştie că plecase înaintea lui Carrillo din Roma.

[4]) Pierling-Rački, *L. Komulovic'*... p. 92.

[5]) *Ibidem*, p. 89 şi 92. Scrisorile din 16 şi 23 Fevruarie. In prima-i scrsoare Comuleo zice, că i-a spus Carrillo şi fraţii Ştefan şi Baltazar Bá-

www.dacoromanica.ro

dobândă ar fi luat bucuros parte şi Ungurii din Ardeal. Şi mai frumoase lucruri încă înţelegem din scrisorile lui Andrei Báthory. El nu mai află pe Carrillo în Ardeal, căci plecase la 23 Fevruarie [1]), dar nu-i ticnià de «capitolele», ce auzià că duce cu sine. De aceea îi spuneà verde lui Teuffenbach, că Principele nici n'a tratat cu ştirea sfetnicilor săi; că nimeni nu crede, că Impăratul, în urma mijlocirei Papei, să fie îmbiat şi să se fi învoit a da Principelui şi urmaşilor lui Transilvania neatârnată de Ungaria, cu mare paguba sa. Temându-se însă că Impăratul va fi făcut aceasta, când apoi s'ar fi putut ajunge la o alianţă, care nu intrà deloc în planurile lor, ale fraţilor Bathoreşti — cum se vede lămurit din svârcolirile lui Andrei —, el mărturiseşte, că astfel de propuneri sau mijloace»... «ce le-ar fi încuviinţat Maiestatea Sa nu plac de loc senatorilor şi celor mai însemnaţi oameni din Ardeal şi nici nu se poate face despărţirea [de Turci] fără învoirea Ţării [2]). Toate le spuneà însă aşà, ca să nu se vadă, că el nu ar ţineà cu Împăratul. Dinpotrivă, Cardinalul se roagă printr'o scrisoare de Carrillo «să nu sperie pe Maiestatea Sa cu cereri nedrepte», cum erà suveranitatea Ardealului [3]).

---

thory, că e gândul Principelui să trimeată oaste la primăvară supt Baltazar în tabăra Turcă, care să deà dosul, «în momentul cel mai potrivit». Şi acest moment *îl fixà Comuleo*, că ar fi, când oastea creştină va plecà spre Constantinopol etc. Iar în a 2-a zice că aşà s'a şi hotărât.

[1]) *Ibidem*. p. 92.

[2]) «Man wöl so auch nit glauben, das die Khay. Majt. zu derselben grossen praeiudicio so grosse Zuesag gethan habe, noch thun werde». Teuffenbach c. Matthias, «auf der Rais nach dem Veldtleger, den 15 Aprill 1594» *(A. C. H.)*, raportând de visita ce i-a făcut Cardinalul Andrei la Caşovia, 13 Aprilie, şi de câte i-a argumentat. Pe lângă raportul puţin adevărat (căci atâta i se spuse) al lui Comuleo, singurul isvor asupra acestor tratări. Numai cât trăbue interpretată scrisoarea, căci spusele Cardinalului nu pot fi sincere. şi Teuffenbach le ia toate de bani buni (ca şi Szilágyi, *Carrillo*, 14—15, *Mon. Com. Transil.* 306—7 şi Hurter 318—319). Desvoltarea lucrurilor va dovedì mai mult. Povestirea lui Hurter, *Ferdinand II*, t. III, 316, că Andrei avù ideia de a liberà Ardealul de Turci, pe care o arătase la Roma, e greşită. Isvorul lui Hurter e tot citata scris. din 15 Apr.

[3]) Fragment din scris. lui c. Carrillo, 9 Martie, publicat de Szilágyi, *Carrillo*, 14 nota 1: nodus iste magnus est quem reverentia vestra ita

www.dacoromanica.ro

Putem dar zice, că resultatul acestei conferinţe, erau nişte «capitole», ce cuprindeau în faptă numai dorinţa Principelui nu şi pe a verilor săi (decât, poate de formă, pe a lui Balthazar şi Ştefan şi a vre-unui sfetnic cel mult). Şi aceste capitole trebuiau să facă alianţa aproape peste putinţă şi aproape fără preţ, cu toate că încredinţatul aveà voie să mai slăbească din ele [1]). Intre aceste capitole se cuprindeà, ca mai însemnate, după suveranitate, şi cererea unei Archiducese de nevastă şi decoraţia de cavaler al «Lânei de Aur» dela Regele Spaniei [2]).

Se înţelege, că mai ales în aceste împrejurări condiţiunile Principelui aduse de Carrillo la Praga, pe la 20 Martie, nu puteau fi primite repede, aşà că Nunţiul Speziano se temeà, la 28 Martie, că afacerea se va trăgănà până ce Principele, descoperit de Turci că tratează, va fi silit să se arunce în braţele Impăratului [3]). Ori care vor fi fost condiţiunile ce le aduse Carrillo în Mai acasă [4]), (Impăratul se aşteptà să le primească, căci scrisese lui Teuffenbach, la 24 Aprilie, în privinţa ajutorului ce aveà să-i deà) [5]), Sigismund erà hotărât să ieà parte la răsboi cu Impăratul, şi începuse chiar de

---

tractet ne injustis petitionibus Caes. Mtas deterreatur». Cf. scrisoarea lui Teuffanbach: .. Carillia... Ine Weida.... ohne der Räthe wissen zu übermessig ungleichen begeren anweisen thue.

[1]) Srisoarea lui Comuleo din 23 Febr. *Starine*, XIV, 92.

[2]) Raportul lui San-Clemente, Praga 3 Mai, în regestele lui Óváry, *Oklvmsl.* II, p. 228. nr. 1.113.

[3]) Speziano c. Cardinalul San-Georgio, Praga, 28 Martie. *Doc.* XI, 430; cf. *ibid.* p. 426, 428. Aceeaşi ideie auzită dela Miniştrii, o repetă Contarini la 23 Iunie. *Doc.* III. 2, 42.

[4]) Un memoriu contemporan la Szilágyi, *Carrillo*, 17, nota 1 zice: Tota caesaris responsio exposita et in decreto ostensa sermo principi admodum placuit: unde în *Comitiis generalibus mense Maio Tordae* statim ac pater revenit, celebratis, laboravit princeps, ut ordines regni, caesaris responsum confirmarent reciperentque, statim contra Turcam arma sumerent mitterenturque aliquot legati, qui agerent cum caesare de firmando tamen foedere». Comunicat lui Sz. de prof. Rosty. La aceste făgăduinţe scrise cărora li se răspunse prin dieta dela 11 Iunie (sau Iulie? v. mai jos) trebue să se raporteze şirele din instrucţiunea lui di Cervia (Dec. 94): «se bene con Sua Maestà Cesarea s'è fermata la prima conditione con Sua Altezza in scritto». *Docum.* III. 2, 392.

[5]) Ms. *bibl. univ. Pesta.* Coll. Pray, 59

www.dacoromanica.ro

mai înainte a-şi arătă în public voinţa [1]). Pe Sârbii din Beglerbegatul timişorean îi îmbărbătă la revoltă, primind acum sau mai târziu titlul de «Rege» al lor, cu care ei îl îmbiară [2]), iar Palatici, Banul Lugojului şi Geszty, domnul Devei, ruda sa, puseră în rânduială, cu ştirea şi la indemnul lui, cetele de hoţi şi vagabunzi, ce umpleau acele părţi până la Vârşeţ şi în Almăj, ca să poată sparge Turcii mai cu isbândă [3]). Lucrul însă trebuiă adus la dietă. Şi dieta din Turda, dela 12—22 Mai, în care se făcù vorba, ca să ţină cu «cei din Ungaria», respinse propunerea. «Până când Creştinii nu au cuprins Buda, dorinţa de a rupe cu Turcii trebuie ascunsă», ziceà Chendi Alexandru, socrul lui Balthazar Báthory [4]). Tot aşà şi sfetnicii lui Sigismund erau mai toţi împotriva alianţei, şi neamurile» lui de sânge [5]). Dar Principele erà hotărât să-i silească cu puterea. Ce e drept, la începutul lui Iunie încă, el nu primì deodată scrisoarea împărătească, ce i-o aduceà Ion de Marini Poli (Raguseus) — venind peste Polonia şi Moldova—tot din pricina titlului [6]). Dar se arătà cu toată iubirea şi supunerea către Impăratul

[1]) Vezi instrucţiunile Principelui pentru solul său, italianul Fabro Genga, trimes la Paga, pe la Septemvrie 1594. *Docum.* III, 2, 387.

[2]) Szamosközy, 34—35 Cronica cunoscută sub numele de *Kulcsár*, sau cronica secuiască, (Pest 1805) p. 74. De venirea lor la Principele înainte de a se fi învoit Ardelenii la răsboiul cu Turcii, v. şi Kurzer Bericht etc. *Mon. com. Tr.* III, 453 sq.

[3]) V. jeluirile lui Sinan şi ale lui Hazan Paşa de Timişoara c. Principele... în scris. sosite la 1 şi la 8 Aprilie în Alba-Julia. *Mon. com. Transv.* III, 309 nota 1 şi 2. Pesty, *Krassó vármegye* IV, 176 sq. Memoriul pentru Papa, făcut de un sol ardelean, cum se vede din cuprins (de Genga poate), în a 2-a jumătate a anului 1594, la Roma. *Docum.* III, 2, p. 404. Cf. instrucţiunea lui Genga p. 388. Theodorus de Bry Leodiensis, *Pannoniae historia* chronologica (Frankfurt a. M. 1596), 185. Cf. Bethlen, III 183. Szamosközy, 35.

[4]) In conclusiile acestei diete, *Mon. com. Tr.* III, 438—444, nu se pomeneşte de asta. Dar Bethlen, scriitorul de mai târziu, cum ştim, care povesteşte toate desbaterile din aceste diete, după isvoare contemporane, în parte perdute, ne-a păstrat vestea. *Hist. de reb. Transv.* III, p. 206—214. Vezi altmintrelea şi Szamosközy, p. 36.

[5]) Instrucţiunea lui Genga. *Doc.* III. 2, 388. Szamosközy, 34, 36.

[6]) «Per diferenzza del titulo». Este, socotesc, scrisoarea de acreditare din 7 Martie. publ. în Hurmuzaki, III. 1, 188. Marini, de care vom vorbì acuşi mai pe larg, stătuse mult în Polonia şi Moldova.

www.dacoromanica.ro

şi Casa lui. O primì însă în urmă, ca s-o arate dietei, ce o chemase de nou la Alba-Iulia, în luna lui Iunie. Marini spune că încă în această dietă se învoiră cu ruperea de Turci [1]). Şi mai sunt şi alte isvoare cari vorbesc de hotărârea luată acum, în urma discursului Principelui şi de frica gardei puternice ce înconjură palatul dietei, de a se ridicà împotriva Turcului [2]). Dar San Clemente, Ambasadorul spaniol (la Curte) scrie din Regensburg la 28 August, după împărtăşirile lui Carrillo, că hotărîrea de alianţă cu Austria fù luată la 11 Iulie, în a 4-a dietă, ce se ţinù la Alba-Iulia [3]). De aceea se poate, că mărturia celorlalte isvoare (afară de a lui Marini, care uşor va fi spus cevà mai mult pentru a plăceà Impăratului în siguranţa că are să fie) mai ales că ele nu ştiù de conclusul din 11 Iulie, să fie greşită [4]). Ori că decisul din Iunie nu puteà fì socotit ca desăvârşit, fiindcă el ziceà, că legăturile cu Turcii nu le vor rupe până ce Archiducele Matthias nu le va fi trimes 2000 de călăreţi cu simbria gata pentru patru luni, puşi cu totul la voia Domnului ardelean. Apoi să le deà tunuri, praf şi toate muniţiile de răsboi, câte le va trebuì, fără zăbavă. Numai după aceea se poate tremete un «orator» cu anumite condiţiuni, hotărâte cu votul tuturor, să întărească legământul (ad ratificandam compositio-

[1]) Marini raportează că Principele arătă scrisorile ce le aduse el dela Impăratul în Senat, «dove dapoi molti senati (sic!) e dieta în Albagiula fece consentire a tuto senato, e tuto regnio, di quanto aveva promeso a V. M. Caes e con intention di esiere al campo con exercito contra inimico». Despre acestea şi a. a dat ştire în scrisorile sale din 27, 30 Iunie şi 3 Iulie. V. Relaţia, *Docum.* III, 1, 201.

[2]) V. descrierea intitulată: «*Coniuratio* adversus Ser. Transilvaniae Principem Sigismundum Báthoreum anno 1594 conflata, ex cuiusdam Transilvani fide dignis scriptis. dt. 26 Oct. 94, în *Mon. Hung. Dipl.* III, 65. *Kurzer Bericht*.. gestellt den 2 Mai 1595, auf begern Herrn Ferd. Hofman, Hofkammer präsidenten, in *Archiv des Vereins für siebenbürg. Landeskunde*, Neue Folg. t. I (1853), 128.

[3]) Óváry, *A magy. t. Akadémia Oklevél-Másolatai*, II, 229-30, nr. 1121. Că ea fost luată o spune şi Principele în instrucţia lui Genga. Cf. *A. R.* Reg. 193, f. 100. Iulie 18.

[4]) Şi după «Coniuratio» şi după raportul lui San Clemente, sfatul şi Principele încheind alianţa» se duseră la biserică, unde se slujì un Tedeu. Şi după una şi după alta, peste câteva zile vestiră ajungerea Tătarilor la graniţa ţării.

www.dacoromanica.ro

nem) [1]). Vestitorul acestor hotărâri, nu puteà decât să se întoarcă «fără ispravă» (rebus infectis) dela Matthias, şi până la 27 Iulie Impăratul nu subscrisese nimic nici nu se învoise la vre-o condiţie [2]). Abià la 28 Iulie i se încuviinţară 2000 de călăreţi nemţi [3]). Dar asta erà chiar pe gândul partidei prietine cu Turcul. La 3 Iulie sosise în Ardeal vestea că Tătarii au intrat în Moldova [4]), pentru a trece în Ungaria, şi rugămintea lui Aron-Vodă după ajutoare, cum îi făgăduise Principele şi senatul său printr'un tratat încheiat cu Marinî, scurt după venirea lui din Moldova, pe timpul dietei din Iunie, poate [5]). La 11 Iulie Sigismund ştià şi de trecerea Tătarilor spre Polonia [6]). Principele pusese General peste toate oştile sale pe Balthazar Báthory — de mulţămire, se vede, că s'a învoit la alianţa cu Nemţii — şi-i porunci acum, să închidă drumurile Tătarilor, punându-i la dispositiune chiar şi garda sa [7]). In loc de aceasta Balthazar, înţeles cu par-

[1]) Aici e locul celor 3 puncte de «tractat cu neamţul, la 1594, la începutul răsboiului», publ. în *Mon. com. Trans.* III, 445. nr. XXII. E de însemnat însă, că în Catalogul Manuscriptelor bibliotecii universităţii din Pesta, partea II (edat de Szilágyi S. Budapest 1894), p. 347 nr. 200, actul poartă datul 11 Iulie. Unde scriu nu pot controla, care e cel adevărat.

[2]) «Undique circumdati sumus malis, vix vero aut nulla spes auxilii a caesarea Majestate *cum nuncius noster infectis rebus ab archiduce redierit*, ac et ispe statum suum deploret, spe nobis oblata interim vero nec ullis hactenus caesarea Majestas conditionibus subscripsit consentitque». Aşà scrie chiar Sigmund vărului său, Cardinalului Andrei, la 27 Iulie. Copia scrisoarei se află în Szamosközy IV. 32—34, şi la Bethlen III, 422, dată din Köwár. Acest «nunţiu» nu putea fi decât Carrillo. Nu la Praga a fost aşà dar «nunţiul» cum scrie Szilágyi (*Carrillo*, 18); — nici n'avea ce căutà acolo, Impăratul erà încă în Regensburg la dietă. *Docum.* III. 2, 41 sq

[3]) *A. R.* Reg. 193. f. 328 şi 100.

[4]) Kováchóczy c. Budaky, jude in Bistriţa, *Copiile Ac rom.* din archiva Bistriţei.

[5]) După povestirea lui Marini în relaţiunea sa sumară, s'ar părea că înaintea dietei chiar. *Docum.* III. 1, 201. La 7 Iunie (st. v. de sigur) Aron aduce aminte lui Sennyei Pongraţ, căpitanul din Wárhegy, de «ajutor», de o fi să vină peste ţara lui, spunându-i, că Tătarii acum «trec apa la Darsova». *Tört. Tár*, 1879, p. 28. Şi Marini încă spune, că Şennyei era rânduit de ajutor cu oştile secuieşti. Cf. *Docum.* XII, 6, scris. lui Aron din 15 Aug.

[6]) *Copiile Ac. rom.* Principele c. Bistriţeni, A. I. 11 Iulie.

[7]) Coniuratio în *Mon. H. Dipl.* III, 65.

www.dacoromanica.ro

tidul ce s'a supus la vedere, le trimete tocmai el oameni să le arate trecătorile şi intrările sigure şi nepăzite. Principele vrând să îndrepteze lucrurile, chemă o nouă dietă la Turda, cum spune dânsul [1]). In faptă erà nobilimea înarmată, adunată aşà, din porurca Domnului, încă la dieta din Alba-Iulia, dar aşezată în tabără o milă dela oraş în partea dinspre Sebeş [2]), care se strămută la Turda, în loc să meargă împotriva Tătarilor. Aci curse şi Balthazar cu ai săi, adecă cu oştile, şi cu mulţi din sfetnicii (şi miniştrii) Principelui, aţâţând pe furiş adunarea şi mai bine împotriva lui [3]). Partidul duşmănos Nemţilor se făcù atunci, că-i voieşte binele, venì la el la Alba-Iulia unde şedeà, făcându-se bolnav, şi-l rugă cu lacrămi, să părăsească Ţara, căci în dietă se plănueşte să-l omoare cu ai săi, ori să-l prindă şi să-l deà Turcilor. Şi Principele plecă eşind la marginea Ţării în Castelul Chiioara (Kövár). Aşa spune Sigismund în instrucţiunea Trămisului său la Papa [4]), şi aşà îşi motivează el faptele ce urmează în dieta din Aprilie 1595 [5]). Intr'o scrisoare către Andrei Bathory însă Principele spune, că nesimţindu-se harnic a ţineà piept cu Turcii, fără ajutorul nemţesc, care nu veneà, şi firea lui nepotrivindu-se pentru răsboi, s'a hotărât serios să meargă în Italia, lăsând guvernator pe vărul său Balthazar pe care doreşte să-l aibe de urmaş. Că s'a învoit cu el prin jurământ să păstreze titlul de Principe, să-şi tragă veniturile din moşiile sale, şi o pensiune de 12 mii de taleri pe an dela Balthazar. Ba de-

---

[1]) Instrucţiunea lui Genga, *Docum.* III. 2, 388.

[2]) Kowachoczy, Cancelarul, c. judele de Bistriţa J. Budaky, Alba-Iulia 3 Iulie, în *copiile din Bistriţa* ale Academiei rom. După el nici n'a fost dietă la 1 Iulie în Alba-Iulia, ci numai *congregaţie în castrele dela Sebeş*. «Nulla itaque haec comitia [conventu ad primum diem Iulii indicto] sed in castra ad Sabesium posita congregatio» .. Cf. Bavorius, 125—6.

[3]) *Coniuratio* l. c. p. 65—6. Raportul lui San Clemente în Óváry, *Másolatok*, p. 230. Barovius 126. Aşà cred că se pot mai bine apropia de adevàr mărturiile isvoarelór, cari au dat naştere la povestiri destul de încurcate a acestor diete şi întâmplări, deşì mărturisesc, că isvoarele nu îngăduie lumină deplină.

[4]) Instrucţiunea lui Genga. *Doc.* III. 2, 388.

[5]) *Mon. com. Tr.* III, 477. articl. 40. Cu povestirea aceasta se potriveşte şi «*Kurzer Bericht..,*» *ibid.* III, 455—6.

www.dacoromanica.ro

clară chiar de scornitură răutăcioasă sperierea sa cu planul de omor sau de isdare Turcilor [1]). Adevărul se pare totuşi a fi, că Principele de silă — adecă de frică — îşi luă poteca din Alba-Iulia, la 20 Iulie [2]), şi că de silă lăsă domnia vărului său, care aveà oştile în mână, şi cu ele venise la Turda.[3])

Complotul partidului acestuia, prietin Turcului, se întinse chiar şi asupra Moldovei, unde aveà înţelegere cu o seamă de boieri ca şi ei să svârle pe Aron, şi să-şi aleagă Domn iubitor de pace cu Turcul. [4]) Ei! din parte-le vreau să aleagă pe Balthazar Báthory, alţii, chiar socrul său mai întâi, vreau să facă republică ca în Veneţia. Lucrul trebuià hotărât la dietă, pe care o mutară la Cluj. [5]) Dar Principele fugar nu se odihneşte nici el. La sfatul lui Kornis Gaşpar, căpitan în Húszt şi al lui Bocskai Ştefan, fiul mătuşei sale, căpitan în Oradea, chemaţi în grabă cu garnizoanele lor, după îndemnul lui Keresztúri, căpitan în Chiioara, unde sosì curând şi Geszti, stăpânul Devei, să trămiseră repede manifeste la Cluj şi în afară, că Principele n'a părăsit Domnia, şi porunci la oştile secuieşti să vină şi ele. Iar Kornis grăbì singur la Cluj să lucre printre cei adunaţi. Manifestele şi oştile căpitanilor pomeniţi mai vârtos, făcură dieta în loc de alegere nouă, să cheme pe fugarul. O deputaţie strălucită, în ea fiind chiar Balthazar, aduceà pe Sigismund la Cluj, în ziua de 8 August. [6]) Principele făgăduì iertare tuturor, închise dieta,

---

[1]) Principele c. Andrei Cardinalul, Köwar 27 Iulie, in Szamosközy IV. 33. Nu putem şti, dacă scrisoarea e adevărată sau nu. Nici aceea dacă ea n'a fost scrisă sub siluire. Că le-a făgăduit rebelilor să meargă în Italia, când ei se siliră să-l facă a părăsi Domnia (şi să se ducă la Constantinopol) o spune şi Contarini din Regensburg, 25 Aug., după povestirea lui Carrillo, care tocmai sosise. *Doc.* III. 2, 46.

[2]) Szamosközy, p. 36, ne dă datul. V. şi raportul lui Contarini din Ratisbona (Regensburg) 18 şi 25 Aug., cest din urmă după sosirea lui Corillo acolo. *Doc.* III. 2, 44—46.

[3]) *Coniuratio.* în *Mon. Hung. Dipl.* III, 65—6. *Kurzer Bericht* în *Archiv f. siebb. Landeskunde* I, p. 129.

[4]) Instrucţia lui Genga, l. c. p. 390.

[5]) Szamosközy, 37.

[6]) «*Conjuratio*» in *Mon. H. Dipl.* III, 66—68. Instrucţia lui Genga, *Docum.* III, 2, 388—9. Szamosközy, 37—8 şi 43. *Kurzer Bericht* in *Mon. com. Tr.* III, 456—7 Datul plecărei din Alba Iulia, care ni-l dă numai Szamos-

www.dacoromanica.ro

chemând alta pe ziua de 17 August, tot acolo. Aceasta hotărî de nou ruperea de Turcii, în zilele de 22—23 August după grele desbateri, şi cu multe voturi contra. [1]) Sigismund ţinù totuşi s'o pecetluiască cu o baltă de sânge. Ştià el ce păţise întâi. Dar mai erà şi multă vorbă, dreaptă sau scornituri, nu se poate hotărî, că trădătorii vechi umblau să-i pună zilele, cu venin sau cu pumnalul, ori să-l deà prins în mâinile Turcilor. Destul că Principele se foloseşte de ea. La 28 August domnii de frunte sunt chemaţi să-l însoţească la biserică. Adunaţi în palat, la un semn dat sunt prinşi 12 din ei, peste câtevà zile şi al 13-lea: între ei trei fraţi Chendi, Báthory Balthazar, Cancelarul Kovacsóczy. Unul a spus, când erà să-l chinuie, că Bathoreştii, Chendi Alexandru şi Cancelarul au făcut toate. La cinci li se tăià capul în faţa lumei, în ziua de 30 August, doi Chendeşti între ei. Al treilea Chendi şi Bornemisza, Cancelarul şi vărul Principelui, Balthazar, fură sugrumaţi în închisoare, la 12 şi la 13 Septemvrie. A mai fost ucis şi un Szalánczi. [2]) Papei îi spuneà Principele prin solul trimis în aceste zile — înainte de uciderea lui Balthazar —, că întâi le-a făcut «legitim proces» şi a adus «sentinţa», [3]) ceeace nu se pare adevărat, căci această dietă

---

közy, şi al venirei înapoi, (v. p. 43 şi *Mon. Hung. Dip.* III, 68) se potriveşte cu scurtele însemnări ale lui Weyss M. (contemporan), «*Liber Annalium* în *Fundgruben* zur Gesch. Siebenbürgens, Neue Folge. hrg. v. E. Trauschenfels (Kronstadt 1860, tomul III al colecţiei întregi), p. 144: «Enthält sich in Kövàr bey 3 Wochen lang». Toate acestea se şi ştiau în partea lor esenţială la Regensburg, peste 20 de zile. *Doc.* III. 2, 44—58 Aug. (trebue să fie st. v. cum se vede din raportul de la p. 48).

[1]) Szamosközy, 39—44. Fiecare comitat şi-a dat votul în scris. «*Coniuratio* , in *Mon. H. Dip.* III, 72. Barovius p. 130. Weyss, l. c. p. 144. In hotărîrile dietei de la 17 August—1 Septemvrie se află numai ajutoarele votate ca de regulă, fără numirea, că împotriva Turcilor să fie. *Mon. com. Tr.* III, 446—453. In propoziţia lui Kovacsóczy, Cancelarul, făcută în numele Principelui, la 20 August însă, cererea de rupere e spusă hotărît. *Török-magyk. tört. Emlékek* III, 30 sqq.

[2]) Szamosközy 40—47. «*Coniuratio* in *M. H. D.* III, 69—72. Instrucţia lui Genga, *Doc.* III, 2, 389. «*Kurzer Bericht*» in *M. Com. Tr.* 457—8. Weyss in *Fundgruben* III, 144. cf, Barovius 130—1.

[3]) Instrucţia lui Genga.

www.dacoromanica.ro

se închise la 1 Septemvrie, fără a pomeni lucrul, ce nu se întâmplă nici în cea următoare din Decemvrie. [1]) Abiă în cea din Aprilie 1595 Principele cerù şi căpătă aprobarea. [2])

A făcut Principele aceasta pentru a-şi puteà urmà politica sa, dela care aşteptà mai mare mărire, [3]) de sigur a făcut-o însă şi din dor de răsbunare [4]) şi mai ales din dor după moşiile şi averile lor, pe care le strânse toate. Că erà lipsit tare de bani. [5]) «Acum sunt bani pentru războiu», să fie zis Principele. Şi mâuile-i erau libere să-l înceapă. Mai lipseà numai legământul cu Impăratul după toată forma, pe hârtie. Şi Sigismund nu mai întârziă prea mult cu trimiterea unei legaţiuni de fruntaşi la Praga să-l încheie, înainte de ce s'ar fi întors Carrillo, pe care'l trimise când întoarcerea-i în Ţară erà asigurată [6]).

Aveà nespusul noroc să poată cere chiar acuma cu tărie înplinirea poftelor sale: se puteà mândrì cu isprăvi de mare preţ în Ţările Româneşti, isbânzi pe care le arătà nu numai ca făcute supt a sa ocrotire, ci făcute prin sine, la a sa comandă, cu al său puternic ajutor, ca ale sale.

---

[1]) *Mon. com. Tr.* III, 459—463.

[2]) *Ibid.* p. 477—80, art. 40—43.

[3]) Vom vedeà mai jos, ce planuri ferbeau în sufletul lui.

[4]) «Aceste îmbrăcăminte nu i se potrivesc de loc,» zise Principele gardiştilor săi, arătând pe Chendiasca, soţia lui Balthazar, care venise să-i ceară mila lui pentru bărbat, «dacă e cevà pe ea, ce vă place luaţi-vă». Şi soldaţii o lăsară mai goală. «Svârliţi-o afară, continuă Sigismund, să o îmbrace bărbatu-său mai preţios şi mai strălucit, că acum capătă Principatul Transilvaniei». Se lăudase ea mai înainte către mulieri, că acuşi va îmbrăca-o bărbatul în ţoale de principesă. V. «*Conjuratio*», p. 71.

[5]) Szamosközy, 39—40: peste 100,000 de galbeni, bani gata, nespus de multe lucruri de argint haine şi grozave bogăţii, ce le aduseră cu multe care la Alba Iulia. După «Kurzer Bericht» din *Archiv. f s. LK.* p. 132: 220 măji de argint, care face 660.000 florinţi. In jumătate de an însă erau «risipiţi» toţi: «la Italieni, Spanioli. mincinoşii Curţii, şi alţi câni de felul acesta», zice Szmosközy. Cunoscând firea Principelui, dieta din 16—21 Noemvrie 1594 — şi alte dăţi se întâmplase aceasta —, se rugà, darea votată pentru oaste să nu o cheltuie pe altcevà. V. art. 3. (la sfârşit) al acestei diete. *M. Com. Tr.* III. 461.

[6]) *Docum.* III. 2, 45—6. Contarini c. Dogele, Ratisbona 25 August 1594.

www.dacoromanica.ro

CAP. IV.

Domnii români în faţa ligei plănuite şi începutul răscoalei lor împotriva Turcului.

Intre ajutoarele ce Impăratul şi Papa căutau la Răsărit şi Mează-noapte, acelea pe care mai puţin preţ se punea erau ale Ţărilor româneşti. Luase ei, dela început, în planurile lor de război şi pe acestea, dar mai mult de formă, fiind datoria celui în primejdie să nu despreţuiască nici puterea celui mai slab. Dar aveà să treacă o jumătate de an până ce Impăratul trămiteà pe cinevà la Voivodul moldovean, de tocmeală, după ce acesta se îmbiase singur a ţineà cu Creştinătatea. Iar lui Mihai nici de nume nu-i ştiau, putem zice, aproape până când nu se arătă cu fapte.

Cea mai bună ispravă ce o aşteptà la început Clemente al VIII. dela Principii dunăreni, tributarii Porţii, erà să nu deà ajutoarele de război, ce le-ar cere Stăpânul, să steà acasă cu oştile lor. Şi lucrul acesta socotià el cu înţelepciune, că mai uşor se poate ajunge, dacă s'ar pune Cazacii în mişcare împotriva Păgânilor. Trămis odată în Polonia [1]) el cunoştea din vedere — am puteà zice — războinicul popor dela Niprul de jos [2]), cărora Tătarii şi Sangeacatele turceşti dintre hotarele acestora şi gurile Dunărei le închidaeu Marea. Cunoştea iubirea lui de pradă, pe care şi-o prindeà ca şoimul din sbor, sburând pe caii lui sălbatici, şi ştia cât val făcuse în vremea din urmă Polonilor, a căror supuşi erau, cu numele, pentru prădăciunile lor în Ţările turceşti. Ce prilej mai nimerit decât acuma, ca să le înceapă de nou? Şi, plecaţi ei, Cazacii, odată la vânătoare, Principii dunăreni, se aveau cu ce scoate la Impăratul păgân, că nu îndrăsnesc să se clintească de acasă; şi Tătarii prădători ca şi ei, erau siliţi să-şi păzească vatra. Tot ei puteau sculà împotriva duşmanului pe Tătarii precopensi şi mingrelieni, vecinii lor. De

[1]) V. mai sus p. 102.

[2]) Alţi fraţi de ai lor erau liberi de tot, Cazacii de la Don, supuşi în curând de Moscoviţi, pe cari şi aceştia îi urmează.

www.dacoromanica.ro

aceea «legatul» său, archipreotul Alexandru Comuleo, aveà la ei să meargă întâi, pe ei să-i câştige pentru răsboiul sfânt, cu sau fără ştirea Polonilor, în a căror bune simţiri pentru Creştinătate păţitul Pontifice aveà priceperea să se îndoiască puţin. Şi nici nu-l trimitea cu mâna goală. Ştia el, că primul lor răspuns va fi: bani. Comuleo duceà cambii pentru Hatmanul lor, în sumă de 12 mii de florini, de plătit îndată ce-ar fi trecut hotarul duşmanului şi făgăduinţe pe deasupra.

Dela ei apoi, dela părinţii Iesuiţi şi dela Archiepiscopul din Leopol, va căutà să afle ce nădejdi s'ar putea pune în Ţările româneşti, despre cari va fi întrebat mai înainte, în trecere, şi pe Bathoreşti, pe Cardinalul şi pe cei doi fraţi ai lui şi pe Principele. Căci Papa ştià, cum Turcul pune şi scoate Domnii, după daruri şi după capriţii, cu groaznică nedreptate, aşà că mulţi din cei lăpădaţi, de ani de zile rătăcesc şi cerşesc prin Germania Polonia şi Italia, şi cei aflători în Domnie se pot gândì la aceeaşi soarte. El ştià, că starea acestor popoare e atât de nefericită, cât pare că nu se poate să nu trăiască în ele un dor aprins de a o schimba [1]). După buna sa chipzuinţă apoi «legatul» va merge sau nu va merge la ei. In Moldova ştia sfântul Părinte, că domneşte Aron (un Abrahamo di fede Rutenica»), iubitori al religiei catolice. Cătră el mai uşor se poate slobozì. Totuşi trebuie pusă dela început condiţia de a primì această lege, «căci nu e sigur a se încrede într'o naţie şismatică.» In Ţara românească însă, nu se ştia la Roma, când scriau această instrucţie, la 10 Noemvrie 1593, cum stau lucrurile, decât că, un pretendent închis la Cameniţa, care erà catolic, a cerut Scaunul şi s'a dus de curând la Constantinopol cu nădejdea să-l capete [2]). «Dar, ori cum ar fi, nu se pare cuviincios, a încrede acestor neamuri un secret de atâta însemnătate, dacă nu se vede întâi [se non precede] vre-un semn ales despre inima lor.

[1]) Descrierea situaţiei Ţărilor româneşti şi a domnilor lor e aproape aceeaş şi în instrucţia lui di Cervia, un an mai târziu. *Docum.* III. 2, 394.

[2]) Erà fiul lui Iancu Sasul, a fostului Vodă moldovean. *Doc.* III. 1, 457—8, 464; III. 2, 31—33; IV. 2, 174. In faptă el cereà Tronul Moldovei cum ne spun documentele citate, asupra căruia puteà zice că are drept,, şi Papa greşeşte, fiind informat, se vede, de Nunţiul său din Polonia, care va fi numit, cum erà obiceiul acelei ţări, Moldova cu numele Valachia.

www.dacoromanica.ro

nici nu va fi uşor a le abate dela trebuinţa unirei oastei lor sub steagurile turceşti, dacă nu văd întâi vre-o arătătoasă coborâre a acelei Impărăţii.› Totuşi trebuie cercat, arătându-le cât de primejdios este şi pentru ele a creşte puterea celor ce le asupreşte atâta, şi cât e de necuviincios a se bate pe partea duşmanilor credinţei lui Christos. Trebuie «încă să li se aducă aminte, că sunt colonie de Italieni, şi că nu trebuie de bună voie să intre într'un războiu, unde ar puteà vărsà chiar sângele neamurilor lor de un sânge» [1]). Se înţelege, lui Comuleo i se deteră hârtii de credinţă, şi către Domnii români, dacă ar aflà de bine să se ducă la ei, hârtii în cari se repetà ţinta visitei la ei cam în acelaşi chip. «Am auzit de tine , zicea scrisoarea Papei către necunoscutul Domn al Ţării Româneşti, că ai inimă mare [2]), şi de poporul tău am înţeles, că sunteţi născuţi din Latini şi Italieni, cu atât mai mult e de crezut, că rămniţi la mărirea părinţilor voştri şi o doriţi: dar mai mult trebuie să vă aţâţe gândul, că sunteţi Creştini, şi că mărturisiţi a urmà steagul mântuitoarei Cruci. De aceea să cuprindeţi în suflet, că şi a voastră este pricina Creştinătăţii, lovită cu atâta putere de duşmanii Crucii lui Christos, şi să vă gândiţi, că trebuie să săvârşiţi vre-o faptă strălucită, care să vă învrednicească de vecinică faimă, la toate naţiile şi în toate vremurile» [3]).

Dar Domnii români n'aveau lipsă de îmbărbătările Papei.

---

[1]) «Instruttione per ordine di Nostro Signore Papa Clemente Ottavo al Reverendo Don Alessandro Comuleo Arciprete di S. Hieronimo di Roma mandato da Sua Santità a diversi Prencipi et Potentati delle Parti Settentrionali.» Roma, 10 Noemvrie 1593. *Docum.* III. 2, 36—40 (Arh. della Santa Sede). O parte din această instrucţie a fost publicată de Papiu în *Tesaur* I, 60—2, în traducere românească, după manuscr. ital. din biblioteca din Berlin, cu datul de 2 Noemvrie. Vorbind de neamuri, se gândiau cei ce făceau instrucţia la Italienii ce aveà să-i trimeată Papa şi alţi Principi italieni la acest războiu.

[2]) Aceasta se ziceà de altfel şi în scrisoarea adresată «Aaroni Moldaviae Principi.»

[3]) Scrisoarea Papei Clemente VIII c. «Principele Ţărei româneşti» (Valachiae), Roma, 8 Noemvrie. *Docum.* III. 1, 175 (reprodus din Theiner, Vetera monumenta Poloniae, etc. Roma 1863, Tom. III. p. 210). Tot acolo se află reproduse şi scrisorile către Cazaci, c. Hatmanul lor, c. Aron-Vodă (p. 173—175), cu acelaş dat.

www.dacoromanica.ro

Pe Aron îl făcuse mai înainte primejdiile ce ameninţau Tronul său şi poate şi nevoile Ţării să-şi aducă aminte, că se ţine de Creştinătate. Năcazurile Ţării şi inima sa barbată aveau să-l împingă pe Mihai către aceeaşi Creştinătate, fără ca Trimisul Papei să fi văzut Ţara lui şi înainte de ce Domnul va fi putut auzì vorbele lui.

Aron-Vodă, Domnul tiran de atunci al Moldovei, erà gata de a fi scos din Domnie, în Septemvrie 1593 [1]). Cu Polonia, unde gemea de pribegi moldoveni [2]), Voevodul erà în duşmănie [3]). Supuşii lor, Cazacii, cu voia preaputernicului Hatman Zamoyski, ajutaseră un an mai nainte (1592), când Aron, mazilit, mergeà la Ţarigrad, pe pretendentul Petru Cazacul», fiul lui Alexandru Lăpuşneanu, la tronul Moldovei. Şi Aron, întors iar Domn, trebuià să-şi ia Scaunul cu puterea dela ei [4]). Tătarii aveau poruncă de mult să meargă împotriva Impăratului [5]), şi trebuiau să treacă prin Ţara lui, poate peste el întâi [6]). In Mihai, care tocmai venià

[1]) *Doc.* III. 1, 457. Zane c. Dogele, Constantinopole, 6 Sept. In vederea mazilirei, cred, porunceà Sultanul tocmai atunci lui Báthory, să-şi cheme napoi oastea ungurească, ce se aflà lângă Aron, de acum un an. *Mon. com. Transilv.* III, 294 şi nota 4 (294—5). Prietenii lui Petru Şchiopu lucrau pentru restabilirea lui, dorită şi de emigraţii din Polonia. V. Prefaţa la *Doc.* XI, p. 81 şi urm. şi actele p. 349, 370—1, 373—4. Un alt pretendent Bogdan, fiul lui Iancu Sasul, sosià în acelaş timp la Constantinopol. Iorga, *Pretendenţi*, 251 sq.

[2]) Iorga, Prefaţa la vol. XI de *Docum.* p. 84—85.

[3]) *Docum. Suplement* II, volum 1 (din archive şi biblioteci polone. publ. de I. Bogdan, Bucureşti, 1893). p. 327—8, Iaşi 24 Febr. 1594. Un sol polon către hătmanul Zamoyski: Voda se jelueşte de invasia Cazacilor din a. 1592. Se vede, e prima comunicare cu Polonii de atunci încoace.

[4]) Iorga, *Pretendenţi* în *Anale* XIX, 238—242. Vezi pe lângă izvoarele arătate acolo, instrucţia Principelui ardelean pentru Căpitanul trupelor sale ajutătoare, ce le trămise la porunca Sultanului, în *Mon. com. Transilv.* III, 412—5 (ung.), dat Alba-Iulia, 25 Sept. 1592. Apoi *Docum.* XI, 758 sqq.

[5]) V. mai sus, p. 77 (raportul din 19 Febr.); o scrisoare din Carpona (c. Archiducele?), 2 Aug. 1593, în *A. C. H.* Hassan-Paşa de Timişoara c. Stefan Báthori de Ecsed. Simand, 4 Sept. *A. C. H.*

[6]) In scrisoarea citată din 4 Sept. se zice, că şi sunt în Moldova. Cf. *Docum.* XI, 362, «Ex Transylvania», 15 Sept.: Sunt la Nistru şi aşteaptă numai să mişte Ardelenii din loc. Pentru mai târziu, de frica lui Aron de ei v.: *Docum.* III. 1, 179 sq.; IV. 2, 174; *Supl.* II. 1, 328; *Tört Tár*, 1879, 28.

www.dacoromanica.ro

să-şi ocupe tronul cu un alai de Turci după el, cine puteà aveà încă acum încredere? Ce-i mai rămâne bietului Domn de făcut, decât să se lipiască de Impăratul, care aveà trebuinţă de duşmanii şi duşmăniţii Turcului? Şi el înţelese aceasta.

Incă pe la sfârşitul lui Septemvrie el scrise Impăratului şi Colonelului său din Ungaria superioară Teuffenbach sau Tieffenbach scrisori, din cari se vedeà, că e sătul de jugul greu turcesc, şi că-şi aduce aminte că se ţine de Creştinătate; de aceea e gata a se supune pe sine şi Ţara sa Maiestăţii Sale împărăteşti. Sigmund Rákóczi, magnat din Ungaria de sus, împărtăşeşte aceste ştiri la 2 (12) Octomvrie [1]) Colonelului dela Comorn, Pálffy, spunându-i, că va vedeà şi el «peste puţine zile» scrisoarea lui Aron către Impăratul, care a fost trămeasă de Colonelul mai departe nedesfăcută «zilele trecute». Pe cea a lui Tieffenbach a citit-o însă şi el [2]). Primul răspuns ce-l cunoaştem e dela ofiţerul împărătesc din Ungaria de sus Prepostváry: îl îmbărbătează la servicii credincioase către Maiestatea Sa, mângăindu-l, că de va ajută Dumnezeu şi Aron se va arătà credincios, Impăratul îl va face să trăiască el şi urmaşii lui «mai în pace decât în această nestatornică Ţară a Moldovei» [3]).

La ce Aron se grăbia să răspundă, 1 Ianuarie 1594 (stil vechi, de sigur). Şti D-Ta cum e cu Moldova, aici Turcul porunceşte şi noi suntem numai guvernorul (Statthalter) lui. Noi ne îmbiăm să slujim Maiestăţii Sale, dar — D-Ta înţelegi — mai mult nu putem zice, «căci mare lanţ şi funie ne stă în cale». Am înţeles făgăduinţa ce ne-o faceţi, dar «aceasta promisiune ar trebuì să ni se trămeată cu subscrie-

[1]) Că datul de 2 Oct. e stil vechi se vede din scrisoarea lui Pálffy c. Matthias, din Comorn, 22 Oct. unde spune apriat aceasta *A. C. H.*

[2]) Rákóczi Sigm. c. Pálffy, din Viseli, 2 Oct. 1593. *Doc.* XI, 366. Indreptez în tiparul acestui document după *A. C. Hung.* locul urm.: «unnd nicht alls Unnderthanen; unnd getreue von dem Weida aus Sübenbürgen, aber gebürde»... care trebue citit: unnd nicht allso Unnderthanen unnd getreuen. Von dem Weyda aus Sübenbürgen aber gebürde etc....

[3]) Estras contemporan din scrisoarea lui V. Prepostváry c. Aron, Chenger, 25 Dec. 1593. Orig. din Arh. ministr. de război din Viena, (azi nu se mai găseşte ca multe altele din Hurmuzaki, publ. în *Docum.* III. 1, 176—7.

www.dacoromanica.ro

şi sigilul Maiestăţii Sale. Acum numai după scrisoarea D-Tale nu putem face aceasta› [1]). Şi, la sigil şi iscălitură în numele Impăratului se şi ajunse, peste o jumătate de an.

In scrisoarea ce o cunoaştem a lui Sigmund Rákóczi dela 2 12 Octomvrie el mai spune, că «şi Voevodul transalpin [Mihai adecă] simte la fel cu Moldoveanul acesta› şi că amândoi Voivozii, pricepând bunele prilejuri, aşteaptă numai bunăvoinţa Maiestăţi Sale către ei [2]). Rákoczi se întemeià pe veşti sosite din Transilvania, căci nu se vede, că ar fi citit şi aceasta în scrisoarea lui Aron către Teuffenbach. Şi la 26 Octomvrie i se da lui Pálffy, care espediase acele scrisori mai departe, răspuns din partea Consiliului de război «pentru scrisoarea lui Ragozi privitoare la tractarea cu Voevodul Transilvaniei [şi cu privire] la Moldavi şi Români» [3]). Tot aşà spun oamenii, veniţi din părţile Transilvane la Praga pe la începutul lui Noemvrie, că Ţara-Românească, Moldovenii, şi Ardelenii de sigur s'ar mişcà împotriva Impăratului, când ar vedeà numai, că pornesc puţin rău lucrurile acestei Impărăţii [a Turcului] [4])

Nu avem cu toate acestea nici o mărturie mai sigură, că Mihai încă de pe acuma ar fi dat sau ar fi cercat să dea un semn Impăratului de dorinţa sa de a o rupe de Turci.

Dacă erà cinevà care să fi ştiut de pe acuma cugetul ce vom vedeà că l-a avut Mihai, acesta nu puteà fi decât Principele ardelean care-l recomandase Turcului la Domnie.

După ce Aron îşi arătase inima, căpitanii împărăteşti din Ungaria de sus nu întârziară să i-o mai încălziască încă.

Ei aveau închipuiri mai cutezătoare, scriind Archiducelui Matthias, cum făcù Prepostváry la 3 Februarie, de pustiirile

---

[1]) Aron c. Prepostváry, Iaşi, 1 Ianuarie 1594. Original unguresc cu traducere contemp. nemţească în Arhiva de Război. Traducerea în *Doc.* III. 1, 177. Din câte văzurăm, e lămurit, că Aron a început cu apropierea de Impărat.

[2]) *Docum.* XI, 366.

[3]) *A. R.* Regist. 191, f. 103, 26 Ocb. 1594.

[4]) *Docum.* III. 2, 35. T. Contarini c. Doge, Praga, 9 Nov. 1593. In raportul aceluiaşi Ambasador dela 18 Ianuarie 1594 citim: si sta con speranza che il Transilvano et il *Valaco* debbano acostarsi all Imperatore (*ibid.* p. 39), supt Valac se înţelege de sigur Aron din Moldova; cf. aceeasi 'numire pentru Moldovean ibid. p. 33, 41, dată, tot de Contarini.

www.dacoromanica.ro

ce ar puteà face Voevozii românești — a căror Țări el le cunoaște ca Viena, «dacă ar vreà să se ridice și să fie cu credință»,—în Țara turcească până la Adrianopol, ba închizând chiar calea spre Constantinopol, cât Sinan să fie silit ori să se întoarcă înapoi, ori să se svârle asupra lor [1]). Iar lui Aron îi vorbiau nu numai de izbânzile lor ci și de împreunarea puterilor creștine într'o ligă din care nu va lipsì nici Principele Transilvaniei [2]). Și Voevodul moldovean, de frică să nu rămână pe dinafară de ea, se grăbi să scrie lui Teuffenbach, «Căpitanului general», și celorlalți căpitani din Ungaria de sus, la 5 Februarie, jurându-se pe creștinătatea și adevărata sa credință, că va ținea «hotărârea sau încheerea aceea ce ei o așează sau o fac cu Creștinătatea în toate articolele ei». Dânșii să-i poruncească numai, că să știe ce are să facă [3]). Acelaș lucru îl spune și Principelui Transilvaniei: să scrie și el «principilor și domnilor din părțile de sus» să-i ceară numai «prin scrisori» ridicarea sa pe partea Creștinătății, căci el e gata cu tot poporul și cu toată averea sa Creștinilor să le ajute. Le da apoi veste de Tătari că au cerut dela el oameni să-i poarte prin Polonia către Muncaci și Cașovia, ceea ce el a împărtășit Polonilor [4]), și la Cazaci le-au scris să-i ia pe dinapoi, «căci și noi ne vom sculà împotriva Tătarilor de cealaltă parte». Să se coboare Creștinii numai până la Timișioara și Mohaci și Turcii nu se vor opri până la Constantinopole [5]). Amândouă scrisorile Teuffenbach

---

[1]) Prepostváry c. Matthias, Belteök, 3 Februarie 1594. *Docum.* III. 1, 178. Reflexul acestor fel de vești se vede și în convorbirea lui Trautson, Ministru împărătesc, cu Speziano, în raportul acestuia dela 14 Martie *Docum.* XI, 425.

[2]) Scrisorile nu sunt cunoscute, dar se poate înțelege aceasta din răspunsurile lui Aron ce urmează.

[3]) Aron «Sacrae Caes. Reg. Mttis Capitaneo, Generali, ceteris Magnificis Dominis partium Regni Hungariae Superiorum în generali». *Docum.* III. 1, 180.

[4]) Și sunt dovezi că a făcut așà V. Scrisoarea polonului Drożynski c. Hatmanul Zamoyski, Iași 24 Febr. 94; a lui Aron c. Zamoyski, Iași 5 Martie. *Docum. Supl.* II. 1, 327—9 și mai ales scris. lui Zamoyski, ibid 336—7. Sunt primele legături ce le cearcă Aron cu Polonii, în fața primejdiei.

[5]) Aron c. Sigismund Báthory. Iași 6 Fevrarie 1594. *Doc.* III. 1, 179 (ex. ungarico in latinum versio); idem p. 459. Nici acest document nici

www.dacoromanica.ro

le primià la 16 Februarie dela Sigmund Báthory şi le espedià îndată Arhiducelui Matthias, spunându-i, că a trimes o mulţumire şi cuvinte de îmbărbătare lui Aron[1]). Matthias, însărcinat de fratele său Rudolf cu grija şi cărmuirea războiului din Ungaria în acest timp [2]), trimese şi el din partea sa, la 23 Februarie, mulţămiri Voevodului moldovean, rugând-ul şi îmbărbătându-l să nu lipsească dela câte s'a îmbiat: Majestatea Sa va căutà să poarte războiul straşnic şi să zdrobească pe Turci, asigurând şi Ţara lui despre ei. Ştià însă Matthias, că aceasta nu e destul, de aceea se rugă de Impăratul, să grăbiască a face toate cele de lipsă ‹pentru încheierea şi promovarea tocmelei începute›... «Cu deosebire credenţionalul pentru Aron, Voda Moldovei să facă bine să-l iscălească iute şi să i-l trimeată.» Cu acest bun prilej» apoi să caute cum va puteà să trimeată «ajutorul de oaste şi altele, pentru ca Voevozii [al Transilvaniei şi Moldovei] să poată vedeà seriozitatea şi intenţia împotriva duşmanului şi să se poată mângâià, ca au un bun scut la spate›.

Intârzierea ar face, ‹ca unul sau altul să se hotărească de silă la cevà, la ce acum nici nu se gândeşte [3]). Nu se poate înţelege bine, ajutoarele acestea le cere Matthias pentru sine sau pentru Voevozi [4]), — la toată întâmplarea nainte de a fi

---

cel din nota 3, nu pot fi datate stil vechiu, cum s'a tipărit din partea editorului. Ele nu puteau ajunge peste Alba-Iulia (cumcă Principele erà acolo atunci, v. Szilágyi, *Carrillo*, 11) în mânile lui Teuffenbch la 16 şi în ale lui Matthias la 23 (la Târnavia), cum vom vedeà îndată, scrisorile lor fiind sigur date stil nou.

[1]) Teuffenbach c. Matthias, 17 Fevr. 1594. *Doc.* III. 1, 181.

[2]) O spune şi el în scrisoarea lui c. Aron; cf. *Mon. com. Hung.* VIII, 165.

[3]) Matthias c. Rudolf. Tyrnau 25 Februarie 1594. *Docum.* III. 1, 184—5,

[4]) Credinţa mea este, că Matthias le cerea pentru sine. Erau ajutoarele ce le cereà Impăratul dela Principii germani şi străini. Se lămureşte aceasta şi din scrisoarea lui Teuffenbach, o lună mai apoi. Aron îl înştinţase că vin Tătarii. Teuffenbach îi scrise să-i oprească cât va puteà, iar lui Matthias acestea: Weil dan dergleichen Khundtschafften ie nit zuverachten, Wellen Eur Fürst. Durchlt dahin genedigst bedacht sein, Damit nit allein die hinüber gefordertten Reutter vnnd Husarn ehist widerumb *zuruckh gelassen*, sondern auch ain mehrere anzal Teutsch Kriegsvolckh zu Ross und Fuess fürderlich herein geschickht. werde, auf das mit hülf des Almechtigen dieser geschirmdter feindt nit allein gehindert sondern Ime auch sovil müglich abbruch geschehen müge. Pentru cine

www.dacoromanica.ro

ajuns la un legământ cu ei nu puteà fi vorba, nu la Curtea Impăratului cel puţin, de a trimete cuivà bani sau trupe într'ajutor. Dar, că vremea sosise pentru încheerea unui legământ în toată forma, aceasta o înţeleseră şi la Praga. Cu Sigmund Báthory se tocmiau prin Carrillo care aveà să vină în curând iar la Praga; Comuleo erà şi el tocmai pe atunci în Ardeal. Dar Kiss, Trimesul lui Teuffenbach, nu se întorsese încă, [1]) ceeace măria numai îndoiala în izbândă unirei cu Transilvanul [2]). De aceea, şi fiindcă el se îmbià mai cu înbulzială, «cu deosebire» la Aron trebuià să fie trimes cinevà, să aşeze cu el învoială scrisă, pe când va fi ajuns acolo şi Trimisul Papei să-l îndemne.

Erà de lipsă, chiar pentru a silì pe Transilvanul să mai slăbească din cererile lui, când Impăratul ar aveà în coastă-i un aliat, precum socotià că are pe Cazaci, cu cari tocmai atunci încheiase o învoială. Că, nici ei nu aşteptase venirea Trimisului papal, ci, cum dragul vieţii lor erà lupta şi prada, îşi îmbiase repede Impăratului braţele lor. Aşà, că la 3 Fevruarie Rudolf puteà da în mâna seniorului lor Clopicki scrisori către Ţarul Moscovit, către Aron-Vodă şi la nişte Principi poloni, vecini cu ei, ca să lase liberă trecere şi să nu facă nici o supărare celor 8—10 mii de Cazaci ai numitului Clopicki, cari «mărturisesc că sunt neam liber», ba pe cât pot, să le ajute şi să le înlesnească marşul, — căci i-a primit sub steagul său şi s-a învoit cu ei să împiedice trecerea Tătarilor către Ungaria şi să năvălească asupra Im-

---

cunoaşte mersul lucrurilor în Ungaria, nu mai e îndoială, că husarii şi călăreţii, de care Teuffenbach zice să fie *lăsaţi repede înapoi*, nu puteau fi decât ajutoare cerute de Matthias din corpul căpitanului dela Caşovia, pe cari dânsul le cereà acum napoi, şi încă pe deasupra şi trupe nemţeşti, ca să poată ţine pept cu Tătarii ce-i aşteptà, şi nici de cum pentru a le trimete lui Aron.

[1]) V. mai sus, p. 109—10.

[2]) ... sperano tanto da lui [Aron] quanto dallo stesso Transilvano; del quale, secondo che mi disse il signor Ronfo [ministrul Rumpff], hora si ha qualche dubio, fomantato dalla tardanza a comparire alcuno,—scrie Speziano la 7 Martie din Praga, iar la 14: se Polonia et il Transilvano vorrano aiutare... *Docum.* XI, 418, 425.

www.dacoromanica.ro

părăţiei turceşti, trecând Dunărea pe la Silistria, prădând-o şi pustiind-o până la Adrianopol şi dincolo. [1])

Astfel, când ajunse scrisoarea lui Matthias la Praga, Rudolf puse de făcură în grabă scrisorile pentru omul ce-l rânduià — ce e drept şi la «Voivodul Transilvaniei», dar numai «cu prilejul» acesta (data ocasiune ad Illustrem quoque Transylvaniae Woyvodam divertat), — de-a dreptul în Moldova (in terras Moldaviae Walachiae) peste Polonia: [2]) ca să caute să mişte la răscoală împotriva Turcului nu numai pe Hospodarul (fie Aron, fie Ştefan Bogdan, pentru cari amândoi, unul din ei nefiind de faţă, are scrisori de credinţă împărăteşti pentru toată întâmplarea), [3]) ci şi pe boierii (magnates) ţării sale, pe nobili şi pe ceilalţi locuitori, în numele Maiestăţii Sale, şi să-i atragă pe partea Sfintei Impărăţii Romane, [4]) cu toată înţelepciunea, isteţimea şi îngrijirea.» Aşà cuprindeà în cuvinte instrucţiunea împărătească dela 7 Martie 1594, misiunea lui Ioan de Marini Poli Ragusens. [5]) Iar în credenţionalul ce i se gătià în aceeaşi zi pentru «ilustrul principe Aron Hospodarul Moldo-Valachiei» (Hospodaro Moldaviae Walachiae), i se cereà acestuia să se hotărască acum, că vreà, precum s'a arătat (după vestea ce o are Impăratul dela oameni de bună credinţă), să scuture urâtul jug, şi să se poarte aşà, că Impăratul să se simtă îndemnat a-l

---

[1]) Rudolf c. Ţarul Teodor (Fedor), Aron Vodă, Ianus, Principele de Sborowski, Palatinul de Braclaw. . . . şi c. Cazacii Zaporogeni. Pragae. 3 Febr. 1594. *Docum.* XI, 407—8. Tot acolo p. 406: punctele 3, 4, 5, din învoiala făcută cu iei.

[2]) Drumul se vede din relaţia «legatului». *Docum.* III. 1, 200 sq.

[3]) Vezi încurcala învăţaţilor noştri asupra acestui loc atât de lămurit mai jos, pag. urm nota 2. Acolo vom reproduce locul în original.

[4]) Spun pentru cetitorii cu puţină carte, ce s'ar întâmpla să-i am, că aşà se numì Impărăţia nemţească dela înfiinţarea ei (la a. 800) socotindu-se ca o moştenitoare creştină a Impărăţiei păgâne a marilor noştrii strămoşi Romani, până când Napoleon cel mare îi şterse şi fiinţa şubredă şi numele la a. 1804.

[5]) Instructio Sacrmae Caes. Regiaeque Majestatis Divi Rudolphi II. Romani Imperatoris etc. pro egregio Iohanne de Marinis, Raguseo, ad Partes Moldaviae Walachiae proficiscente, supra ea quae eiusdem Caesariae Majestatis nomine illic agere et exequi debeat. *Docum.* III. 1, 186

www.dacoromanica.ro

cinstì şi a-l înălţà pe el şi fii lui cu strălucite podoabe şi să-l facă nemuritor la urmaşi [1]).

Dar, cum se vede lămurit din instrucţie, se ţineà seamă, că Aron puteà să nu mai fie Domn până ce ar ajunge deputatul împărătesc la el. De aceea i se dete lui Marini un credinţional şi pentru acela ce se credeà cu siguranţă, că va ajunge sau va fi ajuns urmaşul lui, pentru Ştefan Bogdan, [2])

---

[1]) Rudolphus — Illustri Principi, Aaroni Hospodaro Moldaviae Walahiae sincere nobis dilecto. *Docum.* III. 1, 187.

[2]) Rudolphus... Illustri Stephano Bogdan, Hospodaro Moldaviae Walahiae, sincere nobis dilecto. *Ibid.* p. 184—5. Această urmare de fapte, atât de simplă şi atât de uşor de înţeles, numai din cele 3 acte arătate în notele din urmă, nu a fost pricepută de învăţaţii noştrii până în ziua de astăzi. Din potrivă credenţionalul adresat lui Ştefan Bogdan, şi alusia la el în instrucţia Impăratului pentru Marini, i-a încurcat foarte. Atât d-l Xenopol cât şi d-l Iorga au crezut că acì e vorba de Voevodul Ţării-Româneşti: «necunoscând deci Impăratul, nu numai mazilirea acelui domn, dar încă şi pe acel ce urmase după el, Alexandru al III-lea, înainte de Mihai Viteazul» [aşa dară:| Ştefan Bogdan e una cu Ştefan Surdu, şi la curte nu se mai auzise nimic dela 1591 încoace despre Ţara-Românească!] Xenopol III, 167. Mirarea noastră e cu atât mai mare, cu cât d-l Xenopol a citit şi instrucţia, şi pune chiar în notă o parte din locul care trebuià să-l lămuriască, dacă nu l-a lămurit altcevà. Iată pasagiul nesdrobit: «Iccirco Caesarea Regiaque Maiestas Egregio Iohanni de Marinis Raguseo, ex Aula Caesarea in terras Moldaviae Walachiae proficiscenti, in mandatis dedit, ut cum eo devenerit, non solum ipsum Hospodarum, sive Aaronem, sive Stephanum Bogdanum, ad quos quidem ambos, *alterutro non praesente* Caesareas literas Credenti[on]ales in eventum habet: Verum etiam eius regionis Magnates, nobiles et reliquos incolas, ad insurgendum adversus Turcas suae Maiestatis nomine commovere, ad suaeque Maiestatis et Sacri Romani Imperii partes qua maxime decet prudentia, dexteritate et cautione pertrahere studeat . Avem locul în text mai sus. Nu ştiu cum nu s'a putut înţelege «alterutro non praesente» unul sau altul nefiind de faţă (adică nefiind Voevod), căruia i se trimete «in eventum», pe întâmplare, scrisaorea. Iard-l Iorga scrie—la a. 1900, într'o notă la un document din 29 Martie 1594, *Docum.* XI, 430: «Impăratul intrase încă în legături şi cu acesta [cu Mihai-Vodă adică], adresând însă scrisorile lui Ştefan Bogdan, *greşală de cancelarie* care e cu totul inexplicabilă, când se gândeşte cinevà la bunele informaţiuni din Turcia pe cari le aveau Imperialii» (cit. Hurmuzaki III. 1, 184—5 şi 186 şi «Cf. Xenopol III, 197, nota 3»—pag. e greşită: 167). Adecă e o îndreptare a d-lui Xenopol, care ziceà că nu e greşală de cancelarie, ci neştiinţă. — In faptă Imperialii erau rău informaţi despre isprăvile din Constantinopol, din

www.dacoromanica.ro

ale cărui simţiminte pentru Casa Austriei le cunoşteau de înainte. [1])

Vestea aceasta ca şi cea despre urmaşul ce se aştepta să fie va fi adus-o la Praga chiar Marini.

Acest Ragusan erà bine cunoscut în amândouă Ţările româneşti. Venise la curtea lui Mihnea-Vodă în Muntenia la sfârşitul a. 1585, se căsătorise cu o verişoară a Domnului, de care acesta îl despărţì pe la începutul a. 1590, când apoi gâlcevitorul şi cheltuitorul negustor, ridicat la boierie, sau având cel puţin loc în divanul lui Mihnea [2]), trecù în Moldova. Aci luă vămile în arendă, plecă cu Domnul Petru Şchiopul în Apus, când acesta îşĭ părăsì Scaunul, la 19 August 1591, isbutì cu recomandaţii dela Regele Poloniei şi dela Archiducii Ernst şi Matthias [3]) să-şi poată urmări Stăpânul cu proces înaintea guvernului Archiducelui Ferdinand din Tirol, unde se stabilise Domnul, ḑicând că ar fi fost păgubit prin fuga lui. Procesul îl perdù, dovedindu-se că pârâşului îi trebuiau bani fără dreptate, dar el nu încetà a

---

timpul de când Kreckwitz fu închis, vor începe însă a aveà în curând veşti mai bune, peste Veneţia de la un om p.ătit în Ţarigrad. Dar aici nu e vorba de acestea ci de un lucru foarte de necrezut: de neluarea în seamà, din partea acestor învăţaţi, a numelui Ţării «Moldovei cu: Moldavia Walachiae» (în titlul lui Ştefan, tipărit greşit cu o virgulă între ele), un fel în amândouă scrisorile acestea, numire atât de deasă a Moldovei (Valachia moldovenească adică), cum o numeşte chiar Marini în relaţiunea sa italienească, după ce a fost la Aron («prevegniuto in Moldavia Walachiae», şi se ştie că în Valachia nu a fost atunci. *Docum.* III. 1, 200),— pe când Ţara Românească se numeşte Valachia Transalpina, saŭ simplu Valachia, saŭ la Poloni chiar «Moldavia sau Moldavia Transalpina. Cf. studiul meu, *Matei Băsărabă*, p. 295, n. 1 şi Papiu, *Tesaur*, I p. XI şi XIV) Iar Domnii îşi numesc Ţara Ungro-Vlachia în hrisoavele lor. Că Moldova se numea de Greci «Moldovlachia» şi chiar Mitropoliţii Moldovei îşi ziceau «ai bisericei Moldovlachiei , ca bunăoară Macarie, Ţamblac în prima jumătate a secolului al 15-a, despre asta găsim destule date în studiul lui Melchisedec, Mitropolitul *Grigore Ţamblac*, în *Revista* d-lui Tocilescu, III, 32, 36, 38, 39, 57, 165.

[1]) V. scrisoarea lui c. Archiducele Ferdinand (de Tirol, unchiul Impăratului) Veneţia 3 Iulie 1593, *Doc.* XI, 347. Nu poate fi Ştefan Surdul, cum arată editorul de-asupra, căci acesta era esilat la Chios. *Docum.* III 1, 464.

[2]) Iorga, *Contribuţiuni* în *Anale* XVIII, p. 63—65, 70, 75, 77, 95 sq.

[3]) *Docum.* XI, p. 258—9 şi 283.

www.dacoromanica.ro

apelà în potriva judecăţii [1]). Bun prieten cu Pezzen, din timpul când acesta fusese Ministru «resident» la Constantinopol, sfetnicul acesta împărătesc, cu trecere cum erà, îl socotì cel mai potrivit Agent de trimes la Răsărit [2]). Şi tocmai el, Raguseo, erà cel ce răspândise vestea la Curtea din Innsbruck şi apoi la cea din Praga, că la Constantinopol se lucră pentru întoarcerea lui Petru Şchiopul la Domnie. Cum însă chiar prin sgomotul lui chitise, ca Petru, oaspele, să fie privigheat de aproape ca nu cumva să plece [3]), Marini puteà crede că prietenul său Ştefan Bogdan [4]), care plecase anul trecut din Veneţia la Constantinopol, cu bună nădejde de Domnie [5])—şi dela care puteà să aibe şi veşti proaspete—va fi numit în Scaunul lui Aron, ce se clătina. De aceea i se dete, îl cerù el poate, credenţional şi pentru un al doilea Domn al Valachiei moldoveneşti, pentru Ştefan Bogdan.

La 18 Martie Marini plecà din Praga [6]). Peste o zi două, venì Carrillo acolo. El vorbià Nunţiului papal de voinţa tare «a tuturor baronilor şi miniştrilor Principelui ardelean de a face războiu împotriva Turcului»; în faptă ştim că nu puteà vorbì decât de dorinţa aceasta a Principelui. El mai spuneà «că încă nu s'au văzut mişcări mai mari ca acum», —se înţelege cu acelaş gând—«la Principii vecini ai Moldovei şi ai Ţării Româneşti». [7]) Şi vorbià «foarte lămurit» de ei, ca de «prietenii acestui Principe». [8]) Iar Comuleo scrià

---

[1]) *Docum.* XI, Prefaţa p. 80—88 şi actele 315—527.

[2]) *Docum.* XI, 408. Scrisoare din Praga dela Agenţii tirolezi către Domnul lor, Archid. Ferdinand, 8 Febr. 94. Declaraţiunile lui Pezzen, că Ioan Raguseul ar fi «un om *sincer*, *cinstit*», «căruia el şi-ar încrede şi trupul şi viaţa», pe când lumea multă îl arătà ca: viclean, înşelător, mincinos, «nu cu mintea toată..» (*ibid.* p. 319), aruncă o lumină cam urâtă şi asupra sfetnicului împărătesc.

[3]) *Docum.* XI, 492, 417 sqq. 425, 434. Cf. p. 401, 408 sq.

[4]) *Ibid.* p 347. In scrisoarea aceasta «Şteffano Bogdano, Voivoda, Principe legitimo et Herede di Moldavia Vlachia» cere ajutorul Archiducelui Ferdinand, prin «Giovanni de' Marin Polli, Raguseo», «..perchè io lo conosco instrumento molto atto per mio servitio».

[5]) *Doc.* III, 457—8, 464; III. 2, 31—33, IV. 2, 174 şi scris. cit. din XI, 347.

[6]) Insemnare pe credenţionalul pentru Aron. *Docum.* III. 1, 187.

[7]) Speziano c. San-Giorgio, Praga, 22 Martie 1594. *Docum.* XI, 426.

[8]) Speziano c. Comuleo, Praga 26 Martie, *Ibidem* p. 429.

www.dacoromanica.ro

din Alba Iulia Cardinalului S. Giorgio la 16 Februarie, că îşi dă silinţa, «ca acest Principe să aibă înţelegere cu Moldoveanul şi Valacul şi alţii,... pentru ca auzind zisul Principe de învingerea ce se speră a oastei împărăteşti, să se mişte repede în persoană prin Ţara românească şi Moldova şi cu mare oaste să-şi ià drumul cătră Constantinopol». Şi, că de-l va vedeà hotărât la lucrul acesta, îl va face să scrie şi Papei. [1]) La 23 Februarie apoi, după aşezarea «capitolelor» de trimes Impăratului, «delegatul Sfântului Scaun» scrià către acelaş Cardinal, că nu mai rămâne decât ca Sigismund să intre în luptă, în momentul arătat, când nu-şi va mai teme statul de un atac din partea Turcilor şi Tătarilor, unindu-se cu Principii români şi cu alţii dela Meazănoapte, ce vor fi gata pentru a merge asupra Constantinopolului. Şi, că tocmai a şi scris Principele Papei în acest înţeles. Comuleo sperà, că îndată ce va sosì cardinalul Báthory, până în opt zile, cu ajutorul lui îl va face pe Principele «să se dechiare şi să se uniască cu Principii români». Uniţi apoi aceşti trei Principi, şi adunaţi cu trupele lor în Moldova, se va puteà aşteptà, că se vor mişcà şi Cazacii, Circassienii, Moscoviţii, mulţi Poloni, cari vor face o armată aşa de mare ca să poată merge la Constautinopol şi să-l poată cuprinde chiar fără de oastea împărătească. [2])—Trăind cu totul pentru ideia nimicirii Turcilor şi liberării Creştinilor, pentru care scrisese înainte de a fi însărcinat cu misia aceasta un memoriu (o relaţiune asupra visitei sale, timp de 3 ani la aceşti Creştini supuşi Turcilor, din însărcinarea Papei Grigorie al XIII), [3]) Archipreotul nostru uità interesele politice — ale Impăratului mai ales, ori că n'aveà înţelegere pentru ele. Tot aşa scrià el şi lui Speziano. [4]) La acesta găsim însă şi o

[1]) Pierling i Dr. Rački, *Izvještaj L. Komulovića*, în *Starine* XIV, 89.

[2]) *Ibidem*, p 92—3.

[3]) *Ibidem*, p. 96—7. Relatione del P. Don Alexandro Comuleo, arciprete di S. Hieronymo di Roma, sopra le cose del Turco, fără dat. Pe temeiul cunoştinţelor arătate acì, se vede, a căpătat misiunea de acum.

[4]) Speziano c. San-Giorgio 23 Martie: Il signor Alessandro Comuleo scrive a me.... che ci è di far progressi sino à Constantinopoli, se col principe di Transilvania si uniranno, come egli crede, li Voivodi di Valachia et Moldavia, et vi fossero li aiuti di Polonia..... *Doc.* XI, 426.

www.dacoromanica.ro

formă potrivită pentru Curtea împărătească: «Legătura» Impăratului cu Ardeleanul «va trage cu sine pe Moldovean şi pe Valac». [1])

Cu planul acesta al lor, preoţii nu numai se trudiau să mişte pe Transilvanul la război împotriva Turcilor, ci credeau că-l vor face şi pe Impăratul îngăduitor pentru condiţia de frunte a alianţei ce o puneà Sigismund; recunoaşterea lui ca Principe neatârnat de Ungaria, [2]) singura ce puteà să-l atragă, cum văzuseră ei. Cumpănirea aceasta firească ne-o pune dinainte chiar Speziano. Scriind la 26 Martie lui Comuleo de prietenia Principilor români cu Ardeleanul de care «vorbeşte foarte lămurit› Carrillo, zice: «şi acest punct mi se pare atât de însemnat, că singur ar trebui să pună în mişcare toată tocmeala, şi eu nu mă voi lăsà de a cere încheierea ei». [3]) Dar la Curtea Impăratului, unde se puneau, chiar atunci «nădejdi» în «Moldovean şi Valac», [4]) în Valac de sigur în urma acestor veşti, socotiră, că nu trebue primit un astfel de negoţ, şi fără să se «mişte dela paşul obicinuit› respunseră îmbulzitorilor, că această tocmeală «nu ar fi de trebuinţa acestor vremi». [5]) Vroiau, precum ştim, cu trăgă-

---

[1]) Speziano c. San-Giorgio, 28 Martie: sequendo questa congiontione, che tira seco il Moldavo et il Valacco, come hà avisato Don Alessandro *Docum.* XI. 430.

[2]) Vezi mai sus p. 109 şi urm.

[3]) .....«et che il Padre ancora dice molto chiaramente degli Moldavo et Valacco, amici di cotesto principe, parendo a me, che questo punto sia cosi importante, che solo doveria dare la mossa a tutta la negotiatione, nè io lasciarò di sollicitare la resolutione» *Docum.* XI, 429—30.

[4]) Speziano c. San-Giorgio. Praga 29 Martie *Ibid.* p. 430.

[5]) Scrisoarea aceluiaşi dela 28 Martie. Ibid. p. 430. «..... Et che non saria [la negociatione] il bisogno dei tempi che corrono, et delle speranze che si hanno di fare grandissimi progressi con l'aiuto di Dio, sequendo congiontione, che tira seco il Moldavo et il Valacco, come hà avisato Don Alessandro».—Erà de lipsă la începutul acestui fragment o explicare din partea culegătorului, ale cui păreri ni le împărtăşeşte Nunţiul, în partea primă. Cu bună băgare de seamă trebuie să scoatem din continuarea documentului, că e vorba de partea mare, mai puţin «practică» a sfetnicilor Impăratului.

www.dacoromanica.ro

narea să-l silească pe principele a se arunca în braţele Împăratului [1]) fără condiţii.

Nu-i vorbă socoteala preoţilor se întemeià pe fapte, cât priveşte pe Domnii români. Abià au putut auzì Aron şi Mihai de sosirea lor în Ardeal, şi ei se grăbiră a-şi trimite solii. La 19 Februarie aceştia erau în Alba-Iulia, ‹pentru a cere Principelui şi a-l zorì, să se uniască cu toate puterile lor împotriva Turcului». [2]) Dar Principele nu numai că nu căutase «să deà un îndemn» vecinilor săi şi ‹să-i aţâţe [3]) ci dimpotrivă, nicì nu vreà să audă — la început — de unirea cu aceşti Principi, scoţându-se cătră cei doi preoţi cu aceea, că prin apropierea de ei, lucrul s'ar descoperì Turcului. [4]) Ii

---

[1]) .....«ma quello che io dubito è che habbino intentione, con la dimor, ra mettere in necessità il Transilvano di dichiararsi et buttarsi nellebraccia del'Imperatore, come sarà discoperto dal Turco». Acelaş raport.

[2]) *Izvještaj L. Komulovića*, p. 93 Comuleo c. S. Giorgio, Alba Giulia 23 Febraro 1594: «sendo che il Moldavo et Valaccho, et [sic!] dependono tutti da lui; anzi quattro di sono mandorno sollecitare questo principe et instare d'unirsi con tutte loro forze contro il Turco». Totuş d-l Iorga scrie în *Istoria lui Mihai-Viteazul* (în cea mare, câtă a apărut în Convorbiri, 1902 şi lanuarie 1903 — în Febr. acel an am publicat, la învitarea d-sale, vre-o 10 pagini fără note tocmai din această parte, în volumul «Prinos lui Sturdza») la p. 1082, că lui «don Alessandro [Comuleo].. *i se părù* că descopere şi Trimeşi pentru asemenea scopuri ai lui Mihai-Vodă».

[3]) Această părere o are d-l Iorga când scrie: «Singurul principe catolic dela Dunăre [Sigismund] trebuià să deie un îndemn celor doi Domni shismatici din vecinătatea lui, să i aţâţe şi să-i conducă«. Urmează apoi dovezile: «La 16 Fevruarie, Komulović vorbeşte de vizita ce va face lui Aron şi Mihai-Vodă... pentru unirea lor cu acest prinţ al Ardealului». La 23, el pune în prima linie a lucrurilor de îndeplnit înjghebarea «unirii celor trei Domni», după care ar venì câştigarea Polonilor, Cazacilor, Ruşilor, Caucazienilor . (*Scurta istorie*. p. 19, cf. şi p. 11: «amândoi Domnii ascultară îndemnul de răscoală, care venià din Ardeal»). Da, ideia o avură şi preoţii, dar nu la îndemnul lor ci de bună voie, în acelaşi timp (ba Aron încă mai nainte) se imbiară Voevozii la fapte. Şi vom vedeà îndată cum îi primì Principele.

[4]) «ma esso per suspetto, che ha di non palesarsi ancor al Turco per nemico, non ardisce aprirsi chiaramente in tutto a loro, ma li trattiene in speranza . Scris. cit. a lui Comuleo, din 23 Fevruarie. Acelaşi lucru se poate tâlcui, încă şi mai hotărât pentru tăgăduirea Principelui de a se unì cu Voevozii, din scrisoarea lui Speziano c. Comuleo, după veştile primite cu grai dela Carrillo. V. pasagiul în nota ce urmează.

www.dacoromanica.ro

bănuià dar cu necredință, căci doar nu poate fi vorba de o tragere pe sfoară a Turcilor în ascuns, fără să fi avut a se arătà cu armele. E drept, Principele aveà de gând să se arate, când ori și cine se puteà arătà, înaintea Constantinopolului: la împărțirea dobânzii. Și numai stăruințele lui Comuleo «îl făcură» pe Sigismund «să înțeleagă» planul unirei cu Moldova și cu Țara-Românească.

Cu toate acestea oamenii Voevozilor români nu vor fi dus acasă nici o vorbă aleasă, nu mai mult decât puteà să-i ‹țină în speranță». De aceea Speziano, căruia îi povestì Carrillo întâmplările și cu graiul, scrià la 2 Aprilie lui Comuleo (și dela acesta a mai putut primì și alte scrisori necunoscute), că Alteța Sa (Sigismund), dacă se poate unì cu Moldoveanul și Valacul, să nu trăgăneze, căci e o înșelare a crede, că, stând el cu Împăratul în tocmeli, Turcul să nu știe de asta Și cu toate că văzuse câtevà zile mai nainte cât de rău sunt primite condițiile Ardeleanului la Curte, cu momeala atragerei Românilor ce ar urmà cu tot, el aveà credința, că numai după săvârșirea unirei Principelui cu Românii și Cazacii se vor puteà «domnii ăștia» (sfetnicii împărățești) ‹hotărî la lucruri mai de însemnătate cum erau acelea la cari se gândià Comuleo [1]).

Solii Voivozilor români în Ardeal, se vede, vorbise cu atâta căldură de dorința lor de luptă, și arătase *răscoala* lor chiar atât de apropiată, că lui Speziano puteà, peste 2 zile (la 4 Aprilie), să i se pară, după veștile ce primise, că legatul Comuleo «va trebuì să afle› în Țara-Românească și în Moldova ‹lucruri noue și neașteptate, și schimbări [2])». Această

[1]) Speziano c. Comuleo, Praga, 2 Aprilie. *Docum.* XI, 431:... «Che poi [scrive Cariglia,-explică culegătorul-editor, trebue să fie însă ‹zice» în loc de «scrive»; Carillo erà la Praga. nu știm cel, puțin, să fi plecat] Sua Altezza [Sigismund] habbia mutato opinione, come Vostra Signoria dice [aci se potrivește scrive], ad instanza di lei, *che l'hà fatta capace* intorno al pensiero che già haveva delle cose di Moldavia et Valacchia. E stata una santa cosa, che, a dirne il vero, era intollerabile, et non le saria riuscito. E facilissimo da vedere che il Turco sappia che il principe transilvano tratti»... «et quando credessimo il contrario»... «ci trovariamo ingannati». V. și scrisoarea cunoscută a lui Comuleo, pasagiul din nota precedentă.

[2]) Speziano c. S. Giorgio, Praga 4 Aprilie. *Docum.* XI, 431.

www.dacoromanica.ro

dispoziţie însă, pare că speriă pe Báthory, că Românii s'ar puteà unì cu Împăratul înaintea lui şi fără de el. Căci fără îndoială numai intriga lui poate fi, că delegatul Comuleo, după ce fixase Nunţiului dela Praga ziua de 8 Martie pentru plecarea sa în Ţara-Românească [1]), nu se duse, pentru că, ziceà el, «cu principele Ţării-Româneşti nu se cade a tratà acuma, căci el stă cu un număr mai mare de Turci decât de creştini în Bucureşti: dar atunci, când principele Moldovei va eşì la răsboi, el va fugì repede cu zişii Turci, şi toată Ţara-Rmâneascâ va cure la oastea ce va fi în Moldova ; ori că Transilvanul într'adevăr va cuprinde acea provinţă fără a scoate sabia din teacă» [2]). De a merge în Moldova nu-l puteà oprì. Legăturile lui Aron cu Împăratul îi erau cunoscute, şi mai vârtos pentru că pe acolo duceà drumul la Cazaci. Apoi în Iaşi Domnul aveà o gardă de Unguri, care puteà împlinì ori şi când vre-o dorinţă a lui Sigismund. Şi că aveà dorinţi şi ce fel, văzurăm la Ţara-Românească: nu ca aliate cu el pentru răsboi, ci ca supuse vreà să aibe îngânfatul Ungur Ţările româneşti. În jurul acestui punct îşi învârtià el de pe acum politica sa cu aceste ţări [3]). Şi dorinţa ferbinte a Românilor de a intra în luptă îi slujà minunat de bine. Numai cât ei trebuiau să fie împedicaţi de a se unì de-a dreptul cu Împăratul. Numai cât dorinţa aceasta trebuià ascunsă înaintea Împăratului, dorinţa Domnului Ţării-Româneşti, cel puţin, care se puteà. Astfel vom înţelege limpede nemărginit de greaua situaţie a Vozilor noştri, întâmplările ce se desfăşoară rând pe rând, şi datele din cari le vom scoate.

Dar «domnii ăştia» dela Praga şi Viena se apucase şi fără de Ardelean de tocmeli cu Domnul Moldovei. La Domnul Ţării-Româneşti ei nu se puteau gândì încă: nu erà nici un semn dela el, ca dela Aron, şi de va fi fost, Sigismund va

[1]) Speziano c. S. Giorgio, Praga 12 Aprile. *Docum.* XI, 432.

[2]) Comuleo c. S. Giorgio. «Cameniza» (în Polonia), 31 Martie 1594. E scrisoarea ce o cunoaştem după cea din Alba-Iulia dela 23 Februarie. Dar spune acì, că a mai trămis şi altele. Pierling-Rački, *Izvještaj* L. Komulovića, *Starine* XIV, p. 95.

[3]) Această ştiinţă ce iese curat din legătura datelor din text ne lipsià cu desăvârşire până astăzi.

www.dacoromanica.ro

fi ştiut să-l oprească, şi nici veştile preoţilor nu sosise la Praga până la plecarea lui Marini. În Domnul unei ţări copleşite de Turci, în lungul ei lipită de Sangeacatele Sultanului, puteau ei să aibă încredere? Cu atât mai puţin, dacă ar fi avut ştiinţă — ceea ce totuş s'ar puteà — [1]) că nepotul iubit al Banului Iane, al celui «mai mare trădător» ce-l cunoşteà Pezzen, [2]) stăpânià «Ţara».

Până ce să sosească Marini, Moldoveanul să învrednicià tot mai mult de încrederea ce o puneau în el Imperialii. La 16 Martie el scrise Transilvanului, pe care-l credeà atât de unit cu Impăratul, că i-a venit poruncă dela Poartă să grijască bucate pentru Tătari şi daruri, că vor trece prin Moldova, şi prin Ţara-Românească către Ungaria, pe drumul pe unde s'au dus, când se bătură la Siget (la 1566). Se zice că sunt 200—250 de mii, dar n'ar fi mai mult de 150 mii, şi nu sunt buni de altă ci de pradă, 10.000 Creştini pot ţineà pept cu ei [3]). Şi Principele trămise scrisoarea lui Teuffenbach, adăugând din parte-şi veşti constantinopolitane [4]). De altă parte Aron se grăbì a scrie, la 5 Martie, a treia oară lui Zamoyski, că iar a trămis Chanul oameni la el, să ceară arătători de drum prin Polonia pentru trupele sale ce trec în Ungaria [5]). Erà chipul cel mai firesc de a căutà o apro-

[1]) Puteau aveà această ştiinţă dela Veneţieni, unde ţineau pe secretarul Rosso, ca agent oficios. Şi puţin în urmă vom vedeà că acesta trimiteà veşti constantinopolitane, atât primite de-a dreptul dela o persoană secretă plătită acolo, cât şi ce i-se puneà din senatul Veneţiei. Ce e drept cu aceasta chiar acum nu erau în relaţii de tot netede. Şi puteau ştì, şi dela Marini, care bine informat cum erà chiar atunci de uneltirile din Ţarigrad pentru aducerea lui Petru Şchiopul de nou în Moldova, nu puteà să nu fi ispitit ce e cu Domnia Ţării-Româneşti. Doar tocmai el erà un fel de agent al lui Ştefan Bogdan, candidat pentru Moldova cum am văzut. Totuş nu e de crezut, că ştiau de Mihai.

[2]) *Docum.* III. 1, 131—2. Cf. *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum:* magnus ille Ban, et Tyrannus maximus.

[3]) *Docum.* III. 1, 185. Iaşi 6 Martie. Comuleo scrià la 17 Aprilie din Leopol, că mai în urmă porunca turcească vorbià de 50 mii Tătari. Pierling-Rački, 99.

[4]) *Ibid.* p. 188—9.

[5]) Aron c. Zamoyski, 5 Martie, 1594. *Docum. Supl.* II. 1, 329. Acelaş lucru i se vestise şi din partea lui Teuffenbach şi Sigismund Báthory (se înţelege după ştirile avute dela Aron). V. *ibid.* p. 337. Scrisoarea lui Zamoyski dela 30 Martie.

www.dacoromanica.ro

piere de Poloni, vestindu-le primejdià ce vine dela Tătari. Şi le-o vestise, la începutul lui Februarie întâi [1]), la 24 Februarie prin Drożiński, sol polon ce mergeà la Constantinopol, a doua oară [2]), jeluindu-se de pagubele ce i-a făcut nu de mult supuşii Coroanei polone (e vorba poate de Cazacii din 1592). Le-o spuneà acum şi prin graiul solului Czolhański, polon de viţă, însurat de curând cu nepoata de soră a Domnului [3]). In scrisoarea sa dela 5 Martie Aron declară hotărât, că el e gata a luptà şi a murì pe partea Creştinilor.

Când apoi în noaptea de 22 Martie st. n. Comuleo ajunse la Iaşi, Voevodul îl primì îndată, la 24 a lunei, şi îi dete, la cererea lui, scrisori de credinţă şi de recomandaţie către Cancelarul Poloniei, către Căpitanul Cazacilor şi cel de Cameniţa, către Marele Duce al Moscovei [4]). Pe Hatmanul (şi Cancelar totodată) îl rugà să-i deà bună primire şi să creadă, câte va spune Trămisul în numele prea strălucitului Papă şi în numele său, spunându-i, că dânsul şi-a dat învoirea la ce se tratează şi are nădejdea, că Hatmanului îi va părea bine [5]). Invoirea ce e drept şi-o dete. Legatul îl află între nădejde şi frică. El ne spune cum se veselì şi prinse suflet, când văzù scrisoarea Papei şi auzì că e poftit în liga Principilor creştini. «Voiu face, zise, tot ce e pe gândul Sfinţiei Sale», şi-i dete o scrisoare pentru el. Apoi i dete şi soţ un om credincios al său, care să-i aducă şi lui legământul ce se va încheià cu Cazacii [6]). Şi prin grai îl însărcină să-i ceară un ajutor pe ascuns dela Cancelarul polon, ca să poată oprì trecerea Tăta-

---

[1]) Aceasta o spune şi el în scrisorile c. Teuffenbach şi Báthory (v. m. sus, p. 130), o mărturiseşte şi Zamoyski în lunga sa scrisoare c. Radzivill, 30 Martie.

[2]) Drożiński c. Hatmanul, 24 Febr. *ibid.* 327. Adeveresţe şi Zamoyski în des pomenita-i scrisoare.

[3]) V. scrisoarea lui Z. dela 30 Martie, şi credinţionalul lui Czolánski. *ibid.* p. 337 şi 329—30.

[4]) Scrisoarea lui c. San-Giorgio, Cameniţa, 31 Martie. *Izvještai* Kom., p. 94—5. Data sosirei lui Comuleo la Iaşi, arătată de el singur ne dovedeşte potrivit datul arătat de *Chron. Fushsio-Lup. Olt.* pentru trecerea-i prin Braşov, 17 Martie. V. p. 106.

[5]) Aron c. Zamoyski, Iaşi 24 Martie 1594. *Doc. Supl.* II. 1, 332,

[6]) Scrisoarea din 31 Martie, la Pierling Rački, 94—96.

www.dacoromanica.ro

arilor [1]) Dar Zomyski erà departe de a se gândì la liga creştină. El bănuià la început pe Voevodul că-l ispiteşte, ca să poată face slujbe bune Turcului, şi-i răspundeà lui Aron, că Regele când a plecat, de asemenea şi dieta a hotărît să ţină strâns legăturile (les pactes) cu Impăratul turcesc, şi nu crede, că Turcii ar voì să le rupă. Cereà însă, pentru întâmplarea asta, veşti despre timpul când ar venì Tătarii, şi de numărul lor [2]). Căci, de o parte el judecà foarte cu dreptate, că Turcii nu pot să caute sfadă acum cu Polonii, mânând Tătarii pe la ei, ce i-ar împinge pe partea Impăratului, şi că e o nebunie a trămite Tătarii prin Polonia, ţară străină, unde ei şi-ar puteà prăpădì puterile înainte de a ajunge în Ungaria. De altă parte aveà totuşi îngrijirea, ca nu cumvà socotindu-i nepregătiţi să aibă de gând a-i aduce şi pe Poloni în starea Ţărilor româneşti. Apoi se gândià, ce primejdie ar fi pentru Polonia, dacă Tătarii, atacând pe la spate Ungaria de Mează-noapte, Turcii ar puteà subjugà şi restul acestei ţări, şi le-ar ajunge vecini nemijlociţi, aproape de capitala lor [3]). Pentru ei cea mai bună situaţie erà cea de acum: nici Impăratul să nu ajungă mai tare în Ungaria, nici Turcii. Când Ceauşul turcesc, sosit încă din Martie, cereà, pe cât a aflat Comuleo, ca Polonii să înfrâneze pe Cazaci dela orice năvală asupra locurilor tătăreşti, cât ei nu vor fi acasă—poate şi altcevà—Zamoyski nu mai aveà multă fricà de ei. El răspunse lui Comuleo, cu care avù întâlnire aproape de Leopol în zilele de 20 şi 21 Aprilie, întâi că va vorbì cu sfetnicii Adunării Ţării ce se vor împreunà zilele acestea pentru treaba Ceauşului Turc, apoi a doua zi îi tăgăduì neted, că s'ar puteà face cevà în lipsa Regelui din Ţară! Nu se poate face alta, decât a aşteptà răspunsul Regelui la cererea («instanza) Trămisului împărătesc Wackher de a intrà în ligă [4]). Cât

---

[1]) Comuleo c. S.-Giorgio, 27 Aprilie, Leopoli, *ibid.* p. 97.

[2]) Zamoyski c. Radzivill. Zamosc, 30 Martie. *Doc. Supl.* II. 1, 336—7.

[3]) Zamoyski c. Principele Chr. Radziwill, 30 Martie 1594. *Doc. Supl.* II. 1, 337—8.

[4]) Comuleo c. S. Giorgio. Leopoli 27 Aprilie. Pierling-Rački p. 98. Lui Radziwill i povestea L. de cererea Impăratului prin Wackher de a nu lăsà pe Tătari să treacă în Ungaria. . *Doc Supl.* II. 1, 337.

www.dacoromanica.ro

despre Tătari îl asigură totuşi, că prin Polonia nu vor trece nici odată, — fără să-şi împlinească făgăduinţa în urmă.

La începutul lui Mai Comuleo veni iar la Cameniţa pentru a se tocmi mai departe cu Aron şi cu Cazacii, ca să împedice marşul Tătarilor în Ungaria [1]). Cazacii dela Nipru (Boristene) n'aşteptase venirea lui. Ei plecase încă la 29 Martie (stil vechi, poate) în Tătaria, o parte din ei către gurile Dunării, —erau poate Cazacii lui Clopicki, [2]) — de unde aveau să se întoarcă curând cu mare pradă, luând Tătarilor 25 mii de cai, se zice [3]). Dar Aron se puteà teme acum nu numai de Tătari ci şi de Cazaci, că vor năvăli şi asupra lui, fiindcă Zamoyski [4]), în loc de încurajarea aşteptată şi de ajutor pentru gândul lui către Creştinătate, îi scrisese să bage de seamă să nu-şi atragă Turcii peste sine, ci să le ţină prietenia, dacă mai vreà să fie Domn [5]). De aceea el a trebuit să se gândiască a grijì Tătarilor de prima odinitoare în Moldova bucate şi locuinţe, în toate locurile pe unde aveau să treacă [6]), cum avuse poruncă. De aceea el se puteà căì către legatul papal, când acesta, pe la jumătatea lui Mai, se întoarse în Moldova [7]), că şi-au atras atâtea primejdii asupra prin

---

[1]) Comuleo c. S. Giorgio, Cracovia 14 Oct. 1594. *Izvještaj*, p. 100. A plecat la 28 sau 29 Aprilie din Leopol. Cf. p. 91. şi se ţinu în Cameniţa şi satele vecine până la jumătatea lui Iuuie, «negotiando di continuo col principe di Moldavia, et con li Cosachi (p. 100)

[2]) «E si crede essere andati a instancia di sua Maestà cesarea» se zice în scris lui Comuleo dela 27 Apr., *ibid* p. 100.

[3]) M. Venier c. Docele, Vigne di Pera, 4 Iunie. *Docum.* IV 2, 179. Scrisorile citate ale lui Comuleo din 27 April. şi 14 Octom. l. c. 100.

[4]) Sigur *el* trebue înţeles sub litera «g», (semn convenţional) din raportul lui Comuleo. Toate locurile *lui* i se potrivesc, aşà şi cel dintâi înainte de acesta, în raportul lui Com. dela 27 Apr. «Bisogna far gran conto del g. quia potens est et edificare et destruere «*Izvještai*, 99.

[5]) Raportul sumar al lui Comuleo din 14 Oct. *ibid.* p. 100—1.

[6]) Raportul lui Venier (bail) din Pera 4 Iunie, după informaţiile primite dela Candiotul Nicolo Sfatio, plecat la 9 Apr. din Polonia. După aceste veşti se pare că Aron grijise cele de lipsă mai înainte de a şti de năvălirea Cazacilor care zăbovì plecarea Tătarilor. *Docum.* IV. 2. 179.

[7]) Raportul lui Comuleo din 14 Oct. Timpul plecărei sale din Cameniţa la Moldova trebuie pus după primirea scris. din 8 Mai «dela Capul Cazacilor»... «ce locuiesc cinci zile dela Cameniţa». El spune singur în acest raport: per qual effetto [pentru a tratà de unirea lui Aron cu

www.dacoromanica.ro

declararea sa pe partea Impăratului. Acum erà mai greu de tratat cu el,—lucru foarte firesc. Ştiind că Polonii nu ţin cu Creştinătatea, nu-i erà cu putinţă să se înduşmănească cu toţi vecinii săi, afară de Transilvan care şi el făgăduì în Martie bucate pentru Tătari [1]), şi dela care nu aveà nici o vorbă hotărâtă, şi afară de Domnul Ţării-Româneşti, poate. Trebuià să facă greutăţi, ca să scoată cevà ajutoare aievea, mai mult decât vorbe.

E drept Comuleo îi îmbià ajutorul celorlali Cazaci, cari stau în tabără cale de cinci zile dela Cameniţa, vre-o 2500 › la număr [2]). Dar pe aceştia ar fi trebuit să-i plătească Moldova. Şi ce aveà să facă, dacă nu erà cu izbândă răscoala, adecă oprirea trecerii Tătarilor?

Nădejde mai bună se arătà îndată. Pe atunci, în a 2-a jumătate a lui Mai, sosì Marini [3]). După multe sfătuiri şi tocmeli, Aron se învoì la supunere şi ascultare pentru totdeauna către Maiestatea Sa, încheind cu el ‹confederaţiune şi unire›. Şi oprì tributul, ce-l aveà gata de trimes la Turc. Anumit, făcură şi legătură să împedice trecerea Tătarilor. Cu toate că ajutor tot Cazaci îi puteà îmbià şi Marini; dar mai îmbià şi Unguri din Ardeal, pe lângă ei. Şi doar aveà scutul Impăratului la vreme de nevoie. Marini, îi făgăduì Cazacii lui Chlopiţki, scrişi pentru solda împărătească, şi încheià între ei şi Aron, prin mijlocirea legatului apostolic», a lui Comuleo aşadară, învoială, ca să steà gata la graniţele Moldovei pentru a-i sări într'ajutor să împedice Tătarii. Dar plată tot Aron se legătuì să le deà: 3000 de taleri pe lună şi hrană, pentru vre-o 8000 de Cazaci. De acì Marini trece repede în Transilvania, pe la începutul lui Iunie, să câştige

---

Cazacii] dua volta di poi intrai in Moldavia» (p. 101). Va fi fost «în satele vecine» cu Cameniţa, căci el spune de eşirea Voevoduiui la pasul, pe unde obicinuesc Tătarii a intrà în Moldova ca să treacă în Ungaria (*ibid.* p. 101).

[1]) Răspuns la scris. lui Sinan, sosită la Alba Iulia la 3 Martie *Mon com. Trans.* III, 308.

[2]) Acelaş raport, o. c. p. 100.

[3]) Timpul venirei lui trebuie să-l punem scurt după venirea lui Comuleo, în a doua jumătate a lui Mai. La 8 Mai el trimetea din Cracovia o scrisoare c. Archiducele Ferdinand. *Doc.* XI, 436—7.

www.dacoromanica.ro

pe Principele şi să scoată dela el ajutorul ce cutezase a-l făgădui lui Aron. Intr'adevăr el izbutì a încheià cu Sigismund şi cu sfetnicii lui, în întâia jumătate a lui Iunie, poate înaintea cunoscutei diete din Iunie, un tratat (aşà spune Marini cel puţin), prin care se îmbunà Moldoveanului 10.000 de Unguri (Secui) supt Căpitanul comitatelor secuieşti Pangraţie Şennyei, pentru a ţine calea Tătarilor [1]).

De aceste ajutoare, se vede, aduce Aron aminte lui Sennyei, prin scrisoarea sa dela 7 Iunie (stil vechiu, făr ăîndoială), când îi vesteşte, că Tătarii au plecat şi trec apa Daşovului. Le va cere, dacă va aflà că asupra lui vin. Alt-fel, Chanul şi Begii dela Tighinea şi Cetatea-Albă i-au scris vorbe dulci, că l-ar apărà şi de alţii, necum să-i facă ei supărare, dar el nu crede. Crede însă că i-or bate Cazacii [2]).

Se înşelà amar. Zamoyski şi partidul lui Báthory Balthazar, în bună înţelegere unii cu alţii, grijesc să ieasă toate pe dos. Nu ştim dacă Voevodul Ardelean aveà într'adevăr de gând să trimeată lui Aron ajutor. Am văzut însă, că poruncise Generalului oştilor sale, să închidă Tătarilor intrarea în Ardeal, şi am văzut că nu fù ascultat. Poate de acest partid a fost aţâţată şi turburarea gardei ungureşti a Domnului moldovean, pe la jumătatea lui Iunie, din pricina plăţii, se zice, turburare ce Domnul o liniştì, împlinindu-le Ungurilor cererea, a doua zi [3]). S'ar potrivì cu invinuirea ce le face Sigmund «trădătorilor» săi, în instrucţiunea lui Genga, că au stat în atingere cu boeri moldoveni, ca să scoată pe Aron şi să aleagă Domn prieten cu Turcii [4]). Se poate apoi că şi din pricina acestui corp de soldaţi unguri, Voevodul moldo-

---

[1]) Relaţiunea sumară a lui Marini (fără dată), scrisă către sfîrşitul anului 1594, publicată cu nespus de multe greşeli în *Docm.* III. 1, p. 200—206,—locul ce ne priveşte acì p. 200—201.

[2]) Aron C. Sennyei P. căpitan de Wárhegy. Mihești (spune în text Vodă, că a eşit, cale de o zi, în ţara de sus pentru întâmpinarea lor), 7 Iunie 1594. *Tört-Tár*, 1879. p. 28. Il roagă pe Sennyei să scrie şi voevodului ardelean».

[3]) Scrisoarea din Rodna. dela V. Klein c. Bistriţeni 17 Iunie, resumat de N. Iorga în ale sale *Documente românești din Archivele Bistriţei.* Partea I. Bucureşti, 1899, p. LXXVIII.

[4]) *Docum.* III. 2, p. 390.

www.dacoromanica.ro

vean n'a putut vroì să primească Cazacii înlăuntrul ţării sale [1]), mai ales nu înainte de vremea nevoii. Doar Cazacii (ai lui Chlopiţki sau alţii nu ştim) erau cu cari ei (Ungurii) se bătuse pentru a ajută pe Aron la Domnie, înainte cu doi ani. Şi plata ce trebuià dată acelora vor fi cerut-o ei poate. Dar mai sunt destule drepte cumpeniri de ce Aron nu-i chemà în ţară. El nu puteà aveà nici o încredere în ei. In loc de— pentru ajutor, ei puteau venì cu duşmănie: să-şi scoată de la el banii, ce n'avuse vreme Petru Cazacul să-i strângă dela ţară, — doar de pomană nu venise ei cu pretendentul să-l pună în Scaun.

Apoi la cea mai bună întâmplare, ca prietini chiar, ei ar fi prădat Moldova. Şi i-ar fi împrăştiat oastea lui pământeană cu care sta grijit şi de frica Turcilor şi de frica Tătarilor, — aveà cu totul vre-o 21 de mii de oameni, crede Comuleo [2]). Aceştia ar fi fugit să-şi apere vetrele. Se puteà în sfârşit, ca Tătarii să-şi ia drumul drept-prin Polonia. Şi atunci Voevodul făceà o greşală să-şi arate duşmănia pe faţă, nainte de ce vecinii săi mai puternici şi-ar fi arătat-o. De aceea nu le va fi trimes nici plată înainte, afară de câte-và daruri. Cu aceasta, cu lipsa plăţii, se scoate Clopiţki mai târziu către Marini, de ce nu a dat ajutor lui Aron, după făgăduinţă. Marini însă află «de la bun loc», că Zamoyskiĭle-au dat poruncă să nu-l ajute [3]). Şi acesta trebuie să fie adevărul.

---

[1]) Numai acest înţeles îl pot aveà următoarele spuse ale lui Comuleus: «Già havevo fatto aprosimarsi *detti* Cosacchi (cei 2.500) alli confini di Moldavia, et accampati presso l'esercito di esso Moldavo»... «il quale erà uscito al passo, per dove il Tartaro soleva intrare in Moldavia per passarsene in Ungaria con animo di oponersegli gagliardamente, et non lassarle passare. Quando poi me certificai, che detto Moldavo non voleva li Cosacchi, mandai esortar loro, che non stesero piu indarno in quel loco. *Starine* XIV, 101, cf. şi 102, pentru a stabilì din toată povestirea, că aceasta s'a petrecut multişor înainte de venirea Tătarilor: De acì dela Aron Comuleo se întoarse la Cameniţa şi află de intrigile lui «z» (Zamoyski), apoi se duse la Kiev împreună cu Castelanul din Cameniţa, iar de acì porniră la Sgniatin să cerceteze pe Iaszlovicki. In această săptămână intrară Tătarii în Podolia.—Că Aron *nu ar fi voit* Cazacii cu nici un preţ nu poate fi adevărat. Scusa lui Klopiţki, ce o vom vedeà îndată şi mărturisirea lui Aron către Marini sunt dovadă.

[2]) Scrisoarea citată a lui Comuleo, p. 101.

[3]) *Docum.* III. 1, p. 201.

www.dacoromanica.ro

Cancelarul polon primià, chiar de mai multe ori pe săptămână, dela Aron veşti amănunţite de toate mişcările Tătarilor şi de drumurile pe unde vor trece. Dar nu-i răspundeà la ele, decât cerând mereu altele proaspete. Mai în urmă Voevodul îi ceruse să iasă cu oaste la trecătoare şi el va eşì de cealaltă parte să-i prindă în mijloc. Dar nici răspuns nu primì. Peste 8 zile, Tătarii intrară în Moldova, [1]) purtaţi de 20 Poloni, servitorii lui Zamoyski, şi 20 prietini de-ai lui Baltazar Báthory. Ajutoarele din Transilvania nu veniau, Cazacii se dusese parte acasă [2]) parte împotriva Sangeacului turcesc din Chilia în Băsărabia [3]). Aron trebuì să se prefacă şi el prietin, lăsându-şi locuitorii ce nu-i putù ţine, să-şi vadă de paza caselor lor. El se întoarse la Iaşi unde se închise în Curtea sa înconjurată cu tunuri [4]). La 30 Iunie un al doilea brâu încingea oraşul: erau Tătarii [5]). Voevodul le dete hrană locuinţe şi Hanului daruri. Hanul i trămese în schimb prin «ambasadorul» ce i le aducea vorbă cu ameninţări să-i spună, că a auzit de unirea sa cu Transilvanul şi Cazacii pentru a-l atacà pe la spate, dar se vor vedeà la întoarcere. Aşà povesteşte chiar Voevodul lui Marini [6]).

Aceste veşti le aveà fără îndoială dela Zamoyski. Potocki, Castelanul de Cameniţa, primeşte raportul dela 1 Iunie al lui Marini cu legământele câte încheiase până atunci cu Domnul Moldovei [7]). Aceste documente putem socotì că vor fi trecut în

[1]) Scrisoarea lui Comuleo din 3 Noemvrie, Cracovia, *Starine* XIV, p. 114—5.

[2]) «Clopizchi mi disse che aveva reunito da 8000 Casachi et per non averlise dato alcuna paga»... «si sono ritornati per le loro case,» *Relaţia* lui Marini, p. 201.

[3]) Scrisoarea lui Comuleo din 14 Oct. (*Starine* XIV. 101). La îndemnul lui, zice martorul. Din toate se vede, că cei 2500 de Cazaci, pe care-i îmbià Comuleo nainte de venirea lui Marini, nu erau tot una cu cei ai lui Chlopicki, ce-i îmbià Marini.

[4]) *Relaţia* lui Marini, p. 202.

[5]) Jaszlowiecki, capitan de Sniatin c. Zamoyscki, 2 Iulie 1594. Iorga, *Acte şi fragmente* II (Bucureşti 1896), p. 731—2.

[6]) *Relaţia* l. c. p. 202. La Costpl se vorbià la 20 Mai, că Aron a şi trecut în tabără creştină. *Docum.* IV. 2, 177—8. Raportul Bailului.

[7]) Marini a aflat chiar dela acela care a citit adecă a interpretat din italieneşte scrisorile acelea lui Potocki, un Antonio Masari cu numele. *Relaţia* lui M. p. 201.

www.dacoromanica.ro

mâinile Cancelarului, şi dela el la «Regele Tătarilor» şi mai departe la Ţarigrad. Comuleo ne spune că au trecut doi Englezi prin Moldova, 2 luni nainte de venirea Tătarilor, mergând către casă, cu daruri dela «Sultana mare» pentru Regina. Ei au stat apoi 2 săptămâni la Cancelarul polon (află Comuleo mai târziu) tocmindu-se cu el [1]). Sunt cunoscute relaţiile bune ale Englezilor cu Turcii şi Polonii în timpul acesta: (între aceşti din urmă mijlocise, împreună cu Petru Şchiopul pacea nainte cu 2 ani): erau puterile cu interese comune împotriva Impăratului şi a Regelui Spaniei, neamul lui, încă tot în luptă cu Ţările de jos. Marini apoi află şi el, că Turcul s'a tocmit cu «nunţiul» polon în Constantinopol prin mijlocirea Ambasadorului englez asupra îngăduirii trecerei Tătarilor[2]). Şi avem din această primăvară o «notă a unui sol polon către guvernul Sultanului, din care se vede, că Zamoyski socotia vremea potrivită a se plânge de unele vătămări la graniţe din partea Tătarilor şi Moldovenilor, de nesiguranţa negustorilor poloni şi vămuirea lor, peste tratate, şi de tonul în care au început Sultanii să scrie Regelui şi Republicei lor, aducând aminte, că naţia polonă e liberă. Regele l'a îndatorat să vină acî, ziceà solul, ca să vestiască, că el a plecat în Şvedia să se încoroneze şi acolo de Rege; apoi, ca să reînoiască pacea şi prietenia ce o ţin de atâta vreme şi să arate şi să facă mărturie, că acum, când mai toţi Regii şi Principii creştini ridică armele împotriva Sultanului, Regatul Poloniei vreà să ţină cu credinţă prietenia veche, şi nici nu se va împreună cu Creştinii nici nu le va da ajutor [3]). Momentul erà bine ales pentru a se scăpà de greutăţile ce le făceau Polonilor Turcii: ei cereau să li se deà pe fiecare an ca tribut cele 100 de legături de pei de zebelin (sobol le zice M. Costin, după ruseşte) [4]) ce

---

[1]) *Starine*, XIV, 114. Scrisoarea din 3 Noemvrie.

[2]) *Relaţia*, l. c. p. 202.

[3]) *Doc.* IV. 2. p. 176. f. d. După cuprins se vede, că e din primăvara a. 1594, după ce se făcuse încercările de ligă creştină şi la Poloni. E probabil nota lui Drożinski.

[4]) «Cacom» le zice d-l Iorga. Nu ştiu un termen poporan pentru vietatea asta. Intr'o legătură («Zimmer» Zobl) sunt 20 de bucăţi.

www.dacoromanica.ro

trebuiră Polonii să le deà la 1591, ca să poată încheià pacea [1]). Dar pe lângă interesele posibile au putut aveà Zamoyski şi interese private. La Regensburg se ştia prin împărtăşirile lui Carrillo, se pare, la 25 August, că Zamoyski a descoperit Turcilor tocmelile Transilvanului cu Impăratul, că el a aţâţat la împotrivire pe «vânzătorii» Principelui; că scopul lui erà, Turcii să pună Domn pe unul din fraţii Bathoreşti, verii lui Sigmund, şi căştigându-şi ast-fel merite la Turci şi razim în Ardeal, să poată el ajunge Rege polon [2]). Marini află, că «Regele Tătarilor i-a trimes bani şi juvaere şi e ştiut, că Polonul îşi prăpădise averea. Şi apoi e ca şi o probă, că Zamoyski aveà înţelegere cu Tătarii: Ei îşi luară drumul după şedere de 3 zile în Moldova, prin Polonia, unde petrecură alte trei zile, nesupăraţi de Hatmanul, cu toate că el erà numai în depărtare de patru leghe (aproape 18 kilometri) de ei, cu 50.000 de oameni [3]) şi cu toate că făgăduise lui Comuleo [4]) (lui Aron pe cât se pare după relaţia lui Marini) şi lui Sigismund Báthory [5]), că prin Polonia nu-i va lăsa să treacă. E vrednic, poate, de ştiut în urmă, cum Zamoyski, ca cel mai blestemat om viclean aruncă bănuiala asupra bietului Comuleo că e spionul Turcilor [sau Tătarilor], [6]) ca să întoarcă privi-

---

[1]) Kreckwitz c. Matthias, 19 Febr. 93. *A. C. T. Docum.* XI, 769–70. Ratificaţia păcii din partea Polonilor se făcù la 15 Ianuarie 1592. Vezi actul în *Docum.* III. 1. 160–2.

[2]) Contarini c. Dogele, Regensburg 25 August 1594: Fiindcă Principele Sigmund erà restabilit în ţară, scrisoarea nu poate fi datată decât în stil vechi. *Docum.* III, 2. p. 47.

[3]) *Relaţia* lui Marini l. c. p. 202. Cf. rapoartele lui Comuleo dela 14, şi 21 Octb. 3 şi 14 Nov. în *Starine*, XIV, 100–2, 109, 114–5.

[4]) *Starine* XIV. p. 100

[5]) Se înţelege aceasta din propoziţia făcută dietei din Cluj, la 20 August prin Cancelarul Kovácsóczy în numele Principelui: întemeiaţi pe asigurările Polonilor, nu se puteau teme. că Tătarii vor intrà tocmai pe acolo, publ. în *Török-magyarkori történelmi Emlékek* I. osztály. III. (B.-Pest 1868), p. 31. V. şi raportul lui Contarini din Regensburg, 25 August (st. v. de sigur) în *Docum.* III. 2, 47.

[6]) N'aş crede să fie numai scornitură. Comuleo află «din câtevà locuri» şi Potocki i adevereşte în urmă. Supt. «X» trebue înţeleşi Turcii (sau Tătarii). Raportul din 14 Octb. *Starine*, XIV, p. 101.

www.dacoromanica.ro

rile nobilimei, doritoare în parte de războiu [1]) dela chiar vina sa.

Tătarii trecură pe la Muncaci şi prin Maramureş în Ungaria pe la 11 Iulie [2]) pustiind şi prădând aceste locuri şi Bihorul ce se ţinea de Transilvania [3]).

Când Marini se duse a doua oară la Aron, Voevodul «plânse de ciudă şi de durere pentru trecerea Tătarilor» şi spunea că a scris cărţi cu mânie Cancelarului polon şi Principelui ardelean, pentru că nu i-au venit ajutoarele căzăceşti şi ungureşti. El se văzù silit a trimete şi Turcilor tributul pe care-l oprise în Mai [4]).

*

In aceeaşi scrisoare din 13 Iulie în care Marini zice, că a raportat Impăratului de toate acestea din Moldova, el mai trimeteà o ştire de mare însemnătate asupra Domnului Ţării Româneşti.

«Şi ajungând (pervenendo) eu în Transilvania», scrie el în relaţia sa cuprinzătoare de tot ce scrisese pe rând, «mă întâlnii cu Ambasadorul Principelui Mihai, Voevod al Valachiei Transalpine, cu care în lungi sfaturi cu jurământ ne înţeleserăm de multe lucruri grele şi hotărârăm să merg la acel Principe însoţit de reverendisimul legat al Papei, care încă aveà scrisoare (breve) dela Papa pentru acel Principe. Şi eu de asemenea îi arătai scrisori şi patente dela Maiestatea Voastră Impărătească, [5]) iar el le văzù cu cinstea cuvenită în numele Principelui său. Şi legătuiră cu Principele

---

[1]) Tot acolo şi p. 106, scris. dela 21 Octv., apoi Relaţia lui Marini, 202. Ba Zamoyski mai împrăştià prin «prietenii săi intimi... cu cari are obiceiul a turburà, când voeşte, afacerile dietei», că Impăratul, cu ştirea Papei chiar, tratează de pace cu Turcul. Pe Poloni i cheamă în ligă însă, ca să-i lase apoi pradă Turcilor, căci are planurile sale impotriva acestei ţări. Scris. lui Comuleo d. 21 Octb. l. c. p. 106.

[2]) Szamoközy IV, 43. Bethlen III, 356.

[3]) Propoziţia lui Kovácsóczy. *Török-magyk. t. Eml.* III, 33.

[4]) *Relaţia*, p. 202.

[5]) I-a putut arătà, pentru credinţă, că e om dela Impăratul, pe cea pentru Transilvan, care nu o primise şi doar pe cea în reservă pentru Ştefan Bogdan, Domn Moldovean, «la întâmplare», căci pentru Mihai ştim că nu aveà. V. mai sus.

www.dacoromanica.ro

Transilvaniei să iese gătiţi în tabără şi să ridice armele împotriva duşmanului împreună cu acest Principe al Transilvaniei şi cu cel al Moldovei. Şi aceasta s'a făcut între el, Ambasadorul Ţărei Româneşti şi Principele Transilvaniei cu jurământ, să fie uniţi şi confederaţi cu Maiestatea Voastră împărătească şi cu toată Creştinătatea». Ambasadorul românesc mai spunea, că Domnul său «a scris zece mii de soldaţi de ţară» şi îl rugà pe Marini, dacă vor puteà (el şi legatul se 'nţelege) să-ĭ aducă şi zece mii de Cazacĭ, cărora Domnul le-ar da hrană. Apoi spunându-i Marini, că şi Marele Duce moscovit a făgăduit Impăratului un număr de trupe, ambasadorul răspunse, că de se poate, toate să le aducă în Ţara Românească, căci ei pot să le ţină pe toate şi «va vedeà Maiestatea sa, cât bine vom face noi atunci Creştinătăţii. Descoperind apoi nişte tradări», continuă Marini, «nici eu nici reverendisimul legat al Papei n'am cutezat să ne ducem la acel Principe al Valachiei Transalpine, mai ales înţelegând că n'are de ajuns gardă de Unguri ca Aron-Vodă, ci mai mult se temeà şi erà supus Turcilor decât Aron-Vodă. Şi astfel din multe vrednice pricini nu ne-am dus, cu toate că ne chemà cu mare zor, de asemenea şi prin scrisoarea sa, ce am dat-o Maiestăţii Voastre împărăteşti» [1]).

Potrivit cu acestea, citim în instrucţia Papei pentru episcopul de Cervia, din Decemvrie 1594: «Cu Valacul nu cutează Don Alexandro [Comuleo] se vorbiască, judecându-l prea unit şi interesat cu Turcul, dar totuşi s'a auzit mai apoi, că el a ţinut legături [prattiche] foarte strânse cu Principele Transilvaniei îmbiindu-l să-şi împreune armele cu ale sale spre paguba duşmanului comun» [2]).

După mărturia Trimisului împărătesc s'ar părea, că Mihai îşi trimise pe încredinţatul său la Ardeal tocmai atunci, când «ajunsese» şi el, Marini. Dar Marini, nu scrise de aceasta nimica în rapoartele sale din Transilvania dela 27 şi 30 Iunie dela 3 şi 7 Iulie, ci abiă în cel dela 13 Iulie din Moldova. Aşà ne spune el singur. [3]) In cel dela 7 Iulie nu va fi putut,

[1]) *Relaţia* finală. *Doc.* III. 1, 202 — 203.
[2]) *Docum.* III. 2, p. 395.
[3]) *Relaţia*, p. 201 — 3.

www.dacoromanica.ro

că atunci scrià în grabă din Braşov, la Impăratul, la Căpitanii din Ungaria de sus, despre venirea Tătarilor ce tocmai au trecut prin Moldova. Dar de ce nu scrise în celelalte rapoarte de mai nainte? Rămâne, până nu s'ar află alte dovezi, că omul Voevodului românesc nu venise mai nainte. A trebuit să vină înainte de 7 Iulie, căci atunci Marini erà în Braşov, pe calea către Moldova, şi nu ştim să se fi mai întors până în Septemvrie, când mergeà drept acasă; dar nici nu se puteà întoarce, dacă şi-a scris raportul la 13, cum zice, după ce se vorbì cu Aron-Vodă a doua oară.

S'ar părea apoi, că erà în acelaş timp şi Comuleo în Ardeal, hotărând să meargă împreună în Ţara-Românească. Dar aceasta nu e adevărat. De cum plecase în Martie din Ardeal, Comuleo nu s'a mai întors pe acì, cum ne dovedesc scrisorile lui. Toată vara şi toamna s'a ţinut în Polonia, [1]) de unde mai trecù în două rânduri prin Moldova la Aron. [2]) Cea din urmă scrisoare ce i-o cunoaştem o scrià, ca pe cele mai multe, tot din Cracovia, la 17 Noemvrie [3]) şi de acolo avea să plece în Rusia, cum credea, prin Fevruarie sau Martie anul următor. [4]) Pe timpul trecerii Tătarilor plecà tocmai din Chiev la Sgniatin, ca să îndemne pe Căpitanul de acolo «Iaslovici la năvală în Ţara tătărească [5]).

Arătarea din instrucţia papească priveşte dar numai vizita, ce vreà Comuleo în Martie să o facă în Ţara-Românească, vizită, dela care pare-că fu spăriat, pe cât văzurăm, de Principele Ardelului. Şi pricina se potriveşte cu ceà de

---

[1]) In scrisoarea-i dela 14 Octb. (*Starine* XIV, 105) el zice: «Questi mesi passati *trovandome à quelli confini* (între Polonia şi Rusia) me consumevo, che non potevo scrivere a V. S Illma».. Iar la început (p. 100), pomenià scrisoarea din urmă dela 29 Aprilie, ce a scris-o când plecà din Leopol la Cameniţa. Mai scrisese totuşi şi «săptămâna trecută» (ibid. p. 101). Iar episcopului de Cremona i scrià la 23 Oct: Tutto il tempo che non ho pututo scrivere nè a Corte Romana, nè a V. S. illma, ko consumato alli confini di Tartaria, trattando con Cosacchi, col Moldavo et con li Polacchi. Ibid. p. 107.

[2]) *Izvještaj* L. Komulovica, *Starine* XIV, p. 101.

[3]) *Ibid* p. 120 — 124; celelalte scrisori, pe lângă descitata din 14 Oct p. 105 — 120.

[4]) *Ibid.* p. 105. Scrisoarea din 14 Octomvrie.

[5]) *Ibid.* p. 102. Aceeaş scrisoare.

www.dacoromanica.ro

atunci: Domnul e prea unit şi interesat cu Turcul. Marini aveà aşà dară să se înţeleagă cu el în Moldova despre mergerea lor în Ţara-Românească. Numai îmbierea armelor din partea lui Mihai ar trebuì să privească legământul din Iulie. Căci, când cu îmbierea din Februarie, Comuleo scrisese, că n'a fost primită, şi cea din instrucţia lui Visconti se făcù mai târziu, când «apoi» se află de legăturile ascunse ce aveau cei doi Principi.

Rămân însă neatinse următoarele fapte: venirea deputatului românesc în Ardeal în prima săptămână din Iulie; încheierea unei alianţe de războì împotriva Turcilor cu Principele Transilvaniei; chemarea lui Marini în Ţară, — această din urmă dovedită şi printr'o scrisoare trămeasă Impăratului de plenipotenţiatul său; primirea şi apoi părăsirea planului de a visità pe Mihai din partea lui Marini.

Erau luni de zile de când Comuleo trecuse prin Ardeal. Atunci rămăsese: Principele să ţină cu vorba pe Voevozii români statornici în dorinţa de a se rădicà pe partea Creştinilor. In colo, nu numai unirea aievea ci şi mergerea lui Comuleo la Curtea lui Mihai, cum se rugà Domnul, fu zădărnicità. Cu cât vremea treceà însă, greutăţile lui Mihai creşteau. Ţara îl dorise Domn pe Banul cel bun şi drept din Craiova, ca s'o uşureze de dăbini şi mâncătorii, s'o scutească de jaful strângătorilor de dări, de despoierile cămătarilor domneşti, de răutăţile negustorilor, de... robia Turcilor... Dar el mai aduse încă şi Turci şi datorii şi cu ei şi cu ele vechile şi proaspete dureri [1]). La început se mai puteau ţine cu vorba, dar în urmă creditorii trebuiau plătiţi. «Şi începură Turcii a cuprinde Ţara-Românească şi a-şi face lăcaşuri şi meceturi», scrie Cronica acelei vremi, şi începură a ţipà Creştinii de nevoia Turcilor» [2]). Ori Turcii ori Creştinii trebuiau mulţămiţi. Şi inima lui Mihai nu se schimbase: ea se strângeà de durerea supuşilor săi. Alinarea însă numai cu sabia se puteà aduce. De acì setea lui

[1]) Pentru felurite dări ce a trebuit să strângă Mihai, v. docum. 12/L, din 28 Mai şi 29/LXXVI din 12 Iunie 1594, la *Bibl. Acad. rom.* Cf. Iorga, în *Convorbiri* 1902, 986.

[2]) *Cron. anonimă* p. 277.

www.dacoromanica.ro

Mihai de răscoală. Dar aceasta nu o putea face de capul său fără înţelegere cu vecinii, fără ajutoare dela cei ce aveau un interes la răscoala lui. Iar pentru căutarea de ajutoare şi pentru scularea cu armele, cea mai priincioasă vreme erà acum.

Sinan erà tocmai în marş cu oastea turcească prin Ungaria de dincelo de Dunăre, mergând către cetatea Strigoniului pe care o bătea Archiducele Mathias [1]). Şi acum ori mai târziu, Mihai trebuì să-şi deà şi el artileria sa pentru oastea lui Sinan [2]). In vecinătatea Ţării sale cetele libere de Sârbi şi Români luase câtevà castele, unele le jefuise încă din Martie, Aprilie, ca Vârşeţul, Mârcina, Făgetul, Bocşa, (atacul la Vârşeţ se făcuse supt căpetenia Petru Maidzos, poate Maijos, Român, de bună seamă). [3]) Ei luase chiar Becicherecul (la Rusaliile catolice) pe care-l perdură iară peste câtevà săptămâni, căci în zadar cerură dela Principele ardelean, ce se aflà în dietă la Turda, ajutoarele făgăduite prin Palatici, Banul Lugojului, care-i îmbărbătase în tot chipul trimeţându-le praf şi alte muniţii ce a putut. [4]) Principele fu împedicat de partidul duşmănos politicei sale, de a le trimite vre-un ajutor. [5])

Aşà că bătaia ce o deteră ei Paşei de Timişoara, care venì în ajutorul oraşului, ucizându-i şi fiul, [6]) nu le fu de nici

---

[1]) Illésházy, p. 9—13. Barovius, p. 100—2. De plecarea lui Sinan «către Buda», la 25 Mai, vezi scrisorile lui Sigismund Báthory din 31. Mai şi din Iunie s. d. citate la Szilágyi, *Mon. com. Transilv.* III, 317. (Cf. *Mon. com. Hung* VIII, 158, 160). In 29 Iunie consiliul de răsboi scrià lui Teuffenbach şi staturilor Ungariei superioare de apropierea, la 1 Iulie de sosirea lui Sinan, *A. R. Reg.* 193, f. 98 v. şi 99.

[2]) *Docum.* III. 1, 465. Raportul bailului din 29 Noemv., dar e vorba de «i mesi passati».

[3]) Pesty Fr., *Krassó vármegye története* IV (Oklevéltár, Bpest, 1883), p. 174—178, mai multe ssrisori de jeluire dela Paşa Timişorii şi chiar învinuiri dela Serdarul Sinan Paşa, către Princip. Ardealului, din primăvara a. 1594.

[4]) Barovius p. 102—108.

[5]) Aşà spune singur el în instrucţia lui Genga. *Docum.* III. 2, 388, 404

[6]) Barovius p. 106. In Protocolul de registratură al Arhivei Minist. de război din Viena No. 193, citim la p. 96 dt. 30 Mai: «An Herrn von Teuffenbach, per Bassa Temeswariensis ankhunfft gehn Pescht»... auch überschickung der Assecuration für die Raizen». S'ar puteà că «Pescht» să stea pentru Bechk[erek].

www.dacoromanica.ro

un folos până în urmă. Şi în zadar se îndreptase cu aceleaşi rugăciuni de ajutor către Comandantul împărătesc Teuffenbach ce se băteà la Hatvan şi către Báthory Ştefan, supus şi ofiţer împărătesc şi el. Cu toate că Sfatul de război îi îndrumà, la 15 Iunie, să chibzuiască cum li s'ar puteà da ajutor cu praf şi oameni. [1]) Resculaţii mai bătuse şi pe Begii de Ruşava Mudaua şi Vidin, [2]) luase sau luau în sfârşit Făgetul pentru a-l întoarce «trădătorii Principelui» curând Turcilor, de bună voie [3]).

---

[1]) *A. R.* Reg. 193 f. 98 şi 317. Cf. actul din 30 Mai, din nota precedentă. Tot acolo f. 97, dt. 1 Iunie 1594: H. v. «Teuffenbach Recepisse p.... Tractation mit den Raizen».

[2]) Th. de Brie Leodiensis, Pannoniae historia, 185. Cf. Miles, Siebenbürgischer Würgengel (Hermannstadt, 1670). p. 162 şi Szamosközy IV, 47 (asupra acestor locuri v. şi mai jos).

[3]) *Mon. Com. Transilv.* III, 477—8, art. 40. Instrucţia lui Genga şi memoriul lui, *Docum.* III. 2, 388, 404. Mărturia lui Szamosközy IV. 47, că Făgetul ar fi fost ocupat la 14 August (locul e altfel foarte incurcat), nu se potriveşte cu spusele Principelui către dietă, că el a fost dat Turcilor de trădătorii săi, -pe cât se pare, pe timpul fugii sale din Ardeal. Datul lui Szamosközy va fi fost — cel mult — datul înapoierii. Principele spune în instrucţia sa pentru Genga, că fortăreaţa cuprinsă de nou de Turci, prin mijlocirea trădătorilor săi, fusese «ocupată prin truda confidenţilor săi» (într'alt loc: luată cu bunăvoinţa şi ajutorul nostru — pigliata col nostro favore et aiuto). *Docum.* III, 2, 388, 389. Ajutorul Principelui n'a putut fi, decât cel mult prin darea de materialii de război (cum s'a dat, după Barovius, şi pentru Becicherec) şi, poate, prin trămiterea unui conducător de războiu. Acesta ar fi George Borbély (Barbu?), arătat de Szamosközy ca omul, căruia i făgăduiră Turcii Făgetul, la 13 Agust. Se poate însă ca Borbély să fie un conducător de haiduci. O Cronică ardeleană tipărită la 1670: «Siebenbürgischer Würgengel» de M. Miles, ne aduce într'adevăr pe acest viteaz «in Iulie, după ce a ocupat castelele» Bocşa şi Verşeţ (Bokia u. Warsotz), la Făget (Fojot), p. 175. Anul trebue însă pus cu siguranţă 1594 în loc de 1595. Se cunoaşte şi după întâmplările din Noemv., ce le vom vedea mai jos. De această expediţie e vorba, de sigur, şi în Szamosközy IV, 47, fără dat, intr'un pasagiu ce se află între veştile din 13 Sept. (uciderea lui Balthazar B. şi a Cancelarului) şi 13 August (făgăduinţa făcută de Turci lui Borbély): «Partea mare a oştirei Lugojului şi a Caransebeşului, anume 21 de steaguri pópor şi 500 călăreţi asediară Bocşa («Bokchia»), care li se dete, slobozind pe cei din lăuntru. De acì plecară la Verşeţ», unde umblară cu bună dobândă. La întoarcere arseră un oraş turcesc lângă râul Morviţa, apoi veniră acasă la Sebeş.

www.dacoromanica.ro

In Moldova Marini încheiase cu Aron un legământ, în numele Impăratului, şi venì în Transilvania. Acì dieta hotărî lăpădarea de Turci. Acì Principele se învoì la ajutoare pentru Aron.

Abià se poate crede, că Mihai să nu fi avut ştiinţă de toate sau de cele mai multe din aceste isprăvuri. De aceea el se şi grăbì a-şi trămete solul în Ardeal pentru a încheià acum legământul de războì, ce nu-i fù învoit mai nainte. Şi acum izbutì, după mărturia lui Marini. Solul jură, să rădice Domnul său armele cu Principele şi cu Moldoveanul împotriva Turcului. Poate că Mihai va fi trămes şi de-adreptul la Aron pe cinevà. Prin Iulie, a doua jumătate, el scrià colegului său din Moldova de nişte duşmani ce se apropie de vre-un oraş al său (Fiurthian,—Focşani?), şi Voevozii vroiau să iasă împotriva lor împreună [1]). Poate erà vre-o hordă de Tătari. Se poate, că soliile fraţilor Buzeşti în Moldova şi Transilvania trămise în acelaşi timp de Mihai [2]) să fie fost acestea. Dar nefiind nici o probă pentru ele, le vom pune la locul unde ele se află în Cronica Ţării, după sfătuirea lui Mihai cu boierii şi după hotărârea luată cu supuşii săi ca să frângă jugul turcesc, — ceeace a fost tocmai în toamnă.

Erau legături trebuincioase, pe cari Mihai singur căută să le încheie cu vecinìi săi, fără a fi fost el îndemnat de ei. [3]) Le ţineà mai ales Voevodul Ţării-Româneşti de trebuinţă, ca să arate Impăratuluï şi Papei, cari se feriau de el, hotă-

---

[1]) *Docum. Supl.* II. 1, 339. Marele Logofăt al Moldovei Stefan c. Cancelarul Polon, 29 Iulie 94 st. n.

[2]) *Cronica anonimă*, p. 277—8, fără arătarea timpului.

[3]) Afară de dovezile arătate se mai poate aduce şi mărturia lui Szamosközy (IV, 95): Mihai tăià Turcii, după ce sosiră dela Sigismund Horvat şi Thury «cu mai mulţi ostaşi»,... «*când astfel erà sigur că şi Sigismund va prinde lucrul cu el*». In faţa atâtor dovezi, arătarea Cronicei Walther, că pe Mihai «cearcă a-l atrage» [la lupta contra Turcilor] principele Transilvaniei «mai tot prin aceleaşi cumpeniri prin care şi el se înduplecase» (şi nu Comuleo, care «din anumite pricini nu venì» pe la el, ceeace e adevărat) nu are nici o însemnătate. Dacă e mai mult de citit în ea decât dorinţa traducătorului şi îndreptătorului ei de a scoate mişcarea Românilor ca pornită prin lucrarea Papei, al cărui om, Comuleo, rescùlă (zice Cronica) pe principele Ardealului, atunci nu poate fi altă, decât silinţa scriitorului, om politic şi el, de a abate dela Mihai

www.dacoromanica.ro

rârea inimei sale şi a poporului său de a luptà pe partea Creştinătăţii. Dorinţa lui din urmă însă erà chiar cu aceştia, cu Papa şi Impăratul, să poată tocmì vre-un legământ. De aceea el se roagă cu zor de încredinţaţii lor să vină şi pe la el. De aceea el, şi la sfârşitul iernii ca şi acuma, în faţa lor să îmbie Ardeleanului, acuma poate şi Moldoveanului, la luptă. Cu aceştia Impăratul doar şi ajunsese la învoială. Aşà

---

vina ce poate începuse a se aruncà dintr'o parte a boerilor asupra Voevodului, că a băgat Ţara în răsboi cu firea lui náprasnică, viteză. Acest chip de a înţelege spusele Cronicei îşi capătă îndreptăţirea şi prin povestirea ce urmează după argumentele cu cari ar fi mişcat Ardeleanul pe Mihai, argumente de cari Mihai n'aveà lipsă: necazurile, datoriile Ţării, nestatornicia Domnilor, trecerile Turcilor şi Tătarilor prin Ţară şi trebuinţa de a ţineà taberile lor cât de des pe timpul răsboiului în Ţara sa. «Ce e drept Voevodul» (Palatinus).... «nu-şi dete numai decât învoiala, dar fágăduì serios de a se sfătuì despre aceasta cu bătrânii poporului şi cu prietenii săi. Căci într'adevăr se mai cereà a se încredinţà, că va aveà oaste de ajuns, că Augustul nostru Impărat Rudolf II şi Sigismund, ducele Transilvaniei, îi vor da banii ce-i trebuesc şi totdeauna vor fi gata cu tot ajutorul, iar Aron va ţineà la toată întâmplarea cu statornicie cu ei». Walther 11—2.

S'ar puteà şi aceea, — şi ţesătura cronicei (Walther) la acest loc ne cearcă să facem această tâlmăcire — că Voevodul socotià mai potrivit cu vrednicia sa, să nu se pomenească rugăciunea sa de Transilvanul, de a fi primit în alianţă. Pe acesta îl ruga Impăratul şi Papa,— vedeà el,— pe la el însă nu veniră Trămişii lor. Dar se rugà şi de el cinevà: erà Principele Transilvaniei.

Tot atât de puţin hotărâtoare sunt şi svonurile din Constpl şi Podolia 17 Mai 1591 («Gewisse Zeittungen, auss Constpl. Podolia»), în *Acte şi fragmente la istoria Rom.* de N. Iorga, I, Bucureşti 1895, p. 126—7 (din Arh. din Berlin): Der Sibenbürger *bemühet* sich fasst den Fürsten aus der Wallachej, seinen Nachbarn, und den aus der Moldau mitzuverbinden». Dar, de Transilvan se vorbià de mult că-i rebel, din toamnă încă. Sinan îi erà duşman. El şi alţii vor fi căutat să îngreuneze vina Transilvanului. Şi celelalte veşti din aceleaş Zeittungen nu sunt adevărate: Că Ardelenii, Muntenii şi Moldovenii au fost publicaţi de rebeli, că Ardelenii şi Moldovenii au bătut pe Tătarii ce vreau să treacă prin Moldova, ucizând 20.000. S'ar puteà cel mult, ca Mihai să se fi prefăcut, după neprimirea propunerilor sale de alianţă în Fevruarie —Martie, că s'a lăpădat de gândul de răscoală, ceeace ar fi fost o politică foarte cuminte din partea lui, pentru a lăsà să-l cheme Transilvanul la uniune, eşind apoi cu inima sa pe faţă de nou, când venì Marini. Dar în lipsă de probe documentare nu-i temei să credem aceasta.

www.dacoromanica.ro

erà vorba cel puțin, și cât pentru Aron și fapta. Și solii, Comuleo și Marini, făgăduirà să-l viziteze. Dar abià ce plecară oamenii lui Mihai ei fură speriați de Báthory să nu se ducă: n'are gardă de Unguri, se teme mai rău de Turci și e mai supus lor, și pentru că se descoperiră anumite trădări. Adecă? Erau acolo oameni, boeri poate, cari i-au dat de gol Turcilor? Această îngrijire ziceà Báthory și în Fevruarie, că-l silește de a nu se unì cu Domnii Țărilor Românești. Noi știm că trădări fură, dar din partea opositiunii ardelene și din partea lui Zamoyski. «Și așà pentru multe și vrednice pricini», nu se duseră Noi însă pricina o vedem și acum ca și în Martie în fapta și făcutul Principelui Ardelean, ca Mihai să nu poată venì în atingere direpț cu Impăratul, trecând peste el. Aveà Sigismund mai ales acum temei să prindă colț, să fie jaluz pe Voevodul românesc, când acesta se arătase în toată firea, în întreg caracterul său măreț: să ne aduceți Cazaci să ne aduceți Muscali de ajutor, pe toți îi vom hrănì, și veți vedeà ce minuni voiu face eu și Țara mea pentru Creștinătate, acesta e duhul ce resuflă din graiul solului său către Marini.

Și astfel solul Impăratului se duse numai in Moldova, și a 2-a oară, când se întorceà din Ardeal. Și cum tratatul făcut cu el în Mai căzuse în mânile Polonilor, și cum împedecarea trecerei Tătarilor, statorită atunci, se zădărnicise, Marini încheià acum un nou legământ cu Aron. E contractul dela 16 August 1594.

Cunoaștem exemplarul actului ce-l dă Marini Voevodului moldovean în numele și supt jurământul Impăratului. Prin el «Prea sfântă Maiestatea Sa împărătească și regească făgăduește a lipi și a încorporà Sfintei Impărății Romane pe susnumitul Ilustrissim Principe, Domnul Aron, Hospodarul Moldovei și moșia sa (ipsiusque dominia), și pe supușii și partizanii săi, și a-i aperà în contra tuturor vătămătorilor, turburătorilor, în contra ori-cărei puteri, turcești sau a altor dușmani». Iar dacă groaznicul dușman al legii creștine, Turcul, l'ar scoate din Domnie, și el ar fugì în Țările împărătești sau în ori ce Țară vecină, liberă și sigură să-i fie petrecerea acolo, până ce M. Sa va puteà să-l pună de nou în rangul său vechi și cu cheltuelile Impărăției să-i câștige iar Țara.

www.dacoromanica.ro

Se înţelege «dacă desnumitul Principe va fi slujit totdeauna Maiestăţii Sale împărăteşti şi Sf. Impărăţii Romane cu neîndoioasă credinţă, după cum s'a îndatorat Majestăţii Sale prin scrisoarea subscrisă şi sigilată chiar cu mâna sa» [1]). Iar serviciile la cari Aron s'a îndatorat sunt: ori şi când şi ori unde, şi de s'ar află cu oastea creştină în Ungaria, să ţină spioni buni şi credincioşi în toate locurile, care să ştiricească sigur toate secretele duşmanului în Constantinopol şi pretutindeni, timpul eşirei, puterile şi rânduiala lui de răsboi, veşti ce să le aducă repede la cunoştinţa M. Sale sau a Generalilor săi din Ungaria superioară, pentru ca oastea Maiestăţii Sale din Ungaria să poată ştî înainte şi să poată sfărâma atacurile duşmanului [2]).

Lucrul de frunte în acest legământ, după actul arătat, erà supunerea Ţărei Moldovei Impăratului [3]), dacă o va puteà scoate dela Turc. Incolo Aron nu făgăduià să facă, decât ce a tot făcut: să deà veşti de puterea şi mişcările duşmanului.—Cu toate acestea Domnul Moldovei, când scrià, a doua zi, Archiducelui Ferdinand de Tirol despre «confederaţiunea» încheiată cu Impăratul, şi-i spuneà că va face tot pentru «binele şi folosul» Impăratului şi al Creştinătăţii, adăugeà: «Să îngrijească numai Principii creştini, să putem aveà câtevà trupe ajutătoare de acolo: ar vedeà în sfârşit şi ar ştî toţi în ce ţară am intrà noi îndată» [4]). Aron se gândià dar la mai mult decât numai la apărare, când Turcii şi Tătarii l'ar atacà.

---

[1]) Nu cunoaştem scrisoarea aceasta, «chirograful» lui Aron.

[2]) *Docum.* III. 1, 193—4 Actul dat din Iaşi subscris şi sigilat de Iohannes Marinus Poli; cf. Relaţia lui Marini, ibid. p 204 (E dapoi che ho concluso la confederation (!) e servitu di Aron Vaivoda în forma authentica). V. şi scrisoarea lui Aron, dt. 17 August, către Arhiducele Ferdinand, *ibid.* XI, 496—7, şi cea către Pezzent, din 15 Aug., *ibid.* XII (vol. adunat şi publ. de N. Iorga, Buc. 1903), p. 6.

[3]) «Nos totos uti ex nostris litteris ad Suam Maiestatem datis intelliget, dedimus in tutelam Suae Maiestatis», scrie chiar Aron lui Pezzen în scris. cit. din 15 Aug. 1594.

[4]) Scrisoarea citată a lui Aron c. Archiduc. Ferdinand. Aron îl roagă să scrie şi Maiestăţii Sale. El i va şti mulţămi şi pentru aceasta şi pentru câte în trecut i-a făcut. Fără îndoială se gândeşte la oprirea eşirei de curând reposatului Petru Şchiopul din ţara lui (Tirolul) şi a mergerei lui la Ţarigrad să capete domnia Moldovei.

www.dacoromanica.ro

Ajutoare îşi rânduise Impăratul încă mai 'nainte, să i se deà, din trupele lui Teuffenbach, 200 de călăreţi şi un număr oare care de pedestraşi, [1])—cum socotim, în dată ce începuse a se îngroşà vestea venirei Tătarilor, ori, ce e mai de crezut, în urma scrisorii lui Marini dela 7 Iulie, unde spuneà, că ei tocmai trec prin Moldova. Nu e nici un semn că aceste ajutoare s'ar fi şi trămis. Dar Impăratul aveà curând şi mai mare pricină, ca ele şi altele faptă să devină.

Câtevà zile 'nainte de 25 August —pe la 18, se pare [2])— ajungeà la Regensburg Carrillo. El aduceà veste de turburările din Transilvania, de fuga Principelui la Chioara, dar şi de hotărârea lui de a se întoarce «în Ţara părăsită de el», şi de îmbrăţişarea cu căldură a acestei hotărâri [3]) din partea representanţilor Ardealului, — cu căldură mai slabă, ce e drept, din partea nobilimei ungureşti, dar cu voia bună

---

[1]) Aflăm acestea din scrisoarea lui Rudolf c. Matthias, Regensburg 22 August 1594 *A. C. H.* Impăratul avuse vreme până la data arătată, să primească şi răspunsul lui Matthias, că va împlini porunca. Poate e cu aceeaşi ocasiune, când se poruncià lui Teuffenbach, la 28 Iulie, să sară într'ajutor lui Sigismund cu călărime: Impăratul 'i încuviinţà Principelui un ajutor statornic de 2.000 călăreţi germani *A. R.* Reg. 193, f. 100 şi 328.

[2]) Raportul lui Contarini dela 18 August cuprinde aceleaşi veşti asupra întâmplărilor din Ardeal, — mai scurt numai, — ca şi cel din 25 a. l. *Docum.* III. 2, 44—46. La 4 August se trămitea dela Consiliul de răsboi din Viena Impăratului răspunsul ce s'a dat unui ablegat ardelean. *A. R.* Registr. 193, f. 25 verso. Acesta nu puteà fi Carrillo.

[3]) După raportul citat din 25 August s'ar părea, că s'a şi întors. Dar pentru aceasta ar fi fost prea scurtă vremea (la 8 August venì Principele la Cluj), ca să poată ajunge Carrillo la Regensburg. Ori că svonul mai măreà lucrurile, şi ast-fel ele ajungeau la urechile lui Contarini (o săptămână mai nainte el ştia că duşmanii «se află în puterea Principelui», pe când ei fură prinşi la 28 Aug., iar la 1 Sept. cei doi Chendişti îşi primiau pedeapsa, ori Carrillo spuneà ca întâmplate lucruri ce ştià că au să urmeze pe care el le hotărâse, poate, cu Principele înainte *Docum.* III. 2, p. 46, 48. Mai uşor de explicat ar fi dacă am luà scrisorile lui Contarini ca datate în stil vechiu. Dar scrisoarea lui Rudolf din 22 August de sigur e în stil nou, — şi atunci Carrillo erà în Regensburg. Se poate că la 16 Aug. erà în Viena, când i se cereà din partea Consiliului de răsb. să ţină bună corespondenţă cu Principele. *A. R.* Reg. 193, 336.

www.dacoromanica.ro

a Saşilor şi Secuilor [1]). Cum aceasta se petreceà la sfârşitul lui Iulie în dieta strămutată la Cluj [2]), Carrillo n'a putut plecà din Chiioara decât pe la începutul lui August. El puteà dar aveà scrisoarea lui Marini, trămeasă de Aron din Iaşi la 27 Iulie cu poştă anume [3]). Şi e de crezut, că tot acuma aducea şi pe cea dela 13 Iulie, cu adausul scrisorii lui Mihai,— dacă aceasta va fi ajuns vre-odată la Impăratul. In scrisoarea-i dela 27 Iulie Marini zice (în relaţiunea sa din urmă), că a scris de un Ceauş ce a venit din tabăra lui Sinan să ceară proviant dela Aron. Ceaşul, vechiu cunoscut al lui, i-a povestit lucruri, care nu numai întăriau înţelegerea Transilvanilor cu Turcii, cu Sinan, ci mai arătau şi pe baronii unguri din Ungaria de sus la un gând cu ei. El a spus cum ei toţi doresc a fi supuşi Turcilor, cărora li-a şi făgăduit să le dea prins pe Sigismund Báthory dimpreună cu pe Trămeşii Impăratului şi ai Papei, ce au venit să-l răscoale pe el şi pe Domnii români, iar Turcii li-au îmbiat Rege din neamul lor, cum a fost Ioan Sepuşanul (Szapolyai). Şi a mai povestit, cum fruntaşi din tabăra creştină îşi scriu cu Sinan, care dă cârpe pline de galbeni celor ce aduc scrisorile; cum Contele, Maestru de războiu (e de sigur subcomandantul lui Matthias, Contele Hardeck, căpitanul Rabului) a scris totdeauna lui Sinan, că ei nu vor luà Strigoniul, să meargă Sinan numai la Iaurin; că pentru această cetate Marele Vizir i-ar fi făgăduit 80.000 galbini [4]). Ori cum ar fi încercarea de «trădare a Ardelenilor, ea erà precum ştim faptă săvârşită şi dovedită — chiar şi prin întoarcerea Făgetului din partea lor în

---

[1]) *Archiv. f. sb. Lk.* III, 130. *Chronicon Fuchs.-Lup.-Olt.* 114—115. Szamosközy, 38. Coniuratio din *Mon. H. Dipl.* III, 72. Cf. mai sus, şi *Mon. com. Tr.* III, 324—7.

[2]) *Chromicon Fuchsio-Lup.-Olt*, I p. 111.

[3]) Relaţiunea sa finală. *Docum.* III. 1. 203—4. Marini se temeà, că scrisoarea numită va fi căzut în mâinile «trădătorilor».

[4]) S'ar potrivì cu învinuirea ce se aduce lui Hardeck mai târziu, că a vândut Rabul lui Sinan, vină dovedită sau nu, nu ştim, dar pentru care Contele trebuì săşi deà viaţa. Ar fi cele spuse de Marini o bănuială foarte timpurie, şi nu e peste putinţă, ca Marini să fie dat şi el (poate cel dintâi) pricină la nenorocirea lui Hardeck.

www.dacoromanica.ro

mânile Turcilor ca să şi-i îmbuneze [1]). De altă parte războiul în Ungaria mergeà într'adevăr rău. Matthias, care aveà comanda în anul acesta, cuprinsese la 10 Martie cetatea Neogradului, şi se apucase la 4 Mai a bate Strigoniul. Dar nici nu a putut aveà veste sigură de venirea Tătarilor, când, auzind de marşul repede al lui Sinan, îşi rădică tabăra, fără isbândă, la 29 Iunie, trecù Dunărea, şi se retrase la cetatea Rab, în calea către Viena. Socotià poate, că apărat de Dunăre în insula Schütt (Şüt) unde îşi aşează castrele, va puteà mai bine să dea piept cu duşmanul. Nu erau oameni de război nici el, molaticul, nici sfetnicul Ungnad, cu care dirigeà toate, nici contele Hardeck, ori marchizul Ferdinand. In acelaş timp şi Teuffenbach se lasă de a mai bate Hatvanul. Mergeà însă Sinan cu biruinţă. După un asediu de 4 zile el luă cetatea Totis (Tata) la 22 Iulie, apoi mânăstirea întărită Martinsbergul şi ajunse la 31 Iulie şi el sub Rab [2]). Deşì nu se puteà şti, că această însemnată cetate aveà să-i cadă peste 2 luni în mâni, prin trădare, cum fu învinuit Hardeck, frica erà mare la Viena.

In această stare Impăratul primì prin Carrillo scrisoarea dela Aron. Nu o cunoaştem, dar din cele ce scrie Rudolf fratelui său Matthias, la 22 August, înţelegem, că ajutoare trebue să fi cerut. Şi nimerise momentul foarte priincios. «Nu e numai interesul Voevodului ci foarte mult şi al nostru şi al întregului lucru» [al războiului] scrie el lui Mathias, ca să-i trimeţi nu numai cei 200 de călăreţi şi pedestraşi îmbunaţi, ci cel puţin încă atâţia cai. «Ba ar puteà fi până la

---

[1]) Articolul 40 al dietei din Aprilie 1595, în *Mon. Com. Tr.* III, 477—8. Instrucţiunea lui Genga, *Doc.* III. 2, 389.

[2]) Gr. Illésházy *Följegyzései* p. 8—18. Cu toată duşmănia lui împotriva Nemţilor, încolo e cel mai exact, şi mai detaiat, şi singurul aproape care ne dă date eronologice. *Barovius* p. 100—102, 132—8. Vezi şi rapoartele lui San Clemente din Regensburg, 16 Iunie, şi 28 August, la Óváry, *Copiile* Acad. ung. p. 229 nrii 1117, 1119—20. Datele sunt adeverite de Protocoalele *Canc. de război*: Expedit. 192, f. 110 (30 Iunie, Teuffenbach raportează cum s'au petrecut asediul Hatvanului); Registr. 193 f. 24, Iulie 20 (se aduce la cunoştinţa Impăratului părăsirea Granului şi asedierea Totisului); ibid. f. 25 (Impăratului veste, că Sinan a asediat Rabul), 14 Aug.; f. 26, 16 Aug. (Impăratului: Asediul Rabului ţine de 17 zile).

www.dacoromanica.ro

2000, dacă e cu putinţă fără primejduirea graniţelor.» Aşà să porunceşti expedierea lor [1]).

Nu ştim nici de acest ajutor dacă într'adevăr s'a trămis. Aflăm numai, că Matthias ar fi dat drumul tocmai pe atunci la alţi 2000 de călăreţi, rânduiţi pentru Principele transilvan [2]). Tot la acesta se trimeteà nainte de 1 Septemvrie Milanezul Carlo Magno, om cunoscător al limbii şi al Ţării ungureşti, ca să-l întăriască în hotărârea-i luată de a ţine cu Impăratul şi să-i făgăduie şi alte ajutoare [3]). Iar Principele răspundeà la 23 Septemvrie, pe lângă cele ce spusese cu grai lui Carlo Magno, că răzimat pe ajutorul de acuma al Maiestăţii Sale, după ce a trecut peste greutăţile din ţara sa, va căutà tot mai bine să slujască Creştinătăţii şi Casei Austriei, numai dacă va înţelege că Impăratul îi va da semne vădite a milei şi a bunătăţei sale [4]) adecă, dacă îi va împlinì cererile lui.

Inainte de sosirea lui Carlo Magno în Transilvania, trecù prin Cluj Marini în zilele dela 1 până la 12 Septemvrie, [5]) însoţit de un încredinţat al lui Aron-Vodă, cu numele Mihail Tolnay «căpitan general» al oştilor călări ale Principelui Moldovean, trimes şi el la Impăratul. La 30 Septemvrie ei se aflau la Viena [6]). Sosise, cred, încă la 29 (ori şi mai înainte), căci de bună seamă ei adusese scrisorile «Voevodului din Mol

---

[1]) Rudolf c. Matthias. Regensburg, 22 August 1594. *A. C. H.*

[2]) *Docum.* III. 2, 45. Raportul lui Contarini din 18 August. Erau, se vede, cei ceruţi prin dieta dela 11 Iulie, şi ordonaţi pentru Principele la 28 Iulie. *A. R.* Reg. f. 100 şi 328.

[3]) *Ibid.* p. 48—9. Contarini c. Dogele, Regensburg 1 Sept.

[4]) Sigismund Báthory c. Impăratul, Alba Iulia, 23 Sept. 94. *A. C. II.* original.

[5]) «Trădătorii» Principelui erau «o parte pedepsiţi după meritul lor şi altă parte în închisoare». E de însemnat, că Marini sfătuià pe Principele să nu ierte nici pe aceştia, şi «mai ales pe Cancelarul Transilvaniei» nu, aducându-i aminte «de înfiorătorul caz întâmplat Maiestăţii Sale catholice, [adică Regelui Spaniei] care nu iertă nici pe chiar fiul său», (Relaţia des pomenită p. 204). Alusie la moartea nenorocitului Don Carlos. pricinuită prin închisoarea în care-l ţinù tatăl său. Filip II (1568).

[6]) *Docum.* XI, 436. Diarolum Nic. Gabelmanni. XII, 6, pomenit în scrisoarea lui Aron c. Pezzen, 15 Aug. ca al său «supremus capitaneus equitum».

www.dacoromanica.ro

dova şi Valachia» pe care Consiliul de război la acel dat le alătură expediţiei sale către Impăratul [1]). La 14 Octomvrie fură primiţi în audienţă de Impăratul Rudolf la Praga, căruia îi prezentară actul de închinare al Voevodului [2]). Ei vorbiră de uşurinţa cu care ar puteà Voevozii Ţărilor româneşti să prădeze şi să ardă Ţara Turcească până la Adrianopol şi chiar până la Constantinopol, ţara fiind goală de oaste în lipsa lui Sinan şi plină de Creştini ce ar ţineà toţi cu ei. Numai să le deà Impăratul ajutoare cu soldaţi ungureşti [3]).

Scrisorile dela Voevozii români ce se expediau la 29 din Viena Impăratului sunt dovadă, că solii vor fi avut însărcinare anumită şi dela Voevodul Ţării Româneşti. Mai mult decât Tolnay însă, Marini puteà vorbì şi în numele lui Mihai, întemeiat pe cunoştinţa ce o aveà de dorul lui de a face război Turcului şi de tratatele şi invoielile cu jurământ legate ce ştia că are fiecare din cei doi Principi cu cel din Ardeal de a se ridica împreună [4]). De aceste legăminte cu jurământ legate nu uitase de altfel a povesti nici Carrillo cevà mai înainte: Ca dela început aşà şi în urmă el arătă «mişcarea Transilvanului» ca una ce va trebuì s'o urmeze şi Domnii români [5]).

Starea Impăratului erà tocmai atunci cât se poate de grea. Incă la 10 Septemvrie Matthias îşi ridicase tabăra de lângă

---

[1]) *A. R.* Registr. 193, f. 29, Septv. 29. Cred în sosirea Ablegaţilor mai nainte de 30, cu toată afirmarea lui Gabelman, că atunci ajunseră.

[2]) Privati hominis scriptum, Praga 16 Octv. 94. pe verso. Iorga, *Acte fragmente* I, 28. Curând după această dată trebuie pusă «Relaţia» cunoscută a lui Marini. Ar puteà să fie el cel ce aduceà scrisoare Principelui Tansilvan unui om al acestuià [lui Carrillo, cred], scrisoarea ce o văzù Ambasadorul veneţian la 15 Octv. Sosise la Praga la 11, *Docum.* XII, 10.

[3]) Ambasadorul veneţian c. Dogele. Praga, 18 Octv. *Docum.* III. 2, 53. Cf. asupra acestei misii moldovene şi instrucţia p. Cervia *Docum.* III. 2, 395.

[4]) Putem socotì, că Marini a spus şi cu grai sâmburele relaţiei sale. Şi aceste cumpeniri se află la sfârşitul acelei relaţii (p. 205). Contarini spuneà chiar, că Ambasadorul e al amânduror Ţărilor româneşti: «S'attende qui a trattare con un Ambasciator di Valachia et di Moldavia venuto in questa Corte per stabilire la confederatione fra quelle nationi, et Sua Maestà».... Documentul din nota preced. (18 Octv.).

[5]) Raportul Ambasadorului veneţian. Praga 20 Septv. *Docum.* III. 2, 50. Carrillo ziceà că a fost de faţă când se făcuseră jurămintele.

www.dacoromanica.ro

Rab şi întărind garnizoana lui Hardeck se retrase cu oastea ceealaltă spre Altenburg, de aci apoi la Bruck[1]) după ce Sinan izbutise a face un pod de luntri peste braţul Dunărei şi trecuse şi el în insulă.

La 29 Septemvrie comandantul Hardeck, cu toate că aveà destule muniţii dar prea slabă garnizoană şi fără căpitani de treabă, predete lui Sinan cetatea [2]). Drumul către Viena erà deschis şi poporul Capitalei începuse a se îngriji să-şi pună bine lucrurile de frica venirii Turcilor. Nici chiar Împăratul nu se simţià sigur şi destul de apărat la Praga [3]). Se înţelege că nici un om de rând nu-şi arată descurajarea pe faţă în vremea celei mai mari primejdii: cine stăpâneşte mulţimea e dator să caute repede mijloace de îmbărbătare. Vestea căderii Rabului scutură şi pe Rudolf din încetineala-i cunoscută. Numai decât se luară măsuri ca o oaste nouă de 20.000 de Boemi şi Moravi să meargă într'ajutor pe câmpul de luptă împreună cu Căpitanii unguri din Alföld [4]). Tot atunci Impăratul ţinù vremea potrivită a face Ungurilor şi alte împărtăşiri ca să le deà curagiu la noua luptă şi să-i ţină în credinţă. In circulara sa dela 7 Octomvrie către primii săi slujitori din Ungaria şi toate «staturile» ei, iel le spuneà, că

[1]) Vezi pe lângă izvoarele din nota urm. *A. R.* Regist. 193. f. 27, 28 şi 29, Sept. 18. Se face vestire Impăratului. Principelui Transilvan i se scrie încă la 16 Sept. *ibid.* f. 345. Óváry, *Oklvm.* II. 230, raportul lui San Clemente din 16 Sept.

[2]) V. întâi scrisoarea lui şi a subcomandanţilor lui, unde spune, că ne mai putând ţine piept. au început tocmeli de predare. Rab, 27 Sept. in *Mon Hung. Dipl.* III, 63. *Illésházy*, p. 15—48. Raportul lui San-Clemente din 16 Sept. şi 10 Octv. la Óváry, *Copii*, II, 230—1, nr. 1122 şi 1125. Szamosközy IV, 48, zice că nimeni altul decât Carrillo n'a îndrăznit să spună Impăratului de căderea Rabului. Vezi şi Prot. Exped. 192, f. 163 v. (*A. R.*), 2 Octv.

[3]) Rapoartele Ambasadorului veneţ. din 11 şi 18 Octv. şi 15 Novembre în *Docum.* III. 2, 51, 54, 58. Óváry nr. 1125. Cf. Scrisorile Papei din 26 August şi 1 Octv. către Rudolf, pe care-l îmbărbătează, şi-l îndeamnă să vină negreşit la Viena, pentru aceasta. Dacă Turcii ar ocupà Iaurinul, sigur vor venì şi la Viena, şi vor cuprinde şi Austria. *Archiv. f. ö. G.* XV, p. 215—218. Beilage 15 şi 16. Instrucţia legatului său Lottario Conti Duca di Poli, dt. 3 Oct. in *Docum.* III. 2, 397—403.

[4]) Huber IV, 380. Că Ungurii erau din Alföld ne spune Illéshárzy p. 18. Cf. Barovius p. 139—40.

www.dacoromanica.ro

la primăvară vor fi ajutoare destule dela Principii streini şi din Impărăţia sa germană care i le-a votat de curând în dieta dela Regensburg. De altă parte scrie Rudolf, Transilvania, Ţara românească şi Moldova, îndemnaţi de deosebita îngrijire a lui Dumnezeu, au hotărât să scuture jugul turcesc «şi să facă cu noi învoială şi legământ» împotriva duşmanului pentru care ţintă au şi trimes ablegaţii lor ce sunt în cale. Numai acum ei, Ungurii, să nu slăbească în credinţa liberării lor şi să caute a da o lovitură bună Turcului, înainte de ce-şi va duce oştile în tabără de iarnă. Totdeodată le cerea să trimeată la Curtea sa din mijlocul lor trei-patru inşi din sfetnicii săi împreună cu pe Cancelarul Curţii sale ungureşti Episcopul Iaurinului [1]), Ioan Kutassy, «cu putere de a lucrà, tratà şi a încheià», ca să se poată «sfătuì» şi să poată «luà hotărâri» cu iei «atât de trebile Transilvane Moldave şi ale Ţărei Româneşti cât şi de altele ce privesc folosul şi bunastarea acestei Ţări» ale sale, înainte de ce zişii ablegaţi vor fi sosit [2]).

Cu toate acestea în clipita când erau zoriţi a se apărà atât de aproape acasă, Miniştrii lui Rudolf, lipsiţi de vederi în depărtare, poate că nu puneau mult temei, cum spune reprezentantul Veneţiei, pe nişte ţări îndepărtate, cum erau Ţările româneşti, neîntărite nici dela natură nici prin maiestria oamenilor, «mai mult potrivite a fi de tot cutropite de Turci decât a puteà da ajutor duşmanilor lor» şi nu luau mult în socotinţă nişte popoare slabe, rău armate «şi poate nu bine unite între sine în această hotărâre» de războiu, cari n'aveau nici un cap vestit ce să le poarte, şi cereau singure ajutor. Ori cum, tocmelile cu solia moldoveană fură amânate până când va sosì misiunea transilvană [3]), de care şi Marini aduceà vorba, că va fi expediată până într'o săptămână după el şi soţul său [4]).

[1]) In tiparul documentului nostru, scos din biblioteca museului din Pesta se zice greşit «Episcopul Taurinensi», tot aşà şi mai sus unde Impăratul mângâie pe Unguri pentru perderea «celebris Confinii Tauriensis», în loc de Iaurinensis adecă a graniţei Cetăţii Rabului.

[2]) *Docum.* III. 1, 195—6

[3]) Raportul lui Contarini, din 18 Octv. 94. *Docum.* III. 2, 53.

[4]) Relaţia, p. 205.

www.dacoromanica.ro

Dar Ambasada Transilvană mai trebuià aşteptată mult. Inainte de a fi fost trimeasă ea, Principele trimeteà la 15 Septemvrie [1]) scrisori, prin cari vestià, că trupele sale au dat o grea lovitură Turcilor, prinzându-le pe Dunăre un convoi de 40 de şăici încărcate cu muniţii de războiu şi proviant şi ucizând 6000 (!) de soldaţi ce ţineau paza lor [2]). Îi ceruse ce e drept Matthias acest servici, de a prinde sau a împedicà provisiile pentru tabăra turcească [3]). Cu toate acestea nu putem ţineà de chiar adevărate spusele Principelui. Ci vom crede împreună cu solul său la Papa, Genga, pe care îl ajunge vestea aceasta la Roma, că Sigismund se fălosià de vre-o faptă vitejească a Sârbilor—şi Românilor—din Banat, pentru a-şi arătà pe nedrept vrednicia sa. E ştiut doar, că ei se sculase cu armele de cu primăvară «la un singur semn al voinţei Serenisimului Transilvan» şi cuprinsese între altele Becicherecul şi Făgetul. Dar fură stânjeniţi după aceea în micşările lor prin turburările opoziţiei din Ardeal, căci Principele nu le putù da ajutorul fă-

[1]) Această dată ne-o dă Bailul, care le-a văzut şi citit, şi spune, că erau scrise de mâna Principelui şi trimese unui om al său la Curte. *Docum.* III. 2, 52, Praga 15 Octv. Adresatul cred că erà tot Carrillo, cu toate că la 15 Septemvre Contarini scrià din Regensburg, că «a fost expediat în Transilvania» înapoi. *Ibid.* p. 49 şi 50. Imi întemeiez credinţa pe faptul că tot o persoană nenumită, aceea însă, «care a purtat toate tocmelile învoielei cu Impăratul» primià pe la 25 Octv. o scrisoare dela Principele, dată 25 Septv. *Ibid.* p. 55. Cf. arătarea lui Szamosközy cit. la p. 167 n. 2. Nepotriveala ce întâlnim în scrisoarea zisă dela 15 Septv., că Balthazar Báthori ar fi fost încă în închisoare, pe când el fusese ucis la 13 Sept., s'ar puteà explicà ori luând data greşită, ori socotind, că Principele ascundeà la început moartea vărului său.

[2]) Raportul Ambas. veneţ. din Praga, 15 Octv. 94, ştire repetată şi în rap. dela 25 Octv. *Docum.* III. 2, 52, 55. Acelaş lucru îl vestise şi la Roma, cu deosebirea că acì se vorbià de uciderea a 4.000 de Turci. Instrucţia pentru Cervia. *Docum.* III. 2, 591. Teuffenbach încă vestì la Viena, «că Transilvanul a făcut pagubă duşmanului pe Dunăre». *A. R.* Prot. Expedit. 192, f. 112 v., Septv. 27.

[3]) Raportul lui Contarini din Regensburg 20 Sept. *Docum.* III. 2, 50. Această cerere e trecută şi în *Protoc. Registr. Arh. de Răsb.* 193 f. 341, 30 Aug. Şi după pomenitul raport al lui Contarini şi după cel dela 15 Oct. prinderea provisiilor a fost cerută şi săvârşită din sus de Buda, ce nu poate fi adevărat, căci Ţara Ardeleanului erà foarte departe de acele locuri.

www.dacoromanica.ro

găduit [1]). De bună seamă, că acuma se ridicară din nou [2]). Genga spuneà că s'a îmbiat iar la răscoală îndată ce au aflat de pedepsirea trădătorilor, iar Sigismund nu povestì nimic de aceasta câtevà zile mai nainte lui Marini. Ba mai mult: lui îi spuneà, pentru Împăratul, că îndată ce va sfârşì cu trădătorii săi şi îşi va pune ţara în rânduială şi în pază va fi gată să asculte de Maiestatea Sa, [3]), fără să pomenească de vre-o oaste ce ar fi trimis-o către Dunăre.

Tot ce putem lăsà Principelui, în urma acestor arătate este Comandantul: Moise Székely — cu, cel mult, vre-o mică ceată de voluntari. Pe el îl numeşte chiar Principele în scrisoarea sa către Comandantul Pálffy, la 19 Septemvrie, unde raportează isbânda. [4]) Pe el îl întâlnim şi într'o cronică ardeleană din acea vreme. [5]) Şi ştim că lui îi scrisese răsculaţii şi în Iunie, cerând ajutorul Principelui, şi îmbiindu-i braţele lor. Ba aveam chiar şi o veste hotărâtă, că isbânda asupra corăbiilor turce a fost a Sârbilor (poate şi a Românilor): o scrisoare din 20 Septemvrie, către Pálffy [6]). Mai

---

[1]) Am mai spus şi într'alt loc, că după tot cuprinsul memoriului anonim, purtând titlul: «Sopra quello possa il principe di Transilvania operare in servitio della Christianità» şi însemnat cu anul «1595», acela nu poate fi decât memoriul lui Genga (memoriu pomenit în instrucţia pentru Visconti. *Docum.* III, 2, 394), plecat din Ardeal înaintea sosirei lui Marini (vezi relaţia acestuia p. 205), dar după uciderea celor dintâi cinci «conjuraţi». V. instrucţia lui Genga, nedatată nici ea, decât cu a. «1594.» *Docum.* III 2, p. 387—390). *Docum.* IV. 2, 403 — 406; special aici p. 404:... «credo, che in quest ultima vittoria, che şi è intesà per lettere, che il Transilvano habbi ammazzato quatro mila Turchi, et affondato 40 navi [în rapoartele ambas. veneţ. e «barche»] cariche d'ogni monitioni et artigliaria, ch'essi Razziani ce n'habbiano havuto parte.» De izbândile de mai înainte ale Sârbilor zădărnicite de «trădători» vezi şi mai sus, apoi instrucţia lui Genga l. c.

[2]) La atâta se poate reduce vestea lui Contarini din 20 Septb., că se ştie de câtevà zile, că Principele Trasilvan a eşit cu 30 de mii ostaşi spre Temişoara, pentru a se unì cu Sârbii. *Docum.* III. 2, 50.

[3]) Relaţia p. 205.

[4]) Publ. în resumat de Jedlicska P. Adatok *Erdödi báró Pálffy* M. a györi hösnek életrajza és korához 1592 — 1600 (Eger 1895), p. 517 — 18.

[5]) *Chron. F.-L.-O.* I, 117.

[6]) Jedlicska, *l. c.* p. 517. Alt fragment din această scrisoare se află şi la Hurmuzaki *Docum.* III. 1, 195.

www.dacoromanica.ro

trebue să scoborâm după Cronică şi mărimea faptei (poate nici atâta n'a fost): fură luate 12 corăbii cu bucate şi cu câtevà maşini de răsboi, «ostaşii turci fură culcaţi până la unul», steagurile trimise Principelui, 8 corăbii cufundate. Timpul întâmplării: pe la sărbătoarea Naşterii sfintei Mării» (fără îndoială a celei catoliceşti), aşa dară pe la 29 August (8 Septemvrie). [1])

Pe când astfel Ardeleanul căută în tot chipul să-şi ridice preţul înaintea Împăratului, încercare ce o face tot atunci şi printr'alte mijloace la Papa dela Roma [2]), şi pe când solia moldoveană sta aşteptând răspunsul, situaţia grea a Împărăţiei se uşurase puţin. Dela Rab Sinan nu plecă la Viena, acum în miezul toamnei mai ales, căci el avuse perderi destule, ci se îndreptă înapoi la a doua cetate lângă Dunăre, ce o lăsase în spate, la Comarom. Căpitanul ei E. Braun o apără însă cu voinicie, căpătând ajutoare şi dela Pálffy, din Ujvár (Neuhäusel). Apropiindu-se în sfârşit Matthia cu o oaste proaspătă ce i-o trimisese Rudolf din Boemia şi Moravia, adăugită cu Unguri, Sinan îşi ridică tabera la 28 Octomvrie, trecù Dunărea, rupând podul în urma sa, şi peste 3 zile se depărtă de acolo. Dar şi oastea creştină se împrăştià. Amândouă părţile mergeau la odihnă de iarnă [3]).

Vestea retragerei lui Sinan sosise la Praga la 1 Noemvrie [4]). Şi Împăratul socotì acum, că poate slobozì pe Trimisul moldovean acasă, până a nu fi venit Ambasada ardeleană. Erà mulţămit cu scrisoarea din 25 Septemvrie, ce o aduse, o lună mai târziu un Trămis al lui Sigismund cu arătarea, că va venì îndată şi Ambasada, şi că Principele a trimis o oaste (către

---

[1]) *Chron. F.-L.-Olt.* I, 117.

[2]) Memoriul lui Genga e o clasică dovadă despre aceasta. Va mai fi vorba într'altă legătură.

[3]) Illéshazy, p. 18 — 19. Barovius 139—40. Rapoartele lui San Clemente din 1 Nov. şi 6 Dec. la Óváry, *Copii*, 231. nrii 1126 şi 1129. Cf. *A. R.* Exp. 192, f. 165, 30 Oct. Reg. 193, f. 32, 29 Oct: Imperatori wierdt des Siuan Bassa von Comorn Abzug... erindert; *ibid.* f. 370, 31 Oct. Se anunţă retragerea şi Principelui transilvan.

[4]) Raportul lui San Clemente din acel dat, Óváry, 231, nr. 1126.

www.dacoromanica.ro

Timişoara şi Lipova, alta către Giula [1]), fără să ştim cât adevăr cuprinde. La 8 Noemvrie Contarini scrie din Praga că a plecat Ambasadorul moldovean foarte mulţămit pentru darurile de pahare şi lanţuri de aur ce a căpătat în numele Împăratului, şi că de acì i s'a îmbunat Voevodului un nnumit număr de trupe şi bani, «când va începe a se mişcà şi a se dechiarà împotriva Turcului». Tolnay plecase la 4 Noemvrie [2]).

Iar Papei îi raportà încredinţatul său din Viena că amsadorul lui Aron a venit să îmbie armele Ţării lui pentru răsboiul împotriva Mahomedanilor, ca să fie scoşi din Constantinopol şi din Europa, cu singura condiţie, să fie primit în Ţările Maiestăţii Sale, «dacă lucrurile ar merge rău şi el ar fi apoi scos din Moldova, ceeace i se dete în bună, şi ambasadorul său plecà nainte de câtevà zile din Praga dăruit şi prefetit [3])».

După toate acestea se pare, că la Praga fu vorba de mai mult decât se ziceà în legământul dela 16 August, anume: de ridicarea Voevodului cu armele împotriva Turcului. Şi se poate că i se făgăduiră ajutoare numai pentru timpul după ce va fi intrat în luptă, cum zice Contarini. Hotărât că Împăratul 'rămase încrezut în foloasele ce va aduce Aron răsboiului său cu Turcii, răsboi ce vreà să fie socotit ca al Creştinătăţii. De aceea el scrie la 24 Noemvrie Regelui Poloniei că a înţeles cu durere, cum «Principele

---

[1]) Contarini c. Dogele. Praga, 25 Oct. *Docum.* III. 2, 54 — 5. De ascdierea Timişoarei prin înşuşi Principele, pe acest timp, povesteşte şi *Chronicon Fuchs.-Lup.-Olt.*, p. 116 — 7.

[2]) *Docum.* III. 2, 56; acelaş raport şi pe p. 57, cu mici deosebiri de părţile ce au fost socotite netrebuincioase pentru «Documente», repeţiri ce întâlnim adese în acest volum. Darurile soliei moldovene le aflăm în *Docum.* III. 1, p. 206: Un pahar de argint aurit în preţ de 50 de taleri şi alţi 50 de taleri în bani «secretarului moldoavean»; un lanţ de aur de 200 taleri (?△), a cărui făcut a costat 16 fl. împreună cu un pahar de argint aurit «legatului moldovean». Din socotelile cancelariei Curţii 31 Oct. 94. După arătările Nunţiului lanţul a fost de 400 de taleri, şi i s'a dat şi o tavă in acelaş preţ şi 400 de taleri secretarului. *Docum*, XII, 15, sq.

[3]) Insrucţia pentru ep. di Cervia. *Docum.* III. 2, 305. Fără îndoială pe temeiul rapoartelor Nunţului vienez. Acest loc ne serveşte şi el pentru a puteà hotărî datul cronologie al instrucţiei: îndată după ce ajunsese la Roma vestea aceea dela Praga.

www.dacoromanica.ro

Moldovei Aron, pe când el își arată și dechiară în public înalt și sfânt cugetul său pentru Creștinătate, e lovit cu grea nedreptate și tulburat de ostășime polonă și cazacă și suferă toate dușmăniile, și cere dela Regele să cheme înapoi acea ostășime ce a năvălit de bună seamă fără știrea lui (zice Împăratul din curtenire), spre paguba Creștinătății [1]).

Căci tocmai atunci, când Tolnay plecà din Praga, Stăpânul său, Aron-Vodă, erà fugar către granița ardeleană din naintea unei năvăliri căzăcești, neașteptate. Se adeverià acù teama ce o avuse Aron în Iunie, când «nu voì» să primească Cazacii în lăuntrul țării sale.

Atunci Comuleo cu câtevà daruri și mai mari făgăduinți înduplecase pe Cazacii ce-i tocmise el pentru ajutorul lui Aron să facă o năvală asupra satelor turcești din apropiere și Căpitanul lor îi scria la 21 Iulie că ‹a mers supt orașul Chilia› și că a dat foc pe acolo [2]). Fără îndoială că în urma acestei, poate și a altor isprăvuri căzăcești se răspândesc pe la 20 August în Constantinopol vestea, că Voevodul Moldovei s'a răsculat și a prădat și ars ținutul orașului Reni dela Marea-Neagră [3]). Dar asta erà puțin lucru [4]). Comuleo se trudià să pună la cale o mișcare mai mare. El isbutise a câștigà pentru planul său de a face o năvală mai mare în Țara-Tătarilor celor duși în Ungaria, pe nobilul polon Iaslovicki, căpitan în Sniatin [5]). Prin mijlocirea Archiepiscopului

---

[1]) Pace. *Rudolphi epp.* p. 396—7; iar p. 397—8 Rudolf c. Nunțiul apost din Polonia, cerându-i mijlocirea în acest lucru..

[2]) Raportul lui Comuleo dela 14 Oct. 94. Rački-Pierling *Starine* XIV, 101. Cf. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă* p. 208.

[3]) Bailul venețian c. Dogele. Vigne di Pera, 20 Aug. *Docum* IV. 2. 185.

[4]) Cazacii, mai ales puțini cum erau, nu puteau face mari minuni. După escursia lor de pradă, singura lor țintă totdeauna, s'au întors acasă. In raportul său scurt dela 27 Oct. Comuleo scrie: I Cosachi hanno fatto il debito; dua volte sono andate nel paese del Turco, et fattone gran danno a essi Turchi [știm că odată intrase în primăvară, când sosì Comuleo la ei, a 2-a oară acuma]; ma ultima volta, per habersi spartiti fra loro, sono stati mazzati da mille di Cosachi, non di quelli boni, ma di gentaglia, che s'era aiunta a loro. Pierling-Rački l. c. 108.

[5]) Faptul e dovedit afară de spusele lui Comuleo în scrisorile sale prin chiar scrisoarea lui Iaslovicki din 30 August, dată în Serafia: ... itaque promptum me offero, ac promitto, Deo iuvante, his tribus sequentibus

www.dacoromanica.ro

din Leopol, chiar Zamoyski îi dete Căpitanului «licenţa» de a-şi adunà oastea, făgăduind ca îi va trimite şi pe nepotul său cu câţivà soldaţi. Făceà aceasta de ochii lumei, căci Tătarii pricinuise pagubă destulă la mulţi nobili în trecerea lor, şi având toată credinţa, că Iaslovicki nu va fi în stare să-şi adune oaste, ştiindu-l mai mult sărac decât bogat [1]). Iaslovicki însă îşi putù strânge, cutreierând Polonia răsăriteană şi părţile căzăceşti ale Rusiei, cel puţin 12 mii de oameni, [2]) între ei 6000 Cazaci dela Nipru. Şi scrià la 19 Septemvrie lui Comuleo, că pe la începutul lui Octomvrie va intrà în «Tartaria». [3]) La 10 Octomvrie Comuleo îi trămiteà 10.000 florini «către Nipru», pentru a-şi plătì Cazacii, şi-i făgăduià, că toate cheltuelile vor fi întoarse de către Papa. [4]) In scrisorile sale dela 14 Octomvrie înainte (14, 23, 27, 28 Octomvrie) îl vedem pe Trimisul lui Clemente VIII mereu stând cu nădejdea, că va auzì acuşi de mari izbânzi ale Căpitanului Sniatinens, [5]) cu toată truda ce-şi da Zamoyski de a-i zădărnicì planul. [6]) Şi Comuleo se bucurà,

---

mensibus, ut vel in terras et ditiones tartaricas impetum faciam, eas depopulando; vel ex Hungaria redeuntes impugnem et persequar» ... «Quod si Sanctitas sua hoc bellum prosequi voluerit, et si sumptus ad eam rem necessarios suppeditaverit, ad omnia me paratum sua Santititas inveniet» (In scrisorile lui Comuleo stă numai făgăduinţa de invasia în Ţara-Tătărească în lipsa lor). Pierling-Rački l. c. p. 111 nota 1. Mai vezi pe lângă scrisorile lui Comuleo, ce le vom mai pomenì şi relaţia lui Marini, p. 204, unde spune că reveredisimul «legat» a vestit de această tocmeală Impăratului la 31 Iulie.

[1]) Pierling-Rački, 102.

[2]) Intr'o scrisoare 27 Oct. Comuleo zice: 20,000, atâta cât promisese la început (scr. dela 14 Oct.). Am luat numărul cel mai mic ce Comuleo îl împărtăşeşte la 23 Oct. lui Speziano. *Izvještai Komulovića* p. 108, 102, 107.

[3]) Pomenită în raportul lui Comuleo dela 23 (către episc. de Cremona) şi cel dela 28 Oct. (către San Giorgio). *Ibid.* p. 107 şi 110.

[4]) *Ibid.* p. 103. Comuleo scrie la 14 Oct.: Quattro di sono che gli ho mandati i detti danari inviandoli verso il Boristene. Dar Iaslovici zice că ar fi cheltuit 20.000 florini.

[5]) *Ibid* p. 103, 107, 108, 110.

[6]) *Ibid.* p. 103, 110. Şi cu deosebire 114, în scrisoarea dela 3 Noemvrie. Vicleannl Zamoyski scrisese şi Cardinalului S. Giorgio, că şi-a trimes un nepot în oastea lui Iaslovicki. Comuleo zice: sappia che non è vero; l'havea ben promesso, che non credeva mai, che esso Capitano

www.dacoromanica.ro

ca prin invasia asta Polonii vor fi siliţi să facă război Turcilor, călcându-se legămintele lor cu ei. In cea din urmă scrisoare însă, care i-o cunoaştem, cea dela 17 Noemvrie, el nu mai aveà nici o veste sigură de Căpitanul Sniatinens. [1]) Ba unii ziceau, că şi-a lăsat oastea şi s'a întors, alţii, că se puneà în ordine pentru a se unì cu Cazacii Moscoviţi ca să meargă împreună în potriva Chiliei şi a Cetăţei Albe. [2])

Aceşti Cazaci din Moscovia, care nu erau decât chiar Cazacii lui Chlopicki [3]) — şi probabil şi ai lui Iaslovicki, cum vom mai vedeà — se aflau în Moldova în timpul când primià Comuleo cele din urmă ale sale veşti. Castelanul dela Cameniţa scrise la 8 Noemvrie Agentului politic al Papei, că 8000 de Cazaci din Ţara Muscălească şi din Polonia au intrat în Moldova, şi vroiau să se uniască cu acel Principe spre paguba Turcului», dar neputându-se învoì cu el i-au făcut Principelui silă şi l-au bătut bine, iar el lăsându-şi tunurile a fugit către Transilvania. O parte din Cazaci a plecat după el să-l omoare. Ceilalţi luară tunurile pentru a merge în potriva Chiliei şi a Moncastrului [4]) adică a Cetăţii Albe. [5]) Tot aşà scrie şi instrucţia papală pentru episcopul de Cervia,

Sgnatinense fusse per andare in Tartaria; et come intese praeter omnem spem, che detto capitano s'inviava con la sua gente verso quelli confini, fece ogni sforzo per rivocare detto Sgnatinense, et non potendo ciò fare, spedi a soi dependenti, che non solamente gli negassaro l'aiuto contro li Tartari; ma che prohibissero a tutti i loro sudditi, sotto pena di vita, a non andare con detto Sgnatinense».

[1]) «Del capitano Sginasinski non ho nova certà» (*ibid.* p. 124). Cred că e o greşeală de citire, căci nu poate fi vorba aci decât de C. «Sgnatinens».

[2]) *Ibidem*, p. 124.

[3]) *Docum.* III. 2, p. 395. Instrucţia ep. di Cervia: sotto la condotta d'un tal Clopiski nobili Polacco, che dalla Maesta dell'Imperatore hebbe alcuni mesi sono stendardo Imperiale, et danari per sollevare quella gente».... Şi în raportul lui Comuleo ce-l vom cità îndată, se zice: Con detti Cosacchi şi trova il nobile Polacco Mopinschi [putem dar citì Clopicki], mandato già tempo da s. M. Ces. con denari e trombette alli Cosacchi»....

[4]) Pierling-Rački p. 124. Scrisoarea lui Comuleo c. S. Giorgio. Cracovia, 17 Nov. Veştile sosite din Polonia la Praga vorbesc de prădarea Tighinei. *Docum.* XII, 16.

[5]) V. asupra acestei numiri, altfel bine cunoscută şi mai înainte: Iorga, *Studii asupra Chiliei şi Cetăţii Albe* p. 47, şi peste tot capit. I, II, III.

www.dacoromanica.ro

cu adausul că: nevoind Aron să deà tunurile ce i se cerură pentru asedierea pomenitelor oraşe, şi «născându-se oarecare neînţelegere între soldaţii Unguri ce-i aveà pe lângă sine, fu părăsit de ei şi fugì» către Ardeal, şi Ţara rămase pradă răpitorului neam; apoi că întâmplarea erà foarte neplăcută Transilvanului, (care trimese aceste veşti la Roma), pentru legăturile, ce ziceà el că are cu Moldoveanul, de a se apără unul pe altul. [1]) In faptă Principele erà neliniştit, că Polonii i-vor luà pe dinainte ocupând Moldova: «căci se aude, că în fuga Moldoveanului s'a dat Regelui Poloniei vre-un loc, care e la graniţele sale, şi poate mai mult de unul». Şi Sigismund aveà credinţa, «că Marile Cancelar polon a putut aveà partea sa în această năvală împotriva Moldoveanului.» [2]) Intr'adevăr el se plânge la Regele Poloniei, tocmai întors în ţară din Şvedia, printr'un sol anume, cerând ca în viitor să împiedice astfel de năvăiiri ale Cazacilor în ţara ce-i unită cu el. [3])

La 26 Noemvrie noaptea ajungeà la Constantinopol — în cinci zile—ştirea, trimeasă de un Cadiu (judecător) din părţile Dunărei de jos, că venind în foarte mare număr, Cazacii după ce au cuprins Moldova şi Ţara-Românească — adevărul erà după ce a prădat Moldova—, s'au apucat să bată o cetate foarte însemnată a Turcilor între Silistra şi Bender. Se zice că aceşti Cazaci a fost împinşi numai înainte, după ei însă se aşteaptă nobilii Poloni cu mare oaste. [4])

O oaste curat polonă nu venì, dar, după semnele ce le arătarăm s'ar puteà, ca Zamoyski să nu fie străin de năvala căzăciască în Moldova. Iaslovicki aveà o frumoasă

[1]) *Docum.* III. 2, 395, Instrucţia lui «di Cervia».

[2]) Tot acolo: «Il Transilvano in certe sue lettere mostra de dubitare che il Gran Canceliere di Polonia possa haver havuto parte in quel impeto».

[3]) *Gyulafy Lestár följegyzései*, közli Szabó Károly (Budapest 1881). *Mon Hung. Scrip.* 31, 97 şi 102. Chiar autorul e «legatul», care-şi scrie la 2 Noemvrie, «pe drum,» cuvântarea ce o ţinù înaintea Regelui în Cracovia la 15 Decemvrie (v. acolo p. 95).

[4]) *Docum.* IV. 2, 186 M. Viener c. Dogele, Vigne di Pera, 26 Noemvrie 94. Vestea ocupării Moldovei prin Cazaci, «cari au pus acolo un Principe pe gustul lor» o primise Ferhat «zilele trecute» înainte de 25. Noemvrie, *ibidem* III. 1, 464, raportul lui Venier din 25 Noemvrie.

www.dacoromanica.ro

oaste polonă-cazacă gata de marş în Tărtaria, primise şi bani străini—dela Papa—pentru aceasta. Chlopicki stă aşteptând numai o mai bună plată, după micile plimbări după pradă, ce pare că făcù în primăvară. momit cu câţiva bani dela Impăratul. Marini i făgăduise plată dela Aron, dar nu o avù. De asemenea Comuleo făgăduì în numele aceluiaşi Domn ajutor de bani şi de oameni lui Iaslovicki, fără să-i capete. [1]) Ostăşimea adunată nu se puteà împrăştià fără nici o dobândă. O năvală asupra Ţării tătăreşti la ce se îndatorase Iaslovicki, ar fi adus pe aceşti semeni — în prădăciuni—ai Cazacilor asupra Poloniei, acum când aveau să se întoarcă din Ungaria. A-i îndreptà asupra Moldovei erà un lucru fără primejdie din partea Turcilor. Domnul acestei Ţări erà ţinut de necredincios, mult puţin de cu primăvară, mai serios de prin August, de tot hotărât din Septemvrie. [2]) Şi cu toate că el se silià să şi-i ţină buni, trimiţându-le daruri şi bani, poate şi «veşti despre Creştinătate«, [3]) se auzise, că tronul său a fost dat lui «Ştefan, fost Voevod al Ţărei româneşti» esilatul dela «Schio». [4]) Pe lângă acestea Cancelarului polon nu-i părea de loc bine de unirea lui Aron cu Transilvanul şi Impăratul. De altă parte Comuleo cercase mereu să-i dovedească—prin mijlocirea Nunţiului din Polonia adică a representantului diplomatic al Papei—că înainte de orice mişcare împotriva Tătarilor (ştim că se prefăceà a fi învoit cu aceasta), e de lipsă, Polonia să pună piciorul în Ţările româneştî. [5]) Şi tocmai faptul ca el nu vreà să audă de aceasta [6]) întăreşte bănuiala, că se gândì la foloasele ce ar aduce Poloniei cuprinderea Moldovei cel puţin, asupra căreia Polonii au zis totdeauna că au drepturi.

E drept că Regele răspunse la politicoasa aruncare a Impăratuiui, cum puteà să respundă un Rege purtat de vi-

[1]) Pierling-Rački, 104. Scrisoarea lui Comuleo dela 14 Oct.

[2]) *Docum* IV. 2, p. 177, 185; III. 1, 460, 462. Rapoartele Bailului din Constantinopole dela 20 Mai, 20 August, 4 Iunie, 3 Sept.

[3]) Pierling-Rački, p. 104.

[4]) Raportul Bailului din Constantinopole, 25 Noemvrie, *Docum.* III 1, 464. Raportul mai spune că i s'a dat la cererea Tătarului.

[5]) Pierling-Rački, 104, cf. p. 112, 116. 119.

[6]) Ibidem p. 103, 106.

www.dacoromanica.ro

cleanul său Cancelar; că năvălitorii în Moldova erau Cazacii plătiți de Impăratul, sub ale lui steaguri. [1]) Dar asta nu însamnă nimica.

Cu sau fără îndemnul lui Zamoyski, Cazacii lui Chlopicki ce se ziceau şi Cazaci liberi [2]) sau muscăleşti şi — abià ne mai putem îndoì—cei adunaţi de Iaslovicki, polonezi şi muscăleşti, năvăliră în Moldova pe la sfârşitul lui Octomvrie stil nou (la 31 Octomvrie Aron scrià despre aceasta Ardeleanului,) [3]) atraşi de bogăţiile Voivodului, căci se vorbià, că el a adunat un milion de galbeni, şi e gata să fugă cu ei în străinătate în Moscova sau în Germania, [4]) înainte de ce l'ar

---

[1]) Nu cunoaştem răspunsul Regelui Sigismund, dar înţelegem aceste din replica grabnică a Impăratului, dela 28 Decemvrie; Pace, *Rudolphi epistolae*, 398—400.

[2]) ....«qui se liberam armatorum hominum multitudinem, nulli obnoxiam Principi «... jactabant». *Ibidem* 398—9.

[3]) Szamosközy IV, 384. Ştim, că la 2 Noemvrie Gyulafy erà pe drum cătră Polonia, pregătindu-şi discursul, cu jalbe asupra năvălirei Cazace. V. mai sus.

[4]) Raportul lui Comuleo din 14 Oct. (*Starine* XIV, 104). Ar fugì, numai cât nu se încrede nici în Polonia nici în Transilvania şi Ungaria, pe unde ar aveà să treacă. Crederò che g sarà più astuto di tutti aiutandolo scampare per qualche bona manza. Questa digressione ho fatta [despre Aron] quì per descrivere a V. S. ilma la persona, che non merita si faccia un capitolo separato di lui. Mi promesse dare aiuto et di danaro et di homini per Iaslovicio contro li Tartari, ma poi non lo volse fare. M'ha chiamato con grau instanza, che me ne venisse da lui, forse per darme al gran Turco, et accomodare le sue partite: io non ho voluto andare. Cf. *Instrucţia lui di Cervia*, l. c. p. 395. Insemn aici că pe Poloni, a căror puternici nu arătau de loc voe a o rupe cu Turcii, Comuleo i ştià scuza: Dacă ar veni un Ambasador împărătesc să ceară «ajutor», «non riuscirà, chè questo regno si potrà scusare, non havendo il denaro, l'aiuto d'esso di non poter dare; d'huomini similmente, *per non romperla in questo solo col Turco*, non le darà» (p. 112. scris. dela 3 Noemvrie). «Et per far, che questo Regno di Polonia concluda hora nella dieta la detta lega, bisognarà l'aiuto pecuniario da cotesta santa sede, et un legato cardinale (aceeaş scris. p, 113). Şi anume cereà să se trimeată 100.000 florini. Nobilimea e săracă şi ast-fel nu se va mişcà (p. 104—5 scris. 14 Oct.; p. 115, 21 Noem.) Pe Aron însă erà mânios că nu se apucă *singur* de bătaie, cu vrăjmăşia Polonilor în spate, şi că nu dă bani şi altora, de pe spinarea săracei Moldove! Adică el erà luat în socoteală numai ca un mijloc pentru alţii, fără interese ale sale şi ale Ţării.

www.dacoromanica.ro

scoate. Luându-i tunurile, cum văzurăm, şi primind «mari daruri», ei se împăcară cu el [1]) dar nu se întoarseră, ci îşi luară drumul către bogatele cetăţi băsărăbene, Chilia şi Cetatea-Albă, moşie moldoveană sub Sangiaci turceşti. [2]) Vor fi vroit poate să-şi deschidă calea şi mai departe peste Dunăre: şi Marini şi Comuleo le vorbise că acolo i aşteaptă o mai frumoasă pradă, şi nenumăraţi Creştini ca să-i ajute, — vor puteà merge până la Ţarigrad. [3])

Am văzut că Principele Transilvaniei scrisese încă la 25 Septemvrie, după mărturia Ambasadorului veneţian, la Praga, că şi-a trimes oştile către graniţele Ungariei turceşti. Tot aşà se citiau în colegiul Cardinalilor la Roma, la 13 Noemvrie, scrisori dela el, unde spuneà că a trimes trupe parte către Timişoara parte către Oradia, şi că el va merge îndată după ele. [4]) Curând după aceea sosiau la Roma scrisori din Transilvania, spunând că Principele se află în Logoj, «un castel al său îndepărtat mai puţin de două leghe dela Timişoara» [5]). La 8 Noemvrie i se spunea la Praga Ambasadorului veneţian, că Principile a şi cuprins Lipova [6]). Vestea fusese scrisă şi la Roma [7]). Dar Contarini se cam îndoia de adevărul ei atunci; iar peste o săptămână (la 15 Noemvrie) putea scrie că acì, la Praga, se socoteşte aceasta a fi svon fără fundament [8]). Numai că s'a pus în mişcare Sigismund, se ţineà la acest dat, ca faptă sigură [9]). Tot la 8 Noemvrie, Contarini scria din Praga, că Transilvanul nu încetase a bate un loc aproape de Timişoara, şi e sigur, că, dacă Polonii i-ar fi dat ajutor, cum nădăjduià, şi Românii s'ar fi unit cu

---

[1]) Aus Cracau, 1 Decemvrie 1594..... gestern kombt Zeitung, dass sie grosse Geschenek von ihme [Aron] genomben, und ihn aufs neu wieder eingesetzt». Iorga, *Acte şi fragmente*. I, 129.

[2]) Dela a. 1484, încoace. V. Iorga, *Chilia şi Cetatea-Albă*, 155—164.

[3]) Relaţia lui Marini, 204. Pierling Raćki, p. 104.

[4]) Bernerio (secretarul ambasadei împărăteşti la Roma) c. Impăratul. Roma, 19 Noem. 1594. *A. C.* Ms. No. 595, 8 f. 438—40.

[5]) *Docum.* III. 2, 393—4.

[6]) *Docum.* III. 2, 56.

[7]) Instrucţia lui Visconti, l. c. p. 393.

[8]) *Docum.* III. 2, 60.

[9]) *Ibid.* p. 59. Raport tot din 15 Noemvrie.

www.dacoromanica.ro

el, cum se cam arătase că au de gând [1]), ar fi făcut mari isprăvuri; dar în urmă s'a auzit, de şi nu de tot sigur, că s'a lăsat de ce se prinsese şi s'a întors împotriva Tătarilor, cari veniau să prădeze la graniţele Ardealului pentru a intrà în el [2]). De părăsirea asediului Timişoarei şi de alergarea acasă să-şi apere ţara de Tătarii ce se întorceau din răsboi ne pomeneşte şi o Cronică ardeleană, săsească [3]).

Unele din aceste veşti fiind hotărât neadevărate, ca: aflarea Princepelui la Logoj şi cuprinderea Lipovei, ba chiar încercarea asupra Timişoarei, se pare că Principele şi oamenii săi vestiau înainte ca împlinite fapte, ce erau încă numai planuri.

Aşà se ştie, că Principele îşi chemà supuşii la oaste numai la 1 Noemvrie [4]); că această oaste plecă la 20 Noemvrie sub comanda lui Geszty spre Logoj, ca să întâmpine pe Tătari şi să încerce de acolo a bate Timişoara şi Lipova. [5]) Căci se lăţise vestea, că Tătarii se duc cu toţii acasă, şi Hanul s'a retras numai cu 2000 de ai săi la Timişoara [6]). In adevăr, ei plecase către casă încă după căderea Rabului [7]), în urma unei neînţelegeri ce avură cu Sinan, după cum se vorbia la Constantinopol, [8]) şi se răspândiră, partea mare, prin Ungaria de sus, prădând, până ce să iasă din Ţară pe unde au venit [9]). Şi în sfârşit chiar Sigismund scria, la 22 Noemvrie abia, lui Carrillo la Praga, să spună Împăratului şi Miniştrilor săi dela cari aveà să ceară bani, că s'a trimes o parte de oaste spre Oradia, alta către Timişoara ca să atace pe Turc [10]). Acum spunea adevărul.

---

[1]) Se vede, îşi acoperià ruşinea pentru lipsa ori cărei isbânzi cu învinuirea nedreaptă (cum se va citì şi mai jos) a Românilor.

[2]) *Docum.* III. 2, p. 56—7).

[3]) *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltard.* 117.

[4]) Új Magyar Muzeum I (a 1859), p. 429. Documentul e publ. de Szilágyi.

[5]) *Chr. Fuchs-Lup-Olt.* 117, care singură ne dă datul plecării («proficiscuntur»). Barovius, 142.

[6]) Barovius, 141.

[7]) Barovius, 139. Cf. *A. R.* Expedit 192, f. 164, Octv. 10 (?)

[8]) *Docum.* III. 1, 463. Raportul bailului Venier din 12 Noemvrie 1594. Supărarea Hanului ar fi fost, pentrucă nu se învoì Sinan cu punerea fraţilor lui în scaunele Ţărilor Româneşti.

[9]) Barovius f. 149. Cf. *Chron. Fuchs-L.-Olt.* 117.

[10]) *Docum.* III. 2, 65. Raportul ambs. veneţ. din Praga, 13 Decem. 1594.

www.dacoromanica.ro

Sigismund se lăudase cu fapte nesăvârşite încă, pentru a se înălţà cu atât mai sus înaintea Impăratului şi a Papei, chiar în timpul neliniştei pricinuite prin căderea Rabului. Gândul lui sburà acum, când frânse pe duşmanii politicei sale, să câştige cumvà dela Impăratul, prin mijlocirea Papei, stăpânirea peste toată Ungaria! «Când Maiestatea Sa Impăratul ar da Principelui Transilvaniei slujba (il carico) tuturor Ungurilor,» scrià Genga în memoriul său pentru Papa, «acele popoare s'ar răsboì mai cu bunăvoie supt un cap din naţia lor.» Şi ca să aibă mai mare trecere cu sburdata lui cerere, se spuneà Papei, că fruntaşii din Ungaria împărătească au mestecături (subornationi) cu Sinan [1]): «sub guvernul Principelui ei n'ar cutezà să tocmiască ast-fel de trădări căci el ar aflà apucăturile lor». Principele ar merge în persoană la răsboi, s'ar bate cu adevărat foc pentru lege şi pentru gloria neperitoare, vânzătorii n'ar mai puteà face blestemăţii ca acuma, când, în loc de pedeapsă e de temut, că «iau pilda necredinţei în mare parte dela chiar Miniştrii Impăratului», vreà să zică dela sfetnicii Curţei lui ungureşti. Poate că nu erà aceasta decât scornitură. Şi mai sigur însă e, că Genga caracterizà după adevăr, în numele Principelui neamul său, când scria: «naţia ungurească e puţin sinceră către patroni» (adecă faţă de Impăratul), «şi de fire sgârcită, nu se dă de loc după Nemţi şi nu poartă bucuros stăpânirea lor.» E drept că în Impăratul s'ar puteà deşteptà bănueli, zice memoriul lui Genga mai departe, «văzând pe Ungurii săi cu atâta iubire către un Principe atât de valoros.» Dar «marea bunătate a Principelui, care şi'a pus în primejdie Statul pentru slujba Casei de Austria, apoi cuvântul ce-ar

[1]) Intru cât e adevărat, nu putem şti. Ştim însă că Hassan Paşa Timişorean scrise lui Ştefan Báthory, comandantul cetăţuiei «Eched» (fratele lui Balthazar), la 4 Sept. 1593, sigur în urma poruncei primite dela Ţarigrad, să se deà pe partea Sultanului, şi va căpătà toată Ungaria de sus cu Satmarul Caşovia, Liptovia până la Tirnavia, ca Voevodat tributar, şi dacă magnaţii unguri ar dorì, l'ar face chiar Rege. Tot atunci scriă Hassan şi lui Dobó Fr. la Sárospatak, ca să se deà pe partea Turcilor împreună cu Báthory. N'are idee la ce rang înalt îl va ridicà Sultanul. *A. C. H.* Şi în instrucţia lui di Cervia se pomenesc mestecăturile lui Ştefan Bathory cu Sinan. *Docum* IV. 2, 393.

www.dacoromanica.ro

pune Papa pentru el, şi tocmelile de încuscrire cu Impăratul ar trebuì să şteargă din inima lui neîncrederea. Şi apoi în urmă, în starea de acum a Impărăţiei nu poate fi vorba de altă, decât: ori e mai bine a se încrede în. acest Principe, ori din gelosie de stat, a lăsà Ţara s'o cuprindă Turcul...(!) [1]). In instrucţia pentru Visconti, care aveà să se oprească întâi la Praga, [2]) se ţineà seamă de acest fum al Principelui, spunându-se, că şi feluriţii cavaleri din Ungaria au dat sfat Papei care erà foarte nemulţumit cu lipsa de bărbăţie a Impăratului şi mai ales cu atârnarea lui de Miniştrii înşălatori, [3]) că războiul ofensiv să-l poarte «anul acesta» Transilvanul, cu care să se uniască puterile Ungariei, «părere care pare bună pentru nădejdea unei mai bune ordine decât aceea ce s'a văzut până acuma sub îngrijirea Impăratului». Se aşteptà anume, ca Sigismund să meargă să bată Belgradul, unde se vor uni cu el toţi Creştinii din Balcani, prin ce războiul din Ungaria s'ar mântui de sine. Se ţineà însă seamă şi de greutatea ce ar întâmpinà un astfel de plan la Curtea împărătească, parte de ruşine pentru purtarea lor rea, parte de teamă, că izbândind răsboinicul Transilvan şi crescând puterile Ungurilor, aceştia îl vor voì de Rege. Totuşi încercarea să se facă. Principelui i se trămiteau şi 15 mii de florini, căci bani ceruse mereu, aşà că se părea «că toţi îşi înfundă gândurile în aurul acestui Sfânt Scaun», bani ce trebuiau daţi, dacă nu s'ar fi întors dela gândul de a se luptà cu Turcii, îndoială ce o aveau la Curtea Romană, şi dacă nu se va fi apucat de altă bătae în ajutorul Principelui Moldovean [4]).

Cu toate acestea «valorosul» şi «războinicul» Principe (avuse curaj să fugă la Chiioara!) nu dăduse până acuma

[1]) Memoriul lui Genga, *Docum.* III. 2, 405.

[2]) Bernerio c. Impăratul, 10 Dec. *A. C.* f. 595, 8, f. 429 v. Resultă aceasta şi din restul instrucţiei.

[3]) Clemens c. Rudolph, Roma 22 Oct. 94. *Archiv.* f. *öst. Gesch.* XV, 218—19: «Iam Mtem tuam sero admonemus, videas etiam atque etiam, quibus ministris fidas,.... multi enim patientia sua et lenitate abutunturneque Dei neque tuam gloriam querunt, sed suis privatis commodis serviunt, *fallunt* te»..... Iar mai jos: cum te in rebus maximi momenti a tuis ministris tam immoderate *decipi*, idque a te tolerari videant».

[4]) *Docum.* III. 2, p. 394, 396, 393.

www.dacoromanica.ro

aproape nici o dovadă de hărnicie, afară de laude. După ele urmă o lungă tăcere. [1]) Erà, pentrucă isbânzile aşteptate nu se împlinise.

Sub-comandantul oştirii ardelene ce erà în marş către Logoj, viteazul Moise Székely, se repezì înainte cu o ceată de călăraşi,—32 se zice [2])—şi făcù în trecere un atac asupra Făgetului. Turcii fură împinşi din oraş, dar cetăţuiei nu-i putù face nimic, căci numai puţini pedestraşi îi urmară, nevoind Geszty să-i dea ajutoare. Rănit, voinicosul Székely trebuì să părăsească în fugă Făgetul pentru a merge şi el cu oastea întreagă în marş repede la Logoj. Geszty fu învinuit în urmă (pentru istorie), din partea necăjitului subcomandant,—de trădare. Croniştii mai spun că Generalul a trebuit să cură spre apărarea ţinutului ce-l aveà Principele, fără a se gândi la ocupaţii de nou, căci se lăţise vestea că Tătarii şi Turcii, în mare mulţime, au ajuns înaintea sa la Timişoara şi Lipova [3]). Comandanţii se aleseră cu batjocura ostaşilor Români de «Fugit» pentru Făget, şi Ungurii botezară pe Gestzy cu numele «Veszti», adecă «Perde» [4]). Dela Logoj se întoarseră acasă trupele ardelene pe la Crăciun aproape fără dobândă şi fără de perdere. Intru cât e adevărată spusa unei cronice, că ar fi ucis garnizoana de vre-o 2.000 de oameni şi călăraşi aleşi, lăsaţi în urmă, [5]) la Logoj, în Decemvire, 2.000 de Tătari, [6]) nu se poate controlà.

---

[1]) *Ibidem,* 394. Venise la Roma ştirea, că Principele e la Logoj, — ma l'ultime [lettere] non ce ne dicono altro, se non che prese et affondò alcuni barconi, che portavano vettovaglie», — tot vechea veste.

[2]) Numărul ni-l dă *Chron. Fuchs-Lup-Olt.* 117.

[3]) Barovius, 142—144. *Chron. F.-L.-Olt.* 117. Cf. Bethlen III, 508.

[4]) *Chr. Fuchs.-L.-Olt.* 122. nota 211, şi Miles *Sibb. Würgengel,* 172. Din acest loc al lui Miles (tip. la 1670) se poate cunoaşte că el se foloseşte de Cronica (în mare parte) mai apropiată de evenimente Fuchs-L.-Olt. Aceasta povesteşte cele pomenite în text cu ocazia morţii lui Geszty la 1595 caracterisându-l. Miles zice că faptele cu pricina s'au petrecut la 1595. Amândouă au pentru Faget: Fojot (F. L. O. cu adausul «l. Fodsat)» apoi pentru Fugit: F. L. O. Fudschit.

[5]) Barovius, 144.

[6]) *Chr. F. L.-Olt.* 117. Barovius nu dă numărul ci supune numai: că au luat «la fugă pe Tătari prinzând mai mulţi cai» (compluribus equis captis, Tartaros in fugam vertunt). Chr. F. L. O. de altă parte nu spune dacă erà această isbândă a oastei întregi sau a garnizoanei rămase.

www.dacoromanica.ro

Ruşinea Principelui aveà să treacă aproape nebăgată în seamă, căci a fost să fie spălată de altcinebà aievea harnic, pe care el îl puteà numì supusul său: erà Mihai.

Ocolit de Trămesul Impăratului, legământul Voevodului român cu Transilvanul nu mai însemnà nimica în timpul frecărilor din Ardeal şi a pribegiei lui Sigismund, până când dieta nu se hotărî pentru rădicarea impotriva Suzeranului. Rămas singur de tot, Mihai nu puteà începe nimic, ci trebuià să se ţină în ascultare de Sultanul. Voia lui bună, a Sultanului, îşi da toată truda să o păstreze Principelui său, încă şi pe la 31 Iulie, şi Agentul Transilvan, cu toate că trebuià să mărturisească furia ce o are Sinan, plecat în război, şi Poarta împotriva lui şi a Ţării sale [1]). Când purtătorii de afaceri însă o şterseră din capitală în aceleaşi zile [2]), duşmănia erà vădită şi acolo ca şi acasă. S'ar puteà dar să fie adevărată arătarea Cronistului ardelean, că Michai căpătă poruncă dela Sultanul, înainte de a ucide Turcii, să vină cu oaste împotriva Ardealului să-l cuprindă şi să-l aducă în a sa ascultare. Căci mult erà mânios Impăratul pentru câte i-a cerut Sinan lui Sigismund, şi nimic nu i-a dat. Şi a rânduit şi pe Sangeacul din Dy (Vidin) într'ajutor şi pe cel din Nicopolul mare şi mic şi din Dârstor şi pe Aron Vodă, şi lângă acesta pe Sangeacii de Tighinea şi Cetatea Albă [3]). Nu ştim cu ce se vor fi scos Voevozii: porunca dacă au căpătat-o, nu fu împlinită. Poate şi pentru această neascultare se ţineà în Constantinopol, la 3 Septemvrie, de adeverit svonul ce se lăţise, în tabera lui Sinan mai ales [4]), că Moldova [5]) şi Ţara-Românească s'au resculat, din care pricină se ziceà, că Aga Ienicerilor, Curt, n'a fost lăsat să meargă înainte (se vede cu Sinan în Ungaria, sau după el), ci a fost

[1]) Bódog c. Principele, Constpl. 31 Iulie 1594. *Török-magyk tört. Emlk.* III, 29 sq.

[2]) De unul cel puţin ştim, de capuchehaia Óváry, care capătă un semn cam întunecat dela Principele să fugă. Pe la 23 August el erà în Ardeal. Szamosközy IV, 32, 44.

[3]) Szamosközy IV, 95.

[4]) Cf. pentru aceasta afară de documentul din nota următoare şi Relaţia lui Marini p. 203.

[5]) Asupra Moldovei am văzut mai sus, că se vorbià la 20 August, că a atacat Reni.

www.dacoromanica.ro

chemat înapoi, pentru a fi întrebuinţat în acele părţi, ca un om cunosător al Ţării-Româneşti unde a mai fost altădată [1]).

Totuşi rebeliunea nu se făcuse încă. Dar, dacă Aron o voia, cu atât mai mult Mihai, Domn din voinţa Ţării, trebuià să simtă grabnica ei nevoie. Toamna erà la uşă cu culesul ţarinei şi vite grase. Rodul câmpului şi dobânda păşunei aveà să umple pungile creditorilor lihniţi ai Domnului şi Ţara trebuià să rămână cu vaietele. Şi asta se puteà întâmplà. Au făcut-o atâţia înaintea lui, o puteà îngăduì şi el. Dar Michai aveà alt suflet şi vremea erà alta. De aceea Domnul Ţării gândindu-se mereu la revoluţie, trebuià să se gândească iar la înţelegerea cu vecinii, îndată ce Principele ardelean îşi netezi calea pentru aceeaşi ţintă.

Până la plecarea lui Genga la Roma prin întâiele zece zile ale lui Septemvrie, el tratase numai în ascuns cu Ardeleanul, şi erà hotărât a ţineà cu duşmanii Turcului [2]). Fără îndoială, că primind ştire de hotărârea de răscoală a dietei Transilvane dela Cluj, 23 August, el nu întârzià a-şi trimete solii, poate odată cu Aron, — Trimesul acestuià treceà la 14 Septemvrie prin Bistriţa [3]) către Alba-Julia, de unde erà slo-

---

[1]) *Documente* III 1, 462. M. Venier c. Dogele. 3 Sept. 94.

[2]) Memoriul lui Genga, *Docum.*, III, 2, 404. Et di queste due Provincie gia quella din Moldavia şi e dechiarata contro il Turcho con molte dimostrattione et l'altra secretamente trattato, et risoluto di far il medesimo (erà vorba de Ţara Românească).

[3]) Luăm acest dat de timp din Iorga, *Docum.* rom. din arch. Bistriţei I, 78—9 (Introducere), în credinţa că va fi adevărat, cu toate că celelalte spuse la acest loc sunt greşite. «La 14 Septemvrie» zice d-l Iorga (nu cunosc izvorul) «trecù prin Bistriţa în calea spre reşedinţa lui Sigmund Ioan Racz sol al lui Aron. La 8 Octomvrie, acesta-l licenţia şi Racz ajunse la 7 Noemvrie din nou în Bistriţa». In realitate un sol veni dela Aron «zilele ăstea» cum scria Sigismund şi Cancelarul său Iosika la 8 Oct., un sol al cărui nume nu-l ştim însă, şi lui i se dete de însoţitor, la întoarcerea-i acasă I. Racz, funcţionar la curtea lui Sigismund. Aceasta se spune hotărât în scrisorile dela 8 Octomvire, a lui Sigismund c. Bistriţeni şi a lui Jósika c. Transilvaneni în genere (ele sunt un fel de pas de drum). «Praesentium ostensor nuntius spectabilis et magnifici domini vaivodae Moldaviensis his diebus ad nos missus revertitur rursus în Moldaviam, cui *pro comitiva adiiunximus* egregium Ioannem Racz aulae nostrae familiarem» *Copii* după orig. *din archiva Bistriţei* la *Acad. română*, cea a Principelui, acum tip. în *Docum.* XII, 10.

www.dacoromanica.ro

bozit acasă la 8 Octomvrie [1]). Putem zice aceasta hotărât despre Mihai, pentru că citim în instrucţia lui Visconti di Cervia, că în a doua scrisoare din urmă (penultime lettere) primită la Roma din Ardeal se scria: cum Voevodul «s'a îmbiat (essibiva) să-şi deà nevasta şi copii de chizaşi» (după ce îmbiase mai înainte unirea armelor sale cu Ardelenii) şi cum «supuşii lui s'au arătat atât de iubitori de Transilvanul şi atât de gata a ajutà pricina de care s'a prins Alteţa Sa, cât se pare că Valacul ar fi să fie silit de a ţineà în tot chipul cu voinţa lor, ori să treacă prin mai mari primejdii» — adică să-şi peardă Domnia. Putem înţelege uşor din aceste şire, că Mihai a trebuit să ceară, după legământul din Iulie şi după sdrobirea oposiţiei ardelene, ajutorul Principelui, ca să se răscoale. Dar Sigismund îi va fi răspuns, în urma păţeniilor de acasă, cel puţin (dacă nu mai mult încă acuma), că nu are încredere în sinceritatea lui şi apoi în voinţa Ţării Româneşti de a ţineà cu Domnul ei. De aceea Domnul se grăbì a răspunde cu îmbunarea Doamnei şi a copiilor ca ostatici şi cu arătarea voinţei acestei Ţări, ceeace nu se puteà decât printr'un act subscris de boerimea sa. Intr'adevăr Cronica logofătului Teodosie, aşà cum o avem strămutată de Silesianul B. Walther, scrie, că (după ce stătuse în tocmeală cu Ardeleanul şi cu Aron în timpul mergerei lui Sinan în Ungaria şi a trecerii Tătarilor) trista veste a căderii Iaurinului pătrunse inima lui Mihai. El socotì că nu e nici o strălucire şi nici o cinste a lăsà pe supuşii încredinţaţi scutului său pradă atâtor necazuri, chemă pe bătrânii şi cei mai de frunte locuitori ai Ţării şi se sfătuì cu ei, cum s'ar puteà scăpà de atâtea rele, ce tot cresc. Şi hotărâră toţi într'un cuvânt, mai bine să se unească cu Principii creştini, decât să poarte jugul nesuferit al tiraniei mai departe [2]). Potrivit cu aceste arătări citim şi în Cronica zisă până acuma anonimă,: «Şi începură a ţipà creştinii de nevoia Turcilor, încât însuşi Mihai-Vodă cu toţi boierii se închisese de răul Turcilor, şi multă vreme Creştinii ziceau: doar se vor potolì Turcii deasupră-le. Iar ei mai mult rău făceau, că începuse a călcà

[1]) V. scris. lui Sigismund şi Jósika.
[2]) Walhter (la Papiu, *Tesaur* I), p. 12—13.

www.dacoromanica.ro

ţara şi legea creştinilor. Şi se strânseră toţi boierii mari şi mici, din toată ţara, şi se sfătuiră cum vor face să isbăviască Dumnezeu ţara din mânile păgânilor. Şi dacă văzură că într'alt chip nu se vor puteà isbăvì, de aci ei ziseră, numai cu bărbăţia să ridice sabie asupra vrăşmaşilor. De acì socotì Mihai Vodă cum ar aveà ajutor şi dintr'alte părţi; de acì trimise pe Radul Cluciarul Buzescul sol la Bator Sigmon ca să se înţeleagă cu dânsul, şi să-i deà ajutor oaste ca să se poată bate cu Turcii. Trimis-au şi la Aron-Vodă sol pre Stroe Buzescul, ca să-i fie într'ajutor şi amândoi fură bucuroşi. Şi îndată trimese Aron-Vodă pre un boiariu al lui, dând jurământ lui Mihai-Vodă, ca să se ajute unul cu altul. Aşijderea şi Bator Sigmon Craiul, încă legà jurământ cu Mihai-Vodă, ca să fie nedespărţiţi unii de alţii» [1]).

Toate trei mărturiile ne adeveresc ţinerea unei sfătuiri a lui Mihai cu boierii Ţării sale. Şi după cele două dintâi aceasta nu s'a putut întâmplà decât prin a doua jumătate a lui Octomvrie (stil nou), termin ce-l îngăduie şi mărturia a treia. E şi foarte firesc că mai ales într'o ţară plină de Turci, hotărârea de răscoală nu s'a putut luà mult timp înaintea faptei. Lucrul ar fi răsuflat prea limpede înainte, şi izbânda s'ar fi stricat mult; s'ar fi zădărnicit, poate. Nici când apoi cuvântul de rescoală nu puteà afià mai bună primire ca acum: pe la sfântul Dumitru apucau strângători de dări, de nemăsuratele dări, să batà uşile [2]), să spargă bucuria ce va fi adus-o toamna în casa omului. Şi acestea, sarcinile peste putinţă de a mai fi purtate, cumplita asuprire a Turcului, fură pricina hotărârii de răscoală. Aşà ne spun toate trei mărturiile, aşa am şti şi dacă n'ar spune-o ele. Am zis că toate trei, căci şi dorinţa aprinsă a supuşilor lui Mihai de a se bate cu Turcul, chiar dacă Domnul n'ar vreà arătată în scrisoarea din Ardeal către guvernul Papei, în adevăr e numai dovada nespusei nevoi de răscoală. Dar aceste şire mai cuprind şi altceva. Şi anume: întâi, silinţa lui Mihai de a dovedì faţă de neîncrederea vicleană a lui

[1]) *Anonimul* în *Magazin Istoric* IV, 277.

[2]) Vezi cartea mea asupra lui Matei-Vodă, p. 9, nota 3., unde se vede că după 1 Noemvrie st. n. începeà adunarea în mare a dărilor.

www.dacoromanica.ro

Sigismund, prin graiul solilor ce va fi trămis la Ardeal, că Ţara sa e cel puţin tot atât de doritoare de răscoală ca şi el. Ele mai cuprind în sfârşit şi mărturia de vecinica silinţă a Transilvanului de a-şi mări însemnătatea înaintea Apusenilor, acì, înaintea Papei, dela care cereà bani: cu el e unit, nu un Principe (şchimbăcios poate — ca el!) ci un popor vecin.

Nici de cum nu putem însă, nu e iertat să citim în acest loc din instrucţiunea lui Visconti, tot atât de puţin ca şi în spusele Cronicarului, că adunarea boierilor ar fi împins pe Mihai la ruptura cu Turcii, că el ascultà numai de niște «supuşi cari i o cereau». [1])

Din potrivă, cele doua dovezi din Fevruarie şi din începutul lui lulie, când Mihai îmbia Transilvanului legătura cu armele sale împotriva Suzeranului lor turc, ne arată, că Mihai s'a gândit înaintea Ţării la revoluţie. Căci ni se spune apriat în memoriul lui Genga, scris, după ce mai sosise şi scrisori în urma sa de acasă [2]), că până atunci Mihai tra-

---

[1]) Aceasta o crede d-l Iorga. D-sa scrie în «Scurta istorie» p. 11 «Mâna lui Aron, care nu erà un răsboinic, fu forţată, de sigur, şi ştim din două dovezi, că Mihai nu impuse deslipirea de Turci unor [!] supuşi cari i-o cereau. Un biograf al marelui Voevod scrie: «Şi începură Turcii a cuprinde Ţara-Românească şi a-şi face lăcaşuri şi meceturi şi începură a ţipà creştinii».. etc. (locul din Cronica anonimă ce-l avem în text mai sus). După aceasta urmează dovada scoasă pe scurt din instrucţiunea lui Visconti. Şi mai lămurit ne esplică d-l Iorga cum înţelege d-sa pomenitul loc al cronicei Anonimului în studiul d-sale «*Cronicele muntene*» (*Analele Acad. Rom.* Secţ. ist. XXI, 313): «Ea nu e o cronică de curte fiindcă Mihai dispare uneori în dosul boierilor săi, fiindcă răscoala lui contra Turcilor e arătată ca o răscoală a ţării, în care Domnul nu intervine de loc». — Dar Cronica nu face aceasta! Şi Mihai e bine înţeles şi el în Adunarea ţării. Ba trebue înţeles chiar ca acela care chemà adunarea, deşi nu se spune hotărât, fiindcă cronistului i puteà părea aceasta ca un lucru de sine înţeles, căci însuşi Mihai şi boerii se închisese de răul Turcilor. Dacă nu era el purtătorul, şi ţara s'ar fi adunat de capul ei, cronistul ar fi trebuit să urmeze: Deacii se duseră la Vodă şi-i spuseră hotărârea ţării să rădice armele. Dar cronica continuă astfel: (...ziseră să rădice armele)... Deacii socoti Mihai-Vodă cum ar aveà ajutor şi dintr'alte părţi»...

[2]) Anume vestea cu luarea transportului de provizii de pe Dunăre. Vezi mai sus.

www.dacoromanica.ro

tase în ascuns [1]), — numai doar cu ştirea Miniştrilor săi. Şi am văzut că ştirea de dorinţa vie a supuşilor lui Mihai de a ţineà cu Transilvănenii fu trimisă numai după aceea, — după căderea Iaurinului, cum ne spune şi Cronica. E foarte firesc lucru, că Mihai, apropiindu-se de fapte, s'ar fi sfătuit cu Ţara şi fără să fi cerut aceasta Principele Transilvan cu prefăcută neîncredere în ea. E firesc, cu toate că Ţările-Româneşti erau «Principate absolute, fără dietă şi fără consilii», cum ziceà, aproape de adevăr, Marini [2]), doar divanul domnesc nu dirigeà mult politica. El nu puteà să se apuce de un lucru aşà de greu, unde se cereà nu numai banul ci şi sângele poporului, fără înţelegere cu pătura lui stăpânitoare. Unui Domn de bună judecată nu-i erà iertat să ia toată răspunderea asupra-şi. Acesta şi nu altul e înţelesul sfătuirii cu Ţara. Dar şi dacă n'am aveà nici o dovadă de cugetul lui Mihai de mai nainte, trebuie să ştim că popoarele nu se aprind nici odată singure de dorul să verse sângele asupritorilor, fie ei cât de răi, dacă nu e o inimă să le îndemne o minte să le poarte. Ele cer numai uşurarea sarcinelor. Şi Mihai ştià aceasta de când s'a luat Scaunul, o văzuse încă de mai nainte. Şi trebuià să ştie că alt chip de mântuire nu e, în starea de atunci a Ţării sale. Ţara erà coaptă de revoluţie încă supt Alexandru: ce altă înseamnă Ienicerul ucis de supuşii lui? Dar lipsià sufletul care să deà răscoalei viaţă. Nu-i vorbă, lipsiau încă şi nevoile Marelui Stăpânitor (turc) şi mişcările vecinilor cu acelaş gând.

Dar dorinţa ceà mai ferbinte şi nevoile şi trebuinţele cele mai mari mişcă numai şi întăresc puterile la fapte: puteri însă trebuiesc să fie. Şi să fie cât de cât potrivite cu mărimea acelora ce trebuiesc învinse. Ale Ţării-Româneşti de atunci. sărăcite şi robite, erau cu mult preà mici. Puteau micile dar bogatele Ţări de jos să se ridice împotriva nemăsuratei puteri a Şpaniei. Erau Ţări ce nu-şi uitase drepturile avute. Erà un popor pătruns de dorul libertăţii, plin de cultură. Şi apoi acolo o pătură întinsă de oameni, dedaţi a şi stăpânì singur poporul, începuse o luptă

[1]) *Docum.* III. 2, p. 404.
[2]) *Relaţia* p. 205.

www.dacoromanica.ro

curat politică, o luptă pentru sâluirea puterii străine, asupritoare, să se îngrădiască, o luptă pe cale pacinică, cu mijloacele lumei de astăzi aproape — în Ţările cu constituţie, bine înţeles. Ea crescù numai cu încetul în luptă cu arme de sânge. Şi aceasta puteà şi putù fi purtată cu isbândă numai de naturi oţelite cu marinarii Holandei, — cari singuri aproape se ţinură până în urmă, ascultând de o mint e cu tivată şi prea chibzuită, cunăscătoare a tuturor apucăturilor diplomatice, cum erà mintea bogatului de odată Wilhelm de Orania, mult păţit în toate, şi — cu ajutoare din afară, dela Englitera, Franţa... Fraţii lor de sânge tot aşà de harnici ca şi ei, Burii în zilele noastre, furà frânţi de puterea cutropitoare a Engliterei, dacă nădejdeà în ajutorul străin, în care se încrezură, rămase deşartă. Un Mihai cu Ţara-Românească de atunci nu puteà cercà să se măsoare cu Turcul, stăpânitor peste o lume de popoare, cu Turcul, faţă de care Împărăţia creştină a acelei vremi se simţià preà slabă, şi umblà după ajutoare în toată lumea împotriva lui.

De aceea şi Mihai şi «Ţara» trebuiau să caute ajutoarele străine. Şi cum întâmplarea venirei lui de curând la putere, şi viclenia Transilvanului opriră apropierea Impăratului de el, nu-i rămâneà decât căutarea ajutorului acestuia şi a colegului său din Moldova.

De aceea Sigismund cunoscând bine dorinţa lui aprinsă după luptă cu Stăpânul, şi trebuinţa Ţării de a scuturà jugul, chibzui bine cum să mărească preţul ajutorului său. De aceea el nu se mulţămì cu siguranţa ce i se dete după sfătuirea lui Mihai cu boierii. Când văzù că Ţara şi Mihai nu se va mai puteà întoarce din calea apucată, când toate erau gata numai să sosiască ajutorul ardelean, el mai cerù cevà: cerù supunerea lui Mihai şi a Ţării lui supt sine. «Iar ultimile» scrisori, «cari sunt dela chiar Cancelarul Transilvaniei», spune instrucţia lui Visconti mai departe, «raportează, că partea mare a Ţării-Româneşti s'a şi supus Transilvanului», ştire ce Papei îi părea atât de ciudată, că nu mai puteà înţelege nepotriveala acestor veşti: «cum se poate să fie prietenie între acei Principi dacă unul cuprinde statul celuilalt» [1]),

[1]) *Docum.* III. 2, 395 — 6.

www.dacoromanica.ro

Noi vom înțelege însă. Erà o prietenie siluită: cumplita lui Mihai și a Țării nevoe de răscoală, neputința de a o face fară ajutor străin, și împotrivirea lui Sigismund de a-l da în cea din urmă clipă, când toate se credeau gata, trebuiau să-i aducă Principelui jertfa cerută, supunerea, care erà a Țării întregi, dacă erà făcută de partea mare a boerilor, cum e de înțeles. Dar această prietenie neînțeleasă de Curtea Papei, de bunii cunăscători ai inimii omenești, rămâne ce trebue să rămână: sămânța dușmăniei în inima Voevodului înjosit, dacă nu și în a Țării, și cheia pentru pătrundereà întâmplărilor de mai târziu. Mihai într'adevăr s'a supus [1]). Mai mult nu putem să spunem despre această întâia a sa supunere.

Acum Sigismund Báthory nu mai aveà ce să zică. Pe la 31 Octomvrie (10 Noemvrie) [2]), două mii de ostași Ardeleni —

---

[1]) Afară de arătarea pomenită, avem: 1) scrisoarea lui Sigismund către Archiducele Matthias, 23 Nov. 1594: «Posteaquam Vaivodam Transalpinensem eo aduxissemut, imperio turcico relicto, nobis se subiecerit....» *A. R*, acum tip. in *Docum.* XII, 18; 2) cunoscutul loc din declarația Principelui în instrucția secretă pentru Bocskay, sol la Impăratul, Nov. 1594 (*Tört. Tár.* XIX, 9); 3) cunoscutul loc din legământul din 20 Mai anul următor: Mihael Vaivoda «qui se nobis relicta, Turcarum perfidia, una cum totius illius Regni Ordinibus jureiurandum obstringens, iam pridem subdiderat. *Docum.* III. 1, 210. Acest loc a fost citat și de Papiu în Note la opera lui Walther», *Tesaur* I, 65, nota 2, după Bethlen, unde a fost întâi tipărit trataulul, și după el de Xenopol, III. 174. *Barovius* p. 145, pune încheierea legământului (foedus) cu Transilvanul prin solii trimiși la această luptă, după tăereaTurcilor. Instrucția lui Visconti, care e un act, nu pomenește însă de prima izbândă din Muutenia, probă că scrisorile Cancelarului încă nu o putură raportà pentru că nu erà săvârșită; povestește însă de supunerea lui Mihai supt Ardelean.

[2]) Datul îl luăm din «Simonis Nössner res actae quaedam în partibus Hungariae Transilvaniae (1570 — 1619), publicat în Transchenfels, D. *Fundgruben* zur Gesch. Siebleg. III, v. p. 61. Chronica Fuchsio-Lupino-Olt. I, 117, scrie: Circa Festum Lucae Evangelistae ingressi sunt milites circa arcem Torts regionem Transalpinensem: Chiar luând datul acesta în stil vechi (ceace e cu putință, adminând 2 feluri de datări în această cronică, rămâne o diferință de 13 zile între el și datul lui. Nössner. Am dat credință acestuia fiind potrivit intrării ajutoarelor ardelene în București, peste 5 zile, și pentru că e mai greu de lăsat o depărtare de 2 săptămâni (ori chiar de 25 de zile) între trecerea granței și începutul răscoalei lui Mihai, ce-l vom cunoaște îndată. Turcii ar fi băgat de seamă că se pregătesc ceva. Ca să ne gândim la două rânduri de ajutoare, ne lipsește orice altă mărturie.

www.dacoromanica.ro

cel puţin [1]) — trecură prin pasul Branului în Ţara-Românească supt comanda lui Mihai Horváth şi Thury, după Cronica ardeleană, supt Horváth şi Ştefan Békés după Cronica Ţării [2]). Când ei trecură hotarul, ceasul pentru începerea luptei de desrobire sunase. Mihai-Vodă nu mai aveà frică acum, că ar stà singur în luptă [3]).

La $^{3}/_{13}$ Noemvrie [4]), Mihai chemă în divan public pe toţi creditorii săi cu vorba, că vreà să le plătească datoriile. Mulţime de Turci, Greci, Jidovi şi alţii se înfăţişară. Li se cerură cărţile de datorii şi poliţile. Apoi, la un semn dat 4.000 de ostaşi, ce ţineau înconjurat divanul, năvăliră asupră-le. Datoriile Domnului şi ale înaintaşilor lui fură plătite cu sabia. După asta fu chemat poporul. Cărţile şi poliţile se arseră în faţa tuturor. Şi Domnul dete lumei în ştire, «că precum s'a liberat pe sine de toate datoriile sale, aşà îşi va liberà supuşii de toate sarcinile, şi, că cine vreà să-i urmeze să vină lângă el.» Poporul asculta chemarea cu bucurie, că erà dedat, sărmanul, mai înainte,—scrie Bailul veneţian, martorul acestei întâmplări — «a plăti, se poate zice, în fiecare lună un tribut, aşà că rămăsese lipsit de orice avere» [5]). Ca

[1]) Walther ne dă atâta, Nössner 4000 de Săcui, mai repetând odată: Es ist auch eiue gosse Menge Volks von Zeckeln und Siebenbürgenin Bleschland gezogen, — fără sa fie lămurit dacă sunt tot cei ce merseră cu Horvátt sau alţi de nou.

[2]) Numele comandanţilor ni-l dă Szamosközy, IV. 95, şi *Anonimul*, p. 278; pe Horváth îl numeşte şi Nössner, *Fundgruben* III, 61; locul tretrecerei îl avem îu *Chron. Fuchs-L.-Olt.*, 117.

[3]) Szamosközy p. 95, spune lămurit, că Mihai a aşteptat până ce «iacă erà siugur, că şi Sigismund va apucă lucrul cu el».

[4]) Datul ni-l dă cronica Walther, p. 13: «idibus Novembris». Şi suntem siliţi a luà datarea lui acì ca făcută în stil nou (cu toate că d-l Iorga zice, că e 13 în stil vechi *Docum.* XII, 25, nota 2), pentrucă întâmplarea e raportată de Principele ardeleau Archiducelui Matthias la Viena, printr'o scrisoare din Alba Iulia, 23 Noemvrie, spunând chiar că faptele s'au săvârşit înainte de 8 zile. *Arh. de războiu*, Viena (tip. în *Docum.* XII, 18). Aceeaş veste o trămitea lui Carrillo, la Praga, cu datul scrisorii de 22 Noemvrie, după mărturia Ambasadorului veueţian. (*Docum.* III. 2, 65, raport din 13 Decembr. 1594), şi scrisorile Principelui (ca şi a lui Contarini) nu pot fi în stil vechiu — doar el întrodusese oficial calendarul nou la a. 1590 (*Album Oltard.*, *Fundgruben* III, 21).

[5]) M. Venier c. Dogele. Vigne di Pera, 29 Noemvrie 1594. *Docum.* III. 1, 465. Cf. şi raportul dela 25 Nov., ibid. p. 164.

www.dacoromanica.ro

la 2.000 de Ieniceri afară de alţi Turci şi străini fură ucişi în ziua aceea în Bucureşti, scrie Cronica Walther. Dar această Cronică ni-a mai păstrat şi altă veste. Domnul ar fi ucis ceva mai târziu (după ce se întoarse dela Giurgiu, unde într'adevăr făcù a trea zi o plimbare ostăşească, cum vom vedea îndată) şi 2000 de alţi oşteni aleşi, Ceauşi, Spahii şi Cămăraşi ai Sultanului, cari venise să ierneze în Ţară. In capul lor sta chiar unul din cei trei Cadileschieri ai Impărăţiei turceşti, un Emir, sau cum am zice noi, Archiepiscop, «marele judecător al oastei.» [1]) El îşi luase sau căpătase cvartir în «casele cele mai bune», şi dela Cronistul ardelean ştim şi cine-i erà gazda: locuia în «casele cu curte de lemn» ale Vistierului Dan. De acolo trămise într'o zi la Mihai-Vodă, să-i ceară 10 mii de florinţi ungureşti şi hrană pentru oastea sa. Cererea fusese făcută poate mai mult pentru spionare, dar ea trebuià să aprindă şi mai bine pe aprinsul Domn, aţâţat şi prin plângerile proaspete ale supuşilor săi, că noii oaspeţi, şi ei le fură casele şi le ruşinează familiile. Trimişii Turcului aduseră ştire Stăpânului lor, că Voevodul e singur în neîntăritul său palat domnesc, de lângă mânăstirea cea nouă de supt cetate, lângă Dâmboviţa. Emirul plecà atuncia pe jos către reşedinţa domnească, însoţit de jumătate din oastea sa, chip pentru a salutà pe Mihai dar cu gândul ca să-l prindă. Domnul însă, mai şiret decât el, trecù, la apropierea oaspelui, în tabăra trupelor sale plătite din Transilvania, aşezate aproape de palat. Turcul păcălit, trimese atunci la Domnul să-l întrebe, de ce ţine atâta oaste străină în timp de pace. Mihai răspunse, că o adunase ca să prindă pe Petru (Cazacul) fiul lui Alexandru, usurpatorul Tronului lui Aron-Vodă. E drept, că pretendentul şi-a plătit în urmă fapta cu viaţa, în Constantinopol, zicea el, dar dânsul nu-şi poate împrăştià simbriaşii, fiindcă n'are cu ce să-i plătească. Atunci Emirul îi

[1]) Walther, 13—14. Tâlcuirea lui, resp. a logofătului Teodosie, despre ce sunt Cadileschierii, se potriveşte în tocmai cu cea a lui Thúry în *Török történetirók*, p. 411—2, ba e şi mai lămurită încă. Din cei trei, Cronica noastră spune, că unul erà al Greciei, altul al Egiptului sau al Mysirului, pe turceşte. Al treilea nu e arătat, îl găsim însă la Túry. E al Anatoliei (La Thúry cu totul numai doi: cel numit şi cel dintâi de Rumelia). Capul lor e Mufti sau Patriarchul.

www.dacoromanica.ro

porunci să le dea drumul de pe spinarea Ţării: să vină a doua zi la el, că-i va da o tonă de aur, care preţuià atunci o sută de mii de taleri nemţeşti, pentru plata lefilor lor. Voevodul se prefăcù că primeşte cu mulţămire; într'ascuns însă porunci Transilvănenilor să stea gata în tabără. Apoi se duse de-şi luă curtenii şi oastea pământeană ce-o aveà adunată pe furiş în vale, venì repede cu ei, poate în timp de noapte, şi năvălì cu ai săi şi cu străinii asupra cvartirelor turceşti, când ei nici nu visau, le aprinseră de cinci părţi şi începură căsăpirea oaspeţilor nechemaţi. Şi Turcii se apărară cu bărbăţie. In mijlocul flacărilor ei îşi aruncau hainele şi se luptau goi. Toate erau însă în zadar. Nici grămădirea lor în casa Emirului, adică a Vistierului Dan, nu-i scutì de perire. Două tunuri sunt indreptate spre acest palat. Emirul aruncă atunci pe fereşti o ladă mare cu aur, petre scumpe şi alte lucruri preţioase. N'ajută nimica: tunurile dărîmară păreţii. Turcul cerù cruţarea vieţii sale şi a celorlalţi câţi mai trăiau, cu mari făgăduinţe de bani. Nici asta nu prinse. Ei trebuiră să-şi deà viaţa, până la cel din urmă. Multe bogăţii aflară soldaţii, ori cât de multe au ars. Doi Cazaci duceau două trăişti pline cu bani de aur pe o prăjină. Domnul îi văzù şi «le aduse aminte de dreptate», luă o parte pentru sine, cealaltă o împărţì între ei şi între ceilalţi ostaşi. [1]).

Fapta s'au petrecut într'adevĕr. Chiar Principele Transilvan scrie la Curte la 23 Novembre: «Turcii, cari se adunase mulţi în acel timp la locul de reşedinţă al acelui Voivod, mai venind şi din tabără ca să ierneze acolo (etiam ex castris hibernandi causa confluxerant) au fost ucişi» [2]).

Dar în acest raport nu se vorbeşte de măcelărirea creditorilor domneşti, nu de o altă măcelărire deosebită şi altădată. Apoi ea se împărtăşia la 23 Nov. şi chiar o zi mai înainte, din Alba Iulia la Viena şi Praga, trebuia deci să se fi întâmplat cel puţin pe timpul în care Mihai făcu expediţia la Giurgiu (care

---

[1]) Walther, 14—15.

[2]) *Docum.* XII, 18 şi la fel (puţin mai tâlcuit asupra acestui corp de oaste, care ar fi fost trimeasă de Sinan acolo) în raportul lui Contarini, Ambasador la Praga, către Doge, 13 Dec., după scrisoarea ce o primise Carrillo dela Principele, scrisoare ce a citit-o Contarini. *Doc.* III, 2, 65.

www.dacoromanica.ro

încă nu erà sfârşită când Principele îşi scria raportul, [1]) în zilele de 15 Noemvrie şi următoarele, ceeace nu e cu putinţă. Suntem mânaţi dar către aceeaşi zi cu uciderea creditorilor, cel mai târziu între 13 şi 15 Noemvrie. Am ajunge să zicem, că un înalt slujbaş turcesc, încunjurat de ceva oaste, şi asta de fruntaşi, a stat martor al zilei de 3/13 în Bucureşti şi după aceea. Tot atât de puţin e de crezut, că ar fi ajuns aci în urmă, înainte de 15 sau între 17 şi 20, când Mihai putea să se fi întors dela Giurgiu, cu toate că nu spune Principele aceasta, depărtarea fiind pe vechiul drum bun de ţară, drum din vremea Romanilor [2]), nefiind decât de 64 de chilometri, cam patru poşte nemţeşti-austriace şi un patrar. Dar chiar din povestirea păţeniei lui se vede că el era de mai multe zile în Bucureşti. De şi nu se poate spune hotărît, dar cel mai firesc lucru ar fi, că uciderea tuturor Turcilor, a creditorilor (între ei foarte mulţi Ieniceri) şi a fruntaşilor ce venise să ierneze cu Cadileschierul, să se fi petrecut în acelaş timp, în ziua de 3/13 Noemvrie.

Pentru una şi aceeaşi zi de răsbunare am aveà afară de mărturia rapoartelor pomenite, cari nu cunosc mai multe rânduri de măceluri, şi pe aceea a celeialalte Cronice pământene, ce se razimă pe izvoadele vremii aceleia. «Deci când au fost la anul 7103 (1594) Noemvrie 5, trimise Bator Sigmon o seamă de oşti, puindu-le şi capete pe Horvat Mihai şi Bekiş Iştfan şi venirá la Mihai Vodă în cetate în Bucureşti şi îndată tăiară pe toţi Turcii câţi i aflară acolo. Intr'acel răsboi fu rănit Stroe Buzescul la mâna stângă. După aceea, fără zăbavă fură Turcii scoşi din Ţară ..... Deci când fu după răsboi a treia zi, purcese Mihai-Vodă cu Muntenii şi cu Ungurii la Giurgiu» [3]).

Un lucru trebuie să mai însemnăm. Atât această Cronică cât şi Principele ardelean în raportul său ne dau 5/15 ca ziua când se săvârşì omorul («înainte de 8 zile», zice Sigismund la 23 Nov.), zi în care Cronica mai spune că intrară şi

---

[1]) ...«et inde ad vada et municipia quaedam Danubii occupanda sese contulerant».

[2]) Acestea le-a arătat d-l Tocilescu în cercetările d-sale archeologice. V. *Marele Dicţionar geografic* III, 544.

[3]) *Anonim*, p. 278.

www.dacoromanica.ro

Ungurii în Capitală. Dar această zi e arătată de Cronica domnească (Walther) ca ziua de plecare la Giurgiu, plecare întâmplată a treia zi după măcel, cum spun Cronicele amândouă. Datele deosebite s'ar împăcà dacă am lua două rânduri de măceluri, al creditorilor la 3/13, al oastei Emirului la 5/15. Totuşi partea mai mare de adevăr pare că o are, după cele arătate, măcelul săvârşit într'o singură zi, în Bucureşti, şi anume în ziua arătată de Cronica domnească, care a putut aveà datul cel mai sigur şi n'a avut pricina să-l schimbe. Numărul celor ucişi în Capitală, împreună cu celelalte 2.000 ale Emirului, ar fi de vre-o 4.000 de oameni.

Pilda se urmà în toată ţara. Poate în aceeaşi zi ea fu curăţită de cei 6—8 mii de Turci [1]), ce o năpăstuiau, cu nesocotirea vechilor legăminte. «Rebeliunea fù astfel , scrie Bailul veneţian Venier (care ne dete mai sus cea mai autentică mărturie de măcelul dela divan), într'un raport de mai târdiu, 19 Martie 1595 — cu aducere aminte de întâmplările duşmănoase dela început —, «că Mihai, Principele Ţării-Româneşti, avù cutezanţa să treacă prin ascuţişul săbiei pe toţi Ienicerii şi Turcii, ce se aflau în acea Ţară pentru ale lor negoţuri» [2]).

La 5/15 Noemvrie Mihai-Vodă plecà cu ajutoarele ardelene şi cu oşti de ale sale de ţară asupra Giurgiului [3]), cetate supusă Turcilor [4]), pe ţărmurul dunărean, prădează oraşul

---

[1]) Szamosközy, IV, 95: Nemcsak ezeket penig, de az egész Havasalföldébe széllel volt hat avagy nyolcz ezer török, azokat is mindenütt levágatta» (Nu numai pe aceştia însă, ci şi pe cei 6 sau 8 mii de Turci, răspândiţi prin Ţara-Românească, pe toţi i-au tăiat în toate locurile) La Praga Ambas. v. auzià de tăierea a 10 mii, alţii însă vorbiau numai de 4.000 de Turci. *Docum.* III. 2, 65. Între aceştia e însă cuprinsă şi o altă samă de Turci, cum vom vedeà.

[2]) *Docum.* IV, 2, 191.

[3]) Datul plecării la Giurgiu «15 Nov.» după Walther, p. 13. Asta ar fi ziua venirei Ungurilor după *Anonim*, 278. El spune, că atunci, «Noemvrie 5», trimise Bator Sigmon o seamă de oşti... «şi veniră la Mihai-Vodă în cetate în Bucureşti, şi îndată tăiară pre toţi Turcii»... Totuş şi Walther, cu toate că ne dă datul «13 Nov.» pentru uciderea Turcilor, ştie de ajutorul dat de Unguri lui Mihai, încă cu *acest* prilej.

[4]) Supunerea datează din vremea lui Mircea, din a. 1416—17. V. Seadeddin, în traducerea ung. a lui Thúry, *Török történetirók*, I, 122:

www.dacoromanica.ro

şi-i dă foc, ucide mulţime de Turci [1]) şi se întoarce repede, încărcat cu prăzi la Bucureşti, — fără a se prinde să bată serios cetăţuia din Dunăre [2]), pentru care trebuiau tunuri grele, ce el, în alergătura lui până acì, abià li-ar fi putut aduce. Dar că, poate, nici nu le aveà. Pare că Mihai nici n'a voit alta acum decât să deà oficios semnul de luptă Stăpânului său, atacându-i chiar slujitorii lui, şi prin risipirea lor să deà curaj luptătorilor săi şi să le aţâţe cheful de război, după ce i-au dus să guste odată cu uşurinţă din pradă bogată.

Astfel se terminà începutul răscoalei. Cel puţin două sau, chiar trei frumoase lovituri date în curs de vre-o săptămână dela 3/13 până pe la 10/20 Noemvrie 1594, curăţiră Ţara-Românească de Turci şi vestiră Sultanului, nu se poate mai la înţeles decât aşà, că vasalul, în a cărui credinţă mai puţin se îndoiră, s'a smuls de sub cutropitorul scut al aripilor sale grele. Şi loviturile acestea erau în stare a dovedì lumei creştine, Impăratului şi Papei, cea mai dreaptă credinţă, unde ei nu aveau decât îndoială, cea mai vitează bărbăţie, unde ei nu căutau decât prietenească stare pe loc (neutralitate), cel mai puternic sprijin, unde ei se temeau de duşmănie.

Se poate, ba chiar ar trebui, că şi felul începăturii de duşmănie cu Suveranul să fi fost hotărât mai înainte între Mihai şi supuşii săi, binişor înainte între el şi sfetnicii săi mai de aproape, şi de sigur el a fost desbătut şi cu Principele ardelean. Intr'adevăr avem pentru această din urmă

«Sultanul a zidit pe ţărmurii pomenitului râu [Dunărea] o cetate numită Ierköki [=Giurgiu], înaltă cât un munte». Anul Hegirei 819 (=1416 Martie 1—1417, Febr. 17). Cf. Iorga, Chilia şi Cetatea Albă, 70; 68 s. a. uşor de aflat după index. La 1403, Mircea datează un document «în oppido nostro Georgevio» («dominica post venerabilis crucis exaltationem). *Docum.* I. 2, 824. Alt document tot din Giurgiu a. 1399, Maiu 11, în *Arhiva ist.* a d-lui Hajdeu I. 97, nr. 133, reprodus din colecţia lui Venelin.

[1]) După Hammer, IV, 226 l. c. (folosind isvoare turceşti şi pe Engel), alţi 4.000.

[2]) Walther, p. 13, zice că nici nu s'a încercat a bate cetatea. *Anonimul*, p. 278 scrie, că «începură a o bate cu tunurile câtăva vreme». Szamosközy IV, 96 spune, că «n'a putut luà cetatea». Despre pustiirea şi prădarea Giurgiului Bailul scrie abià la 24 Decemvr. *Docum.* III 1, 467 La Praga se ştià lucrul la 27 Decemvr. dacă sub Zyrmod» tipărit la Hurmuzaki, se poate citi Giurgiu. *Docum.* III, 2, 69. Raport venet.

www.dacoromanica.ro

cumpănire o dovadă. Cel mai încrezut mijlocitor (mijlocitorul dela început cel puţin) între Curtea împărătească şi Sigismund, Generalul Pálffy, trimisese din tabăra dela Rab un om al său, pe Salathy George, la Ardeal. La întoarcere (se pare) acesta scrià din Oradia-Mare trimiţătorului său, la 20 Septemvrie, că: «Cei din Moldova şi Ţara-Românească încă s'au sculat cu toţii în potriva Turcului, şi unde prind un Turc îl sugrumă şi îl ucid fără milă. [1]) Se vede, i s'a spus ca faptă, ceeace atunci nu puteà fi decât gând.

Pomenirea Moldovei în şirele lui Salathy arată, că planul tăierii Turcilor erà hotărât şi cu Aron, şi poate pentru acelaş timp. Şi scriitorul ungur din acea vreme Decius Barovius, a cărui veşti însă, cât priveşte timpul, nu se dovedesc totdeauna ca adevărate, ne şi spune, că ar fi stârpit şi Aron-Vodă Turcii din Moldova, *de odată* cu Mihai. [2]) Mărturia aceasta însă nu o putem primì, fiindcă ea lipseşte din veştile trimise de Sigismund, la 22 şi 23 Noemvrie, Impăratului, şi din cele sosite pe atunci la Ţărigrad. [3]) Ba în scrisoarea din 22 Noemvrie a Principelui ardelean se spune numai, după cum ştià Ambasadorul veneţian dela Carrillo, că «îi pare sigur, că Moldoveanul trebuie să facă vre-o mişcare în potriva Turcului, pentru că şi-a trimes şi Ambasadorul la Impăratul şi a făcut câtevà demonstraţii». [4])

Nici nu se preà puteà, din pricina năvălirii căzăceşti, ce o cunoaştem. Apoi alt Ungur contimporan, cronicarul Szamosközy, care ne-a păstrat atâtea ştiri de preţ, scrie, că *după ce* a tăiat Mihai Turcii, atâta i-a tot scris el şi Principele ardelean lui Aron-Vodă, să urmeze pilda dată, şi atâta l'au spăriat, că altfel îl vor ţineà de duşman, până ce, temându-se, s'a apucat şi el şi a snopit câte-và mii de

---

[1]) *Docum.* III. 1, 195. După scurtul fragment de acolo nu se poate ştì hotărât, dacă erà Salathy pe drum înapoi sau înainte. Am crezut, că înapoi, căci se pare aproape de adevăr să aibă dela Principele aşà veste grozavă.

[2]) Barovius, 145 : uno eodemque tempore ad id destinato.

[3]) Vezi rapoartele de mai sus cu ştirile asupra rescoalei lui Mihai.

[4]) *Docum.* III. 2, 65, Contarini c. Doge, Praga, 13 Decemv. 1594.

www.dacoromanica.ro

Turci. [1]) După toate acestea, fapta căsăpirei Turcitor din Moldova în vreme de pace, ca şi în Ţara-Românească, abiă ar mai puteà fi trasă la îndoială.

Dar ea e întărită şi printr'un raport al Bailului din Constantinopole care trebuie pus în rândul acestor dovezi,—ori câte greşeli cuprinde (pentru încurcala ce pricinuise în Capitală întrarea Cazacilor în Moldova şi mergerea lor de aci împotriva Sangeacatelor turceşti din Basarabia de jos: Credeau Turcii că Polonii sunt înţeleşi cu Aron şi Cazacii i-au venit într'ajutor să se răscoale).—Intâmplările din Moldova şi Ţara-Românească, scrie Venier la 10 Decemvrie, merg înainte, şi persoanele ce vin de acolo aduc veşti din rele în mai rele. Se zice că Principii au oaste şi artilerie destulă şi în toate zilele le vin ajutoare din Transilvania şi Varşovia (!); [2]) că au cuprins până acuma toate schelele Dunărei «şi au tăiat pe toţi Turcii ce erau în acele Ţări fără a cruţà viaţa nimănuia». [3]) Acest document ne dă şi putinţa pentru stabilirea vremei când se va fi săvârşit măcelul moldovean: nu mai târziu decât cel puţin şapte opt zile înainte de sosirea veştii în Constantinopol, aşà dară înainte de 23 Noemvrie (3 Decemvrie). Şi de aci va mai trebuì să fie scoborâtă alte 7—8 zile, cel puţin, socotind că la 4 Decemvrie noi numiţii Voevozi în Scaunele Ţărilor româneşti sărutau mâna Sultanului.

---

[1]) Szamosközy, IV, 95. Şi după arătarea contemporanului Heidenstein, autorul biografiei lui Zamoyski, Aron a fost împins la răscoală de Sigismund şi Mihai: «Valahia interim, Aaron, a reliquis duobus vicinis, Sigismundo, Transilvaniae Principe, Michaeleque, Moldaviae Palatino, *inductus*, aperte ab Imperio turcico deficit.» Vezi extrasul din *Docum.* XI, 294 (Autorul a fost altfel tipărit de mult şi folosit şi de Şincai).

[2]) Numai aşà îşi explicau în Ţarigrad curajul Ţărilor noastre de a se fi răsculat. Şi, ştiind pe Zamoyski prietin Turcilor, se da crezământ svonului, că nobilimea s'a sculat în contra lui şi l-a tăiat în bucăţi. Aşà a ajuns, să deà ajutor Ţărilor. Toate acestea, se înţelege, sunt neadevăruri

[3]) *Docum.* III. 1, 466. Venier c. Dogele, Pera 10 Dec. 94. Această depeşă (ca şi cea din 29 Nov. şi cele mai multe ale Baililor din Constpl din acea vreme) e resumată în cuprinsul ei şi în «*Calendar of State Papers and Manuscripts* relating to english affairs, existing in the archives and collections of Venice. Vol. IX, 1592—1603, edited by Horatio Brown (London 1897), p. 148 nr. 319.

www.dacoromanica.ro

Răscoala lui Aron trebuie dar pusă pe la 15/25 Noemvrie [1]).

Dar lepădarea Moldoveanului de înalta stăpânire a Porţii, hainirea lui, erà aceleia de mult cunoscută, precum ştim, — chiar înainte de ridicarea lui cu sabia, rădicare ce nu fu pricinuită de numirea unui tânăr, Bogdan, protejatul lui Ferhad, pentru Tronul moldovean,[2]) ci pricinui chiar ea această numire. Când se auzirà şi sângeroasele dovezi de lepădarea lui Mihai, Suveranul şi guvernul său înţeleseră că acì e primejdia cea mai dureroasă, că acì trebue trimese leacurile cele mai grabnice.

La 18/28 Noemvrie «războiul fù strigat» în Constantinopol împotriva Moldovei şi a Ţărei-Româneşti, şi Curt Aga, locţiitorul lui Sinan, se ziceà că va aveà să-l poarte [3]).

Principele Transilvaniei însă întunecà şi lumina celor dintâi fapte ale lui Mihai, ca altădată dorinţa lui aprinsă de răscoală. El scrià în cunoscuta lui scrisoare dela 23 Noemvrie, Archiducelui Matthias că, după ce Voevodul Transalpin i s'a supus părăsind pe Turci, l-a văzut că se clatină în urma isbânzilor turceşti [tocmai căzuse Rabul în Ungaria] şi ca să se încredinţeze de el, i-a trimis repede câtevà oşti, cu a căror ajutor a ucis pe Turci, ce se scurgeau în mare număr în Capitala lui venind şi din tabără, apoi s'a dus către vadurile Dunării. Mai limpede încà aveà să-i spună gândul Carrillo, la Praga. Acesta arată Ambasadorului Veneţiei, că îndoin-

---

[1]) Greutate face în primirea acestui dat pentru răscoala primă a Moldoveanului mărturia Cronicei Fuchsio-Lupino-Oltardinum (p. 117—18), care scrie, că Aron s'a lepădat de Turci în a. 1595, «ucizând Ceaşul ce-l ţineà la sine şi mulţi alţi Turci dintre cari a trimes doi, pentru mărturie, Principelui nostru [celui ardelean]. *Au fost văzuţi aceştia la Braşov în 3 Ianuarie.*» Nu se poate ca Aron să trimeată dovezi peste mai mult decât o lună. Ori că dânsul se rapoartă la tăierea trămişilor Sultanului, să-l ridice pe Aron din Domnie, după ce răscoala erà faptă ? Dar despre aceasta avem rapoarte (gazetăreşti v. mai jos) numai din 16/26 Febr. din Galiţia *(Docum.* III, 1, 224.), aşà că întâmplarea ar trebui să fie mai aproape de acest dat, cu toate că modul povestirei ei acolo (vom vedeà mai jos) s'ar potrivì pentru începutul răscoalei. Nu putem dar aveà nici o siguranţă.

[2]) Hammer, *Geschichte des osm. Reichs*, IV. 225 (după Naima, Aali, Feflike).

[3]) M. Venier c. Dogele. Pera, 29 Nov. 1594. *Docum.* III 1, 465. Bailul vorbeşte acì numai de uciderea creditorilor lui Mihai.

www.dacoromanica.ro

du-se Sigismund de credinţa lui Mihai către Creştinătate, îl puse la probă, cerându-i să atace şi să zdrobească Turcii ce au venit acum de curând, trimeşi de Sinan, să ierneze în Ţară, zicând, că el i ar trimete o parte a oastei sale spre acest scop. Românul se învoì, şi împreunându-se toate oştile, atacă şi tăiă duşmanii. Noi am văzut care-i adevărul, şi n'avem decât să ne aducem aminte de celelalte spuse ale Transilvanului în acea scrisoare pentru a ne întări în credinţa lăudurosiilor lui: Că el a trimes o parte a armatelor sale către Timişoara, alta către Oradia, ceeace e adevărat—dar numai atâta—; că a prins provisiile turceşti pe Dunăre şi a ucis pe păzitorii lor,—lucru săvârşit de alţii cu care el s'a lăudat de atâtea ori, precum ştim; că el a atras pe partea Impăratului pe Moldovean şi pe Român; că el a dat pilda de răscoală celorlalţi supuşi din Impărăţia Turcului prin omorul Turcilor din Ţara-Românească.

Apoi după toate, Sigismund cereà bani, ca să poată face mai mari isprăvuri, aducând aminte şi de Constantinopol [1] unde drumul ar stà acuma ca şi deschis.

Nici o altă adevărată isbândă nu puteà dar raportà Împăratului Transilvanul, decât izbânda lui Mihai. Şi aceasta el o puteà numì a sa numai doar, după formă, pentru supunerea lui Mihai supt el, supunere ce trebuià să se fi întâmplat, cum am văzut, înainte de ce i se trimiseră ajutoarele ardelene, cum mărturiseşte şi Principele. În faptă Sigismund erà cu atât mai puţin îndreptăţit a se mândrì cu isprăvile lui Mihai, cu cât nici cei 2.000 de ostaşi ce-i trimisese, pe cât se pare nu slujeau pe cheltuiala lui. Numai aşà puteà scrie Cronica, că Mihai a trecut la apropierea Cadileschierului, în «tabăra simbriaşilor săi ardeleni» [2].

Acelaş lucru iese la iveală din toată cercetarea noastră: Ardeleanul n'a împins la răscoală pe Vozii români, nici nu le-a dat aievea vre-un ajutor spornic la începutul mişcării

---

[1]) Contarini c. Dogele, Praga 13 Decev. 94; cf. şi raportul dela 6 Decemv. *Docum.* III, 2, 65 resp. 64.

[2]) Walther, l. c. p. 14: ille in *Ungarorum* [termin folosit mereu pentru «Transilvăneni»] *suorum stipendiariorum* castra non procul inde in campis fixa discedit.

www.dacoromanica.ro

lor, decât lui Mihai atâta, cât să poată zice — îngroşându-şi obrazul — că-s ale sale faptele lui. Iar lui Aron n'avem nici o ştiinţă că i-ar fi dat dela început vre-un ajutor. Mişcarea Românilor isvorà din trebuinţa economică a Ţărilor lor, din dorinţa Voivozilor de a le uşurà starea şi din înţelegerea vremii potrivite din partea lor. Ardeleanul nu făceà decât să se folosească cu prisosinţă, să-şi bată chiar joc de norocul ce-l desmierdà şi din partea asta: Să ceară în schimb cele mai grele condiţiuni pentru ajutorul ce i se cereà: supunerea Ţărilor, a Voevozilor supt sine. Şi Mihai, mai arzător în dorul lui de luptă cu Turcii, să şi închină dela început, condiţie la care Aron nu se pare că s'a învoit, dacă i se va fi pus, —altfel ar spune vre-o mărturie ceva despre asta. El doar se închinase unui mai strălucit Stăpân, Împăratului.

Această părere asupra lui Aron îşi capătă îndreptăţirea şi prin căderea lui, cum vom vedeà mai la vale: Mihai mărturiseşte în memoriul său către Împăratul, la 17 Ianuarie 1601, că Aron a fost stins, pentru că n'a voit să se supună lui Sigismund, ci numai Împăratului.

După toate câte ştim, putem, trebuie dar să socotim de adevărat ceea-ce Mihai-Vodă spune în acelaş memoriu: că el de bună voie şi liber s'a lipit de Creştinătate şi că el a fost autorul, că Voevozii Transilvaniei şi al Moldovei s'au închinat cu desăvârşire Maiestăţii Sale [1]). Căci dacă Aron încercase legături cu Împăratul mai înainte de eşirea lui Mihai în luptă, nu e mai puţin adevărat, că legământul lui ar fi rămas de-a fetea în faţa duşmăniei cu Cazacii şi Polonii. La fapte numai fapta lui Mihai l-a putut mişcà. Şi iarăşi, nesfârşitele tocmeli ale lui Sigismund cine ştie dacă ar fi ajuns la bun capăt, mai ales în faţa împotrivirei din lăuntrul Ţării sale, dacă stăruinţele ce puneau Impăratul şi Papa pe lângă el nu ar fi avut razimul sigur într'un vecin atât de doritor de răscoală, care îi închină şi Ţara de dragul planului său şi de nevoia făptuirii lui. Şi cine ştie, oare, pe lânga neizbânzile oştilor sale în Banat, şovăitorul Principe nu şi-ar fi întors gândul înaintea momelilor turceşti atât de dulci şi de

[1]) Docum. IV. 1 (Bucureşti 1852), p. 230. Propositio et Supplicatio humilima Michaelis Voyvodae Transalpinae.

www.dacoromanica.ro

ademenitoare, [1]) dacă rădicarea sumeaţă a lui Mihai şi frumoasele lui izbânzi nu i-ar fi făcut peste putinţă abaterea în cealaltă parte, pentru ruşinea şi pentru primejdia mai ameninţătoare, în care puteà să cadă

Toată cercetarea nostră de până acì ne îndreptăţeşte în şfârşit să mai credem şi alt-cevà, ce Voevodul spuneà mai târziu oamenilor din apropierea sa. Imprejurările în cari bunul şi dreptul Ban dela Craiova caută să capete Domnia, el care cunoştea nevoile şi durerile Ţării din vedere, din păţanie, din stăpânirea unui colţ al ei,—nu ca oricare colindător pribeag prin Europa, ca orice esilat în Archipelag şi Asia mică, care n'ar fi avut altă ţintă pe lume, decât a gustà odată din dulceaţa Domniei şi a prinde un moment puterea de a se înfruptà din galbenii Ţării, al căror izvor se credeà nesecat; întâmplările ce se petrecură sub ochii lui în Ţărigrad, în vara anului 1593, cu batjocorirea Ambasadorului împărătesc şi începerea războiului cu Impăratul; toate silinţele lui de a fi primit în alianţa ce se tocmià între acesta şi Transilvanul, despre care avurăm atât de lămurite mărturii în Februarie ca şi în Iulie, a căror semne le puturăm urmări în tâlcuirea întâmplărilor şi a arătărilor scrise asupra lor până la zărirea sclipitoarei sale săbii prin văzduhul năduşit de sânge; toate acestea ne fac să credem: «*că erà altcevà în inima lui atunci*», când făgăduià Vizirilor în divan, la primirea Domniei, că va plătì toate datoriile naintaşilor săi. Îl putem crede, că a jurat în inima sa, când i puneau în divan căciula de Domn în cap, să scoată sabia, îndată ce va ajunge Stăpân pe Ţară. Si nu ne vom îndoì în mărturisirea lui, că nou jurământ a făcut, când Paşii şi Begii îl petreceau cu mărire dela Divan la locuinţa sa: duşman să le fie pe veci [2]).

Momentul pentru începutul duşmăniei a fost destul de potrivit, a fost chiar norocos de tot, ori cât de rău ales s'ar părea. Las' că el a fost amânat fără voia lui Mihai peste

[1]) Szamosközy, IV, 51. Vorba ce i-a trimes Sultanul prin Ceauşul Hussain înainte de plecarea lui Sigismund cu oştile sale în Ţara românească, anul următor.

[2]) *Ibidem* IV, 93. El adauge la aceste împărtăşiri ale sale: «kit annakutánna sokan ü maga szájából hallottak»: (ceeace mulţi au auzit după aceea din chiar gura lui»).

www.dacoromanica.ro

un an de zile, după suirea lui pe tron, prin purtarea lui Sigismund Báthory şi prin întâmplările protivnice din Ardeal, dar Domnul Ţării-Româneşti îl puteà întârzià acum şi el, privind greutăţile din afară: perderea Rabului din partea Impăratului. Pe altul aceste lovituri suferite de cei tari şi mari ar fi fost în stare, poate, să-l descurajeze [1]), şi să-l facă să mai aştepte, cu toată zoritoarea Ţării nevoie de a izbucnì chiar atunci. O minte chibzuită însă ştià, că preţul ajutorului dat în timpul primejdiei este cu mult mai mare ca altădată [2]). Apoi Mihai se mai puteà gândì, că războiul să nu se sfârşească în urma perderilor creştine, şi atunci s'ar fi sfârşit şi vremea, când să mai cerce norocul său de mântuire. In sfârşit, un General iscusit şi cunoscător al Turcilor pricepeà, că oştile ce se întorciau dela o biruinţă, după lungi şi grele strapaţe şi încordări, aveau nevoie de odihnă, şi că Turcii mai puţin ca oricine nu se bat şi nu pot să se bată iarna. La Sfântul Dumitru, în toate timpurile, oştirile lor aveau obiceiul să înceteze orice operaţie de război. De aceea răscoala lui Mihai chiar atunci li se potrivì Turcilor odată cu capul. «Aceasta întreprindere», scrià Bailul veneţian la 29 Noemvrie, când raportà, că s'a publicat «ieri» războiul împotriva Ţărilor româneşti, această întreprindere, zicea el, «e judecată cu atât mai, greà şi târzie, cu cât la împotrivirea soldaţilor (cari se scapă cât pot) de a fi luaţi dela căşile lor, unde abià au ajuns rupţi şi nemulţămiţi de ostenelile trecute, se mai adauge greutatea iernii, care aici a început a se simţì mult prea de timpuriu atât de aspră, că cu îngheţatul Dunării aceştia se tem de o căđere ce nu s'ar mai puteà îndreptà» [3]).

Asupra faptei lui Mihai să mai zicem un cuvânt? Dar am văzut, că între datoria greà către poporul său şi credinţa

---

[1]) Am văzut cum Principele ardelean îl şi defăimà la Curte, în scrisoarea-i dela 23 Noemvrie, zicând că numai el l'a silit să se răscoale trimiţându-i ajutor, căci ar fi fost descurajat.

[2]) *Cronica Walther* ne dă a înţelege aceasta, când spune, că perderea Iaurinului îl hotărî pe Mihai cu desăvârşire să se răscoale.

[3]) *Docum.* III, 1, 465.

www.dacoromanica.ro

către Inaltul Stăpânitor Turc, orice Domn harnic trebuià să aleagă pe cea dintâi. In faptă nici nu mai erà călcare de credinţă faţă de cei ce singuri călcase de mult ori ce credinţă către Ţară. Scutul ce ea căutase, punându-se sub ocrotirea preaputernicilor Sultani, cuceritori de ţări, se schimbase de mult în neagră robie. Tributul ce-l plătià, ca să aibe pace şi să fie apărată de Turci, ajunsese un nesfârşit prilej de jăfuire. Lăsându-se a fi cumpăraţi de vânătorii de Domnie, pe cari şi ei îi cultivau, Sultanii şi guvernele lor făcuse din popoarele Ţărilor româneşti vasale — marfă de vânzare. Dar marfa aveà suflet şi trebuià să-şi plătiască singură preţul neînchipuit de mare în mânile Domnilor fără de suflet . . . Oricine călcà, în chipul lui Mihai, credinţa ce singur a dat-o, a jurat-o, răzbunà credinţa călcată de veacuri către un popor întreg.

Tăerea creditorilor săi —şi acelora ai altor Domni dinainte— uciderea năprasnică, hotâşă, a Turcilor din Ţară e fără îndoială o faptă ce trebuie osândită. Dar cum erà să se mântue, cum să-şi scape Ţara de dabinele lor? Ce dovadă mai aleasă puteà da poporului său de durerea inimei sale pentru el şi cum şi-l puteà mai bine strânge pentru vârtejul sabiei sale? Oamenilor nu le este iertat nici odată să-şi facă singuri dreptate. Pentru necazurile dintre ei sunt legi şi judecători în state, ori câtă nedreptate împart şi ei atât de des. Pentru judecareà strâmbătăţilor dintre popoare, a celor noi şi mai vîrtos a celor învechite, n'au fost nici odată şi nu e până astăzi altă judecătorie hotărâtoare de cât puterea. Şi nu va fi cu bună seamă curândă vreme, nu va fi poate niciodată, ori cât se trudeşte lumea să găsiască chipul cum să împace sfezile, cum să vindece ranele dintre Ţări, dintre neamuri şi Stăpânitorii lor, fără foc şi fără de sabie.

Şi lucrul nu e fără păreche în istorie. Altădată (la 1282) Sicilianii (în aşà numita «vespera siciliana») aruncă asupritorul jug ce li se puneà pe gât, îşi iau iară moşiile furate de alţi stăpâni, prin uciderea, într'o noapte, a tuturor veneticilor francezi. In jurul unui singur om, Ioan Procida, ce simţià adânc pe chiar trupul său durerea averei răpite, se adună toate durerile unui neam întreg; necăjiţii îşi ţin cu-

www.dacoromanica.ro

rată credința dată unul altuia, și clipa hotărâtă nu puteà să nu le aducă mântuirea. [1])

Nici hotărârea lui Mihai n'a fost desvălită înainte de împlinirea ei. [2])

Cugetul nalt al liberării unui popor urmărit pe crunta cărare, nu e întunecat prin pata vinderii de neam. Iar credința neștirbită a tuturor celor părtași de un gând e armă neînvinsă.

---

[1]) Alt caz e «vespera flamandă» la 1302, care nu seamănă așà bine cu cea siciliană și cu măcelul Turcilor în București.

[2]) Un frumos semn dat unui slujbaș turc ni-l povestește nemuritorul Bălcescu, nu știu după ce izvor, pricina pentru ce nu-l pot povestì în text. El scrie la p. 51 a Istoriei lui Mihai, că Ali-Gian fu trimes de Cadiul din Giurgiu să împartă între creditori, lucrurile strânse de la birnici, și să împace sfada dintre datornici și creditori, ivită asupra prețuirei lucrurilor. La 13 Nov. termină. Mergând la conacul 'său, Turcul fu oprit în cale de un Român, prieten al lui care îi zise: «Ali-Giran-Hogea câți ani sunt de când mănânc pânea și sarea ta? — Sunt douăzeci de ani răspunse Turcul. — Dacă e așà, zise Românul, spre recunoștință de pânea și sarea ta ce-am mâncat, voiu să-ți spui un cuvânt, de-i voì să mă asculți.— Spune, îi zise Ali.—Nu stà aci, răspunse el, până la 3 sau 4 ceasuri după amează ; nu te oprì nici la Giurgiu, silește-te să treci la Ruşciuc, cât vei puteà mai curând. — Dar pentru ce îl întrebă Turcul?» Românul însă se depărtă, dar întorcându-și capul și văzând pe Ali pe gânduri îi strigă: «Ia seama de ce ți-am spus!» Turcul apoi plimbându-se prin oraș și văzând mai multă lume ca altă dată bănuì cevà rău, își luă căruța și plecă repede la Giurgiu. La *Hammer* IV, 226 se zice, că «baia de sânge» din București își afla perechea la Giurgiu, unde supt cuvânt că vreà să împace datoriile către naibul adică vicejudele Alidschan (Ali-Gian), fură omorâți fără credință 4000 de Turci. Cf. mai sus asupra acestei expediții.

www.dacoromanica.ro

CARTEA II.

LUPTELE DE LIBERARE ŞI APĂRARE DE PĂGÂNI.

CAP. V.

Scoaterea Turcilor din oraşele dunărene şi năvăliri în Bulgaria. — Bătăliile lui Aron-Vodă şi căderea lui. — S. Báthory şi supunerea Ţărilor româneşti supt el.

Turcii simţiră dela început toată mărimea primejdiei în care îi punea răscoala Ţărilor româneşti. «Aceste lucruri apasă aici destul asupra tuturor, câţi înţeleg firea acestei Impărăţii, care e aşà, că pe calea Ţărei Româneşti şi a Moldovei se aşteaptă tot răul», mai mult decăt pe oricare alta... Aşà scrià Bailul venetian din Pera (Constantinopol) la 10 Decemvrie 1595 [1]). De o parte Turcii se lipsiau de veniturile ce trăgeau din Ţările răsculate, chiar acum, când aveau mai multă lipsă de ele. Căci ştim cât ele erau de însemnate. «Cam o tonă de aur, 20 de mii de oi, 2 mii de cai, 10 mii de măsuri mari de grâu, tot atâta de orz, apoi mult unt, miere, scrie cu această ocazie biograful lui Mihai, că plăteà Domnul său guvernului turcesc, pe fiecare an. Aceasta afară de darurile extraordinare, ce le-am văzut în parte cu prilejul luării Domniei [2]). Şi poate că Moldova plătià tot cam atâta. Numa Ardealul nu ajunsese aşà de rău [3]). De altă parte, cum puteau Turcii să mai poarte resboi împotriva Impăratului cu duşmani în spate, ori cel puţin în flanc? Oricine puteà înţelege că aceştia trebuiau să fie ogoiţi, ei aveau să fie frânţi întâi.

---

[1]) *Docum.* III. 1, 466. M. Venier c. Dogele. Pera, 10 Decemvrie.

[2]) Walther l. c. p. 17. Tona de aur după notele ce a cules Papiu (editorul Tesaurului), pentru această Cronică este de 100.000 de taleri, în Germania (cit. Bouillet, Dictionnaire universel des sciences...), *Tesaur* I, 56.

[3]) E numai pentru a nu arătà starea Ţărei Româneşti cu mult mai rea, când biograful zice aci, că şi cele două Ţări, Moldova şi Transilvania plăteau tot atâta.

www.dacoromanica.ro

Intr'adevăr nici Sultanul nu se gândià altfel. La $^{16}/_{28}$ Noemvrie, cum am văzut, [1]) războiul fu «strigat» împotriva lui Mihai şi Aron-Vodă. La 4 Decembrie (24 Noemvrie) nou, numiţii Voevozi pentru Tronurile româneşti sărutau mâna Sultanului. Iar la 10 Decemvrie (st. n.) săruta mâna Stăpânului şi neamul lui Sinan, Mustafa-Paşa, însărcinat cu comanda acestei expediţiuni şi înştalarea candidaţilor. Tot ce se puteà se făcù: se scriseră noi Ieniceri şi alţi ostaşi, şi Mustafa îşi da trudă să strângă cât de multă oaste. Dar cum lucrul erà grabnic, s'au învoit chiar Paşii Viziri (Miniştrii divanului) săşi dea servitorimea lor. Ferhat a dat cel dintâi pilda, poruncind Chihaei sale (secretarului său) să însoţească pe Mustafa cu toată gloata sa. Mulţi erau însă îngrijaţi, că această oaste nu se va puteà întocmì, ori, cel puţin, că ea e slabă şi nu va isprăvì nimica, mai ales prin gerul cumplit ce se pusese şi care se tot înăsprià. Erau însă şi de cei încrezuţi, cari ziceau că această trupă va puteà plecà curând, că şi altele se vor înpreunà cu ea în cale şi, că duşmanii vor fugì toţi numai la vederea lor. Anumit această oaste aveà să meargă acum întâi în contra Ţării-Româneşti, după depeşa Bailului veneţian din $^{3}/_{13}$ Decemvrie, şi Mustafa se grăbia atunci de plecare, căci s'a auzit, că lucrurile merg acolo înainte şi că e legătură între Ţară, Moldova şi Ardeal [2]).

Totuşi plecarea-i fù amânată. Sinan, Marele Vizir, care ajungeà în Belgrad venind din Ungaria [3]), izbutì să scoată dela Sultanul numirea unui alt Voevod pentru Ţară, a lui Radu, fiul lui Mihnea Turcitul, Vodă românesc altă-dată, acum Beg de Nicopole. Tatăl fù trimes înainte din Constantinopol (unde venise pentru numire, se vede), să pregătiască primirea fiului şi închinarea Ţării, şi erà ajuns la graniţă

---

[1]) Mai sus, p. 200.

[2]) *Docum.* III. 1, 466-7, raport din Costpl. 10 Decb. şi *ibid.* IV. 2, 186, 13 Decemvrie 1595.

[3]) In depeşa Bailului, din 7 Ianuarie, ni se spune cel puţin, că Generalul s'a retras din Ungaria, cu ruşine, la Belgrad. *Docum.* IV. 2, 187.

www.dacoromanica.ro

în 14 (24) Decevrie [1]). Hassan Paşa, numit General împotriva Ţării Româneşti şi Moldovei din partea lui Sinan [2]), avea să-l urmeze cu oşti [3]), cu rămăşiţele oştilor lui Sinan poate căci partea mare îl părăsise, alergând acasă, şi, credem, din a lui tabără plecând [4]). Şi într'adevăr Hassan s'a dus către Ţară, căci îl vom întâlni în luptele ce urmează acolo. Dar candidatura lui Radu fù zădărnicită. Ferhat Paşa, duşmanul lui Sinan, în unire cu Capi-Aga, căştigă îndată întărirea numirei lui Bogdan, ocrotitul său. Şi acesta putù plecà la 16/26 Decemvrie cu Mustafa-Paşa, ori îndată după el, către Ţara râvnită, unde ajungeau la 8/18 Ianuarie [5]). De Radu nu se mai pomeneşte, decât într'un raport din Tokaj, dela 15 Februarie, de tatăl său: că a fost bătut de Români [6]).

Astfel duşmanii cercau cu mare putere pe două locuri vadul Dunării, îndată după începutul anului 1595, pentru a stinge în întâia lui aprindere focul luptei după libertate, până ce bolbotaia-i nu s'a întins şi peste celelalte Ţări creştine ale lor, Ţări ce nu mai trăiau nici cu numele: peste Bulgaria, Sêrbia, Albania, Macedonia, Grecia,... la ce se puteau aştepta.

Dar nici Mihai nu stătuse cu mânile în sân. Tocmai va-

---

[1]) Scrisoarea lui Mihnea către mătuşă-sa Marioara (Vallarga), s. l. (dar sosit la graniţă), 14 Decev. 94, publ. de Iorga, *Contribuţiuni* (*An. Ac R.* 18), 104. Acì nu se spune, că prin Sinan s'a câştigat Domnia lui Radu, ci numai că Bogdan a fost mazilit, şi Sultanul a dat-o lui Radu; dar aceasta se spune hotărât în depeşa Bailului din 20 Ianuarie. *Docum.* III. 1, 458. El nu aflase mai curând despre această numire.

[2]) Depeşa bailului din 7 Ianuarie 1595. *Docum.* IV. 2, 187.

[3]) Scrisoarea lui Mihnea şi depeşa Bailului dela 20 Ianuarie.

[4]) Aşà s'ar părea după depeşa Baiului dela 7 Ianuarie. Numai cât Bailul atunci încă nu ştià că Assan aveà să sprijinească pe Mihnea-Radu. Cf. *ibid.*, p. 188, depeşa din 20 Febr. după care Chanul Tatar îl întâlnì pe căruntul Assan lângă Dunăre (poate la Vidin, — vezi îndată textul) neîndrăznind să treacă.

[5]) Depeşile lui Venier, din 7 şi 20 Ianuarie în *Docum.* IV. 2, 187 şi III. 1, 458. Datul zilei ni-l arată o cronică publ. de E. Legrand în a sa *Bibliothèque grecque vulgaire* II, 115 sq. (Paris 1881). Şi el poate fi corect, căci «fiul lui Iancu» erà plecat la 7 Ianuarie, cum scrie Venier, — dacă acesta îşi va fi trămes acum depeşile din 2 în 2 săptămâni, cum se pare. (In colecţia noastră nu sunt toate de-arândul).

[6]) Analele Fugger în *Docum.* III. 1, 225.

www.dacoromanica.ro

durile Dunării îi trebuiau şi lui, dacă era să lupte cu izbândă. Pe multe din acestea Turcii le ţineau nu numai în dreapta râului, la intrare, ci şi de-a sânga lui îşi făcuse cuiburi: oraşele cele mai de frunte de schelă erau cu adevărat ale lor.

Am văzut cum Mihai făcuse o excursiune de pradă la Giurgiu, îndată după tăierea Turcilor la Bucureşti şi după ce a isprăvit şi cu Cadileschierul tot atunci sau într'o a doua căsăpire. Peste câtevà săptămâni, la 10 Decembre [1]) el trămese, pe căpitanul Albert Király, care ori că-i venise cu ajutoare proaspete din Ardeal, ori că se află dela început în oştile venite cu Horváth (şi fu pus pe cât se pare — judecând după amestecătura de naţiuni în ceata lui, arătată într'alt loc — în fruntea unei cete de voluntari plătită de Domnul), îl trămese zic, asupra cetăţii Floci, lângă Dunăre [2]). Turcii acestei cetăţi deschise, făceau destulă stricăciune Ţării, astrângând acolo ca într'o magazină comorile ce puteau jefui dela Românii din împrejurime. Cetatea e prădată şi locuitorii ucişi, câţi nu scăpară cu fuga [3]).

---

[1]) Walther, p. 16. Fără a aveà toată siguranţa, vom socotì toate aceste date ale lui Walther ca fiind în stil nou. Oareşcare sprijin pentru aceasta ne dau izbânzile următoare din 1 şi 8 Ianuarie, cari erau ştiute la Viena în 21 Ianuarie *Doc.* III. 1, 223.

[2]) Isvorul nostru, cronica oficioasă (Walther), p. 16 spune că erà la jumătate depărtare între Ruşciuc şi Nicopole, cale de o zi dela fie-care In *Marele Dicţionar geografic*, sub «Floci (Cetatea sau Oraşul-de-)» III 389, citim: «Fost oraş şi cetate, în judeţul Ialomiţa, pe malul stâng al râului Ialomiţa, în apropiere de Dunăre». Aceasta ar fi depărtare mai mult decât de 2 ori cea dintre Nicopole şi Giurgiu, din jos de Giurgiu. Nu ştiu care isvor poate aveà dreptate, dar judecând după locurile de luptă ce urmară îndată, ar fi să dăm dreptate lui Walther. Totuşi Szamosközy se apropie mai mult de Marele Dicţionar. El zice, IV, 113: Acest Floci e în preajma Dunării, din jos de Brăila [în loc de din sus] cale de o zi». Fotino Bucureşti 1860, (în trad. lui Sion) III, 141--2, zice că, «Oraşul de Floci, ce erà între gura Ialomiţei, erà odată înfloritor oraş de comerciu, «iar în zilele noastre în ruină complectă, căci în a. 1842, pe când eram ispravnic judeţului Ialomiţa, abià i-am găsit urmele».

[3]) Walther, p. 16. Intre primele cuceriri şi prădări după tăierea Turcilor din Bucureşti şi pustiirea Giurgiului, e pusă cetatea Floci (Phokza) şi la Thuanus, «*Historiarum sui temporis* libri 138» (autorul a trăit la 1553—1617), scrise, în partea ce ne priveşte pe noi după «Turcicae et

www.dacoromanica.ro

Vremea priincioasă îl făcù apoi pe Domnul să se gândească şi la fapte mai îndrăsneţe. La 30 Decemvrie Király cu o ceată de Unguri, Cazaci, Români, trecând Dunărea pe ghiaţă, jefueşte şi arde Şiştovul [1]). La 1 Ianuarie altă oaste trece din porunca Domnului să bată portul turcesc Hârşova, o zi din sus de Brăila. Nici această cetate nu o pot luà Românii, dar şi de acì se întorc cu bogate prăzi după o straşnică luptă chiar pe ghiaţa Dunării, şi după ce i-au dat foc oraşului. O altă asemenea expediţie de pradă se face la 8 Ianuarie asupra bogatului oraş Silistra (sau Dârstor), unde stà chiar un Sangeac turcesc şi unde Românii câştigară cea mai frumoasă biruinţă, şi doritori de răsbunare, arseră oraşul [2]). Comandanţi în aceste lupte furà: la Hârşova, Preda Spătariul şi Radu Comisul, iar la Dârstor Banul Mihalcea [3]).

Când vestea acestei din urmă isbânzi ajungeà la Bucureşti, Domnul auzise că Mustafa Paşa se apropie de Rusciuc venind asupra sa. Fără întârziere el îşi pune oştile în marş ca să-i iasă înainte, şi să-l lovească chiar dincolo de Dunăre. Tăbărând «la sat la Pietri» [4]), poate la 8/18 Ianuarie [5]) — şi gătindu-se de trecerea râului — doar mai aşteptând şi oastea dela Silistra — află că Tătarii sunt în Ţara sa coborând Du-

---

Hungaricae publicatae relationes» (gazete din acel timp) şi alte isvoare contemporane, poate şi după Walther. Părţile despre Mihai sunt estrase în *Tesaur*-ul lui Papiu, tom. I, p. 187—247; v. p. 197.

[1]) Walther, 22.

[2]) Walther, 16. cf. Thuanus l. c. p. 197, unde sunt puse în acelaş rând ca biruinţe din Ianuarie. V. şi *Docum*, III. 1, 223. Estrase din Analele lui Fugger, Aus Wien. 21 Ianuarii: că Românii au prădat «Dobrogea». E ştiut că Silistra se află la hotarul sud-apusean al Dobrogei. Cu numele e pusă prădarea cumplită a Silistriei în raportul sumar al Bailului, Pera 19 Martie, Docum, IV. 2, 191.

[3]) Anonim, p. 279—80. Cf. *Docum.* XII, 37. Scrisoarea lui Marini, 24 Martie.

[4]) In judeţul Vlaşca, plasa Margine, în care se află şi Giurgiul (sigur aproape de aceasta) găsim comuna Petre. V. Indicele comunelor Românie edat de Ministerul de Interne etc., la a. 1865, p. 99. Mă folosesc de acest Indice pentru locurile până la cari n'ajunsese încă Marele Dicţionar pe când scriam acestea, iar acum nu-l am la îndemână.

[5]) Datul acesta al Anonimului: »8 Ian.» (st. v.) ne face să avem oareşcare îndoială, urmându-i pentru fapte mai târzii un dat mai timpuriu 4 Ian. Unul ori altul e greşit.

www.dacoromanica.ro

nărea în jos, ca să-l ia pe la spate. Atunci Mihai alege o parte de oşti şi trimite înaintea Tătarilor supt comanda fraţilor Buzeşti, Radu, Preda Postelnicul şi Stroie Stolnicul şi a lui Radu Calomfirescu. Iar el se trage înapoi cu cealaltă parte de oaste la loc mai bun de împotrivire, aşezându-şi tabăra la sat la Hulubeşti [1]), nu departe de Călugăreni [2]). Fraţii Buzeşti se întâlniră cu corpul de avantgardă tătăresc la sat la Putinei, în mică depărtare spre Apus dela Giurgiu şi-l bătură [3]). Auzind aceasta Hanul, care îşi pusese tabăra la Şerpăteşti, trămete pe chiar nepotul său cu câtevà mii de Tătari împotriva Românilor către Giurgiu. La satul Stăneşti, o milă către Apus de Giurgiu, Buzeştii se loviră a doua oară cu Tătarii şi-i bătură de-i strânseră. Patru până la şapte mii de Creştini, ce Tătarii îi luaseră robi din Ungaria, fură liberaţi şi chiar nepotul Hanului căzù în luptă.

Această luptă o pune biograful lui Mihai pe ziua de 21 (stil nou, socotim, aşà dară 11 stil vechi) Ianuarie, Cronica anonimă pe 16 (26) Ianuarie [4]). Lupta cea mai mare trebuia să se deà între Domnii celor două popoare ce se războiau în acest moment, între Hanul tătăresc şi Mihai. După

---

[1]) *Anonimul*, p. 278—9. Şi cronica Walther p. 18 spune că Mihai stà gata în Hulubeşti, fără să fie spus însă, că ar fi mai fost undevà şi s'ar, fi întors acì.

[2]) Aşà putem hotărî locul satului după arătările Marelui *Dicţionar geogr.* III, p. 751 asupra «Hulubeşti»-lor, care e trup de moşie nelocuit în judeţul Vlaşca, pl. Câlnişlea»... «situat între [râul] Câlnişlea şi Gura-Neajlovului»,... şi «se zice că pe acest trup de moşie a fost odinioară un sat».. Iar hartele pun cam în acest loc şi Călugărenii. Insemn aci că e o greşală în Marele Dicţionar, când se spune la «comuna rurală» Hulubeşti, (p. 750—1), din jud. Dâmboviţa. s-v. de Târgovişte, că «lângá acest sat au fost lupte între Turci şi Români la 1594, sub Mihai-Viteazul».

[3]) *Anonim.* p, 279. Pentru această ciocnire el scrie datul 4 Ianuarie (st. v), ceea-ce în asemănare cu altul de mai înainte nu poate rămâne. V. mai sus p. 211, n. 5.

[4]) Walther, p. 18. *Anonim.* p. 279. Am pus, după Walther, la acest rând de luptà liberarea Creştinilor robiţi. Numărul lor la el se potriveşte cu a lui Szamosközy IV, 98: 7000. Intr'un raport din Ardeal. dt. 23 Fevr. numărul lor e dat cu 1000; într'altul din Caşovia 19 Martie, ei sunt arataţi cu 4000. Tot aşà într'un raport din Braşov, 7 Aprilie. *Docum.* III 1, 229—30. Analele Fugger. In toate celelalt isvoare prilejul cu care au fost liberaţi nu e arătat, decât sumar în urma luptelor cu Tătarii.

www.dacoromanica.ro

4 zile Domnul român îşi purtă oştile asupra tabărei Hanului, oprindu-se în amurgul serii la un pătrar de milă dela ea. Un strigăt puternic a numelui lui «Isus» fu semnul ce băgă cea dintăi groază în duşmani. Cele câtevà mii de Turci — 6 după biografia lui Mihai, între cari 300 de Ieniceri — credem că aceia, ce intrase pe la Vidin cu Assan Paşa, de ortăcie Tătarilor [1]), înfiorați îşi încălecară caii şi scutiți de noapte trecură Dunărea în tabăra oastei lor la Ruşciuc în tabăra lui Mustafa-Paşa aşa dară. Atunci Hanul îşi perdù şi el curajul, ridică tabăra şi plecă încă în aceeaşi noapte peste Dunărea îngheţată, luându-şi drumul repede către Ţara sa. Mihai cu oastea sa îşi aşezară corturile tot în acea noapte de Duminecă spre Luni pe vatra părăsită de Tătari [2]). Astfel Mihai nici nu ajunse la luptă cu Hanul, atâta îl îngroziră pe Tătar perderile din zilele dinainte. Bogata pradă ce rămase în mâinile Românilor, tot bagajul Tătarilor, 6 poveri

[1]) Intr'un raport al Bailului v. din Constpl. 20 Fevr. se zice, că Tătarul nemulţumit cu Sinan mergeà către Ţara sa, «et essendo giunto ai confini di Valachia, trovo che Assan Bassà huomo canuto, et esperto delle cose della guerra, conoscendo il pericolo non si assicurava di entrar nella Valachia, ma egli insuperbito per li prosperi successi.... vi entrò con 24 mille Tartari»... Deşi nu se spune apriat că şi Turcii intrară după el, totuşi credem că aceasta s'a întâmplat. *Docum* IV. 2, 188.

[2]) Am urmat în toată această povestire Cronica oficioasă, pe Walther, fiind mai amănunţită şi, în părţile ce se pot controlà, mai adevărată Anonimul, p. 279, scrie, că după învingerea dela Stăneşti aflând Mihai, că «Hanul s'au fost tăbărât la Şerpăteşti, *împreună cu Mustafa şi cu Bogdan-Vodă*» [ceeace nu e adevărat]... numai decât trimise oşti asupra lor cu Banul Manta, şi noaptea fără de veste-i lovì de i-au tăiat şi i-au gonit până i-au trecut Dunărea». E cam greu de crezut că izvorul Cronicei Walther n'ar fi însemnat această biruinţă (cu toate că ca n'ar fi fost chiar a Domnului ci a Banului), dacă ea ar fi fost săvârşită. Şi apoi, e cam nepotrivit, ca Românii să fi făcut atacul într'o Duminecă seara cum ne arată Walther ziua. Anonimul urmează astfel: «Mihai-Vodă încă purcese cu toate gloatele lui pogorându-se în jos până la Şierpăteşti *iar Hanul înţelegând nu-l aşteptă* [s'ar potrivì acì puţin cu Walther] ci se despărţì de Mustafa Paşa şi de Bogdan-Vodă şi fugiră, iar Paşa rămase la cetatea dela Ruşi, ca să se mai bată cu Mihai-Vodă». Szamos közy, IV, 96 spune că neştiind Hanul, ce venià dela Rab, că Mihai s'a învrăjbit cu Turcii, i-a trimes scrisori să-l lase să treacă acasă prin Ţara lui. Şi Mihai a îngăduit. Apoi s'a năpustit asupra Tătarilor în tabăra dela Şerpăteşti şi i-a zdrobit.

www.dacoromanica.ro

de cai», cum se zice [1]), numai comorile Hanului căci erau încărcaţi de aur Tătarii [2]), după un raport al Bailului, şi tunurile lor, toate [3]) sunt dovadă că părăsirea taberei dela Şerpeteşti a fost într'adevăr o fugă, la care duşmanii se porniră numai la strigătul semnului de bătaie al Românilor, poate şi în urma atacului Banului Manta, după mărturia Cronicei pământene [4]). Cam aşà petrecându-se aceste lupte cu Tătarii după Croniştii Ţării, din acele vremi, rămâne numai ca un semn de spaima ce domnià în Constantinopol atunci vestia ce ni-a lăsat-o Bailul veneţian în raportul său dela 20 Februarie 1595: că Valacul lăsând pe Tătari să intre cale de 2 zile în Ţara sa, îi atăcà fără veste, însoţit fiind de un mare număr de Transilvăneni, şi-i sdrobì aşà de rău, «că din 24 de mii nu se scăpară alţii decât chiar Hanul tatar împreună cu 8 sau 10 de ai săi», cari fugiră peste Dunărea îngheţată şi se duseră la Silistra [5]).

Pentru întregire, lipsindu-ne siguranţa după toate aceste date, mai pomenim: 1.) Ştirile dintr'un raport din Ardeal, datat în 23 Fevruarie (13 st. v.), după care Românii din Ţară

---

[1]) Szamosközy IV, 96. Şi el spune de liberarea a 7000 robi creştini cu acest prilej. O povară de cal era o samă sau sumă de aspri: 100.000 de aspri.

[2]) Marco Venier c. Dogele Pera 20 Febr. 1594. m. v. (= 1595) *Docum.* IV. 2, 189.

[3]) Aron-Vodă s. Zamoyski. *Docum.* Supl. II. 1, 341.

[4]) *Anonimul* p. 279. Cf. mai sus, p. 213, n. 2.

[5]) *Docum.* IV. 2, 188—9. Cele «trei bătăi» ce au avut Românii cu Mustafa Paşa, despre cari Bailul scrie o zi mai nainte, la 19 Febr. după cum a aflat dela Creştinii, cari umblând ca Turcii se pot mesteca cu ei» *ibid.* p. 188, nu pot fi decât cele trei loviri cu Tătarii, la Putinei, Stăneşti şi Şerpăteşti. In estrasele din Analele lui Fugger. «Hurmuraki *Docum.* III 1, 225, se află o veste din Toggey (Tokaj) dt. 15 Febr., după care Românii au în fiecare zi ciocniri cu Turcii şi Tătarii şi totdeauna au învins, aşà că au dus 15 care cu capete de Turci în tabăra lor. Apoi se zice acolo, că tocmai steteau gata Românii şi cu 14 mii trupe ajutătoare ardelene să dea o luptă mare deschisă, şi că «ieri» a venit ştire, cum Tătarii ce veneau din Ungaria au fost bătuţi de Ardeleni şi Români şi ucişi vre-o 8 mii. Mai pomenim, că după acest ziar, *Mihnea* Vodă» («Micha) beg turcesc din neam de Vodă din Muntenia, căpătase ajutor dela Sultanul să scoată şi să înlocuiască pe Mihai. Toate celelalte isvoare am văzut că ne dau pe Bogdan fiul lui Iancu Sasul Cf. *ibid.* III 2. 85.

www.dacoromanica.ro

şi Moldovenii (de isprăvile acestora vom vorbì mai jos) au atacat pe Tătari în trei locuri şi au ucis 10 mii din ei, au liberat 1000 de creştini prinşi (semn că e vorba de biruinţele din Ţară) şi au dobândit 1500 de cai şi o pradă bogată. [1]) 2) Mărturia Cronistului ungur Szamosközy, de şi credem că trebue să rămânem pe lângă povestirea lui Teodosie Logofătul (=Walther), care spune mai puţin. Ungurul povesteşte că Mihai bătù de făcù prăpăd din toţi Tătarii, la Şerpăteşti, în timp cât ar ferbe un ou de găină, atacându-i în zori de zi prin gerul mare. [2]) 3.) Ştirile dintr'un alt raport ardelenesc din Alba Iulia, 22 Februarie, spunând că Hanul tătar, cum avea porunca Sultanului în luna trecută Ianuarie, să atace cu toată puterea Ţara Românească şi Moldova pentru a le aduce iar în ascultare de Poartă, a făcut începutul cu «Moldova». El a fost lăsat de «Aron» să intre bine în ţara sa şi apoi ajutat şi de Mihai, a fost atacat pe la spate, şi bătut cumplit, aşà că în trei bătăi au căzut 31 de mii de Tătari, afară de răniţi, iar prada ce o aduceau din Uugaria li-a fost luată. [3]) După câte ştim de mai înainte putem zice cu hotărâre că acì nu e vorba de Voda moldovean ci de Mihai. Incurcala în capul trămiţătorului acestor veşti, ori a aceluia ce le scrie după a sa înţelegere, pentru isvorul unde ni s'au păstrat (Analele Fugger), se va fi născut prin fapta, că şi Aron aveà de lucru pe atunci cu Tătarii în Basarabia şi el n'a putut deosebì isprăvile fiecăruia din Voievozi, mestecându-le, ori că scriitorul aveà înaintea sa rapoarte din Polonia, şi nu ştià, că acolo se înţelegeà supt «Moldavia» Ţara-Românească. [4]). Tot în acest raport se zice că bătaia

[1]) Raportul e folosit în Analele Fugger, *Docum.* III. 1, 229, sub. dt Ausz Praga von 7 Marty 1595.

[2]) Szamosközy IV, 98.

[3]) *Docum.* III. 1, 226. Analele Fugger, Ausz Sibenbürgischen Weyssenburg, 22 Februarie 1595.

[4]) Oareş-care temei pentru această părere — care e convingerea mea — e vorba de mai jos din acest raport: «Ianckula Weyda, des Ianckula Bogdan vertribnen *Wallachischen* Weyda Sohne...» pe când ştiut este, că Iancu Sasul, de care e vorba, a fost Vodă moldovean. Dar se poate şi aceea, că scriitorul (sau păstrătorul) acelor veşti să fi crezut într'adevăr că Iancu să fi fost Vodă valac, în înţeles adevărat al cuvântului, şi atunci acest temei cade.

www.dacoromanica.ro

dela Şerpeteşti o dete Mihai, împreună cu Aron, la 16 Fevruarie, şi anume, nu Tătarilor, ci celor «10 mii de Turci bine armaţi, purtaţi de Hadin Hassan Paşa», ce însoţiau pe Iancu Vodă, fiul lui Iancu Bogdan, Voivod sprânjit din Ţara-Românească, bătaie în care 8000 de duşmani rămaseră morţi, iar biruitorii căpătară toată tabăra turcească, cu mare pradă. Chiar faptele povestite acì sunt o dovadă că nu poate fi vorba de întâlnirea lui Mihai cu Tătarii la Şerpăteşti, ci de altă izbândă mai târzie (şi ea însă mai timpurie decât 6/16 Fevruarie pomenit), la care trebuie să trecem.

După ce Mihai îşi lasă oştile să odihnească o zi şi două nopţi în tabăra dela Şerpăteşti, trecù Dunărea pe la Marotin [1]) «Marţi des de dimineaţa». [2]) El le aşează în ordine de bătae înaintea oraşului Ruşciuk, şi călărind printre şirurile lor le îmbărbătă la vitejască luptă. Acì Mustafa eşì la bătaie cu toată oastea câtă a putut adunà, vre-o 14 mii. [3])

---

[1]) *Cronica anonimă*, 279. E de sigur ostrovul Marotin, «în jos de satul Braniştea, judeţul Vlaşca.» *Marele Dicţionar geogr.* IV (Bucureşti 1901), 243. E ostrovul din jos de Giurgiu, fără îndoială. Un alt sat cu numele Martin se găseşte pe hartă din jos de Ruşciuk, pe ţărmurul drept al Dunării, din josul ostrovului.

[2]) Walther, 19. Chiar luând lupta dela Stăneşti după Walther, 21 Ianuarie (stil vechi abià poate fi, pentrucă atunci — 31 Ian. st. nou — cele patru zile până ce venì Mihai la Şerpăteşti, ne-ar da data de 3 Fevruarie st. n. pentru ajungerea la Şerpăteşti şi punerea pe fugá a Hanului; mai departe ştim că de acolo plecă, tot după Walther, a 3-a zi, ceeace ar fi cel puţin 5 Fevruarie, pe când vom vedeà cà lupta ce urmà se dete la 4 Fevruarie; apoi nu poate fi stil vechi şi pentru aceea că atunci nu se mai pot potrivì zilele de Duminecă şi Marţi), Marţea de care e vorba în text nu poate fi Marţi 14/24, prima ce cade după 21 Ianuarie, căci atunci ne-ar lipsì cele patru zile între lupta dela Stăneşti şi Şerpăteşti, şi alte două până la trecerea Dunării, ci *trebuie să fie Marţi 21/31 Ianuarie*. Primind acest dat pentru plecarea dela Şerpăteşti, lupta dela Stăneşti, 6 zile mai înainte, s'ar apropia de cea arătată de Anonimul 16/26 Ianuarie. După însemnările lui Nössner (*Fundgruben* III, 61), trecerea Dunării se întâmplă la 13 Fevruarie (stil nou, credem, fiind mai apropiat de celelalte).

[3]) Bailul veneţian din Constantinopol zice că au fost 25 de mii, aduşi de acasă şi adunaţi de acolo din împrejurime (*Docum.* III. 1, 469 şi, acelaş document, IV. 2, 189), ceeace nu poate fi adevărat, căci chiar Walther arată numărul Turcilor numai cu 14 mii, anume 4.000 ostaşi aleşi, şi cam 10.000 ostaşi de rând şi orăşeni (selectorum militum quatuor, aliisque gregariorum ac civium decem plus minus millibus... Walther 19).

www.dacoromanica.ro

Bătaia fu greà şi ţinù până noaptea. Ea se sfârşì cu sfărâmarea Turcilor şi moartea lui Mustafa şi a mai toţi Capilor turci. (Stefan) Bogdan abià putù scăpà cu câţivà soţi — cu 20 de inşi, după spusa biografului lui Mihai, — şi nu se oprì până la Constantinopol, dovedindu-şi astfel puţina vrednicie de a fi Domn. Românii jefuiră bogatul oraş plin de negustorime, aşà că nu erà ostaş care să nu fi fost încărcat cu mătăsuri şi cu tot felul de lucruri scumpe. [1]) E aceiaşi icoană de războì ce se repetă în toate timpurile. Ostaşii aşà zişi «civilizaţi» ai Impăratului Wilhelm II (şi a ortacilor lui de războì din alte ţări) şi ofiţerii lor de tot rangul răpesc cu acelaş nesaţ Pekingul biruit, se îmbogăţesc într'o zi din rodul muncei unei vieţi şi a multor rânduri de vieţi de om; femeile lor şi ale domnilor diplomaţi într'o zi ajung să se împodobească cu toate mătăsurile, dantelăriile, cusăturile ce nu şi le-ar fi putut agonisì cu nicì o comoară [2]), se înzestrează pe sine şi pe urmaşi cu scumpătăţile ce mâna femeiassă cu gingăşie ştie să lucreze, mâna femeiască a unui popor cu arta industriei lui neajunse, a măiestriei lui neasemănate de a-şi gătì podoabele casei şi ale trupului. Şi aceasta o fac Europenii luminaţi la anul Domnului 1900, ei cari s'au dus supt cuvânt să deà nouă cultură unui prea numeros neam, ce vreà să-şi păstreze pe a sa, unui popor ce

---

[1]) Walther 19—21 Cu povestirea lui se potriveşte de tot, întrecându-l chiar cu privire la mărimea căderii Turcilor, raportul Bailului venetian din Constantinopol, 6 Martie 1595. *Docum.* III. 1, 469 (Acelaş raport, întregit cu o parte privitoare la afaceri curat turceşti, a fost tipărit, patru ani în urmă, la 1884, în aceeaşi colecţie Hurmuzaki, *Docum.* IV. 2, p. 189—90; cf. tot acì şi raportul din 19 Martie p. 191. Insemn că o parte mare din documentele tipărite în Apendicele vol. III. 1, le aflăm din nou în vol. IV. 2, cum se vede lămurit, după copii făcute a doua oară. Se puteà, dacă copiile dintâi nu erau încă tipărite când s'au făcut cele de a doua oară, să se iea seama la tipărirea vol. IV. 2, ca cele tipărite odată, în aceeaşi colecţie, să nu mai fie publicate şi a doua oară — şi încă tot aşà de... cu greşeli! —, afară de fragmentele noui din ele. Acelaş lucru l-am arătat altădată şi despre vol. IV. 2, şi VIII. V. cartea mea *Matei-Vodă-Băsărabă* p. 107, nota 3.

[2]) Afară de felurite scrisori private în tot felul de gazete politice, din a. 1900, vezi un studiu cu extrase din astfel de scrisori în revista franceză *L'Illustration* Nr. dela 13 Ian. 1901.

www.dacoromanica.ro

vreà să nu-şi deschidă Ţara nesfârşitei trebuinţe de câştig a străinului din Apusul depărtat, străin care îşi ascunde cruda poftă de câştig sub mărturisirea dorinţei de a răspândì civilizaţia... Privind acestea putem zice că Românii lui Mihai erau chiar în drept. Ei aveau să răzbune jaful cu jaf. Ei prădau comori strânse din sudoarea părinţilor lor. Ei luau bucate (miere şi unt, cât ar fi trăit 80000 de oameni un an, se zice) [1]) trase dela gura casnicilor lor. Şi Domnul trebuià să le îngădue aceasta, ca să bage spaima în duşman, ca să aprindă mai bine bărbăţia la luptă a lor săi. Şi aci ca şi într'alte locuri oraşul jefuit fù aprins, şi de cetăţuia întărită Mihai nu se apucă să o bată.[2]) E o dovadă aceasta că tunuri nu aveà [3]), cu toate că rapoartele Bailului spun, că Turcii, după cum se vorbeşte, ar fi perdut în această răscoală «mai mult de cincizeci de bucăţi de artilerie».[4]) Orică n'aveà oameni pricepuţi la darea cu tunul [5]), poate nici ghiulele şi praf. Altfel tot atât de puţin temei se poate pune şi pe vestea dintr'un raport al Voevodului moldovean, că Mihai ar fi dobândit mai înainte şi artilerie tătărească — nici nu ştim dacă Tătarii într'adevăr aveau cu sine tunuri sau nu.[6])

A treia zi Mihai se întoarce înapoi mergând triumfător acasă, la Bucureşti.[7]) Bătălia dela Rusciuk se dete, după

---

[1]) In «Kurzer Bericht» făcut pentru presidentul Camerei Curţei împărăteşti la 2 Mai 95 (*Archiv. f. siebb Lk.* I, 1853. p. 132—3), se spune aceasta cu arătarea, că negustorii acì aveau adunate toate proviziile ce cumpărase în lung şi în larg pentru cuina Sultanului.

[2]) Walther 21—2.

[3]) Intr'adevăr citim în Analele lui Fugger (Extracte in Hurmuzaki, *Docum.* III. 1, p. 229–30), dt. Cascha 19 Martie 1595: Hernacher haben die Unserig die Stadt Oröszig [= Oroszcsik = Rusciuk] geblindert und in Prandt gesteckt. Vnnd dieweil sie nit [«mit , cum e tipărit, e de sigur greşală] grobes Geschutz damit sie der Vestung daselbst was angehaben mögen, gehabt sind sie mit allen Raub zurugg gezogen.

[4]) *Docum* III. 1, 469 (= IV. 2, 189).

[5]) Vom vedeà pe Mihai mai târziu, că cereà artilerişti dela Impăratul.

[6]) Raportul lui Aron c. Zamoyski, Iaşi 15 Fevruarie (poate stil nou căci într'o scrisoare din Iulie 1594 Cancelarul lui Aron scrià cu acest stil tot lui Z.) 1595. *Docum.* Supl. II. 1, 340–1.

[7]) Anonim, 279. Walther 22.

www.dacoromanica.ro

vechea Cronică a Ţării, la 25 Ianuarie (4 Fevruarie st. n.). [1]) Şi datul poate fi adevărat. Căci, la 23 Fevruarie (st. nou de bună seamă) lucrul se raportà din Ardeal Impăratului. Cu toate că în acest raport comandantul Turcilor — din cari căzură 4.000, se zice — e Hassan Paşa, abia ne putem gândì la altă biruinţă decât la cea dela Rusciuk, nearătată cu locul în raport: ea e pusă după cele 3 lovituri date Tătarilor, când Valachii şi Moldovenii trecură Dunărea. [2]) Hasan nu poate fi altul decât cel trimes de Sinan într'ajutor lui Mustafa, care, pe cât socotim, trecù deodată cu Tătarii Dunărea în Ţară, la Vidin, pentru a le arătà acestora, el «omul cărunt» [3]), calea de fugă înapoi peste râu la Rusciuk. Apoi mai sunt şi alte probe că ştirile raportului din Ardeal înţelegeau învingerea lui Mihai asupra Turcilor la Ruşciuk. In aceeaşi zi, în care ele se însemnau pentru Analele lui Fugger, unde e pomenit raportul cu datul său, la 7 Martie, Ambasadorul veneţian întăriâ în «depeşa» sa întâlnirea Românilor cu un «Căpitan turcesc, care venià cu mulţi soldaţi Turci în ajutorul Tătarilor» (rupţi cu desăvârşire, mai înainte, de Mihai). Două steaguri le fură luate, află Ambasadorul, şi o cetate a lor e asediată. Lui Contarini îi fu arătată chiar coperta scrisorii lui Mihai către Principele ardelean, cuprinzând povestirea acelor isbânzi [4]). Apoi, într'un raport din Caşovia, dat 19 Martie, Valahii, Moldovenii, Secuii şi Ardelenii băteau la Ruşciuc, odată, pe Tătari, dela cari liberau 4.000 de Creştini robi, a doua oară pe Hassan Paşa, care aducea «un principe nou şi tânăr în Ţara-Românească» şi aveà peste 20.000 de Turci cu sine. Ştim cât trebue să ţinem din acest raport: Hassan Paşa

---

[1]) Anonim, 279. Aceasta ar fi tocmai Sâmbătă. Socotind că oştile lui Mihai, cu el împreună, trecură Dunărea Marţi, după Walther, e cam greu de înţeles, că Mihai să fi stătut în apropierea duşmanului, poate în faţa, lui, patru zile, fără să-l atace. După acest biograf al lui Mihai s'ar părea că în ziua trecerii Dunării a fost şi bătaia.

[2]) *Docum.* III. I, 229. Analele Fugger. supt: Ausz Prag, 7 Märtz. Mai pomenim datul din *Chronicon Fuchsio-Lupino-Olt* p. 118: 13 Fevr. (st. v. judecând după datele din apropiere; ori e acelaş dat ca la Nössner?).

[3]) Vezi raportul din 20 Fevr. *Docum.* IV. 2, 188.

[4]) *Docum.* III. 2, 86—7. Praga, 7 Martie 1595. Durere, nouă nu ni s'au păstrat aceasta, ca şi cele mai multe din scrisorile lui Mihai.

www.dacoromanica.ro

(trămis de Sinan, fie că a fost sau nu şi cu Tătarii la Şerpăteşti) de sigur se afla cu un corp de oaste în bătaia dela Ruşciuc, comandând împreună cu Mustafa-Paşa. Mai norocos decât acesta, Hassan însă scăpă cu fuga, cum adevereşte acelaş raport [1]). In sfârşit intr'o cronică apuseană de pe la capătul acelui veac, în care se văd lămurit urmele «gazetelor» (Zeitungen) din acel timp, cu toată confusiunea lor, după cum le văzurăm în Analele lui Fugger, se spune cum Hebrin Hasson Bassa (Ibrahim-Hassan-Paşa) venì cu fiul fostului Vodă Iancu şi 10.000 de Turci împotriva Ţării-Româneşti să scoată pe Mihai, dar fu bătut de acesta cu ajutorul a 16.000 de Cazaci, la 5 Fevruarie. Cam 8 mii de Turci fură ucişi [2]). Luăm şi din această cronică ce e adeverit şi prin celelalte isvoare. Şi însemnăm, că datul se deosebeşte numai cu o zi de al cronicei pământene anonime. Cât despre ajutorul Căzăcesc, vom vedeà că el erà dat de rându ăsta altcuiva şi nu lui Mihai [3]).

Rămâne acum să ne întrebăm de partea Ardelenilor în aceste lupte. Ea se vede a fi fost foarte mică. Afară de 2 000 de oameni, trupe ajutătoare dela Sigismund Báthory, fragmentul biografiei Domnului, precum ştim, nu ne arată altele [4]). Şi nici cealaltă Cronică pământeană, cea anonimă, nu pomeneşte în acest timp de mai multe rânduri de ajutoare, nehotărând nici numărul celor dintâi [5]). Ea ca şi mai toate isvoarele ardelene. vorbesc de un număr oareşcare, de «o seamă de oşti» din acea Ţară [6]). Incă şi în 2 Mai 1595, se aflau lângă Mihai tot «2 000 de trabanţi» din Ardeal, după

---

[1]) *Docum.* III. 1, 229—30. Analele Fugger. Cf. mai sus, aceleaşi Anale, p. 226 resp. textul nostru p. 212—213.

[2]) Estrasele privitoare la Români sunt publicate în *Docum.* XI, 299—307 după un manuscript din Arch. Curţii din Viena, v. p. 300.

[3]) Cât de puţin ne putem răzimà pe arătările acestei Cronice vom înţelege, dacă ştim, că după ea, 30 mii de Tătari fură ucişi de Poloni în trecerea lor către Ungaria, ceialalţi 40.000 se duseră şi se unirà cu Turci la Timişoara.

[4]) Walther, 13—22

[5]) *Cronica anonimă*, 278—80.

[6]) *Chron. Fuchsio-Lup.-Olt.* 117. Szamosközy, 14, 95.

www.dacoromanica.ro

raportul cuivà către presidentul Camerei împărăteşti [1]). Călăreţii de care e vorba în acel raport sunt veniţi după întâmplările cunoscute [2]). Chiar dacă am primì că erau patru mii, după o mărturie neînsemnată săsească [3]), — ceeace n'avem temei să credem—nu creşte însemnătatea fapteler lor. In cele trei lovituri date Tătarilor ştim că Românii erau Comandanţi, şi de bună seamă că ei nu purtau la faptă ostaşi unguri. Vorbind de cea mai grea bătae trasá Tătarilor, după ungurul Szamosközy cea dela Şerpeteşti — căci el nici nu ştie de mai mult—, acest scriitor din acea vreme zice : «Horvath Mihai nu sosise la luptă, ori că, a vroit să întârzie; pentru această pricină Mihai-Vodă multă supărare a avut pre el. Căpitanul Makó George a fost în acest] război al lui Mihaiu». Dar în bătălia dela Ruşciuc a fost Horvath după mărturia acestui scriitor, şi bine s'a purtat [4]). Se poate aşà să fi fost, cu toate că Cronica pământeană anonimă nici la ultima isbândă nu vorbeşte nimic de Unguri. Ea încheie întreaga această răzimiriţă astfel: «Făcându-se aceste răsboaie, iar Horvat şi Bekis Istfan, căpitanii Ungurilor, avură imputăciune cu Mihai-Vodă; iar Mihai-Vodă nu-i suferì, ci i trămise la Bator Sigmon Craiul. Şi (Bator Sigmon) îi trimise alţi Căpitani, pre Kiralbert». [5]) Nu-i vorbă, pe acesta l'am văzut că erà de mai nainte acì, dar, după cererea lui Mihai la sfârşitul acestui război, se vede, a fost încrezut cu comanda trupelor ajutătoare. Altfel ştirea Ambasadorului veneţian din Praga ca şi cea din Tokaj, cuprinsă în Analele lui Fugger că ajutorul acesta ar fi fost de 14 mii [6]), nu poate aveà nici un temei. Apoi, am văzut şi mai nainte şi trebue s'o spunem şi acum, că unele isvoare ne arată pe aceste

---

[1]) «Kurzer Bericht»... în *Arch. d. V. f. sibb.* Lk. I, 133.

[2]) Biografia Domnului vorbeşte de «duorum millium Ungarorum praesidiis» (iără determinaţiune aşà dar); *Chr. F.-L.-Q.* însă hotărât de «milites» şi nu equites; *Anom*: «o seamă de oşti».

[3]) Insemnările lui Nössner, Fundgruben III, 61.

[4]) Szamosközy, IV, 96.

[5]) Anonimul, 280.

[6]) *Docum.* III. 2, 86. Praga, 7 Martie. Intr'alt raport, 28 Febr., *ibid* p. 85, Veneţianul spune, că 14 mii ostaşi s'au trămes Moldoveanului. Cealaltă mărturie: *Docum.* III. 1, 225.

www.dacoromanica.ro

trupe ca plătite de Mihai [1]). Atunci ce mai rămâne din tot ajutorul Ardeleanului? Cât despre numărul oştilor lui Mihai, în luptele de până aci, Românii lui, împreună cu Ungurii de ajutor, erau de 10 mii, după Biografia Domnului [2]) şi nu avem alte arătări (vrednice de crezut) cu preţuiri mai sus [3]).

După bătaia dela Rusciuc, Király Albert luà comanda în acea parte a Dunării peste cetele «de Unguri, Cazaci, Români». Intâi lovì şi prădă Orechova [4]), pentru a străbate apoi înainte ca să se împreune cu oştile celuilalt Vodă românesc, ale lui Aron, care se apropiau şi ele de gurile Dunării.

Ştim, că Ştefan-Vodă Surdu, rânduit pentru tronul Moldodovei, stà la 7 Ianuarie 1595 — după ce Ştefan Bogdan plecase pentru Ţara-Românneascâ —, în Constantinopol, fără nădejde de a se mai puteà duce la Moldova. Poate, pentru că n'aveà bani să plătească, cum spune vestitorul nostru [5]), adică nu puteà căpătà dela nime bani în starea nesigură de atunci. Dar, de bună seamă, şi pentru că n'aveà Stăpânul oşti să-l trimeată cu ele. Totuşi gândul de a-l scoate pe Aron din Domnie nu erà părăsit. Numai, că Turcul vreà să-l apuce pe neaşteptate. De aceea îi trimise steag de nouă întărire în Domnie [6]), pe când de altă parte porâncea Pa-

---

[1]) Walther, 14. Raportul c. presidentul Camerei, Hofmann, în *Arch. f. s. Lk.* I, 133: «Er [Mihaiu] hat bei Ime 10.000 Wallachen, 2.000 Siebenbürgische Trabanten, Item 7.000 *welche er richtig bezalt*» După Barovius, p. 152, un Martin Horvath (nu ştiu dacă poate fi identificat cu Mihaiu H.) erà, «dux liberorum peditum.»

[2]) Walther 19.

[3]) Căci nu poate fi adevărată spusa lui Szamosközy, că: «Mihai trece Dunărea cu 32.000 de oameni». Doar raportul către Hofmann, mai vrednic de credinţă, ne arată în Mai încă, cum văzurăm, 10.000 de români.

[4]) Aceasta, cred, e localitatea Orechovo de astăzi, din jos de Rusciuc, lângă Dunăre, şi nu o pot ţineà (cu d-l Iorga, (Scurta istorie, 29) de Rahova îndepărtată în sus. E drept d-sa o pune între isbânzile din Ianuarie, dar eu socot că cu mai mult temei se poate pune în acest timp, când hotărât Kiraly A. se află dincolo de Dunăre, luându-şi marşul în josul ei; cf. *Docum.* XII, 37.

[5]) *Docum.* IV. 2, 187. Raportul lui Venier.

[6]) *Chronicon Fuchsio Lup. Olt.* p. 117—118.

www.dacoromanica.ro

şilor de Silistria şi de Bender [1]), de asemenea şi Tătarilor din Dobrogea, să meargă asupra lui [2]). Dar nici Voevodul nu se lasă amăgit [3]) de Trimişii Sultanului, ci sfâşiind steagul de nouă întărire înaintea lor, porunci de-i uciseră [4]). Apoi se începù al doilea rând de căsăpire a Turcilor [5]) şi a Jidanilor turceşti din Moldova (de cari aflară 19). [6])

Fără îndoială că de aceasta nu s'ar fi speriat oştile ce veniau asupra Voevodului. Deci Aron auzind de venirea lor îşi trimise oastea sa de voinici pământeni şi de Cazaci năimiţi, împreună cu cevà ajutoare ardelene, să iasă duşmanilor înainte. La trecătoarea Dunării dela Obluciţa se întâlniră. Oastea duşmanului erà de «patru mii de Turci şi toţi Tătarii dobrogeni» după mărturia Voevodului. Moldovenii o bat de o sting [7]).

---

[1]) Venier c. Dogele. Pera, 20 Fevr. 1595, în *Docum.* IV. 2, 189

[2]) Aron-Vodă c. Zamoyski. Iaşi 15 Fevr., în *Docum. Supl.* II. 1, 341.

[3]) Incercarea Turcilor de a-l scoate prin înşelăciune («mit Lysten), de a-i pune cursă, fără altă determinaţie mai de aproape e raportată prin cinevà din apropierea Tronului polon, unde tocmai se aflà o solie moldoveană să ceară ajutor. V. Analele Fugger în *Docum.* III. 1, 228. Ausz Craccaw, 15 Fevr. Ţin, că în acest raport se vorbeşte de Voevodul Moldovei si nu de cel «Valac», cum e scris după obiceiul scrisului polon, cu toate că în casul de faţă n'avem nici o altă dovadă că suntem în plin drept a citi în chip polon întâmplările raportate, fiind tot atât de potrivite şi pentru Mihai, cu deosebire, că ale lui isprăvuri povestite acolo trebuiau să fie ştiute mai de mult şi în Polonia.

[4]) *Chron. Fuchs.-Lup.-Olt.* 118. După acest isvor, singurul care ne raportează întâmplarea aşà, solia turcă ar fi venit cu de aievea pentru întărirea lui Aron şi nu pentru înceluirea lui.

[5]) «Habe Er zu *zweymahlen* etlich Tausent Türken umbrigen und niederhawen lassen», citim în citatul raport din 15 Fevr. Cracovia.

[6]) Tot *Analele Fugger*, Ausz d. Reussischen Lemberg v. 16/26 Fevr. a. 1595, «în *Docum.* III 1, 224. După acest raport un Cianş şi patru capigii veniră la Aron cu expresa poruncă să-l ridice din scaun. Dar le fură tăiate capetele şi apoi urmă măcelul arătat în text. Evident că amândouă rapoartele fac mărturisire de acelaşi fapt, de şi aici nu e vorba de ridicare «prin înşălăciune».

[7]) Aron c. Zamoyski, Iaşi 15 Fevr. [1595 (stil vechi cred). *Docum. Supl.* II. 1, 341. Venier c. Dogele, Pera [20 Fevr., *ibid.* IV. 2, 189. După acest din urmă isvor ar fi fost chiar şi Aron la luptă, dar Voevodul spune numai, că ş'a trimis trupele. După veştile ce sosiau din Ardeal la Praga,

www.dacoromanica.ro

Fost-a şi candidatul la tronul Moldovei, Ex-Voevodul Ţării-Româneşti Ştefan (Surdu) în această bătăie, nu o putem spune hotărât. Perderea Turcilor cu acest prilej erà cunoscută în Constantinopol la 20 Fevruarie [1]), probă că bătaia s'a dat pe la 10—15 a numitei luni. In ziua de 13 Fevruarie însă, după Biografia contimporană a lui Mihai-Vodă, Király Albert, «trimis» de noul său Stăpân, bate pe Capigi Paşa şi pe Prefectul Silistrei, cari însoţiau pe Ştefan-Vodă, cu oşti turceşti şi tătăreşti, şi veniau tot pe Mihai să-l scoată, apoi prădează «cetatea părăsită« de ei. De bună seamă trebuie înţeleasă cetatea Silistrei, fiind vorba de Paşa de acolo, şi mai ales fiind că, după această isbândă (la cetatea nenumită), Király se întoarce asupra Turtucaiei [2]), care e ceà mai apropiată de Silistria pe Dunăre în sus. Acelaş lucru, cu numirea Silistriei ca loc de luptă, iese la iveală şi dintr'un raport nedatat şi destul de încurcat din acea vreme, deşi nu e numit Comandantul pe parteà Creştinilor, iar pe cea a Turcilor e arătat ca purtător Mustafa Paşa [3]).

Petrecute cam în acelaşi timp, şi după unele isvoare cu aceleaşi oşti turco-tătare [4]), lupta lui Király şi a lui Aron-Vodă, veştile protivnice asupra lor numai aşà s'ar puteà mai bine împăcà, dacă am împreunà pe comandanţii creştini, strămutând astfel şi locul isbândei lui Király tot la Obluciţa, unde de sigur oştile lui Aron câştigară lupta, — doar ne-o spune chiar el. Căci e cam greu de crezut, că oştile turceşti bătute de Ki-

---

oastea ar fi fost de 14 mii Transivăneni trimişi înt'ajutor, cari însoţiţi de *cei ai Ţării* (Moldovei) tăiară multă lume de duşmani. *Docum.* III. 2, p. 85, Praga 28 Fevr.

[1]) Vezi raportul cit al lui Venier. *Doc.* IV. 2, 189.

[2]) Walther, 23—24.

[3]) *Analele Fugger*, în *Docum.* III. 1, 232. Raport «Ex Transalpina», s. d., dar mai târziu de 16 Martie, dat pomenit în acest resumat al mai multor întâmplări. Că Mustafa din raportul Bailului, dat la 7 Martie, e cel din bătaia dela Rusciuc, am arătat mai sus. In raportul Bailului din 19 Martie se spune apriat, că a căzut Mustafa la Rusciuc, *Doc.* IV. 2, 191.

[4]) E drept că în scrisoarea lui Aron nu se spune nici de Ştefan-Vodă, nici de Paşa Silistriei pe parteà Turcilor, aşà că puteau fi alte oşti; dar în raportul Bailului se zice hotărât, că Aron pe Paşa Silistriei şi pe cel din Bender îi bătù.

www.dacoromanica.ro

rály la Silistria, să fie bătute peste două trei zile într'alt loc, cale de vre-o trei zile bune de acolo. Şi apoi e cam nefiresc ca oştile rânduite impotriva lui Aron să nu-şi fi ţinut drumul către Moldova, ci să fi făcut ocolul pe la Silistria. In sfârşit chiar Cronicarul ungur Szamosközy apropie de Obluciţa oştile lui Mihai. El scrie: Auzind Sultanul de înduşmănirea lui Aron, trimete pe Ştefan Domn la Moldova cu 8.000 de oameni. Apropiindu-se de Dunăre la Brăiia, ca să treacă în Moldova, Mihai merge asupra lor, îi bate şi acolo piere şi Ştefan.[1]) După toate acestea ar fi să credem (fără să putem spune hotărât) că bătaia cu pricina nu e alta decât aceea ce o arată Walther pe ziua de (3) 13 Februarie, dar că ea fu dată Paşei de Silistria şi Tătarilor de oştile lui Aron împreună cu despărţimântul lui Mihai de supt Király, la Obluciţa (Isaccea).[2]) O nouă mărturie însă par'că-ar strică şi acest şir al întâmplărilor. Marini scrie la 24 Martie din Alba Iulia, după veşti din Ţară, că Banul Mihalcea cu 2000 de Români şi Unguri a silit pe Ştefan-Vodă, să fugă dela Silistria, unde venise cu un Agă să treacă în Moldova. Dar că, întorcându-se Turcii în mai mare număr, Mihalcea s'a retras, ca să aştepte ajutorul lui Király[3]).

In legătură cu capătul de mai sus al cercetării s'ar puteà

---

[1]) Szamosközy IV, 96. Moartea lui Ştefan nu poate fi adevărată. Walther spune, că l-a văzut chiar el în Constpl la masa Ambasadorului polon şi chiar dela el ar fi aflat cele ce ştie despre bătaia din chestie (....sed brevius percepimus verbis). Se poate cu toate acestea să-l fi înţeles rău asupra Tronului pentru care erà rânduit (cel moldovean, şi nu cel muntean cum ne spune), şi aSupra celora ce-l biruiră. Ori că Ştefan nici nu ştià, că şi ale lui Aron erau oştile duşmane. Că Ştefan (Surdu) într'adevăr n'a fost destinat pentru Ţara-Românească ci pentru Moldova, ne-o spune limpede şi un raport al lui Marco Marini, din Alba J. 28 Apr., resumat, povestind înfrângerea suferită de Bogdan Voivoda ch' erà eletto Principe di Valachia de Turchi, et similmente Stefano V. eletto di Moldavia. . *Doc.* III. 2, 100—1.

[2]) Potrivit *în parte*, cu resultatul cercetării noastre citim şi în «Scurta Istorie» a d-lui Iorga (p. 31): In Fevruar Ungurii lui Mihai şi Cazacii lui Aron întâlniau la Dunărea îngheţată, la Isaccea, pe Ştefan-Vodă Surdul».... Mustafa fu ucis, Ştefan însuşi rămase pe câmpul de luptă.

[3]) *Docum.* XII, 37. Dar, am văzut, că Mihalcea prădă Silistria la 8 Ian.

www.dacoromanica.ro

pune şi veştile dintr'o scrisoare din Erlau, 22 Fevruarie, şi anume: că Tătarii, vrând să treacă «lata Dunăre» cu Hassan Paşa (care ar fi comandantul Turcilor), [1]) s'au înnecat mare mulţime, căci Cazacii din răzbunare, au spart ghiaţa şi au acoperit-o cu neauă. Iar câţi au scăpat au căzut în mânile Transilvănenilor, şi au fost bătuţi. [2]) Ar fi aceştia Transilvănenii lui Király (cu toate că şi în oastea lui Aron erau ajutoare ardelene) cari ştim că erau dincolo de Dunăre, pe când Moldovenii îi aşteptau dincoace.

De aci Király se întoarse la Domnul căruia slujià, la Bucureşti, de frică să nu se desgheţe Dunărea, [3]) prădând şi arzând groaznic şi el în cale-şi Silistria [4]) — jefuită altădată

---

[1]) E cu putinţă să fie tot Hassan dela Şerpăteşti-Rusciuc, căci oştile scăpate dela Ruşciuc (ca şi Tătarii) s'au retras către Silistria. V. raportul «Ex Transalpina», *Docum.* III. 1, 232. Cred mai departe că e una şi aceeaşi persoană cu «Hassan Paşa de Cetatea Albă» (Hassan Nester Feurwör Bassa) dintr'un raport din Caşovia, df. 1 Martie. *ibid.* p. 228. Pe acesta îl pomeneşte şi d-l Iorga — după acelaş izvor — ca Paşă de Cetatea Albă, în a d-sale *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 209, fără să fie cu toate acestea hotărât, că Hassan erá într'adevăr «sangiacul» din Cetatea Albă, ori că erá socotit de raportori de atare, pentru lupta ce se dete cu el în urmă acolo.

[2]) *Docum.* III. 1. 225. Analele Fugger. Ausz Erlaw v. 22. Fevr. E lămurit, că de aceeaşi întâmplare se vorbeşte într'un raport al Amb. venet. din Praga, 21 Febr. *Docum.* III. 2, 83. Numai cât datul de 21 Fevr c. mult prea timpuriu, ca vestea să fie ştiută la Praga. Ori că Ambasadorul scrie în stil vechi (ceeace cred eu), ori că altfel întâmplarea a trebuit să se petreacă mai curând ; aşà că datul de 3/13 Febr. al lui Walther pentru Obluciţa, nu se mai potriveşte de loc. Atunci şirul întâmplărilor se schimbă cu totul. Şi bătălia dela Ruşciuc ar veni să cadă în acelaş timp cu cea dela Obluciţa. Atunci nici Király n'ar mai putea lua parte la această luptă findcă sosirea lui în ajutorul oastei dela Silistria să aşteptà pe acel timp. *Docum.* XII, 37.

[3]) Walther. p. 24.

[4]) *Docum.* III. 1, 232. Cunoscutul «rap. ex Transalpina». Aci sunt nu mai puţin de 3 bătăi la Silistria, una, cea cu Ştefan-Vodă, care de altfel s'ar fi petrecut pe pământ românesc, a 2-a cu 6 mii Turci şi o mie de Tătari, a 3-a la 16 Martie, când oştile Principelui ardel. trecură din nou Dunărea, nefiind încă topită ghiaţa. Cea de acuma ar fi cea din mijloc. La acest rând s'ar potrivì şi arderea cetăţii Silistria arătată de Walther, pentru bătaia cu Ştefan-Vodă, cum am văzut.

www.dacoromanica.ro

de Banul Mihalcea — şi Turtucaia. [1]) Poate tot cu această ocazie prădă mai în jos de Silistria Cernavoda. [2])

Iar Aron îşi urmă lupta prin Băsărabia mai departe. Intâi îşi îndreptă oştile asupra Cetăţii-Albe. In apropierea ei ele întâlniră un Sultan tătar cu 7000 de oameni pe cari îi bătură luându-le steagurile şi armele. [3]) Nu ştim dacă a luat şi Akkermanul cum spuneà la Caşovia un Curier român, la 1 Martie [4]), «afară de cetăţue»: în Constantinopol se vorbeà la 19 Martie că Aron a pustiit şi ars această cetate şi Benderul [5]). În faptă dela Cetatea-Albă şi-a dus Aron oştile asupra Tighinei pe care o băteau încă la datul de 28 Februarie (st. v. probabil [= 10 Martie]) [6]). Se vede însă că bătaia cetăţii acesteia mergeà anevoios, de acea oastea întreagă, sau numai o parte a ei, se duse să-şi cerce norocul iar către Dunăre. Supt comanda Ungurului Andrei «Barchiay» o oaste de «Cazaci, Munteni, Moldoveni şi un bun număr de Transilvăneni» cuprinse la 12/22 Martie cetatea mare şi bogată «Smil», adecă Ismail, lângă Dunăre, împreună cu cetă-

---

[1]) Walther, 24. Szamosközy, 97.

[2]) Szamosközy, 97. Cf. *Docum.* XII, 37.

[3]) Aşà povesteşte Aron în cunoscuta scrisoare către Zamoyski 15 (25) Fev. Intâmplarea aceasta se poate frumos alege şi din mestecătura faptelor într'un raport din Casovia, din 19 Martie, în Analele Fugger, *Docum.* III. 1, 229—30.

[4]) *Docum.* III. 1, 227, An. Fug.; cf. ibid, p. 226, raport din A, I. din 22 Febr. Când se scrià acesta, oastea moldoveană (în isvor se zice greşit: «Mihai-Vodă) se aflà încă bătând cetatea; o parte a oraşului o pustiise, cf. şi p. 225, Erlaw, 22 Febr.

[5]) *Docum.* IV. 2, 191.

[6]) Hurmuzaki III. 1, 227, cunoscutele Anale F., cuprinzând un fragment cu traducerea nemţească a unei scrisori a lui Aron către Principele ardelean. Ţin împreună cu d-l Iorga (Chilia şi Cetatea-Albă, p. 209, nota 3), că în datul «Ausz Prag von ult. Febr.» «Prag», de sigur locul traducerii, a fost pus lângă datul zilei din scrisoarea Voivodului. [Scrisoarea în latineşte se aflà, fără dat, la Reusner, *Epistolae turcicae* (Frankfurt 1600)]. Şirul bătăilor e însă la mine altul, aşà cum îl povesteşte Voevodul lui Zamoyski (scrisoare ce n'o întrebuinţează d-l Iorga): 1. Obluciţa. 2. Akkerman. Ne fiind vorba de alta acì, e probă, că la Tighinea s'au bătut în urmă. Aşa iese la iveală şi din citata scr. dela 28 Febr: Mergând spre Akkerman a întâlnit Tătarii şi pre Begul de-acolo şi i-a bătut; acum «Oastea voastră şi a mea bat cetatea Tighinia» (Hurmuzachi III. 1, 227).

www.dacoromanica.ro

ţuia ei. Două mii de Turci fură uciși acolo. Iar din însemnata pradă cea mai preţioasă poate a fost cele 15 tunuri de aramă: «se zice că unele din ele erau ale lui Ioan Huniade, altele ale Împăratului Ferdinand». Cu ele puteà plecà acum mai cu nădejde oastea moldoveană asupra cetăţuei Tighinii, cum şi făcù, după porunca lui Aron, lăsând numai 2.000 de Moldoveni pentru pază la Smil [1]). Vestea aceasta sperià cu atât mai mult la Constantinopol, cu cât Aron se arătase, după bătăile date (în primul loc Tătarilor) la Obluciţa şi Akkerman, pacinic şi lăsase Turcilor nădejdea, că vreà să se întoarcă în ascultare. Şi frica îi făceà pe Turci, încă în prima jumătate a lui Aprilie, să creadă svonul, că Tighinea a căzut [2]) Totuşi la Braşovul mai apropiat se aşteptà la 7 Aprilie «în tot ceasul vestea bună» de căderea cetăţii moldovenetureşti [3]), ce stà supt comanda nepotului de soră al Chanului tătar [4]). Cu toate că oastea lui Aron erà împreunată acì cu o întreagă oştire de Cazaci, vre-o 15 mii se zice [5]), la 29 Aprilie, cetatea stà tot subt bătaia tunurilor pe eât se ştià atunci la Alba Iulia [6]). In cele din urmă această între-

---

[1]) Cel mai autentic isvor sunt de sigur scrisorile lui Sigismund Báthory c. Impăratul şi Miniştrii, al căror cuprins îl află Ambasadorul Veneţian, 25 Aprilie. *Docum.* III. 2, 95. După el luăm special composiţiunea oastei. Ele se adeveresc prin ziarele din Analele Fugger, de unde luăm datul. *Docum.* III. 1, 232: «Ex Moldavia», dat Wien 20 April. Numele oraşului e tipărit greşit: Gniil pentru Smil. Ibid. p. 230 şi 231: Ausz Cronstatt in Sibbrg. 7 Apr. şi Ausz Weissenburg in Sibbrg. 10 April Mai vezi povestirea înfiorătoare a unui Turc scăpat din Moldova cu o sdreanţă proastă în cap în loc de fesul perdut (aşa a intrat în Divan, zice martorul nostru) asupra isbânzilor lui Aron la Akkerman Chilia şi Ismail, unde să fi aflat o sută de bucăţi de artilerie, între ele 4 tunuri mari *Docum.* III. 2 193 (=III. 1, 47). Raportul Bailului, 2 Aprilie.

[2]) *Docum.* IV. 2, 193. Venier c. Dogele, 2 Apr. Acelaş raport poartă în *Docum.* III, 1, datul de 15 Aprilie. Nu ştim, care poate fi cel adevărat.

[3]) *Ibid.* III. 1, p. 230.

[4]) Heidenstein, De vita Zamoscii, in *Docum.* IX, 294. Cf. Iorga, *Chilia şi Cet. A.*, 210.

[5]) *Docum.* III. 1, 231, 232; *ibid.* III. 2, 101. Copia d'una lettera scritta da Albagiula da Marco de Marin Raguseo de 28 Aprile 1595.

[6]) *Ibid.* p. 234, Tot Analele Fugger. Cf. raportul Amb. ven. din Praga, 9 Mai. *Doc.* III. 2, 97.

www.dacoromanica.ro

prindere rămasă fără izbândă [1]) nu din slăbiciunea lui Aron ci din răutatea vecinului său ardelean—bine înţeles, pe lângă lipsa de artilerie destulă pe partea Creştinilor pentru spargerea unei atât de tari cetăţi. Pe când se aşteptă sfârşitul luptei, se sfârşeà cariera crudului, dar, în politica creştinească, bravului Voevod: In ziua de Sfântul George el erà ridicat din Scaun cu toată familia şi averea sa [2]) chiar de garda sa ungurească ce o hrănià de doi trei ani şi adus, la 11 Mai, prisonier în Ardeal [3]).

Dar locul pentru a cercetà pricinile acestei nefericite căderi este după ce vom cunoaşte mersul întâmplărilor din Ţara Românească până la acest timp şi isbânzile netrudite ale Ardeleanului.

*

Nefiind încă topită ghiaţa Dunării, un despărţământ de oaste a Domnului muntean (poate tot Király cu ai săi) mai năvăleşte odată, la 6/16 Martie peste Dunăre la Silistria şi din nou o arde, partea ce mai rămăsese [4]). Cea mai frumoasă faptă a oştilor lui Mihai în acest timp e însă cuprinderea Brăilei.

---

[1]) Heidenştein l. c. p. 294... a qua reicti tamen tandem fuere. In documente nu se mai vorbeşte de ea nici de bine nici de rău. Notez greşeala de limbă la d-l Iorga în acest loc (Chilia şi Cetatea A. p. 210): nu «asediaţii» ci asediatorii, «se retraseră».

[2]) Cronica anonimă, 284.

[3]) M. Weyss, *Liber Annalium*, în Deutshe *Fundgruben* III, 148 (Weiss e născut la a. 1569, cum ne-o spune chiar el la p. 133, erà dar contimporan şi a avut un rol politic, încă în acest timp, cum vom mai vedeà) După *Ephemeris Libellus* al lui Simon Csauck, Aron Vodă fu adus prins la Braşov în 10 Mai. *Ibid.* p. 90. Cronica anonimă a Ţării zice: «iar el căzù la mare pacoste şi năpaste, pentru multe pâri mincinoase. *Că trimise Bator Sigmon de-l legase* cu Doamna sa»...

[4]) *Docum.* III, 1, p. 232, An. Fug., Ex Transalpina». *Ibid.* III. 2, 95. Raportul Ambas. veneţ. din Praga, 25 Aprilie, după scrisorile Principelui. El spune, anume că «Transilvanenii» mai arsese odată astă iarnă o parte din această cetate, pe care o numeşte greşit Detzar (poate e greşeală a copiatorului sau de tipar) pentru Dârstor=Silistria. De primele isprăvi ale Banului Manta acolo, nu pomeneşte Principele, dacă nu cum-và acestea ar fi înţelese sub cele de astă iarnă, când apoi a 2-a ardere, cea din Fevruarie, a lui Király ar trebuì să fie ştearsă dintre întâmplări.

www.dacoromanica.ro

Impotriva acestui mare oraş fù trimes tot Király împreună cu Banul Manta [1]). Expediţiunea se facù la 30 Martie [2]), destul de târziu dacă socotim însemnătatea locului: Erà cel mai mare, mai bogat şi mai poporat oraş al Ţării în josul Dunării, prin care se scurgeà partea mare a negoţului Ţării şi al Moldovii, cea mai multă cânepă (? Canevi) şi cel mai mult său [3]). Această întârziere ca şi toată lipsa de fapte însemnate pe partea lui Mihai şi lipsa lui din câmpul de răsboi dela învingerea câştigată la Rusciuc, înainte cu 7—8 săptămâni, se explică prin anumite mişcări de nemulţumire, fapte trădătoare ale unei părţi a boierimei sale.

Nu numai Logofătul Domnului vorbeşte de ele în Cronica sa [4]), ci şi Ambasadorul veneţian din Praga prinde veste «din bună parte , încă pe la jumătatea lui Martie, că Principii răsăriteni, ce e drept, sunt statornici să ţină cu Împăratul, dar, că popoarele lor au început să se clatine. Anume în Transilvania s'a simţit răsărind oareşcare sămânţă de trădare, «de asemenea popoarele Ţărei-Româneşti şi ale Moldovei se vedeau închinate să se întoarcă sub jugul turcesc», şi e de temut, că Turcii cu viclenie şi înşelăciune le vor puteà trage iar în ascultare [5]). Nu ştim dacă Turcul a încercat într'adevăr de pe acum şi în Ţările româneşti aceasta cum a cercat prin Aprilie să îmbune de-a dreptul pe Voivodul şi pe ai săi; [6]) cu Ardealul vom vedeà că aşà a făcut mai de timpuriu. Dar apucăturile de trădare ivite în Ţările noastre nu pot fi tăgăduite, şi e foarte cu putinţă ca izvorul lor de frunte să fie tot în Ardeal, la nobilimea nemulţumită de acolo. Domnul urmărì pe trădători cu băgare de seamă şi

---

[1]) Pe el ni-l arată numai *Cronica anonimă* a Ţării p. 280.

[2]) Walther, singurul care înseamnă datul, are 30 Fevruarie, ce, afară de contradicţia în adiecto, nu e cu putinţă şi pentru că toate isvoarele ne-o arată ca petrecută după pustiirea dela 16 Martie a Silistriei. Datul de 30 Martie se potriveşte tuturor isvoarelor.

[3]) *Docum.* IV, 2, Venier c. Dogele, Pera 13 Mai 1595.

[4]) Walther, p. 24, deşi destul de încurcat, vorbeşte de conspiraţia locuitorilor unor cetăţi întărite. cari cercau să aţâţe şi pe Români împotriva Domnului.

[5]) *Docum.* III. 2, 88. Raportul Ambas. veneţ. din 14 Martie, Praga.

[6]) *Docum.* III. 2, 97. Raportul veneţ. din Praga, 9 Mai. Vom mai vorbì de asta.

www.dacoromanica.ro

lucrà înţelepţeşte, când trimese pe Banul Manta care nu erà străin de acele mişcări, [1]) să însoţiască pe Király împotriva Brăilei, căci n'avem pricină să nu putem crede această mărturie a Cronicei anonime, că Manta a fost acolo.

Izbânda dela Brăila fu desăvârşită. După ce Turcii se împotriviră cu bărbăţie o vreme, văzând că nu se mai pot ţine, se învoiră la predarea cetăţii, cu legământul, să fie lăsaţi să iasă numai cu săbiile, lăsându-şi puştile, şi să fie trecuţi, sub pază dincolo de Dunăre. Aşà s'a întâmplat. Dar cete de haiduci şi de hoţi îi întâmpinară dincolo de Dunăre, neştiind de învoiala făcută şi-i uciseră mai pe toţi. Creştinii ocupară oraşul aflând în el cu deosebire mult proviant. Se zice că Turcii îşi topise lucrurile de aur şi argint şi le copsese în pâni, ce numai după eşirea lor s'a băgat de seamă [2])

De acì Király îşi trimese partea mare a cetei sale pedestre împreună cu 28 călăreţi peste Dunăre asupra oraşului Babadagul de astăzi, în Dobrogea.—Creştinii prădară o mulţime sate până în depărtare de opt miluri şi luară mare număr de robi. Dar a doua zi oastea turcească, întocmindu-se din nou, se lovì vitejeşte cu ei şi-i împinse înapoi la Dunăre Ei îşi omorâră prizonierii şi cu ajutoarele ce li se trimiseră mai susţinură un atac lângă Dunăre, putându-se mântuì pe

[1]) Walther, 25.

[2]) Toată povestirea am făcut-o după *Analele Fugger*, *Docum.* III. 1, 234: Aus Siebbrgischen Weissenburg, 28 April. Cf. tot acolo rap. din 29 Apr. (tot din Alba Julia) şi cel din 4 Mai, Viena. Cu acest izvor se potriveşte şi raportul amănunţit de mai târziu al lui Sigismund Báthory trimes la Curte, pe cât el ajunge la cunoştinţa Ambasadorului veneţ., cu adausul, că Turcii liberaţi, a fost atacaţi şi ucişi de Români şi alte naţii ce-i întâlnise în cale. *Docum.* III. 2, 97. Praga, 9 Mai; v. şi p. 191, rap din Alba Julia 28 Apr. Hammer IV, 245—6, dă datul, se 'nţelege greşit, de 1 Ianuarie pentru asediul Brăilei, şi mărturia, că (numai) Românii şi-au călcat cuvântul dat Turcilor şi i-au ucis, pentru ce ar fi fost şi pedepsiţi câţiva de Unguri. Cuprinderea Brăilei a trebuit să se întâmple în primele zile din Apr. st. n., de oarece înştiinţarea din partea lui Sigismund Báthory erà ajunsă la Praga încă la 25 Aprilie (v. rap. ambas. ven *Docum.* III. 2, 95), căci ştim, că altădată o scrisoare a Principelui din 8 Martie ajunse la Praga în 28 a. l., e drept, prin vreme foarte rea (*Ibid.* p. 89). Bailul din Constantinopol o raportă abià la 5 Mai. *Docum.* IV. 2, 196. La 3 Iunie, Bailul mai raportează, că prada câştigată de Creştini la Brăila trece peste un milion de galbeni. *Ibid.* p. 199, resp. III. 1, 476.

www.dacoromanica.ro

sine şi o parte din prada de vite, câte nu le-au putut trece, le uciseră. [1]) De sigur la lupta dela Baba se raportează o scrisoare din Caşovia, cu mult mai târzie, din 1 Iulie, unde trămiţătorul, Perlaki, având veştile din felurite părţi şi dela chiar Curierul Principelui, spune, că a patra zi după Sfântul Georghe, s'a dat o straşnică bătaie Turcilor în Bulgaria, aproape de Marea Neagră pe ţinutul oraşului «Roden» (greşeală se vede, pentru Baba). Mihai, «Voevodul Transalpin» a trimes din prada luată acolo Principelui transilvan 7 tunuri şi două ţoale cusute maestrit cu aur şi căptuşite cu pei de ţebelin. [2])

Inainte de a merge la Brăila, încă prin Fevruarie sau la începutul lui Martie o ceată de vre-o 300 de Turci călări şi vre o mie de Sârbi dela Vidin vin şi prădează Craiova. Şi se pare, că e o legătură în venirea lor şi cei nemulţămiţi cu Domnul, ori, că veniau cu ştirea Domnului, pentru a se cercà credinţa Banului. Destul, că ei fură zdrobiţi de Căpitanul de haiduci Deli Marcu, şi credinţa Banului fu mântuită. Mai multă lumină nu îngăduie izvoarele [3]) la această întâmplare, după care urmà plecarea lui Manta şi Király la Brăila.

Dela Brăila, oastea lui Mihai se întoarse iar să bată Giurgiul şi Turnu-Măgurele în faţa Nicopolei, de unde se aşteptà

---

[1]) Király c. Principele transilvan sau către Mihai. Brăila, 24 Aprilie st. v., cum rezultă din nota urm. *Arh. Curţii Hung.* Copie. De jefuirea şi cuprinderea (?) Babei prin Românii veniţi cu Polonii (?!) Bailul veneţian abià la 16 Iunie poate scrie. *Docum.* IV. 2, 200. De prădarea Babei prin Români vezi şi raportul din 8 Iulie. *Docum.* VIII, 192. S'ar puteà ca la aceasta să se refere *Docum.* III. 2, 110, Praga, 13 Iunie.

[2]) *Docum.* III. 2, 116. Perlaki c. J. «Untesolzen» (Unterholzer?), magistro solutori bellico in superiori Ungaria.

[3]) *Docum.* XII, 36. Scrisoarea lui Marini, 24 Mart. în legătură cu Walther, p. 25. Acesta scrie: «Deinde Craiova ibidem ampla populosa, largoque omnium rerum proventu abundans, sed muris et arce destituta civitas. Bahni sive Primatis Palatinatus, ut superius retulimus, sedes a quinque Serviorum et Walachorum, suo quasi ausu digressorum millibus impetitur et diripitur: Ipse vero Bahn, Ma[n]tha nomine, Palatini subesse imperio affectat, et in gratiam receptus adhuc ibidem degit. Iată cum înţelege Bălcescu, pag. 75, acest loc: Mercenarii sârbi ar fi fost ai revoltaţilor «de faţă». Peste ei Mihai trimese un corp de oaste şi-i zdrobì, silindu-i să treacă Dunărea înnot.

www.dacoromanica.ro

la Alba Iulia veste bună, la 28 Aprilie, [1]) stil vechi, poate, căci la 24 Király scrià, că pleacă mâine zi către Gergiche. [2]) Giurgiului nu-i putură face nimic nici acuma, căci întâlnim pe Creştini şi prin Iulie tot mai bătând cetatea, care erà tot a Turcilor în toamnă, când alte bătălii se deteră supt zidurile ei. Dar la Turnu Măgurele şi Nicopole se săvârşau fapte de mare însemnătate.

E greu de descâlcit din veştile ce ni s'au păstrat mersul luptelor date în aceste locuri, dar capătul lor se poate spune mai lămurit. Acesta ar fi: odată, că ai noştri bătură Turnul şi-l luară [3]), afară de cetăţuie; al doilea că jefuiră şi predară Nicopolul, pe care-l lăsară în flacări, în sfârşit, că arseră luntrile pregătite pentru facerea unui pod, care ar fi fost în număr de 500. Şi ştim că fapta aceasta din urmă s'a întâmplat la 1/11 Iunie. [4]) Cât priveşte oastea care a săvârşit aceste fapte, ea a fost purtată de Aga Farcaş, poate în unire cu Deli Marcu, căci avem mărturie: că ea erà oaste de Români şi de Sârbi, şi că ea este care avuse de lucru la Craiova [5]). La aceasta adause Király 60 de călăreţi unguri [6]).

Lăsăm să urmeze povestirea câtorva mărturii. Ambasadorul veneţian din Praga scrie, după veştile venite din Ar-

[1]) *Docum.* III. 2, 101. Copia unei scrisori din A. I. dela Marco de Marin Raguseo, 28 Apr. (poate stil vechi): «Similmente in Valachia hanno preso la fortezza di Brailovo resasi a patti salve le persone et dapoi andati all'acquisto di Giurgevo, et Urno [sigur greşală pentru: Turno] contro Nicopoli, et ne speriamo da nostro Signore buon successo. Cf. *ibid.* III. 1, *Analele Fug.* p. 234. Aus Wien, 4 Mai; aus Siebenb. Weissenburg, 29 Apr. După Brăila, s'a început asediul castelului «Czyzigio» (în locul al doilea: Czyeigio) unde «se află încă acuma». Sigur, sub Czyzigio trebuie înţeles Giurgewo. Acestea toate în acelaş timp, pe când se continuă în Moldova asediul Tighinei.

[2]) Scrisoarea lui Király în *Arh. C. H.* (acum în *Docum.* XII, 45). Gergiche să fie oare Gherghiţa din jud. Prahova, sud-est dela Ploeşti?

[3]) *Docum.* III. 1, An. Fug., p. 240, Tokaj, 20 Iulie şi raportul ce va urmă îndată în text.

[4]) *Docum.* XII, 75, 77, 79.

[5]) Walther, 25. Că erau Români partea mare se vede şi din rapoartele străine. Aşà în An. Fugger, *Docum.* III, 1, 239, Kaschau, 16 Iunie, şi scrisoarea din n. urm.

[6]) Reusner, Epistolae turcicae (Frakfurt a/M 1600), p. 132. Király c. Principele, «Coluntia» (?Colentina), 18 Iunie 1595.

www.dacoromanica.ro

deal: «Orașul Nicopole fu cuprins, și jefuit odată, apoi soldații mânați de pofta de pradă se întoarseră din nou și răpiră ce mai rămăsese, și după aprinderea locului și uciderea multora, plecară, și trecând Dunărea înapoi cuprinseră o cetate cu numele Turnu («Turogni») în fața Nicopolei; numai un turn rămase cu câțivà Turci, neputând fi luat din lipsa de artilerie. In acelaș timp, o altă ceată de ostași, trecù Dunărea în not, frânse și împrăștiă câtevà companii de Turci, ucizând mulți și câștigând un steag dela ei, pe care îl presentară la întâia a acestei luni [Iulie] Principelui Transilvaniei.» Ferhat stà încă în Adrianopol. Soldații cari frânseră pe Turci la Nicopole, le stricase multe corăbii gătite pentru un pod. [1]) La aceasta putem adăogà din raportul Bailului din Constantinopol, că, luptătorii creștini, fie aceștia sau cei de mai înainte, se retraseră, văzând că ceata Turcilor se îmmulțește nemăsurat, dar luară cu sine toate bărcile (turcești). [2])

Tot la aceste întâmplări se raportà mai departe și veștile ce urmează. Intr'o scrisoare din Cașovia, 16 Iunie, se scrie, că a făcut cinevà din Ardeal cunoscut, cu datul de 10 Iunie, o persoană însemnată, care a fost martor la întâmplările ce se vestesc, că ai noștri s'au întâlnit cu dușmanul între Nicopole și Barum (cred că e greșit citit: Turnu), când vrea să treacă Dunărea și făcuse și un pod de luntrii. S'a dat o strașnică bătaie și au căzut «de ai noștri» mulți (numerile sunt fabuloase pe o parte și pe alta), Români mai ales, și aceștia țărani. Se zice că ar fi rămas mort și *Hassan* Pașa. [3])

Numele lui Hassan și podul de care e vorba ni-ar putea ispiti să atragem aici și o altă veste. Anume, Bailul venețian scrie la 18 Mai că Beglerbegul Greciei (într'un raport

[1]) Ambas. venet. c. Dogele. Praga, 25 Iulie, în *Docum.* III. 2, 124—5, după scrisori trimese la Praga de Principele, cu datul de 2 Iulie.

[2]) Bailul scrie aceste vești, aflate dela un Călugăr și un Grec ce-au sosit ieri noapte pe furiș din tabăra creștină, la 10 Iulie. *Doc.* IV. 2, 202.

[3]) *Doc.* III. 1, 239. A. Fug. Scrisoarea trebue să fie în stil vechi, altfel e prea timpurie. Cf. *ibid* p. 240. Aus. Wien, 8 Iulie, dasz der Hassan Bassa vor 14 Tagen vom Sybenbürger und Moldauern inn die Flucht geschlagen worden.

www.dacoromanica.ro

dela 11 Iulie, cu altă ocazie, îi zice pe nume «Assan») a căpătat de curând o straşnică bătaie dela Moldoveni [1]). Şi el întăreşte în cel mai apropiat raport al său, din 3 Iunie, cele spuse cu amănunte: că zisul Beglerbeg, după ce îşi adunase a doua oară o frumoasă oaste cu care vreà să cuprindă Ţara românească şi Moldova, făcù un pod peste Dunăre. Pe când erà îngrijat să-şi treacă oastea aşteptându-se la un atac în faţă, se pomeni cu o mulţime de creştini în spate, de care se zice că erau *Unguri* purtaţi de un însemnat Căpitan. Şi fu bătut cumplit, scăpând numai el cu puţini. La 16 Iunie Venier îşi adevereşte spusele de nou. [2]). Dar această veste ar fi prea timpurie pentru întâmplările dela Nicopol şi în ea e vorba de Moldoveni.

Mai aflăm apoi, într'o instrucţie papală din Roma, 29 Iulie, după ştiri sosite din Constantinopole, următoarele: Ferat Paşa, Marele Vizir (care plecase din capitală la tabără către Ţara Românească în 12 Mai), [3]) înaintând trei zile dincolo de Adrianopol s'a întors înapoi, pentru disordinile din oastea sa lipsită de hrană, «din care pricină se va fi întâmplat apoi înfrângerea avangardei ce pregătià trecerea (delli suoi Trascomitorii?), arderea bărcilor şi jefuirea Nicopolei. [4]) In sfârşit, ştiind toate acestea, o veste din Ardeal, ce o primeşte scriitorul Analelor lui Fugger din Tokaj, 3 Iulie, ne îngăduie să vedem mai multă lumină, cu toate greşelile ce cuprinde. «Ferat» Paşa, zice raportul, a făcut un pod de luntri peste Dunăre, şi tocmai treceà cu oastea sa. Ostaşii Principelui transilvan, cu Moldovenii şi Cazacii, bătuseră pe Tătarii ce veniau să se împreune cu Ferat, şi erau

---

[1]) *Docum.* IV. 2, 198: hebbia ricevuto ultimamente una grandissima rotta da Bogdani.

[2]) *Ibid.* p. 199 (= III. 1, 476); apoi p. 200, Pera 16 Iunie.

[3]) Di Constantinopoli li 20 Maggio. *A. C. Turc.* conv. 1594—1598.

[4]) *Docum.* III. 2, 125. Extras din instrucţia Ep. di San Severo. Roma. 29 Iulie. Cf. Zeitung-ul din Tokaj, 3 Iulie. Analele Fugger l. c. p. 240. Cu toate acestea, într'un raport din Ardeal, scris după jurământul de credinţă al Moldovenilor, făcut la 3 Iulie, între isprăvile mai însemnate din Bulgaria, nu e pus decât Silistria (16 Martie), şi în Muntenia, Brăila, şi asediul Giurgiului care continuă. *Docum.* III. 2, 495.

www.dacoromanica.ro

la întoarcere. Atunci «ai noştri» împreunându-se cu Românii «din Valahia mare», isbiră pe pod pe Ferat şi-l împinseră înapoi, cuprinseră tabăra lui, jefuiră şi aprinseră oraşul din apropiere, şi întorcându-se, luară şi arseră podul. [1]).

Oarecare legătură se vede între toate aceste veşti şi rapoarte. Dar mai mult nu putem zice decât am zis înainte de a le arătà. Rămâne, că luptele dela Nicopol au fost norocoase.

Dar isbânda aţâţă pofta de câştig, aprinde încă dorul de vitejie. Bravul Farcaş mai trece odată Dunărea cu acei trei mii de oameni, ce s'au mai ţinut lângă el,—între ei sunt pomeniţi de astă dată şi Unguri pe lângă Români şi Sârbi. Vreau să facă rândul şi Vidinului. Dar eşiră rău la capăt. Doi Români cumpăraţi cu 2.000 de asprii i atraseră de rândul ăsta în cursa Turcilor, spunându-le că ar fi numai câte-và sute de paznici. Când colo o oaste de trei zeci de mii zice isvorul (chiar jumătate de ar fi fost), i cuprinse şi-i snopì. Abia putù scăpà Căpitanul cu puţini [2]).

Cu acestea se sfârşesc întâmplările răsboinice, în mare parte năvălitoare ale oştilor lui Mihai Vodă, acelea unde Românii se atârnă de duşman, şi cari se ţinură lanţ de cum s'a dat prima împuşcătură din partea lor, în Noemvrie 1594, toată iarna şi primăvara, până târziu în luna lui Iunie 1595.

Cheia Dunării erà liberă, afară de un oraş în josul ei, Chilia în Moldova, şi o cetate la mijlocul ei, Giurgiul [3]), şi cetăţuia Turnul-Măgurele. Nu numai provisiunile Ţărilor le lipsiau Stăpânilor de ieri: pe drumul mare, deschis de Dumnezeu, nu-şi mai puteau aduce şi duce slobozi nici hrana nici muniţiuni în inima Ungariei.

---

[1]) *An. Fugg.* l. c. 240. Aceeaşi veste în aceeaşi formă e cuprinsă într'un rap. al Amb. venet. din Praga, 18 Iulie, cu toate că afirmă că nu i se poate da încă crezământ. E svon. *Doc.* III. 2, p. 122.

[2]) Walther, 25—6. Adeverit printr'un «Zeitung» din Cluj 24 Iulie, de şi nu e numit local, iar năvălitorii sunt: «3500 Heyduggen und Freibrütter». *Doc.* III. 1, 241. An. Fug.

[3]) La acestea, cred, că se rapoartă locul dintr'o depeşă a ambasadorui lui Veneţian, Praga, 13 Iunie: Românii uniţi cu Cazacii şi Transilvanii, au scos din Valachia pe Turci, «li quali però tenevano due terre assa-importanti». *Docum.* III. 2, 109—110.

www.dacoromanica.ro

Dacă dela început Turcii simţiră nevoia de a înăbuşi chiar iarna mişcarea rebelului Mihai şi a soţului său Moldovean, acum trebuiau să vadă, că nici gândi nu se mai pot la un război serios în Ungaria, câtă vreme atât de îngrozitori duşmani le stau în coaste. Şi Mihai înţelegeà, că greul războiului turcesc pe capul său are să cadă acum. De aceea lipirea de prietini şi căutarea după ajutoare străine îi erau mai zoritoare ca ori când. Că au căutat şi cu ce ispravă aiurea, vom vedeà în urmă. Intâi şi mai ales el erà silit să se razime pe Principele transilvan, rebel ca şi el, deşi ale lui isprăvi nu se preà vedeau până acum: era silit, căci pe acesta îl curteniau cu toată îngrijirea Impăratul şi Papa, cei mai interesaţi ca răsboiul cu Păgânii să meargă bine. Să vedem dar istoria acestui Principe de unde am lăsat-o atunci, când oştile lui se întoarseră cu capul pliuştit din Banat [1]).

*

După multă aşteptare [2]), delegaţii Principelui transilvan, cari aveau să tocmească legătura de război cu Impăratul, ajunseră la 2 Ianuarie 1595 la Viena împreună cu deputaţii Voivozilor Români [3]). Aci avură audienţă la Archiducele Mat-

[1]) Un contemporan ungur, Toma Borsos, scrie în autobiografia sa: «Ebben az esztendöben hideg öszszel mene aztán Geszti alias Veszti Ferencz generalisságában Facsát alá, az melly rosz Kastélyt nem hogy megvehette volna, de nagy szégyenvallással jöve el alóla» (Adecă, vorbind de expediţiunea lui Geszty înpotriva Fagetului, mărturiseşte, că «se întoarse cu multă ruşine de acolo»). Scrierea e publ. în *Erdélyország tört. tára*, tom. II. 15—43 (cit. p. 17) redig. de Kemény ei Kovács (Cluj 1845).

[2]) Cu câtă nerăbdare erau aşteptaţi solii lui Bátory la Praga, vezi rapoartele Ambas. venet, in *Docum.* III, 2, 62—3, Praga, 29 Nov. (Ambasadorul e pe drum şi se crede că va ajunge curând); 6 Dec. (p. 64: Ambas. Transilv. s'aşteaptă de multe zile); 13 Dec. (p. 66: Ambas. Transv. s'aşteaptă de multe zile,— mulţi se îndoesc de reuşita tratării, văzând că nu mai vine); 20 Dec. (p. 68, Din Caşovia s'a scris la 7 Dec. că acolo au sosit caii ce au să fie aduşi în dar Maiestăţii Sale...) ; 27 Dec. (p. 69: Au trecut printr'un oraş din Ung. sup.); 10 Ian. (p. 71: Au ajuns în Viena. Azi sau mâne vor sosì aici).

[3]) Deşì nu avem altă cunoştinţă decât aceasta, în fântâna din nota ce urmează, asupra delegaţilor români, şi nici numele lor nu-l ştim, nu putem trage la îndoială mărturia.

www.dacoromanica.ro

thias şi apoi plecară peste două zile (la 4 Ian.) la Praga. La 11 Ianuarie sosirâ în Capitala Cehilor, în mare părapă, cu 16 trăsuri, şi la 16 fură primiţi în audientă de Maiest.-Sa [1]). Fură introduşi de Nunţiul Papei (episcopul de San-Severo) care în numele Stăpânului său a purtat această treabă. Unul ţinù o cuvântare latină şi li se răspunse, la ordinul Impăratului, prin Cancelarul Ungariei, episcopul Kutassy dela Rab, pregătit anume. Cu aceasta se sfârşi audienţa publică şi se începară în zilele următoare tocmelile într'o sală din palat. Desbaterile se purtau între deputaţii staturilor Ungariei şi între delegaţii Transilvanului în faţa Miniştrilor de frunte şi mijlocind pe partea Impăratului Ambasadorul Spaniol, pe a Transilvanului, Nunţiul Papei [2]). Ştim că delegaţii ungureşti trebuiau aleşi în urma poruncei Impărăteşti din 7 Octomvrie 1594, către staturile «şi ordinele» sale din această Ţară (cum se ziceau atunci represintanţii Ţării, având acest drept al lor născut cu statul, adecă cu bunăstarea lor de nobili) în număr de trei, pe lângă Cancelarul susnumit [3]), şi erau, Episcopul de Vaţ, Simon Forgach şi Comandantul Nicolae Pálffy [4]). Capul delegaţiei ungureşti erà Ştefan Bocskai, care aveà pe lângă instrucţiunea comună cu a soţilor sei [5])

---

[1]) *Docum.* III. 1, 222—3. Anal. Fugger: Aus Wien v. 6; Prag, 15, 17, 22 Iänner 1595. Datul de 11, pentru sosire îl are şi Bethlen III, 518 Szilágyi S. în *Mon. com. Trans.* III, 343, scrie greşit, că au fost primiţi la începutul lui Ianuarie de Rudolf, pentru că «primul raport al sfetnicilor delegaţi e din 10 Ianuarie»; aşà dară arătarea lui Bethlen, pentru sosire (11 I.) trebue să fie stil vechi. Dar atunci se potriveşte tocmai contrariul.

[2]) *Ibid.* III. 2, 73. Raportul Ambas. venet. Praga 24 Ian. Cf. şi cel din 31 Ian. *ibid.* p. 77.

[3]) *Ibid.* p. 195—6. V. şi mai sus.

[4]) Mathias c. Rudolf. Wien, 1 Dec. 94. *A. C. H.* Pálffy sosì mai în urmă. V. *Docum.* III. 2, 73. Raportul Ambas. ven. din 17Ian. 95.

[5]) Aceştia erau: Csáky G., Sürger I. Frátay I. şi Huet A. Instrucţiunea a fost publicată întâi de Bethlen W. în a sa *Historia de reb. Trans.* ed. II, (1783) tom. III. 513 sq. Tot ca acì reprodus în *Docum.* III. 1, 199—200, 16 puncte. Cele două exemplare ale «Condiţiunilor» puse de Ardeleni ca bază de tocmeală păstrate în *Arh. Curţii* A. au 18 puncte. In această formă întocmite de Bocskay, cum se observă din text, după instrucţiunea sa secretă şi le-a putut câştigà încă înainte de 31 Ianua-

www.dacoromanica.ro

şi una secretă mai amănunţită [1]). Dar la toate celea, chiar după această instrucţiune, trebuià să se înţeleagă cu părintele Carrillo, care se află la Curte încă din August [2]), şi de care Ambasadorul veneţian scrie, la 24 Ianuarie, că sfătueşte, tratează şi poartă toată afacerea aceasta» [3]).

Punctele mai de căpetenie cuprinse în instrucţiile lui Sigismund pentru deputaţii săi, ceee-ce e tot atâta cu cererile lor pentru Principele, sunt precum urmează. După ce în punctul prim al instrucţiei secrete i se cere lui Bocskaiy înţelegerea cu Carrillo, cu Nunţiul, şi se vorbeşte de visitele la Ambasadori în p. 2 i se schiţează, putem zice cuvântarea ce are să ţină la audienţă: Să i să spună Impăratului, după salutarea din partea Principelui, cum el de bună voie s'a lipit de Creştinătate şi ţine cu Prea Augusta Casă Austriacă şi cu Maghiarimea. Să se arate meritele de până acuma ale Principelui: N'a trimes tributul Turcilor; a rupt tratatele cu ei, cu toate grelele piedici ce a întâmpinat în oaste; le-a bătut corăbiile [vechea luadă cu sdrobirea convoiului cu provizii!] A încheiat apoi tratate cu cei doi Principi români, ca să ţină» cu el şi să i se «*supună;*» că, e drept, are scrisori tari de credinţă dela ei, totuşi, neputându-se rezimà pe credinţa, lor a trimes oaste în acele părţi, «care să ţină şi pe Principe, în serviciu şi mai mari pagube să facă Turcului». Din sfatul şi la voinţa lui rupându-se cei doi Vozi români de Turc, acesta nu se mai poate bate cu Creştinii, dacă nu e sigur din partea lor. E uşor de înţeles cât folos Creştinătăţii, câtă primejdie sieşi a adus prin aceasta. Deci, ca să vadă el şi ţara lui

---

rie, Ambasadorul venet. «nu cu puţină greutate», cum spune în scris. alăt., şi e tipărit în *Docum.* III. 2, 77—79. Ele se deosibesc ici colea de instrucţiunea comună, fiind mai detailate, ca şi cea secretă.

[1]) Publicată de Szilágyi S. în *Történelmi Tár* XIX, p. 8—15, în 26 de puncte, din Arhivul din Vörösvár.

[2]) De cum l-am văzut ajungând la Regensburg pe la 20 August (*Docum* III. 2, 46) el nu s'a mai întors, căci mereu îl întâlnim la Curtea Impăratului. Greşeşte dar Szilágyi, când spune în al său «Carrillo A.», că a plecat după dieta din Noemvrie din Ardeal la Praga. E adevărat însă ce se spune în memoriul manuscris citat de el acolo, nota 1, că a plecat când Sigmund venià la Cluj din Chiioara.

[3]) *Docum.* III. 2, 73.

www.dacoromanica.ro

mila (graţia — kegyelmesség) Maiestăţii Sale şi mulţumita Ungurilor cere:

1. Maiestatea Sa să promită că va continuà războiul. Iar de va tratà de pace să o facă cu ştirea şi învoiala lui, cuprinzând în tratat atât Transilvania cât şi «cele două Valachii» *supuse* ei [1]). 2. Ardealul cu părţile Ungariei ce se ţineà de el pe timpul lui Ştefan şi Cristofor Báthory [2]) împreună cu Baia-Mare să-i fie lăsate lui şi urmaşilor lui cu dreptul celui mai mare (în amândouă sexurile) în stăpânire absolută şi fără nici o atârnare de Maiestatea Sa, ceea-ce să se întăriască şi prin scrisorile staturilor Ungureşti [3]). 3. Să-i deà Impăratul o Princesă din familia sa de nevastă. 4. Impăratul să câştige lui Sigismund decoraţia («colainà» îi zic «grănicerii» din Banat) «Lâna de aur», colainà de frunte ce o îmîmpărţià Regele Spaniei, neamul Impăratului. 5. Impăratul să făgăduie în numele său şi al statelor Ungariei că nu-l va părăsì nici odată, şi-l va ajutà la toate întâmplările în grabă, el şi cei-lalţi soţi ai federaţiunii. 6. Vremea va arătà câtă oaste să ceară. Acum cere un număr oareşcare de Unguri călări şi Nemţi cuirasaţi (îmbrăcaţi în zale), şi pedestraşi din amândouă naţiile. Să se legătuiască însă Impăratul că-i va dà mulţi, cât va cere la vreme de lipsă şi că toată ostea ajutătoare îi va ţinea-o Maiestatea Sa cu toată muniţia şi cheltuiala sa. 7. In bani să-i deà Principelui 100.000 de florini, cât va ţineà răsboiul cu Turcii, se înţelege cu îndatorirea să-i cheltuie numai pentru trebuinţele răsboiului. 8. Ori de câte ori ar fi Principele la luptă cu Turcul, atăcându-l sau atăcat fiind, Generalul dela Caşovia să aibă poruncă să-l ajute

[1]) Punct 1 din instrucţia comună. In exemplarul ce se păstrează în Arhivă şi cunoscut, cum am zis, Ambas. venet. contemporan, *Docum.* III 2, 78, se zice acì mai departe: «utraque item Valachia quae Sermi Principis suasu et conatu a Turcarum societate recesserit, suaeque Celdinis subinde *protectioni se subdidit.* Dar în exemplarul publ. de Bethlen (şi în *Docum.* III. 1, 199) nu se spune că s'au *supus* Principelui, ci numai că s'a desbinat de Turc la al lui îndemn «in qua tractatione non tantum Transsv sed et utraque Valachia, quae ex voluntate Sigismundi Vaiv. Trans iam a Turcar. servitute se «subduxit, includi debeat.»

[2]) In exemplarul dela Bethlen se zice, şi supt Ioan Sigismund. Dar aceasta lipseşte şi din instrucţia secretă.

[3]) Punct 2 al instrucţiei comune, 12 al celei secrete.

www.dacoromanica.ro

cu toată trupa sa, îndată ce dânsul ar cere. 9. Să fie luat şi în scutul Impărăţiei, de aceea să i se deà şi titlul de Principe al Impărăţiei germane. 10. Toate câte ar ocupà dela duşman, oraşe, ţări, ale sale să fie. 11. Dacă ar fi învins să-i se deà în Ţările Maiestăţii Sale cetăţi şi ţinuturi, unde să poată trăì după cuviinţa unui Principe. 12. De asemenea să fie primiţi şi să capete bunuri cei ce-şi vor fi perdut pe ale lor din Ardeal pentru că au ţinut cu el şi cu Creştinătatea. 13. Toate condiţiile (între cari o seamă mai puţin însemnate le-am petrecut), să fie întărite cu jurământ din amândouă părţile, şi din partea Ordinelor Ungariei.

Se înţelege că Miniştrii Impăratului şi Sfetnicii lui ungureşti, dacă primiau celelalte condiţii nu se puteau învoi cu deslipirea Ardealului de Ungaria, cu recunoaşterea lui Sigismund de Principe suveran. De aceea tocmelile ţinură mult, până la 28 Ianuarie, deşì se adunau zi de zi [1]) căci Ardelenii nu lăsau în acel punct. In sfârşit Impăratul le îngăduì suveranitatea faptică, după care atâta se desbătură, pentru Sigismund şi următorii din sângele lui în linie bărbătească, iar în lipsa acestora Ţara să cadă în puterea Majestăţii Sale şi a urmaşilor săi, Regi ai Ungariei, «ca membru adevărat şi nedespărţit al ei.» Dar să adauge la acest drept de absolută stăpânire a Principelui îndatorirea, ca el şi urmaşii săi să cunoască pe Maiestatea Sa împărătească şi regească şi pe următorii săi legitimi Regi ai Ungariei, de ai lor Regi legitimi şi să le facă totdeauna jurământul de recunoştinţă şi credinţă dar fără dreptul de feud. [2]) Apoi să fie cunoscut Impăratul ca Ocrotitor, ca mai înalt Stăpânitor, numai pe acele ţinuturi ungureşti, ce le va ocupà el, Sigismund, cu armele dela Turci. Şi aceasta doar se aşteptà numai decât, dacă războiul pornià bine. Şi atunci titlul Impăratului de Suzeran peste

[1]) Raportul Ambas. venet. Praga, 31 Ian. în *Docum.* III. 2, 76—77.

[2]) Articolul II din tratat, aşà cum el e introdus în legile Ungariei, a cărei dietă, deschisă la 8 Februarie primì Contractul încheiat la 28 Ianuarie, şi a cărei concluse Impăratul le ractifică la 14 Martie. V. *Mon. com. Hung.* VIII, 215—235. Mai însemn, că în art. 33 al acestei diete ungureşti (ibid. p. 224) oprindu-se trecerea locuitorilor în Ţări străine, pentru a slujì acolo pe platà se face abatere cu Transilvania, «quae iam pars Hungariae est.»

www.dacoromanica.ro

Sigismund pentru o parte de ţară puteà trece cu timpul în Suzeranitate şi peste Ardeal, cu numele cel puţin, întocmai cum altădată Regii Ungariei luase titlu de Suzerani ai Vozilor Români prin aceea că fusese siliţi să le deà unele ţinuturi din Ardeal, pentru cari stau Voievozii în de aievea supt scutul acelor Regi.

Incolo se primiră puncturile Ardelene, mai toate [1]) dintre care cel mai însemnat erà căsătoria Principelui cu o Arhiducesă, o fată a Archiducelui Carol din Austria interioară, cum se numiau Ţările sudice ale casei de Habsburg, care îşi aveau reşedinţa în Graz. Cu greu află Mama, Archiducesa Maria, din scrisoarea Impăratului dela 31 Ianuarie de legământul făcut. Cel puţin să se fie dat acum deodată, scrià ea între altele Ministrului Rumf, numai o simplă făgaduinţă până ce s'ar ştì măcar de Principele «dacă e după cum se zice, episcop sau preot [2]). Aluzia vom înţelege-o mai târziu (dacă nu e un proverb cu altă însemnătate!) ea e o dovadă că zvonul ghicise adevărul de mai înainte. Biata Archiducesă Maria erà silită să-şi deà învoiala la căsătoria Principesei fice cu Sigismund, căci tratatul erà să nu aibe valoare dacă nunta nu s'ar face, ziceà Impăratul, şi Bocskay erà îndatorat încă în acest carnaval să aducă mireasa, dacă izbuteşte cu punctul de căsătorie. [3]) Acesta izbutise cum văzurăm şi îndată plecă la Graz Carrillo,—după el, la mijlocul lunei Fevruarie toată legaţiunea Transilvană. La 3 Martie Princesa Maria Christina fu făgăduită şi la 5 se subscrise contractul de căsătorie şi se făcù logodna prin mijlocirea lui Bocskay [4]) Cununia se hotărî

---

1) Tratatul a fost publicat de mult de Belthen, III, 519 sq. Cf. Raportul citat al Bailului, spre dovadă că erà bine imformat.

2) Karl Reissenberger, *Princessin Maria Christierna* von Innerösterreich (1574—1621). Etras din Mittheilg. d. hist. Ver. f. Steiermark. XXX. Graz 1882. p. 7 — 8. Hurter, III, 322 sq.

3) Instrucţia secretă, punct 18; cf. scrisorile Ambs. venet. Praga 21. 28 Febr. *Docum.* III. 2, 83 — 84 şi 86.

4) Contractul la Bethlen, III. 534 — 548 Mai vezi rapoartele Ambas. venet. din Febr. s. d. şi din 21; apoi Mart. 21 în *Docum.* III. 2, 82 — 3 88 — 9. Foarte multe detaiuri în scrisorile Archiduc. Maria c. Rudolf, Graz 5 Martie în Szilágyi, *Carrillo* p. 140—146 şi în *Uj Magyar Muzeum* 1854, publ. de Kemény... Cf. Hurter III, 324 sqq. Reissenberger, 8 — 11 Szilágyi in *Mon. Com.* Tr. III, 345 sqq.

www.dacoromanica.ro

pentra ziua de 11 Iunie. [1]) Dar la acest dat abiă fu întărit contractul din iarnă şi acesta prin Impăratul [2]) şi peste câtevà zile, la 15, Princesa putù, căci trebuià, să plece, de şi greu bolnavă de friguri, însoţită de Mamă-sa. La începutul lunei August mireasa ajunse la Alba Iulia şi la 6 părechea princiară fu cununată prin Nunţiul papal, trămis anume la Principele din Transilvania [3]).

La nuntă aveà şi Mihai 2 boieri de frunte, pe Stroe Bursescu şi Radu Calomfirescu, trămişi cu bogate daruri [4]). El, Domnul supus, aveà să serbeze tocmai atunci altă nuntă, cea mai groaznică nuntă de sânge cu duşmanii ce puteau înnecà pe Prinţul în mijlocul veseliei cu toată nunta şi Ţara sa.

Am văzut greul ce purtà Mihai-Vodă ba şi Aron până aproape de acest dat, dar ce făcù Principele Ardelean acasă în tot timpul acesta?

*

Mai nimic din ce am aşteptà să fi făcut: aproape nici o faptă războinică nicăiri, afară de partea ce o are la izbânzile Românilor corpul de oaste trămis lui Mihai şi lui Aron într'ajutor. Şi de aceste corpuri — cel din Ţara Românească erà de 2.000, cum am văzut — n'avem nici o dovadă că erau plătite de Sigismund, ci tocmai semne de-împotrivă. Dar aceasta nu-l împedecă pe Transilvan de a trâmbiţa la Praga şi în toată lumea, că învingerile din Ţară, din Moldova şi Bulgaria erau săvârşite de oştile sale, sub comanda Generalilor săi, lângă cari se pomeniau de cele mai multe ori numai ca un adaus oştile pământene ale Domnilor români.[5])

---

[1]) Punct 10 din contract în Bethlen p. 546, cf. p. 579.

[2]) Bethlen III, 574 sq. cf. p. 556.

[3]) Reinssenberger, 12 sq şi Hurter, 329, scriu amănunţit despre toată nunta asta. V. şi scrisoarea episcopului de Orade, din 9 August, *Carrillo*, 151. Bethlen 576—582. Ambasadorul venet scrie din Praga la 4 Aprilie, că a ajuns acolo Visconti, ep. de Cervia «mandato da Sua Santità a risiedere în Transilvania *Docum* III, 2, 91.

[4]) Anonimul, 282.

[5]) Vezi Analele Fugger şi rapoartele Ambasadorului veneţian, citate la povestirea tuturor întâmplărilor războinice din iarna şi primăvara a. 1595. Intr'o ştire din 6 Mai. Viena, în An. Fugg. (p 234) se zice, că: Principele «a trămis nu de mult nou ajutor Moldovenilor şi Valachilor». Nu putem afla dacă şi în cât e adevărat aceasta.

www.dacoromanica.ro

Totuşi adevărul iese la iveală şi din chiar veştile ardelene El e mărturisit de omul Principelui şi în numele lui când e nevoie a face zor Impăratului în altă treabă. «Intr'adevăr se aude», scrie Ambasadorul veneţian din Praga, la 23 Mai, povestind de o misiune ardeleană, «că pe când Românii şi Moldovenii cu oareş care număr [con qualche numero di gente Transilvana] de oaste Transilvană au făcut isprăvuri în potriva Turcilor de felul cum am scris în deosebitele mele scrisori, aşà acel Principe s'a ţinut cu nervul oştilor sale în Ţara sa, temându-se de vre-o mare răscoală dacă ar plecà [1]). Cât despre Turci, ei nu s'au îndoit nici o-dată că cine i-a bătut, pe iei şi pe Tătari, ostaşii lor: Românii şi Moldovenii [2]) Ba chiar prizonierii Turci de pe lângă Rab, eşiţi după pradă, spun Imperialilor în luna Mai de «pagubele şi înfrângerile primite dela Români şi dela alte naţii, şi de perderea câtorva oraşe» [3]).

Dar pe lângă laude, Principele mai aveà să trimeată la Praga şi viclene ameninţări. Incă dela 14 Martie se ştià aci, unde sosise un sol transilvan puţin nainte pe la 7 Martie [4]), «prin informaţii secrete , că Turcul a trimis doui Ciauşi la Principele, ca să caute să-l împace cu Sultanul, şi că Sigismund a fost silit să-i primească, la dorinţa poporului său, căci s'a simţit răsărind oareşcare sămânţă de trădare în Trnsilvania [5]). Se poate, că Sigismund să fi dat chiar el această formă vestei, care s'a putut trimete cu a lui ştire, ca să grăbiască în chipul acesta încheierea căsătoriei sale cu Princesa austriacă [6]), şi trimeterea ajutorului făgăduit de Impăratul,

[1]) *Docum.* III. 2, 102.

[2]) Vezi rapoartele Baililor citate la războirile de mai sus.

[3]) *Docum.* III. 2, 100. Praga, 23 Mai. Raport venet. Perderea aceasta suferită de o parte a garnizoanei dela Iaurin (unii spuneau, că chiar cetatea e perdută) o puteà raportà Bailul din Constanpl. la 18 Mai. *Docum* IV. 2, 198.

[4]) Raportul Ambas. venet din această dată, Praga. *Docum.* III. 2, 87.

[5]) Raportul aceluiaş din 14 Mart, *ibid.* p. 88.

[6]) In rap. său din 21 Martie (*ibid.* p. 88—89) Amb. venet. scrie, că aflânu-se la Praga această—umblarea Turcilor după Principele.—Impăratul trimese Curier la Graz, ca să se încheie cât de curând căsătoria, şi repede se făcù logodna prin mijlocirea Ambasadorului transilvan. Dar, când vestea de Ceauşii Turci sosì la Praga, logodna erà încheiată.

www.dacoromanica.ro

ajutor ce-l cereà cu zor (dela el şi dela Pontificele) încă prin solia sa dela 8 Martie, sosită la Praga înainte de 28 a lunei [1]). Căci într'adevăr, în Mai — din 23 e raportul Ambasadorului venet de unde scoatem ştirea, — Trimişii Principelui cearcă fără încunjur să facă silă Impăratului cu astfel de socotinţe: Să se trimeată Stăpânului lor, pe ziua de 11 Iunie mireasa, după făgăduinţă, altfel pot eşi lucruri păgubitoare. ‹Turcul a trimes un Ciauş, cu imbieciuni cinstite (con offerte honorate) şi cu tare bogate daruri ; s'ar puteà uşor ajunge la înţelegere cu el. Dacă ar fi soţia lângă Principele, supuşii ar înţelege legătura strânsă dintre el şi Impăratul, — altfel socotesc că e o minciună, mai ales, că nici un ajutor n'a sosit, de când se tot făgăduieşte. Deci Impăratul să trimeată repede ajutoare şi pe mireasa, — numai aceasta ar puteà înfrână pe cei dornici de noituri [2]), adecă pe cei ce trag către Turci.

In faptă Turcul trimesese Ceauşi la Principele cu momeli. Unul, Bostangi Hussain, îşi primià dela Sigismund, la sfârşitul lui Martie, în Timişoara, unde aşteptà lângă Paşa Ahmet de acolo, paşaportul de liberă mergere în Ardeal [3]). Şi de bună samă, că tot acesta e cel cu «îmbieciunile cinstite . Ingăimate acestea cu o săptămână mai înainte prin solii Principelui, ele erau mărturisite limpede Impăratului, către sfârşitul lui Mai, prin omul trimes de acesta în Ardeal ca să-i întărească lui Sigismund toate făgăduinţele şi împlinirea lor neştirbită şi fără amânare. Carlo Magno, plecat din Alba-Iulia înapoi la 15 Mai, aducea scrisoare şi spuneà cu grai, că au sosit trei Ceauşi turci trimeşi de Sultanul în Transilvania şi au făgăduit Principelui, în schimbul prieteniei lui, stăpâ-

---

[1]) *Ibid.* p. 89—90. Raport din 28 Martie.

[2]) *Ibid.* p. 101—2. Cf. *Arh. C.* cod. 595, 8, f. 924. Di Venezia li 23 Maggio, după scrisori din Graz dela 15 Mai. La 13 a ajuns acolo cu Camarier al Transilvanului, care cere cu mare zor plecarea miresei, zicând că Românii, Moldovenii şi alţii se tem că mireasa nu và fi trimeasă până după resboi, şi astfel stau la indoială, oare se mai continuie resboiul.

[3]) V. Scrisoarea Ceaşului Hassan c, Principele. Timişoara, 1 Aprilie 1595. *Török-Magyarkori tört. Emlékek*, Okmánytár. III, 35—6 (ungureşte)· Ambasadorul venet dela Praga, ştià abia la 2 Mai de acest Ceauş. cu mari daruri. ce-şi aşteptà paşaportul la Timişoara, şi abia la 16, că Principele a hotărât să-l asculte. *Docum.* III. 2, 96, 99.

www.dacoromanica.ro

nirea Moldovei, a Ţărei Româneşti, ba ce e mai mult, i-au făgăduit, că-l vă face Rege al Ungariei. Deci Impăratul să împlinească repede cele făgăduuite. Căci Principele e de treabă: a căştigat trei învingeri asupra Turcilor, pe când plecă Magno, cuprinzând toate locurile Ţărei Româneşti şi Moldovei, afară de două [1]). (Sunt tot cunoscutele învingeri ale Românilor). Nu ştim dacă Principele erà într'adevăr amenințat de supuşii săi, dar abia am puteà crede, că după sângele vărsat anul trecut mai aveà cinevà gust de rebeliune. Dieta din Alba-Iulia, ţinută la 16 Aprilie — 2 Mai, votă strună toate cererile Principelui: dăjdii grele şi oaste berechet, ba întroduse şi în lege execuţia celor 17 nobili, săvârşită anul trecut, mulţumind Principelui pentru grija şi paza bună de Ţara lor». [2]) După astfel de spărieri, Carlo Magno trebuià să plece repede iar în Ardeal. Avea să spună Principelui anume, că oastea de ajutor erà pe drum către Transilvania, în mare parte, şi că după jumătatea lunei Iunie va plecà şi mireasa, şi să-i făgăduie, că Măiestatea Sa nu vă lipsi a-i dà cât de multă oaste vă puteà, numai să se împotrivească duşmanului. [3]) Dar Magno abia pornit la drum căpătă poruncă să se oprească, şi nu se ştie de s'a mai dus sau ba. Oricum cererile Principelui se repetau des până târziu în Iunie [4]), şi nici Ceauşii turceşti nu erau slobozi̇ţi curând către casă, «ori pentru îngelozirea Impăratului», ori «pentru a dà nă-

[1]) Raportul amb. venet Praga, 30 Mai. *Docum*, III. 2, 104—5. Imbieciunile din partea Turcului le scrise Principele şi la Roma. Bernerio c Impăratul, 25 Iunie. *A. C.* Cod. 595, 8, f. 753.

[2]) *Mon. Com. Transv.* III, 466—480. Carlo Magno aduse şi conclusele dietei la Praga, şi Ambasadorul venet işi căştigă o copie, după care le resumă în raportul său din 6 Iunie. v. nota urm.

[3]) Cotnarini c. Dogele, Praga, 6 Iunie 1595 în *Docum.* III. 2, 105—6.

[4]) Două scrisori ale Principelui din 2 Iunie una către Impăratul, cealaltă către Archiduc. Matthias şi o a treia tot Impăratului din 10 Iunie, cerând de grabă ajutor, că Ferhat Paşa a pornit cu oaste şi a ajuns până în câmpia Iamboli, se află în adausul la ediţia lui Gyulafi (*Mon. H.SS.* 31). p. 107—8 şi 110—111. A doua cu cevă deosebire şi în *Docum.* III, 1, 214. Ele au fost pub. şi în Pray Epistolae procerum virorum, III, 243 sq. De sosirea lor la Praga (cu deosebirea, că ar fi fost din 1 şi 11 Iunie) prin curier anume scrie Ambasadorul venet. la 27 Iunie. *Docum.* III, 2, 115.

www.dacoromanica.ro

dejdi Turcilor» [1]), ca astfel să-i țină departe de Țara sa. Ori, — ce e foarte cu putință — fiindcă într'adevăr vreà să se împace cu Turcii. Zorul Principelui silì în urmă pe Impărat să ceară plecarea Prințesei, chiar bolnavă, cum știm, și a oastei de călăreți, ce aveà s'o păzească în cale de dușmani. Aceștia erau trimeși din partea archiducelui Maximilian, care mersese înainte la Cașovia să pregătească primireà și s'o însoțească până la graniță [2]), și din a lui Teuffenbach, Căpitanul Ungariei superioare [3]). Poate pentru aceasta ziceau Miniștri Curierului ardelean, că ajutorul e pe drum, după cum erà și Principele în toată forma asigurat [4]), ca și despre aceea că Ungaria de sus e bine îngrijită cu oaste,—cu toate că omul lui spuneà, că n'a întâlnit nici un ostaș în cale, și că Teuffenbach n'are decât 3.000 de călăreți (așà a fost însărcinat să refereze), cu cari nu se va puteà face nici o cucerire, dacă nu e și infanterie [5]). Paza Princesei a fost bună — se vorbià la Praga pe la 11 Iulie, că Teuffenbach a împrăștiat Turcii ce erau să atace convoiul — [6]) și mireasa ajunse în pace la Ardeal [7]).

*

Ne mai rămâne să cercetăm purtarea Principelui—din iarnă pănân-n vara acestui an — față de Domnii români, ale căror biruințe sânt singurele aievea cari au ajutat mai mult la izbânda politicei sale cu Impăratul.

L'am văzut cerând cuprinderea Țărilor române în trata-

---

[1]) *Docum.* III, 2, 109. Raportul lui Contarini din Praga, 13 Iunie.

[2]) *Ibid.* p, 115. Depeșa din 27 Iunie.

[3]) Reissenberger 11; Hurter, III, 327.

[4]) In *Arhiva de război* din Viena Reg. 195 f. 191 supt No. 213 Iunie 27 citim: Fürst in Sibbenbürgen wird der aigentlichen vertrösteten Hilf vergwisst.

[5]) Depeșa Ambas. ven. 27 Iunie, *Docum.* III. 2, 115—16.

[6]) *Docum.* III. 2, 119. Raport venețian din Praga.

[7]) *Ibid.* p. 124. Raport din 25 Iulie, în urma scrisorilor dt.ri Iulie sosite din Ardeal; dar acestea abià pot fi datate altfel decât în stil vechi. In Transilvania erà arrivata la sposa incontratata et ricevita dal medesimo Principe, et con essa si trovavano quasi tutti li soldati che l'Imperatore havea ordinato che andassero in Transilvania ... Cf. totuși raportul venet. din 8 Iulie, unde se spune, după vești din Ardel, că la 15 ale lunei erà vorba să-și serbeze Principele cununia. *Docum.* VIII, 192.

www.dacoromanica.ro

tul său de alianţă, ca nişte ţări supuse lui, ce nu trebuesc părăsite la încheierea păcii. Şi au fost cuprinse. Nu-i vorbă, Impăratul le arată dietei ungare încă in propoziţia sa subscrisă la 18 Ianuarie în Praga, ca *aliate* cu sine [1]). Cu toate acestea se pare, că Principele şi nu altul deşteptă la Curte, prin Martie, îndoială în Români, ca să-şi mărească însemnătatea sa. «Se întăreşte prin noui avizuri, scrie Ambasadarul veneţian la 21 Martie, după ce o săptămână mai înainte trămisese asemenea veşti, [2]) că Moldovenii şi Românii nu s'au hotărât a se declară neted duşmani ai Turcului, şi cu toate că soldaţii au făcut câtevà pagube Turcilor, totuşi principalii [boerii] acelor provincii nu au luat parte la ele, nici nu ş'au dat învoirea». Astfel se temeau «mereu» la Praga, că făgăduinţele lor sunt pline de viclemie şi de înşălăciune. [3]) Dacă într'adevăr am aflat urme de nemulţămire cu politica războinică a lui Mihai la unii boeri, din interesul propiei lor măriri, dar de înşelătorie din partea lor mare şi din a Capului Ţării, (care-şi puneà aşà de cinstit viaţa cu oştenii săi impotriva duşmanului, cu care sânt bănuiţi de înţelegere), nu poate fi vorba. Şi dacă Principele a trimes această vorbă la Curte, el o făceà cu chibzuinţă: ca să-şi îndreptăţească silinţele de a-şi spune cu desăvârşire, ba de a încherbà în jugul său pe bravii, cari se opinteau să svârle jugul Păgânului. Nu erà de ajuns lui Sigismund dreptul de mai mare, de Suzeran, peste Ţările româneşti, cu care se lăudà, — de şi nu ştim că peste Moldova să şi-l fi câştigat. Căci nu le stricà nimic Voivozilor Români, dacă Sigismund se numià «Principe al Transilvaniei Moldovei şi al Valachiei Transalpine» (adecă a Ţării-Româneşti) — pentru prima-oară, pe cât cunoaştem până acuma, la 27 Martie în hârtia de chemare la dietă, pe ziua de 16 Aprilie—nu le stricà nimic, câtă vreme

[1]) «Vident Ordines, ut vicini populi Transsylvani, Moldavi, Valachi, aliique, qui a Christianae Reipublicae corpore multos iam annos quasi divulsi ac separati, sub clientela Turcica egerunt, tyrannidis et impietatis pertaesi, *Sacrmae suae Matti se se de integro coniungant,* magnasque Turcis, quas in de ad Hungariam oppugnandum habebant opportunitates, corrumpant atque eripiant». *Mon. Com. Hung.* VIII, 208–9.

[2]) Depeşa din 14 Martie. Locul e citat mai sus.

[3]) *Docum* III. 2, 88--89. Raport din 21 Marte.

www.dacoromanica.ro

Voivozii n'aveau nici o îndatorire de vre-o plată, afară de purtarea războiului, de care se apucase de bună voie, şi pe care în interesul lor îl purtau, întâi şi întâi, şi câtă vreme îşi păstrau şi împărţiau toate drepturile în Ţările lor. Dar tocmai în aceste drepturi vroià Principele săîntre, drepturi, de cari nici Turcul nu s'a atins.

Nici mai mult nici mai puţin decât chemarea lor, ca a unor simpli supuşi, la dieta Transilvaniei, cu câte 12 boieri, representând ţările, fù hotărâtă şi hârtia de chemare şi trămeasă de Principele [1]). Şi se vorbià în public, că de nu vor venì, vor fi socotiţi de «trădători» [2]). Adecă: ori vă supuneţi mie de tot cu voia, îşi ziceà Principele, ori vă în deţin duşmani alături cu Turcul, şi voiu cădeà peste voi cu puterea.

Păţenia lui Aron, scurt după aceea, e o dovadă, că el a trebuit să se împotrivească de-a dreptul a ascultà chemarea. Pe acesta Sigismund îl bănuì mai întâi de şovăire. La 4 Martie Impăratul scrià lui Aron scrisoare de laudă şi mulţămire pentru faptele sale frumoase de până acì împotriva Turcilor şi a Tătarilor,—dar şi de îmbărbătare (exhortatione), ca să ţînă şi să păstreze cu inimă statornică *alianţa* (foedus) încheiată cu noi şi cu zisul Principe Transilvan, cu mila lui Dumnezeu! şi să nu asculte de momelile, ce de sigur le va întrebuinţà *Turcul* ca să-l «scoată din confederaţie [3]). E drept, că Aron-Vodă dăduse Turcilor nădejdea, prin Martie,

---

[1]) Acest convocatoriu se află în *Mon. Com. Transilv.* III, 463—4 dt 27 Martie. In contractul dela 28 Ianuarie el e numit numai Principe al Transilvaniei. Dar în articolul prim se zice: In transactione vero tam Transsilvania, quam ditiones illi subiectae contineantur, utraque item Valachia, nimirum Moldavia et Transalpina, quae a Turcarum societate recesserunt. *Mon. Com. Hung.* VIII 230—241.

[2]) Analele Fugger. Ausz Weissemburg in Sybenbürgen v. 10 April. *Doc.* III. 1, 231. Urmările ne fac să credem aceeastă mărturie.

[3]) *Docum.* III. 1, 208—9. Intr'un memoriu tipărit la Roma în 1595, unde se înşirau isprăvile Principelui transilvan. în primăvara acestui an e pusă şi prinderea lui Aron Vodă, «per haver scoperto che contra la data fede, trattava continuamente co 'l Turco»... *Docum.* III.2, 495. Lucrul s'a dovedit falş în urmă şi că nu erà decât machinaţia unor miniştri ai Voevodului cari vreau să-l peardă, ca să-şi împartă între ei comorile lui. *Docum* III. 2, 164. Praga, 23 Ianuarie 1596.

www.dacoromanica.ro

după lupta dela Obluciţa şi prima încercare asupra Tighinei şi Akermanului, că va sta pe pace şi se va întoarce la ascultare. Dar aceasta o făcuse numai ca să împedece trămiterea de nuoi oşti asupra sa, şi ca să izbutiască cu atât mai uşor în cuprinderea Ismailului şi a altor oraşe, cum s'a şi întâmplat [1]). E drept apoi, cum am văzut, că el a trămes după ajutoare şi la Poloni, îndată după răscoală: cunoştinţă avem despre două solii în Februarie [2]), o a treia îşi predă scrisorile în mâna Regelui la 22 Martie [3]). Dar aceasta o făcuse şi Impăratul şi Sigismund. Şi Aron erà dator mai mult aşà să facă: Polonii i erau cei mai apropiaţi vecini, a căror bunăvoinţă trebuià să o caute cu tot preţul. Dacă aceştia i cereau, în schimbul «*scutului*», ce i-ar da împotriva Turcului, supunerea [4]), nu ne putem mirà, dar vom înţelege ciuda Transilvanului. De sigur că supunerea ce o cereau Polonii trebuià să fie mai uşoară, decât a lui, cum o dorià acum. Doar aveau să-l întreacă în bunătate. Şi Aron aveà locul să aleagă. De aceea credem, şi aşà trebuie să fie fost, că Sigismund îl învinuià cu abaterea cătră Turci, numai fiindcă nu-i da mâna să-i arunce deodată apropierea de Poloni; de aceea hotărî, şi numa aşà puteà da îndreptăţire hotărîrei sale de a-i lua capul [5]). Mai târziu când capul nenorocitului voevod i erà în mâni, mărturisià chiar Principele, aproape fără ocol, adevărata pricină ce a avut pe el. La Curte bănuiala lui cu Turcii nu prea prin-

---

[1]) Venier c. Dogele. Pera. 2 Aprilie. *Docum.* IV. 2, 193 (III. 1, 471 cu datul 15 Aprilie. Pe timpul când Aron se prefăceà prieten Turcilor Ceaşul Hussain plecase să-şi facă drumul către Ardeal prin Moldova. Dar se vede că în cale, primind veşti protivnice, îşi trimise numai pe servitorul său Ibrahim prin Moldova, cum ne-o spune singur, când îl reclamă dela Sigismund, căruia precum aude, i l-a trimes Aron legat, V. Scrisoarea lui Hussain c. Sigismund din 1 Aprilie în *Török-Magyk 1. Eml. Okt.* III, 36.

[2]) Analele Fugger, 228 — 9: Ausz Craccaw, 15 Febr. şi *Docum.* Supl. II. 2, 341 scrisoarea lui Aron din Iaşi 15 Febr.

[3]) *Analele Fugger* , 233. Ausz Craccaw, 24 Marty.

[4]) *Ibidem* p 231. Ausz Craccaw 9 April. Veste cu caracter de svon, dar pe care ne putem lăsà; lucrul avea să fie tratat în dieta din Varşovia.

[5]) *Ibidem* p. 233. Ausz Siebenbugen vom letzten April 1595.

www.dacoromanica.ro

sese, faptele bietului om erau mărturie protivnică. Vestiţi din partea slujbaşilor lor din Ungaria de sus de gândul Principelui de a-şi aduce supt stăpânirea sa toată provincia Moldovei», Ministrii Împăratului nu judecau de dreaptă această cuprindere [1]) ‹pentru-că aceste popoare s'au unit cu Transilvania împotriva Turcilor , ba erà socotită şi de primejdioasă, «putând acele naţii cu uşurinţă să se alăture Turcilor, când vor fi băgat de seamă această încercare, şi să fie vrăjmaşe Transilvanului» [2]). Atunci Sigismund scrià guvernului Impărătesc, că Moldoveanul care a fost prins cu nevasta şi cu copii «a ţinut foarte strînsă corespondenţă cu câţivà Poloni fruntaşi şi în deosebi cu Cardinalul» Andrei Báthory, «mestecaţi fiind şi Turcii, cum s'a arătat prin feliurite scrisori» [3]). Nu ştim dacă Aron într'adevăr a avut de gând să se închine Polonilor. Datoria lui erà să şi-i îmbune. Căci Polonii nu vreau să supere nici cum pe Turci, şi oprise ori ce recrutare de călăreţi Poloni pe seama (şi cu cheltuiala) Impăratului; căci lor le erà greu pe Transilvanul pentru declararea lui pe partea acestuia, şi mai greu pe Vozii români că se alăturară, având totdeuna de gând *ei* ‹să-i subjuge cu oare-care prilej› [4]). Şi acesta puteà fi (aflat) nimerit chiar acum. Apoi atunci Aron erà întâiu de luat în picioare, fără nădejde că fălosul Ardelean să-l poată mântuì de ei. Stând pe partea Polonilor, închinându-se lor (şi condiţiile trebuiau să fie mai uşoare, o repetăm), erà mântuit şi de răsboiul cu Turcii (în acest înţeles bănuiala de împăcare cu ei capătă temeiu), şi scăpat şi de sarcinele lor ne-mai pomenite ce-l făcuse să se răscoale, şi de vecinica ameninţare de a-şi perde domnia : Polonii puteau fi chizaşi şi

---

[1]) L'impresa... non si giundica giusta....

[2]) Ambas. venet către Doge. Praga, 16 Mai, in *Docum.* III. 2, 99.

[3]) Depeşa aceluiaş din 6 Iunlie *Ibid.* p. 106. Cu această descoperire, scrie Contarini, s'a aprins şi mai mult inimele Transilvănenilor în contra Polonilor şi a lui Andrei Báthory întărind cu toţii sentenţa de osândă asupra acestuia împreună cu acelorlalţi rebeli judecaţi şi ucişi anul trecut. De Cancelarul polon, scria ambasadorul încă la 30 Mai, că să crede (aşà scrise Principele, poate) a fi având mânile în mişcărlle din Ardeal, duşmănoase Principelui. *Ibid.* p. 104.

[4]) Depeşa ambas. ven. din 18 Aprilie 95 Praga în *Docum.* III. 2, 93.

www.dacoromanica.ro

ocrotitori pentruşi impotrivă la toate. De aceea Aron trebuià să se lipească de Poloni. Trebuia cu orice preţ, când preţul muncei sale impotriva duşmanului comum nu erà alta decât cererea Transilvanului, să-i cinstească lui şi Ţara şi Domnia, şi să se facă lui slugă ascultătoare, fără nici o putere şi fără voinţă. Căci aceasta ceruse Sigismund cum vom vedeà mai bine, vorbind de Mihai şi de supunerea Moldovei, când Aron nu mai erà. «Popoarele Moldovei încă n'au jurat credinţa Transilvanului», scrie ambasadorul veneţian din Praga la 6 Iunie, «cum au făcut cele din Ţara-Românească, împedecate fiind, cum se crede, de acel Voivod» (adecă de Aron).[1] Şi mai amănunţit ne va explică şi întărì acest fapt Ambasadorul veneţian peste un an de zile, când lucrurile se puteau şti cu mai mare siguranţă. Principele Transilvan, care se aflà la Praga, ziceà că a dobândit această Ţară (pe care atunci o perduse), «cu drept răsboi şi cu învoiala acelor popoare». Dar unii Miniştri spuneau martorului nostru că «a perdut-o, fiind-că s'a arătat prea lacom de a o subjuga, căci vrea ca să primească steagul şi guvernul lui, şi ca în toate să atârne de autoritatea lui, şi că, pentru a-şi împlini acest gând a scos pe Aron Vodă..... şi a pus în locu-i pe Ştefan, care în urmă a fost alungat, pentru că acele popoare vreau să fie aliate (raccomandati) şi nu subjugate la Transilvania [3]).

Răzimat dar pe Poloni, Voevodul Moldovei cuteză să se împotrivească de a-şi jertfì Domnia, pentru a se face slujbaşul, «prefectul» aceluia care-i erà dator mulţumire, cutezà a nu voì să lase drepturile Ţării sale de a-şi da legi şi a se cârmuì pe sine după voe, pentru a o schimbà în provincie ardeleană. De mult îi spionase Principele inima (prin Christof Literat de Keresztúr), acum erà momentul de execuţie. Repede fù trimes la Moldova Gaspar Kornis şi Franţ Daczo, când Aron nici nu se puteà aşteptà la o lovitură aşà năprasnică, împreună cu mai mulţi nobili Secui,[2]) de bună seamă supt chip de ajutor. Inţelegerea trebuie să fi fost făcută de mai nainte (şi cronistul moldovean Costin mărturi-

[1]) *Ibid.* p. 178 — 179. Raport din 5 Mart. 1596.
[1]) *Docum.* III. 2, 106.
[3]) Barovius, 157—8.

www.dacoromanica.ro

seşte aceasta) cu boierii de Curte ai lui şi anume cu rivalul său Ştefan Răzvan [1]) prefectul Curtenilor săi [2]) pe care Aron l'a ridicat din cerşitor la rangul de Hatman, şi cu capul oştilor ungureşti de gardă: [3]) acesta predete prins lui Korniş şi soţi, la 23 Aprilie [4]) pe voevod cu familia sa şi cu averile sale, de cari se ziceà că erau de multe sute de mii de galbeni, [5]) ori, că erà «o mare comoară» ce-i va prinde bine Principelui la războiu. [6]) La 10 sau 11 Mai Aron şi familia sa fură aduşi la Braşov [7]), unde fù ţinut «zece zile». De acì apoi a fost mutat în temniţa din Vinţ unde şi-a aflat şi sfârşitul, după un cronist contemporan, prin venin; [8]) ori

---

[1]) Miron Costin, *Leatopiseţul Ţării Moldovei dela Aron-Vodă încoace*». Ediţia V. A. Urechiă, I, (Bucureşti 1886), 435 (Se ştie că autorul trăieşte în a 2-a jumătate a veacului 17, şi mărturiseşte singur chiar la început (p. 434), că izvoare pământene n'a avut. S'a folosit însă de izvoare străine). Aceşti boieri ar fi anume: «Ştefan Radu Vornicul, şi Răzvan Hatmanul». Dar, chiar un codice manuscris dres de fiul Cronicarului, de Nicolae C. constată confuzia autorului (ce se continuă până la sfârşit), cu acei doi Radu, care nu sunt decât una şi aceeaş persoană: Radu Răzvan.

[2]) *Cron. F.-Lup-Olt.* 121: «Aulici militis apud Aronem Praefectus. El însuş iscăleşte o scrisoare c. Pezzen, trimeasă prin Marini, 15 Aug. 1594, astfel Stephanus Rezvan, Hathman. *Docum.* XII, 7.

[3]) Weiss, *Liber Anualium* (in Fundgruben III), 145 şi 149. *Chronicon Fuchs.-Lup.-Olt.* 121: Die 2. Maji Aaron... ab Hungarico praesidio sibi adiuncto captus. Ar putea fi Tolnay, delegatul său la Impăratul, înainte de un an, deşi pe la 10 Aprilie Tolnay se află la Alba-Iulia, spunând lui Marini, că a vrut Aron să-i taie capul *Docum.* XII, 41. Aron plângeà peste câtevà zile soarta Domnilor din pricina «emulilor» lor, către chiar martorul nostru Weiss. Tot acolo, p. 145.

[4]) *Cronica anonimă* (*Mag. ist.* IV), 281. *Chr. F.-L.-Olt.* 121 (23 A. v.= 2 Mai n.)

[5]) Barovius, 158.

[6]) Cunoscutul raport al Veneţianului din Praga, 6 Iunie.

[7]) S. Csauck in *Ephem. Libellus* (*Fundgruben* III), p. 90 dă datul 10, Weiss in *Lib. Anal.* 11 Mai (*ibid.* p. 145).

[8]) Weiss A. o. c. p. 145. Veninul i-ar fi fost dat de oamenii Cancelarului ţării, Jósika, autorul acestei crime. Barovius însă scrie (p. 157) că Principele a hotărît să facă Ţările române în provincii ardelene împotriva sfatului lui Jósika: «inconsulta Stephani Jósika suggestione».

www.dacoromanica.ro

de mizeria temniţei şi de supărare, [1]) la anul 1597 vara. [2]) Trădătorul îşi luà răsplatà: Răzvan fù pus de Kornis în scaunul golit de Domnie, luând numele de Ştefan Vodă. La 27 Iunie el primià steagul de întărire din mânile aceluiaşi General în numele Principelui său, [3]) după ce mai înainte el şi ţara sa împlinise cererea Principelui făcută lui Aron, supunându-se lui printr'un tratat anume, cu totului tot. Dar cuprinsul acestui tratat, fiind la fel cu cel încheiat încă şi mai înainte cu Ţara-Românească, îl vom arătà la un loc cu acesta. Acì, cu Ţara, cum se ajunse la el?

Dacă pe Aron îl aflà chemarea Transilvaniei la dieta lui şi la supunere necinstită cu nădejde în scutul Polon, aşà cât să se simtă în stare a se împotrivì şi să-şi poată arătà pe faţă vătămarea inimei sale; [4]) nici Mihai nu stătuse chiar cu mânile în sân, aşteptând doar toate dela — asupritoarea! — bunăvoinţă a hameşului său vecin. Şi el îşi trimesese solii în Polonia după vre-un fel» de ajutor, dar aceştia nu căpătară decât făgăduinţe, înainte de dietă, şi când aceasta erà împrăştiată, nădejdi şi vorbe bune, căci Polonii, afară de alte consideraţii, pare că aveau de gând să ajute aceste popoare nu ca pe prieteni, ci ca pre supuşi. [5]) Dar Mihai, în starea sa de atunci şi în locul unde se află Ţara sa, nici nu se puteà mulţămì cu «vorbe bune› nici supune nu se puteà acelora cari vreau să rămână prieteni duşmanilor săi, Tur-

[1]) Chron. F.-L.-Olt. 121.

[2]) Barovius p. 293: Vir certe tot tantisque fortunae vicissitudinibus longe memorabilis...

[3]) Weiss, 145. La această instalare martorul nostru a fost de faţă: «dabei ich auch gewesen bin». Barovius, 158, fără dat, şi greşit cu numele: Stephanum Hofmannum în loc de Răzvan. *Chr. F.-L.-O.* 121.

[4]) Barovius, 158: «Aaron Vajvoda, liberisque de Principe Sigismundo *palam locutus* alieni ab eo animi, et in Turcas propendentis significationem nonnulam ediderat . Voevodul a putut să amenințe pe Transilvan cu abaterea către Turci, când acesta făcù încercarea de înjosirea lui: atunci Voevodul a făcut ce trebuià să facă şi semnul său de înstrăinare fiind urmarea politicei lui Sigismund, nu puteà pricinui el această politică de cutropire.

[5]) Negreşit în locul «sospetti , cum e tipărit, trebue citit «soggetti». Raportul ambas. veneţ. din Praga, 25 Aprilie. *Docum.* III. 2, 95. Cf. Zeitung-ul din Analele Fugger p. 131, Cracovia, 9 Apr.

www.dacoromanica.ro

cilor: scutul lor, şi prea îndepărtat şi prea nehotărât, nu l-ar fi putut scutì de aceştia, cu toată prietenia lor cu ei, şi i-ar fi adus şi un al doilea duşman în gârgă, pe prietenul — de silă — de acum, Ardeleanul. Cea mai bună ispravă a soliei sale o aşteptà el în altă parte, unde trebuià să o aştepte, la acèla cu care Turcul îşi începuse războiul, la Impăratul, de pe a cărui Ţară el atrăsese prin cumplitele sale lovituri tot cugetul şi toată puterea Păgânului. Oricât de schimbate, de mincinoase spre scăderea lui vor fi fost rapoartele lui Sigismund asupra isbânzilor oastei româneşti, ceeace Mihai a trebuit (a putut cel puţin) să bănuiască, Impăratul creştin nu putea să nu preţuiască faptele lui, şi erà silit să-l ajute — îşi va fi zis Mihai — căci pe sine se ajută; se ştià de pe atunci că răsboiul cel mare din anul ăsta o să fie purtat din parteà Turcilor numai trecând întâi peste trupul rebelilor dunăreni: acì în Ţările lor ei trebuiau opriţi în marş, acì erà locul de a se opintì Creştinii cu ei mai întâi.

De aceea solia lui Mihai-Vodă aveà să meargă dela Cracovia (la 6 Aprilie Regele erà acolo) [1]) la Praga. Ea într'adevăr a şi sosit câtevà zile înainte de 8—18 Aprile la Curte, şi aveà «însărcinarea hotărâtă», scrie Ambasadorul veneţian, de a-şi prezentà scrisorile în chiar mâna Impăratului şi de a-i vorbi în deosebi asupra feluritelor lucruri ce sunt de trebuinţă [? occorono]. Ce anume, nu ajunsese până atunci la cunoştinţa nimănui, dar Ambasadorul sperà, că «poate se va ştì cevà după ce va fi avut (solia) audienţă [2]). Şi această ştiinţă el o cuprindea peste o săptămână în următoarele cuvinte: Au venit»... «să ceară ajutor şi în deosebire bani, dar› adaoge veneţianul cunoscător al Curţii ‹fiindcă cer un lucru de care nu e prisosinţă aici întâmpină oare-car greutăţi în cererile lor [3]). Dacă oamenii lui Mihai vor fi avut

[1]) *Docum.* XI, 521.

[2]) *Docum.* III. 2, 92—3. Depeşa din 18 Aprilie. In acest loc nu se spune, că solia ar fi venit prin Polonia. «E arrivato in Corte un huomo mandato dal Principe di Valachia»... Dar de sigur de aceeaşi solie e vorba şi în depeşa de peste o săptămână de unde putem înţelege acest capăt «Andorono li medesimi [alcuni de Valachia] anco in Polonia mentre ora convocata la dieta»... V. nota urm.

[3]) *Ibid.* p. 95 Depeşa din 25 Aprilie.

www.dacoromanica.ro

şi altă misiune nu ştim; judecând după cele ce urmară, putem crede că da, dar putem zice totodată, că de bună seamă cu nimic n'au izbutit aieveà. Impăratul le va fi îmbunat că va trămite pe cinevà anume la Domnul lor să facă vre-un legământ dar i va fi îndemnat în acelaş timp să ţină strâns cu Ardeleanul în a cărui tratat uite că sunt cuprinşi şi căruia iel i va trămite curând ajutoare. Căci sol fu într'adevăr trămis în Ţară cum vom vedeà mai jos şi nici lui Aron cu care aveà legături formale, Impăratul nu-i trămiteà, chiar de curând, în Martie, de-a dreptul vre-un ajutor decât făgăduinţa, că va expedui acuşi oşti tari în părţile Ungariei superioare, cari unite cu ale Principelui Transilvan, să poată da pept sdravăn cu duşmnii, [1]) aşà că Moldovenii numai văzând tăria Transilvanului aveau să-şi întăriască din iei însuşi puterea şi inima de războiu. Nu ştim nici când au plecat solii. Romăneşti din Praga, dar după ce încâ pe la 25 Aprilie erà aproape ales, că nimic nu capătă, nu se poate să mai fi stat mult. Atunci rămâne vreme să ajungă acasă înainte de tratatul lui Mihai cu Sigismund Báthory, ori cel puţin înainte de ratificarea lui prin Mihai, şi vorbele goale ce ei aduseră au trebuit să pună peceata, neagra peceată pe acest umilitor tratat.

Dar erà oare situaţia lui chiar aşà de lipsită de nădejde erà primejdia din partea Turcului chiar aşà de mare, şi el în neputinţă de a se apărà sau de a fi scutit de ea? La aceasta vom puteà răspunde, dacă vom vedeà ce turburări pricinuiră în sufletul Turcilor loviturile primite dela Români de ce neajunsuri fură cuprinşi şi apoi ce gătiri de răsboi făceau pentru acest an şi încotro erau ele şi puteau fi mai ales îndreptate.

*

Sultanul Murad, care a vâzut aprinzându-se revoluţia în Ţările-Româneşti, fù scutit de amărăciunea celorlalte per-

[1]) *Ibid.* III. 1, 208—9. Szilagyi pomenind această scrisoare ce am cunoscut-o şi mai sus, într'o notă (1) din *Mon. com. Tr.* III, 350, zice că i laudă credinţa [aşà şi e] şi *promite ajutor*, ceeace, cum văzurăm, nu se întâmplă, cât priveşte pe Aron, iar de altul în acea notă nu se vorbeşte. Se poate ca scrisoarea aceasta n'a mai fost trămisă cum crede Szilagyi, dar aceasta numai e de nici o însemnătate pentru noi.

www.dacoromanica.ro

deri. La 16 Ianuarie 1595 el moare,—un domnitor slab, dar fără cruzime, stând, ca cei mai mulţi Sultani, sub stăpânirea femeilor, dintre care Veneţiana Baffa îl ştiù ţine 11 ani în ascultare, şi în monogamie aproape, până ce sora şi mama lui îi mai stricară locul prin apropierea lui de sclavele din haremul Seraiului. [1]) După el luă Domnia Mahomed III. [2]) De la acesta se aşteptau mari schimbări în toate trebile. Prin dărnicia şi dreptatea ce arătà, se credeà că va aduce la ascultare şi va inimà miliţia, frântă şi descurajată [3]). Mazilirea lui Sinan şi ridicarea lui Ferhat la Viziria mare, prima lui faptă, erà şi ea socotită de unii ca priincioasă războiului la Dunărea de jos, cu toate că trebuià să fie datorită mai mult intrigelor din Palat şi ale partidei lui Ferhat decât nemulţumirei Sultanului cu războinicul Ex-Mare-Vizir, pentrucă ar fi lăsat unele cetăţi în Ungaria fără garnizoane îndestulătoare, ceeace ar fi pricinuit perderea acelora [4]). Numai cunoştinţa acestor intrigi ca şi sentimentul nevinovăţiei lui Sinan şi a caracterului său dârj puteau îndreptăţi pe unii să zică Bailului, că el (Sinan) se va întoarce la Constantinopol—chiar de-ar ştì că i se taie căpul [5]). Totuşi se supuse, aşteptându-şi ceasul—de sigur nu prea îndepărtat—când iar să fie chemat la cârmă. Că situaţia următorului său nu erà nici de cum prorocitoare de vre-un noroc. Chiar pe atunci se adevereau primele veşti despre învingerea lui Mihai la Rusciuc, a lui Aron la Obluciţa, mărite încă de spaimă, şi ele duceau pe bietul Ferhat din Divan de-a dreptul în pat, ţinându-l două zile bolnav. Dar Sultanului încrezut îi aprinseră numai mânia căderile oştilor sale. El numì îndată doi Begberbegi pentru Ţările-Româneşti răsculate, în locul nou aleşilor Principi ce plecaseră (ba mâncaseră şi bătae) ştergând astfel printr'o poruncă Domnia Ţărilor neatârnată înlăuntru. Seimen Paşa cu 5000 de Ieniceri şi două bulucuri de Spahii, cam de 5.000 fiecare (crede Bailul), aveau să si-

[1]) Hammer, *Gesch. d. osm. Reichs.* IV, 230—1.
[2]) *Ibid.* p. 239. sqq: suirea lui în Tron.
[3]) Depeşa Bailului veneţ., Pera 11 Febr. 1595, în *Docum.* III. 1, 468.
[4]) Rapoartele Bailului dela 19 Febr. şi 6 Martie. *Ibid.* IV. 2, 187-8 şi 190.
[5]) Depeşa cit. dela 6 Martie.

www.dacoromanica.ro

luiască aceste schimbări. Dar Miniştrii arătară Sultanului cum această măsură mult ar sporì primejdia în vremea de acum: şi popoarele ce aveau să fie stăpânite de Beglerbegi au cea mai mare groază împotriva unui alt Domn decât creştin, şi vecinii, mai ales Polonii se vor aţâţà şi nu-i vor suferì. Sultaul îşi trase porunca, lăsând pe Principi să-şi mâne calea înainte. Un Domn harnic însă nu puteà să nu ia măsuri de cutropire, mari, ca primejdia cu care-l amenin-ţau răsculaţii. Incă înainte de 6 Martie, Sultanul scoteà din vistieria sa ce nu se poate atinge 120 (sau 170) de pungi, de câte 5000 de galbeni una, pentru a face faţă răsboiului; rânduià să fie gata corturile şi tot armamentul şi proviziile; poruncià să vină sub steaguri toţi ostaşii câţi au până şi numai un aspru pe zi, având să plece cu Ferhat la începutul primăverii împotriva Valachiei şi Moldovei. Totuşi se vorbià cu siguranţă că Marele Vizir nu va plecà la război, până ce nu va fi dat iarba pentru cai. Lipsià însă nu numai nutreţul pentru cai, ci şi hrana pentru oameni ajunsese foarte scumpă la Ţarigrad, se murià de foame la Adrianopol şi, se aşteptau la mai rău [1]). Intr'adevăr lipsa şi scumpeţea creşteà, cu cât veştile de perderi se tot îmmulţiau. La 19 Martie Bailul veneţian puteà scrie din Constantinopol, de atacurile lui Aron-Vodă asupra Cetăţii Albe şi Tighinei, de arderea şi prădarea multor schele dunărene prin Mihai-Vodă cu numele arătate: Silistra, Nicopole, Vidinul, unde a fost bătut Asan trimes încă de Sinan, şi de apropierea oştilor lui Mihai bine gătite, până în depărtare de 4—5 zile de Adrianopol. Ceeace va silì pe Ferhat să plece la tabără, înainte de a aveà provizii, mai încurcat de cum plecase Sinan. Tot atunci Marco Venier scrià, că fiind închise gurile Dunării de răsculaţi, cetatea aceasta, Ţarigradul adecă, e ţinută strâns asediată de toate bucatele : pâinea, carnea şi toate mâncările au un preţ ne mai pomenit şi nu se capătă

[1]) Depeşa din 6 Martie. *Docum.* IV. 2, 189—191. O parte din ea şi în III. 1. 469—70. Acì că s'a scos 120, dincolo 170 de pungi din vistieria Sultanului.

www.dacoromanica.ro

nici pe bani; poporul se răsvrăteşte (tumultua) şi se vaită fără folos [1]).

La 2 Aprilie diplomatul veneţian ne dă şi preţurile: 14 aspri ocaua de carne de vită; iar grâul cel mai rău 100 aspri chila [2]), celalalt 160; şi nici aşà nu se căpătau totdeauna. Din Moldova venise de curând un Ceauş ce-a scăpat cu fuga, îmbrăcat în ţoale de soldat cu capul înfăşurat într'o sdreanţă, în loc de fes. Intrând astfel în plin Divan, el povestià cu glas înalt de biruinţele lui Aron: Cetatea Albă, Chilia, Ismailul sunt cuprinse; Tighinea e svârlită în aer, numai cetăţuia se mai ţine. El fu aruncat în prinsoare, supt cuvânt că de spaimă a mărit mult peste adevăr lucruri de altfel mici, — în faptă, observă Bailul, ca să nu se lăţească cunoştinţa celor întâmplate. Românii lui Mihai se apropie de ţinuturile Adrianopolei, mai raportà diplomatul nostru atunci, unde lumea nu se mai simte sigură şi fuge în capitală. Iar Mihai, mândru de isbânzile sale nu se mai numeşte Vodă ci Rege, şi faima vitejiei lui a făcut, ca soldaţi din toate părţile să cură la el. E firesc că în vremuri grele lumea să cârteascà chiar şi împotriva unui domnitor harnic. Dar încă, dacă Mohamed nu se arătà să răspundă cu nimic aşteptărilor puse în el la început. Sultanul se dovedeşte nevrednic, nestatornic, şi dedat la plăceri copilăreşti, scrie Veneţianul în aceeaş depeşă. El ese zilnic la primblări de petrecere, pe mare şi pe uscat, şi ca un rău păstor nu cunoaşte şi nu-i aplecat să înveţe ce e de lipsă pentru păstrarea turmei sale, ci a lăsat sarcina Domniei pe Mamă-sa. Pomenirea Sultanului Murat e rădicată până la ceri, şi soldaţii sunt îngroziţi de răsboi şi strigă împotriva schimbărilor ce s'au făcut cu căpeteniile. Curt Aga, care cu impilările lui ne mai auzite, pentru al său folos, au răsculat Moldova şi Ţara-Românească, ar trebuì spânzurat, zic ei, şi uite că i s'a dat Paşalicul de Cairo. Aga Ienicerilor, care prin vitejia sa în răsboiul din Ungaria şi'a câştigat rangul, e mazilit... Foamea şi lipsurile dau apoi material la toate plânsorile. Sultanul la

[1]) Bailul c. Dogele 19 Martie *Docum.* IV. 2, 191—192.

[2]) O chilă = 18 — 22 ocale, după explicările lui Thúry in *Török történök* I, 413.

www.dacoromanica.ro

auzul acestor din urmă veşti din Moldova şi Ţara-Românească numià a doua oară beglerbegi pentru aceste provinţii, dar se vedeà silit, să-i desfacă iar la îndemnul lui Ferhat [1]).

La începutul lui Aprilie sosiau la Ţarigrad scrisori dela Seimen Aga, plecat la Ţara-Românească cu puţini din mulţii Ieniceri ce trebuiau să-l însoţească. El scrià lui Ferhat să nu plece până la timp potrivit, dacă nu vrea să piară de foame el şi oastea şi cu vitele împreună. Auzind Ienicerii de asta se răsculară, pe când cortul Agei erà întins lângă pădure (eşise dar şi el la oaste), strigând că nu vor plecà până nu va fi înverzit câmpul: de aceea Sultanul s'a văzut silit a amânà încă pentru o lună plecarea lui Ferhat. Apoi călărind Sultanul într'o zi prin oraş, un Ienicer cu fesul, nu cu propoada în cap, i-a eşit înainte, strigând, că Maiestatea Sa n'are cunoştinţă de lucrurile sale, fiindu-i ele ascunse de miniştrii săi, vinovaţi pentru cele ce s'a întâmplat; că a perdut multă Ţară, aci în inimă, cuprinsă şi jefuită fiind de chiar supuşii săi, de Românii din Ţară şi de Moldoveni. Sultanul a poruncit lui Ferat să-l aducă şi să-l examineze, dar Ceauşii ce-l duceau acasă fură bătuţi cu pietrii de Ieniceri, cari îşi scăpară soţul. Atunci Ferat a propus Stăpânului său să-l mazilească pe Aga, care nu ştie să-şi înfrâneze Ienicerii, ceeace s'a şi întâmplat [2]). Acuşi erà chiar el, Ferhat, ameninţat de Spahii, cari ţineau mult la Sinan iar Ferhat, isbutise a aduce în divanul dela 22 Aprilie hotărârea, prin care i se ordonà mazilitului să meargă de-a dreptul la moşia

---

[1]) Depeşa din 2 Aprilie în *Doc.* IV. 2, 193—5. Prima jumătate a ei şi în *Docum.* III. 1, 471—2, cu datul 15 Aprilie. Nu se poate hotărî care e datul cel adevărat. Dar socotind că în depeşa sa dela 7 Aprilie (*D.* IV. 2, 195; v. textul şi nota ce urmează) bailul povesteşte chipul căderii Agii Ienicerilor, pe când în ceastă cu dat nesigur numai de cărtirea Ienicerilor împotriva răsturnării lui se vorbeşte, ca şi cum răsturnarea ar fi ştiută de mai înainte (s'ar puteà însă şi contrarul; ca atunci să nu fi fost cunoscute încă detaiurile căderii lui) ar trebuì să ne ţinem de datul al doilea, 15 Aprilie. Mai mult vorbeşte pentru acest dat însă fapta, ca bailul de regulă îşi trămeteà rapoartele în fiecare Săptămână 2 şi 7 sunt prea aproape; 7 şi 15 se potrivesc întocmai,— deşì în acest timp nu se mai ţine regula, şi sunt şi rapoarte (chiar) zilnice.

[2]) Depeşa lui Venier, din 7 Aprilie. *Docum.* IV. 2, 195—6.

www.dacoromanica.ro

sa din Megara fără a intrà în Constantinopol. A doua zi, la 23, Spahiii năvăliră în divan, cerându-şi darurile obicinuite. Primiţi cu vorbe aspre de Ferat şi tăgăduindu-li-se cererea, ei începură a strigà Sultanului să le dea capul Comandantului. Şi numai Aga Ienicerilor şi Mufti (care e Papa Turcilor) îl mântuiră. Încercarea lui Ibraim, cumnatul Sultanului, numit Mare Vizir în lipsa lui Ferhat (aşadară: locţiitor, Caimacam), de a-i împăcà, nu isbutì de tot. Cei mai mulţi nu vrură să primească darurile supt condiţiunea pusă, ca numai decât să plece în tabără cu Ferhat, şi nu-l însoţiră până la Cortul său întins la poarta Capitalei ce se numià «a Adrianopolei», unde eşise cu paradă, pare, la 17 Aprilie (prima oară). [1]) Acuşi scrià Bailul (5 Mai), că aci toată lumea doreşte paceà, şi că Ambasadorul englez lăţeşte vorba, ca şi cum ar fi încredinţat de Regina să o mijlocească. Şi apoi ştiut este, adaoge Bailul, că acum câţivà ani, când se lăsară de răsboiul publicat contra Poloniei, de frica sculării Românilor şi a altor vecini (după cum s'a întâmplat acuma) tot aşà ziceau, că Englezul a mijlocit pacea [2]).

Toate aceste lucruri ne arată nedumerirea, zăpăceala Turcilor. Ele sunt tot atâtea greutăţi şi slăbiciuni pe partea lor. Şi ele nu puteau decât îmbărbătà pe Români. Dar dacă cinevà, mai ales Turcii ştiù să deà şi faţă bună lucrurilor în nenorocire. Pentru descuragiareà duşmanului şi pentru înălţarea inimilor celor ai săi, guvernul Inălţimei Sale împrăştià vorba: că Impărăţia e cu mult prea întinsă şi puterile ei cu mult preà mari, încât va puteà învinge toate acestea şi alte nenorociri; că acestui prea fericit Impărat toate-i sânt cu putinţă, ba chiar uşoare; că numai vestea plecării Generalului Ferhat în tabără va pune pe fugă pe toţi duşmanii. Pentru aceea s'a şi trimis să întindă în câmp cortul Generalului, care va plecà în câtevà zile [3]). Dacă a-

[1]) Raport Di Constantinopoli li 5 et 6 di Maggio 95», in *Arh. Curţii Turc.* f. 30 sq. Intr'un adaus la o scrisoare a lui Pálffy, din Úywahr, 13 Iunie, cu veşti din Ţarigrad, se zice: Li Spai e Gianizari in Constpli et in Adrianopoli l'uno con l'altro son tagliati a pezi una gran quantita, chi vol Sinan, chi vol Ferhat. *A. C. T.* 1595.

[2]) *Docum.* IV. 2, 196—7.

[3]) *Docum.* IV. 2, 192.

www.dacoromanica.ro

cestea se răspândeau pe la 15 Martie, când încă nu se ivise cârtitori, când toţi credeau în steaua bună a Sultanului, ele nu încetară nici după ce trântelile luate dela Români se îmbulziau, nici după ce îngrijoraţii se ivise şi creşteau în număr. Nu lipsesc oameni păţiţi scrie Bailul la 15 (sau 2?) Aprilie, cari zic că numai dacă nu va fi mai mare neunire între miniştrii Turci decât este de obicei între Principii creştini, şi dacă li se dă puţin timp de resuflat, şi ca să-şi poată face provisiile de răsboiu, nici o împotrivire nu va fi de ajuns pentru a oprì năvala nemăsuratelor, infiorătoarelor puteri otomane. Apoi că Ferhat ar vreà să supună (sogiogar) odată pentru totdeauna Ţara-Românească şi Moldova, de aceea are de gând să zidească la graniţele acelor ţări câtevà cetăţi, la ce el se pricepe foarte bine şi, cu toate greutăţile ce-l întârzie, se speră că va puteà plecà nu peste multe zile. Trei corăbii cu muniţii au şi pornit în Marea-Neagră, altele vor fi expediate [1]).

Vre-o unire între Principii creştini, în faptă nu erà atunci, şi nici o oaste împărătească ori creştină gata pentru năvală în Impărăţia Sultanului. Numai singuratice cete din ostăşimea Românilor se cutezau mai afund în pământul cârmuirii Paşalelor. Dar chiar drepte de ar fi svonurile, că vitejii noştrii străbătură până peste Balcani, şi se apropiau de Adrianopol, acestea erau năvăliri mici de pradă, şi nu puteau oprì nici turburà adunarea oştilor turceşti. C'ăci tocmai Mihai cunoşteà preà bine grozăvia puterii Padişahului, decât să poată cutezà singur să se arunce cu toatăoastea sa în inima Ţării-Turceşti, decât să-şi poată îngăduì încercarea de a luà Marelui Stăpânitor timpul ce-i trebuià pentru strângerea şi formaţiunea oastei sale.

Deci cu toată răscoala Ienicerilor şi Spahiilor, Turcul îşi putù întocmi încet o oaste de vre-o 10 mii întâi cu care Ferhat Paşa pornià din tabăra sa de lângă Constantinopol, la 12 Mai. Dar se vedeà, că nu va începe curând războiul ci va aşteptà toată luna Iunie în Adrianopole să-i sosiască mulţimea de oşti ce au fost chemate la arme din întreaga Impărăţie şi provisiile pentru ele. Şi erà sigur de mult, încă

[1]) *Ibid.* p. 195.

www.dacoromanica.ro

din iarnă, şi până acuma ni se tot spune hotărât în toate rapoartele, că împotriva Ţărilor-Româneşti, întâi contra lui Mihai, vor merge, pentru supunerea lor şi aşezarea de Beglerbegi în locul Domnilor. Acum se mai adăogeà şi părerea hotărâtă că nici cum nu se va mişcà Turcul anul ăsta impotriva Impăratului [1]), — se înţelege pentru a puteà tăbărî cu toate oştile ce va adunà asupra supuşilor săi călcători de credinţă. Având cunoştinţă de gătirile Turcilor ştiind ce i se rădeşte, Mihai trebuià să vadă şi în uşurinţa Sultanului, în zilele sburdate ce trăià, încredere în sine în loc de nepricepere, tărie în loc de slăbiciune. Şi cine ştie dacă auzià el cevà de strânsorile de inimă alə Turcilor serioşi pentru petrecăniile zilnice ale Marelui lor Stăpânitor. Cine ştie dacă străbăteà la el vestea, cum Turcii cârtiau că Sultanul joacă şi se veseleşte, în vreme ce Românii din Ţară şi Moldovenii se întrəc a le prădà şi a le trece prin foc şi sabie Ţara în ocol; cum ei murmurau acestea privind focurile de artificii cu cari îşi împodobì Ibrahim măreţul său oaspăţ dat Sultanului, cumnatului său, într'o grădină a sa pe ţărmurii Bosforului, în noaptea de 4 Mai! Şi nu erà timp (chiar de ar fi fost cine să-l vestească), ca Mihai să ştie înainte de ce trebuie să se hotărască—de corăbiile pline de lume ce tot sosiau pe Marea-Neagră în Capitală, mărind încă foametea şi suind preţul bucateor de zece ori atâta cât fuse înainte [2]).

Dar, dacă micimea sa şi cunoaşterea mărimei Turcului nu lăsà pe Mihai să ajungă încrezut pe biruinţele sale şi să cuteze mai mult decât i-ar fi fost puterea, încă un lucru venià să siluiască felul purtării lui cu Principele Ardealului: erau ochii dulci ce acesta îşi făceà cu duşmanii. Turcii nu sunt în

---

[1]) «Di Constantinopli li 5 et 6, li 7, li 20 şi încă odată li 20 Maggio 1595, in *A. C. T.* f. 30—39. Apoi «Per lettere di Constpli di 3 et 5 Aprile 1595 s'ha inteso» in *A. C.* Cod. 595. 8, 910.

[2]) Depeşa lui Venier dela 18 Mai, in *Docum.* IV. 2, 198. Raportul asupra veştilor sosite din Constantinopol dt. 5 şi 6 Mai în *Arch. C. T.* In depeşa dela 3 Iunie, *ibid.* p. 199, se zice, că au sosit vase încărcate cu familii ce au venit din «Tana» pentru că acolo au venit Cazacii şi Muscalii prădând. Fugarii s'au îmbarcat în Caffa şi «Bespio» [?], şi au venit acì să măriască confusia şi spaima.

www.dacoromanica.ro

stare să înceapă războiul până la sfârşitul lui Iulie, scrià un prieten al Curţii împărăteşti la 20 Mai, un om de încredere care ştià foarte bine (cum dovedeşte şi această arătare) tot ce se petrece în Divan, şi toată grijea lor e să pună piciorul în Ţara-Românească. Dacă Românii îi pot opri la Dunăre, atunci e rău de ei, vor perì de foame. De nu, vor fi cotropiţi Românii de mulţimea lor. «Totul atârnă de-acolo, ca Maiestatea Sa să nu-i părăsească şi ca Transilvanul să steà statornic, căci nu-mi place să văd, că a scris Marelui Turc, prin ceaşul ce a venit săptămâna trecută, că el nu s'ar fi mişcat, dacă Paşa Timişoarei şi alţi Bei nu i-ar fi făcut atâta pagubă în ţările sale şi n'ar fi cuprins atâtea sate (ville), fiind dorinţa lui de a ţineà vechea prietenie, şi că e gata totdeauna a o ţine, îndată ce i se va înapoià ce i-a fost luat». Deşì Turcii se tem de înşelăciune, zice corespondentul mai departe, totuşi expeduiesc din nou pe acelaş Ceauş cu «scrisori şi noui capitulaţiuni, făgăduind Transilvanului întoarcerea celor luate, şi prietenia şi legămintele avute cu Sultanul Soliman» [1]). Şi am văzut într'alt loc, că Principele ardelean nu făceà nici un secret din tocmelile sale cu Turcul, nici înaintea Împăratului, mai mărind încă (poate în chip mincinos) făgăduinţele ce i le-ar fi făcut Turcul [2]). Iar Mihai nu puteà să nu ştie de acest schimb de vorbe prieteneşti, mai ales că erau făcute prin Ceauşi veniţi anume la Ardeal. Dacă nu va fi ştiut de mărturisirile Principelui asupra lor la Praga, dar negreşit că ştià multe din Ardeal, şi poate şi din Ţarigrad, unde mişunau spionii creştini [3]). În sfârşit nici nu erà lipsă de spioni: şi la Mihai a fost trimes un Ceauş, pe timpul

---

[1]) Raport anonim. «di Constantinopoli li 20 di Maggo 1595, *A. C T.* f. 36. cf. şi raportul Bailului din 18 Mai, în *Docum.* IV, 2, 198, către fine.

[2]) V. mai sus.

[3]) In depeşa-i dela 19 Febr. 1595. M. Venier scrie; Alessandro Georgiano con quei della famiglia sua, se ben sono Cristiani portano la sessa [sic! doară fessa] bianca al modo de Turchi, a parlando Turco, et mescolandosi con Turchi senza esser conosciuti Cristiani possono intender molte cose». *Docum.* IV. 2, 185. Cf. *ibid.* p. 188, depeşa din 20 Febr; p. 190, 6 Martie; p. 200, 3 Iunie (s'a dat poruncă, de frica de rebeliune, ca toţi creştinii ce au venit de cinci ani încoace în Capitală, să iasă de acì în 6 zile); şi 16 Iunie.

www.dacoromanica.ro

cuprinderii Brăilei, să cerce să-l mâlcomiască [1]). Şi e prea firesc, că acesta a trebuit să-i spună, că uite cu Ardeleanul se împacă Înălţimea Sa Sultanul: doar un astfel de cuvânt erà cel mai bun temei pentru a artuţì pe Mihai la supunere, dacă erà de artuţit.

Erà de artuţit? Am zis cuvântul privind în gândul Turcilor, şi ne-am dat prin el tot-odată şi judecata asupra răspunsului ce Mihai le puteà dà, trebuià să le deà. Lipsit de ajutorul Marilor Puteri, ba lipsit de ori-ce ajutor străin, cu Ardeleanul foarte de puţină nădejde în spate, a cărui ajutor îl puteà câştigà numai cu perderea rangului de Domnie cum îl avuse peste Ţară şi cu perderea şi a acelui grad de neatârnare politică a Ţării ce i-o lăsase Turcii,—numai apropierea de foştii săi ocrotitori, cu care se răsboià, îi mai rămâneà s'o cerce pentru a se puteà mântuì de supunerea oarbă către Ardeleanul şi de cotropirea lor. Fără ca ei să-i fi întins întâi mâna, Mihai erà nevoit să se gândească la aceasta. Dar fie că s'a gândit sau nu, întoarcerea la ascultare îi erà închisă. După câte le-au făcut, Turcii nu-l mai puteau iertà. Şi dacă ei îi trimeteau daruri, şi cercau să-l întoarcă şi să-l întărească în ascultare pe el şi poporul său, alegându-şi ori nimerind foarte bine momentul, ei nu se puteau apropià de el decât cu rău în cuget: să-l amăgească, pentru a-l cutropì pe el şi ţara mai uşor. De aceea ori-ce om cuminte nu se puteà lăsà înduplecat la îmbierile de pace ce le aduse Ceauşul. O primire şi o slobozire acasă politicoasă erà tot ce i-ar fi făcut ori-cine şi astăzi. Şi Mihai l-a primit, l-a ascultat, a luat darurile şi l-a lăsat să plece cu omenie, fără îndoială şi cu daruri. Dar asprimea vremurilor de atunci şi starea sufletelor aprinse de răsbunare a foştilor asupriţi au făcut, că la întoarcere, Ceauşul cu soţii săi să fie ucis şi jefuit de poporul său de ostaşii Ţării (da quelle genti) [2]) poate fără ştirea Domnului.

Din toate câte ştim, câte am văzut, înţelegem, că lui Mihai nu-i rămâneà alta, decât să se arunce în braţele Ardeleanului,

[1]) *Docum.* III. 2, 97. Raport din Praga, 9 Mai.

[2]) *Docum.* III. 2, 97. Depeşa din Praga, 9 Mai. Vestea a fost adusă de un nobil ardelean, trimes să arate căderea Brăilei.

www.dacoromanica.ro

să-şi asigure ajutorul cel mai mare ce se puteà dela el, cu ori-ce preţ ar fi fost de câştigat şi să-l împedece pe acesta de a se împăcà el, care puteà s'o facă, cu duşmanul cumplit, ce-l ameninţà cu sdrobire şi Ţara cu perzirea ei ca Ţară creştină.

Dieta Transilvană, la care fusese chemat, trecuse (16 Aprilie—2 Mai), fără ca Mihai să fi venit. Şi nici deputaţi anume nu ştim să fi trimes. Că va fi venit vre-un boier cu vre-o vorbă oarecare de îndreptăţire trebuie să credem: Principele se lăudà câteva zile mai înainte, că de n'or venì Voivozii români nici deputaţiuni nu vor trămite, i va înlocuì pe amândoi [1]). Toată pomenirea ce se face de Ţările româneşti în articolele acestei diete esto cuprinsă în mulţămirea ce o aduc Principelui representanţii ţării, «că, după ce cu învoirea tuturor s'a lăpădat de prietenia Păgânilor , cu bună îngrijire nu numai şi-a apărat hotarele Maiestatea Sa [Sigismund], ci le-a şi mărit cu provincii» (art. 1). [2]) Dar Principele şi sfetnicii săi nu puteau aveà nici o supărare pentru lipsa Românilor dela dietă. Vorba erà, politica lor să isbutească: Ţara să li se supună. Şi «socotind ce chip ar fi mai potrivit şi mai sigur pentru a înjugà acele naţiuni , scrie Ambasadorul veneţian din Praga la 30 Mai [3]) — raportând de scrisorile dela 14 Mai trimise din Alba-Iulia —, «fu hotărât, că silinţa şi întocmirea, ca ele de bună voie să se imbie la ascultare şi să cearà ajutorul Transilvaniei pentru a se apărà, e modul cel mai cuminte pentru acele popoare şi mai puţin urâcios pentru vecini . [4]) Nici n'aveà lipsă Transilvanul a chibzuì mijloacele pentru împlinirea planului său: Numai tăgăduirea ajutorului erà de ajuns. Celelalte le întocmise mersul întâmplărilor, neputinţa Domnului român de a câştigà vre-un ajutor dela Poloni sau de la Impăratul, răsturnarea vecinului său Moldovean prin Sigismund Bá-

[1]) *Docum.* XII, 43. Raportul lui Marini din 10 Aprilie.

[2]) *Mon. Com. Trans.* III, 466—7 (Törvények és irományok, nr. XXVIII).

[3]) Ambasadorul adauge aci: «come scrissi a Vostra Seientà». Scrisese la 16 Mai (*Docum.* III. 2, 99), dar numai despre Moldova, că Principele, după cum se scrie din Ardeal, ascultă sfaturi şi cuvântări, *cum* s'ar puteà mai bine supune de tot acea provinţă.

[4]) *Docum* III. 2, 103. Praga, 30 Mai.

www.dacoromanica.ro

thory. Numai călcarea lăgămîntului din Octomvrie 1594, pentru apărarea şi răsboirea împreună împotriva duşmanului, aveà s'o facă Principele. Şi ce uşor îşi calcă cei mai tari cuvântul în faţa primejdiei prietenului lor mai slab!

Astfel Mihai, neputând aşteptà singur potopul ce ştià că are să vină peste ţara sa dela Turci, se văzù silit a trimete o mare deputaţie la Ardeal, ca să tocmiască şi să aşeze acolo cu Principele şi sfatul lui legăminte tari de hotărât şi puternic ajutor ce să i se deà. A trimes şi pentru că «nu se putù suferi» să nu trimeată, zice Cronica din acel timp, auzind cum Báthory Sigismund a făcut svat cu toţi voivozii [adică nobilii] Ardealului, cum să scază pre Mihai Vodă despre Ţara Muntenească, să fie mai mic, şi ascultător de poruncile lui, şi să-i opriască ţara cu tot venitul ei». [1]) Nu cunoaştem instrucţia ce Mihai a trebuit să deà deputaţilor săi, dar fără îndoială, că ea nu puteà fi decât în înţelesul mărturiei cronicarului vremii.

Ei trebuiau să încheie un contract de ajutor unii cu alţii, pentru preţul cunoaşterei Ardeleanului de Suveranul Domnului şi a Ţării lor: «cum Mihai-Vodă să fie ascultător de Bator Sigmon, iar de ţară să n'aibă scădere [adică: în trebile din lăuntru ale ţării Sigismund să nu se amestece]» «ci să şi-o ţină deplin, şi să se ajute unii cu alţii, cum le-au fost jurământul dintâiu». [2]) Imputerniciţii au putut plecà pe la 10 Mai din Târgovişte, pe timpul când poate sosià ori puţin mai lipsià să sosiască Trimisul lui Mihai dela Impăratul,[3]) pentru că o Cronică ardeleană pune pe 2/12 sosirea lor, [4]) şi mai ales pentru că la 14 Mai se trimiteau scrisori din Alba-Iulia la Praga cu ştirea, cum legământul s'a şi încheiat cu Principele, şi că delegaţii Domnului român au şi făcut jurământul de credinţă şi ascultare. Aşà ne raportează Ambasadorul veneţian din Praga încă la 30 Mai, însemnând din capitolele ce Românii «se rugară să fie primite, ca mai de frunte următoarele: «Voivodul Ţării-Româneşti şi fiul şi ur-

---

[1]) *Cronica anon.* în *Mag. ist.* IV, 280.
[2]) *Cronica anom.* l. c. p. 280.
[3]) Vezi mai sus p. *255-6*.
[4]) *Chron. Fuchs.-L.-Olt.* 141.

www.dacoromanica.ro

mătorii lui să fie întăriți în guvern, făgăduind ei de a-l primì şi ţineà «[pe Sigismund]› ca pe Principele lor legitim, şi de a-l ascultà ca pe Domnul lor; să fie îngăduit, că supuşii să se folosească de vechile lor drepturi (privilegii), şi slujbele Provinciei să nu fie schimbate›. Preoţii să nu fie asupriţi şi venitele lor să le fie lăsate întregi; nici o schimbare în materie de credinţă să nu se facă; soldaţilor să le fie poruncit să ocrotească Ţara-Românească şi să nu-i facă pagube, ca în trecut. Principele primì, zice martorul nostru, acestea şi alte articole de mai mică însemnătate, şi ei i jurară credinţă şi supunere. [1]) Totuşi la 14 Mai nu erà încă încheiat contractul cu boerii români: el poartă datul din Alba-Iulia 20 Mai. Şi condiţiile lui sunt cu mult mai grele de cum s'ar părea, după scurta arătare a Ambasadorului veneţian, deşi altfel, din asemănarea lor [2]) putem pricepe, că punctele de frunte erau primite de Români încă pe timpul expeduirei scrisorilor din Ardeal, la 14 Mai. De acum şi până la 20 se va fi aşteptat răspunsul Domnului român, despre care avem o mărturie din apropierea Principelui ardelean, că sosì chiar în ziua aceasta, spunând că primeşte capitolele asupra cărora s'au învoit [3]).

Dar să vedem cuprinsul acestui umilitor, acestui dureros contract, prin care se desfiinţează o Ţară, un Stat.

Sigismund (din mila lui Dumnezeu Principe al Transilvaniei, Moldovii, al Ţării româneşti şi al Sfintei Impărăţii romane [4]), Domnul părţilor Ţării ungureşti, [5]) Comitele Secuilor) po-

[1]) *Docum.* III. 2, 103. Depeşa dela 30 Mai

[2]) Pentru aceasta a fost pus şi cuprinsul dat de Veneţian.

[3]) *Docum.* XII. 50, Duplicato di avvisi dello stato di Valachia, mandato con le lettre di 25 Maggio [95]. E, pe cât se pare dela Episcopul di Cervia.

[4]) Mai pomenesc odată pentru cetitorii mei — la întâmplare — din popor, că aşà se numià Impărăţia germană (nemţească), adică mulţimea ţărişoarelor nemţeşti ţinute la una foarte slobod cu domnitorii lor (de felurite ranguri) cu tot, supt stăpânirea mai înaltă a Impăraţilor aleşi, cari de mai mult timp erau din Casa Habsburgilor, domnitoare în Austria. Ardealul în contractul încheiat în iarnă cu Impăratul îşi ceruse şi rangul de Principe al Impărăţiei.

[5]) Se'nţelege câtevà comitate din Răsăritul Ungariei, ce erau lipite şi se ţineau de Ardeal.

www.dacoromanica.ro

vesteşte în începutul acestui legământ, cum s'a lăpădat de Turcii călcători de credinţă şi a prins armele să ajute Republicei creştine şi Ungariei împotriva lor, cum s'a apucat să scoată din robia lor ţări şi provincii ca să le deà iar vechea şi mult dorita lor libertate. Astfel unind trupele sale cu ale Ţărei-Româneşti a dat ajutor [1]) Măriei Sale Domnului Mihai-Vodă, «care încă mai naintea, părăsind rea credinţa Turcilor, cu legătură de jurământ ni se supusese nouă» zice Principele, împreună cu toate treptele Ţării sale, şi învingând duşmanii cu bună isbândă în multe bătălii şi scoţându-i afară din acea Ţară, i-am dat libertatea. Pomenind apoi de «multele bătăi» date Turcilor în Bulgaria încheie începătura legământului şi zice: Dar, ca să se poată cârmuì mai uşor, după legea creştină, acea Ţară adusă prin noi în libertate din furia Barbarilor, şi să se poată apărà de duşmani, am chemat la noi boieri de frunte din acea Ţară cu plină putere de tocmeală şi cu însărcinarea tuturor, şi din puterea Voivodului Mihai şi din a staturilor acelei Ţări, ca să se tocmiască şi să facă legătură, şi s'a ajuns la aceste legăminte şi învoieli, precum sună:»

Legământul şi învoiala încheiată [Pacta et conventa inita] între Serenisimul Principe, Domnul Sigismund (etc. ca mai sus) şi spectabilul şi magnificul Domn Mihai, Voivodul Ţării munteneşti [2]) (regni) a Serenităţii Sale şi toate staturile şi boierii acestei ţări, fiind de faţă, din partea Serenităţii Sale, Magnificul domn [3]) Ştefan Ioşica, întâiul Cancelar şi sfetnic al Serenităţii Sale şi generosul domn George Ravazdy, sfetnicul aceleiaşi Serenităţi şi Căpitanul cetăţii Úyvár, delegaţi anume pentru tocmeală din partea Serenităţii Sale; iar pentru per-

---

[1]) In documentul tipărit cu foarte multe greşeli (de cari bâjbâe colecţia Hurmuzaki în partea apărută mai de mult) în *Docum.* III. 1, 472 sq. (după un exemplar aflat în archivul. Media din Florenţa), lipseşte «operam daremus prin ce fraza rămâne neînţeleasă. Propoziţia se află însă la p. 210, unde actul mai e tipărit odată cu mici schimbări (după Bethlen) şi cu lipsa a 4 articole de către sfârşit.

[2]) Voivod aşadară cum erau mai nainte de Turci Voivozii ardeleneşti faţă de Ungaria regală. Slujbaşii însărcinaţi de Regii ungureşti cu cârmuirea Provinciei transilvane, fără a fi Domnii Ţării.

[3]) Titlu la fel cu acela ce i se dete lui Mihai

www.dacoromanica.ro

soana Voivodului şi a staturilor acelei Ţări transalpine a Serenităţii Sale, Venerabilul Ieftimia Arhiepiscop din Târgovişte, Luca, Episcopul dela Buzău, Teofil, Episcopul dela Râmnic, apoi generoşii Mitrea Vornicul, Chesar [1]) Vornicul, Dumitru Logofătul [2]); Dan Visterul, Teodosie Visterul, Radu Postelnicul de Cheptoronie [?] [3]); Radu Clucerul, Radu Postelnicul mare, Borcea Logofătul, Vintilă Clucerul, Stănilă Postelnicul şi Preda Logofătul, cu plină şi îndestulătoare instrucţie şi cu însărcinare pentru toate dela Mihai-Vodă şi dela toate staturile (ordinibus) mari şi mici ale acelei Ţări, delegaţi ca să se tocmească şi să încheie lăgământ, care a fost făcut şi încheiat în Alba Iulia din Transilvania, la 20 Mai, anul Domnului 1595, şi trebuie ţinut nevătămat din amândouă părţile». Articolele contractului ar fi acestea:

1. Delegaţii români declară, că aruncă› toată stăpânirea, prietenia şi robia Turcilor, şi se supun (subiicimus) lui Sigismund, ei înşişi şi cu toate rangurile mari şi mici şi tot poporul Ţării lor şi împreună cu Voivodul Mihai şi îşi predau în stăpânirea lui (in potestatem illius tradimus) toată Ţara lor cu toţi locuitorii ei, cu putere absolută de împărţirea dreptăţii şi de stăpânire. Ba încă «îl alegem pre el›, adaug împuterniciţii în diplomă, adecă pe Sigismund, ‹îl aşezăm şi îl înălţăm ca Principe al nostru, şi ca Domn şi Rege moştenitor al Ţării noastre Munteneşti». Incă de mult au prins ei nădejdea, mai zic aceşti oameni, pare—pentru a linguşì pe Principele şi a-şi ascunde sâluirea—, că Serenitatea Sa i va apără şi scuti împotriva sălbăticiei Turcilor şi a tuturor duşmanilor şi-i va întărì în vechea lor libertate, judecându-i după dreptate, ca pe celelalte ţări şi ţinuturi supuse poruncilor (imperio) Serenităţii Sale.

---

[1]) Aşà de bună seamă trebuie citit în loc de Kizar (la pag. 210 Krizar). Cel puţin aşà îl întâlnim mai târziu.

[2]) Cronica an. p. 260 are Isaf Lagofătul; pe lângă el sunt cu numele acì, din lumeni, Mitrea şi Dumitru Vornicul şi Radu Buzescul; întâi fusese numite capetele bisericeşti, episcopii numai cu rangul.

[3]) «de Cheptoronie, un nume greşit de sigur, care lipseşte în reproducţia după Bethlen. *Docum.* III. 1, 40.

www.dacoromanica.ro

Al 2-lea [1]). Pentru întărirea şi mărturia acestei supuneri, ei cei de faţă pun jurământul de credinţă› în numele Voivodului Mihai şi a tuturor popoarelor ţării lui, şi pe act îşi pun sigilele şi subscrierile lor. «Tot aşà vor trebui să facă şi Mihai, pus acuma ca Voivod, şi în viitor pe vremea aşezării Voivodului împreună cu toate treptele şi staturile Ţării Munteneşti.»

3. Fiindcă Serenitatea Sa nu poate şedeà în ţara aceasta le pune un Locotenent cu numele de Voivod, pe care treptele Ţării îl vor cere la dorinţa tuturor, dar care trebue să ştie limba Ţării, să cârmuiască Ţara după aşezămintele ei şi să judece pricinele după drept şi lege, în înţelesul vechilor libertăţi şi obiceiuri ale Ţării, şi după acest legământ de acum, ascultând poruncile Serenităţii Sale şi ale urmaşilor lui.

4. Principele va trimete Voivodului, în semn că el slujeşte în locul şi în numele lui, un steag militar, un toiag (sau buzdugan) şi o sabie.

5. Voivodului, ca să poată cârmuì mai cu uşurinţă, i se vor da 12 boieri într'ajutor, oameni cunoscători de treburi, în vârstă şi păţiţi, cu cari se va sfătuì atât la pricini judecătoreşti, cât şi la cârmuire. -- Dar aceşti boieri nu numai vor fi puşi din puterea, cu ştirea, şi voia Principelui şi a următorilor săi, ci şi scoate numai aşà se vor puteà.

6. Cât priveşte venitele Ţării se hotărăşte, că de câte ori Principele va ţineà dieta Transilvaniei, vor fi trimeşi delegaţi şi din Ţara-Românească, cari la dorinţa Serenităţii Sale şi a următorilor săi vor trebuì să pună dăjdii după trebuinţă. In aceste diete şi adunări publice deputaţii români vor aveà locul lor ca şi ceilalţi delegaţi cu dreptul de a face propuneri şi a da vot; numai Voivodul şi boierii Ţării-Româneşti să fie înaintea Moldovenilor.

7. Dajdea statorită o va publicà Voivodul şi cei 12 boieri, dar o vor încasà boerii rânduiţi anume de Principele şi lui îi vor da socoată amănunţită în fiecare an de tot ce s'a încasat şi ce s'a cheltuit.

8. Venitul Voivozilor îl va hotărâ (ordinabit) Principele

---

[1]) Incheieturile nu mai sunt puse cu număr. Socot însă că e mai limpede a le numărà.

www.dacoromanica.ro

după trebuinţele cuvenite, în urma cererii Ţării şi a boerilor.

9. Toate dăruirile, scrisurile (inscriptiones) şi întăririle Voevozilor de până aci vor fi lăsate în putere. In viitor însă numai în numele şi supt sigilul Principelui şi al următorilor lui [1]) se vor da astfel de scrisori şi privilegii, iar preţul lor va fi după legea şi obiceiul acelei Ţări; dar moştenirile nu se pot da altora de cât pământenilor.

10. Pricinele se vor judecà înaintea judecătorilor de rând, după vechile aşezăminte şi legi ale ţării, şi se vor sfârşi înaintea Voivodului şi a celor 12 boieri. Abatere se face cu toate pricinile criminale, cu acelea cari privesc viaţa şi *averea* boerilor. Acestea rămân în seama Principelui. Dacă însă cinevà din ei va fi pedepsit, bunurile lui vor fi lăsate moştenitorilor lui legitimi, după obiceiul acestei ţări.

11. In acest fel de cârmuire se cuprinde toată Ţara Muntenească între vechile ei hotare: de la Moldova şi de la Munţi până la mijlocul albiei Dunării, în toată întinderea ei de la Ruşava până la Brăila. [2]) Intre aceste hotare vechi se trag şi venitele Ţării. Tot ce se va cuprinde însă de aci înainte cu arme comune, ori prin orice fel de silinţă a Serenităţii Sale şi a urmaşilor lui, cetăţui, cetăţi, oraşe, moşii, ţinuturi sau ţări, vor fi lăsate numai în a lor adecă a Ardelenilor) liberă stăpânire şi cârmuire.

12. Cinul preoţesc şi călugăresc va fi lăsat în vechile lui obiceiuri, legi şi ceremonii şi în toate libertăţile lui, şi îşi va puteà trage venitele obicinuite neştirbite.

13. «Toate parochiile româneşti aflătoare în Ţările Serenităţii Sale vor stà şi ele supt judecata şi despusul Archiepiscopului dela Târgovişte, după hotărârile dreptului şi ale cinului (ordinis) preoţesc al acelei Ţări, şi îşi va puteà luà venitele obicinuite şi ordinare».

14. Titlul ce se va dà Principelui va fi cel cunoscut din începutul acestui act, cu adausul de «domnui nostru prea mi-

---

[1]) «Sub nomine et sigillo Sertis Suae et eius succesorum» lipseşte — iar din greşală de tipar — la p. 474.

[2]) ...«ex parte Moldavia et Alpium: a partibus Danubii ad usque medium ipsius Danubii alveum: a Brailla ad usque oppidum *Ressama*» [in celălalt tipar, p. 212: *Ressana*]. Fără îndoială numele din urmă e citit greşit de copiator, şi nu poate fi de cât Ruşava (=Orşova).

www.dacoromanica.ro

lostiv» ; iar Voivodul va fi intitulat din partea lui şi a urmaşilor: «Spectabilul şi Magnificul Domn Mihai, Voivodul Ţării noastre Munteneşti etc.»

15. Voivodul nu se va numì «din mila lui Dumnezeu» şi nu va numì ale sale nici oraşele nici locurile acelea de unde va trimete scrisori Serenităţii Sale şi urmaşilor, nici oricare alt loc.»

16 Voivodul va folosì numai sigilul său familiar, sigilul Ţării însă va fi predat lui Sigismund.

17. Toţi slujbaşii Ţării vor fi ai Principelui şi nu ai Voivodului ; «Voivodul Ţării româneşti va fi socotit între sfetnicii Serenităţii Sale şi ai următorilor lui.»

18. Voivodul nu va puteà trimete solii şi nu va puteà tratà cu nici o putere din afară ; dacă are vre-o lipsă va rugà pe Principele şi acesta va grijì de trebile lui şi ale Ţării.

19. Dacă vre-un ostaş unguresc sau de altă naţie va fi făcut vre-o nedreptate locuitorilor Ţării, din partea lui va fi judecat prin Căpitanul Serenităţii Sale, pus acolo. Din potrivă, dacă vre-un ostaş român, sau alt locuitor al Ţării va fi făcut vre-o siluire vre unui ostaş al Principelui, din partea aceluia va judecà chiar Voivodul prin Vornic. Iar dacă cinevà va năvălì cu puterea asupra persoanelor şi curţilor boerilor împotriva dreptului şi cuviinţei, să fie pedepsit cu capul.

20. Intre cei 12 boieri juraţi, grec de naţiune *nu* poate fi, nici vre-o slujbă privitoare la cârmuirea acelei Ţări nu poate căpătà: să facă negustorie e slobod.

21. Prânzurile şi darurile ce e obicei a se da [se înţelege din partea Voivodului] la Paşti şi la Botezul Domnului, să se dea din venitul public al Statului.

22. Pacea cu Turcii să nu se poată statorì altfel decât cu condiţiunea, ca şi provincia Munteniei să fie cuprinsă în ea, dar să ie lăsată Principelui, cum spune şi învoiala Principelui cu Impăratul Rudolf.

23. Boierii şi Voivodul pot fugì în Transilvania, la vreme de lipsă [ce Dumnezeu să ferească], îşi pot stăpânì ~~trebi~~ bunurile lor liber de aci, şi nu vor fi daţi pe mâna Turcului.

24. Boierii aleşi de Principe şi cei ce vor aveà moşii nu sunt îndatoraţi să plătească dajde şi nu vor trebuì să

www.dacoromanica.ro

facă, pentru acele moşii, nici Voivodului nici altora, vre-o slujbă ţărănească («*plebea servitia*», adică slujbe iobăgeşti).

25. Colonii şi iobagii, ce vor fugì pe ascuns de pe o moşie pe alta, vor fi daţi îndărăt, numai decât[1]).

26. Voivodul şi toţi slujbaşii vor face jurământul de credinţă către Serenitatea Sa şi urmaşi pentru ţinerea acestui legământ atunci, când se va trimite Voivozilor steagul milităresc.

In sfârşit urmează două puncte prin care amândouă părţile mărturisesc că au întărit legământul acesta prin subscrierea şi punerea sigilelor, — din partea Ardelenilor, întâi Principele [2]).

Boerii Ţării-Româneşti făcură jurământul la 27 Mai şi plecară acasă. Indată — în urma lor — fu trimes George Palatici, Banul Logojului ca să ducă umilitului Voivod steagul şi toiagul, semnele de cărmuitor peste Ţară în numele Principelui, adică semnele Domniei perdute, şi să aducă ratificaţiunea tractatului din partea lui Mihai[3]). In mânile lui Domnul şi Boierii puseră jurământul cerut, jurând de bună seamă în inima sa ruptă nefericitul Domn cel puţin — şi doar o parte din boieri — şi răsbunarea cuvenită.

La 1 Iunie sosiră delegaţii moldoveni [4]), Un contract întocmai ca cel cu Ţara se încheiă şi cu Moldova în ziua de 3 Iunie, tot în Alba-Julia, prin Vistierul Ţării, boierul Ioan Călugărul şi Mihai-Aga «hătmanul» (capul oştilor vrea să zică) [5]), în numele lui Ştefan Rezvan, «Voivod pus de noi acolo», zice Principele în document şi în numele tuturor boierilor şi treptelor acelei Ţări, delegaţi fiind din partea Principelui pentru tocmeală Cancelarul St. Ioşica şi consi-

---

[1]) Articolele cu n-rile 22 până la 25 lipsesc în reproducţiunea (după Bethlen) dela p. 212.

[2]) *Docum.* III. 1. 472—476 şi 209—213.

[3]) Gyulafi L. *történeti maradványai* în *Tört. Tár.*, t. 16 (1893), p 131. E şi ediţiune sep., formând t. 33 din *M. H. SS.* Szamosközy IV, 49. După el, la 17 Mai, boierii «se legară cu jurământ Principelui, în numele întregei Ţări». Dovadă că datul lui e stil vechi.

[4]) Ghyulafi, în *Tört. T.* 16, 131.

[5]) Vezi tâlcuirea slujbei dată de Miron Costin, în «Arhiva istorică», I. 170.

www.dacoromanica.ro

lierul Pancratie Sennyei [1]). Singurile deosebiri între contractele celor două Ţări româneşti cu Ardealul, ar fi un articol nou pe partea Moldovei: 1. Dreptul Principelui de a numì Căpitani peste cetăţile şi castelurile ei,— ceea ce nu e decât o dovadă că în Ţara-Românească nu erau întărituri. Altmintrelea punctul era de prisos: toate slujbele Ţărilor erau doar la dispoziţiunea Principelui şi Voivozii n'aveau dreptul să numească pe cinevà în ele. 2. Episcopii» moldoveni nu căpătau nici un drept asupra parochiilor române din Ardeal: nu-l mai puteau căpătà, fiind dat Mitropolitului Ţării Româneşti. Semnele cărmuirei peste Moldova, steagul şi toiagul fură date lui Şefan-Vodă prin Gaşpar Kornis, generalul oştilor transilvane din Moldova, la 27 Iunie. Martorul care ne povesteşte acest fapt, petrecut în fiinţa lui de faţă, zice despre Vodă-Ştefan, ‹care mai înainte s'a numit Resovan (adecă Rĕsvan), că «erà de sigur de naţiune ţigan»[2]).

Privind aceste tratate nu putem zice mai puţin decât că prin ele se şterge fiinţa Statelor româneşti: Moldova şi Ţara Românească îşi perd Domniile — nu numai pe cele pământene, ci orice fel de Domnie a lor — şi sunt prefăcute în Provincii, în ţinuturi ardeleneşti [3]). Nu-i vorbă, am puteà zice că şi mai înainte erau ele un fel de provincii ale Turcului, şi Turcul le şi numià aşà, dar nu încetase a-şi păstrà firea lor de *State* [4]): erau State în toată forma, în marele Stat Turcesc.

---

[1]) Publicat, tot după Arh. Medici, Florenţa, în *Docum.* III. 1, 477—80.

[2]) M. Weiss, *Liber Annalium*, in *Fundgruben* III, 145 (und war gewiss nationis aegyptiacae. Alte dovezi pentru asta nu avem).

[3]) Acest lucru intră numai decât în conştiinţa păturilor mai de sus ale poporului moldovean, cel puţin. Intr'o scrisoare trimeasă din Moldova birăului, pârgărilor şi pârcălabului şi la tot satul Bistriţei, trimiţătorii se roagă, să nu se oprească oamenii şi neguţătorii prin pâri şi prin datorii, *că acmu, cu mila lui Dumnezeu*, să fie Măria lui Craiu sănătos şi Domnu nostru Ştefan-Vodă, *iaste o ţară ca alalaltă*»... Iorga, *Docum. rom. din arch. Bistriţei* I

[4]) La 24 Iulie 1592 Nunţiul papal scrià din Praga: «Qui si è sparsa una voce che Bassa di Bosna habbi preso il Valacco et mandatolo a Constantinopoli et *redotti quei Stati in provincia, come tutti li altri del Turco;* il che non si crede.. se bene è cosa vecchia l'essersi detto che il Turco haveva animo di farsene signore affatto». *Docum.* XI, 268.

www.dacoromanica.ro

Nu numai tratatele lor cu Turcii, pe cât le cunoaştem, (pentru Ţara-Românească cel dela Nicopole, 1392 sau 1393 — a. H. 795 —, cel dela 1416 sau 1418 [1]) — a. H. 819 sau 820 —, cel dela Adrianopole, 1460 — a. H. 865 —; pentru Moldova, cel dela 1511 [2]) şi 1529) [3]), ci şi praxa, istoria relaţiunilor dintre ele şi Impărăţia Sultanilor, mai sigură de adevăr decât toate actele dovedesc că, pe lângă toată supunerea Ţărilor româneşti, suveranitatea lor n'a fost atinsă până atunci. Sultanul «nu cere altceva decât supremaţia peste suveranitatea acestui Principat», se zice în întâiul articul al tractatului încheiat de Mohamed II cu Vlad Ţepeş la 1460 (luându-l aşà cum îl avem, cu rezerva cuvenită, [4]) înaintea espediţiunei în contra lui, şi un tribut de 10.000 de

---

Aşadară chiar în timpul cel mai rău (vorbind numai de vremea dinainte de Mihai-Vodă) lumea politică, Curtea din Viena, ţineau de *State* Ţările şi nu de *provincii*, peste cari Turcul nu erà deplin Stăpân. Ba o mărturie foarte sus pusă dela sfârşitul secol. XVIII ne spune, că chiar în limba Cancelariei de stat turceşti Ţările româneşti ne fiind guvernate prin Paşale erau numite Regate ca şi Algeria, Tunisul, Maroco, Egiptul şi Tartaria. D'Hauterive, *Mémoire sur l'état ancien e moderne dela Moldavie* (en 1787), Bucarest 1902, p. 280.

[1]) Acesta e pomenit numai de Hammer (apud Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman*, Tom. I. Paris 1897, p. 9. Nr. 30) şi Cantemir, *Istoria Imper. Ottom.* ed. rom. din 1876, t. I, p. 98.

[2]) Acum publicate în colecţia D. A. Sturdza, intitulată *Acte şi Documente relative la Istoria Renaşterei României*. I. 1, p. 1—6. Cel d'intâi tractat dela 1392 sau 93 a fost tipărit în întregime la 1866 în *Archives diplomatiques* (Tome deuxième), Paris, p. 293, reprodus fiind din Ubicini, *La question des Principautés*, 386. Nu ştim şi nu putem judecà întru cât e de autentic. Mai e tipărit şi în colecţia lui I. de Testa, *Recueil des traités de la Porte ottomane avec les puissances étrangères*. Tome V, Paris 1882, p. 284. Limba acestei traducţii se deosebeşte puţin de cele 2, cari sunt la fel între sine. Totuşi în colecţia românească se află în art. I un plus: «et de conlure des traités d'amitié avec eux» (adecă: avec ses voisins) care lipseşte în cele două; şi în art. ultim. V, tributul e pus cu 3.000 bani roşii de ţară sau 3.000 piaştri turceşti, pe când celelalte 2 ediţii au 3.000 bani roşii de ţară sau 5.000 piaştri. — Celelalte două se află şi ele atât în Arch. dipl. p. 294 şi 295 cât şi la Testa, p. 285 şi 286. Al doilea diferă puţin în ediţiile cele două streine de cel din cea românească (în aceasta şi datul Hegirei 872 e falş); al treilea tratat e cam la fel în toate 3 ediţiile. Datul acestui din urmă, la Testa, e 1513 (a. H. 919).

[3]) Acesta se află numai la Testa, V, 287—8.

[4]) Aşa numai în Archives diplomatiques şi la Testa.

www.dacoromanica.ro

piastrii [1]). Deşi vasalitatea Ţării româneşti datează cu adevărat dela resturnarea lui Vlad, biruit de armele turceşti, în primăvara anului 1462, şi dela instalarea fratelui său Radu cel Frumos prin aceştia în Tron [2]), dar nu se ştie să se fi încheiat cu Radu alt legământ. Ţările aveau Voivozii lor, la început aleşi de ele, întăriţi de Sultani, în urmă, din pricina întrecerii între peţitorii de Tronuri numiţi de Sultani, dintre aceia însă, cari, pe lângă bani mai mulţi, se rezimau şi pe o partidă mai mare, aşa dară tot din cei voiţi de Ţări. Şi acesta erà punctul cel mai slab, răul cel mai mare al atârnării de Turci.

Încolo înaltul Stăpânitor n'aveà nici un drept în Principatele noastre şi nici un amestec în cârmuirea lor dinlăuntru. El nu puteà aruncà nici un ban dajde, n'avea nici un slujbaş cetăţenesc, nici un ostaş în ele şi nici unui turc de rând nu-i erà iertată aşezarea acolo şi nici nu se întâmplă, până scurt nainte de răscoală. Voivozii Ţărilor erau Domnii lor cum îşi numiau strămoşii noştrii, frumos şi plin de înţelegere, pe Stăpânitori. Puterea acestora erà neţărmurită: Toate slujbele lumeşti şi bisericeşti ei le împărţiau, toată oastea era a lor, şi peste judecata lor nu era apelaţie nicăiri. Numai pe însişi Domni îi puteau osândì Sultanii cu scoaterea. Şi aceasta, nu fiindcă erau în drept, ci fiincă partidele nemulţămite le îmbiau acest drept, pe care ei, se înţelege, aveau atâta minte să-l primească. Ba chiar şi în trebile din afară Ţările erau stăpâne pe sine însăşi: Aveau dreptul de răsboi şi de pace cu vecinii, dreptul de a încheià

---

[1]) La Testa 10.000 ducaţi. Tot aşa în ediţia românească p. 2 resp. 3.

[2]) Chiar din scriitorii turceşti iese la iveală aceasta. Intr'un tratat turcesc de pe la jumătatea secol. 18 publicat în traducere nemţească în *Sitzungsberichte* der phil. hist. Classe der Kais. Akademie d. Wiss. Bd. 40 (1862), Wien, de Freih. v. Schlechta-Wssehrd, se zice despre Eflak (Ţara românească), la p. 552: Im Iahre 866 moh. Zeitr. (1461—1462) wurde das Land vom Sultan Mehmed Chan (II), den Vater des Sieges in Besitz genommen. Cf. Povestirea Anonimului turcesc din 1476, a lui Neşri (care scrie între 1486 şi 95) şi a contimporanului său Tursun-Beg in *Török történetiróh* I, 27, 67—8, 85—7. Chiar din timpul în care scriem avem dovadă sigură (cum am pomenit şi în «Inceput »), că Românii îşi socotiau şi ei supunerea de atunci încoace. *Docum.* IV, 2, 42.

www.dacoromanica.ro

tratate de prietenie cu ei [1]), — bine înţeles, nu împotriva Ocrotitorului. Ce e mai mult, în tratatele cu Moldova se însemnà chiar titlul ei de liberă şi neatârnată [2]).

Cutropirea, asupririle ce le cunoaştem, ce puseră armele în mânile Voivozilor noştri, erau rele economice şi de natură privată, în fundamentul lor, nu politică: Datoriile ce contractau peţitorii Scaunelor domneşti, ca să le poată câştigà, aduceau peste Ţări potopul creditorilor. Şi tocmai pe atunci, scurt nainte de isbucnirea revoluţiilor, această pacoste era pe cale a devenì publică, a Statului, şi prin formă.

Avem mărturisirea lui Petru Şchiopul din 1593 şi din 1594, «că toţi Domnii moldoveneşti, aşijderea şi munteneşti... sunt datori a plătì toate datoriile acelora domni ce le stau în loc... [adecă în a căror loc stau], neîntrebând nimica de datorii ca acelea, de unde să fie făcute, au dreptu treaba ţării, au întru treaba sa» [3]). Nu trebue să uităm însă, că el făceà această mărturisire ca să se apere împotriva unor foşti arendatori pricinaşi, cari îl urmăriau, deşì pe nedrept, la guvernul Austriei interioare, unde îşi căutase odihna. Şi ştim de altă parte, că Ienicerii se împotrivirà mazilirei lui Aron, fiindcă altfel aveau să-şi piardă, o parte din ei, cari-i erau creditori, sumele împrumutate. [4]) Apoi mai ştim, că şi Mihai se îndatorà anume la primirea Domniei, să plătească datoriile naintaşilor săi: o dovadă, că aceasta nu erà de sine înţeles, erà un hatâr ce se făceà Turcilor, căci datoriile celor scoşi erau ale lor, nu ale Statului. Când aci erà să se ajungă, când împilarea, jefuirea economică, trecù toate marginile, sabia aveà să taie ori-ce legătură de supunere. Trebuià să o taie, Ţările se prăpădeau aievea.

---

[1]) In amândouă tratatele încheiate cu Ţara românească s'a scris acest lucru, în cel dela 1393 (sau 92) art. 1 şi în cel dela 1460 art. 2.

[2]) Incă în contractul dela 1511, art. 1, dar mai ales în cel încheiat cu Petru Rareş la 1529 (H. 936), art. 1 şi 9.

[3]) *Docum.* XI, 317; 444,—un fragment românesc din conceptul actului din urmă a publicat tot d-l Iorga, (precum ştim, adunătorul şi îngrijitorul acelui tom din Documente) în Analele Acad. XX, p. 443—4, resp. separat p. 9—10, sub titlul: «*Documente nouă*,..... relative la Petru Şchiopul şi Mihai Viteazul . Mai vezi *Docum.* XI, 326. Cf. însă contramărturia Ragusanului, în ceartă cu Petru Şchiopul, *ibid.* p. 520.

[4]) Vezi mai sus.

www.dacoromanica.ro

Ţările Româneşti se supusese Turcilor, ca să aibe pace de ei, şi ca să aibe scut şi apărare în ei impotriva duşmanilor lor. Pentru un tribut, pentru plata unei dări anumite pe an, Românii îşi mântuiau viaţa Statelor lor, pe care puterile vecine creştineşti, Polonia şi Ungaria, nu le-ar fi putut-o apărà, că nu-şi puteau apărà nici pe a lor, şi erau asiguraţi totodată şi împotriva poftei acestora de a-i înghiţì.

Acum, când ocrotitorii singuri vroiau să le înghită, ele Ţările noastre, trebuiau să-şi caute mântuirea.

Dar sabia ce tăià legăturile Ţării Româneşti, erà prea mică, ori cât de oţelită ar fi fost, şi Turcii furà numai întărâtaţi. Ea trebuià ajutată. Apoi ştim, că singurul şi acesta neînsemnat ajutor, i se dete foarte anevoios la început, şi Mihai rămas tot pe el, nu-l puteà câştigà acum, decât cu cel mai scump preţ: întoarcerea înapoi către vechii ocrotitori nu mai erà cu putinţă, cum am arătat, prea multe capete li se sburase, prea grele pagubi li se făcuse. Şi nici nu puteà aveà nimeni inima să se întoarcă: aducerea aminte de groaznicele suferinţi erà prea proaspătă.

In chipul acesta, ori cât de harnici ar fi fost boierii lui Mihai, tocmitorii contractului, lor nu le rămâneà decât să se învoiască cu preţul pus de Ardeleni, dacă aceştia erau tari de târg, şi nu lăsau nimica. Ori că Românii trebuiau să se arunce singuri asupra duşmanului, pentru a perì vitejeşte, şi ei şi Ţara lor, cum altădată se sfărâmară Dacii de puterea Romanilor, lăsând numai vitejia numelui lor după ei, şi sângele ce va mai curge prin neamul nostru până astăzi. Prin tratatele încheiate, boierii nu perdeau nimica din drepturile lor politice, ci mai câştigau încă, apropiindu-se de nobilimea ardeleană, căpătând dreptul de a luà parte prin delegaţi la dietele Ardealului şi a-şi da oarecum învoiala asupra dărilor ce aveau să se arunce peste Ţară; aceştia aveau să fie cu mult mai uşoare de cum ajunsese a fi,—potrivit cu ale Ardealului; boierii erau scutiţi de orice dare şi orice fel de slujbe iobăgeşti către Voivodul; prin ele se puneà stavilă scurgerei Grecilor către Ţară, cari începuse a-i împinge din naltele funcţii prin puterea banilor ce împrumutau Voivozilor; boierii se scuteau de orice călcare a moşiilor lor prin ostaşi şi de orice asuprire din partea mi-

www.dacoromanica.ro

liţiei, rele împreunate cu răsboiul, ce se iviseră încă în întâiul an, se vede: şi colonii aşezaţi de boieri şi iobagii aflători pe moşiile lor, ajungeau prin acest contract legaţi de glia unde se aflau, fără a mai aveà drept de strămutare la alt stăpân (ceea ce erà, fără îndoială, obicei încă de mai 'nainte, numai nu cu atâta putere de a fi împlinit): deci tocmitorii lor aleseră supunerea ce li se cereà, adecă spargerea Statului lor, «şi scăzură pre Mihai-Vodă despre domnia Ţărei şi despre venitul ei, numai să fie tocmai cu căpitanii lui» [1]). Dar, erà un număr de boieri, între ei, Radu Buzescu, care deşi nu vedea poate aşà limpede ca noi astăzi, că scăderea Domnului erà sugrumarea Ţării, fiindcă Domnitorii [«Impăraţii»] «închipuesc neamurile», [2]) simţiau însă, că prin acel contract s'a călcat greu credinţa către Domnul. Ei, (cari subscriseră cu toate acestea, credem, [3]) şi ei contractul) ne spun prin Cronica anonimă, [4]) că Mihai nu-i împuternicise la atâta, decât «ca să fie ascultător de Bator Sigmon, iar de ţară să n'aibă scădere, ci să şi-o ţie deplin, şi să se ajute unii cu alţii, cum le-au fost jurământul d'întâiu». Ei nevrând să poarte vina relei credinţe, mărturisesc în Cronică, cum «se nevoià să slujască Domnu-său în dreptate», dar că «de neprieteni fură biruiţi», în mijlocul cărora «învrăjbitorul diavolul umblase». [5])

Invinuirea e grea de tot, ca şi cum tocmitorii legământului ar fi vândut de bună voie drepturile Domnului lor. Dar fapta, că Mihai primì şi el legământul, dovedeşte, că nu se puteà altfel: nu-i vorbă, erà şi mai greu de putut, după

---

[1]) Cronica anonimă p. 281.

[2]) Iau acest frumos cuvânt dintr'o scrisoare a auditorului dela «Regimentul de grăniceri sârbo-românesc» Ion Horvat din Mehadia, 22 Iulie 1786, adresată Voevodului «Ţării Româneşti». E publicată de d-l N. Iorga în fascicolul cu «Tabla numelor Adaosuri, Indreptări şi dovezi documentare» la «*Istoria literaturi române* p. 57. Ţin să mulţămesc din toată inima d-lui Profesor Iorga, că mi-a trămis îndată după apariţia lui în Iunie 1901, acest minunat op al d-sale (după cum îmi dăduse mai înainte şi o mare parte din celelalte nenumărate ale d-sale publicaţii) gratis, ca unui «prietin şi tovarăş de activitate ştiinţifică».

[3]) In ediţiunile ce cunosc lipsesc iscăliturile.

[4]) «Cronica Buzeştilor» o numeşte d-l Iorga pentru partea care cuprinde Istoria lui Mihai-Viteazul. *Istoria liter.* III. 606—607.

[5]) *Cronica anon.* 280—1.

www.dacoromanica.ro

ce boierii îl încheiase: capetele lor însă, tot puteau să sboare de sabia ce o mai ţineà Mihai în mână, de oastea ce-l încunjurà încă în neştirbită ascultare. Un lucru însă tot trebuie primit fără ocol, din acele arătări ale Cronicei: partea mare de boieri s'a ţinut prea slab la tocmeală. Chiar dacă nu s'ar fi putut câştigà mai mult — ceea ce nu se ştie —, încercarea trebuià făcută. Alte instrucţii dela Domnul trebuiau cerute, tocmeala să fi fost trăgănată, oricât de adevărat este de altfel, că timpul lipsià. Reprezentanţii unui popor, clasa lui cârmuitoare, împuterniciţii unui Domn, nu pot lăsà nimic din drepturile Ţării şi ale Domnului lor, *fără cele mai îndârjite opintiri*, nici atunci când prin aceasta câştigă mântuirea de moarte, pentru toţi, uşurarea de greutăţile vieţii. Numai atunci un popor se poate pune supt ascultarea unei puteri străine, ca să se scape de o mai mare primejdie, când poate aveà toată nădejdea, că trecând primejdia cea rea, va puteà zvârlì şi jugul luat de bună voie. Dacă boierii ce supuseră Ţara Românească Ardealului, o făceau numai pentru uşurinţa traiului lor, fără gânduri ascunse: Mihai, de sigur, primià contractul încheiat peste voia lui, numai fiindcă ştià, că îl va face zdrenţe cu sabia lui ascuţită, îndată ce primejdia clipei din partea Turcului, va fi trecut. Şi nu vom aveà nici o îndoială, că viteazul nostru Domn jurà în inima lui cea mai cumplită răzbunare împotriva lui Sigismund Báthory, când buzele lui erau silite să gângăvească formula jurământului de supunere la urechile lui Palatici... Mihai se puteà supune, fiindcă ştià, ca orice om al faptelor, şi mai ales al săbiei, că Ţări numai prin sabie se câştigă, şi iscălituri şi peceturi numai rosturi de ea rostite pot să aşeze. [1])

Dar, dacă un popor nu-şi poate lăpădà numele, ca să-şi scape viaţa, decât după cele mai grele opintiri, dacă n'are voie să-şi lase stăpânirea peste Ţara sa, fără cea mai aspră trudă de a şi-o mântuì — întocmai cum iobagiul din Ardeal, «ru-

[1]) Imi vine în minte ce Talleyrand scriá odată în «Ma confession» căreia îi ziceà şi «*Confession au diable*»: «L'encre des diplomates s'efface vite quand on ne répand pas dessus de la poudre à canon.» A fost publ. în Suplementul lui Figaro dela 7 Martie 1891. No 10.

www.dacoromanica.ro

mânul din Ţările româneşti, se vindeà boierului numai când n'o mai puteà duce altfel, — legămintele tocmite de Ţările româneşti cu Stăpânitorii Transilvaniei, la 20 Mai şi 3 Iunie, puteau ascunde, cu toate acestea, şi un mare bine pentru neamul românesc, o sămânţă de mărire viitoare, pe care tocmitorii de atunci nici de o parte nu o puteau bănui măcar. Numai dacă cele legate atunci ar fi rămas în fiinţă! Primejdia, ca Ţările noastre să fie copleşite de nobilime ungurească, erà cu mult mai mică, chiar dacă articulele, ce asigurau numai pământenilor Ţara lor, se călcau, cu vremea, erà mai mică decât puteà fi folosul unirei tuturor Românilor, supt o stăpânire. Iobagiul din Ardeal erà apropiat de rumânul Ţărilor Româneşti. Intre ei trebuià să se deştepte simţul de comunitate, pe care l'ar fi nutrit aceeaşi asuprire. Intinderea Stăpânirii bisericeşti a Mitropolitului din Târgovişte asupra parochiilor româneşti din Ardeal şi părţile ţinătoare de el din Ţara Ungurească şi Banat, un bine cu de alevea, ce cuprindea contractul, lipià pe fraţi de fraţi, şi sufletul Românului căstiga o puternică coardă de unire şi prin lege, afară de unirea prin nevoi. Aceeaşi cultură, care în partea ei mare îşi aveà isvorul în biserici şi mânăstiri, străbăteà prin mintea şi inima întregului neam românesc. Ea străbăteà în mult mai mare măsură în Ardeal, decât a putut străbate altfel, în viaţa de un veac ce-a avut, şi în forma schimbată prin care a fost rânduită să treacă. Alte vâni puternice de izvoare ale ei ar fi ţâşnit din acest pământ mănos sub scutul Mitropoliţilor Târgoveşteni, de acelaş rang cu capetele bisericilor protestante şi papistaşe, ocrotite de Stat. Domniile fanariote n'ar fi trecut nici când cu umilinţele şi ruşinea lor peste Principatele dunărene şi revoluţia lui Horia ar fi rupt lanţurile «iobăgiei» şi ‹rumâniei› dela Satul-Mare până la Marea Neagră şi până la Nistru. In toţi Românii ar fi înviat dorul de libertate de odată, şi puterea de a şi-o scoate din fiare ar fi avut-o cu mult mai curând şi mai zdrobitoare. Neamul nostru şi-ar fi dobândit de mult ce nici astăzi nu are.

Norocul, stoarcerea până la sec a tuturor foloaselor ce se puteau scoate dintr'un şir de întâmplări priincioase, vicleniа şi călcarea credinţei date ortacilor de luptă de o parte, o situa-

www.dacoromanica.ro

ţie de tot grea, aflarea în mijlocul primejdiei fără sprijin de nicăiri şi poate şi lipsa de cuvenita tărie sufletească, de alta, deteră Ţările-Româneşti pe mâna Stăpânitorului Ardelean.

Dar, nu erà tot atât de uşor a le şi păstrà cum fu câştigarea.

De o parte Polonii nu puteau îngăduì vecinului lor o pradă atât de uşoară şi atât de bogată, şi se găteau să i-o scoată cu puterea, cel puţin partea lipită de Ţara lor. Şi chiar Impăratul nu aflà «ciudat» planul «Polonilor», deşì pentru aceasta se îndoià, că ar rupe ei pacea cu Turcii [1]). Iar la Roma, unde guvernul Sfântului Scaun erà cât se poate de dulce către Poloni, aveau nădejdea la început, că nu va fi greu a-l artuţì pe Principele Ardelean care a făcut lucrul «fără judecată răscoaptă», să se mulţumească cu una din provinciile câştigate, lăsând Moldova, Polonilor. Căci fără puteri mari nu va fi în stare să apere de Turci aceste provincii deschise, fără cetăţi. Să fie numai Polonii liniştiţi, se ziceà în instrucţia lui San-Severo, şi să aibe încrederea, că Principele n'a cuprins acele Ţări în urma vreunei înţelegeri cu Impăratul, după cum n'a avut nici cea mai slabă încurajare din partea Papei, precum li se flecăreşte [2]). Peste o săptămână scriau dela Roma aceluiaş diplomat că se trimete — peste două, că s'a trimes—şi Episcopului de Cervia îndrumarea, să facă pe Principele a crede, că e mai bine pentru el a apără împreună cu Polonii Moldova şi Ţara-Românească, decât a voì să le ţină pe amândouă pentru sine: ar puteà uşor să le peardă pe amândouă [3]). Papa cercà să aducă pe Regele Poloniei prin San-Severo, pe Transilvan prin De Cervia la o învoială, şi cereà ca şi Impăratul să-şi pună în cumpănă vaza lui, pentru a înduplecà pe Transil-

---

[1]) Estratto dalle Instrutioni e lettere a Monsignor Vescovo di S. Severo nuntio per Sua Santità appresso il re di Polonia. Roma, 29 Luglio 1595. *Docum* III. 2, 125.

[2]) Tot un extras de instrucţiuni şi scrisori către acelaş. Roma, 17 Iunie, ca răspuns la o scrisoare din 27 Mai, trimeasă de acolo. *Docum.* III. 1, 481. O parte din ea şi în III. 2, 110—1.

[3]) «Estras» din scris. şi instrucţiuni c. San-Severo, în urma scrisorii lui dela 3 Iunie (din Praga, se pare că erà pe drum). Roma. 24 Iunie, *ibid.* p. 113—14; resp. 117: răspuns la scris. din 10 Iunie,— Roma, 1 Iulie.

www.dacoromanica.ro

van [1]). Trebuiau însă să afle la Roma, că Impăratul a luat chiar partea acestuia, scriind, la cererea lui, Regelui polon, să nu se amestice în afacerea Moldovei şi ale Ţărei-Româneşti. Asta făceà pe guvernul Papei să creadă, că la Curtea Impăratului «nu se ştie bine tot ce a făcut Transilvanul în zisele provincii», deşi altmintrelea li s'a dat a înţelege, că le va ţineà în acelaş chip ca pe Transilvania, adecă, de nu va aveà urmaşi bărbăteşti, să cadă toate la Coroana Ungariei [2]). In urmă vedeau şi la Roma că Principele nu poate fi uşor înduplecat să împartă prada: credeau totuşi că va ascultà sfaturi cuminţi, când va vedeà pe Poloni ascuţindu-şi armele [3]); pentrucă nici nu e în stare a purtà sarcina ce a luat-o în spate, ca să apere de Turci fără ajutorul polon, amândouă provinciile. Şi cereau din nou ca Impăratul să-i dovedească aceasta [4]).

De altă parte, Ţările-Româneşti începură a înţelege îndată ruşinea legămîntului şi se cutremură de ceeace s'a săvârşit cu ele. Şi fără îndoială, că nemulţumirea Ţărei-Româneşti erà stârnită de însuşi Domnul Mihai-Vodă.

Aşteptară ele cât aşteptară venirea unui Ambasador împărătesc, care de sigur fu făgăduit delegatului lui Mihai Vodă, cu nădejdea, că noi legăminte cu acesta şi ajutoare de-a-dreptul, ce ar fi fost să le urmeze dela Impăratul, vor zădărnicì umilinţa siluită prin Ardeleanul.

Intradevăr Impăratul trimisese, încă de mult înainte de venirea delegaţiei româneşti la Praga, pe cunoscutul Marini în Ţara Românească şi Moldova. Şi acesta ajunse încă pe la sfârşitul lui Februarie la Alba-Iulia. Dar stătù aci pe loc. Precum în anul trecut Sigismund Báthory ştiù să împedece înţelegerea nemijlocită a Trămisului papal şi a aceluiaş Marini cu Mihai-Vodă, cel puţin, speriindu-i să nu meargă la el, cum ne-a arătat limpede mersul întâmplărilor, tot aşà şi acuma el oprì pe Marini de a călătorì mai departe. La 10

---

[1]) Instrucţiunea dela 9 Iulie. *Ibid.* p. 118.

[2]) Instr. dela 15 Iulie, Roma. *Ibid.* p. 121.

[3]) Citata instrucţie dela 29 Iulie.

[4]) «Estrasso» dintr'o instrucţie pentru San-Severo, Roma, 22 Iulie. *Docum* III. 2, 123.

www.dacoromanica.ro

Aprilie acesta era gata să plece în Ţara-Românească. Atunci îl împiedică Ioşica, zicând să aştepte până ce trece dieta, că au să vină boieri deacolo. Nu cumva să se facă vre-o greşeală cu mergerea lui. Cât priveşte Moldova, de necredinţa lui Aron i spuneau de mult şi acum şi aceea că-l vor scoate şi vor pune «guvernator» pe Ştefan Răsvan [1]). Cu ce l'au oprit în urmă aflăm dela însuş Principele. La 9 Iunie, Principele scrie Impăratului din Alba Iulia, că sosind «zilele trecute» [2]) Marini, «ablegatul» Maiestăţii Sale în Ardeal, pentru a merge în Moldova şi Ţara Românească, l'a făcut, prin socotinţele sale, să ieà aminte, că mergerile lui în acele provincii n'ar fi de folos, şi l'a îndemnat să se întoarcă, căci chiar din partea Sfetnicilor intimi ai Maiestăţii Sale i s'a atras luarea aminte, să aibe grijă, ca să nu sufere Creştinătatea vre-o pagubă din pricina lor. Altfel, el singur l'ar fi zorit să se ducă, dacă ar fi fost spre binele Ţării sale şi a acelor provincii, călătoria lui.

Şi mai lămurit, mai verde, îşi spune Sigismund îngrijirea sa, de a nu perde acele provinţii prin mergerea lui Marini la ele, în scrisoarea ce aveà s'o ducă acesta chiar Sfetnicului împărătesc de care zice că i-a pus la inimă prin «oratorii» săi, să aibe grijă să nu se lipsească de folosul acelor Ţări. «Am hotărît, să rămână câtvà timp aici , zice chiar Principele, «temându-ne, ca nu cumvà mergerea zisului Ioan Marini în acele părţi (regiones), să ne aducă, din pricina

---

[1]) *Docum.* XII, 43 sq, Marini c. Pezzen. A. I. 10 Aprilie. Cf. *Docum.* XII, p. 96, nota 2.

[2]) La 2 Iunie Principele scrià Impăratului şi Archiducelui Matthias după ajutor, să vină mai de grabă, cel puţin până la sfârşitul lunii, căci iacă Turcii se adună de toate părţile în câmpul Iamboli, aproape de Ţara-Românească, fără să facă pomenire de Marini. *Mon. Hung.* Scr. 31 (Gyulafi), p. 107 — 108. Cea către Matthias se află şi în *Docum.* III. 1. 214, cu o deosebire la urmă, cât priveşte Ţările româneşti, anume, la Hurmuzaki (după orig. din Arch. de răsboi): «Quod ad nos attinet, Valachiam et Moldaviam in armis habemus, item reliqua omnia confinia La Gyulafi (după o copie în biblioteca Universităţii din Pesta): Quod ad nos attinet brevi quoque exercitum nostrum versus Valachiam moturi sumus. — Numele câmpului e de sigur greşit la Gyulafi (Ialopensem), şi trebuie luat ca la Hurmuzaki: loc ce şi astăzi se găseşte la a 3-a parte din calea între Adrianopol şi Ruşciuc.

www.dacoromanica.ro

nestatorniciei acelor naţii, niscai noui greutăţi, din cari foarte multe abia le-am învins.» Şi el, Marini, a hotărît să se întoarcă înapoi la Maiestatea Sa [1]).

Văzând că omul Impăratului nu mai vine, poate chiar aflând, că el a fost întors înapoi din Ardeal, «Moldovenii şi Românii» (li Moldavi et li Valachi) începură a se văità rău «că sunt asupriţi de Transilvan, zicând că ei s'au scos din ascultarea Turcului, nu pentru a se supune acelui Principe, ci pentru a face învoială cu Impăratul şi pentru a se unì cu Impărăţia, şi că Transilvanul, vecin şi armat, le-a pus jugul său, după ce cu felurite mijloace mincinoase a răpit Voivodului Moldovean stăpânirea sa şi a pus un alt Voivod cu mai strânse condiţii, şi a chemat la sine pe căpeteniile (li principali) acelor provincii, cari, ori înşelaţi, ori cumpăraţi, (corrotti) l'au pus Principe peste acele Ţări, şi i-au dat puterea (autorità) ce ei n'aveau împuternicirea să-i îngădue [2]). La Praga, unde aceste jeluiri ajunsese prin Iulie [3]), deodată cu tristele ştiri despre isbucnirea nouă şi mai cu tărie a revoluţiei religioase-economice în Austria superioară [4]), se temeau că de acì vor răsărì alte nenorociri şi ‹scandale› (un seminario di scandali), pentrucă dacă acele popoare nu vor vreà să rămână supuse, nu va lipsì cine să le âţâţe şi să le ajute. Polonii, cei atât de aproape şi cu pretenţii asupra lor, şi Turcii, cari vor cercà să le pro cuprindă. Nu cunoaştem scrisorile prin cari Impăratul îşi arătà nemulţumirea sa cu această purtare asupritoare a Principelui faţă de vrednicii lui vecini, dar e sigur că-i aruncà vorbe. Căci, în aceeaşi depeşă de la 15 August, în care Ambasadorul ve-

[1]) Amândouă scrisorile tipărite (după copii din biblioteca Universităţii din Pesta) în ediţia lui Gyulafi Lestár. Függelék, p. 109 — 110 (*Mon. Hung.* SS. 31).

[2]) Depeşa Ambasadorului veneţian, Praga, 15 August, în *Docum.* III. 2, p. 127 — 128.

[3]) Fără îndoială copii după scrisori de acest fel sunt acelea, pe cari Ambasadorul veneţian le poate trimite Dogelui său la 1 August, copii câştigate pe ascuns, şi a căror sosire zice că a vestit-o încă în depeşa-i premergătoare. *Docum.* III. 2, 126. Altfel şi cele povestite în text mai jos, adeveresc, că plângerile Românilor veniră prin Iulie.

[4]) V. Huber IV.

www.dacoromanica.ro

neţian din Praga ne povesteşte câte le auzirăm, el mai spune, că ‹Principele se desvinovăţeşte, zicând că tocmelile le-a făcut prin mijloacele cuvenite şi încheerile s'au săvârşit după lege, ba adauge şi scrisorile şi plenipotenţele (le commissioni), ce au fost date acelora cari au purtat şi terminat această târguială.» In sfârşit, Principele zice, că numai câţivà, puţinei, sunt cei ce se jeluesc, — aceştia nu s'ar aflà mulţămiţi nici întrun stat› ; el n'are fricà că ei vor face vre-o turburare, şi crede că toţi vor fi păciuiţi în curând. [1])

Invinuirea de trădare, repeţită atât de aspru şi din această parte, pe capul boerilor ce încheiară tratatele cu Ardelenii, potrivit cum făcù Cronica anonimă, nu poate fi luată, cu toate acestea, credem chiar aşà crud: Cum puteà atunci Principile să dovediască prin chiar scrisorile şi plenipotenţele acelor boieri, că el s'a purtat după drept şi cuviinţă? Deci o vom scădeà, la ce am mai scăzut-o: la o bună bucată de nedestoinicie politică, diplomatică, la lipsa de tăria cuvenită. Deşi trebue să mărturisim: o adâncă bănuială ne rămâne în suflet. De rândul acesta, apoi, ea dă mai ales dovadă, de opoziţia ce sufletul măreţ al lui Mihai, vătămat atât de dureros, ştiù să o trezească într'o parte a boierimei sale, de nemulţumirea ce poate se ivì singură în Moldoveni, poate primì o scânteie şi din Ţara-Românească, şi care, de sigur, fu aţâţată în ei şi de Poloni.

Ori cum — erà lămurit, că Principele transilvan n'aveà să se bucure preà mult timp de isbânzile sale de cabinet. Şi dacă totuşi Ţara-Românească i-a rămas supusă mai lungă vreme de cât ne-am aştepta, deşì cu mult mai slobod, cu totul altfel de cum o legà contractul; şi dacă Moldova i-a fost răpită de pizmaşii şi râmnitorii săi, mai iute decât ar gândì cinevà, şi aproape fără nici o încordare; acestea le-a pricinuit răsboiul ce urmà cu Turcii, el, a cărui aşteptare fu pricina acelor isbânzi politice ale Ardelenilor.

---

[1]) *Docum.* III, 2, 127-8

www.dacoromanica.ro

CAP. VI.

Călugăreni.

Ni se deschide inima când auzim numele de Călugăreni, şi închipuirea ni se aprinde... E cel mai desfătat loc pe pământul istoric al Ţărilor noastre româneşti. Pădurea lui de stejari, oaste ce nu se calcă 'n bătaie, dealurile lui lătăreţe, întinse, ziduri peste cari glonţul de tun nu ajunge, nămolosul Neajlov, apa ce nu îngăduie vaduri ori unde, şi un Viteaz, ce ştiù să le asculte chemarea de prieteni, cu oastea-i de oameni, verzi ca stejarul, — toţi şi toate împreună ce pomenire mândră lăsară din vremea de-odată! Sufletul nostru se înalţă, căci oastea voinică a fost românească. Cugetul nostru se desmeardă, căci ea a fost purtată de un Viteaz, Domn al Ţării, umilit chiar atunci prin scrisori, de un vecin blestemat. Şi mângâiere pătrunde piepturile noastre, că în vadul strâmt dela Călugăreni se spală imala scorţită ce un veac şi mai bine o lipì pe trupul «Ţării» îmbrâncite. Două mii de ani mai nainte, trei sute de Spartani cu craiul lor Leonidas, bărbaţi cu inimi de leu şi braţe de fer, unul ca altul, şi câte-và mii de alte ajutoare greceşti, puseră stavilă în valea cea strâmtă Thermopyle, potopului de Perşi, pân'ce vânzătorul le slobozì unda prin spate. Şi Craiul, şi oastea, şi valea strâmtă din munţi, au rămas de poveste. O puternică oaste turcească, purtată de un General copt de bătrân, şi păţit în răsboaie nenumărate, o oaste purtată de Sinan cel crunt; şi cruntul acesta ars de dor să răsbune o mare ruşine a Stăpânului său, o mare obrăznicie, o oarbă cutezanţă a supuşilor lui revoltaţi; o astfel de oaste a fost oprită în marş la Călugăreni, trântită în genuchi şi ruptă de un Vodă român, cu o mână de oameni. Şi n'a fost vânzător să arate duşmanului drumuri ascunse. Avem un Thermopyle!.. şi mai norocos, şi fără Efialte. Avem un loc sfânt, unde s'a vărsat strălucire pe numele neamului nostru. Avem un pământ binecuvântat, unde s'a adus jertfă plăcută lui Dumnezeu: sângele străbunilor noştri pentru mântuirea Ţării lor şi a Crucii, pentru apărarea Creştinătăţii. Aripile

www.dacoromanica.ro

smeului păgân au fost acolo pârjolite, de nu mai putură purtà în sbor peste ţări depărtate, prin Ardeal la Viena, trupul lui greu, cum gândià. Ba şi până la munţi abia-l mai purtară. Tot ce se făcù în urmă, în acest an, a fost rodul isprăvei dintâi. Sunt isbânzi fără de lupte, doar una —, dată celui ce n'o mai cerea şi fugeà ca să scape. De aceea cu drept cuvânt se poate numi acest cap al cărţii, Călugăreni [1]).

Plecat la 2/12 Mai din tabăra sa de lângă Constantinopol Ferhat-Paşa îşi făceà marşul către Ţara-Românească numai încet şi în silă. Se ştià dela început, o vorbiau chiar străinii, că va stà întreg Iunie în Adrianopol să-şi adune oştile. [2]) Totuşi, încă pe la începutul lui Iunie, el înaintase două-trei zile dincoace de Adrianopol, până la oraşul Iamboli, lângă râul Tundża, ale cărui câmpii şi le alese pentru formarea taberei sale celei mari [3]). Se grăbià, aţâţat fiind de vestea despre perderea Beglerbegului Greciei la Babadag întâmplată pe la 28 Aprilie (8 Mai st. n.) ce se adevereà din toate părţile. [4]) Dar se întoarse înapoi la Adrianopol înainte de jumătatea lunei, fiindcă nu-i sosiau trupe şi din pricina turburărilor ostaşilor, cari suferiau lipsuri, că hrana erà scumpă, mai fiind şi aţâţaţi, fără îndoială, de duşmaii Comandantului lor: partidele erau doar şi în tabără, Spahii vroiau cap pe Sinan. Ba şi ştirea perderei de la Nicopole l-a putut ajunge aci, şi

---

[1]) Încă Bălcescu, nemuritorul (de a cărui minunată limbă nu mă pot apropià — din nevrednicie, a cărui fel de povestire nu-l pot urma, durere, pentru nevoile ştiinţei, care cere dovedire şi cumpenirea adevărului mărturiilor), a numit «cartea II» a operei sale «Călugăreni», cuprinzând în ea toate cele petrecute dela cuprinderea Brăilei, Aprilie 1595, până la capătul anului. V. *Istoria Românilor sub Mihai V. Viteazul*, p. 77—186.

[2]) Scrisori anonime din Constantinopol (din partea vre-unui dragoman de bună seamă), 20 Mai, în *A. C. T.* 1595, f. 36 şi 38. Scrisori din Alba Iulia trimese la 2 Iulie la Praga spuneau, «che per relatione de diversi Turchi presi et tormentati Ferad Bassa si trovava anchora in Adrianopoli, et che ivi soggiornava per fare la radunanza dell' esercito»... *Docum.* III. 2, 124. Raportul Amb. ven. Praga, 25 Iulie.

[3]) Scrisoarea lui Sigismund c. Impăratul, 10 Iunie, in *Mon. H. SS.* 31, 110 (cf. şi cea din 2 Iunie c. Mathias, *ibid.* p. 108, resp. *Docum.* III. 1, 214). Depeşa Bailului, Pera, 16 Iunie, în *Doc.* IV. 2, 200.

[4]) Depeşa citată, din 16 Iunie.

www.dacoromanica.ro

să-l mai înspăimânte, — şi mai mult să-i întărâte soldaţii la neascultare. [1])

După lungă aşteptare, Ferhat îşi putù, în sfârşit, tocmì cu anevoinţă o oaste de 30—40 mii de oameni, cu care ajunse la Rusciuc, la graniţa ţării [2]) unde se aflà la 8 Iulie, după analiştii turceşti. [3])

Atâtea greutăţi nu puteau fi prorocitoare de bine pentru Ferhat. Totdeauna nenorocirile, perderile, sunt cele mai sigure mijloace de a răsturnà guverne, de a pune capul la Generali. Stăpânii se învoesc uşor a da puterea altora. Fie chiar numai pentru a da nădejde şi inimă mulţimei, care aşteaptă schimbarea norocului său dela ori ce schimbare de cârmă, şi pune vina pe capete, chiar pentru loviturile sorţii; cu atât mai mult, trebuià să se întâmple aceasta acum, la cârma oastei turceşti. N'aveà de cât să încapă puţin Sultanul, fermecatul [4]) Sultan, după cum mergeà vorba, pe mânile duşmanilor lui Ferhat. N'avea decât aceştia să străbată cu povestirea întâmplărilor nenorocoase, pe care nimeni nu cutezà să i le spună [5]) la el, şi să făgăduiască îndreptare, biruinţe în loc de căderi, — vina nepriceputului, — de li se va da puterea. Şi ei străbătură cu uşurinţă.

Caimacamul Ibraim, care umbla cu mânile pline de acte şi se făceà că le citeşte, dar nu înţelegeà nimica în trebile grele ale Statului, nici nu ştià ce să înceapă, [6]) a trebuit să simtă

---

[1]) Aceeaşi depeşă. Nu se poate ca Ferat, mânat înainte din pricina cuprinderei Babadagului prin Români, să se vază silit a se întoarce tot pentru aceasta. Vestea unei a 2-a perderi a putut să-i mai neliniştească soldaţii şi să-l mai îngrijească pe el: puteau fi cuprinşi de 2 focuri române. V. şi instrucţia p. San-Severo, 29 Iulie, în *Docum.* III. 2, 125. Şi agentul împărătesc din Veneţia, scrià la 15 Iulie, după scrisori din Ţarigrad, că a fost o nouă bătaie între Spahii şi Ieniceri. *A. C. Cod.* 595. 8, f. 931. Apoi la 22, după scris. din Constpl. dela 28 Iunie, că a fost încăerări groaznice între Ieniceri şi Spahii, cale de 3 zile dinc olo de Adrianopol şi ar fi rămas morţi 16 mii. *Ibid.* f. 932.

[2]) *Docum.* III. 1, 241. Analele Fugger: Aus Siebenbürgen, 29. Iuli. *Ibid.* III, 2, 126. Raport ambas. ven. Praga, 1 August. 40 mii.

[3]) Naima, la Hammer IV, p. 247.

[4]) Da Venetia, 17 Nov. 95. în *A. C.* cod. 595. 8, f. 981.

[5]) *Docum.* IV. 2, 199. Depeşa din 3 Iunie. Pera.

[6]) Aceiaşi depeşe, *ibid.* p. 199—200.

www.dacoromanica.ro

ca o mântuire, când s'a ivit cine să-l scape din încurcătură. De aceia el trebuià să ajute duşmanilor la ponegrirea lui Ferhat, [1]) chiar să nu fi fost mai înainte prietin lui Sinan.

La 10 Iunie, pe când Ferhat se apucă de facerea podului peste Dnnăre, ca să-şi treacă oastea în Ţara-Românească, Sinan ziceà Bailului în Constantinopol: In trei sau patru zile voiu plecà, ca să mă duc împotriva Românilor (Valachi) şi Moldovenilor; nu vreau să se întărească contractul de pace cu voi [2]), până nu mă voiu întoarce, după ce îi voiu fi tăiat pe toţi în bucăţi, şi va trebuì să mă stâlcească ei pe mine, ori îi voiu stâlcì eu pe ei» [3]) Soarta lui Ferhat se împlinise şi vorbele duşmanului său, ce-i luà rangul, sunt dovadă de toată ciuda, hotărârea şi încrederea în izbândă, cu care se aruncă asupra lui Mihai îndărătnicul moşneag, cu inima încă tot friptă de dorul biruinţelor. În acelaş timp însă putem înţelege din ele, împreună cu Bailul, că se aşteptà la o luptă «grea şi îndoioasă», cu puteri de aceeaşi măsură. Totuşi nici ziua următoare nu se ştià bine, cine va plecà să fie cap pentru oşti şi se credeà că va rămâne Assan Beglerbegul Greciei, Generalul, care câtevà zile mai înainte întâmpinà pe Ferhat la Rusciuc cu 4.000 capete de creştini şi 500 de robi, luaţi nu ştim de unde şi cum [4]). Altmintrelea câteva strigări la oaste se făcuseră, pentru ziua de 17 a lunei, cu

---

[1]) Hammer, IV, 246. Aşà scriu Analiştii turci Naima, Feslike, Hasanbegsade, că Ibraim cu Aga Ienicerilor şi alţi Vizıri săpară groapa lui Ferhat în faţa Sultanului.

[2]) Se înţelegeau vechile tratate de pace şi prietenie cu Veneţienii, cari trebuiau reînoite la fiecare schimbare de tron. Luni, 29 Mai, sosì în Venezia Ceaşul trimes de Sultanul să facă Republicei cunoscută urmarea lui în Domnie după tată-său», şi să-i arate dorinţa lui de a păstrà buna pace şi a întărì capitulaţiunile ce au cu ea», — scrie secretarul împărătesc Rossi, la Iunie. A. C. Cod. 595, 8. La 29 Iulie acelaş Rossi scrià, că Ambasadorul spaniol a primit depeşi din Ţarigrad, dt. 23 Iunie şi 1 Iulie, de unde se vede că Turcii s'au jeluit către bailul venet, că atâta întârzie venirea solului extraordinar al Republicei care trebue să graduleze noului Sultan. *Ibid.* f. 941. Sosirea acestui ambasador cât mai în grabă» o făgăduià bailul şi la 10 Iulie, lui Sinan. V. nota urm.

[3]) M. Venier e. Dogele, Constpl. 10 Iulie, în Docum. IV. 2, 202.

[4]) a Hammer, IV, 247.

www.dacoromanica.ro

arătarea Generalului în persoana lui Sinan [1]). La 21 noul Mare Vizir şi Serdar al tuturor oştilor Sultanului, Sinan, erà plecat, iar pe bietul Ferhat începură a-l lăudà şi cei ce-l blestemau puţin înainte. Numai o vină i se mai aruncà de duşmani: că ar fi dat pricină de revoluţie Ţărilor, «prin facerea de noui Voivozi» în ele, «pe timpul răsboiului împotriva Ungurilor» [2]). Nu-i mai ajută nimic acum, şi podul ce el îl svârlise în puţine zile până în ostrov, unde erà cetaţuia [3]) privind din cort facerea lui din 500 de şăici aveà să fie altuia de folos. Ferhat nici nu aşteptă sosirea lui Ahmet Aga, trimes cu firmanul pentru măzilirea şi uciderea sa, ci plecă la Constantinopol, îndată ce prinse de veste, lăsând sigilul de Mare Vizir în mânile lui Saturgi-Mohamed-Paşa, acela pe care îl numise Beglerbeg peste Ţara-românească — precum pe Giafer Paşa peste Moldova — încă la plecarea lui din Adrianopol [4]).

Fără îndoială că isprăvirea podului şi trecerea oştirei turceşti în Ţară fù acum întârziată prin aşteptarea sosirei lui Sinan în tabăra dela Ruşciuc. Dar e tot atât de sigur, că ea a fost mult împedecată până acì prin biruinţele Românilor, mai ales prin îndoita isbândă dela Nicopole, $^1/_{11}$ Iunie, şi arderea şăicilor gătite acolo pentru facerea podului [5]). A. Király scrie, că a zis Turcul ce purtà grija peste acele luntri către Födössi, comandantul cetei de 60 călăreţi unguri, ce luară parte la acea bătaiă: «Dacă oastea voastră ar fi luat astăzi prea puternicului Impărat patru cetăţi, tot nu i-aţi fi făcut atâta pagubă câtă i-aţi pricinuit prin arderea acestor

[1]) *Docum.* IV. 2, p. 203. Depeşa din 11 Iulie.

[2]) *Ibid.* III. 1, 483. Depeşa din 21 Iulie, Pera.

[3]) Izvorul nostru zice: până în Giurgiu, dar aceasta s'a făcut mai târziu. Puteà fi însă până în insulă.

[4]) Hammer, IV, 246—7.

[5]) *Docum.* XII, p. 75, 77 şi 79, unde ni se dă (p. 75) datul de 11 Iunie. (San Barnabà). Reusner, *Epistolae turcicae* (Frankfort a/M 1600), p. 132, A. Király Sigismundo Principi, Ex castris iuxta Colantia, 18 Iunie 1595. *Docum.* III. 2. 125. Principele motivà la 2 Iulie graba cu care trebuià Impăratul să-i trămeată ajutoare cu vremea potrivită pentru isbândă, cu întârzierea aceasta la facerea podului. Arderea bărcilor e dovedită şi prin rap. Amb. ven. din 1 Aug. şi printr'o scrisoare c. San Severo, Roma, 29 Iulie. *Ibid.* 125—126. Faptele s'au povestit mai sus.

www.dacoromanica.ro

vase» [1]). Apărarea trecătoarei dela Giurgiu, încercarea de a zădărnicì ridicarea unui pod în drumul mare, cel mai scurt dintre Constantinopol şi Bucureşti, nu puteà fi nesocotită de Mihai. Numai cât acesta erà un lucru peste puterile lui: amândouă ţărmurile Dunărei erau acì în mânile Turcilor. L'am văzut pe războinicul Domn făcând primul atac asupra Giurgiului, îndată după măcelărirea creditorilor. Şi l'am văzut întorcându-se fără izbândă: cetăţii îi trebuiau tunuri ca să fie bătută, şi el nu le aveà. L'am văzut după cuprinderea Brăilei trimiţând oşti la vadul acesta, şi avem mărturia, că după izbânzile dela Nicopol şi Turnu (Măgurele) tot cetatea Giurgiului o băteau aspru ai noştri [2]), prin Iulie încă. Oastea toată el nu şi-o puteà slăbì bătând în zadar o cetate, ce nu se puteà luà nici cu călăreţi, nici cu infanterie, ci numai cu ceea ce-i lipsià şi acum (afară de puţinele tunuri jefuite la Brăila şi Silistria [3]) cu artilerie. Ea trebuià păstrată pentru lupta cea mare de câmp sau de munte. Căci Mihai n'a stat nici un moment la îndoială, de cele ce aveau să urmeze. Erau poate unii, de bună seamă duşmani de-ai Voivodului, cari arătau «Alteţii Sale altfel lucrurile duşmanului» [4]), aşà că acesta credeà că face bine, să deà ştire la Impăratul, — puţin după biruinţele lui Mihai asupra corpului de Tătari ce venià prin Ţară să se împreune cu Turcii, şi asupra acestora, la Nicopol, — că nu se mai aude de nici o mişcare turcească în Ţările vecine, şi că numărul lor, după nenorocirile suferite, au scăzut la acele graniţe. Şi Ambasadorul veneţian adăuge, cu pricepere, că ar trebuì crezută ştirea, venind dela cel ce

---

[1]) Scris-citată, cunoscută şi nemuritorului Bălcescu, p. 98.

[2]) *Docum.* III. 1, 240 (Analele Fugger), Tokaj, 20 Iulie: Seit der Nicopolischen Zeittung auch Eroberung der Vestung Turnon ist nichts fürgeloffen. Allein dasz die unserigen die Föstung Forgeuo (sigur Giurgewo) starkh belägert, verhoffentlich in kurz mit Gottes hilff einzunehmen».

[3]) Şi acelea Mihai le trimise Principelui în dar, ca dovadă de frumoasele biruinţe. Iorga, *Acte şi Fragmente* I, (Bucureşti 1895), 140—1 Da, ca să poată căpătà mai mult.

[4]) *Docum.* III. 2, 124. Raportul Ambas. v. din Praga, 25 Iulie. Principele scria ce i-a scris Voivodul: «che... altri forse rappresentano diversamente le cose degl'inimici a Sua Altezza».

www.dacoromanica.ro

«are lipsă de ajutor şi îl cere» [1]). De-ar fi fost atâta pricepere şi pe partea celui ce trimiteà «avisurile» să vază, că în chipul acesta rău îşĭ sprijineşte cererea! Trebuinţa de laudă şi viclenia nu se pot împăcà totdeauna [2]). Dar Mihai simţind tot aşà de bine acum, ca şi mai nainte, că puterea duşmanului peste Ţara sa se va vărsà, scrià Transilvanului, fără cea mai mică ameţeală după biruinţă, chiar atunci când trimiteà steagul, luat de corpul său de ostaşi ce trecuse Dunărea în not, îi scrià, să nu crează, ce poate i-vor raportà alţii, ci să-i deà «ajutor bun», că-i mare primejdia: Ţara lui e slăbită şi pustiită şi Turcii se înmulţesc la margine; toată averea, toate bunurile i-au fost risipite de ei şi n'are un loc unde să se poată scutì cu familia sa. Şi Principele se vedeà nevoit să se desmintă singur, scriind, la 2 Iulie, toate acestea la Praga [3]). Încolo Sigismund nu făceà alta, ci stà aşteptând ajutoare dela Împăratul, şi mireasa, ce erà pe cale, ca să-şi serbeze nunta. Atât de puţin îl ardeà să-şi apere Ţara, ce îi plăceà să se laude că e a lui, şi erà, după legământul scris.

Înţelegem ciuda cu care Ţările-româneşti scriau la Praga, că Transilvanul le-a pus jugul în gât [4]). Şi înţelegem, că Mihai trebuià să iasă la apărare înainte de ce i-ar fi venit Stăpânului său gustul să-l ajute.

Cât i-a stat în putere Voivodul nostru căutase să-şi facă o oaste cât mai bună, în măsură ce se silise să-şi asigure ajutorul altora. Avem o împuternicire pentru Căpitanul său de pedestraşi Martin Borbély, ca să-i adune din Ardeal feciori, ce ar vreà să slujească în leafă, scrisoare dată din Bucureşti, 10 Aprilie, aşadară din timpul dinaintea legământului cu Transilvanul.

Căpitanul e Ungur, după nume, dintre cei ce slujeau la Mihai pe plată şi în multe locuri şi-a arătat credinţa luptându-se cu vitejie, mai nainte. Hârtia e recomandaţie către

---

[1]) *Docum.* III. 2, 122 Rap. Ambas ven., Praga, 18 Iulie.

[2]) S'ar puteà, ca Sigismund să fi trimis aceste veşti în urma lui Marini, ca să le raporteze cu graiul,— cu intenţia, ca nu cumvà Impăratul să se simtă îndemnat a dà lui Mihai vre-un fel de ajutor, de-a dreptul.

[3]) Raportul Ambasadorului ven. din 25 Iulie. *Docum.* III. 2, 124.

[4]) Ajunsă la Praga între 8 şi 15 August, plânsoarea Ţărilor trebue să fie fost trimeasă pe la jumătatea lui Iulie.

www.dacoromanica.ro

magistratul din Bistriţa şi totodată un fel de paşaport, unde Voivodul spune, că trimete pe Căpitanul în «Ardeal, în ţara Maiestăţii Sale Principelui, să adune popor de războinici», pe socoteala sa, şi se roagă de toate treptele de oameni, să-l lase liber să umble. Iar celor ce vreau să vină cu el, le face cunoscut, că plăteşte călăreţului cinci, pedestraşului trei taleri pe lună, ţoale, şi pe fiecare zi pâine şi carne, ba le mai lasă şi câştig liber—se 'nţelege de pradă [1]). Am întâlnit apoi încă din iarnă Cazaci sub steagurile Domnului, chiar istoricul lui de pe acea vreme ni-i arătase [2]). Şi de bună seamă că mai ales de aceştia vor fi fost în «marele număr de soldaţi», de cari se ştiă în Aprilie la Constantinopol, că «aleargă din toate părţile› să slujească la «Craiul» Mihai, »pentru vestea marei lui vitejii şi a dărniciei lui multe› [3]). Dar nu ştim, dacă putem crede, că ei, Cazacii, ce-i chemase din părţile Rusiei, formau partea mare a micei lui oşti, cum se spune într'o scrisoare din Cracovia, în Iulie, deşi scrisoarea se razimă pe veşti trimese de Mihai. El a scris Regelui, se zice acolo, câte cetăţui (arces) a luat Turcului — dar Polonii socot că se şi laudă cu ele, arătând mai multe decât a cuprins — şi s'a rugat de ajutor cât mai în grabă, căci aşteptă atunci, când scrià, zi pe zi sosirea lui Ferhat, ce se află în Adrianopol cu oastea. E greu de crezut că erà partea mare cazacă oastea Domnului nostru şi pentru marea cheltuială cu ei, 6 talerî pe lună spuneà că le dă [4]), ce nu ştim cum se acoperià din Ţara sleită, şi care cel puţin la început trebuià cruţată. Pământenii nu erau aşà scumpi şi erau ţinuţi şi de boierime. Aceştia dau negreşit numărul cel mai mare. Pe lângă ei se aflau de sigur şi Bulgari, căci acest popor foarte viteaz, îi spuneà Bailului un călugăr şi un alt Grec venit din părţile Dunării, «s'a unit cu Creştinii

---

[1]) Document unguresc, între *copiile din Bistriţa* ale Academiei române, după o copie contemporană. Acum tip. în *Docum.* XII, 44.

[2]) Walther o. c., 22.

[3]) *Docum.* IV. 2, 193 (= III. 1, 471).

[4]) Iorga, *Acte şi fragmente* I, 142—3. Scrisoare din 25 Iulie, trimeasă din Cracovia la Berlin.

www.dacoromanica.ro

şi şi-a trecut familiile şi avutul său în Ţara-Românească [1],— vom înţelege trecerea unui număr mai mare sau mai mic de familii, dar nu tot poporul.

Toată oastea ce Mihai şi-o adună din pământeni şi din năimiţi străini nu treceà peste numărul de 8.000, după mărturia Logofătului său [2],—cel puţin nu aceea cu care el eşì din Bucureşti către jumătatea lui Iulie, pentru a plecà în calea duşmanului spre Dunăre. Şi nu ştim dacă mai aveà atunci şi alte corpuri reslăţite prin punctele dunărene mai însemnate, deşì e greu de crezut, că ş'ar fi lăsat hotarele fără de pază. Cu această oaste Domnul tăbărî mai întâi la satul Măgurele [3]; pe moşia soţiei sale, zece chilometri spre Meazăzi dela Bucureşti [4]. Acì ţinù sfat de războiu cu boierii şi căpeteniile oastei sale [5]. Şi în acest sfat, credem, se alese loc de dat luptă duşmanului Vadul Călugărenilor, după ce, cum se aşteptau, nu vor mai fi putut oprì pe duşman la trecătoarea dela Giurgiu.

Aproape o lună împedică Mihai aci săvârşirea podului spune Cronistul său. Şi el trebuie să spună adevărul: In Constantinopol încă vorbiau mulţi, cu hotărâre, pe la 8/18 August,—că Creştinii fac cea mai aspră împotrivire la fabricarea podului, deşì martorul nostru, Bailul, se vaită cu acest

---

[1]) Depeşa din 10 Iulie în *Docum.* IV. 2, 202. Intr'un alt raport anonim, resumând faptele lui Mihai dela începutul răscoalei până prin Iulie 1595 se zice, cu mare exagerare, că Mihai are: 20 mii Unguri, 12 mii Slavoni, 2 mii Albanezi «di Cervena Voda, che erano suditti del Turcho et passorno con le moglie et con tutta la famiglia in queste parte, l'Inverna passata.» *Docum.* III. 1, 499. Asupra acestor Albanezi veniţi dela Cernavoda cu tot avutul lor scrie şi Marini la 24 Martie, după veşti din Ţară dela 3 Martie. Ei făcură o năvală de pradă însoţind un corp de oaste română-ungară, în Bulgaria, în părţile Cernavodei. *Docum.* XII, 37.

[2]) Walther, 27.

[3]) In ediţia din «Tesaur» a lui Walther stă Măgureni. Dar această localitate nu o găsim nici în *Marele Dicţionar geografic*, în calea către Dunăre, unde trebue căutat, nici în hărţile ce le-am la îndemână. Astfel am aflat nemerit a ţine cu Bălcescu (p. 109) şi cu autorii Dicţionarului, localitatea de una şi aceeaşi cu «Măgurelele» din judeţul Ilfov pl. Sabar, unde e Institutul Oteteleşan.

[4]) *Marele Dicţionar geografic*, IV, 264.

[5]) Walther, 27.

www.dacoromanica.ro

prilej, că e greu a alege adevărul, din câte se spun, căci Turcii caută să-l ascunză, cât pot [1]). Ar fi fost vreme să ajungă ajutoare ardelene, dacă Principele i-ar fi trimes, cu toate greutăţile ce întâmpină. Mihai se lăsă de apărarea ţărmurilor săi, numai când o ceată de câteva mii, izbutì a trece Dunărea, cale de două zile din jos de Giurgiu pe când alţii, treceau pe luntri în faţa oraşului [2]). Acum se trase înapoi la bine aleasa strâmtoare, unde să aştepte duşmanii [3]).

Podul erà gata şi bine apărat de cetăţuia din insulă şi de cinci corăbii de războiu, aşezate de amândouă părţile. Sinan îşi puteà trece în ticnă numeroasa lui oaste, de vre-o sută de mii de oameni, [4]) cu toată muniţia ei de răsboi, urmărind pe Mihai. Dar tocmai lipsa de împotrivire îl îngrija pe sumeţul Turc, şi tot numai chinuri de frică îi turburară marşul lui pacinic. Mergând «o zi şi jumătate» înainte — cale de două poste [5]) «el ajunse la un râu», peste care «trebuià să mai facă un pod ca să-şi treacă oastea». Dincolo de râu e aşezat oraşul Bucureşti, adauge cel ce dă ştirea martorului nostru. Acì se văzù silit să se oprească, căci «se vorbià,

---

[1]) *Docum.* III. 1, 483 (= IV. 2, 204).

[2]) Walther, 27.

[3]) *Ibid.* l. c. V. şi Iacobinus, secretarul de mai târziu al Principelui Sigismund, în panegiricul său intitulat «*Brevis ennaratio* rerum a Serñio Trañiae Principe Sigismundo anno MDCXV gestarum, scris un an în urmă (prefaţa e dată din Cluj, 24 Martie 1596) publicat în *Rerum Hungaric. Scriptores* apărut la 1600 în Frankfurt, p. 538—547, v. p. 539.

[4]) Acest număr e mărturisit chiar de Turci către Bailul veneţian. «L'esercito turchesco anch'egli al lungo del ponte era in numero di forse centomille combattenti et teneva nel fiume cinque galee et non più. Depeşa din 19 August. *Docum.* III. 1, 484. La 1 August, Bailul ştià, că Ferhat are lângă Dunăre 40.000 de oameni, şi că într'alt loc sunt alte 40.000 de mii, «şi că toată oastea creşteà mereu în număr». *Ibid.* III. 2, 126. Cronica Domnului nostru pune armata lui Sinan cu 180.000. De ea se apropie *Historicae Relationes* ale lui Iacobus Francus cu 150.000. Constatăm, că pentru Orientul nostru *Zeitung*-urile de jumătate de an sau relaţiile de bâlciuri *(Messrelationen)* ale lui Aitzing, Francus etc. nu au însemnătatea aceea ce le-o atribue Stieve în studiul său asupra lor. Fără izvoarele noastre nu s'ar puteà scoate din ele adevărul dintre fabule. *Abhadlungen der bayer. Akademie* XVI (1883), 177—236.

[5]) Satul Călugăreni e arătat în *Marele Dicţionar geografic* (II, 276—7) în depărtare de 34 kilometri dela Giurgiu, 30 dela Bucureşti.

www.dacoromanica.ro

că Românii cu şiretenie au lăsat duşmanii să treacă, pentru a le tăià dindărăt podul şi a-i apucà în mijlocul Ţării, mai puţini la număr [cum erau]; pentru multă oaste trimeasă în Ungaria». Şi se puse Sinan de scrise la Ţarigrad, «că s'a arătat pe celalt ţărmur Creştinii, fără de număr, Poloni, Transilvani, Moldoveni şi alte neamuri, şi temându-se să nu fie ocolit» şi bătut «de atâta mulţime bine armată şi gata de luptă», cerù să se facă rugăciuni, şi să i se trimeată noui ajutoare. Şi ca să peardă mai în grabă pe rivalul căruia îi luase locul, se plângeà, că oastea nu-i ascultătoare, fiind mulţi partizani de-ai lui Ferhat, cari fac turburări, ce ar puteà pricinuì o cumplită cădere. Şi unele cereri îi fură ascultate, ne spune martorul nostru, Bailul. Lui Ferhat nu-i sunase încă ceasul, dar «toate moşeele» şi «multe case» se umplură de lume ce făceau rugăciuni ziua şi noaptea şi jertfe aduceau lui Dumnezeu, şi conscripţia de nuoi soldaţi se începù iară cu mare grabă. [1])

Oastea românească li se arătase Turcilor (mai bine ca) înzecit de cum erà de mare, nu după vedere, ci după mărturii înşelătoare. O ceată de călăreţi, care se isbise înainte pentru spionare încă până a nu trece oastea turcească în Ţară (e poate aceeaş bandă ce trecù Dunărea din jos de Giurgiu mai înainte de isprăvirea podului, şi — două zile — mai înainte de ce ajunse Sinan în tabără, cum se pare după izvorul nostru, depeşa Bailului veneţian, dată din 19 August) nu întâlneşte în lung şi în lat pe nimeni, decât pe un biet bătrân ce-l duseră în tabăra lor. Dela el aflară Turcii, că Creştinii în număr de o sută de mii s'au tras înapoi la Bucureşti, [2]) unde stau bine întăriţi, aşteptând un prilej bun pentru a eşì împotriva oastei turceşti la bătae. [3]) E uşor de înţeles, că moşneagul erà pus anume de Mihai, să dea Turcilor veşti ca acestea, îngrozitoare. Şi tot aşà de bine înţelegem, că şi

---

[1]) *Docum.* III. 1, 486. Depeşa din Constpl. 2 Sept. 1595.

[2]) «A Buerzi . Ştim că tiparul Documentelor geme de greşeli, pe lângă putinţa de greşală din partea vestitorului Bailului, şi din partea copietorului documentului din Arhivă.

[3]) *Docum.* III. 1, 484. Venice C. Dogele. Pera, 19 August.

www.dacoromanica.ro

acesta erà un chip de a muià marşul duşmanului: probă, că Mihai tot aşteptà încă să vină din Ardeal ajutoare.

Căci el aveà ochii prea deschişi pentru mărimea primejdiei şi ştià că singur nu e în stare să-i biruiască. Doar îşi trimese chiar nevasta şi copiii la Sibii, cu tot ce aveà mai scump, îndată ce el pornià din Bucureşti. [1])

Dacă cu toate acestea Mihai nu s'a tras supt munţi cu micuţa lui oaste, către Ardeal, să aştepte acolo, să siluiască sosirea mai grabnică a trufaşului său Stăpân, nu poate fi decât pentrucă nu vreà să-şi lase Ţara pradă duşmanului fără încercare de a o apără; e, pentrucă aveà un cap de General luminat care a priceput, el întâia oară, pe cât ştim neîndoielnic, ce loc de izbândă i se îmbià în vadul Călugărenilor; e pentrucă îl împingeà inima — şi erà trebuinţă — să dea celui ce-l umilise de curând dovada hărniciei sale; e, pentrucă înţelegeà nevoia de a pătrunde cu o lumină vederoasă în ochii Impăratului şi a miniştrilor lui, ochi întunecaţi de-asupra vitejiilor lui prin minciunile Transilvanului.

Mergând dela Giurgiu spre Bucureşti, drumul mare de ţară e tăiat la o depărtare de 29 kilometri de Giurgiu şi 35 de Bucureşti, dela Apus spre Răsărit de rîul Câlnişteа tocmai acolo unde el se împreună cu Neajlovul care curge dela Miază-noapte-Apus. Din trei şiruri de dealuri ce se ţin în aretul lor cele două din furca râurilor se perd împreunându-se, puţin înainte de a se perde Neajlovul în albia soţului său mai norocos de care tot se mai desparte odată pentru a-şi mântui numele încă o bucăţică de loc. Mai rămâne în acest ţinut şirul dela Miază-zi de Câlnişteа ce se prorupe numai printr'o văgăună făcând loc drumului mare. Iar văgăuna răspunde către vadul Călugărenilor după ce drumul mai coteşte o bucată între apă şi deal [2]). Turcii îşi puseră tabăra în şesul dela marginea de către ei a dea-

[1]) Walther, 27.

[2]) N'am avut fericirea să pot vedeà aceste locuri, cum erà de lipsă, şi cum aş fi dorit. Le-am schiţat cum am putut citi, culege şi întocmì cu chibzuinţa minţii din harte şi din Marele Dicţionar geografic, la următoarele locuri: II, 276—7, Călugăreni cătun, C.-Monastirei şi C.-Moşteni; II, 473, Câlnişteа râu; II, 786 Crucea-de-Peatră sau Călugăreni Monastirea; III, 751, Hulubeşti, trup de moşie.

www.dacoromanica.ro

lurilor; în partea despre Miază-noapte unde erà şi râul, se aflau aşezaţi Românii.

Despărţite prin coama dealurilor, cele două oşti duşmane» a noastră erà apărată în faţă de râul (Călnişte a)-Neajlov care scutià şi flancurile. Căci ţărmurii lui se desfăceau într'o bară de mocirlă prin care duşmanul nu puteà trece pe ori unde şi erà nevoit să caute «Vadul» cel strâmt al «Călugărenilor» cu podul lui ce erà cuprins de ai noştri. In dos oastea lui Mihai, şi ea tăbărâtă în şes, aveà o întinsă pădure de stejar. Dincoace de ea, despre Bucureşti, sta Albert Király şi Mihai Horváth cu 2.000 de Secui şi alţi soldaţi şi cu o seamă de boeri români, fără îndoială şi ei cu gloatele lor [1]).

Soarta sau răutatea duşmanilor n'a voit să ne păstreze raportul ce Mihai va fi trimes Ardeleanului asupra măreţelor fapte săvârşite la 3/13 August dinaintea Vadului Călugărenilor. Nici scrisorile Căpitanului sau Căpitanilor săi unguri nu le cunoaştem nemijlocit. Şi Cronicarul Domnului, cel puţin în forma ce ni s'a păstrat, e cât se poate de sarbăd şi acì şi fără amănuntele toate. Cu atât mai vrednică de crezământ însă este povestirea din gura unui Turc care a fost de faţă. Indreptând unele greşeli ce se pot îndreptà, ca aşezarea oastei lui Sinan în câmpiile Bucureştilor, [2]) făcută prin necunoaşterea locului din partea povestitorului sau acelui ce ne-a păstrat povestea, şi numărul peste putinţă de mare a oamenilor din despărţimântul de avantgarda al lui Mihai, care merse de spionà duşmanul, asemenea unele lucruri ce le ştim de mai nainte şi altele ce le vom ştì dintr'alte isvoare în urmă, vom aveà o parte de istorie dreaptă dacă nu întreagă şi amănuntă a luptei. Vom aveà anume începutul şi sfârşitul ei. Mărturia noastră, depeşa dela 15 Septemvrie a Bailului Marco Venier, se întemeiază pe povestirea medi-

[1]) Szamosközy IV, 97—98. Că pădurea erà de stejar putem socoti după cea dela Crucea-de-Peatră spre Miază-zi dela Vadul Călugărenilor care e arătată în M. Dicţionar II, 277. resp. II, 786. La cătunul Călugăreni (II, 276) se spune simplu că are o «pădure de luncă» de 376 hectare «situată în valea Neajlovul şi Călnişte a». Numai aceasta poate fi cea arătată de Szamosközy.

[2]) «Nelle sue campagne di *Bucresi*», unde se înţeleg Bucureştii cum se dovedeşte din alt loc mai sus, în aceiaşi depeşă.

www.dacoromanica.ro

culuĭ Mocato, care a ascultat, cum Turcul întors din bătaie— un fruntaș, se vede — istorisì lui Ferhat-Paşa întâmplările.

Incă la 2 Septemvrie (23 August), zece zile după bătaie ajunseră ştirile triste din Ţara-Românească la Constantinopol, care pentru însemnătatea lor nu mai putură fi ascunse Maiestăţii Sale. «Deodată toate lucrurile fură întoarse cu fundul în sus». Uşuraticul Sultan poruncise de se făcuse chiar pe ziua aceia pregătiri de o mare petrecere în grădina lui Mehemet Paşa dela Scutari, «cu focuri de artificii cu tragere de tunuri şi alte veselii plăcute firii lui. Indată fură toate oprite. Căci nu erà de tot lipsit de simţuri omeneşti Sultanul, observă Bailul, ci se cutremură şi se trezì şi el. Şi nu se mai văzură petreceri în urmă, ci tot oraşul erà plin de tristeţă». Intâmplările erau povestite în felurite chipuri, şi singur Bailul întăreşte că ele s'au petrecut aşa cum i le spuse Mocato, şi nu altfel.

Creştinii, zice el, îşi traseră oastea la «Strigoniţa» (poate acest nume dedeau Turcii Călugărenilor), în depărtare de 3 zile dela Bucureşti, [1]) pe care îl arseră afară de două biserici şi palatul (Domnului), ştiind că nu poate fi apărat, şi ca să atragă mai înlăuntrul Ţării pe duşman. [2]) Aci aşteptà Mihai, bine aşezat cu toată tabăra sa, să-i vină o ceată mare de voinici Ardeleni. [3]) De odată află că Sinan a trecut Dunărea şi a intrat cu oştile lui în câmpiile sale, ale Bucureştilor. Un Căpitan viteaz şi păţit îl rugă atunci să-i deà două sute de călăreţi, ca să spioneze duşmanul. După multe desbateri şi rugăciuni i se deteră călăreţii ceruţi. Dar atunci oastea lui, nerăbdându-se mai mult să şadă deafetea şi doritoare de fapte, cerù să-l urmeze, şi Domnul n'avù încotro, ci trebuì să-i îngăduie Căpitanului încă 10 mii (alţii zic două-zeci de mii) de soldaţi. «Cu această gloată că-

[1]) In faptă cale de o zi.

[2]) Se vede că povestitorul, ori mai bine, cei ce ascultau povestea, credeau că locul luptei a fost dincolo de Bucureşti.

[3]) Turcul adaugă că au şi venit (che venivano ad unirsi con lui), ceeace nu e adevărat, cum vom vedeà chiar din isvor unguresc. Turcul puteà ştì mersul bătăliei, nu însă ce s'a petrecut în tabăra duşmanilor înainte de luptă.

www.dacoromanica.ro

pitanul ce se zice că se chiamă Abbatele [1]) înaintà cu băgare de seamă şi pe ascuns cătră tabăra lui Sinan [2]) puse într'un loc ascuns oastea ce-l urmà, iar el, urmându-şi marşul pe coasta unui deal, se arată cu şiretenià în vederea duşmanilor, prefăcându-se, pentru a-i înceluì şi mai bine, ca aceasta i s'a întâmplat fără voie, căci începù să se tragă înapoi. Văzând Turcii aceasta, apucară armele şi strigând, se puseră cu toată oastea a-l urmărì în nerânduială din toate părţile, de frică să nu le scape.

Dar el primind atacul îi trase după sine până dincolo de locul de pândă al celeilalte oşti, lângă o morcilă întinsă. Aci, dând signalul, Turcii fură atacaţi pe neaşteptate din lături şi din spate, mai mult decât din frunte, de Creştinii ce se svârliră asupra lor. Se apărară Turcii vitejeşte, scutiţi foarte mult şi prin buna lor aşezare [3]). Dar Creştinii inimoşi, cu bună rânduială şi pricepere, nu încetau de a se aruncà asupra lor «făcând să sară cea mai mare mulţime în mocirla apropiată, unde rămaseră înecaţi şi îngropaţi; ceilalţi, fugăriţi şi speriaţi periră cari de foc şi cari de sabie [4]), cu felurite morţi. Fu foarte aspră bataia, şi ţinu dinainte de amează̆zi până seara, şi Creştinii trebuiră să lucreze bărbăteşte cu mânile ca să culce la pământ atâta mulţime. Lângă Generalul Sinan care se isbeşte înainte în ţoale necunoscute şi îşi dă silinţa să-şi tocmiască din nou oastea sa fugărită şi prăpădită, fură ucişi patru tineri, cei mai încrezuţi ai lui, iar el, svârlit de pe cal a treia oară, printr'o grea lovitură de lance în faţă, erà gata să se înece în mocirlă, rupându-i-se dinţii dinnainte în căderea lui peste capul calului. Calul îi rămase mort, şi el sbătându-se mult timp prin mocirlă, în urmă fu ajutat de un Spahie ce-l recunoscù la vreme să se suie pe alt cal, spre marele lui noroc, că dacă l-ar fi cunoscut Creştinii n'ar fi eşit din mâinile lor, fie viu sau mort. Ienicerii din Damasc, archibuzieri călări, au căzut împreună cu ceilalţi Ieniceri pedeş-

[1]) «Che dicono chiamarsi l'Abbate». Ar puteà fi Albert Király, căruia Românii i vor fi zispoate Albert, după obiceiul limbii, neştiind că Ungurii pun poreclà înainte. Dar se poate să fie şi altcineva. Vom mai vorbì.

[2]) «Cătră Bucureşti verso *Bucresi*» tot aşa şi în celelalte locuri mai sus.

[3]) «resistendo non poco per il grandissimo vantaggio del tramonto , (?)

[4]) *Docum.* III. 1, 487.

www.dacoromanica.ro

tri şi cu 18 din căpeteniile lor şi cu rămăşiţa infanteriei›. Toată cavaleria a fost sdrobită, trei Beglerbegi au rămas morţi, şi un altul pe care Sinan l'a făcut Vizir de divan căzù lovit de moarte în piept printr'un glonţ. Au mai căzut de cinci ori atâţia Sangeaci. Bailul mai crede, ceiace nu putem crede noi, după povestirea Turcului, că n'a căzut nici un Creştin, lucru «de mare mirare», apoi că Creştinii erau în mare parte Unguri şi Poloni [1]). Vom crede însă ce ni se dovedeşte şi dintr'altă parte, «că într'adevăr se ţinură [Creştinii] cu îndârjire în luptă până ce noaptea şi osteneala nu-i despărţi. Dar ceeace mântui pe Turci de prăpădul desăvârşit fù venirea neaşteptată a lui Assan Beglerbegul Greciei, care înainte cu câtevà zile plecase cu vorba că merge în ajutorul Ungariei [a celei turceşi bine înţeles] [2]), dar se întoarse şi când se credeà că s'au depărtat cale de mai multe zile, sosì înainte de apusul soarelui cu oaste proaspătă în număr de 10 mii de oameni în faţa Creştinilor. Aceştia crezând că a venit cu mai mare tărie, fură împedicaţi de a-şi urmărì biruinţa cu încordarea întregei lor puteri înainte de a fi sosit întunericul nopţii. Se şi răspândise vorba că Sinan Generalul e mort şi că rămăşiţele oastei lui împrăştiate vin înapoi prin toate părţile, căutând să scape, când cu sosirea Beglerbegu lui de odată se auzì că erà viu. De aceea Turcii începură a se strânge la una, dar nu se făcù alta în noaptea aceea în tabăra lor decât că se scriseră noui Ieniceri, fauri de arme (armarolli?) şi alţii, pentru întregirea locurilor golite prin moarte, dându-se uşor loc, după dorinţă, fiecărui hamal şi servitor de stradă›. Incolo, petrecură Turcii noaptea «în rugăciuni, strigând şi făcând multe focuri, ca să arate că ar fi mai mulţi decât erau în faptă. Intr'aceea Creştinii plecară încărcaţi de câtă pradă au putut prinde, îşi luară

[1]) Această greşală din pricina Ardelenilor, şi Cazacilor ce slujau cu plată la Mihai.

[2]) In depeşa dela 19 August Bailul spuneà, că puţin după plecarea lui Ferhat din tabăra dela Rusciuc a sosit acolo vestea cum Strigoniul a căzut şi Rabul e amenințat rău. Atunci Turcii îşi împărţiră oastea, din care o parte plecă cu Paşa de Caramania şi alţi doi, în ajutorul Ungariei. *Docum.* III. 1, 484. Se vede aceasta primise dela Sinan porunca să se întoarcă în tabără.

www.dacoromanica.ro

drumul către cealaltă oaste a lor, care nu se mişcase de loc ci stà la pază aşteptând întorcerea lor [1]),

Ca să întregim cele spuse de Turc şi să putem cântări adevărul coprins în ele, e de lipsă să ascultăm şi alte mărturii de frunte. Cea mai însemnată e, fără îndoială, cea documentară, din partea cealalta a părechii ce-şi măsură puterea. Una nu trebuià să uităm. Nici povestirea Turcului nu puteà fi părtinitoare pentru Sinan: erà făcută pentru Ferhat-Paşa, duşmanul lui. Nici raportul ce urmează nu ni se întemeiază pe spusele celor ce săvârşesc faptele de-a dreptul: Principele Transilvaniei nu puteà să nu straformeze după cum se potriveà mai bine intereselor sale împărtăşirile «Căpitanilor săi, cari se aflară la acea bătaie», poate chiar ale lui Mihai, prin lăsarea acestuia şi a oastei lui cât mai în umbră. Şi tocmai povestirea celor «doi nemeşi trămişi anume» de Sigismund la Archiducele Maximilian e aceea, ce ne-a păstrat-o un alt Ambasador veneţian, cel din Praga, cu toate schimbările ce ea a trebuit, în mod firesc, să sufere şi mai departe, trecând din gură în gură: dela Maximilian la sfatul Miniştrilor, dela Ministrul Rumpf în mintea şi apoi în condeiul lui Contarini.

«Au ajuns la bătaie Moldovenii, Românii şi Transilvănenii de o parte», scrie el la 19 Septemvrie, şi oastea otomană, purtată de Sinan Paşa, de alta, şi Creştinii au câştigat întreaga biruinţă. Aşà i-a spus, «înainte cu câte-và zile» (anume «dumineca trecută», zice tot el într'alt loc) Rumpf, «după cum e obicei a se face la lucruri însemnate». Locul luptei a fost un «şes închis de o parte de aşezămintele Creştinilor, de ceealaltă de Dunăre, pe care Turcii ş'o lăsase în spate», trecând-o pe un pod ce-l rădicase peste ea. «Amândouă oştile se bătură multă vreme cu toată sălbătecia, dar în urmă Turcii, tovărâţi şi isbiţi cu mai mare putere, începură a se trage îndărăt, şi apoi a fugì cu de-aievea. Dar urmăriţi fiind până la Dunăre (!) [2]) ei văzură ruşinoasa şi sigura moarte la

[1]) *Docum.* III. 1, 487—489.

[2]) Se vede (şi din cele ce urmează în text) că povestitorul credeà, că într'adevăr tabăra turcească se răzimà cu şelele la Dunăre. Ei nu puteau fi fugăriţi decât până la tabăra lor, sau cel puţin până la strâmtoarea dintre dealuri.

www.dacoromanica.ro

care curiau, dacă s'ar fi aruncat în râu. Se întoarseră deci şi de nou se apucară de luptă, cu mai mare foc. Atunci Creştinii, speriaţi prin atacul neaşteptat ce făcură duşmanii, nu se putură ţineà dinaintea furiei lor, ci se lăsară a fi împinşi înapoi, până la cuartirele lor. Acì, aflând pe cei ce erau de pază, fură ocărâţi pentru laşitatea şi fuga lor, şi li se arătă perirea în care cădeau, dacă s'ar lăsà învinşi de Turci. Deci, întăriţi şi ajutaţi de aceştia, se întoarseră la bătaie. Atunci Turcii, fiind osteniţi de lupta cea lungă şi spăimântaţi prin noul număr adaus la Creştini, începură a slăbì şi, crescând curajul duşmanilor lor, fură biruiţi, astfel, cât nu se mai putură îndreptà şi sculà din această cădere. Se zice că mulţi Turci au fost ucişi, şi că şi mai mulţi s'au înecat în râu [1]); că a fost luat steagul cel de căpetenie («principale»), în care erà însemnat numele lui Mahomet, profetul lor, că a murit un Paşă, şi că Sinan, făcând un încungiur mai mare ca să se scape au dat în nişte mlăştini, de unde ne mai putându-i eşi calul, a fost rădicat de câţiva soldaţi în braţe, ca să-l ducă dincolo de râu, apoi s'a văzut podul căzând şi stricându-se de mulţimea de lume ce erà pe el, fără să se ştie dacă şi Sinan erà dus atunci în loc sigur ori că a căzut şi el şi a pierit cu dărâmarea podului». Nu se ştie cât de mari au fost oştile ce se bătură, cu atât mai puţin numărul celor căzuţi, «dar ţinând mult bătaia, aproape toată ziua, cum se zice, şi fiind *odată începută şi de două ori chitită de nou*, închinând învingerea când de o parte când de alta, se crede, că mare număr a lipsit în amândouă oştile» [2]). La 26 Septemvrie, acelaş Ambasador scrie, că a sosit «adeverirea bătăii întâmplate în Ţara-Românească cu învingerea Creştinilor»... «Mulţi oameni şi foarte mulţi cai au murit pe partea învingătorilor, şi e drept că şi o parte şi alta acuşi fugeà, acuşi prindeà putere din nou. Dar în urmă Creştinii, făcând mai multă pradă în Turci şi împingându-i dincolo de pod, rămaseră stăpânii câmpului de bătaie. A rămas mort un Paşă dela Poartă» (adecă un Ministru), şi cu Sinan nu se ştie ce s'a ales. Unii zic că a fost găzit de mulţimea fugătoare, după ce-i căzuse

[1]) Povestitorul crede că în Dunăre.

[2]) *Docum.* III. 2, 132—3.

www.dacoromanica.ro

calul. Apoi se mai zice, că Sinan nu își trecuse toată oastea peste Dunăre [1]) și că dar «dispreţul lui pentru duşman fù pricina marei căderi. Fu îndoelnic ieșitul bătăii, căci Turcii ajunseră până la artileria Creştinilor şi le-o luară. Dar fu iarăşi cuprinsă înapoi, cu perderea numai de 3 tunuri, în schimb se cuprinseră 6 de-ale Turcilor. Se mai zice, că mare număr de duşmani s'a stins în apă, *pentru-că cei ce fugeau dela bătaie se întâlniră pe pod cu ceice veniau să-i ajute, şi pe când o parte împedeca pe ceealaltă, amândouă sfărâmară podul ce le ţineà, prin greutatea lor peste măsură de mare.* Nu se ştie cu adevărat, câtă gloată erà adunată în acele oşti dar s'a auzit bine, că *Creştinii nu erau toţi câţi se aflau armaţi în acea ţară*, şi că dacă ar fi fost numărul întreg, ar fi urmărit încă mai departe» pe duşman. Şi se zice «că acesta începuse a-şi luà bagajele şi a-şi mişcà tabăra, pentru a se trage la loc mai depărtat şi mai sigur, dar se lăsă, văzând că Creştini, nu mai fac altă mişcare». Se adevereşte în urmă «perderea steagului lui Mahomet», pe care Turcii «o plâng mai pe sus de toate celelalte lucruri, părându-li-se că sunt părăsiţi de Dumnezeu şi de profetul lor». Acì observă Veneţianul, ce a mai scris, cum spune, şi altădată, că dacă se făceà cum sfătuiau unii, adică, dacă Impăratul ş'ar fi trimes partea mare a «puterilor» sale în aceste Ţări, Turcul «ar fi ca şi zdrobit şi nimicit. Ba de ar fi fost aceste popoare însoţite de vre-o ceată de oaste dedată la războì (da qualche banda di gente esercitata) şi bine armată, precum: de cavalerie şi infanterie ori nemţească, ori italiană, cu mai bune căpetenii, ar fi făcut lucruri de tot mari (cose grandissime), dar zăbăveala şi neîncrederea împiedicară acest bine. După judecata tuturor», adauge în sfârşit martorul nostru dela Curte, «să cuvine ca acele popoare să fie prea mărite cu multă laudă, pentru că singure, nu bine armate, cu o parte a puterilor lor, au câştigat această învingere». [2])

---

[1]) Adecă: peste podul de pe Câlnistea — cum s'ar venì. Ori că Creştinii, mai probabil însă diplomaţii, ce tâlcuiau cum puteau vestile sosite, necrezând singuri să fi putut ei biruì atâta mulţime de Turci, arătau că n'au trecut toţi duşmanii Dunărea în Ţara-Românească.

[2]) *Docum.* III. 2, 134—5.

www.dacoromanica.ro

Raportul lui A. Király, care mi-a scăpat din vedere la revizuirea lucrării, înainte de ce paginile 300 şi 304 au fost tipărite (unde am zis că nu-l cunosc), are câtevà din aceste amănunte, şi numai puţin de nou. Lupta a ţinut de dimineaţa până seara, spune şi el, şi a fost şi mai înverşunată decât toate câte le-a văzut şi despre câte a auzit. «De câtevà ori» au silit pe duşman să fugă, chiar până în tabără, şi de câtevà ori au fost ai noştri împinşi înapoi, în urmă şi ei până la tabăra lor. Un Paşă dintre cei mari şi mulţi Turci fruntaşi şi foarte mulţi Ieniceri au fost ucişi. Un fruntaş a fost prins. El spuneà, că a zis Sinan, «că nu s'a mai auzit până acuma de nime, ca oşti aşà de mici să fi îndrăznit vre-odată a pornì împotriva puterilor Împăratului turcesc». Şi Sinan a căzut de pe pod. «Din ai noştri puţini lipsesc, dar răniţi sunt foarte mulţi». Cea mai mare pagubă au suferit ei în cai. De Mihai-Vodă numai atâta poate spune «că e om şi ostaş bun» (eum bonum virum ac militem esse), care «a mărturisit, că nu se preface, ci din toată inima vreà să slujească întregii Creştinătăţi» [1]).

Un alt raport anonim şi fără dat de timp, ne face să privim întâi frământarea sufletului Domnului în noaptea înainte de luptă, de năcaz că nu i-au sosit ajutoarele ardelene şi moldovene, ce i-au fost făgăduite, şi ne dă apoi o povestire destul de amănunţită a luptei, pe care Domnul însuşi o începe printr'un atac de cavalerie, în zori de zi. Cuprinzând în unele puncte o nouă povestire a mersului luptei, îi facem loc aici cu câtevà scurtări de fraze. «Atacul acesta neaşteptat», istoriseşte mai departe martorul, «bagă o mare groază în Turcii din corpul ce mergeà înnainte» pentru a trece râul pe pod. Vestea ajunge până la Sinan, care porunceşte îndată înaintarea întregei oşti. «Intre aceea, Prinţul Român înaintase luptând pe drumul ce se deschideà dincolo de podul peste care trecuse mai multe sute dintre călăreţii săi... De odată însă întâmpină o împotrivire puternică, şi află că întreaga oştire turcească a pornit înainte. Atunci se întoarce către ai săi şi-i îmbărbătează la luptă, chemând într'ajutor pe Dumnezeul Creştinilor. Lupta este foarte tare din amândouă

[1]) *Docum.* XII, 57 şi în traducere contemp. nemţ. p. 93.

www.dacoromanica.ro

părţile... Intr'un moment Prinţul creştin văzù pe toţi ai săi că erau aproape cotropiţi de Turci, şi în curând podul erà să fie cuprins şi el... Atunci el ordonă la ai săi să se retragă, dar în această retragere Românii lăsară vrăjmaşului lor fioroasele urme ale morţei grozave... Ajunşi înapoi la pod Mihai dă ordin să treacă bravii săi, pe când el însuşi apără aproape singur podul şi nu trece decât cel din urmă pe malul celalalt, dar şi mai în acelaşi timp odată cu o parte din armata turcească, care se luptà cu înverşunare, fiind împinsă şi dela spate. Se zice că nu se mai cunoaşte o altă bătălie în lume, în care cei doui vrăjmaşi să se fi bătut cu o mai mare ură, decât Românii cu Turcii în această vestită bătălie. Lupta fu cu totul sălbatecă la podul de pe apa Neajlovului, care erà bătut şi de tunurile Prinţului român... Mai târziu însă numărul cel mare al Turcilor izbutì să respingă pe bravii apărători dela pod. Tunurile române fură chiar luate de oştirea turcească, iar Sinan Paşa se pregăteà a trece podul cu toată armata sa....

Dar... Eroul creştin... chemă la sine pe unul din căpitanii săi, cu numele Gheţi, căruia 'i dete ordin a luà 300 de călăreţi, a trece cum va puteà apa Neajlovului, mai la vale de locul numit Călugăreni, .. şi după ce o va trece să meargă şi să atace coloana turcească a marei oştiri, ce înaintà prin pădure, spre a ajunge mai curând la pod. In acest timp el îndemnà din nou pe ostaşii săi obosiţi la luptă... El însuşi va da pildă, murind în acest loc, unde se apără Creştinătatea. Intre acestea vine şi ştirea, că ajutorul aşteptat soseşte... Această veste dă iarăş curaj ostaşilor români, cari urmând pe Prinţul lor se întorc la luptă. Prinţul român singur îşi face drum printre vrăjmaşi, pe când ostaşii săi îl urmează cu o furie sălbatică. Turcii sunt uimiţi de îndrăzneala aceasta aproape nebună a unui om ce nu vrea să se deà învins... Atacul năpraznic al Românilor opreşte de o dată înaintarea Turcilor. O învălmăşeală grozavă se face şi doui Paşi cad loviţi chiar de Prinţul Mihai. Dar printre Turci de odată se vesteşte că înapoi prin pădure se aud trâmbiţe şi zgomot de trupe ce sosesc din dreapta. Erau călăreţii români, ce izbutise a trece râul şi străbătând prin pădure se apropiau de Turci. Spaima este grozavă,... şi atunci începe

www.dacoromanica.ro

o retragere grăbită şi fără rânduială, de frică a nu fi tăiaţi pe la spate. Partea de trupe ce trecuse râul Neajlovului căută a fugì pe pod înapoi. Acest moment fu de folos Prinţului creştin, care... încurajează din nou pe ai săi la luptă. Furia acestui atac asupra necredincioşilor este din acele ce nu se pot scrie... In fuga năprasnică... a Turcilor chiar Sinan-Paşa este rănit şi luat de ai săi, spre a nu cădeà în puterea Românilor. Groaza este răspândită în oştirea turcească şi numai noaptea aduce mântuire... Dar şi Românii sunt zdrobiţi de oboseală şi văzând pe Turci fugind, încep a se retrage şi ei, mai cu seamă că o parte a podului se rupsese în timpul luptei.. Când Românii trecură dincoace de pod, găsiră că şi ajutorul aşteptat sosise. Acuma însă erà prea târziu... [1]).

Prin aceste mărturii din documente, nu se dă nimic de minciună din cele ce spun Croniştii.

Arătării mai poetice din Cronica domnească, după care Mihai începù lupta prin năvălirea, «înaite de revărsatul zorilor», până în tabăra duşmanului, unde ai noştri aprinseră un cort, se poate potrivì povestirea auzită de Mocato despre Căpitanul ce se ivì Turcilor pe coasta dealului şi-i atrase cu ceata lui în cursă. Ba e chiar cu putinţă, că Turcii fură aţâţaţi a-l urmări tocmai prin aprinderea unui cort, lucru ce nu erà greu de săvârşit printr'un atac năprasnic dimineaţa, cam pe întuneric. De altă parte, e atât de natural, că cei ce fugeau prin strâmtoarea dintre dealuri, să aibă grijită, poate pe lângă deal, în lungul râului, pe partea dinspre Turci, o oaste de pândă, ce să cadă duşmanului urmăritor, dacă şi nu în spate (fiindcă şirurile turceşti, socotind mulţimea lor, trebuiau să se întindă până la tabăra lor aproape), dar în flanc cel puţin. [2]) Se înţelege, că oastea aceasta nu puteà fi de 10 mii, nefiind toată armata lui Mihai

---

[1]) Document publ. în traducere de Maior Toplicescu în revista «*Cercul publicaţiunilor militare*» din 1898, p. 122—125. Originalul (sau o copie?) nemţesc s'ar fi aflând la d-l avocat C. Müller din Praga. D-l Toplicescu îl aveà dela d. inginer C. Şirl din Craiova.

[2]) Totuşi e cu putinţă, că această mărturie să se rapoarte tot la fapta lui Gheţi şi Cocea, de care vom vorbì îndată.

www.dacoromanica.ro

dinaintea Călugărenilor mai mult de 16 mii. [1]) Cuprinşi între două focuri şi văzând că după lungă luptă nimic nu sporesc, e lămurit că Turcii trebuiau să se tragă întâi înapoi, către tabăra lor, pentru a rasuflă şi a se gătì de un mai puternic atac. Acum numai, după împingerea pripită a duşmanului înapoi şi fără rânduială, după întoarcerea lui în tabără fără a fi urmărit, ţinù Sinan sfat de război şi se hotărâ o năvală puternică asupra celor ai lor noştri. [2]) Noua năvală isbutì, oastea lui Mihai fu împinsă înapoi. Ea fu scoasă din strâmtoare, dar nu fugărită, căci se trăgeà către tabăra sa cu bună rânduială, în forma unui unghiu. În această luptă, ce ţinù tot după-ameazul, [3]) şovăind norocul într'o parte şi într'alta, Turcii luară lui Mihai şi 11 tunuri. [4]) Atunci Mihai văzând cu ochii primejdia de a perde bătaia, ca un leu se repezì singur asupra şirurilor duşmane, tăiă un Paşă cu sabia—Cronica anonimă arată cu numele pe Caraiman Paşa—, spintecându-i laturea prin umăr, şi ca un fulger se întoarse teafăr la ai săi. [5]) Vitejia Domnului nu

---

[1]) Walther, 28 Szamosközy, IV, 97. După acest din urmă şi din aceştia mai lipsiau peste 2.000 din tabără, căci se aflau într'alt loc După raportul anonim erau chiar numai 8000. Atacul de cavalerie «în zori de zi» e cunoscut, cum văzurăm, şi acestui raport anonim.

[2]) *Magazin ist.* IV. 282. «Atuncea Sinan Paşa, văzând că nu-i sporeşte înturnatu-sau cu ruşine; deci el strânse toţi Paşii, şi toate căpeteniile oştilor, şi făcură năvală mare asupra lui Mihai Vodă.» Cf. raportul citat, dela 19 Sept.

[3]) Dela acest atac socoate, credem, Szamosközy începutul luptei, când scrie, că se începù la 11 ceasuri. IV, 98 şi 54.

[4]) Ajungerea până la artilerie şi luarea ei am văzut-o în raportul de la 26 Sept. Numărul tunurilor luate, Walther 28. Cf. raport. anon., şi cel al lui Király.

[5]) Nu numai Walther şi Cronica anonimă ne-a păstrat pomenirea faptei vitejeşti a Domnului, ci şi Cronistul ungur Szamosközy, IV, 98,—aducând anume mărturie la acest loc pe Petru Armeanul, diplomat, ce-l vom cunoaşte bine mai târziu, în cursul acestei istorii. Acesta zice că a văzut cu ochii fapta ce a împărtăşit-o lui Szamosközy.—Ne aducem aminte de Caesar, când, repezindu-se la un soldat din rândurile din urmă ale legiunei a 10-a, strâmtorată de Nervi, îi ieà scutul, aleargă în fruntea legiunei şi îndreptează lupta, fiecare căutând acuma, în cea mai mare primejdie, să-şi împlinească datoria în vederea ochilor Comandantului. C. I. Caesar, De bello gallico, II. c. 25. Cf. raport an.

www.dacoromanica.ro

puteà să nu prindă. Două tunuri îngrijite, credem, de Albert Király, cum spune Cronicarul Domnului, deschiseră cale în rândurile dese ale duşmanilor; două sute de Transilvăneni şi tot atâţia Cazaci pedeştrii, supt Căpitanul lor Cocea (Koscza), se aruncă cu înverşunare asupra flancului lor drept, cu Mihai-Vodă împreună — oastea toată îi izbeşte în front, şi cea mai cruntă bătaie se încinge. In urmă Turcii dau fuga. In loc de scăpare, ei află o moarte mai crudă în mocirlele Neajlovului [1]). Pe pod trecerea e împedicată de cei ce vin să le ajute [2]). Fălosul Sinan e scăpat anevoie din apa închegată de noroi şi de sângele a vre-o trei mii de Turci, lăsându-şi şi el calul şi doi dinţi în tină. Asan Paşa rămâne ascuns prin spinăt până'n ziua a doua; Paşa Anatoliei cel de «Zain»(?) şi Haider Paşa n'aveau să-şi mai vadă casa vre-odată [3]). Până în tabăra lor sunt mânaţi dinapoi, în goană mare, Păgânii. Noaptea şi întâlnirea acolo a unei oşti proaspete, de 10 000 pedestraşi [4]), sosite atunci (înainte de apusul soarelui, cu Asan Paşa, Beglerbegul Greciei, după povestirea lui Mocato şi a Cronicarului unguresc), scapă pe Turci de căderea întreagă.

Şi ştim ce pradă avură ai noştri. Şi steagul lui Mohamed şi câştigarea înapoi a tunurilor sunt cunoscute şi Cronicştilor [5]).

Venirea lui Asan-Paşa dintr'altă parte împreună cu fostul Voivod Mihnea Turcitul, pentru a luà pe Mihai în mijloc, e arătată şi de poema Grecului Stavrinos, care fu mai târziu Vistier lui Mihai-Vodă [6]). Şi ea, se dovedeşte pe deplin adevărată, cât priveşte pe Mihnea, prin chiar scrisorile acestuia

[1]) Walther, 28—29. Cf. isvoarele ce le cunoaştem.

[2]) Raportul de la 26 Septemvrie.

[3]) Walther, 29.

[4]) Szamosközy zice: 20.000 Ieniceri.

[5]) După Szamosközy, Mihai dobândì 15 tunuri, ceea-ce s'ar apropià de raportul dela 26 Sept.: 14, între cari 8 ale sale, cele perdute. După Walther dobândì tot 11, câte au perdut. Cf. raportul lui Király. *Doc.* XII, 58.

[6]) Publicat în Papiu, *Tesaur* de monumente I (273—327). Ανδραγαθείαις τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ ανδρειοτάτου Μιχαήλ Βοεβόδα, p. 293. Ceea ce nu se adevereşte de alte isvoare, că Mihai, biruind pe Sinan, s'a întors asupra lor şi i-a biruit şi pe ei, ce veniau să-l cuprindă în mijloc, nu putem ţine de faptă împlinită.

www.dacoromanica.ro

adresate fiului său: la 1 Iunie el îi scria din Vidin, că merge la tabără în Ţară, iar la 4 August, fără numirea locului de unde scrie, spuneà că e tot în marş, şi face «cale de trei zile într'o zi». Şi prietenia lui Asan-Paşa cu Michnea şi plecarea lor comună la arme către Ţară o ştim şi din Decemvrie 1594 [1]).

Cu acest mers al luptei se potriveşte raportul Veneţianului din Praga, 19 Septembre, care zice, că odată a fost începută şi de 2 ori înoită bătaia [2]).

Minunea de la Călugăreni a fost ajutată foarte mult prin firea locului, care nu îngăduià Turcilor o desfăşurare mai mare a puterilor lor. Că nu erà mai largă valea aceea «de un pătrar de miliari [3]) adecă de 250 de paşi [4]). Deci numărul Turcilor numai atâta le erà de folos, că-şi puteau împrospăta de nesfârşite ori puterea. Pe partea lui Mihai însă, aceeaşi oameni aveau să lucre cu braţele» într'una şi golul celor căzuţi nu-l umpleà nimeni. Nici chiar oastea lui toată nu vrù să-l urmeze. Ne-o spuse şi documentul că nu erà întreagă. Şi Cronicarul ungur al vremii ştie dela Petru Armeanul, că tocmai «ajutorul» unguresc, «2.000 de Secui şi cătane» [5]) lipsiră din luptă. Câţivà boieri, zice el, între aceştia Mirislău Logofătul şi Dan Vistierul, din duşmănie pe Mihai, ori de frică, amitiră pe Albert Király şi Mihai Horváth, căpeteniile acelei oşti, zicând, «să nu meargă la luptă, aşà nărozeşte, căci ce ar fi 16 mii împotrivă la 100.000 de oameni? Acest Mihai, ziceau ei, nu e decât un om grozav de îndrăsneţ (temerar), nu face nimic din înţelepciune, ci merge la toate orbeşte şi pentru nebunia lui vreà să ne peardă şi pe noi şi pe sine». De geaba îi chemà Mihai în toiul luptei, ei nu se mişcară din locul aşezării lor, dincoaci

[1]) Iorga, *Contribuţiuni* p. 104—106 şi *Studii şi docum.* III, p. LII sq

[2]) Intr'o notiţă sumară «Ex Castris Serenissimi Maximiliani», fără dat se zice: «Ter nostri reiecti, ter redierunt, et tandem omnes profligarunt». An. Fugger in *Docum.* III. 1, 241. In cronica din *Docum.* XI 303 citim: bis respirare utraque pars cogatur.

[3]) Walther, 28.

[4]) Credem că nu trebue înţeleasă mila austriacă, ci miia de paşi, prin «milliari».

[5]) Nu putem ştì dacă erau ajutoare aievea dela Principele şi dacă eran proaspete, ori tot oşti «mercenare», năimiţi de-ai Domnului nostru.

www.dacoromanica.ro

de pădure, ba nici nu-l aşteptară, ci se traseră înapoi spre Bucureşti. «Dacă Albert Király şi boierii», cari erau, de bună seamă, şi cu gloatele lor de Ţară, dacă ei, sfârşeşte Szamosközy, «ar fi apucat cu toţii împreună cu Mihai lucrul, n'ar fi mai fost trebuinţă, după aceea, să treacă Principele Sigismund cu mare oaste în Ţara transalpină, căci l-ar fi bătut pe Sinan de tot. Dar Mihai-Vodă *numai cu oastea sa* merse asupra lui Sinan şi tot i-a bătut partea mare a oştilor lui, şi chiar Sinan căzù de pe pod în mocirlă».[1])

Mărturia Ungurului, auzită dela cei ce văzură bătaia cu ochii, trebueşte crezută, chiar de n'ar aveà sprijinul, ce e drept nehotărât, al raportului dela 26 Septemvrie din Praga, şi al celui anonim. E mărturie asupra compatrioţilor săi. Numai pe Király cred că trebuie să-l scăpăm de osândă. Căci n'avem nici un temei, de ce Cronica Domnului să-l arate anume luând parte la luptă, dacă nu erà nici cum în foc, cu mica lui ceată. Petru Armeanul, puteà să nu ştie aceasta: ştià, că Ungurii lipsiră, şi Cronicarul puteà adăugà oastei secuie pe lângă Horváth şi pe celalalt Căpitan ce se află în Ţară atunci. Mai potrivită îmi pare vinovăţia lui la sfârşitul acestei lupte, ca pricină, de ce nu se urmări duşmanul în zăpăceala atâtor pierderi, de cari erà cuprins: aşà cum ni-l arată celalalt martor din partea Domnului, Vistierul lui de mai târziu, Stavrinos, cum vom vedeà îndată. Asta, adecă aflarea lui Király în foc la lupta dela Călugăreni, s'ar împăcà şi cu altă mărturisire a aceluiaş Szamosközy, făcută într'altă parte a istoriei sale, unde ea ni se arată ca o operă cioplită, netezită, — în istoria latinească ce ne-a lăsat asupra acestui timp, întru cât e păstrată. Anume, cu prilejul morţii lui Albert Király el ne spune, că răposatul «a zăbovit» pe Sinan Paşa, la satul Călugăreni, prin însemnata lovitură ce i-a dat (memorabili illata strage retardavit). [2])

Dar, dacă Király da spre seară cu tunul, ceea-ce credem, după Cronica Domnului [3]), pare puţin nepotrivit a-l vedeà

---

[1]) Szamosközy. IV, 97—98 şi 53—54 (aici acelaş text cu unele prescurtări).

[2]) *Ibid.* II, (Mon. Hung. Script. 28, BP. 1877), p. 90.

[3]) Tot Király Albert lucrà cu tunurile şi la asediul Timişoarei, în anul următor. Szamosközy IV, 59.

www.dacoromanica.ro

dimineaţa în capul cetei călări, ce trase duşmanul în cursă [1]). S'ar puteà dar, ca altul să fie acesta. Şi anume s'ar puteà să fie vestitul popă Stoica din Fărcaş [2]), viteazul dela Nicopole şi Vidin. Atunci s'ar tâlcuì numele de ‹Abatele›, ce îl are Căpitanul în povestirea lui Mocato, cu fiinţa lui de preoţ, schimbată numai într'un rang călugăresc. Hotărât nu putem zice nici într'un chip nici într'altul. — Mai adauge Szamosközy, că «Mihai a voit să spânzure câţi-và boeri pentru acest lucru»,— că nu veniră la luptă. Şi e cu putinţă să-şi fi împlinit voinţa, deşì dovezi nu avem. [3])

---

[1]) Totuşi chiar peste 8 luni, Ambasadorul veneţian din Praga, vorbind de Alb. Király, ḍice: «che l'anno passato rupe la vanguardia di Sinan». Docum. III. 2, 195.

[2]) Vezi caracterizarea lui în frumosul cântec bătrânesc publicat de A. I. Odobescu în ale sale «*Scrieri literare şi istorice*», II (Bucureşti 1887), p. 427 sp. 430, 433 şi nota 65, p. 480 sqg., un raport al învăţătorului Eliescu din Fărcaşe. El citează din cântecul poporal: «Popa Stoica din Fărcaş, | sare de şeapte paşi, | şi iese din liturghie, | şi taie la Turci o mie».

[3]) S'ar puteà ca un omor din această pricină să fie uciderea lui Radu Calomfirescu, cu toate că n'avem nici o urmă hotărâtă când s'a săvârşit aceasta. Şi toată ştiinţa ne-o putem scoate numai din sus pomenitul (v. n. dinainte) cântec bătrânesc. După acest cântec, «Mihai-Vodă se află cu corturile «Asupra Caralelor, şesul *Măgurelelor*», când sosì viteazul Radu, să ceară ajutor, ca să-şi scoată pe mamă-sa ce tocmai au robit-o Tătarii, în năvala lor ce făcură în Ţară, cuprinzând «marginea toată, Bucureştii jumătate». Fie că Domnul i-a dat sau nu ajutoare (după baladă, i-ar fi dat), când Calomfirescu se întoarse biruitor, Mihai puse pe Buzeşti şi Capleşti de-l uciseră. Bălcescu, în dorinţa lui de a nu lăsà pete pe numele lui Mihai, zice, p. 108, fără a aveà alt isvor, că fapta s'a săvârşit la a. 1611, la voia lui Radu Mihnea-Vodă. Totuşi e prea greu de înţeles cum viteazul Radu Calomfirescu piere din pomenirea istoriilor (ceea-ce înseamnă chiar Bălcescu), de-odată cu solia lui şi a lui Stroie Buzescu la Ardeal, să represinte pe Domnul la nunta lui Sigismund, nuntă serbată la 6 August st. n. 1595. E foarte cu putinţă, că venind din Ardeal, doar cu oştile ajutătoare, ce puteau fi cele 2.000 de Secui, se asociă boierilor nemulţumiţi ori fricoşi, cari cu toţii puteau aveà înţelegere cu Sigismund, să nu steà la luptă ci să se tragă la munţi, aşteptându-l pe el. Şi e preà cu putinţă că mai târziu, după bătaie, când Mihai puteà fi din nou supt corturi pe moşia sa Măgurele, veselindu-se de isbândă, să fi primit visita Calomfirescului, şi în urmă să fi ordonat omorîrea lui. O nouà încurcătură se naşte în urmă, că mama liberată a ucisului vine şi dovedeşte Voivodului, că mortul erà fratele lui. Nu puteà fi decât un frate nelegiuit, după tată.

www.dacoromanica.ro

In sfârşit, noaptea despărţià pe vrăjmaşi, trimiţând pe învingători şi învinşi la odihnă.

Mihai îşi aşezà tabăra pe câmpul de luptă, «un pătrar de miliar dela nepretin,» — acesta rămase în corturile sale de ieri. Puşcături de tunuri spre corturile duşmane dedeau semn de veselia vitejilor cu isbânda, şi laudă lui Dumnezeu. Numeroase veghe păziau aţipitul micei noastre oşti, ca să nu fie lovită pe neaşteptate. Mihai, trebuià să grijească de ziua de mâne. Un Turc, cunoscut lui, acum căzut prisonier în bătaie, şi spionii săi îi arătară cu deamănuntul mărimea oastei duşmanului şi toată tăria şi arma ei. «Turcul aflând şi el de numărul Creştinilor zise, că de ar şti Turcii astăzi una ca asta, şi numai cu caii ţi-ar călcà oastea în picioare.» Mihai ţinù sfat de răsboi şi cumpănind, cum oastea lui nu va puteà ţine pept până la urmă cu atâta mulţime de Păgâni; cum aceştia ar puteà chiar să-i încunjure dintr'altă parte, căci puteau căutà alte drumuri, şi se puteau găsi arătători; cum norocul să schimbă, când puterile sunt de tot nepotrivite mai ales: hotărâ cu ai săi a-şi ridicà tabăra şi a se trage la munţi [1]). Se poate ca hotărârea să fi fost luată şi din pricina nevoinţei lui A. Király şi a unei părţi a boierilor pământeni de a se mai luptà acì. Stavrinos ne spune în poema sa despre «Vitejiile Voivodului Mihai», că bătuţi fiind Sinan şi Hasan Paşa cu Michnea Turcitul, se sfătuiră şi hotărâră să mituiască boierii, ca să li-l predeà. Mihnea, care să lăudà că boierii de pe lângă Mihai sunt ai săi, primì însărcinarea să săvârşească fapta. El se puse în legătură cu Vistierul Dan, care se duse la Albert Király, îmbiindu-i 50 de mii de galbeni pentru părăsirea lui Mihai, dacă vrea să rămână cu viaţă, căci mulţimea Turcilor va să-i împresoare. Şi Király, luă banii trimişi de Paşa, şi plecă cu cetele sale înapoi, lăsând pe Mihai la Călugăreni. Mihai-Vodă înţelese îndată, că trebuie să fie trădare din partea boerilor şi ridicând tabăra, plecă şi el [2]). Am puteà gandi că e unul şi acelaşi martor care povestià atât lui Szamosközy cât şi lui Stavrinos, aceste întâmplări. Dar ei se deosebesc binişor unul de altul. Şi nu se vede vre-o pricină de drag de în-

[1]) Walther 29—30. Cf. cit. raport al lui A. Király. Copăceni, 24 Aug.
[2]) Stavrinos, p. 294—5.

www.dacoromanica.ro

frumseţare pe partea acestuia, că şi după spusa celuialalt cântecul tot atât de bine eşiă. Mai de crezut rămâne, negreşit, ce întâlnim în povestirile amândouă: necredinţa câtorvà boieri, cari se deteră la înţelegeri cu Mehmed-Bei, adecă Mihnea Turcitul, ei cari stătură departe de luptă ziua, şi pricinuiră noaptea marşul îndărăt către munţi. Totuşi raportul anonim ca şi Cronica domnească spune, că Mihai a luat hotărîrea de bună voie.

Incă pe la mezul aceleaşi nopţi, un strigăt puternic, numind de trei ori numele lui Isus, vestià duşmanului plecarea oastei creştine. Păgânii răspunseră cu numele Dumnezeului lor Allah, Allah. A doua zi dimineaţa, la 14/24 August se opriră la odihnă lângă râul Argeş, în depărtare de două miluri dela Călugăreni, spre Bucureşti. Erà de bună seamă pe la Copăcenii de jos, pe unde se află trecătoarea cea mare în drumul dintre Bucureşti-Giurgiu [1]). Văzând că duşmanul nu-i urmăreşte, stătură, pare-se, ziua întreagă acì. Căci numai a 3-a zi, aşà ni se spune, în ziua de Sfântă Măria mare, îşi aşeză Mihai tabăra sa la Văcăreşti, cale de 10 mile, «lăsând Bucureştii la o parte.» Domnul îşi făcuse marşul încet, odihnind des şi mult într'un loc: duşmanul nu-l zorià, şi şederea lui pe loc se puteà privì ca semn, că ar vreà să se întoarcă, după bătaia primită: la toată întâmplarea ea se puteà lungì până ar fi sosit lui Mihai ajutoare din Ardeal, şi să nu fie nevoie a-şi lăsà Capitala şi mijlocul Ţării Turcilor pradă. Tocmai ziua următoare, 16 August, venì vestea că Turcii au plecat după el. Atunci el poroncì ridicarea taberii şi plecă după prânz către munţi cu oastea întreagă. Dar nu ştim, dacă atunci (cum s'ar puteà şi oare cum ar fi chip de iertare), ori mai nainte încă, corpul de Unguri, ce nu-l ascultă la Călugăreni, prădă Bucureştii. După un marş de cinci mi-

[1]) Marele Dicţionar, III, 626, arătând că pe acì a trecut Brâncoveanu, când mergea la Adrianopole, 1703. Totuşi prin «Copăcenii-de-sus» e arătată că trece şoseaua Bucureşti-Giurgiu, unde s'a votat ridicarea unui pod de fer. Depărtarea lui de Bucureşti, 16 km. (la Cop.-de-sus nu-i arătată), se potriveşte, aproape, cu cele 2 miluri dela Călugăreni ale fântânii istorice, Călugărenii fiind 30 km. dela Bucureşti. Intr'adevăr raportul lui Kirlály din 24 August e din Copăceni. El il pune însă numai în depărtare de o milă dela Călugăreni.

www.dacoromanica.ro

luri, până la miezul nopții, oastea capătă voie de odihnă, — apoi plecă, la 17/27 dimineața, la Târgoviște, vechea Capitală a Țării, făcând alte cinci miluri cu grabă. Dar nici aici nu se simți destul de sigur Mihai: orașul nu erà întărit, și felul dealurilor nu păreà a fi scut de ajuns pentru lupta celor puțini cu cei mulți. Peste câtevà zile își ridică tabăra și de aici, și mai înaintă până la poalele munților, o milă dela Dâmbovița, patru dela oraș. După așteptare de 8 zile, sosì și dușmanul în Târgoviște, și ajutoarele din Ardeal nu mai sosiau. De acì Domnul întocmì mai multe năvăliri mici a siguratice cete, cari se întorceau cu prăzi și prisonieri dela dușmani. Și mereu își cercetà singur veghele, și mereu îmbărbătà pe toți ostașii săi în toate părțile. Curând însà se văzù iarăși silit a se retrage și de acì încă două miluri pe Dâmboviță în sus, și mai în adâncimile munților, nu fiind împins de dușmani, ci pentru-că o nouă întâmplare și grea, de tot grea, începuse a-i rări oastea.

Vor fi fost Moldoveni ce slujiau lui Mihai pentru leafă, și cari se numiau tocmai pentru aceasta lefegii, vor fi fost poate și ajutoare dela Răsvan-Vodă, ori cum, aceștia se văzură siliți să părăsească steagurile lui Mihai și să cură acasă pentru a-și păzi vetrele împotriva năvălirei polonești în Țara lor [1]). Și numărul lor se poate spune aproape: căci de sigur aici trebuie aduse, la ei țintind, șirele ce urmează, dintr'o scrisoare nedatată a lui Sigismund: «ba încă și alte 2.000,pe cari le aveam în tabăra noastră din Țara-Românească, mi s'au dus, spre cea mai mare uimire [sbigotimento] a celoralalți» [2]).

*

Cel mai bun prilej se ivise politicei polone acum. De o parte, Moldova stà lipsită de apărare, și Suzeranul ei, Principele ardelean, erà în neputință de a-i da ajutor. Căci nu puteà, dacă aveà și își gătià în sfârșit o oaste, să nu plece în ajutorul lui Mihai, altfel trebuià să se teamă, că va venì dușmanul cu el cu tot în Țară-i. Și Răsvan, se vede, nu fu în stare să și întocmească o oaste de seamă, afară de aceea, câtă se

[1]) Walther, 30–32.

[2]) *Docum.* XII, 257, nota, după o copie din Roma, în posesia Acad. Române. Scrisoarea e de sigur de pe la încep. lui Octb., poate din Bran.

www.dacoromanica.ro

află şi cu câtă veni în urmă şi el în ajutorul lui Mihai, şi afară de garda sa de Unguri [1]). De altă parte Regele polon, lăsându-şi oastea să pătrundă în Moldova acuma, puteà zice, precum şi zise, că ajută răsboiul Creştinătăţii împotriva Păgânilor: cuprindeà o Ţară, ca s'o scape de a cădeà iar în robia Turcului,—Ţară, care de altmintrelea, ziceà el, lui i se cuvine după drept, căci se închinase odată Voivozii ei prin tratate Regilor poloni [2]). Doar chiar Papa, prin Agenţii săi din Ardeal şi Polonia, lucrase de timpuriu pentru această politică: ceruse, precum ştim, lui Sigismund Báthory, să lase de bună voie Moldova cumnatului său Leaş, că el nu va fi în stare să apere amândouă Ţările româneşti. Zamoyski erà un neghiob, dacă nu intrà acum în Moldova. Cu atât mai vârtos, dacă şi Răzvan cereà ajutor dela Poloni, de frica ce o aveà de Turci, cum scrià Regele Impăratului şi la Roma, cum scrise şi Secretarul lui Zamoyski în Analele sale [3]); cu atât mai vârtos, dacă supuşii lui Răzvan erau nemulţumiţi cu domnia lui sălbatică, cum o povestesc aceleaşi mărturii şi se lăpădase în mare parte de el, şi fugise prin păduri [4]). Şi, fie că acestea erau chiar aşà ori nu, boierii pământeni din trei rânduri de eşiri, cu voia şi fără de voie, aşteptau în Polonia ceasul, când să poată fi duşi iar stăpâni peste Ţara lor moldovenească, şi lucrau necontenit pentru aceasta. Nu ne mirăm deci de Poloni ci ne mirăm de Ardeleanul, care ştià de mult, că Polonii nu pot suferì ca el să ţină amândouă Ţările Româneşti, cum de el lăsà Moldova fără nici-o garnisoană, ca să le steà împotrivă, cum lăsà graniţele Moldovei fără scut?

---

[1]) V. asupra lor, *Docum.* XII, 80. Pământeni aveà 4000 călări, Unguri 3000.

[2]) Extras din instrucţii pentru Episcopul de San-Severo, date din Frascati, 7 Octb., drept răspuns în urma scrisorilor lui dela 14, 15 şi 16 Sept., în *Docum.* III. 2, 136. Cf. şi instrucţia aceluiaş, din 23 Sept. ibid. p. 134, şi povestirea Secretarului Regelui, făcută la Roma, *ibid.* XII, 246.

[3]) Copia latinească a unei scrisori a lui Sigismund III, c. Impăratul în *Arh C* Polonica, fără dat, 1595. Aceeaş în trad. nemţească tip. în *Doc.* III, 1, 217 sq. din Biblioteca Curţii vieneze, «Fuggersche Missivensammlung». Heidenstein, in *Docum* XI, 294.

[4]) Pribegia poporului moldovean prin păduri de răul Domnului lor Răzvan nu este arătată de Zamoyski, într'un memoriu al său, ce-l vom cunoaşte mai jos, ci numai «de frica duşmanilor» (a Tătarilor).

www.dacoromanica.ro

De luni de zile Zamoyski stă cu o frumoasă oaste în Podolia. Sigismund Báthory, ştiind aproape de graniţa Moldovei pe fostul său cumnat (căci ţinuse Zamoyski pe sora lui Sigismund, pe Griseldis, care murì la 14 Martie 1590, [1]) îi scrise de mai multe ori, să trăiască în prietenie cu Guvernatorul Moldovei, căci Ţara e a sa. Din partea sa, Răzvan, îi da veste de venirea lui Sinan [2]) şi-i cereà ajutor. Aşà ne spune, cel puţin, însuşi Cancelarul [3]), Secretarul său şi Regele. Principelui ardelean Cancelarul îi răspunse, că va face cum îi va porunci Regele. Iar Regele îi zise să-şi ieà sfatul din mersul vremii [4]), totuşi, să-şi urmeze bărbăteşte drumul către Moldova. El îi da deci a înţelege, că la timp potrivit poate intrà în Moldova, numai să nu înceapă el duşmănia cu Turcii [5]). Dar cu Răzvan Voevod, vânzător al naintaşului său Aron, nimic să nu aibe [6]). Cu toate acestea, în urmă se păreà unora, că Regele ar fi pe partea celor ce învinuiau pe Zamoyski pentru fapta sa. Şi aceştia ziceau, că Senatul Republicei n'a împuternicit pe Cancelarul «a se amestecà în afacerile Moldovei», ba că i-a dat chiar poruncă să nu iasă cu oastea din lăuntrul graniţelor lor [7]). Secretarul lui Zamoyski însă spune, că prin sentinţa Regelui şi a Senatului s'a hotărît intrarea Stăpânului său în Moldova [8]). Zamoyski însuşi, în memoriul său de desvinovăţire, supus Senatului şi Dietei, scrie astfel: De o parte Răzvan a cerut prin solul

---

[1]) *Mon. com. Transv.* III, 272.

[2]) Heidenstein în *Docum.* XI, 294.

[3]) Sententia D. Cancellarii Ioannis Zamoyski in Comitiis Varsaviensibus post reditum ex Moldavia», 1596, tipărită cu grozave greşeli (ce o fac adeseori neînţeleasă) în *Docum.* III, 2, 412—421, şi încă odată o parte din ea, cu mai puţine greşeli, *ibid.* p. 421—423. A fost tipărită însă bine încă în vremea aceea de Reusner, *Epp. turc.* lib. XIV, 176—182.

[4]) Heidenstein în *Docum.* XI, 294: ex tempore consilium caperet. In memoriul său (v. nota 3) Z. zice: Responsum tempori et occasioni in tali negotio inserviendum quidem.

[5]) Memoriul lui Zamoyski.

[6]) Heidenstein, l. c.

[7]) Un lung memoriu italienesc (poate din partea Nunţiului papal), scris către Nunţiul dela Viena, sau către un Cardinal la Italia, s. d., pe dosul documentului însemnat «um 1595». *A. C. H.* conv. 1595.

[8]) Heidenstein l. c. p. 295.

www.dacoromanica.ro

său Piasecki grabnic ajutor, că el nu poate ţine piept cu puterea duşmanului. Pe lângă aceasta am primit ştire sigură, că Sangeacul din Tighinea vine în Moldova, fiind făcut de Impăratul turcesc «Paşă» al acestei Ţări. Cu el vine şi Hanul, tătar cu toate oştile sale. Din această pricină, trebuià să intru în Moldova cu oastea. Inştiinţând acestea, am mai cerut odată sfatul Regelui, dar cum nu erà timp de aşteptat, am luat hotărîrea de intrare cu toţi Senatorii din Rusia (adecă Podolia) şi cu sfetnicii de răsboi [1]). Iar Regele, în scrisoarea sa către Impăratul, se fereşte a da o mărturie hotărîtă asupra acestui lucru, ci scrie numai, că a zăbăvit cu răspunsul său până ce i-a scris Zamoyski lămurit, cum s'a petrecut năvălirea, pe care o povesteşte întocmai după tâlcuirea şi cumpănirea Cancelarului: Moldovenii şi Voda lor Răzvan, (care îşi luase Ţara prin înşelăciune), au vestit pe primul său General, că Turcii şi Tătarii îi ameninţă din felurite părţi şi că nu sunt în stare să li se împotrivească; deci au cerut ajutor «Oastea noastră, atunci», motivează mai departe Regele, «care a fost adunată nu din vre-o datorie, ci din îngrijirea noastră pentru Creştinătate, ca să apărăm de duşmani atât provinciile noastre cât şi ale Principilor creştini, a trecut în Moldova» [2]).

Cu sau fără ştirea Senatului, dar de bună seamă cu înţelegerea ascunsă a Regelui, Zamoyski îşi trecù oastea peste Nistru, graniţa Ţării, unde i se înecară vre-o 200 de care cum se povesteà, şi multă muniţie, la 1 Septemvrie (22 August). A doua zi erau la cetatea mărginaşă Hotin, ce erà păzită numai de 200 de Unguri, [3]) din garnizoana lui Răzvan. Şi atâţia ar fi fost în stare, poate, s'o apere multă vreme, căci erà uşor de apărat, cum arată un Cronist într'alte timpuri şi pentru alte timpuri; [4]) dar mica garnizoană părăsì înainte de venirea Polonilor cetatea, care se predete fără împotrivire.

---

[1]) Memoriul lui Zamoyski în *Docum.* III. 2, 413 şi 421 sq.

[2]) Scrisoarea fără dată a Regelui către Impăratul, în *Docum.* III, 1, 217 după o copie nemţească, şi în *Arh. C. Pol.* conv. 1594—1596. f. 178—7v. După acest exemplar latin, tipărit în *Docum.* XII, 149. (Nu mai erà lipsă.)

[3]) Numărul la Heidenstein l. c. 295.

[4]) M. Costin, I. 596—7, zice, că Vasile Lupu (la a. 1653), de ar fi pus şi numai 30 de Nemţi în cetate ar fi putut-o apără «cu anii».

www.dacoromanica.ro

Lăsând pe contele de Belz pentru păzirea ei, Zamoyski porni asupa Iaşilor, Capitala Ţării, unde fu primit, la 5 Septemvrie (26 August), cu toată cinstea. Căci Răzvan cu garda sa ungurească părăsise Capitala două zile mai înainte, luându-şi drumul spre Ardeal. [1]) Luând de adevărate mărturiile Regelui şi ale Cancelarului său (pe care se razimă şi spusele Nunţiului papal) despre chemarea lor într'ajutor prin Răzvan, plecarea acestuia tocmai înainte de sosirea oastei polone dovedeşte, că el aflase de timpuriu cu ce gând intră ea în Ţară. Chiar de n'ar fi aflat, o înţelegeà. Căci o intrare prietinoasă, cu alte întemeieri se faceà: întâi se tocmià o învoială despre partea ce fiecare se îndatorà a luà la răsboi, şi despre cum avea să fie purtarea celor ce-şi însoţiau armele, unul către altul. De aceea şi poticnesc acì mărturiile, ce ni-l arată pe Zamoyski chemat într'ajutor: «Altfel, pe timpul venirei lui», povesteşte scrisoarea Regelui, «Răzvan, *neîncrezându-se* în ai săi, pe care i-a stăpânit cu toată asprimea [2]), nesilit de nici o putere, de bună voe, s'a depărtat»..... «şi şi-a părăsit ţara» [3]). Tot aşà scrie Zamoyski în memoriul său: «Intrând astfel în Moldova, am aflat mai întâi, că Răzvan, care a domnit foarte crud, s'a depărtat de bună voie, aproape cu toată garnisoana sa.» [4])

Orì cum va fi fost scurta stăpânire a lui Răzvan, o parte a boierimei pământene (prin care se cârmuià doar Ţara), poate chiar partea cea mare, nu erà cu el. Că nici în Ţară nu erà, ci venià cu oastea de invazie polonă.

---

[1]) Raport anonim, «Ausz Polen von 30 September. Anno 1595», în An. Fugger, *Docum.* III. 1, 242. Cf. Hendenstein. După Bethlen, III, 600 el venì cu oastea sa moldoveană, la invitarea lui Sigismund, la Bran (Törcsvar), unde acesta îşi aveà tabăra, ca unindu-se, să pornească în ajutorul lui Mihai. Ba chiar Principele spune aceasta într'o scrisoare de jeluire asupra faptei Polonilor. *Docum.* XII, 105. Fără îndcială că Răzvan erà chemat să deà ajutor Stăpânului său, şi cu el împreună lui Mihai, dar întâmplându-se plecarea lui după intrarea Polonilor în Ţara Moldovei pe când Principele ardelean abia părăsia tabăra din Szász-Sebeş, pornind spre Braşov, e învederat, că el fugì dinaintea Polonilor. (Weiss, în *Fundgr.* III, 148).

[2]) In *Docum.* XII, 257, nota, se pomenesc omoruri ce a săvârşit.

[3]) Scrisoarea cit. a Regelui *A. C. P.* resp. *Docum.* III 1, 217. v. şi spusa Secretarului Regelui, trămis la Roma (asta mai ales), *Doc.* XII, 246. Memoriul, l. c.

www.dacoromanica.ro

Trei rânduri de boieri, fugind din Moldova, cum am pomenit mai sus, se aflau atunci supt scutul stăpânirei polone: «Floarea boerimei moldoveneşti» eşise cu Petru-Şchiopul la 19/29 August 1591, când acesta părăsì de bună voie Domnia, din care o parte îl însoţì la Bozen, în Tirol, unde se aşeză, alta, anume «Stroiceştii, Movileştii» (afară de Mitropolitul Gheorghe M., care merse şi el la Bozen). «Andrei Hatmanul», rămăsese dela început în Polonia [1]); a doua ieşire se petrecù în vara anului 1592, poate încă în urma răscoalei neisbutite a Orcheienilor şi Sorocenilor în ajutorul pretendentului Ionaşcu, ce-i ziseră Bogdan-Vodă, în luna Mai a acestui an, [2]) şi atunci erà a treia ceeace urmează, când Aron, mazilit, îşi luà drumul la Ţarigrad, lăsând Caimacam pe Marele Logofăt Nestor Urechiă, care îşi părăsì slujba împreună cu alţii la auzul întoarcerei crudului Domn şi fugì de frica bănuelii lui, că nu-i va fi fost cu credinţă. [3]) Căci o altă năvălire, cu isbândă, se întâmplase în vara acestui an, a lui Petru-Vodă Cazacul, fiul lui Alexandru Lăpuşneanul; [4]) o a treia (eventual a patra) fugă a boierilor moldoveni în Polonia se întâmplă apoi la căderea lui Petru Cazacul, 24 Octomvrie 1592 [5]), când Aron, cu ajutor unguresc, primit din porunca Sultanului, îşi putù cuprinde din nou Scaunul [6]).

Incă în toamna a. 1593, ceata aceasta de emigraţi, aflând că la Constantinopol se lucrà prin prieteni de-ai lui Petru-Şchiopul la câştigarea Domniei pentru acesta, grăbiră a-şi trimite şi ei oamenii lor la înstrăinatul Domn, ca să-l cheme în Polonia pentru a-şi ocupà de acì Scaunul; ba dobândiră şi scrisori dela Regele polon către Archiducele Ferdinand, prin cari

---

[1]) Iorga, Prefaţa la vol. XI al *Docum.* p. LXXV şi LXXVII sqq.

[2]) Pentru datul răscoalei v. mai ales Şt. Orăşan, Cronicarii Moldovei, din sec. al XVII, p. 42—3. Cf. Iorga, în *Anal. Ac.* XIX, 244—5.

[3]) *Docum.* XI, Prefaţa p. LXXXIV; Orăşanu, l. c. p. 43. resp. Cronica lui Urechia, ed. în Kogălniceanu. Letopiseţe I, 206, iar ed. Picot, 572.

[4]) Iorga, *Pretendenţi*, 238 sqq.

[5]) Datul ni-l dă *Chronicon F. L. Olt.* 93.

[6]) Iorga Prefaţa la *Docum.* XI, p. LXXXV şi XCV şi acte, p. 756—767; *Relaţiile cu Lembergul* de acelaş autor p. 92 sq. şi 96—7; Pretendenţi, în *Anale* XIX, 241—2. Insemn, după *Arch. C. H.*, că aducerea lui Petru la Constantinopol se întâmplă la 8 Noemvrie către seară, dat ce lipseşte la Iorga, *Docum.* XI, 767. Pentru ajutorul unguresc: *Mon. c. Tr.* III, 412 sq.

www.dacoromanica.ro

se rugau pentru îngăduinţa de plecare a musafirului lui [1]). Neisbutind acuma, ei făcură de nou încercarea de a-şi îndemână un candidat al lor la Tronul Moldovei, când socotiau, ba putem zice, ştiau (şi trebuiau să fi fost înţeleşi de pe atunci cu Zamoyski), că tronul lui Aron, care erà dela începutul iernei în răsboi cu Turcii, e gata de răsturnare.

La 6 Aprilie 1595, boerii Luca Stroici, fost Cancelar, Ieremia Movilă (Moghila), fost Prefect al Curţii lui Petru Şchiopul, Bathi Amorozi şi preotul Teodosie Barbowski, cer şi câştigă dela Regele polon întărirea şi traducerea în latineşte din slavoneşte a unui testament mincinos al lui Petru-Vodă, care murise în 21 Iunie (1 Iulie) 1594, la Zimmerlehen în Tirol. [2]) Prin acest testament, scornit de cei ce-l presentară, numiţii boeri erau rugaţi de Petru, supt datul de Bozen, 1 Iunie 1594, să se trudească a-i aduce în Polonia cât mai în grabă, după aşteptata sa moarte, pe feciorul său Ştefan, pe care îl lasă cu averea întreagă în toată grija lor, că erà minorean. A dat, zice Voevodul mai departe în acest act falş, scrisori rugătoare în această treabă şi cătră Regele Poloniei şi către Cancelar, le-a dat duhovnicului său, Mitropotitului George Movilă, care îi cunoaşte toate secretele inimei sale şi preotului Teodosie, şi se roagă a le da crezământ şi în câte le vor spune mai pe larg din gură. Apoi se roagă de ei, ca împreună cu toţi aceia câţi îi vor cunoaşte de prieteni, să stărue pe lângă Regele a-i primì fiul supt scutul lui, după ce-l vor fi liberat de acì. [3]) Intr'adevăr Regele şi Regina se rugară

---

[1]) *Docum.* XI, 369 şi 375, sqq. Traducerea românească contemporană a scrisorii lui Sigismund III c. Ferdinand, 28 Oct. 1593; Ferdinand c. von Kühbach (Comisarul supraveghetor al Ex-Voevodului), Ambras. 3 Decemvrie, unde solii sunt puşi cu numele, Luca Stroici, Ieremia Mogila şi George Postelnicul; cererea lui Petru Şch. c. Ferdinand, Bozen, după 3 Deceb. Cf. *ibid.* Prefaţa p. LXXXV—VI.

[2]) *Docum.* XI, 450. Cf. Prefaţa p. LXXXVIII.

[3]) Testamentul acesta fals, cu introducerea de explicare şi formula de întărire a Regelui în *Docum.* XI, 521—23. Nu e nimic de zis împotriva d-lui Iorga, că actul nu ar fi fals. Principalul d-sale argument, că acesta e scris slavoneşte, pe când cele două testamente autentice ale lui Petru-Şchiopul, cel din Tulln 1592, şi cel din 10 Mai 1594, Bozen (publ. *ibid.* p. 250—2 şi 437—40) sunt scrise româneşte, îmi pare şi mie «suficient» *(ibid.* p. 521, nota 2 şi Prefaţa), şi mărturia lui Kühbach, care a fost până la

www.dacoromanica.ro

şi ei pentru trimiterea copilului Ştefan-Vodă în Polonia, prin delegatul lor. [1]) Dar dorinţa nu le fu ascultată, căci Impăratul află dela slujbaşii săi adevărul. [2]) Nu fu ascultată, cu toată desevârşita lor încredere în izbândă, cum dovedesc următoarele şire dintr'o scrisoare a domnului de Ostrorog (? poate Ostrog) către Voevodul de Troki (amândoi poloni), dată din Lemberg, 21 Mai 1595: ‹Cazacii cu Hatmanul din fruntea Ungurilor, au trădat pe Aron, Domnul Moldovei; legându-l, l-au trimes în Ardeal. Vor aduce la Domnie pe Ştefan, fiul lui Petru, din Kamienia Impăratului creştin». [3]) Dar din aceste cuvinte mai culegem şi altă de tot nouă ştiinţă, anume: că Răzvan (care poate erà acum şi «Hatmanul» gardei ungureşti) nu numai a vândut pe Domnul său Aron, aducându-i la necredinţă oastea, care aflăm că erà şi căzăcească, ci a înşelat şi pe emigraţii din Polonia, cu care se vede că aveà înţelegere, încă dinainte de trădare. A trebuit să facă această învoială şi făgăduinţă de a primì pe Ştefan al lui Petru de Domn, cu socoata, ca să nu-i încurce ei iţele printr'o năvălire înainte de vreme, înainte de ce îşi vor fi adus candidatul dela Bozen, ce e a se înţelege negreşit prin ‹Ştefan fiul lui Petru din Kamienia [= Peatra] Impăratului creştin». Şi planul i-a eşit bine: el a luat, cu Principele ardelean boierilor din Polonia pe dinainte, precum ştim. Aceasta explică apoi şi soarta lui crudă de mai târziu: erà pe lângă altele şi răzbunarea celor păcăliţi. [4])

---

urmă lângă Voevod, că acel testament a fost născocit de Mitropolitul George şi celălalt preot, după ce se duseră în Moldova, e vrednică de toată credinţa. Scris. sa din 31 Iulie 1595, *ibid.* p. 526.

[1]) Scrisorile la Nilles, *Symbolae ad illustr. historiam* ecclesiae orientalis in terris coronae Sancti Stephani (Innsbruck 1885), II, 1001—2).

[2]) V. cit. scrisoare a lui Kühbach, dela 31 Iulie. şi Prefaţa la *Doc.* XI. l. c.

[3]) Şirele sunt tipărite, după manuscris, în Prefaţa d-lui Iorga la *Docum.* XI, p. XCIV, în text traduse, şi în nota 4 de acolo, în original polonește, — fără a fi fost însă înţelese de domnia-sa, cum vom vedeà îndată.

[4]) Aceasta şi nu alta e ştiinţa ce cuprinde bucăţica din scrisoarea dela 21 Mai. D-l Iorga a înţeles altcevà. D-sa greşeşte când scrie (adăogând «câtevà puncte nouă din viaţa pretendenţilor» la sfârşitul Prefeţei d-sale. la *Documente* XI, p. XCIV, cu care ocasie publică acele şire) astfel: «Pentru originea lui *Ştefan Răzvan*, e de mare importanţă scrisoarea lui [Stanislas?] de Ostrorog, către Voevodul de Troki, datată din Lemberg, 21 Mai 1595, care descrie înlocuirea lui Aron, de către Unguri, prin Şte-

www.dacoromanica.ro

Nu e îndoială, că cei ce umblară atâta să-şi caute o firmă princiară, supt care să ajungă stăpâni peste Moldova, nu-şi puteau părăsì planul, dacă nu o găsiră. Şi mai ales, când se văzură aşà de şiret traşi pe sfoară de Răzvan. Dar nici Regele şi Cancelarul său, a căror înţelegere cu pribegii boieri e atât de vederată, nu puteau lăsà prilejul uşor de a-şi supune Ţara. Vom înţelege apoi, că nu erà greu a scoate firma căutată, omul ce să poarte numele Domniei dintre acei boieri pământeni, cuminţenia politică neîngăduind să iea Polonii puterea văzută de-a dreptul în mână.

Dintre pribegi nimeni nu se puteà arătà mai vrednic pentru Domnia Moldovei decât familia Movileştilor: prin unul dintre fraţi, prin Mitropolitul Gheorghe, se putù ticluì şi testamentul cel mincinos al lui Petru Şchiopul, care încredinţà lor tutoratul peste cel ce vroiau să le fie Voevod. Şi, lucrul de căpetenie, numai ei pare că aveau şi banii cei mai mulţi: Comisarul Kühbach, află în geamantanul Mitropolitului, când acesta şi ceilalţi casnici ai Voevodului veniră cu trupul mortului dela Zimmerlehen la Bozen, peste 10.000 galbeni, de bună seamă furaţi dela răposatul, cu toate că mărturiseà că sunt ai săi. [1]) Şi de fratele său Ieremia, care împreună cu Luca Stroici câştigase şi indigenatul Polon, ne spune Secretarul lui Zamoyski, că erà cel mai bogat în moşii.

E uşor de înţeles că pe unul din aceştia trebuiau Moldovenii să şi-l dorească de Domn. Şi ei cerură pe Ieremia [2]),

---

fan, fiul lui Petru-Vodă»..... Urmează acì cunoscutul fragment al acelei scrisori, apoi: «Acest Petru, al cărui fiu e noul Domn, nu poate fi decât Petru-Vodă Şchiopul». Tatăl e negreşit acela, dar fiul e rău ghicit: Nu e vorba de noul Domn cel de aevea, ci de acela ce se credeà în Polonia că are să fie, de Ştefan-Vodă din Bozen. —Un oarecare hoţ, Lionello da Unigo Trevisano, tratà cu nişte Moldoveni, în Ian, 1598, pentru a furà pe Ştefan. *Arh. C. Ms.* 595. 9, f, 535, 2 Ian. — Insemn, pentru îndreptăţirea de a pune în loc de Kamienica împărătească chiar Bozenul că «Balza», la Du Cange, *Glossarium* mediae et infimae latinitatis, e tâlcuit cu «Rupes» (vox Italica), după Acta Santcorum, Maii I, 345. Şi chiar în aceste documente, Italienii zic Bolzano pentru Bozen. Tot la Du Cange găsim explicat «Baussium» cu «Rupes prerupta». Inrudirea cu «băuţa» românească se vede bine. De altă parte, se ştie, că kamień, polonește, e piatră, Kamieniec = Piatra sau Cetatea de Piatră.

[1]) *Docum.* XI, p. 525.

[2]) Frequentes convenerunt ac Palatinum ꝑpostularunt Heramiam Mogillam popularem suum. Memoriul lui Z.

www.dacoromanica.ro

iar Zamoyski li-l dete cu condiţia, ca să trimeată la Regele anume, pentru a «cere» Ţara dela el, ca vasală a Poloniei. [1])

Ieremia împlinì condiţiunea cu acurateţă. Dar nici nu erà lipsă de ea: el ş'ar fi îmbiat supunerea de bunăvoie, căci îi trebuià scutul polon, cel puţin la început. La 27 August (6 Septembre), a doua zi după intrarea trupelor polone în Iaşi, el recunoaşte printr'o diplomă subscrisă de sine şi de boierii săi, de noii săi miniştri, luaţi dintre ortacii de pribegie, recunoaşte, şi jură, că au ajuns Stăpân peste Ţara Moldovei prin bunătatea Regelui, care s'a milostivit a dà ajutor acestei Ţări, în marea ei primejdie şi se roagă, Maiestatea Sa Regală să-i întărească printr'un privilegiu acest drept de stăpânire; el şi Ţara se îndatoresc a rămâne supuşi nedespărţiţi ai Coroanei Polone, cum sunt toate celelalte Palitinate şi Ţări ale ei. Adauge apoi, că va trimete numai decât o deputaţie pentru săvârşirea acestei supuneri. Iar dacă Maiestatea Sa nu ar voì să-i primească supunerea, făgăduieşte, că se va silì a ţine pace şi legături de bună vecinătate între Poloni şi Turci şi, că se va supune mai târziu, îndată ce Regele ar voì. [2]) Se vede, Zamoyski spusese ocrotiţilor săi, că s'ar puteà, ca Regele să nu voiască a le primì supunerea, ca să nu ajungă la încăerare cu Turcii, ori ca să nu li se pară Moldovenilor, că Polonii pentru al lor folos li-au ajutat.

Chiar din acest act vedem, că Polonii, lucrând să dea în lături pe Transilvan şi să-şi asigure puterea şi dreptul lor de ocrotire peste Moldova, nu voiau să ajungă în duşmănie cu Turcii.

La Constantinopol se ştia la 15 Septemvrie atâta, că precum Transilvanul are pretenţii asupra Ţării-Româneşti tot aşà Polonii ţin să aibă Moldova, pentru a cărei apărare s'ar aflà acolo cu baronul Iaşlovicki, stăpânitor al Rusiei

[1]) *Docum.* XI, 295 («ut ipse ad Regem mitteret beneficiumque id a Rege peteret»). In Memoriul lui Z. nu se spune nimic de aceasta.

[2]) Scrisoarea după o copie din Arhivul Radzivill, se află în *Docum Supl* II. 1, 344 – 5. Boierii subscrişi sunt: Stroici, logofăt, Urechia Vornic, Braham (Abraham) Postelnic, Hlihori (Gligori) Paharnic, Thomas logofet. Dat Iaşi, 27 August. Idem în latineşte *ibid.* III, 2. 485. A se compara pentru citirea numelor. Şi Heidenstein spune că jurământul s'a făcut după cum a cerut Zamoyski, l. c. p. 295.

www.dacoromanica.ro

câtă atârnă de Polonia, mulţi Cazaci din Podolia şi mare număr de Poloni [1]). Iar la 27 Septemvrie Bailul scria acasă, că Hogea (dascălul Sultanului) i-a arătat neîncrederea ce au în prietenia Polonilor. Şi tot în legătură cu aceasta se vorbià la 30 Septemvrie în Capitală, că Asan, Paşa Greciei, a trecut la hotarele Moldovii, de frică, că din această parte ar puteà venì un potop de oaste spre a ajutà pe cei din Ţara Românească, înconjurând pe Sinan [2]).

Până la această dată, la Ţarigrad, încă nu se ştià de intrarea lui Zamoyski în Moldova. Abià câte-va zile înainte de 12 Octombrie sosi acì curierul lui Sinan, aducând vestea, că Polonul i-a trămis o scrisoare hotărâtă, în care îi spuneà de punerea noului Voievod în Moldova, unde statul lor nu poate îngăduì să domnească altcinevà decât Creştinii, şi cereà, Înălţimea sa Sultanul să-l primească şi să-l întărească pe acesta, dacă vreà să rămână prietini, făgăduind totodată, că alesul lor, al Polonilor, va plătì şi tributul ca până aci [3]). Această târguială, îmbiată de Zamoyski, puteà fi primită de Turci, mai ales dacă răsboiul în Ţară mergea rău. Cancelarul şi luà şi dà, ca un adevărat om politic: atingându-se de dreptul Turcilor de a pune Voevozi în Ţara lor Moldova, le lăsà totuşi lor tributul [4]). Dar Turcii trebuise, înainte de a ştì gândul Polonilor, să-şi ià măsurile lor de apărare. Astfel că Sinan puteà să se scoată, în răspunsul dat Polonilor din partea sa, că Stăpânul său «lăsase Tătarului provincia» Mol-

---

[1]) *Docum.* III. 1, 488. Acelaşi raport şi în *Docum.* IV.2, 205, unde mai e un mic adaus despre Poloni, dar, din causa omisiunei, neînţeles. Raportul lui Marco Venier. Se vede, intrarea lui Zamyski în Moldova nu erà încă cunoscută.

[2]) *Ibid.* IV. 2, p. 206. Zamoyski de altă parte îşi motiva către Senatori intrarea în Moldova cu vestea ce o primise, că Turcii treceau Dunărea nu numai în Ţară, pe la Giurgiu, ci şi pe la Galaţi in Moldova. *Docum. Supl.* II, 1, 347, dt. Ţuţora 18 Sept.

[3]) Depeşa Bailului, dt. Constpl., 12 Oct. 1595, în *Docum.* IV. 2, 207. Cevà mai târziu povestià un Paşă Principelui ardelean, înaintea Târgovişteì, tocmai aşà cele întâmplate. *Docum.* III. 1, 491.

[4]) Aceasta nu împedica mai târziu, ca şi el să primiască sute de juninci dela Voivodul Ieremia «pentru cuina Milostivirei Sale» (a lui Zamoyski). *Docum. Supl.* II. 1, p. 433 (anul 1597).

www.dacoromanica.ro

dovei, şi că pentru aceasta el nu se puteà atinge de ea [1]).

Intr'adevăr Tătarii intrară în Moldova, însuşi Chanul cu moştenitorul Tronului său şi cu Sangeacul (= guvernatorul) de Tighinea şi Chilia, Achmet-Beg, şi se loviră cu Polonii Joi, la 19 Octombrie (9. st. v.) lângă Prut, la Ţuţora, aproape de Capitala Moldovei (spre Răsărit), unde Hatmanul îşi aşezase tabăra. Lupta, după mărturia acestuia, a fost bărbătească din partea Polonilor, şi duşmanii au trebuit sara să se tragă înapoi. Chiar atunci Sangeacul a scris lui Zamoyski, fără a-şi mai da titlul de «Paşă al Moldovei», cum făcuse când îi vestise venirea sa, cerând să înceapă tocmeli. Acestea se şi făcură Sâmbătă, în 21 Octombrie, între Zamoyski însoţit de referendarul Coroanei şi Castelanul de Haliez de o parte şi Sangeacul Achmet-Beg şi Primul sfetnic al Chanului, Achmet-Aga, de alta [2]). Legământul ce ei încheiară poartă datul de 22 Octomvrie, din Ţuţora. In el Ţarul, adecă Chanul tătar, arată că i-a fost încredinţat din partea Impăratului turcesc ‹steagul pentru Domnie în Ţara Moldovei›, dar că el îl predá lui Ieremia Movilă ca semn al rangului hospodaral , din bunăvoinţă pentru Regele Poloniei, cu condiţiunea, ca să plătească Impăratului turcesc venitele cuvenite şi Ţarului tătăresc, ceeace ceialalţi Hospodari au dat Ţarilor de mai înainte. Din partea lor Turcii-Tătarii se îndatorează de a părăsi Moldova în 3 zile, şi de a nu mai călcà nici pământul

---

[1]) Scrisoarea citată din *Docum.* III. 1, 491. Ea e scrisă de un anonim (di Cervia) către Speziano, din Braşov, 14 Noembre. Până acì se ştià numai din faptele întâmplate şi din mărturia proprie a Chanului, că Sultanul i-ar fi dat lui Moldova, şi numai prin rostul întâmplărilor se puteà da cu socoteala când i-a dat-o. Acest loc e singura mărturie (străină de cel ce o spuneà, de Chanul), că s'a lăsat Tătarului Moldova (Că lui i s'a încredinţat purtarea războiului în Moldova o spuneà Zamoyski dela început şi o repetà într'adins într'o scrisoare din 18 Septemvrie. *Docum.* Supl. II. 1, 348). Mai târziu veştile privitoare la aceasta se îndesesc.

[2]) Scrisoarea Cancelarului c. Regele. Ţuţora («Cocory»), 24 Oct. 1595, în *Docum.* Supl. II. 1, 357—8. V, şi «Copia eines Schreibens, vom Gross-Cannzler, an den König v. Polen», în *Docum.* III. 1, 245 sq. Aceasta e totuşi numai un resumat nu însăşi scrisoarea arătată întâi. Mai departe scrisoarea Regelui c. Impăratul, *ibid.* p. 217 sq. 1595 s. m. et d. V. şi scr. c. Sultanul, *ibid.* IV. 2, 218 sq. 10 Ian. 96.

www.dacoromanica.ro

acestei Ţări nici al Poloniei [1]). Zamoyski zice, că acestea au fost condiţiunile puse de el, pe care duşmanii le-au primit întocmai, peste aşteptările sale. Regele mai adauge către ele în scrisoarea de desvinovăţire trimisă Impăratului: că Tătarii s'au făgăduit a nu mai atacà nici alte Ţări, căutând trecere prin Ţările lui sau prin Moldova [2]). Apoi Cancelarul aduce aminte Regelui în scrisoarea sa, că trebuià să steà de vorbă cu ei, îndată ce ei doriră tocmeli, de oarece aveà poruncă a se ferì de răsboiul cu Turcii, şi fiindcă vedeà că Polonii nu sunt dispuşi la aceasta, dacă ar isbucni; în sfârşit, fiindcă Regele i-a scris, că liga creştină nu se va face şi că va trimete un Ambasador la Sultanul turcesc [3]). Intemeiat pe acestea, Zamoyski îşi puteà arătà în contract nădejdea, că Regele va primì şi va înnoi legătura de pace în întreg, când Ţarul (Chanul) îşi va trimete omul încredinţat cu scrisori să aşeze convenţiune statornică cu el, şi că şi el, Regele, va trămite Ambasadorul său la Poartă. De altă parte asigurarea şi făgăduinţa făcută în acelaş contract Polonilor de Chanul, ‹că Maiestatea Sa Impăratul Turciei nu va schimbà această hotărâre› prin care el a dat lui Ieremia steagul Domniei [4]), pare a dovedì, că lăsarea Tătarilor şi a Sangeacului tighinean de bătaie se săvârşià la porunca de sus. Nici de o parte nici de alta nu erà dorit răsboiul, şi Turcii primise

---

[1]) Convenţiunea aceasta *ibid. Supl.* II. 1, p. 354. In scrisoarea citată a lui Z. Prim-sfetnicul Chanului declară, că «a fost împuternicit de Impăratul turcesc a pune un nou Hospodar în Moldova, că el,a adus un om care a bine-meritat gentru Impăratul şi care e nepotul şi ginerele său»... (negreşit se gândeşte tot la Sangeacul Tighinei, de care a fost vorba). De acì se vede, că prin vorbele Chanului în textul contractului se înţelege numai că el aveà voie să pună pe cine vreà Domn în Moldova. Tocmai aşà în Memoriul cunoscut al lui Z. *Docum.* III. 2, 414 rp. 422; cf. şi *Docum.* III. 1, 244—5. V. apoi *ibid.* XII, 157—160, un raport foarte detailat făcut Regelui de un martor ocular (actor la tocmeală), care totuşi nu schimbă întru nimic cele ce ştim din celelalte izvoare.

[2]) *Doc.* III. 1, 217 (aceeaş latineşte: XII, 147 sq).

[3]) Scrisoarea cit. dela 24 Oct. p. 358—9; cf. memoriul lui Z. *Docum.* III. 2, 413—14, resp. 422.

[4]) Contractul din nota 1. Cf. citatul memoriu. E de însemnat, că Z. erà învinuit de unii Senatori că el a îmbiat Tătarilor pacea. Din acest motiv scrise Memoriul.

www.dacoromanica.ro

se vede, cu multă plăcere propunerile făcute de Zamoysk lui Sinan, înainte de venirea Tătarilor cu Sangeacul, şi grăbise a rândui întoarcerea lor [1]).

Astfel Polonii mulţumindu-se cu puţin, ajunseră părtaşi la puterea asupra Moldovei, căci recunoaşterea şi întărirea lui Ieremia din partea Sultanului, erà de pe acum asigurată. Şi dacă acest drept se lăsà Turcilor, în faptă Domnitorul Ţării erà omul lor, îndatoratul lor, în care îşi puteau pune toată încrederea, şi a cărui supunere şi după formă, de ei atârnà, când vor vreà s'o primească. Polonii erau asiguraţi de stăpânirea lor asupra voinţei întregi a Voivodului moldovean cu atât mai vârtos, fiindcă între condiţiile păcii cu Tătarii Voivodului moldovean i se rezervă şi dreptul, de a ţineà Poloni la Curtea sa, atâţia câţi ar aveà trebuinţă, după cum referă martorul Herbert, care a luat parte la aceste lucrări, [2]) şi cum scriseră Regele şi Cancelarul şi Impăratului [3]). Acest drept al Voivodului se puteà schimbà în îndatorirea pentru el de a ţineà o gardă polonă (cum avuse Aron şi Răzvan una ungurească), care puteà fi nu numai păzitoarea lui de alţii ci şi păzitoare, ca el să nu se abată către alţii. Intocmai cum vedem în zilele noastre pe Şahul Persiei ocrolit de o gardă (a sa, nu-i vorbă, dar) muscălească [4]). La atâta doar se mai puteau gândi: dacă Transilvanul nu va cercà a se învrednicì prin luptă de dreptul său, şi mai pe uşor câştigat, aducându-şi cu armele pe guvernatorul său Răzvan înapoi. Până acum nu putuse fi vorba de aceasta. Amenințat în însăşi Ţara sa, el trebuià să alerge în ajutorul lui Mihai, să iasă Turcilor înainte.

*

) Se poate că la 12 Octomvrie, când află Bailul de scrisoarea lui Sinan (v. mai sus), să fi fost şi trămeasă Tătarilor porunca de întoarcere. Şi ea avù vreme să ajungă în mânile Chanului, la Ţuţora, până la 19 Oct.

[2]) *Docum.* XII, 159. Nova quae ex. Herbert a Fulstain de polonicis castris in Valachia [=Moldavia] die 8 Novembris Cracoviam Regi attulit.

[3]) *Docum.* III. 2, 160. Raportul Ambasadorului veneţian din Praga, 2 Ianuarie 1595. Ambasadorul a citit însuşi raportul.

[4]) *Revue des deux Mondes* (sau Revue de Paris ?) 1903. Scriu din aducere aminte, şi unde mă găsesc nu pot căutà locul.

www.dacoromanica.ro

Ogoit cu căsatoria sa—într'atâta cât îşi mulţumise făloşia de a fi încuscrit cu familia împărătească, încolo nefericit dela început în noua sa viaţă — Principele îşi petrecù pe soacră-sa până la Tuşnad [1]) şi se gătì îndată de eşire la război cu oastea.

Mai nainte încă poruncise el Comitatelor să-şi trimeată pe îndatoriţii lor la oaste parte în tabără la Săbeşul săsesc, spre Mează-zi dela Alba-Julia, locul dintâi de adunare al oştilor sale, parte spre Lugoş [2]).

Căci în Banat se începuse iar lupta şi din partea Principelui mai curând, încă de cu vară [3]) (luptă ce e drept purtată în parte de cete mai mult libere decât legate de ascultarea domnească).

La 17/27 Mai Principele numì de Ban al Caransebeşului pe George Borbély (=Barbu, dacă erà român), [4]) un bărbat de multă vitejie [5]), ce poate şi-a probat-o ca purtător de cete libere mai nainte. După căderea dela Vidin a »pedestraşilor liberi«, ce slujiau pe plată «supt auspiciile lui Sigismund,» (adecă a corpului românesc al lui Mihai), Principele îndemnà pe Banul său, să caute a reparà perderea prin vre-o lovitură în acele părţi. Borbély bate cu noroc în luna lui Iulie Bocşa şi Vârşeţul, un castel şi o cetate bine întărită, a cărei comandant Deli Kurtius Aga e ucis, şi le ia în stăpânire. Insemnăm, că

Barovius, 185.

[2]) O poruncă a lui Sigismund către nobilii, comiţii, vicecomiţii şi judecătorii Comitatului Doboca, în care se pomeneşte alt ordin dat mai nainte. Alba Julia, 15 Aug. Se află în *Copiile Acad. rom.* după o copie din Bistriţa, ung.

[3]) Vita Thomae Borsos, in *Erdélyország történetei tára* (editată de Kémeny I. şi Kovács I. Kolozovár 1837 şi 1845) II, 18, zice, că de timpuriu primăvara a mers Borbély cu oastea ardeleană sub Făget; — dar vom vedeà că asta s'a întâmplat mai târziu.

[4]) Szamosközy IV, 49. Gyulaffi Lestár *tört. maradv.* in *Tört. Tár.* 16, p. 131.

[5]) Iacobinus (care mai târziu ajunge secretarul Principelui) în Panegiricul său asupra izbânzilor lui Sigismund în a. 1595. Prefaţa acestei «Brevis ennaratio rerum a Sermo Tnanssilvaniae Principe Sigismundo, anno MDXCV gestarum e iscălită de autor în Cluj. VIII Calend. Aprilis 1596, şi a fost publicată la 1600 în Frankfurt, în colecţia Rerum Hnngaricarum Scriptores, p. 536—547; v. p. 538.

www.dacoromanica.ro

la aceste lupte se află în fruntea a 200 călăreţi şi 50 pedestraşi un Ioan Lugojanu [1]). Aţâţaţi prin aceste lovituri, Begii de Lipova, Giula, Inău (Ienö) şi Cenad năvălesc cu puteri unite în Ardeal şi pustiesc, la 31 Iulie, şi jefuiesc orăşelul de graniţă Iofü «(Iarbă bună» = «bonam herbam» o traduce Barovius) împreună cu 6—7 sate ce se ţineau de el [2]). Perderea e răsbunată curând prin atacul unui despărţimânt de oaste ardeleană asupra orăşelului de lângă Mureş, Totvaradia. Dar cea mai frumoasă isbândă aşteptă în curând pe voinicosul Borbély la Făget. Erà răspunsul prin faptă, după cel ce îl dedese prin cuvinte, îngâmfatului Paşă de Timişoara. Vestise acesta, în batjocură, Banului de Logoj şi Caransebeş, că va venì şi dânsul la nunta Principelui, după dreptul de vecin. Şi Borbély nu-i rămăsese dator, când îi cricì, că-l aşteaptă, şi că-l va rade întâi, fiind bărbier (asta-i însemnà numele) ca să poată merge curăţel la nuntă. Intâi îi rase Făgetul, care se predete fără vărsare de sânge, la 13 August, şi a doua zi îl rase şi pe el, care ajunse de dimineaţa în ajutorul cetăţuei supuse cu vre-o 8.000 de oameni, bătându-l bine într'o straşnică luptă. Doi Begi fură trimeşi de acì Principelui, ca prisonieri: Giafer-Beg de Ineu şi Mehemet, Begul de Lipova.

In potriva acestei din urmă cetăţi, rămase fără comandant, se îndreptà acum Borbély. Turcii, descurajaţi, văzându-se încunjuraţi şi atacaţi cu bărbăţie, predeteră şi Lipova fără multă împotrivire, la 19 August, cetate puternică, ce de 44 de ani se află în mânile lor, când «abia a putut fi ocupată de oştile duor prea puternice Impărăţii» (de a Impăratului la 1550 şi iarăşi de a Turcilor la 1551). Auzind de căderea Lipovei, Turcii spăriaţi, părăsiră repede castelele

---

[1]) Barovius, pe care trebuie să-l urmăm aici, are unele amănunte asupra luptei dela Vârşeţ dela martorul Ladislau Pattantyus, care a fost de faţă. Isbânzile acestea sunt raportate şi de Iacobinus; cf. şi pe mult încurcatul Miles, Würgengel, p. 172, care ne dă şi datul: «in Iulio.»

[2]) Barovius, p. 183—4; Iacobinus, 538; Szamosközy, IV, 50. El singur are datul.

www.dacoromanica.ro

Şiriei, Pâncotei, Cenadului şi Bradului, precum făcuse şi cei din Eperjes şi Solyom, încă după căderea Făgetului [1]).

Imbucurătoarea veste de câştigarea Lipovei îl află pe Principele a doua zi, aproape deodată cu vestea luminoasă de minunea dela Călugăreni, în tabăra sa, la Sebeşul săsesc, spre Mează-zi dela Alba-Iulia. Puţin înnainte, Duminecă la 17/27 August, pornise şi el din reşedinţa sa cu oastea de Curte şi cu tot bagajul său. De acasă încă, trimesese el poruncă şi Săcuilor din cele opt districte sau «scaune» ale lor, de a veni la oaste, tăbărând în câmpiile Bârsei (lângă Braşov). Şi le trimesese nobili de frunte care să-i înduplece la prinderea armelor cu toată inima: pe B. Bogathy, pe Mindszenthy şi pe V. Kornis [2]). Din Săbeş, Principele îndreptă porunci de oştire Saşilor [3]) şi plecă vesel, la 1 Septemvrie, credem, [4]) la Codlea lângă Braşov, unde ajunse şi îşi aşeză lagărul, după un marş de 6 zile [5]).

---

[1]) Barovius, 185—192, şi întocmai aşà Iacobinus p. 538—9. Datul zilei numai la Szamosközy 47—48, pentru Lipova aproape fără amănunte decât resultatul. Anul însă e greşit la Szamosközy: 1594 în loc de 1595. Peste seamă de mărite ajungeà vestea acestor isbânzi la Praga cel puţin aşà cum le auzià Veneţianul. El scrie la 19 Septemvrie despre caderea Lipovei: că singur Principele a luat parte la asedierea cetăţii, că aceasta a durat 8 zile.. *Docum* III. 2. 133.

[2]) Cu deosebire aici (a fost şi mai sus şi e şi mai jos) asemănarea între Barovius şi Iacobinus e atât de mare, chiar frazele sunt de multe ori identice, în cât trebuie să credem că Barovius s'a folosit de cel din urmă, care îşi iscăleşte prefaţa la 1596 şi e tipărit la 1600. Datul sosirei vestii dela Călugăreni, 28 August, se află şi în *Docum.* XII, 101.

[3]) Porunca Bistriţenilor se află în *Copiile dela Academie* ale acelui oraş (ungureşte). Fără îndoială, că ea a fost dată şi tuturor Saşilor. In loc de 1598 trebuie pus de sigur 1595.

[4]) După cei doi Cronicari ar fi a 3-a zi după ajungerea la Sebeş, aşà dară: 29 Aug.; dar porunca pomenită e datată din castre ad posessionem nostram Saxonicolem [rupt] positis, 31 Aug. Aproape sigur locul rupt «Săbeş.»

[5]) Iacobinus: His nuntiis acceptis postridie Princeps Sabeso movens *sextis castris* in fines Barcenses ad oppidem Feketehalom pervenit. Tot aşà Barovius 202. Weiss, în al său *Liber Annalium* (Fundgruben III, 148): Den 6 Sept. kommt also Sigismundus auf unsern Boden (autorul e braşovean), liegt bey 3 Wochen zwischen Zeyden und Rosenau. (Insemn, Zeyden = Codlea = Feketehalom; Rosenau = Râşnov = Rozsnyo). Arătarea lui Weiss despre sosire se potriveşte deci cu plecarea la 1 Septemvrie.

www.dacoromanica.ro

Acì stătù Principele trei săptămâni aşteptând să i se adune toate oştile şi să ajungă ajutoarele străine. Intr'adevăr şi sosiau zi de zi oşti pământene. Dar cele mai de nădejde, ale Secuilor, erau să-i facă Principelui mult val. Ele se împotriviră de a merge la bătaie până ce nu li se vor da iarăş libertăţile lor vechi perdute în urma rebeliunilor ce făcuseră (la 1562). Principele se văzù silit să le împlinească cererea— căci începuse a-şi lua libertăţile în faptă şi fără voia lui— cu anumite condiţii, ori cât de mult trebuià să nemulţumească pe nobili prin liberarea iobagilor. Aceasta se făcù printr'un act scris într'o adunare în tabără, la 5/15 Septemvrie [1]). Mulţămiţi Secuii. cari stau în număr de cel puţin 20 mii [2]) supt steaguri, de aproape două săptămâni, în tabără la Braşov, plecară înainte peste munţi din porunca lui Sigismund [3]). La 18 Septemvrie treceau prin Râsnov. Chiar Principele îşi strămută, la 19 Septemvrie, lăgarul, la Miazăzi de Bran [4]). Pe când ajungeà la Praga ştirea cu darea libertăţilor secuieşti, Sigismund mai aşteptà numai sosirea ajutorului împărătesc pentru a-şi începe marşul peste graniţe [5]). Acesta i se şi trimisese din partea Archiducelui Maximilian din Ungaria superioară: 1.500 (după alţii 1.600, ba chiar 1.800) de călăreţi nemţeşti supt comanda lui Albert Reibnitz. Dar Principele plecă totuşi puţin înainte de sosirea lor, îndată ce ajunse şi Răzvan, cu oastea sa de 4.000 de călăreţi şi 3.000 de Unguri şi boierii credincioşi ce-l însoţiau, la 24 Septem-

---

[1]) Foarte amănunţit, cu cuprinsul diplomei, Barovius, 207—211. Potrivit cu el, dar mai scurt Iacobinus, 542. Datul lui Barovius diferă cu o zi de al Cronicei lui Bors Iános (tot contimporan *(Erdélyország történ. tára* I), p. 179: El dă «ziua sfintei Cruci», adică 14 Sept. Cf. şi «Vita» aceluiaşi autor, tot acolo II, 18—19.

[2]) Atâta află Ambasadorul veneţian la Praga, «după veşti mai sincere», că erà numărul lor. Alte rapoarte sosite acolo vorbiau de 40 de mii. *Docum.* III. 2, 139. Octomv. 24. Iacobinus, p. 542, zice că erau 60.000 cari puteau purtà arma, şi ştim că libertăţile încuviinţate lor îi îndatorau pe toţi la oaste. Borsos Vita l. c. p. 19 scrie că: «spun, că se apropiau de 40.000», când erau toţi adunaţi în tabără.

[3]) Iacobinus p. 542: moxque in Transalpinam eos praecurere iussit».

[4]) Nössner (Fundgruben III). 61. Tot el ne dă şi timpul şederii Secuilor la Braşov: 2 săptămâni până la cest dat.

[5]) Raportul din nota 2.

www.dacoromanica.ro

vrie, în tabăra dela Braŋ [1]). In timpul şederii la Braŋ, pare că Principele dete ajutor lui Răzvan să-şi scoată Scaunul de unde neisbutind se întoarse [2]). Mai venise înaintea lui Ştefan Bocskay, cu 800 de călăreţi şi tot atâţia pedeştri.[3]) Un ajutor mic la număr, în sfârşit, erà cel trimis Principelui de Ferdinand, Marele Duce de Toscana, 100 de călăreţi supt povăţuirea lui Francisc Silvio Piccolomini [4]); dar de sigur aceştia dedeau un deosebit lustru şi curaj oştirei, prin depărtarea din care veneau şi prin strălucirea lor. Ei sosiră la 8 Octomvrie «supt muntele mare ce desparte Transilvania de Valachia» şi ziua următoare Silvio Piccolomini fu dus de mareşalul ardelenesc însoţiţi de mulţi nobili la oastea în care se află Principele.

La 3 Octombrie [5]) Sigismund plecase dela Bran şi trecuse munţii prin pasul cu acelaşi nume, şi la 4 îşi aşează tabăra la satul Rucăr în strâmtorile munţilor [6]). De acì scria el la 5 Octomvrie poruncă Bistriţenilor (de bună seamă şi altora) să trimită în grabă soldul lunar al cetelor lor [7]). In tabăra dela Rucăr s'a întâmplat, că un vultur mare s'a aşezat foarte aproape de cortul Domnului, şi neputând sburà repede dela pământ, din pricina mărimei lui, a fost prins de soldaţi şi dus la Principele. Lăţindu-se vestea, cum e lumea se apucară de tâlcuit: unii socoteau întâmplarea, ca semn

---

[1]) Nössner, 61. Barovius şi ceilalţi au faptul fără datul venirii lui Răzvan. Numărul Raiterilor şi al Oastei lui Răzvan în *Docum.* XII. 80.

[2]) *Docum.* XII, 257 notă. Scrisoarea lui Sigismund, fără dat; şi *ibid.* p. 183. La plecare ar fi lăsat, se zice, 16 mii de oameni pentru paza *Ţării*. Asupra rolului şi fugii lui Răzvan nu au scriitorii cunoştinţi adevărate: El plecă, zic ei, chemat de Principele la răsboi în potriva lui Sinan, şi în Ţara lui, rămasă goală, intrară Polonii. Dar mai sunt şi alte mai mari neadevăruri asupra marşului lui spre Ardeal şi nu direct (de frica Tătarilor), şi asupra oastei lui (cum splendidisimo equitatu .... ac peditatu).

[3]) Barovius, 202—210. V. pentru cele povestite până acì şi celelalte izvoare cit în nota 2, p. 344.

[4]) *Docum.* XII, 79. Raportul unui ofiţer toscan din acest corp. Barovius, p. 206, are 200; Weiss, *Liber Annalium* p. 147 are 300.

[5]) Acest dat la Weiss, p. 148. Nössner are 2 Octomvrie. Credem mai mult pe cel dintâi pentru nemijlocita lui apropiere de locul întâmplărilor şi pentru că e om de mai mare preţ şi cultură.

[6]) Barovius, 212. Iacobinus, tot acolo, fără dat.

[7]) In *Copiile Academiei* rom., din A. Bistriţa, acum în *Doc.* XII, 116.

www.dacoromanica.ro

bun, văzând în vultur pe Sinan, care nu va scăpà de ei; alţii însă tâlmăciau în rău, zicând că vulturul închipueşte pajurea împărătească, care va fi prinsă de Sinan [1]). «Opt zile» şezù Principele acì aşteptându-şi carele cu muniţii şi provisii şi ajutoarele Împăratului [2]), care altfel trecuse şi ele, încă la 4 Octomvrie, dela Codlea la Bran şi ajungeau la 5 în tabăra dela Rucăr, — aşà numiţii «cavaleri negri silesieni» [3]).

Sosind toate acestea, Principele îşi pornì oastea şi din acel loc şi venì unde se aflà Miha cu oastea sa, [4]) la Stoeneşti [5]). Acì din nou îşi lăsà trupele să odihnească, în timp ce singuratice cete făceau mişcări împrejur după pradă dela duşman. La 14 a trebuit să plece de acì, după cum putem scoate din povestirea Istoricilor unguri din aceea vreme, căci la 15, a doua zi [6]), se pare, cum ne spun ei, Principele îşi aşează tabăra

---

[1]) Iacobinus 542, Barovius 212. (La acesta vulturul începuse a albì de bătrâneţe). Aceasta a trecut şi în ziarele contimporane nemţeşti, un fel de reviste ce se redactau mai ales pentru bâlciul de toamnă şi de primăvară dela Frankfurt (lângă Maina). Aşà bunàoară se poate citì în M. Eitzynger Annalis Historicae continuationis Relatio (Cöln. 1596), p. 11. Tot asemenea Fr. Chr. Khevenhillers Annales Ferdinandei (tipărit Leipzig 1721, scris pe la jumătatea veacului 17 după izvoare contimporane, mai ales după însemnările unchiului său, fost diplomat), Theil IV, p. 1407. Ce e mai mult, întâmplarea e raportată şi la Praga, ca şi cealaltă, cunoscută de asemenea celor mai multe izvoare, despre vederea unui comet. V. raportul Ambasadorului venet, *Docum.* III. 2, 157, şi rap. lui Reibnitz *ibid.* XII, 153.

[2]) Iacobinus 542 (n. 543), Barovius 213.

[3]) Nössner, p. 61, are datul strămutării «călăreţilor negri» la Bran. V. şi Weiss p. 146—7. Sigismund adună multă oaste. zu welchem Kaiser Rudolphus auch die schlesische schwartze Reitter herein schickte. Cf. Walter (*Tesaur*» I) 32, care scrie însă de 600 călăreţi teutoni şi 1.600 de călăreţi silesieni, ceea-ce n'avem în alte izvoare. Ajungerea în tabăra din Ţară ni-o arată chiar Căpitanul lor Reibnitz. *Docum.* XII, 153.

[4]) Iacobinus, 542; Barovius, 213. Aceasta ar fi deci pe la 2/12 sau 3/13 Octv., după «opt zile».

[5]) Anonimul p. 283. Walther scrie, că Mihai tăbărâse în văgăunile munţilor, «unde se văd dărămăturile cetăţuei întărite de odată, Negru-Vodă» p. 31. In *Marele Dicţionar geografic* IV, 490, coloana 2, găsim într'adevăr «Negru-Vodă, sau Cetatea lui Negru-Vodă dela Stoeneşti, fostă cetate, acum loc izolat, pe malul Dâmboviţei, jud. Muşcel, com. Bădeni».. Ruinele cetăţuei se văd şi acum.

[6]) Princeps ex eo loco movens alteris castris in quandam planiciem spatio unius milliaris ab oppido Tergovistia ... distantem exercitum

www.dacoromanica.ro

într'un şes, o milă dela Târgovişte. Intre tabăra lui şi cea turcească se află un munte, de pe a cărui vârf credeau mulţi, că Sinan a văzut însuşi oastea Principelui, şi îndată s'a hotărât să plece de aci. In acest loc se făcù turburare în tabără, pentru un lucru de nimica. Abià ajunşi aci, câţi-và ostaşi plecaseră să caute lemne de foc. Ei zăriră de departe ceata trămeasă în noaptea trecută să cerceteze locul şi aşezarea duşmanului, venind către tabără, şi crezură că sunt duşmani. Atunci ei repede se întoarseră în tabără povestind, că duşmanul e înaintea taberei. Se dete semnul de prins armele: dar numai puţini căutau să se pună în şir, cei mai mulţi se grijau de scăpare. Târziu, aflând Principele că nu-i adevărată vestea, poruncì linişte. Dar atâta erà mulţimea de îngrozită, că numai publicarea ameninţării cu moartea putù liniştì turburarea [1]).

A doua zi Creştinii aveau de gând să deà lupta [2]). Dar Sinan nu se simţià destul de tare să-o primească. Ploile şi vremea receloasă de început de iarnă timpurie, ce se coborà dela munţii astrucaţi cu neauă, dar şi lipsa de hrană îl împedecaseră pe bătrânul răsboinic turc de a merge înainte, cum singur el scrie. Şi mai mult decât toate acestea, fără îndoială, păţenia dela Călugăreni îl silise să rămână la Târgovişte, unde se apucase de ridicarea unui castel, bine întărit pentru apărare. In această cetăţuie, la care lucrà 25 de zile, lăsă el o oaste apărătoare de 1600 archibuseri (puscaşi) dintre Ieniceri, Gebegii, Topcii şi Asapi, şi mai porânci să ră-

---

duxit, Iacobinus, 542; aproape cu aceleaş cuvinte, explicând numai întâmplările ca să nu se observe izvorul, şi Barovius, 217. Şi fiindcă şi după ei şi după documente, Principele aveà de gând să dea lupta ziua următoare, a cărei dată e aceeaş cu a fugei lui Sinan, ce se poate statorì sigur pe 16 Octv., ajungem la data 15, pentru sosirea în şesul cunoscut, şi la 14, pentru plecarea dela Stoieneşti, dacă nu va fi plecat în aceeaşi zi. Aceasta pare totuşi a resultà din raportul ofiţerului toscan. Destul că, şi după el şi după acela al lui Visconti di Cervia, Principele îşi aşează tabăra, Duminecă la 15, în câmp, în depărtare de o milă dela Târgovişte. *Docum.* XII, 81—2 şi 121.

[1]) Iacobinus, *l. c.* Barovius nu spune pricina ce a provocat tumultul, tot se cunoaşte însă şi acì că urmează pe cel dintâi. *Docum.* XII, 82.

[2]) Raport din Praga, 14 Nov. 1595, în *Docum.* III. 2, 146, cf. şi p. 151. Apoi ibid. XII, 121. Iacobinus, *l. c.*

www.dacoromanica.ro

mână aici 2.000 de călăreţi dintre Spahii Silistriei, de Vallona şi de Küstendil supt comanda lui Ali-Paşa, fiul lui Aider-Paşa, şi a Sangiacilor din numitele locuri [1]). După mărturiile ungureşti, garnizoana ar fi fost puţin mai mare, de 4.000 anume, şi ar fi avut de cap pe Ali-Paşa şi Mehmed-Beg [2]) — care ar fi chiar Michnea-Turcitul, cum se vede din tâlcuirile Ambasadorului veneţian din Praga, după veştile sosite acì din Ardeal, şi s'ar fi imbiat singur să rămână cu garnizoana [3]), ceea-ce însă nu se adevereşte. Iar el porni la drum înapoi cu ceealaltă oaste, în noaptea spre 6/16 Octomvrie, cu vorba, că pleacă pentru înşelăciune numai, şi se va întoarce, când Creştinii vor fi înconjurat cetăţuia şi se vor fi lăsat, noaptea, fără grijă, la odihnă. Aşà află Creştinii dela chiar căpeteniile turceşti prinse în urmă [4]). In faptă el plecase spre Bucureşti, pentru a nu se mai întoarce. Căci nu puteà stà la luptă cu oastea-i rărită: în lunga lui aşteptare aci, soldaţii se răspândiau mereu după pradă şi mulţi îşi luau câştigul de vite şi robi, şi nu mai veniau înapoi [5]). Iar acum, când venì vestea, că Principele se apropie cu numeroasă oaste, cuprinşi de spaimă, începură a se gătì de fugă, în vreme de noapte, şi mulţi Ieniceri fără voia lui Sinan se hotărâră să plece, aşà că bătrânul general nu mai puteà aveà nădejde în izbândă, văzând atâta turburare şi nerânduială a oastei sale [6]).

In dimineaţa ce urmă, la 6/16 Octomvrie, [7]) o oară nainte de zi, Principele ardelean poruncì să se deà semn prin sunarea trim-

[1]) Scrisoarea lui Sinan, c Nessangi Paşa (adecă Paşa Secretar al Cancelariei Statului, al cărei cap erà Reisz-efendi), f. d., dar scrisá la vre o zece zile după această întâmplare. Traducere italienească în *Docum.* III. 1, 492—3. Capi ai garnizoanei sunt aceeaşi şi la Walther, şi numărul ei e apropiat: 3500 de Turci. Alte date mai jos.

[2]) Iacobinus şi Barovius *ll. cc.*

[3]) Depeşă din 14 Nov., în *Docum.* III. 2, 147. Acì, pe lângă Mehemet e Assan Paşa comandant, nu Ali (tot aşà *ibid.* XII, 207—8). Iar Mehemet e confundat cu însuşi Mihai, şi e numit astfel: «Michele Vaivoda di Vallachia», care a părăsit pe Transilvanul ce l'a pus în Domnie, şi s'a făcut Turc, atras de mai bogate făgăduieli.

[4]) Iacobinus, 542. Raportul ofiţerului toscan, l. c. p. 83 şi 85.

[5]) Scrisoarea citată a lui Sinan.

[6]) Raportul Amb. ven. dela 14 Nov. *l. c.* p. 146—7.

[7]) Datul e arătat limpede într'un raport din Giurgiu, 1 Nov., alăturat scrisorii dela 21 Nov. a Ambasad. veneţ din Praga. *Docum.* III. 2, 151.

www.dacoromanica.ro

biţelor şi aşează oastea creştină astfel: In front îşi luă locul Mihai-Vodă cu patru mii de călăreţi înarmaţi cu pari ascuţiţi (hastati), din propria lui oaste; la el fură lipite şi cetele lui Ştefan Ciaki (Chiaki). De amândouă laturile se puseră pedestraşi (pixidarii) şi Secui înarmaţi cu coase. După ei urmă falanga nemţească, şi apoi tunurile (machinae). In dreapta şi în stânga frontului urmă pe de lături greul oştirii, câte două corpuri, fiecare de 10 mii de călăreţi. In urmă mai erau două corpuri, mergând după cele dinainte, în mijloc, unul de vre-o 12 mii de călăreţi, cu steaguri aurite, altul, care păzià chiar pe Principele, — numărul lui nu-l ştim. Cu totul erau aşa dară şapte trupuri de oaste, mai mult călărime. Peste toată oastea Principele puse Comandant pe neamul său Ştefan Bocikai, om cu foarte mare cuprindere în Ardeal. In această rânduială, [1]) oastea înaintă până în locul, unde fusese tabăra duşmană, şi unde aflară vite destule, vii şi moarte. Nu numai toată ziua ci şi noaptea ce urmă statură neclintiţi astfel, de frica vre-unei înşelăciuni din partea lui Sinan. Asta nu a fost, ci din potrivă câţivà Turci fură păcăliţi de soartă, fără să caute cinevà. Ei plecase de mai multe zile după pradă, răzimaţi pe spusa lui Sinan, că două săptămâni nu se va mutà din acel loc, şi acum, crezând că se întorc în tabăra lor, căzură jertfă în suliţele Creştinilor, şi numai puţini putură scăpà cu fuga. Abià a doua zi pe la amiază, Principele dete voie oastei să-şi lase armele din mâni, când

E raportul Episcopului di Cervia, trimes la Roma prin mijlocirea Nunţiului Speziano din Praga, cum se vede din începutul şi sfârşitul citatei depeşe a Veneţianului (*Docum.* III. 2, 149 şi 150). Greşelile se pot îndreptà prin asemănare cu reproducţia aceluiaş raport în *Docum.* VIII, 194; III. 1, 499 sqq. şi în traducere liberă nemţ. în An. Fugger, *ibid.* III, 1, 250 sqq. Alte două reproduceri, una în originalul italienesc şi alta în traducerea nemţească (aproape la fel cu cea citată) le avem din nou în *Docum.* XII, 123—5 şi 149—151.

[1]) Am urmat de scurt pe Iacobinus (p 542—4), singurul care ne arătà întocmirea oastei, înainte de a fi cunoscut raportul toscan. Numărul oastei se potriveşte şi cu al altor mărturii ce vom cunoaşte. Povestirea ofiţerului toscan (în *Docum.* XII, 81—2) nu se deosebeşte în fond, are însă alte amănunte. Şi la el Mihai ţine frontul cu infanteria şi cavaleria sa. Alături de avangardă mergeau Raiterii; urmă Principele moldovean cu oştile şi tunurile sale (35); la dreapta lui cei 100 de Italieni; în coadă venià Principele transilvan cu «nervul oştilor». Asta încă în marşul dela 15.

www.dacoromanica.ro

află dela cetele trimese înainte pentru spionare, că duşmanul a ajuns departe şi fuge mereu. [1]) Stà Principele pe gânduri, să se ià după fugaciul Sinan, ori să se apuce de bătaia cetăţuiei, şi o mărturie ungurească ne spune, că numai sfatul lui Bocikai, Petru Huszár şi Franţ Nagy l-a abătut dela nesocotita hotărâre de a-şi lăsà Turcii din cetăţue în spate, [2]) numai bine să-i prindă carele cu provizii, ce aveau să vină în urmă.

Deci se hotărî să cuprindă întâi Târgovişteа. Apoi, la sfatul Episcopului de Cervia şi al altora, nu rămase în locul taberei turceşti, ci, ocolind partea din sus de oraş, porunci de întinseră acì corturile, în loc sănătos, lângă Ialomiţa. Incă în seara aceea de 7/17 Oct. şi toată noaptea schimbară focuri de tunuri şi se începù chiar hărţuiala, [3]) iar a doua zi baterea regulată a cetăţuiei, ridicată de Sinan în jurul palatului domnesc. Erau întăriturì bune : două rânduri de lemne şi între ele umplutură de pământ, şi în tot ocolul un şanţ lat şi adânc. [4]) Oaste cam puţină a rămas înlăuntru; Sinan zice, că numai treì patru sute de soldaţi, peste tot, au ascultat de porunca lui, din cei 3.600, câţi au fost rânduiţi să rămână. [5]) Bine înţeles, el caută să se desvinovăţiască prin scrisoarea sa, pentru nenorocirile ce l'au ajuns. Vor fi fost ei, credem, mai mulţi, cel puţin 1.500 oameni, cum arată un raportor creştin vrednic de credere, care a fost de faţă, şi 40 de tunuri. [6])

---

[1]) *Iacobinus* p. 544. *Docum.* III. 1, 247, 248, 249, scris. ex Alba-Iulia, 22 Oct; III 2, 147, depeşă veneţ. din Praga, 14 Nov. şi rap. tosc. *ibid.* XII, 82—3. Ziua întâmplării rezultă din Iacobinus şi Walther, 33, şi din rap. toscan. La Walther numărul Turcilor căzuţi în tabăra creştină e numai patru!

[2]) Barovius, 219, Pentru desbaterile de atunci v. şi raportul Toscanului, *l. c.* p. 83. Şi S. Piccolomini ziceà să urmărească pe Sinan îndată.

[3]) La notte şi consumò da nostri in far qualche pezzo di trincea, alli quali sparavano li Turchi della città di molte cannonate et gran copia di archibuggi, *Docum.* XII, 84; v. şi p. 122 : raportul lui di Cervia. 18 Oct.

[4]) V. pentru întăriturì anume, afară dei zvoarele ce vom cità mai jos, descrierea călugărului Nichifor, asupra întăriturilor dela Bucureşti, cu adausul, că la Târgovişte, de asemenea s'au făcut fortificaţii de piloţi şi pământ, pe o întindere şi mai mare de loc. *Docum.* Supl. II. 1, 363—4, din 26 Octomvrie 1595. Vezi pentru toate şi *Docum.* XII, 84. şi 122 sq.

[5]) *Docum.* III. 1, 493. Sinan c. Nessangi Paşa. s. d.

[6]) *Docum.* III. 1, 151 (= *ibid.* VIII, 194. Di Giorgiu, 1 Noem. = III. 1, 499 sqq. Acelaş: *ibid.* XII, 123 sqq., aci cu datul potrivit cuprinsului, «l'ultimo d'ottobre»). E raportul cunoscut, ce-l vom cità mereu, al Episcopului di

www.dacoromanica.ro

Căci apărarea a fost încruntată, şi a ţinut până în seara de 8/18 Octomvrie. Atunci Albert Király, care aveà comanda peste oştile ce băteau cetatea, priceput la aceasta prin păţeniile sale în răsboiul Regelui polon Ştefan Báthory împotriva Muscalilor, [1]) văzù că nu e cu putinţă a o cuprinde altfel decât prin foc. Deci se hotărîră s'o ardă. De o parte Secuii aduceau lemne şi păcură, bune pentru aprins întăriturile de lemn, şi svârleau foc pe coperişe; alţii se siliau să se urce pe ziduri cu scările şi fără de scări, de a treia parte dau aspru cu tunurile de pe ridicăturile ce făcuseră ai noştri. Sfârşitul fu predarea duşmanului, urmată de trecerea lui prin sabie, în cap de murg. Mai înainte începuseră Turcii să iese pe o portiţă ascunsă de către râu, şi o luà la fugă, care cum puteà, până ce fură băgaţi de seamă. Atunci o ceată de călăreţi se luă după ei, şi aproape toţi fură tăiaţi, numai puţini scăpară în întunericul nopţii. Şi aceştia îşi aflară însă sfârşitul în ziua următoare, prin pădurile învecinate. [2]) Comandantul cetăţii, Ali Paşa de Caramaina şi Mohamed, [3]) Begul de Albania, fură prinşi vii, greu răniţi, şi trimeşi la Braşov împreună cu alte căpetenii. Numai trei din ei, [4]) cari avură cai

---

Cervia. In tiparul din *Docum.* III. 1, III. 2 şi XII, tot aşà în raportul aceluiaş dela 18 Octv., tot acolo (p. 121—3, raport nou, ce lipsià până acì în Colecţia Hurmuzaki), p. 123, apoi în traducerea nemţească a celui dintâi, *ibid.* III. 1, 250 şi XII, 149, numărul ostaşilor din garnizoană e de 1500; în tiparul din vol. VIII, de 2500; în III. 1, 248 (rap. din A. Iulia) de 2000. In raportul ofiţerului toscan avem 5000 şi 30 tunuri (l. c. p. 84). Walther are 3500 şi 40 tunuri (la Di Cervia sunt 46); Thuanus 4.000 (p. 212), ca Analiştii unguri şi ca raportul lui C. Magni, Trămis împărătesc în Ardeal. *Docum.* XII, 207.

[1]) Barovius, 220.

[2]) Iacobinus, 544 şi, Barovius, 220, au detaiurile, întărite prin scris. lui Sinan, III. 1, 493: «.... con fuochi artificiali, olio di sasso et canele messero a fuogo et fiamma detta fortezza». Intocmai ca la Analişti în rap. ofiţ. toscan, *Docum.* XII, 84, şi cevà mai scurt, la Di Cervia, în rap. dela 18. *Ibid.* p. 122 sqq.

[3]) Numele lui nu e în rapoarte ci numai în Cronicele ungureşti.

[4]) Am primit numărul arătăt de raportul lui Di Cervia, cu toate că celelalte mărturii şi chiar scrisoarea lui Sinan nu spun câţi au scăpat, ci zic: numai puţini. Vor fi scăpat probabil mai mulţi, dar vestitorii lui Sinan erau dintre fruntaşi, şi raportul puteà aveà în urmă cunoştinţă sigură despre aceştia chiar dela Turcii, prinşi la Giurgiu. Ofiţerul toscan

www.dacoromanica.ro

buni, scăpară ajutaţi de întuneric şi aduseră lui Sinan la Bucureşti, în dimineaţa de 20 Octomvrie, vestea isbândei creştine.

Mărturiile ungureşti, cari cuprind amănuntele asupra baterei cetăţii, şi rapoartele fără numirea corpurilor de oaste şi a căpeteniilor lor nu vorbesc nimic de Mihai. Numai raportul ofiţerului toscan îl pomeneşte: Mihai stă şi acum în frunte («di vanguardia»); şi îndată ce se aşază oştile, îşi duce infanteria supt cetate, făcând pe aici, pe acolo, câtevà şanţuri, ca să se acopere. Cronicele româneşti, cea folosită de Walther şi cea anonimă, spun, cum toţi trei Domnii, Sigismund, Mihai, şi Ştefan (Răsvan) ocoliră şi aprinseră cetatea. Walther anume pune pe Mihai cu Sigismund la o biserică, în laturea munţilor, lângă Ialomiţa, şi ni-l arată bătând cu vitejie cetatea de dimineaţa până seara, alergând la altă biserică să îmbărbăteze lucrările, ridicând cele 2 dâlme unde aşezară tunurile; iar pe Ştefan Răsvan zice că l-a aşezat cu Secuii şi alţi ostaşi la şes, în drumul spre Bucureşti, şi sfârşeşte cu ocuparea cetăţii prin Mihai, fără a uità să pomenească totuşi de năvălirele năprasnice ale Secuilor.[1]) Şi în acest punct mărturia Cronicei e întărită de raportul ofiţerului toscan: ...‹ Românii şi Ungurii, intrând în cetate din mai multe părţi şi aflând puţină sau nici o împotrivire, se făcură stăpâni pe ea .[2]) Fără îndoială, că Voevodul nostru cu pedestraşi săi a trebuit să lupte între cei dintâi: e firea lui tot în frunte să fie. Dar de sigur că păţeniile Ungurilor la baterea de cetăţi, şi tunurile lor şi vitejia Secuilor, ca şi mulţimea lor faţă de micul număr al oştenilor fără cai ai lui Mihai, toate astea vor fi avut partea lor, poate cea mare, la această isbândă. Pradă dobândiră acì Creştinii mulţime de proviant, muniţii, arme, între cari şi cele 40 de tunuri, — după un Cronist ungur 42 (38 mai mici şi 4 de cele mari).[3])

---

zice, că numai unul a scăpat. După Cronica noastră anonimă Ali Paşa fu dus la Cluj; după Barovius p. 222, Begul Mehemet, Prefectul Ienicerilor (celor rămaşi în cetate, trebue să 'nţelegem) fu trimes, sub grija lui Bormenisza, la Făgăraş.

[1]) Walther 33—4; Anonim, 283.

[2]) *Docum.* XII, 84.

[3]) Barovius, 222. Cu el se potriveşte Thuanus, în privinţa numărului: 42, *Tesaur* I, 212. După rap. ofiţerului tosc. au câştigat 30 de tunuri, şi

www.dacoromanica.ro

A doua zi ai noştri îşi îngropară morţii, şi mai stătură şi la 10/20 Octomvrie acolo, aşteptând carele cu provizii din Ardeal, şi, după spusul ofiţerului toscan, 10 mii de ostaşi pedestrii, rămaşi cevà mai departe, pentru paza unor pasuri dinspre Moldova. La 11/21 apoi, plecară după Sinan, spre Bucureşti [1]).

Dar acesta dedese fuga şi de acì. La vestea celor întâmplate, el ţinù sfat de răsboi, după cum singur scrie, şi cerù, să se întoarcă împotriva duşmanului. Dar nimeni nu vrù să-l asculte. Atunci dorì să aşeze oastea în frumoasa cetate ce ridicase, ca şi la Târgovişte, în jurul mănăstirei zidite de Alexandru-Vodă, al cincilea Domn dinaintea lui Mihai, [2]) — dar nimeni nu se învoì la aceasta. Deci, «neavând nici unul nici inimă, nici putere de a mai stà înlăuntru, cu părerea şi voia tuturor ne-am învoit, zice Sinan, să ardem numita cetate şi să dăm foc şi flacără la toate casele, bisericile, grădinele şi curţile lor boiereşti, şi luându-ne artileria, am dus-o împreună cu oastea Musulmană în cetatea noastră Giurgiu». Cu mulţumită lui Dumnezeu, că l'a scăpat acì, înainte de ce ar fi putut închide Creştinii drumurile şi înainte de a creşte râurile, ce i-ar fi împedecat marşul, el face cunoscut, că va întări peste iarnă marginele, şi că a dat ordin şi voie la soldaţii liberi, să prădeze Ţara şi să ia sclavi, cât se poate de mulţi, căci numai după ce vor fi pedepsiţi straşnic locuitorii, se va puteà luà iar în stăpânire această Ţară [3]).

Nu ştià săracul Sinan, ori nu încă vroià să-mi ştie, că Creştinii aveau să-l deà în brânci şi de acolo. Incă în seara primei lor zile de marş în spre Bucureşti, ai noştri auziră, că Turcul cu mare spaimă a părăsit oraşul. Ei ştiau, deosebit de cum ştim noi din povestirea lui Sinan, că duşmanul a luat-o la fugă în mare nerînduială, lăsând în urmă câteva bucăţi mari de artilerie, tot praful şi alte muniţii, multe

---

numărul Turcilor morţi, «tutta bella gente», s'ar urcà la 5000; după scrisori din Cluj, date 29 Octv.: 29 tunuri. *Docum.* XII, 193.

[1]) Raportul lui Cervia şi rap. ofiţerului italian din *Docum.* XII, 85—6.

[2]) E biserica ce-i zic az «Radu-Vodă» după numele restauratorului, care fu nepotul lui Alexandru. *Marele Dicţionar geogr.* I, 723.

[3]) V. cunoscuta scrisoare către Nessangi Paşa în *Docum.* III 1, 493—4.

www.dacoromanica.ro

cămile şi bagaje şi că a stricat podul de peste Argeş în urma sa. Deci se hotărâră ai noştri să-şi taie o cale mai dreaptă către Giurgiu, lăsând Bucureştiul la stânga. Numai Răzvan se duse pe la Bucureşti [1]). Calea aceasta însă fu grea. Ei trebuiră să treacă prin locuri mocirloase, păduri. printre dealuri şi prin strimtori, aşà că, tot aşteptând şi artileria, abià în 18/28 pe la amiazi, ajunseră în apropierea Giurgiului [2]).

Incetineala, cu care înaintară Creştinii, lăsă timp de fugă lui Sinan.

Pare că el nu fusese hotărât dela început a trece râul, [3]) dacă nu l'ar urmărì ai noştri. Şi despre venirea lor puteà să nu aibe veşti până târziu, aşteptându-i pe calea, pe care umblase şi el, şi pe care o pustiise prin foc şi pradă îngrozitor [4]). Incă la 24, pe când odihneau ai noştri, aflară dela ţărani scăpaţi din mânile Turcilor, că aceştia au ajuns la Dunăre şi au apucat podul nerupt. La 25, iarăşi în timp de popas, întâlniră doi Români, ce fusese luaţi robi din copilărie, şi le spuseră, că Sinan a şi trecut podul cu capul oastei, de două zile, dar capătul şi cu prada întreagă sunt încă dincoace [5]). Pe aceştia îi şi prispiră ai noştri, chiar la 28, pe ţărm românesc. Erau: nenumărate care cu tot felul de lucruri, jefuite din Ţară, ciurde de vite şi turme de mii de oameni, femei şi copiii, muniţii de-a lor şi, cum zice raportul lui Di Cervia, care însoţià oastea, 5.000 de ostaşi, rămaşi de pază şi pentru apărarea podului [6]). Trecerea oastei, atare zile, nu trebue socotită ca măsură pentru mulţimea ei. Zăbava fusese pricinuită de Sinan: că pusese inspectori fi-

---

[1]) *Docum.* XII, 214 nota, o scris. a lui, datată din Buc. 12 Octv. (st. v.)

[2]) Raportul lui Cervia şi rap. ofiţerului ital., cu mai multe detaiuri asupra marşului şi a feluritelor popasuri. Barovius 223—4. Iacobinus, 545.

[3]) Şi din scrisoarea lui cunoscută, care fu scrisă înaintea trecerei Dunării, pe cât se vede, resultă aceasta. «Hora siamo sul fortificare»..., de şi cuvintele nu sunt destul de lămurite. Iar în scrisoarea lui Di Cervia se zice de Sinan: «...arrivò al Danubio accampandosi *di quà* sotto la fortezza di Giorgiù».

[4]) Iacobinus, 545. Barovius, 224.

[5]) *Docum.* XII, 86.

[6]) *Ibid.* III. 2, 151 (=VIII, 194, III. 1, 500 şi XII, 124).

www.dacoromanica.ro

nanciari şi scriitori ca să încaseze dela toţi ostaşii cu pradă darea cuvenită pentru Vistieria Statului, a cincea parte din preţul ei, şi taxa de robi, după capete. Şi el nu-şi trase porunca înapoi până când nu mai avù încotro, fiind isbit dindărăt de viteazul nostru Mihai-Vodă [1]).

Căci tot Domnul român avù şi aici să bage cel dintâi groaza în duşmani. Când avantgarda ajunse pe cel din urmă deal, înainte da a se coborâ în şesul ce se întindeà în depărtare de vre-o 4 miluri italiene până la Giurgiu (vre-o 6 kilometri), se opriră ai noştri, trimiţând iar cercetaşi către Turci. Aceştia aduseră vestea, că numai 2.000 de călăreţi turci au rămas dincoace de pod, păzind prada şi robii români. Principele ardelean puse oastea în rând de bătae: Intâi mergeau Românii, făcând un escadron din toată cavaleria lor, ce erà ţinută între două despărţiminte de infanterie ardeleană; apoi urmà Voivodul moldvean, comandând armata, păzită la dreapta de două despărţiminte de infanterie şi la stânga de escadronul cel mare de cavalerie, şi toată ţinută la mijloc de cele 2 escadroane de Italieni. Coada armatei o făceà Principele ardelean cu oastea cea multă: în mijloc Bocikai cu cavaleria, pe margini două despărţiminte de infanterie, iar după el, în mare depărtare, «veneà ordinanţa cavaleriei proprii a Transilvanului,» de care se ţineau şi Saşii, scutiţi în mijloc de două cete de trabanţi, din garda persoanei Principelui. Apoi urmau bagajele, carele şi gloatele nefolositoare. [2]) Ajungând fruntea până în depărtare de o milă (după isvoarele ardelene 2 miluri dela Giurgiu) [3]) în şes, se făcù alegere din fiecare despărţimânt de cavalerie şi infanterie şi se trămiseră aceştia, să hărţuiască coada duşmanului, ce nu trecuse podul, şi să-i împiedice trecerea. Acest corp ales, stând supt comanda Voivodului Ţării-Româneşti, [4]) se răpezì asupra celor cinci mii de Turci ce păziau podul, şi parte erau răspândiţi, păzindu-şi carele înşirate în lungul

[1]) Hammer IV, 250, după Naïma şi Aali.

[2]) *Docum.* XII, 86—7, raportul ofiţerului toscan.

[3]) Mărturiile acestia se pot împăcà: o milă toscană = $1^1/_2$ Km., iar un milliarium poate fi socotit 1000 paşi, aşà că 2000 de paşi ar fi tocmai $1^1/_2$ km.

[4]) Pe lângă Logofătul său, care spune aceasta hotărât în Cronică (Walther p. 34), mai avem şi mărturia scriitorilor turci Naima, Feslike, Sela-

www.dacoromanica.ro

Dunărei, în întindere de o milă (1 km. ½) în preajma Giurgiului. El se repezì cu atâta înverşunare, în cât ei îngroziţi alergau şi se îmbulziră pe pod, mulţi, neavând loc, săriră în apă şi se înecară, mulţi iarăşi fură ucişi pre ţărmuri. O mie cinci sute de soldaţi Turci fură ucişi apărându-se pe lângă bagaje, scrie un ofiţer aflător acolo, în micul corp toscan, şi alte două mii de ai lor, popor de rând; între aceştia, din greşeală, şi mulţi Români, luaţi robi, că erau tunşi după moda turcească, şi n'au putut fi cunoscuţi. Alte opt mii de robi Români, după această mărturie, ori poate 6.000, după cum scrie Episcopul di Cervia, (un raport scris 2 săptămâni în urmă tot de un italian care a luat şi el parte la expediţie vorbeşte chiar de 10.000), de şi raşi ca ceilalţi, fură cunoscuţi pe port şi prin semne şi, de sigur, prin grai, că-s Români, şi fură liberaţi. Nenumărată pradă de vite, cai, bivoli, cămile, (150 după un raport) şi oi, afară de bagaje de tot felul, tote jefuite din Ţară, căzură pradă în mânile învingătorilor. [1]).

Totuşi la cea dintâi scărmănare ai noştri nu putură străbate la pod. Mulţimea de care le fu Turcilor de folos, că-şi acoperiră cu ele întrarea la pod de la spate, şi corpul nostru de oaste, mai mult călăreaţă, trebuì să s'oprească aci. [2]) Apoi şi focurile de tun de lângă cetate se vărsau peste ei. [3])

Dar îndată se apropiă şi Principele cu oastea lui toată [4]). Înserase [5]), când Turcii se strânseră la gura podului, supt ce-

---

niki etc, folosiţi de Hammer IV, 250. Dar şi din rapoartele scrise la faţa locului Mihai iese ca stând în fruntea acestui corp: El erà Comandantul avangardei (*Docum.* XII, 86), şi această avangardă făcù atacul dintâi, zice Episcopul di Cervia (*Docum.* III, 2, 151). Isvoarele ungureşti nu arată cine comandà acel corp ales: poate tocmai, fiindcă erà Mihai.

[1]) *Docum.* XII, 86--87 şi 92, rapoarte contimporane, scrise de ofiţeri toscani, părtaşi la războiul acesta. *Ibid.* III. 2, 151 cunoscutul raport al Episc.de Cervia, dat din Giurgiu 1 Noemvrie. Cf. *Doc.* III, 1, 253. Vezi apoi izvoarele ardelene: Iacobinus, 545, şi Barovius 230. Cf. Hammer IV, 250.

[2]) Iacobinus 545—6 şi Barovius 231.

[3]) Raportul lui di Cervia.

[4]) Iacobinus, 546: Interim Priceps cum toto exercitu affuit. Cu aceleaşi cuvinte şi Barovius 231. Raportul ofiţerului toscan spune, că oastea nu se mişcă toată noaptea din locul, unde stătù când ajunse ziua. *Docum.* XII, 87.

[5]) Des citata relaţie a lui Di Cervia are în trei ediţii (III. 1, 500; III, 2, 151 şi XII, 124): «Su la notte i turchi si restrinsero nella bocca del ponte»...;

www.dacoromanica.ro

tate, unde făcură front. Dela spate le sosiau neprorupt ajutoare, trămese de Sinan, din cele mai bune oşti ale lor [1]). Duşmanii îşi stau în faţă, dar erau despărţiţi unii de alţii printr'un braţ mai îngust al Dunării, care făceà un ostrov, de vre-o două jughere (=3.200 stânjeni □) de mare. Pe acesta se află cetatea. Ostrovul îl legase Sinan de ţărmurul românesc printr'un mic pod, făcut din 5 luntri. La vre-o zece paşi dela capătul lui se începeà podul cel mare, prins de cetate şi de malul turcesc. Spaţiul acesta de 10—12 paşi dintre cetate şi braţul cel mic al Dunări, erà închis printr'un grilaj, legat, de o parte de cetate, de alta de podul cel mic [2]).

Principele trămise atunci 4.000 de pedestraşi la cetate, [3]) să spargă zidul de care, şi să deschidă trupelor drumul la pod. Se bătură ţeapăn o bună bucată de timp, dar în sfârşit ai noştri trecură podul cel mic (dintre cetate şi ţărmurul românesc), împingând pe duşman înapoi—în luptă cumplită. Ba Voivodul Moldovei, Stefan Răzvan, se repezì cu două cete de pedestraşi de ai săi chiar pe podul cel mare, tăind vre-o 40 de urme din el [4]). Dau Turcii de dincolo de râu cu tunurile, dau însă mai mult în gol şi nu făceau stricăciune ; pe când tunurile Creştinilor, aşezate pe ţărmuri, lovind de aproape (şi fiind ei, după Cronici, mai pricepuţi), culcau şirurile turceşti la pământ. Căci cei din cetate nu preà aveau praf să le ajute cu tunul. Le lăsase lor Sinan câtevà care din acest suflet al armei, dar, izbiţi pe neaşteptate de ai noştri, Turcii n'avuseră vreme, să le bage în cetate. Nu-i vorbă, câştigul nu fu de folos nici pentru

---

în a 4-a (VIII, 194): «Su la *mezza* notte ... Am trebuit să luăm arătarea dintâi, fiindcă numai aşà o putem împăcà cu Cronicarii unguri, cari pun întâmplările ce tocmai urmează a fi povestite în text ca săvârşite până în seară, «usque in vesperum gesta». Iacobinus 546; Barovius 232.

[1]) Aceeaşi relaţie.

[2]) Relaţia ofiţerului toscan, l. c. p. 88; Iacobinus 545 şi Barovius 231.

[3]) Numărul îl iau din raportul ofiţerului toscan. Restul nu se mai potriveşte cu izvoarele ardelene, necunoscând el nici o altă luptă în seara aceasta, ori mai bine zis: nedespărţind el lupta în doua, al cărei rezultat îl cuprinde însă în povestirea de mai sus. Totuşi, ca la Unguri aproape la Episcopul di Cervia. V. notele urm.

[4]) Isprava Voivodului moldovean, povestită de Croniştii ardeleni (Barovius, 232 şi Iacobinus, 546) e adeverită şi de raportul lui Di Cervia, (dela care am luat mărimea bucăţii de pod ocupate), fără arătare anume

www.dacoromanica.ro

Creştini: cinevà i-a dat foc (cu voia sau fără de voie), dibuind pe întunerec printre grămada de care. Tot în acest vârtej de arme fu spartă una din cele patru corăbii turceşti, ce avea Sinan alături de pod, care plecase să treacă râul dincolo, 3—4 miluri italiene mai în jos [1]). Dunărea erà roşie de sânge şi stà, cât vedeai cu ochii, tablă de trupuri fără viaţă şi de cele ce se mai sbăteau încă în ghiarele morţii cu gemete groaznice. O amestecătură nesfârşită de vite şi oameni, — «plâns şi scârşnire dinţilor». Vre-o două sute, zice martorul Di Cervia, că au perit atunci din ai noştri de gloantele archebuselor şi a tunurilor de sub cetate, pe când Turcii au fost ucişi şi s'au înecat ca la vre-o trei mii [2]). Cronicarii turci, cari ştiau cine a făcut începutul tuturor căderilor lor, îngroziţi, zic, ceeace nu se adevereşte, că Mihai a săvârşit toate acestea: El a rupt podul în două cu tunurile lui, Românii lui au căsăpit toate oştile turceşti, despărţite astfel în două. În această zi, scriu ei (şi asta poate fi adevărat), s'au tăiat rădăcinile frumosului lor corp al Akindjilor, oaste de năvalnici şi prădători, şi s'au nimicit pentru totdeauna; nici unul din cei de pe ţărmurul stâng n'au rămas cu viaţă [3]).

Dar cu această luptă, cetatea tot nu erà încă luată. Toată noaptea au stat ai noştri cu armele în mâni de frica vre-unei

---

de cine a fost făcută, cu deosebirea, că pomeniţii Cronişti spun, că podul a fost tăiat de Sinan, îngrozit cum erà de îndrăzneţul atac, pe când Di Cervia zice că podul a fost tăiat de ai noştri, în lungime de 40 de urme (sau coţi). Aşà, în ediţia din *Docum.* III. 2, 151; III. 1, 500 şi XII, 124; iar în ed. din *Doc.* VIII, 194, că atâta a fost câştigat de ei (acquistando da 40 braccia di dette ponte). In acelaş raport, puţin prescurtat, cuprins în Analele Fugger, în traducere liberă, *Docum.* III. 1. 251, se zice: Doch sind [«sie»] die Turggen durch die unsern über die Pruggen zurugg getrieben, und bei 40 elen von der Pruggen abgeworffen. In *Doc.* XII, 150: haben.... die Vnsserigen bey 40 Klaffter der Pruggen abgehauen.

[1]) Iacobinus, 545—6 şi Barovius 230—32. Walther, 34—5. După acest izvor, erau 4 care de praf de puşcă, şi fură aruncate în aer de bună voie, prin puşcături asupra lor, de frica vreunei curse. Rap. lui Di Cervia ll. cc. (Ungurii zic că au fost sparte 2 corăbii din cinci).

[2]) *Doc.* III. 2, 151—2; VIII, 194; XII, 124. In *Docum.* III, 1, p. 500 şi 251: peste 5—6 mii. După Walther, periră ca la 18.000 de Turci în această zi. Apoi: Mihai e care sparge podul cel mic dintre insulă şi ţărm cu tunurile sale, el care sparge cele 2 corăbii.

[3]) Hammer, IV, 250—1, după Naima. Feslike, Selaniki, Hasanbegsade.

www.dacoromanica.ro

curse din partea Turcilor, cari se puteau ivì de nou pe ţărmuri, venind cu luntrile.

In făcut de ziuă, 19/29 Octomvrie, se începù baterea cetăţii. Dar puţină ispravă făceau [1]), căci bombardierii nu se pricepeau bine la lucrul acesta, şi nici n'aveau decât 4 tunuleţe, de vre-o 30—35 de punţi, cari fusese luate dela Ali Paşa, la Târgovişte. Atunci Principele trămise pe Episcopul de Cervia la Comandantul cetei ajutătoare a Principelui de Toscana, să-l roage, ca să ia el sarcina bombardării. Silvio Piccolomini primì cu plăcere cuvântul. Făcând o cercetare el desfăşură Principelui planul său. Apoi, împreună cu Căpitanul împărătesc Cinuzzi şi cu adiotantul său, isbutì a-şi aşeza artileria la podul cel mic, pe la amiazi, cu ajutorul Ungurilor ce păziau şanţurile săpate noaptea trecută. In ploaia gloanţelor de archebuse şi a săgeţilor din cetate, căzură însă doi soldaţi şi mulţi fură răniţi. Pe aceşti morţi fu silit Căpitanul împărătesc să-i îngroape singur, altfel nu puteà face pe soldaţii înspăimântaţi să isprăvească lucrul. Dar, nici Piccolomini nu înaintă de loc cu baterea cetăţii în ziua aceasta. De două ori Turcii eşiră la hărţuială, ca să împedice aşezarea tunurilor. Odată s'a repezit Căpitanul împărătesc cu Unguri asupra lor şi, trecând podul cel mic, i-au luat în mijloc şi i-au tăiat. Seara întors în corturi, Principele i dete însărcinarea, să rupă podul cel mare de 200 de luntri, peste noapte—pentru a despărţi pe cei din cetate, şi a împedeca pe Sinan să le deà ajutor—; căci s'a văzut, că Turcii încercau

[1]) Contrarul se citeşte în acelaş raport, tipărit din nou, după cum l'am mai citat, în *Docum.* XII, 123—125 (în mijlocul altora, scrise mai înainte şi mai în urmă, care toate capătă forma unui ziar al întregei campanii, —totuşi, puteau lipsì cele 2 pagini, fiind tipărite, cum am mai spus, încă de 3 ori în colecţia Hurmuzaki, vol. III. 2, 151 şi III, 1, 499—501, apoi în VIII, 194 sq.): «succedendo *però* prosperamente sino a mezzo di, per l'impossenza di questi bombardieri»..; pe când din chiar povestirea faptelor se vede, că e corect după cum s'a tipărit în ediţiile premergătoare: succedendo pocco prosperamente... per l'inexperienza di questi bombardieri. Ori câte greşeli se găsesc şi în citatele ediţii, mai ales în cea din vol. VIII, dar din comparaţia celor 2, tipărite de mult, se poate scoate adevărul. De asemenea se zice în ediţia asta nouă, că baterea cetăţii se începù «al finir del giorno», în loc de «sul far del giorno», sau «al far del giorno».

www.dacoromanica.ro

să dreagă ruptura din noaptea dintâi. Pe când însă Cinuzzi cu 30 de Italieni se gătea pentru această faptă, Sinan ordonă chiar el de tăiară podul, pentru a oprì trecerea Creştinilor, sau, pe cât se pare, pentru a silì pe Turcii din cetate la desperată apărare [1]).

Şi in ziua următoare, 20/30 Octomvrie, începând de dimineaţa, Italienii, în număr de vre-o 40 [2]), schimbând pe cei dîntâi, şi Căpitanul împărătesc urmară a bate cetatea înainte, cu 12 tunuri. Mai erau, pe lângă Toscani, Veneţianul Turlone, Contele Alesandru dela Carda şi Alesandru Capponi. Pe timpul asediului, cei din lăuntru fură atât de liniştiţi, în cât s'ar fi crezut că nu mai e nime în cetate. Numai dintr'o insulă vecină, unde erà oaste Turcească, trăgeau cu trei tunuri de câmp în ai noştri, fără să le poată stricà, deaorece Turcii se aflau mai jos, iar ai noştri sus. Singur un Ungur, care erà în şanţuri cu Toscanii, a fost ucis, ceeace îndârjì pe fraţii lui de viţă de trecură poduleţul şi jefuiră din afară de cetate mulţi cai şi lucruri, nestingheriţi de nimeni. La 1 oară după amează, ajunseră bombardierii să facă o spărtură în zid, de vre-o 5 urme de largă şi de înaltă. Atunci să văzù un Turc venind pe podul cel mare până la spărtură şi făcând semn la cei din cetate să fugă, venind în tr'acolo. Doi Turci curseră apoi pe pod, săriră în apă, la locul rupt, şi trecură

---

[1]) Ţin de adeverite aceste două încercări de a rupe podul cel mare, ori cât de mult s'ar părea, că e unul şi acelaş fapt, şi cu toate că raportul cel mai amănunţit, al ofiţerului toscan, numai odată ni-l arătă : acum. Mă văd îndemnat a urmà pe celalalt martor, privitor al întâmplărilor, pe Di Cervia, fiindcă el spune hotărât şi aici :.. «cosi tagliò anche un altro pezzo del ponte grande sopra il Danubio» ... «vedendosi che tentavano [i Turchi] di riparar la rottura fatta la prima notte». *Docum.* III. 2, 152, (în ed. din v. VIII, 195, lipsesc aci 2 rânduri), resp. XII, 124 şi III. 1, 500; cf. p 251. An. Fugger. Şi am văzut, că pentru atacul din noaptea dintâi, isvoarele ungureşti ne dau şi numele celor ce-l săvârşiră, cari sunt alţii, decât cei de acum: Voivodul Moldovean, cu două steaguri de-ai săi. Socot însă, că ruperea podului prin Turci trebue să se fi întâmplat acuma, fiind anume arătată de raportul ofiţerului toscan, *Docum.* XII, 88, fapt arătat de Ardeleni cu prilejul atacului lui Ştefan Răzvan. Iacobinus, 546 ; Barovius, 232.

[2]) Raportul ofiţerului toscan îi arată cu numele, aproape pe toţi. Cât pentru datul zilei, el urmează din rândul zilelor despre a căror ispră-

www.dacoromanica.ro

înnot. Văzând aceasta Silvio Picolomini porunci să se încerce luarea cetăţii cu asalt (cu «Sturm»-ul, cum zic grănicerii din Ungaria pe nemţeşte). Indată Ungurii din şanţul cel mai de aproape şi Italienii, deteră fuga peste poduleţ şi se întreceau să se urce la spărtură. Dar nu putură străbate în lăuntru, că nu încăpeau mai mult de doi deodată, şi din lăuntru eră altă întăritură de grinzi, umplute cu pământ, iar peste cap le curgeau săgeţile şi petrele celor din cetate. Deci, Ungurii se întorseră înapoi, după întâia încercare. In acelaş timp, Căpitanul Impărătesc, care dela începutul asaltului, trecând grilajul, se apropiase împreună cu alţii de poarta cetăţii ce da spre podul de pe Dunăre, aflând-o deschisă, cearcă să siliască intrarea cu sabia în mână, dar fu împedecat de asediaţi, cari se grămădeau la eşire să scape. Mai venind şi alţii, cari săreau peste zidul cel scund al curţii, ce mărginea cetatea, se încăerară pept la piept, afară de săgeţile şi pietrele ce svârleau în iei apărătorii de pe ziduri. Primejdia se mări pentru ai noştri, când şi o corabie se apropie de ţărm, tot atunci, lipindu-se de pod, şi ei se văzură siliţi să se tragă înapoi la grilaj. Turcii de pe galeră se coborîră pe pod şi împreunându-se cu cei de pe ţărm, cu totul vre-o 300, merseră până la ruptura podului, de unde văzând că nu pot trece la oastea lor, se întoarseră în bună rânduială pentru a intră cu puterea iarăşi în cetate. Atunci Căpitanul împărătesc, prin semne şi cu vorbe lătineşti (ca să poată fi înţeles), îmbărbătează pe Ungurii ce începuse a se încovoià, să steà la zăbrele şi să dea piept cu ei. Să încinse o bătaie straşnică. Turcii, se îngroziră de lungile archebuze ale Ungurilor, cu toate

---

vuri ni se povesteşte. Erà a doua zi de asediu, a treia de la prima năvală a lui Mihai asupra păzitorilor podului. După Di Cervia ar fi 31, fiindcă el scrie «Hier mattina», povestind de aceste întâmplări, şi raportul său e datat «di Giorgiù al 1 Novembre». Dar e foarte probabil, că el işi scrie raportul încă la 31, cel puţin în partea lui cea mare, şi poate număi încheerea şi datul să-l fi pus la 1 Noemvrie. Despre asta dobândim încă mai mare siguranţă, dacă vom pomeni, că la 1 Noemvrie oştile plecară de la Giurgiu înapoi, după cum vom vedeà mai la vale: nici timp n'ar fi mai avut Episcopul să-şi scrie relaţia.—Constat cu plăcere, acum la revizuirea lucrării, că acelaş raport, tipărit de d-l Iorga din nou în *Docum.* XII, după orig. sau după o copie din Biblioteca Vaticană, poartă datul de l'ultimo d'ottobre», adeverind astfel combinaţia mea.

www.dacoromanica.ro

că nu făceau vre-o ispravă cu ele, fiind-că n'aveau cocoşi, ci le răzimau cu o mână de şold, şi cu cealaltă le dau foc, iar glonţul sburà prin aer în sus. Numai 3—4 Turci căzură de archebuzele câtorvà Italieni, ce din întâmplare se aflau acolo. Atunci Căpitanul împărătesc începù să taie zăbrelele cu securea, soldaţii făcură asemenea, ca să poată eşì cu grămada împotriva Turcilor. O încordare puternică mai făcură aceştia încă odată pentru a-şi face loc, să intre în cetate. Izbiţi însă cu putere de puştile martorului nostru, ei se întoarseră însfârşit înapoi, sărirà în 2 luntri dela marginea rupturii podului, făcând loc căpeteniilor întâi, le desprinseră de celelalte şi le mânară către ţărmul drept, ajutaţi de mulţi, cari treceau înotând, ţinându-se cu mâna de barcă. Astfel se scăpară vre-o 60 de Turci. [1]) Alţii săreau într'alte luntri, urmându-le pilda, dar ai noştri trecură atunci toţi grilajul şi alergară pe pod, chiar şi ţărani, tăindu-i şi ucizându-i [2]). Puţinii Italieni, ce ce aflau la această încăerare, se întoarseră la ai lor; iar aceştia, răniţi şi zdrobiţi cu pietre cum erau, se luptau cu îndârjire la spărtura zidului pentru a străbate înlăuntru. Neizbutind, Ungurii deteră foc la partea lemnoasă. Când focul începù a se lăţì şi luptătorii creştini abià se mai puteau ţine la gaura din zid, din pricina asta, Turcii, perzându-şi curagiul şi pentru perderea lor de pe pod, începură a face semne de pe zid, că vreau să se predeà. Atunci Silvio îşi chemă ostaşii ce se băteau la spărtura zidului şi se trudiau s'o mărească. Iar Ungurii, cu două steaguri, urmaţi de câţiva Italieni, intrară pe poartă începând îndată a jefuì pe Turci şi a-i luà prinşi. Dar Turcii, zicând că s'a călcat cuvântul dat, se apucară să se apere, fură însă căsăpiţi de mulţimea a lor noştri, că nu erau mai mulţi decât vre-o sută, răspândiţi prin toate părţile. Cetatea fu jefuită grozav şi curăţită

[1]) «Si salvoron 10 o 60 di loro.» Cred că un martor al întâmplării nu poate pune două numere aşà depărtate unul de altul, pentru acelaş fapt. Sar puteà să lipsească un «o» de lângă 10 şi atunci ar fi 100 o 60. De asemenea s'ar puteà zice 50—60.

[2]) Cred că la acest loc trebuie raportată fapta Ungurilor, povestită de Di Cervia, la care lipsesc celelalte amănunte, că au sărit şi ei în galera, în care căutau să scape vre-o sută de Turci fugiţi din cetate, i-au tăiat şi i-au svârlit în Dunăre, făcându-se stăpânii galerei. Rap. cunoscut.

www.dacoromanica.ro

de ei, în urmă fu arsă [1]). Episcopul di Cervia, de faţă la aceste întâmplări, spune că, la bătaia asta de 2 zile a cetăţii, n'au picat nici un Italian, iar Unguri vre-o 40, loviţi de tunurile lui Sinan, aşezate pe o insulă în mijlocul Dunării [2]). Pe Unguri i-a comandat la asediu Kornis Gáspár şi Király Albert, după mărturia Cronistului lor [3]).

Socotind mica perdere a Creştinilor şi gândindu-ne la nenumărata oaste ce mai rămăsese lui Sinan, care se vedeà bine dincolo de Dunăre în corturi, putem zice cu Episcopul di Cervia, că Dumnezeu a băgat pe Turci în aşà groază, ca să nu mai steà la luptă; căci ar fi putut face Creştinilor, cu Giurgiul în spate, cum recunosc şi ofiţerii, o biruinţă foarte grea şi sângeroasă. Noi trebue să mai adăugăm numai, că groaza li se trăgeà Turcilor mai ales dela viteaza sabie a Domnului Român. Trei mii cinci sute de care cu pradă (muniţii şi proviant), se zice, că ar fi dobândit Principele transilvan, după luarea cetăţii, şi că n'a fost soldat, cel puţin nu Transilvănean, care să nu se fi întors acasă cu multă pradă. Ţurcii, după cum se poate socotì din aceste rapoarte, au trebuit să piară cel mult până la vre-o 5—6 mii, la aceasta din urmă răsboire [4]); dar în întregul război, dela Călugăreni până aci, s'au prăpădit, după spusa prisonierilor Turci, peste 20.000 de oameni. Dela Târgovişte la Bucureşti, spuneau cei ce au văzut, spaţ de 12 mituri nemţeşti, nu se puteà trece de putoarea celor morţi [5]).

A perdut Sinan aci şi tesaurul — Casnà — de răsboi, pentru plata oştilor [6]).

[1]) Raportul ofiţerului toscan, *Docum.* XII, 89—91. Cf. un alt raport tot de la un ofiţer italian(poate acelaş), dat din Braşov, 12 Nov. *ibid.* p. 92 sq.

[2]) Raportul din *Docum.* III. 2. 152 (resp. III. 1, VIII, şi XII pp. cc.).

[3]) Szamosközy IV, 52.

[4]) Rapoartele ne spun, că 5.000 erau de paza podului şi 1.000 în cetate, cari toţi aproape au perit. Ambasadorul veneţian din Praga dă, după rapoartele intrate la Curte (pomenind şi pe al lui Di Cervia), 3.000, ceea ce poate fi adevărat, căci mulţi Turci au scăpat. *Docum.* III. 2, 155, cf. şi scrisoarea din *Docum.* VIII, 197: 6.000.

[5]) *Docum.* III. 1, 253: Analele Fugger. Partea din urmă a cunoscutei traduceri după raportul lui Di Cervia, cuprinde aceste lucruri pe deasupra. V. şi *ibid.* XII, 207, veşti după raportul lui C. Magni, Praga. 21 Nov.

[6]) *Docum.* III. 1, 274: 200 Saumb geltt des Kaisers Schatz. *Ibid* XII, 186 Copie după o scris. din Constpol, 30 Noemvrie 1595.

www.dacoromanica.ro

Marți 21/31 Octomvrie oastea creștină se odihnì supt cetate, și Mercuri dimineața, 1 Noemvrie, st. n., după Cronica Logofătului domnesc, la 2 Noemvrie, după Di Cervia, Comandanții o povățuiră înapoi, luând drumul către București, [1]) — fără a lăsà în Giurgiu, pe care îl arseră Ungurii, măcar o garnisoană cât de mică [2]). Mai ales pentrucă, afară de alte pricini, erà preà în calea dușmanilor, și într'un loc așà îndepărtat de Transilvania, socotià Principele Sigismund, că nu se poate lăsà garnisoană fără primejdie, zic scriitorii ardeleni [3]). In București, pe care îl aflară fără dușmani, dar și fără cetățeni — și din lucruri de seamă numai 2 tunuri lăsase dușmanul —, odihniră trei zile, apoi trecură cu toții mai departe până la Gherghița, care erà goală de locuitori și ea. Nici acì nu stătù mult Principele, ci luându-și ziua bună dela Mihai-Vodă, după multe laude ce-i făcù, plecă înainte spre Brașov, [4]) unde ajunse Mercuri, la 8 Noemvrie. [5]) La 12 îșì așteptà încă tot acì oastea, [6]) ce venià în urmă-i cu Bocicai [7]) și cu cele 50 de tunuri, dobândite în această campanie, pe cari nu le lasă lui Mihai, cum s'ar fi cuvenit. Ori că, într'adevăr Mihai-Vodă erà mulțumit cu tunurile ce luase mai înainte dela dușman (cum spune Cronica Logofătului său, îmbunând parcă necazul!), [8]) cari n'ar fi fost mai puține de 60, după mărturisirea Principelui. [9]) Poate tot de răul, ca să nu rămână Voevodului român, cufundară în Dunăre ar-

---

[1]) Walther p. 36: «Sequenti Mercurii die». Și Mercuri dnpă 31 Oct., în acest an, căderà pe 1 Noemvrie. Iar Di Cervia scrie, supt datul de 3 Noemvrie: Et hieri partimmo da Giorgiu. *Docum.* XII, 126. S'ar puteà că, la 1, să fi plecat Mihai cu ai săi, la 2, oastea străină.

[2]) Iacobinus, 547. Barovius 233. Raportul ofițerului toscan l. c. p. 93: Questo parere [a lui Șilvio, de a întărì insula în Dunăre etc.]... non si messe in essecuzione; anci si è abruciato Giorgiu. Iar Di Cervia spune, că Ungurii i-a dat foc, de frică să nu-i lase de pază acolo. *Docum.* XII, 125.

[3]) Citații Croniști ardeleni.

[4]) Walther, 36. Cf. Iacobinus și Barovius, pp. cc.

[5]) Datul îl avem la Borsos în *Erdélyország. tört. Tára* I, 179: szent Márton nap elött való szeredán (= Mercuri înainte de Sf. Martin).

[6]) *Docum.* XII, 94. Raport c. Marele Duce de Toscana, «di Corona», 12 Nov.

[7]) Iacobius, 547 și Barovius, 233.

[8]) Walther, 36... «cu voia lui Mihai» (quae ipse Palatinus... ultro concedebat).

[9]) *Docum.* XII, 257, nota 1.

www.dacoromanica.ro

tileria ce s'a găsit în cetate, neavând îndemânarea s'o ducă de acolo, din curată lenea slujbaşilor [1]).

Totuşi încă o isbândă mai trase căderea Giurgiului după sine. Pe la jumătate Noemvrie, tocmai pe când Sigismund se află departe la Braşov, garnizoana din Brăila, care fusese în vara asta iar ocupată de Sinan, [2]) părăsì oraşul împreună cu cetăţuia, numai la auzul vestei, că Mihai-Vodă vreà să bată cu putere cetăţuia. Trei sute de Turci se înecară în Dunăre, de graba ce avură de a scăpà cu avutul lor dincolo de râu. [3]) Atâta groază aveau de numele Domnului, şi atâta îi descurajase fuga Marelui Vizir. [4])

Ne rămâne să căutăm pricina de căpetenie, pentru care Principele ardelean a trebuit să-şi ieà marşul înapoi. Căci, amintindu-ne cele petrecute, putem zice, că oastea creştină, de când au trecut Ardelenii munţii, n'a avut să facă nici o încordare însemnată de putere, şi nici perderi nu a suferit prin nici o nenorocire. Iar duşmanul erà frânt binişor, şi mai presus decât toate, în desnădăjduire şi groază. Apoi, şi vremea venise, când Turcul nu mai are obicei a se bate. Podul s'ar fi putut reparà fără multă greutate. Se puteau chiar prinde, armând galera luată, cum ziceà Piccolomini, cât

---

[1]) *Docum.* XII, 127. Această întâmplare ne-o povesteşte Di Cervia. După raportul ofiţerului toscan, nu se găsiră în cetăţuie decât 2 archebuse şi un tun mic, care în cele 2 zile n'a tras decât 4 puşcături. *Ibid.* p. 91. Se pare cam greu de crezut, într'o cetate ca aceasta, să nu fi fost mai multă artilerie; şi celalalt ofiţer ce ne-a lăsat un raport spune, că 20 de tunuri s'au câştigat în această bătaie. *Ibid.* p. 93. Poate vor fi fost afară de cetate. Destul că de un tun nu-i puteà părea rău Nunţiului papal. Walther, p. 35—6, pomeneşte de 3 tunuri trase de câte 3 cai, pe care le lăsase Turcii pe malul românesc în graba fugei. La Praga se scrià din Transilvania, că în Giurgiu s'au găsit 30 de tunuri. *Docum.* III. 2, 155.

[2]). Relaţie tipărită la Roma în 1596, reprodusă în *Docum.* III. 2, 498—499. Numai acì avem şi datul. Apoi ni se mai spune, că a fost predată de rebelii Principelui, la începutul răscoalei, în mâna Turcilor, după asta redobândită de ai noştri anul trecut. V. textul.

[3]) *Docum.* III. 2, 166. Aşà îi spuneà Ambasadorului venet Nunţiul Visconti di Cervia. Praga, 6 Febr. 1896; *ibid.* III. 1, 256, Alba Iulia, 10 Decemvrie 1595 (tipărită de nou în vol. XII, 192).

[4]) In Relaţiunea cit., tipărită în 1596 la Roma, se zice, că a fost luată cu asalt de oastea lui Sigismund (fără pomenire de Valachi), şi garnizoana a fost toată tăiată, ce nu se spune în celelalte mărturii.

www.dacoromanica.ro

de multe luntri dela pod, şi se puteà ocupà un ostrov din mijlocul Dunării, în faţa Giurgiului, ca punct de razim pentru viitoare operaţii în Bulgaria, unde aşteptà o poporaţie doritoare de răscoală [1]). Abia ne vine să ne închipuim frica de o bătaie, ce ar fi putut suferì ai noştri la capul de dincolo al podului, printr'o oaste, care până acuma fugise mereu dinnaintea lor, şi care îşi arătase şi în cel din urmă moment slăbiciunea şi nevoinţa ei de a mai stà la luptă, prin ruperea de bună voie a podului. Ba ai noştri mai aflară chiar nainte de a se fi clintit din Giurgiu, că Sultanul a scos din slujba sa pe Sinan Paşa şi a trimes Căpitani după el să-l ducă prins, iar rangul lui l'a dat lui Asan Paşa. Şi ce e mai mult, ei văzură corturile lor rărindu-se, semn de împrăştiarea oastei lor, şi fură martori, cum în noaptea spre 1 Noemvrie (după alţii, chiar la 30 Oct.), ei arseră şi bucata de pod ce mai rămăsese pe partea lor [2]). Ar fi să ţinem prea de tot prăpădit pe Comandantul cel mare al oastei creştine, când vedem, că nu făcù nici măcar încercarea de a-şi deschide drumul către Ţarigrad, gând atât de mult trâmbiţat, nu o făcù acum, când chiar norocul par'că-l chemà la izbândă măreaţă.

Dar, pricină mare a fost să se întoarcă, chiar de l'ar fi ispitit gânduri vrednice de om vrednic, către cari se găsiră o parte din Comandanţi să-l îndemne. [3])

*

Unul dintre Capii oastei creştine, şi încă unul voinic, erà Domnul — dacă ar fi vrednic să-i dăm acest nume — fără

[1]) *Docum* XII, 93. Raportul din Braşov al ofiţerului toscan.

[2]) *Ibid.* p. 125. Continuarea ziarului Nunţiului Di Cervia, care lipseşte în ediţiile din vol. III. 2 şi VIII. In ediţia din III. 1, 499 sqq. se află la p. 501—2 o continuare prescurtată a acestei, relaţiuni, destinată, se vede, pentru altă căpetenie (Marele Duce toscan, probabil), cu care di Cervia aveà legături (căci e aproape sigur că dela el însuşi avem şi acest exemplar, păstrat în Arhivul de Stat al Florenţei. Acì se zice, că la 30 seara, arseră Turcii podul cât mai erà. Vestea de răsturnarea lui Sinan din slujbă se află şi la oficerul toscan, *ibid.* p. 93.

[3]) *Docum.* III. 2, 494. Relaţiune tipărită la Roma. Cuprinde consiliul de răsboi, ţinut după luarea Giurgiului, şi întoarcerea lui Sigismund la Braşov, cu oastea încărcată de pradă.

www.dacoromanica.ro

Ţară, Ştefan Răzvan. Plecase la oaste împotriva Turcilor, cu câtă trupă avea la îndemână, în momentul când Polonii intrau în Moldova, să i-o cuprindă pentru altcineva, lor cu credinţă. Plecase, de sigur, cu gândul să se învrednicească mai bine de ajutorul Stăpânului său ardelean, văzând că singur şi aşà nu e în stare să steà împotriva năvălitorilor.

Ştim că Zamoyski îşi instalase ocrotitul, pe Ieremia Movilă, pe care «ţara îl voise», cum ziceà el, şi ajunsese să-i câştige şi asigurarea de întărire din partea Inălţatului Stăpânitor dela Ţarigrad, printr'un tratat preliminar, încheiat cu Hanul tătar, împuternicitul luptător pentru dreptul turcesc asupra acestui pământ românesc.

Principele transilvan nu puteà lăsà acest pământ, care după învoeli scrise erà al său, unde, tocmai prin trădarea lui Ştefan Răzvan, pe care şi-l făcuse numai cârmuitor, ajunsese Stăpânitor, nu-l puteà lăsà eac'aşà, celui dintâi venit, fără încercare de a şi-l scoate cu puterea. Această grijă, ce-l aşteptà dinapoi, pe lângă îngrijirea de cele ce-l puteau întâlnì înainte, îl făcù să se întoarcă repede către casă, după isprăvile dela Giurgiu. «Cred că e lămurit», scrià Principele în scrisoarea sa de mulţumire şi laudă pentru isprăvile corpului de ajutor ce a avut dela Marele Duce toscan, «că dacă nu erà acel necaz (mancamento), Sinan Paşa ar fi fost rupt de mine cu toată oastea sa, şi podul făcut de ei peste Dunăre, mi-ar fi slujit mie pentru a trece mai departe, spre paguba Turcilor, cu măreţ câştig» [1].

Toată truda Episcopului de Cervia nu-l putu împedicà pe Sigismund de a făgăduì lui Ştefan-Vodă Răsvan oşti, «cu cari să se poată întoarce pentru a-şi luà iar domnia». Tot ce puteà răspunde Principele e, că el nu vatămă cu aceasta pe Regele Poloniei, oastea Cancelarului trebuind să fie împrăştiată, când va ajunge Ştefan în Moldova, «şi că ţara, fără împotrivire, e pentru primirea lui Ştefan, după cum a venit ştire dela mulţi nobili din acele părţi». Nunţiul papal din Transilvania, primise adecă, la 13 Noemvrie, instrucţiuni dela Nunţiul Speziano din Praga, prin Carlo Magno, trămis anume de Impăratul la Principele, cu înţelesul, ca Principele

[1] *Docum.* III. 1, 495. Sigismund c. Marele Duce, Braşov 20 Noem.

www.dacoromanica.ro

să lase chestia Moldovei să fie tocmită de Impăratul şi de Papa,—dar fu preà târziu. El nu mai puteà, cum i se cereà de politica papală, nici să îndemne pe Principele a lăsà Moldova Poloniei, fiindcă prin aceasta Regele polon dela sine ar ajunge a fi dechiarat duşmanul Turcilor. Temeiul acesta căzuse, îndată ce se ştià, că Zamoyski a pus Voevod atârnător de Turci şi tributar lor, ca mai înainte [1]), veste, ce Sigismund o primise încă la 3 Noemvrie, pe când se apropià de Bucureşti, printr'o scrisoare trămeasă chiar de secretarul Cancelarului polon la păzitorul graniţelor sale dinspre Moldova, Pangratie Şennyei. N'ajută nimic, că prin această scrisoare polonă [2]) se căută a se linişti Ardelenii şi despre Tătari, spunându-li-se, că ei s'au întors la Tighinea şi s'au făgăduit a nu mai turburà Moldova, nici a nu mai trece în Ţările creştine prin ea sau prin hotarele polone, — deosebit, de cum spuneà un nobil trămis anume în acele părţi, încă dela Târgovişte, şi care sosise în tabăra dela Giurgiu, la 30 Octomvrie: că Zamoyski stă la graniţele moldovene cu tabăra, cale de o zi dela Iaşi, şi că Tătarii au făgăduit, ce e drept, a nu face vre-un rău Polonilor sau Moldovenilor, dar au dobândit în schimb voia, a trece liber în Transilvania şi Ţara-Românească, pe trei locuri, şi asigurarea de proviant, pe unde vor trece [3]).

N'ajută nimic nici cuvîntul Episcopului de Cervia, că e mai bine pentru Ştefan a fi aşezat iar în Scaunul său prin autoritatea Papei şi a Impăratului decât prin arme. Căci Principele i răspundeà, că în zăbovire e cea mai mare primejdie: Moldovenii i sunt legaţi cu jurământ, şi dacă i-ar părăsì, atunci

[1]) *Docum.* III. 1, 491—2. «Raportul unui nenumit»... «di Corona li 14 di Novembre 1595». Scrisoarea e de sigur a lui di Cervia către Speziano. Una din scrisorile acestuia, cea dela 12, pomenită în răspunsul lui Di Cervia, se găseşte în *Docum.* XII, 118. Aflu în urmă, că şi răspunsul lui Cervia e tipărit acì de nou, p. 169—70.

[2]). E, aproape cu siguranţă am puteà zice, scrisoarea din *Docum.* III. 2, 157, transmisă din Alba Iulia la Praga, în 10 Nov. v. n. urm.

[3]) *Docum.* III. 1, 501—2, continuarea raportului lui di Cervia (exemplarul trămes la Florenţa) şi în trad. nemţ. în *Docum.* III. 1, p. 252—3 (Analele Fugger). Acelaş, puţin schimbat în formă şi cu câteva noi detaiuri, în exemplarul trimis la Roma, *Docum.* XII, 126; v. şi scr. lui din nota urm.; cf. *ibid.* III. 2, 154—5, şi 167.

www.dacoromanica.ro

vor face lucruri rele pentru Creştinătate. El n'are nimic cu graniţele polone, soldaţii săi au să ducă numai pe Ştefan în Moldova, de unde au fost scos cu puterea şi înşelăciunea [1]).

Nu puteà ajută nimica nici stăruinţa pe care o puneà Nunţiul dela Praga pe lângă Poloni (prin San-Severo), în numele Impăratului şi al Papei, să-şi retragă Cancelarul oastea din Moldova; să dea satisfacţiune Impăratului şi Principelui transilvan prin scrisori autentice, lăsând toată treaba s'o tocmiască Maiestatea Sa şi Papa; să se declare Regele pe faţă duşman al Turcului; în sfârşit, să dea chiar înapoi Moldova Principelui... Din potrivă stricà şi încurcà şi mai bine lucrurile împrejurarea, că Nunţiul papal din Polonia luase apărarea Cancelarului Zamoyski, zicând, că el s'a învrednicit de mulţămirile Impărătului, ale Transilvanului şi ale Creştinăţii prin fapta sa, pe când înainte scrisese, că din partea asta, fie siguri, n'or aveà nici o supărare [2]). Cel mult poate să fi făcut aceste stăruinţe, (care îşi ajungeau culmea în scrisorile Papei către Regele polon, către Regina Ana, către Zamoyski şi c. Prinţul Radziwill, în care se aruncà Regelui cele ce a făcut Creştinătăţii, şi se cerea să-i fie încredinţaţă lui, Papei, căutarea mijloacelor de a-i împăcà) [3]), ca Principele să nu dea un ajutor mai spornic fostului său Guvernator, dacă alte pricini nu vor fi fost şi pentru asta, anume: nevoinţa ostaşilor săi de a merge la nouă bătaie, pe acest timp — ceeace ar da înţeles şi zăbavei lungi până ce se săvârşì fapta —, ori, poate, şi încrederea prea mare în mulţimea boerimei, ce ar fi aşteptând pe Răzvan cu braţele deschise [4]). Destul că hotărârea Pincipelui erà luată de mult. Călduroasele îndem-

---

[1]) *Docum.* XII, 166—7. Di Cerviac. Impăratul, Braşov, 13 Noemvrie 1595

[2]) *Ibid.* p. 168 şi 171, Speziano c. San Severo, Praga 14 şi 15 Noemv.; p. 174. Speziano, c. di Cervia, Praga 19 Nov.; scris. lui di Cervia, din 5 Dec. p. 188. Aceeaşi idee se repetă şi într'alte câtevà scrisori ale lui Speziano către felurite persoane, una c. San Severo, toate din 21 N., p. 174—178.

[3]) *Docum.* III, 2, 489 şi III. 1, 218 sqq. (Analele Fugger), cea c. Regele. Celelalte în *Doc.* XII, 162 sqq. (Nu mai erà trebuinţă de ele).

[4]) Speziano scrie încă la 10 Dec., înainte de a se şti capătul, la Praga: «per l'aviso che şi à, şi tiene che il Vaivoda del signor Principe sarà stato sostituito *senza contrasto*, et era desiderato per uscir dalle mani di quello che si [poate: vi] haveva posto il Cancelliero». *Ibid.* p. 192.

www.dacoromanica.ro

hări şi atâţări ale lui Răzvan [1]) îşi ajunseră în sfârşit ţinta.

La 17/27 Noemvrie el plecă din Braşov [2]) cu 2.000 — 5.000 soldaţi [3]), intrând în Moldova, unde îşi trimisese mai înainte oamenii cu scrisori, ca să vestiască pretinilor venirea sa [4]).

Nu ştim dacă aceştia erau aşà de numeroşi, şi dacă l-au primit aşà, cum se aşteptà, dar ştim că a plecat, săracul, într'un ceas rău.

Zamoyski eşise din Ţara Moldovei, lăsând însă o garnisoană de 5.000 de Poloni, 4.000 călăreţi şi 1.000 pedestraşi, [5]) lângă Ieremia-Vodă, şi cealaltă oaste aşezând-o lângă graniţă, la Cameniţa. Pare că Ieremia, auzind de venirea lui Răzvan cu oaste ungurească, se retrase dela Iaşi, dacă se va fi aflat acolo cu garda sa, la Suceava, ca să câştige timp. Căci ştiut este, că el trămise îndată nu numai porunci să i se adune

[1]) *Docum.* III. 1, 505, raportul Bailului ven. din Constpl. 22 Martie 1596. *Ibid.* XII, p. 126, raportul lui di Cervia dela 3 Nov., şi p. 196, un prelat c. San Severo, Roma, 23 Dec.

[2]) «Ştefano, che partì a 27 del passato di Corona», scrie Cervia la 5 Dec. v. n. urm.

[3]) Ăst din urmă e numărul ce ni-l dă Di Cervia în scrisoarea sa c. Speziano, dată din Alba Iulia 5 Decemvrie, *Docum.* XII, 189, pe când într'alta de la 25 a. l. el vorbeşte numai de 2000, *ibid* p. 198. Intr'o informaţie din Roma se zice, că ar fi căpătat Răzvan numai 1500 de călăreţi dela Principele, *ibid.* 196. Intr'un raport din Cracovia, trimes unei persoane la Curtea Impăratului, avem numărul de 4600, *ibid.* p. 210. La M. Costin, Letopiseţul, p. 438, avem oastea lui Ştefan Răzvan de 12.000. Numărul acesta e hotărât prea mare, şi e luat din Cronica Episcopului polon Piaseccius, p. 128. Locul e reprodus în notele lui Urechiă la ediţiunea lui Costin, pe care o folosim, p. 745. Polonii ţineau să-şi arate meritele cu atât mai mari, arătând că s'au bătut cu un duşman puternic. Ungurii spun din contră, iarăş potrivit interesului lor, că numai 2 mii de Secui fură daţi lui Răzvan. Iacobinus 546; Barovius 233. Poate neisbânda a făcut, ca si lui Di Cervia să i se spună în urmă un număr mai mic, v. mai sus. Altfel tot de 2000 se ştiá şi în Constpl. *Doc.* III. 1, 500. Datul plecării îl avem şi în Cronica anonimă, p. 284 (greşit fiind numai anul 7105 în loc ne 7104.), dar ce ne miră e, că şi ea are acì dat nou: 27 Noemvrie.

[4]) *Docum.* XII,.178. Paul Giorgio c. Cervia, Braşov, 22 Nov.

[5]) Numărul în *Docum.* XII, 197, nota. Scrisoare din Veneţia dela 23 Dec., după veşti din Cracovia dto 2 Dec. Că a lăsat o gardă polonă o spune însuşi Regele Papei şi Impăratului; *ibid.* p. 196 şi 200. Miron Costin (după Piaseccius) zice că a fost lăsaţi lângă Ieremia Alb. Hanski şi I. Potocki cu 3.000 de ostaşi (p. 438).

www.dacoromanica.ro

oaste de Ţară, [1]) ci cerù tot-odată şi grabnice ajutoare dela Staroştele de Cameniţa, pe care Zamoyski îl lăsase Comandant. De altă parte, porunci câtorvà boieri credincioşi, să scrie lui Răzvan, ca să-i lase în pace, cruţând sângele creştinesc pentru trebuinţe mai frumoase, împotriva Păgânilor. Aşà scrie cel puţin Voivodul însuşi Cancelarului [2]). După raportul Nunţiului din Cracovia mai ştim, că Ştefan-Vodă îşi şi luă stăpânirea Domniei în linişte. Apoi urmări pe rivalul său la Suceava, unde întâlni întâi o ceată pusă la pândă, pe care o rupse. Aceasta erà, după cum scrie Ambasadorul veneţian dela Praga, pe temeiul veştilor din Ardeal, oaste de Ţară armată cu lănci, [3]) pe care Ieremia a aşezat-o, cum ne povesteşte Miron Costin, istoricul apropiat de acest timp, la sat la Areni, deasupra târgului. El se află în biserică, când i se vesti apropierea duşmanului, şi nu vrù să iasă până ce nu se isprăvì liturghia. Când venì el la oaste, şi trecuse încăerarea dintâi, aşà socotim [4]), şi Răzvan înaintà spre Suceava, căzând însă în a doua cursă (inboscata) de către oastea leşască, ce erà aşezată «mai la câmp, despre Scheea, pe supt un mal». Asta îl isbì în coastă, stricându-i rândurile, şi apoi lovit cu putere din front de Cazaci, Leşi, Moldoveni şi Unguri (cari fură cunoscuţi, că erau dintre însoţitorii lui Ştefan şi Andrei Báthory), între ei aflându-se şi Ieremia, fù acupit în mijloc, şi într'un ceas, cum scrie o mărturie, fură sfărâmaţi Ungurii săi. Lupta a fost cruntă de tot. Răzvan s'a purtat bărbăteşte. Trei cai, cum se zice, căzuse supt el [5]), şi Ungurii începuse să fugă, când el, încăle-

[1]) Miron Costin, 438—9.

[2]) *Docum.* Supl. II. 1, 372. Suceava, 16 Decemvrie.

[3]) *Docum.* III. 2, 162, Praga 16 Ian.; şi XII, 224, Roma 10 Ian. 1596 (după veştile trimise de San-Severo).

[4]) Costin scrie: «şi se ajungeà hărâţii lui Răsvan cu oştile ţărei», în timp ce Ieremia se găsià în biserică. «Când au eşit Ieremia-Vodă la oşti din bisérică tâmpinatu-s'au oştile de ambe părţile, şi, după cât-va luptă între oşti, au lovit Léşii pre oastea Ungurească, din aripa despre Scheea»... Lupta cu prima «imboscata», din raportul lui San-Severo era aşa dară trecută: poate e una şi aceeaşi cu întâlnirea «harâţilor» lui Răsvan» cu oştile Ţării.

[5]) Ambasadorul veneţian ştie de 3 cai peste tot, Miron Costin de unul, Analele Fugger de 4, *Doc.* III. 1, 272 (cu datul greşit de 28 Dec. 1596, în loc de 1595) şi San-Severo tot de 4 (deşì locul din urmă nu e lim-

www.dacoromanica.ro

când pe un alt cal, îi oprì încă odată la luptă. Dar nu mai erà mântuire. El singur trebuì în sfârşit să-şi caute scăparea în fugă, cu câţi mai putură. Căci o mie şi mai bine (după unii chiar 2.000) din ai lui rămaseră pe câmpul de luptă, jertfa cutezatei lui încercări a norocului. Nu peste mult timp, Răzvan însuşi, împreună cu mai mulţi ai săi, a fost prins şi dus la Voivodul Ieremia. Acesta, mustrându-l, a poruncit apoi de l'au înţăpat de viu (după Miron Costin, tăindu-i întâi capul), după cum se spuse Principelui transilvan, scoţându-i întâi ochii şi tăindu-i nasul [1]). După cum află Bailul venetian din Constantinopol, Ieremia aveà întâi de gând numai să-i taie urechia, ori să-i facă alt semn (obiceiul erà să se însemne la nas râvnitorii după Domnie), pentru a nu mai puteà căutà Domnia, dar aflând dela el, pe când îl dojeneà, că a fost chemat de boieri prin scrisori, şi adeverindu-se aceasta prin mărturia a însuşi boierilor aduşi de faţă (cari se desvinovăţiră, că îl chemase pe când încă nu erà Ieremia Domn, de oare ce erà dorit de toată lumea), văzù Voivodul, că preà mare partidă are şi se temù să-l lase cu viaţă [2]). După alt raport anonim (fără a fi întărit şi de alte mărturii), eată cum s'ar fi petrecut prinderea lui Răsvan: Trei zile îl urmărise Polonii, până la graniţele ungare. Atunci se putù scăpà în casa unui ţăran, la o margine, care se însărcină a-l trece, după frumoase făgăduinţe ce i se făcură, în Ungaria, pe cărări necunoscute. Cum mergeà cu el, îi întâlnì alt ţăran care zise: «Ce boier duci tu? Dacă ăsta e Ungurul pe care îl caută Polonezii,

---

pede: Steffano V. doppo esserli stato assaltati, *preso* quatro cavalli, retiratosi in una parochia, fu fatto prigione. Preso ar putea fi presso).

[1]) M. Costin 438 sq. *Docum.* III. 2, 162 şi 173—4: Rap. d'ale Ambas. ven., 16 Ian. şi 27 Fevr. Ştirile din Roma, 20 Ianuarie 1596, după raportul sosit dela San-Severo; ştiri franceze, din 4 Martie; raportul Regelui polon c. Papa şi Impăratul; raportul lui di Cervia, din Alba Iulia, 25 Dec. 1595; ştiri din Cracovia, 29 Dec., toate în *Docum.* XII, 224, 237, 196, 198—200, 201 sq. V. şi Apendicele p. 1258, n. 1, Viena 7 Ianuarie (după ştiri din Ardeal): 2.000 călăreţi ardeleni fură ucişi. Citatele ştiri franceze (găsite de Iorga în Arch. din Berna) zic, că toată lupta se dete în jurul artileriei păzite de Moldoveni, pe care Răzvan o câştigà la început. Va fi aceasta prima «imboscata» din raportul din Roma. — Cf. şi Barovius, p. 239.

[2]) *Docum.* III. 1, 505. Depeşă din Constpl, 22 Martie 1596.

www.dacoromanica.ro

atunci poţi aveà bună grije, că ei sunt răspândiţi pretutindeni pe aici prin prejur». Omul, făcându-se că vreà să apuce un drum mai sigur, îl povăţuì drept la Polonezi, cari aveau de gând să se întoarcă, şi li-l predete. Adus la Domnul împreună cu 14 soţi ai lui, acesta îi primì înconjurat de nobili polonezi şi de Ceauşul turcesc, care îi adusese întărirea în Domnie. Cei 14 se aruncară îndată jos, iar Răsvan stà stâlp în ţoalele lui ţărăneşti şi cu căciula de miel în cap. Întrebat de Domnul, dacă el e Răzvan, răspunse că da şi se aruncă îndată şi el jos, cerând iertare. După straşnice ocări, Domnul «porunci de-i îngăurirà nările, semn de mare ruşine la Valachi».... Pe urmă adauge scriitorul, că se vorbeşte, că mai apoi l'a şi ucis. [1]) Nu ştim cât crezământ putem da acestei povestiri în toate amănuntele ei. Prinderea lui «de nişte ţărani» ne-o adevereşte şi Cronica din acel timp a Ţării-Româneşti. [2]) Şi că aceasta nu s'a întâmplat numai decât, iese la iveată şi din raportul Roman ce se întemeiază pe vestile trimise de San-Severo: după bătaie, «retrăgându-se într'o biserică» («in una parochia»), zice acel raport, «fù făcut prisonier». [3]) Apoi Braşoveanul Weiss, trăind tot atunci, ne povesteşte că a fost tras în ţeapă, câtevâ zile după ce i se tăiase nasul. [4]) Se mai spune apoi în aceste rapoarte, cum şi Ştefan Báthory, vărul lui Sigismund, fugar din Ţara sa, se află în oastea moldo-polonă, ba e vorba chiar şi de Cardinalul Andrei, care ar fi fost acolo cu oaste. [5]) — Bătaia se petrecù Duminecă, la 10 Decemvrie stil nou, după cât putem stabilì. [6]) Stà încă, pe vremea lui Miron Costin, timp de

---

[1]) *Docum.* XII, 237. Aci ni se spune şi durata bătăliei: un ceas, în care a căzut 2.000. Că tragerea în ţeapă s'a întâmplat «peste câteva zile», se spune şi într'un raport din Cracovia, 22 Ian., *ibid.* 226. Numărul celor căzuţi e aci de 3.000, — şi cu Răzvan ar fi mers 6.000 de soldaţi.

[2]) *Cronica anonimă*, p. 285.

[3]) *Doc.* XII, 224. Şi Barovius, p. 239, spune, că s'a refugiat într'o mânăstire, să odihnească.

[4]) Weiss, *Liber Annalium*, p. 149.

[5]) *Docum.* XII, 224 şi 221. Cf. pentru străduinţele lui Ştefan Báthory în acest timp, p. 229 sqq. Vezi şi mai sus rap. Ambas. ven., *ibid.* III. 2, 162.

[6]) Voivodul însuşi în scrisoarea sa către Zamoyski dă datul de 12 (*Docum.* Supl. II. 1, 372), ceea-ce, deşi în scrisoarea unui Voivod moldovean, trebuie luat ca stil nou, de oare-ce cine-và, un ofiţer, credem,

www.dacoromanica.ro

2—3 rânduri de oameni, «Movila lui Răsvan, pe drumul Băii dela Suceava», [1]) unde s'au petrecut bătaia. Iar povestirea acestor întâmplări şi-o încheie învăţatul Cronist moldovean prin cuvintele: «Aşà s'au plătit lui Răsvan răul ce făcuse şi el lui Aron-Vodă». [2]) Către ele noi mai putem adauge: Aşà s'au răsbunat Ieremia Movilă şi boierii ce-i avuse însoţitori în pribegie, pentru păcălitura ce le-a tras Răzvan în primăvară, primind cârmuirea Ţării din mânile lui Sigismund Báthory din Ardeal, pe când erau înţeleşi, după cât se pare, de a o dà în mânile candidatului Movileştilor, Ştefăniţă al lui Petru Şchiopul, şi poate încă atunci, în lipsa candidatului ce-l puneau numai ca semn, cu ajutorul polonez, în mânile norocosului de acum, care rămâne Domn cu aşezământ.

Moldova erà perdută pentru cei ce mai vreau să se bată cu Turcii. Impăcată cu Tătarii, cărora, pe lângă făgăduinţa de darea unui anumit număr de cântare de miere, le lăsase prin tratatul dela Ţuţora şapte sate, ce purtau numele de «Hăneşti», pe vremea lui Miron Costin, şi erau ale lor şi

---

din oastea ungurească bătută, scrie judelui din Bistriţa dintr'o localitate de pe teritor unguresc, la graniţe, din Nagy-Demeteri, în ziua Sâmbetei dinaintea Sfântului Luca, care cade în acest an, după stil nou, în ziua de Miercuri, deci Sâmbăta e în 9. Dar, fiindcă ast-fel ar cădeà înaintea bătăliei acest dat, trebue socotit stil vechi, şi atunci e = 6/16 Decemb., datul scrisorii (e ştiut că protestanţii nu primiră îndată calendarul nou). Îndreptez, totdeodată aci datul pus de editor: «13», care e ziua Sfântului, neluând în seamă, că datul scrisorii este: «Zent Luczia azzon eleott valo zombaton». N'am luat totuşi datul din scrisoarea Voivodului (care poate fi greşit dela copiere): 1. pentru că M. Costin zice că bătaia s'a dat Duminecă la 5 Decemv., ceeace cuprinde o contrazicere, căci zilele de Duminecă, în Decemv. 1595, cad pe: 3, 10, 17 etc. stil nou (resp. 7, 14, etc. stil vechi); deci, dacă bătaia s'a dat într'o Duminecă, (şi am văzut pe Voievod la liturghie) nu s'a putut întâmplà decât la 30 Noemv. 10 Dec. ori la 7/17. Datul din urmă trebuie să cadă, fiindcă oastea fugară se aflà la 6/16 între hotarele ungureşti. 2. Pentrucă 10 Dec. îl avem şi în desi citatul raport francez XII, 237, eare astfel se adevereşte.

[1]) In *Dicţionarul geografic* nu găsesc o astfel de localitate, având să fie în Bucovina.

[2]) M. Costin, p. 439. Cf. Weiss, *Liber Annalium*, 149:... Wird er in einen Spiess gezogen judicio et sententia multorum Polonorum et Moldavorum, denn er hatte seynen Herrn Aaronem V. bey unsern Sigismund trüglich verrathen.

www.dacoromanica.ro

atunci [1]); împăcată cu Turcii, cari se grăbiră a ratificà tratatul şi a trimete lui Ieremia prin chiar Ceaşul Kara-Mehmet, care, la 21 Decemvrie, se află în Moldova cu scrisori turceşti pentru Zamoyski, făgăduinţa, că în curând, vor sosì steagul şi celelalte semne de întărire în Domnie [2]), după cum s'a şi întâmplat [3]), bucuroşi fiind, că ş'au putut dobândì iar Ţara perdută, într'un chip aşà de uşor; împăcată cu Polonii, cari îi dădură Domnul, ce stà cu gândul la gândul lor totdeauna: ea puteà să nu fie primejdioasă pentru cei ce se luptau pentru Creştinătate, dacă vreà să rămână neutră; înfăţişà însă pentru aceştia totdeauna o ameninţare, fiind prietina Turcului şi a Tătarului, o ameninţare şi mai mare, dacă Leahul nu erà de dobândit nici în urmă a se face duşmanul Păgânilor.

Intru cât împrejurările, întru cât nehărnicia sa făcură pe Principele transilvan să poarte lovitura fără încercare de a

---

[1]) Costin p. 438.

[2]) *Docum.* Supl. II. 1, 374. Ieremia-Vodă c. Zamoyski, Suceava 21 Dec. 1595. In scrisoarea Sultanului către Regele Poloniei, fără data lunei şi a zilei, dar sigur de prin Novembre sau începutul lui Decemvrie, fiind răspunsul lui la cererea poloná de a întări pe Ieremia Domn, scrisoare pe care o duceà tot un «Ceauş Mehmet», şi deci trebue să fie acelaş Kara-Mehmet, în această scrisoare se zice, că prin mijlocirea Chanului steagul s'a şi trămis şi va fi ajuns la Ieremia; *Docum.* Supl. II. 1, 411. Dacă nu e vorba de steagul dat de Chan la Ţutora (ceeace nu aş crede), atunci lucrurile trebue să se fi petrecut astfel. In primele zile din Decemvrie s'a espediat într'adevăr «omul Tătarului» în Moldova, «însoţit de un Ceauş» (care ar fi acest Mehmet), ducând semnele Domniei pentru Ieremia,—faptă ce ne-o raportează Bailul veneţian la 14 Decembrie, ca petrecută înainte de mai multe zile, cu adausul, că «până acuma trebue să fie la loc». *Docum.* III 1. 497 (=IV. 2, 210). Pe drum ei vor fi aflat de invasiunea lui Răsvan în Moldova, şi atunci Ceaşul cu destinaţiune pentru Polonia se va fi dus înainte, iar Tătarul cu semnele domneşti pentru Ieremia se va fi întors înapoi. Atunci se explică şi a 2-a veste a Bailului, dată la 31 Decemvrie, în care desminte pe cea dintâi, spunând, că nu s'a trămis atunci steagul cum s'a crezut, ci a fost dat Moldovenilor abià acum 6 zile, după cum se şopteşte, şi că ei vor aşteptà în Dobrogea «omul Tătarului», care n'a plecat încă, şi se va porni împreună cu un alt Ceauş de frunte destinat pentru Polonia. *Docum.* III. 1, 498. Cf. scrisoarea Reginei Poloniei c. Unverzagt, 19 Aprilie 1596, XII, 253: Vexillum quidem *ante mensem alterum* illi Palatino misit Turca. San-Severo raportà abià la 14 Iulie 1596 faptul primirei steagului dela Turci. XII, 276

[3]) Datul precis nu-l avem. Ştim că Ahmet-Aga (capichihia Chanului

www.dacoromanica.ro

o răsbună, şi de a-şi scoate înapoi Ţara, al cărei Domn se putuse numì câtvà timp, vom vedeà în capitolul următor.

*

Ne-a rămas să mai pomenim numai isbânzile ce le-au avut în acest an oştile împărăteşti în Ungaria, pentru a puteà preţui desăvârşit însemnătatea răsboiului din Ţara-Românească.

Ocupată la Dunărea de jos oastea turcească, în partea ei mare, garnizoanele statornice din Paşalicul Budei avură să deà aproape singure pept cu oştile creştine, cari numărau peste 60.000 oameni. Căci Impăratul se grijise acum, mai mult ca altădată, de bătaie. Inainte de toate îşi cerù un Comandant harnic dela fratele său Ernst, guvernorul Ţărilor de jos, căci acolo, în Belgia şi Holanda erà «şcoală înaltă a măestriei răsboiului» în acest timp, şcoala cea adevărată, ce se făceà în răsboi de zeci ani de zile. Şi avù norocul să câştige pe bravul Conte Carol de Mansfeld. Apoi chiar el, Comandantul, recrută în Ţările de jos 2.000 de călăreţi, iar Contele de Schwarzenberg 6.000 de pedestraşi Valoni. Papa trimise 2.000 de călăreţi şi 8.000 de pedestraşi, supt comanda nepotului său însuşi, a lui Franţ Aldobrandini, Marele Duce de Toscana 3.000 de pedestraşi, comandanţi de fratele său Ion de Medici. Toate acestea, afară de bani şi ostaşii ce-i deteră Impăratului Ţările supuse stăpânirii sale. Comandatul Ungurilor erà Pálffy Nicolae. [1]) Şi ce a fost de mare însemnătate e, că Mansfeld a ştiut să împrieteniască pe Nemţi cu Ungurii şi să-şi câştige inimile acestora prin dreptatea şi asprimea sa, făcându-i pe toţi ascultători de porunci.

Fără veste se începù baterea însemnatei cetăţi a Strigoniului, la 1 Iulie. Cinci săptămâni mai apoi, la 4 August, că-

---

tătar, — *Docum.* IV. 2, 214) se află la 2 Martie în Suceava, venind din Constantinopol, iarăşi însoţit de un Ceauş, Mustafa, ce mergeà din nou în Polonia. *Docum.* Supl. II. 1, 378, Ieremia c. Regele polon, 2 Martie; şi p. 412, o scris. a Sultanului şi una a lui Ahmet Aga, fără dat, cari pot fi însă datate după cea a lui Ieremia. Cel puţim acum, dacă nu mai nainte, Ieremia erà întărit în Domnie.

[1]) Asupra lui a publicat Iedlicska o colecţie de documente, cu un mic studiu, fără a prezentà însă nici un interes şi nici un fapt nou, la acest loc. Titlul: *Adatok ... Báró Pálffy M. életrajza és korához.* Eger 1897

www.dacoromanica.ro

pătă o bătaie groaznică, dinaintea cetăţii, fiul lui Sinan, Mehemet, Paşa de Buda, care alergase cu 10—12 mii oameni [1]), într'ajutorul celor împresuraţi. Curând după aceea însă muri şi înţeleptul Mansfeld de urdinare (14 August) [2]). Inainte de sfărâmarea oastei dela Buda, către sfârşitul lui Iulie, pe când Sinan nici n'ajunsese în tabăra dela Ruşciuc, sosì aici vestea (neoficioasă), că Strigoniul ar fi şi căzut, ba că s'ar fi început chiar şi baterea Rabului. Ceeace ne dovedeşte, că îndată ce se începuse asediul cetăţii, Comandantul, ori Paşa de Buda, se grăbise a cere ajutoare; dar în lume, sosirea Ceauşilor dete prilej la svon mai mare decât întâmplările. Sinan, ajungând în tabără, trimese vre-o 8.000 de oameni cu Paşa Mehemet de Caramania [3]), cari, însoţiţi de Paşa Bosniei cu alţi 6.000, plecară în Ungaria. Dar cetatea Granului sau Strigoniului erà tot în aşteptarea lor, când încheiă contractul de capitulare, la 1 Septemvrie. Ea fu părăsită de apărători, în ziua următoare [4]), predându-se, după un asediu de 2 luni, şi după ce a stat 52 de ani în stăpânirea Turcilor, în mânele Arhiducelui Matthias, care venise singur în tabără, după moartea lui Mansfeld. In curând se închină Arhiducelui şi Vişegradul, fără împotrivire. Şi apoi lucrările războiului încetară din lipsa de bani şi din pricină, că nu erau oameni hotărâţi Comandanţii [5]).

---

[1]) Numărul de 10 mii ni-l dă Bailul din Constpl., după veşti sosite la 19 August, în ziua când îşi scrià raportul. *Docum.* III. 1, 484; cel de 12000 o relaţie tipărită în 1595 la Roma, în *Docum.* III. 2, 493. Huber (v. n. urm.) primeşte 20000, după altă relaţie tipărită la Roma, *ibid.* 486.

[2]) Huber, *Geschichte Österreichs* IV (1892), 391--393; v. şi izvoarele lui, Illésházy I. *Följegyzései.* in *Mon. Hung. Script.* VII, 21—23, şi *Mon. com. Hung.* VIII (1883), p. 268 şi 293, pentru buna impresie ce a făcut Mansfeld Ungurilor.

[3]) In continuarea Relaţiei lui Di Cervia, *Doc.* XII, 125, se zice că Paşa Caramaniei a fost prins la Târgovişte, ceeace ar rezultà şi dintr'o altă ştire contemp. in *Magy. tört. Tár.* IV. 1857, p. 16.

[4]) Depeşa citată a Bailului în *Docum.* III. 1, 484; relaţiunile tipărite încă atunci, la Roma, *ibid* III. 2, 485 sq. şi 492 sq.; *Mon. Hung. Dipl.* III, p. 80—83, tot o relaţie tipărită, în Bruxel, 1595, după veşti sosite zilnic la Impăratul asupra asediului (de asta nici nu s'a folosit de loc Huber). Studiul lui I. Müller, *Der Anteil der schwäbischen Kreistruppen an den Türkenkrieg* Kaiser Rudolfs II. 1595—1597, publicat in *Zeitschrift des histor. Vereins f. Schwaben u. Neuburg 28* (1901), p. 155—262, nu l'am putut avea.

[5]) Huber, 393.

www.dacoromanica.ro

O altă oaste, dar prea mică pentru a puteà face vre-o ispravă mare, se aflà în Ungaria superioară sub comanda Arhiducelui Maximilian, alt frate al Impăratului, însoţit de Teuffenbach. Târziu după căderea Strigoniului, prin Octomvrie, îi mai sosiră ajutoare, cu care împreună cuprinse 4 castele, dar asediul cel mai de însemnătate, asupra Solnocului, trebuì să-l părăsească din pricina nemulţumirii ostaşilor (mai ales a magnaţilor unguri), cari duceau lipsă de proviant şi de soldă. Ba avù să sufere şi o greà lovitură: Ceata de 200 de mercenari Nemţi, ce păzià podul peste Tisa în urmă-le, fu atacată şi ucisă de Turci, iar bolnavii şi alţi codaşi căzură în mâna acestora. [1])—Mai însemnate fură cuceririle dela Miazăzi-Apus. Eggenberg şi Sigmund de Herberstein scoaseră dela Turci, prin Septemvrie, Petrinia şi alte mici localităţi din Croaţia; iar asta făcù pe mulţi aşà zişi Valachi din Bosnia şi Slavonia, adecă Români slavisaţi, cum dovedeşte numele, să ceară şi să capete dela Colonelii-comandanţi de pe la graniţe îngăduirea de a se aşezà între hotarele împărăteşti din acele părţi, acum şi în anii următori. [2])

La 26 Noemmvrie seara, între 4 şi 5 ceasuri, Archiducele Matthias, însoţit de Pálffy, Ungnad, Consilierii şi toată suita dela Curte, intrau prin Stubenthor în cetatea Vienei şi, trecând prin Wollzeile, trăgeau drept la Biserica Sfântului Ştefan, unde se slujì un Tedeu de laudă şi mulţumire pentru isbânzile Prinţului Transilvaniei împotriva lui Sinan. Acelaş lucru se făceà la Roma în ziua de 6 Decemvrie prin Papa, însoţit de un număr mare de Cardinali, şi fiind de faţă Ambasadorii Veneţiei şi Savoiei. [3])

Privind isbânzile Imperialilor din acest an, putem zice, că ele fură uşurate şi se putură aveà, fiindcă oastea cea mare a Turcilor fu legată la Dunărea de jos. [4]) Apoi ele nu sunt

[1]) Dr. W. Erben, *Die Frage der Heranziehung des deutschen Ordens zur Vertheidigung der Ungarischen Grenze*, Wien 1894, p. 59—65. Separat-Abdruck aus dem *Archiv. f. österr. Gesch.*, Bd. LXXXI, p. 513 sq. şi Huber. 393 sq.

[2]) Huber, 394. şi isvoarele lui: Biderman, *Die Serben-Ansiedlungen şi Mon. spect. hist. Slav. merid. XV.*

[3]) *Docum.* XII, 187 nota, şi 191.

[4]) Faptul acesta e recunoscut şi de răposatul meu profesor Huber, o. c. p. 391.

www.dacoromanica.ro

nici pe de parte aşà de însemnate cum s'ar aşteptà cinevà, dela o oaste atât de bună, cum o avù Impăratul în anul acesta, în Ungaria. Căci, dacă Strigoniul erà de sigur o cetate cu mult mai mare şi mai greà de luat ca Giurgiul, în schimb se găsiau acolo 3000 de Italieni supt Generalul artileriei Giovanni de Medici, şi tunuri destule, şi toţi ascultau —până ce învăţară a se bate—de comanda isteaţă a lui Mansfeld, pe când Comandantul bombardierilor dela Giurgiu, Silvio Piccolomini, venise cu abià 100 de Toscani, şi acestora nu li se dedură decât câtevà tunuleţe, mai mult pivi decât tunuri... Şi apoi asta e toată isprava oastei celei mari şi bine armate a Impăratului, pe când dincolo, baterea Giurgiului, chiar şi a Târgovistei, nici nu pot fi socotite ca isbânzi, smulse dela duşman cu bărbăţia soldatului, care îşi pune toată puterea şi tot sufletul, să tragă la steagul său cununa biruinţei. Erau învingeri asupra unui neprieten, care nu mai stătù la luptă, lăsând numai să se jertfească pentru cinstea Stăpânitorului câtevà mii de oameni, pe cari ursita lor a voit să-i aleagă de apărarea cetăţuelor de pari şi pământ, ridicate în pripă şi căzute spre pradă flacărilor. Isbânda isbânzilor din acest an fu bătălia dela Călugăreni, câştigată cu focul inimei Domnului român, al cărui nume nici nu se mai pomenià la sfârşitul războiului acestui an în rapoartele, ce umpleau lumea cu laudele Prinţului transilvan. Şi acesta îşi serbà frumuşel cununia, nenorocoasa cununie, când trâmbiţile de biruinţă şi de jale petreceau sufletele celor ce-şi lăsară oasele pentru Ţara lor şi pentru Creştinătate, în valea Neajlovului..... «Nici odată nu se luptase Sinan cu o naţie (gente) mai sălbatică şi mai îndârjită», spuneau prizonierii, că a zis el singur. [1])

Un lucru a dobândit şi Mihai-Vodă, rod al sângelui vitejilor săi şi al minunatei lui săbii, un lucru mai preţios decât toate laudele din lume: neatârnarea Ţării sale. «Atuncia Bator Sigmon, dacă văzù pe Mihai-Vodă cu atâta vitejie şi cu atâta

[1]) *Docum.* III. 2, 488: Aviso della presa di Lippa et della battaglia seguita alli 23. d'Agosto tra le Genti del Sermo Principe di Transilvania e Sinan Bassà. Publicati da B. Beccari alla Minerva. Con licenza de'Superiori. In Roma. 1595.

www.dacoromanica.ro

înţelepciune, slobozit-au Ţara-Românească cu tot venitul ei, ca să fie iar pre seama lui Mihai-Vodă, şi se înturnară cineşi la ţara lui», scrie Cronica anonimă a Ţării, martora vremii, de încheierea acestei bătălii.[1]) Nici un document nu vine să întărească ştergerea nelegiuitului contract de supunere, din primăvara anului ăstuia mare, nici chiar Cronica Logofătului, în forma ei străină, nu ne-a păstrat amintirea: ne-o adevereşte însă starea lucrurilor. Domnul Ardealului va mai purtà numele de Principe al Valachiei transalpine — fie, pentru măreţia lui! —, dar el nu va pune nici diregători în Ţară, nici nu va îndreptà pe Mihai-Vodă întru cârmuirea ei, nici alt amestec nu va cercà în trebile Ţării lui, nici din Ţară nu vor merge boierii să iea parte la dietele Ardealului, cum se hotărîse. Toate rămaseră cum au fost mai înainte, şi din diresăturile asupritoare şi lacome ale lui Sigismund, din truda lui de a cotropì în sânul Ţării sale şi Ţara lui Mihai, nimic nu se alese...

Poate chiar pentru titlul de ocrotitor al Ţării-Româneşti şi al Domnului ei plătì Principele o răscumpărare: In anu 1597 aflăm, că Mihai-Vodă are în Ardeal moşia Bolea (Bolya) şi ţânutul ei (în Comitatul Albei), — şi se poate, că chiar cu acest prilej i s'a dat. [2]).

Se dovedì acum, ce bine a lucrat viteazul nostru Domn, când nu se mai împotrivì de a primì legăturile grele ce-i puseră împrejurul trupului, în vremea de nevoe, răutatea Transilvanului şi slăbiciunea boierilor săi. Şi în politică, roadele se culeg, când sunt coapte.

---

[1]) *Magasin istoric* IV, 284. Citim totuşi şi la panegiristul lui Sigismund din 1596, la Iacobinus, p. 547 (şi la copiatorul său, Barovius, cu aceleaşi cuvinte): „*Ibi* [la Gherghiţa] *rebus provinciae cum Palatino* [cu Mihai] *compositis*... ipse... [Sigismund]... Brassoviam venit». Poate tocmai în tăcerea Ungurilor asupra lucrurilor ce fură aşezate se cuprinde adeverirea Cronistului român.

[2]) *Mon. com. Trans.* IV, 132, punct 7.

www.dacoromanica.ro

CARTEA III.

APROPIEREA LUI MIHAI DE TURCI

ŞI

INTRAREA LUI IN LEGATURI NEMIJLOCITE CU IMPARATUL

CAP. VII.

Anul 1596. Radu Mihnea. Sigmund la Praga. Polonii şi Moldova. Semne de împăcare cu Turcii şi noui năvăliri peste Dunăre. O conspiraţie şi pustiirea Ţării de Tătari.

Norocul armelor e mai cu priinţă pentru Ţara, pe a cărei pământ se frământă răsboiul. Comandantul şi ofiţerii cunosc din vedere toate locurile bune, cari le pot sta într'ajutor, şi inima soldatului de rând o îmbărbătează ştiinţa, că se află între ai săi. Apoi, pe oastea pământeană o munceşte în tot sufletul gândul biruinţei; ea luptă, ca să-şi mântue casa şi moşia de cutropirea străină.

«Eu? Imi apăr sărăcia şi nevoile şi neamul!
Şi de aceea tot ce mişcă 'n ţara asta, rîul, ramul.
Mi-e prieten numai mie, iară ţie duşman este;»

zice bătrânul Mircea-Vodă, prin graiul poetului, [1]) către cruntul Baiazid Sultanul.

De altă parte, tot Ţara unde se petrece bătaia e supusă şi la năcazurile cele mai mari. Ţarinile ei sunt găzite de prietin şi de neprietin; turmele munţilor şi ale câmpiilor stau de pradă duşmanului, casele şi tot avutul omului nu pot fi scutite de urgia străinului. [2])

Cu cât mai mult erau cercate de patimile răsboiului Ţările,

---

[1]) Eminescu, *Poezii*, Satira III.

[2]) Imi aduc aminte, cum îmi povestià un ţăran, răposatul vărul meu, Nicolae Petruţ din Rudăria, soldat în armata de ocupaţiune austriacă în Ţările româneşti, la 1854, că, pe când se află lângă Ploieşti, şi, nu ştiu din ce parte, într'una se dà foc clăilor de fân din apropiere, locuitorii se jăluiau zicând: «Asta e urgia Neamţului».

www.dacoromanica.ro

pe unde oştile turceşti îşi croiau drumul! Erà între ele o trupă anume de pradă, ce se adunà numai pe timp de războiu, şi a cărei venit de căpetenie erà tot ce puteà jăfuì. Pe unde se vărsau Akindjii cei fără de milă, «pare că se vărsà râul de munte» peste şesuri, când vine mare, «stingând focul de pe vetrele necredincioşilor» în legea lui Mohamed. Şi ei străbăteău până în cele mai depărtate colţuri de ţară. «Ai fi crezut, că o mare de sânge îşi aruncă valurile», scrie mai departe povestitorul turc al luării Mohaciului, despre aceşti călăreţi năprasnici din vremea sa, şi Ţara, pe unde treceau ei, «îmbrăcà haină de jale croità din fum». Cine scăpà de sabie, mergeà în robie, mai ales fete şi voinici, mânaţi dimpreună cu vitele nenumărate. Averile de preţ, peste câte nu treceà pârjolul, umpleau carele, pentru a îmbogăţì pe cei ce nu fusese nici odată sătui, şi pungile celor ce nu văzuse om bogat se umflau de bani. [1])

Am văzut, cum scriitorii turci plâng frângerea Akindjiilor la Giurgiu, frângere, din care nu se mai îndreptară aceşti călăreţi năvalnici, prădători, ce se aseamănă puţin, fără a puteà fi ajunşi în răutate, cu Cazacii armatelor muscăleşti, ce ne dau icoana vitejiei şi însemnătăţii lor pentru răsboi, chiar astăzi, în Orientul cel mai depărtat. Şi înţelegem furia, cu care Mihai şi Românii săi (dimpreună cu Răsvan şi Moldovenii) se aruncară asupra lor în ziua de 18/28 Octomvrie, pe ţărmurii Dunărei. Poate numai odată păţise acest corp o lovitură atât de cumplită, când Sultanul Soliman se lăsà de a mai merge la Viena, la a. 1532, slăbit şi îngrozit de îndârjirea ce întâlnì la luarea Günţului. Atunci Akindjii, cari înaintaseră în număr de 15.000 până la Enns, pustiind Austria-de-jos, fură sfărâmaţi, la întoarcere, în Pădurea vieneză, şi pe drum mai spre Amează-zi. [2])

Câţi nori de fum din flăcări de grâne şi fânuri, câtă ceaţă din aburi de sânge va fi umplut văzduhul în urma lor, câtă pustiire Ţărei săracului Român au trebuit ei să facă acum, când ne gândim, că Sinan stătù în ea mai bine de două luni şi trecù prin mijlocul ei! Şi ştim, că sălbatecul moşneag, în-

[1]) Kemalpaşazade, în traducerea ungurească a lui Thúry I., *Török történetirók*, B.—Pest 1893, I. p. 254 sq. şi 262 sq.

[2]) Huber, o. c, p. 44 sq.

www.dacoromanica.ro

tărâtat şi de păţenia dela Călugăreni, unde erà să-i rămână oasele, îşi lăsă oastea în dragă voie să pustiască Ţara, cum va fi mai amarnic.

Fu ceartă pentru asta între el şi adiutantul său la comandă, Assan Paşa, dela început, spuneà Ambasadorului veneţian la Praga, câtevà luni în urmă, Nunţiul Visconti di Cervia, care însoţise pe Sigismund Báthory în primblarea-i răsboinică prin Ţară, şi trebuià să ştie dela Ali Paşa şi soţul lui, luaţi prisonieri la Târgovişte. Sinan voià anume să se prădeze Ţara, ca o ţară duşmană şi resculată, iar Assan Paşa ziceà, că nu asta-i dorinţa Sultanului, ci, că ar trebuì păstrată, pentru foloasele câte aduce Ţarigradului, şi ar trebuì cercat de a cuprinde pământurile ei cu naţie turcească. Dar voinţa lui Sinan a rămas pre deasupra. Şi de acì a pornit cea mai mare destrăbălare a oastei turceşti, căci soldaţii, şi poate mulţi din cei mai buni, adunându-şi pradă cu nămila, plecară dela tabără acasă, ‹şi astfel capii neuniţi, şi armata împuţinată, luară duşmanilor curajul şi buna rânduială.» Pe lângă asta, ne spune acelaş martor, făcură mai mult rău decât bine cei o mie şi cinci sute de Raitări (călăreţi) silesiani, trimeşi de Impăratul, ‹lăsând toată ţara şi cealaltă miliţie foarte nemulţumită de ei» [1]). Poate erau nemulţumiţi Ardelenii, că vor fi luat Nemţii mai mult decât ei, căci cine ştie, dacă şi prada lor, fără de care nu se întoarse nici unul, erà toată numai de la Turci. Cunoscuta Cronică domnească ne spune, că pe lângă celelalte mari pagube ce a suferit Ţara, au fost trimeşi nainte în Turcia 20.000 de Români, luaţi robi, în timpul cât au petrecut Turcii în Ţară, aşà că, chiar tot atâtea mii de-ar fi perdut Sinan dintre ostaşii săi, cum spun unele mărturii — au putut să peară în cele 3 bătăi, mai de boale, şi 30.000 după spusa altora [2]) —, numărul lor erà înlocuit prin sufletele vii de Român ce-şi luară Păgânii.

Dar vieţilor căzute în robie nu li se mai puteà ajutà nimica— tot aşà de puţin ca celor perite în bătaie —. Căci răsboiul

---

[1]) *Docum.* III. 2, 169 şi 170. Relaţii ale Ambas. veneţ. din Praga, 13 Febr. 1596.

[2]) Aşà *Docum.* III. 1, 274. Raportul lui Ştefan Tompa, care a fost tâlmaciul lui Ferhat Paşa, s. l., 3 Febr. 1596.

www.dacoromanica.ro

nu se încheiase printr'o pace, prin care învinsul să se fi îndatorat, bunăoară, ca în vremea noastră, a dà prisonierii înapoi, şi va mai fi mult până să se sfârşască: ci învinşi şi învingători se întorceau acasă pentru trebuinţa de odihnă şi de nouă gătire. Ba erà şi timpul, când armele trebuie să încete: bătea iarna la uşă. Deci Domnul trebuià să-şi îndrepteze gândul către cei rămaşi în viaţă şi între hotarele sale.

Intr'adevăr Mihai-Vodă se şi apucà de diresul Ţării numai decât. Locuitorii prinseră a eşì din ascunzăturile munţilor la chemarea sa, cum ne povesteşte Cronica domnească, şi Domnul căutà să le deà tot felul de ajutoare, ca să-şi poată iar pune în rânduială casele şi sălaşele de pe moşiile lor. El grijì să se aducă grâne şi alte bucate din Transilvania şi din părţile muntoase ale Ţării, căci la câmpie toate cele pentru trai fusese jăfuite şi pustiite, şi magasiile de hrană şi vinurile, în partea mare a Ţării; şi în Moldova încă nu aveau prisosinţă, din pricina oştilor străine ce-i călcase pământul în anul acesta trecut. Poate nu din Transilvania, dar de pe la munţi se aduse de sigur şi nutreţul vitelor, care cel dintâi n'a putut scăpà de pârjol. Din Târgovişte, unde îşi luă reşedinţa după încetarea resmiriţei, el purtă mai ales grijă, să se împartă supuşilor săi seminţe pentru semănat,[1]) ştiind, că rodul pământului numai va fi în stare să vindece toate ranele războiului, în casa bogatului şi în casa săracului.

Liniştea ce se vărsase peste Ţară în iarna anului 1595—96 şi trebuinţa de cumpărătura hranei mai întâi, pentru o mare parte de locuitori, înlesnită şi prin ajutoarele domneşti, deşteptară negoţul. Dar erà şi multă lume, care îşi făcuse cevà stare, unii poate şi avere, din prada dela duşman: asta împreună cu câştigul celor ce aveau de vânzare, îndemnau şi la împlinirea altor trebuinţe ce le are omul în vremea cea bună. Astfel putem dà crezământ unui negustor, care povestià la Alba-Iulia, pe la 2 Martie 1596, că negoţul erà liber acum între Turci şi Români, ceeace se dovedià şi prin faptă, că el plecase înainte de 15 zile din Nicopole; că Ţara-Românească erà plină atât de bucate cât şi de popor, par'că n'ar

[1]) Walther, 36—37.

www.dacoromanica.ro

fi mai fost răsboi [1])». Îl vom crede, chiar dacă am voi să ne dăm gândului, că ar puteà să fi fost pus anume din partea Domnului român să laude bogăţia Ţării lui, — bogăţie care tocmai atunci a scăpat de foamete şi Bulgaria, prin provisiile ce Turcii adusese din Ţară — şi să laude buna lui cârmuire, care se oglindià doar şi ea în mulţămirea tuturor.

Şi arătarea acestei bune stări, despre care se dà ştire din Alba-Iulia la Curtea Împăratului, ar aveà de ţintă, a dovedì pe Domn şi Ţara lui vrednici de ajutor pentru a se apărà de Păgâni. Raportul chiar încheie privirea asupra Ţării-Româneşti cu cuvintele: «Dumnezeu s'o ţină în folosul Creştinătăţii».

Fie că această părere a noastră e adevărată sau nu, preamărirea Domnului în afară de Ţară, ori cât de dreaptă va fi fost, se puteà face şi cu gândul de a-l ferì de orice învinuire i s'ar aduce din vre-o parte duşmănoasă.

Intr'adevăr Domnul erà ameninţat. Chiar atunci Mihai-Vodă cereà în grabă ajutor de arme dela Ardeleni, căci Turcul a numit Domn nou pentru Ţara-Românească, care vine prin Moldova, ziceà el, însoţit de o oaste turco-tătară. «Astăzi s'au expediat 200 de trabanţi din cei din garda Principelui şi dintr'alte locuri», scrie la 24 Martie corespondentul dela Curtea lui Sigismund, care trimeteà aceşte veşti la Praga [2]). Iar dela 28 Martie avem o scrisoare, unde se spune, că s'a trimis «ieri 400 de trabanţi vineţi [3]). Şi de bună seamă, că alergătorul după Domnie se sprijinià şi pe cinevà în Ţară, puteà bănuì Voevodul împreună cu noi. Numai ivirea acestui candidat la graniţele moldovene pe noi nu ne apucă pe neaşteptate, ca pe Voevodul.

Încă pe la începutul lui Decemvrie 1594, îndată după răscoala lui Mihai-Vodă, Michnea-Vodă Turcitul, acum Mehemet, Beg de Nicopole, căpătase pentru fiul său Radu, care nu

---

[1]) *Docum.* III. 2, 191. Scrisoare din Alba-Iulia, 24 Martie, trimisă de Ambasadorul veneţian acasă cu depeşa-i dela 16 Aprilie 1596.

[2]) *Ibid.* Scrisoarea citată. Mărturia despre cererea de ajutor contra Turcilor, Tătarilor şi Polonilor o găsim şi într'o corespodenţă din Alba-Iulia, 29 Martie, cuprinsă în Analele Fugger. *Docum.* III. 1, 264.

[3]) *Docum.* XII, 243. Scrisoarea e adresată către magistratul Bistriţei, de un oare-care Sonych Miklós. Aici e greşala: «Husztul» în loc de húsz=20...

www.dacoromanica.ro

eră decât un copil de vre-o 10 ani [1]), Tronul Ţării-Româneşti, şi Tatăl plecase spre Ţară, având să-i urmeze Hasan-Paşa cu oaste, şi eră în mare nădejde, că va isbuti a o face să i se închine [2]). In istoria întâmplărilor de atunci nu l-am văzut nici măcar încercând să-şi împlinească gândul. La 1 Iunie 1595, acelaş Ex-Vodă Michnea scriă din Vidin, unde sta gata de a trece Dunărea cu oastea cea mare turcească împotriva lui Mihai-Vodă, scriă fiului şi Mamei sale la Veneţia, să vie mai aproape, la Raguza, unde să stea «cuminte», să nu spuie cuivà că au cevà, ca să nu strice lucrul. Căci aveà nădejde, să facă treabă bună [3]), aşa că fiul său, după cum îi scrie la 4 August, să aibă în curând prilej «a călări cai buni». [4]) Cu toate că răsboiul eşi altfel de cum se aşteptă Michnea, care luase parte la el [5]), totuşi Sultanul, ori Marele Vizir, împins de trebuinţa svîrlirii lui Mihai şi de banii ce turcitul Ex-Voivod şi-i împrumutase pretutindeni, se învoi a cercà prilejul, de a-i băgà fiul Domn în Ţară, chiar în iarna ce urmà, cât timp odihneau armele. Întâia ştire o avem în instrucţia secretă, dată de Ambasadorul englez din Constantinopol unui «servitor al său» (agent), trimis la Zamoyski (de-l va aflà în Moldova) şi la Principele transilvan. Acestuia i se spuneà, că Sultanul va pornì la primăvară asupra Valachiei cu toată puterea şi de acì în Transivania. Dacă Principele s'ar învoì să se facă *nou Voivod în Valachia*, atunci poate va fi liber de această grijă, căci Inălţimea Sa merge drept în Ungaria. Deci să-şi aleagă

---

[1]) In depeşa sa din 27 Ian. 1596, Bailul spuneà, că e un copil de vre-o 11—12 ani. *Docum.* III. 1, 503.

[2]) Scrisoarea lui Michnea c. Mamă-sa, 14 Decemvrie 1594, s. l., în Iorga, *Contribuţiuni la Istoria Munteniei* p. 104.

[3]) Scrisoare descoperită şi publicată tot de Iorga, în *Studii şi documente cu privire la Istoria Românilor* III (Bucureşti 1901), p. LII sqq.

[4]) Iorga, *Contribuţiuni*, 105—6.

[5]) Stavrinos (care a fost Vistier al lui Mihai Vodă) în «Prea frumoasa povestire despre Mihai-Voivod», publ. în Papiu, *Tesaur* I (p.279—326), 293. Mai multe isvoare ni-l arată căzut în luptă la Târgovişte, ceeace nu se adevereşte nici prin Stavrinos. Aşà, într'o scrisoare din A.-Iulia, 22 Octomvrie 1595, în *Docum.* III. 1, 247 (unde Mihnea poartă numele de Mihai-Vodă). *Ibid.* VIII, 193. O scrisoare din Graz, 6 Noemvrie. 1595: după asta ar fi fost prins viu.

www.dacoromanica.ro

cum să se poarte [1]). Cunoscând datele ce urmează, vom înţelege, în al cui hatâr vorbeà atât de puţin ascuns Ambasadorul englez (care avuse mânile în joc şi la numirea lui Aron-Vodă). Michnea nu încetase de a se lăudà, că are partizani în Ţară, şi puteà să şi aibă pe cinevà. Adevăr e, că Bailul scrià, la 27 Ianuarie, din Constantinopol, că în Divanul din săptămâna trecută, se zice, că ar fi fost scoase semnele Domniei, cucă, steag, şi sabie, pentru a fi trimise fiului lui Michnea, care acum e Beg de Nicopole; că el a şi venit din Veneţia la Raguza cu Mamă-sa, şi se vorbeşte, că Românii îl cer şi sunt gata a-l primì cu drag de Principe al lor . Atunci nu se ştià încă, ce e drept, dacă asta nu erà una din apucăturile (stratagemmi) prea vicleanului şi păţitului Sinan-Paşa, pentru a ridicà inima soldaţilor turci; [2]) căci bătrânul isbutise cu darea de 100.000 galbini Sultanului, chip pedeapsă pentru perderea artileriei [3]), să-şi capete iar, pentru a cincea oară, locul perdut un moment, «spre prăpădirea acestei Impărăţii», cum ziceà duşmanul său, Ibraim Paşa. [4]) Tot aşà de puţin credeà Bailul, la 10 Fevruarie, svonul, că s'ar fi hotărât punerea cu puterea a candidatului nou domnesc, care acum sărutase mânile Sultanului şi-şi aveà semnele Domniei. [5]) De plecat a plecat el, Radu Mihnea, să-şi ia în stăpânire Ţara. Tată-său anunţase Ieremii-Vodă aceasta printr'o scrisoare, făgăduind, dacă e să judecăm după scurtul ei cuprins ce-l cunoaştem, răsplătire tuturor soldaţilor, cari ar voì să meargă în ajutorul fiului său, scrisoare, pe care

---

[1]) *Docum.* III. 2, 158—159, fără dat, dar fiind din acelaş timp cu altă scrisoare adresată Principelui, cu datul de 12 Decemvrie. *Arch. C. Hung.* Un fragment din aceasta în *Doc.* XII, 193 sq. D-l Iorga înseamnă acì în notă şi datul celei dintâi: 14. In notele şi copiile mele, după aceleaşi archivalii, am actul tot fără dat. Instrucţia însăşi o mai publică odată în estras la p. 112—113, cu un adaus, care singur mai erà de lipsă (şi care în cit. *Hung.* formează sfârşitul unei alte instrucţii).

[2]) *Docum.* III. 1, 502—3 (= IV. 2, 215).

[3]) *Docum.* XII, 220. Ştire din Veneţia, 6 Ianuarie.

[4]) *Ibid.* III 1, 503—4 (= IV. 2, 216) Depeşă din 2 Febr. Luăm datul acesta din a 2-a ediţiune, pentru că depeşile se trimiteau de Baili în fiecare săptămână, astfel că cel din prima ediţiune, «9», nu se potriveşte, mai ales că avem şi altă depeşă, din 10 Febr.

[5]) *Ibid.* p. 504 (IV 2, 216—17).

www.dacoromanica.ro

Ieremia o trimete, la 2 Martie, Regelui polon prin Ceaușul Mustafa. Acesta încă duceà vestirea din partea Sultanului, dimpreună cu mulțumiri pentru ajutorul ce a dat oștile polone lui Ieremia la sfărâmarea lui Răzvan-Vodă, ajutor ce să-l mai deà, dacă Voivodul ar fi atacat din Ardeal, cât timp va trebuì să ajute pe Radu. [1]). Dar în Moldova nu se știe să fi ajuns Radu: nici până la 8 (sau 18 ?) Martie nu se știà mai mult decât vestea numirei lui; dar se credeà, tocmai acì, că în Țara-Românească, fiind bine păzită cu oaste destulă, tînărul «va izbutì, cum au făcut și ceilalți în trecut, anume Ștefan-Vodă și Bogdan, fiul lui Iancu, cari s'au întors înapoi fără Principat». [2]) Astfel nu se poate pune nici un temei pe știrea ce umblà prin Costantinopol, la 22 Martie, că Mihai, plecând din Valachia cu o bună oaste în potriva Bogdaniei [Moldovei], unde știà că a fost trimes fiul lui Mihnea, pentru a fi adus Domn în Țară cu ajutorul Ieremiei-Vodă, au prădat și pustiit Țara acestuia cu foc și sabie, tăind boierii ce i-au căzut în mână (ca să-și răsbune asupra lor, fiindcă au trădat pe Răzvan), bătând cumplit pe Voivodul și pe candidatul la Domnia sa și luându-i la fugă. [3]) Chiar dacă am crede vestea despre «pagube făcute de Valachi în Moldova», despre care Bailul scrie, la 3 Aprilie, că s'a adeverit (puteà fi vre-o năvălire după jaf a vre-unor cete din oastea lui Mihai), nu rămâne mai puțin îndoelnică trecerea lui Radu-Mihnea în Moldova, de unde, ori mai sigur de pe calea către care, se așteptà acum din ceas în ceas să vină înapoi la Țarigrad. Și zicând chiar, că va fi trecut, și că tocmai asta a dat prilej lui Mihai-Vodă să ceară grabnicul ajutor din Ardeal, pe la 24 Martie, după cum am văzut, sigur de tot este, că Polonii și Ieremia nu l-au luat în seamă, ori ce

---

[1]) *Docum. Supl.* II. 1, 378, în legătură cu p. 412, legătură, care puteà fi băgată de seama de editor, fiind bună pentru fixarea datului; cf. *Doc.* XII, 215. s. d.

[2]) *Ibid.* III. 1, p. 507. «In lettere di Sizavà [= Suceava] in Bogdania de 18 marzo 1596 . Dar în raportul Bailului, dto 9 Aprilie (*ibid.* p. 506), căruia e alăturată, se spune, că e dela «8 del passato». Se poate și aceea, că aci să fi luat datul vechi al scrisorii și dincolo să-l fi îndreptat în dat nou.

[3]) *Ibid.* p. 505.

www.dacoromanica.ro

însoţitori Turci va fi avut. [1]) De ciuda neisbândei apoi, el sau tată-său, venit în Constantinopol, strigà în gura mare de necredinţa Polonilor şi trădarea Moldovenilor — după ce Sinan murise, căci acesta dorise ca persoana şi întâmplarea să treacă neştiute în Capitală. [2])

Nu se pare că a existat vre-o legătură între această plănuită faptă, dar neisbutită, şi între alta, îndreptată împotriva Principelui ardelean, tot în acest timp, şi care fu tot atât de puţin serioasă.

S'a vorbit, că în oastea polonă, ce ajutà pe Ieremia să batà pe Răzvan, erau şi verii fugari ai Domnului din Ardeal, Báthory Andrei şi Ştefan, fără să se ştie hotărât. La 16 Fevruarie 1596, un agent al lui Ştefan Báthory, cu numele Vereş (Veores), trimeteà din Suceava la Secui o scrisoare de aţâţare la revoltă împotriva Principelui, pe care să-l isgonească şi să aducă pe numitul său patron: Voivodul moldovean făgădue să le câştige pacea dela Turci, unde el e foarte bine văzut. In schimb vor primì libertăţi şi vor scăpà Ţara de pustiirea oştilor turceşti şi tătare, ce se gătesc să le vină asupra, pentru neghiobia Prinţului lor, care ţine cu Neamţul. [3]) Momentul erà bine ales: Principeie se aflà la Praga şi Secuii erau foarte întărâtaţi, că li se luară iar libertăţile, care abià li se restituise, când plecase la oaste în Ţara-Românească, şi abia fură aduşi la supunere cu armele prin împuşcarea câtorva (10—12) din căpetenii [4]). Scrisoarea

---

[1]) La Viena se confirmă, la 2 Mai, vestea de «la repulsa data dal Moldavo al Chiaus mandatoli.... per haver il passo libero per metter nella Vallachia il novo Voivoda» *Doc.* XII, 254 n. 2.

[2]) *Docum.* III. 1, 506. Depeşe din 3 şi 9 Aprilie, Vigne di Pera. Vorba e în aceste 2 locuri de însuşi Mihnea, nu de fiul său. Că el umbla cu capul învelit într'un mare turban, e o împrejurare, care ar vorbi pentru bătrânul, dar pare cam ne la locul ei trecerea corespondentului dela fiu la tată. Mai curând socotesc, că el, de când afacerea erà cunoscută, numià şi pe fiul cu numele tatălui.

[3]) *Docum.* XII, 229—231. Partea cât ne poate interesà, se aflà, în traducere italienească, tipărită în *Docum.* III. 2, 189 sq., alăturată depeşei dela 9 Aprilie.

[4]) *Docum.* III. 2, 170. Depeşa dela 13 Febr. Veneţianul e foarte bine informat şi acì (altfel numărul ucişilor nu se poate controlà). Incă în diet, dela 12—23 Decb, ţinută în faţa Principelui, li se luară aceste libertăţi

www.dacoromanica.ro

se vede că a căzut în mânile locţiitorului Principelui, Bocskay Ştefan, care şi cereà în grabă ajutor dela Căpitanul împărătesc din Ungaria de sus, Teuffenbach. El scrie acestuia, la 27 Fevruarie, că are veste sigură dela graniţă, că Báthory Ştefan de Somlyó a venit în Moldova cu Turci, Tătari, Poloni şi mulţi Români şi a adunat oşti pentru a intrà în Ardeal. Şi Principesa porunci, la 28, Bistriţenilor, să închidă drumurile cu lemne tăiate, să trimeată spioni în Moldova, şi să steà gata de oştire cu supuşii oraşului lor. [1]) O altă cerere de ajutor adresase Bocskay deadreptul la Praga, unde erà sosită la 13 Martie, 9 zile după plecarea Principelui, [2]) pe care îl ajunse vestea pe drum şi-l silì să se lase de vizita plănuită la Graz, şi să alerge acasă. [3]) In înştiinţarea lui Bocskay la Curte, se spuneà şi numărul Turcilor din Moldova: 4.000, afară de Tătari şi de câtevà steaguri de Poloni. In îngrijorarea lor, la Praga, şi hotărârà îndată să trămeată oastea din Ungaria superioară într'ajutor, deşì Teuffenbach scrisese, că nu se poate lipsì de tot de arme în acele părţi şi că oastea e nemulţămită din pricina lipsei soldului [4]). Hotărârea se luase înainte de a se fi avut ameninţările Principelui, că va fi silit, dacă nu ar aveà ajutoarele din Ungaria de sus la îndemână, la timpul trebuincios, a înoì legăturile cu Turcii şi a-şi întoarce armele contra Polonilor [5]). Toate aceste frământări ca şi vestea, că oastea de care se temeau

---

pentru-că privilegile nobililor erau mai vechi, şi fiindcă, prin luarea cu puterea a moşiilor şi averilor nemeşeşti, s'au vătămat condiţiile supt care li s'au dat. *Mon. com. Trans.* III 487, sq. punct 15 al hotărârilor dietei, şi textul lui Szilágyi p. 358 sq. Natura drepturilor lor deosebite şi intru cât le-au fost restrânse prin «principele Ion» din depeşa Ambasadorului ven., se poate citi în *M. com. Tr.* II, p. 203 sqq. unde sunt hotărârile dietei din Sighişoara, 20 Iunie 1562, ţinută anume în urma revoluţiunei lor. Cf. textul l. Szilágyi p. 151 sqq.

[1]) *Ibid.* XII, p. 232.

[2]) *Docum.* III. 2, 186 (pentru plecarea Principelui p. 179). Depeşa din 13 Martie a Ambasadorului veneţ.

[3]) *Docum.* XII, 239. Scrisoarea lui adresată Impăratului din Zemcz, 14 Martie. Cf. p. 248.

[4]) Depeşa citată a Veneţianului, din 13 Martie.

[5]) Scrisoarea cit. a Principelui, din 14 Martie. Cf. şi răspunsul Impăratului, din 22 Mart, *ibid.* p. 241 sq.

www.dacoromanica.ro

a trecut, pustiind, în Ţara-Românească [1]), se dovediră, când se încheiă luna, că n'au fost decât o mare frică de nimica, pornită, pare-se, cum scrià Ieremia-Vodă, la 2 Aprilie, din minciunile unui «lotru de om»[2]). Principele, care ajunse în Ţara sa pe la 28 Martie, aveà răgaz să-şi visiteze fortăreţele, şi la 5 Aprilie se scrià din Alba-Iulia la Praga, că Ieremia-Vodă a trimes delegaţi («ambasciatori») în Ardeal, cari să-i arate dorinţa de unire şi de ajutor ce să-şi dea unul altuia, în întâmplare de răsboi [3]). Tătarii, cari mai ales pricinuise acest svon, într'adevăr bâzâiau pe la graniţele moldovene dela Răsărit, unde le erà aşezarea, dar pentru a-şi îndreptà marşul într'altă parte, şi noul Voivod al Moldovei se grăbià, îndată ce erà aşezat şi prin Turci, să îmbie bună vecinătate şi Principelui ardelean, de a cărui răzbunare se temeà mai mult. De aceea el în tot timpul iernii a cercetat pe Bistriţeni, vecinii săi, cu scrisori, ca să poată aveà îndată cunoştinţă despre întoarcerea Principelui acasă, pentru a-l complimentà [4]). Se puteà doar teme, că durerea după Moldova îl va fi împintenat pe Sigismund mai ales să alerge la Impăratul [5]), şi cine ştià ce se va fi hotărât acolo asupra sa.

*

Abià se odihnise puţin de strapaţele răsboiului, şi grija de anul următor, de «greul de a duce înainte cele începute» îl făceà pe Sigismund să trimeaţă repede Impăratului printr'un om de olac, la 29 Noemvrie, o rugăciune, cerând voie

---

[1]) *Docum.* III. 2, 186 şi 190. Depeşi din Praga, 13 Martie şi 16 Aprilie — asta după o scris. din A.-Iulia, 19 Martie, şi cea cunoscută, dela 24 a aceleaşi luni.

[2]) *Docum.* XII, 245—6. Ieremia-V., către judele reg. din Bistriţa, Orbanj, şi c. întregul Magistrat, Suceava 2 Aprilie. Din scrisoare se vede, că Ieremia mai trimesese şi la Bocskay o solie, care umblase nesupărată de nimeni.

[3]) *Docum.* III, 2, 192. Depeşă din Praga, 23 Apr.

[4]) Scris. cit. dela 2 Apr. In naivitatea sa, Ieremia se rugà chiar de Regele polon, să-i îmbuneze pe Ardelean. *Doc.* Supl. II, 1, 374, 372.

[5]) Ambasadorul veneţian şi scrià, când auzì vestea de venirea Principelui: «Pare che habbia assai a cuore li movimenti d'arme succeduti in Moldavia...» *Docum.* III. 2, 164.

www.dacoromanica.ro

să vină de grabă la Curte, pentru a-şi «puteà spune în faţă atât trebuinţele» sale, «cât şi ale acestor părţi». Intr'un Postscript apoi se rugà de Impăratul, dacă îi va îngăduì venirea, să poruncească totdeodată Achiducelui Maximilian, sau Comandantului ce-i va ţineà locul în Ungaria de sus, să dea, la orice întâmplare de lipsă, grabnic ajutor Locotenentului ce şi-l va lăsà în Transilvania [1]). La 14 Decemvrie i se expediă din Praga răspunsul Impăratului, care îi împlinià cererea [2]).

Vineri seara, 2 Fevruarie, Principele intrà în Praga necunoscut, însoţit de Nunţiul Visconti di Cervia, trăgând la locuinţa Nunţiului Speziano, unde odihni peste noapte, după ce făcuse o plimbare prin oraş, numai cu un servitor. Mâne-zi, de dimineaţă, se duse într'un loc, 4 leghe de departe dela Praga, pentru că trebuiau să-i iese înainte cu paradă, în numele Impăratului. Un şireag de 400 de trăsuri cu magnaţi boemi, socotind în ele şi pe cele 16 ale Principelui, vestiau, Duminecă, poporului din Praga intrarea învingătorului lui Sinan, între zidurile oraşului lor. Cortegiul se opri în Curtea Impăratului, care îi eşi înainte până la mijlocul sălii şi îl însoţi la eşire până afară de prima odaie, după scurta petrecere cu el, în schimbul de cuvinte curtenitoare. Apoi i se deteră spre locuinţă apartamentele, unde şedeau Arhiducii, când erau în Praga. Când însă, a 2-a zi, Ambasadorul veneţian voì să-i facă visită, i se anunţă, că e bolnav şi zace în pat de friguri [3]).

Sigismund Báthory într'adevăr se îmbolnăvise şi zăcù de variolă mai multe zile, ridicându-se din pat numai puţin îna-

---

[1]) *Mon. Com. Transilv.* III. 481. Scrisoarea îusuşi — după orig., scris de chiar mâna Principelui —, datată din Sibiu 29 Nov. Despre isbânda împotriva lui Sinan, zice Principele, va aveà Impăratul cunoştinţă destulă din scrisorile lui Carolus Magnus.

[2]) *Ibid.* p. 489—90. Tot în acea zi i se scrià şi Arhiducelui Matthias dela Impăratul, să-i înlesnească drumul după toată putinţa.

[3]) *Docum.* III. 2, 166. Depeşa Ambasadorului veneţ. 6 Febr. 1596. Pentru numărul trăsurilor Principelui, *ibid.* p. 164: cu atâtea trecuse la Caşovia, la 13 Ianuarie, de unde îşi luă drumul drept spre Praga, lăsând Viena la o parte. Greşeşte deci Szilágyi, *Carrillo* Alf. diplom. müködése p. 24, când spune, că a fost primit «cu paradă princiară» în Viena. Cf. şi relaţiunea tipărită în 1596 la Roma, în *Docum.* III. 2, 510. Aci se spune, că Sâmbătă s'a plimbat prin Praga, incognito.

www.dacoromanica.ro

inte de 20 Fevruarie. La 22 primì vizita Ambasadorului veneţian [1]), şi abià la 25 eşì în public, mergând la biserică. Acì fu preamărit, a doua zi, când venì iar la liturghie, de primul preot, «priorul Thumb», într'o cuvântare lătinească, şi binecuvântat şi pentru izbândă în viitor. Iar el răspunse, tot lătineşte, făgăduind că îşi va pune, ca şi în trecut, viaţa şi averea pentru Casa Austriei şi Creştinătate [2]). Câtă vreme fu bolnav Principele, se tratà cu Impăratul prin scrisori, prin mijlocirea lui Visconti, «care are foarte multă autoritate pe lângă zisul Principe». [3]) In întâia scrisoare, Sigismund, după ce pomeneşte de faptele sale din anul trecut, spune, că a aflat prin cei mai siguri oameni şi vrednici de credinţă, că Sultanul îşi va duce anul ăsta toate oştile în Ţara-Românească, fie în persoană, fie supt un Vizir, de altă parte, Chanul tătar va intrà în Moldova, ca să năvăliască în Transilvania cu cele mai mari puteri, în sfârşit, că se mai gătesc oşti de ajutor Paşei de Timişoara, ca şi din partea asta să se apuce de el. Ca să poată ţine bine pept la o atât de mare putere, se roagă, să i se deà la timp cel mai însemnat ajutor de miliţie şi de bani. Nu uità a aduce aminte de păgubitoarea pace ce au încheiat Polonii cu Turcii şi Tătarii, «şi cum au lucrat» cu el, când se duceà împotriva lui Sinan, şi ce izbânzi au împedecat, după ce un an întreg le dăduse vorbe bune, lui şi Impăratului: de primejdia pregătită de ei numai aşà a putut scăpà, că a isgonit pe Sinan, cu voia lui Dumnezeu, mai nainte de a se puteà unì Tătarii cu el, cari slobozi din partea Polonilor, mai aveau opt zile până să ajungă la oastea turcească: deci trebuie căutat în tot chipul, ca nici ei la întâmplare asemănătoare, să nu mai facă mestecături de acestea. [4]) Respunsul ce i se dà de către sfetnicii Impăra-

---

[1]) *Docum.* III. 2, 171, 173. Depeşe din 20 şi 27 Fevr.: «Andai giovedi mattina a visitare il Principe di Transilvania», — Joi înainte de 27 erà 22 Fevr.

[2]) Analele Fugger, *ibid.* III. 1, 261—2, Aus Prag, 27 Fevr.

[3]) *Docum.* III. 2, 168—9. Raport din 13 Fevr.

[4]) Scrisoare fără datà, alăturată la depeşa dela 12 Martie a Ambasadorului veneţian. Fiind ţinută în termini generali, se vede, că într'adevăr e «Prima petitio Principis Transilvaniae», cum stă scris pe dosul ei,

www.dacoromanica.ro

tului erà şi mai puţin hotărât decât cererea. Ştie Impăratul bine plăcutele lui fapte, şi are toată voinţa de a-l ajută, numai i pare rău, că nu poate pe cât ar dorì: va împărţì cu el ajutoarele ce le aşteaptă dela Papa, dela Regele catolic [adecă al Spaniei] şi dela ceialalţi Principi creştini dinpreună cu cele ce i le vor votà dietele Germaniei şi ale Staturilor sale [1]). Principele nu fu mulţumit cu respunsul, şi puse pe Miniştri ce erau cu el şi pe ceilalţi tocmitori ai săi, să scrie din partea sa, că doreşte, daravera cu Polonii să fie de grabă tocmită şi aşezată cu ei temeinic, — timpul faptelor să nu fie întârziat cu vorbe. Căci «dacă lucrurile moldovene şi polone nu se vor fi rânduit, nu e nici o siguranţă de mers înainte». Se repetă apoi cererea de ajutor bănesc şi cu oaste, pentru a izbì pe Tătari în Moldova şi a împedecà pe Ieremia să facă cevà cu Turcii împotriva Creştinilor. [2]) Al doilea răspuns dela Curte căutà să-l mulţămească: Atât Impăratul cât şi Papa vor căutà, în timpul cel mai scurt, să aşeze cele ce privesc Polonia şi Moldova, ca Principele să-şi poată îndreptà oastea fără grijă din partea asta, împotriva Turcilor. Trimiterea Delegatului în Polonia pentru această treabă a fost amânată, la sosirea Principelui, anume pentru a se aflà şi dorinţa şi părerea lui [3]). Auzind acestea, Principele Sigismund se grăbià a face a doua replică, scriind prin oamenii săi de Curte, că: «Doreşte mai ales să i se deà înapoi Moldova, scoţându-se Ieremia, care a făcut şi cea mai grea nedreptate Serenităţii Sale şi e atât de bănuit în trebile turceşti şi tătăreşti, că nici Maiestatea Sa nici Serenitatea Sa nu pot aveà încredere în el». Având iar Moldova cu pace, e gata atunci a se supune judecăţii Impăratului şi a Papei. Pe urmă va împlinì tot cu sârguinţă, ce Papa şi

---

Docum. III. 2, 182—3. Rezumat amănunţit şi în depeşa Ambasadorului v, dto 5 Martie, *ibid.* 176—7. Dar nu poate fi din ultimele zile, cum pare a crede el.

[1]) Am luat cuprinsul din rezumatul Ambasadorului veneţ, căci fragmentul scrisorii, tipărită la pag. 183—4, nu are decât introducerea şi expresia părerii de rău pentru fapta Polonilor. In Archiva Curţii nu am mai găsit acest răspuns. Cf. şi depeşa dela 20 Febr., *ibid.* p. 172.

[2]) *Ibid.* p. 184.

[3]) *Ibid.* p. 185.

www.dacoromanica.ro

Impăratul va judecà de lipsă, pentru a aduce pe Poloni în liga împotriva Turcului. Are încredere că numiţii judecători vor luà bine în socoată, cu câtă trudă, cu câtă cheltuială, şi cât sânge a lor săi a smuls el Turcului Moldova [vorbă să fie!], şi câte nedreptăţi a suferit. In sfârşit crede, că toate aceste trebi moldoveneşti vor fi şi doreşte să fie hotărîte cu Polonii până la sfârşitul lui Aprilie, pentru a nu se perde timpul priincios lucrurilor Creştinătăţii [1]).

Schimbul acesta de scrisori a trebuit să se petreacă în timp ce Sigismund erà silit să păziască odaia, înaintea vizitei Ambasadorului veneţian, căruia îi spuneà, că Nunţii apostolici ar vreà să se lase de tot de a mai cere Moldova, «pentru a curmà toate scandalurile», şi că lui nu-i pare că trebue să o facă, dar că, în încurcăturile [frangenti] acestea, va lăsà să fie dată cearta vre-unui judeţ, păstrându-şi toate drepturile ce le are asupra-i» [2]).

Deci, Principele fu înduplecat, cum aflăm din chiar gura lui, prin mijlocirea Nunţiilor, a lăsà cestiunea Moldovei, care îl ardeà mai mult, la judecata Impăratului şi a Papei [3]). In tocmelile următoare, ea nici nu mai fu atinsă. Alături de aceasta se desbăteà cu grai, dela început, asupra cererilor de ajutor. Principele nu voià, la început, să ceară şi oameni. zicând că aceştia, fie Nemţi (de a căror archebuze scurte, nu se tem Turcii), fie Italieni, ostenesc până ajung la el, — ci numai bani, ca să-şi poată recrutà Unguri călări, pe cari să aibe voie a şi-i adunà şi din Ungaria Impăratului [4]). Dar acest lucru erà cam îngrijitor pentru Curtea Maiestăţii Sale: ş'aşà e destul de mare vestea numelui lui la Unguri; dacă va merge înainte cu isbânzile, vor aveà a se teme de un vecin puternic, răsboinic, urmat şi iubit de Unguri. Deci, hotărârà, în ori-ce chip, să-i deà un ajutor ostăşesc de Nemţi,

[1]) *Docum.* III, 2, 185—6. Secunda replica ad reponsum secundum.

[2]) Ibid. p. 174. Raportul dela 27 Febr.

[3]) Incă la 13 Febr., Ambasadorul veneţ. scrie, raportând conversaţia sa cu Visconti cu privire la Moldova, pe care o «stăpânesc Polonii»:... «benchè ciò sia molto a cuore al principe et ne senta travaglio, nondimeno.. s'acqu[i]eta a quello a che dalla necessità si vedde constretto»... *Docum.* III. 2, 170. Cf. *Docum.* XII, 236. Ştire din Viena, 2 Martie.

[4]) Ibid. III. 2, p. 169. Altă depeşă tot dela 13 Febr.

www.dacoromanica.ro

ca să fie lângă el cineva, atârnător cu totul de Impăratul [1]). Principele trebuì să primească şi acest punct în tocmelile sale, «sfătuit aşà de Miniştrii săi», pentru a depărtà bănuelile ivite [2]), şi cerù deci singur, prin oamenii săi, mai nainte de toate, 6.000 de oameni, «Valoni sau Italieni», cari să fie la el până la sfârşitul lui Mai. Celelalte puncte, cuprinse în «umilitul memorial» înaintat Impăratului, în numele lui, aduceau aminte de: 2. Artileria cerută; 3. Praful cerut; 4. Bombardieri; 5. Bani, 50.000 taleri, pentru garnizoane şi alţi ostaşi, după cum s'a spus Miniştrilor Impăratului [3]). Ştim din depeşile Ambasadorului veneţian (cu deosebirea, că lui i se spusese de 40.000), şi din urmări, că suma arătată se cereà pe lună. Din răspunsul ce se dà la acest memoriu dela Curtea Impăratului vedem, că Principele ceruse bani şi pentru a puteà trimite oşti într'ajutor la Români şi la Bulgari (Quod ad Valachos et Bulgaros attinet...). In legătură cu aceasta (par'că banii nu s'ar fi cerut pentru altă) i se răspundeà Principelui, că Maiestatea Sa îi va da atâţi bani, câţi se va puteà, pe lângă celelalte cheltueli; iar restul punctelor se făgăduiau hotărît, după cerere. Apoi se arătà dorinţa, ca şi Principele să făgăduiască cevà anume, prin scris [4]).

Sfârşitul negocierilor se ajunse prin învoiala: de a se plătì Principelui câte 24 mii de taleri pe lună, timp de 6 luni [5]), şi anume tot pe câte 2 luni înainte, la sfârşitul lui Martie, Iunie şi August, cari să nu se întrebuinţeze pentru altcevà, decât pentru recrutat miliţie extraordinară, pe lângă aceea, pe care o are Principele [6]); apoi să i se dea şi 3.000 de călăreţi şi alte trei de pedestraşi, Unguri şi Nemţi, pe cari

---

[1]) *Ibid.* III. 2, 172. Depeşă dela 20 Febr.; cf cea din 27 Febr., p. 175.

[2]) V. paranteza din depeşa dela 5 Martie, *ibid.* p. 177.

[3]) Szilágyi, *Carrillo, Okmányok és levelek*, 65 sq. Memoriul nu e datat, (ca şi celelalte scrisori schimbate mai nainte) şi e redactat de bună seamă de unul din cei 2 Nunţii.

[4]) *Ibid.* p. 64—5.

[5]) Ambasadorul veneţian e informat că pe 7 luni, ceea ce trebue să fie greşit. *Docum* III. 2, 177.

[6]) *Arch. Curtii, Polonica,* conv. 1596, f. 15, Praga, 4 Martie, (rătăcit acì, la sfârşitul Postscriptului Instrucţiei pentru delegaţii în Polonia).

www.dacoromanica.ro

să-i poată întrebuinţà numai împotriva Turcilor şi a Tătarilor, dar nu împotriva Polonilor,—rămânând cestiunea Moldovei, după cum ştim, să se hotărască pe cale pacinică, prin judecata celor chemaţi, şî nu prin răsboi [1]). Pe lângă astea, s'au tocmit să se trimeată o oaste de cel puţin 29 de mii în Ungaria de sus, care să aibe porunci a se unì, oricând va cere trebuinţa, cu puterile Transilvanului. Altmintrelea, asta puteà fi folositor pentru amândouă părţile, căci venise vestea, că Turcii au început a se adunà la «Alba-grecească», adecă la Belgradul Serbiei, şi se puteau îndreptà sau asupra Ardealului pe la Apus, sau asupra Budei, către Strigoniu şi Viena [2]). In sfârşit, i se ratifică printr'o patentă făgăduinţa făcută cu prilejul încheerii tratatului de alianţă, cu un an mai nainte, de a i se da cele două ducate silesiene, la întâmplarea, când ar fi silit să-şi părăsească Ţara [3]). Cu acest capăt putù Principele plecà spre casă, în ziua de 4 Martie, încărcat cu daruri, el şi Miniştrii săi. (Cupe de argint şi giamantane, toate bogat aurite, căpătară aceşti însoţitori ai săi, trei cu numărul, în preţ de 10—12 mii de taleri, iar Principelui i se cinstì un diamant de 4—5 mii de taleri, 6 cai, o căruţă şi încă un cal spaniol, şi doi câni englezeşti.)

La vizita de rămas bun, ce-i mai făceà odată Ministrul împuternicit al Veneţiei, el îi spuneà între altele, privitoare la drumul său, că a primit veste printr'un Curier dela Doamna Sa, cum Turcii au început să cutreere prin Ţara Românească, de Tătari însă nu i s'a vestit nimica. Nu uità a-i mai spune, cum a fost date din Moldova provizii de bucate Turcilor, şi că Ieremia, pus de Poloni Domn, a îngăduit acest lucru. A lăsat acum, adauge el, să judece Papa pricina, cu condiţiunea, Polonii să părăsească ocupaţiunea acelei Provincii până la sfârşitul lui Aprilie, altfel «va fi silit să-şi vadă de treburile sale» [4]).

---

[1]) *Docum.* III. 2, 177. Depeşa dela 5 Martie. Pentru chestia moldoveană, scrie întocmai aşà şi Di Cervia lui San Severo, la 23 Aprilie. *Docum.* XII, 253.

[2]) *Ibid.* III. 2, 178. Depeşa dela 5 Martie.

[3]) *Ibid.* p. 180. Raport din 12 Martie.

[4]) *Ibid.* III. 2, 179 — 80. Depeşa din 5 Aprilie.

www.dacoromanica.ro

Amenințările nu și le va împlini Principele, cu toate că daravera Moldovei nu va fi regulată nici odată cu Polonii, nici de Împăratul nici de Papa, ori cât de multe, ba nesfârșite tocmeli se răsipiră pentru ea, în tot timpul Domniei lui.

*

Ținta de căpetenie ce o urmăreau Împăratul și Papa erà și acum câștigarea Polonilor pentru o ligă împotriva Păgânilor. De aceea erau foarte îngăduitori. Papa chiar punea în vedere Principelui prin instrucțiunea pentru Ambasadorul său extraordinar Angoscioli, la 23 Ianuarie, că nu e alt mijloc de a-i «momì» pe Poloni să ia parte la acest războiu, decât «nădejdea de a putea ține supt ei Moldova» [1]). De și plecarea Ambasadorului se amână — poate din pricina mergerei lui Sigismund la Praga — până la 10 Mai, când aveà să-i ducă «sabia (? stocco) și pălăria binecuvântată» [2]) de Cardinal, și poate va fi primit altă instrucțiune mai proaspătă, dar înțelesul ei, cum dovedesc faptele nu s'a putut schimbà. Atât Împăratul prin Deputații săi Adam G. Poppel Lobkowitz și Andrei, Episcopul de Vratislav (Breslau), trimiși la Dieta polonă, chemată pe ziua de 28 Martie 1594 [3]), cât și Prea Sfințitul Părinte dela Roma prin Nunciul său extraordinar, Episcopul de Caserta [4]), cereau, cât privește Moldova, dacă nu s'ar puteà dobândì mai mult, ca Regele și Dieta Poloniei să dea Împăratului și Principelui transilvan cel puțin încredințarea, că, mergând împotriva dușmanului Creștinătății, nu au a se teme de nici o primejdie ce i-ar amenințà în spate. Cu această asigurare și cu învoiala, ca mai târziu să fie cercetată și judecată chestiunea Moldovei (căci nici Ungaria nu-și poate părăsì drepturile asupra ei) printr'un arbitriu, Îm-

[1]) *Ibid.* p. 411. Instruttione... al Conte Lodovico Angosciola, mandato al.... Prencipe di Transilvania.

[2]) *Arh. Curții,* Ms. 595. 8, f. 1123. Scrisoare din Roma, XI Maggio 1596.

[3]) *Arh. Curții,* Polonica, Conv. 1596, f. 3 — 5. Procuratorium pro legatis in Poloniam destinatis, Praga, 14 Martie (Concept). Cf. *Docum.* III. 2, 188. Depeșa Ambas. venețian, 15 Martie.

[4]) Credenționalul lui se află în *Docum.* III. 1, 273 și, încà odată în III. 2, 409 sq., dt. 12 Ianuarie. Cf. și scrisoarea Papei c. Impăratul, cu acelaș dat în *Archiv f. österr. Gesch.* XV, 221 — 223. Ep. de Caserta aveà

www.dacoromanica.ro

părатul şi Principile vor socoti Moldova ca pământ neutru, — adecă nu o vor călcà duşmăneşte, şi ei însă, Polonii, aşà să urmeze [1]). Totuşi Papa mai adăugeà, într'o instrucţiune din 13 Aprilie, adresată, pe cât se pare, Nunţiului din Praga (ori poate unui alt Delegat, trimis după Caserta), că, dacă Polonii s'ar arătà vătămaţi de acest din urmă punct, va fi de lipsă a se împăcà cu ei (accomodarsi) la vreme, fiindcă Trănsilvanul a făgăduit a nu se abate în aceasta dela ce va porunci Maiestatea Sa împărătească, care a trebuit să dea asupra acestui lucru ordine hotărâte Ambasadorilor săi. Ba ce e mai mult, lui i se părea că, «folosul de obşte cere, ca ea [Moldova] să rămână Polonilor şi Valachia Transilvanului» [2]).

Dar Polonii nu gândiau să intre într'o ligă, care altfel nici nu există. Ei ţineau numai cu vorba pe Trimişii împărăteşti. Aceştia, sosiţi la Varşovia în 5 Aprilie, aflau îndată dela Episcopii de San Severo şi Caserta, că cele mai de frunte condiţii, pentru a o rupe cu Turcii, ar fi: 200,000 de galbeni anual, daţi înainte, şi renunţarea Arhiducelui Maximilian la titlul de Rege (ales) al Poloniei, punându-li-se în vedere, că Ceauşii turci se află la Camieniţa, şi vin cu cele mai bogate condiţii de pace [3]). De şi n'aveau nădejde de vre-o ispravă,

---

să plece «săptămâna viitoare», dacă nu va fi oprit, din pricina veştii ce sosì despre bătaia suferită de oştile transilvane, trimise în Moldova cu Răzvan, — scrià Bernerio c. Impăratul la 13 Ianuarie. Totuşi a plecat, căci, la 31 Ianuarie, scrie acelaş informator, că după «negoţul» cu Secretarul polon (venit anume «per iustificare le cose di Moldavia», la 15 Ian.), s'a trimes după Episcopul de Caserta, ca să se oprească, *Arh. C.* Ms. 595. 8, 1149 şi 1144 (pentru paranteză: 1147, 1143).

[1]) *Arh. Curţii*, Polon. 1596 f. 6 sqq. Intructio Legatorum, Praga, 10 Apr., (li s'a trimes în urmă, dacă acest dat al copiei nu e greşit, cum pare să fie; cea dela plecare nu o cunoaştem). Cf. şi fragmentul unei scrisori împ. c. Delegaţi, Praga, 24 Martie, în *Docum.* XII, 242 sq. Pentru înţelegerea avută cu Caserta în această privinţă, încă pe timpul, când erà Sigismund la Praga, *ibid.* 236 sq. Ştire din Viena, 2 Martie. Cf. nota urm.

[2]) *Docum.* XII, 246 — 7. Roma, 19 Aprilie. «Povestire despre ocupaţia Moldovei de Poloni şi negocierile ce umează: dintr'un tratat asupra alinţei polone». Din text iese limpede la iveală, că e o instrucţie, probabil pentru Speziano.

[3]) Relaţia Delegaţilor împăr., Varsaviae 6 Apr. în *Arch. Curţii, Pol.* 1596 f. 26 — 35.

www.dacoromanica.ro

Deputaţii cereau împuternicire, să făgăduiască cel puţin 200 de mii de taleri (sau florini de Rhin), şi renunţarea lui Maximilian [1]). Situaţia erà cu atâta mai neprielnică, cu cât sosise vestea, că un nou Trimis extraordinar al Papei va venì, de care se ziceà, că aduce mai bune condiţii ca ale Împăratului. Şi fiindcă ăsta cu greu puteà sosì înainte de sfârşitul dietei, lucrul va rămâne baltă şi anul ăsta, scriau Deputaţii împărăteşti, încă la 18 Aprilie. Deci, ei se mărginiră a cercetà cugetele cel puţin cu privire la chestia Moldovei [2]). Dar la asta ce minuni mai trebuiră să audă!

Pentru ca Transilvania să fie scutită de orice primejdie de la Răsărit, ziceau «mulţi dintre cei mai cuminţi», între ei şi Zamoyski, Ţările româneşti amândouă, ba chiar Transilvania, în partea dinspre ele, trebue să fie lăsate în paza garnizoanelor polone, anul acesta. Asta e de lipsă chiar pentru siguranţa Poloniei, căci Turcul ar puteà face Paşalâcuri din acele Ţări, cari nu se pot apărà singure, şi nici Principele transilvan nu le poate, şi atunci şi-ar întinde graniţele până la ea. Polonii ar făgăduì scrisori dela Regele şi dela «toate ordinile» Ţării, că din asta ei nu şi-ar trage nici un drept nou asupra acelor Ţări şi, sfârşindu-se răsboiul, le-ar restituì în starea lor, în care s'au aflat mai înainte [3]).

Având apoi oştile lor în aceste Ţări (în timp ce pe de o parte ar aduce prin o ambasadă mare învinuiri Sultanului, că a căzut cu răsboi peste ele, pe de alta, ar desbate asupra confederaţiei), ei ş'ar sporì încetinel pe cele aflătoare în Valachii şi, încheiată confederaţia, ar puteà începe răsboiul cu Turcii, pe faţă. Şi chiar pentru o ocupaţie atât de nevinovată (!) a Ţărilor-Româneşti (cine ştie dacă se puteà mântuì aşà de norocos ca ocupaţia Austriacilor din 1854!), le trebuià Domnilor Poloni şi oareşcare ajutor de bani»,.... «100 sau 80 de mii de taleri sau florini». Şi le mai trebuià cevà, mai

---

[1]) Relaţia dela 11 Apr. *ibid.* f. 36 — 41, cf. şi începutul relaţiei din nota urm. (să le dea voe să promită barem jumătatea sumei).

[2]) *Arch C. Pol.* f. 42 -45.

[3]) E interesant cum Zamoyski spuneà aceleaşi lucruri şi Turcilor: A ocupat Moldova, «essendo quella provincia membro di quel Regno... acciò non cada in man d'altri con animo che poi, finita la guerra, di renderla a questo Re»... *Docum.* XII, 173. Ştiri din Constpl. 17 Nov. 1595.

www.dacoromanica.ro

însemnat decât toate celelalte, un lucru, care puteà dovedì mai mult decât orice gândul lor din urmă cu acea ocupaţie, cu numele de trecătoare, dacă s'ar fi găsit vreun naiv, care să nu-i înţeleagă. Şi pentru noi, acest lucru e de cea mai mare însemnătate, că ne arată începutul urei neînpăcate a Polonilor împotriva Domnului român, care le stà în cale, ca o stâncă de granit, în împlinirea planurilor lor.

Ei mai cereau, ca a doua condiţie: «ca acel Voivod al Valachiei, Mihai, care astăzi e Stăpân acolo, înduplecat cu bune cuvinte, să plece pentru câtva timp, şi să fie numit şi pus de Maiestatea Voastră împărătească», ziceau Ambasadorii, «alt Voivod, care să steà în fruntea Valachiei. Cu deosebire pentru aceste pricini: căci Polonii nu pot luà în apărarea lor pe acest Mihai, fără ruperea pe faţă a păcii cu Turcul; pe altul nou însă pot bine» [1]).

Şi aceasta o dorià Zamoyski, căci din a lui «creer doctoral eşiau toate , cum bine socoteşte un om mare de la Curte, care a citit relaţia Ambasadorilor,[2]) cu privire la Mihai, într'un timp, când acesta nu numai că nu le făcuse Polonilor nici o supărare, ci cu umilinţă le cereà ajutorul prin scrisoarea sa de la 16 Martie, adresată Regelui, căci i va fi recunoscător prin serviciile ce va aduce Creştinătăţii! [3]).

In trebile înalte ale Ţărilor, ca şi în lumea mică, de toate zilele, se întâlnesc adese ori suflete mârşave, cari nu pot suerì omul harnic în apropiere, şi caută în tot chipul să-l oprească de a-şi face datoria pe lume. Ele simt numai decât sufletul drept şi curat ca lumina, şi negri cum sunt, nu-l vreau în aretul lor. Cu cinstea, ei nu pot să lupte, ci umblă s-o sugrume în faşă, unde-o descoper, căci ea poate fi moartea lor. Mai ales când cinstea-i voinică şi luptă pentru lucruri măreţe şi dumnezeeşti. Simţià Zamoyski în braţul tare al lui Mihai-Vodă de pe acuma pe cuceritorul Moldovei şi al Ardealului, şi urmà el unei înţelepte idei politice, de a tăià

[1]) Continuarea relaţiei citate dela 18 Apr. Partea asta se află tipărită şi în Reusner, *Epistolae turcicae* 182—4. D-l Iorga a tipărit-o din nou n *Docum* XII, 249—50.

[2]) Reusner, o. c. p. 184—87 (*Docum.* XII, 250—2).

[3]) *Docum.* Supl. II. 1, 380. Mihai-Vodă c. Regele Sigismund III. Gherghiţa, 16 Martie 1596.

www.dacoromanica.ro

de cu vreme aripele vulturului, care ar fi devenit odată primejdios vecin Ţării sale? Se poate. Dar şi altă politică erà bună atunci. Puteà Zamoyski, dacă erà bun şi drept ca Mihai; să-şi apere şi prin prietenia ce ar fi legat de pe acum cu acesta interesele Ţării sale tot aşà de bine. Erau cununi de lauri de câştigat pentru cei bravi în lupta de desrobire a Creştinilor din lanţul Păgânului, dincolo de Dunăre. Şi erà şi pământ de luat de acolo. Moldova cuprinsă în braţe, puteà să ş-o ţină, căci Domnul nostru, îndatorat, nu ar fi căutat să i-o scoată, şi el însuşi îşi puteà găsì răsplata aiurea. Să fi avut numai ticnă dincoace. Şi i se cuveneà să o aibe, căci braţul său luptà nu numai pentru sine ci şi pentru Creştinătate. Şi în politică ca şi între oameni particulari, nu trebue numai decât jertfit cel ce munceşte pentru aceeaş pricină dreaptă, dacă interesele celui mai tare nu se împacă cu existenţa lui. Căutarea de a-şi mulţămì interesele lor pe socoteala aliatului, ce i-au scăpat de grea cădere la Plevna, au adus Muscalilor, în vremea noastră, înstrăinarea inimei Românilor din Regat, care s'a curmezişat apoi în mersul de până acì al politicei marei Impărăţii vecine,... spre paguba amândurora... Dar Polonii vreau «să ţină numai dobânda răsboiului, iar primejdia să ni-o lase nouă», observà omul de la Curtea Impăratului. Lor le trebuie un Voivod slab, pe care să-l poată svârlì ori când din Ţara-Românească, ziceà acelaş, de unde apoi să poată trece, ca să-şi supună şi Transilvania.[1]) Nu erà destul că-şi luase preţ chiar înainte de a intrà în lupta pentru Creştinătate. Ei pe alţii i-ar fi trămes la Balcani să-şi caute acolo răsplata[2]).

Pe lângă astfel de pofte ale Polonilor, oricât de «răsucite, prefăcute, blânde»[3]) erau cuvintele, în cari ştià Zamoyski să le îmbrace, se înţelege, că nu se puteà ajunge nici la o alianţă de război, cu atât mai puţin la darea Moldovei înapoi Principelui transilvan. Incercări se mai făcură: Nainte de plecarea Delegaţilor se statorì ziua de 25 Iulie pentru o nouă tocmeală, la Cracovia, unde Impăratul să-şi trimeată

[1]) Citatul «iuditium viri germani» din Reusner p. 185 (*Docum.* XII, 251.).
[2]) *Docum.* III, 2, 201. Depeşa din 18 Iunie.
[3]) Reusner, p. 184, resp *Docum.* XII, 250.

www.dacoromanica.ro

iarăşi Deputaţi împuterniciţi, dându-se până atunci Transilvanului încredinţarea, să n'aibă teamă din partea Moldovei: vor trimete chiar oşti de pază la graniţa dinspre Tătari, atât ei cât şi Moldevenii, şi nu vor face până atunci nici o pace cu Turcii [1]). Şi alţi Delegaţi într'adevăr se întruniau, la 8 August, în Cracovia. [2]) Dar condiţiunile ce se puneau erau şi de o parte şi de alta tot acelea, [3]) şi capătul nu puteà fi altul [4]), cu toată truda Cardinalului Gaetano, alt Trimis extraordinar al Sfintei Biserici [5]). Deputaţii împărăteşti îşi luară drumul înapoi, în primele zile ale lui Septemvrie, fără nici o ispravă, şi Deputatul Papei sfătuià, încă la 6 Septemvrie, să se lase în pace chestia ligei, şi numai cearta pentru Moldova şi Valachia să fie împăcată. Şi din tot schimbul de scrisori ce se mai făcù până la sfârşitul acestui an, pe când se întoarse Gaetano la Roma, nu eşì altă decât repeţite asigurări de nici o primejdie dinspre Moldova şi oprirea trecerii Tătarilor prin ea în Transilvania şi Ungaria, după ce, din partea Impăratului, se cereà mereu amânarea regulării celorlalte pofte pentru timpuri mai bune [6]).

«Aceste pricini aveà ei în de sine pentru Moldova», scrie

---

[1]) *Arh. C. Pol.* f. 46. sq. Delegaţii c. Impăratul, Varşovia 9 Mai. Asigurarea, că Transilvania nu va fi atacată de Moldoveni, o da şi Regina într'o scrisoare c. ministrul Unverzagt, dato 19 Apr. *Docum.* XII, 253. V. şi la Ambasadorul veneţian condiţiunile astea preliminare (pentru viitoare tratări), între cari:... «che la Moldavia et la Valachia si lascino nello stato che sono». *Docum.* III. 2, 200 (Praga 11 Iunie).

[2]) *Arh. C. Pol.* f. 96—101. Prima relaţiune a Delegaţilor împărăteşti. La 17 Iulie li se da în Praga Mandatum procuratorium, la 20 Iulie Credentionalele, la 18 Instrucţia. ff. 79—80 şi 82—92.

[3]) *Ibid.* f. 104, 110—112, 113—121 şi 123—131, 144—168. Relaţiuni din 15, 18, 29, 31 Aug. cu adausuri de «Punti propositi»... V. apoi *Docum.* XII, 272, câtevà extrase din relaţiunile de la 19 Aug. — 2 Sept.

[4]) *Arh. Curţii.* Mans. 598. 8, f. 1065. Bernerio c. Impăratul, Roma 14 Septm: il legato di Polonia scrive... non sperare niuno effetto della confederatione con Polacchi, după cum se scrià de acolo, încă la 22 August.

[5]) Fu numit pe la 10 Apr. *Arh. C.* Ms. 595. 8, f. 1158 sq. şi 1135 Asupra lucrării lui v. suspomentele relaţiuni ale Deputaţ. imp. Prezenţa lui, dela începutul tocmelilor, e arătată şi în titlul excerptului din XII, 268.

[6]) *Docum.* XII, 275, 277—286. Relaţiunea Cardinalului Gaetano în Consistorul secret, dela p. 275, «1596 după August», nu poate fi decât din 1597, fiind făcută în persoană.

www.dacoromanica.ro

atât de potrivit învăţatul Miron Costin la sfârşitul paginei, în care coprinde foarte lămurit şi foarte după adevăr supărările Impăratului şi ale Transilvanului, mijlocirea Papei şi răspunsul Polonilor. «Iar Ieremia Vodă», încheie Cronistul, «domnià cu pace, şi cu lucruri aşezate pe acele vremi a ţării, că ţineà oşti străine şi păzià şi datoria sa ce aveà spre Impărăţie» [1]). Intocmai după cum erà, şi cum scrià şi Nunţiul papal din Varşovia, San-Severo, la 2 Iunie 1596, în instrucţia Agentului Malagrida, trimis la Praga: «Starea în care se află Moldova acum e aşà, cum ştî D.-Ta, că nu se poate zice, că numita provincie ar fi nici a acestui Regat [a Poloniei], nici a Turcului, nici a Transilvanului»... [2])

*

In timp ce din aceste desbateri şi gâlcevi eşià pentru Moldova neutralitatea, [3]) în celelalte părţi ale Răsăritului, dela Marea-Neagră şi până în fundul Ungariei, armele îşi începuseră lucrul de mult.

Nici n'ajunsese Sinan în Constantinopol, unde erà chemat, când, auzind de căderea lui în Ţara românească, Sultanul dete porunci în întreaga sa Impărăţie pentru a se adunà oaste, chiar şi din Diarbecr şi Curdistan, unde nu aveau datoria de a eşì la răsboì decât împotriva Persiei; şi în Capitală s'a făcut «crida» şi au fost chemaţi până şi Ţiganii şi alţi oameni de rând să fie luaţi între Ieniceri. Căci Inălţimea Sa a hotărât să iese în persoană la Adrianopol şi de acolo la răsboi cu cea mai mare putere, punându-se termin pe ziua de 11 Martie. [4]) Vestea o întărià Ambasadorul englez din Constantinopol, la 12 şi la 24 Decemvrie, cu hotărâre, spunând anume Principelui transilvan, că împotriva Ţărei

[1]) Miron Costin, 440.

[2]) *Docum.* XII, 260.

[3]) Pentru garantarea acesteia i puteau slujì bine cei 4.000 călăreţi şi 1.000 de infanterişti lăsaţi de Zamoyski. *Docum.* XII, 197, nota.

[4]) *Docum.* XII, 172. Constantinopol 15 Noemvrie. Bailul veneţian din Constantinopol scrià, încă înainte de fuga lui Sinan din Ţară, numai în urma perderii dela Călugăreni şi a celor din Ungaria, că Sultanul va eşì la primăvară la Adrianopol, pentru a se 'gătì mai straşnic de răsboi, de cum s'a făcut până acuma. *Docum.* IV. 2, 208, ultima Octomvrie.

www.dacoromanica.ro

lui şi a Ţărei Româneşti se fac aceste nespus de mari pregătiri. [1]) Mai adăugeà, că şi Tătarii aşteaptă numai să îngheţe Dunărea, pentru a venì asupra acestor Ţări, prin Bender şi Akkerman—Canul, «iar fratele lui din astă parte», adică prin Bulgaria. După cele ce am văzut mai sus, la numirea lui Radu Mihnea, ne este învederată ţinta ce urmărea Anglezul: el vreà să'l facă pe Ardelean mai primitor faţă de îmbierile cu pace şi momelile ce-i trimiteau Turcii. Sultanul i scrisese adică nu numai înainte de trecerea lui Sigismund în Ţara Românească, la 1 Octomvrie, învitându-l să se întoarcă la ascultare, că-i va da chiar şi Ţările româneşti, pe lângă Ardeal, ba îl va face şi Rege al Ungariei, iar dacă nu, va lăsà toate celelalte lucruri, pentru a-l pedepsì şi zdrobì pe el,—ci îşi înnoià îmbierea şi după răsboi, îndată. [2]) Căci nu trebuie să socotim de mincinoase aceste scrisori, ce erau tipărite încă atunci la Roma, în traducere italiană, şi răspândite în lume, cu toate că (sau tocmai pentru că) Principele se văità Ambasadorului veneţian la Praga, «că aceştia de aci nu cred, şi gândesc că eu le spun pentru a trage din ele folos în tocmelile mele cu Impăratul, şi totuşi e foarte adevărat». El spuneà acestuia anume şi ce tribut scăzut i se cereà pentru aceste Ţări: 10 mii de scudi (taleri), în loc de 15, ca până aci, pentru Transilvania, 30 de mii pentru Moldova şi 20 de mii pentru Ţara românească, [3]) fără a

---

[1]) *Ibid.* XII, 197—8 şi 112—113, resp. III. 2, 158—159. Nu alta decât resunetul acestei veşti se cuprinde în depeşile Ambasadorului veneţian la Praga, *ibid.* p. 166 (6 Fevruarie), 176 (5 Martie), resp. în scrisoarea Principelui depusă la Curte, din timpul tocmelilor, p. 182, locul e citat mai sus.

[2]) Cea din 1 Octomvrie în *Docum.* III. 2, 483—4. A doua se pomeneşte în «Avisi novi di Constpl. delli 12 di Novembre 1595», tipărită tot atunci la Roma, reprodusă iar în *Docum.* III. 2, 497—8, unde e înşiratá oferta «nouă», ca una dintre dovezile de «frica» şi «îngrijirea» în care au băgat pe Turci perderile lui Sinan.

[3]) *Docum.* III. 2, 173. Depeşa dela 27 Februarie 1596. S'ar puteà aduce împotriva acelor scrisori motivul, că dacă Principele le arătà la Curte (despre ce nu ni se spune nimic) el puteà fi crezut. Se poate totuşi să le fi arătat, dar ele puteau fi uşor bănuite ca fiind scornite, mai ales scrise turceşte cum erau. Apoi scrisoarea dintâi era scrisă înaintea bătăliei, şi nu-i mai puteà slujì Principelui pentru a stoarce cu ea cevà:

www.dacoromanica.ro

vorbì însă nimic de Regatul Ungariei (poate pentru că aceasta i se păreà şi lui, că ar sporì mai mult neîncrederea). In sfârşit un schimb de scrisori între Sigismund, după întoarcerea sa din Ţară, şi Assan Paşa, care atunci tocmai fu numit «Guvernator general al întregei oştiri a Prea puternicului Impărat», se adevereşte şi prin amintirea ce se face de ele în scrisoarea ce-i trimeteà de nou acelaş Paşă Principelui, la începutul lui August 1596. [1])

Dar cu tot scopul, cu care se raspândeau la început ştirile de răsboi, nu e mai puţin adevărat, că ele nu numai se îndeseau şi se limpeziau, [2]) ci fură urmate şi de fapte, cari arătau de timpuriu partea, în care aveau să se îndrepteze anul acesta oştile Stăpânitorului din Ţarigrad.

Când se desvăierà de primăvară, la Praga se aveà ştirea, că la Belgrad au început a face un pod, pentru trecerea oastei [3]). Şi, în acelaş timp, Bailul veneţian scrià din Constantinopol (19 Martie), că Sultanul a hotărît să plece cât mai în grabă, în urma veştii ce a adus-o un Ceauş, venit de olac, tocmai în ziua aceea, despre o mare perdere suferită de Turci în Ungaria, cu moartea a 7 Sangeaci (!) şi a Agăi Ienicerilor [4]) (!). Această veste este de sigur răsunetul unei lovituri dureroase, date Turcilor pe furiş, aproape de Timişoara,—răsunet stricat, în cât priveşte moartea celor 7 Sangiaci şi a Agăi. După raportul ce se trimeteà din Alba

---

se puteà zice, dacă nu mai aveà şi altele, că acuma nu i-ar mai face Turcul astfel de oferte. Din primăvara anului 1595 avem iarăş o scrisoare dela Bostangi Hussain-Ceauş, cu încercări de a abate pe Sigismund dela gândul răscoalei. *Török-magyk. Eml.* Okmt. III, 35—6.

[1]) *Docum.* III. 2, 208—9 (tipărită încă odată în XII, 274, aici latineşte). Avem şi un «terminus ante quem : prima che Ibraim Bassa scrivesse a Michiel Voivoda», ceea ce fu, cum vom vedeà mai jos, în Aprilie.

[2]) Sinan anunţă chiar lui Zamoyski, că va eşì Sultanul în primăvară în persoană la oaste, pentru a se răsbunà şi cereà, ca Zamoyski, împreună cu Ieremia, să înceapă a prăda Valahia şi Transilvania. *Docum.* IV. 2, 213. Copie alăturată depeşei dela 12 Ianuarie a Bailului, cu adausul, că e după gândul Ambasadorului engles dictată V. apoi: *Ibid.* p. 215 (=III. 1, 502-3) Constpl. 27 Ianuarie; XII, 215, 227, Viena, 27 Ian.; 229,231, Suceava 16 şi Veneţia 3 Febr.; 232 Orade 23 Febr.; 335 sq. Veneţia 2 Mart.

[3]) *Docum.* III. 2, 189, Martie 26.

[4]) *Ibid.* IV, 2. 220.

www.dacoromanica.ro

Iulia, la 3 Februarie, şi care sosì în 18 la Praga, lucrurile s'au petrecut astfel: Comandantul cetăţii Lipova, George Borbély (Barbu sau Bărbieru), un om schilod de mâini şi de picioare (storpiato delli piedi et delle mani), cum îi povestiră cei ce împărtăşau Ambasadorului veneţian cuprinsul acelui raport (Di Cervia sau vre-un Ministru ardelean, însoţitor al Principelui), dar viteaz mare şi mult păţit, care slujise întâi ca bărbier Regelui polon, Ştefan Báthory, de unde i-a rămas şi numele, «*acela* care a făcut toate câştigurile şi a dat Turcilor toate trântelile (rotte) în acele părţi», aflase prin spionii săi, că se schimbă Paşa Timişorii, şi că cel vechi a plecat tocmai atunci. Deci el, adunându-şi 2.000 de soldaţi, merse de se postă cu ei la pândă, într'o pădure, pe unde aveà să treacă Turcul mazil. Acesta, nebănuind nimica, pornì la drum cu toată familia şi bogăţiile sale, însoţit numai de vre-o 300 de soldaţi [1]). Creştinii se tovărârâ asupra lor — în timp de noapte, după contimporanul Barovius — şi-i uciseră pe toţi, scăpând numai puţini cu fuga. Chiar Paşa, după acest raport, a fost omorât, nefiind cunoscut, ceea ce nu putem socotì ca întâmplare dovedită, fiind arătat de Barovius între cei ce scăpară [2]). Prada a fost de 300 de cai, 13 care [3]) cu lucruri de preţ, 150.000 de taleri (scudi) în bani şi 160 de femei frumoase, [4]) cari aveau să fie duse roabe la Constantinopol. Intâmplarea se petrecù de sigur «pe la 1 Februarie», cum spune Ana-

---

[1]) După Barovius, p. 250—1, care povesteşte şi el întâmplarea cu câtevà noi amănunte, ar fi fost 800, pe când Creştinii numai 300. Iar Comandantul lor, zice, că fu Martin Horvat, ceea ce se poate,—va fi fost el trimes de Borbély.

[2]) I se cuvine lui chiar mai mult crezământ, fiind vorba de scăparea duşmanului, şi fiindcă el scrià, de sigur, după ce veştile întâmplărilor se mai cernură, în cât priveşte adevărul, pe când raportul din Alba Iulia se făceà în pripa faptei, după ştiri ce au trebuit să fie trămise în dimineaţa următoare. Deşì altmintrelea, după vestea din Constantinopol, ar urmà să fie perit cel puţin o căpetenie însemnată, şi în locul Agăi Ienicerilor, am puteà pune pe însuşi Paşa.

[3]) După Barovius, «vre-o 75».

[4]) La citatul Analist:.... «magnum numerum ilustrium feminarum».

www.dacoromanica.ro

listul singur, căci numai aşà putea fi raportată la 3 Februarie din Alba Iulia [1]).

Apoi, tot aci, în Alba Iulia, se află la 24 Martie, peste Ţara Românească, dela cunoscutul negustor ce veneà din Nicopole, că puterea oastei turceşti se va îndreptà anul acesta către Ungaria şi Timişoara, pentru temeiul (auzit de la Turci, de bună seamă, ori dela Mihai Vodă), că e mai primejdios pentru ei a mai suferì o perdere aşà în vecinătatea Ţarigradului decât în Ungaria, unde le rămâne totdeauna timp, şi după perderi, a-şi adunà altă oaste. De asemenea se repetà ştirea de eşirea neîntârziată a Marelui Stăpânitor la Adrianopole, unde ar fi şi ajuns 700 de care de fân. Asta, deodată cu cererea lui Mihai Vodă după ajutor împotriva Turcilor-Tătarilor, ce ar venì prin Moldova cu Radu Michnea, ceea-ce nu fu, precum ştim, decât o frică tot aşà de curând trecătoare, cum de năprasnic venise. [2]) Tot în Martie, prin scrisori dela 19 şi 28, din Alba Iulia, se spune, că ar fi fost rupţi de garnizoana dela Lipova, alţi 3—4 sute de Ieniceri, ce mergeau dela Timişoara la Giula [3]) (ceea ce poate să fie şi numai repetirea veştilor asupra întâmplării din Februarie). La 5 Aprilie, Pálffy trimeteà din Ujvár (Neuhäusel) Arhiducelui Matthias veştile primite dela un Turc, care nu l'a minţit niciodată, despre solia sosită, la 3 a lunei, la Buda, venind din Ţarigrad, cu tot planul de răsboi al Turcilor în anul acesta. Sultanul va venì cu Sinan şi Cigala împotriva Rabului şi a Vienei, Beglerbegul Greciei, Hasan, va merge cu Tătarii împotriva Ardealului. Acelaş puteà scrie, la 22 Aprilie, din Strigoniu, că după multe stăruinţe într'o parte şi într'alta, Sultanul, care părăsise iar gândul mergerii la

---

[1]) *Docum.* III. 2, 171. Raportul Ambasadorului veneţian, Praga, 20 Februarie.

[2]) *Ibid.* p. 191. Copie alăturată depeşei dela 23 Aprilie. Cf. mai sus, şi resumatul altei scrisori din Alba Iulia, dt. 19 Martie, resumate în de peşa dela 16 Aprilie, p. 190.

[3]) *Ibid* p. 190 şi 192 şi XII, 243. Scrisoare c. Bistriţeni. In aceasta din urmă, se spune, că vestea a sosit astăzi [28 Martie], că în zilele trecute haiducii ar fi bătut 400 de Turci între Timişoara şi Cenad. După Barovius, şi Paşa Timişoarei îşi luase drumul, fie spre Buda, fie spre alte locuri mai scutite.

www.dacoromanica.ro

bătae în persoană, fiind amenințat cu răsturnarea și cu arderea Constantinopolului de Ieniceri, a trebuit să se hotărască, în sfârșit, a eși. Că va venì cu oaste, cum încă nici un Sultan n'a avut: dela Brussa până la Constantinopol erà, la 18 Martie, plin câmpul de călăreții Asiei mici, unde vor stà trei săptămâni la păsune, apoi vor plecà drept la Belgrad. Numărul lor ar fi de 400.000. De Tătari aceeaș veste: cei mai mulți vor merge împotriva Timișoarei și a Ardealului. [1]) La 28 Aprilie, tot Pálffy scrià, că e sigur, precum Sultanul va eși la 4 Mai din Constantinopol și va merge drept în tabără, la Belgrad [2]). Deși eșirea se făcù abià la 20 Iunie, [3]) dar asupra Țării, unde se va face războiul, nu mai erà nici o îndoială.

Asemenea și veștile despre Tătari se lămuriau. La 5 Aprilie se scrià din Varșovia, că au plecat înainte de 3 săptămâni, în număr de 20 de mii, printre granițile moldovene podoliene și cele moscovite spre Timișoara, făcând un mare ocol pe lângă Marea-Neagră [4]) și «prin mari pustietăți»; în trecerea lor însă au suferit oareșcare pagube din partea Cazacilor, a Moldovenilor sau Românilor [5]), perderi, ale căror faimă se auzià în acelaș timp și în Constandinopol [6]). Dacă aceștia, sau cei ce petrecură toată iarna în Dobrogea, [7]) adevăr

[1]) Scrisorile în rezumat la Iedlicska, *Pálffy*, 599—600. Cea de a doua, tot în rezumat, în mijlocul altor știri și amănunte (întrebuințate și în text, în parte), din Frankfurt, dt. 16 Aprilie, în *Doc.* XII, 248. Observ, că nu se puteau aveà acestea, chiar după scrisoarea lui Pálffy, cum ni se spune, la Frankfort. în 16 Apr., scris. fiind din 22 a lunei, — cu anevoință, chiar socotind știrile din Frankfurt, cu dat vechi.

[2]) Iedlicska, *Pálffy*, 601.

[3]) Hammer, IV, 262, are datul 21 Iunie. V. însă mai jos, p. 406.

[4]) Știrea din *Analele* Fugger *Docum.* III. 1, 264, pe care o întrebuințăm aci, are greșit (cum vom vedeà din alte izvoare): «gegen dem *Rotten* Moer»

[5]) Tot așà cred că pot îndrepta, cu adausul din paranteză, acest loc: aber Inen [von] den Reyssen Walachen oder Moldauern, ainichen schaden zuegefuegt. Prin Reyssen se înțeleg Cazacii moscoviți. V. și *Arh. de Război*, Viena, Expedit 196, f. 93 28 Apr. Zeittung v. der Tartern Anzug gehn Temeschwär.

[6]) *Docum.* III. 1, 506. Depeșa Bailului, dt. 3 Apr., vorbind de pagubele făcute de Români în Moldova (v. mai sus) adauge: dicendosi che Tartari in quelle parti abbiano avuto una gran rotta.

[7]) *Docum.* IV. 2, 211.

www.dacoromanica.ro

e, că Tătarii sosiau, pe la începutul lui Mai, la Lipova, venind pe dincolo de Dunăre, pe care o trecură la «Sendrovia» [1]). Altă parte treceà pe aceeaşi cale, «venind dela Marea-Neagră pe dincolo de Dunăre», pentru a merge către Buda, pe când cea dintâi s'a dus către Timişoara [2]).

Către Banat trebuià deci să se îndrepteze ochii Principelui transilvan, în această primăvară, căci grijă despre Răsărit şi Miază-zi nu aveà.

Ajuns acasă, Sigismund Báthory chemă pe ziua de 21 Aprilie dieta Ţării, la care Ţara-Românească, ca şi în Decemvrie, nu fu nici poftită, nici silită să vie [3]), căci nu mai erà de loc atârnătoare de Ardeal, decât în titlul Stăpânitorului lui, care se numià încă, cu tot atâta temei, şi Principe al Moldovei. I se votară dările cerute pentru purtarea războiului, pe lângă regularea altor trebi ce priveau Ţara înlăuntru. Încă pe când se încheià dieta, la 26 Aprilie [4]), se ştià

---

[1]) Sigismund Báthory c. Regele Poloniei, A. Iulia, 9 Mai. *Docum.* VIII, 198. Acì ni se spune numai, că au trecut Dunărea la locul arătat, nu şi pe unde veniau. Cf. XII, 255. «Zenderö aproape de Modava» (Mudaua=Moldova nouă), la Szamosközy IV, 87, pare a fi Semendria.

[2]) *Analele Fugger*, *Docum.* III 1, 267. Aus Weissenburg 21 Mai (Numărul de 50.000 al celor trecuţi acuma e hotărât prea mare. Toamna, când erau toţi strânşi în tabăra Sultanului, nu erau mai mulţi de 30.000. *Doc.* III. 2, 217). Vestea lor sosi dela Voevodul român, la 18 Mai, în A. I. şi spunea de trecerea întâmplată «kurtz verrückter Tage . Nu poate fi vorba de Tătarii, cari pe atunci erau la Lipova, nici de cele 20 de mii trecute înainte (dacă nu cumva ei erau cei dela Lipova), decât în partea din urmă: und der andertheil [soll] gegen Temeswar zueziehen» V. şi 200, Depeşi din Praga 11 Iunie: «che Tartari erano andati parte verso Belgrado et parte a Temesvar».

[3]) Nu credem, că trebuie luată în seamă amintirea în relaţiunea contemporană, tipărită la Roma, 1596 (*Docum.* III. 2, 510), asupra vizitei Principelui la Praga, unde istorisindu-se, spre lauda Principelui, cum a respins propunerile de pace ale Turcului, de când s'a întors din Ţară, se zice, că Principele, «convocati li stati di Transilvania et di Valachia» se hotărâ iar la război.

[4]) *Mon. com. Trans.* III, 491–501, sunt hotărârile acestei diete, ţinute la Cluj. Hotărârile privitoare la darea de război le ştià Ambasadorul venetian la Praga, încă la 7 Mai (v. nota mai jos) aproape de adevăr: «2 florini per porta». In faptă se votase 125 de bani pentru «praesidium» şi odată 99, altă dată 25 de bani, pentru Curtea Principelui.

www.dacoromanica.ro

de venirea Tătarilor [1]), şi Principele porâncì oştilor ce se aflau la Oradea, Lipova şi în alte locuri vecine, să le iasă înainte pentru a-i oprì, spunându-le, că va venì şi el în curând cu trupe destule pentru a-i bate, înainte de ce le-ar venì nuoi ajutoare. Tot odată trimeteà Curier grabnic la Curte, să ceară ajutoarele făgăduite [2]). Acì îndată se dete ordin de plata celor 48 de mii pentru primele 2 luni, pe lângă cele 60 de mii ce-i trimesese Papa, sumă îmbunată pe trei luni [3]). Cu aceşti bani Principele îşi puteà adunà o frumoasă oaste şi puteà plecà în ticnă spre Timişoara, încredinţat cum erà, şi prin tratări nemijlocite, despre neutralitatea Moldovei, al cărei Voevod mărturisià, că nu e îndatorat a lăsà nici Turcii nici Tătarii să treacă prin Ţara sa, şi că steagul de vasalitate turcesc, nu-l împedică de a ţineà prietenie cu Impăratul şi Transilvanul [4]). Plecarea trebuià să se întâmple în grabă, căci încă înainte de 1 Mai venià vestea, cum garnizoana din Lipova într'adevăr eşise înaintea duşmanului, dar a fost bătută, perzând 400 de haiduci (după o depeşă de mai târziu 800), şi 10 nobili din partea locului au fost prinşi. Principele trimesese 12 tunuri de cetate cu multe muniţii înainte, la Timişoara, şi tot atâtea tunuri de câmp, având de gând să plece şi el, într'o săptămână, când, la 2 Mai, primì grabnica ştire, trimeasă numai cu o zi mai înainte, dela Borbély din Lipova, cum o oaste duşmană de 30 de mii, în partea mare Tătari, au ajuns la această cetate, şi se apucă să o bată cu tunuri. Ei vor puteà să apere cetatea şi castelul săptămâni de zile, dar până atunci Principele să le cură

[1]) Fragmentul depeşei ce ne slujeşte de izvor, în tiparul din *Docum.* III 2, 192, începe: «Il Transilvano inteso questo movimento, haveva ordinato»..., iar după cele ce ştim, nu poate fi vorba decât de Tătari.

[2]) Făgăduinţa de împlinire grabnică i-o înoise Impăratul prin scris. sa, dat 23 Martie, răspuns la cea din 14 a Principelui, trimisă din Zemcz, cu ameninţări. *Arh. C. Pol.* 1596, f. 18: Ce ruşinos lucru ar fi, zicea Impăratul, dacă ar încheia Pr. pace cu Turcul. — Un alt Curier sosià, la 1 sau 2 Mai, la Pálffy în Strigoniu, cerând ajutor. Iedliscka, 601.

[3]) Din Roma se scrià la 20 Aprilie, că din cei 60 de mii 40 au şi sosit la Viena. *Docum.* XII, 253. nota 1. Carrillo, care dobândise aceasta la Roma, plecă după ajutoare şi în Spania. V. şi *ibid.* III. 1, 265, tot 20 Aprilie, Roma.

[4]) *Docum.* III. 2. 192—3. Depeşa din Praga, 7 Mai 1596.

www.dacoromanica.ro

într'ajutor. La 3 dimineaţa Sigismund alergă cu puţini căăreţi la Deva [1]), cetate mai spre graniţă, pentru a luà măsuri de apărarea acestei localităţi şi a pasurilor, pe unde puteau străbate Tătarii mai uşor, în cutrierările lor după jaf, până ce i s'ar adunà oastea, să meargă la Lipova, să o despresoare [2]).

Dar oastea Principelui se strângeà în silă, căci soldaţii perduseră mulţi cai anul trecut, în Ţara-Românească, şi nici nu fură plătiţi în lipsa lui din Ardeal, deci nu puteau urmà chemării aşà repede, ca altă dată. Astfel strigătele des înnoite ale lui Borbély nu putură fi ascultate în pripă, cu tot zorul şi dorul ce arătà şi Principele pentru eşire, mai ales că erà aşteptat cu sete, cum scrià la Praga—şi credem, că nu numai ca să se laude—din partea «multor Sârbi şi de popoare de alte naţii, unite împreună şi venite la graniţele Ţărei-Româneşti, pentru a se împreunà cu tabăra transilvană, îndată ce ar aveà cunoştinţă de eşirea lui» [3]).

Norocul, că Turcii şi Tătarii se lăsară ei singuri de a mai bate cetatea. Intâi la 8 Mai, după o bombardare de 4 zile, ziua şi noaptea [4]), acum însă numai pentru înşălăciune; apoi pentru a nu se mai întoarce, la 12 după ameazi [5]), în urma unei îndrăzneţe încercări de eşire din partea apărătorilor, şi din pricina veştii, că vine Principele cu o mare oaste, să le cadă în spate. Trupele duşmane ce băteau cetatea, în număr de vre-o 25–30 de mii, erau mai mult tătare—de şi alergase

[1]) In tiparul documentului stă: «*Della*, fortezza nei confini due leghe discosta da Lippa». Deşi în realitate distanţa între Deva şi Lipova e de c. 104 km. după drumul de fer, care merge alături de drumul de ţară, totuşi nu poate fi de altcevà vorba, căci nici nu erà altă cetate între ele.

[2]) *Docum.* III. 2, 193—195. Depeşa din 12 a Ambasadorulni, împreună cu 2 copii după scrisorile ce i s'au trimes din Alba Julia, la 2 şi 3 Mai, aproape sigur din partea lui Visconti di Cervia. Cf. *ibid.* p. 198, depeşa din 28 Mai.

[3]) *Ibid.* p. 196 — 7. Depeşa din 21 Mai. Mai târziu, prin August, chemarea Principelui într'ajutor de Nicopolitani se adevereşte şi printr'o scrisoare. Ba se pomeneşte în ea şi de oferte de răscoală, făcute mai nainte: «darzue wir unns vor diesem auch anerbotten». *Doc.* XII, 269—70.

[4]) Tholdi István c. Michael Maróthy de Los. Carko, 14 Mai 1596, în *Történ. Tár* 1879, p. 30.

[5]) Datul îl are Szamosközy, IV, 56. El zice ce e drept: «undecima die», dar spune, că erà Mercuri, deci trebuie să punem 12.

www.dacoromanica.ro

Beiul de Giula în ajutorul lui Giafer Paşa [1]) de Timişoara, care purtà comanda—, şi Tătarii «au obicei să fugă dacă întâlnesc miliţie care li se împotriveşte». Apoi li se stricase cheful de luptă, şi fiindcă se încărcase de pradă dela Creştinii de sub stăpânire turcească, prin ţinuturile Crişului şi ale Mureşului, pe când se întorceau cu Turcii dela Solnoc, Giula, şi îşi astâmpărase pofta de sânge prin uciderea şi chinuirea groaznică a tuturor, câţi nu erau buni de robie. Totuşi în cetate nu erau mai mulţi decât 3.000—3.500 de apărători! Şi Principele, ce e drept, plecase încă la 10 Mai din Alba Iulia [2]), şi oastea lui crà pe atunci, cum se vestia din apropierea lui la Curte, de 20 mii, dar mergeà foarte încet, tot aşteptând, să-i mai vie noui cete şi pare că numai după aceea ajunse de îşi aşează tabăra la Ilia [3]). Va fi ajutat cevà la hotărârea de întoarcere a Paşei de Timişoara şi năvala Logojenilor asupra mahalalelor Timişoarei, pe cari le prădară prin 800 de archibuzieri şi călăreţi, ce şi-i putuse ticluì şi ei [4]), adecă Banul lor Palatici, trimiţându-i sub co-

---

[1]) Numele îl găsim într'un raport din acea vreme, tipărit la Roma (1596). *Docum.* III. 2, 504. Acì oastea Paşii, care venise de curând, peste Belgrad, e arătată cu: peste 30.000.

[2])... «nosmet ipsi crastina die in castra descendemus», scria chiar el la 9 Mai Regelui Poloniei. Tot acì dă el numărul oastei duşmane cu 25.000, *Docum.* VIII, 198; cf. cit. relaţie din III. 2, 504.

[3]) La Praga se ştià, la 28 Mai, «ch'era arrivato a *Alè* [cea ce nu se poate potrivì pe altă localitate decât pe Ilia — «Illye,» un «l» ar puteà fi atras la I pentru a face împreunà un A, presupunând o greşeală din partea copiatorului sau a celui ce a îngrijit tipărirea] luogo non lontano di quella piazza». Alkenyér, locul de adunare, după Barovius, ar fi preà departe. Dar, la 14 Mai, corespondentul din Alba Iulia trimetea vestea de părăsirea asediului de Turco-Tătari, şi de întoarcerea lor iarăşi, numai decât după aceea, subt cetate, fără a ne spune, unde se află Principele, nici măcar dacă plecase. Ştirea asta sosià la Praga la 21 Mai.

[4]) *Ibid.* III. 2, 196—198. Depeşi din 4 şi 28 Mai, Praga. Cf. p. 507—8. Pentru caracteristica Tătarilor, p. 202. V. şi p. 504. Relaţie f. d., tip. la 1596, la Roma, unde hotărât e vorba de Lugojeni subt cuvântul atât de stricat «Magostsch.» Cf. pentru prădările Tătarilor pe la Criş-Mureş şi cit. scr. a lui Tholdi, din *Tört. Tár,* 1879, 29—30, şi Barovius 253: după ei, o parte de Tătari veniau la Paşa Timişoarii, întorcându-se din Ungaria (din părţile Rabului), unde petrecuse iarna.

www.dacoromanica.ro

manda lui George Budai [1]): aceasta erà doar un semn a ievea de gândul Principelui de a se îndreptà în acolo. Totuşi Principele târziu se puse în mişcare, punând vina pe ploile ce au stricat drumurile şi au mărit apele [2]), şi atunci mai făcù o plimblare şi pe la Lipova, de unde duşmanul plecase de mult, şi intrând sărbătoreşte, odihnì şi acolo câtevà zile [3]).

Hotărât ştim, că la 11 Iunie se aflà înaintea Timişoarii, unde ţineà dietă, aducând rânduieli pentru cei ce nu au venit la oaste, ca să fie pedepsiţi cu bani, cari să se încaseze îndată şi să i se trămeată în tabără, ca şi împotriva celor ce fug dela oaste, ca să fie spânzuraţi, — hotărâri ce ne dovedesc pe deplin relele de cari suferià oastea Principelui, cum vom vedeà şi mai în jos. Pe lângă ele se adăugeau porunci aspre pentru strângerea dării de oaste şi a proviantului [4]).

Dar pregătirile şi svonul lor au fost cu mult mai mari decât erau să fie faptele. La 38 de mii se urcà oastea Transilvanului, când ajunse la locul de bătae, şi-i venise şi 1.500 de călăreţi [5]) de la Impăratul. De asemenea sosì acì în tabără şi Nunţiul Di Cervia, care rămăsese la Alba-Iulia, să aştepte banii dela Serenitatea Sa, şi-i aduse dimpreună cu sabia şi pălăria sfinţită dela Papa [6]). Se căutase apoi a se dà inimă soldaţilor, încă pe drum, prin baterea unei cetăţui din apropiere, «Felacul», [7]) care fu luat cu 10 lovituri de tun. Dar

[1]) Szamosközy IV, p. 56.

[2]) *Docum.* III. 2, p. 200. Depeşa dela 11 Iunie.

[3]) Asta o spune hotărât Barovius. 256, de şi vestea ce se trămite la Curte vorbeşte numai de «o parte a oştilor sale», că a trămes-o acolo. *Docum.* III. 2. p. 198—9. Dep. din 4 Iunie.

[4]) *Mon. Com. Tr.* III. 501—4. Hotărârile dietei, ratificate în 12 Iunie. La Timişoara se poate să fi sosit mai nainte. O veste din Cluj, dela 24 Mai, ziceà, că va sosì în curând. *Docum.* III. 2, 201. Depeşa dela 18 Iunie.

[5]) In depeşa ce ne slujeşte de izvor se scrie 2000, mai târziu aflăm însă, că au fost 1500.

[6]) Despre asta, afară de izvoarele cit. mai jos, şi *Doc.* III. 1, 268: Sosiră la 7 Iunie la Alba Iulia.

[7]) Numele acesta şi datul de 14 Iunie îl avem la Barovius, p. 257. Dacă fu luată în timpul marşului, atunci datul nu e la loc. In depeşa-i dela 2 Iulie povesteşte şi Veneţianul din Praga de această luptă, săvârşită «quando cominciò a marchiare», dar locului îi zice «una fortezza chiamata Fusech». Nici una, nici alta nu o putem potrivi pe localităţi de astăzi. De Făget, cred, nu poate fi vorba. Erà şi luat din anul trecut.

www.dacoromanica.ro

Timişoara nu erà o cetate ca Giurgiul. Acolo se putuse apără, înainte de 44 de ani, 1.300 de Creştini împotriva unei armate turceşti de 50 de mii, timp de 32 de zile [1]). Pe când oastea Principelui nu ajungeà s'o înconjoare, şi cu 3—4 tunuri de cetate ce aveà nu se puteau clătinà nici ziduri ca acelea nici o garnizoană puternică, cum aveau Turcii în lăuntru. Cinci zile de-a rândul curseră gloanţele din puţinele guri de foc ale bombardatorilor. Dar răspunsul tunurilor din cetate fù mai groaznic şi Tătarii făceau sângeroase încercări de eşire. Câţivà viteji căzură, între ei Comandantul «Scoţilor», [2]) care ajutase mult la apărarea Lipovei şi P. Barabaş. Alte haite călăreţe de Tătari, ce veniau încărcaţi de pradă, le căzură în spate cu strigăte înfiorătoare. Toate acestea măriau groaza Creştinilor şi dorul lor de fugă: după cum se scrià la Praga, nu i-ar fi rămas Principelui până la urmă decât vre-o 16 mii de ostaşi. Când în sfârşit se mai lăţì şi vestea, că vine Hassan Paşa dela Belgrad cu 20 de mii de oameni, hotărârea se luă, fără a se mai aşteptà adeverirea veştii: Principele îşi pornì oastea, în noaptea spre 24 Iunie, cu destulă grabă, înapoi la Ardeal. «A perdut prin această retragere», scrie Ambasadorul veneţian din Praga, «nu puţină parte din reputaţia» sa, şi plângerea lui la Curte, că nu i s'au dat toate ajutoarele făgăduite, [3]) nu-i puteau repară neisbânda.

E o dovadă de greul ce însuşi Principele purtà în inimă pentru plimbarea de-a-fetea cu atâtea oşti prin Banat, când, abia ajuns acasă, trimeteà vestea la Curte, că iar se găteşte de oaste mai straşnic, că până la 28 Iulie ea va fi adunată şi că va plecà iar spre Timişoara, să iasă duşmanului înainte. [4]) Şi Nunţiul papal făceà, la 18 August, încordate stăruinţe pe lângă Impăratul, să-i trimeată repede tot ajutorul

---

[1]) Huber, IV, 173—4.

[2]) Incă la Lipova se deosebiseră prin vitejie cei 143 de Scoţieni, pe cari Principele îi năimise, la îndemnul Cancelarului său Jósika István. Poate erà aici restul lor, 25 căzuse. Szamosközy, p. 56, 57 şi 60.

[3]) *Docum.* III. 2, 201—205. Depeşi din Praga, 2, 3 şi 16 Iulie V. şi Relaţiunea tip. la Roma, *ibid.* p. 506—7. Cf. Barovius 257—263. Foarte detailat pentru bombardare şi luptele afară de cetate, până la 16 Iunie, o scrisoare a unui doctor, aflător în tabără, la Szamosközy IV. 58—60.

[4]) *Docum.* III. 2, p. 207. Depeşă din Praga, 30 Iulie 1596.

www.dacoromanica.ro

de oameni făgăduit — căci numai 1500 de călăreţi i se trimesese —, arătând, că acel Principe va trebuì «ori să se arunce în braţele Turcilor, ori să rămână pradă lor». [1]) Din potrivă Turcul nu se gândià a-i clintì nici un păr acum, şi Hassan Paşa îl cercà iar, prin August, cu scrisori de întoarcere la credinţă către Padişahul din Ţarigrad. [2]) — Căci gândul lor erá nestrămutat: lupta cu oastea împărătească în Ungaria erà hotărâtă pe anul acesta. Şi Principelui transilvan nu-i rămâneà, dacă vroià cu orice preţ să-şi spele pata slăbiciunei, dovedită la Timişoara, decât ajutând pe Archiducele Maximilian, Comandantul suprem al trupelor împărăteşti. La Praga se credeà chiar, până la jumătatea lui Septemvrie, că sunt ajutaţi şi poate vor fi scutiţi şi de venirea armatei turceşti prin tocmelile lui Sigismund cu Turcii, pe care el ziceà că le face «cu viclenie» — căci primise Ceauşul trimes pentru aceasta la Alba-Iulia —, «pentru a mânà timpul înainte, mai mult de cât ar fi cu putinţă la războiu,» adică, până ce trece vremea de războiu. [3])

Se înşelau însă. Şi izbânzile lor cu luarea uşoară a Vaţului, de unde Turcii fugiră fără luptă, şi la 3 Septemvrie a Hatvanului, după o bătae de 18 zile, [4]) aveau să fie răzbunate prin perderea uneia din cele mai tari cetăţi.

Mahomet III într'adevăr eşise, la 20 Iunie, din Constantinopol, cu cea mai mare strălucire, de şi nu cu atâta oaste cum eşiau alte dăţi Sultanii: vre-o 50.000 mergeau cu el acuma, vre-o 60.000 se dusese înainte la Belgrad, şi mai aveau să vină din Asia trupe, [5]) aşà că, la locul luptei, se împre-

---

[1]) *Ibid.* 208, 20 Aug. Praga.

[2]) *Ibid.* p. 208—9. Copia di una lettera di Assan Bassà al Principe di Transilvania, presentata alle 2 di Agosto dell'anno 1596. Nu sunt motive pentru a socotì scrisoarea de falşă.

[3]) *Ibid.* p. 210—12. Depeşile Ambasadorului veneţ. Praga 2, 7 şi 10 Septemvrie.

[4]) Relaţiunea contimporană tip. de nou în *Docum.* III. 2, 508—10. Tot aşà la Huber, 395—6.

[5]) *Docum.* III. 2, p. 501—3. Tot o relaţiune tip. la 1596. Asupra eşirei Sultanului şi asupra drumului şi a feluritelor însărcinări date la anumiţi Paşi, v. şi veştile trimise de Mihai-Vodă lui Pangr. Sennyei în *Docum.* XII, 269 (August).

www.dacoromanica.ro

unase vre-o 130.000, cum spuneà un fugar Archiducelui Maximilian; o bună parte însă erau mai mult oameni ordinari, nevrednici de luptă. [1]) Marşul se făcù prin Adrianopol (unde cortul Sultanului, gătit ca un adevărat castel, îşi aşteptà de mult Stăpânul), Sofia, Niş, Belgrad, unde ajunseră la 18 August. Aci se hotărâ, mai ales la îndemnul Marelui Vizir Ibraim, cumnatul Sultanului, să aibe cu orice preţ purtare împăciuitoare faţă de Transilvan, la care se trimese fără scrisori Ceauşul Ali, ajuns la 4 Septemvrie la Alba Iulia. Dacă Ceauşul îmbià şi pentru Impăratul pace, cum ni se spune, [2]) o faceà de sigur ca să-l înşale. Fără multă întârziere, oastea turcească, care aveà să sufere foarte mult de lipsa de provizii, ce nu mai veneau acum din Ţările româneşti şi din Ardeal, [3]) trecù Dunărea pe la Petrovaradin, Cigala-Paşà comandând avangarda şi Ibraim corpul. De asemenea Giafer Paşa dela Timişoara primì ordin şi plecă spre Ungaria de sus, trecând Tisa la Solnoc, pe la începutul lui Septemvrie. [4])

Oastea cea mare îşi făcù marşul pe la Segedin-Solnoc la Agria (Erlau Eger). Aceasta erà ţinta Sultanului încă de acasă, după cum scrie dânsul, în Fevruarie a anului următor către Regina Angliei. [5]) Şi într'adevăr oştile turceşti putură înaintà fără a aflà împotrivire drept supt cetate.

La 22 Septemvrie începură a o bate şi peste 21 de zile garnizoana de 4.000 de Nemţi, Valoni, Unguri, supt comanda lui Nyári Paul, scăzută pe jumătate, se predete, la 13 Octomvrie, fiind ucisă, afară de Unguri, în contra învoelii fă-

[1]) *Ibid.* III. 2, p. 214. Depeşă din 2 Oct. Cf. p. 211. Depeşă din 7 Sept.: Alţi prisonieri, luaţi în jurul Hatvanului, spuneau, că oastea abiá ajunge la 100.000, «computati guastadori, vivandieri et altri genere di persone vili ed inutili.

[2]) *Ibid.* 505. Altă relaţiune contemp. tipăr. la 1596. Acest din urmă fapt îl povesteşte şi Illésházy în Memoriile sale p. 30, spunând însă că din Segedin a trimes Sultanul direct la Impăratul să-i îmbie pacea, liberând şi pe cele 20 de persoane luate prisoniere deodată cu Kreckwitz. Delegaţi ar fi fost chiar Ambasadorul englez şi secretarul său. Că Ambasadorul Barton se afla în tabăra Sultanului, ştim dintr'o scrisoare a acestuia (v. citatul mai jos), mai mult însă nu.

[3]) *Docum.* III. 2, 211, 213 şi 505.

[4]) *Ibid.* 505—506 şi III. 1, 277, scrisoarea din 6 Sept.

[5]) *Mon. Hung. Dipl.* V. 193 sqq. Cf. *Docum.* III. 2, 506.

www.dacoromanica.ro

cute. Căci Maximilian se trăsese către Strigoniu, la apropierea Turcilor, pentru a-şi strânge toate oştile la olaltă, şi nu putuse ajunge la vreme să o despresoare, cu tot zorul ce-i dà Principele Ttransilvaniei, care şi el venià, peste Debreţin şi Tokaj, cu vre-o 10.000 de oameni într'ajutor: perderea Agriei însemnà despărţirea Ardealului de Nemţi, ziceà el, şi aşà înţelegeau şi la Praga. [1])—O încercare de a o scoate iar înapoi, ori o luptă cu Sultanul trebuià să se facă. La 18 Octomvrie Maximilian se împreună cu Sigismund—care primise prin Carrillo 80 de mii taleri şi dela Regele Spaniei—,[2]) la Vámos, lângă Miskolcz (Maximilian eşise deci lui Sigismund înainte), şi până la 20 oştile creştine erau la olaltă: 50—60 de mii, jumătate din ele călări. La 21 porniră înainte şi la 22 intrară în câmpurile satului ars Kereszteş, 2 mile spre Meazăzi-Răsărit dela Agria, unde aflară, că nu departe, lângă râuleţ, stà Giafer Paşa cu 20.000 de Turci. La 23 merseră acolo şi se loviră cu el, împingându-l, spre seară, dincolo de râu. Acì îşi puseră tabăra în loc bine scutit la 24, căci aflară, că întreagă oastea turcească, ce-şi aveâ tabăra supt cetate, a pornit către ei. După mici încăierări, la 24 şi 25, când taberile duşmane îşi stau în faţă, despărţite numai prin mocirlosul Şăroş (cum stau astăzi trupele muscăleşti şi japoneze la Şaho), se dete, la 26, lupta cea mare. Biruinţa fu la început a Creştinilor. Dar năvala lor după pradă până în cortul Sultanului le fu de rea ursită. Ienicerii păzitori sloboziră în ei puştile şi tunurile legate cu lanţuri de o laltă, pe când în coastă îi izbì Cigala Paşa cu călărime. O groază îi cuprinse pe Creştini, toţi începură a fugì de mâncau foc, care cum puteà, aruncându-şi armele. A patra parte a pedestrimei, după mărturia unul ofiţer ungur, a fost snopită. Şi cum şi Turcii fugeau de mai înainte, când perduse lupta,[3])

---

[1]) *Docum.* III. 2, 214—216. Depeşi din 2, 4, 18 şi 21 Oct. Cf. citata scrisoare a Sultanului şi Illésházy 30—31. Barovius 265—273. După acesta Principele venià cu 18 mii. După raportul din *Docum.* III. 2, 224: 11 mii, după Illésházy 8 mii. El aşteptà de mai înainte gata la Oradea-Mare.

[2]) O spuneà chiar Carrillo la Praga. *Docum.* III. 2, 217.

[3]) Fugari de aceştia ajungeau pe un Trimis polon, care a fost la

www.dacoromanica.ro

dobânda cea mare fu a Tătarilor, cari supt povaţa lui Feti Girai, fratele Canului, jefuiră amândouă taberele. Căci Creştinii, înspăimântaţi, câţi se aflau şi se întorsese în lagărul lor, îl părăsiră peste noapte, luând, care ce putu. Toate muniţiunile creştine, corturi, care cu proviziuni şi 100 de tunuri, afară de cele luate dela Turci cu trei zile mai înainte, rămaseră biruitorilor. ‹Prima greşală a fost», zice un martor, părtaş la bătaie, «de a trece râul, care fu părerea Principelui transilvan şi a lui Pálffy. Să se fi lăsat să treacă duşmanii toţi şi apoi să se pună pe ei, şi învingerea eră a noastră negreşit». Amândouă oştile se împrăştiară, — Maximilian fugì la Caşovia şi Sultanul se întoarse acasă [1]).

Faţa războiului şi a locului nu se deosebeşte mult de Călugăreni. Mai mult încă, oastea creştină eră aici de 4 ori mai mare, fără ca să fi avut de lucru cu un duşman şi mai tare. Şi ai noştri trecuse râul, dar când fură împinşi înapoi se traseră încet, luptându-se într'una. Şi când Turcii trecură podul la tabăra noastră, le sări Mihai cu inimă de leu în obraz, şi cu el şi după el săriră toţi vitejii lui: lupta se întoarse, şi *duşmanul* trebuì să înghită nămolul.... Şi astfel anul lui Mihai se sfârşià cu bine, şi cu laudă pentru Prinţul, care acum fugì mai întâi, adăogând o nouă ruşine pe lângă ruşinea dela Timişoara.

*

Care a fost politica Domnului nostru faţă de Turci în anul acesta? Ajutat-a şi el cu cevà, ca grosul armatei turceşti să se îndrepteze într'altă parte? Fost-a Ţara lui scutită şi de călcarea vre-unei oşti mai mici? Cum s'a ţinut către Creştini, către Principele ardelenesc?

Sultanul în tabăra dela Agria, pe drum către Varadin şi la Belgrad, şi spuneau, că chiar Sultanul a fost prins. *Docum.* Supl. II. 1, 402.

[1]) *Docum.* III. 2. 224—5, raport din Nov. fără datul zilei; cf. şi 218 sq. *Mon. Hung. Dipl.* V, 199, raportul lui G. Bornemissa, 2 Nov. şi p. 193—8, scrisoarca Sultanului c. Regina Angliei, Febr. 1597. Illésházy, 32—36; Barovius 273—282. Cf. Hûber p. 397—9. Bunişoară e povestirea acestei lupte şi în Cronica noastră anonimă, 287—8. Interesant e, cum Cronicarul ştie să deà nume românesc loculuì luptei: «Cârsteşti» (=Keresztes). Ori să fie fost Români până pe acolo atunci?

www.dacoromanica.ro

Mai mult pentru a arătà frica de Mihai-Vodă, ce domnià în Constantinopl, decât pentru adevărul întâmplării, care nu se poate dovedì, se cuvine a însemnà povestirea unui Ienicer ce fugise din tabăra lui Hasan-Paşa, Beglerbegul Greciei, de care ni s'a spus, îndată după căderea Giurgiului, că a primit comanda pentru Valachia, în locul lui Sinan [1]). Ienicerul, care sosià în Constantinopol cu prada sa, câtevà zile înainte de 10 Fevruarie, spune, că Hasan Paşa a trecut de curând în Ţara-Românească cu 20 de mii de Tătari, «ce se aflau dincoace de Dunăre», a înaintat până în vecinătatea Târgovişteì, unde, dând peste oastea lui Mihai-Vodă, s'a luat după ea. Tătarii cu caii lor iuţi, văzând că Românii fug înapoi, s'au despărţit de grosul armatei şi s'au repezit după ei înainte. Atunci Românii s'au oprit la luptă, şi le-au tras o bătae bună, dimpreună şi lui Hasan Paşa, care ajunse şi el cu cealaltă parte a oastei. Două-sprezece mii de Turci au căzut, numai cu 8.000 se putù scăpà Hasan, peste Dunăre [2])

De sigur alt crezământ trebuie dat ştirii din acelaşi timp, că Mihai ar fi cerut de pe acum iertare pentru greşelile sale, ar fi îmbiat paceà şi supunerea în schimbul întăririi sale în Domnie, — s'ar fi învoit chiar să-şi deà copilul şi patru boeri chezăşie. Fiindcă mărturie de semne de apropiere avem şi dela duşmanul lui Sinan, despre care Bailul ziceà, că a putut scornì cuvântul, el (Sinan), care respingeà propunerea cu blăstem şi vreà să pună pe Radu Michnea cu puterea. Ibraim Paşa însuşi spusese doar Bailului, în audienţa dela începutul lui Februarie, că au venit scrisori din Transilvania, Moldova şi Ţara-Românească, în cari se spuneà, că nici odată nu s'ar fi resculat acei Principi, «dacă n'ar fi fost asupriţi de Sinan,

---

[1]) *Docum.* IV. 2, 209 (=III. 1, 496 sq.), depeşă din Constpl, 2 Decemvrie; *ibid.* XII, 93 şi 127, rapoartele lui Di Cervia etc. dela începutul lui Noemvrie 1595.

[2]) *Docum.* IV. 2, 216—7 (=III. 1, 504). Marco Venier c. Doge, Vigne di Pera, 10 Fevr. 1596. Asupra Tătarilor fratelui Canului, cari petrecură iarna toată în Dobrogea, şi despre cari de sigur e vorba acì, v. şi *ibid.* p. 211, depeşa din 12 Ianuarie: Erà ocărât Trimisul lor în Divan, că a prădat Dobrogea şi împrejurimile, mai rău decum ar fi făcut duşmanii. Numărul lor e dat acì cu 40 mii, îndreptându-se în d. dela 10 Fevr. la 20 mii.

www.dacoromanica.ro

care erà isvorul şi capul tuturor relelor» [1]). Încrederea în isbânda acestei misiuni la Ţarigrad a fost poate pricina, că vestea trecerii lui Radu-Michnea în Moldova îl apucă pe Mihai atât de pe neaşteptate. De altă parte, poate că el făceà pasul acesta şi pentru a astupà gurile celor ce vreau Domn pe Radu-Michnea, a celor din Ţară şi de la Ţarigrad, într'un timp, când se credeà, că neîmpăcatul duşman al Creştiniior şi al său, Sinan, nu mai este Mare Vizir [2]). Dacă această dintâi încercare se va fi făcut într'adevăr, neisbânda nu descurajă pe Mihai. Sinan murì, Mercuri la 3 Aprilie 1596, şi la vizita de bune urări, ce o făceà Hogea Seadeddin urmaşului lui în Marele-Vizirat, lui Ibraim, cumnatul Sultanului, aflà acolo pe Muftiul şi cărţi sosite dela Mihai şi boiorii lui cu rugarea, să i se ierte greşelile şi să fie primit iar în ascultarea de vasalitate a Sultanului. Hogea citì cărţile şi se făcù îndată apărătorul cererei lui Mihai. Muftiul, care se împotriveà cu toată puterea, plecă supărat şi atunci Sultanul fu câştigat pentru părerea profesorului său, care erà şi a Marelui-Vizir, şi îndată se trimise în Ţară răspunsul dorit [3]). Sosirea acestui răspuns şi întoarcerea lui Radu Michnea la Ţarigrad liniştiră iar pe Voevodul român, în timp ce Transilvanul ajungeà acasă dela Praga şi îşi începeà gătirea de oaste pentru Timişoara. Turcii trebuiau să primească cu atât mai cu dragă inimă îmbierile lui Mihai, pentru a-l şti pe pace (când ei se gătiau pentru Ungaria), căci de alta nu puteà fi vorba acum, cu cât, puţin înainte de 19 Martie, le sosise vestea de cuprinderi însemnate ce a făcut în Ţara lor pe lângă Dunăre [4]). Poate că asta nu erà altă decât faima năvălirilor ce făcù pe pământul lor, prin Martie, Căpitanul de haiduci, Dalmatinul Deli Marco [5]), care aveà, prin Ianuarie, supt comanda sa, un corp

[1]) Depeşa citată şi cea dela 2 Fevr. *ibid.* IV. 2, p. 216 (III. 1, 503—4).

[2]) Într'adevăr el fusese mazilit, şi locul lui dat lui Lala, al şaselea între Viziri, la 18 Noemvrie. Dar ăsta murì la 28 ale lunei, când nu se ştià încă cine va aveà rangul. *Doc.* IV. 2, 208. La 12 Ianuarie, Sinan se răfuià cu Ambasadorii tătari în Divan, *ibid.* IV. 2, 211.

[3]) *Docum.* III. 1, 506. Depeşa din Costpl. 9 Aprilie, şi Hammer IV, 262.

[4]) *Docum.* IV. 2, 220. Depeşa din Constpl. 19 Martie.

[5]) *Docum.* III. 2, 190. Raportul din Praga 16 Aprilie, după scrisori din Alba-Iulia, dto 19 Martie.

www.dacoromanica.ro

de 300 (care de atunci încoace se sporise) din aceşti războinici de felurite naţii, ce slujau fără plată, dar supt steagul cuivà [1]), călăreţi în felul Akindjiilor turceşti, ce îngroziau pe duşman ca şi aceştia prin prădăciunile şi pustiirile lor.

Domnul român trebuià să se simtă îndreptăţit la o apropiere de Turci chiar şi cu privire la purtarea Principelui transilvan, lângă care trebuià să ştie că se află un om al Ambasadorului englez din Constantinopol, şi poate că nu numai la Praga mergeà vestea din Ardeal, că se crede, că nu de altă decât de împăciuire cu Turcul se tocmeşte ! [2]) De altă parte, Moldova vecină nu mai erà vrăjmaşă Turcului, ca la începutul răscoalei, pe care o făcură în unire amândouă Ţările Româneşti, şi Ieremia Movilă căutà totuşi să-şi câştige şi prietenia Ardealului. [3]) Iar dela Regele Poloniei, unde trămisese Mihai, la 16 Martie, după ajutor împotriva Păgânătăţii, [4]) nu i se îngădue nici cererea cea mai uşor de împlinit, de a recrutà de acolo ostaşi pe a sa cheltuială. Din potrivă, ştim ce doruri aveà Zamoyski, de a-i jertfì capul, numai ca preţ de a stà de vorbă pentru mult învârtita ligă creştină. Ba aduceà chiar, cu diavolească răutate, cererea lui Mihai, ca dovadă de neputinţa lui de a-şi apără Ţara, şi ca pricină, pentru care se cuvine Polonilor încredinţarea apărării ei, dimpreună cu depărtarea lui, nefiind încă timpul copt pentru a o rupe cu Turcul pe faţă [5]). In sfârşit, îi mai tălmăceau cererea către Delegaţii Impăratului aşà, că Mihai s'ar fi îmbiat singur de a face pentru sine şi Ţara sa o legătură cu Coroana Poloniei, în felul aceleia ce ea are cu Ieremia-Vodă, spunând însă, că Regele şi Senatul nu l'a luat în seamă, pentru a nu turburà tocmeala confederaţiei.

---

[1]) *Ibid.* p. 160, Praga, 13 Fevr., din timpul tocmelilor cu Sigismund. Cf. *ibid.* p. 194. O soldă la început trebuie să li se fi dat, când plecau, şi de sigur Căpitanul lor aveà o leafă peste tot timpul cât servià.

[2]) *Docum.* III. 2, 194. Depeşa Ambas. ven., Praga, 14 Mai.

[3]) *Ibid.* p. 193. Depeşă din 7 Mai. Cf. mai sus şi p. 196, 21 Mai. Vezi apoi, III. 1, 266 Aus Sibenbrg. Weissenburg, 4 Mai.

[4]) *Docum.* Supl. II. 1, 380.

[5]) *Docum.* XII, 256—7. Nunţiul San Severo c. Cardinalul San-Giorgio. Relatione della dieta di Varsovia, 14 Mai 1596.

www.dacoromanica.ro

Apoi adăugeau, că Mihai se clatină, şi la cel dintâi prilej se va despărţì de Transilvan pentru a se înţelege cu Turcii [1]).

Dar Mihai nici nu ascundeà dinnaintea Transilvanului tocmelile sale cu Turcii. Pe la începutul lui Mai se scrià din Alba Iulia la Praga, că Mihai Vodă pentru a împedicà intrarea Turcilor şi Tătarilor cu Hasan Paşa în Ţara sa—care, precum se vede, se ţinù toată iarna în apropierea hotarelor româneşti—, i-a dat a înţelege, să nu facă vre-o vrăjmăşie asupra acestei Ţări, căci e gata a ascultà de Marele Turc, numai să fie întărit în Domnie, la ceea ce Hasan Paşa s'a învoit, şi a plecat către Timişoara, lăsându-l în pace. Scriind acestea lui Sigismund, Mihai Vodă îi tălmăcià, că a fost împins de trebuinţă la fapta aceasta, căci n'aveà oşti la îndemână, ca să se apere, adăugând, că-şi va adunà în curând, dar aşteaptă şi ajutor dela el [2]).

Negreşit că Mihai-Vodă a trebuit să se pună în înţelegere şi cu Hasan Paşa, îndată ce trimiteà scrisori de închinăciune la Ţarigrad, despre ce nu spuse Principeluï: Până ce venià porunca dela Marele Stăpânitor, dacă erà să vină, oastea dela Dunăre puteà lipsì plugurile de trăgători în ţarinile sale, şi poporul său puteà fi silit, în toiul primăverii, a căutà iară potecile munţilor ori a luà drumul mare al robieï.

Totuş Domnul ţineà să arăte Turcilor, că nu de frică i îmbià cu pace, şi vrea să le tae pofta de a încercà vre-o năvălire pe pământul Ţării sale. De altă parte vrea să dovedească Transilvanului, că purtarea lui n'a fost decât a înşelà pe Turci—cum observà şi Ambasadorul veneţian din Praga, auzind de cele întâmplate în urmă—. Se poate, că el nici să nu fi avut ştiri proaspete, că Hasan Paşa în faptă încă nu plecase,ci se aflà până prin Iulie în tabăra sa din Razgrad [3]). Tot aşa precum se poate să nu fi primit încă răspunsul Marelui Vizir Ibraim, a cărui scrisori cu vorbă de împăcare către Domnul român sunt pomenite şi în scrisoarea

---

[1]) *Docum.* III. 2, 205—6. Depeşa Ambas. ven., 16 Iulie, după împărtăşiri ale celor ce au venit din Polonia.

[2]) *Docum.* III. 2, 194. Depeşa dela 14 Mai, Praga.

[3]) *Docum.* XII, 270.

www.dacoromanica.ro

din August a lui Hasan Paşa, trămeasă Principelui ardelenesc.[1]) La toată întâmplarea, după lunga şedere din iarnă, ca să nu se moleşască soldaţii, scrie Cronica Logofătului domnesc, «el dete voie la câteva mii din ei să treacă Dunărea şi să răsbune asupririle duşmanilor»[2]). Aproape sigur că nu erau alţii decât cei 1.500 de haiduci, câţi aveà acuma Deli Marcu, despre care ne vorbesc documentele. Ţinta lor de căpetenie fu de rândul ăsta bogata Plevnă, o zi dela Nicopole, oraş plin de negustorime. Patru sute de mii de taleri ziceau că au fost prada de acolo. Au luat cu sine şi 70 de evrei bogaţi, 400 de Turci, cu femeile şi copii Căpitanului, care cârmuià oraşul, dar lipsià de acasă. Când se întorceau, fură loviţi de soldaţii dela Nicopole, dar se apărară şi putură scăpà dinpreună cu prada — numai patru inşi căzură aci —[3]). Femeia şi copii lui Mihai-Oglu sau Oglan (numele guvernorului), ne spune apoi Cronica, au fost daţi de Domnul înapoi pentru 500.000 de galbeni[4]). Fapta asta răsboinică se petrecù pe la începutul lui Mai, căci vestea ei, trimisă de Domnul, ajunse la Alba-Iulia în 6 a lunei acesteia.[5]) Tot odată el vestià, ştiindu-se liniştit din partea Turcilor, a căror oşti doar mergeau toate în Ungaria, că numai dacă nu va fi supărat de Moldoveni şi Poloni (înţelegem: Principele să-i câştige această siguranţă, doar intrase în vorbe şi cu Cancelarul Zamoyski!) dânsul va puteà apărà totdeauna Dunărea, căci are ori când

---

[1]) *Docum.* III. 2, 208—9: la Magnificenza tua mi haveva scritto prima che Ibraim Bassà scrivesse à Mihail Voivoda della Valacchia Transalpina. (Acelaş document în latineşte, XII, 274).

[2]) Walther, 37.

[3]) *Docum.* III. 2, 197. Depeşa din Praga, 21 Mai. Ambasad. mai spune, că se vorbeşte, cum pe lângă aceasta, însuşi Domnul ar fi trecut cu 10 mii ostaşi Dunărea, cutreerând Ţara şi prădând un loc însemnat, ceea ce, hotărât, nu este adevărat. V. apoi Ibid. III. 1, 266—7, A. Iulia, 6 şi 9 Mai, (Analele Fugger), cu deosebirea, că aci numărul haiducilor e de 1.200 şi nu este numit Căpitanul. Cu această ocasie vesti Mihai Ardeleanului şi moartea lui Sinan. Că Plevna fu oraşul prădat şi *ars* ne spune şi Walther, fără alte amănunte asupra prăzii.

[4]) Walther, 37.

[5]) *Docum.* III. 1, 266.

www.dacoromanica.ro

15 mii de oameni gata de luptă. [1]) Tot la începutul lui Mai o altă ceată de haiduci treceà Dunărea cu mult mai în sus, la Cladova, o pustià amarnic, cuprindeà castelul, unde lăsà câţîva oamani să-l apere cu tunurile aflate înlăuntru. Isbutise cu atât mai uşor, «căci Bulgarii [adică Sârbii] din vecinătate prinsese armele alături de ei.» [2]).

Ceata asta erà comandată, după cum se vede din Cronica anonimă a Ţării, de viteazul preot Farcaş-Aga. Numai datul ei trebuie îndreptat, cum ne silesc documentele, şi mutat dela 16 Iulie pe cele dintâi zile din Mai. Nu e decât o schimbare din partea Cronicarului a vremii, când s'a petrecut această expediţie, cu a celei următoare. In cât priveşte locul nu putem hotărî, dacă spusul documentelor sau Cronicarul are dreptate: El zice, că Farcaş a fost trimes de Mihai «la Diiŭ (adică Vidin) ca să-l dobândească», şi că «trecură Dunărea pe la Sdegla,» localitate ce nu o pot găsì în chartele mele nici în Marele Dicţionar geografic. Destul că el are pe partea sa şi mărturia Cronicarului unguresc Barovius (: opulentissimam urbem Bodon invaserunt). Ce e mai mult, ei se potrivesc şi cu privire la capătul ce avù încercarea asta răsboinică, capăt, care lipseşte în rapoartele ce cunoaştem. După ce jefuiră şi arseră oraşul, când se întorceau cu prada, săriră asupra lor Turcii şi Tătarii, care nu fusese departe de acolo. Răsboiul ţinù mult, în urmă fu învinsă oastea Voivodului. Abià scăpă

---

[1]) *Docum.* III. 2, 199. Depeşa din 4 Iunie. Că el trimeteà aceste vorbe la Ardeal, încă la începutul lui Mai, se vede din An. Fugger (III. 1, 266), unde împărtăşirea se găseşte tot în copia scrisorii dela 6 Mai din Alba-Iulia, cu puţine deosebiri, şi cu numărul de 11 mii de ostaşi ce ar aveà Mihai.

[2]) *Docum.* III. 2, 198. Depeşă din 28 Mai (cf. p. 508, unde locul trecerii Dunării este «sopra Nicopole»). Nu puteà fi tot ceata dela Plevna, cum crede Ambasadorul, pentru depărtarea locului, chiar dacă ar fi fost ceva mai târziu întâmplarea. Avem însă o ştire, după care vestea ei ar fi venit la Alba-Iulia încă la 4 Mai. *Docum.* XII, 258 nota 1. După toată părerea, veştile mestecate ale năvălirei acesteia şi a celei dela Plevna sunt, pe cari Barovius, 264, le cuprinde supt năvala nenorocoasă a 1.500 de ostaşi liberi de ai lui Mihai asupra Vidinului, pe care-l arseră şi jefuiră, dar fură isbiţi în urmă de o oaste turco-tătară din apropiere şi ucişi mai toţi în fugă.

www.dacoromanica.ro

ceva din călăreţi, pedestraşii periră. [1]) După Cronica ungurească, Dunărea ar fi trecut-o această oaste cu luntrile; după o «relaţie» publicată atunci la Roma: «în felul Tătarilor», adică în not. [2])

In Iunie până pe la jumătatea lui Iulie avù pace Mihai-Vodă — acu pare că ştià de aflarea lui Assan Paşa tot în apropiere şi cu puţină oaste [3]) —, şi nu mai ştim altă, decât că se aflà tot în schimb de vorbe cu Turcii, cel puţin aşà se auzià la Praga (che il Voivoda di Vallachia teneva comercio et trattatione con Turchi); [4]) după cum am văzut, că şi în Alba-Iulia se aflà, curând după aceea, un Ciauş pentru tocmeli de pace. [5])

Dacă le-au trimes şi 5.000 de galbeni pentru oaste, în chip de tribut, cum se raportà, tocmai în Decemvrie, din Constantinopol, şi dacă a primit în schimb steagul de Domnie, [6]) acum sau mai târziu, nu putem dovedì şi cu mărturii din parte contrară. Ci tot din partea lor spuneà un dragoman (poate prins la Agria?), pe la 20 Noemvrie, la Praga, că Mihai a trimes Marelui Stăpânitor doi oameni cu daruri, îndată ce văzù că se îndreptau către Transilvania armele turceşti, şi s'au închinat lui, primind steagul. [7])

Tocmai în primele zile din August (pe la 7), pe când trebuià să aibă ştiinţă sigură, că Assan Paşa a primit ordin de a urmà Sultanului la Belgrad şi că a trecut, la 30 Iulie, pe la Plevna, [8]) aflăm că o oaste de miliţie năimită, ce Voivodul o ţineà lângă sine —vreo 1.500 haiduci— iar trecù Dunărea,

---

[1]) *Cronica anonimă* 285—6. Datul de 6 Mai, luat dela expediţia ce urmează şi la noi îndată în text, ar puteà fi adevărat, numai cu cel pomenit în nota dinainte (*Docum.* XII, 258 n. 1) nu se potriveşte. Apoi ea nu povesteşte de o învingere nici la început, nici de Tătari nu ştie. Numai Barovius, 264—5, se împacă şi cu documentele şi cu Cronica noastră.

[2]) *Docum.* III. 2, 508; cf. p. 507 («all'usanza loro passarono a nuoto»).

[3]) *Docum.* XII, 269.

[4]) *Docum.* III. 2, 207, 30 Iulie, dacă nu e o repetire a ştirii de mai înainte. Pentru linişte, v. şi III. 1, 268.

[5]) *Ibidem.* III. 2, 208—9, 211, 212 (2 Aug. 7 şi 10 Sept.)

[6]) *Docum.* IV. 2, 222. Constpl., 25 Decemvrie 1596.

[7]) *Ibid.* III. 2, 226. Depeşa din Praga, 20 Noem. 1596.

[8]) *Ibid.* XII, 269—70. Scrisoarea Nicopolitanilor către «Craiul» Sigismund Báthory, August 1596.

www.dacoromanica.ro

prin părţile Brăilei, supt Căpitanul Francesco Călugerul (Calogierà) din Rettimo, care prădà şi arse oraşul *Baba* (Babadagul), ucizând toţi Turcii ce se aflau acolo. [1]) Dar, la întoarcere, cu vre-o sută cinci-zeci de care cu pradă şi mulţime de robi, fură ajunşi de o oaste cu mult mai mai mare de Turci, loviţi cu putere şi mare parte ucişi, nu fără greà perdere şi pentru duşman. Trei zile să fi ţinut lupta. [2]) După Cronica noastră, care nu se deosibeşte întru nimic de mersul arătat al întâmplării, numai n'are amănuntele de mărimea oştilor şi a prăzii, Comandantul haiducilor, ce făcură această năvală, s'ar fi chemat Velicico, şi întâmplarea s'ar fi petrecut la 16 Iulie, schimbând datul (cu al năvălirei din Mai), cum am zis. Iar locul, unde a fost ajuns Velicico de Turci, zice că se chemà Comisul. [3]) Insemnăm, că datul, socotit după calendarul vechi, s'ar apropià binişor de al documentelor. Indată după asta, la 24 August, sosià dela Mihai-Vodă vestea la Alba-Iulia, că trupele lui au prins 6 corăbii turceşti cu muniţii şi proviant, cari mergeau către Belgrad, au ucis 1.200 din oamenii, ce le păziau,— lucrurile le-au luat, iar corăbiile le-au cufundat. [4])

*

In curând însă alte griji şi necazuri aveau să turbure liniştea Domnului nostru şi Ţara lui.

---

[1]) Ştirea se găseşte într'o depeşă a Bailului din Constpl, căruia i-o împărtăşì, la 21 August, un compatriot al Căpitanului acestei oşti, negustorul Manoli Rodo din Rettimo. Acesta plecase, după Paşti, în Polonia şi se întorceà acum. *Docum.* IV. 2, 221 şi 70. V. şi n. urm.

[2]) Intâmplarea, cu adausul acesta, se vestiâ şi din Ţara-Românească la Alba-Iulia, unde sosià ştirea tot la 21 August, (ca şi la Constpl.) şì se spunea, că s'a petrecut înainte de 14 zile. *Docum.* III. 1, 269—70. Aici numărul haiducilor e de 1.300. La d-l Iorga, care tipăreşte din nou documentul, după Ms. italienesc din Viena, n-rul e 1 500. Cred că această mărime a corpului trebue să fie mai adevărată decât 15.000 din raportul din Constpl., care nu are ştirea priv. la înfrângerea Creştinilor. Că Turcii să fi fost 12 sau chiar 20.000, îmi pare iarăşi de necrezut. *Docum.* XII, 276; cf. ibid. p. 1259, Viena 2 Sept., fără arătarea localităţii prădate.

[3]) *Cronica an.*, 285.

[4]) *Docum.* III 1, 270 (Anale Fugger). Idem în XII, 276, într'o scris. cu cea dinainte cit., Viena, 7 Sept.

www.dacoromanica.ro

Se ştià că numai Feti Girai, fratele Chanului s'a dus să iea parte la războiul din Ungaria, şi se aşteptă cu siguranţă, ca însuşi Chanul, Gazi Girai, să urmeze poruncei Sultanului îndată ce nu mai erà îndoială de plecarea acestuia. Neştiindu-se pe unde vor trece, Românii şi Polonii erau îngrijaţi, fiecare pentru Ţara sa.

Ieremia-Vodă, care îl spionà, scrià, la 1 Iulie, Regelui polon, că are veşti dela prieteni din Tighinea şi Bialogrod, că o parte de trupe şi-a trimes-o Chanul înainte la Nipru, către Otciakow, având să vină şi el, îndată ce Turcii vor aduce luntri pentru trecut râul.[1]) La 8, Voevodul întăreşte vestea dată, iar la 12 August, el ştià, că Chanul şi-a serbat la 4 August Bairamul la Perecop, şi că până în trei zile aveà să plece spre Tighinea: «în ce parte se va îndreptà apoi, e greu de ştiut», şi Voevodul se temeà, că nici nu va puteà spune Regelui de cu vreme, «pentrucă mişcările lor sunt prea repezi.»[2]) Acelaş lucru îl scrià şi Mihai lui Pangratie Sennyei, Căpitanul Principelui transilvan (care sta cu oşti la graniţele răsăritene ale Ardealului), pentru a-l împărtăşì Domnului său şi la Praga.[3]) La 28 August sosià la Suceava Trimesul Chanului şi al Voevodului Ieremia, cu vestea, că până la sfârşitul săptămânei (care ar fi 3 Sept.) Chanul va fi la Tighinea.[4])

---

[1]) *Docum.* Supl. II. 1, 342—3. Suceava, 1 Iulie «1595». D-l Bogdan, editorul acestui volum, ne spune în notă, că «din copia acestui document nu se poate distinge bine, dacă data este 1 sau 2 Iulie», ceeace nu e nici o perdere pentru ştiinţă. Dar greşala cea mare e datul anului, care trebue să fie 1596 (nu 1595), pe care d-sa nu o bagă de seamă, cu toate că puteà şti, că la acea dată Ieremia nu erà Domn. Şi tipărit cum e, între documentele din 1595, ar puteà uşor trece nebăgat în seamă de istoric. Ba au putut aduce în rătăcire chiar istorici ca d-l Iorga, făcându-l să creadă, că Ieremia aveà «informatori ai săi la Tighinea şi Cetatea-Albă înainte de domnie». *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii-Albe,* Bucureşti, 1900, p. 214, nota 1.

[2]) *Ibid.* p. 391 şi 394. Acelaş lucru îl scrià, la 9, şi Bistriţenilor. XII, 271. Că scrisorile sunt datate stil nou, se vede din aceasta din urmă: «Dumineca trecută, 4 August, au avut Bairamul». Iar Duminecă, 4 Aug. 1596, e tocmai după stilul nou.

[3]) *Docum.* XII, 269. August. Deosebirea e numai, că locul unde s'ar aflà oastea Hanului e numit: Vazy, sigur o schimosire a Ossiei (=Otciakow).

[4]) *Docum.* Supl. II. 1, 395.

www.dacoromanica.ro

Curat în această zi de 3 Septembre (24 August st. v) un boier moldovean de lângă graniţele Ţăriii Româneşti — pe cât putem da cu socoteala, după cuprinsul scrisorii — vestià pe Mihai-Vodă, că a scris încă mai înainte boierilor lui: Logofătului Dimitrie şi Vornicului Dimitrie şi lui Bârzan şi lui Moldai şi Balaban, să fugă ei şi toată Ţara, că vin Tătarii. Domnul încă să le porunciască aceasta. Apoi, că are acum poruncă dela Ieremia-Vodă să-i scrie şi lui Mihai, că Chanul a ajuns la Todoreşti, că el, Ieremia, a făcut 6 poduri peste Nistru pe la Orhei, pentru ca Polonii şi Cazacii să-i poată venì într'ajutor, că el însuşi cu Moldovenii va tăbărî la Iaşi. «Dacă Măria Voastră aveţi o oaste, adauge scriitorul, atunci tăbărîţi cu ea acì la graniţe, căci am auzit că M. V. aveţi strânsă o mare armată, şi că vă păziţi bine; că ostaşii ce au stat la Buzău (Busouan) sunt încă acì: acestora să le scrieţi ce să facem». [1]) Trimiţând Mihai-Vodă aceste veşti, pe care el le credeà întocmai, Principelui transilvan, din Târgovişte 5 Septemvrie (st. n., se vede), dimpreună cu scrisoarea primită, mai adăogeà, că dela Todoreşti, unde singur a fost—vre-odată —, în trei zile Tătarii pot fi în Ţara Românească, şi cereà repede să i se trimeată trupe ajutătoare, care să meargă drept la Sennyei, de unde în grabă pot ajunge în Ţară. Şi, dacă el nu se va puteà apărà, va plecà însuşi pe drumul Buzăului (Bossa) să se întâlnească cu Sennyei. Mai cere şi bani pentru oaste, că poporul lui a fugit, şi dări n'are dela cine să scoată. El nu cere banii în mână, ci Principele să trimeată pe un nobil ales cu ei: dacă o fi lipsă îi va da, dacă nu, îi va aduce înapoi. [2]) Nu mai departe decât mânezi, el scrià în grabă Principelui, că într'adevăr Tătarii vin, dar poate că nu veneau din îndemnul lor, ci Ieremia Vodă i-a aţâţat. Ca dovadă pentru viclenia acestuia nu aduceà altă acum, decât că, din scrisoarea Raţilor (în care cu o ţi mai înainte nu băgà de seamă

[1]) *Docum.* III. 1, 275. Titlul: *Der Rätzen schreibens Copi an Michaely Wayda* (cf. p. urm: ...aus Rätzischen briefen so er überschikht»...) nu pare altcum îndreptăţit decât, dacă am socotì pe acei «Rätzen» ca pe nişte fraţi «Raţi», din Moldova. De încheiere are copia: «Datum den 24 August des altten Calenders, one stell und namen wer es geschriben.»

[2]) *Ibid.* p. 275—6. Scris. lui Mihai, în traducere nemţească. Târgovişte, 5 Sept.

www.dacoromanica.ro

nimic vinovat) poate vedeà, cum l-a ispitit, unde se află cu oastea, şi cum l-a spăriat să fugă. Dar adăogeà, că-i va trimete, în câtevă zile, printr'un fruntaş scrisorile unor Boieri, pe cari i-au prins în amestecături cu Turcii şi cu Ieremia-Vodă, cărora vreau să li-l vândă. Voevodul moldovean vreà anume, zice el, să pună în Scaunul Ţării Româneşti pe fratele său [Simion]. Boierilor le-a şi dat plata după fapte. [1])

Cronica Logofătului Teodosie care ştie bine şi timpul (curând după Sf. Marie mare), nu însă amestecul Vozii Moldovei cu ei, ne arată şi numele acestor Boieri trădători: Cel dintâi nu erà altul mai mic, decât însuşi Marele Logofăt Chesar (Cancelarius Kiessar), împreună cu fiul său, şi al doilea, iar un Boier de frunte, mai bătrân, Dumitru (Logofătul, sau Vornicul din scrisoarea «Raţilor»), care se află la oaste, lângă Dunăre, din spre Moldova. Toţi trei plătiră cu capul. [2])

Pe lângă aceste mărturii din partea lui Mihai, căci scrisorile, cu cari a prins pe Boieri nu ne sunt cunoscute — şi de bună seamă nici nu ni s'au păstrat—,avem o dovadă şi din partea lui Ieremia-Vodă de spionarea Voivodului român. E scrisoarea grăbită — mai mult câteva vorbe svârlite — către un Staroşte polon, în care îi spune, scurt înainte de venirea Tătarilor, că trimete îndată, în urma scrisorii primite, un om de treabă în Ţara-Românească, «să vadă ce face Mihai-Vodă şi cum sunt întocmite lucrurile lui», şi apoi repede să se întoarcă, înainte de a ajunge Tătarii [3]). In faţa acestor întâmplări, capătă mai mult înţeles ştirile, ce le avem încă de prin Iulie, că Ieremia-Vodă a trimes Hanului înainte, la Cetatea-Albă, 6.000 de pâni, 300 de boi, 700 de cai 2.000 de oi şi o trăsură frumoasă cu 6 cai, după cum însuşi Voivodul ar fi scris, la 7 Iulie, Principelui ardelean [4]). Lasă,

[1]) *Ibid.* p. 277—8. Scrisoarea lui Mihai, 6 Sept.

[2]) Walther, 37—8. Intr'un documeut din acest an, Fevr., publ. de d-l Tocilescu, în a sa *Revistă pentru Istorie* etc. v. IV, 1885, p. 542 sq, aflăm într'adevăr pe Kisar, Marele Logofăt, pe Dumitru fost Mare Logofăt, şi pe un Mitrea, fost Mare Vornic. Fostul Mare Logofăt pare a fi fost trădătorul.

[3]) *Docum.* XII, 268. Ieremia-Vodă c. Staroştele de Tykoczin (?), «Iulie-August» 1596.

[4]) *Docum.* III. 1, 268 sq. *(An. Fugger)*, Aus Kaschau v. 21 Iuli, şi aus Wien, 27 Iuli (după scris. din Alba Iulia 17 c.).

www.dacoromanica.ro

că erà dator la anumite dări, în urma învoielii din Octomvrie a. tr., şi e firesc lucru, ca să le trimeată acuma, când Chanul pornià spre Apus, precum e firesc, ca atât el cât şi Polonii să steà la pândă pentru a-şi apărà graniţele, cu toată prietenia legătuită cu Tătarii. Dar gătirea de poduri, ca Zamoyski să-şi treacă oastea în Moldova, şi apropierea lui de graniţele ei, fie şi numai cu 3.000 de ostaşi, către cari se adăugeau zilnic nuoi cete [1]), pe lângă câţi se aflau la Ieremia-Vodă, străini şi ai săi, ne dovedesc, că ei căutau nu numai să îndrepteze armele Tătarilor prin Ţara-Românească, în trecerea lor către Ungaria, ci erau gata şi de cuprinderea Ţării jefuite în urma lor. Şi vinovăţia Boierilor munteni şi judecata aspră, aruncată de Voevod asupra lor, îşi capătă tot mai multă întemeiere.

Prin descoperirea complotului la vreme, se zădărnicì planul duşmanilor. Mihai-Vodă îşi întărì îndată cu câtevà mii de oameni corpul de oaste, ce erà de pază la Dunărea de jos, unde se aflase şi boierul ucis Dumitru,—semn, că ştià de înţelegerea ce se aveà şi cu cei 6.000 de Tătari, mestecaţi cu Turci, ce locuiau în Dobrogea, şi de întocmirea, ca aceştia să năvălească mai întâi în Ţară. Şi când ei împreună cu 3.000 de Turci (după Cronică) într'adevăr trecură Dunărea, patru zile după uciderea boierului Dumitru, fură întâmpinaţi cu putere şi bărbăţie şi bătuţi bine. Tunurile şi muniţiile lor rămaseră Românilor.

Înţelegerea ce a fost între ei toţi iese cu atât mai bine la iveală, cu cât, tot atunci, o altă trupă de 3.000 de Turci (tot după Cronica Logofătului) trecù Dunărea, 4 miluri mai în jos, dar fu strivită şi ea de locuitorii marginilor, chemaţi

---

[1]) *Ibid.* 269. După scris. din A.-Iulia, 7 August. Cf. *ibid.* XII, 271 nota, ştire din Cracovia, 10 Aug.; şi 269 notă, tot din Cracovia 3 Aug.: «con buone forze». Fabuloase erau veştile ce le aduceà la Constantinopol un Grec, Manoli Rodo da Rettimo (cel ce povesteà de aşà zisele izbânzi ale Românilor la Baba), asupra oastei polone. Cancelarul stà la Cameniţa cu 70.000 de oameni, pe la Bender stă baronul Nessivasili cu alte 70 mii, amândoi gata să împedice trecerea Tătarilor în ajutorul Sultanului. *Docum.* IV. 2, 221.

www.dacoromanica.ro

de Căpitanii pichetelor de pază, nu fără perdere şi pentru ai noştri [1]).

Dacă amintirea acestor întâmplări nu ni s'a păstrat printre veştile, ce Domnul român trimeteà Principelui transilvan, o altă întâmplare, uitată de Cronist, i-o spuneà lui Sigismund, la Alba-Iulia, un Ragusan venit din Ţară, în zilele dinaintea lui 19 Septemvrie. Câteva sute de haiduci, povestià el, au trecut Dunărea şi au jefuit şi au ars însemnatul orăşel Chiprovaţ, cu vre-o 1.500 de case, aproape de Sofia, de unde s'au şi întors cu bogată pradă [2]).

Şi Sigismund erà atât de mulţămit cu isprăvile Domnului, cât socotì de cuviinţă a trimete Arhiducelui Maximilian (care tocmai se trăgeà cu oastea împărătească către Strigoniu dinaintea Turcilor, ce înaintau spre Agria), în tabără, prin solul său Kovácsóczy, între alte veşti şi încredinţarea, că «Mihai Vodă în Ţara-Românească se ţine foarte bine: el e un prea cinstit cavaler, iubitor de Creştini şi generos (ein hochanstendiger grossmutiger Christliebender Rittersmann), în a cărui credinţă Măria Sa până acuma nu s'a îndoit, şi nici acum n'are pricină să se îndoiască: ci mai vârtos are mare temei să îl laude» [3]).

De altă parte, frica de Tătari încetase acum. Văzându-se păcăliţi în socotelile prietenilor lor, ei şi aceştia hotărîră să întrebuinţeze alt mijloc de înşelăciune. Căci fără îndoială e o scornitură a lor vestea, ce o trimeteà Mihai, la 12 Septemvrie, la Alba Iulia, şi pe care dânsul o credeà: că Tătarii s'au întors înapoi (după cum i s'a spus cu adevăr), fiindcă Moscoviţii au năvălit în Ţara lor. Totuş el ţine bună pază din spre Moldova. Vestea fu crezută şi de Principele, şi el nădăjduià, că astfel Mihai va puteà da cu atât mai bun ajutor Bulgarilor, ai căror Delegaţi au plecat dela Principele la 15

[1]) Walther, 38—9. Deşì nu sunt dovedite printr'alte izvoare aceste întâmplări, le putem crede, dată fiind dreptatea tuturor istorisirilor Logofătului, unde le putem controlà.

[2]) *Docum.* III. 1, 270 (*An F.*), după o scrisoare din *A. I.* 19 Septemv. După aceeaşi scrisoare, aceeaşi veste trimeasă Ducelui de Parma, *ibid.* XII, 277 nota.

[3]) Insemnare a lui N Gabelmann, care se află în tabără, în ziarul său de război (Diarium bellicum), cu data de 16 Sept. *Docum.* XII, 234.

www.dacoromanica.ro

Septemvrie: Se aşteptà mult dela ei, că ei spusese lui Sigismund (care puteà acum plecà în linişte la Oradea şi de acì la Agria), că stau gata ascunşi prin păduri, în număr de 30 de mii, şi au arme ascunse în pământ, numai să li se trimeată câţivà ofiţeri buni, care să-i poarte. Acelaş lucru îl spuneà Raguzanul sus pomenit despre Albanezi, cari aşteaptă şi ei în munţii Hemului după ajutorul făgăduit de Principele, ca să izbucnească în răscoală [1]).

Dar ştirea despre întoarcerea Tătarilor [2]) în stepele lor se dovedì în curând mincinoasă. Chanul sosì la Nistru cu hordele sale, dar, auzind de izbânzile proaspete ale lui Mihai, el nu cutezà să intre deodată în Ţară-i, ci trămese întâi Deputaţi, însoţiţi de boieri de-ai lui Ieremia-Vodă, care poate se făceà a nu ştì cele ce se petrecuse, şi se arătà doritor de bine lui Mihai: erà ca să-l îmbie cu pace. Mihai se încrezù în cinstea Tătarului, şi în mijlocirea vecinului de un sângo cu sine, doar i trimisese Chanul şi doi Tătari fruntaşi să steà chezăşie, cât và ţine tocmeala. Misiunea fu respunsă cu alta românească, cu care să se învoiască asupra punctelor păcii. Şi Mihai primì cele ce i se cerură la întoarcerea acesteia: să-i dăruiască «o anumită sumă de bani» («honorarii loco») şi să-şi împrăştie oastea, pe care o ţineà cu grea cheltuială a Ţării. In schimb i se făgăduià, prin tari legături scrise, pace vecinică din partea Chanului Gazi Gerei şi din a Sultanului, cu care îl va împăcà—nici grije să n'aibe—Sangeacul de Chilia şi Cetatea Albă, şi-i va câştigà iertare de toate greşelile lui. Doar erau chiar Ciauşi împărăteşti cu oamenii de treabă, aşezaţi, cum arătau să fie Trimişii Chanului [3]). Aceste tocmeli trebuie să se fi făcut în a 2-a ju-

---

[1]) *Docum.* III. 1, 270 (*An. F.*) Scris. din A. I. 19 Sept. Scrisoarea, ce Delegaţii bulgari o aduceau cu sine, e de sigur cea cit. mai sus, publ în v. XII, 269—70, din partea «unor Bulgari din Nicopoli».

[2]) Alte motive sunt date într'o scrisoare din Viena, 28 Sept., pentru întoarcerea lor acasă, după ce au stat mai multe zile lângă Nistru. *Docum.* XII. 278.

[3]) Walther, 39—40 Chanul e numit: «Zahn, Kerai Tatar Han». Sigur în loc de «Zahn» trebuie citit Gazi (sau Kazi) etc. Ni se spune anume, că erau şi «*Turcarum Regis* et Procopensis Hordae Principis *nuncii*»,... pe când, în traducerea românească, oamenii Sultanului sunt lăsaţi afară.

www.dacoromanica.ro

mătate a lui Septemvrie şi în prima săptămână din Octomvrie, cum iese din şirul întâmplărilor.

Prea curând avù Mihai-Vodă să vadă cât a greşit, când s'a încrezut atâta în Tătari, de şi-au slobozit oştile năimite. Bine erà, nu-i vorbă, pentru a le întărì credinţa lor (a Tătarilor) în sine, şi pentru greul ce erà dela ostaşi pe Ţară.

Dar ce erau să facă cei 200 de Cazaci, ce fură puşi de pază în drumul Tătarilor, în preajma Galaţilor [1]), după cum se pare, oricât de buni Căpitani aveau: Cocea, Chireţchi, Siemanovschi, Bileţchi? Ori socotià, că aceştia puteau hărţuì duşmanul cât de puţin, până ce le-ar sărì într'ajutor voinicii dimprejur şi până ce ş'ar fi chemat tot poporul dela culesul ţarinei la arme? Dar chiar această ceată îl părăsì în ceasul de încercare. Ei îşi lăsară posturile şi plecară acasă, fără veste. Numai 40 de inşi alergară să vestiască Domnului goana lor şi a Ţării de turbatele horde ale Tătarilor [2]).

Aruncând lui Mihai. că nu i-a plătit banii tocmiţi, până la terminul legătuit, Chanul năvălì în Ţara-Românească: fiindcă nu se puteà întoarce fără pradă, credem, şi fiindcă socotià să facă o bună slujbă Sultanului şi să se poată curăţì de vina, că nu s'a dus la războì în Ungaria, ceea-ce n'a putut face, după cum se credeà, de frica intrării Muscalilor în Ţara lui krîmleană (pentru a cărei apărare se zice că-şi lăsă cele mai bune cete), [3]) şi de grija oştilor moldovene şi polone, aşezate la graniţele de către Tătari.

Până ce Mihai-Vodă să-şi adune o oaste, ei se vărsară ca un potop peste Ţară, tocmai în părţile ce-au rămas mai scutite de Turc anul trecut. Ei jăfuiră Brăila, Buzăul şi Bucureştiul, abià răsărit la viaţă nouă din cenuşa de an, ar-

[1]) Avem o mărturie, că Chanul arse acest oraş moldovenesc, dacă cumvà nu-l va fi ars la întoarcere, când poate n'ar fi avut timp, că fugeà cum nu-i plăceà. *Docum.* Supl. II. 1, 402.

[2]) Afară de Cronica Logofătului (păstrată în Walther), ce ne serveşte de izvor pentru toată această năvală a Tătarilor, acest fapt e adeverit şi de Bielecki însuşi, cu puţină îmfrumseţare, că adecă, întorcându-se din «recunoaştere», n'au găsit pe Mihai, căruia nu-i rămăsese decât 50 de Cazaci, nicăiri. *Doc.* Supl. II. 1, 400

[3]) *Docum.* III. 2, 219. Praga, 1 Nov.

www.dacoromanica.ro

seră şi dărâmară satele bogate şi pline de lume, pustiiră rodul adunat al câmpiilor mănoase şi stricară faţa blândă a dealurilor cu viile coapte. In sfârşit, cu mare pripeală, Mihai îşi putù strânge 6.000 de voinici de Ţară, şi grăbì să le iasă nainte, dar nu erà chip de a prinde la luptă cete răzleţe mai mici. Că Tătarii nu plecau după pradă decât în număr de mai multe mii, şi tot în aretul grosului hordei: ei dau repede fuga acì, când vedeau, că se apropie ai noştri. In mijlocul câmpului, un General priceput nu puteà stà cu atât de puţini luptători în faţa celor vre-o 10—30 mii de sălbatici [1]): Mihai trebuì să-şi caute un razim la spate şi acesta erà «cetatea» (civitas), adecă oraşul Gherghiţa pe Prahova, la Meazăzi-Răsărit şi în depărtare de 26 kilometri de Ploieşti [2]). Până acì se trase cu oastea dinaintea lor: fie că aveà întărituri pe acea vreme oraşul, fie că e potrivit pentru apărare prin desimea râurilor şi toată aşezarea locului, precum şi pentru uşurinţa tragerei înapoi la Târgovişte. Dar şi muniţii de războiu mai multe trebuie că aveà Domnul acolo: ştim, că la întorsul din bătaie, în anul trecut, în acest loc se despărţì de el Principele transilvan; şi mai mult e de crezut, că erà în ochii Voivodului o poziţie de războiu, vrednică de a fi văzută de un prieten, decât că pe acolo ar fi dus drumul mare dela Bucureşti la Braşov. In sfârşit, poate că şi pe atunci se ţineà acolo ca şi în Ploeşti şi Măneşti un corp statornic de călăraşi de Ţară: Ştim, că aceştia făcură, la a. 1624, o revoluţie împotriva Domnului de atunci, Alexandru Coconul. [3])

---

[1]) Numărul îl luăm din depeşa Ambas. veneţ. după veşti din Ardeal. *Docum.* III. 2, 219: El spune, că 30 de mii venise în Moldova, dar numai 10000 intrară în Ţară. Ieremia-Vodă însă într'o scris. c. Zamoyski, nu spune, că ar fi rămas nici unul înapoi. *Docum.* Supl. II. 1, 400. Vestitorul Ducelui de Parma scria, la 4 Nov., după ştiri sosite prin curier expres, că numărul lor e de 40.000, toţi tineri, călări. *Doc.* XII, 282. Tot 40 de mii are şi Szamosközy. IV, 61.

[2]) Depărtarea o luăm din *Marele Dicţionar geografic* şi poziţia: pe amândouă laturile Prahovei.

[3]) Pentru aceasta, *Cronica anon.* 310. Anul nu e dat de Cronică, şi istoricii l'au pus pe 1623. Eu cred, că a fost cu prilejul venirei Tătarilor, supt acest Domn, care se întâmplă la 1624. *Docum.* Supl. II. 2, 528 şi

www.dacoromanica.ro

Dar Tătarii nu cutezară să steà la luptă. Ci mulţumindu-se cu cele 30 de mii de robi şi cu prada ce au luat din Ţară, timp de 8 zile, cât se frământară pe pământul ei, îşi luară drumul către stepele lor înapoi, [1]) urmăriţi de oastea lu Mihai până la Dunăre, suferind şi ei în fuga aceasta perdere de aproape 2.000 de oameni. Alte vre-o 2.000 periră la trecerea Dunărei, înecându-se. La 16 Octomvrie, Curierul lui Mihai vesteşte biruinţa Domnului asupra lor la Alba Iulia, pe unde treceà, pentru a merge în tabăra delà Agria, la Principele. [2]) Că a «trebuit să părăsiască» Ţara «din pricina turburărilor ivite în oştile tătare de frica lui Mihai», o adevereşte însuşi Chanul, într'o scrisoare către Ieremia-Vodă. [3])

La 24 Octomvrie Chanul îşi rădică tabăra dela «Hârştov», subt care am puteà înţelege Hârşova din Dobrogea, şi pentru potriveala ce este cu fuga dovedită a Tătarilor peste Dunăre, potriveală şi cu drumul drept ce puteau luà în lungul Prahovei şi al Ialomiţei. Plecă de acolo către casă, având să-şi ia drumul, după cum spuneau spionii lui Ieremia, cam înapoi peste Tecuci, cale «ce-o urmase înainte»; aşà că îl făceà să gândească şi la o întoarcere asupra Ardealului sau

---

IV. 2, 404. Szilágyi, *Bethlen politikai levelei* (Budapest 1879), p. 406—9 (pe această scrisoare a lui Bethlen către Căpitanul Secuimei îmi sprijinesc mai ales credinţa mea).

[1]) Walther, 39—43. Numărul robilor pare a fi prea mare. Cf. pentru faptul invasiunei tătare şi timpul ei, fără celelalte amănunte, izvoarele din nota urm. şi Barovius, 282—3.

[2]) *Docum.* XII, 280. Alba Iulia, 16 Oct. şi III. 2, 219, (depeşa Amb. venet.) Praga, 1 Nov. După aceste izvoare, de aproape înrudite, Mihai li-ar fi dat o luptă straşnică Tătarilor, cari erau «multe mii», şi numai după aceea ei ar fi dat fuga, fiind ucişi în luptă şi înecându-se în Dunăre vre-o 7000 de oameni (după veştile aduse de primul Curier al lui Mihai: 2 şi 2 mii). Alţi informatori din Praga scriau de 8 mii ucişi de Români, 2—3 mii înecaţi. *Docum.* III. 1, 271 şi XII, 282, 1259 sq. Or cât de natural pare a fi, ca Tătarii să fugă după perderea unei lupte, totuşi am trebuit să urmăm Cronica Logofătului, care are atâtea amănunte, şi nu puteà să nu ştie, cum s'au întors Tătarii. Ca să dăm oareşcare dreptate şi documentelor, am luat în socoată şi perderile. V. şi scrisoarea lui Ieremia c. Regele Polon, 26 Nov.: Chanul, după ce a făcut mari pagube Ţării-Româneşti cu fer şi foc, de ce ea îşi va aduce aminte multă vreme, a eşit. *Docum.* Supl. II. 1, 405, şi An. Fugger III. 1, 271.

[3]) *Docum.* Supl. II. 1, 408, «scris la Maiac, 20 Decemvrie».

www.dacoromanica.ro

asupra lui Mihai, ceeace nu se adeverì. De sine însă n'aveà frică Voivodul, aşà că prietenia lui cu Chanul iese la iveală şi din această împrejurare. Mai mult încă se lămureşte înţelegerea între ei din scrisoarea pomenită a Chanului, unde se desvinovăţeşte, că, cu tot dorul de a-i slujì şi mai bine, a trebuit să-l părăsească din pricina ştiută. Apoi că i-a trimes înapoi robii moldoveni [1]). Mai departe Ieremia scrie Cancelarului, că «toate trupele turceşti, câte se află dincoace de Dunăre se împreună în Ţara-Românească,» şi că ei zic: «Vom pustii această Ţară cu foc, de la munţi până la Bucureşti.» [2])

O oaste turcească dincoace de Dunăre nu ştim să fi mai fost, decât garnizoanele ce vor fi avut Sangeacii din Bugeac (adică din Chilia şi Cetatea Albă), pe unde aveà de gând să ierneze şi Chanul. [3]) Destul că, altă nenorocire mai mare nu mai venì pe capul lui Mihai: ajunge pustiirea ca de foc şi de apă, ce suferì până'n inimă sărmana Ţară-Românească de Tătari. Şi măsurile de apărare ce le luă Bocskay, în lipsa Principelui, [4]) şi ajutoarele ce se trimeseră lui Mihai din Ardeal supt povaţa lui G. Borbély şi B. Mindszenti [5]) nu erau altă decât: «după ploaie chipineag.»

*

O răsplată însă trebuiau să-şi ia şi oştile lui Mihai, şi prădăciunile suferite trebuiau răzbunate cât de puţin. Acum eră timpul, ca el să-şi aducă aminte de îmbierile Bulgarilor de a se resculà, făcute înainte de venirea Tătarilor, de făgăduinţele, ce le va fi făcut atunci, şi de îmbărbătările lor din partea lui Sigismund, care le deţese şi 2 steaguri [6]).

---

[1]) *Docum.* Supl. II. 1, 408.

[2]) *Ibid.* 400. Ieremia Vodă c. Zamoyski, Suceava 27 Octomvrie.

[3]) *Ibid.* 405.

[4]) *Docum.* XII, 280. Poruncă Bistriţenilor. A. I. 17 Oct.

[5]) Barovius 283. In An. Fugger, l. c. p. 271, Borbély poartă numele Barbel Ianusch. Ar fi deci altul, nu George B. dela Lipova. Altfel Ambasadorul venet din Praga scrià, că însuşi Mihai le cerù, «pentru a se împotrivì şi altora [Tătari], ce se află la acele graniţe, dacă ar vreà să treacă prin Valachia în Ardeal». Depeşa cit. dela 1 Nov. III. 2, 220.

[6]) *Docum.* III. 2, 223—4. Depeşa Amb. ven., Praga, 13 Nov. Incă atunci ei făgăduise să se răscoale, la întoarcerea Sultanului din Ungaria, aşà

www.dacoromanica.ro

Având şi ajutorul lui Borbély cu Unguri, Mihai într'adevăr se hotărî a trece Dunărea, la Nicopol. Plecară după sărbătoarea numelui său [1]), 8—18 Noemvrie, şi trecură repede râul, de bună seamă pe şăici şi pe plute, în număr de 12 mii, după Cronica Logofătului (de şi numărul pare cam prea mare) [2]). Turcii din oraş sunt ucişi şi curând e stricată şi o întăritură de lângă cetate. Apoi se apucă de baterea ei cu tunurile Ştim că, şi până acum ai noştri nu făceau multă ispravă la cetăţi. N'aveau tunuri mari. Se vede totuş, că ceva stricăciune începuse să facă şi cetăţii, cât se îngrijia Sângeacul de a o puteà ţine până la sfârşit. Căci ni se spune, că el trimise daruri strălucite lui Mihai: veşminte de mătase, ţesute cu aur, blăni de samur, zece cai de cei mai frumoşi, înşăuaţi şi cu frâuri toate argintuite bogat, îmbiindu-l cu pace. Şi ce erà mai mult de cât toate, Turcul se făgăduià a-şi pune toată truda pe lângă Sultanul, ca, iertându-l pentru toate cele trecute, să-l întăriască pentru totdeauna în Domnie, pe el şi pe fiul lui. Numai să nu întărâte mai mult mânia Inălţimei Sale, care tocmai trece, ziceà Sangeacul, pe drumul Sofiei, venind din Ungaria. Cumpenind toate acestea şi gândindu-se la bătaia ce ar puteà lua dela oştile ce veniau dela Agria, despre a căror biruinţă tocmai acum aflase şi el, ca şi la neputinţa lui de a bate cetatea, Mihai se învoì la legătura de pace. Aceasta încheiată, se întoarse apoi îndată acasă, încă pe la sfârşitul lui Noemvrie. [3]) Aşa că expediţia n'avù alt capăt, decât prădarea

---

află acum Veneţianul. Dar dânsul erà convins, că răscoala nu se va mai face acum, după căderea Agriei. Cf. şi p. 226 sq., pricinile cele mai proaspete ale nemulţămirei lor cu Stăpânitorul turc.

[1]) Walther, 43.

[2]) Ar fi pe lângă cele 6.000, de care ni s'a spus mai sus că şi-a adunat în pripă împotriva Tătarilor, încă 6. Nu credem că ajutorul unguresc putea fi mai mare de vre-o 2—3 mii, când ştim, că Principele însuşi abià putù duce la Agria 8—10 mii. Şi că de-ai lui Mihai s'ar fi adaus mulţi în urmă, încă e puţin probabil.

[3]) Walther 43—44, care are cele mai multe amănunte, expediţia fiind altfel adeverită şi de documente. Inceputul bătăii el îl pune pe «XII calend. Noemb». Ştim din cele mai multe date ale lui, că nu se pricepeà mult la cronologie, încurcând cât de bine datele. Socotind plecarea după 8—18, am puteà ticlui o datare originală a traducătorului astfel: 12 die post Calendas Nov. (cum bine înţeles nu se numără!). Şi acest dat apoi

www.dacoromanica.ro

orașului Nicopol (ca toate celelalte plimbări peste Dunăre), după cum ea se adevereşte şi din Constantinopol, unde e socotită ca o răsbunare pentru pagubele aduse Ţării-Româneşti de un Beglerbeg — noi vom înţelege, de Tătari, întocmai cum a eşit şi din cercetarea noastră [1]).

Cum mergeà Domnul dela Dunăre spre Târgovişte, în fruntea oastei, însoţit de 6 Căpitani, urmat de 50 călăreţi, la oarecare depărtare, şi apoi de oaste, întâlnì într'o dimineaţă 2 Turci fugari. Prinşi, ei mărturisiră, că în apropiere, vre-o 500 de Turci prădează şi ard satele. Voivodul se repede cu cei 6 prieteni asupra lor, ucide, spune mărturia domnească, cu mâna lui 14 inşi, ca un Viteaz ce erà, pe urmă, ajutat de ai săi, mai omoare o mulţime şi pe ceilalţi îi sileşte să fugă [2]). O mică isbândă, — destul de mare pentru a-i înoì şi păstrà încrederea soldaţilor, pentru a deşteptà în inimile ţăranului dintr'un colţ de Ţară nădejdi frumoase şi dorul de a-şi ascultà pe Domnul. Acum Voivodul îşi aruncă sabia în teacă: erà cel din urmă, care îşi luà cvartirul de iarnă, şi între duşmani şi între prieteni...

In chipul acesta se apropià de sfârşit cu bine un an început cu bine, care totuşi n'a fost lipsit de cumplită perzare şi pentru Domn şi pentru Ţară.

Curăţise Mihai-Vodă Ţara-Românească de Turci, pe când treceà întâiul său an de Domnie. Le arătase puterea braţului său, în al doilea, când veniau să-l răpună, aprinşi de dorul răsbunării, şi-i făcuse să beà apa Dunării, fugind de frica sa

---

ar trebui să-l luăm în stil vechi: Am avea deci 13/23 Nov., dat tocmai potrivit. Căci, la 9 Decemb., Ambasadorul veneţian din Praga puteà raporta fapta împlinită: «che alquanti Turchi a Nicopoli dai Valachi erano stati tagliati a pezzi». *Docum.* III. 2, 227. Şi aceasta cu expresa desminţire a veştilor, răspândite mai înainte, de o lovitură mare, dată Turcilor dincolo de Dunăre de Bulgarii uniţi cu Mihai-Vodă şi Ianoş Borbely, *Docum.* III. 1, 271 (cu toate că, la acest loc, se repetă, şi la 2 Dec., întărirea acelei veşti, trimise din A. I., încă la 14 Nov.). Barovius 283—4.

[1]) *Docum.* IV. 2, 222. Constp., 25 Dec.; v. şi p. 70. In 7 Nov. se raportà, tot acolo, de planul Turcilor de a bate Târgovişteа [Strigovizza], dar, că au fost rupţi de Mihai, — ceeace tot la Tătari se rapoartă. Dela August înainte, avem foarte puţine şi neînsemnate veşti din Constpl. (cel puţin în Colecţia Hurmuzaki).

[2]) Intâmplarea e povestită numai de Cronica Walther, 44—5.

www.dacoromanica.ro

şi a aliaţilor săi. Işi rescumpărase de odată şi dela prietenul din Ardeal, supt a cărui pajură se luptară, preţul scump cu care-şi plătise ajutorul: neatârnarea Ţării sale. In afară câştigase atâta, la cât trebuià să rămnească o minte cumpănită, după starea în care se aflà Ţara. Erà vremea să caute, ca ea să-şi vie în fire înlăuntru. Erà lipsă de pace. Dar o Ţară mică nu are chezăşia ei în puterile proprii, nici când e linişte împrejur. Cu atât mai puţin, când armele zăngănesc în apropiere, şi când ea are un puternic vecin vătămat de o parte, şi de alta — neprieteni din lăcomie.

Pe cel dintâi trebuià să şi-l îmbune acum Mihai-Vodă. Şi l-am văzut, dela început, cercând să intre în voia Sultanului, încercare, ce prinse. Candidatura lui Radu Mihnea la Tronul său, ce-i pricinuì un moment de grijă, erà mai mult o răsuflare de ciudă a lui Sinan, care făcù pe Sultanul să-i deà rangul peţit,—şi, nesprijinită de nimeni cu braţul, se stinse, chiar înaintea morţii Albanezului, ce ţineà a cincea oară Marea Vizirie. In urmă avù pace de Turci. Năvălirile ce făcură mai ales cete năimite, haiducii, în Bulgaria şi Serbia erau mai mult pentru a nu-i ţineà în şedere şi spre a le mulţămì pofta de pradă,—poate şi pentru a aduce aminte Turcilor, că nu e lipsit de apărare. La nevoia de dat socoteală, Domnul puteà aruncà — pentru ochi — asupra *lor* vina: puteà zice, că au trecut Dunărea fără de îngăduinţă. Iar cea din urmă, bătălia lui însuşi, la Nicopole, erà răzbunarea pentru năvala Tătarilor. De altă parte, amarul acesta mare, ce ajunse pe biata de Ţară, nu putem crede că se făcù la îndemnul Sultanului, ori cât ar zice Chanul aceasta [1]). Năvala lor fu ticluită cu Polonii şi Ieremia-Vodă, şi în nădejdea de a-şi spălà Chanul vina, că nu a urmat oastei Marelui său Stăpân în Ungaria, pe lângă setea de jaf, după cum am văzut. Şi dovadă avem: că de răsplată îl mazilì Sultanul pe Kazi-Gherei, şiretul făr' de credinţă,— în acelaş timp, pe când lui Mihai îi trimeteà steag de Domnie [2]).

Prin aceasta se întărià învoiala Domnului cu Sangeacul dela Nicopol (se vede, că nu mai erà Mihnea Turcitul acolo), se încununau stăruinţele lui diplomatice la Constantinopol,

[1]) *Docum. Supl.* II. 1, 408. Scrisoarea lui către Ieremia, 20 Dec. 1596.
[2]) *Ibidem*, aceeaşi scrisoare. Walther, 43 şi 45.

www.dacoromanica.ro

în acest an, şi ni se dă semnul politicei lui viitoare. Urgia Tătarilor, perderile Creştinilor în Ungaria, neputinţa cu nici un preţ de a-şi îndulcì inima acră a lui Zamoyski, care purtà politica polonă, şi a satelitului polon din Moldova, care-i rânjà voie bună [1]), toate îl mânau pe Mihai către aceeaşi ţintă. Cu atât mai vârtos că ea erà urmărită şi de singurul său prieten apropiat, şi până acum singur cu fapta, Sigismund Báthory. Totuşi de Creştini n'ar fi voit să se lapede, dacă mai erau să facă cevà. Aceasta trebuià să ştie acum mai întâi.

CAP. VIII.

Vizita lui Mihai-Vodă în Ardeal, şi misiunea lui Mihalcea la Praga, însoţind pe Sigismund. Ajutoare împărăteşti şi legături cu Bulgarii. Steag dela Sultanul şi planul cuprinderii Moldovii. Contractul pentru lăsarea Transilvaniei lui Rudolf. 1597.

Popoarele nu doresc nimic mai mult decât pacea binecuvântată: păzitoarea vieţii şi a averii omului şi ocrotitoarea muncei lui aşezate pentru trai. Ele ostenesc repede supt greutatea războiului şi-şi uită amarul robiei de mai nainte, dacă libertatea cea nouă nu le-a adus numai decât şi uşurarea traiului. Fie mântuitorul cât de curat, ele nu-l urmează mult timp pe aceeaş cărare, dacă vijelii neaşteptate strică azi iarăşi o parte din lucrul de ieri. Şi totdeauna se vor găsì nemernici, cari, pentru câştigul lor, vor zice, că vina tuturor nenorocirilor e povăţuitorul, şi a celor de peste fire şi a celor din răutatea şi necredinţa oamenilor.

N'avem mărturii să spună, întru cât Mihai-V. se află în această stare faţă de poporul său. Ştim însă că, pe timpul dietei ardelene dela 30 Noemvrie — 8 Decemvrie, Miniştrii Împăratului erau foarte ingrijaţi, «ştiind că acele popoare [Ardelenii], înspăimântate, nu vor lipsì a-şi pune toată truda pentru a-l

[1]) Cronica Walther, spunând, că Chanul tratează cu Mihai, «prin mijlocirea lui Ieremia, care nu cunoşteà celăiele ascunse ale Tătarului», adauge de Cazacii cari au părăsit pe Mihai, şi vreau să treacă prin Moldova în Polonia (cf. despre asta *Docum. Supl.* II. 1, 400), că: «ei fură duşi din porunca zisului Voivod (Palatini) la Hotin în cetate», p. 39 şi 42.

www.dacoromanica.ro

hotărî [pe Principele] la împăcarea cu Turcii» [1]). Şi Ardelenii nu suferise nimic din cele ce suferise Ţara-Românească: nici războiul nu se bătuse pe pământul lor până acuma, nici paharul amar al năvălirei Tătarilor ei nu îl băuse. Numai dările lor se sporise dela 1 fl., cât erà de obicei în timp de pace, la 3 florini «de fiecare poartă». Ce e drept, dieta votă dările cerute, arătându-şi încrederea ce are, că Maria Sa nici de aci nainte nu va lipsì întru nimic Creştinităţii şi Ţării [2]), din ce va fi cu putinţă, cu toate că vorbe de abatere dela această politică s'au schimbat [3]).

Mai mult decât o astfel de stare a sufletelor pe Mihai îl chinuià încetineala, cu care se purtà războiul din partea Împăratului şi a Principelui trasilvan, şi lipsa lor de izbândă. Oşti de 60 de mii de oameni să fie bătute de Turci; cu atâtea ajutoare de bani şi de oameni câte primià Transilvanul şi să nu câştige nici o bătaie,... pe când el singur, din al său, cu puţin ce-o fi fost peste 10 mii, a putut ţine pe Sinan în loc. Din trei ani şi jumătate, de când îşi măsurau puterile, numai anul Călugărenilor să fie încheiat cu cinste pentru Creştini? Asta trebuià să-i clatine credinţa în tăria Împăratului şi să-l facă să şuşnească de jale după banii şi oştile lor: Ce minuni ar putea el face cu jumătate din atâtea mijloace! Starea asta de morţăire Mihai n'o mai puteà purtà: dorià, ori să se apuce odată şi Impăratul de un război straşnic, cu toată inima şi bărbăţia, ori — să se încheie pace cu Sultanul [4]).

Pentru aceste pricini, ca să îndemne la una sau la alta, şi să se aleagă odată într'o parte, Mihai alergă la Alba Iulia, îndată după Crăciunul catolicesc, luând cu sine numai 2—3 boieri, între ei pe Banul Mihalcea şi pe Radu Buzescu. Dacă a fost chemat de Sigismund, cum scrie Cronica pământeană ano-

---

[1]) *Docum.* III. 2, 228. Depeşa Ambasadorului veneţ., Praga, 24 Decb.

[2]) *Mon. com.* Tr. IV, 101 sqq. punct 1 şi 2 din hotărârile dietei.

[3]) *Chr. Fuchsio-Lup.-Olt.* p. 128, nota 218: Comitia... în quibus de pacificando Turca multa a Proceribus sunt acta. Cf. depeşa Ambas. ven. d. Praga, 20 Ian.: dela Curtea Principelui se scrie, că vasalii lui se scuturâ, fiindcă Impăratul n'a plătit anul tr. toţi banii legătuiţi pentru 4.000 ostaşi, «per persuaderlo di accomodarsi cogli inimici»... *Docum.* III. 2, 230.

[4]) Acest: sau război adevărat sau pace, în sufletul lui Mihai acum, ni-l mărturiseşte şi Szamosközy, IV, 98.

www.dacoromanica.ro

nimă şi cea a Ungurului Barovius, «ca să afle de dreptatea lui Mihai-Vodă» după «pâra mincinoasă» ce s'a fost primit dela nişte neprietini, «cum s'a lăpădat Mihai-Vodă» de «Crai» şi «s'a împrietenit cu Turcii,» [1])—asta nu se poate dovedi şi cu mărturii de documente. Destul că, el n'aşteptă sosirea steagului dela Sultanul, ci plecă la Ardeal, [2]) îndată ce se însănătoşă de boala năprasnică ce-l cuprinsese, după întoarcerea din Nicopol, boală, ce înspăimântă un moment pe toţi la Curtea din Praga, «fiindcă se socoteà perderea aceasta (dacă erà să urmeze) de foarte grea, având în vedere marea vrednicie ce a. arătat-o, acum de curând, cu împedecarea trecerii Tătarilor în Ungaria şi cu voinţa de a ţineà bărbăteşte la partea Principelui Transilvaniei şi a Creştinătăţii» [3]). Trebuì să se hotărască a face acest drum în grabă până «la Principele, pentru a se vorbì cu el cu capăt, ca împreună să vadă de slobozitul Ceauşului acasă, şi de neprimirea steagului cu vre-o îndreptăţire oare-care, ca să treacă timpul cu vorba şi cu făgăduinţele, după cum au mai făcut şi altă dată, în asemenea prilejuri» [4]).

Luni, la 20/30 Decemvrie 1596, Mihai-Vodă intrà în Alba Iulia cu parada unui adevărat Domnitor. Jumătate de mil afară de oraş îi eşise înainte, după Barovius, până la Saxo-

[1]) *Cronica anon.* 286. Barovius 286: ne quid se [Principe] absente Mihael .. de foedere cum Turcis ineundo tentaret, missis nunciis Albam eum evocat.

[2]) Rezultă din faptul, că steagul venì după Crăciun, cum spune Cronica Walther, 45, pe când mergerea lui în Transilvania, nearătată de această Cronică, s'a întâmplat înainte de Crăciun, cum vom vedeà îndată.

[3]) *Docum.* III. 2, 228–9. Depeşe veneţ. Praga 6 şi 13 Ianuarie. Analele Fugger încă notează, după scrisori din A. Iulia, 11 Decemvrie: «Der Mihael Weyvoda, inn der Wallachey, ist gefärlich krannckh. Gott welle Inue wider [a]vfhelffen». *Docum.* III. 1, 271.

[4]) Vorbele sunt iar dintr'o depeşă a Ambasadorului veneţian, care în tot timpul acesta (cum ne vom mai adeverì îndată) e foarte bine informat de tot ce se scrie dela Curtea Transilvanului. Numai atâta nu iese bine la iveală din vorbele Ambasadorului, dacă steagul sosise la plecarea lui Mihai sau nu: «sopraggiunto da questo accidente» (de trimeterea steagului). Tot aşà nu pare, că Mihai să fi fost «apucat pe neaşteptate de această întâmplare,» socotind că stătuse cu ei de tocmeală pentru împăcare, mai înainte, ceea ce ştie şi Ambasadorul. Praga, 20 Ianuarie. *Docum.* III. 2, 229—30.

www.dacoromanica.ro

polis, adecă Orăştia, (dacă nu cumvà va înţelege scriitorul Sebeşul săsesc) din ordinul Principelui, nobilimea ungurească din Ardeal cu vestimentele ei atât de arătătoase — căci venise multime în Capitală, de sărbători [1]). Dela Curte erà trimes Sennyei Pangraţie, Marele Postelnic, cum zice Cronica noastră anonimă, cu mulţi Nemţi călări, şi 40 de «cucii» (trăsuri), [2]) cari vor fi fost ale baronilor eşiţi spre întâmpinare, în marea lor parte, gândim. După ce se odihnì de călătorie, a 2-a zi fu primit de Principele. Intăi se vorbiră numai amândoi; apoi, «după felurite cuvântări şi cumpeniri», se trecù în adunarea Senatului. In faţa acestuia Voivodul zise, «că a venit cu deosebire pentru a îmbărbătà şi a rugà pe Alteţa Sa, să mâne înainte războiul, propunând ca loc al lui Ţara-Românească, ca una care e mai aproape de inima Impărăţiei turceşti; de unde, învingându-se, s'ar puteà face cele mai mari câştiguri, iar la întâmplare de nenorocire, Creştinătatea ar suferi mai puţină pagubă, decât alt undeva» [3]). Cuvântul lui Mihai, plin de dor de luptă mai departe, ţinut în faţa Senatului ardelenesc, ori cât de firesc este în gura lui, pare a fi fost hotărât cu Prinţul înainte, în cuprinsul lui, pentru a întări pe Ardelenii săi, ce şovăiau în ţinerea cu Nemţii, şi vreau să se abată iarăşi către Turc. Mai mult înseamnă, când cereà, ca războiul să se strămute în Turcia, cu Ţara sa ca punct de mânecare al oştilor creştine. Căci alta nu trebuie înţeles supt «sedes belli» (scaunul de război) în Ţara-Românească: doar nu erau s'aştepte duşmanul înlăuntru.

La războiul din Ungaria Mihai-Vodă nu puteà luà parte: trebuià să steà acasă să-şi apere Ţara. Şi erà lăsat pe sine; puţinele ajutoare ardelene ori nu veniau de loc, când le cereà, ori veniau preà târziu. El dorià lupta, şi război de cucerire în Turcia singur nu erà în stare să poarte: totul se mărginià la năvăliri după pradă pe pământul duşmanului. Şi erà un plan foarte potrivit acum, de a se începe lupta,

---

[1]) Avvisi nuovi di Alba Giulia del Mese di Genaro.., tip. la Roma, 21 Marzo 1597, în *Docum.* III. 2, 513.

[2]) Cronica anonimă 286. Rangul lui Sennyei îl avem întărit şi de Barovius: «Aulae Magister,» adecă Mareşalul Curţii, după cum ne tîlcueşte şi M. Costin fiinţa acestei slujbe. *Arhiva istorică* (a d-lui Hăjdeu), I, 170.

[3]) Citatele Avvisi.

www.dacoromanica.ro

unde s'a oprit anţerţ. la hotarele dunărene ale Ţării-Româneşti. De atunci încoace războiul din Ungaria a fost fără de noroc, cum fusese şi înainte de 95. Şi poate erà mai bine pentru toţi, să se svârle în inima Turciei. Una, sau câtevà cetăţi din Balcani în mânile Impăratului puteau cântărì de două ori atâta, la încheierea păcii, cât cele din Ungaria. Şi pentru a ţine în frâu garnizoanele turceşti de aici nu trebuiau lăsate tocmai multe arme înapoi. Dar încă, dacă socotim, că se puteà străbate până la Adrianopol şi mai departe, cum poate aveà nădejde Domnul nostru, şi cum credeau Creştinii toţi din Ţara Turcului, dela Dunăre şi până la Ţarigrad! Căci aceştia erau foarte aprinşi de dorul de răscoală, şi Mihai aveà legături, cu jurământ încheiate, cu Mitropolitul din Târnova, Dionisie, [1]) poate din timpul, când fù, înainte cu o lună, la Nicopole; şi el câştigase şi pe Arhiepiscopul de Adrianopol pentru planul, ca ei să se răscoale, şi Domnul le va venì într'ajutor. Şi în curând îi vedem sguduindu-se de vestea, că Mihai s'ar puteà împăcà cu Turcii [2]).

I se răspunse Domnului nostru din partea Ardelenilor, că într'adevăr nici ei nici Impăratul nu se vor lăsà de război, dar că rămâne în voia acestuia de a hotărî, unde să se poarte: In formă de sfătuire se învoiră cu toţii, că e bine să se poarte atât în Ungaria, cât şi în Ţara Românească: In Ungaria din partea Impăratului, şi dincoace din partea Românilor şi a Transilvănenilor, ajutaţi cu bani şi cu oşti de Impăratul şi de Papa. Nu ştim apoi, dacă îndată acum, sau în zilele următoare, se desbătù asupra numărului de oameni, câţi ar trebuì să fie în Ţara Românească: câţi ar putea dà Voevodul, câţi Principele, şi câţi s'ar puteà năimì, având bani din afară.

---

[1]) *Docum.* III. 2, 243. Lettere di Dionisio Vescovo de Bulgari al Vaivoda di Vallachia, dt. Nicopol 19 Martie :...«io scongiuro Vostra Magnificenza... che voglia applicarsi a quella congiuratione et a quelle parole con le quali V. M. ci diede il suo giuramento. Noi ad ogni ora siam pronti a servirla... et.. osservaremo il nostro giuramento in tutti i ponti. Aceeaş scrisoare în lătineşte şi ceva prescurtată în nemţeşte în *Docum.* XII, 292.

[2]) *Ibid.* XII, 290. Scris. lui Dionisie Rali, Metropolit de Târnova, din Nicopol, 12 Martie. Cf. şi scris. de nainte.

www.dacoromanica.ro

Voivodul îmbià, că va ţine, pe tot timpul războiului, cu cheiltuiala sa, o mie de lăncieri şi o mie de infanterişti archibugieri (puşcaşi); pe lângă aceştia, dacă i s'ar dà bani, ar aflà 6 mii de călăreţi şi 6 mii de infanterişti: călăreţul cu 5 taleri pe lună şi infanteristul cu 4, socotind în aceşti bani şî «provisiunile Căpitanilor şi ale slujbaşilor» (offciali). Deputaţii Principelui ziseră, că Transilvania ar fi ţinut la războiu 2.500 de lăncieri călări şi tot atâţia infanterişti; dacă li s'ar dà bani, ar puteà şi ei plătì 6 mii de călăreţi şi 6 mii de pedeştraşi cu preţul de sus. Papa, Impăratul şi Regele Spaniei ar avea să deà aceşti bani. Pe deasupra, ziceau ei, că ar fi trebuinţă de 4.000 de infanterişti Italieni, ce să-i deà Papa, şi 12 bombardieri; iar dela Impăratul, de 3.000 de infanterişti Valoni şi Burgundezi, 2.000 de călăreţi archibuzieri Valoni, o mie de Raiteri (călăreţi Nemţi) şi 20 de bombardieri. Tot dela Impăratul li-ar trebuì 20 de tunuri, pe lângă cele 60 ce le are Principele şi Voivodul şi 200 de măji de praf. Mai îmbià în sfârşit Mihai-Vodă, dacă se va adunà o astfel de armată plătită în Ţara-Românească: 13 mii de infanterie şi cavalerie de Ţară, contingentul ce-l dà poporul său, îndatorat la oaste («13^{m} tra fanti et cavali comandati») şi haiduci de Ţară («et venturieri del paese»). Şi spuneà, că are atâtea bărci gata pe Dunăre, cât ar puteà trece deodată 10 mii de oameni—ceea-ce pare binişor mai mult, decât ne-am aşteptà, ori câte bărci va fi luat dela duşman în aceşti ani de luptă, — şi că va face şi un pod, dacă va fi înştiinţat la vreme. [1])

Mihai-Vodă rămase mulţămit cu această înţelegere, mai ales că Principele i făcù făgăduinţă tare, «că va împărtăşi totul Maiestăţii Sale Impăratului, şi va îngriji, ca să se facă această expediţiune cu puteri comune». In ziua de Anul nou, după Calendarul gregorian, Voivodul i trămese Principelui piei de ţebelin (soboli, în graiul Moldovenilor), foarte frumoase, pentru două ţoale, şi felurite bucăţi de atlas şi de ştofe de Damasc; iar Sigismund din partea sa i dăruì argintărie de masă, în preţ de 3.000 de taleri.

---

[1]) *Docum.* III. 1, 508—9. Punctuaţii trimese «Di Albagiulia 4 Gennaio 1597», nu ştim cui. Au fost găsite în Arhivul Mediceu (Florenţa).

www.dacoromanica.ro

La 2 Ianuarie st. n. sosì în Alba Iulia un Ceauş, trimis de Marele Vizir Ibraim, care fu primit mânezi, la Ajunul românesc, în faţa Voivodului. Prin scrisoarea ce aduse, Marele Vizir îndemnà pe Principele la pace, cu frumoase făgăduinţe, spunându-i, că Stăpânul său a scos din Domnie pe Chanul Tătarilor, punând în locu-i pe fratele lui, de pedeapsă, fiindcă a pustiit Ţara-Românească, în contra voinţei şi a poruncilor sale. Cu acesta Principele schimbă numai câtevà vorbe şi-l îndrumă la Cancelarul său Jósika, dela care primì numai un răspuns nehotărât. Incă înainte de plecarea Ceauşului, sosirá scrisori dela Paşa Timişorii, cerând 2 paşapoarte pentru alţi doi Ceauşi, ce veniau dela însuşi Sultanul. Sigismund îşi dete învoiala să vie; dar i primì şi-i licenţiă ca şi pe cel dintâi.[1])

Intr'aceea Mihai-Vodă plecase, încă la 5 Ianuarie, a doua zi de Crăciunul nostru [2]). Ca cea mai însemnată isbândă a vizitei lui în Ardeal poate fi socotită învoiala Principelui, ca un om al lui să-l însoţească la Praga, unde acesta se gătià de plecare. Vom pricepe greutatea diplomatică ce trebuì Mihai să învingă, dacă ne vom aduce aminte de piedicile, ce i se puseră în cale la 1594, ca să nu poată intrà în legături nemijlocite cu Impăratul, şi dacă vom vedeà truda pusă de Principele în urmă, pentru a zădărnici isprăvile, la cari va ajunge Ambasadorul lui Mihai îndată.

La 12 Ianuarie Sigismund plecă de nou la Praga [3]) cu o aleasă însoţire: cu Cancelarul Ştefan Ioşika, Gaspar Kornis, Episcopul D. Napragy, Mareşalul Pangratie Sennyei, Nic. Apaffi ş. a. [4]), şi, din partea Domnului român, Banul Mihal-

[1]) Citatele Avvisi în *Doc.* III. 2, 513.

[2]) Datul ni l'a însemnat Khevenhiller Fr. Chr. in ale sale «*Annales Ferdinandei*» (tip. Leipzig 1721), 1578—1637, contimporan, scriind lucrurile ce ne privesc, în mare parte, după «relaţii» contemporane, «*Zeitung*-urile acelor vremi, şi astfel greşind, bine înţeles, foarte adeseori întâmplările şi datul lor. V. t. IV, coloana 1760. După Cronica noastră anonimă, Mihai ar fi stat 10 zile la Principele. Ne-am apropià de acest dat, dacă am socotì şi drumul în acele zile, deşi ar trebui atunci să fi fost făcut cu mare iuţeală. Insemn, că datele Cronicei sunt prin aceste locuri greşite. Aşà ea are pentru descălecarea în Belgrad: Decemvrie 9 an. 7106, adecă 9/19 D. 1597.

[3]) *Chronicon Fuchs.-Lup.-Olt.* p. 128.

[4]) Barovius, 286—7.

www.dacoromanica.ro

cea [1]), neamul său, care mergeà «pentru a face cunoscut Impăratului din gura lui dorinţele acelui Voivod». La 15 Fevruarie traseră la Bömischbrot (Bemişbrot), 4 miluri de departe dela Praga, unde stătù şi întâiaş dată Principele, înnainte de a i se face primirea sărbătorească. In aceeaş zi ajunse acolo Archiducele Maximilian, şi-şi petrecură bine împreună, mergând şi la vânătoare. Luni sara, la 17 Februarie, la încheerea carnevalului, îşi făcù Principele ardelenesc intrarea cu paradă în Praga, eşindu-i iar Curtea înainte şi Impăratul primindu-l afară de odaia sa—cât i îngădue rangul—, cum îşi primeà şi fraţii. Apoi fu dus la apartamentele gătite pentru el [2]).

Ambasadorului veneţian Principele i spuneà, în audienţa ce-i deţe în întâia săptămână a şederii sale la Praga, ceeace se spuneà la toată lumea şi ce se ştià dela vizita lui Mihai-Vodă în Ardeal: «că a venit, ca să afle voinţa hotărâtă a Maiestăţii Sale şi pentru a-l rugà, că, dacă vreà să continue răsboiul cu duşmanul, să se hotărască a-l purtà mai cu căldură, să-şi scoată oştile în tabără mai de timpuriu şi să se arunce înainte în inima (nelle viscere) statelor lui» [3]). Decât să poarte şi mai departe răsboiul «aşà încet , maî mult apărându-se, şi fără nici un spor, aflà acelaş martor, peste câtevà zile, că a zis Principele în tocmelile sale, e mai bine a face pace cu Turcii, pentru a cărei mijlocire s'a şi imbiat el însuşi [4]). Şi la vizita de adio, ce-i făceà în ziua de 5 Martie chiar Sigismund Ambasadorului, el dovedià cu mărturisirea sa, că vestitorii martorului nostru i spuseseră adevărul întreg: «M'am îmbiat încă să tratez pacea universală cu Turcul», [5]) zise oaspele între altele.

Cu acest prilej, Principele mărturisià şi ceeeace nu spusese, când Veneţianul îl cercetase, îndată după venire, dar

---

[1]) *Cronica anonimă*, p. 287 : «pentru tocmelele ţărilor», e tot ce scrie ea despre această misiune.

[2]) Avvisi nuovi... et altri avvisi di Praga, di 24 Febraro, tip. in Roma «à dì 21 di Marzo 1597», în *Docum.* III. 2, 513—4.

[3]) Depeşa din 24 Febr. *Docum* III. 2, 231.

[4]) *Ibid.* p. 233. Depeşa de la 3 Martie.

[5]) *Ibid.* 235. Praga, 10 Martie.

www.dacoromanica.ro

ce acesta aflase de la informatorii săi încă atunci.[1]) «Văzând eu aceste neajunsuri şi această slăbiciune» (anume, că nu i se dà decât un răspuns nehotărât la cererea lui de un ajutor mai mare, care nici anul trecut nu i se dăduse după făgăduinţă), «m'am hotărât», zicea el, deschizându-şi par-că inima, «să-mi predau Ţara Maiestăţii Sale Impăratului, pentru a-l încredinţà de cea mai bună a mea voinţă şi pentru a-i arătà ca Creştin, tot dorul inimei mele pentru slujba Creştinătăţii»... «dar n'a voit s'o primiască»[2]).

In faptă gândul de a-şi părăsì Ţara erà lucrul de căpetenie, ce-l adusese acum la Praga, cum ştià, dela început. Veneţianul. Nu atâta lipsa ajutoarelor făgăduite, pe cari le avuse în măsură destul de însemnată, ci neputinţà de a face vre-o ispravă împotriva Turcilor, şi bătaia ce suferì dela ei împreună cu oastea împărătească, ca şi tragerea nobilimei sale către Turc îl aduse la desnădăjduire. Dar mai pre sus decât ori-ce, turburà sufletul acestui Ungur fălos, cum sunt ei cu toţii, viaţa sa în căsnicie, care cu mult înainte, îndată după ruşinea dela Timişoara, i stârnise gândul, să fugă departe de Doamna şi de Ţara sa.

La 24 Septemvrie 1596, plecà din Tuşnad la Praga duhovnicul Principelui, ca să lucreze pentru despărţirea lui de Principesa Maria Cristina şi pentru a-i face cu putinţă părăsirea Domniei Ardealului. «Dumnezeu ştie», scrià Carrillo, în dimineaţa acelei zile, «cu ce inimă întristată şi amărâtă plec în acest drum, cât mă necăjesc, văzând, că prin această faptă, Serenitatea Voastră se răstoarnă din culmea, la care a fost înălţat prin mila lui Dumnezeu»..... «Nici eu nici nimenea din ai săi», adăugeà el mai jos, «nu vom puteà îndreptăţì această faptă înaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor, căci pe lângă aceea, că toţi suntem convinşi, că nu e o slăbiciune din fire, ci de făcătură (non naturae defectum, sed maleficii esse)»[3]):... «Serenitatea Voastră n'ar trebui să caute despărţirea, câtă vreme Serenitatea Ei e îndestulită, după

[1]) *Ibid.* III. 2, 231. Praga, 24 Febr.

[2]) *Ibid.* 235. Depeşa dela 20 Martie.

[3]) Şi Ambasadorul veneţ. scrià (la 3 Martie): che la principessa si ritrovi tuttavia intatta, ossia per naturale difetto del Principe, ovvero di-

www.dacoromanica.ro

cum într'adevăr este, să rămână ca o soră» [1])... Anume, Principele nu-şi puteà împlini datoria bărbătească, şi acest greu al inimei sale îl făceà să dorească cu sete a fi totdeauna departe de ea. Aceasta pare că erà şi pricina de căpetenie, pentru care el vreà să se lase de stăpânirea Transilvaniei. Căci, scrie Ministrul Rumpf cătră Mama Principesei: «Lucrurile Principelui Transilvaniei, puse aici în tocmeală, n'au avut nici odată vre-un fundament drept, cinstit şi statornic, căci pe lângă aceea, că nici într'o dimineaţă nu aveà părerea din seara trecută, dar toate discursurile şi toate planurile lui aveau de ţântă, ca el să nu fie acolo, unde e prea milostiva Doamnă, şi ea nu, unde e el. Indată ce băgà de seamă, că Serenitatea Ei ar fi să facă o călătorie la Serenitatea Voastră, atunci nu numai nu erà sătul de Ardeal, ci se făceà aşà de neînduplecat în condiţiile lui de a părăsì acea Ţară, cât aveam destul de a ne minunà de aceasta» [2]).

Alături de starea nesuferită a vieţii lui familiare ne desvelesc cuvintele lui Rumpf şi toate greutăţile ce Miniştrii Împăratului întâlnirà în tocmelile lor cu Transilvanul, care dorià în fiecare dimineaţă altceva. Intre cererile lui nemăsurate, făcute cu graiul, ne-au păstrat rapoartele Ambasadorului veneţian lucruri ca acestea: Inainte de a se face schimbul Transilvaniei cu Ţări ce i-ar dà Împăratul din ale sale, ori, dacă Împăratul nu s'ar învoì nici decum la schimbul îmbiat de

---

cono molti, per impotentia accidentale causata da *malie. Docum.* III, 2, 234. Cf Illésházy, p. 37: «diavolul îl fermecase încă la cununie pe Principele cu drăcie, ca să nu poată fi împreună cu nevasta sa.»

[1]) Scrisoarea e publicată de Szilágyi în al său *Carrillo diplom. működése,* p. 66—7, Tasnadini, 24 Sept. 1596 Pare că nu e adevărat ce scrie Szilágyi, Carrillo (text), p. 24, nu ştim după care isvor (e îndoielnic dacă şi aci se rapoartă estrasele din scrisorile Marii Cristinii, citate acolo mai jos, după alte spuse), că Principele ar fi băgat de seamă numai 3 zile nainte de cununie neputinţa sa. Căci eu cred, că trebuie înţelese ca o arătare a svonului asupra acestui fapt cuvintele scrise de Mama Principesei Ministrului Rumpf, cu luni de zile înainte, îndată ce auzì, că Rudolf i-a făgăduit lui Sigismund fata, anume: că trebuià aşteptat să se vadă, dacă e Vlădică sau popă, «ob er pischof oder padter, wie man sagt, ist». Hurter, Ferdinand III, t. III. 324 (la Reissenberger p. 8).

[2]) Rumpf c. Archiducesa Maria de Austria, Praga, 2 Apr. 1597, în *Magy. tört. Tár,* XXIII, 160, sq. (=Szilágyi, *Carrillo* 72—73).

www.dacoromanica.ro

Principele, cereà acesta, să i se deà 12 mii de soldaţi plătiţi şi 120 de mii florini, pe lună, timp de opt luni, ca să ocupe Solnocul (lângă Tisa, departe spre Apus de graniţele ardelene) şi Timişoara, şi să le lipiască de Transilvania; prin aceasta s'ar înoda legătura cu Ungaria [împărătească], şi Agria şi Iaurinul (Rabul) n'ar mai puteà fi ţinute de Turci [1]). Adecă nici mai mult nici mai puţin: Pricipele vreà, ca Împăratul să-i ajute a scoate dela Turci Ungaria sa (cea împărătească), pentru Ungurii stăpânitori în Ardeal, precum s'au câştigat în zilele noastre, pentru Ungurii stăpâni în Regat, Ardealul cârmuit de Împăratul: aceeaşi politică de strângere a Ungurimei, odată, în jurul Albei-Iulie, altădată, a Buda-Pestei. Săvârşind acestea, ar părăsi apoi Ardealul şi «ar purtà războiu într'una cu Turcii, ca un Căpitan al Maiestăţii Sale şi al oastei lui». Se înţelege, minunaţii de acestea nu puteau decât să îngroziască pe Miniştrii Impăratului, şi să-i facă să creadă mai mult în tragerea inimei lui de a se împăcà cu Turcul, îndată ce va ajunge acasă [2]).

Pe hârtie puneà Principele cereri, asupra cărora se puteà stà de vorbă şi pe cari Impăratul le făgăduià, în mare parte. Astfel că, în al doilea răspuns [3]) la punctele principale, i se făgăduià din partea lui Rudolf: 1) Decoraţia spaniolă «Lâna de aur», care i se şi dete, în ziua de 5 Martie [4]). 2) Pentru ordinul teutonic, a cărui dare nu stà în puterea Maiestaţii Sale, nici a Marelui Magistru Maximilian [5]), se va hotărî în urmă, ce resplată să i se deà. 3) Ducatele silesiene Oppeln şi Ratibor i se vor dà, îndată ce Transilvania va fi predată, şi nuoi sarcini nu se vor pune pe ele. 4) Impăratul se va gândi şi la o cuvenită răsplată (compensatio) pentru provinciile Pardubitz şi Brandeis, cari încă nu pot fi date. 5) I se va păstrà titlul

---

[1]) Rapoartele din 24 Fevr. şi 3 Martie. *Docum.* III. 2, 231—3.

[2]) Aceleaşi rapoarte.

[3]) Primul împreună cu cererile încă e tipărit de Szilágyi, în *Carrilo*, 67—70.

[4]) *Docum.* XII, 294, n. 1. şi *Sárospataki Krónika* în M. Tört. Tár, IV, 58, însă acì cu datul de 6 Martie.

[5]) Asupra alegerii lui de M. Magistru la 1336, v. Dr. W. Erben, *Die Frage der Heranziehung des Deutschen Ordens zur Vertheidigung der Ungar. Grenze*, Wien 1894, p. 31—37.

www.dacoromanica.ro

de Principe al Impărăţiei. 6) Va fi scutit de sarcini cum s'a zis. 7) I se va dà deosebită ocrotire. 8) Impăratul va îngriji ca toate să se împlinească. 9) Principesa să-şi păstreze toate bunurile ce i s'au dăruit de Principele, fie că va rămânea ea în Ţară sau nu. Şi despărţirea de ea va mijloci-o la Papa şi la Archiducesa-Mamă [1]). Dar, până ce s'ar îndeplini aceste puncte, şi Principele ar părăsi Ardealul, trebueà ca Impăpăratul să se legătuiască a-i da un anumit ajutor, atâta, cu cât s'ar fi putut îndestulì, dacă erà să mai steà împotriva Turcului. In loc de aceasta, spuneà el Ambasadorului veneţian, la pomenita-i vizită dela 5 Martie, doauă ore după ce se despărţise de Impăratul, a primit dela Miniştriii acestuia răspunsul foarte nehotărât, că Maiestatea Sa nu va lipsì de a-l ăjutà, şi de a face tot, ce va fi cu putinţă, răspuns, pe care preà puţin temei poate pune,—«şi eu ştiu, adăogeà el, cum stau lucrurile mele, şi ce îndatorire am faţă de poparele mele».

Se despărţì deci foarte nemulţămit,—după cum spuse fără înconjur şi Generalului Bisericei catolice, Giovanni Francesco (Aldobrandini), care tocmai sosì la Praga, şi avù o întâlnire cu el, — şi lăsă tot atât de nemulţămită Curtea şi cu frica mare, că va face cât de curând pace cu Turcul [2]). Ba Sigismund ţinù să-şi arăte toată supărarea chiar printr'o necuviinţă: Scrisorile împărăteşti, ce însoţiau pe cele sosite dela Mama Principesei, scrise pentru a-l desbate dela gândul despărţirei [3]), fură găsite, după plecarea Principelui, întâmplată în ziua de 7 Martie, [4]) nedesfăcute, în camera

---

[1]) Szilágyi, *Carrillo* 70—71.

[2]) Doua depeşi din 10 Martie ale Veneţianului, *Docum.* III, 2, 235—6.

[3]) Acest cuprins al lor, ce se poate bănuì puţin şi din mărturia lui Rumpf, care povesteşte întâmplarea (v. n. următoare), iese limpede la iveală din a 2-a depeşă dela 3 Martie a Veneţianului:... «perche erà nota all'Arciducessa Maria questa instantia [de despărţire], ella non ha mancato di prevenir con officii l'animo di Sua Maestà Cesarea perchè al Principe sia risposto, come sara fatto, diversamente dalla sua espettatione.» *Doc.* III. 2, 234. Cf. şi scris. lui Rudolf c. Arhid. Maria, în care i făgăduie «tot sprijinul posibil» pentru fata ei. 28 Mart. *Arh. C. Hung.* conv. an. 1597.

[4]) *Docum.* III. 2, p. 235.

www.dacoromanica.ro

Cancelarului Transilvaniei, «împotriva a toată omenia şi respectul» cum bine zice Ministrul Rumpf [1]).

De bună seamă că Jósika «îşi va fi avut partea sa» la nesfârşitele şovăiri ale Principelui, cum socoteşte Rumpf [2]), şi la neputinţa de a tratà cu el; şi într'un timp al tocmelilor Miniştrii cereau, ca un frate al Cancelarului, «mult iubit» de Stăpânul său, să rămână chizaş pentru cele ce vor legà împreună [3]), dar de sigur că suntem în drept a ne mirà de mintea şi inima unui Domn, care îşi găsià plăcerea, chiar în acest an, a ferbe oauăle de cioară, şi a le pune napoi în cuib, ca să le clocească atâta, până ce le cădeau penele [4])

Totuşi Principele transilvan nu se depărtă dela Praga aşà, fără nici o făgăduinţă hotărâtă, cum ziceà. Cel puţin aşà scrià Impăratul fratelui său. Matthias, căruia i trimiteà în estras cele ce au statorit împreună. După acest raport, Maiestatea Sa s'a învoit, să dea lui Sigismund 6.000 de ostaşi (anume 2.000 călăreţi şi 4.000 pedestraşi), cari să fie până la sfârşitul lui Mai la hotarele Transilvaniei. Cât priveşte «ajutorul de bani dorit», Impăratul aveà de gând (Seyen derowegen der genedigsten *Intention*), să-l întrebuinţeze de-a dreptul în Ţara Românească şi Bulgaria, cu condiţia însă, ca, dacă duşmanul s'ar îndreptà împotriva Transilvaniei cu grosul puterei sale, acel ajutor dat Românilor să-i poată fi de folos şi ei, la care întâmplare Maiestatea Sa ar poruncì şi oştilor sale din Ungaria de sus, să-i sară într'ajutor. Dacă însă Transilvănenii şi Românii ar fi scăpaţi de primejdia din partea duşmanului, şi acesta s'ar îndreptà împotriva Impăratului, atunci, la cerere, şi ei să vină cu cât vor puteà într'ajutor.

---

[1]) Citata-i scr. d. 2 Aprilie, în Szilágyi, *Carrillo*, 73 (M Tört. Tár XXIII, 161). E o tâlmăcire preà de tot îndulcită a întâmplării, când Szilágyi scrie, în textul său la *Mon. com. Tr.* IV, 9, că Principele «plecă înapoi aşà de în grabă şi lăsându-şi atât de puţin timp pentru pregătire [de drum], încât Cancelarul său Jósika a lăsat (viszszahagyta) nedesfăcută în odaia sa cea din urmă resoluţie a Impăratului». Şi natura acestei resoluţii» pare-că nu o înţelege, căci nu i-ar zice resoluţie.

[2]) *Scris.* cunoscută.

[3]) *Docum.* III, 2, 233.

[4]) Szamosközy, IV, 68, fapt pomenit «dintre alte petreceri» ce-şi căutà rincipele, pe când se afla în Gyógy.

www.dacoromanica.ro

Cu această resoluţie împărătească au fost sloboziţi acasă Principele transilvan şi Deputaţii [Românilor şi Bulgarilor], se zice la sfârşitul primei părţi a acestui «extract» din 20 Martie, spunându-li-se totuş, că Impăratul va trimite la dieta transilvană, ce aveà să se ţină curând, «Deputaţi,... pentru a se tocmì şi legătuì cu capăt» [1]).

*

Ambasadorul veneţian, totdeauna bine cunoscător de toate, nu ne spune, că tocmelile s'ar fi purtat cu Banul Mihalcea şi cu Principele la olaltă, cum s'ar părea din extrasul pomenit înainte. Ori cum va fi fost, Deputatul lui Mihai-Vodă rămase la Praga şi după plecarea năprasnică a Transilvanului, pentru a se trudì, să poată duce mai bun capăt acasă. «Cere ajutor de oaste sau de bani pentru Mihai-Vodă, şi se gândesc aici în orice chip să-l îndestuliască cu cevà» (e pensano qui di darle in ogni modo qualche soddisfatione), scrie Contarini la 10 Martie [2]). Iar la 3 a lunei, înainte de plecarea lui Sigismund, scrià, că omul Voivodului cere bani, pentru a se împotrivi Tătarilor şi a se apărà de Turci, «îmbiindu-se de a oprì duşmanul şi a face multe isprăvi bune, împreună cu Principele sau deosebit de el, în serviciul Maiestăţii Sale» [3]). De sigur, că dorinţa de a slujì Impăratului deosebit (separato) nu se puteà face decât tot în deosebi de Principele. Intr'adevăr, «Valacul rămas la această Curte în numele lui Mihai-Vodă», scrie acelaş Ambasador la 17 Martie, «îşi continuă tratăţiunile sale, şi eu am auzit din bună parte, că el mai tratează în ascuns, din însărcinarea Bulgarilor, şi treaba răsculării lor, hotărîtă (concertata) cu suspomenitul Voievod, lunile trecute, îmbiindu-se ei de a se mişcà

[1]) *Docum.* III, 1, 278. Extract u. Bericht der Sibenbürg. Walach. u. Bulgarischen Sachen. Ambas. ven. zice, la 10 Martie, că s'a răspândit vorba, că Impăratul vreà să crească în orice chip proviziile făgăduite anul trecut, cu 5 mii de taleri pe lună şi 4 mii de soldaţi (peste cei 6 mii ai capitulaţiunii); apoi pomeneşte de ordinul Impăratului către oastea din Ungaria de sus, pentru întâmplarea, «quando la carica delle genti ottomane piegasse alla rovina di quella provincia». *Docum.* III 2, 235.

[2]) *Docum.* III. 2, 236.

[3]) *Ibid.* p. 233.

www.dacoromanica.ro

şi de a prinde armele împotriva Turcilor, îndată ce li s'ar da vre-un ajutor de oaste din această parte. Şi aici au de gând a-i trămete 3 sau 4 mii de soldaţi cu cuvântul, că se duc la Voivodul spre a se împotrivì Tătarilor, ca [apoi], împreunaţi cu oştile Voivodului, să poată întări pe Bulgari şi să facă în acea parte o voinicească resistenţă duşmanilor». [1])

Inţelegerea avută cu Bulgarii o cunoaştem şi va mai fi vorba de ea îndată. Tocmai în acest timp scrià îngrijorat Capul lor, Metropolitul de Târnova, să-i deà capăt Voivodul, dacă într'adevăr face pace cu Turcii, cum se aude. [2])

Deşi Ambasadorul veneţian vorbeşte într'una numai de un «Valac», se pare, că erau la Praga, în timpul tocmelilor lui, şi Delegaţi bulgari. Căci se zice la începutul extractului pentru Arhiducele Matthias, ca şi în scrisoarea însoţitoare a Impăratului, că, pe lângă Principele Transilvaniei «s'au aflat aci şi diferiţi Deputaţi din Ţara-Românească şi Bulgaria» [3]). De asemenea se pare, că Mihai mai trămese în urma lui Mihalcea şi alţi Deputaţi. Căci avem o scrisoare a Arhiducelui Maximilian către Voivodul Mihai, dată din Neustadt 21 Martie, în care i spune, că n'a putut fi mijlocitor pe lângă Impăratul, cum s'a rugat, fiindcă erà plecat dela Praga, şi Delegaţii lui l'au întâlnit în cale, dându-i acolo scrisoarea; dar nădăjdueşte, «că vor fi câştigat cele cerute, pentru trebuinţa lucrului şi firea timpului» (eos, pro rei ipsius necessitate, ac temporis huius qualitate, postulata impetrasse non dubitamus). [4]) Aşà s'a şi întâmplat, dacă cele îmbunate s'ar împlinì. La 24 Martie Veneţianul scrie în sfârşit, că «Valacul a plecat cu multe făgăduinţe de bani şi de oaste, pentru ca Bulgarii să se poată resculà şi apucà armele împotriva duşmanilor» [5]).

Pentru «îndeplinirea» acestor făgăduinţe, şi «ca să le toc-

---

[1]) *Ibid.* p. 237. Depeşă din 17 Martie.

[2]) V. mai sus şi *Docum.* XII, 290—91. Scrisoarea Metr. Dionisie Ralli, 12 şi 13 Mart. v.

[3]) Extractul cercetat mai înainte: «sich... auch danebens underschidliche Abgesandten aus der Wallachey und Bulgaria alhie befunden». *Docum.* III. 1, 278, 280.

[4]) *Docum.* XII, 294, 21 Martie.

[5]) *Docum.* III. 2, 238.

www.dacoromanica.ro

mească desăvârşit», Impăratul trimese, îndată după aceea, Deputaţi la dieta din Alba Julia [1]), pe care Principele o chemà încă de pe drum, la 12 Martie, pentru ziua de 27 Aprilie şi următoarele [2]). Trimişi fură Adam Gall Poppel şi Episcopul de Orade [3]). Instrucţiunea lor ziceà: 1) Să se ţină cât pot de resoluţia împărătească ce o cunoaştem, şi să încredinţeze «pe Principele Transilvaniei, pe representanţii ţării şi pe alti delegaţi», că Maiestatea Sa se găteşte zilnic de răsboi, şi va căpătà şi multe ajutoare străine. 2) Dacă Principele şi staturile Ţării vor cere şi un ajutor de bani, afară de ostaşi, să nu li-l îmbune, ci să zică numai, că deşì Maiestatea Sa are de gând să deà Românilor ajutorul de bani, totuşi îl va împărţì atât Românilor cât şi Ardelenilor, câtă vreme duşmanul va fi în acele părţi, aşà că n'au pricină să se supere. 3) Cât priveşte ajutorul de dat Ţării-Româneşti din banii Maiestăţii Sale, Deputaţii români au cerut pentru 6.000 de oameni, din popoarele din împrejurime, peste vară, adecă pe 6 luni: dar nu li s'a făgăduit nimic anume, ci au fost îndrumaţi la dieta transilvană şi la hotărârea ce va urma din partea Impăratului. Deputaţii M. S. se vor trudì să facă pe Români, să se îndestuliască cu 3—4 mii de oameni, ţinuţi pe cheltuiala Împăratului; dacă nu vor isbutì, se pot învoì şi la 6.000, numai cât, pentru aceştia toţi să se ajungă cu suma de 24 mil de taleri pe lună, cum s'au dat Principelui anul trecut. 4) Această oaste să se lupte supt steaguri împărăteşti, şi să se ştie, că stă în solda M. S.. 5) Pentru Căpitanii ce să-i povăţuiască, Deputaţii se vor sfătul la Caşovia cu Comandantul din Ungaria superioară, Colonelul general Teuffenbach. 6) Pentru recrutarea şi plătirea acelor ostaşi, M. Sa a rânduit pe Maestrii de mustră din Ungaria de sus, pe Eric Lassota şi Hans Hödl. 7) Negustorul Lazar Henggl din Viena va grijì de plata pe 2 luni, 48 mii de taleri (cum se aşteptau la cea mai mare sumă învoită), parte acum îndată,

---

[1]) *Docum.* III. 1, 279. Partea a 2-a a extractului făcut pentru Arhid. Matthias, cuprinzând intrucţiunea pentru Deputaţi.

[2]) Convocatorul dat din Galgocz în *Mon. com. Trans.* IV, 108—9.

[3]) Amdasadorul veneţ. îi zice acestuia mereu Vescovo di Vacia. *Doc.* III. 2, 237 sqq.

www.dacoromanica.ro

parte se va trimete prin cambii în Ardeal. Asemenea se va trimete în urmă prin cambii [1]) cea pentru luna a 3-a. 8) Pentru celelalte 3 luni rămâne să-i plătească Bulgarii, cum a fost vorba, dacă Românii vor trece Dunărea. Iar dacă nu vor trece, M. Sa i va ţineà şi-i va plătì acolo, unde vor fi mai de lipsă. 9) Deputaţii îşi vor dà toată silinţa să împiedice pe Transilvăneni şi pe Români de a face pace cu Turcii. 10) In sfârşit, fiindcă M. Sa are cunoştinţă, că au sosit câţiva Delegaţi ai Chanului tătar la Regele polon, şi zic că se vor apucà ei de Turc cu toată puterea, numai dacă li s'ar dà 40.000 florini: Deputaţii să caute toate mijloacele şi căile, foarte pe ascuns, dacă s'ar puteà dobândì atâta (sovil erpracticirt werden khundt), prin mijlocirea Românilor, Moldovenilor şi Bulgarilor (care ei singuri s'au îmbiat mai înainte de a răsculà pe Tătari împotriva Turcilor), ca Tătarii să primească dela M. Sa 40.000 florini, şi în schimb să se ridice cu puterea lor şi să se arunce în Ţara Turcului. [2])

Deputaţii împărăteşti într'adevăr plecară spre Alba-Iulia, la 22 a lunei [3]). La Caşovia se înţeleseră cu Teuffenbach, să caute Comandanţi pentru oastea, ce se va adunà de ajutor Ţării-Româneşti, după cum li s'a dat memoriu din Cancelaria de Răsboi şi, la 17, primeau la Cluj scrisoare dela Comandantul din Ungaria de sus, unde li se vestià, că Paul Melithy s'a învoit să grijească de oastea aceasta românească, dacă se vor înţelege asupra salariului său. Comisarul Melchior Bogáthy, scriau Deputaţii mai departe, trimes de Principele, să le iese înainte la graniţe, ca şi toţi pe câţi

---

[1]) In ediţia din *Docum.* a acestui act e tipărit «durch Weyl, în loc de «*durch Wexl*», cum are corect ediţia ungurească (v. nota urm.). Tot de aci am luat şi numele «Lassota», care în ed. noastră e: «Baszta».

[2]) *Docum.* III. 1, 279—80. Extractul p. Arhid. Mathias, Praga 20 Martie (E tipărit şi în *Mon. com. Tr.* IV, 110—113). Scrisoarea însoţitoare a lui Rudolf, Impăratul, e din 28 Martie (*ibid.* p. 280), şi zice privitor la aceasta: ...waszgestalt an Jetzo unsere abgesandte als der Bischoff von Wardein und Adam Gall Poppel etc. dahin in Sibenbürgen auf vorstehenden Landtag sein abgeferttigt, und Ihnen anbevolchen worden ist, das werden E. L. hieneben aus einem Extract substantialiter zuvernehmen haben»... Răspunsul lui Matthias, *ibid.* XII. 296, Viena 11 Aprilie.

[3]) *Docum.* XII, 294. n. 1.

www.dacoromanica.ro

i-au ispitit pe drum, li-au spus însă, că inima tuturor Staturilor [ardelene] e pentru facerea păcii cu duşmanul [1]).

Frica aceasta, care nu-i slăbise la Praga nici un moment, [2]) se împrăştiă însă binişor, când, la începutul lui Mai, veni scrisoarea Principelui, din 16 Aprilie, [3]) având alăturate copii după scrisorile dela Sultanul şi Marele Vizir, ce le-a găsit acasă, [4]) la sosirea sa, ba chiar copia răspunsului ce le-a dat. «Fiindcă te-ai gândit să vrei pacea», scrià Sultanul în scrisoare-i dela 28 Februarie,... «ţi-am trimes aceste scrisori prin Ali-Ceauş, ca să poţi avea acea pace, de care s'au bucurat năintaşii tăi». Iar Marele Vizir cereà şi un Delegat ardelenesc, la întoarcerea lui Ali-Ceauş, ca să poată aveà prin el hotărârea voinţei lui. Până ce s'ar sfârşì aceste tocmeli, Căpitanii mărginaşi au primit porunci, ziceà el, să nu facă nici o supărare supuşilor ardeleni. — In faptă, Sigismund se închinà Turcului prin scrisoarea sa: «Sunt gata să viu pentru a sărutà haina Maiestăţii Voastre», scrià el Sultanului, «şi pentru a ne supune, eu şi toată Ţara mea, supt scutul aripilor puterii voastre». Sinan şi ceilalţi Viziri morţi şi trăitori încă, şi Sangeacii dela hotare sunt pricina înstrăinării lui şi a începutului duşmăniilor. Căci au ars şi pustiit casteluri, oraşe, moşii şi sate din stăpânirea sa şi iau dus supuşii în în robie. Iar jalbele lui le-au oprit să străbată la Sultanul. Mulţămind lui Dumnezeu, că Inălţimea Sa i se arată acum binevoitor, trimete împreună cu Ali-Ceauş, care a adus scrisorile Sultanului, pe Martin Beniai, ca să se roage de pace, şi să aducă paşaport pentru un Ambasador mai de rang [5]).—Dar Principele spuneà, că asta o face numai din şi-

[1]) Scrisoarea lor din Cluj, 17. Sept. *Arh. C. Hung.*, conv. 1597, fragmentul priv. la miliţia pentru Valachia şi în *Docum.* XII, 296.

[2]) *Docum.* III. 2, 238—9. Depeşi veneţ. din 24 şi 29 Martie, 28 Aprilie.

[3]) Datul acesta e pomenit în răspunsul Impăratului publicat în *Memoriile* lui Illésházy, p. 37—40.

[4]) Aceasta o putem spune, fiindcă la 24 Martie, când Principele erà pe drum, vestea sosirei Ceauşului venise din Ardeal la Praga. *Docum.* III. 2, 238.

[5]) Copii italieneşti, alăturate depeşii dela 5 Mai a Ambasadorului ven., *Docum.* III. 2, 240—242. Scrisoarea Sultanului e din 28 Fevr., a Principelui şi a Marelui Vizir, fără dată.

www.dacoromanica.ro

retenie («de industria») pentru a aduce în rătăcire pe duşman, şi -a-l face să aştepte în zadar. — Impăratul îşi arătă încrederea în această mărturisire a lui, dar tot se mai temeà, că ar putea şi aievea să se ajungă la tocmeală de pace din acest schimb de vorbe prieteneşti. Şi nu întârzià, în răspunsul său dela 2 Mai, a-i pune în vedere nu numai toată ruşinea ce ar cădeà asupra-i prin împăcarea cu Turcii, ci şi paguba ce şi-ar pricinuì singur, ascultând de ei şi de sfatul înşelător al Ambasadorului englez. El va îngrijì mult, ca să i se deà toate ajutoarele făgăduite, şi aşteaptă, ca şi de aci înainte să-i împărtăşască tot ce va aflà de planurile duşmanilor şi de soliile ce vor mai venì dela ei [1]).

Tocmai aceasta urmărià Principele prin trimeterea scrisorilor schimbate cu Turcii: să deà zor după ajutoare cum trebuie. Şi pentru dovadă, că ele sunt prea de lipsă, mai trămetea, cu acelaş prilej, şi scrisoarea Metropolitului de Târnova, dela 19 Martie (stil vechi de bună seamă), cu veştile ce acesta i-a trimes lui Mihai-Vodă despre mişcările Turcilor, dimpreună cu veştile şi cererea Voivodului însuşi.

Metropolitul spuneà, după închinăciunile ce făceà lui Mihai-Vodă, în numele tuturor Bulgarilor, că 2.000 de Turci au plecat din Constantinopol, şi alţi 2.000 se adună acolo; ei au plecat către Dârstor şi vreau să facă un pod, pentru a trece în Ţara-Românească. Mehemet Paşa a fost numit Paşă de Timişoara şi Guvernator al întregei Ţări vecine. Olay-Beg, «adecă supt-comandantul Căpitanului celui mare», a împrăştiat vorba, că Domnul se sileşte cu viclenie să încheie pace, pentru a-i înşelà apoi pe Turci, neţinând-o. Intr'adevăr ei caută chipul, cum se amăgească pe Măria Sa [2]). Ii aduce aminte de jurământul făcut, şi arată starea lor gata de război. Să-i scrie prin Călugării Ion şi George repede. Nu-i ascunde, că au început a-şi perde nădejdea, din pricina vestii de împăciune cu Turcii, «care când s'ar săvârşì, repede primejdia

[1]) Scrisoarea f. d. se află încă la Illésházy, p. 37—40. Data ei în regestul din *Docum.* XII, 297.

[2]) In forma ei schimbată, în trad. din Arh. din Innsbruck (v. n. urm.), se zice: «Ein vornemer Turk sagt mir: der Michael Waida heichelt mit unns, und helt uns mit süssen Wortten auf; aber khumbt er uns in die Handt, wir werden die Freundschafft mit einander abtheilen».

www.dacoromanica.ro

ar cădeà pe spatele noastre». Să-i scrie cu hotărîre toate, ca să ştie, cum să se poarte [1]).

Nu ştim, dacă tot atunci şi tot pe această cale ajunseră la cunoştinţa Austriacilor alte 2 scrisori ale Mitropolitului Dionisie, adresate tot lui Mihai-Vodă, o săptămână mai nainte, la 12 şi 13 Martie [st. v.]. Copiile lor nu le are Ambasadorul veneţian. In cea dintâi, cunoscută în traducere ungurească, Mitropolitul spune, că îndată ce i-a primit scrisoarea, unde a poruncit, ca ei să fie gata, că va venì să bată pe Păgâni, a pus în picoare pe Creştini, cheltuind pentru înarmarea lor 1.000 de galbeni; apoi le-a împărţit şi 260 de câble (măsuri) de grâu (köböl buzát) şi aşteptau gata. Ba a trimes şi după Arhiepiscopul de Adrianopol, care a şi venit la Târnova, unde au aşteptat pe Voevodul 20 de zile. De şi n'a venit atunci, ei sunt tot cu aceeaş inimă. Poate vreà să se împace cu Păgânii, atunci să le deà veste. Dar ei se roagă, să nu creadă nici el nici Regele Ardealului în cuvintele frumoase ale Turcilor.—In cea de a 2-a scrisoare, păstrată în traducere nemţească, se roagă, să nu-l părăsească Voivodul: căci toată Creştinătatea i se închină cu dragoste, cum va mărturisi la judecata cea de pe urmă. I se spune apoi, că fără dreptate s'a văitat Mihai în scrisoarea sa, că nu i-a dat ajutor: din potrivă el şi-a silit oamenii săi, să intre supt scutul Măriei Sale. El nu e gătit cu mai mult, decât cu servitorii şi caii săi, şi n'are pentru proviant decât 1.000 de galbeni; la Racoviţa, în casa lui Dedul, are 130 de meţi de grâu, cari costă la ei câte 4 ruble: îndată ce va veni Voivodul, îl va împărţì la oamenii Măriei Sale.—Pe lângă aceste mici deosebiri, această scrisoare mai cuprinde şi alta mai mare: Insuşi Patriarhul Constantinopolei ar fi fost la el «zilele trecute», şi cu el a aşteptat 20 de zile după Voivodul, «cu mare dor, nu altfel decât a doua venire». Să fi venit atunci, când i-a scris, ar fi făcut lucruri ce n'au mai făcut alţi Principi. Ii aminteşte apoi de vestea ce a primit din Constantinopol zilele trecute, cum Măria Sa a trimes împreună cu Ceauşul un Delegat al său la Sultanul, pen-

[1]) *Docum.* III. 2, 243, Nicopole, 19 Martie. Aceeaş latineşte şi nemţeşte, precum şi un fragment ceva schimbat, tot nemţeşte, *ibid.* XII, 292—3.

www.dacoromanica.ro

tru a cere pacea: Să-i spună dacă e aşà, să se ştie îndreptà [1]).— Judecând după deosebirile în arătarea faptelor, câte nu sunt nuoi în tot cuprinsul, se pare, că una din aceste scrisori nu a fost trimeasă Voivodului, Şi anume, poate cea din urmă, care nu o are Veneţianul, şi care a putut ajunge pe altă cale (e păstrată în Arhivul din Innsbruck) la cunoştinţa familiei împărăteşti.

Scrisoarea lui Mihai nu cuprinde repetirea aceloraşi veşti Ea se întemeiază pe alte ştiri ce-i aduceau spionii săi («alcune spie sicure»): Impăratul Turcilor, scrie el Cancelarului Jósika, fără îndoială puţin înainte de jumătatea lui Aprilie (când scrisoarea lui fu trimeasă la Praga, împreună cu cea dela 19/29 Martie a Mitropolitului Dionisie), are de gând să facă un pod peste Dunăre la Nicopole, [2]) unde a poruncit să se adune lemne din toată împrejurimea. Ienicerii colindă hotarele în fiecare zi, acuş câte 600, acuş în mai mare număr, între ei însă are spioni siguri, cari îl vor înştiinţà de toate mişcările. Acum Paşa Mohamet face mustră oştilor; sfârşind cu aceasta, le vor duce pe ţărmurile Dunărei, unde-şi vor slobozì caii la păşune, ca apoi, odihniţi, să plece la drum. Şi ori câ̂t s'ar zice, că se duc în sus, să ştie Domnia Sa, că e hotărât de a se aruncà asupra Transilvaniei, pentru a o cuprinde câ̂t mai curând. Deci se roagă, Principele să-şi lase toate celelalte lucruri la o parte, pentru a păzì dincoace, căci de vor aşteptà până ce vin Turcii, atunci toate

[1]) Scrisorile amândouă sunt datate din «Armelin, un sat lângă Nicopol». *Docum.* XII, 290—91.

[2]) In copia ital. a Ambasadorului veneţ. se zice : .. di passar il Danubio con ponti appreso Drinapoli.» *Docum.* III. 2, 244. Tot aşà în copia latinească din Arh. florentine, publ. de d-l Iorga, *ibid.* XII, 292—3: «Animus Caesaris Turcarum est Danubium penes Drinapolim pontibus iungere». Adevărul îl poate aveà numai copia nemţească din acelaş Arhiv, publ. în acelaş loc: «das man zu *Nicopolis* über die Thonau ein Brugken schlagen... lest». Afară de această corectură, resp. de propoziţia din început, tipărirea din nou a acestor 2 copii erà de prisos, — cel puţin a celei latineşti, care nu arată nici încolo nici o deosebire. De pod la Nicopole vorbeşte şi extrasul din scr. dela 19 Martie a Mitropolitului de Târnova, *ibid.* p. 292, deosebit de copia latin. şi nemţ, publ. tot acolo p. 292 şi 293, şi de cea ital. din III. 2, 243, unde mai curând s'ar părea, că podul s'ar face la Dârstor.

www.dacoromanica.ro

vor fi în zadar. Ştie Domnia Sa, cât e de slabă Ţara şi el cât de lipsit de bani şi garnizoane. Cât îl priveşte pe el, ori moare ori trăieşte, va merge nainte în cele începute, ziua noaptea, şi va alergà, unde va auzì că sunt scânduri şi grinzi pentru poduri, ca să le ardă. De-ar aveà oameni şi bani, şi lucruri mai mari ar face. Deci Măria Sa să fie gata a-l ajutà la vreme cu oaste şi bani, când trebuinţa va cere. Să nu uite a scrie şi Maiestăţii Sale, ca să vie în acea parte, fără amânare [1]).

Va dà el ajutoare, Principele, la vremea de lipsă, căci le va dà în al său interes, dacă nu va fi să ajungă la împăcăciune cu Turcul. Dar acuma îl ardeà altcevà, ce va întărì şi mai mult vederile noastre, scoase din mersul întâmplărilor, încă la 1594 şi 1595: că puneà stavilă între Mihai şi Impăratul.

Dieta transilvană votà dările cerute de Domnul Ţării, ca să poată purtà mai departe şi răsboi, iarăşi 3 fl. de poartă [2]). Şi el să grăbià a încredinţà din nou pe Impăratul, că, de stă la tocmeală cu Turcii, o face pentru a-i ţineà cu nădejdea — pentru binele comun. Ceeace i turburà sufletul însă, erà vestea, că Maiestatea Sa a făgăduit lui Mihai-Vodă ajutoare nemijlocite. Şi nu se sfiì a-şi arătà îndată întărâtarea pe faţă, aruncând Impăratului, că «nu i se pare lucru de omenie nici lui nici fruntaşilor Transilvaniei şi sfetnicilor săi, ca Maiestatea Sa să trimeată Voivodului ajutoare de bani şi de cătane, deosebit, fie pentru a se împotrivì Tătarilor, fie pentru a resculà pe Bulgari.» Căci «Mihai-Vodă e vasalul său şi-i atârnător de sine.» Deci cereà, ca lui să i se trimeată« suma de bani cu cele 4 mii de oameni», ce trebuiau să se trimeată Voivodului, împreună cu cele 6 mii făgăduite lui, şi aceasta să se împlinească în grabă. Impăratul şi Miniştri săi se supărară, auzind acestea şi ziceau: «că Principele vreà, ca toate lucrurile să se facă după gustul său»; ori, că umblă anume s'o rupă cu ei, aşteptând să i se tăgăduiască pofta,

[1]) Scr. cit. din *Docum.* III. 2, 244 şi XII, 292—3. Aici copia nemţască are datul: «Tergovestie, anno 97» ; celelalte fără dat. A fost însă trimeasă cu celelalte scrisori. Veneţianul alătură şi astă copie la depeşa-i dela 5 Mai.

[2]) Hotărârile în *Mon. com. Trans.* IV, 113—124. Dieta ţinù dela 27 Aprilie până la 12 Mai. Darea erà mereu de 3 fl., fără un denar: odată 99 denari şi 25 den. apoi 1 fl. şi 75 den.

www.dacoromanica.ro

ca apoi să se poată împăcà repede cu Turcul. Totuşi hotărâră, să-i împlinească şi astă cerere, de frica trecerii lui la duşmani, şi să-i trămeată cele 10.000 de soldaţi dimpreună cu banii ceruţi, remânând, ca să se scoată cumvà, cum vor puteà, la Voivodul. Nădăjduiau, că pentru aceasta, tocmelile cu Bulgarii nu se vor rupe, şi Voivodul nu se va despărţì de atârnarea de Transilvan. Cu toate că ştiau altmintrelea, că Voivodul va trebui «să rămână foarte nemulţumit cu Principele şi cu Sfetnicii lui, şi că el a dorit totdeauna să atârne de voinţa Maiestăţii Sale împărăteşti în tot răsboiul acesta, şi nu de altă parte.» Şi nu uitau a cumpănì, că, din pricina acestui schimb de ajutoare, ce i se făgăduise, ar puteà, din întâmplare, să se înstrăineze şi să fie cel dintâi, care să încheie pace cu Turcul. Totuşi se vede, că mai mult se temeau de necredinţa Transilvanului decât de mânia lui Mihai-Vodă, când hotărau, să trimeată lui Sigismund şi partea lui de bani şi de oaste. Il îndatorau numai pe Sigismund, să ia parte cu toate puterile lui la apărarea Ţării-Româneşti, şi la ridicarea Bulgarilor.—Din parte-le Transilvănenii se supărau, când A. Poppel se întoarse la Alba Iulia, după ce fu de împărţì la câte oşti s'au adunat cele 60 de mii de taleri, ce adusese, părându-li-se, cà şederea asta multă între ei a Deputatului înseamnă un control împărătesc asupra lor [1]).

Cât pentru aceasta, supărarea aveà să le treacă în curând. Gall Poppel ajungeà la 13 Iunie napoi, la Praga.[2]) Dar la 2 Iulie un alt Trimis Impărătesc aveà audienţă la Principele: Sigismund della Torre. Ce e drept, acesta venise anume pentru interesele Marii Cristinii, ale Principesei.[3]) Totuşi, vorbind de daraverile ei, a ajuns vorba şi la ajutoarele, ce Maies-

---

[1]) *Docum.* III. 2, 244--6. Depeşi ale Ambasadorului ven. din Praga, 28 Mai şi 2 Iunie. Într'adevăr, intenţia fusese, ca Poppel să rămână de supraveghere toată vara în Ardeal. V. *ibid.*. 238.

[2]) *Docum.* XII, 305, n. 1.

[3]) *Ibid.* III, 2, 245. Depeşa din Praga, 28 Mai. El mai plecase odată în Ardeal, la începutul anului (*Doc.* III, 2, 228), dar, se vede că s'a întors, fiindcă venia Principele la Praga După plecarea acestuia, erà¸iarăş destinat el pentru Ardeal, dar făceà preà mari cereri de bani de cheltuială (*Docum.* III, 2, 237 şi scris. lui Rumpf c. Arhd. Maria, Szilágyi, *Carrillo,* 73), ceeace pricinuì întârzierea plecării lui, care se întâmplă pe la 28 Mai.

www.dacoromanica.ro

tatea Sa «trebue să-i trimeată», dat fiind prilejul, că Voivodul Ţărei-Româneşti i scrisese, că vine multă oaste turcească şi tătărească asupra Transilvaniei. «Şi acest Voevod se vaită (si duole) cu cuvinte foarte aspre», scrie Della Torre Impăratului, «că ajutoarele de la M-tea V. nu i-au venit; ba chiar ameninţă, că-şi va părăsi ţara.» Omul Impăratului foloseşte cuvântul, pentru a dovedì Transilvanului, «că ar fi fost mai bine, dacă M. V. ar fi trimes cele 4 mii de soldaţi laolaltă cu cele 6 mii, supt un Cap general, ca un Ferante Gonzaga, sau alţii, cu steagurile M. V.» Ajungând apoi în Transilvania, Generalul ar fi trimes cele 4 mii de soldaţi în Ţară, supt Capii ce i-ar fi plăcut. Şi Principele «mărturisì în sfârşit, că ar fi fost mai bine, — căci în acest chip i-ar fi fost luat Voivodului prilejul de a se tânguì asupra lui, după cum face». Della Torre mai adăugeà către Principele, că, dacă astfel se lucrà, cele 10 mii erau de ajuns, «când Maiestatea Voastră ar fi avut să ia în stăpânire această ţară, iar acum va trebuì să aducă alţii, căci numai 6 mii de soldaţi nu vor ajunge, *neputându-se pune nici un temei pe cele 4 mii de soldaţi, cari se duc în Ţara Românească, căci capii şi soldaţii sunt puşi de Voevodul*». Spune apoi, că a dat sfat Maiestrului de mustră al Impăratului, înainte de a plecà, în aceeaşi dimineaţă, «să încerce de a ţineà mai strânsă această oaste prin plată, supt capi plătiţi, ca să se poată servì de ea M. V. la ori-ce întâmplare». Această întâmplare trebuià să fie ocuparea Transilvaniei, pe cât se vede, căci zise Principele suspinând, în timp ce Cancelarul eşì puţin afară: «Eu nu văd ceasul, când Maiestatea Sa se va hotărî asupra acestei ţări». Acest ceas îl dorià şi Della Torre, pentru pricina, că vedeà pe Sigismund obosit de a stăpânì popoare, şi doritor de a cutreerà lumea cu câţiva Italieni, după gustul lui (di suo humore) [1]).

Din spusele lui Della Torre se vede, că recrutarea ajutorului, ce erà să se dea lui Mihai, se făceà după cererile Voivodului, cum ele ni se descoper în instrucţiunea Ambasadorilor împărăteşti, trimeşi la dieta din Ardeal: Se recruta de oamenii

[1]) *Docum.* XII, 308—9. Scrisoarea lui Della Torre c. Impăratul, A.-Iulia, 2 Iulie 1597.

www.dacoromanica.ro

Voivodului, în Ţară saŭ la graniţele ei, şi stà supt Capii ce el i numià. Numai plata pentru ei, ce era să se deà de-a-dreptul Voivodului, urmă a se dà, după cele ce am văzut, prin mijlocirea Transilvanului, ceeace nu schimbă faţa lucrurilor. Şi chiar aceşti bani aveau să fie împărţiţi de plătitorul trămis de Impăratul, care într'adevăr sosì la Târgovişte, la 15 Iulie, aducând bani. Era Henric Lessota, cel din instrucţiunea Delegaţilor la dietă. O altă sumă, nu ni se spune cât, se trimesese Voivodului încă în Iunie [1]): erà, credem, partea ce-i va fi făcut Principele din prima rată ce primise el dela Impăratul. Fie că ea fu socotită de prea neînsemnată, fie că Mihai aşteptà şi ostaşi ajutor, cum îi adusese vorbă Mihalcea, că i se vor dà, judecând după spusele Veneţianului [2]), pricină grea trebuià să aibe, de se jeluià aşà de aspru.

Cât priveşte oastea de ajutor, încă la 13 Iunie scrià Ioan de Marini din Alba Iulia la Praga, că Moise Székely a fost trimes «Căpitan către graniţele Ţărei Româneşti, în care provincie, se zice, că trebuià să intre cu 4.000 de soldaţi», şi el credeà, că sunt soldaţii datoriţi în numele Maiestăţii Sale [3])... Iar Ambasadorul veneţian ştià, la 26 Iunie, după cele din urmă scrisori venite din Ardeal, că, făcând Voivodul Ţărei Româneşti cerere grabnică de ajutor, pentru a se împotrivì Tătarilor, «Principele trebuià să-i expedieze repede până la 2.000 de călăreţi, plătiţi cu cei 60 de mii florini [4]), trămeşi lui de Maiestatea Sa prin D. Adam Popel». La 3 Iulie, acelaş martor puteà spune, că a avut vestea, cum 2.000 de călăreţi sau şi trimes, şi aveau să le urmeze în curând 2 mii de

[1]) Walther 46. Primim spusele lui, fiindcă acest traducător al Cronicei pământene se află chiar atunci în Târgovişte (v. p. 4). Lessota însuşi ne spune într'o scrisoare, că sosì la Târgovişte la 3 Sept. *Doc.* XII. 316 Dar aceasta trebuie socotită ca o a 2-a venire la Mihai-Vodă. Aşa rezultă chiar din scrisoarea lui, unde, dând seamă de bani, zice, că 900 de taleri i-a rămas dela celalalt rând de plată: ... «darzu ich auch 900 T., *so ich von voriger Zahlung noch übrig gehabt*, gelegt»... *(ibid* p. 317). Apoi venirea lui în Ţară, încă în Iulie, se potriveşte şi cu arătarea lui Della Torre, că a plecat din Alba Iulia în 2 a lunei acesteia.

[2]) V. mai sus.

[3]) *Docum.* XII, 304—5. Se vede, era trimes şi el aci şi mai departe, ca cercetător.

[4]) Nu 160 de mii cum greşit arată documentul tipărit.

www.dacoromanica.ro

pedestraşi, şi la 12 Iulie, că Principele cere bani, ca să nu se curme «plata celor 4 mii de soldaţi, cari sau şi trimes din Transilvania» în ajutorul Voivodului Mihai, «având a trece toţi aceşti bani şi orice altă provisie pentru Ţara Românească prin mânile Principelui.» La 17 Iulie apoi aceşti bani i se şi trimeseră «pentru Voivodul Valachiei» [1]).

Felul oştilor ajutătoare în aceste ştiri, deosebit de cum scrià Della Torre (căci nu poate fi vorba de altele la el), nu-l putem tâlcuì altfel, decât socotind, că Principele, chinuit de multe gânduri, lăsà după Della Torre, cum el înţelesese rostul lor, fără să spună nici aceea, că atunci erau plecaţi cei 2 mii de călăreţi. Ori că, din cancelaria domnească, trimetea Jósika la Praga veşti, ceva abătute dela adevăr. Căci informatorii Ambasadorului veneţian erau cât se poate de fără sminteală. Cronica Walther nu ne dă mai multă lămurire în această privinţă. Henric Lessota Silesianul, zice ea, sosì la 15 Iulie (Idibus Iulii) la Târgovişte. «pentru a plătì în fiecare lună, cât timp va fi de lipsă, lefurile a 4 mii de călăreţi, aleşi acum» [2]).

Nici din scrisorile lui Lassota (cum îi ziceau la Curte, apropiat de cum îşi scrià el numele) nu putem şti mai mult asupra recrutării acestor oşti. Vorbind de ele, el zice către Teuffenbach (la 10 Sept.): «oastea noastră împărătească» (Unser Kayserlich Volck). Iar Impăratului i scrie tot atunci, că «oştile» lui Mihai-Vodă, «atât acelea pe care Maiestatea Voastră le ţine, cât şi cele ce le ţine Principele [adecă Mihai Vodă] pe cheltuiala sa şi miliţia Ţării (und von dem Aufboth helt) stau la pasurile ardelene»... Numărul lor ni-l arată cu 15—16 mii, întărind astfel spusa Cronicei, care încă ne dă «peste 15 mii». Din acest raport al lui Lassota, care sosì la Târgovişte în 3 Septembre, şi la 5 se duse în tabără, la graniţă, mai scoatem, că plătì cu suma de 17 mii de taleri 1.700 de călăreţi, pentru timpul dela 22 August până la 21 Septembre; 1.000 de pedestraşi (1.000 zu Fuss) dela 28 Aug. până la 27 Sept.; şi alţi 300 de călăreţi şi 1.000 de pedestraşi (Knecht)

---

[1]) *Docum.* III. 2, 247 50.

[2]) Walther, 46 : Idibus Iulii Dn. Henricus Lessota Siles ad solvenda quatuor millibus delectorum in praesentia equitum, singulis Mensibus quam diu foret necessum, stipendia, Targovisten mittebatur.

www.dacoromanica.ro

dela 1 până la 30 Sept., neputându-i bărăbărî pe toţi. Socotind călăreţul cu 5 taleri, cât ne spune şi Walther, că a dat Mihai fiecărui ostaş, la revista din Iulie, ar rămânea cele 2.000 de pedestraşi să fie plătite cu 4 taleri de om, una, cu 3, ceealaltă. Inaintea lui Lassota venise Hödl, trimes de Principele, îndată ce auzise, că plătitorul împărătesc e pe drum, cu 1.900 de galbini, fiindcă Servianii şi Raţii ameninţau cu părăsirea steagului, de răul plăţii întârziate. Din aceşti bani Hödl mai dete 1.100 de taleri lui Lassota [1]).

Acest sold erà pe luna a 3-a de slujbă, cum se vede. In «Consiliul de răsboi», se aduce aminte, la 23 Iulie, de soldul pe luna a 2-a şi a 3-a, ce trebuie trimes oştilor, ce le ţin în Ţara Românească, iar în 7 August, de expedierea acestui sold pe luna a 3-a şi a 4-a. Pentru trimiterea acestui din urmă pe luna a 4-a, scrie Consiliului şi Arhiducele Maximilian, la 28 August [2]).

Atâta gătire de oaste ne arată, că Mihai se aflà înaintea răsboiului. Erà să fie oare numai răsboi de apărare, ori aveà de gând să se svârle el asupra duşmanilor? In cererile lui după ajutoare s'a pomenit până acuma de mişcări turceşti pe la Dunăre, mai în urmă numai de frica lui de Tătari. Dar aceştia erau supuşi, ce e drept, nu preà ascultători, ai Sultanului. Pe lângă planurile lor, ale Tătarilor, trebuie să ştim înainte de toate, în ce stare se aflà Mihai-Vodă cu Inălţimea Sa dela Ţarigrad, şi până unde ajunsese tocmelile lui şi ale Ardeleanului cu Turcii.

*

In scrisoarea-i dela 13/23 Martie, Mitropolitul de Tîrnova pomenià lui Mihai Vodă, după cum am văzut, şi de vestea

---

[1]) *Docum.* XII. 316—7. Walther, 46. Că Impăratul i-ar fi trimes lui Mihai 12 mii de oameni, la începutul verii, cum crede Szilágyi, *Mon. c. Tr.* IV, 13, intemeiat pe scris. lui Maximilian din 27 Nov. (nu «24») e un neadevăr. Max. vorbeşte de «ţinerea mai departe a acelei oşti, pe care M. V. a ţinut-o până acuma acolo». Iar în scris. alăturată a lui Mihai, dt. 4 Octb. [le vom vedea mai jos] se zice, că «Hanul tătar a auzit, că M. Sa ţine aci 12 mii de oameni», de aceea s'a întors — nu că în faptă i ţineà.

[2]) *Arh. Răsb. Exped.* 198—1597, Rubr. Khaiszer, f. 16 nr. 106 şi 36. şi Rubr. Parteisachen, f. 582, nr. 94.

www.dacoromanica.ro

ce are din Constantinopol, că Domnul a trimes şi un om al său cu Ceauşul ce se întorceà dela el, ca să ceară pacea. Acesta erà de bună seamă Ceauşul, la a cărui veste de venire, Mihai plecase în Ardeal. Şi de sigur se hotărâse acolo, să-i ţină şi el cu vorba pe Turci, după cum făceà şi Transilvanul. Steagul îl primise, scrie Cronica, [1]) şi trebue să fie adevărat, altfel n'ar fi fost chip a mai stà de vorbă asupra păcii. Incolo ştim atâta, că la 15 Martie (poate atunci sosià Ceauşul din Ianuarie cu Trimisul Domnului), Patriarhul de Alexandria, care se aflà în Constantinopol, aveà scrisori, şi la 27 Bailul veneţian ne poate raportà, că i-au sosit şi doi oameni, trimeşi anume, dela Mihai-Vodă cu rugăciunea, ca el, Patriarhul, şi Ambasadorul englez să tocmească pacea cu Turcii, după cum îi împărtăşeşte Bailului Patriarhul, care îi dă şi copie după acele scrisori. Printr'un mic dar Bailul făcù de-i trimise Patriarhul [Meletie Pigas] chiar pe Dragomanul împărătesc, [2]) să-i împărtăşească a 2-a scrisoare a lui Milfai-Vodă, care vorbeşte mai strâns despre pace. In urmă îi împărtăşì şi răspunsul dat de Sultanul, anume, «ca să nu plece» [Patriarhul în Ţara-Românească], ci să scrie Voievodului aşà, după cum se vede, zice Bailul, din copia ce i-o trimese şi lui Patriarhul. [3]) Cunoscându-se apoi mai lămurit, la întoarcerea oamenilor, voinţa Impăratului şi a Transilvanului, se va trimete Patriarhul pentru tocmeală. Totuş un Ceauş fù trimes în Ardeal [4]).

Cuvântul dorinţei de pace cu Impăratul a fost svârlit în Con-

---

[1]) Walther, 45: ...«donec... callide... subornatis... intercessionibus a Mehemete III... post Servatoris nostri Natalem Anno 1597 vexillum redintegratae gratiae monumentum subiectionisque denuo promissae signum per Zausium... mittitur, ac... ceremoniis traditur».

[2]) ...«le mandò il Dragomano cesareo,»... zice rezumatul după raportul Bailului, tipărit de Acad. Rom. E vorba, credem, de fostul Dragoman al Ambasadei împărăteşti. Il vom întâlnì adese ori şi mai la vale. Nu se poate, ca el să-şi fi luat acum slujba de nou, în forma oficială, ca Agent, de oarece relaţiile diplomatice erau rupte între războitori. Se vede însă, că aveà vre-o întrebuinţare la Curtea Sultanului.

[3]) Nu îmi este cunoscută. Căci, nu sunt motive silitoare pentru a strămutà datul acestei depeşe pe 27 Mai st. v., spre a o pune în legătură cu scris. dela 23 Mai a Patriar., care nu poate fi datată din Martie. V. mai jos.

[4]) *Docum.* IV 2, 70 şi 222 · 3.

www.dacoromanica.ro

stantinopol, încă la începutul anului, în acelaş timp cu acela despre apucarea de nuoi gătiri de război [1]). In 15 Februarie se scrià din Capitala dela Bosfor, că Sultanul a publicat, că se va întoarce iar la războiu, şi că s'a şi împlântat afară lancea şi coada de cal, după obicei, în semnul acesta [2]). Peste o lună se vestià, ce e drept, că Sultanul nu va mai merge în Ungaria, dar se credeà, în a doua jumătate a lui Martie, că tot svonul de pace e numai pentru înşelătorie. Doar semnele războiului se arătau tot mai bine: Sultanul iertà pe Spahii, cari la Agria au dat aşà de uşor fuga, cu îndatorirea, că la bătaia viitoare, să meargă în rândurile dintâi, având a le adauge, se ziceà, 12 mii de Ieniceri. La sfârşitul lunei, graba de gătire erà mare, şi 12 corăbii se trimisese la Alexandria după praf şi alte provizii trebuitoare la război. [3]) La 12 Aprilie, se scrià din Constantinopol, că din nou s'a publicat eşirea Sultanului, şi că s'a scos afară steagul verde; cu toate că mulţi ziceau, că nu va eşì decât până la Adrianopol, sau cel mult până la Belgrad, pentru a înfrână neascultarea soldaţilor, cari sunt nemulţumiţi pentru lipsa de plată: Sultanele se împotriveau la eşirea lui, şi chiar Mufti, se zice, că a aflat o lege, prin care se opreşte mergerea la război a Marilor Stăpânitori, doui ani de-a rândul. [4])

De altă parte nu lipsiau nici acum, în urmă, dovezile despre dorinţa păcii. Cu acelaşi prilej Bailul veneţian scrià, că a fost spânzurat acì, în Constantinopol, îmbrăcat în ţoale de catifeà şi aurite, naintaşul lui Mihai în Domnie, Alexandru Vodă, fiindcă ar fi uneltit împotriva Stăpânului («contra il Signor», adică contra Sultanului) şi ar fi aţâţat Cazacii să se mişte, dar părerea obştească e, că rivalii săi l'au omorît cu

[1]) *Arh. C.* Ms. 595 9, f. 185 şi 201. Vesti dela Secretarul împăr. din Veneţia, Rossi, 7 Febr. şi 14 Martie, după scrisori sosite la guvernul Ven., din Constpl. dt. 2 şi 29 Ianuarie. În cea dintâi se zice chiar, că primul Vizir ar fi zis Bailului, că Republica (Veneţiei) ar trebuì dela sine să se pună mijlocitoare a păcii. La 17 Ianuarie scrià Rossi, că in Veneţia se vorbeşte, că şi Majestatea Sa e dispus de pace. *Ibid.* f. 50—1.

[2]) *Ibid.* f 215. Rossi c. Impăratul, Veneţia 28 Martie.

[3]) *Ibid.* f. 34. şi 37 v., Rossi c. Imp., Ven. 18 Aprilie şi 2 Mai. Cf. f. 24, raport din 25 Apr.: L'opinine che fin hora s'è qui tenuta di pace con Turchi, comincia mutarsi în credenza di guerra.

[4]) Raportul lui Rossi din 16 Mai *Ibid.* f. 80.

www.dacoromanica.ro

scrisori mincinoase [1]). Mai lămurit ne spune Cronica Walther, cine i-a pricinuit moartea: Agentul lui Ieremia-Vodă l-a pârît, că umblă cu amestecături, să surpe Tronul Domnului său, — deci fu sugrumat prin laţ, în Dumineca Floriilor 1597 [2]). Dacă aceasta erà în hatârul Domnului Moldovei, cum se vede, careva din pedepsele cu moartea şi închisoarea, ce ni se vestesc tot atunci, trebuià să fi fost pentru a plăceà lui Mihai-Vodă, cum şi ziceau unii, scrie Rossi. «A fost ars într'un tun un Ştefan, şi luat prisonier un alt Ştefan, cari ziceau că sunt Voivozi ai Valachiei». Din aceeaş pricină stà ascuns un al patrulea, Voivodul Bogdan. — Apoi, ni se vesteşte iar de tocmeli prin Patriarhul Alexandriei. «Murind Patriarhul din Constantinopole, scrie Rossi mai departe, Sultanul vreà să pună în locu-i pe cel de Alexandria, liberându-l de toate sarcinele, pentru ca să meargă să trateze de pace, întâi cu susnumitul Mihai, apoi cu Principele Transilvaniei şi în urmă cu Maiestatea Voastră» [3]).

Intr'adevăr, Patriarhia Constantinopolei se deţe, după cum fu voinţa Sultanului, şi noul Cap bisericesc da ştire, pe la 10 Mai, Bailului, că a şi scris Voivodului Mihai, că Inălţimea Sa Sultanul, uitând toate vătămările, l-a primit iar în mila sa [4]). Vor fi pus o vorbă bună pentru el şi Marele Vizir şi Comandantul pentru Ungaria (il Generale), cari primiră dela Mihai, la 8 Mai, câte o căptuşeală (fodra) bogată de ţebelini împreună cu făgăduinţa păcii [5]). Nu se sfârşià luna însă, şi chiar mijlocitorul acesta de pace se temeà, că Turcii nu vor ţineà făgăduinţele lor faţă de Mihai [6]); după cum mulţi alţii nu crezuse nici mai nainte, că însărcinarea Patriarhului e făcută cu gând bun: Doar tot la 10 şi 11 Mai se raportà din

[1]) Acest rezumat al depeşei dela 12 Aprilie se află şi în *Docum.* IV. 2, 223, având unele detaiuri, cari lipsesc în raportul citat al lui Rossi. Fragmentul de acì nainte al acestui raport e şi în *Docum.* XII, 299, fără arătarea datului depeşei din Constpl, ce-i slujià de isvor lui Rossi, ceea ce erà de lipsă.

[2]) Walther, p. 10.

[3]) Acelaş raport al lui Rossi.

[4]) *Docum.* IV. 2, 223; cf. p. 70.

[5]) *Arh. Răsb.* faşc. 140. Pera, 10 Mai (cf. *Docum.* XII, 1.260): Confidentul împărătesc c. Consilierul Pezzen.

[6]) *Docum.* IV. 2 70. Estras din raportul dela 25 Mai al Bailului.

www.dacoromanica.ro

Ţarigrad la Veneţia, că s'a publicat război pentru cuprinderea Vienei, întocmai cum anul trecut se publicase pentru Agria [1]). Totuşi Patriarhul mai scrise odată lui Mihai în privinţa păcii, la 23 Mai (2 Iunie) când un nou Trimis venì dela el, însoţind pe Ceauşul Ali. «Pricina pentru care eu n'am venit la tine este, că... Serdarul a aşteptat şi a voit să vadă a doua scrisoare a Mării Tale, şi apoi are de gând îndată a mă îngăduì să viu, precum ţi-am scris şi mai nainte. Iară tu nu te îndoì de bunăvoinţa Prea puternicului Impărat pentru tine». I spune apoi de ajutorul cerut de Ieremia printr'un Ceauş, sosit aci la 23 Aprilie, fiindcă se teme de Transilvan, ajutor ce i se îndâmânează, dar el să n'aibă grijă [2]).

De altă parte, prietenii Turcilor, cari doriau războiul—bine înţeles, potrivit intereselor lor —, se temeau, că dorul şi iubirea lor de pace nu e prefăcută. De Brèves, Ambasadorul francez din Constantinopol, scrià la 24 Mai Regelui său, că ş'a dat trudă a-l face pe Sultanul să înţeleagă, câtă pagubă îşi aduce, de câtă mărire se lipseşte, sfârşind războiul aşà vânturatic. I-a spus, că are veşti din toate părţile Creştinătăţii, că Principile Transilvaniei numai se preface, pentru a plăceà Impăratului, care se pregăteşte cu mari puteri, ca să cadă în Ţările Maiestăţi Sale. Turcii se arătau mulţămitori pentru împărtăşiri, dar Ambasadorul vedeà, că «totuşi iubesc pacea» [3]).

De Brèves îşi împlinì datoria sa cu prilejul sosirei Ceauşului, trimis în Ardeal (de bună seamă erà Ali), cu 2 Curieri, unul ardelenesc altul românesc, având să ceară paşapoarte pentru Ambasadorii ce ar aveà să vină, ca să tocmească pacea [4]). Intr'o scrisoare deosebită, pe care Cancelarul (il secretario) o trimetea Ambasadorului englez, mulţămindu-i pentru osteneala ce-şi dă în jurul păcii, se ziceà totuşi, că fără darea Timişoarii în mânile Principelui său nu se va

[1]) *Arh. C.* Ms. 595.9, f. 144—5. Raportul lui Rossi dela 13 Iunie, pe temeiul avisurilor din 10 şi 11 Mai din Constpl.

[2]) Scrisoarea e publ. în *An. Acad.* rom. III, 34—5, de Episc. Melchisedec, supt titlul: *Relaţiuni istorice.*

[3]) *Arh. C.* Ms. c. f. 3 — 5. Copie şpaniolă, după scris. lui de Brèves c. «Bearnezul», adecă Henric IV, trimeasă de Ambasadorul spaniol din Praga, San-Clemente, cum urmează din nota, adausă la sfârşitul altei depeşe prinse a aceluiaşi, din 10 Mai, *ibid.* f. 1.

[4]) Acest fragment al scrisorii dela 24 Mai e şi în *Docum.* XII, 300.

www.dacoromanica.ro

puteà încheià pace [1]), cea-ce dovedeà, că nu se gândesc cu de-aievea la ea.

Omul Transilvanului şi cel al lui Mihai-Vodă, având audienţă la Sultanul, fură sloboziţi acasă la 15 Iunie [2]), cu paşapoartele cerute şi cu porunci, ce le duceà Omer-Ceauşul la Beglerbegii şi slujbaşii dela graniţe, ca să nu facă nici o stricăciune Transilvaniei şi Ţării-Româneşti. [3]) Tocmai după cum ne spune Bailul, aflăm şi din scrisoarea Sultanului către Sigismund, că s'a dat răspunsul. Adaus e, în scrisoarea Sultanului pomenită, că se cere Transilvanului—ce se înţelegeà dela sine—, ca nici el să nu turbure graniţele turceşti. Aducându-i întâi aminte, cum înaintaşii săi au fost braţul drept al Sultanilor, îl îndeamnă, să se întoarcă şi el în starea aceea: din partea sa, Sultanul jură, că-i va ţine credinţa şi pacea făgăduită, numai să nu dea Principele nici o pricină de turburare. Şi repede să trimeată Ambasador, pentru întărirea păcii de demult. Aceleaşi îndemnuri la pacea de altădată îi trimeteà prin scrisoare deosebită Sultana-Mamă, lăudându-l pentru gândul ce are de a o încheià, şi făgăduindu-i ajutorul ei, numai om cu minte să trimeată de tocmeală, şi el să steà la făgăduinţele sale. [4]) Intr'adevăr, porunca Hogei Sultanului, îndreptată către Beglerbegul Rumeliei şi către Paşii de Buda şi Timişoara, spuneà, că de oarece *Voevodul Transilvaniei s'a rugat de pace* şi ca să înceteze cu armele, până ce ea va fi aşezată, deci le ordonă să steà în linişte şi să nu facă nici o asuprire Voevodului transilvan, până când Serdarul (adecă Mohamed Satârgì) va ajunge la graniţe, căruia tot aşà i s'a

[1]) *Docum.* IV. 2, 224 Resumat din depeşa dela 25 Mai a Bailului.

[2]) Datul numai pentru omul Transilvanului, în *Docum.* XII, 1260. Pera, 24 Iunie. E o scrisoare a unui Agent [secret], plătit de Impăratul, la Curtea din Ţarigrad, cum se vede din originalul documentului în *Arhiva de Războì* d. Viena. faşc. 140; cf. şi cea din 10 Mai.

[3]) *Docum.* IV. 2, p. 224. Raport al Bailului, 23 Iunie şi *Arh. C.* Ms. 595. 9, 130, Veneţia 22 Iulie. Cf. rap. Ambas. ven. din Praga III. 2, 252—3.

[4]) *Docum.* III, 2, 253—4. Scrisorile amândouà în traducere italienească. Aceleaşi în latineşte, cunoscute şi lui Illésházy, şi publ. în întreg în «*Föl-jegyzései*», p. 40—41. Adaosul din scr. Sultanului, unde se cere grabnica trimitere a unui Delegat, care lipseşte în tipăriturile de până acum (şi în XII, 1260 regest) l'am luat după copia ungur. din *Arh. de Războì* (Viena). Scrisorile ajunseră (la A. I.?) la 17 Iulie.

www.dacoromanica.ro

poruncit. [1]) Mai trimet scrisori Principelui, cu acelaş prilej, iarăş prin Ali Ceauş şi Delegatul ardelenesc, Ibraim, Marele Vizir, şi alţi doi Paşi, şi, cevà mai târziu, sau poate tot atunci, chiar Serdarul «Zatarchy Mehmet Bassa». [2])

Din toate acestea şi din cele ce spuneà cu graiul Martin Beniai, [3]) omul Principelui, ce însoţise pe Ali-Ceauş la Poartă, când fu trimes la Curtea din Praga, după întoarcere, cu scrisorile turceşti, se pare, că dorinţa Turcilor de pace nu erà prefăcută. Hotărît că Sultanele doriau mai mult decât oricine pacea, de frică să nu se întoarcă Sultanul în Ungaria. Şi mai mult decât atâta, ea ne arată, poate, «slăbiciunea», în care se aflà chiar atunci Impărăţia Turcului, cum cercà să dovedească şi Martin Beniai. [4]) La toată întâmplarea, erà un lucru neobicinuit mândriei turceşti, [5]) ca Sultanul să scrie atât de blând, fără rudă de ameninţare, către Principi, cari i-au fost vasali. Şi chiar prietenul Turcilor, De Brèves, scrià, încă la 10 Mai, că lucrurile lor sunt «aşà de încurcate, atât pe mare cât şi pe uscat, că, la cel mai mic vânt ce îi suflă, ei ţin, că e începutul căderei lor». [6])

Totuşi nici pacea nu se poate aveà fără gătire de răsboi. Şi dacă se puteà nădăjdui ajungerea la ea cu Transilvanul şi cu Ţara Românească, dela Impăratul de-a dreptul încă nu erà nici o vorbă, şi trebuià cerută numai arătându-i-se iarăş ascuţişul iataganelor. Incă la 24 Mai putuse De Brèves să

---

[1]) *Arh. de Războiu* (Viena), fasc. 140. Interpretatio litterarum praeceptoris Imperatoris Turcharum.

[2]) *Arh. de Răzb.* fasc. 140, f. dată; cf. *Docum.* XII, regest, p. 1260. Cea a Serdarului are în text data de 23 Iunie, când zice, că a eşit în tabără, la poarta din spre Adrianopol, ceeace, cum vom vedeà, nu poate fi adevărat.

[3]) Illésházy, p. 40 şi 46, îi zice Martin Deák, adică diacul Martin. Tot aşà în scris. lui Marini dela 13 Iunie, în *Docum.* XII, 304.

[4]) *Docum.* III. 2, 252—3. Praga, 11 August. Martin Beniai sosise înainte de 4 zile. Privitor la femeile Seraiului scrià Amb. veneţ.: «Le Sultane sopra tutti gli altri bramavano la pace». Iar De Brèves se vaită, la 24 Mai, că «el poder de las mugeres va creciendo». *Arh. C.* Ms. 595. 9, f. 3—5.

[5]) *Arh. C.* Ms. 595. 9, f. 130, Veneţia, 22 Iulie:... «contro il costume della superbia Turchesca».

[6]) *Ibid.* f. 1. Copie spaniolă trimeasă Regelui său de Amb. San-Clemente, după raportul lui De Brèves, din Constantinopol.

www.dacoromanica.ro

adaugă vestei neplăcute de duhul lor aplecat spre pace şi cevà «mai bun», anume: că Generalul Maiestăţii Sale [Sultanului] va plecà în 10—12 zile, şi înainte de ce vor ajunge cei doi olaci (los dhos correos) la Stăpânii lor, adecă în Ţara Românească şi Ardeal, şi înainte de ce vor plecà Ambasadorii lor, zisul General va fi la graniţe; iar Tătarul se va apropia de Transilvania de cealaltă parte şi o va ţine bine în ochi [1]). Intr'adevăr, în depeşa-i dela 24 Iunie, Bailul din Constantinopol spuneà, că Satârgi Mohamet—căci el erà Generalul din vorbă — a plecat, dar cu puţină oaste: numai cu 5 mii de oameni. Se spuneà însă, că în cale îşi va adunà oştile toate, şi, după unii, aveau să se împreune supt comanda lui 15, după alţii 20, 30 ba chiar 40 de mii, pentru a merge împotriva Ungariei, (o parte chiar împotriva Transilvaniei, zisese unii prin Mai). [2]) Incă la 9 Iunie el eşise în corturi, la poartă despre Adrianopol, unde zăbovì până la 20 a lunei, când i se putură da, se zice, 400.000 de galbeni pentru plata oştilor, şi îndată plecă [3]). Şi de şi se făgădui Agentului transilvan, că nu vor da voie anul ăsta Tătarilor a trece nici în Ţara Românească nici în Ardeal şi Ungaria, totuşi, ziua următoare după plecarea lui, li s'au trămis porunci pe ascuns, ca fără sminteală şi fără întârziere să treacă prin Ţara Românească şi de acì în Ungaria [4]). Altfel, încă la 9 Mai se scrià din Caşovia, că e vorba între Turci, anul ăsta să se îndrepteze împotriva Ţărei Româneşti şi a Ardealului, şi că

---

[1]) *Arh. C.* Ms. 595. 9, f 3—5.

[2]) *Ibid.* f. 111. Raportul lui Rossi, Veneţia 1 Aug., după depeşi din Constantinopol, dela 24 Iunie; cf. şi f. 144 sq., raportul aceluiaş dela 13 Iunie. Vestea trimeasă de Marini din Alba-Iulia, la 13 Iunie (*Doc.* XII, 304), că Giarach Mehmet-Paşa, care e noul Seraschier (poate înţelege şi el pe Satergi), a sosit la Silistra cu 10 mii de Turci, nu se adevereşte.

[3]) *Arh. de Răzb.* fasc. 140. Scrisoarea Confidentului împărătesc, Pera, 24 Iunie. De aci se vede, că datul ce se găseşte în copia nemţ. a scrisorii lui Mohamet Satârgi c. Sigismund Báthory (*ibid.* şi regest în *Docum.* XII, 1.261) pentru eşirea sa din Const., anume, 23 Iunie, nu poate fi adevărat. Poate e luat după o copie italienească, unde va fi fost citit rău. Acest dat nu poate fi bun nici pentru motivul, că Ali Ceauş plecase încă la 15, dacă scrisoarea nu va fi fost trimeasă în urmă, prin alt Curier. Cf. *ibid.*, scris. dela 5 Iunie: va eşi pe la 8 c.

[4]) *Ibid.* f. c.; partea asta se află şi în *Docum.* XII, 1260.

www.dacoromanica.ro

ţinta lor ar fi mai ales Oradia mare [1]). In acelaş timp se aveau la Veneţia veşti din Polonia (Cracovia dto 21 Iunie), că Tătarii ar fi cerut voie să treacă, în număr de 40 mii, către Ungaria şi, că se crede, că li se va da. La 12 Iulie se scriă tot de-acolo, că 70 de mii ar fi cerut pasul liber, amenințând, că vor trece cu sila, dacă nu pot cu voia [2]). Şi frica de vizita lor şi-o arată chiar Zamoyski, în scrisoarea-i dela 13 August către Chr. Radziwill, [3]) ceeace desminte cel puţin ştirea adusă de spionii Transilvănenilor, la 5 Iulie (25 Iunie st. v.), că Tătarii s'ar fi şi aflând în lăuntrul graniţeler polone, ştire, care-l făcuse pe Principele ardelenesc să deà poruncă Bistriţenilor, să ţină gata oastea ce li se cuvine să-i deà, să fie cu bună pază şi să ştiricească, dacă vor venì Tătarii, ba să alerge şi în ajutorul Căpitanului de Húszt, la întâmplarea, că vor venì pe acolo [4]).

*

Afară de Turci şi de Tătari, o altă îngrijire mai faceà pe Principele transilvan şi pe Mihai Vodă să stea în bună gătire.

Şi acum se mai făceau încercări de a trage pe Poloni în lupta contra Turcilor. In timpul dietei din primăvara acestui an 1597, Cardinalul Caetano, care aveà anume însărcinarea acestor tocmeli, văzù bine, că nu mai poate fi vorba de ligă şi se mărginì a face numai cereri privitoare la Moldova şi Ţara Românească. Sfârşindu-se dieta, i se dà, la începutul lui Aprilie, răspunsul, că Maestatea Sa (Regele polon) şi ordinele Ţării lui vor fi totdeauna «cu toată bunăvoinţa şi iubirea» către Ilustritatea Sa, Principele transilvan, numai acesta să deà şi el făgăduinţa, de a nu vătămà pe supuşii poloni şi mai ales pe Palatinul Moldovei Ieremia.

Cu preţul acesta, de a lăsà Transilvanul Moldova în pace, ei, Polonii, sânt învoiţi chiar, ca Ţara Românească să rămână în starea în care se află, — deşì ziceau, că după un drept

[1]) *Docum.* XII, 298 nota 1.

[2]) *Arh. C.* Ms. 595. 9, 132 şi 114. Di Venetia 18 lulie şi 1 August.

[3]) *Docum.* Supl. II. 1, 421.

[4]) *Docum.* XII, 305—6. Căpitanul de Húszt Blasius Zabó şi Principele c. Bistriţeni, «25 Iunie st. v.» şi «26 Iunie».

www.dacoromanica.ro

vechi, şi această Ţară e a lor [1]). Iar Nunţiul San-Severo din Varşovia pomenià în relaţia sa dela 7 Iunie, că Polonii ar fi putut ocupà anul trecut şi Ţara Românească, ştiind bine, că ar fi făcut plăcere Turcilor; cu atât mai sigur poate fi Impăratul acum, că nu vor face aceasta, când Mihai a primit steagul de la Sultanul. Mai mult încă: Zamoyski aduceà aminte Nunţiului — aşa raportează acesta — «de îmbierile ce le-a făcut Mihai, îndată după sfârşitul dietei, prin mijlocirea unui Ambasador al său, şi de rugăciunea lui, de a fi primit supt scutul Regatului, cum e Ieremia [2]), şi de a fi recomandat Turcului prin Ambasadorul menit pentru Poartă, şi apoi de a-i câştigà ertarea pentru vătămările trecute; şi cum acel Palatin, pentru a asigurà pe Maiestatea Sa, că se purtà cu gând curat, îmbià de a-şi da un fiu de chizaş; şi cum cu toate acestea a fost hotărît de Senatori, nici să nu fie primit în ocrotire, nici să nu se scrie pentru el, şi că această hotărîre a fost luată, pentru a nu da de bănuială (per non dare ombra) Impăratului şi Domnului Principe al Transilvaniei. Afară de aceea şi are despre Români şi Moldoveni părerea, ce au avut o totdeauna toată lumea, şi că pentru aceasta nu se pune temei pe ei»..... Pentru aceste pricini, «Maestatea Sa [Impăratul] puteà fi sigură, că din partea asta nu s'ar fi făcut nici o noitură, *dacă alţii n'ar fi început* a schimbà starea lucrurilor de faţă» [3]). Cumpănirile, la care spusele acestea ne îndeamnă, le-a făcut pe toate Nunţiul din Praga, Speziano, care cu drept cuvânt socotià pe colegul său din Varşovia, ca umblând cu totul în apele

[1]) *Dcum.* XII, 294—5. Responsum Regis ac Ordinum Poloniae ad petitiones Ill-mi Card-is Caetani, Legati, post Comitia Varsoviensia. 5 April 1597.

[2]) Am văzut mai sus, cum acest lucru se scrisese din Polonia încă în anul trecut. Că e vorba de un svon nou, se vede din raportul lui San-Severo dela 9 Aprilie. *Doc.* XII, 295.

[3]) Copia della lettera di Monsignor di San-Severo scritta a M-r Nuntio [Speziano], li 7 di Giugno 97, in *Docum.* XII, 300—2. Incă la 9 Aprilie, San-Severo scrisese din Varşovia, că «Ambasadorul valac a fost expediat, dar n'a voit Maiestatea Sa să scrie Turcului scrisori de mijlocire (d'intercessione) pentru Mihai, Palatinul acelei Ţări, şi aceasta, între altele, cu privire la Principele Transilvaniei, neştiind Maestatea Sa, dacă o astfel de mijlocire i-ar fi pe plac». *Ibid.* p. 295.

www.dacoromanica.ro

Cancelarului Zamoyski. Anume: odată, că Mihai-Vodă n'a primit steagul de la Turc decât pentru a se mântuì de Poloni, şi ei o ştiu bine aceasta: acì e buba (hic latet anguis in herba). Totuş e de lipsă a stà cu ochii deşchişi. Altfel se va mai întâmplà odată păţania Moldovei. Căci nu e îndoială, că Polonii ar fi ocupat Ţara Românească încă până acum, dacă ar fi putut, şi că vor face aceasta acum — de vor puteà —. Preà nimerit răspunde Speziano în tâlcuiala cu care însoţeşte raportul aceluia, şi cu privire la necredinţa Românilor: «Pentru aceasta», domnii Poloni, «cari cunosc bine pe Români, i-au despreţuit, călcându-le credinţa, cuprinzând pe cei dintâi, şi având de gând, poate, a face acelaşi lucru cu cei de ai doilea». Şi înţeleptul Speziano găseşte şi pricina ce o caută Polonii: e în tâlcuiala cuvântului, că alţii au început. «Aici», zice el, «stă ascuns un punct de mare însemnătate spre paguba zisului Principe [al Transilvaniei] şi a lucrurilor lui, căci se ştie, că în Polonia vorbesc pe faţă, că Principele are de gând lucruri nuoi împotriva statului de acum al Moldovei, pentru a-l puteà apoi stâlcì pe el şi Ţara lui». Apoi vor zice, că au fost traşi la această faptă de neastâmpărul Principelui; şi nu vor lipsì o mie de scuze, chiar scornite, cum n'au lipsit pentru Moldova, zicând, că au fost chemaţi de acela, pe care ei l'au izgonit. Şi timpul potrivit, când Polonii să-şi îndeplinească gândul, îl credeà Speziano foarte apropiat: fiind aproape Iulie, Turcii nu vor întârzià a începe iarăşi lupta, şi atunci a sosit momentul pentru Poloni. [1])

Nu e îndoială că Mihai-Vodă făceà aceleaşi cumpeniri ca Nunţiul Speziano şi ca noi, cu privire la primejdia ce-l puteà ameninţà de către Poloni: Intoarcerea Ambasadorului său chiar şi fără o scrisoare de mijlocire către Sultanul, după cum ceruse — cu gând de mâlcomire —, despre ce San-Severo raportà încă la 9 Aprilie din Varşovia, [2]) îi puteà dà semnul,

[1]) Il comento di detta letttera, Praga, 22 Iunie, *ibid.* p. 302 sqq. Cf. *ibid.*, 306, scrisoarea lui Speziano, dela 30 Iunie, în care spune, că San-Severo lucrează, ca Polonii să facă cu Ţara Românească, ce au făcut acum 2 ani cu Moldova.

[2]) *Docum.* XII, 295.

www.dacoromanica.ro

că vechea lor neprietenie ţine încă. Şi aceasta îl făceà poate să vestească lui Zamoyski aşà de slobod, că acum e «în pace cu pàgânul», şi că are de gând să-i trimeată tributul: [1]) erà, ca să-i taie pofta vicleanului Cancelar de a mai rămnì la Ţara Românească, când va şti, că Domnul ei e împăcat cu Turcul.

Mai mult decât atâta. Se pare, că Mihai hotărîse de pe acuma a pune capăt acestor îngrijiri necurmate despre Miază-noapte, luând Polonilor pe dinainte. El scrisese Transilvanului de cu primăvară, că Ieremia va venì cu Tătarii şi cu Turcii asupra lor amândurora, poate într'adins, pentru a-l aţâţa împotrivă-i şi a-l face să grăbească cu ajutoarele sale, ca apoi să se poată svârlì el asupra Moldovei. Agentul Ion de Marini, care se aflà în Alba-Iulia la 13 Iunie, scrie anume de oastea cea multă ce îşi adună şi năimeşte Mihai-Vodă, dimpreună cu cele 4.000 ce vor intra în Ţară cu Székely Moise (pare-se, zice el, că aceştia sunt soldaţii ce merg în numele Impăratului), că: nu se ştie, dacă e menită împotriva Turcilor sau pentru a scoate («per turbar») pe Ieremia Vodă. [2])

O stare de încordare între Ardeal şi Moldova e dovedită în acest timp. La 7 Mai Ieremia Vodă se jeluește Bistriţenilor, că supuşii lor au oprit «fără dreptate» oile ce-şi cumpărase nişte Moldoveni în Ardeal, «care lucru, zice Voevodul, e semn de război între aceste două ţări». [3]) Iar la 8 Iunie Ieremia spune lui Zamoyski, că a scris Staroştelui de Cameniţa, să fie gata a-i venì la vreme într'ajutor, după cum are poruncă, şi îl roagă, să mai scrie şi altor trupe să fie gata. Căci şpionii săi din Ardeal i-au adus vestea, că Principele are de gând să năvălească în Moldova, îndată cu luna nouă a lunei vii-

---

[1]) *Docum.* Supl. II. 1, 419. Scrisoarea lui Mihai din Târgovişte, 20 Mai.

[2]) *Docum.* XII, 304—5. Răsunetul scrisorii acesteia îl citim şi în scrisoarea Secretarului dela Curtea din Praga, Barvitius, cu datul de 30 Iunie (*ibid.* p. 306—7): Quatuor millia, quae stipendia Caesaris conduxit [Pr. Transilvaniae], metunnt aliqui in Moldaviam potius quam in Turcas mittenda.

[3]) *Ibid.* p. 297—8: «...Kegyelmetek népey a my népünknek *vöt* iuhaikat megtartoztak volna...» Ajutorul d-lui Iorga a citit greşit «nöt» în loc de uöt (adecă vött); traducerea se apropie puţin de această citire, deşì nu e nimerită: li-ar fi oprit oile *aduse* de ei [adecă, de «oamenii noştri»]

www.dacoromanica.ro

toare.[1]) In urma acestui zvon, Zamoyski se grăbeşte a scrie lui Sigismund Báthory, să nu se gândească a face cevà spre paguba şi ruşinea Poloniei, căci, să ştie, că nu va rămâne fără răsplată. Din partea Poloniei să n'aibă nici o grijă, doar el şi până acuma a ştiut înfrânà pe verii Principelui, pribegiţi în această Ţară.[2])

Aceste atingeri aspre între Moldova şi Ardeal — ca şi între prietenii lor — iau o formă mai dulce în Iulie, August şi până prin Septemvrie. Legăturile negustoreşti îşi urmează mersul mai neted şi, cât priveşte pe Ieremia, el caută a lecuì orice nemulţumire se iveşte, fie pentru vre-o hoţie, fie pentru vamă.[3])

Ba Ieremia dă veşti Capitanului din Secuime, Sennyei, şi despre Tătari, pe cari îi întrebuinţau ca spărietoare, el şi Polonii, de frica pregătirilor transilvane,[4]) şi-i vor mai întrebuinţà până târziu în Octomvrie.[5]) La 21 Septemvrie însă, Voivodul moldovean scrie Polonilor, că iar s'a răspândit svonul din Ungaria şi din Ţara-Românească, după care «Voivodul Transilvaniei, de va aveà noroc în lupta lui cu Chanul, ar aveà de gând să porniască repede împreună cu Mihai înpotriva noastră».[6]) De altă parte, Arhiducelui Maximilian îi scrie, la 24 Septemvrie, un om de încredere din Polonia de o grabnică primejdie: Zamoyski vreà să bage Principe în Ardeal pe Andrei Báthory, cu voia Sultanului; 6.000 de călăreţi sunt gata de drum; înţelegerea cu prietenii din Ardeal ai Cardinalului e făcută, lovitura va fi dată cu-

---

[1]) *Docum.* Supl. II. 1, 420.

[2]) *Docum.* XII, 307. Zamosc, Iulie, 1597, s. d., dar trebue să fie dela începutul lunei, din pricina datului pus pentru intrarea Principelui în Moldova.

[3]) *Ibid.* p. 305, 307, 308, 320, scrisori din Suceava, 23 Iunie, 2 Iulie, 26 Septemvrie.

[4]) *Ibid.* p. 1261 şi 310. Sennyei c. Cancelarul Jósika, Depsö, 18 Iulie (mai bine e de înţeles orig. unguresc, în *Arh. de Răsb.* faşc. 140— am copie —); şi Jósika lui Teuffenbach, A. I. 20 Iulie. Cf. *ibid.* p. 313, o scrisoare c. Bistriţeni dela un prieten din Suceava, din acest timp (de şi fără dat).

[5]) *Ibid.* 322—3, 325, Scris. lui Ieremia-Vodă din 9 Oct., şi a lui Sennyei din 14 a. l.; apoi a lui Speziano din Praga, 5 Noemvrie.

[6]) *Docum.* Supl. II 1, 428.

www.dacoromanica.ro

rând. [1]) Iar Principele ordonă, la 4 Nov., Bistriţenilor, să fie gata de oaste şi să spioneze bine în Moldova şi Polonia, căci a aflat de anumite burfueli ce s'au pornit în potriva sa. [2])

A cui frică erà mai întemeiată cu greu s'ar puteà spune. Nunţiul Speziano nu slăbià dela credinţa, că Zamoyski vreà să se arunce asupra Ţării-Româneşti, chiar anul ăsta, şi ca să aibă cuvânt de pregătire, a lăţit svonul de gândul Transilvanului împotriva Moldovei. [3]) Şi erà hotărât, după cum scrià «legatul» Caetano din Varşovia, chiar la începutul lui Octomvrie, că Zamoyski vreà să trimeată ajutoare lui Ieremia-Vodă, pentru a se puteà apărà de Tătari şi de Principele ardelenesc; «dar nu erà sigur», adauge legatul papal, «că acelc puteri nu s'ar fi întors la altă întrebuinţare». [4])

Din partea Transilvanului nu poate fi vorbă de vre-o ameninţare a Moldovei. Oştile mărginaşe, ce stau cu Sennyei în Secuime, şi acelea, pe cari bunăoară Bistriţenii aveau felurite porunci să le ţină gata, erau *pentru apărare* de Tătari, şi la întâmplare—necrezută—şi de Poloni-Moldoveni. [5]) Şi celelalte, câte mai aveà, trebueau să-i scutească Ţara de Turci, dacă vor începe duşmăniile despre Apus, şi să cerce şi el cevà cu ele către Meazăzi, în Ţara Turcului. [6])

---

[1]) *Docum.* XII, 319. Cf. p. 313 : scris. anon. f. d. lunar, dar din Sept., cum se vede din text, din Moldova (Suceava) către Bistriţeni, unde se atrage luarea aminte a Principelui asupra duşmanilor săi din lăuntru, cari trimet scrisori prin Moldova. Scrisoarea din Polonia Max. o trimete, la 15, la Curte, de unde primeşte însărcinarea, la 23 Oct., de a împărtăşì ştirea şi Principelui transilvan, dar numai «Zeittungsweiss», cum a primit-o. *Ibid.* p. 323, nota 2.

[2]) *Ibid.* p. 324.

[3]) *Ibid.* p. 312. Praga, 30 Iulie. Cf. şi p. 318—19, scris. aceluiaş c. San-Severo: Dacă nu s'au trimes încă hârtii de asigurare în privinţa Ţărilor româneşti din partea Impăratului, hârtii, pe cari Regele polon să le subscrie (după cum erau cele aduse din Polonia, acum un an, de Malacrida, *ibid.* p, 265, 282, 285, 301 sq.) pricina e, că n'a sosit încă răspunsul din Ardeal. Chiar dacă n'ar izbutì lucrul cu aceste hârtii, «ar fi o nedreptate, orice capăt rău se gândeşte a se face». «Ciò dico per rispondere a quello, di che V. S. R. mostrava di dubitare in danno della Valachia, per malitia di qualche huomini».

[4]) *Ibid.* p. 320—1. Caetano c. Speziano, Varşovia 3 Oct.

[5]) *Ibid.* p. 314, 316, 324.

[6]) *Docum.* III, 2, 255 sqq. Depeşi d'ale Amb. ven. dela 17 Aug. înainte.

www.dacoromanica.ro

Iar când greutăţile se grămădiră de tot, el desnădăjduì, şi zorià, să-i ia odată Impăratul sarcina stăpânirii.

Mai mult decât apărarea de cei ce ar venì asupră-i aveà în gând acela, care erà cel mai amenințat, şi căruia îi ardeà inima, că trebuința veghierii vecinice, în partea de Miază-noapte, îi stânjenește orice ispravă frumoasă, la Miază-zi, şi-l ţine în loc. La atac erà hotărât Mihai-Vodă.

Nainte de a trece la această cercetare, să vedem ce făcù Satârgi-Mohamed-Paşa,—ce se săvârşì în Ungaria, unde se îndreptase, cum se mai urmară tocmelile cu Turcii, şi ce se alese de sgomotul venirei Tătarilor.

*

La 9 Iulie Satârgi Mohamed ajunse în tabăra sa, care se aflà mai puţin de o zi dincoace de Adrianopol (dincolo de Harmanlü). După mărturia—interesată—a unui şpion creştin, care-l întâlnì acolo (şi fu ţinut de Paşa la prânz, dacă nu minte, căci se deţese de Turc în serviciul lui Iusuf Aga, venind din Lovcia), Nicolo di Luca Loucialiu, trimes de Gioanni Marini la Constantinopol, el, Paşa, nu aveà cu sine mai mult de 1.200 de oameni, 40 de Delibaşi [1]), Spahoglani cu lănci şi steaguri roşii 34, cu galbene 24, Silihtari [2]) cu steguleţe albe 16. Ceialalţi erau fără lănci şi fără steaguri. Şi 2.000 de cămile duceà Paşa cu sine. Martorul nostru mergeà în societatea Chihaiei Sangeacbegului de Koppány şi a 7 servitori ai lui, pe cari îi ajunse, un mil dincolo de Filipopol. Incă acestuia îi spusese Loucialiu, sub numele falş de om al lui Iussuf-Aga, că Mihai-Vodă are vre-o 70 de mii de oameni şi 360 de tunuri. Iar Chihaia ce veneà din Ungaria îi spuneà, că la ei s'a lăţit vorba, cum Impăratul a gătit o oaste foarte mare, şi a împărţit-o în 3 tabere: una supt Strigoniu, alta supt Pojon, şi a treia la Panciova. Şi Turcii erau siguri, că acum Creştinii vor luà Buda. Aceste lucruri, auzite

[1]) Deli-Başi înseamnă căpetenia călăreţilor voluntari—în felul haiducilor—numiţi Deli. Aici, cred că nu poate fi vorba de atâţia Căpitani, ci de înşişi Delii. Vezi explicarea în Thúry, *Török történetirok* I (Török-magyk. tört. Emlékek, Második oszt. I. köt.), 403.

[2]) «Silihdarii» sunt iarăşi un corp de călăreţi năimiţi, al căror număr pe vremea asta, erà de 5.000. *Ibid.* p. 419.

www.dacoromanica.ro

din Ungaria, le povestì Loucialiu Silihtarilor şi Spahoglanilor ce-i întâlnì încă la Harmanlü, mergând la Buda, pe când soţii săi de drum durmeau. Ostaşii, plini de mânie, descălecară, îşi svârliră lăncile în pământ, blestemând pe cel ce li le-a pus în mâni. Apoi se începură a văità, că li s'a dat plata în bani stricaţi; că anul trecut aveà fiecare câte 7 cai, şi acum abià au unul, ba mulţi călăresc în şea, alţii pe samar [1]). Cei mai buni ai lor au perit anul trecut în războì şi de boale. Pe când anul trecut erau 12 mii cu steaguri roşii, acum abià sunt o mie. Şi martorul nostru adauge, că au văzut apoi cu ochii, că spusele lor erau adevărate. Chiar Serdarul i-a zis lui Nicolo Loucialiu: ‹N'avem cai, că pe la Turci nu se găsesc, pentrucă au perit cu toţii». Ajungând în Constantinopol, martorul nostru îşi poate întărì mai bine spusele, după câte a aflat dela Turci foarte de seamă, între alţii chiar dela un Ceauş de casă al lui Ibraim Paşa. «E lucru sigur, zice el, că Marele Turc a pierdut anul trecut foarte mari comori (grandissimo tesoro), caii sei, cămilele şi catârii mai toţi au perit» şi nici o unire nu e între ei. De aceea, i-a spus Ceauşul, Turcul nu va merge anul ăsta la războì. Ba a auzit şi aceea dela Turci de divan, că s'a dat lui «Sathergi› M. Paşa un Katehumaium, adică ordin scris de Sultanul, ca să nu se lupte cu Creştinii, nici de a bate cetăţi să nu se apuce, ci să steà numai pentru apărarea graniţelor. La 24 Iulie, când Nicolo Lovcialiu se duse să-şi ia sănătate bună dela Ambasadorii ragusani, unul din ei, Simon Ragnina, îi zise: «că dacă vreodată Creştinii au avut prilej şi dorinţa de a face un mare câştig (grandissimo profitto) dela Turci, acest an e vremea lor». Şi el îi spuneà, că hotărât, anul ăsta, Turcii nu vor eşì la războì, chiar dacă ar vreà, căci o oaste de seamă nu-şi pot adunà. Mai însemn din relaţia de călătorie a lui Nicolo Loucialiu, că şi el spune, cum în Constantinopol se vorbià pe faţă, «că sunt doi Domni, unul e Sultan Mehmet, celalalt e Sultana Mamă-sa, care guvernează toate şi nu el», şi că nici ea nu-l lăsà nici cum la războì. Apoi, că erà vorba de venirea Tătarilor, pentru

[1]) Samar e şea de lemn. V. P. Papahagi, *Megleno-Românii* în *An. Acad. rom.*, secţia liter. tomul XXV, p. 29, 31, 52, 81.

www.dacoromanica.ro

a căror trecere [peste Nistru?] tocmai atunci se trimesese 3 galere; dar părerea tuturor erà, că nu vor venì, ci se făceà svonul numai pentru a spărià pe Creştini. La întoarcere află, la 29 Iulie, în Filipopol, pe Paşa de Caramania cu 700—800 de soldaţi foarte destrăbălaţi, şi muniţia ce urmà Serdarului, în 63 de cară, pe când vestea se lăţise de 800 de cară [1]). Veşti asemănătoare din Constantinopol despre slăbiciunea militară a Turcilor în acest an le spuneà Papei şi Ambasadorul veneţian la Roma, Delfino, pe la începutul lui Octomvrie [2]).

Prin zilele dintâi din August, Satârgi M. Paşa scrià Principelui transilvan, din «Iagodna», că, în 10 a lunei, crede să fie în Belgrad, şi i spuneà iarăş, că a înnoit, în numele Sultanului, care i-a «încredinţat» lui «toate lucrurile», poruncile către Paşa de Timişoara, Begul de Giula şi ceialalţi, ca să nu facă nici o vătămare moşiilor ţinătoare de Ardeal şi supuşilor lui. Apoi i aruncà călcările de graniţe şi jafurile din partea Ardelenilor, a ţăranilor şi chiar a ostaşilor, şi-l rugà, să-i înfrâneze, dacă vreà pacea. Cereà anume, să ordone Căpitanilor de Logoj şi Caransebeş, să împiedice prădăciunile hoţilor trecuţi prin Porţile de fier. [3])

Ajuns în Belgrad, [4]) Satârgi-Mohamed lăsă oştile să odihnească, şi apoi plecă, pe la 29 August, către Buda. Principele scrià Impăratului, că deşi multă gloată merge cu Serdarul, dar ostaşi buni nu sunt mai mulţi de 8.000. Asemenea Mihai-Vodă socoteşte oastea turcească, de bună seamă

---

[1]) *Arh. de Răzb.* Viena. «Alla Maesta Cesarea Relatione fatta del viaggio che Nicolo di Lucha Louciali fecce di quà a Constantinopoli», subscris G. Marinni da Aragusa (El a făcut-o, după povestirea călătorului). Tot cu scrisul lui, pare-se, e însemnarea aceasta: Copia del suo original tradota. (Unele fragmente din ea sunt şi în *Docum.* XII, 1268—9) s. d. Din scris. lui Marini c. Impăratul: date A. I. 15 şi 22 August, *ibid.*, tot fasc. 140, se vede, că ea e scrisă între 12 şi 15 August 1597 (Estrasele din XII, 1261, sunt iarăş neîndestulitoare).

[2]) Óváry, *Oklevélmás.* II, nr. 1201, p. 245 sq.

[3]) Szamosközy, IV, 70—2. Cf. *Docum.* III. 2, 257, după care din Belgrad ar fi trimes Paşa scrisoarea.

[4]) Vestea sigură fu adusă la Alba-Iulia la 22 August. *A. R.* fasc. 140 Marini c. Impăratul, A. I. 22 August (un resumat se află în *Docum.* XII, 1261—1262).

www.dacoromanica.ro

cu aceea ce venià în urmă supt comanda Paşilor de Anatolia şi Caramania cu tot, la 10 mii de oameni. Dar Impăratul ştià dintr'altă parte, că oastea duşmană trebuià să fie de vre-o 45 de mii, cu toate că mulţi murise pe drum, şi mulţi şi fugise; căci şi Paşa de Timişoara aveà ordin, să se împreune cu Serdarul. [1]) Un spion al lui Pálffy aduceà apoi acestuia, la 20 Septemvrie, vestea la Strigoniu, că Satergi-Mohamed n'are mai mult de 20.000 de oameni, şi că a rămas la Eszék, să odihnească 8 zile, de unde va venì la Buda, aşteptând peste iarnă aci pe Sultanul, care ar aveà să vie în anul viitor. [2])

Târziu de tot se adunase şi oastea împărătească anul acesta. Pusă iarăşi supt comanda Arhiducelui Maximilian, om foarte nepriceput la răsboi, ea se află, în parte, abia în ţinutul Pojunului, la începutul lui August. Erau 8.000 de Italieni trimeşi de Papa cu fratele său Giovanni Fr. Aldobrandini, Valoni şi Nemţi pedeştri, vre-o 14 mii cu totul. Afară de aceştia mai erau contingentele comitatelor ungureşti, ··· câte 10 porţi aveau să deà 3 călăreţi şi 3 pedestraşi [3]) — stând, o parte, supt comanda lui Pálffy (Căpitanul Ţării dincoace de Dunăre), cari se aflau de cu primăvară în tabără la Strigoniu, altă parte supt Zrinyi, aşezată la râul Rab, şi cei de pe pusta Alföld la Húszt. [4]) Pálffy şi câştigase la 22 Mai o cetate: luase Totisul (Tata) prin atac pe neaşteptate, spărgând poarta cu o petardă. Fapta nu e însă numai vrednicie ungurească: Comandantul artileriei, care lucrà cu maşina, erà Perstyenszky (sau Pernstein) şi între soldaţi erau Valoni, Nemţi, câţi-và Spanioli şi Unguri.[5])

Vre-un plan hotărât de luptă nu aveau cei Impărăteşti. După aşteptare de 3 săptămâni în părţile Pojunului, se îndreptară spre cetatea Papa, unde se aflau 7—800 de Turci. La 30 August o luară, după cinci zile de bătaie. Apoi se

[1]) *Docum.* III. 2, 257—9. Depeşă veneţ. din Praga, 15 Sept. 1597; *ibid.* XII, 318, Marc Antoniu de Paar c. W. Unverzagt, A.-Iulia, 15 Sept.

[2]) Iedlicska, *Pálffy*, p. 632. Comandantul P. c. Impăratul, 20 Sept.

[3]) *Mon. com. Hung.* VIII, 401, artic. II.

[4]) Illésházy I. *Följegyzései*, 43—45.

[5]) Iedlicska, 622—5. Pálffy c. Archid. Matthias, Tata, 24 Mai; Illésházy, 45 sq.

www.dacoromanica.ro

mirau de ce să se apuce. Unii dintre căpetenii vreau să meargă împotriva Budei, alţii să încerce baterea Rabului. In 2 rânduri fură trimise despărţiminte de trupe la Buda, şi iar chemate înapoi. In sfârşit, la 15 Septemvrie, tăbărâră şi începură a se întări înaintea Rabului, în locul unde tăbărâse Sinan altă dată. Multe încercări vitejeşti făcură să se apropie de cetate întâi Italienii Papei, apoi pe rând toate naţiile, Francesii, Nemţii, Valonii. Dar le plătiră toate cu mult sânge şi vre-o 500 de prinşi vii, — deşi, se zice, că nu erau mai mult de 1.800 de Turci în cetate. Pe lângă toate începură a secerà şi boalele pe oameni şi vitele. Din oastea papală nu remaseră decât 2.000 de oameni. Sosind apoi vestea, că Satârgi Mahomed a ajuns la Alba-Regală (Székesfehérvár), Maximilian trecù Dunărea şi se aşeză în Comitatul Komarom, la 3 Octomvrie. In tot timpul acesta Pálffy trimiteà mereu cete în felurite părţi după pradă, din tabăra sa dela Strigoniu. Turcii, înăintând, scoaseră înapoi Tata, fără multă trudă, la 13 Octomvrie, de unde se îndreptară spre Buda, pentru a se unì cu Paşa local, care eşise, încă de pe la începutul lui Septemvrie, cu oastea în tabără lângă Pesta. Atunci Creştinii hotărâră să meargă spre Vaţ, pentru apărarea lui şi a cetăţilor învecinate (Neograd, Szécsén), după ce George Basta şi Margroff se adeveriră, că împrejurimea e bine apărată dela natură, cum le spuneà Pálffy. Turcii nu întârziară a venì să bată Vaţul, în timp ce Creştinii îşi făcuse tabără tare, binişor mai în sus, la Verőcze. Se luptară mai multe zile cu bărbăţie de o parte şi de alta, dinaintea cetăţii Vaţ. In sfârşit Turcul arătă dorinţă de tocmeală, şi primind răspuns la fel, se depărtă dela cetate, în noaptea de 9 Noemvrie. Creştinii îşi ridicară şi ei tabăra şi se întoarseră la Strigoniu, de unde oştile se împrăştiară acasă. [1])

Cu toate că oastea împărătească nu merse împotriva Bu-

[1]) Illésházy, 45—51. Iedlicska, *Pálffy*, 629—635 şi 639, felurite scrisori, dela 27 Aug. înainte. Pentru încetarea luptelor (Scharmützeln) la Vaţ e însemnat raportul nepublicat al lui Pálffy c. Impăratul. Gran, 13 Noem., unde spune, că de mai multe ori au venit Ceauşi dela Serderul, cerând, «glaubenbrieff» pentru o Ambasadă, care să vină să înceapă tocmelile de pace. Primind paşaportul cerut, veniră îndată 6 Turci fruntaşi, şi tocmelile erau începute la 23 Noem. *Arh. C. Turc.* Conv. 1597—8, f. 77 sq.

www.dacoromanica.ro

dei, cum stăruià şi Sigismund Báthory (afară de ceilalţi Comandanţi unguri) prin Martin Beniai, care erà la Praga, şi de acasă prin Marini, [1]) şi cu toate că adausul de ajutor militar (il supplimento della militia), [2]) reclamat cu ameninţări încă la începutul lui Iulie, [3]) nu-i sosise dela Impăratul, Principele rămase cu credinţă către Creştini.

El răspundeà, ce e drept, Sultanului, Marelui Vizir, lui Satârgi Mahomed—care-i primise acest răspuns, când îi trimiteà scrisoarea din Iagodina—, că a trimes pe Martin Beniai la Praga, dându-i şi credenţionalul ce i-au trimes ei (Turcii) pentru Delegatul, care să meargă la Ţarigrad, să tocmească pacea, şi a dat prin el vorbă hotărâtă Împăratului că, de are gând de tocmeli, să trimeată om la Poartă, că el destul a stăruit până acuma. Indată ce se va întoarce Trimisul său dela Curte, repede va expediì Deputat de frunte pentru tocmirea păcii, dimpreună cu pe Ceauşul Ali. Nu uita însă a aduce invinuiri Paşei de Timişoara şi Begului de Giula, cari i-au pricinuit pagube prin năvăliri pe teritoriul său. Şi cereà de nou, Serdarul şi Sultanul să-i oprească aspru dela orice nuoi călcări de graniţe, altfel, va fi silit el singur să ià măsuri pentru apărarea Ţării sale. Din parte-i, dânsul a poruncit Căpitanilor săi mărginaşi, să nu deà nici o pricină de nemulţumire supuşilor Inălţimei Sale [4]). In acelaş înţeles răspundeà, la 21 August, şi la scrisoarea ce Serdarul îi trimisese din Iagodina. Ceata de oameni, ce acesta i-a scris că a trecut Dunărea şi a pustiit ţinutul din părţile Porţilor de fer, să ştie Serdarul, că nu au fost din ai săi, nici cu ştirea sa, ori cât ar fi mărturisit prinşii aceasta. Au putut fi numai cete de hoţi, cari stau ascunşi în munţi şi fac stricăciuni în amândouă părţile, şi până acum n'au

[1]) *Docum.* III. 2, 255. Depeşă din Praga, 17 Aug. *Arh. Răzb.* faşc. 140, Marini c. Impăratul, A. I. 15 Aug.

[2]) *Docum.* III. 2, p. 257—8, depeşi din 25 Aug. şi 15 Sept.

[3]) *Ibid.* p. 249 sqq. Cereà numărul întreg de 6.000 ostaşi de ajutor, şi bani pentru alţii.

[4]) *Arh. Răzb.* faşc. 140. Copii ungureşti după cele 3 scrisori A. Iulia, 24 Iulie. Scrisoarea c. Serdarul a trimes-o lui Mihai-Vodă, s'o dea mai departe. Spune însă în ea, că alt exemplar l'a trimes la Paşa Timişoarii, dacă se va perde una, să capete pe cealaltă.

www.dacoromanica.ro

putut fi pedepsiţi. Din potrivă el are pricină de jeluire. Nu de mult cei din Giula au mers până supt cetatea Ineului (Ienö), apoi s'au îndreptat spre Oradea, făcând mare pustiire şi pradă. Tot asemenea Timişorenii s'au dus către Bocşa şi multe blăstămăţii au făcut. Ai săi i-ar fi putut uşor pedepsì; dar, ascultând porunca sa, s'au înfrânat, numai ca să poată fi pace odată. Să spuie Serdarul, unde se găseşte, ca să ştie, când şi unde îl poate aflà. Inoeşte apoi vechile cereri şi vechile asigurări de oprirea încălcărilor, şi iarăş adauge, că, îndată ce-i va sosì omul dela Viena, îl va expedià cu Ali-Ceauş la Măria Sa [1]).

La datul acesta Martin Beniai încă nu erà plecat din Praga. Iar cât priveşte învinuirile anume, făcute Turcilor, pare-că Principele se grăbià, să le ià lor cu ele pe dinainte. In faptă, la Praga se ştià, în acelaş timp (20 August), după veşti din Transilvania, că supuşii Ardealului din Oradea eşise la pradă pe pământ turcesc, şi întâlnise pe Guvernatorul turcesc din Giula şi cu pe fiul celui din Solnoc, mergând spre Agria cu 30 de cai şi ducând cu sine 25 mii de galbini (sultanini). Pe ei îi luară prinşi şi banii, bine înţeles, le căzură pradă. Asemenea se raportà la Curte, tot atunci, de «o scărmânare», petrecută între Logojeni şi garnizoana din Timişoara, în care rămaseră vre-o 40 de Turci în mânile Transilvăneni-lor, — izbânzi, ce la Curte erau primite cu mulţumire, nu pentru însemnătatea lor, ci ca semnul de credinţă al Princi-pelui, de care mult se îndoiau atunci [2]).

Această îndoieală se trezià însă iarăş curând, îndată ce se vedeà, că Principele—a cărui oaste erà vorba, odată, că trebue să se adune pe ziua de 12 August, la Alba-Iulia [3]), altă-dată, pe 10 Septemvrie,—nu se grăbeşte să plece împo-triva Giulei, cum făgăduise, când anunţase (pe la începutul lui Septemvrie) ajungerea lui Satârgi Mehemet la Belgrad [4]). La Curte aveau credinţa, că vreà numai să trăgăneze vre-mea, pentru a rămâneà «neutral», când îşi îndreptăţia sta-

[1]) Şi această scrisoare e publicată în întregime în Szamosközy IV, 69-70.
[2]) *Docum.* III. 2, 256. Depeşă din 20 August, Praga.
[3]) *Ibid.*, 257, Praga, 25 Aug.
[4]) Marini c. Impăratul, A. I. 22 Aug. *Docum.* XII, 1261.

www.dacoromanica.ro

rea pe loc cu lipsa sumei întregi, făgăduite pentru plata oştilor, şi cu nesosirea «adausului» de ajutor milităresc [1]). Astfel nu mai prindeà mult nici înoita vestire, că Principele într'adevăr şi-a pornit spre Giula oastea, care e de 18 mii oameni, cu 22 tunuri de câmp şi 8 de cetate, şi că a doua zi, la 29 Septemvrie, aveà să plece şi el la tabără. Mai ales că, sosind Carrillo, în acelaş timp (pe la începutul lui Octomvrie), ziceà fără încunjur, că nu se poate face nici o vină Principelui, dacă s'ar înţelege de pace cu Turcii, căci n'a primit nici jumătate din ostaşii şi banii făgăduiţi pe anul acesta. Cu atât mai puţină nădejde aveau în Principele, după ce se lăsară oştile împărăteşti de a mai bate Rabul, care mult îl îmbărbătase pe Sigismund la răsboi, ca şi vestea, că Paşa de Timişoara cu oştile sale s'a dus şi el cu Serdarul. Drept aceea Impăratul ziceà, pe la 20 Octomvrie, către Carrillo, că-i va dà nu numai cei 30 mii de taleri, ceruţi acum, ci şi mai mult, numai să se adeverească odată, că Principele în faptă a eşit cu oastea la răsboi [2]). Pe când Ambasadorul veneţian raportà acestea, sosià în sfârşit vestea, trimisă la 6 Octomvrie de Nunţiul de lângă Principele, că oştile ardelene dimpreună cu Domnul lor şi cu martorul nostru, în număr de 20 de mii, se aflau în părţile Lipovei, şi că au hotărât să bată Timişoara. Dar, la 12, acelaş Nunţiu raportà, că Principele s'a întors cu puţină oaste şi cu el acasă, fiindcă Mihai-Vodă a trimis ştire, cum Voda Moldovei i-a vestit venirea Tătarilor. Totuş partea cea mare a oastei s'a dus supt comanda Cancelarului [Jósika] la Timişoara, după ce a ocupat întâi o cetăţuie aproape de Timiş, Fellacul, pe când un Căpitan harnic a fost trimis împotriva Cenadului. Visconti mărturiseşte, că Principele într'adevăr a stat la îndoială, să o rupă sau nu cu Turcii, şi că a fost aţâţat în sfârşit dela sine însuşi la această faptă, prin vestea de asediul Rabului, şi fiindcă auzise, că s'a lăţit vorba, că vreà să rămână neutral [3]).

[1]) *Docum.* III. 2, 257—9. Depeşi din 15 Septemvrie şi 1 Octomvrie, Praga. O întreprindere împotriva Giulei vestise că e ţinta sa, dacă nu se va face pace, încă încă prin Beniai M., *ibid.*, 253, depeşă din 11 Aug.

[2]) *Ibid.* p. 259—61. Depeşi din 6, 13, 17, 20 Octomvrie.

[3]) *Ibid.* 262 şi 263. Depeşi din Praga. 23 şi 27 Octomvrie Fellacul, se vede, fusese luat iar de Turci după ocuparea lui în a. tr. V. p. 404.

www.dacoromanica.ro

Cenadul într'adevăr a fost luat, căci Turcii au fugit fără a mai cercà împotrivire, şi baterea Timişoarii încă s'a început, la 16 Octomvrie, spre mare mirarea duşmanilor şi a prietenilor [1]). Mai bine de 4 săptămâni bătù Jósika puternica cetate cu cele 18 mii de oameni ce aveà supt comanda sa, iar Turcii nu erau mai mulţi de 2.000 înlăuntru, după cum se raportà la Praga [2]). Şi se spune, că s'au purtat bine Ardelenii şi au stricat zidurile mai rău decum le stricase Turcii, când au luat Timişoara dela Comandantul Losonczy. Dar asediaţii reparau mereu peste noapte, ce se stricà ziua, şi mai bine se întăriau [3]). Văzând că luptă în zadar şi dând şi frigul, Ardelenii despresurară cetatea şi plecară acasă, la 26 Noemvrie, lăsând rău nume pretutindeni, mai ales că nici dela Satârgi Mohamed nu venise nici un ajutor celor din lăuntru, cum se svonise la început, nici Principele nu mai merse în tabără, cum făgăduise de mai multe ori [4]).

In cele din urmă cine ştie, dacă îl mai turburà mult pe Sigismund această neisbândă. Doar toată mişcarea răsboinică —atât de târzie— a oştilor sale acum se făcuse mai mult, numai ca să nu rămână de ocară înaintea Creştinilor, că ţine cu Turcul, să se învrednicească de răsplata dorită dela Impăratul, şi fiindcă ştià, că nu el va aveà să poarte greutăţile şi primejdiile ce ar venì peste Ţară din pricina, că a amăgit tot anul pe Turci cu vorba deşartă de pace, şi a făcut astfel pe Satârgi, să ia cu sine oştile toate şi să lase ţinuturile apropiate de Ardeal fără apărare [5]).

Hotărârea lui Sigismund de a-şi părăsi Ţara ajunsese acum foarte aproape de punctul de îndeplinire.

*

---

[1]) *Ibid.* p. 265, Praga, 3 Noemvrie.

[2]) *Ibid*, p. 268, Praga, 24 Noemvrie

[3]) Szamoşközy, IV, 72—3. El spune, că în tabăra creştină se află şi Ceauşul Ali. De acesta povesteşte, că odată, privind tabăra ardelenească, a bufnit de rîs, zicând către magnaţii din apropierea lui: «of săracilor, voi vreţi să bateţi oastea Immpăratului turcesc? In oastea măritului Impărat, chiar şi numai aceia, cari au eşit din tabără să-şi facă lipsa (az kik... szarni kimentek), sunt mai mulţi decât aceştia».

[4]) *Docum.* III. 1, 268, Praga, 22 Decemvrie.

[5]) *Docum.* III. 2, 265—267, Praga 3 şi 6. Noemvrie.

www.dacoromanica.ro

Cu totul altă răspundere aveà Mihai-Vodă faţă de Ţara sa, şi cu mult mai mari erau primejdiile ce-l încunjurau pe el şi-l amenințau, la ori şi care pas greşit. Şi ce greu erà a se ferì de acesta! Greu, fiindcă aceia, cu cari puteà şi vreà să facă politică bună, nu aveau nici destulă înţelegere, nici destulă bărbăţie, nici încredere de ajuns în Voivodul nostru. Şi, fiindcă n'aveà mijloacele trebuitoare — bani, nici o Ţară bogată, de pe care să-i scoată.

Atunci, când se trămiteà din Constantinopol în Transilvania cu Martin Beniai Ceaşul Ali, ca să ducă, împreună cu cunoscutele scrisori dela Sultanul, M. Vizir şi alţii, paşapoarte pentru Ambasadorii ce ar fi să vină, să tocmească pacea, Turcul [1]) trebuià să treacă prin Ţara-Românească, având misiune şi la Mihai Vodă, al cărui Delegat încă plecà împreună cu el, la 15 Iunie. Ali Masar aduceà Domnului nostru chemarea din partea Sultanului, de a merge şi el la răsboi în Ungaria cu Satârgi-Mohamed, ca şi cum s'ar fi înnoit legăturile, nu de mult rupte, cu Voivodul, spunându-i totodată, că şi Tătarii au poruncă să meargă, dar şi aceea, ca în trecerea lor, să nu atingă pământul supus lui. Cel puţin aşa scrie Cronica Walther de misiunea aceasta. La toată întâmplarea nici Turcii nu puteau crede, că Mihai va să plece în Ungaria, şi voiau, poate, mai mult să-i arate încrederea lor în el prin chemarea aceasta. Peste câtevà săptămâni, la 20 Iulie, un alt Ceauş, Turc de frunte, sosià la Domnul românesc. El aduceà scrisori foarte măgulitoare, prin cari Mihai şi fiul său Petru, în vârstă de 13 ani, se întăriau pe viaţă în Domnie, şi nu li se cereà decât jumătatea tributului de mai înainte. Totodată i se aduseră semnele Domniei, sabie şi buzdugan, şi un cal frumos înşălat, ca dar [2]).

Ajuns la atâta cu Turcii, cât să fie chiar prefetit de ei, [3]) se

---

[1]) Cronica Walther, care scrie de această misiune, spune, că venì la Mihai Ceaşul «Hali Masar». Nu credem să fi fost alt Ali, de oarece documentele ce cunoaştem nu vorbesc de o misiune separată în Ţara-Românească. Cu acest prilej va fi fost dusă şi scris. Patriarhului, dela 23 Mai st. v. (2 Iunie). V. mai sus, p. 461—2.

[2]) *Ibid.* p. 47.

[3]) Nu trebue totuş să uităm, că începutul de apropiere l'a făcut Mihai, prin mijlociri cu şiretenie puse la cale. V. mai sus p. 458, nota 1; cf. p. 410 şi urm.

www.dacoromanica.ro

înţelege, că Mihai-Vodă trebuià să sloboadă acasă fără ispravă pe delegaţii Sârbilor, cari veniră la el în ziua de 10 Iulie cerând, să treacă Dunărea cu oştile sale, căci dânşii şi felurite alte naţii stau gata de răscoală. El trebuià să le răspundă, că acum nu e vremea potrivită, să poată nădăjdui o isbândă mare, care să-i libereze pentru totdeauna. Doar Transilvanul stà şi el în tocmeli—ce e drept prefăcute—cu fostul Mare-Stăpân, precum ştim, şi oastea turcească încă nu trecuse spre Ungaria, şi îşi puteà schimbà drumul. Faptele vitejeşti ale Sârbilor, săvârşite de curând, anume năvălirea asupra cetăţuiei Vaşiţa şi a cetăţei Cladova, cale de 2 zile dela cea dintâi, şi cuprinderea lor, prin Iunie, Domnul le puteà arătà ca nefiind făcute cu ştirea sa, cu toate că, după cum ne spune Cronica, el ştià de aceasta [1]). Altfel nu putem dovedi, dacă aceste fapte nu sunt tot acelea, pe cari Satârgi le aruncà Transilvanului, ca săvârşite de supuşii lui, ce ar fi trecut aci pe la Porţile de fer [2]).

Asemenea i erà foarte uşor lui Mihai-Vodă, să se scoată cu Tătarii, pentru ce ţineà atâtea oşti, gata de răsboi. El răspundeà Turcilor, că le va ţine şi de aci înainte, căci, după cele păţite anul trecut cu prădarea atât de grozavă a Ţării şi robirea locuitorilor, nu mai poate aveà nici o încredere în sălbaticii călăreţi ai pustiilor din Crimea, cu toată aspra poruncă ce li s'a dat, să nu se atingă de nici una din cele 2 Ţări româneşti, când vor trece spre Ungaria [3]).

In faptă, dacă Mihai-Vodă nu-şi adunase oastea pentru Tătari, dar şi frica de ei—pe lângă celelalte împrejurări ce cunoaştem, în vecinătate—îl făcù să steà toată vara acasă, nelucrând nimica; cu toate că pentru *a intrà în Bulgaria* ceruse şi i se deduse ajutorul împărătesc, şi starea lui gata de intrare o vesteà Jósika, în Iulie, Generalului Teuffenbach [4]), iar la începutul lui Septemvrie Principele la Praga [5]).

După svonurile din vară despre venirea lor, a Tătarilor, sosiră la 4 Septemvrie, la Târgovişte, împreună cu Delegaţii lui

[1]) Walther, 45—46.
[2]) V. mai sus (scrisoarea Serdarului şi răspunsul Principelui).
[3]) Walther, 48.
[4]) *Docum.* XII, 310, A. Iulia, 20 Iulie.
[5]) *Docum.* III. 2, 258. Depeşa Ambas. ven., Praga, 15 Sept.

www.dacoromanica.ro

Mihai-Vodă la Chanul[1]), un Ceauş turcesc şi un Trimis tătăresc. Ceaušul e de sigur tot acela, ce adusese scrisori şi daruri lui Mihai, la 20 Iulie, căci dela el plecă în Tartaria, trecând prin Moldova [2]). Chanul vestià prin scrisoarea sa, că la întâia lună nouă, care cădeà pe 11 a acestei luni (Sept.), va porni în sfârşit cu o oaste de 300 mii (nu va puteà fi nici a 6-a parte, observă martorul nostru, Lessota) spre Ungaria, unde de mult are poruncă să meargă, dar a zăbovit până ce a bătut pe frate-său, revoltat în potriva sa (ba l-a şi ucis), şi i-a nimicit partida. Drumul pe unde va merge nu-l ştie; se va hotărî, când va ajunge la Tighinea (Bender). Mihai să-i trămeată un Ambasador, care să-l însoţiască în marş, şi atunci Ţara îi va rămâneà scutită de hordele lui. Şi ca să nu rămână îndoială, de ce aşteptà un Ambasador dela Voivodul, i aduceà aminte cu ocară, că dânsul n'a urmat obiceiul de mai nainte, când Vozii Ţărilor româneşti şi chiar Polonia trimeteau daruri Tătarilor şi trăiau bine cu ei, şi nu se sfià să-i pomenească de păţania din anul trecut [3]). Poate că Trimisul Chanului aveà să-i spună cu graiul şi ce sumă aşteaptă Măria Sa, ca să-şi ia poteca pe aiurea. După cum spuneà Nunţiul Visconti Contelui Marc Antoniu de Paar, la 12 Sept., Voivodul ar fi scris Principelui Sigismund, cu o zi mai înainte, că i-a cerut proviant pentru oaste, ca să treacă Dunărea, şi pe acolo să meargă la Buda. I-a scris şi de ameninţările ce i-a făcut, asemenea şi Transilvanului, dela care încă ceruse 2 Ambasadori. Fiind însă aşà de târziu, la începutul toamnei, nu-i mai duceau mult frica, cel puţin în Ardeal.—Cu acelaş prilej Mihai-Vodă îşi arătà «mirarea», că în Ungaria de jos nu se lucrează mai mult decât se face, când se ştie, că Serdarul n'a eşit cu mai mult

[1]) Aceasta o spune Ieremia Vodă Regelui polon, la 29 August, în care zi misiunea trecea prin Suceava. *Doc.* Supl. II. 1, 424—5.

[2]) Walther, 47.

[3]) Scris. Chanului în *Docum.* XII, 286—7; v. şi scrisorile lui Lessota sau Lossatha (20 Septb.), care fu de faţă la audienţa soliei tătăreşti, în ziua de 4 Septb., *ibid.* p. 315—17. V. apoi scrisoarea lui Ieremia-Vodă, pe la care trecură, către Regele polon, *ibid.* Supl. II, 1, 424—5, Suceava 29 August. Ambasadorul veneţian din Praga erà, la 1 Oct., în deplină cunoştinţă de această misiune tătărească. *Docum.* III, 2, 258—9. Cf. n. urm.

www.dacoromanica.ro

de 10.000 de oameni la răsboi, [1]) vrând, poate, să înlăture prin aceasta orice bănuială, că legăturile sale prietenești cu Păgânii ar fi încetat de a fi prefăcute.

Mihai-Vodă răspunse cu bine soliei Chanului Kazy-Gherei, trimițând îndată cu omul lui un Deputat al său, care duceà daruri: 2.000 de galbeni, 2 legături de țebelini și o trăsură cu 6 cai (un cothio con sei chavali). Nu sosià încă înapoi acest om, când un alt Trimis al Chanului, Emir după stare, venià la Târgoviște cu aceleași îndemnuri și făgăduințe de ținere a păcii [2]) —. Dacă erà să fie Chanul mulțumit sau nu cu cinstea lui Mihai, îngrijorarea acestuia și a celorlalți vecini nu puteà să peară de tot, câtă vreme veștile, că într'adevăr au plecat din Crimea, nu încetau. Și aceasta o scrie la 9 Octomvrie Ieremia-Vodă, cu hotărâre, Căpitanului ardelenesc din Secuime, cu toate că omul lui Sennyei, care fusese în Moldova, spuneà dinpotrivă, că nicăiri tabăra tătărească nu s'a găsit, și că Ieremia are înțelegere cu ei și cu Turcii de pe la Bender, să-i sară într'ajutor, îndată ce ar fi atăcat de vre-o parte,—având frică de oastea ardeleană [3]). In faptă, Ieremia credeà serios că vin Tătarii, nu că ar fi vrut numai să spăimânte cu ei pe Mihai și pe Sigismund. Doar scrià și lui Zamoyski acelaș lucru, la 21 Septemvrie, rugându-l, să steà gata cu oamenii săi, «căci nu e numai primejdia noastră de care ne este grijă, ci și a Coroanei» [4]). La 4 Octomvrie îi sosì apoi Ceaușul Hamza cu scrisori dela Chanul, vestind, că merge unde i-a poruncit Sultanul, și Voivodul trimese niște Boieri, ca să-l întâmpine și să aducă vești asupra miș-

---

[1]) *Ibid.* p. 318, A. Iulia, 15 Septb. Frica de Tătari erà delaturată prin scrisoarea foarte hotărâtă în această privință, ce sosì Judelui din Bistrița dela un confident din Moldova. *Docum.* XII, 313. Suceava 1597 f. l.

[2]) Acestea le spunea însuși Mihai-V. lui Marini, în prima jumătate a lui Octobre, *Docum.* XII, 1263. Scrisoarea lui c. Della Torre, Târgoviște, 16 Octb. Indreptez acì următoarea greșală: în loc de «havendone giunto un homo dal Gran Han»...., în manuscrisul din *Arh. C. Turc.* (în tipar nu e arătat depositul la acest document) se citește: «havendo vegniuto un homo» etc.

[3]) *Docum.* XII. 322—3. Suceava, 9 și «Dipso» (unde erà tabăra lui Sennyei), 14 Octb.

[4]) *Docum.* Supl. II, 1, 428.

www.dacoromanica.ro

cării lor [1]). E de bună seamă al doilea Trimis tătăresc, ce veni în urmă la Mihai, cum am văzut. Pe cuvântul lui şi al celui dintâi sol se întemeià şi Domnul nostru, când spuneà lui Marini, înainte de 16 Octobre, «că Tătarii vor veni de sigur, dar până acuma nu se ştie încă, ce trecătoare vor alege.»

Las' că ţinta lui Mihai-Vodă erà să dovedească, în faţa lui Marini, neputinţa lui de a se mişcà nici decum împotriva Turcilor, fiindcă repede Ieremia Vodă ar intrà cu Moldovenii, Polonii şi Tătarii în Ţară, ba ar trece şi mai departe. Căci au planuri mari în folosul Batoreştilor din Polonia, ce vreu să le îndeplinească şi cu mijlocirea Turcilor. Acum, ce e drept, ziceà Voevodul, Ieremia se teme de oastea românească şi ardelenească, cari amândouă sunt aşezate aproape de graniţele moldovene şi aproape una de alta, cu toate că aţâţă pe Tătari. De acì se ivià dela sine trebuinţa de a-şi desprinde cumvà oştile dela această graniţă. Mihai-Vodă, pare că nu desvălià acum deodată lui Marini mijlocul, la care se gândeşte, planul ce a urzit. Ci îi arătă numai trebuinţa, de a fi ajutat şi mai departe de Maiestatea Sa şi de Principele, «ca să se poată împotrivì întâmplărilor rele ce ar fi să vie». Şi, pentru ca dorinţa să-i fie împlinită, Domnul dà zor prin arătarea prefetirei sale din partea Turcilor, atât din a Sultanului cât şi din a feluriţilor Paşi, din partea Marelui Vizir şi a Sultanei-Mume, cari se roagă (ricerchano) de el, să ţină pacea, şi ar fi în stare să-i asculte orice cerere. Ba i-au zis, să fie mijlocitor de pace şi cu Impăratul şi cu Principele transilvan, şi au pus şi pe Patriarhul să lucreze în acest înţeles. Acesta, ce e drept, scrie şi el Impăratului pentru pace, dar în sufletul lor toţi Creştinii doresc şi se roagă să nu se facă: toţi din toate părţile îşi îmbie braţele lor, până la 200.000 de oameni, dela Constantinopol şi până la Mare, îndată ce ar trece oastea lui Dunărea. Căci Turcii sunt slabi, dacă acuma nu îşi fac popoarele creştine, supuse lor, datoria, când să şi-o facă. Un alt mijloc, prin care Mihai îl făceà pe Marini să simtă însemnătatea sa pentru slujba împărătească şi a Creştinătăţei (până la datul, când el îşi scrià acest raport către Della Torre, care erà aşteptat în Ardeal, unde i se adresà

[1]) *Ibid.* p. 431. Ieremia c. Zamoyski, Suceava, 4 Octb. 1597.

www.dacoromanica.ro

scrisoarea), erà povestirea ce-i făceà despre starea bună a oştilor sale. In depărtare de 2 zile dela Târgovişte, unde se aflau, Marini nu le-a văzut. Dar i-a spus Domnul, că au proviant destul şi toată muniţia trebuitoare la războiu. Vânzarea de toate celea e mai bună acolo ca acì în oraş şi în toată Ţara, şi toate sunt în prisosinţă: Fiindcă, cea mai aspră disciplină domneşte în oaste, atât în a sa cât şi în cea plătită de Impăratul, care stă supt comanda harnicului Moise Székely, pe când se ştie, că de obicei miliţia ungară e foarte destrăbălată [1]).

In faptă, încă dela întâia solie a Tătarilor, din Septemvrie, Mihai-Vodă n'aveà frică de venirea lor, câtă vreme ţineà, gata de răsboi, o oaste ca cea de acum. Grija lui erà să o poată păstrà întreagă, şi peste iarnă. De aceea, încă atunci hotărîse, să trimeată un om de-a dreptul la Impăratul, pentru a-l rugà, să ţină o seamă de oaste şi peste iarnă lângă el,— poate şi pentru a se desvinovăţì de şederea-i pe loc până acum, şi pentru alte celea. Şi dela hotărârea lui nu-l putură abate Comisarii împărăteşti Hödl şi Lossata, cu toată truda ce-şi deţerà, zicând, să aştepte până ce va săvârşì cevà de însemnătate. Persoana aleasă pentru această misiune erà Luciano, un Ragusan, om de încredere a-l Domnului. Ar puteà fi Nicolo di Luca Lovciali, acela care fusese în Iulie în Turcia, dacă cumvà, în loc să plece la Praga, în 22 August, când primià scrisoare către Impăratul dela Marini, în Alba-Iulia, [2]) s'ar fi întors înc'odată înnapoi în Ţară. Aveà să meargă şi la Papa, să ceară bani [3]). Această misiune totuşi nu plecă atunci. Abia din 4 Octomvrie e datată o scrisoare a Domnului către Arhiducele Maximilian, [4]) şi ea nu fù dusă printr'un Delegat, pre cât putem ştì, care să fi

[1]) Marini c. Della Torre, Târgovişte, 16 Oct. *Docum.* XII, 1263—4.

[2]) *Arh. Răsb.* fasc. 140. In scurtul rezumat din XII, 1261—2, lipseşte acest amănunt. Incă în scrisoarea-i dela 15 Aug., prima după sosirea sa în A. I., spuneà Marini că-l va trimete, în 2—3 zile, căci acù e bolnav, pe la Teuffenbach, în tabăra Arhiducelui Maximilian. *A. R.* acelaş faşc.

[3]) Lossatha c. Impăratul, 10 Sept. Docum. XII, 316—17.

[4]) Scrisorea o trimete Maximilian Impăratului, în copie, abià la 27 Noemvrie, din Pressburg. *Arh. C. Hung.* convt. Mai-Oct. 1597 (din fragmentul scrisorii lui Max.. publ. în Doc. XII, 327 nu se poate ştì, dacă e vorba de aceasta sau de altă scris. a lui Mihai-V.).

www.dacoromanica.ro

avut să spună şi cu graiul dorinţele celui ce l'a trimis, ci printr'un om de olac, poate chiar prin cinevà, care se va fi prilejit să meargă în acele părţi. [1])

Chiar dela începutul scrisorii acesteia se vede, adecă, mai mult se zăreşte decât se vede, unde bate Mihai, când se roagă, să i se deà ajutor de oaste şi peste iarnă. «Fiind Maiestatea Sa împărătească, tot aşà şi Alteţea Sa regală [adecă Max] supărat pe Moldova (gegen Moldau afficierth) şi căutând cu părintească grijă,... să ne trimeată ajutor anual, voim să-l câştigăm (să-l merităm) iarăşi prin slujbă cu ascultare şi supunere pentru M. Sa,... în toată viaţa noastră». Şi ca să nu poată fi învinovăţit, că n'a făcut anul ăsta nimica, Mihai-Vodă le aduce aminte, că de n'ar fi stătut de pază cu atâta sârguinţă, Tătarii ar fi trecut prin Moldova asupra taberei Alteţei Sale regale. Dar, fiindcă Hanul a auzit, că M. Sa ţine 12.000 de oameni în Ţara-Românească, cari vor stà în tabără până la sfârşitul lui Noemvrie, de aceea aşteaptă [2]) până ce vor plecà, apoi va cădeà cu hordele sale asupra Ţării. Deci Domnul se roagă, după cum a scris şi Maiestăţii Sale — aşà zice —, precum M. Sa să binevoiască a da ordin, ca oastea de ajutor [cele 4 mii, căci ştim că atâtea erau] să fie ţinută la el iarna întreagă, ca să poată zădărnicì planurile duşmanului [3]). Căci altfel Tătarii vor năvălì în Moldova şi vor arde aceste ţinuturi. Şi sfârşitul abate iar la dorul şi planul lui cel mare, întregind începutul.

---

[1]) V. mai jos scrisoarea lui Marini. Ar puteà să fi fost negustorul, de care e o marturie, că sosì cu scrisori dela Domnul din Ţară, la Praga, în zilele prime din Decemvrie, şi cerù, Impăratul să-i plătiască şi peste iarnă 2000 călăreţi şi 2000 pedestraşi. Iorga, *Acte şi fragm.* I, 161. Dar de acesta ni se spune, că trecù prin Alba-Iulia, la 20 Nov., ceea ce se potriveşte pe un alt Trimis, sosit, după cum vom vedeà, pe la începutul lui Ianuarie la Praga.

[2]) In tiparul din Doc. XII. 322 stă: «so haben sie jr Fuernemben wiederumb eingestald, [d]erartten nur biss dass wier abtziehen», pe când documentul original scrie: «so haben sie ihr fuernemben widerumb *eingesteldt* und *wartten* nur bisz dasz wier abziehen». *Arh. C. Hung.*

[3]) Indreptez şi aci tiparul. In loc de: «damit man dem Feindt ein Abbruch in seinem fuernemben *Macht* mocht thue», să se citească: «damit man dem Feindt ein Abbruch in seinem fuernemben mocht thuen».

www.dacoromanica.ro

«Aducem aminte cu supunere», scrie Voivodul mai departe, «că, dacă Alteţa V. Regală, cu ajutorul Atotputernicului, ar biruì pe duşmanul de moştenire [adecă pe Turc], atunci ar fi cu bun sfat de a întrà în Polonia împreună cu Principele transilvan. După părerea noastră, Alteţa Voastră Reg. ar puteà ajunge în puţine zile Stăpân peste acele Ţări» [1]). Mai multă tălmăcire asupra acestor planuri, credem, că aveà să facă cu graiul Ambasadorul. Le va face, altmintrelea, îndată, şi Marini, în raportul său dela 24 Octomvrie.

Nu ştim, dacă Marini s'a mai mişcat din Ardeal dela Iunie încoace, şi dacă s'a mai întors la Curte. La 7 August, el trămeteà tot din aceste părţi «o relaţiune amănunţită», ce nu o cunoaştem, «despre isbânzile de curând săvârşite» — cari, precum ştim, slabă treabă erau. La 15 şi 22 făceà nuoi rapoarte din Alba-Iulia, cărora le alătură şi relaţiunea de călătoria în Turcia a lui Nicolo Lovciali, stăruind asupra «neputinţei şi a stării de slăbiciune a duşmanului» şi asupra trebuinţei, ca Arhiducele Maximilian să înceapă bărbăteşte răsboiul, bătând Buda şi alte cetăţi, când apoi şi aceştia se vor mişcà. In scrisoarea din urmă spuneà, că s'a dus la Principele, să-i facă reverinţa, îndată ce a sosit (Principele) [2]) în acest oraş, şi să-i tălmăcească, că are poruncă dela domnii Consilieri intimi, prin scrisoarea domnului Pezz [adecă Pezzen], precum şi Maiestatea Sa a scris acestui Principe, «ca să mă lase să trec în Ţara-Românească, după cum aveam poruncă dela Maiestatea Voastră împărătească». Şi Principele repede i-a dat voie şi a ordonat lui Ştefan Barciai, să-i facă paşaportul şi scrisori pentru Voivodul.

Incă acuma dă ştire Marini, că Voivodul are o prea frumoasă oaste, de vre-o 20.000 de oameni, cu care crede că va face norocoase isprăvi, după cum îi va poruncì Maiestatea Sa şi Principele. Totdeodată adauge noutatea ce a scris-o Voivodul: cum trămesese un om în Moscovia, ca să ceară aju-

---

[1]) Mihai-V. c. Arh. d. Max., Târgovişte, 4 Oct. 1597. *Docum.* XII, 321 sq. E o copie trimisă de Maximilian Impăratului, la 27 Nov. *Arh. C. Hung.* conv. Nov.-Dec. 1597.

[2]) ...«subito che *è* arivato in questa Citta», pecând de sine vorbeşte în 1-a persoană, fiind scrisoarea lui proprie, «son andato a farli reverentia».

www.dacoromanica.ro

tor şi sprijin de bani, pentru apărarea Creştinilor împotriva Turcilor. Omul s'a întors, şi Moscovitul i-a trimes bani prin el, vesteşte Mihai, dar nu spune cât. Asemenea a adus acest om ştirea, că Moscovitul a eşit cu 70 de mii de oameni în ajutorul fratetui Chanului tătar, care a fugit în Circasia [1]).

Cu toate acestea Marini mai rămâneà, mai mult de o lună, în Alba-Iulia. Fie că primise alte porunci, să mai veghieze aci, în starea de nesiguranţă şi bănuială, în care se aflà atunci Curtea cu privire la Principele, fie că acesta îl oprì, din aceeaş pricină de nehotărâre asupra celor ce aveà să facă. Destul că stătù aci până pe timpul, când Sigismund plecă spre Lipova cu oştile sale, pe la sfârşitul lui Septemvrie. In sfârşit, în întâiele zile din Octomvrie, sosià Marini la Târgovişte,—pe când trebuià să sosească în Alba-Iulia, ca om de credinţă al Impăratului, pentru veghiere şi pentru îmbărbătarea Principelui, Sigismund della Torre, căruia am văzut, că-i trimeteà Marini primul său raport din Târgovişte, la 16 Octomvrie.

N'ar fi de lipsă să stăruim preà mult asupra punctelor ce se repetă în lunga sa relaţiune, ce adresà Impăratului, la 24 Octomvrie. Trebuie însă să luăm în socoată, că întoarcerea repetită asupra aceloraşi idei, chiar în cursul acestei relaţiuni, în felurite cotituri ale povestirii sale, nu poate fi numai dovadă de limba prea vorbăreaţă, de condeiul prea puţin cumpătat şi neiscusit al martorului nostru. Dimpotrivă, ivirea aceluiaş fir roşu la alte şi alte locuri ale nuoii ţesături a datelor sale nuoi şi vechi ne deşteaptă în suflet toată căldura ce puneà Voivodul întru a dovedì trebuinţa arzătoare ce este, de a se face faptă planul său de răsboi, şi de truda ce-şi dà însuşi scriitorul, de a-i pune toată flacăra inimei şi toata tăria argumentaţiei pe hârtie.

Numai decât, a doua zi după ce a ajuns la Târgovişte, a fost primit de «Ilustrisimul Principe», care e gata ori când, şi se îmbie cu toată cinstea şi supunerea pentru ori ce servici al Maiestăţii Sale. Din foarte lungile cumpeniri ce-au făcut şi discursuri ce au avut împreună, în audienţele sale, în felurite rânduri, scoate Marini judecata, că Principele e

[1]) *Arh. Răzb.* faşc. cit. Unele părţi şi în *Docum.* XII, 1261.

www.dacoromanica.ro

om «de preţ, şi destul de viteaz şi doritor de a se războì» pentru folosul Maiestăţii Sale şi al Creştinătăţii. Şi, de nu s'ar teme de duşmanii Creştinătăţii, s'ar hotărî la o norocoasă întreprindere, dar la aceasta i se pun în cale Tătarii, aţâţaţi din partea Polonilor şi a lui Ieremia-Vodă împotriva sa. Ce e drept, oameni pricepuţi spun, că nu vor cutezà să vină Tătarii, cu toate ameninţările şi laudele lor, şi că nici nu sunt aşà de puternici. Dovadă, că ei cer, să stea cu pace Voivodul. Il ţin cu toate acestea pe loc. In starea de acum, Tătarii, Moldovenii, Polonii, toţi se tem de Mihai V., care are la graniţele moldovene o oaste foarte puternică : 24 de mii de oameni, anume: pedestraşi archibusieri 18 mii, şi 6 mii de călăreţi. Şi duşmanii cred, că-i şi mai mare oastea aceasta. Astfel, la Turci s'a lăţit vestea, că are 70 de mii de pedestraşi archibusieri şi 35 de mii de călăreţi. Şi de această frică nici nu şi-au golit Ţara de oaste ca anii trecuţi. Cu toate că şi ei se prefac către el, ca Tătarii, îndemnându-l, să ţină pace, şi făcându-i mari făgăduieli şi oferte. Şi el încă se preface către ei. «Dar, pe cât pot înţelege din cuvintele lui Mihai-Vodă», continuă martorul, e nerăbdător de a stà înzadar atâta timp». Altfel, ar fi zis Voivodul, «mi se pare că fac destul, dacă împedic trecerea Tătarilor, ca să nu poată merge să păgubească Ţările Maiestăţii V. [ar trebuì: M. Sale] împărăteşti şi încă să-mi mântui Ţara mea prin prefacerea ce am întrebuinţat către Turci şi duşmanii Creştinătăţii.» Peste iarnă însă tot are nădejde să facă ceva împotriva Turcului: atunci, când îngheaţă Dunărea, e vremea sa. De aceea voeşte, să trimeată întâi un om la Maiestatea Sa şi la Sfântul Papă, [1]) pentru a dà seamă de toate faptele şi trebuinţele sale, şi pentru a cere să fie ajutat. Ajutorul la care se gândeşte, Marini îl află destul de potrivit (asai ragionevole): Plată pentru 10.000 de oameni, în cari, de-ar fi cu putinţă, să se cuprindă 2.000 de Reiteri şi 2.000 de Valoni, pentru numele ce-l are cavaleria nemţească şi miliţia valonă.

Cu aceste ajutoare Mihai-Vodă de sigur va trage în aceste părţi tot războiul, cum singur el mărturiseşte, şi Ţările M.

[1]) De acì rezultă, că scrisoarea de la 4 Oct. c. Arhd. Maximilian nu este un act al misiunei ce hotărâse încă în Septemvrie a o trimite, căci aceasta era încă tot numai dorinţă.

www.dacoromanica.ro

Sale rămân libere de a puteà bate cetăţi şi a liberà toată Ungaria. Dânsul are bune planuri cu privire la toţi Creştinii supuşi Turcilor, şi are înţelegere cu toate Căpeteniile lor, începând dela Patriarhul, şi toţi câţi se ţin de el, şi cu Mitropolitul Adrianopolei, Filipopolei şi al Sofiei, cu toţi supuşii lor până la Mare, cari pot resculà 200.000 de oameni, bine armaţi. De tocmelile lui cu ei va trimete scrisori Maiestăţi Sale, mai ales dela Patriarhul.—Totuş, îndată ce vorba duce până să le licărească dinaintea ochilor isbânzile ce-i aşteaptă, pe el şi pe Impăratul, dincolo de Dunăre, Voivodul se întoarce în cealaltă parte şi arată spre o pradă ce li-ar puteà cădeà în poală, şi spre care ar trebuì să-şi întindă mânile întâi. De Tătari Voivodul i-a împărtăşit veşti bune, îşi continuă Marini istorisirea: hotărât aceştia nu vor mai venì: Oamenii lui, cari au fost la ei, au văzut «în cetatea Moncastru, ce se zice Chilia»(!) că s'au întors încărcate cu grâne şi făină cele 5 galere ce venise din Constantinopol, să-i treacă pe Tătari. Acelaş lucru par'-că adeveresc şi oamenii lui Ieremia Vodă, ce au venit să-l salute (per congratularsi con lui), — poate mai mult de frica ce are acesta de Mihai. De aceeaş îngrijorare ca Ieremia pare că e stăpânit şi Zamoyski, ştiind câte oşti are Voivodul Ţării-Româneşti la graniţele moldovene, şi mai ales ştiind, că el, Mihai, *are înţelegere cu Moldovenii, şi e chemat anume de ei să cuprindă această Ţară.* Căci ei mai bine doresc să-i fie supuşi lui şi Transilvanului decât Polonilor, de cari sunt asupriţi (Tyranisiati) mai rău decât de Turci. Tot aşà se vaită şi de Ieremia-Vodă, că le-a jefuit Ţara (haverli spoliato il Paese), trimeţând vite şi tot felul de averi la moşiile şi castelurile ce şi le-a cumpărat în Polonia. Totuşi Polonii i-au pus pază, cerând să-şi deà seamă de administraţia şi cârmuirea Ţării, unde dânşii zic, că l'au pus numai Guvernator. Când apoi pe lângă toate acestea, Mihai îi împărtăşeşte martorului nostru şi vestea ce s'a lăţit, că oştile Impăratului au bătut pe Turci la Jaurin (Rab=Györ), atunci acesta prinde curajul să-i ceară (li ho recerchato), în numele Maiestăţii Sale, să se hotărească la o «fericită întreprindere» şi să treacă Dunărea. «Să nu [mai] peardă timpul cu o armată atât de puternică», cu deosebire, când are înţelegere cu Creştinii de acolo pentru răscularea lor,

www.dacoromanica.ro

şi fiindcă a jurat acelor popoare, că le va apără şi va muri cu ele.

Un răspuns neted nu mai erà de ocolit, şi Voivodul î-l dete. Ţinta lui este: *să cuprindă Moldova întâi,* şi apoi, în unire cu aceste popoare, cu ale căror Căpetenii are înţelegere, să treacă în Bulgaria. «Căci i pare că e mai bine să ocupe întâi cheia de trecătoare a Tătarilor şi a altor duşmani ai Creştinătăţii pentru a puteà lucrà sigur pe Turci» Se văità însă, că timpul, pe cât e plătită oastea împărătească, se sfârşeşte, şi spuneà, că a rugat pe meşterii de mustră şi plătitori, să se roage de Impăratul, ca să mai deà plata pe o lună la cele 4.000, şi că a scris o rugăciune către Maiestatea Sa [1]), ca să-i ţină 2.000 de oameni iarna întreagă. Din parte-i dovedià, că planul său e cu atât mai uşor de împlinit, cu cât are înţelegere şi cu Contele Vasilie, Palatin în Polonia, prin a cărui mijlocire se tocmeşte cu Cazacii, să-i tragă în ascultarea sa. Şi dacă Impăratul şi Papa i vor dà ajutoare de ajuns, să se apere peste vară, şi să-şi păstreze cuceririle ce are nădejde să facă, *vor vedeà izbânzi minunate împotriva Turcului, îndată ce s'a pus frâu Polonilor prin cucerirea Moldovei.* Intrebat apoi de Marini asupra lor, Domnul se grăbeşte a dovedì mai bine trebuinţa acelei cuceriri. Polonii au trimis Ambasade mari la Turci, asemenea şi Ieremia-Vodă, ca să facă pace trainică, făgăduindu-le, că vor merge asupra Transilvaniei şi a Ţărei-Româneşti, pentru a aşezà în stăpânirea acestor Ţări pe Bathoreştii din Polonia, pe cari apoi să-i uniască cu Turcii, cum au fost în trecut. Deci e «*mai bine, să le facem noi lor ceea-ce ei se gândesc să ne facă nouă*», ziceà Voivodul. Spunând aceasta de mai multe ori, l'a întrebat pe Marini, dacă M. Sa are cunoştinţă de această tocmeală atât de păgubitoare M. Sale şi Creştinătăţii. El a aflat despre ea dela Boieri moldoveni (dalli primati) şi chiar şi dela Marele Vizir Ibraim, care încă e învoit (li consente), ca Mihai să ocupe Moldova. Singurul preţ ce-i cereau Turcii pentru această învoire erà, să steà pe pace cu ei şi să mijlocească pacea şi cu Impăratul. Pentru acest scop a scris M. Sale şi Patriarhul din Constantinopol,[2]) printr'un om ce a trimis Marele Vizir şi el (Patriarhul) la acest Voivod.

[1]) Aceasta e, fără îndoială, scrisoarea dela 4 Octobre.

[2]) Faptul se dovedeşte iarăş: scris. se află la Melchisedec. *Relaţ.*, 44 sq.

www.dacoromanica.ro

Marini se imbià să plece numai decât la Praga, să spună Impăratului de toate acestea. Dar Voivodul a zis, să mai rămână, până ce se duce să mai viziteze odată tabăra, şi atunci va aduce veşti şi mai sigure despre Tătari şi de toate. Până atunci va sosi poate şi Arhiepiscopul de Târnova şi alţi Episcopi ai Bulgarilor, căci are ştire, că Arhiepiscopul va trimite un om cu el (cu Marini) la Impăratul.

Am băgat de seamă, că în toate sfătuirile sale cu Marini, Voivodul nu vorbeşte aproape nimic de Transilvania, ba nimic de tot de partea ce ar aveà Sigismund la săvârşirea planurilor sale. De aceea Marini nu poate zice mai mult în această privinţă, decât că: ‹crede, că e cu voia şi comanda Principelui Transilvaniei». Şi aceasta o spune de 4 ori în şirul povestirii sale [1]) (precum repetează mai toate celea de mai multe ori). Ba încearcă şi o dovadă că aşà este: Domnul Sennyei Pangraţ (Segnei Pangraz), care e la graniţele Moldovei, înlăuntrul Transilvaniei, pentru paza Ţărei, cred că vreà să treacă şi el la această întreprindere, şi el poate aveà o oaste de vre-o 5–6 mii, cu toate că aci s'a zis, că are să vină încoace cu 10.000 de ostaşi, să se uniască cu Mihai-Vodă. Marini încheie, rugându-se lui D-zeu, să lumineze pe Maiestatea Sa, la ce va fi mai bine.—şi aceasta nu puteà fi decât ceeace se frământà în cugetul Domnului: «Mihail-Vodă va aşteptà cu mare dor prea milostivul răspuns dela Maiestatea Voastră împărătească la scrisorile sale, trimise cu oamenii săi de olac (à stafeta). Şi cu aceasta [scrisoare] Maiest. V. Imp. va aveà scrisoare dela zisul Mihai-Vodă. Apoi se va hotărî a trămite un om al său ca Ambasador la M. V. Impărătească şi la Sfinţia Sa›.

Manuscrisul din Arhiva de Război din Viena, în care ni s'a păstrat acest preţios document, e o copie făcută tot atunci în Târgovişte, pentru Arhiducele Maximilian, şi subscrisă cu mâna lui Marini, după cum o spune el însuşi, în şirele ce le adauge

[1]) Intâia oară: «havendo prima disegnato di occupar Moldavia, credo con il ordine è consentimento del Principe di Transylvania». Alt loc: «Credo che Illmo et Ecc^mo Principe di Transylvania gli consente». Şi în urmă de nou; «e' credo e con Volunta e' commandamento di Principe di Transylvania».

www.dacoromanica.ro

tot cu mâna sa (căci e aceeaş scrisoare ca cea din iscălitură), şire nu fără inters şi ele. Mihai «e un Principe de preţ (p-e valoroso)» scrie el acì, «hotărât de a se războì, şi Turcii se tem mult de el, după cum adevărat este, şi au fost înştiinţat într'adins din bune locuri. Şi se vede doritor de binele Creştinătăţii şi prea supus Maestăţii Sale imp. şi întregei neînvinse Case a Austriei, şi duşman al Turcilor şi al Polonilor, şi sper, că el, Mihai-Vodă, va răzbună pe Serenitatea Voastră Maiestatică, în anumite părţi» [adecă împotriva Poloniei şi a lui Zamoyski, care i-a pricinuit perderea acestui Regat şi i-a mai dat şi închisoare la 1588 — 9]. [1])

Tot cu acest prilej Marini trimite lui Sigismund della Torre, care *acum* a ajuns în Ardeal, o copie după scrisoarea ce i-o adresase la 16 Octomvre, prin mijlocirea lui Arsenie, preot Bulgar [2]). In adausul scris de mână sa, cu care însoţeşte această copie, el nu numai îl roagă pe Contele, să trimită în grabă cu poşta scrisorile alăturate pentru Impăratul, ci îi împărtăşeşte şi lui planul ce este (fără a spune anume, că e al lui Mihai, de şi se înţelege), de a se ocupà întâi Moldova, care e cheia trecătorii Tătarilor, ceea-ce chiar el (Marini) vede că e lipsă (vedo che e necessario), spunând şi cumpănirile Voivodului pentru ce. Altfel, are nădejde, că Principele (transilvan) i va fi povestit aceste lucruri, ce privesc interesele Maiestăţii Sale, de oarece crede, «că acest Illustrisim Voievod, nu va face nici un lucru, ce nu e cu voinţa şi comanda acelei Alteţe» [3]). — Vedem, odată, că Mihai nu împărtăşise lui Marini, înainte de 16 Octomvrie, hotărârea sa de a cuprinde Moldova întâi, el numai îl pregătise pentru această descoperire; al doilea, ne întărim în credinţa, că planul îl făcuse, poate, fără ştirea, şi aproape sigur, fără voia Principelui transilvan.

---

[1]) *Arh. de Răzb* fasc 140. E reprodus şi în *Docum.* XII, 1265—8 (P.S.-ul numai fragmentar), cu destule greşeli, nu fără însemnătate.

[2]) «Questo è coppia de un altra scrita con arsegno, Prete Bulgaro»...

[3]) *Arh. C., Turcica*, convolut 1597 —8, f. 76, ca uemijlocită continuare a copiei, pe care am cercetat-o mai sus. In *Docum.* XII, 1268, e tipărit acest postscript ca un al doilea postscript la *relaţia* dela 24 Octb. a lui Marini c. Impăratul, cu simpla observare de-asupra: «[De altă mână apoi]». In legătura aceasta şi fără a se şti nici cui e adresat, postscriptul rămâne fără rost. (Şi această confuzie, pentru-că d-l Iorga prea grăbeşte cu lucrul).

www.dacoromanica.ro

Doar acesta chiar atunci îşi perduse de tot cumpătul, ca să nu zicem cumpăna, înaintea greutăţilor ce se grămădiau.

*

La 23 Septemvrie Sigismund scrià lui Carrillo, pe care îl trămisese de curând iarăş la Praga, pentru desăvârşirea tocmelilor de predare a Transilvaniei în mânile Impăratului, i scrià: «să nu mai facă nici o greutate, numai să se poată desăvârşi şi aduce lucrul la capătul dorit, cât mai repede». Apoi i cereà, să spună Impăratului, în formă de ultimat, că dânsul ţine, «sau să se mântuie acest negoţ în anul acesta, sau să nu se mai facă nici odată, pentru interesul acestei ţări şi multele primejdii ce mă ameniţă» (significet sacr-mo Imperatori, idem mihi esse, aut ut huius negotii executio ab hoc anno extrahatur aut ut nunquam fiat, propter rationes huius regni et multa pericula quae mihi impendent). Şi iarăşi: «M. Sa să primească oferta şi credinţa (supunerea) mea cât mai curând, căci e primejdie în întârziere şi de temut că, neprimind, se va căì în zadar de cele ce va aduce timpul» [1]).

Totuşi tocmelile pentru primirea Ardealului nu se vor sfârşi dècât în cele din urmă zile ale lui Decemvrie, cu toată neobosita stăruinţă ce va pune Carrillo în ele, parte din pricina adevăratelor greutăţi şi primejdii ce cuprindeà târguiala, parte pentru lipsa de oameni harnici la Curte, înţelegând între ei şi pe Impăratul, care să fi avut curajul a le înfruntà cu bărbăţie, fără a sta mult pe gânduri, ceeace numai le mărià, cum bine le spuneà Principele, când ziceà, că e primejdie în trăgănare (periculum esse in mora). Şi dela mersul acestor tocmeli atârnà şi răspunsul ce se puteà da lui Mihai, la cererea lui de ajutor şi mai departe, trebuind să fie trăgănat şi acesta, până aproape de desnodământul trebii cu Ardealul.

---

[1]) Szilágyi *Carrillo*, 75—6, fragment din scrisoarea ce primise, trămis de Carrillo Mareşalului (Curţii) şi Sfetnicului intim Trautson, pentru a-l citi cu Ministrul Rumpf şi a-l împărtăşi şi Impăratului, cum se vede din şirele, cu cari îl însoţeşte trămiţătorul. Carrillo ajunse la Praga pe la începutul lui Octobre; v. pentru aceasta depeşa Ambasadorului venet, 6 Octv.: il P. Carillo gesuita arrivato la settimana passata qui in corte. *Docum.* III. 2, 259.

www.dacoromanica.ro

Impăratul trimise îndată punctele Principelui transilvan, cuprinse în instrucţia lui Carrillo (ce nu o cunoaştem), în tabăra dela Strigoniu, la Arhd. Maximilian: Fiindcă Ţara asta cu pricina erà lipită de Ungaria, cu care poate aveà să intre în legătură, după cum fusese şi altădată Voivodat atârnător de ea, şi apoi, fiindcă, poate de pe acum, se aveà în vedere la Curte, ca acest frate al Impăratului să fie numit fie Guvernator, fie Stăpânitor peste ea.

Maximilian trimite la 22 Oct. raportul de sfatul ţinut îndată, după cum i-a cerut Impăratul, cu Locotenentul şi cu Sfetnicii lui din Ungaria, cu Arhiepiscopul de Strigoniu, cu Episcopul de Vaţ, cu Pálffy şi Nádasdy, «asupra negoţului transilvănean», arătând ce au aflat ei de bine, după cum urmează.

Fiindcă Principele zoreşte târguiala şi mărturiseşte pe faţă, că nu se abate dela hotărîrea sa şi dela terminul pus, Impăratul să prindă repede prilejul, căci mai târziu, şi poate în scurt timp, se vede, că va fi cu mare pagubă pentru Ungaria, şi o grea lovitură pentru Creştinătate: «atât pentru trebuinţele, care poate imping pe ascuns şi grăbesc pe Alteţa Sa (dilectionem suam), cât şi pentru nestatornicia acelei naţii, care uşor se dă într'altă parte».

Intâia condiţie, despărţirea de soţie cu dispensaţie din partea Papei şi cu voia Maiestăţii Sale, a nevestei şi a părinţilor ei, Impăratul 'i-o poate câştigà. Asemenea şi condiţia a 2-a, Cardinalatul. Punctul 3, păstrarea titlului de Principe al Imperiului nu i se poate tăgăduì, tot aşà ca şi scutul (protecţia) M. Sale şi a Casei Austriei, ca mai nainte. 4. Impăratul ar trebui să-i făgăduie şi întregirea venitelor Ducatelor Oppeln şi Ratibor—ce aveau să i se deà în schimbul Transilvaniei, încă după tocmeala din iarna trecută—la suma de 100.000 de galbini ungureşti, cât cere Carrillo, după instrucţia şi scrisorile ce are dela Principele, dacă nu s'ar puteà învoì tocmitorul cel puţin la 100.000 de taleri. Nu trebuie întârziată târguiala din pricina asta, mai ales că, după moartea lui, orice ar fi, toate cad în mânile Maiestăţii Sale. 5. Se cuvine, bunurile date soţiei lui să-i rămână ei, şi de aci înainte. 6. La cererea Principelui, ca Maiestatea Sa să pună un Principe de urmaş, pe cine va voì, trebuie luat bine seama, cum se lucrează. Odată, după contractul dela Praga

www.dacoromanica.ro

(cel din Ianuarie 1595), M. Sa ar aveà să pună un Voivod dintre Transilvăneni în capul acelei Ţări, la întâmplarea de moarte a Principelui, fără urmaşi. De altă parte, M. Sa nu poate îngăduì ca, plecând Principele—ceea ce e tot una, ca şi când ar fi murit —, să se dea Staturilor putinţa («facultas»), de a-şi cere sau a-şi alege Voivodul. Ca să nu se mai întâmple odată păţania cu Regele (polon) Ştefan (Báthory), care şi-a închinat Ţara Turcilor, după ce a făcut jurământ Impăratului. M. Sa ar perde, ceea ce acum are în mână. De aceea, chiar numai pentru această pricină, târguiala trebue grăbită, «fiindcă această urmare la Domnie (moştenire) e imbiată de însuşi Principele, Stăpânitor acum, vre-unuia dintre fraţii Maiestăţii Voastre. Dacă oare urmaşul ar aveà să primească Ţara în numele său (după dreptul său: iure proprio), sau ca Voevodat în numele Majestăţii Voastre, stă în voia Maiestăţii Voastre. Tot asemenea apoi hotărîrea asupra căsătoriei a 2-a oară a Principesei». 7. In privinţa întăririi de nou a daruirilor (confirmationem donationum) e de prisos a mai vorbì, fiind cuprinsă în tratate. 8. Zorul ce-l are Principele pentru isprăvirea acestei tocmeli se vede şi din facerea acestui al 8-lea punct anume, şi din ce a scris lui Carrillo: «aut nunc aut nunquam». Cu atât mai puţin să zăbovească M. Sa. 9. Făgăduinţa de a lucrà, ca Staturile să primească în dieta lor pe urmaş, e la loc. Şi acest lucru trebue grăbit; şi pe oricine va numì M. Sa, trebue să i se deà lângă sine oameni pricepuţi, şi oaste să aibă la îndemână, cu care la întâmplare neaşteptată de împotrivire (după cum se şi aude, că unii murmură, că tocmeala se face fără ei, din partea străinilor), «să poată apărà pe cei voitori, să întărească pe şovăitori şi să silească la supunere pe cei îndărătnici». Cât priveşte moşia Somlyó, se cuvine să-i rămână în libera lui stăpânire şi în amintirea neamului Bathoreanilor. Punctul 10 «nu cuprinde nimic ce ar aveà lipsă de desbatere. Incă odată, Sfetnicii unguri cer, tot ce va fi de lipsă, Maiestatea Sa repede să facă, «ca zăbava să nu grăbească paguba». Altfel, actul e subscris numai de Maximilian [1]).

[1]) *Mon. Com. Transv.* IV, 124—7. Cunosc, că din «Istoria lui Mihai-Viteazul» pot lipsì aceste condiţii. Totuş, pentru cine voeşte să le între-

www.dacoromanica.ro

Către acest răspuns al său—şi al Sfetnicilor mai mult, Arhiducele mai adauge, în scrisoarea-i dela 24 Octomvrie, cu care îl însoţeşte, părerea sa (einfeltige meinung), că Impăratul ar trebuì numai decât să trimeată la Ardeal o persoană însemnată, ori pe cine ar binevoì, ca să ia în primire dela Principele stăpânirea acelor Ţări şi credinţa (adică jurământul) supuşilor [1]). După aceea are M. Sa timp şi prilej a se hotărî, cum doreşte să se lucreze mai departe cu Ţara [2]).

Până să se ajungă acì mai trecea vreme. Căci înţelegerea cu Carrillo, începută foarte târziu [3]), poticnì rău la punctul cu banii, ce se cereau pentru despăgubire. Miniştrii împărăteşti Rumpf, Trautson, după ce aduseră cu trăgănarea lor la desnădejde pe bietul om, până să scrie Impăratului, că mai bine vrea să moară decât să vadă cum toate se perd, [4]) aceşti Miniştrii nu se învoiau, dintru început (care se făcù abia la 15 Noemvrie), la mai mult de 50.000 de florini, ce erau să se întregească din venitul numitelor Ducate [5])—peste câteva zile, afară de acest venit [6]). La 24 Noemvrie, «Oratorul» spaniol, care slujià de mijiocitor, i aduse făgăduinţa de 60 mii florini (ultra duos ducatus), pe an, dacă primirea Stăpânirei se va întâmplà pe cale pacinică, altfel numai 50 mii. Dar instrucţia împuternicitului, care acesta o dăduse şi Impăratului s'o citească, aveà ca suma cea din urmă 60.000 de

---

buinţeze, pentru că se potrivesc în planul lucrării sale, regestul d-lui Iorga, în *Docum.* XII, 324 (nota), nu e de nici un folos. Dovadă: punct «6) Să nu fie un principe în Ardeal»; punct «9) Va stărui Sigismund la dietă pentru acceptare.» Altfel regestul nu erà de lipsă, actul fiind publicat, ceea ce nu e însemnat acì.

[1]) ... «Der in S-r. Mt. Nahmen die Cession und Possess derselben Lande von des Fürsten L[iebden] und die pflicht von den underthanen aufnehme.

[2]) *A. C. Hung. conv.* 1597, Octob. 24.

[3]) Până la 19 Octob. se scuzau Sfetnicii Impăratului cu aşteptarea părerilor Arhiducilor. Szilágyi, *Carrillo,* 76—79, felurite scrisori de-ale lui. La 26, C se rugà de Rumpf să-i câştige o audienţă la Impăratul. Dacă nu le place acest tratat, să spună limpede, ca să se libereze cu toţii de atâtea osteneli, «siendo de mucho perguyzio mas tardanza».

[4]) *Ibid.* p. 81, Scris. din 11 Nov. ... «veo que todo se hechara a perder, deseando yo antes morir, que ver tal cosa».

[5]) Szilágyi, *Carrillo,* p. 82. Scrisoarea lui c. Impăratul, 18 Nov.

[6]) *Ibid.* p. 83. Scrisoarea dela 22 Nov. c. Impăr.

www.dacoromanica.ro

taleri. Şi condiţia de predare pacinică nu mai aveà loc, observă cu drept cuvânt Carrillo, căci Principele s'a îmbiat singur a trece prin dietă primirea urmaşului. Dacă îl vor atacà Turcii în urmă, pentru asta nu se poate legà. Mai aduce aminte tocmitorul, că făcându-se pace cu Turcii, cheltuiala asta se poate scoate toată de pe Ţară [1]). Pe la 10 Decemvrie se făgăduiră 60.000 de taleri numai pe timp de pace, 50 de mii pe timp de războiu [2]). In sfârşit, la 13 Decemvrie, se ajunse la învoiala plăţii de 50.000 de taleri, în timp de pace şi de războiu, cu adausul, ca pe un anumit timp, să-i deà şi Regele Spaniei o pensie de 10 mii de galbeni spanioli şi până ce aceasta s'ar întregì, să puie Impăratul dela sine 4.000 florinţi [3]). Deşì îşi aşteptà hârtiile pe a doua zi, totuşi trebuì să mai scrie după ele Impăratului, Sfetnicilor, lui Coradatius încă o mulţime de scrisori zoritoare [4]), până ce în sfârşit, la 1 Ianuarie 1598, puteà să plece acasă. Şi chiar înainte de a se suì în trăsură mai scrie, în această zi, din Bömischbrod, o scrisoare Impăratului, alta lui Rumpf şi o a treia acestuia şi colegului său Trautson, stăruind asupra amănuntelor, cum trebuie să se împlinească în grabă condiţiunile, şi zorind încă odată plecarea Delegaţilor împărăteşti la Ardeal, neîntârziat după el. [5]) In răstimp mai sosise, pe la 23 Decemvrie, o scrisoare din partea Principelui cu ameninţări de pace cu Turcul, dela care zice că a sosit Capigii, dacă nu se va sfârşì negoţul în Ianuarie. Dacă Impăratul nu ar puteà trimite aşa în grabă pe unul din fraţii săi, să numiască un Guvernator, după tratatul încheiat cu Bocskai (la 1595), pe câtvà timp, până ce va venì un Arhiduce [6]). Tocmai din această zi, 23 Decemvrie, e datat şi

---

[1]) *Ibid.* p. 84—5. Scris. dela 24 Nov. c. Imp.

[2]) *Ibid.* p, 89—90.

[3]) *Ibid.* p. 95—7. Carrillo c. Imp. şi c. Vice-Cancelarul Corraduz, 13 Decv.

[4]) *Ibid.* p. 99—107. Scrisori din 20, 23, 24, 27, 29, 30. Decemvrie.

[5]) Cea din urmă *ibid.* p. 108—110, 1 Ian. Cea către Impăratul, spaniolește. nepubl. în *A. C. Hung. conv.* Iänner—März 1598.

[6]) Scris. c. Carrillo, în *Új Magyar Muzeum* 1855, I, 203. Cea către Rudolf, la Szilágyi, *Carrillo* 93, fără interes. Cea din acelaş dat a Nunţiului Visconti (numai pe aceasta o am înaintea ochilor) în *Arch. C H.*, şi, cu câtevà omisiuni, în *Docum.* XII, 327. Despre sosirea stafetei cu aceste scrisori v. Szilágyi, *Carrillo*, 100—101.

www.dacoromanica.ro

contractul aşà zis «de cesiune» a Transilvaniei, după care, se vede, Carrillo căpătă numai o copie («pactorum formulam», cum zice Rudolf în scrisoarea dela 22 Ianuarie), [1]) căci ratificarea din partea Impăratului se făcù abià la 31 Ianuarie. Punctele lui sunt: 1. I se dau Principelui Ducatele Oppeln şi Ratibor. 2. Câte 50 de mii de taleri pe an, până la moarte (socotind cu 70 criţari talerul). 3. I se câştigă dispensaţia de căsătorie. 4. I se mijloceşte rangul de Cardinal, purtând titlul de Principe al Imperiului. 5. I se câştigă câtevà mii de galbeni, venit bisericesc dela Regele Spaniei. 6. Acest venit se întăreşte de Papa. 7. Maria Cristina îşi păstrează moşiile din Ardeal. M. Sa va lucrà, să o ia de soţie urmaşul Principelui. 8. Rămân în putere dăruirile făcute de Sigismund. 9. Episcopia [catolică, înfiinţată de Principele, un an mai înainte] din Alba-Iulia se păstrează. 10. Urmaşul sau Guvernatorul va duce cu sine hârtiile privitoare la Ducatele ce i se dau în schimb [2]).

Trăgănarea tocmelilor a fost de lipsă şi pentru căştigarea de timp, ca Impăratul să se înţeleagă cu fraţii săi (care din ei ar voì să primească noua Domnie sau Stăpânire). Dintr'o scrisoare a lui Rudolf către Arhiducele Matthias din 12 Noemvrie, se vede, că Impăratul îl întrebase mai nainte, dacă ar primì el Domnia sau cârmuirea Ardealului, arătându-şi totdeodată dorinţa, ca Arhiducele să se însoare cu nenorocita Principesă Maria Cristina. Fiindcă acesta îi răspunsese, la 8 Noemvrie, în doi peri, cum înţelegem din aceeaş scrisoare, Impăratul îi cereà acum de nou, să-şi spună verde gândul şi să se hotărască acum şi asupra căsătoriei, pe urmă poate face cum vreà, ca până la săvârşirea ei mai e taină, întâi trebuie să se facă despărţirea. Iar dacă mai are şi acum ceva de zis, şi nu vreà să primească, atunci să trimeată lui Maximilian prin acelaş curier «scrisoarea alăturată. Căci nu se mai poate perde timp, Carrillo îl zoreşte

---

[1]) *Mon. Com. Trans.* IV, 136.

[2]) Contractul e publicat în *Új Magyar Muzeum* 1855, I. 193 sqq; începutul şi clausula de ratifcare prin Impăratul în *Tört. Tár.* 19, p. 25—26, de Szilágyi; un rezumat în *Carrillo*, p. 40. Tot în *Tört. Tár*, 19, 27 sqq, se află actul de dăruire a Ducatelor Oppeln şi Ratibor, 31 Ian. şi 3 Iunie.

www.dacoromanica.ro

necurmat [1]). Şi Matthias n'a primit oferta. La 19 N. el răspundeà Impăratului, că a trimes la Maximilian curierul, cu scrisoarea lui [2]). Un răspuns şovăitor dă şi Maximilian, la 25 Noemvrie. «Luând în cumpănire toate împrejurările,» scrie el, «nu mă pot hotărî nici slobozì în acest lucru acum» (mich doch in dieser sachen,... nit erkleren noch einlaszen kan). Intăi vreà să fie asigurat de M. Sa, în anumite puncte, după cum i-a atins în memoriu de curând. Anume: In vremurile primejdioase de acum nu poate primì, zice el, «acele Ţări într'altă formă, decât în numele şi în locul M. Voastre.» Apoi vreà să ştie ce oameni i se vor dà lângă sine, Nemţi şi Unguri, cunoscători ai Ţării, ce trupe, câţi bani, şi doreşte, ca Ungaria de sus să fie împreunată cu Ardealul. Dacă în aceste privinţe primeşte răspuns îndestulitor, atunci va luà sarcina şi va renunţà şi la titlul de Rege polon [3]). Această renunţare la titlul, ce cuprindeà încă o ameninţare pentru Regele Poloniei, Maximilian o şi deţe acum, în Decemvrie, supunându-se în sfârşit multelor stăruinţe ale Papei şi ale Impăratului. O deţe mai repede, [4]) decum Rudolf i-ar fi putut făgăduì împlinirea condiţiilor ce pusese, dovedindu-şi astfel dorinţa ferbinte de a luà cârma Ardealului, [5]) pentru care lucru aveà şi el lipsă acum de a mulţămì şi a ştì împăcaţi pe Poloni.

In faptă, aceştia trămiteau vorbă Impăratului, prin mijlocirea Nunţiilor papali, că fără ratificarea tratatului de Bend-

---

[1]) *Arh. C. H.* conv. Nov-Dec. 1597. Concept. D-l Iorga (*Docum.* XII, 323—4, n. 2) rezumează astfel această scrisoare: «La o scrisoare a Archiducelui Matthias (?), din 8, răspunde Impăratul la 12 Novembre. Să hotărească definitiv în chestia Ardealului. Carrillo nu-l lasă în linişte de loc. Bani n'are. Să comunice scrisoarea şi lui Maximilian (concept).»

[2]) *Arh. C. H.* Dat Eberstorff.

[3]) *Ibid.* Pressburg, 25 Noemvrie. Altfel cuprinsul scrisorii e foarte bine reprodus, în traducere ungurească, în *Mon. Com. Trans.* IV, 17, nota 1. Bun rezumat, afară de punctul 2 («Ce consideraţie va aveà») şi la d-l Iorga.

[4]) Copia actului latinesc, fără dat (între cele din Decb. 1597), în *Arh. C. H.* In *Docum.* XII, 327 se pomeneşte o scrisoare nemţ. a lui Max. din 2 Decb., cu renunţarea, pe care n'o găsesc în notele mele. Ambasadorul veneţian din Praga raportă de această renunţare, la 29 Decb. şi ziceà, că a adus-o Pezzen dela Viena, nainte de 3 zile. *Docum.* III. 2, 269.

[5]) Aceasta se vede şi din scr. lui Carrillo (Viena, 8 Ian), care tocmai îl văzuse. Szilágyi, *Carrillo*, 110.

www.dacoromanica.ro

zin, Maximilian să nu se aştepte a trăi cu ei în bună vecinătate, de ar fi într'adevăr să meargă în Ardeal. Ce e mai mult, San-Severo împărtăşià chiar zvonul, ce erà în Varşovia, că Zamoyski ar aveà de gând să dea sfatul la dieta lor, de a întrebuinţa pe Cardinalul Andrei Báthory ca mijloc de ispită faţă de Transilvăneni, pentru a vedeà, dacă se poate face cevà cu el. [1]) Maximilian le luă, ce e drept, cuvântul de pricină, prin renunţarea sa la titlul Coroanei, ce n'o avusese nici odată, dacă Polonii aveau să se mulţumească cu formula renunţării, care nu erà acea cerută de ei şi de tratatul de Bendzin. Dar, dacă planul Cancelarului erà serios, el nu se puteà stricà cu atâta, ci cel mult se amâna numai pe altădată.

*

Se adevereşte astfel gândul Bathoreştilor din Polonia, cel puţin împotriva Ardealului, ceeace Mihai spuneà din bună vreme. Tot aşà se adevereşte cererea lor la Poartă, unde Ambasada lor strălucită, însoţită de 400 de persoane, îşi făcù intrarea, la 16 Septemvrie, [2]) cererea de a li se lăsà nu numai Moldova ci şi Ţara-Românească, cu îndatorirea, să le plătească Turcilor tributele obicinuite. Ei arătau, că prin aceasta Marele Stăpânitor n'ar aveà nici o perdere, dimpotrivă dobândă, căci Ţara-Românească va trebuì să fie scoasă dela Mihai-Vodă cu armele. Ceeace Domnul ştià (de bună seamă tot după veşti din Ţarigrad), numai puţin schimbat, cum am văzut în povestirea lui Marini: Că au făcut Polonii şi Ieremia prin Ambasadorii lor făgăduială Turcilor, de a cuprinde şi a aduce iar în stăpânirea lor Transilvania şi Ţara-Românească, punând în ele Domni pe Bathoreşti. Cu toate că Turcii n'aveau de gând să asculte cererea Ambasadorului

[1]) Estratto d'una lettera di M-re di San-Severo a M-re di Cremona, Nuntio a S. M-ta Ces., dei 24 di Gen. 1598. *A. C. H.* Cu câtevà lăsări afară şi în *Docum.* XII, 330. «Che perciò il Car-le Bathori et il Canc-ro sono stimolati di persuadere nelli Comitii questo negotio et usare ogn'arti di persuadere al Regno che saria bene di adoptare (in *Doc.* XII adoprare) il Car-le per instrumento di tentare li Transilvani (in *D.* XII : la Transilvania), per vedere se si puó effetuare col med-o Card-le».

[2]) *Arh. C.* Ms. 595, 9, f. 526, Pera 21 Sept. Ambasador erà Castelanul de Halicz, care trecù Dunărea la 4 August. *Doc.* Supl. II. 1, 423.

www.dacoromanica.ro

polon,[1]) acestea sunt dovezi, cari întemeiază mai mult silința lui Mihai-Vodă de a face cumvà, ca să nu fie ocolit de 2 părți, dacă nu chiar înlocuit și el cu prietenii Polonilor, a căror bunăvoință de geaba s'a trudit mereu s'o câștige și a căror dușmănie amară o simțià atâta. Și aceasta fără să aibă cea mai slabă știință de hotărîrea lui Sigismund de a-și părăsì Țara, și de sigur, cu mai multă nădejde decât temere, că Impăratul nu-și va lăsà nici odată prietenul din Ardeal la nevoe.

Interesul Impăratului, de a-l țineà mulțumit și pe Mihai, nu încetà nici acum, când aveà să intre de-a-dreptul în stăpânirea Ardealului; dinpotrivă creșteà, cum bine socotește Nuntiul Di Cervia, când, la 13 Noemvrie, dă omului trimes de Mihai la Praga recomandația cerută pentru Nunțiul Speziano, de a-i stà într'ajutor la Curte, ca să se asculte dorințele Domnului lui. Căci e «om brav, cu cap» (di cervello), zice Di Cervia, și, ajutat bine, poate face foarte mult, în locul unde este. Și, dacă va trece în Bulgaria, cum a zis, va fi datoria M. Sale de a-l ajutà chiar cu mai multă oaste decât cere, pentru a puteà oprì în acele părți, anul ce vine, cât mai multă putere a dușmanului.

Asemenea și Della Torre pune un cuvânt bun pentru Deputatul lui Mihai-Vodă, prin scrisoarea sa către Impăratul, Alba-Iulia, 17 Noemvrie. «Cunoscând trebuința acelei țări,... ca să fie ajutată, pentru a puteà turburà în felurite chipuri dușmanul»,... n'a putut să-i tăgăduiască, de a adăogà și el ale sale «umilite rugăciuni pentru norocoasa isbândă» a celor ce va cere («a nunțiului ce duce»,— «del nuncio che egli porta»).[2])

Zece zile după aceea, recomandă și Archiducele Maximilian, din Pressburg, 27 Noemvrie, cererea lui Mihai Impăratului: de a ține lângă el și mai departe pe cheltuiala M. Sale oastea, ce a ținut o până acum, păstrându-l astfel în ascultarea de până acì, și ca să-și poată apără Țara de Turci și Tătari,

---

[1]) *Docum.* III. 1, 509, Bailul venet Girolamo Capello c. Doge, Pera, 21 Oct. 1597; cf. *A. C.* Ms. 595, 9 f. 165, Constpl. 7 Nov.; L'Amb-re Palacco tratta maneggi grandi, et per la dapocagine d'Ibraim non ha havuto risposta.

[2]) *Docum.* XII, 326. Alba Iulia, 13 și 17 Nov.

www.dacoromanica.ro

mai ales, când M. Sa ştie, câte servicii a adus Voivodul până acuma împotriva duşmanului şi cât interes au Ţările M-ţii Sale, şi mai ales Ungaria şi Transilvania, ca Ţara lui să fie păstrată. [1]) După potriveala timpului, am aşteptà, să se recomande acì cererile, ce le duceà omul lui Mihai-Vodă, care se aflà la Albà Iulia în 13—17 Noemvrie. Dar Maximilian alăturà acum abia scrisoarea lui Mihai dela 4 Octomvrie, ce o cunoaştem, şi cum se vede şi din cuprinsul arătat de Arhiduce. Nu ştim ce împrejurări au putut pricinuì întârzierea aceasta; [2]) tot aşà, precum n'avem lămuriri, de ce Ambasadorul din urmă, care erà un fruntaş (un gentilhomo), ajunse abià pe la începutul anului 1598 la Praga. [3])

Nu credem, că acest om să nu fi avut însărcinarea anume de a vorbì Impăratului şi de însemnata chestie a cuprinderii Moldovei. Sigur e însă, că acest punct nu fu luat în seamă. Nici Marini, care se aflà încă lângă Voivodul, când se întoarse Trimisul, nu auzì nimic de un răspuns în această privinţă, [4]) nici Ambasadorului veneţian din Praga nu-i spuseră informatorii săi fie şi numai de vre-o propunere în ăst înţeles.

El ştie, că Trimisul a scos pe Domnul său, pentru că n'a făcut nimic anul acesta, cu frica de venirea Tătarilor, semănată de Moldovean, şi a făgăduit de a se ţineà totuş în atârnare de M. Sa împreună cu Principele Transilvaniei şi de a săvârşì anul ăsta vre-o faptă însemnată împotriva duşmanilor. Apoi, că a cerut să i se plătească şi anul ăsta cei 4.000 de ostaşi, *deosebit* de Principele transilvan (separatamente dal Principe), aşadară neatârnători de el, zicând mai departe, că va ţineà şi de acì înainte legăturile cu Bulgarii şi Sârbii, pentru resculareа lor. De şi ştiau la Curte, că aceştea sunt nădejdi deşarte, totuşi aflară de bine a-l ţine

[1]) *Arh. C. H. conv.* Nov.-Dec. 1597; un extras şi în *Docum.* XII, 327.

[2]) Că scrisoarea lui Mihai-V., care ni s'a păstrat in copie, nu poate aveà datul greşit, bună oară, în loc de 4 Noemvrie, nu avem drept să credem. Marini spune hotărît, că Mihai trimesese înainte de 24 Oct. un om de olac cu cererea pentru susţinerea mai departe a oastei împărăteşti, şi după aceea aveà să trimeată un Ambasador (cu rugăciuni în felul celor vestite înainte prin Marini, cum se vede).

[3]) *Docum.* III. 2, 270. Depeşa din Praga, 12 Ianuarie: «e arrivata qui ultimamente una persona mandata dal Vaivoda della Vallachia».

[4]) *Docum.* XII, 332.

www.dacoromanica.ro

în voie bună către Impărăţie şi de a nu-i dà prilejul, să se apropie de Turci nici el nici Transilvanul. Deci îi îmbunară ajutoarele din anul trecut şi de a face şi alte demonstraţiuni [războinice către Turci], ce le vor fi cu putinţă. Cu acest răspuns fu slobozit omul Voivodului, după puţine zile, ca să se întoarcă acasă, cât mai repede [1]). Scrisoarea Împăratului, ce i se deţe şi pe care nu o cunoaştem, arătà şi numele persoanei ce va merge cu banii: Ioan de Pojon [2]). Încolo erà îndrumat Voivodul, să se adreseze Comisarilor, ce vor merge în Ardeal [3])

Dar, până ce să ajungă şi să se întoarcă omul său trimes la Praga, Principele transilvan, căruia ştim de ce-i ardeà acum, chemase înapoi oastea de ajutor cu Moise Székely, asupra căreia, ne aducem aminte, că şi el aveà cuvântul, o chemase încă înainte de sfârşitul anului: cu toate că Mihai-Vodă se rugase, în Decemvrie, să-i trimeată pe lângă acest corp şi pe Sennyei Pangraţ cu oştile lui din Secuime, ca totuş să înceapă cevà peste Dunăre, îndată ce va îngheţà.

Mai mult încă, martorul nostru Marini zice, în scrisoare-i dela 31 Ianuarie 1598, că Principele Sigismund fusese şi el învoit cu ‹bunul plan› al lui Mihai (il suo bon proposito) şi venise până la Braşov, pentru a-l pune în împlinire, căci totul erà hotărât. Dar s'a întâmplat din potrivă, nu ştie pentru care neajuns [4]). După cum se pare, aici ar puteà fi chiar vorba de intrarea în Moldova, despre ce vorbise Marini şi la 24 Octomvrie.

Astfel se încheià anul fără nici o faptă războinică din partea lui Mihai-Vodá, cu toată oastea frumoasă ce o ţinù gata, mai mult de jumătate de an, şi cu tot ajutorul împărătesc ce avù.

Nu se adevereşte nici chiar vestea, ce o aduceau la Praga scrisori din Ardeal, cu datul de 5 Noemvrie, că Mihai ar fi trimis câtevà companii de soldaţi în Bulgaria, să necájască pe

---

[1]) *Docum.* III. 2, Depeşă din Praga, 12 Ianuarie. Atunci erà şi plecat.

[2]) *Ibid.* XII, 332. Se pomeneşte în raportul lui Marini din 8 Martie 98.

[3]) In *Arhiva* Ministerului de Război din Viena, Regist. 201, f. 321, supt 24 Ianuarie 1598, se află această însemnare: «Michaeli Waivodae Moldaviensi Recepisse, wirdt zu aller beständigkeit vermahnt, und auf die Sibenbürgischen Commissari gewisen».

[4]) *Docum.* XII, 330—1, Marini c. Impăratul, «Carachal» 31 Ianuarie.

www.dacoromanica.ro

Turc la întoarcerea lui din Ungaria [1]). La toată întâmplarea, la Curte aveau drept să creadă, că atât această întreprindere târzie şi la vreme nepotrivită, cât şi întreprinderea Transilvanului împotriva Timişorii, erau numai pentru vedere, cu altă ţintă decât serviciul Maiestăţii Sale, nevoind ei să se strice nici cu una nici cu cealaltă parte. [2])

Nevoia ce avù Mihai-Vodă de a nu trece Dunărea ajungeà chiar mai poruncitoare, când oştile plătite de Împăratul fură chemate de Transilvan acasă. Dacă Tătarii încetase, poate, pentru timpul ernii, de a fi ameninţători, Polonii, adică Zamoyski, şi satelitul lor Ieremia-Vodă, rămâneau tot atât de primejdioşi şi de neîmpăcaţi, şi după neascultarea cererei lor, a celor dintâi, de a fi lăsaţi de Turci să coprindă Ţara. Cu atât mai mult, dacă aveà vre-un temei bănuiala Ambasadorului veneţian din Constantinopole, că par'că s'ar fi învoit Marele Vizir cu Ambasadorul polon, înainte de plecarea acestuia, asupra unui atac comun împotriva lui Mihai [3]). Şi astfel erà limpede, ce politică trebuià Voivodul Mihai să urmeze, cel puţin până ce i-ar venì un răspuns bun, şi mai ales ajutoare îndestulitoare dela Impăratul, ori dacă nu, până ce s'ar înţelege cu Stăpânitorul din Ardeal, unde el nu ştià ce schimbări se pregătesc, asupra cuprinderii Moldovei: trebuià să steà bine şi mai departe cu Turcii şi să-şi îmbune mereu pe Tătari.

CAP. IX.

Schimb de misiuni cu Turcii şi Tătarii pentru tocmeala păcii. Nuoi propuneri şi pregătiri ale Domnului pentru ocuparea Moldovii. Plata tributului la Turci. Părăsirea Transilvaniei de Sigismund şi contractul pentru închinarea lui Mihai-Vodă şi a Ţării către Impăratul, 9 Iunie 1598.

Ceauşul care predà, la 20 Iulie, lui Mihai-Vodă diploma de Domnie şi daruri din partea Sultanului, puteà fi înainte

[1]) *Docum.* III. 2, 268. Depeşa Amb. ven., Praga 24 Nov.
[2]) *Ibid.* III. 2, 269. Praga, 29 Dec.
[3]) *Ibid.* III. 1, 518. Pera, 3 Dec. Cf. scr. Patriarh. c. Ieremia, *An. Ac.* III, 39.

www.dacoromanica.ro

de sfârşitul lui Septemvrie, în Ţarigrad. Căci l'am văzut, la 4 a acestei luni, iarăş în Târgovişte, întorcându-se din misiunea sa în Ţara Tătarilor, unde plecase de-a dreptul. Pe atunci, sau chiar mai nainte, va fi fost pornită, să facă acelaş drum, ceealaltă misiune, de care ni s'a păstrat mărturie [1]). Căci, pe la jumătatea lui Noemvrie, sau cel mult până la sfârşitul lunei, nu mai târziu [2]), scrie Mihai-Vodă Patriarhului din Constantinopol, că s'au întors din Tartaria sănătoşi Capigii, despre cari i-a scris înainte, că au trecut pe la el şi s'au dus la Chanul tătar, însoţiţi de Grecul Chendir Bali, după porunca Inălţimei Sale Sultanului [3])

Poate în urma răspunsului dat de Voivodul nostru Ceauşului, că e silit a-şi ţine numeroasa sa oaste de răul Tătarilor, Turcii se grăbiră a trimete acei Capigii la Chanul cu noi porunci, de a ţine prietenie cu Domnul român, şi a nu-l supără în trecerea lor, poate chiar de a-l oprì, să nu mai meargă anul ăsta în Ungaria [4]), fiind şi târziu. Din scrisoarea Patriarhului dela 29 August (8 Septemvrie), care de bună seamă va fi fost adusă Domnului cu acelaş prilej, ştim atâta, că Paşa dela graniţă, împotriva căruia Mihai s'a fost jeluit, că a făcut rău la doi oameni ai săi, a fost scos din slujbă şi că Tătarilor li s'a dat poruncă de a nu intrà în Ţara lui; apoi, că dânsul îl îndemnà să trămeată cât de puţin tribut, în semn de pace [5]). Ca atunci, când Ceauşul îşi arătă scrisorile cu ordinul ce duceà Tătarului, de a alergà în Ungaria fără a atinge Ţările-Româneşti, şi lăsă de fură citite, în traducere, la Curtea Voivodului, cum mărturiseşte Walther, care a fost chiar de faţă [6]), aşà şi acuma, misiunea

[1]) Mai nainte, dacă ea va fi plecat îndată după ce Patriarhul îşi scrise cartea sa dela 29 Aug (8 Septb.) V. mai jos.

[2]) Scrisoarea Voivodului nu e datată, dar e datat răspunsul Patriarhului, care este din 9 Decemvrie (de sigur stil vechi) 7106 (tipărit greşit 7606!) =1597. *Docum.* III. 1, 518—19.

[3]) *Ibid.* p. 519.

[4]) Intr'adevăr aşà explică Dragomanul împărătesc scrisoarea cit. a lui Mihai, ce-o vom cunoaşte mai jos, ori, aşa-i spuneà Dragomanului Patriarhul : că l-a oprit de a merge. *Docum.* XII, 334.

[5]) Melchisedec, *Relaţiuni ist.* în An. Ac. III, 36, cuprinsul scrisorii.

[6]) Walther, 47—8. E cea din urmă însemnare ce ne-a păstrat, şi aceasta din vederea cu ochii. Poate că Cronica ce a întrebuinţat-o ela fost con-

www.dacoromanica.ro

turcească aveà să treacă pe la Domnul Mihai, ca dânsul să se poată adeverì şi de astă dată de înnoita porunca ce s'a dat aceloraşi stricători supuşi ai Sultanului.

Fie că aceşti Capigii trecuseră pe la el sau încă nu trecuseră, fie că Deputaţia sa la Tătari cu «scrisori prefăcute» şi cu daruri, trimeasă în Septemvrie, se întorsese sau nu (la 16 Octomvrie încă nu ajunsese acasă, la 24 erà aci), [1]) Domnul ţineà să-şi arate şi el neclintita dorinţă de pace, îndată ce Principele transilvan începuse duşmăniile prin asediul Timişoarei, deşchis la 16 Octomvrie. Poate şi pentru a ţine cumpăna şi a o îndesà pe partea sa împotriva uneltirilor Ambasadorului polon, Mihai-Vodă scrie, la 20 Octomvrie, Ambasadorului englez, rugându-l, să arate la Poartă buna sa voinţă pentru slujba Sultanului, căruia se făgăduieşte a-i trimete tributul, şi punând vina pe Paşii mărginaşi (întocmai ca altădată Ardeleanul), pentru toate cele ce s'au întâmplat în acele părţi [2]).

Dar scrisoarea lui aflà o situaţiune foarte nepriincioasă. Pe când, în Septemvrie încă, Sultanul îşi vedeà de plăceri (con le Sultane), fiind asigurat, că Impăratul nu are oşti, să poată face vre-o cucerire [3]), sosià, pe la 27—28 Octomvrie, vestea din tabără, că oastea împărătească s'a apucat să bată Rabul. Aprins de mânie, Sultanul scoteà afară pe Vizirii, cari venise la jalbă («all Arz»), în 28 Oct., îi scoteà, fiindcă n'au îngrijit la vreme de provisiunile trebuitoare la un astfel de răsboi [4]).

Când apoi la 2 Noemvrie se întorceau şi cele 3 galere, care au fost să treacă pe Tătari peste ape, cu vestea, că aceştia nu s'au dus în Ungaria, ciuda Marelui Stăpânitor îşi ajungeà culmea. Chanul se scoteà prin scrisorile sale cu porunca ce a avut dela Marele Vizir Ibraim, că nu trebuie să treacă prin Ţara-Românească, şi nu trebuie să meargă în Ardeal, şi cu cea a Serdarului, ca să nu treacă prin Moldova. Şi

---

tinuată şi de aci înainte, dar el plecase din Ţară, şi nu se mai întoarse, cum aveà de gând, să culeagă la faţa locului ştirile întâmplărilor ce au mai urmat.

[1]) V. cunoscutele scrisori ale lui Marini, din 16 şi 24 Oct. 1597.

[2]) *Docum.* III. 1, 516. Girolamo Capello c. Doge, Pera 17 Noemvrie.

[3]) *Arh. C.* Ms. 595, 9, f. 99. Di Veneţia 17 Oct., după veşti din Constpl din 7 Sept.

[4]) *Ibid.* f. 164. Di Constpl. li 7 Nov.

www.dacoromanica.ro

ziceà: «dacă e să nu trec prin Valahia şi Moldova şi să nu merg în Ardeal, atunci ce să facem noi în acele părţi». Auzind acestea, Sultanul a mazilit pe Ibraim, numind în locu-i pe Assan-Paşa Eunucul. [1]) La motivele căderii Marelui Vizir, «pentru marea lui nehărnicie», se adăugeà anume: că «a înşelat pe Marele Stăpânitor cu nădejdea tare, că Transilvanul va face pace, şi Românul (il Valacco) îşi va trimite tributul, şi prin această nesocotinţă au fost lăsate, anul ăsta, lipsite de pază graniţele Transilvaniei şi ale Ţării-Româneşti, cu mare primejdie pentru Grecia şi Bulgaria». [2])

Schimbarea Marelui Vizir a schimbat numai decât şi părerile Turcilor. Văzându-se rău pregătiţi şi cu Vistieria Statului goală, Sultanul a dat ordin, ca Marele Vizir să facă pe cheltuiala lui opt galere, ceialalţi Viziri cinci, fie-care, Evreii 20, Grecii 15, ceialalţi slujbaşi fiecare după puterea sa, căci vreà anul viitor să pună pe Mare 200 de galere, dar Dumnezeu ştie ce se va alege de asta, înseamnă martorul. Ba se aşteptà dela început şi tocmelile cu Ambasadorul polon să ia altă întorsătură, după ce, din netrebnicia (per la dapocagine) lui Ibraim, nu i s'a dat respuns. [3])

Intr'o astfel de stare sufletească erau Turcii, când sosi scrisoarea lui Mihai cătră Ambasadorul englez. Acesta şi cercă a se pune în înţelegere cu noul Mare-Vizir, foarte pe ascuns, dar primì răspunsul, pe cât aflà Ambasadorul veneţian, că Miniştrii Principilor nu trebuie să se pună mijlocitori pentru alţii, ci să-şi vadă de trebile lor. Alt-fel Paşa nici nu credeà cuvintele Voivodului şi spuse anume Englezului, că Mihai va trebuì să-şi ia pedeapsa. Veneţianul află chiar, că Tătarul a primit poruncă, să plece cu tot poporul său asupra

[1]) *Ibid.*, aceeaş scrisoare; partea asta se află şi în *Docum.* XII, 325-6, acì cu datul de 5 Nov. (nu ştiu care are drept). Indreptez însă: «se non passo» în loc de... «passa» din tipar, şi «che non vadio», în loc de... «vadi»).

[2]) *Ibid.*, f. 165, resp. *Docum.* XII, 316, Conspl. 7 Nov. După depeşa Bailului veneţian din Constpl., mazilirea lui Ibraim s'a publicat (si è publicato da per tutto) «Sâmbătă», nainte de 18 Nov., când îşi scrià depeşa, ceea-ce cade pe 15 Nov, până atunci schimbarea a fost cunoscută, se vede, numai în cercurile guvernamentale, în cât nici Bailul nu erà sigur de ea. *Docum.* III. 1, 517. Hammer, *Gesch. d. osm. R.* ed. a 2-a, II, p. 625, are datul de 3 Nov. pentru schimbarea Vizirului.

[3]) Aceeaş scris. din 7 Nov. (în Doc. XII, nu mai este acest fragment.)

www.dacoromanica.ro

Ţării-Româneşti, s'o prădeze, şi pe Voivod să-l prindă viu sau mort; acelaş lucru să-l facă şi cu Moldova. [1]) Mai sigură decât această poruncă erà gătirea ce o făceau înşişi Turcii, trimiţând îndată, încă în Noemvrie, o seamă de oaste, 4.000 de Ieniceri, la Dunăre, către Vidin, supt comanda lui Assan, fiul lui Mohamed Paşa [2]), de frica trecerii lui Mihai în Turcia, îndată ce va îngheţà râul. Ba aveau de gând să mai trămeată alţi doi Paşi, unul la Nicopol şi altul la Silistria. Şi când Ambasadorul polon plecà, pe la sfârşitul lui Noemvrie, fu trămes în urma lui un Ceauş, ceeace dà prilej la bănuieli, că vreà să facă cevà în unire împotriva lui Mihai, îndesându-l de 2 părţi: Ştiau ei, că atunci Transilvanul nu va puteà suferì asta şi se va întoarce dela războiul din Banat, ca să apere aceste părţi. [3])

Dar aprinderea lor de mânie aveà să se potolească foarte curând, când vedeau, că oşti nu se pot adunà aşà numai bătând din picior, [4]) şi că Satârgi se întoarce fără multă ispravă din Ungaria, ba începuse chiar şi tocmeli de pace. [5]) Astfel nici nu treceà luna şi noul M.-Vizir ziceà singur Ambasadorului englez, că ar trebui să scrie Valahului, ca să facă în tot chipul pace cu Marele-Stăpânitor. [6])

Intr'aceea sosì şi scrisoarea lui Mihai-Vodă către Patriarhul, pe la jumătatea lui Decembre (înainte de 9/19) [7]). Dom-

[1]) *Docum.* III. 1, 516, Raportul lui Capello, Pera 17 Nov.

[2]) Pe acesta îl făcuse Sultanul de curând, la 28 Oct., Vizir de Divan, al 6-lea în rang *A. C.* Ms. 545, 9. rap. citat din 7 Nov.

[3]) *Docum*, III, 1, 517—18. Pera, 3 Decb. şi scris, cit. din 17 Nov.

[4]) *Ibid.* IV, 2, 224. Depeşă din 31 Decb.: „pare che le provisioni da guerra per terra et per mare si vadino raffredando".

[5]) Pe aici nu se vorbeşte altă decât de pacea tratată de Miniştri Maiestăţii Sale cu ei, scrie Dragomanul împărătesc, la 1 Ianuarie 1598, din Constantinopol, *Arch. C. H.* 1598, copie alăturată unei scrisori din 14 Febr., scrisă dela Curte lui Pezzen.

[6]) Avisi del Dragomano. Constpl. 18 Decb. *Docum.* XII, 329 (numai rezumat, în Avizurile din 15 Ianuarie).

[7]) Poate chiar în ziua de 8/18, pentru că la acest dat, Dragomanul, care scria guvernului împărătesc peste Veneţia (de bună seamă fostul Dragoman al Ambasadei împărăteşti, *V. Arch. C.* Ms. cit. f. 544: «littere del Dragomano della Mta. V.») nu puteà raporta despre aceasta (deşi se poate să nu fi aflat vestea numai decât), iar la 9/19 Patriarhul îşi scrià răspunsul, despre ce Dragomanul abià la 1 Ianuarie erà în stare să scrie,

www.dacoromanica.ro

nul spuneà de Capigii ce s'au dus cu Chendir Bali la Chanul, după cum a «scris mai nainte» [Patriarhului]. Acum s'au întors. Tătarul se arată doritor de pace, i-a scris şi de porunca ce a primit de a nu se duce [fără să spună unde: în Ungaria, sau numai de a nu trece prin Ţară în Ungaria?], [1]) şi că dânsul a făgăduit ascultare; apoi, că a trămes şi el (Chanul) un om cu Capigii, să meargă împreună în Transilvania, pentru a face unire şi cu Principele (căruia Chanul i zice Rege). Acestora şi lui Chendir Bali Voivodul le-a dat soţi, oameni de credinţă din partea sa, pentru a se tocmì cu toţii asupra păcii, precum a fost dorinţa Maiestăţii Sale Sultanului Mohamet. I aşteaptă în curând din Ungaria (adecă din Transilvania). Şi îndată ce vor sosi, i va trămite la Constantinopol cu Dimo Celebi şi oamenii săi, «cu toată buna rânduială», atât faţă de Domnul său, Marele-Stăpânitor, cât şi în privinţa darurilor de lipsă, cum se cuvine. De încheiere Mihai-Vodă mulţumeşte Patriarhului pentru osteneala ce şi-a dat, să-i facă atâta bine, şi făgăduie a-i împărţì daruri şi «laude dela toate popoarele, lui, ca pricinei păcei şi liniştei acestor provincii». Il roagă apoi, să se poarte cu bunăvoinţă către Arhiepiscopul de Târnova, despre care a aflat, că l-a scos din Scaun, nu ştie pentru ce. Mai multe i va scrie prin Dimo Celebi [2]).

In raportul său dela 1 Ianuarie, Dragomanul împărătesc, care dă cuprinsul scrisorei lui Mihai-V. către Patriarhul, spune, că «cei doi Capigii adecă Portari» (cioè Portieri) au primit dela Mihai Boieri de însoţitori cu daruri, şi au fost trimişi îndată la Tătar, «pentru a-l face să rămână, ca *să nu treacă anul acesta în Ţara Românească şi Ungaria*». Am fi ispitiţi a crede, că sau Dragomanul tâlmăcià cuvântul îndoielnic al lui Mihai («di non passare»), sau Patriarhul prin grai către el. Dar, pe lângă celelalte lămuriri ce ni se dau, mai are Dragomanul şi vestea de tot nouă, că Mihai a fă-

totodată însă şi despre dispoziţiile luate în urma scrisorii. V. citatul raport, datat din 15 Ianuarie, unde însă rezumează ce a spus la 18 Dec. şi 1 Ian. *Docum.* XII, 329.

[1]) «comandamento del Gran Signore di non passare».

[2]) *Docum.* III. 1, 519—20. O traducere italienească, nedatată, a scrisorii lui Mihai. «L'Arcivescovo di Tornebò» nu poate fi altul decât cel ce l'am numit în text.

www.dacoromanica.ro

găduit Patriarhului, de odată cu tributul şi suma anumită de 200 de galbeni, ca pomană. [1]) Poate, că această sumă ca şi explicarea comandamentului către Tătar, să se fie găsit într'o scrisoare de mai nainte a Voevodului, în aceea pre care o şi pomeneşte în scrisoarea sa cunoscută.

Schimbarea stării sufleteşti în Serai şi la guvernul turcesc a fost înlesnită, fără îndoială, şi prin încetarea lui Sigismund Báthory de a mai bate Timişoara, de unde se va fi întors şi Ceaşul Ali, [2]) pe când Jósika trămiteà din Lipova scrisoare Serdarului, cu tălmăcirea pricinilor, care i-au împins la această faptă; [3]) nu mai puţin prin tocmelele începute chiar de Satârgi Mohamed cu căpeteniile oastei împărăteşti, la Vaţi. Deci Marele Vizir însărcină, cum am pomenit, pe Patriarhul şi pe Ambasadorul englez, să scrie Voivodului, «pentru a-l îmbărbătà la pace. şi ca să-şi trimeată tributul, cât mai curând». Şi ei i împliniră cererea numai decât şi-i scriseră. [4]) Scrisoarea Patriarhului, care ne este cunoscută, mai înşiră odată, fiind răspuns, toate cele ce cuprinde scrisoarea lui Mihai-Vodă. Apoi adăuge îndată, că e vremea, bunele făgăduinţe să le şi împlinească. Mai ales că sânt unii, cari îl vorbesc de rău, şi zic, că n'are să facă ceeace zice. Să asculte cuvântul Scripturii şi să dea darea sau haraciul («le gabelle o il carazo«) celui ce i se cuvine.

---

[1]) Inceputul scrisorii l'am citat mai sus (pag 509 nota 5); întru cât ne priveşte aici ea e publicată în *Doc.* XII, 334, cu datul, Constantinopol «1598 înainte de 14 Febr. [trimeasă de Bernardino Rosso la 14 Februar 1598]». Am văzut că această arătare e puţin greşită. Că e o copie (nedatată) a raportului dela 1 Ianuarie al Dragomanului, resultă din începutul nepublicat, şi din asemănare cu raportul dela 15 Ian. al aceluiaş; *ibid.* p. 329. Indreptez: «havendo fatto l'ambasciata et presentato li preseuti»,—lipsià «et».

[2]) Reţinerea lui lungă e explicată, pare-se, printr'o scrisoare trimisă Chanului. *Arh. C.* Ms. 595. 9, f. 541.

[3]) Szilágyi, *Carrillo*, p. 120. Di Cervia c. Carrillo, A.-Iulia, 8 Febr. 1598.

[4]) «Hora... hanno, per ordine *et espresa intimatione* [ce e tipărit cursiv lipseşte in *Doc.* XII] del Visiro, scritto et mandato le loro lettere al Valacco per essortarlo alla pace et mandar il suo tributo». Citatele Avvisi din 15 Ian. Nu putem luà în text cuvântul «ordin», poruncă, pe care chiar raportorul şi-l îndulceşte: faţă de Ambasadorul englez nu era potrivit de loc. *Doc.* XII, 329 resp. *Arh. C.* Ms. cit. f. 540.

www.dacoromanica.ro

I aduce aminte, că de când e acì şi înainte de a fi aci (când erà P. al Alexandriei), «tot ce s'a cerut de la Poartă s'a avut». I mai aminteşte, cum el i-a căştigat dela neînvinsul Mare-Stăpânitor porunca, «să nu treacă pe acolo acele neamuri» (adecă Tătarii). I cere în sfârşit milă (elemosina) pentru biserică.[1]) Totuş Bailul veneţian crede, că Mihai, cu toată aplecarea sa spre pace, «nu se va slobozi la contracte, cari nu-l vor asigurà cu desăvârşire»[2]).

Capigii, de cari se vorbeşte în aceste scrisori, împreună cu însoţitorii lor, veniră într'adevăr la Ardeal, unde par a fi la 1/11 Decemvrie, când Nunţiul Visconti, zorind, în numele Principelui, nu numai încheierea ci şi împlinirea târguielii de predare a Transilvaniei, în cursul lui Ianuarie, cum am văzut, spune, că altfel Principele îşi păstrează dreptul de a încheià pace cu Turcii, «a cărei tocmire se ţine în picioare, atât prin scrisorile ce aduc Capigii (cum înştiinţai de curând), cât şi printr'un Secretar, ce se trimite la Chanul Tătarilor». Secretarul «va fi înapoi pe la sfârşitul lui Ianuarie». [3])

Această misiune se întoarse din Ardeal la Târgovişte pe la sfârşitul lui Decemvrie, dacă Marini îşi aduce bine aminte. [4])

---

[1]) *Docum* III. 1, 518—19. «Meletius misericordia Dei papa et Patriarca Alessandriae ac.... Constantinopolitanae Sedis» către Mihai Vodă. 9 Decb. 7.106 (tip. greşit 7.606). Cf. şi depeşa Bailului, dto 31 Dec., *ibid.* IV. 2, 224—5.

[2]) Cit. depeşa dela 31 Decb.: «ma si crede che Micali non condiscenderà a partiti, che non lo assicurino compitamente.»

[3]) Copia di l-ra di Mons-re di Cervia à Mons-re di Cremona d'Albagiula li XI di Dec. 1597. *Arh. C. H.* conv. «sine die» (cu câteva lăsări afară în *Docum.* XII, 327). Nu ştim, când a anunţat Di Cervia la Praga venirea Capigiilor—atunci de bună seamă în aşteptare, dacă nu şi acum; —«(come avisai ultimamente)» lipseşte în *Docum.* XII—. Vestea despre părăsirea asediului Timişoarei o puteà împărtăşì Ambasadorul veneţ. la 22 Decemv. (*Docum.* III. 2, 268); ea puteà să fi fost trimisă din Ardeal în zilele dintâi ale lunei. Şi atunci va fi scris şi Visconti despre «le lettere che portano li Capigi», de cari Mihai va fi trimes ştire înainte, îndată ce se întoarserà la el dela Tătari; căci de un avis la ducere nu puteà zice Nunţiul «ultimamente»; cel mult dacă n'ar fi mai scris nimica dela 13 Nov., data celei din urmă scrisori cunoscute a'lui, în care însă nu spune nimic din acestea.

[4]) Raportul lui e din 31 Ianuarie. *Docum.* XII, 330 sq. S'ar puteà totuşi, ca ei să fi fost la 8 Ian. încă tot în Alba-Iulia, după cum află Amb, veneţ. la Praga, 26 Ian. *Docum.* III. 2, 271. Altfel, la 15 Ian., erau sosite

www.dacoromanica.ro

Din ea făceà parte acum într'adevăr şi Secretarul Cancelarului ardelenesc (Ioan Bernárdffy, cum vom vedeà mai târziu). Din partea lui Mihai-Vodă i se alătură George Raţ, «care altădată a fost în Constantinopol». Din Capigii însă unul fu trimes la Constantinopol, însoţit de un frate al lui Dimo Celebi; iar acesta însuşi cu celalalt Capigiu fură opriţi aci (retiegnuto quà). Astfel omul Tătarului plecà numai cu Trimişii acestor doi Principi, ce mergeau pentru «prefăcătoria» de tocmeală mai departe a păcii. Căci «toate aceste trăgănări se fac până ce nu vin dela Maiestatea Voastră respunsuri cu provisii de ajutoarele de lipsă», zice Marini. [1])

Dacă ţinta de a ţineà pe Turci cât mai mult cu vorba atârnà de misiunea în Tartaria, atunci ea erà pe deplin isbutită. Nu la sfârşitul lui Ianuarie, când erau aşteptaţi, se întoarseră Trimişii Domnilor, ci ei ajunseră abià la începutul lui Aprilie în Moldova, la Tecuci. [2]) E drept, că pacea nu se turbură în tot timpul acesta, şi peste el încă. Dar înţelegerea cu Tătarii începeà să se despărţiască de cea cu Turcii, şi tocmelile cu aceştia, ce se urmară din partea Domnului român şi a lor nemijlocit, trec prin multe schimbări.

Din răspunsul dat de Mihai-Vodă Patriarhului, la 11 Februarie 1598 (nu poate fi decât tot stil vechi), aflăm, că într'adevăr Poarta, dacă poate nu va fi dat încă şi porunci Tătarului, să prădeze Ţara, după cum aflase Bailul veneţian la 17 Noemvrie, însă ameninţări de felul acesta trimesese lui Mihai, pentru întâmplarea aşteptată, că nu va plăti numai decât tributul şi nu va da îndată înapoi oraşele ce i le cerură, Brăiia, Giurgiul şi încă unul (Bapalè), al cărui nume nu-l

---

în Constantinopol scrisori de ale Principelui ard., trimese de Hanul tătar, pe cari el a trăbuit să le primească vre-o 2 săptămâni mai nainte, chiar dacă se află în câmpiile Oziei. *Ibid.*, p. 330.

[1]) Citatul raport. Originalul în *Arh. C. Hung.* conv. 1598 Iänner-März. Asupra greşelilor din tiparul documentului mă voi mai întoarce.

[2]) Intâia lor scrisoare e datată de aci, în 3 Aprilie. A fost publicată împreună cu alte 8, ce mai trimeseră în timpul şederei lor în Ţările-româneşti (până la 1 Iunie), de învăţatul şi prea amabilul sub-Director al Arhivei Curţii şi a Statului, din Viena, d-l şef de secţie Dr. Károlyi Árpád, în *Történelmi Tár* 1878, p. 563—576.

www.dacoromanica.ro

putem potrivì pe nici o localitate. [1]) Mihai-Vodă însă nu se îngrozià de loc de asprimea cu care noul Mare-Vizir ţineà să-şi înceapă slujba. Vom vedeà mai jos, cam ce răspuns a dat Domnul Marelui Stăpânitor prin Cisnegirul [2]) Pârvan Aga, care i aduse noua poruncă. El nu se deosibià în cuprins, ba nici în bărbăţie, de ceeace scrise Patriarhului, mijlocitorului păcii. «Am dat altădată ştire Sfinţiei Tale», scrià Domnul—repetând, în parte, lucruri cunoscute,— «că a venit aici Dimo Celebi cu Capigii şi cu poruncile Marelui Stăpânitor, una pentru a o trece la Chanul Tătarilor, cealaltă pena o duce Transilvanului. Aşà am şi împlinit; precum şi noi am dat ordin lui Chindir Bali, amănunţit, şi am trimes împreună cu el pe unul dintre Capigii la excelentul nostru Vizir Asan; [3]) pe celalalt Capigiu şi pe Dimo Celebi i-am reţinut aici; şi gătesc tributul pentru a-l' trimite, cât e cu putinţă Ţării, pentru ca să fie în rânduială, şi îndată ce se va întoarce de acolo Chindir Bali, fiindcă şi Sfinţia Ta ne-ai sfătuit la aceasta, adică să ne trimitem haraciul»... «Intârzierea s'a făcut până ce s'au dus şi s'au întors Capigii dela Tătar şi dela Transilvan şi astfel mi-a venit, Prea Sfinţite Părinte, o altă poruncă prin Pârvan Aga Cişnegirul»—aceea de care am vorbit — . Tot aşa de frumos e şi răspunsul cu privire la cetăţile ce i se cer. «De acele lucruri eu nu ştiu nimica, nici n'am avut a face cu ele», continuă Domnul, «după cum bine ştiu chiar ei (Turcii) şi cunosc. Cei ce s'au dus la Brăila şi Giurgiu, aceia au luat până şi paiele (sau parii?) [4]). Dar Ţara românească a rămas numai cu numele, locul şi ţinutul (paese),

[1]) «Imbrachia et Giorgiovo e Bapalè». Ori că Bailul însemnase greşit numele, ori că ele au fost copiate rău, dar e cu putinţă şi aceea, ca numirile să fi fost schimbate de Turci, potrivit limbei lor.

[2]) Cisnegir sau Ciasnagir se potriveşte, poate, cu Paharnicul nostru. Thúry, în tâlcuirea cuvintelor la sfârşitul vol. I din Török Történetirók, îi zice: A szultán főasztalnoka (ceeace e una cu Erztruchsess-ul nemţesc), iar înţelesul cuvântului e «ételkóstoló», gustător de bucate.

[3]) E vorba de trimiterea fratelui lui Dimo cu Capigiul la Marele Vizir Assan, după întoarcerea lor din Ardeal. Ei au trebuit să plece la Ţarigrad târziu prin Ianuarie, judecând după timpul când ajunseră acolo.

[4]) ...«che è andato in Imbrachia et Giorgiovo quelli hanno tolto et le palle (poate: paglie). Dă a înţelege, credem, oştile streine: Ungurii lui Sigismund. Deşi e prea cu putinţă să ţintească şi la Tătari.

www.dacoromanica.ro

dar nu cu oameni şi popor — aceştia toţi au fost făcuţi robi. Şi dacă vreau să mă lase în ceeace a poruncit neînvinsul Mare Stăpânitor, care mi-a ertat păcatul, numai ca să dăm tributul nostru, cât e cu putinţă locului şi Ţării, va fi bine; dacă nu, să-i dea foc şi s'o ardă, să nu mai trimeată Tătarii, după cum scrie porunca». Pe lângă acestea, se roagă Voivodul, să spună (che facci intendere) Prea Sfinţia Sa Marelui Vizir Assen: «*că n'au să ne ceară acu una acu alta ; numai să fie datoria noastră haraciul, pe care să avem al trimite la vreme*». Işi spune apoi părerea de rău pentru moartea» Ambasadorului (nu ştiu de cine e vorba), pe care zice că-l aveà «în loc de frate», şi-i mulţămeşte, că a murit în mânile lui [1])

De mult n'au vorbit Domnii noştri astfel cu Turcul! Isbânzile din anii de luptă şi oastea frumoasă ce-o aveà la îndemână, pe care ştià să o poarte, ţineà treaz în Vodă Mihai simţimântul, că *şi el e ceva*. Cu atât mai mult acum, când tocmai sosise (la 15 Febr.) de la Impăratul răspuns, că îl va ajutà şi mai departe [2]). Dar nu putem lăsà din vedere că, dela făgăduinţă până la împlinirea ei, puteà să mai treacă multă vreme. Şi răspunsul dat de Mihai Vodă Turcilor erà potrivit şi pentru întâmplarea cea mai rea, că nu se vor mai bate Creştinii, şi nu-i va mai da ajutor Impăratul. Domnul vrea să-şi întoarcă Ţara în supunere faţă de Sultanul, dar în starea de altădată, ca în vremea cea bună. Să-şi ştie Domnia de tribut, cum se învoise chiar Mircea cel Mare să dea, ca să poată aveà scut împotriva altor duşmani, şi încolo să n'o asupreascâ cu pofte necuvenite. Şi acest tribut, după cum spuneau cei doi Trimişi ai Voivodului — fie cei ce aduseră scrisoarea aceasta, fie Chindir Bali cu Capigiul, ceeace pare mai aproape de adevăr—erà să fie de 5.000 de galbeni [3]),

---

[1]) Lettera del Micali, principe di Valachia al Patriarca di Constantinopoli tradotta dal Greco. Agl'undeci di Febraro 1598, de bună seamă stil vechi. Alăturată depeşei dela 11 Martie a Bailului. *Docum.* III. 1, 521.

[2]) *Docum.* XII, 332. Raportul lui Marini din 8 Martie.

[3]) Marino Dabri c. B. Rossi (secretario di Sua M-ta in Veneţia, *Arh. C. H.*), Constpl, 12 Martie: l'altro giorno sono venuti»; vom vedea, că cei dintâi veniseră în a 2-a jumătate a lui Fevruarie, Chindir Balli cu Capigiul, şi cei din urmă, la 8 Martie.

www.dacoromanica.ro

cât ştim că se plătise în vremea dela început, după ce Ţara se supusese Turcilor de bunăvoie, la a. 1462 [1]).

Iar cuvântul său trebuià să prindă. Domnul începuse, mult înainte de a scrie Turcilor, a-şi apropià oştile de Dunăre, încă în Ianuarie, şi mergeà să le visiteze prin toată Ţara în cuartirele lor de iarnă, ca să le ţină în bun rând şi ascultare. Poate că el într'adevăr aştepta numai să îngheţe Dunărea, pentru a trece în Bulgaria, cum mărturiseşte de nenumărate ori Marini, care se aflà la 31 Ianuarie în Caracal, unde rămăsese, despărţindu-se de Domnul, pe care l'a însoţit în această visitaţiune prin Ţară, şi care acum se întorsese la Bucureşti. Cu toate că Voivodul şi martorul nostru, în numele lui, îşi arătà părerea de rău, că «se perde prilejul», pentru că la părăsit Székely M. în clipa, când se aşteptau să săvârşească planul. E drept, că Székely a zis lui Marini, că va venì iarăş, îndată ce ar îngheţà Dunărea, căci stă cu oastea la graniţe. Dar dânsul nu crede, pentrucă nu s'a putut înţelege Voivodul cu Principele ardelean asupra plăţii acestui regiment prin acesta. Şi astfel se teme, că, trecând Dunărea, s'ar întâmplà, că Ungurii să-l părăsească pe Mihai şi să se apuce de furat şi de ucis, cum e obiceiul lor, ceea-ce ar fi o mare amăgire pentru bieţii Creştini de acolo, cari aşteaptă cu dor ajutorul [2]).

Totuşi, se poate că Mihai aveà gând serios de a năvălì pe pământ turcesc, în Bulgaria. Căci în locul regimentului lui Székely, îşi sporià oastea cu Cazaci şi apoi cu Bulgari, cari fugeau de tirania turcească. Anume, a tras la sine şi pe Cazacii din garda lui Ieremia-Vodă, cari, bătându-se cu Mol-

---

[1]) Chiar neştiindu-se isvorul istoric de unde a fost scos tratatul ce poartă anul 1460 în «*Acte şi doc. rel. la Ist. renaşt. Rom.*» publ. de D. A. Sturdza I, 3—4, putem zice, că în această privinţă el cuprinde adevărul,

[2]) ..«aciòse quendo la felice impresa et transito a quela banda non fusse abandonato detto Waivoda da loro Ungari, come è loro solito, a rubar et et asisinare è poi ritornare, che saria sottometter in giocho queli miseri Christiani . Am îndreptat aici, în tiparul din *Docum.* XII, 331: transito (tip. «trassito»); *da* loro Ungari (tip. loro Ung., fără *da*, şi prin urmare fără înţeles, ba chiar cu înţeles contrar); şi che *saria* (tip. faria). Documentul orig. (adică o copie trămisă de autor) în *Arh. C. Hung.* 1598 conv. Ian. März.

www.dacoromanica.ro

dovenii, au trecut cu puterea prin Moldova. Asemenea alţii, ce veneau din Polonia, au trecut cu puterea, cu toate că Ieremia a cercat să le închidă drumul [1]). De acolo aşteaptă Voevodul mulţi Cazaci, zice martorul, prin mijlocirea Cnezului Vasilie, «Palatin de Rusia». Pe aceştia toţi Voevodul îi ţine cu plată, afară de banii ce le trimete în dar, când îi chiamă. Afară de aceea a chemat la sine înapoi şi pe Cazacii din Ardeal (de unde vedem, că de aceştia se aflau şi în acele 4.000, ce fusese comandate de Székely şi plătite de Impăratul). [2])

Ştim că Turcii se temeau şi ei de năvala lui Mihai, când va îngheţà Dunărea, poate chiar auzise prin spioni de acest plan. Şi nici ei nu se lăsase numai pe scrisorile sumeţe ce-i adresă Primul-Vizir, la intrarea sa în cârmuire, ci fură pornite la Dunăre numai decât, cel târziu pe la începutul lui Decemvrie, şi câtevà mii de Ieniceri. [3]) Când acuma Mihai-Vodă, în inspecţiunea ce făceà oastei sale prin Ţară, ajunse la Craiova, Turcii din Vidin se spăriară, crezând, că vine asupra lor. Deci repede chemară pe fraţii lor din ţinuturile învecinate, şi chiar şi la Constantinopol scriseră după ajutor, zicând, că vine Mihai-Vodă. Dar Voevodul îi liniştì pe Vidineni, trimiţându-le Ambasadori să le spună, că a venit acì, la nunta Marelui-Ban, care într'adevăr s'a şi serbat. Dar mai mult încă îi liniştì Dumnezeu, pe ei şi pe Marele lor Stăpânitor: în locul gheţei aşteptate, a dat moişte şi ape mari, în toiul iernii, şi aceasta făcù pe Mihai de se întoarse, pe la sfârşitul lui Ianuarie, la Bucureşti. [4])

---

[1]) In *Docum.* XII, 532, e lăsată aici afară, din greşeală (nu cu voia), o întreagă bucată de frază, prin care se perde înţelesul. E partea tipărită *cursiv* în citatul ce urmează: «havendo fato ancora desviare gli Kosakii, guardia di Hieremia Waiwoda, gli quali in Moldavia hanno fatto scharamuza con Moldovani et passati per forza. *Il simile altri pervenuti di Polonia hanno passato per forza* per la Moldavia, oviandoli il passo Hieremia W».

[2]) Raportul lui Marini, Caracal, 31 Ian. *Docum.* XII, 330–2, resp. *A. C. H.*

[3]) *Docum.* III. 1, 516—17. Depeşi din 17 Nov. şi 3 Decb.

[4]) Raportul cit. al lui Marini. Indreptez şi acì: în loc de: «havendo pervenuti in Kralevoli Turchi di Vidino, havevano pigliato pauvra»..... să se citească: «havendo pervenuto in Kralevoli[,] Turchi di Vidino avevano pigliata paura. Nu Turcii din Vidin veniseră la Craiova, ci Mihai.

www.dacoromanica.ro

Se înţelege, că mişcările oastei româneşti nu puteau fi privite de guvernul din Ţarigrad cu mânile în sân. Nici nu erà scris răspunsul lui Mihai, ce aveà să li se dea prin mijlocirea Patriarhului, când, la 11 Februarie, Bailul raportà, că s'a dat ordin: 4.000 de Ieniceri să meargă la Rusciuk, ca să facă pod peste Dunăre. [1]). Iar la 25 Februarie, în aceeaşi zi, când Veneţianul scrià de sosirea a 2 oameni din partea lui Mihai cu vestea sigură de trimiterea tributului, [2]) — erà Chindir Bali cu Capigiul fără îndoială — tot el spuneà, că războiul se va pornì anul ăsta. către (verso) Transilvania şi Ţara Românească, ajutând şi Tătarii; că Regelui lor se şi pregătiau atunci daruri: vestminte şi săbii, pentru a fi duse de cel ce aveà să-l cheme la arme. [3]) Erà hotărît chiar a se trimete 12 corăbii pentru trecerea lor peste ape, dar neştiindu-se, dacă va voì Chanul să le asculte porunca sau nu, se schimbă planul, aşà, că numai una aveà să plece întâi, pe la jumătatea lui Martie, pentru a-i cercà voinţa. Dacă ar vreà să vină, atunci Giafer Paşa trebuià să zidească din nou cetăţile Giurgiului şi a Brăilei, în timp ce acei Principi aveau lucru cu Tătarii. Căci mult temei nu puneau ei pe toate încredinţările de pace ale lui Mihai, nici când în sfârşit, pe la 8 Martie, sosì şi Cişnegirul cu un om al Voevodului, aducându-i scrisoarea cu acest înţeles la Patriarhul; şi nu numai scrisoarea lui ci şi a Impăratului, ca răspuns la ceeace Patriarhul îi scrisese, după dorinţa Marelui Vizir Ibraim şi prin mijlocirea Ambasadorului englez, pentru a începe tocmeli de pace. [4]) Bine înţeles, — judecând după cele ce urmează, — că scrisori vor fi adus şi Marelui Stăpânitor şi Vizirului, deşì nu le pomeneşte Bailul.

La 29 Martie, când corabia erà dusă la Tătar, Turcii se aflau tot în mare nedumerire asupra ascultării ce vor aflà la Chanul. Cu atât mai vârtos, că Mihai, pe lângă arătarea

[1]) *Docum.* IV. 2, 225. Constpl. 11 Febr. Veste de mari pregătiri e dată şi în «Avisi del Dragomano», dela 15 Ian. *Arh. C.* Ms. 595. 9, f. 541.

[2]) *Docum.* III. 1, 520. Pera, 25 Febr.

[3]) *Docum.* IV. 2, 225. Constpl, 25 Febr.

[4]) *Ibid.* III. 1, 520—1. G. Capello. c. Doge, Pera, 11 Martie. Ne aducem aminte, că această scrisoare a Patriarhului c. Impăratul se pomeneşte şi în raportul lui Marini din 24 Octb. 1597. V. Melchisedec, *Relaţ.* 44—5.

www.dacoromanica.ro

dorinţei de pace şi a stării sale gata de a trimete tributul, dacă «se vor întări cele dintâi tratate ce i s'au propus», a lăsat să li se spună verde, că «se va apără» cu armele, «dacă i s'ar cere orice altă noitură». Şi omul său vorbì Marelui-Vizir cu atâta hotărîre şi vioiciune, cât erà s'o păţiască — aşà s'aprinsese de mânie Ministrul —; numai arătările Cişnegirului, care venì de-odată cu acest om, asupra puterei de oaste ce are Voevodul fură în stare să-l domolească.

Şi purtarea aceasta bărbătească avù izbândă. Trimisul Domnului primì, la plecarea sa, înainte de sfârşitul lui Martie «întărirea şi făgăduinţa celor dintâi contracte» (la confermazione et promessa dei primi patti), împreună cu declaraţia, că Poarta «se mulţumià numai cu tributul, lăsând la o parte orice altă cerere de a zidì iarăş cetăţi, şi de a i se înapoià tunurile». După acestea martorul nostru, Bailul Girolamo Capello, adauge, că i-a spus, «cine poate să o ştie» (poate Patriarhul sau chiar Trimisul), că Mihai va puteà trimete vre-o parte de tribut, pentru a adormì pe aceştia, şi pentru a scăpà, de va puteà, de năvălirea Tătarilor în Ţara sa [1].

Un răspuns de felul acestuia arătat primise Mihai încă la 8 Martie, în ziua, când sosià la Constantinopol misiunea de care vorbirăm cu a doua scrisoare a lui către Patriarhul (împreună cu cea dela Impăratul, ce o pomenià Veneţianul). Erà răspunsul la scrisoarea cea dintâi, trimeasă printr'un Capigiu şi Kindir Bali. Marini, care-şi încheià raportul în acea zi de 8 Martie, află în grabă atâta (pe cât se vede, dela Boierii din apropierea Voivodului): că Turcii cer tributul cu orice preţ, zicând, că, dacă dau Românii tributul, Ţara lor nu va fi asuprită (non si travagliarà), nici poduri nu vor face, ci oştile vor merge drept în Ungaria şi Transivania [2].

Mihai aveà cunoştinţă, încă înainte de aceasta, de toate mişcările şi planurile Turcilor. El auzise chiar, că se vorbeşte, să facă trei poduri: unul la Silistra, unul la Ruşciuc

---

[1]) Girolamo Capello c. Doge, Constpl, 29 Martie 1598. *Docum.* III. 1, 522.

[2]) Marini c. Impăratul, Târgovişte 8 Martie, PS. în *Docum.* XII, 334, Indreptez după manuscrisul din *Arh. C. H.*: «La resposta di Waiwoda (*nu:* di Walachia) quello sarà» ....

www.dacoromanica.ro

şi unul la Vidin; că «s'a strigat» războiul împotriva Ardealului şi a Ţării-Româneşti, şi că Hassan Paşa, fiul lui Mahomet, va fi General, pe când Ibraim va fi pus iarăş în Marele Vizirat [1]). Ştià, că Sultanul va eşì, poate, numai la Adrianopol; că pregătiri mari se fac şi multe oşti sunt pe drum, unele către Adrianopol, altele către Sofia, unde a venit şi Beglerbegul Greciei să le adune şi să facă mustră cu ele. Şi a vestit acestea chiar şi Principelui transilvan [2]).

Totuş el aveà bun cuvânt să mai tărăgăneze şi acum cu împlinirea cererei lor şi a făgăduinţei sale, cu trimiterea tributului: trebuià să aştepte răspunsul ce va aduce cea din urmă misiune [3]), ce se aflà la Ţarigrad, aceea, care plecă de acolo către sfârşitul lui Martie, cum văzurăm. Ştià el, că Turcii nu se pornesc aşà în pripă şi aşà de timpuriu la război, şi zăbava cea lungă a legaţiunei ce se aflà la Tătari nu puteà fi un semn rău. Pe de altă parte, răspunsul ce-i aduse omul său dela Impăratul, îi da nădejde în ajutoare.

*

Voivodul «e foarte mulţumit de făgăduinţa Maiestăţii Voastre», scrià Marini în primul său raport după sosirea Agentului Marcu, întâmplată la 15 Fevruarie, cum aflăm cu acest prilej, că se numià Trimisul, şi «aşteaptă cu dor pe Ioan de Pojon», care aveà să vină cu bani [4]) cum îi scrià Impăratul. Apoi, primind veste prin acest Marcu de «Comisarii» ce Maiestatea Sa trimete în Ardeal (poate fără să ştie anume şi pe deplin, pentru ce vin), Voivodul ziceà, după mărturia lui

[1]) Se vede, Marini sau Voivodul nu ştià, că Assan, fiul lui Mahomed, erà numai al 6-lea Vizir de divan, cum am văzut, nu Mare Vizir, care erà Assan Eunucul. Ori că, trebuie să înţelegem, supt aceste două numiri, una şi aceeaş persoană? La Hammer II (ed. 2.), 625, tocmai «ultimul» dintre Viziri erà, care căpătase Marelele Vizirat, la 3 Nov.» La toată întâmplarea e interesant a auzì, că Mihai ştià o lună mai nainte, că va cădeà Marele Vizir cel nou.

[2]) Raportul citat al lui Marini.

[3]) Că aceasta de acum, cea dela 8 Martie, fu reţinută mai mult la Târgovişte, avem dovadă în scris. lui Di Cervia, din 20 Martie. *Doc.*XII, 339.

[4])..... «con il compimento intiero», cu împlinirea întreagă a făgăduinţei, trebuie să înţelegem, care nu puteà fi decât bani, să-şi plătească oaste mercenară, câtă ceruse. Intr'adevăr, mai la vale, în aceeaş relaţie, se vorbeşte de «la venuta di Ianus di Possonia con gli denari da V. M. Ces.»

www.dacoromanica.ro

Marini: «Acum crede bine, că slujba Maiestăţii Sale va fi săvârşită cu temei, venind astfel de persoane, cari vor vedeà chipurile şi trebuinţele de lipsă împotriva Turcilor din aceste părţi şi uşurinţa de a se împotrivì lor». Apoi, în fiinţa de faţă a martorului, a chemat pe Căpeteniile Cazacilor ce se aflau în oastea sa, ca să aleagă din ei, pe care «să-l trimeată după Cazacii aceia fruntaşi» (adică vestiţi de viteji), «cari stau totdeauna în pustie» (înţelegând, credem, pe Cazacii dela Niprul de jos, aşà zişii Zaporogeni). Şi zise lui Marini, până n'a venì ei: «vezi, eu fac toate pregătirile pentru făgăduinţa Maiestăţii Sale». Şi acesta îl încredinţă pe viaţa şi omenia sa, că Impăratul îşi va ţineà cuvântul şi făgăduinţa. Apoi, tocmindu-se cu Căpeteniile căzăceşti, a ales pe unul, pe cel mai harnic pentru slujba recrutării, şi lângă el a alăturat şi un om de credinţă al său. Tot la sfatul lor hotărî de a nu le trimite buzdugane, săbii sau veşminţe (ori piei? robbe) ca daruri, cum li-a trimes înainte, ci bani; şi le dete nu 1,000, [1]) cât cerură ofiţerii, ci 2.000 de galbeni, cu scrisori, ca să ştie cât le va fi plata (soldul), pe deasupra le făgăduì prada întreagă, [2]) bogăţiile Turcilor, numai să fie credincioşi şi ascultători pentru slujba Creştinătăţii. Acei Cazaci n'aveau să fie mai mulţi de 3—4 mii, dar aveau să se mai adune mulţi alţii, cari s'au îmbiat. Cei doi ofiţeri recrutori plecară la începutul lui Martie, sau la sfârşitul lui Februarie, peste Ardeal, căci Principelui Sigismund Mihai i deţe ştire de toate, deşì drumul drept [3]) era peste Moldova,— dar nu se puteà încrede în Ieremia. Le deţe însă ordin, ca îndată ce vor plecà din Ţara căzăcească, şi vor ajunge la Nistru, să-i trimeată ştafetă: căci el va venì să-i întâmpine cu oastea sa, pentru ca să nu-i supere (che non li molestasse) Ieremia Vodă. Ba dimpotrivă, să treacă prin Moldova cu puterea, şi dacă ar vedeà, că Ieremia se împotriveşte [4]) faţă de slujba Creştinătăţii, să-l scoată din Ţară, în unire

[1]) «gli ha mandato non solo mille (nu: *molte*, cum a tipărit d-l Iorga în *Docum.* XII, 332) ducati, ma dua millia d'oro».

[2]) «tutti botini», nu «tanti» cum e tip. în *Docum.* XII, 332.

[3]) «dove erà piu drito passo» (nu: passà, ca în tiparul cit.).

[4]) «*si* fa contrario» (nu: «fà contrario», ca în tip.).

www.dacoromanica.ro

cu Moldovenii, cu care Voevodul are înţelegere, şi cu Cazacii şi cu oastea sa. *Apoi* să treacă de cea parte (în Turcia). «Aceasta e potrivit şi de trebuinţă a face, înainte de ce Turcii şi Tătarii au început să iese la răsboi» (in campagnia). [1])

E sigur, că Impăratul n'a răspuns în chipul dorit de Domnul la acest punct de căpetenie al misiunii lui Marcu, care avea să spună la Praga şi la Târgovişte lucrurile mai însemnate cu graiul. Mihai, nu numai că nu-şi părăsise însă planul, a cărui împlinire pentru el era o trebuinţă de viaţă, ci căutase şi chipul cel mai firesc de a şi-l pune în lucrare. E o dovadă de o deosebită iscusinţă diplomatică, cum Mihai a găsit intriga de răsboi cu Moldoveanul, laţul ce să-i întindă, şi cum ştie să arate Impăratului trebuinţa, ce se va ivì de bună seamă, de a-şi svârlì pacostea din spate. Pentru el era aceasta tot trebuinţa cea mai înaltă: numai împlinindu-se ea i se deslegau braţele pentru Păgâni. «De unde Ilustrisimul Voevod doreşte», scrie mai departe Marini, «să aibe cât mai în grabă scrisori dela ilustrisimii domni Comisari, pentru a pune bună rânduială în lucrurile de răsboi». Aşteaptă dela ei şi dela Principele să facă «bună şi grabnică rânduială». [2])

Intr'adevăr, Cronistul ungur, care a văzut vremea cu ochii, ne-a păstrat şi el mărturia, că Domnul nostru trimese în acel timp, prin Februarie, [3]) scrisori Principelui, întrebându-l, ce gând are cu privire la pacea cu Turcul, şi cerându-i «slobozenie, să meargă asupra Moldovei împotriva lui Ieremia-Vodă, ca să ocupe Ţara, şi în chipul acesta şi asupra Polonilor. Căci el ar aveà chip foarte bun, ca s'o poată luà: ar aveà şi partizani, numai persoana sa e dorită în lăuntru, şi toată Moldova ar trece la el». [4]) Poate numai câtevà zile după aceasta îşi arătă Mihai şi părerea de rău pentru vestea,

[1]) Raportul lui Marini, Târgovişte 8 Martie. *A. C. H.* şi *Doc.* XII, 331 sqq.

[2]) Raportul citat.

[3]) «Cam 6 săptămâni înainte de ce plecă Sigismund în Opulia» fu trimeasă Deputaţia cu răspunsul Principelui. Iar plecarea acestuia se întâmplă la 10 Aprilie. Deci scrisoarea lui Mihai a trebuit să fie expediată cel puţin 5—6 zile înainte de sfârşitul lui Februarie.

[4]) Asupra misiunei ştim numai din răspunsul Principelui, după cum el e arătat de Szamosközy IV, 99.

www.dacoromanica.ro

ce va fi primit în urmă, că Principele vreà să-şi părăsească Ţara: altfel, cum i-ar fi mai cerut voie să ocupe Moldova, şi ce lipsă mai aveà să se sfătue cu el asupra păcii cu Turcul? Ori-că nu se făceà a-i dà tot crezământul, pentru a puteà pătrunde mai bine în cugetul Principelui? Deşi e cu putinţă şi întâmplarea, ca Sigismund să fi dat mai înainte răspuns îndestulător Voivodului cu privire la plecarea sa, şi în urmă să-i fi venit scrisorile cu dorinţele acestuia.

Destul că martorul nostru spune, că la toate trei punctele Principele deţe răspuns deodată, «vre-o 6 săptămâni înainte de plecarea sa la Oppeln» prin ambasada lui Sigismund Sármasági (citeşte: Şarmaşaghi) [1]: aşadară pe la începutul lui Martie, tocmai pe atunci, când aveà ştire hătărâtă de venireà Comisarilor împărăteşti [2]. Totuş Sármasági nu erà ajuns la Târgovişte până la 8 Martie: Marini nu pomeneşte nimic de asta în raportul său.

In acest timp omul Impăratului mai avù adeseori întâlniri cu Voivodul, şi putù să vadă, nu odată, isbucnirile lui de necaz pentru întârzierea ajutorului de o parte, şi zorul vremii, de alta, acum, când pregătirile de răsboi ale Turcilor îl sileau, să ia o purtare neîndoielnică faţă de ei. «Imi vin cinci mii de Cazaci, pe numele meu», ziceà Domnul într'o zi, pe când făceà lungi cumpeniri asupra situaţiei, înaintea lui Marini: «Acum nu ştiu, dacă mă voi duce să mă împreun cu ei şi se svârlu pe Voivodul Moldovei. Apoi ce vor zice Turcii, şi pe urmă ce voi răspunde Tătarilor? Cred bine, că la Tătari mă pot împotrivi, dar cu Turcii ce voi face? Şi ajutoarele dela Maiestatea Sa împărătească sunt târzii, şi nu ştiu când va venì ceva. Eu mi-am pus viaţa în primejdie, şi nu văd nici un ajutor; dacă aş fi slujit unui alt Principe, duşman lor, orice aş vreà mi-ar dà». Apoi iarăş, altădată, după ce primise vestea, că-i vin cele 5.000 de Cazaci, în nedumerirea ce se află pentru plata lor, şi vrând să vestiască de tot neîndoielnic Impăratului hotărârea sa nestrămutată de a cuprinde Moldova, ziceà către acelaş om de încredere al lui Rudolf: «Eu puteam stà în pace cu Turcii şi

[1]) Szamosközy IV, 98—9.
[2]) *Mon. com. Trans.* IV, 25.

www.dacoromanica.ro

cu Tătarii, trimiţând 5 poveri de denari, în semn de tribut; acum nu ştiu cui să răspund mai întâi,—după ce m'am prefăcut atâta, mai mult nu mă pot ascunde: Cum se vor apropià Cazacii, sunt silit să mă duc, să mă împreun cu ei, şi e de lipsă să scot cu putearea pe acel Voivod al Moldovei, ca duşman al Creştinilor: nu pentru a-i ocupà Ţara, nici pentru vre-o sgârcenie, dar ca să nu ne poată împedica bunul gând (la bona intention) al trecerii în Turcia». Şi îl întrebà mereu: ‹Ce voi face fără bani pentru plata soldaţilor?» Căci cât scoate el de pe Ţara sa, martorul poate adeverì, cum a cerut Domnul, că nu e de ajuns pentru plata soldaţior, câţi ţine regulat. «Eu m'am băgat în mare joc», ziceà el în sfârşit, «şi alţii stau în pace, cu Transilvănenii [împreună], şi eu la toţi răspund cu mânile goale». Iar Marini nu puteà să zică alta decât că Maiestatea Sa îşi va împlinì făgăduinţa, şi că Ioan de Pojon a ajuns la Cluj cu banii [1]).

Tot în aşteptarea aceasta îl găsiră Trimişii Turcilor, ce sosiră, cum am văzut, la 8 Martie. După ei va fi ajuns şi Şarmaşaghi. Delegatul ardelean aveà să facă pe Mihai să creadă, că nu se duce [2]) Principele «pe vecie», ci numai ca să aţâţe Creştinătatea împotriva Turcului, şi să câştige bani şi oaste, şi celelalte ce sunt de trebuinţă pentru aceasta, căci cu graiul şi în persoană mai mult spor poate face. Cu privire la pacea cu Turcul, trebuià să spună, că Sigismund îşi va dà toată silinţa să aţâţe [3]) Creştinătatea; iar de nu va fi cu puţinţă, va încheià pace, cuprinzând în ea şi Ţara-Românească. Cât pentru punctul al treilea, ocuparea Moldovei, i se răspundeà lui Mihai: «să mai steà pe pace, Impăratul şi Papa l-au oprit, să nu se răsboiască împotriva Moldovei şi a Polonilor, şi să nu-şi facă totdeodată din mai multe părţi duşmani; totuş Sfinţia Sa şi Maiestatea Sa, vor aflà chipul, cum să împace pe Sigismund atât cu Polonii cât şi cu Ieremia.... De

[1]) Raportul din 8 Martie al lui Marini.

[2]) «Nu s'a dus» (nem úgy ment ki): ar urma, că se aştepta să fie Principele plecat când ajungeà Sármasági. Dar nu trebuie să uităm, că mărturia nu e o scrisoare, ci Cronică, şi trebuie să ne punem în punctul, de unde privià povestitorul întâmplările: când scrià el, ele erau trecute.

[3]) La acest loc e: «hogy *contentálja* az kereszténységet», (să îndestuliască Creştinătatea), cred, greşit, în loc de «*concitálja*», ca mai sus.

www.dacoromanica.ro

aceea să aştepte vremea, şi să fie cu bună nădejde». Totodată îi vestià Sigismund, «cu ce lucruri şi făgăduieli minunate veniau acum Comisarii dela Impăratul», spunându-i, că la sosirea lor erà de lipsă să fie de faţă Jósika şi Bocikai, de aceea nu i-a putut trimite pe ei în deputaţie la dânsul, după cum i-a fost făgăduit [1]).

Şi aceste vorbe însă, chiar întru cât erau bune, nu erau mai puţin vorbe goale. Şi lui Mihai i trebuiau ajutoare aievea şi cât mai curând, privind la starea în care se aflà cu Turcii şi la pregătirile lor de războiu, pe care vreau să-l îndrepteze acum împotriva Ţărei Româneşti, cum arătau şi vorbele şi semnele. Un Ciauş şi doi Capigii stau aşteptând răspunsul asupra trămeterii tributului, şi oamenii lui, ce se aflau atunci în Constantinopol alt răspuns mai bun nu puteau să aducă. Erà momentul, când nu se mai puteà preface faţă de Turci, cum bine spusese lui Marini. Deci trebuià să ştie, cât mai curând, hotărât, ce are să se facă din partea Ardealului. Pentru acest capăt înştiinţă, înainte de 20 Martie, la Alba-Iulia, trimiterea a doi Boieri la dieta [2]), ce erà chemată pe ziua de 23 Martie, «ca să ia hotăriri asupra unor lucruri trebuincioase, cari privesc starea şi binele obştesc al acestei Ţări» [3]).

Tot atunci Mihai-Vodă trimiteà — ori slobozià — la Curte pe Gioanni Marini, pe care îl ţinuse aproape jumătate de an în apropierea sa. In scrisoarea ce acesta primeşte pentru Impăratul, datată din Târgovişte, 16 Martie, nu se spune nimic cu nume. «Credinciosul şi supusul Maiestăţii Voastre Şiva [4]) ne-a dat scrisoarea M. V. şi ne-a spus cele ce ne-aţi cricit pe el. Asemenea şi noi V'am cricit Maiestăţii Voastre pe el toate pe larg, cu graiul; M. V. să creadă cuvântului lui». Apoi se roagă, Maiestatea Sa «să nu uite această sărmană ţară, ci, la vremea potrivită, să aibă milostivă grijă de ea, pentru ca, Dumnezeu să ferească, să nu cadă vre-o nenorocire neaş-

---

[1]) Szamosközy IV, 98—99.

[2]) Di Cervia c. Pezzen, A. Iulia, 20 Martie. *Docum.* XII, 339.

[3]) Convocatorul e din 2 Martie. *Mon. com. Tr.* IV, 148.

[4]) E numele romanizat, din Giovanni—Giva, al lui Marini. Giva şi Ţiva i zicea Petru Şchiopul, al cărui vameş fusese. V. întraltele *Docum.* XI, 317—320 şi Iorga, *Contributiuni*, p. 63—66.

www.dacoromanica.ro

teptată asupra noastră, pentru care să sufere şi altă ţară». De încheiere apoi zice o vorbă. nu fără însemnătate: «Maiestatea Voastră să mă cunoască totdeauna de supusul său aplecat». [1])

Am puteà bănuì, după cele din urmă cuvinte ale scrisorii, că Mihai se grăbià, nu numai a arătà de nou Impăratului trebuinţele arzătoare ce-l munceau, ci şi a-i îmbià supunerea sa nemijlocită, îndată ce află de apropiata sosire a Comisarilor împărăteşti în Ardeal. Mai ales că, în vremea din urmă, căpătase, pe cât se pare, ştiinţă pe altă cale de adevărata lor misiune, dar şi de cele ce se ferb între Unguri, în acea Ţară [2]). De nenumărate ori el îşi arătase către Marini dorinţa sa, de a trimete o «Ambasadă sărbătorească» la Praga, chiar şi în zilele din urmă; şi martorul nostru credeà, că acum aşteaptă numai să sosiască Ioan de Pojon cu banii, pentru a-şi împlinì gândul [3]). Şi aceasta nu puteà fi, decât pentru a aşezà cu Impăratul vre-o legătură de mare însemnătate, bunăoară ca aceea a Principelui transilvan, în Ianuarie 1595. Erà asta altfel o veche dorinţă a sa, de a ajunge nemijlocitul supus al Impăratului, şi momentul de acum erà preà priincios şi preà hotărîtor, decât ca Mihai-

---

[1]) Scrisoare ungurească, cu titlu, început şi capăt latinesc, iscălită de: Michael Vaivoda regni Transalpinensis, dar nu cu mâna sa, şi Ioannes Racz, secretarius, în *A. C. H.*, Nachtrag, 1598. Scrisoarea pare a fi originală. O traducere contimporană nemţească este alăturată şi e publ. in *Docum.* XII, 338. Ioan Raţ e Ungur şi se afla la Curtea Principelui ardelean în Oct. 1594, când îl întrebuinţa într'o misiune în Moldova (I. Racz Aulae nostrae familiarem, *Docum.* XII, 10). Imprejurarea, că Mihai abia acum spune de primirea scrisorii, ce i-a adus Marini, ne face să credem, că Agentul Marcu erà plecat, când a sosit acesta la Târgovişte, la începutul lui Octombre, şi că în urmă nu mai trămìsese pe nimeni. Am văzut cu toate acestea, că un Trimis al Voevodului (de sigur tocmai Marcu) treceà, la 13 Nov., prin A. Iulia.

[2]) Semnele se vor vedea mai jos, la întâmplările din Ardeal.

[3]) Des-citatul său raport din 8 Martie (cf. şi scrisoarea dela 24 Oct. 1597). »Il detto Vaivoda per il passato et al presente è in opinione di mandar solenne Imbasarie a V. M. C., ma credo fa dilation sino la venuta di Ianus di Possonia, con gli denarj da V. M. C. et con piu sicuri promessi delli aiuti di quella, o, almeno per letere delli Ill-mi Commisarij in nome di V. M. C».

www.dacoromanica.ro

Vodă să nu fi căutat a-i trage folosul întru împlinirea ţintei sale. El nu puteà ştì, dacă Deputaţii ce veniau la Ardeal, aveau însărcinare îndestulătoare şi cu privire la dânsul, ba puteà zice cu drept cuvânt, că nici nu ştià la ce vin, [1]) fiindcă dela Impăratul nu i se spusese aşà, cum pare că aflase el. Bănuiala noastră va fi adeverită în curând, prin schimbul de scrisori ce urmă între el şi Comisarii înşişi şi prin legăturile în care intră îndată cu ei şi cu Impărăţia.

*

Cu tot zorul ce se dà mereu din Ardeal şi încă şi de pe drum din partea lui Carrillo, pentru «a se executà» contractul [2]) de predarea Transilvaniei Impăratului şi de luarea ei în primire, acesta abià la 31 Ianuarie îl ratifică, tot atunci întărind şi actul de dăruirea Ducatelor Oppeln şi Ratibor [3]). E drept, că acum erà gata şi instrucţiunea Comisarilor, ce fusese numiţi în cursul lui Ianuarie, şi celelalte hărtii ale lor. Aceştia erau: Sfetnicul Curţii, dectorul în drepturi Bartolomeu Pezzen de Ulriskirchen, Episcopul de Vaţ, Ştefan Szuhay, care erà şi prefectul Camerei ungare, adecă al Vistieriei de Stat din Pojon, şi Comitele Franţ de Nádasdy, care n'a primit, zicând că e bolnav; în locul lui a fost pus Vicepalatinul Ungariei, Nicolae Istvánffy, istoricul. Ei aveau să ià în primire Ţara şi jurământul supuşilor şi să instaleze ca Guvernatoare pe Principesa şi Arhiducesa Maria Christina, până când M. Sa se va hotărî să trimeată un Guvernator sau un succesor (adică următor în Domnie, care să cârmuiască Ţara de sine). Căci, zice instrucţiunea, Arhiducele Maximilian trebue să ţină, în numele M. Sale, dietă cu reprensanţii Ungariei şi Austriei pentru trebuinţele comune, de oarece fratele său Matthias se află la dieta Impărăţiei, în Germania, şi

---

[1]) Mihai c. Ioan Chywa (adecă tot Giva sau Şiva), Târgovişte, 12 Aprilie, *Docum.* III. 1, 283—4.

[2]) Szilágyi, *Carrillo*, 110 şi urm. *Mon. com. Tr.* IV, 135—6 (răspunsul lui Rudolf din 22 Ian. la o scris. a Princip. din 8 Ian.) şi 140, scris. din 30 Ian. dela Sigismund, şi depeşile Ambas. veneţ. dela 26 Ianuarie înainte. *Docum.* III, 2, 271 sqq.

[3]) *Új Magy. Muzeum* 1855, 193 sqq. resp. *Tört. Tár.* XIX, 25—28.

www.dacoromanica.ro

astfel [Max.] «încă nu se poate duce în Transilvania» [1]). In faptă, Maximilian dorià foarte mult să ià stăpânirea acestei Ţări, cum spune, la 8 Ianuarie, şi Carrillo, care se abătù pe la el la Viena, aşà având ordin, şi aşteptà numai poruncă limpede dela Impăratul [2]). Totuşi Pezzen, care plecà singur cu hârtiile dela Praga (cu soţii săi erà să se întâlnească prin Ungaria), primì însărcinarea, să se abată şi el pe le Arhiducele Maximilian, pentru a-i împărtăşì toate cele privitoare la legaţiunea lor, şi tot odată să-l îndemne a împlinì contractul de Bendzin *întocmai*, fără de care lucru nu poate luà «cârmuirea» (gubernationem) Transilvaniei, dacă s'a hotărât să o primească [3]).

Cu aceasta se făceà tocmai ceeace Carrillo, care ajunsese la 28 Ianuarie la Alba-Iulia, [4]) cu străruinţă se rugà să nu se facă: Plecarea Comisarilor se întârzià mereu; în loc de urmaş în Domnie, adică Principe, şi nici de cum Guvernator, [5]) se hotărì a se trimete tocmai un Guvernator; şi în loc ca acela, un frate al Impăratului, să plece chiar împreună cu Comisarii, plecarea lui (chiar ca Guvernator) se amânà pe cine ştie când.

O marè pricină de întârziere, erà lipsa de bani. Pezzen, Comisarul cel de căpetenie, care plecase din Praga la 5 [6]), ajunse abià la 18 Februarie la Pojon [7]), unde Archiducele Maximilian ţineà dietă cu Ungurii. De acì scrià Impăratului, la

---

[1]) *Mon. com. Trans.* IV, 136—9; cf. Szilágyi, *Carrillo*, 45—6. Asupra dietei ung., care erà chemată pe 25 Ianuarie, dar fu deschisă prin propositiunile împărăteşti-regeşti abià la 11 Febr. v. *Mon. com. Hung.* IX (1885), Introducerea p. 1—31 şi Actele 33—190; a se vedeà cu deosebire propositiunile p. 105 sqq.

[2]) Szilágyi, *Carrillo*, 110; «optime dispositus est ad rem acceptandam expectans solum clarum mandatum S. C. M-tis».

[3]) Instrucţia citată.

[4]) *Carrillo* p. 112. Scrisoarea lui dela 30 Ianuarie.

[5]) *Ibid.* p. 114 sqq. Carrillo scrià la 7 Febr. Impăratului: «ni conviene al servicio publico y de V. S. C. Mag-d pensar en modo ninguno a mandar Gobernador, mas solo successor, que de otra manera no habra seguridad, començando aun ya aqui entre algunos la emulaçion».

[6]) *Docum.* III. 2, 273: «si è partito due giorni sono», scrie Ambas. ven., la 7 Februarie.

[7]) *Arh. C. Hung.* Szuhay c. Impăratul, Pojon 19 Febr.

www.dacoromanica.ro

20 a lunei, că Episcopul de Vaţ, Szuhay, s'a jurat, că n'are de unde scoate, nici din «Camera ungurească» nici dela sine, câte o mie de taleri, cum i s'a ordonat să caute pentru Nádasdy şi pentru sine, cheltueli de drum. Pe lângă aceea şi dânsul, Pezzen, mai aşteptà cevà, afară de mia de florinţi ce a luat cu sine. Poliţa de 40.000 de florinţi ce i s'a făgăduit (poate pentru împărţit în Ardeal), [1]) întârzià mereu; şi cu aceşti bani va trebuì să năimească trupe căzăceşti [2]), scrià el; căci veşti rele vin dela Căpitanii din Ungaria de sus, Forgács şi Rákoczy (Comite de Abauj): Polonii se pregătesc cu oaste să intre în Ardeal, pentru a pune acolo Domn pe Ştefan Báthory; şi au înţelegere cu Turcii şi cu o parte a reprezentanţilor ardeleni [3]). Cât priveşte pe Turci, la Praga se temeau chiar mai nainte de plecarea lui Pezzen, că Satîrgi Mohamed, de care se credeà că iernează în Belgrad, ar puteà stà în legătură cu Ungurii protivnici din Ardeal [4]), fără să se adeverească ceva în urmă. Dar din Ardeal veneau într'adevăr veşti foarte îngrijitoare, întârziind şi ele plecarea şi zăticnind şi pe drum mersul Comisarilor. Nunţiul Di Cervia trimeteà, la 8 Februarie, la Praga ştirile ce i-a dat şi cumpănirile ce a făcut Jósika înaintea sa: că Bocskai şi Csáky umblă după Domnia Ţării şi ar puteà-o câştigà, cela printr'o revoluţie, acesta prin partida mare ce are între reformaţi; că supuşii ardeleni nu vreau nici odată pe Maximilian sau alt frate al Impăratului ca «Principe», socotindu-i de piedică pentru încheierea unei păci cu Turcul, şi

[1]) Că acesta trebuià să fie scopul banilor, putem pricepe şi din cuvintele următoare ale lui Szuhay: «Ille populus ex consuetudine cum tyrannis veteri, largitionibus et donnis flecti potest . Scris cit. dela 19 Febr. Cf. n. 3 ce urmează.

[2]) E interesant a şti, că tocmai atunci se aflau la Viena delegaţi ai Cazacilor Zaporogeni, cari se îmbiau să fie luaţi în soldă de Arhiducele (Maximilian). Ei primiau dela Consiliul de Război îndrumarea. să se adreseze Comisarilor trimişi în Ardeal, dela cari vor primì răspunsul. Să plece dar după ei. *Arh. Război.* Exped. 200, fila 492 şi 505, supt 25 Febr. şi 2 Martie.

[3]) *Mon. Com. Transv.* IV, Introducerea lui Szilágyi, 21 sq., cu deosebire docum. din note. Extrasul lui se află în mare parte şi în *Docum.* XII, 335, nota.

[4]) *Docum.* III 2, 273—5.

www.dacoromanica.ro

ştiind, că Impăratul nu e în stare a-i apără; că urmaşul, chiar de ar fi primit prin sîla ce le-ar face Principele, va aveà pe capu-i răscoala Ţării, îndată ce Sigismund va plecà, va fi chiar prins şi dat Turcului, şi credincioşii lui ucişi, între cari el, Jósika, cel dintâi; că, dacă pentru aceste greutăţi, Comisarii, venind în Ardeal, n'ar puteà isprăvì nimica, ar fi iarăşi cu primejdie pentru cei ce se vor fi împotrivit dorinţei Principelui, care-i va ucide. Şi ziceà, că cel mai bun lucru ar fi: să fie numit de Impăratul un Guvernator sau Vodă dintre Ardeleni, potrivit cu tratatul din Praga, şi pentru ori-ce întâmplare să fie aproape, pe timpul dietei, cel puţin 300 de soldaţi. In urmă, după sfătuire cu Nunţiul, Jósika află de bine: să vie dar Comisarii cu împuternicire absolută; Principele să-şi deà mulţumirea în faţa dietei; supuşii să facă jurământul de credinţă, şi Comisarii jurământ pe Constituţia Ţării. Apoi să propună Comisarii, dieta să-şi aleagă din aceste 3 chipuri de cârmuire unul: 1) Să le deà Impăratul un frate ca Principe, cum a fost acesta; 2) Să se pună Principesa ca Guvernatoare, cu ajutorul Sfetnicilor şi a unui General de oaste pământean. 3) Să se facă un Guvernator sau Vodă dintre pământeni. Şi dacă acest din urmă punct le-ar plăceà, Comisarii să propună pe unul sau mai mulţi, din cari să-şi aleagă. Şi Jósika l'a rugat, să scrie acestea Impăratului şi să se vorbească şi cu Principele asupra lor, zicând, că el însuşi nu se poate tocmì cu Principele, căci acesta are şi ar prinde îndată o mie de bănueli asupră-i [1]). Veşti în parte asemănătoare se desbăteau şi în Consiliul ce se ţinù la Pojon, în faţa lui Maximilian, pe la începutul lui Martie, fiind împărtăşite de Pálffy şi Nádasdy, cari le primiseră dela Sfetnici de cei mai de aproape ai Principelui,— firesţe tot dela Jósika. Prin ele se arătà ruşinea sigură ce vor păţi-o Comisarii, venind fără bani şi oaste în locul urmaşului, ce singur trebuià să vină cu toată pregătirea. Totuşi, fù hotărât în cele din urmă, Pezzen să plece înainte, chiar mănezi, şi peste câteva zile Episcopul de Vaţ. Dar să meargă încet, aşteptând să-i ajungă o nouă rezoluţiune de-

[1]) Szilágyi, *Carrillo*, p. 117—120. Di Cervia c. Carrillo (acesta se aflà cu Maria Christina la Kövár).

www.dacoromanica.ro

la Impăratul. Lor să le urmeze Arhiducele cât de curând cu bani şi oaste destulă. Rákóczy plecă cu Pezzen, să adune din banii votaţi acum de dieta ungurească pentru oaste 2.000 de husari şi 2.000 de haiduci. Şi fratele lui Pezzen cu regimentul lui de Nemţi mercenari ar puteà plecà spre Ardeal: Maximilian vreà să-l aibe cu sine. Pentru platà înainte, sunt de lipsă vreo 60.000 de florinţi de Rin, zice raportorul acestor lucruri, doctorul Pezzen [1]).

In urma acestor veşti Împăratul, care nu-şi schimbă rezoluţiunea dintâi, şi ordonă la 10 Martie supuşilor săi din Ungaria de sus (universis Statibus et Ordinibus partium Regni nostri Hungariae superiorum), să se înarmeze şi să steà gata cu cetele lor ajutătoare a urmà chemării Comisarilor ce se duc în Ardeal, de va fi de lipsă[2]). Asemenea, bani se căutau în ruptul capului pe la negustori în Viena şi Nürnberg: Ambasadorul veneţian auzià chiar, că Impăratul vreà să se deà deodată în Alba Iulia 500.000 de florini, până în timp de 2 luni, ceea ce fireşte sunt numai dorinţi. [3]) Poate că se şi trămeseră, îndată după scrisoarea lui Pezzen dela 20 Fevruarie, câţivà bani; Ambasadorul veneţian vorbeşte de 60.000 de florinţi, [4]) despre a căror primire şi întrebuinţare n'aveà altă cunoştinţă.

In sfârşit Pezzen plecà, la 2 Martie, având să-l urmeze mâne-zi şi Szuhay. [5]) La 17, cel dintâi se aflà la Caşovia, Szuhay

---

[1]) Scrisoare, al cărei sfârşit cu datul împreună e perdut, în *Mon. Com. Transv.* IV, 142—147. Fiind vorba de banii votaţi de dieta ungurească, ar trebuì să fie de pe la 11 Martie, când se încheià dieta. Dar la începutul ei, zice scriitorul, că de 10 zile stà acì. Locul se pare a fi însă Pressburg-ul, unde ştim că Pezzen se aflà şi la 20 Febr.

[2]) *Török magyarkori Államokmánytár* I, 36-7.

[3]) *Docum.* III. 2, p. 276, Praga 9 Martie. După cele ce am văzut, nu se adevereşte, că s'ar fi trămes încă la încep. lui Fevr. 30 mii de florini la A. I. să le împartă Comisarii *(ibid.* p. 272). Erau poate aceeaşi bani, făgăduiţi prin poliţa de care am vorbit.

[4]) *Ibid.* p. 274. Depeşă dela 27 Fevr. Pezzen pomeneşte în scris. din Cluj, 30 Martie, de întoarcerea Curierului, care a fost venit dela Camera împărătească «inn genehmigster bewusster Geldhandlung». Szádeczky, *Erdély és Mihály vajda története*, p. 273—592 documente privitoare la studiu, p. 280.

[5]) Szádeczky, *o. c.* p. 276.

www.dacoromanica.ro

la Löcse iar Istvánffy, care-şi primì porunca după plecarea lor, abià pornise din Pojon, la 15 a lunei.[1]) La 24 ajunge şi Szuhay la Caşovia de unde trmete lui Maximilian o scrisoare, cerând să le urmeze şi el în grabă, căci «naţiunea transilvană e vestită în călcarea jurămîntului». Alătureză o scrisoare din 12 Martie, dela Episcopul Náprágy, din Alba Iulia, în care se arătà nerăbdarea Principelui de a-i mai aşteptà, şi se întrebà adresatul, Kapronczai, dacă ştie unde se găsesc Comisarii.[2]) La 22 sosì apoi o scrisoare dela ei (se vede, numai dela Pezzen), expediată din Tokaj, şi repede Principele trimese pe Carrillo să le iese nainte.[3])

La 30 Martie Pezzen ajunse, venind peste Kiş-Várda şi Careii-Mari (Nagy-Károly), la Cluj, unde se aflà în societatea lui Carrillo şi a Contelui Thurn, şi aşteptă acì şi pe Szuhay. La 1 Aprilie în sfârşit, Pezzen şi Szuhay intrau în Alba Iulia, şi a 2-a ḑi sosià şi Istvánffy.

Aici erà mare ferbere. Incă din Cluj Pezzen dà veste lui Maximilian, că staturile Transilvaniei — chemate la dietă pe ziua de 23 Martie, fără să se fi deschis atunci — se frămîntă, că mulţi spun pe faţă, că nu vor lăsà pe Principele să plece, şi dacă va vreà să plece negreşit, vor aflà ei Principe, care să rămână cu drag. Aceştia se gândesc la Andrei Báthory, Cardinalul,[4]) dela care sosise, la 22 Martie, un ceas după vestea liniştitoare de apropierea Comisarilor,[5]) un om cu scrisoare, aducând aminte lui Sigismund, cu câte osteneli au câştigat strămoşii sài această Ţară, pe care e păcat să o deà în mâna străinilor: Nime nu-l poate răsplăti mai bine, dacă ţine s'o părăsească, ziceà el, decât familia sa, sângele său; nime nu poate fi mai folositor patriei.[6]) De altă parte, la

---

[1]) *Mon. Com. Tr.* IV, 24—25. Introducere. Pentru plecarea lui Istvánffy, scrisoarea acestuia din Pojun, 13 Martie, Szádeczky, 277—8, şi cea din 17 din Löcse (Leutschau) in *Arh. C. H.*

[2]) *Mon. Com Tr.* IV, 149—50.

[3]) Szilágyi, *Carrilo*, 128. Carrillo c. Maria Cristina, Cluj, 23 Mart.

[4]) *Mon. Com. Tr.* IV. Introducere, p. 26—27 şi notele. Pentru drumul lui Pezzen v. şi scris. lui din 23 şi 30 Martie, la Szádeczky, *o. c.* 278—9, resp. 280—1.

[5]) Scris. cit. a lui Carrillo.

[6]) *Mon. Com. Tr.* IV, 141—2. Scrisoarea e din 20 Fevr., Helsperg.

www.dacoromanica.ro

Turda se întâlnise cei doi Comisari cu Nunţiul Visconti di Cervia, care se întorceà acasă. Acesta le făcù destăinuiri grele asupra lui Jósika, cu care erà de 3 ani în prietenie. Cancelarul umblă după Domnie, spuse el, după mărturia Cronicarului, şi şi-a câştigat multe voturi. El se trudeşte să ferească Ţara de Nemţi, aţâţând urile împotriva lor cu vorbe ca acestea: că tocmelile şi legămintele din urmă ale Principelui cu Impăratul au fost făcute fără ştirea Ţării, deci trebuie nimicite; că votul tuturor să hotărască, — libertatea Ţării cere aceasta. [1]) Acum erà lămurit, de ce stăruià Jósika mai nainte, să nu grăbiască Maximilian cu venirea, că poate fi primejduit. Altfel, acelaş martor spune, că Sigismund erà înţeles cu Jósika, să-i lase acestuia Domnia, ca Principe sau Guvernator, până ce se va duce el la Oppeln, şi dacă nu-i va plăceà acolo, şi se va întoarce, să i-o deà iarăş înapoi. Şi, cum ziceau mulţi, s'ar fi învoit cu el, să-i deà Jósika 10.000 de galbeni pe an, pentru înlocuire. De aceea scrisese şi lui Teuffenbach scrisori, cu ştirea lui Sigismund, în înţelesul zăbovirii lui Maximilian, căci Principele şovăieşte. Aceste scrisori le-ar fi adus Comisarii cu sine, fiindu-le date de Impăratul. [2])

Că Sigismund erà foarte schimbăcios (variabilis), şi că trebuiau în multe să se prefacă faţă de el, o spune chiar unul din Comisari, Szuhay, după petrecere de câtevà zile împreună, şi anume după ce daravera ajunsese la bun capăt. [3]) O dovadă strălucită de aceasta aveà să deà Principele îndată. Ca să nu se pară întemeiată bănuiala, că ar fi avut vre-o înţelegere cu Jósika, [4]) el îl pârăşte singur la Comisari

---

[1]) Szamosközy, II, 20—21. (*Mon. Hnng. Script.* XXVIII).

[2]) *Ibid.* p. 22—3 şi 25; IV, 75 (aici numai pentru căinţa lui Sigismund şi înţelegerea lui cu Jósika, de a zădărnicì predarea Ardealului în mâna Nemţilor). Insemn, că Tieffenbach e liberat la 22 Martie din serviciul de Comandant în Ungaria de sus, la cererea sa: poate, în aşteptarea încurcăturilor ce vedeà că se pregătesc în Ardeal. *A. R.* Regist. 201, f. 333; cf. f. 8.

[3]) Scris. din 8 Apr. în *Mon. Com. Tr.* IV, 153.

[4]) Asupra acestui punct abià putem aveà îndoială. Jósika va vorbì mai târziu Comisarilor — în ceasul de primejdie — de nişte scrisori, din carì s'ar puteà vedeà partea Principelui la faptele sale (ex quibus artes

www.dacoromanica.ro

şi la dietă, că a vroit să zădărnicească învoiala făcută cu Impăratul, cu veştile scornite ce a trimes, că a aţâţat chiar şi pe Mihai-Vodă împotriva împlinirei acestei învoieli. [1])

Am puteà trage la îndoială povestirea istoricilor unguri, martori ai întâmplărilor, în partea ei ce priveşte pe Mihai-Vodă, dacă nu s'ar adeverì şi dintr'alte părţi. Ea pare a căpătà întărire chiar în oprirea lui Jósika şi a lui Bocskai dela misiunea lor plănuită la Domnul nostru, [2]) după ce ei se vor fi pârît unul pe altul, ca urmărind cuprinderea Scaunului ce erà să se goliască. [3])

Adevărul aproape neîndoios însă se cuprinde în ştirea ce o avem într'o scrisoare a Impăratului către Papa: că Mihai-Vodă a desvelit mestecăturile Cancelarului, el, care nu le încuviinţà de loc [4]). Ştirea erà împărtăşită de sigur de Comisari [5]), deşì ne-am puteà întrebà, dacă ei nu se întemeiau numai pe mărturisirea Principelui, şi dacă acesta spuneà chiar adevărul. Avem totuşi chiar mărturisirea lui Mihai către Comisari, ce e drept, două luni mai târziu: El spune, că a fost îndemnat de Jósika, să-l sprijinească întru câştigarea Principatului ardelenesc. [6]) Şi nu putem crede, că el o făceà numai acum în urmă, pentru a da mai mare dovadă de credinţă.

---

ipsius Josicae et Sigismundi patuissent, zic Comisarii), dar ele au fost luate din casa lui de Náprágy şi Bocskay. *M. C. Tr.* IV, 215, o lungă relaţie din Octomvrie. Cf. Szamosközy, IV, 75.

[1]) Istvánffy lib. XXXI, ed. II (1685), 463, şi Szamosközy II, 23 (cf. Bethlen).

[2]) V. mai sus, resp. Szamosközy IV, 99.

[3]) V. pentru aceasta şi raportul cunoscut al lui Di Cervia, din 8 Fevr.

[4]) Ştirea aceasta de mare însemnătate a fost trecută cu vederea de Szilágyi, care povesteşte destul de amănunţit aceste întâmplări în Textul cu care însoţeste Actele comiţiale, cu toate că scrisoarea Impăratului, dt. 22 Aprilie erà publicată încă dela 1859, în *Mon. Hung. Dipl.* V. (din Arhiva din Londra), p. 207—209. Iată şirele priv. la Mihai: «Walachiae Waywoda Michael, a quo Cancellarij technae, quarum ille conscius erat, ut improbatae, sic detectae fuerunt». Intocmai cu aceleaşi cuvinte şi c. Arhiducele Albrecht, Praga 25 Apr. *M. H. Dipl.* III (1859), 94.

[5]) In scrisorile lor cunoscute, din 7, 8 şi 10 Apr. nu se spune de aceasta. Dar tocmai păţania lui Jósika aveà s'o spună amănunţit Trimisul lor, Henckhl (cel puţin la Maximilian acesta aveà să meargă) cu gura. *Mon. com. Tr.* IV, 150.

[6]) *Docum.* XII, 362: «A Jósika quoque stimulat um ut in adipiscendo Transilvaniae principatu eius partes foveat».

www.dacoromanica.ro

La toată întâmplarea, «desvăluirea din partea lui Mihai e foarte potrivită cu politica lui, care priveà cu mult drag, că Impăratul ajunge Stăpân în Ardeal, cum vom vedeà îndată.

Intemeiate pe deplin sau nu, pârile împotriva Cancelarului aflau tot crezământul înaintea Comisarilor, cari îl arătau Impăratului şi lui Maximilian ca pe pricina tuturor frământărilor, ce le urzise, ca să poată câştigà întâi Guvernământul şi pe urmă Domnia Ardealului, pe care să o supună Turcilor, întocmai ca altă dată Ştefan Báthory [1]). Şi astfel ele se sparseră în capul bietului om. In ziua de 4 Aprilie [2]), îndată ce intrà în sala cea mare a Palatului, unde se ţineau şedinţele, fu prins, în faţa Dietei, şi dus în închisoare de dorobanţii de pază ai Curţii, cărora li se poruncise, şi în afară de prefectul lor Ştefan Lazăr, a împlini orice ordin li se va dà prin Boeskay. Se povesteşte, că, în dimineaţa acelei zile, Jósika eşise la primblare călăreşte, şi că i-a căzut calul într'o groapă, svârlindu-l din şea.—Indată apoi a fost pus de Cancelar, în locul lui, Episcopul Dimitrie Náprágy. Iar casa, averile lui mari, de tot felul, şi întinsele-i moşii, între ele şi castelul Déva, i-au fost luate pentru vistieria Statului. Singur castelul Gerend cu câtevà sate au fost lăsate nevestei şi copilului lui [3]).

Lovitura aceasta puternică a fost dată, pentru a spărià pe representanţii Ardealului, Nobilimea ungurească am puteà zice, ca nimeni să nu cuteze a se împotrivì învoelii făcute cu Impăratul: supunerii Ţării supt Nemţi. «Nu s'a putut găsi alt chip, pentru a turtì mulţimea necazurilor, stârnite prin înşelăciune», scrie chiar Szuhay în raportul său. [4]) Şi ţinta s'a ajuns. Unul singur a căscat gura, să zică, în afară de dietă, că se face silă Adunării Ţării, şi a fost prins şi el îndată:

---

[1]) V. cu deosebire scris. lui Pezzen, din 7 Apr., c. Max. *M. c. Tr.* IV, 151. In *Docum.* XII, 340, e rezumată această parte a scrisorii astfel: «(Denunţă intrigile pentru Coroană ale lui Ştefan Báthory)», ceeace, cum văzurăm, nu e de loc adevărat.

[2]) M'am întors la acest dat hotărât, însemnat de Szamoskozy II, 23 şi Barovius 299, de oarece combinaţia lui Szilágyi, după scrisorile ce citează, nu e de loc întemeiată. După Isthvánffy s'ar părea, că înainte de 4 Apr. a fost prins.

[3]) Szamosközy II, 23 sq. 26 sq; Barovius, 299. Cf. Isthvánffy, 464.

[4]) *Mon. c. Tr.* IV, 153, A. I., 8. Aprilie.

www.dacoromanica.ro

numele lui e Toma Nagy [1]). Acum toate mergeau strună. Dieta votă dările şi regulă celelalte neajunsuri, ce se iveau de obicei. Apoi, la 7, puse jurământul oastea, adunată în Capitală [2]), la 8 însuşi dieta. Aceasta jură, că va fi cu credinţă şi va ascultă orice poruncă a Maiestăţii Sale Impăratului Sfintei Impărăţii Romane şi Regelui încoronat al Ungariei, Rudolf, şi va primì «orice rânduială şi formă de guvernament» va rândui în Ţara Ardealului, fie forma de «principat absolut, fie printr'un guvernator» [3]). Cei ce n'au făcut acì jurământul, îl vor face toţi în reşedinţele Comitatelor, până în 8—12—15 zile, după depărtare, supt pedeapsa de a-şi pierde bunurile [4]). Tot atunci, la 8, jurară Comisarii în numele Impăratului şi Regelui, că M. Sa va păzi toate drepturile, libertăţile Ţării, daruirile Principelui ca şi starea de acum a religiunilor, şi va întrebuinţà pe aceeaşi Sfetnici la cârmuirea Ţării [5]). La 10, Principele, având la dreapta sa Comisarii, îşi ţinu înaintea dietei cuvântarea de mulţămire, pe care o încheiă cu lacrămi în ochi. S'a trudit totdeauna, ca Ţara sa să ţină cu Creştinii. Acum a căutat mântuire la Impăratul, pentru a ferì Ardealul de primejdia de a cădeà pradă în mânile învingătorului, aflându-se între doi Impăraţi puternici [6]). Pentru Comisari răspunse episcopul Szuhay, iar Náprágy din partea Ţării, cu înţelepciune. [7]) Principele plecă, luând cu sine numai un îngrijitor bătrân şi un copil, încă în aceeaş zi, la locul cel mai apropiat Kisfalud, unde aveà să mai rămână câteva zile, [8]) până ce se va îndreptà către Ducatele sale, primite în schimb. Puteà acum «să fie Cardinal sau nebun, Dum-

---

[1]) Szamosközy II, 26 sq

[2]) *Mon. com. Transv.* IV, 150. Scris. lui Pezzen c. Max. 7 Apr.

[3]) *Ibid.* p. 162. Formula jurământului Ţării. 8 Apr.

[4]) *Ibid.* p. 161, punct 25 al hotărârilor dietei.

[5]) *Ibid.* p. 162—3. Formula de jurământ a Comisarilor. Cf. pentru toate şi Szamosközy şi Istvánffy, Regni Hungarici Historia (Colonia 1685), liber XXXI, p. 464—5.

[6]) *Mon. c. Tr.* p. 154—155. Raportul lui Istvánffy c. Maximilian A. I., 10 Apr. Cf. Istoria lui, p. 464. şi Szamosközy 36—43; Barovius p. 302—307.

[7]) Szamosközy, II, 43—5; Barovius 307—8. Istvánffy nu spune nimic de cuvântarea lui Náprágy.

[8]) *Mon. com. Tr.* IV, 154—5. Scrisoarea lui Istvánffy din 10 Apr.

www.dacoromanica.ro

nezeu să ne ierte», observà soacră-sa cu dreptate [1]). La 11 îşi ia adio printr'o scrisoare foarte rece dela nevastă-sa [2]), care de mai mult timp se află la Chiioara, şi acum aveà să vină la Alba-Iulia, ca Guvernatoare, până ce se vor luà măsuri desăvârşite. Altmintrelea, ea singură cereà, Maiestatea Sa «să se îngrijască de alt Guvernator, care să poată purtà războaiele, iar ea să se libereze, ca să poată plecà în cel mai scurt timp, cu buna voie a Maiestăţii Sale. Din care pricină—de căsătorie nu s'a mai făcut pomenire, nici din partea ei, nici din partea noastră», zice Carrillo, care venise la ea împreună cu Istvánffy şi cu câţivà nobili să o cheme. Dorinţa ei erà, să plece acasă la Graz, chiar înainte de ce se va începe războiul, în anul ăsta, când i s'ar închide drumurile, cum singură scrie Impăratului, căruia îi cere totodată, să dea porunci pentru însoţirea ei pe drum şi să grijască de cheltuelile de lipsă [3]). Pe ziua de 19, după prânz, se hotărâră să plece, ca să poată intrà la Sf. Gheorghe catolic în Alba Iulia [4]). Încă la 16 piecase şi Principele din Kisfalud la Turda cu paşapoarte dela Szuhay, care singur avù, în aceste zile, greaua sarcină a Locotenenţii domneşti, când oştile plătite ameninţau să fugă toate de supt steaguri, din lipsa de bani, şi numai cu momeli putură fi ţinute. Căci Sigismund a lăsat Vistieria goală, a luat 40.000 de galbeni ce-i aveà Jósika păstraţi în castelul Deva [5]), a luat şi toate lucrurile de preţ de aur, de argint şi de fildeş, veştminte scumpe şi arme, daruri turceşti de la Sultan Soliman, date lui Zápolya, tot ce s'a găsit bun în Palat, scumpătăţi grămădite din vremuri. Multe lucruri le-a nimicit, aruncându-le prin ieşitori, multe le-a cinstit la gardiştii săi. Ba a ars chiar şi Arhiva Statului, cu diplomele Impăraţilor turceşti, dela începutut legăturilor cu ei, ş. a. Tablourile vestitului Ioan Huniade şi al Principelui

[1]) *Docum.* XII, 335, nota, jos de tot.

[2]) *Arh. com. Transv.* IV, 163–4.

[3]) Szilágyi, *Carrillo*, p. 128—33. Scrisorile lui Carrillo c. Archiducesa Maria şi a Mariei Christinii c. Impăratul şi către Mamă-sa, prima din Alba Iulia, 10 Apr., celelalte din Chiioara, 18 şi 19 Apr.

[4]) *Mon. com. Tr.* IV, 167. Raportul l. Istvánffy c. Impăratul, Chiioara (Kövár) 18 Apr.

[5]) *Ibid.* p. 164—66, Scris. lui Szuhay c. Pezzen, A. I. 16 Apr.

www.dacoromanica.ro

«epirot» (albanez) Skanderbeg, luate după viaţă, au fost aruncate în gunoi, şi acolo au putrezit. Chiar şi păreţii Palatului i-a stricat [1])... Privind atâta pustiire, asemenea aceleia pe care o lăsau barbarii în urma lor, când străbăteau în palatele pline de frumuseţi ale civilizaţilor Romani, ne vom aduce aminte de cuvintele Papei dela 1594, că în trupul lui vânjos bătea «o inimă sălbatecă», pe care toată cultura clasică ce o aveà nu o putuse îmblânzì. Şi când ne gândim, că de voia sa hotărîse să-şi părăsească Ţara, şi silise aproape pe Împăratul să o primească [2]), înţelegem, că el se căià acum, de ceea-ce a făcut, şi că «se depărtà nu fără grozavă durere din Alba› Iulia [3]). Aceasta o simţiau şi Comisarii, o simţià şi Carrillo, care scrià, la 18 Aprilie, Arhiducesii Maria: «Şi eu plec mâne la Carei (ad Karoly), dacă dă Dumnezeu, unde Serenisimul Principe zisese că va fi: domnii Comisari şi domnul Comite (de Thuri) şi ceialalţi socotesc, că e de lipsă să-l însoţesc până la Ducat, ca să nu fie vre-un neajuns mare şi stricăcios, dacă nu ar fi în rânduială (si non fuerint constituta) cele făgăduite, *de unde să se gândiască la întoarcere nemulţămitul.* Mă duc totuşi ca la furci, de oare-ce nu e nici o onoare nici rod duhovnicesc» [4]). Dar tocmai în căinţa lui, care resuflà în vandalisme, ni se desvăluie un fel de turburare a sufletului lui, isvorîtă poate şi din nenorocirea lui bărbătească, dar, care şi ea trebuià să-şi aibe mai

---

[1]) Szamosközy II, 46–48, foarte amănunţit.

[2]) V. (pe lângă mersul tocmelilor ce-l cunoaştem) cu deosebire în privinţa aceasta rapoartele Ambasadorului veneţian din 6 Octobre, 6 Novembre 1597 şi 28 Aprilie 1598, în *Docum.* III, 2, 260, 266 şi 281, şi scrisoarea Impăratului c. Papa, 22 Aprilie 1598, în *Mon. Hung. Dipl.* V, 206 sq. «At vero nos... a duobus ut minimum annis omnia experti, ut ab eius modi consiliis Principem diverteremus», scrie Rudolf acì. Iar Veneţianul ziccà la 6 Octb: «temeno questi ministri grandemente di far la guerra eterna con Turchi e di venir a contesa con Polacchi ingerendosi in questo acquisto della Transilvania». In acelaş înţeles i vorbì, la 28 Apr. 1598, însuşi Archiducele Max: «disse che il Principe haverebbe fatto molto meglio di viver nel suo stato che di renontiarlo et di difendersi unitamente con S. M. Ces. che d'accrescerle spesa, incomodo et travaglio».

[3]) Szamosközy. II, 46.

[4]) Szilágyi, *Carrillo*, 131. Kuyvarini, 18 Apr.

www.dacoromanica.ro

adânci rădăcini în creerii şi sângele lui [1]). N'avem decât să mai pomenim de droaia de Italieni, chiar de nu vor fi fost «gunoaie» de tot felul, cum zice supărat istoricul ungur de atunci, ce se scurgeau în Curtea lui, aflând uşile deschise, şi cărora le împărţià cu amândouă mânele venitele Statului, făcându-le slujbe în jurul său la Palat: cântăreţi, ghitarişti, flautişti, corişti, jucători, gladiatori şi comedianţi de tot felul, apoi grădinari, bucătari, brânzari, cari să facă brânzuri italieneşti; în sfârşit, ceeace nu putea lipsì în acel timp nici la alţii mai cuminţi, magi şi vrăjitori ce chemau sufletele, bunăoară sufletul lui Ion Huniade, întrebându-le de ieşitul bun sau rău al lucrurilor sale; n'avem, zic, decât să pomenim toate acestea, şi pe toţi aceştia, în mijlocul cărora îşi perdeà timpul, pentru a avea şi mai lămurită icoana sufletului acestuia mai mult decât strălibat [2]).

La 8 Mai Principele se aflà în Leutschau (Löcse), de unde Carrillo scrià Miniştrilor împărăteşti, să caute, ca rescumpărarea pe anul dintâi, adecă 55 mii de taleri, a căror termin de plată a trecut la 1 Aprilie, să fie negreşit la Breslau (Vratislav), sau la alt loc hotărît, pe când va ajunge Principele în Ducatele sale. La 20 ajunse în Viena, după ce se întâlnise pe drum cu doi Arhiduci, unul Maximilian, şi rămăsese foarte mulţumit de aceasta. De acì merse să vadă Rabul şi Comornul, întorcându-se apoi la Pojun, de unde plecă, la 30 Mai, la Brünn. Carrillo nu mai dorià alta acum decât plecarea lui Maximilian în Ardeal, căci «s'ar puteà naşte foarte multe nenorociri (adversa)», dacă ş'ar amânà călătoria, precum aveà de gând

[1]) Krafft-Ebing, *Lehrbuch der Psychiatrie.* Chiar impotenţa lui e poate un semn de nevrastenie, cu atât mai vârtos, că ne aducem aminte, că se credea vrăjit.

[2]) Szamosközy, II, 11—16; IV, 76—77 (acì se găsesc cu numele şi funcţia). Pentru a ne înfăţişà mai bine nestătornicia lui Sigismund, Cronistul acesta mai înseamnă (IV, 79), cum odată, înainte de a plecà la Oppeln, mergând către Görgény, într'o trăsură cu Huszár Pétru, Sármasági Sigismund, Bocskay Stefan şi Korniş Gaspar, a zis acestui din urmă: «Doresc să nu laşi nimărui Principatul, ci să ţi-l ţini ţie...: de aceea te-am pus General. A doua zi a tras la o parte pe Bocskay şi i-a zis: te sfătuiesc, dacă-ţi trebuie Principatul, să nu-l laşi nici decum nici unui băiat de còpil român (egy oláh kurva fiának se engedd), înţelegând pe Jóşika. Şi în sfârşit a îmbiat el singur lui Stefan Jósika Ţara».

www.dacoromanica.ro

până la Sâmziene [1]). Prin Iunie apoi fù instalat Principele în Ducatele sale sileziane prin Comisarul împărătesc Adam Poppel, nu fără a fi întâlnit destulă împotrivire din partea baronilor de frunte ai acelor Ţări [2]).

*

Cel mai de căpetenie Comisar din Ardeal, Pezzen, scrià încă la 7 Aprilie Arhiducelui Maximilian, că, îndată ce se va terminà «renunţarea Principelui», va plecà la Braşov, unde va aveà o întâlnire cu Mihai-Vodă, într'un castel din apropiere [3]). Aceasta se va fi hotărât de Comisari cu Trimişii lui Mihai-Vodă, Secuiul Ilie Cacuci şi Petru Armeanul, cari au trebuit în acest timp să se fi aflat în Ardeal pentru treaba stării şi purtării Domnului după plecarea lui Sigismund. [4]) A şi plecat, la 13 Aprilie, din Kisfalud, unde fusese împreună cu colegii săi, pentru a schimbà cu Principele diplomele de lipsă [5]), după ce în preseară expediase pe Jóşika în închisoarea Chiioarei. Şi la 18 Aprilie a ajuns la Braşov, pe drumuri stricate de ploi şi neauă neaşteptată. Pe drum, pe care şi-l făcù printre Saşi (şi Români, deşì nu pomeneşte de ei), trecând prin Sibii şi Făgăraş, fù primit pretutindenea cu bucurie şi pocnete de pivi: erà, fiindcă au ajuns în sfârşit aceste popoare supt stăpânirea Impăratului. Numai la Făgăraş, «Provizorul» şi alţi ofiţeri ai Măriei Sale Arhiducesei [Maria Cristina] i-a oprit intrarea în cetate, pentru ce el s'a şi jeluit către Principesă [6]). Neputând ast-

[1]) Szilágyi, *Carrillo*, p. 133—7. Scrisori din Löcse, 4 şi 6 Mai, din Viena 21 şi Pojun, 29 Mai V. şi scris. lui Sigismund şi Carrillo c. Arh. Matthias, tot din 29 Mai şi a lui Matthias c. Impărat, Viena. 27 Mai, în *Arh. C. H.*

[2]) *Doc.* III. 2, 285 şi 287, depeşi de ale Amb. ven., Praga 8 Iunie şi 6 Iulie.

[3]) Scrisoarea citată din *Mon. com. Tr.* IV, 151.

[4]) Isthvánffy, Historia 468. Ei sunt de bună seamă Delegaţii anunţaţi pentru dieta din A.-Iulia. V. mai sus p. 525.

[5]) Istvánffy c. Impăratul, Keowar, 18 Apr., *ibid.* p. 166 sq. Un extras de 3 şire şi în *Docum.* XII, 341, cu arătarea greşită, că scrisoarea ar fi dela Szuhay, ceeace ar puteà aduce în mare incurcală pe neştiutori, prin faptul, că în acest caz n'ar rămâneà nici un Comisar în Alba-Iulia, mai mult de o săptămână, şi nici un alt Guvernator.

[6]) Deşi proprietate a Principesei, Făgăraşul erà pus de sigur supt un Prefect ungur şi a unei garnizoane ungureşti, ori cel puţin comandate de Unguri, cari poate nu erau mulţumiţi cu schimbările făcute.

www.dacoromanica.ro

fel rămâne peste noapte în oraş, cum avuse de gând, a plecat, după ce au fost hrăniţi caii, şi a ajuns, după miezul nopţii, la Şercaia [1]). Un ceas mai târziu a sosit acì şi un Curier călare, trămes de Mihai-Vodă la Giovanni Marini (Marino, scrie Pezzen), aducând totdeodată şi Comisarului o scrisoare dela cunoscutul Hans Hödl, pe care el (Pezzen) îl trimesese încă din Alba-Iulia la Voivodul [2]).

Mihai-Vodă îşi arată bucuria sa către Marini (căruia îi adresează scrisoarea la Alba-Iulia), pentru sosirea Comisarilor împărăteşti, dar şi mirarea, că nu-i scrie nimic, «ce voiau să tocmească» [3]). Deci să roagă, să-l înştiinţeze despre toate şi, salutând pe Măriile Lor, Comisarii, din partea sa, să afle dela ei cu capăt, dacă trebuie să deà faţă cu ei. Pe lângă aceasta mai trimete veşti despre Turci, că, pe cât a aflat, Sultanul nu va ieşì la războì, şi că dânsul se va trudì să învrăjbească pe Chanul cu el, trimiţând la acela un om al sau [4]).

Scrisoarea lui Hödl, pe care Pezzen o trimete împreună cu cea a lui Mihai-Vodă [5]) la Impăratul, nu e descoperită, dar înţelesul ei nu e greu de pătruns, judecând după cele ce mai spune Pezzen. «Fiindcă *şi alţii* mi-au vestit», scrie el în acelaş raport [după cum se vedeà şi din scrisoarea lui Hödl, vom înţelege noi], «că nu e de tot uşoară căzătura numitului Voivod şi că, îndată, în săptămâna ce se începe, Românii îşi au Săptămâna mare, după Calendarul vechi, şi

[1]) «Schakan» = Sárkány. (Isthvánffy, 468: per silvan Sarcaniam...)

[2]) Pezzen c. Impăratul, Braşov 18]Aprilie, în *Mon. c. Tr.* IV, 168—172.

[3]) «*my ideoben vadnak es mit akarnak végezni*», iar în traducerea contemporană dela Curte: «în welcher zeit sie sein, und was sie schliessen wollen». Partea primă eu aş traduce-o mai curând cu: în ce chip, sau cu ce prilej au venit.

[4]) *Docum.* III. 1, 283—4. E de însemnat că, Hurmuzaki, pricepând însemnătatea scrisorii, a copiat nu numai traducerea nemţească ci şi originalul unguresc, de şi nu cunoşteà limba. Dat «Bukurest» 12 Apr. 1598; iscălit: Generosae Dominationis Vestrae Amicus Michael Vaivoda regni Transalpinae. Iscălitura însă nu e de mâna lui Mihai, care, se vede, că nu ştià să scrie cu litere latine, ci seamănă foarte bine cu a Principelui Sigismund, în actele din anii de mai înainte. Poate că Raţ Ioan, care erà acum Secretarul lui Mihai şi mai înainte fusese la Curtea luì Sigismund, imità bine iscălitura acestuia. V. Actul în *Arh. c. Hung.* Apr. 1598.

[5]) De aci ar urmà, că Marini, căruia îi erà adresată scrisoarea Domnului, se aflà lângă Pezzen, călătorind împreună.

www.dacoromanica.ro

aşà Principele, după legea lui, e dator a petrece aproape toată săptămâna în biserică, de aceea sunt foarte îngrijat, că întâlnirea noastră ar puteà fi împiedicată prin aceasta; mai ales că şi mie îmi pare lucru cu niceală, de a mă duce dincolo, în Ţara-Românească, la el, la Principele, fără a aveà poruncă.» [1])

Din aceste mărturisiri cursul întâmplărilor se lămureşte. Pezzen trimise, după ce-şi împărţì cu ortacii săi slujbele ce aveau să facă fiecare (ba aproape sigur, chiar mai înainte de aceasta, cu toţii împreună, după cum făcură şi faţă de Ieremia Vodă, la 10 Aprilie, îndată ce Ardelenii puseră jurământul) trimise, zic, pe Hödl la Mihai-Vodă, în societatea lui Cacuci şi Petru Armeanul, dacă ei într'adevăr erau aci, poftindu-l să vină la Braşov, [2]) pentru a aşezà cu el legăturile, în cari să intre Ţara cu Ardealul, în noua situaţie a acestuia. Nu se pare, că i-a spus mai de aproape ţinta, tot aşà de puţin, că i-ar fi trimes vre-o scrisoare împărătească, cel puţin nu de altă natură decât aceea ce i se trimese lui Ieremia-Vodă, un simplu credenţional, pentru a se tocmì cu Comisarii asupra dorinţelor şi planurilor Maiestăţii Sale. [3]). De asemenea nu i-a scris nici o lămurire Marini, pe care nu-l mai ţinù nici un moment lângă sine, îndată ce aflà de apropierea de Ardeal a Comisarilor, tocmai pentru ca prin el să poată ştì bine tot ce se petrece,—ceeace se vede din mirarea lui: că nu-i scrie. In astfel de împrejurări

[1]) Scris. cit. din Braşov, 18 Apr. *M. C. Tr.* IV, 170; partea aceasta şi în *Docum.* XII, 341, plusul despre căderea Voivodului, se înţelege de pe cal, cum vom mai vedeà, numai aici, pe când în *Mon. com. Tr.* a fost lăsat afară, fără a fi arătat măcar cu puncte.

[2]) O scrisoare a unui nou Trimis de la Curte cu scrisori pentru Comisari, cu numele George Rabuss (v. Szilágyi, *Mon. com. Tr.* IV, 39 nota 1) c. Arhiducele Maximilian, A. Iulia, 27 Apr., zice, că Mihai-Vodă însuşi a chemat pe Pezzen la Braşov. *Docum.* XII, 345 (ceasta e din Arh. din Insbruck, deci eu n'o aveam între copiile mele). Dar nu e de crezut, fiindcă Pezzen nu spune aceasta. Apoi, în aceeaş scrisoare, Rabuss zice că Mihai nici n'a trimes pe nimeni «din ai săi», ceeace, cum vom vedeà, nu e adevărat.

[3]) Rudolph c. Ieremia-Vodă, Praga 21 Ian.; cf. şi scrisoarea Comisarilor cu care îşi însoţiau acest credenţional, ce-l trimeseră prin Sennyei Pangratie. *Docum.* Supl. II. 1, 443 sq. resp. 448. Scopul e arătat în scris. Impăratului astfel: «ut etiam vobiscum *de animi nostri sententia*, si coram non detur per litteras et internuncios....., agant».

www.dacoromanica.ro

Mihai-Vodă, care erà doar Domnul unei Ţări, şi aveà fapte măreţe în urma sa, nu puteà alergà la cea dintâi chemare a unor simpli Comisari, ori cât de împărăteşti ar fi fost ei. Mai ales că nici în scrisoarea împărătească, dacă i se va fi trimes şi lui una ca lui Ieremia-Vodă, nu se cereà mai mult, decât ca să trateze Comisarii cu Voivodul, dacă nu se poate în persoană, şi numai prin scrisori şi Delegaţi (si coram non detur, saltem per litteras et internuncios). In faptă, Comisarii singuri mărturisesc, în legământul ce se va încheià mai târziu (oricum vor fi scris ei acum lui Mihai-Vodă), că au avut poruncă dela Impăratul: ca să meargă la zisul Domn Mihai-Vodă, să se întâlnească cu el, de le va fi cu putinţă, şi să se tocmiască şi să aşeze cu el modul şi rânduiala, prin care să se pună supt scutul şi ocrotirea Maiestăţii Sale. [1]) Şi pe lângă aceasta, Mihai a trebuit să se gândească la primejdia mai mare, în care se aruncà pe sine şi Ţara, dacă el singur ar fi căutat pe oamenii Impăratului, departe de Capitala sa, ba chiar în hotare străine. Cu totul alt temei aveau atunci pârile, ce trebuiau negreşit să pornească înpotriva lui la Ţarigrad dela vre-un nemulţumit, dela vre-un spion, dela vre-un vânzător, cu totul alt temei decât, dacă oamenii Impăratului veniau la el acasă. Dar încă, de se mai află şi vre-un Ceauş ori Capigiu la Curtea lui, fie din cei vechi, din luna trecută, fie din cei ce au putut veni cu omul său, ce fu expediat pe la sfârşitul lui Martie din Constantinopol, de şi, ce e drept, despre aceasta n'avem cunoştinţă în Aprilie. [2])

Deci Mihai Vodă căută: de o parte să se scoată într'un chip nevătămător către Comisari, făcând pe Hödl să le scrie de neputinţa sa de a merge la Braşov, fiindcă ş'a rupt umărul la vânătoare, căzând de pe cal, [3]) şi din pricina Săptămânei mari şi a Sfintelor Sărbători; de altă parte ispitià pe Marini, în care aveà poate mai multă încredere, care la toată

[1]) *Tört. Tár.* 1879, p. 50, Târgovişte 9 Iunie. Exemplarul contractului dat de Comisari.

[2]) Pe spusele lui Rabuss, care îl învinuià, în pomenita scrisoare, de conspiraţie cu Turcii, dovadă că ăştia îi trimeteau mai în fiecare săptămână Ceauşi, nu se poate pune vreun temei, cum am văzut şi mai sus.

[3]) Acest amănunt, care se va fi aflat, pentru Impăratul, în scrisoarea lui Hödl, ce Pezzen o alăturase raportului său, îl scrie însuşi Arhidu-

www.dacoromanica.ro

întâmplarea îi erà bine cunoscut, şi căruia îi făceà cinstea de a-l numì «prietin», îl ispitià: la ce să meargă? Şi ca să scoată cu atât mai uşor veşti de cele ce s'au petrecut în Ardeal, se făceà, că nu ştie nimica din toate schimbările, deşi lucrul e greu de crezut. Nici nu tăgăduià hotărît, că nu vreà să vină, ci îl întrebà, dacă e neapărat de lipsă să vină chiar el.

Auzind aceasta, Pezzen trimise, îndată ce ajunse la Braşov, la 18 Aprilie, «un cetăţean fruntaş de aci» iarăşl a Voivodul, [1]) ca să-l cheme cel puţin până la graniţă, unde Comisarul se îmbià să meargă. La 20 misiunea erà înapoi, dar cu vestea, că în urma întâmplării cu căzutul de pe cal, Voevodul nu poate venì nici decum, nici în oraş, nici la graniţă. De nou fu trimeasă o deputăţie de Braşoveni şi de servitori ai Impăratului, să cerce a-l înduplecà, să vie, chiar fiind adus pe umeri, doar nu-i mai mult decât o zi de drum. Cu greu trebuì să vadă însă Comisarul, că şi aceştia se întoarseră fără ispravă, la 23 Aprilie, la 10 ceasuri. Atâta numai îi slujià de mângâiere, că împreună cu ei venì şi Cancelarul Domnului [Mirislău], după ce o zi mai înainte sosise Comisul [Radu Buzescu]. [2])

Fostul şi viitorul Mare-Cancelar Mirislău apără pe Domnul său cu căldură, zicând, că nu se poate mişcà mai departe de Târgovişte: Chiar călătoria lui dela Bucureşti până aci i-a pricinuit multe dureri, şi i-a întors vătămătura, care începuse a se vindecà, iarăş în starea dintâi. Şi se rugà şi îl îndemnà pe Pezzen cu toate mijloacele, să meargă dânsul la Bucureşti. Dar împotriva Cancelarului său lucrà chiar Secretarul lui Mihai-Vodă, Ungurul Ioan Raţ, care scrisese lui Sennyei pe ascuns, că sănătatea Voivodului nu e

celui Maximilian, în aceiaş zi, tot din Braşov. Eu nu aveam acest document fiind din Innsbruck. *Docum.* XII, 342; cf. p. 345, scris. lui Rabuss. Nici el nici Pezzen nu prea dau crezământ păţeniei. Isthvánffy, 468.

[1]) Tot în scrisorile dela 18 ale lui Pezzen se anunţă aceasta.

[2]) Numele sunt date de Isthvánffy în a sa *Historia*, p. 468: «Radulonem Clavigerum.. et Mirissonem Logothetem legatos rursus.. misisset». După Iorga, Trimisul al doilea ar fi fost Logofătul Teodosie. V. titlul scrisorii lui Pezzen, ce ne slujeşte de isvor. *Docum.* XII, 342. Dar nu ajunge, că el erà Log. în divan, pe acest timp, v. Iorga, *Studii şi Doc.* V, 174 sq.; 290 sq.; 679 sq.; ori hrisovul Domnului din 25 Ian. 1598, *Arh. St.* Mitrop. Bucureşti, pach. 152, doc. 40; ori cel din 23 Mai, *ibid.* M-rea Brancoveanu, pach. 14, doc. 2; comunicate mie de d-l Tuducescu.

www.dacoromanica.ro

chiar aşà de reø, cât să nu poată venì până la graniţă. Şi pe lângă aceasta Sennyei şi Moise Székely, cari amândoi cunoşteau bine «starea şi aflarea nu numai a Voivodului şi a toanelor lui (seines Humors), ci şi a Ţării şi a celor mai de frunte oficeri», îndemnau pe Comisarul, să nu treacă graniţa. Şi astfel a rămas la hotărîrea aceasta. Mai vârtos că Mirislău spuneà, că şi dacă ar fi avut loc întâlnirea —«precum aceasta nu s'a putut întâmplà în timpul de acum altfel»—, Voivodul nu puteà rămâne aci mai mult de jumătate de zi, trebuind să fie «poimâne şi Duminecă» negreşit la biserică. Apoi, cât priveşte persoana sa, Voivodul şi-aşà a făcut jurământ de a trăì şi a murì alături de Creştinătate, ziceà Cancelarul mai departe, şi e gata a-şi dovedì credinţa şi ascultarea faţă de Maiestatea Sa, în tot timpul, cu sângele său. Dar nu e de ajuns a se tocmì numai cu el, şi a-l legătuì numai pe el la supunere către Maiestatea Sa, ci aceasta ar trebuì să se întâmple în Ţară, în Adunarea celor mai de frunte Boieri, Comandanţi de oşti, Căpitani şi a tuturor celoralalţi slujbaşi, şi legământul ar trebuì întărit prin jurământul lor sărbătoresc, după cum s'au făcut şi aci, în Alba-Iulia. Iar pentru aceasta trebuie timp, şi din pricina Sărbătorilor nu s'ar puteà întâmplà înainte de 15 Mai.—De altă parte Szuhay i-a scris, spune Pezzen, să se întoarcă repede la Alba-Iulia (şi să aducă cel puţin 25 mii de florinţi pentru acoperirea cheltuielelor celor mai zoritoare ale Provinciei), [1]) pe când şi ordinul Maiestăţii Sale încă îi cere, să se întoarcă la Curte, cât mai curând. Deci s'a hotărât şi a pus la cale trimiterea unor ‹sub-Comisari›, din partea sa la Mihai-Vodă, în persoana judelui din Braşov, Marcu Schenkhenbeckh, un om ales, cuminte şi Voivodului foarte de încredere, «fostul Delegat al Voivodului la Maiestatea Sa», [2])

[1]) Amănuntul din paranteză îl luăm din scrisoarea lui Szuhay dela 16 (*Mon. Com. Tr.* IV, 164—6). Necăjitul Episcop, ce ţineà singur cârma Ţării. Îşi încheie astfel amărâta sa scrisoare: Vos (adecă Pezzen şi Istvánffy, care se află la Chiioara, să aducă pe Principesa) fugam capitis ego interim immolor (Voi daţi fuga şi eu mă jertfesc).

[2]) E aproape sigur, că nu erà altul decât Delegatul din urmă, care se află la Praga pe la începutul lui Ianuarie. La întorsul lui, Marini îl şi numeşte: «*Marcho*, Agiente di Ill-mo Waivoda». V. cunoscutul său raport din Târgovişte, 8 Martie 1598.

www.dacoromanica.ro

şi a cunoscutului Agent împărătesc Hans Hödl. Lor le-a dat «instrucţiunea şi formula de jurământ» şi o scrisoare din partea sa, şi i va aşteptà la Alba-Iulia cu isprava ce vor fi făcut, pentru a plecà apoi împreună cu ei, cât mai repede, la Maiestatea Sa. Comisarul nu uità a adăugà — ceea ce erà şi de lipsă faţă de gurile rele, cari îi scorniseră chiar, Voivodului că ar rămni la Principatul Transilvaniei,[1]) şi faţă de nevenirea lui la Braşov —, că, după cum a aflat «pe de departe şi pe ascuns, nu e de îndoit nici cât de puţin în statornicia şi ascultarea Principelui»... «Dar nepuţinţa, sărăcia Ţării e cunoscută, şi ştie oricine, că Voivodul nu e în stare a plătì din punga sa, sau din dările Ţării, oastea ce e silit s'o ţină pentru siguranţa sa; ci trebuie să i se ajute de aici sau de altundevà, dela Maiestatea Voastră. De aceea e foarte de dorit, ca la chemarea [adecă adunarea] tuturor oficerilor Ţării, care s'ar puteà face pe ziua de 15 Mai, unul dintre noi, Comisarii din acest timp ai M. Voastre în această Ţară, să meargă către Târgovişte, în Ţara-Românească, să vadă cu ochii starea tuturor lucrurilor, şi să ceară jurământul de credinţă şi supunere dela el, Voivodul, precum şi dela toţi Boierii, Căpitanii, dela oaste şi slujbaşi (officialn), cum s'a întâmplat prin noi toţi la Alba-Iulia; şi dimpotrivă, să i se făgăduiască Voivodului precum şi Ţării trebuinciosul ajutor, scut şi apărare (Protection) din partea Maiestăţii Voastre».

E lămurit că acestea sunt propuneri, făcute de Domnul Român prin fostul Mare Logofăt Mirislău şi Comisul Radu Buzescu, cari ştiură să facă pe Pezzen a înţelege, că e bine aşà. La ele Delegaţii adăugeau îndată un punct de mare însemnătate. Voivodul şi Ţara, ziceau ei, «au avut până acum cel mai mare greu pe Principele transilvan şi Sfetnicii lui, ce umblau cu gândul de a urmà pilda Turcilor (dem türkischen proces gemes), vrând să scoată şi să pună Vodă după gust, ba fusese plănuit a jucà un joc cu Voivodul de acum, ca şi cu Aron [2]). «De acì,» zice Pezzen, «a

[1]) Rabuss c. Maximilian, A. I., 27 Apr. in *Docum.* XII, 345.

[2]) Nu poate fi îndoială, că în aceste cuvinte se aduce aminte de planurì transilvane de a-l răsturnà pe Mihai, dacă nu primià condiţiile contractului din primăvara anului 1595, planuri, de cari n'avem cunoştinţă lă-

www.dacoromanica.ro

izvorît nu puţină neîncredere, că Voivodul va fi fost cumvà îngrijat, şi nu a cutezat să iasă în persoană atât de departe afară.» Incheierea cea adevărată urma dela sine, deşi nu o spune Comisarul. Trimişii Domnului vor fi spus că, venind Comisarii, vor trebuì să deà nainte de toate încredinţarea, că Domnul nu va fi socotit ca un slujbaş de azi pe mâne, ci va fi lăsat Stăpânitor al Ţării pe viaţă.

După aceasta treceau Delegaţii Domnului la tâlmăcirea purtării lui faţă de Turci. Dacă el se înţelege cu ei (colludiert), şi a îngăduit în locurile de pe lângă Dunăre negoţul [1]), ba li-a îmbunat şi tributul, aceasta a trebuit să facă, pentru că Ţara sa nu e destul de tare, pentru a se apărà, şi dela Transilvan n'a mai avut ajutor; ba a fost chiar împedicat de el să facă, ceea ce de atâtea ori a făgăduit Maiestăţii Sale, şi ar fi şi putut săvârşì acum în urmă. Mai ales a fost oprit şi împedicat acest lucru prin mestecăturile (Pracktiken) fostului Cancelar (Jósika), acum prins.

In urmă i spune lui Pezzen atât Marele Logofăt cât şi oamenii lui ce au fost trimeşi în Ţară, ba i se scrisese şi lui Sennyei din Moldova, că Báthory, Cardinalul, a expediat pe ascuns un Deputat la Mihai-Vodă, care trebuià să ajungă zilele astea, şi el singur a plecat la Roma. Ce-i va scrie, va trimete Domnul în original. Iar de celalalt Báthory (Stefan) spun, că şi-a trimes, cu ajutorul Cancelarului (Zamoyski), un Deputat la Constantinopol; apoi, că amândoi Báthoreştii lucră să despartă pe Voivodul Ţărei-Româneşti şi Ţara lui de Ardeal şi de Maiestatea Sa, şi să ajungă unul din ei cu ajutorul turcesc cârmuitor peste această Ţară (a Ardealului). De aceea, zice Pezzen, e de lipsă să vină repede Arhiducele Maximilian, şi dacă n'ar vreà ori n'ar puteà, să trimeată pe Nádasdy, fie şi numai cu 500 de călăreţi şi tot atâţia pe-

---

murită, dar cari ni le putem închipuì în situaţia de atunci. Totdodată avem o esplicare mai mult, de ce tocmitorii acelui contract primiră grelele lui condiţii.

[1]) Şi din Constantinopol se scrie, la 12 Martie, că Trimişii Voivodului, sosiţi acì de curând, spun, că Domnul ţine pace, că negustorii, atât Creştini cât şi Turci s'au apucat iar de negustorie ca mai nainte, deşi nu îndrăznesc să intre preà adânc în Ţară. Raportul cit. al lui Dabri, *Arh. C. H.* resp. *Docum.* XII, 337.

www.dacoromanica.ro

destraşi, pentru a întări inimile şi a strânge la olaltă pe cei nedumeriţi, şi pentru că înaintea duşmanilor, Polonii şi Turcii, cari în orice ceas ar puteà încercà cevà, această oaste ar aveà numele, ca şi cum ar fi de multe mii. In sfârşit Sennyei îi spuneà lui Pezzen, că Trimişii ardeleni şi români la Chanul, după cum i-a venit lui veste din Moldova, erau aşteptaţi acì în curând. Iar Cancelarul nostru adeverià vestea, ce o avuse Pezzen mai nainte [1]), că în Arabia e rebeliune şi că, pentru potolirea ei, a fost trimes din Constantinopol la Alepo Hassan-Paşa, fiul lui Mehemet Paşa. In aceeaş zi, când Comisarul scrià acest raport, el plecà înapoi la Alba-Iulia, la 23 Aprilie [2]).

*

După sfătuirile avute cu Trimişii Domnului român, vedeà şi Pezzen, că sub-Comisarii săi nu vor puteà aşezà legăturile viitoare dintre Ardeal sau dintre Impărat de-a dreptul şi Ţara-Românească. Şi nici după ce se întâmplà aceasta, Domnul nu puteà îndărji pe Turci, câtă vreme nu erà în Ardeal o oaste gata de războì, numai să-i sară într'ajutor, şi până când banii de mult aşteptaţi dela Impăratul, pentru plată de oaste năimită, nu-i aveà în mână. Altfel el îşi arătase situaţia limpede şi Comisarului, împreună cu purtarea sa către Marele Stăpân din Ţarigrad. Şi acum tocmai sosise timpul, când Turcul nu mai puteà fi ţinut cu vorbe.

Indată ce sosiră dar cei din urmă Trimişi ai săi dela Constantinopol, pe timpul, când puteau să se fi întors şi Ambasadorii săi din Ardeal cu sub Comisarii lui Pezzen [3]), el nu mai întârzià a-şi trimite tributul. La 16 Mai Bailul veneţian scrie, că «în sfârşit ajunseră oamenii Valacului numai cu 6 poveri («somme», corect: some) de bani [4]), scoţându-se cu

---

[1]) V. scrisoarea-i dela 18 Apr. *Mon. Com. Tr.* IV, 171.

[2]) Pezzen c. Impăratul, Braşov, 23 Aprilie, tipărit întreg în *Mon. com. Trans.* IV, 173—77 şi *Docum.* XII, 342—4. Multe din acestea le pomeneşte Ambasatorul veneţ., întocmai după cum erau. *Docum.* III. 2, 282—3.

[3]) Ei se aflau pe la 27—28 Aprilie de sigur la Târgovişte, căci la 3 Mai sosiau înapoi la Alba Iulia. *Docum.* XII, 348.

[4]) O povară erà de 100.000 de mii de aspri, adecă după cursul de atunci, 1000 de galbini, cum se vede şi din depeşa dela 11 Iulie a Bailului, unde vorbind de aceeaşi bani zice 6000 de ducaţi, *Docum.* III. 1, 523.

www.dacoromanica.ro

sărăcia şi miseria Ţării, pustiită şi sfăşiată de răsboaie, că n'a putut trămete mai mult: partea mare a poporului a fugit şi s'a tras supt alţi Principi creştini. Dar acì nu cred în Voivodul, adauge acelaş martor, şi zic că e o prefăcătorie din partea lui, şi nu încetează de a se pregătì de război împotrivă-i, cu deosebire poruncind Tătarilor să se mişte, — deşì, în privinţa acestora, stau la multă îndoială şi grijă. Apoi, întorcându-se iarăş «la oamenii Valacului», spune, că «aceştia îşi dau multă trudă, de a face pe Turci să creadă, că inima lui Mihai e curată, şi zic, că s'a învrăjbit cu Transilvanul şi că nu mai e bună înţelegere între ei, şi mai în urmă au împrăştiat vorba, că Transilvanul ş'ar fi lăsat statul Impăratului şi si-ar fi părăsit nevasta, care s'a retras într'o mănăstire. Dar toate acestea nu vor ridicà bănuiala, ce au aceştia asupra voinţei lui Mihai, dacă nu scoate la iveală semne mai mari şi mai hotărîte» [1]).

Ştim, cât este drept din ceea-ce priveşte starea în care se află Mihai cu Transilvanul, acum—cu Impăratul. Cât pentru Tătari, dacă în ei aveau Turcii mai ales nădejdea, să-l ţină în frâu pe Domnul român, precum încredinţà Muftiul pe Bail, atunci puteau să se îndoiască şi mai mult în izbândă.

Când Mihai-Vodă scrià la 12 Aprilie lui Marini, că va căuta să învrăjbiască pe Chanul cu Sultanul, erà încă în aşteptarea celor ce vor aduce Trimişii din Ţara-Tătărească. La 3 Aprilie i se trimeteà din Tecuci (din Moldova), cea dintâi scrisoare din partea lui Ion Bernárdfy şi George Raţ, cari plecaseră, cu vre-o 4 luni mai înainte, în misiune la Chanul. Zăbava lungă s'a întâmplat, spuneau ei, fiindcă n'au găsit corabie, în vreme de iarnă cum erà, care să-i treacă Marea. Şi după ce ş'au plătit una cu 300 de taleri, care să-i treacă dela Chilia în Ţara-Tătărească, viforele i-a mai întors odată napoi, mânându-i, în câtevâ ceasuri, cât mersese două zile şi două nopţi. Au dat faţă cu Chanul, şi aduc răspuns bun. Cu ei vine dela acela Hassan Aga, Dervis Beg şi un servitor de frunte dela Amhat (poate Ahmet)-Aga, Vizirul Chanului. Vor grăbì să vină (Bernárdfy şi soţul său), dar trebuie să meargă de acì la Ieremia-Vodă, căruia Domnul

[1]) *Docum.* III. 1, 523, Gerolamo Capello c. Doge, Pera 16 Mai.

www.dacoromanica.ro

să-i scrie, ca să nu-i ţină mult [1]). Abià la 7 Mai primià Mihai această scrisoare, nu se ştie din ce pricină. El o trimete în aceeaş zi lui Pezzen, spunându-i, că va pornì îndată un om al său, să le iese nainte [2]). La 19 Mai, Voivodul Mihai vesteşte Comisarilor Szuhay şi Istvánffy sosirea soliei tătăreşti în Ţara sa, spunându-le, că a scris despre tot lucrul amănunţit Principesei, dela care vor puteà aflà toate, ca şi din gura Trimisului său [3]). Această scrisoare nu o cunoaştem, dar ţinta şi isprva misiunei româno ardelene la Tătari e povestită pe larg în scrisorile lui Bernárdfy trimise din Gherghiţa, la 21, 22, 23 Mai, lui Gaşpar Korniş de Ruszka (Rusca) «sfetnic împărătesc-regesc», Comisarilor Szuhay şi Istvánffy, lui St. Bocskay, «prim-sfetnic imp.-reg»., lui Sennyei, Magistru de curie şi sfetnic etc., şi una din Târgovişte, 1 Iunie, tot Comisarilor. Lucrul dintâi, pentru care au fost trimişi, spune Ambasadorul ardelean, erà, ca Chanul să mijlociască pacea cu Sultanul, — fără să creadă nici ei mult în aceasta, judecând după condiţiile ce puneà Principele Sigismund: Să deà Turcii Timişoara şi Giula şi graniţa Ardealului de către ei să fie Tisa şi Dunărea. după cum a făgăduit Sultanul Soliman fiului Regelui Ioan (Zápolya). ‹Lucrul de căpetenie şi tot scopul misiunei noastre» însă, zice Bernárdfy, «a fost, ca să câştigăm uniune, alianţă şi legătură între Chanul tătar şi milostivul nostru Domn». Şi el s'a arătat foarte învoit cu aceasta, numai ar fi de lipsă, să i se trimeată ceva bani, — căci şi ei, Tătarii, s'au săturat de prietenia turcească. Şi de aceea ş'au trimes Delegaţii lor la Măria Sa şi la Mihai-Vodă, anume, «ca să tocmească alianţa şi uniunea» şi să afle dela dânşii, dacă într'adevăr vreu pacea, sau ţân numai cu vorba pe Turc. Primul Delegat şi are scrisori pentru Principile şi pentru Mihai. Dar în Moldova, unde au fost aduşi din Tecuci la Suceava, la dorinţa Voivodului Ieremia, care i-a pri-

---

[1]) *Tört. Tár*, 1878, *Bernárdfy I. krimiai követsége*, 1598-ban. Közli K. A. (Károlyi Árpád), p, 563 — 4, pentru călătorie cf. şi p. 572.

[2]) *Ibid.* p. 564. Targovista, 7 Mai (ungureşte, originală), subscrişi: amicus Mich. V. regni Tr. şi Io. Raţ secr.

[3]) *Ibid.* p. 566. Targovista, 19 Mai (tot ung. or.), aceeaş subcriere cu: amicus paratissmus.

www.dacoromanica.ro

mit altfel bine, peste aşteptarea lor, şi i-a găzduit, aflară de plecarea lui Sigismund din Ardeal, şi atunci Tătarii vroiau să se întoarcă acasă, cu ori ce preţ. Numai după multe stăruinţe, chiar şi din partea Voivodului, se înduplecară să meargă în Ţară, până la Mihai-Vodă. De aci însă, spuneau, că nici legaţi nu vor merge mai departe, fără numai dacă Mihai-Vodă va vrea să steà bun (chizaş) pentru ei. Nici Ambasadorul ardelean însă nu ştia, dacă e de lipsă să mai vie ei la Ardeal, în starea schimbată de acum, nici Mihai-Vodă nu se grăbià să-i trimeată dela sine. Din potrivă, Bernárdfy nu vedeà alt chip mai nimerit al lucrului acestuia decât, «că atât Impăratul cât şi Domnul nostru Maximilian ar trebuì să încredinţeze lui Mihai-Vodă tocmeala cu Tătarii, căci el bine înţelege şi ştie începutul, fundamentul lucrului şi firea şi starea atât a Turcului cât şi a Tătarului. Maiestăţile Lor să trimeată ceva bani supt îngrijirea omului lor la Mihai-Vodă, pe care el să-i expedeze Chanului tătar, să-i facă plăcere cu ei». Căci chiar Chanul i-a spus Ambasadorului, că trebuie să porniască acum cu 250.000 de Tătari, în urma nesfârşitelor cereri ale Sultanului, dar că nu va merge nici prin Moldova, nici prin Ţara-Românească, nici prin Ardeal, ci îşi va trece oastea pe pământ turcesc, în Dobrogea, şi acolo îşi va pune tabăra. Dar, dacă va auzì, că Sigismund s'a dus, de sigur se va supărà, şi cine ştie, dacă nu se va resgândì, socotind, că ş'au bătut joc de el. Mihai-Vodă însă are cum, şi e gata să-l păciuiască, «după cum singur spune», numai să i se trimeată ceva bani, pe cari să-i expeduiască Chanului, în numele Impăratului şi al lui Maximilian. Căci acum nu e timpul de a trămete de-a dreptul un Ambasator la el (la Chanul) din partea Maiestăţi Sale [1]).

Stând în aşteptarea unui răspuns la aceste ştiri, Mihai-Vodă nu se grăbià a slobozì nici chiar pe Bernárdfy acasă, crezând poate, că astfel va dobândi mai uşor încredinţarea, de a purtà dânsul tocmelile cu Tătarii, după cum dorià. Ori

[1]) V. cu deosebire postscriptul scrisorii dela 21 Mai, către Comisari, după ce tocmai i sosise o scrisoare dela aceştia, trimeasă prin omul Judelui din Braşov. *ibid.* 567—570. Cf. şi celelalte scrisori pomenite în text, *ibid.* p. 565 şi 570 — 4.

www.dacoromanica.ro

cum, Ambasadorul ardelean se vedeà silit a se rugà de Sennyei, la 23 Mai, ca să spună Principesei şi Comisarilor, să scrie lui Mihai-Vodă, să nu-l mai ţină aci, «(eacă e o săptămână de când aştept aici în Gheorghiţa) ci numai decât să mă sloboadă la Măriile Voastre, căci ar fi lucruri, pe cari ar trebui să le spun cu graiul, şi ar trebuì să fie date de veste, Maiestăţii Sale Impăratului» [1]). In sfârşit Domnul îl slobozi înainte de a i se întoarce poşta Ilie Kakuchy (cunoscutul Săcui), trimis la Alba Iulia, şi la 1 Iunie Bernárdfy se află pe drum către casă, în Târgovişte. Intr'aceea sosì scrisoarea dela Comisari, vestind, că vor venì la Maria Sa Voevodul. Şi astfel l'a oprit iarăşi, ca să-i aştepte aci, unde se află de 5 zile, scrie el în această zi. Tocmai acum a primit şi scrisoarea Comisarilor, căci, fiind adresată la Gherghiţa, a fost dată de aducător (servitorul din Braşov) lui Mihai Vodă. Fiindcă-i poruncesc, eacă le scrie, ce vreà să le spună cu graiul. Intr'altele a zis Chanul: «Spune Principelui transilvan, prietinului meu, ca să trămeată numai decât omul său şi la Impăratul Roman, şi să-l îndemne la păciuire, căci cu mare pregătire şi oaste vrea Turcul să meargă împotriva Strigoniului, şi eu trebuesc acum, zice, să pornesc cu toată oastea mea, altfel nu se poate, fiindcă au multă îndoială în mine, că am făcut alianţă cu Creştinii. Dar pentru aceea, zice, nu-mi duc oştile prin hotarele Ţării Româneşti, ci le trec în tabără pe pământ turcesc, dincolo de Dunăre, la cetatea Dârstorului, şi acolo aştept, zice [să văd] cu ce răspuns lăsaţi înapoi Delegatul meu». Apoi a adaus: «Pe mine să nu mă poarte cu minciuna, ci să-mi dea veste peste tot, dacă vreau să facă pace sau nu.» Pe urmă i-a zis, să se roage de Principele transilvan, de Mihai Vodă, ba şi de Impăratul Roman, să-i deà vre-un ajutor de bani, căci ştiu ei, că el n'are comori. Şi cu Turcul nu-i prea bine nici el. La acestea, vorbind Ardeleanul de necredinţa şi nestatornicia Turcului, ş'a deschis şi el inima şi a zis: «De am câştiga pace cu Turcul numai pe doi-trei ani, ca într'aceea să-mi zidesc şi eu vre-o cetate în Ţara mea, după aceea cu încredere m-aş războì şi eu împotriva Turcului. In sfârşit îşi puse mâna dreaptă pe sabie şi se jură cu mare

[1]) *Ibid.* p. 573.

www.dacoromanica.ro

credinţă pe unul Dumnezeu cel viu şi pe toţi Sfinţii, că vrea să fie bun prietin Principelui transilvan, lui Mihai-Vodă şi Creştinătăţii. Scrisoarea tainică ce a scris despre asta Principelui, Mihai-Vodă a pus de a tradus-o deacul său, ştiutor de limba turcească, şi e aicea. [1]) După acestea a început şi el (Tătarul) să batjocurească şi să înjure pe Turc»... Incheierea la toate o face Benárdfy cu îndemnarea, de a da cevà daruri şi bani de drum Trămişilor tătăreşti şi de a trămite bani Stăpânului lor, atunci ei vor ţine cu Creştinii. Căci li s'au arătat foarte prietinoşi şi i-au primit de tot bine. Şi dacă le-ar fi dus câtevà mii de florinţi, i-ar fi oprit şi acum de a eşi cu oastea. Căci îndată ce au ajuns acolo, au fost întrebaţi, dacă au adus cevà bani. Deci Comisarii să deà repede ştire despre aceasta Impăratului. Căci chiar eri au venit poşte turceşti aici la Voevodul şi spun, că «Chanul a plecat cu 400.000 de oameni şi Turcii încă se adună în tabără la Vidin şi vreau să meargă asupra Ardealului. Au scris (Turcii) şi Măriei Sale lui Mihai-Vodă, ca şi el să fie gata împreună cu ei. Dar Turcul nu ştie, că Dumnezeu a întors inima Chanului Tătar către noi,.... numai de-am puteà face repede de bani», încheie Bernárdfy [2]).

Răspunsul, ce trebuià să se deà acum Ambasadorilor tătari, erà: un contract scris, prin care să se statoriască îndatoririle din fiecare parte, şi o sumă de bani în mână, ca să

---

[1])... kiröl az minemö titok levelet irt az fejedelemnek, azt az Mihály vajda törökül tudó deákjával [megfordittatá] és itt vagyon. D-l Károlyi a adaus cuvântul din paranteză, care lipseşte din original (între pag. 2 şi 3). L'am urmat pe d-sa, fiind cu putinţă, ca autorul scrisorii să fi uitat cuvântul. Deşi chipul, în care citeşte acest loc traducătorul contimporan, încă se poate primì, citind pe «és» cu «is»; «Und was Er hierüber mit des Michael W. Schreiber, so Türkisch khan, für ain haimblichen Brief hat schreiben lassen, ist auch vorhanden. Atunci nu e lipsă de cuvântul interpolat. Altfel, exemplarul nemţesc se deosebeşte acì şi prin aceea, că nu se vorbeşte de loc de «Principele», că lui i s'ar fi scris acea scrisoare, ci s'ar puteà înţelege că s'a scris lui Mihai. Acestuia într'adevăr încă i-a scris, cum vom vedeà mai jos. Cât de neîndestulător e estrasul respectiv al d-lui Iorga, se vede şi numai din acest punct pe care ni-l dă astfel: «A scris mit des Michaeln Wayda Schreiber. so thurkisch khan». Doc. XII, 336 «Mai-Iunie» 1598.

[2]) *Tör. Tár.* 1878, 574—6. Scrisoarea dela 1 Iunie, Târgovişte.

www.dacoromanica.ro

o ducă la Chanul. Pentru una şi pentru alta i trebuia lui Mihai-Vodă împuternicire dela Impăratul, cu a cărui voia se începuse tocmelile cu Tătarii,[1]) sau dela Comisarii lui din Ardeal, dacă aceştia aveau instrucţii în această privinţă, şi făgăduinţa hotărâtă a sumei cu care vreà să ia parte Impăratul la dajdea tătărească. Iacă o nouă pricină pentru care Comisarii trebuiau să vină în Ţară, şi încă repede, după ce Trimişii Tătarului nu vreau să se mişte mai departe de aci. Dar venirea lor (a Comisarilor) era statorită de mai nainte şi în afară de aceasta.

*

Fără multă zăbavă se întoarseră din Ţara-Românească şi cei din urmă Trimişi ai lui Pezzen. Hödl sosì la 3 Mai la Alba Iulia împreună cu un «Curier» şi cu o scrisoare de credinţă dela Mihai-Vodă, dela «Judele regesc» (de sigur dela Judele primar Valentin Hyrschel) din Braşov şi dela Marcu Schenckhenböck,[2]) şi făcând şi cu graiul relaţiune «după toată dorinţa şi aşteptarea». Voivodul a făcut şi în scris mărturisire («declaraţie»), că va «rămâne statornic în alianţa şi confederaţiunea, în care s'a legat cu fostul Principe şi cu această Ţară, va săvârşì tot aievea, la ceeace s'a îmbiat de mai multe ori cu supunere Maiestăţii Sale, şi dacă nu va fi părăsit, ci va fi înzestrat de timpuriu cu ajutoare, va direge lucrurile aşa, că Maestatea Sa, cu ajutorul lui Dumnezeu, puţin va aveà de grijă de Turcii asiatici şi constantinopo-

[1]) *A. C. H.* conv. Ian.—März 1598. Impăratul Rudolf c. un Imputernicit al său, Praga, 6 Ian. 1604: «so wellen wir dich allein zum wissen... unndt dier gleichsamb fuer die augen gestellt haben, dass auch hievon ungeferlich vor Siben Iaren, durch den Sigismundum unndt Michaelem Vaida *auf Unsz gnedigiste Conivenz* in diser Materi, und ihrer Bed Namben, mit dem Tartar Han auf sollichen weg tractirt ist worden»...

[2]) Textul nu e destul de limpede, totuş aşà se pare, că acesta nu mai venì la Alba Iulia: kombt Hoffdiener der Hödl aus der Walachej und mit ihme des Weywoda daselben Currier ainer mit Credentzschreiben vom demselben, von I. K. M. Künigsrichter zur Cronstadt unnd Marx Schenckhenbock, wie zugleich mit seiner mündlichen Relation... *Docum.* XII, 347. Nu pot controlà, dacă nu e şi vre-o mică greşeală: documentul e din Innsbruck, unde eu nu am lucrat.

www.dacoromanica.ro

litani». Pofteşte însă pe unul din Comisari, şi anume mai ales pe Pezzen, care să fie pe ziua 20 Mai acolo, ca să-i poată face acestuia pentru persoana sa jurământul, precum şi Boerii de căpetenie şi toţi ceilalţi Comandanţi din Ţară (alle andere Bevehlichsleut im Land). Dar Comisarii, între cari nu prea eră bună înţelegere, cum ne spune Principesa, [1]) hotărîră: Pezzen să se întoarcă îndată la Curte, cum a fost vorba, şi Istvánffy să meargă în Ţară, împreună cu vre-unul din Sfetnicii ardeleni. Cât pentru «ceealaltă mărturisire şi încredinţare a Voivodului şi dorinţele lui», ei le află de cuviinţă şi cer, Maiestatea Sa să le împlinească repede. Trimişii au făcut apoi cunoscut, că într'adevăr Voivodul ş'a înrăutăţit aşa de mult boala prin voinţa sa de a merge la biserică, la Paşti, cât au fost lipsă să fie aduşi dela Braşov noi medici şi chirurgi; pricină pentru care a fost întârziată şi întoarcerea lui Hödl şi împlinirea misiunei lui acolo. Acum i s'a îmbunătăţit puţin starea, şi primejdia nu mai este mare. De nou spune Voivodul lui Hödl, că Maurii (adecă Arabii) într'adevăr au cuprins Alepo, că Hassan Paşa s'au dus cu 10.000 de Ieniceri să potolească rebeliunea; apoi de mişcări ale Persianilor şi Georgianilor. In sfârşit i povesteşte de grija necurmată ce are asupra mestecăturilor (Practiken) polone şi moldovene şi de pregătirile lui Ştefan Báthory în Moldova. Acestea le scriau Arhiducelui Maximilian Comisarii [2]); dar vestitorul său Rabuss mai adăugă, în scrisoarea sa, că «domnii de aici ardeleni nu vreau să creadă acestea», bănuind că Mihai nu grăieşte cu inimă curată. De aceea, zice el, «se (şi) jelueşte Mihai-Vodă, spunând, că astfel de vorbe, ce se împrăştie în Ţară asupra sa, sunt numai scornite de duşmanii săi, de cari mulţi are acì (în Ardeal), pentru a-l îndesà». Apoi ne împrospătează (Rabuss) vestea, că Ieremia Vodă se teme de năvala Domnului muntenesc. Şi în sfârşit ne spune, că, Mihai, cât şi Ardelenii fruntaşi, se îndoiesc foarte mult, că Maximalian va venì în Ardeal; din potrivă cred, că această Ţară are să fie cârmuită printr'un Guvernator, ca şi

[1]) *Docum.* XII, 338, nota, Principesa c. Mamă-sa, A. I. 29 Apr.: So ist kain recht Correspondentz zwischen den Comissarien!

[2]) *Docum.* XII, 347—48. A. Iulia, 3 Mai.

www.dacoromanica.ro

Ungaria de sus. De aceea Mihai-Vodă s'a şi învoit să deà Sultanului tributul: «căci stă între nădejde şi frică» [1]).

Nu e de crezut, că Hödl şi Curierul Domnului, ce venì cu el, vor fi spus mai mult în privinţa jurământului, ce vreà să facă Domnul şi Ţara lui înaintea unui Comisar, care ar venì la el, decât fusese împuterniciţi. Mai curând ar putea fi, că nu spuneau Comisarii, că acest jurământ Voievodul îl făceà atârnător de venirea lui Maximilian în Ardeal, după ce ei şi aşà zoriau să vină acesta, şi credeau că va veni în timpul cel mai scurt. Fapt e, că la 8 Mai, Mihai-Vodă, răspunzând prietinului său, Prim-judelui din Braşov Valentin Hirschel (citeşte: Hirşel) la ceea ce acesta i-a scris «asupra Comisarilor», zice: «*Nu e chip pentru mine să fac jurământul până atunci, până ce Maiestatea Sa Arhiducele Maximilian nu va sosì şi nu se va aşezà în Scaun, după cum am spus şi mai nainte.* Totuş şi până atunci mă ţin de credinţa, cu care sunt dator Creştinătăţii» [2]). Scrisoarea aceasta, scrisă numai pentru Judele (cum se vede si din ştirea ce se mai află în ea asupra unui inel de diamant şi a nasturilor ce «Sonkabonk» şi el, Hirschel «au voit să cumpere» pentru Domnul, pe cari acesta zice «să le deà Neamţului› napoi, că nu are bani), acesta o trimete, la 11 Mai, Comisarilor Szuhay şi Istvánffy, la Alba-Iulia, căci Pezzen plecase de acì, încă la 4 a lunei, la Praga [3]), rugându-i, să i-o trămeată şi lui. «Am

[1]) *Ibid.* p. 348. Rabuss c. Max. A. I. 3 Mai 1598.

[2]) *Tört. Tár* 1879, p. 42, «Tergovista», 8 Mai. Scrisoare ungurească, iscălită de: «amicus Michael vajvoda regni Transalpinensis» şi I. Rácz Secretarius. E aproape fără nici un rost publicarea titlului şi a salutării latineşti a acestei scrisori şi a notei nemţeşti de pe margine: «Ist allein, wegen des Juraments Laistung, wie im vorigen Schreiben, begriffen». (*Docum.* XII, 349, tot aşa şi cea dinaintea ei, tot acolo, în locul scrisorii lui Mihai către Pezzen pentru venirea lui Bernardfy şi G. Raţ în Moldova, asemenea şi alta din 16 Mai, p. 351). Dacă d-l Iorga nu ştià, că e publicată în Tört. Tár, trebuià să caute, să i se facă un regest, dacă nu-şi luà singur o copie. Am văzut, cum a făcut Hurmuzaki cu o scrisoare, ce a cunoscut-o de însemnată, cu toate că avea o traducere nemţească contemporană.

[3]) Aşa anunţà el singur în scr. cit. dela 3 Mai şi într'alta, de pe drum din Worallia din sus de Satmar. *Docum.* XII, 350. Plecarea lui era cunoscută Ambasadorului veneţ. din Praga la 18 Mai. *Doc.* III, 2, 283. Sosi acolo în prima săptămână din Iunie, *Ibid.* p. 284.

www.dacoromanica.ro

ţinut să vă fac pe scurt cunoscut Magnificenţelor Voastre», scrie Hirschel «că Mihai-Vodă Transalpinul, la cererea (ad requisitionem) Comisarilor Sf. Maiesteţi Ces. Rom. mi-a dat mie, nu Magnificului Domn Pezzen, acest răspuns prin scrisori»...[1]).

E lămurită ţinta ce urmărià Mihai cu scrisoarea sa. Erà, ca să deà un îndemn puternic Arhiducelui Maximilian: să vină odată. De o lună şi mai bine se aflau Comisarii în Ardeal, luaseră Ţara asta în stăpânire şi îl chemau necontenit, ca şi toţi prietenii, pentru a tăià pe dinainte la orice primejdie, ce simţiau că se va puteà ivì; şi el nici nu plecase încă din Praga [2]). Acum începuseră nu numai Magnaţii unguri din Ardeal, cari nu-l doriau, a crede, că nu va mai venì, ci şi Nobilimea micà. Şi credinţa aceasta aveà să treacă hotarul, după atâta trăgănare. Şi se vede, că Domnul se te mea de pe acum de întâmplarea, că nu va venì Arhiducele [3]), întâmplare, care erà în stare să zădărnicească iarăş toate planurile şi nădejdile lui. Căci atunci erà foarte de temut, că Guvernul împărătesc n'o să prindă rădăcini şi că, în curând, Ardealul aveà să intre în mâna celoralalţi Bathoreşti, a pribegilor din Polonia, ce râvniau după Domnie (dacă nu chiar în mâna vreunui Magnat ungur), de cari se ştià, că au să închine iarăş Turcilor Ţara. Intr'adevăr, chiar atunci se înoiau veştile: că Báthory Cardinalul se află în Moldova şi adună tot felul de derbedei fără căpătâi; că Zamoyski i-a dat 150 de cai şi 300 de pedestraşi într'ajutor[4]); că Polonii adună oameni de oaste pe la Zambor, aproape de Húszt, şi în alte părţi. Şi nu se ştià pentru ce: pentru a venì în Transilvania, sau pentru a se îndreptà spre Ţara-Românească, cum întreabă Principesa guvernantă pe Bistriţeni[5]). Incă la 7 Aprilie scrisese Thurzó lui Maximilian, că şpionii săi, trimişi în Polonia, i-au adus vestea, că Ungurul L. Békés a primit de acolo 10.000 florinţi, ca să strângă călăreţi şi

[1]) *Tört. Tár*, 1879, 42—3, (şi în *Doc.* XII, 350).

[2]) Joi, la 14 Mai a plecat de acolo. *Doc* III, 2, 284.

[3]) Am văzut, că Rabuss spuneà anume, că Mihai nu crede aceasta. Tot acolo, în scris. dela 3 Mai, se spune de «der gemeine Adel» că e necrezător.

[4]) *Docum.* XII, 350. Pezzen c. Max. Worallia (drei Meil Wegs oberhalb Sagmair), 9 Mai 1598. Cf. *ibid.* p. 352.

[5]) *Ibid.* p. 349. A. Iulia 9 Mai, Principesa şi Szuhay c. Bistriţeni.

www.dacoromanica.ro

pedestraşi în Ungaria pentru a-i trece în Polonia, dar se ziceà, că pentru a însoţì pe Regele în Svedia [1]). Ba Sennyei primià din Moldova ştiri şi mai ciudate: că Polonii stau gata pe ascuns cu oşti, în mai multe locuri, — acum, dacă nu va venì Ducele (?) Sigismund [2]); că lui Ieremia-Vodă îi pare rău de plecarea Principelui ardelean; că de rândul ăsta rău au lucrat Nemţii, «doar va rândui Dumnezeu lucrurile altfel», adaoge vestitorul lui. [3])

Intr'adevăr, Cardinalul Báthory plecase de timpuriu la Ieremia-Vodă în Moldova—nu ştim dacă a şi ajuns—, a trecut pe la Regele, şi aveà să treacă şi pe la Cancelarul. Aceasta ne-o spune Nunţiul din Polonia, San-Severo, care, plecând şi el la Viena, l'a întâlnit împreună cu Abatele Comuleo în cale. Nunţiul a încercat să-l abată dela gândul său, dar de geaba: Cardinalul îi spuneà, că a fost chemat de Paşa de Buda, de cel de Timişoara, de Secui, — cari erau nemulţumiţi cu Sigismund, că nu şi-a ţinut făgăduinţa, ce le-a făcut lângă Braşov, când au plecat împotriva lui Sinan, la 1595, şi nu le-a dat libertăţile lor vechi, — de partea mare a Nobilimei şi de miliţia Transilvaniei, şi-i arătà şi felurite scrisori în această privinţă [4]).

Mihai-Vodă, care, am văzut că ştia multe de mişcările Bathoreştilor, nu se poate să nu fi auzit nimica şi de legăturile lor cu Nobilimea din Ardeal şi cu Secuii.

Dacă Mihai voià să grăbiască şi venirea Comisarilor prin mărturisirea sa, că nu face jurământul nainte de venirea lui Maximilian, n'am putea-o spune hotărât, de şi suntem aplecaţi a crede. De o parte aceasta erà de trebuinţă, până ce Boerimea nu s'ar fi răcit, poate, pentru legătura cu Ardealul, văzând că noul Stăpân nu mai vine. Şi erà de lipsă şi pentru a se arătà mai tare înaintea duşmanilor, de cari vorbirăm.

---

[1]) Szádeczky, *Mihály vajda*, 281—2.

[2]) Nu putem şti, de cine e vorba.

[3]) *Tört. Tár.*, 1879, p. 45. «K. N.» c. Căpitanul de Wárhegy (= Sennyei P.) In extras, după traducerea nemţească, în *Docum.* XII, 354.

[4]) San-Severo c. Impăratul. Vienna», 19 Mai. *A. C. Hung.* conv. Apr. Mai 159[illegible]. In extras şi în *Docum.* XII, 352 (De ce «Varşovia, probabil», în loc de Viena?); cf. *ibid.* p. 337, Carlo Magno c. Consiliul secret, 10 Martie s l. (document din Insbruck).

www.dacoromanica.ro

De altă parte erà cu primejdia faţă de Turci, pe cari trebuià să-i întărâte vestea.

Intr'aceea Comisarii îi scrisese luì Mihai-Vodă în privinţa «ajutorului de bani», care încă nu sosise. Domnul le răspundeà, la 16 Mai, zicându-le: «Măriile Lor să caute şi aşà să deà ştire Maiestăţii Sale, că gloatele slujitoare [adică: oastea năimită] nu le mai pot ţine cu vorba; atât călăreţii cât şi pedestraşii au împlinit trei-patru luni, strigă pre mine, n'am cu ce să le plătesc; iar dacă se împrăştie, poate vedeà Maiestatea Sa, dacă va fi spre binele sau spre răul atât al acestei Ţări, cât şi al aceleia». Ei pot vedeà toate şi din scrisoarea ce a scris Maiestăţii Sale asupra lucrului [1]).

In aceeaşi zi sosiau la Gherghiţa [2]) Delegaţii, ce fuseseră la Tătari. La 19, cum am văzut, Mihai trimetea ştirea Principesei şi Comisarilor. Omul lui, care ducea scrisorile, aveà multe de spus cu graiul, şi Domnul se rugà, să i se deà repede răspuns despre toate. Din ceeace scrie Comisarul Szuhay Impăratului, la 26 Mai, înţelegem, de ce erà vorba. Mihai arătà Comisarilor trebuinţa cuprinderii Moldovei acum (nu ştim, dacă a împuternicit şi pe Marini, să facă aceasta faţă de ei). El se vedeà poate îndemnat la faptă nu numai prin trebuinţa de a dà de lucru ostaşilor, ci şi prin ceeace i va fi spus Gheorghe Raţ, care trebue că venì numai decât la Târgovişte, de lipsa de pregătire a lui Ieremia-Vodă, de frica ce va fi băgat de seamă la el [3]), de nemulţumirea Moldovenilor. Polonii cercetează pe Turci cu o Ambasadă sărbătorească— erà misiunea tânărului Herburth [4]),—cu gânduri duşmăneşti pentru Impăratul căruia îi iau Ţări, ce i s'a închinat, pentru a le dà lor, Pă-

---

[1]) *Tört. Tár.* 1879, p. 43. Mihai c «Zuhay» şi Istvánffy (Dominis amicis observandis). Tergovista, 16 Mai. Insemnarea nemţească a cuprinsului de pe marginea documentului şi în *Docum.* XII, 351.

[2]) «Iaca e o săptămână de când aştept aici în Gherghiţa» scrià Bernárdfy la 23 Mai. *Tört. Tár.* 1878, 573.

[3]) Oamenii ce trimesese Sennyei în Moldova cu scrisori dela Impăratul şi Comisari, au fost primiţi cu foarte puţină voie bună: «au băgat ei cevà de seamă». V. scris. din nota urm.

[4]) V. pentru asta şi scris. lui Sennyei, din 1 Iunie. *Tört. Tár* 1879, p. 46. şi cu puţine schimbări (referat nemţesc asupra ei) în *Docum.* XII, 357.

www.dacoromanica.ro

gânilor, a zis Mihai-Vodă. [1]) El e gata a se răzbună pre ei: Vreà să scoată pe Ieremia-Vodă, care a fost băgat în Moldova cu sila de Poloni, şi «şi să pună în capu-i pe altul, pe cine va porunci Maiestatea Sa». [2]) Are putere pentru aceasta şi se va împreunà şi cu Ducele Ostroviei, Constantin Vasilie, şi cu mulţime de Cazaci. Trebuie luat acest duşman din spate, pentru a puteà trece Dunărea. Se 'nţelege, Comisarii nu-i puteau dà în această privinţă nici un răspuns, căci n'aveau instrucţii. «Ne vom silì totuş», scriau ei Impăratului, «de a ţineà atât pe acesta în bună vecinătate [adecă pe Ieremia], [3]) cât şi pe Mihai, prefectul celor două Valachii [adecă al Valahii mari şi mici] în slujbă şi supunere, până ce vom primì altă hotărîre (resolutionem) mai sigură şi mai uşoară de împlinit dela Maiestatea Voastră». Asta, ei se roagă, să li se trămeată cât se poate de repede (quam citissime). Altfel amânarea le va aduce primejdie sigură, după cum toţi spun împreună cu Mihai-Vodă [4]). Mai mult nu puteau îndrăznì Comisarii faţă de Ieremia Vodă. Doar îi trimiseseră, la 10 Aprilie (când Hödl plecă în Ţara-Românească), prin Pangratie Sennyei scrisoarea Impăratului dela 21 Ianuarie, care aproape nu erà mai mult decât o înştiinţare despre numirea Comisarilor pentru Ardeal, cu cari, i se cereà, să se înţeleagă asupra dorinţelor sale, şi căreia Comisarii îi adăogau numai dorinţa, de a ţine bună vecinătate [5]).

Un răspuns hotărât şi cevà îndestulitor aveau totuşi să deà Comisarii îndată lui Mihai-Vodă. Acesta, la scrisoarea lui din 16 Mai. «Vom fi siliţi, cu toate acestea», scriu ei tot

---

[1]) Aceasta rezultă din cele ce urmează, de şi numele lui Mihai nu e pomenit. Partea aceasta a documentului e stricată de apă, cât cu greu se poate scoate un înţeles. Totuşi ce am spus nu e de loc o interpretare siluită.

[2]) Aci e însemnat pe margine: Michaël Transalpinus (nu mai jos, cum înseamnă d-l Iorga).

[3]) Mai sus citim: Qui tamen licet per nos solummodo ad colenda bonae vicinitatis studia sit monitus... (Aci d-l Iorga face nota: «Zamoyski?» Răspundem: Nu, ci Ieremia. Pe el îl rugaseră la 10 Apr. pentru bună vecinătate. *Docum.* Supl. II. 1, 448.

[4]) «ita omnibus *et* [nu «de,» cum e în tiparul d-lui Iorga, ceea ce schimbă înţelesul] ipso quoque Michaële Vaivoda asseverantibus».

[5]) *Docum.* Supl. II. 1, 443—4 şi 448.

www.dacoromanica.ro

acolo Impăratului, să numărăm lui Mihai-Vodă zece mii de taleri, cum au fost făgăduiţi [1]), ca să nu-şi peardă inima, luându-i cu băgare de seamă copilul de chizaş, cu partea lui din Vistierie» [2]).

Acestea aveau Comisarii să le săvârşească în persoană, cum bine se 'nţelege. Mergerea unuia din ei în Ţară erà hotărîtă, precum ştim, încă la începutul lunei. Scrisorile Voivodului de atunci încoace, această din urmă mai ales, şi cea cu arătarea, că nu va face jurământul, înainte de venirea lui Maximilian, îi siliră în sfârşit, să se hotărască să plece. Chiar în acest raport, Szuhay, ne mai ştiind cum să înduplece pe Arhiducele ca să vie, îi spune Impăratului, că nici o primejdie nu-l ameninţă în Ardeal; chiar ei ar puteà cărmui, numai să aibe bani şi cevà gătitură de războiu, mai ales un Comandant bun şi Căpitani de încredere; curajul Ardelenilor e ca al iepurelui. Fiinţa de faţă a lui Maximilian, având toate cele de trebuinţă, şi numele Casei Austriei îi va ţine pe toţi în ascultare. «De aceea e de lipsă ca ziua, noaptea să alerge [Arhiducele Maximilian], să urmeze unde-l trage soartea» [3]).

O zi după această scrisoare ajunse raportul din 21 Mai al lui Bernárdffy şi George Raţ [4]). Trebuinţa de a se tocmì cu Delegaţii Tătarilor i-a silit în sfârşit pe Comisari, să-şi schimbe planul, şi să meargă *amândoi* în Ţară. Cel puţin aşà scriu ei lui Maximilian, la 28 Mai. «Ni s'a părut mai potrivit să ne ducem acolo amândoi», zic ei, «de oarece socotirăm, că e greu şi cu primejdie, ca numai unul din noi să ia asupra sa tocmeala unui lucru atât de mare şi de greu» [5]).

Nainte de a plecà, chiar îndată ce luară această hotărîre,

---

[1]) «uti praemisimus» e în tiparul citat, «uti promisi sunt» am eu în copia mea: nu ştiu care avem dreptate.

[2]) «recepto in obsidem caute filio et thesauri eius parte.» (caute» lipseşte în fragmentul tipărit). *Docum.* XII, 354—5. resp. *Arh. C. Hung.* conv. Mai—Iunie 1598.

[3]) Raportul citat, începutul. *Arh. C. Hung.*

[4]) Aşà scriu Comisarii, după cum şi erà făcut în numele amândurora, dar, cum am văzut, raportul erà iscălit numai de Bernárdffy. O probă şi aceasta, că Raţ erà dus la Voivodul, la Târgovişte.

[5]) *Docum.* XII, 355 (Innsbruck).

www.dacoromanica.ro

la 27 Mai, Comisarul Szuhay împărtăşì planul şi Sfetnicilor Tronului ardelean, spunându-le că se duc «să trateze cu Voivodul precum şi cu Tătarii», şi că vor luà cu sine pe Gaşpar Kornis («unul din cei 12 senatori»), [1]) şi pe P. Sennyei.

Numai decât încercară atunci Sfetnicii să-i abată dela acest gând. Nu e bine, ziceau ei, ca amândoi Comisarii să părăsească reşedinţa şi să lase pe Principesa singură.

In faptă nu asta-i dureà pe ei, ci întrarea oamenilor Impăratului în legătură nemijlocită cu Mihai-Vodă: aceea ce i-a durut totdeauna. Numai că, altă dată, la 1594, trebuià să scoatem fapta lor, a Ungurilor, din mersul întâmplărilor, şi din spusele mai pe ocol, ale altora. In anul următor, 1595, ea eşià mai limpede la iveală din chiar scrisorile Principelui. Iar acum avem mărturia goală golişoară, asupra celor ce s'a petrecut în Sfat. «Pe lângă aceea» (adică pe lângă mila lor de Principesă), zice martorul, căruia îi spusese Szuhay, sau fu el singur de faţă, «faima (Reputation) Maiestăţii Sale s'ar micşorà foarte, când doi Comisari împărăteşti atât de măriţi, s'ar duce la un supus (Underthan), unde fostul lor Principe trimeteà totdeauna numai un om de rând (ein schlechter Mensch), câte odată unul tânăr; apoi, că li s'ar puteà întâmplà domnilor Comisari tot felul de primejdii în această călătorie: în Românì nu e de încrezut, în Moldoveni mai puţin, Polonia e primejdioasă, şi Oradea e răsculată pe faţă». In sfârşit «Tătarii, nici ei nu ar fi Apostoli».—Ce puteà să le răspundă Szuhay la acestea, decât că lucrul e hotărât, au scris şi Maiestăţii Sale, că se vor duce?—Atâta le-a trebuit Ungurilor, ca să-şi arăte toată firea lor. Mai repetară odată, «că asta nu trebuie să facă, e şi cu primejdie să ducă cu sine domni mari, căci în Ţară nu sunt siguri de oameni răi; iar pentrucă întâi scrie Impăratului, şi se hotărăşte singur, apoi întreabă Sfatul (Senatul), pentru asta mulţumesc, şi aşà nici nu au să sfătuească mai departe» [2]). Intărâtarea lor nu rămase ascunsă nici Principesei. Ea scrià la 1 Iunie Mamei Sale:

---

[1]) Szamosközy, II, 74.

[2]) Hans-Adam Herr vom Hoffberg către Maximilian, A. Iulia, 29 Mai. *Docum.* XII, 356. E acesta poate cel mai însemnat dintre documentele copiate de d-l Iorga din Innsbruck.

www.dacoromanica.ro

«Alteţa Voastră n'aţi puteà crede, cât le sunt de duşmani patrioţii pământeni» Comisarilor. Şi ea li-a ajutat cât a putut. [1]).

*

In sfârşit, Vineri la 29 Mai, supt sară, se porniră Comisarii la drum cătră Ţara-românească. Pe cale până la Braşov primiră o grămadă de scrisori. Intâi, una în Făgăraş dela Impăratul, în care li se spuneà de cele ce s'a făcut pentru împedecarea duşmăniilor din partea Ţărilor vecine, şi anume de «întărirea» tratatului de Bendzin prin Arhiducele Maximilian, [2]) cuvântul de pricină al Polonilor. Altă scrisoare erà dela Judele braşovean, trimisă din «Vizakna» (Ocna Sibiului), cu veşti de plecarea Tătarilor (neadevărate); de Voivodul Moldovei, că-şi adună toată Ţara la oaste şi ş'a pus tabăra la Tuţora; de plecarea Regelui polon în Suedia, de garnisoanele lor tari la Sniatin, Kameniţa şi Sambor; şi în urmă de Turci, că se adună în mare număr la Nicopole, cum spun negustori greci veniţi de acolo, şi scot corăbiile necate, pregătinduse să facă pod, pentru a venì asupra Ardealului. [3])

Apoi primiră respunsul lui Ieremia-Vodă la scrisoarea lor şi a Impăratului, dela 21 Ianuarie şi 10 Aprilie, pe cari Sennyei le espedase abia la 25 Aprilie. [4]) Ieremia încredinţează şi dânsul de a sa «bună voinţă», cum s'a purtat şi până acuma cătră Impăratul şi Creştinătate. Ele sunt trimese tot prin mijlocirea lui Sennyei, prin care a primit şi el dela ei. [5]) Acesta le alătură scrisoarea ce i s'a trimes lui şi încă una din partea sa, spunând, că nu crede, că acest răspuns s'a dat fără şti-

---

[1]) *Ibid.* p. 338 nota.

[2]) Mon. com. Tr. IV, 177—8, Comisarii c. Impăratul, Braşov 3 Iunie. Maximilian îşi anunţă încă la 26 Febr. Impăratului supunerea sa voinţei lui, lăpădându-se de titlul de Rege polon, pentru a nu purtà vina, dacă nu s'ar isprăvì bine chestiunea cu Ardealul. *A. C. Hung.* Nachtrag 1598.

[3]) *Docum.* III. 1, 286.

[4]) Scrisoarea însoţitoare a acestuia din 25, fără loc, e mai cuprinzătoare: I anunţă plecarea lui Sigismund şi venirea apropiată a Arhiducelui Max, cu oaste şi bani în belşug. Dar să nu se teamă, «că e Domn creştin, care nu voieşte nici un rău Creştinilor; relaţiunile noastre în viitor vor fi mai bune»... *Docum.* Supl. II. 1, 452—3.

[5]) *Docum.* III. 1, 285—6. Suceava, 23 Mai 1598.

www.dacoromanica.ro

rea Cancelarului polon: «din Moldova n'ar fi eşit aşa cevà».[1]) Şi aveà de bună seamă dreptate. Căci Ieremia i trimisese copii numai decât lui Zamoyski. [2]) Sennyei mai spune, pe lângă cele ce am pomenit într'alt loc, că oamenii săi, cari au adus scrisorile, i-au adus şi vestea de mare adunare de Cazaci la graniţele moldovene, fără să se ştie pentru ce, şi «de frica» ce au băgat de seamă la Moldoveni şi la Domnul lor: crede, că «au înţeles ţinta lui Mihai-Vodă»; apoi de nemulţumirea Polonilor cu venirea lui Maximilian în vecinătatea lor. [3]) Tot atunci, adică pe cale, poate la Braşov, primesc Comisarii scrisoarea cunoscută a lui Bernárdfy, din 1 Iunie, şi alte două din aceeaş zi dela Mihai-Vodă.

A primit scrisoarea lor trămeasă de Judele braşovean, spune Voivodul, unde-i dau veste, că vreau să plece în Ţară, Vineri la 29 Mai. Fiindcă-i scriu să vină la Târgovişte, că Gherghiţa e loc prea sus, a venit, împlinindu-le dorinţa, după cum le-a scris şi Secretarul său. I aşteaptă «vesel şi cu mare iubire»... «Fiindcă însă avem înaintea noastră», zice el mai departe, «anumite şi mari lucruri, preste cari trebuie să hotărîm, iar ele cer vreme foarte scurtă, Vă rugăm pe Măriile Voastre, fără nici o zăbavă, să grăbiţi cât puteţi (jötten jöjjen) încoace la Târgovişte». Scrisoarea fu trămeasă printr'un om de însemnătatea lui Petru Armeanul, pe care-l vom întâlni adese ori în urmă; ceealaltă, din aceeaşi zi, e puţin mai mult decât un credenţional pentru acesta. Repetă totuşi rugarea venirei de grabă, căci nu mai poate ţine pre omul Chanului tătăresc. Şi să-i creadă tot ce va spune în numele său. Insemnătatea omului şi ameninţarea cu Tătarul, că nu mai vreà să aştepte, ne face totuş să ne gândim, că Mihai se temeà şi în ultimul moment, că Ungurii, pe cari el trebuià să-i cunoască foarte bine, tot ar mai puteà să opriască venirea cu drag aşteptată a Comisarilor. [4])

[1]) Scrisoarea lui din Várhegy, 1 Iunie, în *Tört. Tár.* 1879, 46:... «Moldvából ki nem tölt volna», adică în Moldova n'ar fi fost nimeni în stare să scrie un astfel de răspuns.

[2]) *Docum.* Supl. II. 1, 454–5. Suceava 2 Mai.

[3]) Scrisoarea cit. a lui Sennyei.

[4]) Amândouă scrisorile ungureşte, iscălite de Vodă şi Secretarul său Ioan Raţ. *Tört. Tár.* 1879, 47—8.

www.dacoromanica.ro

Aceştia alătureză la raportul lor către Impăratul, Braşov 3 Iunie, toate astea arătate şi alte câtevà scrisori necunoscute, în cari «încep a se desvelì cugetele din inimile oamenilor». Ei se roagă iarăşi, Archiducele Max să vie foarte repede. «Căci, de oare-ce se trăgănează atâta venirea Serenităţii Sale, mulţi zic, şi încă partea mare, ca şi Ţările vecine, că trebuie crezute scrisele lui Josika, şi socotesc, că Serenisimul Maximilian s'a spăriat, şi ţin, că nu va venì nici odată›. Se jeluesc de lipsă de bani; nu pot ţineà şi plătì nici oastea regulată (miles ordinarius), dar încă să mai adune şi alta nouă. Poliţele (cambiile) de atâtea ori făgăduite prin colegul lor Pezzen, nu le-au mai primit. Tătarii, de nu vor fi domoliţi acum cu bani, vor fi duşmani. Mihai-Vodă, văzându-se părăsit, va desnădăjduì şi el şi se va împreunà cu Turcii, ori va fugì cu ruşine şi-şi va lăsà lor (Turcilor) Ţara. Cu privire la «Moldovean, care se teme foarte» şi a cărui scrisori le ţin şi ei de «molfăite întâi de Cancelarul polon», ziceau, că îşi vor da toată truda, «ca nu cumvà Românul să încerce cevà împotriva lui, fără voinţa hotărîtă (expressa) a Prea Sfintei Maiestăţii Voastre». Se roagă apoi să se hotărască limpede şi cât de repede cu privire la Tătari. [1])

Isprăvind cu raportul, în sfârşit Comisarii nu mai zăboviră de loc, ci se porniră către Ţara Românească, luând drumul preste Răşnov, în susul Bârsei, la Piatra-Craiului.

Acì, într'o înălţime de 2241 de metri (deasupra mării), în aerul curat şi subţire, ce desmiardă pe feciorul de Crai din poveste, încremenit pe vecie, la mirosul sănătos ce poate să înalţă până la ei dela stâna păcurarilor români — Crai şi ei pe coastele muntelui şi ale întregilor Carpaţi —, la mărturia clenţelor sure alburii, ce sfâşie norii pâcloşi — căci nu iubesc decât lumina..., acì, în faţa soarelui blând, aveau să se dea de gol vorbele rele ale Senatorilor unguri din Alba-Iulia. In locul hoţilor şi tâlharilor ce primejduesc viaţa pe pământul românesc, cum li se spusese Comisarilor, îi aşteptà, chiar la graniţă, floarea boierimei Ţării Româneşti..., acì, în depărtare de o zi şi jumătate dela Târgovişte. De dovezi ca aceştia se temeau Ungurii, când stăruiau atât de mult, nici un Trimis

[1]) *Mon com. Tr.* IV, 177—9. Un extras şi în *Docum.* XII, 358.

www.dacoromanica.ro

împărătesc să nu treacă hotarul!... In căruţe trase pe piedici de lemn coborâră muntele, înaintând spre Capitala de odată prin valea râului ce udă Capitala de astăzi. In depărtare de jumătate de mil dela Târgovişte, în ziua de 5 Iunie (26 Mai st. v.), întâlniau pe tânărul fiu — în curând de 14 ani — al Voevodului, pe Coconul domnesc Pătraşcu, cu o însoţire strălucită de altă lume aleasă, în trăsuri împodobite, unde aveau să fie luaţi şi oaspeţii străini, şi cu vre-o 3000 mii de călăreţi şi pedeştri. Nici pe un Rege nu-l puteau primì altfel. Atâta dor stà înecat în peptul Domnului român şi al credincioşilor lui supuşi după oamenii, ce veniau—în chipul Impăratului. Atâta bucurie, atâta fericire simţià el şi ai săi, că odată totuşi au ajuns se lege pe pământul lor legătura Ţării cu Impărăţia creştină. «Toate acestea s'au făcut pentru mărirea şi vaza Prea Sfinţitei Voastre Maiestăţi», înseamnă chiar Comisarii.

Intâi au vorbit cu toţii dimpreună de toate cele ce s'au mai scris înainte: de Tătari, de Moldovean, de Constantin Vasilie (prietenul din Polonia), de Cazaci, de veştile dela Turci. «După prânz» s'au dus «singuri într'un loc [mai] ascuns în grădină» — înţelegem Comisarii, cari raportează acestea, şi Voevodul —, numai cu «Secretarul tâlmaci român» al acestuia, cu Ioan Raţ («cum se vede Sârb»), «cunoscători prea iscusit al limbei ungureşti, ştiutor şi de lătinească». Şi au desbătut multe ceasuri, până seara, asupra legământului de încheiat cu Delegaţiunea tătară.

Apoi Duminecă, în 7 Iunie, s'au dus la biserica metropolitană, cu hramul Inălţării lui Christos, supt cuvânt că se duc la slujba dumnezeească. Acì a fost chemat de Voevodul şi primul Delegat al Chanului Tătar şi ascultat în fundul grădinei. El a îmbiat cu jurământ «prietenia şi legătura Chanului cu toată Creştinătatea şi a făgăduit, că Principele său va păstrà foarte tare ori-ce se va hotărì în această confederaţie prin Mihai-Vodă între Maiestatea Voastră Prea Sfinţită şi între Principele tătar în treaba încheierei legământului de uric (ratione perpetuae coniunctionis ineundae»). [1])

[1]) Poate şi mai lămurit în raportul lui Istvánffy către Pezzen: «Breviter respondit, se ita a suo Hano instructum, ut quicquid cum Michaele

www.dacoromanica.ro

La Silistra va aşteptà Chanul răspunsul dorit şi o sumă oarecare de bani, şi de va fi mulţumit se va întoarce acasă, fie că Sultanul îi va da sau nu pe frate-său. Mai mult încă: şi el îndeamnă pe Impăratul, să nu se lase la Turc nici decum, că-i călcător de legăminte şi necredincios, care şi pe dânsul l-a răsplătit numai cu rău pentru serviciile sale. Potrivit cu spusele acestuia, zic Comisarii, sunt şi scrisorile ce-a trimes Chanul, rugându-se de Bernárdffy şi George Raţ, nici decum să nu le arate cuivà afară de Mihai-Vodă şi Sigismund. [1])

Intr'adevăr, scrisoarea Chanului pentru Mihai nu se deosibeşte în cuprins, deşì nu cuprinde tot. «Primesc şi îmbrăţişez de astăzi prietenia ta», zice el. «Tot ce ai cerut dela mine, cu voia lui Dumnezeu, vei aveà». Apoi spune, că i-a răspuns prin omul lui fruntaş (prin Raţ), şi că trimite omul său «de frunte şi vrednic de credinţă Hazan-Aga, ca să se vorbiască şi să facă legătura cu tine (ut tecum loquatur et concludat)». E interesant chipul învăluit cum îi cere bani. «Am un frate mai mic la Poartă», zice el, «pe care l-am cerut de două ori, ca să mi se deà înapoi. Dar mi se cere mare sumă de bani pentru el. Şi asta nu sunt în stare s'o împlinesc». Deci să-l «ajute» cu bani. Dacă îşi va scoate fratele, totul va fi pe voia Creştinătăţii. Când va auzì Mihai-Vodă că a ajuns la Dârstor, să-şi trimeată pe acest om fruntaş (adică pe Raţ). [2])

«După aceea», poate tot în această zi, Comisarii şi Sfetnicii aduşi cu ei, Korniş şi Sennyei, împreună cu Mihai-Vodă se învoiră, să trimeată Chanului 10 mii de galbeni, «în numele Maiestăţii Sale împărăteşti» prin acest Hazan-Aga, cu care să meargă cineva şi din partea lor (de oarece Bernárdffy nu puteà). Şi fiindca banii nu-i aveau, Voivodul Mihai s'a

---

Vaivoda transegerimus, id ille quoque ratum sit habiturus. *Tört. Tár.* 1879, 54 şi *Docum.* III. 1, 289. Asupra călătoriei peste Braşov-Rucăr, şi asupra primirei afară de Târgovişte v. şi Isthvánffy, *Historia*, p. 466.

[1]) Raportul Comisarilor c. Impărat, Târgovişte 11 Iunie. *Docum.* XII,360.

[2]) *Arch. C. Hung.* Nachtrag 1598. Translatio literarum Hani Tart. ad Michaelem V. Transalp. Aceasta e scrisoarea de a cărei pereche pentru Principele (pe care n'o cunoaştem, dacă peste tot a existat, ceea ce e de crezut) se vorbeşte în raportul dela 1 Iunie al lui Bernardfy, v. m. sus.

www.dacoromanica.ro

îmbiat a-i câştigà singur dela Braşov, şi a trimis îndată după ei [1]).

Până ce să vină banii, când erau să se facă şi hârtiile pentru Tătar, după ce omul luĭ va fi primit cu graiul făgăduinţa celor hotărâte, se puteà şi trebuià să se treacă acum la lucrul cel şi mai mare: la încheierea legământului cu Ţara-Românească. Se vede, Mihai şi Boierii săi făcuseră această încheiere atârnatoare de ajungerea la înţelegere cu Tătarii întâi, care erà pentru Ţara lor de cea mai mare însemnatate,— numai atunci putând să se lege ticnit şi fără mare primejdie de Impărăţie.

La 9 Iunie stil nou (30 Mai) se iscălià contractul. Totuş lucrul n'a fost aşà uşor, cum s'ar părea, după scurţimea timpului.

Schimbul de vederi se începuse încă la întâia întâlnire cu Boierii, pe Piatra Craĭului, căci Istvánffy scrie lui Pezzen, că «aproape şapte zile» au tinut «vorbele, tocmelile şi desbaterile». Şi nu credem că spune aşà, numai ca să se laude, ori numai să se desvinovăţească, fiindcă« nu s'au putut face sau ajunge altfel», de cum s'au ajuns.

Cuvântul din urmă ne dă a înţelege, că lupte grele au trebuit să poarte Românii în aceste tocmeli, ca să nu mai ajungă la un contract ruşinos, ca cel cu Sigismund Báthory şi Ungurii lui, la 1595, şi ca să-şi poată păstrà firea întreagă a Ţării lor. Mai ales, dacă ne gândim, că tocmitorii erau şi acum Unguri, căci pe Pezzen nu-l putură dobândì, cu toate rogotele lor, deşì cei de căpetenie, cari singuri aveau după dreptate cuvântul, Unguri slujitori împărăteşti, din Ungaria regală. Şi lupta o purtară cu biruinţă. Păţeniile şi mai ales starea bună, în care se aflau cu Turcii, dar şi nevoia Impăratului, de a-i aveà pe partea sa, îi puteau face tari de târg. Comisarii se văzură siliţi «a ţine seamă de întâmplări şi de vremuri: totdeodată şi de persoane» [2]).

[1]) Istvánffy c. Pezzen. Târgovişte, 10 Iunie. *Tört. Tár.* 1879, 54 şi *Docum.* III. 1, 289—90. Cf. raportul citat dela 11 a lunei.

[2]) Scrisoarea citată c. Pezzen. *Tört. Tár* 1879, 55 şi *Docum.* III. 1, 290: «Aliter post septem fere dierum colloquia tractatus et disputationes fieri aut transigi non potuit. Et maxime rerum ac temporum fuit habendus respectus: simul et personarum».

www.dacoromanica.ro

Dar să vedem contractul. Ni s'a păstrat în amândouă formele: atât în cea dată de Comisari lui Mihai-Vodă şi Boerilor săi, cât şi în cea dată de aceştia Comisarilor. Ele nu se deosebesc într'alta — afară de singuratice cuvinte fără însemnătate — decât prin schimbarea persoanelor, cari vorbesc şi către cari se vorbeşte [1]).

Aşadară, de-o parte Ştefan Zuhay, Episcop de Vaţ, Prefectul Camerei ungare şi Nicolae Isthvánffy, Propalatinul Ţării ungureşti şi Căpitanul cetăţii Şopron, «Sfetnicii Maiestăţii Sale şi Comisari, delegaţi cu plină putere în Transilvania şi Ţara Românească (Valachia)», iar de cealaltă parte (exemplarul dat de Români) «Michail, Voivodul părţilor Tran-

[1]) D-l Iorga, care se apucă în nota sa din *Docum.* XII, 359, să arate deosebirile dintre documentul din Hurmuzaki III, 1, 288 (resp. Pray. Dissertationes) şi «copia ce se află în Archivele de stat din Viena», nu bagă de seamă, că acestea sunt două exemplare din 2 părţi, aşà că iese o adevărată încurcală din arătările sale. Bună-oară: «III[1], p. 288, r. 5 de sus: ...diuturnae eiusdem servitutis în loc de ultimele două cuvinte numai», zice d-sa. Cele 2 cuvinte ar fi «servitutis pertaesi»,—înlocuindu-le, am perde verbul (participiul), şi ne-am alege cu nimic. In faptă deosebirea e, că la Hurmuzaki, unde avem exemplarul din partea lui Mihai şi a Boerilor, citim: «nos eiusmodi servitutis pertaesi», iar în exemplarul din Arhiva Curţii, care e conceptul celui dat de Comisari, avem: Michael.... «diuturnae eiusmodi servitutis pertaesus». Mai departe la Iorga: «r. 13: ante aliquot annos înainte de: ipsum et provinciam suam». Pe când de geaba ne vom zdrobì să căutăm în rândul 13 la Hurmuzaki acel «ipsum et provinciam suam», ca să punem înaintea lui «ante aliquot annos». Acolo găsim numai «nos ac provinciam nostram». Cuvintele, ce le căutăm în zadar, erau luate din acelaş exemplar al Comisarilor. Apoi, Iorga: «la punctul 2»: «quam maximo, în loc de quo maiore poterimus». Pe când în faptă Hurmuzaki nici nu mai are punctul 2, ci ne trimete la Pray, Dissertationes, unde e întreg (cu care şi d. Iorga îşi va asemănà *de aci în jos* deosebirile). Mă opresc aci cu observarea, că totuş deosebirile mai de seamă n'au fost luate în socoată. Una mai însemn. La sfârşitul acestei note d. Iorga ne trimete «Pentru forma originală a privilegiului solemn» la ale sale «*Studii şi doc.* V. p. 2, no. II». Căutând, am găsit la acel loc o pagină albă! Am trecut atunci la vol. IV, p. 2, no. II, şi am găsit aci iscălitura lui Mihai faximilată şi însemnarea, că «Actul e publicat după o copie contemporană, în Hurmuzaki», că e scris de Istvánffy pe 4 foi cusute cu şnur roş-negru-galben-alb. «Pecetea... e ca şi cea dela no. precedent. In colţ jos: Ioannes Racz, secretar». Atâta lucru se puteà tipărì şi aci, cum s'au tipărit de 2 ori alte docum., fără nevoe.

www.dacoromanica.ro

salpine ale Ţării ungureşti şi Sfetnicul Sfintei Maiestăţii Sale împărăteşti şi regeşti, Ieftimia Archiepiscopul Târgovişţei, Dimitrie Vornicul, Banul Mihalcea, Radul Clucerul, Teodosie Logofătul, Andronic Visterul şi Postelnicul (cubicularius), Negre Spătarul, Mirislău Logofătul, Banul Calota, [1]) sfetnicii şi slujbaşii» săi, «representând toată Ţara muntenească», fac cunoscut cele ce urmează:

De mai mult de o sută de ani Ţara transalpină a fost supusă la greaua robie turcească. In anii trecuţi «Domnul Mihai, Voivodul acelei provincii, îngreţoşat de această lungă robie (în exemplarul rom. se zice noi îngreţoşaţi etc.), şi împins şi de evlavie şi dragoste către Creştinătate, a hotărât, să-şi aducă Ţara în vechea stare şi ascultare, şi de nou să şi-o unească coroanei Ţării ungureşti, să recunoască pe Sfântă Maiestatea Sa imp. şi reg.»... «de Domnul şi Regele său legiuit şi natural», ca în timpul Regilor ungureşti de odată, şi să se pună pe sine şi Ţara supt ocrotirea de uric a Maiestăţii Sale şi să-i ceară ajutorul. Maiestatea Sa a binevoit, «înainte de câţiva ani», a-l primì pe el şi Ţara lui în ocrotirea şi ascultarea sa (in clientelam ac feudum) şi au avut plăcerea de a-l ajutà. Iar acum, când i-a delegat pe ei, pe Comisari, să primiască şi să ocupe Transilvania, le-a dat poruncă, «să se întâlnească cu zisul Domn Mihai-Vodă», de vor puteà, şi «să se tocmească şi să se ajungă cu el asupra chipului şi a rânduelii, în care trebue să se predeà ocrotirii şi scutului Maiestăţii Sale împărăteşti. Deci, sfârşind cu trebile din Transilvania, [2]) pe cât s'au putut, au venit» la Mihai-Vodă, şi s'au învoit şi au încheiat cu el şi cu Boerii lui de frunte, şi cu Sfetnicii lui şi cu slujbaşii lui, închipuind Ţara întreagă» (totam provinciam representantibus) legătura ce ur-

[1]) E firesc, că aceşti din urmă doi erau foşti slujbaşi, lipsind din hrisoavele cit. mai sus (v. şi cele din 24 Apr. şi 7 Mai la *Acad. rom.*, doc. 82/XL şi 217/XXXIII). Pe cel dintâi îl vom întâlnì, sub numele de Miroslav, ca Mare Logofăt aievea, într'un însemnat hrisov dela Nicula Vodă, feciorul lui Mihai Vodă, «Craiul întregului Ardeal» (сн҃ѣ великаго..... Михаи҃ воєводѣ великом краи҃ вѣсон ардѣлиской). *Arh. Stat.* Mitrop. Bucureşti, pach. 116, doc. 1, 26 Ian. 1600. Impărtăşire binevoitoare a d-lui Tuducescu.

[2]) «eaque occupata» să adaoge aci în exemplarul dat de Români, ceeace fusese mai sus numai ca scop, în cel al Comisariler.

www.dacoromanica.ro

mează, «după ce s'a luat şi s'a făcut jurământul»... «de credinţă şi supunere Maiestăţii Sale împărăteşti şi urmaşilor şi moştenitorilor lui, întâi prin însuşi Domnul Voivod, şi după aceea prin Reverendisimul Archiepiscop Târgovişteau Ieftimie şi prin Boeri în numele său şi al moştenitorilor şi urmaşilor săi». Punctele contractului sunt:

1. Maiestatea Sa va dà lui Mihai-Vodă, cât timp va ţineà războiul acesta cu Turcii — care iacă e în al şeaselea an — bani gata pentru plata a 5.000 de ostaşi prin oamenii şi plătitorii săi (ai Impăratului), ca să-şi apere Ţara, şi de i se va dà prilej, să atace pe duşman. Pentru alţi 5.000 de oameni, ce-i cere Voevodul, Comisarii se făgăduie, să mijlocească pe lângă Impăratul, ca să-i deà sau bani, sau oaste, călăreţi şi pedestraşi, şi anume, vara, numărul întreg, iarna, pe jumătate. Plătitorul M. S. să-i plătească şi să facă mustră cu ei în fie-care lună. Iar dacă starea lucrurilor ar fi aşà, ca să nu trebuiască atâta oaste, atunci să nu o ţină în zădar, ci s'o îndrepteze acolo, unde va zice Maiestatea Sa unde o va mânà Serenisimul Maximilian. La toată întâmplarea, Mihai-Vodă nu va întrebuinţà această oaste, decât pentru depărtarea Turcilor şi a altor duşmani dela Transilvania, Ţara-Românească şi părţile Ungariei, şi se va potrivì în aceste întâmplări şi prilejuri de învingere, după voinţa Impăratului şi a lui Maximilian. Dacă va aveà lipsă neapărată de mai multă oaste, atunci M. Sa, sau, în numele său, Arhiducele Maximilian, frate-său, care va «cârmuì» (gubernaturus) de acì înainte Transilvania în numele M. Sale, îl va ajutà cu mai multe trupe, atât din Transilvania, cât şi dintr'alte locuri. Din potrivă, dacă duşmanul s'ar isbì asupra Transilvaniei, sau a părţilor vecine ale Ungariei, Mihai-Vodă va dà, dacă i se va cere de M. Sa sau de Maximilian, cât mai mult ajutor, atât cu cetele pentru care primeşte plată, cât şi cu oastea sa muntenească, acolo unde va cere trebuinţa, şi dacă va fi de lipsă, va venì şi în persoană. Tunuri, praf, gloanţe şi alte unelte de războì i va dà M. Sa sau Maximilian.

2. «Pentru ca Mihai-Vodă să deà aceste ajutoare cu atât mai cu mare râvnă şi iubire, şi pentru ca să poată slujì Creştinătăţii cu toată credinţa: Maiestatea Sa i dă Domnului

www.dacoromanica.ro

Mihai-Voevod şi fiului său Pătraşcu, în fii de fii săi, Ţara Muntenească, cu toate veniturile, drepturile şi hotarele, ca să-o ţină şi s'o stăpânească cu drept de uric (pentru totdeauna), şi i-o dărueşte, ca unui vasal şi feudatar adevărat al său, anume urmaşilor în linie dreaptă şi de parte bărbătească: fără plata nici unui tribut sau a vre-unei dări, şi cu toate acele libertăţi şi privilegii (adecă drepturi deosebite), cu cari a stăpânit-o şi a ţinut-o până acuma. Totuş aşa, ca atât el cât şi urmaşii săi vor dà Maiestăţii Sale în fie-care an, după vechiul obicei faţă de Regii ungureşti, ca Domnului şi Regelui său, un dar de onoare, după cuviinţa şi căderea Maiestăţii Sale şi a sa». Moşiile însă, ce-şi vor agonisì şi vor cumpăra pe bani, Mihai-Vodă ori fiul său, le pot dà şi lăsà în moştenire cui vor voì.

3. Iar dacă s'ar întâmplà, ca Domnul Mihai Voevod sau fiul său Pătraşcu să moară fără urmaşi de parte bărbătească şi să li se stingă sămînţa — de ce Dumnezeu să-i ferească —, atunci Maiestatea Sa şi urmaşii şi moştenitorii săi «vor îngăduì, ca Ţara Muntenească să aibă Voevod sau Principe din acelaş loc şi de aceeaş lege ca şi până acuma: astfel totuş, ca dreptul alegerii să se păstreze (să se rezerve) Maiestăţii Sale împărăteşti şi urmaşilor şi moştenitorilor săi: iar M. Sa şi urmaşii săi..., la această întâmplare, vor alege şi vor întărì de Voevod pe acela, care va fi numit şi însemnat (designatus) de Boierii şi Staturile şi Rangurile Ţării, cu învoiala tuturor».

4. Comisarii îl încredinţează pe Voevod, pentru sine şi următorii săi, în numele Impăratului, că M. Sa va poruncì şi le va dà o cetăţuie (un castel) în Ungaria sau Transilvania, cu venitele ei, cât să fie îndestulătoare pentru a trăì cinstit.[1])

[1]) Acesta e un punct, care se repetă în toate legăturile mai vechi şi mai nuoi ale Ţării-Româneşti cu Ardealul sau cu Impăratul, pentru întâmplarea, când Domnii şi-ar perde Domnia. Vezi bună-oară multele contracte ale lui Matei Băsărabă. De această natură e şi moşia «*Boiya*», ce o are Mihai-Vodă încă dela Sigismund. V. hotărîrile dietei din Ianuarie 1598, când se îndatorează Voivodul a plătì pentru aceasta darea de oaste, şi a dietei din Martie — Aprilie 1598, când Mihai se scuteşte de această dare, «pentru bunavoinţa sa către noi şi către patria noastră». *Mon. com. Transv.* IV, 132 şi 157—8.

www.dacoromanica.ro

5. In privinţa fugarilor, cari vor fi săvârşit vre-o crimă de trădare în Ţara-Românească sau altă fără-de-lege, şi au obicei să fugă în părţile Transilvaniei şi Ungariei, unde se socotesc mântuiţi, s'a hotărât, să nu mai fie primiţi în cetăţi şi oraşe, nici în cetăţuiele Transilvaniei şi ale locurilor vecine, ci Domnul Mihai să aibă putinţa a-i urmări şi prinde ori-unde. De asemenea trebue să fie daţi înapoi ostaşii, călăreţi şi pedeştrii, cari, luându-şi leafa, ar cutezà să fugă pe ascuns.

6. Negustorii Ţării-Româneşti să aibă drept de negustorie liberă, întru cât nu ar fi cu vădită pagubă pentru cetăţile libere din Transilvania, şi nu s'ar lovì în privilegiile lor, «se 'nţelege, plătind cele ce trebuesc plătite». Iar alţi negustori străini să aibă libertate a aduce în această Ţară şi a duce din ea orice marfă, atât Transilvănenii, cât şi Ungurii şi Nemţii, de asemenea plătind cele de lipsă.

7. Cât priveşte legea (religia), Maiestatea Sa dă încredinţarea, a nu împedicà întru nimica cele ce au fost ţinute până acum în Ţara-Românească, «nici slujbele bisericeşti ale Episcopilor şi preoţilor lor a nu le oprì, nici a nu silì pe Domnul Voevod sau Staturile şi Rangurile lui [să treacă] la altă religie».

8. Se vor luà în cuvenită seamă Boierii şi ostaşii Ţării-Româneşti, cari vor fi făcut fapte vrednice pentru Maiestatea Sa şi Creştinătate, şi Voivodul Mihai îi va recomandà. De asemenea Vestitorii şi Delegaţii săi, pe care îi va trimete la M. Sa sau la Arhiducele Maximilian, vor fi primiţi îndată în audienţă, şi li se va da răspuns vrednic, după cum va fi daravera, şi vor fi ţinuţi omeneşte (et ii comiter tractabuntur).

Comisarii se îndatorează şi făgăduie în numele M. Sale, că atât M. Sa cât şi Arhiducele Maximilian va ţineà toate acestea: anume că M. Sa «le va ratificà şi întărì». De altă parte, «Domnul Mihai Voevod, în numele său şi al fiului său Pătraşcu şi al urmaşilor şi moştenitorilor lor, şi Boierii în numele şi persoana lor şi a moştenitorilor şi urmaşilor lor, a Staturilor şi a Rangurilor Ţării Transalpine, în numele celor de faţă şi al celor viitori, trebuie şi sunt ţinuţi să dea asemenea scrisori asupra facerei sus zisului jurământ de credinţă şi asupra acestei învoieli, sub sigilul şi iscălitura lor»,... «şi în

www.dacoromanica.ro

faptă să se dea şi să se supună pe sine şi Ţara lor toată în şi supt ocrotirea Sfintei Maiestăţii Sale imp. şi reg. şi la unirea şi în ascultarea Coroanei Ungariei, după cum s'au dat şi s'au iscălit pentru totdeauna». In sfârşit Comisarii, după întărirea din partea lor, făgădue, că «M. Sa va pune să se scrie toate acestea în forma unui privilegiu, şi pe acesta îl va trimete Domnului Mihai-Vodă şi Staturilor şi Rangurilor Ţării Transalpine». Documentul s'a «dat şi săvârşit în biserica sau mănăstirea dumnezeescului Episcop Nicolae, aşezată în promontoriul (pe dealul) zisei cetăţi Târgovişte, în a 9-a zi a lunei Iunie, a. Domnului 1598» [1]).

Lucru firesc ar fi, ca, după schimbarea celor 2 exemplare ale acestui contract, să se fi făcut jurământul de credinţă către Impăratul, de care e vorba. Dar din întocmirea contractului se pare, că representanţii Impăratului, după ce erà statorit şi scris actul pentru amândouă părţile, cerură mai nainte de toate, deci înainte de a se pune pe el iscăliturile, ca Voevodul şi Boierii să facă jurământul de credinţă. Numai atunci, aşà se vede, se schimbară documentele, dacă aceasta nu erà trecut numai pe hârtie aşà, în cuprinsul contractului, ca un semn de deosebită umilire faţă de Impăratul.

In izvoadele de jurământ, din aceeaşi zi de 9 Iunie, cel domnesc deosebit de cel al Mitropolitului şi al Boierilor se zice: că Mihai-Vodă (cu titlurile din contract) şi Boierii (cu numele de acolo) «sfetnicii şi slujitorii ilustr. Domn Mihai, Voivodul Transalpinei», jură Impăratului şi Regelui Rudof, Domnului lor prea milostiv şi urmaşilor lui, de a-i fi toată viaţa, ei şi urmaşii lor, «credincioşi şi ascultători, prietenilor

---

[1]) *Tört Tár* 1879, 49—53. Conceptul exemplarului dat de Comisari Românilor, scris de mâna lui Istvánffy. Originalul trebuie să fi avut soartea aproape a întregei arhive diplomatice a lui Mihai-Vodă, care s'a risipit în Ardeal, deodată cu viaţa nemuritorului Voevod. Exemplarul Românilor, cum am mai spus, numai până la punctul 2, în Hurmuzaki *Doc.* III. 1, 287—8; întreg în Pray, *Dissertationes* 155 sqq., cum notează şi Hurmuzaki după Engel; în traducere franceză şi în *Archives diplomatiques*, 1866. II, 297—299. Ar fi ost de dorit, ca acest act de atâta însemnătate, să se găsească întreg şi în Colecţia Hurmuzaki. Dar d-l Iorga, care tipăreşte a 2-a oară câtevà documente, cum am mai spus, nu l'a luat în vol. XII, unde-i erà locul.

www.dacoromanica.ro

M-ţii Sale prietini şi neprietinilor neprietini», de a nu lucrà împotriva lui nici odată, nici pe faţă, nici pe ascuns, nici prin amestecături sau îndemnuri (prin sfătuire), nici prin fapte. Acì, jurământul Voivodului mai are acest adaus: «Planurile şi tainele Maiestăţii Sale ce-mi vor fi încredinţate, fie cu graiul (coram), fie prin scrisori, fie prin vestitori, nu le voi desvelì nimănui, şi în orice treburi voi fi întrebat, de Maiestatea Sa, voi da sfat folositor, bun şi credincios şi toate năzuinţele duşmanilor, despre cari voi înţelege, ori cine ar fi ei, le voi descoperì cu credinţă Maiestăţii Sale.» Apoi se urmează iarăş în acelaş fel în amândouă izvoadele: că se vor împotrivì după putinţă tuturor duşmanilor Împăratului, şi mai bine vor vreà să-şi peardă capul şi averea, decât să lipsească cu cevà Maiestăţii Sale şi Creştinătăţii, sau decât să ţină cu duşmanii lor văzuţi sau ascunşi. Aşà să le ajute Dumnezeu (Tatăl, Fiul şi Duhul sfânt, să adauge la începutul jurământului), Fecioara Maria, şi toţi Sfinţii şi aleşii Domnului, împreună cu «această Sf. Evangelie», pe care făceau jurământul, după cum se vede. [1])

Comisarii spun în raportul lor, că au trebuit *să învingă* «cele mai multe şi mari greutăţi» (Plurimas et maximas difficultates superare debuimus) până ce au putut înduplecà pe Mihai să facă jurământul. «Căci Voivodul se plângeà foarte aspru în potriva Transilvănenilor şi abià au putut fi adus să le ia credinţa a doua oară. Se plângeà, că a fost împedecat de ei în orice faptă strălucită, ori unde ei cereau mărirea pentru sine; că a fost lipsit prin ei de Ţară, cu cea mai mare ruşine, lăsându-i numai leafa pentru 200 de călăreţi; în urmă totuşi a fost aşezat iarăşi în starea-i neştir-

[1]) «Hommagium fidelitalis a Michaele Valachiae Vayvoda Rudolpho Caesari in manibus eiusdem praestitum, anno 1598. Ex apographo.» *Docum.* III. 1, 289. Orig. în *Arh. de Războiu*, iscălitura facsimilată a Domnului în Iorga, *Studii şi docum.* IV, 1. Cel al boierilor (totodată şi acesta) în *Tört. Tár* 1879, 49 (resp. 48—49), şi în *Docum.* XII, 359. (Aici după originalul din *Arh Răzb.*). Acesta începe aşà: Nos Iephtimia archiep. etc. Demetrius Wornic judex generalis (in contract nu erà rangul şi latineşte); asemenea e adaus la Theodosius Logofetes rangul latineşte: Cancelarius (iscălitura lui facsimilată în *Docum.* XII, tabla la început, nr. 26, şi a lui Ieftimie, 25). Mirislău e numit Miroslau. Cf. p. 570, nota 1.

www.dacoromanica.ro

bită: se temeà acum de ceva asemenea» [1]). Dar Comisarii făcură Voivodului cele mai bune nădejdi în Maiestatea Sa şi în Arhiducele Maximilian [2]).

Cu de-aievea, în contract nici nu e vorba de Transilvania. Legătura se făcù numai cu Impăratul şi cu Ungaria, stăpânită de el cu numele de Rege (câtă nu erà ocupată de Turci).

Privind contractul mai de aproape, putem zice, că nici nu au fost Românii, cari au eşit învinşi din toate desbaterile.

Fără îndoială e un punct de cea mai mare greutate, în care Românii au trebuit să îngădue, deşì nu e trecut ca punct deosebit al legământului, ci e strecurat numai în titlul Domnului. Acesta nu se mai numeşte Domnul sau Stăpânul Ţării Româneşti, ci numai Voivodul Părţilor dincolo de munţi ale Ţării Ungureşti. Se împrospătează acum învechitele legături de vazalitate, ce le-a avut Vozii Ţării-Româneşti cu Regii ungureşti, în vremuri, de mai multe ori, începând din primii ani după pustiirea Ţării lor şi a celei Ungureşti prin Tătari, la 1241, [3]) şi sfârşind cu primirea Suzeranităţii turceşti la 1462, legături ce au fost însă totdeauna trecătoare, căci erau mereu iarăşi rupte de toţi cei mai harnici Stăpânitori româneşti. Dar lipirea Ţării-Româneşti de Coroana Uungariei, ce se aşezà din nou prin contractul din 9 Iunie 1598, îşi perde toată însemnătatea supărăcioasă şi jignitoare pentru Români, când cumpănim îndatoririle ce se luau de o parte şi de alta. Din potrivă, Românii câştigă atâta, cât nici nu ne vine a crede, că vor fi cerut mai mult — în afară de perderea neatârnării lor, care priveà numai legăturile cu străinătatea. La toată întâmplarea, în starea de slăbiciune, în care se aflau faţă de puternici şi răi vecini, în greutatea vremii turburate de răsboaie, în care şi Ţara lor era cuprinsă, Românii nu puteau dorì mai mult. Ceva mai târziu, Matei Băsărabă va îmbià Impăratului cu toată inima supunerea sa, ca să aibe scut şi ajutor [4]).

Intâi, lor li se asigură, tocmai în vederea acestei vremi

---

[1]) *Docum.* XII, 362. Raportul lor c. Impăratul, 11 Iunie.

[2]) *Tört. Tár.* 1879, 54. Isthvánffy c. Pezzen, 10 Iunie.

[3]) Onciul, *Originele Principatelor* Române, p. 45 sqq.

[4]) Vezi cartea mea *Matei-Vodă Băsărabăs auswärtige Beriehungen.*

www.dacoromanica.ro

de nevoe, cinci, ba chiar 10.000 de ostaşi plătiţi de Impăratul, şi la nevoe mare li se făgăduia ajutoare încă mai însemnate, şi cu aceasta le erà rescumpărată neatârnarea, care nu şi-o puteau apărà singuri. Al doilea, ei câştigă dreptul de moştenire a Domniei în familia Domnului lor, care i-a scos de supt Turci. Şi o Dinastie ereditară era întâia cerinţă, pentru ca Statul român să scape de frământările, care-l slăbiseră până aci, şi care aveau să-l mai chinue alte două veacuri şi mai mult de jumătate. Ea a fost dobândită cu multe osteneli a celor mai luminaţi patrioţi români abia în zilele noastre pentru mântuirea neamului nostru românesc. Pentru întâmplarea de stingerea Dinastiei lui Mihai-Vodă, în linie bărbătească, e adevărat, că Impăratul îşi păstrà «dreptul alegerii»; din tâlcuirea lui se vede însă, că acest drept se mărginea la *întărirea* celui ce-l «vor fi numit şi arătat Boerii, Staturile şi Treptele Ţării, cu învoiala tuturor». E uşor de înţeles, cu toate acestea, că o alegere «cu învoirea tuturor» (unanimi consensu) era greu de nădăjduit, şi atunci urmà de la sine dreptul de amestec, adică de numire, al Impăratului, dacă erà să se ţină strâns de litera hârtiei. La toată întâmplarea însă, se spuneà hotărît, că Ţara trebuià să aibă «Voivod sau Principe» din acelaş loc şi aceeaşi lege. Al treilea, toate drepturile, aşezămitele, legile Ţării rămân neatinse, şi Voivodul îşi cârmueşte Ţara după vechiul ei obicei, fără nici un amestec din partea Suveranului, ca un Domn neatârnător de nime. Tot semnul de supunere şi ocrotire se mărginea la un dar, pe care supusul trebuià să-l dea în fiecare an patronului său, ceeace se obicinuià chiar între vecini numai prietini. Asupra dreptului de pace şi de răsboi cu alţii nu se vorbeşte nimic, decât ceeace se cuprinde în îndatorirea de a fi prietin prietinilor şi duşman duşmanilor Impăratului, dar atâta era poate de ajuns: acest drept nu-l mai avea Domnul, după ce era Vazalul Impăratului. Un câştig foarte însemnat era şi hotărîrea privitoare la pribegi, întru cât aceasta cuprinde şi pribegii politici. Cel mai îndămânatic loc de scăpare al nemulţămiţilor politici, ca şi al criminalilor, politici şi de tot felul, erà Transilvania vecină. Un veac de-arândul aceasta fu găzduitoarea atâtor doritori de Domnie şi de schimbul Domniei. Acì îşi pregătiră ei armele lor de răsturnare.

www.dacoromanica.ro

Acum Domnul aveà dreptul să-i urmăriască şi în acest cuib, şi în toate locurile Ungariei, şi căpătà făgăduinţă, că nu vor fi nici primiţi nicăiri. Legătuirea de a da afară pe fugarii politici nici astăzi nu există între toate Statele independente, şi nici între România şi Monarchia Austro-Ungară, ceea-ce fără îndoială e o cerinţă a timpului iubitor de libertate, ca aşà să fie: dar pentru nevoile Ţării Româneşti de atunci erà un câştig. De asemenea punctul privitor la negoţul liber e de natură de a puteà aveà loc într'un tratat între două State neatârnate; şi cu toate drepturile particulare ce puteau aveà oraşele, drepturi ce trebuiau să fie luate în seamă, Românilor li se va dà putinţă de a vinde în Ţara vecină a Ardealului, plătind vama cuvenită, pe care şi ei aveau dreptul să o ia dela mărfurile ce intrau la ei din afară, ca şi la cele ce eşiau, dacă erau taxe. Suveranitatea Turcului, care se dovedise atât de păgubitoare, cât erà să prăpădiască de tot Ţările Româneşti şi să le risipească poporul, se schimbà cu o Suveranitate neplătită cu greul tribut şi cu mâncătoriile ne mai pomenite, cum fusese cea scuturată. Şi dacă chiar supunerea aceea se putea socoti, în vremea mai bună, ca o «jumătate de suveranitate», [1]) fiind-că Ţara îşi aveà neatinsă cărmuirea ei din lăuntru: atunci vasalitatea cea nouă, de acum, trebue să o privim ca pe o Suveranitate aproape întreagă sau nesăvârşită.

Sfârşind cu contractele şi jurământul, Comisarii şi deţerà lui Mihai zece mii de taleri, [2]) de sigur cei ce aveà să-i aducă de mult Ioan de Pojon, închipuind datoria veche pentru oaste. In faptă el se aflà acì cu Comisarii [3]). Dar Voivodul cereà, zorià, se rugà pentru toţi sfinţii, Maiestatea Sa să-i dea şi leafă pentru cele 5.000 călăreţi şi pedeştri, făgăduiţi prin contract, sau să-i deà atâta oaste. Făgăduieşte, dacă Maiestatea Sa va aflà de bine, şi-i va dà oaste mai multişoară, că are să ţină anul ăsta în acele locuri toată puterea turcească şi tot greul lor cu aceste oşti dela Maiestatea Sa şi cu cetele sale de Cazaci. Iar dacă Turcii ar vreà să nă-

[1]) Bogdanowitch, *Halbsouveränität*. Teză de doctorat, Berlin 1902 (?).
[2]) Raportul cit. dela 11 Iunie. Cf. Isthvánffy, *Historia* (X m. aureor.).
[3]) Rap. cit. al lui Pezzen dela 10 Iunie.

www.dacoromanica.ro

văliască în Transilvania, cum era vorba că e ţinta adunării oştilor lor la Vidin, şi ar fi în stare să tot tragă la sine şi pe Tătari, că aceştia să le ajute din spre Răsărit, de către Ţara Românească, cum mai era planul lor: dânsul, Mihai-Vodă, va împedică întrarea Tătarilor în Ţara sa, aşà că vor fi siliţi să treacă Dunărea pentru a se împreună cu Turcul. Săvârşindu-se împreunarea acestora, şi apucându-se ei să bată sau Transilvania pe la Apus, pe la Caransebeş Lugoj, Lipova, Cenad, Oradia, sau Ungaria: el va puteà să-i atace din spate, pe la Orşova, sau să treacă Dunărea, pentru a le pustii Ţara cu foc şi sabie. «Mai zice, şi e adevărat, căci avem ştirea şi dela alţii», spun Comisarii—şi am văzut şi auzit şi noi de mai multe ori înainte—, că dacă el, Voivodul, va trece Dunărea cu cincisprezece sau douăzeci de mii, toate acele naţii... cum sânt Bulgarii, Sârbii, Albanezii şi Herţegovinenii (Rasciani), uniţi cu el prin aceeaş religie, se vor apucà de ucis Turcii. Cu acest nume ţine la sine copii căpeteniilor acelor naţii pentru chizăşie. Mai făgăduie—ceea-ce nici nu mai erâ de lipsă, fiind în înţelesul legământului,— să meargă în persoană, ori unde i se va porunci. Iar dacă Maiestăţii Sale i-ar mai plăceà: «e gata a se mulţămì numai decât de Domnie (principatu), numai dacă s'ar purtà grijă să i se dea un loc potrivit de reşedinţă şi hrană». Se vede, aceasta erà pentru a-şi arătà mai cu tăriă credinţa. Mai ales, că îi luaseră în nume de rău Comisarii, că a trimes Turcilor tributul şi a primit dela ei semnele Domniei, [1]) cu toate că le spusese, că aceasta s'a întâmplat încă în zilele din urmă ale aflării lui Sigismund în Ardeal, şi că nu le-a trimes de cât 5000 de taleri (ştim că erau 6000 de galbeni). Altfel el încredinţà pe Comisari, că Turcii nici aşà nu sunt mulţumiţi cu dânsul, căci ei ştiu de cele ce se petrec între el şi Impăratul, prin trădarea şi veştezirea (înnegrirea) Polonilor şi a lui Ieremia Vodă.

Astfel treceà Domnul într'un chip atât de firesc la planul

[1]) Aşà, cred, că trebuie înţelese cuvintele: «Mandantur enim *ea* illi (adică: lui Mihai) *quae* iam sub clientela et devotione S. M-tis. V. *nulla ratione facere debet*, quae constant ex litera H. I K». Acestea sunt scrisori aduse, pe cari nu le cunoaştem.

www.dacoromanica.ro

său nestrămutat, pentru a dovedì trebuinţa împlinirei lui. Ieremia Moldoveanul, spuneà Mihai-Vodă Comisarilor, «e un viclean, trădător, om făr de nici o credinţă», care nu încetează de a şoptì duşmanului şi de a-l aţâţà, ca să-l poată prăpădì. «El e primitorul trădătorilor săi, el descopere duşmanului toate faptele şi silinţele sale;.... el îndeamnă pe Turci să cuprindă Ţara-Românească şi Transilvania, şi le îmbie şi ajutorul său şi al Polonilor. De aceea ar dorì să-l svârle din Moldova, să se mântuie de un atât de mare duşman şi vânzător, să câştige Moldova înapoi Maiestăţii Sale. Are şi scrisori dela mulţi domni poloni, cari îi făgăduiesc ajutoare». Numele lor le tace Istvánffy, [1]) la dorinţa Voivodului, dar scrisorile poloneşti le-a văzut şi le-a citit. «Zice Mihai, că, numai să nu fie oprit de Maiestatea Voastă şi de noi, şi va aveà foarte uşor Moldova şi pe Moldovean legat, şi va zădărnicì spărieturile Polonilor. A mărturisit, că s'a făcut încercarea şi de către Poloni să-l despartă» (pe Mihai) de Impăratul, «prin mijlocirea unor anumite persoane, cu deosebire din partea Cancelarului. [2]) De Iosika a fost îndemnat să-l sprijinească la dobândirea Principatului Transilvaniei. Cu toate acestea noi», zice Comisarul raportor, «l'am făcut să ia aminte, ca nu cumvà să încerce cevà împotriva Moldovei, după cum am avut ordin dela Maiestatea Voastră. Iar el a răspuns, că nu pofteşte Moldova, nu ea e duşmana lui, ci Ieremia». De încheiere Mihai mai adăogeà, că de ar aveà un vecin Moldovean credincios, cu care să-şi poată liniştit împreunà puterile, ar puteà face, ca nici odată, nici Tătarul nici Turcul să nu poată pătrunde în aceste ţări (ditiones) dincoace de Dunăre». [3])

Insoţind cu astfel de cumpeniri încheierea contractului cu oamenii Impăratului, Mihai-Vodă dovedià, că şi în noua situaţie toată mintea şi inima lui stà încă la Moldova. El îşi

---

[1]) Se pare că el scrià raportul. La acest loc scriitorul vorbeşte numai de sine: «Litteras polonicas ego non solum vidi, sed et legi».

[2]) Aceasta abià am puteà-o crede, ştiind, cât de şiret erà Zamoyski, şi cât de bine trebuià el să cunoască inima lui Mihai pentru Creştinătate. Nici nu se potriveşte cu ura lui neîmpăcată faţă de Voevod.

[3]) Raportul din 11 Iunie al Comisarilor. *Docum.* XII 361—2.

www.dacoromanica.ro

păstrà toată înţelegerea pentru trebuinţa cea dintâi, care nu s'a schimbat cu situaţia cea nouă şi simţià toată durerea silei de a stà pe loc, câtă vreme acolo, în Moldova, cârmuià un argat polon, care nu făceà un pas fără comanda lui Zamoyski, a duşmanului său de moarte, şi a duşmanului Impăratului. Ca să poată câştigà voia acestuia pentru fapta, dela care atârnà toată putinţa viitoarelor sale izbânzi, el pricepuse acum, că nu-i iertat a mai vorbì de cuprinderea Moldovei pentru sine, ceeace ar puteà îngrijorà pe Impăratul. Cu înţelepciune el cereà voie să o cuprindă pentru noul său Suveran : acesta să pună în ea Domn pe cine va voì. Un prieten să aibă numai acolo, şi va puteà face cu Turcii şi cu Tătarii ce va voì, ziceà el. Atât trebuià să-i îngăduie Impăratul, în interesul său. Şi dacă alţi oameni mai harnici, mai puţin fricoşi, mai cutezători la lucruri nuoi, şedeau în Tron şi în jurul Tronului împărătesc, care în acest timp erà strămutat în palatul Hradjin din Praga, de sigur opreliştea cu orice preţ nu stânjeneà sborul unui om vrednic de fapte, menite a lărgì marginile Impărăţeii şi a ajutà într'un chip neaşteptat războiul greu cu Turcii. Nu erà de lipsă atunci a aveà ochi atât de luători în seamă către Poloni. Ei nu erau gata de război. Regele lor tocmai se duceà la celalat Tron al său, în Suedia, unde erà chemat; şi la hotarele dela Miază-noapte—Răsărit ale Poloniei, în Rusia, se deschideau alte griji şi interese [1]) pentru ei, pentru Leşi şi Dinastia lor, prin golirea tronului şi stingerea familiei domnitoare. Totuş Mihai-Vodă erà să rămână tot cu dorul acestei îngăduinţe, pe care nu încetà de a o cere şi de a-i purtà nădejdea.

Acum, numai înţelegerea cu Tătarii mai erà de tocmit, adecă erà de pregătit misiunea nouă la Hanul, cu răspunsul lui Mihai şi al Comisarilor, având de ţintă, dacă nu mai mult, ţinerea lui acasă anul acesta [2]).

La 10 Iunie se scrià din partea Comisarilor, în numele Impăratului, a Arhiducelui Max. şi a Voivodului Mihai, instruc-

---

[1]) V. pentru aceasta şi vestea din Cracovia, 20 Febr., trimisă la Veneţia. *Arh. C.* Ms. 595. 9. f. 554—5, Veneţia 20 Marzo.

[2]) Istvánffy c. Pezzen, 10 Iunie. *Tört. Tár* 1879, 54 şi *Docum.* III, 1, 289—90.

www.dacoromanica.ro

ţiunea pentru Ioan Posonii din partea Impăratului şi George Raţ, din partea lui Mihai-Vodă, Delegaţi în Tartaria.

In Divanul public al Chanului vor dà «scrisorile cele dintâi› şi se vor rugà, Stăpânitorul Tătarilor să-şi deà silinţă şi acum, în timpul noului Rege al Transilvaniei, pentru încheierea unei păci cu Turcul, după cum ş'a făgăduit mijlocirea, având să pomenească de graniţele cerute de Sigismund dinspre Timişoara şi Giula, anume Dunărea-Tisa. Apoi vor căutà să vorbească cu el singur. Lui i vor spune, că Sigismund şi Mihai au început să se tocmească cu el asupra acestei alianţe cu ştirea Impăratului şi a lui Maximilian. Deci să ţină şi cu ei «aceeaş confederaţie, uniune şi frăţietate», şi să le dea Chanul ajutor la vreme de lipsă, când ar cere, cu toate puterile lui. Asemenea şi ei i vor dà atât cu bani, cât şi cu ostaşi.

I vor spune Delegaţii, că trămiţătorii lor au aflat, cum Turcii umblă să-l prindă cu înşelăciune, sau să-l ucidă prin venin. E în interesul lui deci, să deà ajutor Creştinilor, ceeace să facă prin aceea, că se va resculà împotriva Turcilor sau, dacă aceasta nu poate acum, să nu ajute pe Turci împotriva lor, nici acum, nici în viitor, să nu să mişce aşa dar de acasă. Dacă se va făgăduì a face aşà, atunci să trimeată un om de frunte «dintre purpuraţii Curţii Sale» la «Principele› Maximilian şi la Mihai-Vodă, deodată cu întoarcerea Delegaţilor, prin care să-şi spună cererile sale (postulata sua), şi ca ‹să se încheie scrisori de confederaţie şi uniune din amândouă părţile, în fiinţa de faţă a Delegatului Chanului.

Apoi i vor dà «celelalte scrisori secrete», şi-i vor spune, că îndată ce au auzit Comisarii de ajutorul bănesc, de care au făcut Chanul pomenire către Trimişii lui Sigismund şi Mihai, au scris Impăratului. Iar până să vină răspunsul Maiestăţii Sale, i trămet din banii lor de drum zece mii de galbeni, în numele Impăratului şi al Principelui Maximilian [1]).

In ziua următoare erau sosiţi şi banii dela Braşov, luaţi

[1]) Instructio ab... Stephano Zuhay,... et Nicolae Istvanffy.. Egregiis Ioanni Posonii et Georgio Racz... 10 die Mensis Iunii, A. 1598 in oppido Tergovistie data. *Docum.* III. 1, 291—2 şi *Tört. Tár.* 1879, 55—7.

www.dacoromanica.ro

pe credința lui Mihai, care acuși vrea să rămână în paguba sa, acuși dorià să i se întoarcă de către Comisari și Maiestatea Sa, vrând totuș să ia parte la pagubă. La suma aceasta Comisarii, așà spun ei în raportul lor, adauseră 1300 de galbeni, se vede, pentru cheltuiala Trimișilor lor și a celor tătărești, cărora li se alătură și Hödl, cunoscutul plătitor de oști din partea Impăratului (solutorem Transalpinensem), un bun cunoscător al limbei române, polone și turcești. Apoi mai deteră daruri Delegaților tătari: pahare și săbii argintuite, pe care le cumpărase Korniș din Cluj, cu 500 de taleri [1]).

Sfârșind toate lucrările, Mihai-Vodă chemă pe oaspeți, în aceeași zi de 1/11 Iunie, la prânz, împreună cu pre Delegații tătărești. In veselia vinului, [2]) Hazan-Aga, care erà Prefectul pedestrimei, a început să-și arate bucuria, mulțămind lui Dumnezeu, că s'a dat Hanul pe partea Creștinilor, și a zis, că e gata a împlinì tot ce s'a încheiat cu Mihai-Vodă. A mai adaus, că atât Tătarii cât și Ungurii sunt de viță scythică, să cuvine deci, că cei ce au aceeași strămoși să trăiască în prietenie. — Deci, Comisarii au nădejde, că legământul cu Chanul se va încheià: Căci foarte se teme de Turci, că i vor luà Domnia: așà că, pentru interesul său, caută de bună voie pe Creștini, se vede [3]).

La scrisoarea lor, unde vestiau acestea, Comisarii adăugeau, după ce o sfârșise, cererea către Impăratul, să deà ordin Arhiducelui Maximilian, ca să trimeată lui Mihai-Vodă trei

---

[1]) Raportul din 11 Iunie. *Docum.* XII, 360. Că darurile erau pentru Delegați, o spune Szuhay lui Matthias. *Mon. C. Tr.* IV, 184.

[2]) In scrisoarea c. Rumpf, Comisarii spun, că ei au adus din Brașov vin de Malvasia, în cea către Impăratul: că au fost tractați de Mihai-Vodă așa, de s'au veselit (tempore prandii, hilarius Tartaris a Vaivoda tractatis).

[3]) Scrisorile Comisarilor c. Impăratul și către Presidentul Consiliului secret Rumpff. Târgoviște, 12 Iunie, *Docum.* III 1, 292—4. (= *Tört. Tár*, 1879, 58—9). Tot în acest înțeles scrisese Istvánffy lui Pezzen, la 10 Iunie, de nemulțămirea Chanului cu Turcii. El și-a arătat lui Bernárdfy și Rați rănile dela gât și dela picioare, pricinuite de fierele, în care a fost pus, când a stat prins la Persi. De asemenea a pomenit de slujbele săvârșite de el la luarea Rabului. Și mulțumirea Turcilor e: că umblă să-i ia Domnia și viața. *Tört. Tár*, *l c.* p. 54.

www.dacoromanica.ro

mii de puşti, de care are lipsă (se indigere tribus millibus pixidum sive sclopettorum) pentru pedestraşi. Voivodul vreà să le primească în socoata banilor făgăduiţi (in sortem sui stipendii).

Prânzul dela 11 a fost prânz de rămas bun. In ziua următoare, data celor din urmă scrisori din Târgovişte ale Comisarilor, sau cel puţin curând după aceea, trebue să fie plecat atât misiunea tătară, cât şi Comisarii Szuhay şi Istvánffy. Mai mult nu ştim de şederea şi de drumul lor prin Ţară.

*

Cu legătuinţa dela 9 Iunie 1598 şi cu jurământul de credinţă făcut atunci de Domnul şi Boierii Ţării-Româneşti Impăratului nemţesc şi Regelui Ungariei în Mânăstirea Dealul, «între vii», patru kilometri la Nord-Est dela Târgovişte, [1]) se încheie partea dintâi a Istoriei Viteazului Voevod.

E drept că rămân o grămadă de întrebări deşchise. Veni-va sau nu va venì Arhiducele Maximilian de grabi în Ardeal? Şi, veni-và cu bani şi cu oşti de ajuns, cum îl chemau necurmat şi cu mare zor Comisarii şi toţi prietenii, cari se simţiau, că şed ca pe spini. Adecă, Stăpânirea împărătească puteà ea sau nu, să se aşeze bine şi să rămână întemeiată în Ardeal, fie în forma de un Guvernament atârnător de Regatul Ungariei, fie ca un Principat neatârnat. Apoi, Domnul nostru a rămas în aşteptarea ajutorului de bani dela Impăratul, pentru plata a 5.000 de oameni, cu datorii neplătite către oastea ţinută pe iarnă, şi noi cu întrebarea: căpătai-và la vreme? Şi de nu-i va primì, voì-va şi puteà-va să se strice cu Turcul, care aveà oşti la Vidin, şi faţă de care îşi împrospătase iar, de curând, vechea supunere? Care legătură aveà să rămână aievea, cea cu Impăratul sau cea cu Sultanul? Mai departe, Mihai-Vodă dorià ferbinte, să-şi întrebuinţeze întâi puterile împotriva lui Ieremia-Vodă: el vreà să aibe în Moldova un prietîn,—dacă nu i se îngăduià

[1]) *Marele Dicţionar geografic* III, 78. Că «Dealul» erà acoperit şi atunci cu vii, o spune şi Istvánffy în raportul sau către Pezzen: «in templo Divi Nicolai, extra Civitatem, inter vineta sito. *Docum.* III. 1, 290 (=*Tört. Tár* 1879, 54).

www.dacoromanica.ro

să o cuprindă pentru sine. Şi Impăratul şi Comisarii nu-i îngăduise şi nu-i îngăduiau aceasta. Aveà Domnul să se mulţămiască cu atâta? Doar dovedise de atâtea ori şi dovedià mereu, că fără asta nu poate face nimica. Cine aveà să-şi calce pe inimă în cele din urmă?—Şi încă una. Ce aveau să facă Turcii, auzind de legătura lui cu Impăratul creştin? Preà se făcuse fără ascundere şi nu puteà să treacă neştiută de ei. Aceasta, şi dacă nu se aflà chiar aci, precum se aflà, Ceaşul Soliman, venit să ceară material pentru pod, «în faptă pentru spionaj»? Cu ce ispravă aveà să se întoarcă în sfârşit misiunea nouă dela Tătari?—Inţelegem gândul ce ce a trebuit să stăpânească pe Mihai-Vodă, când s'a învoit să se spună, că cele 10 mii de galbini să se trămeată din partea Comisarilor, în numele Impăratului şi a lui Maximilian, şi nu din partea sa. Erà, să se dea o dovadă de trecerea mare a Voivodului la Impăratul şi la Arhiducele, cât a izbutit să câştige chiar dela ei un dar pentru Chanul, şi asta cuprindeà şi o mare măgulire pentru mândria Tătarului. Apoi, mai erà şi un semn, că Mihai e pus supt ocrotirea Impăratului, şi astfel va aveà un puternic sprijin, la vreme de nevoie. Dar lipsa unui dar şi din partea sa—dacă nu va fi trimes pe ascuns, ceea-ce nu e de crezut—puteà cuprinde şi o primejdie. Cine puteà ştì, dacă Chanul aveà să fie îndestulit?

E drept, că deslegarea celor mai multe din aceste întrebări o vor dà întâmplările ce au să se desfăşure îndată, şi nu e cuprinsă în contractul dela 9 Iunie. E drept, că dela aceste întâmplări, ce-şi vor însemnà mersul chiar în capitolul următor al acestei istorii, şi mai ales dela întorsătura ce vor luà lucrurile în Ardeal atârnă hotărârile viitoare ale lui Mihai-Viteazul, şi putinţa acestor hotărâri. Ele îndreptează purtarea lui de aci înainte; ele dau planurile, întru cât nu sunt date, cum erà cuprinderea Moldovei, şi aşează rostul vieţii lui până la sfârşit. Cel puţin aşà, cât se vedem şi noi în fundul inimei şi cugetului lui, ceea-ce nu ne este iertat fără mărturii.

Dar nu e mai puţin adevărat, că totuş contractul dela 9 Iunie poate fi privit cu multă dreptate ca izvorul cel mai adânc al făptuirilor Marelui Voievod, precum trebue să fie privit ca încheietura vieţii lui de până aci şi ca încununarea politicei lui cu izbândă.

www.dacoromanica.ro

Altul erà cuprinsul vieţii lui viitoare, dacă Arhiducele Maximilian venià şi îşi întemeià Domnia—sau cârmuirea—cu aşezământ în Transilvania. Impăratul şi Arhiducele aveau tot interesul, să sprijinească, după cea mai bună putinţă, pe Mihai-Vodă, care aveà, mai curând sau mai târziu, să le pună la picioare şi Moldova cu voia sau chiar peste voia lor, şi să oprească a doua oară războiul la Dunărea de jos. De bună seamă «greul războiului» îşi strămută câmpul, cel puţin pentru un timp, în inima Turciei, şi în Ungaria puteau să se cuprindă în vremea asta cetăţi, cum erà planul lui Mihai. Şi tot războiul căpătà altă întorsătură, şi capătul puteà să fie altul. La toată întâmplarea, Transilvania, Ţara-Românească şi Moldova aveau să rămână, păstrându-şi formele lor deosebite de guvernament, Ţări supuse Impărăţiei, fie şi în chipul de feude ale Regatului unguresc.

Dovadă, că aceasta aşà avea să fie, este, că Mihai-Vodă a luptat pentru aceeaş ţintă, chiar în împrejurări cu totul protivnice acelora, în cari se găsia şi de cari erà aproape sigur că aveau să urmeze, când s'a încheiat contractul dela 9 Iunie. Şi, luptând cu toate greutăţile ne-aşteptate, a şi ajuns-o şi şi-a împlinit gândul, — deşi într'un chip ceva mai deosebit, care puteà dà naştere la bănueli. Nu erà vina lui, ci a nuoilor împrejurări şi a nuoilor săi Inalţi Stăpânitori.

La Curtea din Praga, în Consiliile de război din Viena, altfel vedeau lucrurile, ori, par'că nu vedeau destul de limpede foloasele acestea. Destul că, măsurile de trebuinţă nu se luau, pentru ca Ardealul, câştigat atât de uşor prin învoială, să poată fi păstrat. Se votase Impăratului însemnate ajutoare de război şi destul de timpuriu: Impărăţia, adecă Staturile Germaniei se învoise, prin dieta dela Regesburg (deschisă îndată după Crăciunul anului 1597 de Arhiducele Matthias),[1]) să plătească, ca dare de război împotriva Turcilor (aşà zisul ajutor turcesc—Türkenhülfe), pe anul 1598, peste un milion şi jumătate de florinţi[2]); Ungaria hotărâse, în dieta dela

[1]) *Docum.* III. 2, 268. Cf. Stieve, *Die Politik Baierns* II, 358.

[2]) Stieve, l. c. p. 418: «25 Römermonate», 25 de «luni Romane». O «lună Romană» (numele e luat dela cheltuiala lunară ce se votà Impăraţilor germani în expediţiile lor în Italia), pe acest timp, treceà puţin peste 60.000 de florinţi. Huber, *Gesch. Oesterr.* IV, 368, nota 2.

www.dacoromanica.ro

Pojun, să deà un florint (de 100 denari) de fiecare casă țărănească (iobăgească) și arendășească, și câte o jumătate de florint din partea domnilor moșieri și a tuturor nobililor — aceștia însă în loc de bani aveau să dea călăreți —, și anume, jumătatea dintâi a dării țărănești aveà să fie plătită la Sf. Gheorghe [1]); de asemenea Boemia s'a învoit să deà ca și până acì, peste 700.000 de florini; această sumă a fost dată și de Austria, pe fiecare an, fără a socotì dările de război ale celoralalte Țări mai mici ale Impărăției [2]) și afară de ajutoarele, ce se puteau așteptà și acum dela Papa [3]) și dela Regele Spaniei. Numai a patra parte din aceste dări (cari, ce e drept, n'aveau să intre toate), dacă i se dà acum Arhiducelui Maximilian, luându-se în pripă împrumut, sau și numai suma de 500.000 florinți, ce hotărâse Impăratul încă în Martie să-i deà [4]), pentru care se puteau țineà 6 luni 10 mii de pedestrași și tot atâția călăreți, Domnia Ardealului și a Țărilor mărginașe rămâneau câștigate Impărăției. Dar încă, de s'ar fi împărțit oastea în două, cum cereà însemnătatea lucrurilor — și cum cunoșteà și Impăratul, când spuneà Papei, că s'a îndoit cheltuielile și necazurile sale cu Transilvania—,[5]) pentru a se întrebuințà jumătate în Ungaria și jumătate în Ardeal, și în josul Dunării! Și știm, că la așa ceva se gândea Mihai-Viteazul, în cumpănirile sa e către Comisari, asupra planului de răsboi.

Prin lipsa lor de pătrundere, și mai mult prin trăgănarea lor de a înzestrà pe Arhiducele Maximilian cu puterea de lipsă, și de a mulțămì pe Sigismund, încât atârnà de ei, trăgănare obicinuită în toate faptele lor, și vrednică de

---

[1]) *Mon. c. Hung.* IX, 176 sq. articl. IV și urm. Conclusele dietei fură ratificate de Impăratul la 17 Martie. Din darea de răsboi ungurească se așteptà să iasă cu mult mai mult decât pentru ținerea a 12—13 mii de oameni, câți puteà să dea recrutarea (darea de sânge) votată în anul trecut, dacă ar fi venit toți. *Ibid.* p. 7; v. și *ibid.* VIII, 331, 376, 401.

[2]) Huber, IV, 377, cu deosebire nota 3.

[3]) Cf. *Docum.* III. 2, 276 sq.

[4]) *Ibid.* p. 276. Depeșa dela 9 Martie a Ambas. venețian.

[5]) *Ibid.* p. 277, depeșa dela 16 Martie:.... «accresciutasi di duplicata spesa et travaglio per le cose di Transilvania . Cam așa ar fi motivat Coradutius către Nunțiu cererea de bani.

www.dacoromanica.ro

toată osânda acum, Impăratul şi Miniştrii săi, între aceştia cu deosebire Rumpf, presidentul Sfatului intim, vor pricinuì perderea Transivaniei, în primul loc, căci celelalte împrejurări cad în a doua linie.

Totuş Mihai-Vodă se va sili şi aşa, despărţit printr'o Ţară, care se abăteà din nou către Turci, şi va lucrà din toate puterile, ca să poată păstrà credinţă legăturei dela 9 Iunie. Atât de mult erà aceasta pornită din inima lui! Şi nu putem zice, că ar fi fost fără adânc înţeles al intereselor materiale şi morale ale lui şi ale Ţării ce o stăpânià. De aceea am zis, că legământul dela 9 Iunie încununà trecutul şi închipuie izvorul cel mai îndepărtat al politicei lui viitoare.

Apropierea lui de Impărat, intrarea lui în nemijlocită legătură cu acesta, fie ca aliat, fie ca supus, a fost ţinta cea dintâi a politicei lui de până acuma. Ea ni se arată prin ştiri destul de străvăzătoare încă în misiunea din Februarie 1594 a oamenilor săi trimişi în Ardeal, pentru a se întâlnì cu cei dintâi Delegaţi ai Papei şi ai Impăratui. Venirea acestora şi la el fu zădărnicită atunci, ca şi în vară, ca şi în anul următor, de Principele Ardealului şi de Sfetnicii săi. Tot aşa fù împedecată ori ce încercare de a espedià pe cineva din partea sa la Praga, până la începutul anului 1597. Atunci, la întâia întâlnire a omului trimis de Domn cu Miniştrii Inălţatului Impărat, se şi câştigă îndată făgăduinţa de plată a 4.000 de ostaşi. Şi ştim ciuda cu care fù primită această ştire în Ardeal, şi silinţele ce se făcură, de a-i şterge înţelesul unei legături de-a dreptul cu Maiestatea Sa împărătească. Dar ştim şi aceea, că încă în urma contractului din primăvara anului 1595, încheiat de silă cu Sigismund Báthory, Ţările româneşti isbutiseră să facă a li se auzì glasul la Praga, că ele s'au lăpădat de Turc, nu pentru a se supune Transilvanului, ci «pentru a se unì cu Impărăţia». Tot aşa după această vizită la Praga a Trimisului domnesc, care nu fù o persoană de mai mică însemnătate, decât chiar cel dintâi în rang după Domnul, Banul Mihalcea, la Curte se câştigase încredinţarea, că Mihai-Vodă «a dorit totdeauna să atârne de voinţa Maiestăţii Sale împărăteşti, în tot războiul acesta, şi nu de altă parte . In sfârşit chiar venirea Comisarilor acum cu câtă şiretenie se

www.dacoromanica.ro

căută să fie oprită de Sfetnicii Tronului transilvan! Şi câtă trudă se puse de Voivodul, până ce întâlnirea lui cu ei, pe pământ românesc, se făcù faptă.

Aducându-ne aminte de toate acestea şi de toată viaţa lui de până acì, putem zice, că această ţintă el a trebuit să şi-o pună încă atunci, când pe uliţele Constantinopolei strigătorii vestiau războiul împotriva Impăratului, în vreme ce el alergà în dreapta şi în stânga să şi afle sprijinitorii şi toate mijloacele de lipsă pentru câştigarea Domniei. Incă atunci gândul ruperii de Turci şi a supunerii supt Impăratul sau a unirei cu el a trebuit să-i încălziască inima şi să-i încordeze stăruinţele. Şi ne-ar cuprinde mirarea, că această ţintă, lipirea nemijlocită a Ţării-Româneşti de Impăratul, nu s'a ajuns mai curând, dacă n'am ştì lipsa de hotărîre, de voinţă netedă şi bărbătească, de curajul faptelor, poate şi de înţelegerea lucrurilor celor mai întâi de trebuinţă, pe partea oamenilor Curţii şi a Impăratului, şi dacă n'am mai cunoaşte şi stăruinţele protivnice ale Ungurimei transilvane, de cari tocmai am pomenit.

Legăturile cu Turcii le tăiase Viteazul Domn cu sabia la sfârşitul întâiului său an de Domnie. Dar ca să se poată împotrivì mai departe, ca să poată ţine piept răzbunării Marelui Stăpânitor, trebuì să primiască umilitoarea ocrotire a Transilvanului, legată la 20 Mai 1595, în Alba-Iulia. Şi aceasta, fiindcă Impăratul şi Sfetnicii săi n'avuseră tăria de a nu lăsà la voia lui Sigismund Báthory Ţările româneşti în contractul de alianţă şi supunere, ce acesta încheiă prin Bocskai şi ceialalţi ortaci ai lui, în Ianuarie a aceluiaş an, la Praga. De şi ar fi trebuit să nu le lase: Ţările româneşti n'au fost nici odată până atunci ascultătoare de Ardeal, ci au purtat, în vremuri, numai numele de ocrotite ale Regatului unguresc, a cărui stăpânire tot Impăratul o aveà.

Prin contractul încheiat la 9 Iunie 1598 la Târgovişte, şi prin jurământul de credinţă făcut atunci Impăratului se pecetluià lăpădarea Ţării de ocrotirea turcească, şi tot odată se mântuiau Domnul şi Ţara de umilitoarea şi greaua ocrotire de a doua mână a Principelui transilvan — ocrotit şi el de Impăratul —. E drept, că această din urmă n'a avut nici odată fiinţă în chipul ruşinos al literei scrise şi încetase de fapt,

www.dacoromanica.ro

afară de numele ei, după Călugăreni; dar ea n'a fost desfăcută până acum prin nici o altă scrisoare, îndreptătoare nouă a stării Domnului către Suveranul din Ardeal. Cel puţin nu cunoaştem şi nu se pomeneşte o astfel scrisoare [1]).

Contractul dela 9 Iunie 1598 de aceea ştergeà cu capăt Suzeranitatea turcească, prefăcută din ocrotire în cea mai asupritoare tirănie, fiindcă el aşezà în locu-i alta, tot atât de puternică, pe cea a Impăratului creştin, care erà Regele părţii Ungariei nesupuse de Turci: In acest înţeles, acest contract ar însemnà o peatră mare de hotar în întreaga Istorie a Românilor, nu numai în aceea a lui Mihai-Viteazul. In locul scutului plătit cu cea mai cruntă robie, cu stoarcerea tuturor puterilor bieţilor locuitori ai nefericitei Ţări, se câştigă apărarea împotriva tuturor duşmanilor, fără altă răsplată decât datoria, de a fi prietină prietinilor şi duşmană duşmanilor ocrotitorului. In locul atingerii zilnice cu barbaria omorîtoare a bunelor năravuri, prăpăditoare a poporului şi a Statului românesc, se intrà în legătură cu lumea civilizată, dela care se aşteptà numai lumină binefăcătoare, cultură, blândeţă, dreptate. In locul luptelor pentru Domnie se deschideà şi pentru Ţara Românească lumea unei vieţi liniştite, prin câştigarea unei Dinastii şi prin îndreptarea ori cât de puţin desăvârşită a rândului alegerii, după stingerea ei. Ziua de 9 Iunie 1598 ar însemnà punctul cel mai de căpetenie el Istoriei noastre, începutul unei nuoi vioţi şi a unui mare viitor, dacă erà să aibe fiinţă vreme mai lungă, cel puţin atâta, cât să-şi poată lăsà urmele politice şi culturale!

Dar legătura cu Impărăţia nu ţinù decât şase ani, ori opt, dacă vrem să socotim altfel. La 1604, Radu-Şerban, Voivod al Ţării-Româneşti, căută iar prietenia Turcilor, chiar cu ştirea Împăratului, şi primì, pe la începutul anului următor, steag de Domnie de la ei [1]). Intr'adevăr el rămâneà legat tot de

---

[1]) In mărturia *Cronicei anonime (Mag. ist.* IV), 284: «Atuncea Bátor Sigmon... slobozit-au Ţara Românească cu tot venitul ei, ca să fie iar pe seama lui Mihai-Vodă», — nu se cuprinde nici un semn, că s'ar fi făcut aceasta printr'o nouă legătură scrisă. Va fi slobozit-o, poate prin făgăduinţă cu graiul, înaintea Boerilor, la plecarea sa dela Gherghiţa, şi cu fapta.

[1]) *Docum.* IV. 1, 361, 376 sq., 404; IV. 2, 279—285.

www.dacoromanica.ro

Impărăţia cea păgână, după încheierea păcii dela gurile Jitvei (Zsitvatorok), 1606, între cei doi puternici Impăraţi, deşi nici unul nu eşise cu ruşine din luptă, ci se împăcară, fiind obosiţi de răsboi. Ba Impăratul fu chiar uşurat de îndatoririle umilitoare, ce avuse şi el către Sultanul, înainte de 1593. Cea dintâi cunoştinţă de plată nouă a tributului turcesc din partea Voivodului românesc o avem din 1608 [1]).

Totuş urmele au fost mai adânci şi în această privinţă. Cu toată nenorocirea Marelui Domn, a lui Mihai-Viteazul, Suveranitatea nemţească va fi ţinta, după care vor alergà cei mai harnici Voivozi,— ea va rămânea programul politicei lor din afară, timp de aproape patru rânduri de oameni. Şi când poporul român, străbătând prin cele mai grele zile de urgie, alte patru-cinci rânduri de oameni, au ajuns în sfârşit, să-şi deà şi să-şi aşeze pe vecie o nouă formă şi viaţă de Stat, Inţeleptul ce şi l'a ales şi i-a fost dat de Dumnezeu, spre marele noroc al acestui neam, mult prigonit de soarte, n'a găsit altă politică mai prielnică fiinţei lui, decât aceea a lipirei de Ţările stăpânite de Impăraţii Habsburgici, tot de vecinul din Apus — se-inţelege, în chipul de alianţă, potrivit tăriei şi cinstei Statului său, cu toate că altele sunt puterile ce stăpânesc acum la hotarele dela Meazănoapte, Răsărit şi la cele dela Miază-zi.

[1]) *Ibid.* IV. 2, 298, 300.

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

Pagina

Prefață. . . . . I—XVI.

Inceput.—1 Scurtă privire asupra Domniilor Țării-Românești în legăturile lor cu străinii, dela intrarea Românilor în istorie până la Pătrașcu-cel-Bun. . . . . 1—23

2. Schimbările de Domnie pre timpul rândului de oameni dinaintea lui Mihai-Viteazul. . . . . 23—42

CARTEA I. **Temeliile răscoalei împotriva Turcilor și isbucnirea ei.**

Cap. I.— Rădicarea Banului Mihai în Scaunul domnesc, la anul 1593, și neamul lui. . . . . 43—70

Cap. II.—Deschiderea războiului între Turci și Impăratul. 70—92

Cap. III.—Planul unei lige creștine și încercarea de a cuprinde în ea pe Țarul muscălesc, Polonia și Ardealul 1593—94. 93—123

Cap. IV.—Domnii Români în fața ligei plănuite și începutul răscoalei lor împotriva Turcului . . . . . 124—206

CARTEA II. - **Luptele de liberare și apărare de Păgâni.**

Cap. V.—Scoaterea Turcilor din orașele dunărene și năvăliri în Bulgaria. Bătăliile lui Aron-Vodă și căderea lui. S. Báthory și supunerea Țărilor românești supt el . . . . . 207—288

Cap. VI.—Călugăreni (Expediția lui Sinan-Pașa in Țara-Românească. Bătălia dela Călugăreni. Venirea lui Sigismund Báthory și a lui Răzvan-Vodă într'ajutor. Invingerea dela Giurgiu. Intrarea Polonilor în Moldova și punerea lui Ieremia Movilă de Domn. Incercarea lui Răzvan de a-și luà iarăși Scaunul și căderea lui) . . . . . 288—370

CARTEA III. — **Apropierea lui Mihai de Turci și intrarea lui în legături nemijlocite cu Impăratul.**

Cap. VII.—Anul 1596. Radu Mihnea. Sigismund la Praga. Polonii și Moldova. Semnele de împăcare cu Turcii și noi năvăliri peste Dunăre. O conspirație și pustiirea Tării de Tătari. 371—431

Cap. VIII. — Vizita lui Mihai-Vodă în Ardeal și misiunea lui Mihalcea la Praga, însoțind pe Sigismund. Ajutoare împărătești și legături cu Bulgarii. Steag dela Sultanul și planul cuprinderii Moldovei. Contractul pentru lăsarea Transilvaniei lui Rudolf. 1597. . . . . 431—505

www.dacoromanica.ro

Pagina

Cap. IX. — Schimb de misiuni cu Turcii şi Tătarii pentru tocmeala păcii. Noi propuneri şi pregătiri ale Domnului pentru ocuparea Moldovei. Plata tributului la Turci. Părăsirea Transilvaniei de Sigismund şi contractul pentru închinarea lui Mihai-Vodă şi a Ţării către Impăratul, 9 Iunie 1598. . . . . 505—591

Notă. O tablă a numelor şi a isvoarelor se va da la sfârşitul cărţi întregi.

www.dacoromanica.ro

INDREPTĂRI

—

Pag. 24, nota 1, şirul 6, citeşte: XXI, în loc de XX.
» 28, nota 2, şirul 8, de jos în sus, citeşte; dieta, în loc de ditea.
» 46, nota 2, şirul 2, cit.: pag. 45, nota 3, în loc de nota 2.
» 49, şirul 17, cit.: va fi spus, în loc de va spus.
» 49, nota 3, şirul 2, cit.: în a d.-sale, în loc de în d.-sale.
» 54, şirul 9, cit.: ѧѕ, în loc de ѕ.
» 61, nota 1. Cu privire la geneologie v. şi «Cuvânt înainte , p. XV.
» 206, nota 2. Intâmplarea povestită aci se găseşte la Analistul Turc Naima, tradus în englezeşte: *Annals of The Turkish Empire* from 1591 to 1659 of the Christian Era. Translated... by Ch. Fraser. vol. I. London, 1832. Pentru ce ne priveşte aici v. p. 37—8.
Pag. 243, şirul 8, cit.: Buzescu, în loc de Burzescu.
Pag. 246, şirul 3, cit.: făgăduite, în loc de făgăduuite.
» 248, şirul 10 (text) de jos în sus cit.: supune, în loc de spune.
» 249, şirul 12, cit.: vă ţin de, în loc de vă în deţin.
» 249, nota 1, şirul ultim, cit.: 231, în loc de 241.
» 251, nota 1, cit.: giudica, în loc de giundica.
» 252, nota 3, cit.: comun, în loc de comum
» » şirul 11, cit.: fiind, în loc de find.
» » » 12, » Aron)[1]), în loc de Aron).
» » » 23, » Transilvania [2]), în loc de Transilvania [1]).
» » » 3, de jos în sus cit.: Secui [3]), în loc de Secui [2]).
» » notele: şirul prim se trece la şirul doi cu marca 2), şi şirul doi la locul prim cu marca 1). Şirul 3 primeşte numărul 3.
Pag. 253, nota 2, şirul 3 cit.: Hathman, în loc de Hathmsn.
» 254, şirul 11 citeşte: Transilvanului în loc de Transilvaniei.
» » nota 4, şirul 1 cit.: liberiusque, în loc de liberisque.
» » nota 5, şirul ultim cit. p. 231 în loc de 131.
» 255, şirul 6 de jos în sus, cit.: audienţă», în loc de audienţă.
» » » 4 » » » «Au venit», în loc de Au venit».
» 255, şirul 4 de jos în sus cit.: cu deosebire, în loc de în deos.
Pag 256, şirul 13 cit.: duşmanii, în loc de duşmnii.
Pag. 258, şirul 20—21 cit.: scumpetea în loc de scumpeţea
» 263, » 9 de jos în sus (text), cit.: trebuì în loc de trebuie.
» 264, nota 3, şirul 3, cit.: e parlando, în loc de a parlando.
» 265, şirul 5, de jos în sus (text), cit.: ucişi şi jefuiţi, în loc de ucis şi jefuit.

www.dacoromanica.ro

Pag. 265, şirul 4 de jos în sus (text), cit.: sau, în loc de său.
Pag. 266, şirul 4, cit: perirea în loc de privirea.
266, nota 3, şirul 1, cit: Serenità în loc de Seienta.
Pag. 267, şirul 8—9 de jos în sus (text), cit.: Impăratul [3]), în loc de Impăratul.
Pag. 267, nota 3, adaoge după p.: 255—6.
» » » 4, cit.: 121 în loc de 141.
» 268, şirul 2, cit.: tineà» [pe Sidismund] «ca pe, în loc de ţineà «[pe Sigismund]» ca pe.
Pag. 269, nota 1 şirul 3, cit.: Arhivul Medici, în loc de archivul. Media.
» 272, punctul 11, şirul penultim, cit.: (adecă, în loc de adecă.
» 272, punct. 13, şirul penultim, cit.: vor puteà, în loc de va putea.
» » » 14, » ultim, » domnul, în loc de domnui.
» 273, punct 23, şirul 2, cit: bunurile îu loc de treburile.
» 275, nota 3, şirul 3, cit: sfatul în loc de satul.
» » » » » 4 » «să nu, îu loc de să nu.
» 276, şirul penultim (text), cit.: cuvenită), [4]) în loc de cuvenită,[4]).
» 277, şirul 6 de jos în sus (text), cit: Domnii, în loc de Dommi.
» » nota 2, şirul 6 cit.: dem Vater în loc de den Vater.
» 280, nota 4, şirul 2, cit.: Istoria lit. II, în loc de Ist. lit. III.
» 284, » 4, cit.: «Estratto», în loc de «Estrasso».
» 287, şirul 3 de jos în sus (text), cit.: încordare: în loc de încordare;
» 293, şirul 4 cit.: aceasta, în loc de acesta.
» » » penultim (text), cit.: adăugeà, în loc de adăuge.
» 298, nota 3, cit.: Venier, în loc de Venice.
» 300, şirul 3, cit.: dealurilor, în loc de dealurilor:
» 303, şirul ultim, cit.: şi îşi luară, în loc de îşi luară.
» 516, adauge la începutul şirului prim: jumătate de
» 516, nota 2, şirul prim, cit: aciò sequendo în loc de aciòse quendo.
» 590, şirul ultim (text) cit.: la ei [2]), în loc de la ei [1]).
» » marchează nota ultimă cu [2]), în loc de [1]).

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro